

ԱՍՏՎԱԾՆՉԻ ԳՐԷՐԻ
ՅԱՂ ՄԵԿՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Library of Armenian Commentary
of the books of the Holy Bible

Commentaries on the Books of the New Testament

12

St. Grigor of Thatev

Commentary on the Gospel of John

By Rev. Father Ghukas Zakharian
Edited by Arshavir Gaboujian

Holy See of St. Etchmiadzin
2005

ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ԳՐՔԵՐԻ ՄԵԿՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

12

ՍՈՒՐԲ ԳՐԻԳՈՐ ՏԱԹԵԱՅԻ

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՅՈՅԱՆՆՈՒ
ԱԲԵՏԱՐԱՆԻՆ

Աշխատասիրությամբ՝ Ղուկաս արեղա Ջաքարյանի
Խմբագիր՝ Արշավիր Գաբուշյան

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾԻՆ

2005

Հրամանաւ

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳՆԻ ԵՐԿՐՈՐԴԻ

ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԵՒ ՎԵՅԱՓԱՌ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

By order

of His Holiness KAREKIN II

Supreme Patriarch and
Catholicos of All Armenians

Տպագրվում է մեկենասությամբ

ԼԵՎՈՆ-ԿԱՌ-ԼՈՍ ԱՍԼԱՆՅԱՆԻ

(Բուենոս Այրես, Արգենտինա)

*Խմբագրական աշխատանքները կատարվել են
Եկեղեցիների Տամաշխարհային Խորհրդի Տայասրանյան
Միջեկեղեցական Կլոր Սեղանի հիմնադրամի միջոցներով*

Printed by donations of

Levon - Carlos Aslanian

(Buenos Aires, Argentina)

*Redaction was made by donations
of The Armenian Inter-Church Round Table Foundation
of the World Council of Churches*

Մատենաշարի գլխավոր խմբագիր՝
ԵԶՆԻԿ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

Chief editor of the serial publication
BISHOP YEZNIK PETROSSIAN

ՀՏԴ 23/28
ԳՄԴ 86.37
Գ - 885

Սուրբ Գրիգոր Տաթևացի
Մ – 885 ՄԵԿՆՈՒԹԻԻՆ ՅՈՂԱՆՆՈՒ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ: Աշխատասիրությանը՝ Ղուկաս արեղա Ջաքարյանի: Խմբագիր՝ Արշավիր Գաբուշյան: -Ս. Էջմիածին: Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 2005, 632 էջ:

ԳՄԴ 86.37

ՍՈՒՐԲ ԳՐԻԳՈՐ ՏԱԹԵՎԱՅԻ

Ա Կյանքն ու գործունեությունը

Սուրբ Գրիգոր Տաթևացին ծնվել է 1346 թվականին¹: Հայրը՝ Սարգիսը, մի արհեստավոր էր, որը գաղթում է Արճեշ քաղաքից և հաստատվում Վայոց ձորում, մայրը՝ փարպեցի մի գեղջկուհի: Մի քանի վաղամեռ որդիներից հետո ուխտով դիմում են սուրբ Գրիգոր Լուսավորչի բարեխոսությանը: Շուտով աստվածահաճ տեսիլքով նրա մայրը Աստուծուց ստանում է իր խնդրանքների պատասխանը. Վայոց ձորի Թմուկ գյուղում ծնվում է Հայոց վարդապետը: Իրենց ուխտին հավատարիմ ծնողները 15-ամյա Գրիգորին ուղարկում են Տաթևի վանք, որտեղ պատանին աշակերտում է սուրբ Հովհան Որոտնեցուն: Տյառնաշունչ սրբավայրերն այցելելուց ուսուցիչը չի մոռանում նաև իր աշակերտին: Հայոց եկեղեցուն պատկանող սրբոց Հակոբյանց տաճարում 1373 թվականին ձեռնադրվում է կուսակրոն քահանա՝ Գրիգոր անունով (ավագանի անունը՝ Խութլուշահ): Մի քանի տարի հետո երզնկայի մեջ ստանում է վարդապետական գավազան, իսկ ծայրագույն վարդապետական աստիճանին արժանանում է Ապրակունյաց վանքում, սուրբ Հովհան Որոտնեցու կյանքի վերջին տարիներին: Քիչ ժամանակ անց վախճանվում է Որոտնեցին, և սուրբ Գրիգոր Տաթևացին հաջորդում է նրան Հայոց վարդապետության կոչման մեջ: 1390 թվականին տեղափոխվում է Տաթևի վանք և հիմնականում այստեղ է անցկացնում իր կյանքի մնացած 20-22 տարիները: Այստեղ նա Ապրակունյաց վանքից իր հետ բերած աշակերտների շարքերը համալրում է ուրիշ այլ աշակերտներով: Մասնավորաբար այս շրջանում է բարձրանում Տաթևի վանք-համալսարանի ուսումնագիտական համբավը: Կյանքի վերջին տարիներին նա փոխադրվում է Վասպուրականի Մեծփա վանքը, որտեղ փորձում է հաշտեցման եզր գտնել Աղթամարի և Սսի կաթողիկոսությունների միջև, սակայն իր այս առաքելությունը չի հաջողվում: Աղթամարի Դավիթ կաթողիկոսը նրան վտարում է իր սահմաններից: Սուրբ Գրիգոր Տաթևացին, արդեն հիվանդացած, հազիվ կարողանում է վերադառնալ Տաթևի վանք: Մեկ շաբաթ հետո՝ 1409 թվականին, սուրբ Ստեփանոս Նախավկայի տոնի օրը հոգին ավանդում է առ Աստուած²:

¹ «Էջմիածին», 1959, դեկտ., էջ 3: Շնորհք արքեպսկ. Գալուստյան, «Հայագգի սուրբեր», 1997, էջ 127: Նորայր արք. Պողարյան, «Հայ գրողներ», Երուսաղեմ, 1971, էջ 396:

² Գևորգ վրդ. Կարախյան, Գր. Տաթևացի, «Էջմիածին» 1959, Դեկտ., էջ 25-27:

Բ Մատենագրական վաստակը

Տաթևացու ստեղծած կարևորագույն գործերն են. «Գիրք հարցմանց»-ը, «Ոսկեփորիկ»-ը, «Ամառան» և «Ձմեռան» քարոզգրքերը, «Եսայեայ» «Մատթէի», «Յովհաննու», մեկնությունները և այլն: Առ այսօր հրատարակվել են «Գիրք հարցմանց»-ը (1729), «Ոսկեփորիկ»-ը (1747), «Ամառան» և «Ձմեռան» քարոզգրքերը, առաջինը՝ 1740թ., երկրորդը՝ 1741թ. (բոլորն էլ հրատ. Կ.Պոլսում), Սաղմոսաց մեկնության համառոտ տարբերակը (աշխատությամբ՝ Ա Քյոշկերյանի, Եր., 1992), ինչպես նաև «Ոսկեփորիկ»-ի Զ. Քյոսեյանի իրականացրած աշխարհաբար թարգմանությունը՝ ծանոթագրություններով (Եր., 1995):

Սուրբ Գրիգոր Տաթևացու մատենագրական ժառանգության վերաբերյալ կարելի է երկարորեն խոսել, սակայն գոհունակությամբ պետք է նշել, որ մեզանից առաջ արդեն բավականաչափ խոսվել է նրա թողած վաստակի մասին¹, ուստի մենք այստեղ ավելորդ ենք համարում անդրադառնալ դրան: Հեղինակի հսկայածավալ մատենագրության մի կարևոր մասն են կազմում մեկնողական երկերը, որոնց մեջ իր արժանի տեղն է զբաղեցնում Հովհաննու Ավետարանի մեկնությունը:

ՄԵԿՆՈՂԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Եկեղեցական ժառանգության մեջ իրենց ուրույն տեղն ունեն սուրբգրական մեկնությունները, հատկապես ավետարանական մեկնությունները: Չորս Ավետարաններից առաջին երեքը, որոնք հայտնի են համատեսական անունով, աչքի են ընկնում Տիրոջ երկրային կյանքի, տնօրինական գործունեության պարզ նկարագրությամբ, մինչդեռ չորրորդ՝ Հովհաննու Ավետարանը՝ աստվածաբանական դժվարընկալելի թափանցումներով: Ուստի վերջինիս մեկնաբանությունը պահանջում էր մասնավոր ճիգ ու ջանք՝ ունկնդրին կամ ընթերցողին աստվածաբանական ճշմարտությունները բացատրելու համար:

¹ Տե՛ս Ս. Ս. Արևշատյան, «Философские взгляды Григора Татеваци», Եր., 1957. Սորայր արքեպսկ. Պողարյան, «Հայ գրողներ», Երուսաղեմ, 1971, էջ 396-401: Շնորհք արքեպսկ. Գալուստյան, «Հայագի սուրբեր», 1997, էջ 127-135: Գևորգ վրդ. Կարախյան, «Գրիգոր Տաթևացի», Էջմիածին, 1959, մարտ, 25-32, ապրիլ, էջ 19-25: Սերժիկ սրկ. Մանսուրյան, «Ս. Գրիգոր Տաթևացի, մեկնություն «Ժողովողի», «Իմաստութիւն Սողոմոնի», Ս. Էջմիածնի Հոգևոր ճեմարան, ավարտաճառ, 1989, էջ 17-22: Արա սրկ. Հովհաննիսյան, «Ս. Գրիգոր Տաթևացի, մեկնություն «Երգ երգոյն», Ս. Էջմիածնի Հոգևոր ճեմարան, ավարտաճառ, 1989, էջ 9-18:

Նախնի եկեղեցու մեջ հայտնի են Հովհաննու Ավետարանի հետևյալ մեկնությունները. նախ՝ վալենտինական Գերակլիոնի (150-180թ.) աշխատությունը, որը Հովհաննու Ավետարանի առաջին մեկնությունն է: Սրան հաջորդում է Որոզինեսի կատարած մեկնությունը¹: Վերջինիս հաջորդում է սուրբ Հովհան Ոսկեբերանի 88 քարոզները²: Հունարեն պահպանվել են Թեոդորոս Մոպսուեստացու կատարած մեկնության պատառիկները, Կյուրեղ Ալեքսանդրացու մեկնությունը³, ինչպես նաև Օգոստինոս Երանելու 124 քարոզները՝ լատիներեն լեզվով:

Գրերի գյուտից անմիջապես հետո սուրբ Մեսրոպ Մաշտոցն ու Սահակ Պարթև Հայրապետը ձեռնարկեցին առաջին հերթին Աստվածաշունչ մատյանի թարգմանության գործը: Այդ ժամանակվա հանրահայտ կրթական օջախներ մեկնած հայ ապագա թարգմանիչները վերադառնալով իրենց հետ Հայաստան են բերում հսկայական մեկնողական ժառանգություն, որոնց թվում էին սուրբ Հովհան Ոսկեբերանի «Մատթեոսի մեկնությունը», Եփրեմ Ասորու «Համաբարբառ Ավետարանի մեկնությունը», սուրբ Գրիգոր Նյուսացու «Ինն երանությանց մեկնությունը» և «Հայր մեր»-ի մեկնությունը, սուրբ Կյուրեղ Ալեքսանդրացու «Ղուկասի մեկնությունը», Հիպոլիտոս Բոստրացու «Հովհաննու մեկնությունը» և այլն⁴: Սուրբ Գրոց մեկնությունների թարգմանությունը շարունակվում է նաև հետագա դարերում: Հայաստանում մի շարք վանքեր դառնում են Աստվածաշնչի մեկնության կրթօջախներ, որոնցից ամենից նշանավորը Սյունյաց վարդապետարանն էր, որը երկար դարեր (Զ-ԺԵ դդ.) հայ իրականության մեջ կոչվում էր «Երկրորդ Աթենք»⁵:

Հայ միջնադարյան մատենագրության մեջ հայտնի են հետևյալ ավետարանական մեկնությունները.

«Զորս Ավետարանների մեկնություն» ս. Ստեփանոս Սյունեցի⁶:

Մատթեոսի Ավետարանի մեկնություններ՝ Անանիա Սանահնեցի, ս. Ներսես Շնորհալի, ս. Հովհան Որոտնեցի և ս. Գրիգոր Տաթևացի:

Մարկոսի Ավետարանի միայն մեկ թերի մեկնություն՝ Բարսեղ Մաշկոռցի:

Ղուկասու Ավետարանի մեկնություններ՝ Իգնատիոս Սևեռնեցի, Սարգիս Կունդ, Մատթեոս Ջուղայեցի:

¹ Ն.Տ., էջ 142-143: Толковая Библия т. 3, втр. изд. 1987, ст. 305:

² Пет. Д Акад. 1902.

³ 1910 г. Моск. Дух. Академия.

⁴ Տե՛ս Հ. Գարեգին Ջարբհանալեան, «Մատենադարան հայկական թարգմանութեանց նախնեաց» (Դ-ԺԳ), Վենետիկ, 1889:

⁵ Տե՛ս Եզնիկ քին. Պետրոսյան, «Ավետարանների միջնադարյան հայկական մեկնություններ», «Էջմիածին» 1982, հունվար, էջ 35:

⁶ Աշխարհաբար թարգմանությունը հրատարակվել է աշխատասիրությամբ Վիգեն դպիր Ղազարյանի, (Ս. Էջմիածին, 1997):

Յովհաննու Ավետարանի մեկնություններ՝ Սարգիս Կունդ, ս. Յովհան Որոտնեցի, ս. Գրիգոր Տաթևացի, Մատթեոս Ջուղայեցի, Գրիգոր Խլաբեցի և ուրիշներ¹:

Ընդհանուր պատկերը մեզ ցույց է տալիս, որ Ավետարանական մեկնությունները լրջորեն կարևորվել են հայ հեղինակների կողմից, և նրանք տարբեր ժամանակներում, հակառակ հրապարակի վրա եղած համաբնույթ մեկնությունների, իրենց օրվա հոգևոր պետքերը դարձանելու նպատակով, վերստին մեկնել, բացատրել են այս կամ այն Ավետարանը:

ՍՈՒՐԲ ԳՐԻԳՈՐ ՏԱԹԵՎԱՅՈՒ
«ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ԱՒԵՏԱՐԱՆԻ»
ԱՇԽԱՏՈՒԹՅԱՆ ԳՐՈՒԹՅԱՆ ՎԱՅՐԸ ԵՎ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

Ս. Գր. Տաթևացու այս գործը, ինչպես տեսնում ենք երկը պարունակող ՄՄ թիվ 3294 ձեռագրի հիշատակարանից, գրվել է վանական ուսանողության համար:

Հիշատակարանը հետևյալն է.

«Արդ, սա է մասն ինչ յաշխատութենէ վարժապետին իմոյ՝ Գրիգորի Մեծի, եւ մասն ինչ ի քրտանց հարանց, եւ բոլորն իսկ յառատաձիրն Տեառնէ, զոր եւ յոյժ աշխատութեամբ հաւաքեցի առ ի դիւրահասութիւն մանկանց նորածնելոցդ, զոր եւ հայցեմ, որք պատահիք այսմ, յիշեսցիք զՄատթեոս՝ սպասաւոր բանի:

Արդ, ոչ թէ լիապէս գրեալ է աստ, այլ մասնաւոր բանից եղեւ լուծումն, իսկ զգերակատարն ի Մեծէն Գրիգորէ լուծեալ, անդր գտջի՛ր ճշմարտապէս:

Դարձեալ՝ ծանի՛ք, զի Մեծն Գրիգոր բազում աշխատանաւք եւ ջերմ սիրով զՅոհաննու Աւետարանս դաս ասաց եւ քաղուածու շինեաց մինչեւ յայն, որ ասէ. «Յառաջագոյն քան զտաւն Չատկին», եւ փոխեցաւ ի Քրիստոս, եւ գիրքս թերատ մնաց: Իսկ փանաքիս Մատթեոս էրեց զքաղուածս յորժամ գրեցի, զպակասն երրորդ տետրի Մատթեոս վարդապետի շինածէն լմնեցի: Աղաչեմ անմեղադիր լինել, զի սեր եւ փափագ բազում ունէի, վասն այն գրեցի թուին ՋԷ (1458)»²:

Այս հիշատակարանից կարելի է ենթադրել, որ սուրբ Գրիգոր Տաթևացին Յովհաննու Ավետարանի մեկնությունը որպէս առարկա դասավանդել է իր աշակերտներին. «Մեծն Գրիգոր բազում աշխատանաւք եւ ջերմ սիրով

¹ Տե՛ս Եզնիկ քին. Պետրոսյան, «Ավետարանների միջնադարյան հայկական մեկնություններ», հունվար, էջ 35-41:

² ՄՄ ձեռ. թիվ 3294, թերթ՝ 320ա:

զՅոհաննու Աւետարանս դաս ասաց», և միայն առաջին տասներկու գլուխներին է քաղվածքների տեսք տվել, այսինքն՝ գրի վերածել. «Եւ քաղուածու շինեաց մինչեւ յայն, որ ասէ. «Յառաջագոյն քան զտաւն Չատկին», եւ փոխեցաւ ի Քրիստոս, եւ գիրքս թերատ մնաց»: Իսկ Մատթեոս երեցը, որը սուրբ Գրիգոր Տաթևացու աշակերտն է եղել («Սա է մասն ինչ յաշխատութենէ վարժապետին իմոյ»), իր ջերմ սիրո պատճառով չի ցանկացել գործը կիսատ թողնել. «Զի սէր եւ փափագ բազում ունէի, վասն այն գրեցի», և լրացրել է՝ քաղելով Մատթեոս Ջուղայեցու Յովհաննու մեկնությունից («Իսկ փանաքիս Մատթեոս էրէց զքաղուածս յորժամ գրեցի, զպակասն երրորդ տետրի Մատթեոս վարդապետի շինածէն լմնեցի»):

Մեր ձեռքի տակ ունենք նաև մի հիշատակարան, որտեղ հիշատակություն կա սուրբ Գրիգոր Տաթևացու՝ Յովհաննու մեկնության մասին: Այդ գործը Տաթևացու քարոզգիրքն է, որը ընդօրինակել է Թովմա Մեծոփեցին¹: Մեծոփեցու հիշատակարանի մեջ հետևյալ տողերն ենք կարդում.

«Եւ յեր[րոր]դ ամին, շարժեալ ի Յոգոյն ազդմանէ, եկեալ բնակեցաւ յերկիրս Քաջբերունոյ, ի սուրբ ուխտս Մեծոփոյ: Եւ ժողովեաց բազում վարդապետս եւ կրօնաւորս, աւելի քան զութսուն ոգիս: Եւ զամ մի լըման դասիւ վարդապետութեան զամենեսեան լուսաւորեաց: Երիս գիրս բացայայտեաց՝ «համբերութիւն քաջ նահատակին Յոբայ, եւ զԳիրս զրչութեան Արիստակիսի եւ Մեծին Գեորգեայ, եւ զՍուրբ Աւետարանն Յովհաննու: Եւ եհաս մինչ ի յայն տեղի, որ ասէ՝ յառաջագոյն քան զտօն Չատկին: Եւ եկեալ սիրելի աշակերտք նորա՝ գողացան զնա ի գիշերի: Եւ մեք ելեալ զնա // ցաք զկնի նորա՝ հանդերձ վարդապետաւք եւ եպիսկոպոսաւք եւ գրոց աշակերտաւք, եւ հասաք նմա յերկիրն Արարատեան, լալով, ողբալով, արտասուօք, աղիողորմ կսկծանօք, եւ ոչ կարացաք դարձուցանել զնա, եւ անդ ետ մեզ հրաման վարդապետութեան»²:

Մեծոփեցու հիշատակարանից հստակ երևում է, որ սուրբ Գրիգոր Տաթևացին Մեծոփա վանքում եղած ժամանակ դասավանդել է Յոբի գրքի և Յովհաննու Ավետարանի մեկնության առարկան: Իհարկե, հնարավոր է, որ նա այս աշխատությունները կատարած լիներ ավելի վաղ ժամանակ, սակայն կարծում ենք, որ բոլորովին պատահական չէ, որ Թովմա Մեծոփեցին նշում է մինչև այն հատվածը, որտեղ հասել է սուրբ Գրիգոր Տաթևացին Յովհաննու Ավետարանը մեկնելիս. «Եւ եհաս մինչ ի յայն տեղի, որ ասէ. «Յառաջագոյն քան զտօն Չատկին»³»: Վերհիշելով նաև նախագաղափար հիշատակարանը, որտեղ գրիչ Մատթեոս երեցը նշում է, որ սուրբ Գրիգոր Տաթևացին մահվան պատճառով չի հասցրել ավարտին հասցնել

¹ ՄՄ Ձեռ. թիվ՝ 2065:

² Տե՛ս Լ. Ս. Խաչիկյան, «Ժե դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ», Ա, 1955, էջ 101:

³ Տե՛ս Յովհ., ԺԳ, 1:

այս գործը, իսկ թովմա Մեծոփեցին էլ հաղորդում է, որ. «Մինչ դեռ յառագաստի պարէաք եւ հոգով եւ մարմնով ուրախ էաք, իսկոյն համբաւ մահու նորա խռովեցոյց զմեզ, զի յետ բաժանելոյն մեր ի նմանէ ԼԶ օր միայն եկաց ի մարմնի»¹, հետևաբար մեր եզրակացութիւնն այն է, որ սուրբ Գրիգոր Տաթևացին իր Հովհաննու մեկնութեան տասներկու գլուխները գրել է Մեծփա վանքում՝ իրեն աշակերտած վանականների և հոգևորականների համար:

Շարունակելով մեկնութեան մյուս գլուխների քննութիւնը, մենք այն համեմատեցինք Մատթեոս Ջուղայեցու մեկնութեան հետ²: Պարզվեց, որ Մատթեոս Ջուղայեցու Հովհաննու մեկնութիւնը խիստ համառոտ մի գործ է, այնքան համառոտ, որ նույնիսկ Մատթեոս երեցը, հիմնականում բառացի օգտվելով նրա մեկնութիւնից, միաժամանակ բավականին հավելումներ է կատարել:

Այսպիսով կարող ենք արձանագրել, որ սուրբ Գրիգոր Տաթևացին «Հովհաննու մեկնութիւնը» գրել է 1406-1409 թթ. ընթացքում: Այդ աշխատանքը ընդգրկում է Հովհաննու Ավետարանի տասներկու գլուխները, որը շարունակել է սուրբ Գրիգոր Տաթևացու աշակերտ Մատթեոս երեցը՝ օգտվելով Մատթեոս Ջուղայեցու «Հովհաննու մեկնութիւնից»: Մեր ունեցած հիշատակարանը վկայում է, որ տասներեքերորդ գլխի հավելումը կատարվել է 1458 թվականին³:

Ամբողջ Ավետարանի մեկնութեան մեջ բացակայում է շնացող կնոջ դրվագը, այս հատվածը բացակայում է նաև Նանա Ասորու մոտ: Այդ հատվածին, որը համարվում է հետագայի հավելում, սուրբ Գրիգոր Տաթևացին անդրադառնում է ութերորդ գլխի սկզբում. «Եւ աստ է աւելորդ աւետարանն, որ վասն կնոջն շնացելոյ, զոր մեք ի վերջոյ Աւետարանիս դիցուք զմեկնութիւն նորա»: Հասկանալի է, որ շնացող կնոջ դրվագի մեկնութիւնը չի բացակայում լոկ այն պատճառով, որ Նանայի մոտ այն չկա, և ոչ էլ այն պատճառով, որ այն հետագայի հավելում է, այլ որ հեղինակը պարզապէս չի հասցրել իր ավարտին հասցնել այս ծավալուն աշխատանքը:

¹ Նույն տեղում:

² Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի ձեռագրատուն, ձեռ. 524:

³ ՄՄ ձեռ. քիվ՝ 3294, քերթ՝ 320ա:

ՆԱՆԱ ԱՍՈՐՈՒ ԽՆԴԻՐԸ

Նանա Ասորու կենսագրությանն ու ամբողջ հոգևոր գործունեությանը լավագույնս անդրադարձել է Զ. Քերոբե Ա Չրաքյանն իր «Նանայի Ասորույ վարդապետի մեկնութիւն Յովհաննու Աւետարանին» աշխատության ներածության մեջ¹, սակայն պետք է նկատել, որ այդ ներածության մեջ կան որոշ խնդիրներ, որոնք պարզաբանման կարիք են զգում:

Դավանաբանական քաջ հայտնի նկատառումներով Մխիթարյան միաբան Զ. Քերոբե վրդ. Չրաքյանն իր ներածության մեջ որևէ խոսք չի ասում Տաթևացու կատարած աշխատանքի վերաբերյալ. աշխատանք, որն ըստ էության Նանա Ասորու մեկնության «Առաջաբանության» մեկնություն-լուծմունքն է: Ավելին. հավատարիմ մնալով Մխիթարյանների կաթոլիկ դավանաբանությանը, նենգափոխելով ակնհայտ իրողությունը՝ Չրաքյանը Նանա Ասորուն ներկայացնում է իբրև քաղկեդոնականության հետևորդ: Մինչդեռ եթե նա հիշեր ս. Գր. Տաթևացու մեկնության գոյությունը, ըստ ինքյան կջրվեր իր տեսակետը:

Խնդիրը հետևյալն է. Զ. Քերոբե Ա Չրաքյանը ներածության ԻԵ-ԻԶ էջերում փորձում է իր ընթերցողին համոզել այն փաստի մեջ, որ մեր հայրերը հավասարապես օգտագործել են թե՛ մեկ բնություն, թե՛ երկու բնություն հասկացությունները: Իհարկե ընդունելի է այն տեսակետը, ըստ որի կարելի է ասել և՛ մեկ բնություն, և՛ երկու բնություն բանաձևերը², սակայն եթե ծիշտ ըմբռնենք: Այստեղ կա մի հիմնական ըմբռնում ևս. մեկ բնության և երկու բնության բանաձևերը ընդունելի էին նաև այն ժամանակ, բայց ոչ օգտագործելի³, որովհետև կար երկաբնականության խնդիրը, այսինքն՝ կային մոնոֆիզիտ և դիոֆիզիտ հասկացությունները: Հետևաբար ո՛չ մոնոֆիզիտն էր ցանկանում դիոֆիզիտ դառնալ, և ո՛չ էլ հակառակը, այսինքն՝ միաբնակը երկու բնություն չէր օգտագործում, իսկ երկաբնակն էլ՝ մի բնություն:

Թերևս որոշակի համաձայնություն լիներ «երկու բնություն» բանաձևի հետ⁴, եթե առաջ չգար 681 թվականի Կ.Պոլսի ժողովը (Զ տիեզերական), որը իր հերթին ավելացրեց «երկու կամք» և «երկու ներգործություն» բանաձևը՝ բացահայտորեն հակասելով սուրբ Կյուրեղ Ալեքսանդրացու (†444) վարդապետությանը: Այսպիսով, երբ Քրիստոսին բաժանում են երկու տարբեր կամքերի և ներգործությունների միջև, չենք կարծում, որ արևելյան եկեղեցիներից որևէ ներկայացուցիչ հեշտությամբ կհամաձայնվեր օգտագործել «երկու բնություն» բանաձևը, ընդհակառակն, երբ

¹ Տե՛ս Նանա, էջ Ը-ԺԴ:

² Տե՛ս Քրիստ., էջ 63:

³ Տե՛ս Ազգ., էջ 1477-1478;

⁴ Տե՛ս Քրիստ., էջ 10-11:

խոսքն ուղղվում է նրանց դեմ, ովքեր բաժանում են Քրիստոսին, ապա խոսքն ավելի հատու և խստությամբ է դրվում:

Այսու տեսնում ենք, որ Նանան ևս ոչ թե հարվածում է մի բնությունն ասողներին, որոնք սխալ են հասկանում Քրիստոսի Աստվածությունը, այլ երկու բնությունն ասողներին, որոնք սխալ են հասկանում Եկեղեցու քրիստոսաբանական սկզբունքները¹:

Արծարծված խնդրի հետ կապված հատկապես բնութագրական են Նանայի մեկնության՝ Չրաքյանի իսկ վկայաբերած հետևյալ հատվածները.

«Աղբիւրաբար ընկալեալ (Նանա) գշնորիս վարդապետութեան ի Յոգւոյն Սրբոյ՝ ուղղափառ հաւատոյն, որ ի Քրիստոս. որ եւ յանդիմանեալ զոմն եռետիկոս, զայր պերճաբան եւ իմաստասէր, վանեալ հալածական առնէր յաշխարհէս Յայաստանեաց, որ երբեմն խտորնակս ուսուցանէր, յերկուս բարձանելով զՔրիստոսի զանբարձանելի միաւորութիւնն, որ յետ անքակ եւ անշփոթ միաւորութեանն: Եւ հաստատէ վերստին զնոյն ուղղափառ որ ի Քրիստոս դաւանութիւնն, մի յերկուս (Օր. ի յերկուց) բնութեանց խոստովանել. զաստուածականսն՝ բնութեամբ, իսկ զնուաստականսն՝ կամաւոր յանձնառութեամբ»²:

«Զի՞նչ առ այնքան յիմարսն եւ կոյրսն մտօք ասասցուք, որք քրիստոնեայս զինքեանս անուանեն եւ յերկուս զմի Քրիստոսն բարձանեն»³, «Ամաչեսցէ Արիոս, որ արարած ասէր զՈրդի, կարկեսցին և երկաբնակքն, որ յերկուս բարձանեն զմի Որդի»⁴:

Ի վերջո Նանա Ասորու մեկնության նախաբանի լուծմունքը տալուց հետո սուրբ Գրիգոր Տաթևացին անմիջապես անցնում է Հովհաննես Ավետարանչին. «Այժմ զՅոհաննուն ասասցուք»⁵:

¹ Տե՛ս Քրիստ., էջ 86-88:

² Տե՛ս Նանա, էջ 5:

³ Տե՛ս Նանա, էջ Իէ:

⁴ Տե՛ս Նանա, էջ ԻԹ:

⁵ էջ 21:

**ՍՈՒՐԲ ԳՐԻԳՈՐ ՏԱԹԵՎԱՑՈՒ
«ՀՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԵԿՆՈՒԹՅՈՒՆԸ»**

ՁԵՆԱԳՐԵՐ

ՄՍ-ում կան քսաներկու ձեռագրեր, որոնք բովանդակում են սուրբ Գրիգոր Տաթևացու «Հովհաննու Ավետարանի» մեկնությունը: Այդ ձեռագրերն են. 923, 1260, 1294, 1300, 1351, 1352, 1353, 1354, 1355, 1394, 1395, 1396, 3010, 3011, 3191, 3212, 3295, 3500, 3584, 4034, 7464, 9240:

Այս ձեռագրերից ընտրել ենք երեքը. A - 1394, B - 3295, C - 1294:

Նախապատվությունը այս երեք ձեռագրերին տվել ենք հետևյալ պատճառներով. նախ՝ A ձեռագրին՝ հնության պատճառով, այն գրվել է հեղինակի մահվանից 27 տարի անց, սակայն այս գրչագիրը պարունակում է միայն տասներկու գլուխները, այսինքն՝ աշխատանքի սուրբ Գրիգոր Տաթևացու հեղինակած մասը միայն:

B ձեռագիրը գրվել է ավելի ուշ՝ ժԸ դարում: Այն իր մեջ պարունակում է շատ արժեքավոր մի նախագաղափար հիշատակարան՝ 320ա (1458 թ.):

Այս երեք ձեռագրերի միջից երրորդը՝ C - 1294, թեև ժամանակային առումով ամենից ուշ է գրվել, սակայն կարծես սրբագրիչի դեր է կատարում մյուս երկու ձեռագրերի համար: Նրանում նկատելի է գրչի բարեխիղճ աշխատանքը. նա չի զլացել լրացնել աստվածաշնչային վկայությունների թերին, որ առկա է մյուս ձեռագրերում:

A - 1394

1437թ.: Կաֆա^o: Գրիչ, ծաղկող՝ Ասեճու արեղայ: Ստացող՝ Տեր Սարգիս: Թերթ՝ 363: Մագաղաթ: 15x11: Միասյուն: Բոլորգիր: Տող՝ 23: Մնրնկր.՝ ԿԽ, ԼԶ: Պահպանակ՝ մագաղաթ 6, ուղղագիծ երկաթագիր, ճաշոց: Կազմ՝ կտոյ: Աստառ՝ կարմիր և շերտազարդ մետաքս: Հիշատակարան գրչի՝ 151ա, 298բ, 363բ: 151ա թերթի հիշատակարանում գրիչը նշում է գրության տարեթիվը՝ հիշելով նաև ստացողին, 363բ թերթում եղած հիշատակարանում գրիչը նշում է, որ ինքն էլ հանդիսանում է գրքի ծաղկողը:

B - 3295

ԺԸ դ.: Գրիչ՝ Եգեկիէլ Երեց: Ստացող՝ Թորոս Բաբունապետ: Թերթ՝ 431: Թուղթ: 19,5 x 14: Հովհաննու մեկնությունը միասյուն է, մյուս գործերը՝ երկսյուն: Նոտրգիր: Տող՝ 24-31: Մնրնկր՝ նկար՝ Ս. Գր. Տաթևացի, ԿԽ,

ԼԶ: Կազմ՝ կտղ: Հշտկրն նախագաղափար՝ 320ա (1458 թ.), գրչի՝ 95ա, 233:

C - 1294

1641-1642 թթ.: Ապրակունյաց վանք: Գրիչ՝ Յովանէս: Ստացող՝ Եսայի վրդ. Կարճավանցի: Թերթ՝ 378: Թուղթ՝ 20,1x16: միասյուն: Նոտրգիր: Տող՝ 32: Մնրնկր՝ ԿԽ, ԼԶ: Պահպանակ՝ մագաղաթ 2, բոլորագիծ երկաթագիր, Աւետարան: Կազմ՝ կտղ: Աստառ՝ սև մետաքս: Հշտկրն գրչի՝ 6ա, 39բ, 301ա, ստացողի՝ 200ա, 376բ (1663 թ.): 200-րդ ա թերթի հիշատակարանից իմանում ենք, որ ձեռագրի ստացողը՝ Եսայի վարդապետը, Ապրակունյաց Սուրբ Կարապետ եկեղեցու կառուցողն է, որն էլ վանքի վերատեսուչն ու առաջնորդն է: Ձեռագիրը պատկանել է վանքին. «Առ ի մշտնջենաւոր յիշատակութեան անձին իւրոյ»:

Գրիգորի եռամեծի եւ քաջ հռետորի եւ իմաստասիրի, աշակերտի
Յովհաննու Որոտնեցոյ, մականուն կախելոյն ի սէրն Յիսուսի, ի
յիղճ բաղձանաց բանասէր անձանց, նորին աշակերտաց՝
արարեալ լուծումն համառատ յառաջարան Աւետարանին
Յովհաննու:

Յառաջարան, Լուծմունք.

Նախերգանս¹ ո՛չ է Նանայի մեկնչի՞, այլ վարդապետին, որ
վասն խոնարհութեան զանուն իւր ոչ գրէ, որ թարգմանեալ է ի
մեր լեզուսⁱⁱ.

Բան. «Ոչինչ ըղծալի»ⁱⁱⁱ:

Լուծմունք². Քան բազում բարի այն է լաւ, որ զիղձն լնուն:
Դարձեալ՝ քան բազում բարի մարմնական այն է լաւ, որ զհոգե-
ւոր կարաւտն³ լնուն: Եւ լինի չորս շահ. նախ՝ կատարի բանն.
«Ամենայն, որ ինդրէ ի քէն՝ տո՛ւր» (Սատթ. Ե 42): Երկրորդ. պա-
տուէրք սիրոյն կատարի: Երրորդ. զընկերն սիրելով՝ զԱստուած
սիրես: Եւ սէրն շողկապէ երկու իրաց, որպէս սինձ: Չորրորդ. սի-
րոյն⁴ բարիքն, որպէս ասէ Պաւղոս. «Ո՛չ նախանձի, ո՛չ գրգռի» (Ա
Կորնթ. ԺԳ 4-5) եւ այլն: Եւ սէրն ծածկէ զմեզս. նախ՝ զիւրն, զի ոչ
առնէ, եւ ապա զընկերին, զի ոչ խաւսի:

Բան. «Թէ զանձեռնարկելին խնդրէ»^{iv}:

Լուծմունք. Լաւ է զգժուարինն տալ, քան թէ զսէրն լուծա-
նել: Եւ չորս դժուարութիւն ի գիւտ տպագիրոնին. նախ՝ հեռու
ճանապարհն, երկրորդ՝ քարշեպն, երրորդ՝ բոխ⁵ աւերակն կամ
մուկն, չորրորդ՝ անփայփայքն դժուարին:

Եւ վասն ականց պատմեն, թէ յաշխարհին հնդկաց է ձոր խո-
րին եւ դժուարին մարդկան կոխելոյ, եւ վասն ջերմութեան տեղ-
ւոյն եւ ի զաւրութենէ աստեղաց գոյանան: Եւ թագաւորք հնա-
րեալ շողիղ գառին կամ ոչխարի, թաւալեն ի ձորն եւ փակին ա-
կունքն ի նա, եւ արծուիք եւ անգեղք տեղւոյն հանեն ի բոյնն
կերակուր ձագացն եւ ակունքն մնան ի տեղն: Եւ թագաւորք ի
ձեռն մահապարտ արանց առնուն զակունքն զանազան: Այլ եւ
ասեն, թէ արծուիքն զակունս ի բոյնս իւրեանց շարեն, զի մի
վնասեսցին յաւձիցն: Այսպէս եւ աւետարանիչս զաստուածաբա-
նութիւնսն դնէ ընդդէմ հերձուածողաց: Նոյնպէս եւ խոր էջն, որ

¹ C Լուծումն, Յառաջարան, Նախերգանս

² A B չիք

³ C կերակուրն

⁴ A B չիք սիրոյն

⁵ B փոխ

Հանէ զմարգարիտն, չորս ունի դժուարութիւն. նախ. խորութիւն ծովուն, երկրորդ՝ կուտակեալ ալիք, երրորդ՝ սաստիկ խռովութիւն, չորրորդ՝ թանձր խտութիւն: Եւ զինքն տկար ասելով՝ զերծանի ի գործոյն, եւ սէրն սերտ մնայ սիրելւոյն: Այսպէս ասեն վասն մարգարտաց, որ լինի ի ծովն Հնդկաց, որ այժմ կոչի Քէշուբահրայ:

Անձրեւն, որ գայ ի մայիս ամիս, ոստրէոս ձուկն գայ յերեսն եւ բանայ զպատեանսն եւ առնու զկաթ անձրեւուն եւ դարձեալ խփէ եւ սնուցանէ յինքեան: Եթէ բազում ընկալաւ զչիթս, լինի մանր, եւ թէ սակաւ, լինի մեծ մարգարիտ, եւ թէ ծեր է, դեղնագոյն լինի, եւ թէ տղայ՝ սպիտակ, եւ թափէ յատակս ծովուն: Եւ զխոր էջն ասեն, թէ զանդրանիկ ծնիցելոյն զփառսն ածէ զերեսաւքն, զի թափանցէ, հանէ զչուռնչն, որպէս յարգանդին, և արգիլէ զջուրն և զբուռն լցեալ ձիթով իջանէ ի խորն և լուսով նորին ժողովէ զմարգարիտս եւ յետոյ պատառէ, զի ձէթն յերեսն ելցէ, եւ ընդ շողն նորա ելանէ յերես ծովուն:

Եւ սոքա նիւթականք սոյնպէս¹ դժուարինք են, քանի՞ առաւել բանք աստուածայինք, որ սիրելի են քան զամենայն ոսկի եւ զտպագիրոն, եւ անխաւս մարգարիտն, որ ի յերկնից իջեալ, այսինքն՝ անգին, որ բարձր է եւ անհաս մտաց, զի միտք մեր թանձր է եւ վայրաքարչ, ընդ մարմնոյս կապեալ, ոչ կարեմք ի հեռու տեսանել, քան եթէ քննութեամբ յայտնել:

Բան. «Բաղբանական»^v:

Լուծմունք. Գովութիւն է քեզ:

Բան. «Վսեմամիտ»^{vi}:

Լուծմունք. Քննասէր մտաց:

Բան. «Ապաւարտակ»^{vii}:

Լուծմունք. Անկատարս:

Բան. «Իրողութիւն»^{viii}:

Լուծմունք. Գործառնութիւն:

Կոնքիլոսն է գազան, որոյ արեամբ զծիրանիս ներկեն, եւ մետաքս պրիսիմն է, որ ի յորդանց լինի բաղարկեալ², ժողովեալ ունի:

«Յայրեցի կամ զԲագրատունիս»^{ix} ասէ, կամ զի յագգէ Դաւթի էին սոքա, որ նախ թագադիրք էին Հայոց եւ յետոյ թագաւորեցին յԱնի եւ ապա մտին յԱփխազս:

Բան. «Յաւակնելի»^x:

¹ C այսպէս

² A բաղարկել

Լուծմունք. Անբաւական լինէի²: Գիտութիւնն չորիւք է. նախ՝ բնական, երկրորդ՝ կրթական, երրորդ՝ շնորհական, չորրորդ՝ ինքն ասէ՝ գիտութիւնն մաքրութեան:

«Մեղքն շղթայէ»^{xi}. Նախ, զի ի միմեանս են կապեալ, երկրորդ՝ կապեն զմիտս եւ զգայութիւնս, որպէս Մանասէին (տե՛ս ԴԹագ. ԻԱ):

«Գլուխ»^{xii} զմիտքն ասէ, որ կորանայ մեղաւք: Խնդիրդ քո ոչ միայն սիրով է, այլ հրամանաւ, վասն այն ոչ կարեմ գտկարութիւն պատճառել, որպէս վերոյ ասացաւ, զի սիրելի ես հաւատով եւ բարի վարուք, եւ իշխան՝ թագաւորութեամբդ: Եւ պատճառ ճողոպրելոյ երեք են, այսինքն՝ չգիտել, չկամել, որ չլսելն, եւ չկարել³: Արդ, չգիտել ի դէմս ատելեաց է, եւ չլսել ի դէմս չարաց, եւ չկարել ի դէմս տկարաց, այլ մեծագունիցն ամենայն բան կարելի է եւ սիրելեացն գիտելի եւ բարեացն լսելի:

Բան. «Ծանրաբեռն»^{xiii}:

Լուծմունք. Որպէս իմաստուն մտաց ծանր բեռն է տգիտութիւն, եւ սուրբ մտաց՝ անսրբութիւն, նոյնպէս տգիտաց գիտութիւն բեռն է եւ անսրբոցն բեռն է սրբութեան գործն եւ սուրբ մարդն:

Բան. «Յաջ եւ յահեակ»^{xiv}:

Լուծմունք. Յամենայն կողմանց չկայ աւգնութիւն ի մարդկանէ. ո՛չ յաջ ի քահանայից եւ ո՛չ յաշխարհականաց, ո՛չ ի վերուստ ի թագաւորէդ, եւ ո՛չ ի փոքունց, ո՛չ յառաջ մեկնչաց, եւ ո՛չ յաշակերտաց, վասն որոյ ապաւինիմ ի Հոգին Սուրբ, որ աննախանձ բաշխէ եւ ճրի տայ:

Բան. «Նանայ»^{xv}:

Լուծմունք. Սարկաւագ է ասորոց, որպէս սուրբն Եփրեմ՝ ուղղափառ հաւատով եւ վարժ մտաւք, պարկեշտ վարուք:

«Բագրատն Բագրատունի»^{xvi}. Նա իշխանաց էր իշխան, նա խնդրեաց զմեկնութիւնս Յովհաննու⁴ Աւետարանիս ի սրբոյն Նանայ սարկաւագէ⁵ ասորոց, եւ նա երեք անգամ շրջեալ ի վանորայս ասորոց բազում ճգնութեամբ եւ գտեալ յուղղափառ վարդապետաց յՈսկեբերանէն, եւ համառաւտէ ինքն եւ թարգմանէ յասորոց լեզուէն յարապ լեզու եւ առաքէ ի հայս, որ եւ անաւրէն Զաբրն⁶ բռնութեամբ շրջէ զԲագրատն ի հաւատոց:

¹ C Յաւակնելի էի

² A B չիք անբաւական լինելի

³ B չկատարելն

⁴ C Յոհաննու

⁵ C սարկաւագէն

⁶ C Չափրն

«Յրեշտակացալ»^{xvii}. Համբաւեցաւն է:

Բան. «Մեծն այն հռետոր»^{xviii}:

Լուծմունք. ԶՍմբատ իշխանն ասէ^{xix}, որ յետ Աշոտոյ^{xx} եւ թոռն Բագրատայ:

Եւ զի կրկին են Սմբատ նահատակ. առաջինն իշխան է, որ ի Բուղայէ ըմբռնեցաւ եւ վասն հաւատոցն Քրիստոսի նահատակեցաւ երեք հարիւր եւ երկու թուականին Հայոց (853) եւ եղաւ ի վկայարանին սրբոյն Դանիէլի մարգարէին, ուր ընկեցաւ ի գուրն առիւծուց: Առ սա գրէ նանայ զմեկնութիւն Աւետարանիս: Իսկ երկրորդ Սմբատ նահատակն¹ թագաւոր է եւ թոռն է² առաջին Սմբատին եւ որդի Աշոտ թագաւորի, որ նահատակեցաւ յանաւրինէն Յուսիֆայ՝ կախեալ ի Դուին քաղաքի զփայտէ: Եւ աւիշ նորա, որ կաթէր ի սուրբ մարմնոյն, բժշկութիւն լինէր ամենայն ախտից: Եւ այս եղեւ ընդ թուականին ինը հարիւր երեք տասան ամին (913):

Եւ Մարեմն Բագրատունի Սիւնեաց տիկինն է, զոր գովէ բարեպաշտութեամբ, քոյր է թագաւորին Սմբատայ եւ դուստր Մեծին Աշոտոյ, եւ վասն յայտնութեան բանիս եղից զպատմութիւն³ նորա:

Այս Աշոտ Բագրատունի սպարապետ էր Հայոց, որ է իշխանաց իշխան երեսուն ամ⁴ կացեալ: Եւ այն, որ ասէ՝ միացեալ էր խորհրդովն, որ է բանական մասն, ի Քրիստոս^{xxi}, վասն այն ցանկականն ոչ խաբեցաւ ի խոստմունքն եւ ոչ ցասմնականն երկեալ ի տանջանաց: Եւ վասն առաւել լաւութեան նորա իշխանն Իսմայէլի Աբդլա անուն առաքեաց նմա թագ ի ձեռն Յուսիֆայ զաւրավարին իւրոյ: Եւ լուեալ արքայն յունաց Վասիլ կայսր, առաքէ եւ նա թագ Աշոտոյ եւ պսակեալ յերկուց թագաւորացն՝ եղեւ ճոխ թագաւոր բարեպաշտ եւ⁵ խաղաղարար: Սա առաջին թագաւոր եղեւ յազգէն Բագրատունի⁶ յամի երեք հարիւր երեսուն եւ չորս թուականին Հայոց (885), եւ հինգ ամ թագաւորեաց: Ի բառնալ Արշակունեաց թագաւորացն⁷ մինչեւ ի թագաւորել Բագրատունեացս լինին ամք չորս հարիւր երեսուն եւ չորս ամ (434):

¹ A B նահատակ

² A B չիք

³ A B գայտնութիւն

⁴ A B չիք

⁵ B չիք

⁶ C Բագրատունոյ

⁷ A B չիք

Ձոր վասն խոնարհութեան իւրոյ զանունն իւր ոչ գրէ. «Աւե-
լիս ոչ պատմեմ, այլ զՋանն նոցա ցուցանեմ, - ասէ, - զի որպէս
փառք է վարդապետն աշակերտաց, նոյնպէս աշակերտն՝ վարդա-
պետին, - ասէ»^{xxii}:

Բան. «Փոքր ինչ ներեցես»^{xxiii}:

Լուծմունք. Այլ ինչ բան առաջի դնէ. որպէս¹ իմաստուն
բժիշկ նախ ի ձեռն երակաց զցաւն ճանաչեն, եւ ապա բժշկեն:
Նոյնպէս, որ զգիրս ընթեռնու, նախ պարտ է, որ զսխալն ճանա-
չէ. թէ ի մեկնչէ՞ն է, թէ՞ ի թարգմանէն, թէ՞ ի գրոյն, եւ ապա
հոգ տանի եւ ուղղէ: Եւ մի մախալով եւ ատելութեամբ եպերանս
դնել, այլ հոգեւոր սիրովն մի լինել, որպէս լոյս եւ աւղ եւ աչք
մի են լուսով, եւ այլն, զի ցուրտն ամենայն ուրեք² տգեղացնէ,
որպէս զպատկեր մարդոյ, եւ զբոյս եւ զերկիր, եւ ջերմն գեղեց-
կացնէ, սոյնպէս³ եւ դուք ջերմ սիրովն սոցա մխեալ էք՝ անարատ
սէր առ մեզ բերելով, զամենայն ցուրտ եւ⁴ զատելութիւն բառ-
նայ՝ մին միտք եւ մի⁵ խորհուրդ ստացեալք ի գիտութիւն սորա:

«Աղ»^{xxiv} զչնորհ հոգւոյն ասէ եւ «ճաշակելիք» մտացն է, որպէս
ի վերոյ զչորս զգայութեանցն ասաց: Այս շահ ուսանողացն է,
իսկ թէ ոք պարսաւէ, մեք ոչ հակառակեմք նոցա, այլ գոհացա-
րուք զԱստուծոյ, զի եւ այն շնորհք է մեզ: Եւ բառից փոխաբե-
րելն զանազան գիտութիւն է⁶, որ տայ⁷ Հոգին Սուրբ, այլ աւե-
տարանչաց պատմութիւն գրեալ է ի մեկնութիւնս նոցա:

Այժմ զՅոհաննուն ասացուք

Սա զամենայն ժամանակս իւր անգիր քարոզեաց. նախ՝ զի եւ
Տէրն այնպէս քարոզեաց⁸, եւ այլն գրեալ է ի Մատթէոսի մեկնու-
թեան սկիզբն^{xxv}: Եւ թէ յետոյ վասն է՞ր գրեցին. զի երեք աւետա-
րանիչքն յետ մատնութեան Յովհաննու գրեն եւ զյառաջն, մինչ
քարոզէր Յովհաննէս⁹, մի ամ եւ կէս լուեցին, եւ Յոհաննէս զայն
գրեաց:

¹ C չէք

² C իրօք

³ C այսպէս

⁴ C չէք

⁵ C միս

⁶ A B զանազանութիւն է

⁷ A B չէք

⁸ B չէք զի ...քարոզեաց

⁹ B Յոհաննէս, ... Յովհաննէս

Իսկ Մատթէոս գրեաց զԱւետարանն իւր յԱնտիոք քաղաքի, յերրայեցւոց լեզուն յետ¹ եւթն ամ ի վերանալոյ Փրկչին, եւ զլիսաւոր Աւետարանքն եւթանասուն եւ վեց: Եւ Մարկոս յԱղեքսանդրիայ՝ Խպտի լեզուաւ, յետ հնգետասան ամի վերանալոյ Տեառն, եւ զլիսաւոր աւետարանք յիսուն եւ երկու: Իսկ Ղուկաս ի Հռոմ գրեաց յետ քսան եւ երկու ամի վերանալոյ Տեառն ի լատին լեզուն, եւ զլիսաւոր Աւետարանքն² յեւթանասուն եւ երկու: Իսկ Յոհաննէս յԵփեսոս գրեաց³ ի յոյն լեզուաւ, յետ եւթանասուն եւ մէկ⁴ ամի վերանալոյ Տեառն, եւ զլիսաւոր աւետարանքն⁵ յիսուն եւ վեց:

Վասն եւթն Աթոռոց

Արդ, չորեսին Աւետարանս, ուր եւ գրեցան, եղեն⁶ չորք Աթոռք զլիսաւորք՝ չորից կողմանց տիեզերաց⁷. այսինքն՝ Անտիոք արեւելից, Աղեքսանդրիա հարաւոյ, Հռոմ արեւմտից, Եփեսոս ասիացւոց եւ հիւսիսոյ: Իսկ երեք ազգ ինքնագլուխ են. այսինքն՝ Երուսաղէմ վասն գերեզմանին Տեառն, եւ Կիպրոս վասն Ղազարու, եւ Հայք վասն Սրբոյն Գրիգորի: Եւ այս սահմանեցաւ ի ժողովոյն Նիկիայ:

Եւթն սիւնք տիեզերաց վասն եւթն ժողովոց, այլ եւ եւթն ժողովք ի Հայս.

Առաջինն. Լուսաւորչին, որ համաձայնեցաւ Նիկիային:

Երկրորդ. Սրբոյն Ներսէսի⁸, որ համաձայնեցաւ Կոստանդինուպաւսի:

Երրորդն. Սրբոյն Սահակայ եւ Մեսրոպբայ, որ համաձայնեցան Եփեսոսին:

Չորրորդ. Սուրբն Յովսէփ՝ աշակերտ մեծին Սահակայ եւ Մեսրոպբայ, արար ժողովք ի Շահապիվանս:

Հինգերորդ. Բաբգէնի ժողովն ընդդէմ հերձուածոյն Ակակայ եւ Բարձուժայի:

Վեցերորդ. ժողովն Դենայ ի սկիզբն թուականին, Ներսէս եւ Մովսէս ընդդէմ զանազան հերձուածոց:

¹ C չիք յԱնտիոք ... յետ

² C Աւետարանք

³ A B չիք

⁴ B եւթանասունհինգ

⁵ C Աւետարանք

⁶ C եղեն երեց

⁷ C չիք չորք Աթոռք ... կողմանց տիեզերաց

⁸ C Ներսիսի

Եւթներորդ. արար ժողով մեծն եւ իմաստասէրն սուրբն Յոհան Աւճնեցին ի Մանազկերտ ընդդէմ Քաղկեդոնի ժողովոյն, որ ի Կարնոյ քաղաք, հրամանաւ Հերակլեայ ժողովեցան եւ թիւրեցաւ Եզր կաթողիկոս:

Եւ սոքա են եւթն գլխաւոր Աթոռք եւ եւթն ժողովք ուղղափառութեան ազգիս Հայոց: Իսկ վասն չորս գետոցն եւ քառակերպ կառացն տե՛ս եւ ի սկիզբն Մատթէոսի^{xxvi}:

Իսկ զի՞ «Որդի Որոտման» կոչեցաւ:

Վասն չորից. նախ՝ զի յերկնից որոտաց զԲանն ի սկզբանէ ծնեալ: Երկրորդ. ընդոստոցիչ եղեւ՝ բանալով զմիտս մարդկան: Երրորդ. զի ի հողմոյ Հոգւոյն Սրբոյ որոտաց: Չորրորդ. եւ ցեւեալ գերկինս զԲանն Աստուծոյ լսելի արար մարդկան լսելեաց:

Իսկ զի՞ արծուի կոչի. նախ՝ զի թագաւորական է, երկրորդ՝ զի բարձրաթուիչ, երրորդ՝ սրբնթաց, չորրորդ՝ սրատես աչաւք, հինգերորդ՝ նորոգ մանկանայ, վեցերորդ՝ զանազան ակամբ պարսպէ զբոյնն, եւ այլն ասացաւ ի սկիզբն Մատթէոսի^{xxvii}:

Դարձեալ նախադրութիւն

Եւ զի առաջին նախադրութիւն յայտնի է ըստ ինքեան վասն խնդրողաց եւ թարգմանողաց Աւետարանիս մեկնութեան, իսկ աստանաւր կամիմ նախադրութիւն ժողովել վասն աւետարանչին եւ վասն աստուածաբանութեան: Եւ մի՛ ոք ձանձրացեալ եպերեսցէ զմեզ, որպէս է սովորութիւն աշակերտաց մերոց, որ ի սկիզբն գրոց զթուղթսն համարեն եւ զաւուրս թուեն եւ ի կատարումն իբրեւ զսանդիտոռն թափուր ելանեն՝ մոռացաւնքն յաւելեալ յառաջին անգիտութեանցն: Այլ դու՛ համշիրակ հարազատ իմ, ընդ փոյթ ուսման եւ զջերմն յոյժ լծակցեա՛, զի միովն զճշմարտութիւն գտցես եւ միովն զբարին հաստատեսցես:

Մարգարէն Եզեկիէլ, որում բացեալ եղեն երկինք եւ ետես զտեսիլ Աստուծոյ ի վերայ չորեքկերպեան կենդանեացն. այսինքն՝ մարդոյ, առեւծոյ, եզին եւ արծուոյ կերպարանք (Եզկ Ա): Մարդն նշանակէ զՄատթէոս, զի առաւել ճառէ զմարդեղութենէ Բանին, եւ առիւծն՝ զՄարկոս, որ թագաւոր ասի ամենայն գազանաց, եւ նա բազումս ճառէ զթագաւորութենէն Քրիստոսի: Ղուկաս՝ եզին, որ է պատարագելի եւ սուրբ կենդանի, եւ նա յովով ճառէ զՔրիստոսի քահանայապետութիւն, որ եւ զսկիզբն ի քահանայութենէն Զաքարիա առնէ: Իսկ կերպարանք արծուոյն

նշանակէ զՅոհաննէս, զի սլացաւ գերագոյն, քան զամենայն ստեղծուածս, եւ զաստուածային ծնունդն Քրիստոսի¹ ճառէ:

Եւ թէպէտ աւետարանիչքն իւրաքանչիւրքն վասն միոյ իրաց առաւել ճառեն, այլ հաւասարեցան ի միապէս ճանաչումն մարմնացեալ Բանին: Իսկ որ ասէ բնաբանն, թէ կերպարանք արծուոյն ի վերայ չորեցունցն էին^{xxviii}, երեք գերագանցութիւն ցուցանէ Յոհաննու², քան զայլոցն, զի աւետարանիչն Յոհաննէս նրբագոյն, բարձրագոյն եւ կատարելագոյն ճառեաց: Եւ զնրբութիւն ցուցանէ արագ տեսութիւն, որ ասէ՝ արծուի, եւ զբարձրութիւն ցուցանէ տեղին, որ ասէ՝ ի վերայ, եւ զկատարելութիւն ցուցանէ թիւն, որ ասէ՝ չորից: Վասն առաջնոյն գիտելի է, զի տեսութիւն ամենայն սրբոց եւ աւետարանչացն զանազանի ի տեսութենէ իմաստասիրացն, քանզի իմաստասէրքն ի ստեղծուածոցս վերահասու եղեն ճանաչմանն Աստուծոյ, նոյնպէս եւ սուրբք, սակայն այլ եւ այլ կերպիւ իբր ներհակաբար, զի տեսութիւն է գործ, որ ելանէ ի տեսողէն եւ եզերի առ Աստուած, որպէս յառաջ եղեալ իրս, վասն որոյ³ ի մէջ տեսողին եւ տեսանելոյն է բաղդատութիւն իմն: Իսկ թէ տեսութիւն վերաբերի առ տեսաւղն, ըստ այսմ լինի տեսութիւն իմաստասիրացն. զի իմաստասէրք⁴ խնդրեն զԱստուած ճանաչել ի ստեղծուածոցս եւ այնու լինի կատարելութիւն տեսողին, զի առնէ նրբութիւն մտաց եւ սրութիւն հանճարոյ: Բայց թէ տեսութիւն իրացն բաղդատի առ տեսանելի իրն, այսինքն՝ զի ի տեսութենէն ջերմանայ ի սէրն Աստուծոյ: Եւ այս տեսութիւնս լինի սրբոցն եւ⁵ աւետարանչացն, զի ո՛չ միայն տեսանէ, այլ եւ սիրէ գտեսեալն: Եւ սոյնպիսիս ոչ միայն⁶ առնէ նրբութիւն մտաց, այլ եւ ջերմութիւն կամաց, որպէս ասէ Դիոնեսիոս ի հինգերորդ գլուխն «Երկնային քահանայապետութեան», թէ՛ «տեսութիւն աստուածայնոցն յատուկ է ունել զջերմութիւն սիրոյն եւ թափանցիկ, զի ուր գիտութիւն արտաքոյ մնայ, սէրն ի ներքս մտանէ»: Եւ սէր աւետարանչին Յոհաննու առաւել էր, քան զայլոցն, վասն որոյ⁷ «Սիրելի աշակերտ» կոչեցաւ: Եւ նրբագոյն մտաւք եւ անթարթ աղամբ նկատեաց զբոլորակութիւն արեգականն ըստ նմանութեան արծուոյ : Եւ զի սէրն կրկին է, այսինքն՝ հոգեւոր

¹ A B **չիք**

² B **չիք** Յոհաննու

³ C վասն այն

⁴ B իմաստասէրքն

⁵ B **չիք**

⁶ A B **չիք**

⁷ C վասն այն

եւ մարմնաւոր, եւ ներհակ միմեանց ունին զպատճառս¹, զի հոգեւոր սէրն նրբահայեաց առնէ զտեսութիւն, որպէս զհրեշտակաց, իսկ մարմնաւորն՝ ախտ թանձր, եւ խելայեղ առնեն զհանձարն, վասն որոյ կոյս գոլով աւետարանչին եւ սիրով հոգւոյն, ել ի բարձունս մտաւք եւ նրբագոյնս գրեաց, քան զայլ աւետարանիչսն:

Այս առաջին մասն բնաբանիս:

Երկրորդ. զի բնաբանն ցուցանէ զբարձրութիւն աւետարանչիս: Եւ այլ է բարձրութիւն եւ այլ է նրբութիւն, զի յաղագս անարգ իրաց եւ ստորին կատարելի է նուրբ բանիւ իմաստասիրել, իսկ բարձրութիւն այսմ գծագրութեան նշանակէ զբարձրութիւն նիւթոյ տեսանելի իրին, զի ըստ իմաստասիրացն նիւթ երեքկին ասի: Առաջին նիւթ. որպէս քար եւ հող նիւթ է պարսպի, զի ի նոցանէ պարսպն լինի: Երկրորդ նիւթ է. որպէս մարմին մերումս հոգւոյ նիւթ ասի եւ հոգին որպէս տեսակ ի նիւթ: Երրորդ. է նիւթ շուրջ, որպէս ճանաչելն նիւթ ասի ճանաչմանն² եւ գիտութեան, զի տեսութիւն շուրջ զնովաւ է եւ առ նա եզերի: Եւ սոյնպէս աւետարանիչս Յոհաննէս ըստ նիւթոյն բարձրագոյն է, քան զայլ աւետարանիչսն, զի նոքա զմարդեղութիւն Քրիստոսի ճառեն, իսկ Յոհաննէս բարձրագոյն մտաւք զԱստուածութիւն Քրիստոսի գրէ, վասն որոյ երեք աւետարանիչքն նշանակեցան ի կենդանիքն, որ յերկրի շրջին, այսինքն՝ մարդոյ, առեւծոյ³, եզին, իսկ Յոհաննէս՝ արծուոյ, որ բարձրագոյն ունի զթռիչս, վասն որոյ ասէ բնաբանս՝ ի վերայ: Զայս եւ Դաւիթ ասէ. «Ել ի վերայ քրովբէս եւ թռեալ, սլացալ նա» (տե՛ս Սաղմ. Ժ 11), զի քերովբէն «Յաճախ գիտութիւն»^{xvix} անուանի եւ բազմաչեայք են, որ ցուցանէ զբարձրագոյն գիտութիւն աւետարանչին Յոհաննու:

Այս⁴ երկրորդ մասն բնաբանիս:

Երրորդ. ցուցանէ բնաբանս զկատարեալ տեսութիւն⁵ եւ գծագրութեան Յոհաննու, ըստ այնմ, որ ասէ՝ ի⁶ չորից: Եւ գիտելի է, զի Յոհաննէս երկու իրաւք կատարելագոյն գրեաց, քան զայլսն. նախ՝ զի ի⁷ ժամանակս Յոհաննու յարեալ հերձուածն արիոնացւոց, որք ասէին զՔրիստոս սոսկ մարդ գոլ եւ ոչ՝ Աստուած, եւ

¹ C զպատճառն

² C ճանաչման

³ A առիւծոյ

⁴ C որ է

⁵ A B զկատարելութիւն տեսութեան եւ

⁶ C չէք

⁷ B չէք ի

Հետեւի ըստ նոցա, զի Քրիստոս ոչ էր յառաջ, քան զՄարիամ, վասն որոյ եպիսկոպոսքն¹ աղաչեցին զՅոհաննէս գրել Աւետարան, եւ նա գրեաց: Եւ ի² սկիզբն Աւետարանին զՔրիստոսի Աստուածութիւն եցոյց, ըստ որում Քրիստոս նախկին գոյր, քան զՄարիամ: Երկրորդ. զի յորժամ ընթերցաւ գերեք Աւետարանքն, հաւանեցաւ եւ վկայեաց ճշմարիտ գոյ, բայց ասաց, թէ միայն զմիոյն³ ամի զգործսն գրեցին, այսինքն՝ զայն ամին, յորում Քրիստոս խաչեցաւ, վասն զի զպատմութիւն իւրեանց⁴ սկիզբն արարին ի մատնելոյն Յովհաննու⁵ ի բանտ: Իսկ Յոհաննէս գրեաց իր ինչ, զոր Քրիստոս ներգործեաց ի մի ամի յառաջ, քան զմատնիլն Յովաննու ի բանտ⁶: Եւ սոյնպէս յայտ է, զի Յոհաննէս կատարելագոյն գրեաց, քան զայլ աւետարանիչսն:

Իսկ ասելն ի վերայ չորեցունց, զի չորս թիւն քառանկիւնի ասի եւ քառանկիւնին զկատարեալն նշանակէ. նախ՝ որպէս Արիստոտէլ զառաքինի այր քառանկիւնի մարմնոյ⁷ բաղդատէ, զի որպէս քառանկիւնի մարմինն յամենայն կողմանէ հաստատուն նստի⁸, սոյնպէս եւ առաքինի այր յոր բախտ որ պատահի, անդրդուելի մնայ. եթէ՛ ի փառս, եթէ՛⁹ յանարգանս՝ ամենայնի համբերէ:

Դարձեալ՝ քառանկիւնին նախ գտանի ի թիւս, քան ի մարմին, զի միութիւն նախկին ասի¹⁰, քան զկէտ, եւ երկրորդ է գիծն, եւ երրորդ է մակերեւոյթն, եւ չորրորդ՝ մարմինն: Եւ սոյնպէս չորս թիւն նշանակէ զկատարելութիւն, որ է քառանկիւնի մարմին^{xxx}: Եւ կատարելութիւն առաւել գտանի ի¹¹ Յոհաննէս, քան յայլ աւետարանսն¹²: Եւ սոյնպէս իմանի բանն, որ յԵզեկիէլ յառաջին գլուխն, յորժամ տեսանէր զկենդանիսն, երեւեցաւ անիւմի, որ ունէր չորս դէմս (հմմտ. Եզեկ. Ա 15): Արդ, եթէ հայիմք ի չորեսին Աւետարանսն, Յոհաննու քան զայլսն կատարելագոյն երեւի, վասն այն մի անիւ կոչի, զի բոլորակ ձեւն կատարեալ ասի, քան զայլ ձեւս^{xxvi}, բայց ասէր, թէ անիւն այն չորս դէմս ունէր, զի Աւետարանն Յոհաննու չորս մասն ունի.

¹ C եպիսկոպոսապետքն

² B չէք ի

³ A C զմիում

⁴ C իրացն

⁵ B Յոհաննու, C Յովաննու

⁶ C չէք

⁷ C չէք որպէս Արիստոտէլ ... քառանկիւնի մարմնոյ

⁸ B լիցի

⁹ C եւ եթէ

¹⁰ A B ասէ

¹¹ C չէք

¹² A B աւետարանիչսն

Առաջին ցուցանէ գՈրդւոյն Աստուծոյ գյաւհտենական ծնունդն եւ ելումն ի Հաւրէ, որպէս ասէ՝ Ի սկզբանէ էր Բանն (Յովհ. Ա 1):

Երկրորդն ցուցանէ զամենայն արարածոց ստեղծումն նովաւ, որպէս ասէ՝ Ամենայն ինչ նովաւ եղել (Յովհ. Ա 3):

Երրորդն ցուցանէ զժամանակաւոր մարդեղութիւն, որպէս ասէ. «Բանն մարմին եղել» (Յովհ. Ա 14) եւ զգործն զոր արար մարդեղութեամբն:

Չորրորդն ցուցանէ զընդհանուր փրկութիւն մարդկայինս ազգի, որ եղել մարմնացեալ Բանին, որպէս ասէ ի վերջք Աւետարանիս, եթէ՝ «Այս այն չափ գրեցաւ, զի հաւատայցէք, թէ՜ Յիսուս Քրիստոս է Որդի Աստուծոյ, եւ զի հաւատայցէք եւ զկեանսն² ընդունիցիք յանուն նորա» (ինստ. Յովհ. Ի.31): Եւ սոյնպէս յայտնի է կարգ այսմ Աւետարանի, քան զայլսն, զի նախկին է, քան զայլ Աւետարանսն ըստ կարգի կատարելութեան, թէպէտ վերջին ասի ըստ կարգի ժամանակի եւ լինելութեանս:

Այս առաջին նախադրութիւն Աւետարանին:

Իսկ վասն է՞ր կոչի Աւետարան, եւ թէ՛ Աւետարան Յոհաննու եւ այլն, գտցես ի սկիզբն Մատթէոսի գլխոյն^{xxvii}:

Իսկ որ ասի՝ Սուրբ Աւետարան. նախ՝ զի Սուրբ է Հոգին, որ խաւեցաւ: Երկրորդ. Սուրբ է աւետարանիչն, որ գրեաց: Երրորդ. Սուրբ են բանք եւ գիրք եւ նիւթք Աւետարանին: Չորրորդ. Սուրբ³ եւ սրբարար, որք ընթեռնուն եւ որք⁴ լսեն, այսինքն՝ որք ուսուցանեն եւ որք⁵ ուսանին, սրբէ զնոսա: Եւ այս է չորրորդ պատճառն, որ ասեն վարդապետք, այսինքն⁶ «Ներգործական պատճառ է Տէր մեր եւ Հոգի նորա, եւ գործիական պատճառ է աւետարանիչն⁷ Յոհաննէս, եւ նիւթական պատճառ՝ բանք Աւետարանին, եւ կատարունական պատճառ, զի սրբէ զընդունողս իւր եւ ուսուցանէ զճշմարտութիւն»:

Այսքան նախերգան Բանին:

Եւ գիտելի է, թէպէտ չորս են աւետարանիչք, սակայն Յոհաննէս առաւել յայտնիչ է աստուածային գործոցն: Եւ զի Աստուածաբան կոչի սա, ո՛չ միայն վասն սկզբանն, զի զանճառ

¹ C եթէ

² C զկեանս

³ A B չիք

⁴ B չիք

⁵ A B չիք

⁶ A B չիք

⁷ C Աւետարան

ծնունդն աստուածաբանէ, այլ եւ բովանդակ գլուխ Աւետարանիս կատարելապէս ցուցանէ զԱստուածութիւնն¹ Քրիստոսի՝ ի քսան գլուխս բաժանելով, զոր յայլ վարդապետաց ի նոր թարգմանս հաւաքեալ են, վասն որոյ ի² սկիզբն Աւետարանիս եզի գամենայն առհասարակ: Եւ զիւրաքանչիւրսն գրեցից յիւրում գլխոջն ծիրանի գլխագիր³: Եւ հաճոյ թուեցաւ մեզ վասն չորից.

Նախ՝ զի ընդդէմ է անհաւատից, որք ուրանան Աստուածութիւն Քրիստոսի, որպէս հրէայք եւ այլազգիք:

Երկրորդ. ընդդէմ հերետիկոսաց, որպէս Արիոս, Եւնոմիոս եւ այլք, որք ոչ խոստովանին զծնունդ Բանին Աստուծոյ:

Երրորդ. ընդդէմ է մարդադաւան հերձուածողաց, որպէս նեստորականք եւ քաղկեդոնիկք, որք բաժանեն զԲանն ի մարմնոյն:

Չորրորդ. հաստատութիւն է ուղղափառ Եկեղեցոյ եւ սուրբ վարդապետաց, որք ճշմարտապէս⁴ խոստովանիմք զՔրիստոս բնութեամբ Աստուած եւ Որդի Աստուծոյ՝ մարմնացեալ ի Սուրբ եւ յԱստուածածին կուսէն Մարիամայ:

Երկրորդ նախադրութիւն վասն աստուածաբանութեան ասացաւ ի վերոյ վասն աւետարանչին Յոհաննու:

Այժմ ասելի է յաղագս աստուածաբանութեան.

Եւ զայս, որ վասն Երրորդական անձնաւորութեան է առեալ, խաւսելի է վասն յերկարութեան, այլ վասն Բանին Աստուծոյ աստուածաբանելի է: Եւ նախ գտեալ է, զի աստուածաբանութիւն Բան Աստուծոյ ասի.

Նախ՝ վասն նոյնութեան, զի Բանն Աստուծոյ Աստուած է, եւ ասի որպէս Քրիստոս, ըստ այնմ. «Ի սկզբանէ էր Բանն, եւ Բանն էր առ Աստուած, եւ Աստուած էր Բանն» (Յովհ. Ա 1-2):

Երկրորդ. բան ինչ Աստուծոյ բան ասի, զի յԱստուծոյ յայտնեալ է: Եւ սոյնպէս ամենայն ճշմարտութիւն Աստուծոյ բան է, զի ամենայն ճշմարտութիւն ի Հոգւոյն Սրբոյ է: Եւ առաւել ճշմարտութիւն Սուրբ Գրոց⁵ Բան Աստուծոյ ասի, որպէս ասէ Պետրոս Բ Կաթողիկեայց. «Ո՛չ ըստ կամաց տուաւ մարգարէութիւնք, այլ ի Հոգւոյն Սրբոյ կրեալք խաւսեցան մարդիկ յԱստուծոյ» (Բ Պետր. Ա 21): Մարգարէութիւն աստ ո՛չ միայն վասն բանից մարգարէիցն առնու, այլ վասն ամենայն վարդապետութեան Սուրբ Գրոց:

¹ B գԱւետարանն

² B չիք

³ C ծիրանի գլխագիր եւ տող մանր, զի դիւրաւ գտցես

⁴ A B ճշմարիտ

⁵ B Գրոց սրբոց

Երրորդ. բան ինչ բան Աստուծոյ ասի, զի առ Աստուած զմիտս համբառնայ եւ յերանութիւն հասուցանէ: Եւ սոյնպէս պատուիրանք Աստուծոյ եւ խրատքն Քրիստոսի, որ յԱւետարանս¹ գրեալ է, եւ ամենայն բան, որ ի բարիս ածէ զմարդիկ, բան Աստուծոյ ասի:

Չորրորդ. բան Աստուծոյ ասի, որ զԱստուծոյ յատկութիւն յայտնէ, որպէս այնք, որ ցուցանեն զԱստուած ամենակարող, իմաստուն², բարի, ողորմած եւ այլն: Այլ եւ վասն Երրորդական անձնաւորութեան եւ միոյ բնութեան եւ վասն ծննդեան Որդւոյն եւ բղխման Հոգւոյն Սրբոյ, եւ վասն մարդեղութեան Քրիստոսի:

Եւ սոյնպէս բազում ունի տեսութիւն եւ գովութիւն աստուածաբանութեան, այլ զբնաբանս, որ ասացեալ է աւետարանիչն վասն Բանին Աստուծոյ, կարեմք ասել վասն աստուածաբանութեան, որպէս ասէ³.

Ի սկզբանէ էր Բանն, եւ Բանն էր առ Աստուած (Յովհ. Ա 1-2):

Եւ բնաբանս չորս իրս ցուցանէ վասն աստուածաբանութեան.

Առաջինն. կատարեալ արժանաւորութիւն, յորժամ ասէ՝ Ի սկզբանէ:

Երկրորդն. կատարեալ հաստատութիւն, յորժամ ասէ՝ էր:

Երրորդն. կատարեալ ճշմարտութիւն, յորժամ ասէ՝ Բանն:

Չորրորդն. կատարեալ երանութիւն, յորժամ ասէ՝ առ Աստուած:

Վասն առաջնոցն գիտելի է⁴, որ է կատարեալ արժանաւորութիւն, զի սուրբ աստուածաբանութիւն ասի գլուխ ամենայն գիտութեանց, որ ի բնութենէ գրեալք եղեն վասն իւրաքանչիւր արժանաւորութեան, որպէս ասէ՝ Ի սկզբանէ: Եւ այսու աւրինակաւ մեկնելի է զբանն, որ յԱրարածքն. «Ի սկզբանէ ստեղծեաց Աստուած գերկին եւ գերկիր» (Ծննդ. Ա 1): Եւ բանս այս երեք պատճառաւ ցուցանէ զարժանաւորութիւն աստուածաբանութեան.

Առաջին. վասն նախկնութեան, որպէս ասէ՝ Ի սկզբանէ:

Երկրորդ. զազնուական ծնունդն, որպէս ասէ՝ ստեղծեաց Աստուած:

Երրորդ. զարձակ պարագրութիւն, որպէս ասէ՝ գերկին եւ գերկիր:

Բայց առաջինն, որ նախկին ասի, զի կատարեալ է, քան զայլ ամենայն գիտութիւնս, եւ զամենայն գիտութիւնս ուսանելի է վասն նմա, եւ ոչ զնա՝ վասն այլոց, վասն որոյ ասէ Արիստոտէլ,

¹ A B յԱւետարանսն

² C ամենակարող եւ իմաստուն

³ A B որպէս ասէ (ժիրանի պիտի լինի այս եւ վերին գլխագիրն):

⁴ B գրեալ է

թէ՛ նախկին ասի, որ առաջին սկզբանն առաւել հպաւորէ, իսկ աստուածաբանութիւնս մեր առ Աստուած մերձենայ առաւել, քան զամենայն գիտութիւն, զի ի վերայ միեւնոյն ճշմարտութեան է աստուածաբանութիւն, որպէս ասէ յԱռաւելսն ի դէմս աստուածաբանութեան. «Տէր ստացաւ զիս սկիզբն ճանապարհաց իւրոց¹, յառաջ քան զառնելն ի սկզբանէ» (հմմտ. Առակ. Ը 22): Եւ Սիրաք ասէ. «Յառաջ քան զամենայն ստեղծաւ իմաստութիւն, եւ հանճար՝ յաւիտենից» (Սիրաք. Ա 4): Աստուածաբանութիւնս մեր իմաստութիւն ասի վասն ճանաչելոյ գերկնայինսն, որոց չեմք նոցին արարող, եւ հանճար ասի, զի ուսուցանէ զառաքինութիւնս, զոր կարող եմք առնել: Ապա յայտ է, զի աստուածաբանութիւն է նախկին ի մէջ ամենայն մարդկային գիտութեանցս:

Երկրորդ. աստուածաբանութիւն ունի զազնուական ծնունդն, որպէս ասէ՝ ստեղծեաց Աստուած: Գիտելի է՝ թէպէտ ամենայն գիտութիւն յԱստուծոյ իցէ անընդմիջաբար կամ միջնորդով, սակայն աստուածաբանութիւն եզականապէս յԱստուծոյ է, այսինքն՝ ստեղծողական² յայտնութեամբ կամ հեղմամբ, զի աստուածաբանութիւն մեր ի վերայ այնմ իրի է, յորում ոչ հասանի բնական բանականութիւն, որքան ի մարմնի եմք, որպէս են աստիճանք հաւատոյ մեր եւ խորհուրդ Եկեղեցոյ: Վասն այն եզական ասէ. «Ստեղծեաց Աստուած», այսինքն՝ յայտնեաց եւ ի միտս գրողաց Սուրբ Գրոց եհեղ, որպէս ասէ Սիրաք. «Նա ինքն Աստուած ստեղծ զնա³ ի Հոգի Սուրբ, եւ թուեաց եւ սփռեաց յամենայն արարածս իւր» (հմմտ. Սիրաք. Ա 9-10), այսինքն՝ յառաքեալս եւ յաշակերտս եւ յամենայն քրիստոնեայս:

Երրորդ. աստուածաբանութիւն ունի զընդարձակ պարագրութիւն, որպէս ասէ. «Ձերկիմ եւ զերկիր»: Եւ գիտելի է, թէպէտ ամենայն գիտութիւնք գտեալք ի մարդկանէ, ընդարձակ ունի զճանաչումն, բայց ոչ այնպէս ընդարձակ պարագրութիւն ունի, որպէս աստուածաբանութիւն, զի զամենայն էակքս պարունակէ ընդ ինքեամբ միով գիտութեամբ, որպէս երկինք եւ երկիր զամենայն զգալիսս պարունակեն, քանզի աստուածաբանութիւն նախ է որպէս երկինք՝ ճանաչելով զԱստուածութիւն Քրիստոսի, եւ զերկիր՝ ճանաչելով զմարդկութիւն Քրիստոսի: Երկրորդ. երկինք է, զի ուսուցանէ զհոգեւոր ստեղծուածս, եւ երկիր է՝ ճանաչելով զմարմնաւոր ստեղծուածս: Երրորդ. երկինք է, զի ուսուցանէ

¹ A B չիք

² B Ստեղծական

³ B ի նա

զվարձս երանութեան, եւ երկիր է՝ ցուցանելով զպատիժ դժոխոցն: Չորրորդ. երկինք է՝ ցուցանելով զվարս բարիս մարդկան, եւ երկիր է՝ նշանակելով զմեղս մեղաւորաց: Վասն այն ասէ. «Ձերկիցս եւ գերկիր»: Եւ Եսայի ասէ. «Երկինք ամոռ իմ են, եւ երկիր՝ պատուանդան ոտից իմոց» (Եսայի 42 1): Եւ յԵրեմիայ ի դէմս աստուածաբանութեան գրեալ է. «Ձերկին եւ գերկիր ես լնում, ~ ասէ Տէր» (Երեմ. ԻԳ 24): Ապա յայտ է երեքկին արժանաւորութիւն աստուածաբանութեան, որպէս ցուցաւ:

Երկրորդ մասն բնաբանիս ցուցանէ զկատարեալ հաստատութիւն աստուածաբանութեան, որպէս ասէ՝ Էր:

Գիտելի է, զի իմաստութիւն այսմ աշխարհիս, գտեալ ի մարդկանէ, ոչ ունի հաստատութիւն, քանզի ոչ են յարմարեալ ի վերայ հաստատուն հիման. նախ՝ զի ոմանք գիտութիւնք հիմնացեալ են ի վերայ ծխոյ, այսինքն՝ մարդկային բարակ եւ անաւար հանճարոյ, որպէս գիտութիւնք փիլիսոփայիցն տեսական եւ գործնական: Երկրորդ. ոմանք տրամադրեալք են ի վերայ հողոյ, այսինքն՝ մարմնական փափկութեանց, որպէս աւրէնքն զազիր ամենաչարին Մահմէտի: Երրորդ. ոմանք հիմնաւորեալք են ի վերայ աւազոյ, այսինքն՝ ի վերայ մարդկային ազահութեան, որպէս արհեստ եւ գիտութիւնք շահաբերք, որպէս են բժշկականք եւ քաղաքական իրաւունք: Եւ վասն այսմ երիս գիտութեանցս ասէ Յակոբոս ի Կաթողիկէն. «Ոչ է իմաստութիւնս [այս] իջեալ ի վերուստ, այլ երկրաւոր, շնչաւոր եւ դիւական» (Յակ. Գ 15): Դիւակամ ասէ զարտաքին փիլիսոփայիցն, եւ շնչաւոր՝ վասն մարմնասէր աւրինացն, իսկ երկրաւոր՝ վասն երրորդին, որք են գիտութիւնք շահաբերք¹ մարմնական շահուց: Բայց մերս իմաստութիւն, այսինքն՝ աստուածաբանութիւնս, հաստատագոյն է, զի հիմնացեալ է յաստուածային յանշարժ² մեծութիւն եւ իմաստութիւն, որպէս ասէ Աւետարանն Ղուկասու. «Ամենայն, որ լսէ զբանս իմ եւ առնէ, նման է առն իմաստնոյ, որ շինիցէ տուն, որ փորեաց եւ խորեաց եւ եդ զհիմն ի վերայ վիմի, ի յառնել հեղեղաց բախեաց գետն գտունն եւ ո՛չ կարաց շարժել, զի հաստատեալ էր հիմն ի վերայ վիմին» (Մատթ. Է 24-26, Ղուկ. Զ 47-48): Բանս այս ցուցանէ զաստուածաբանութիւն եւ զՍուրբ Գրոց անշարժութիւն երեք պատճառաւ. նախ՝ վասն բունութեան ընդհարմանն, որպէս ասէ. «Բախեաց գետն գտունն»: Երկրորդ. վասն պահպանութեան, որպէս

¹ A B չիք

² B անշարժ, C աստուածային անշարժ

ասէ. «Եւ ոչ կարաց շարժել»: Երրորդ. վասն անդրդուելի հիմանն, որպէս ասէ. «Հաստատեալ էր հիմն ի վերայ վիմի»:

Առաջինն ցուցանէ զաստուածաբանութեան հաստատութիւն ի ներհակաբանութենէ, որ ասէ. «Բախեաց գետն»: Գիտելի է, զի որքան սաստիկ է բախումն ընդդէմ շինուածոց, պարտ է, զի այնքան շինուածն առաւել հաստատուն լիցի, զի կարացէ տոկալ: Արդ¹, աստուածաբանութիւն կարի զաւրաւոր ունի զհակառակս, զի նախ կրեաց զսաստիկ բախումն ի նուրբ եւ ի խորին գետոյն, այսինքն՝ արտաքին իմաստասիրաց, մանաւանդ յանիծելոյն Ավեռիոսէ², որ մեկնիչն է Արիստոտէլի գրոցն, որ զհաւատ մեր եւ զաստուածաբանութիւն ծաղր առնէ, եւս առաւել զՍուրբ Երրորդութեան դաւանութիւն^{xxxiii}:

Երկրորդ. աստուածաբանութիւնս մեր կրեաց հակառակութիւն ի պղտորեալ գետոց, այսինքն՝ ի հերձուածողաց եւ ապականողաց քրիստոնէական հաւատոյս եւ Սուրբ Գրոց, այսինքն՝ յԱրիոսէ, Մակեդոնէ, ի Նեստորէ եւ վերջին՝ ի քաղկեդոնիկ չար ժողովոյն Պողքերի:

Երրորդ. կրեաց հակառակութիւն զառիթափ եւ յախուռն բերմանէ յորդահոս գետոց, այսինքն՝ ի չար թագաւորացն հալածանաց:

Չորրորդ. կրեաց հակառակութիւն ի սկախառն եւ ի տղմաբեր գետոյն, այսինքն՝ յԱրաբիոյ եւ ի Տաճկաստանաց մուար աւրինացն³, վասն որոյ ասէ. «Բախեաց գետ գտուն», այսինքն՝ զսուրբ աստուածաբանութիւնս, որ է. «Տուն Աստուծոյ եւ Դունն երկնից» (հմնտ. Ծննդ. ԻԸ 17), որպէս գրեալ է յԱրարածքն: Հանգոյն այսմ եւ Մատթէոս ասէ. «Իջին անձրեւք, խաղացին գետք, շնչեցին հողմք եւ բախեցին գտունն» (Մատթ. է 25): Անձրեւն նշանակէ զբազմութիւն հերձուածողաց եւ տաճկաց: Գետք՝ զբռնութիւն հալածիչ չար թագաւորացն: Յնչմունք հողմոց՝ զնրբութիւն փրկիստփայլից:

Երկրորդ. ցուցանի աստուածաբանութեան հաստատութիւն ի պահպանութենէն, որպէս ասէ. «Ոչ կարաց շարժել»: Գիտել պարտ է, զի թէպէտ յարեան բազում փորձութիւնք եւ հակառակութիւնք, եւ ոչ կարացին շարժել զաստուածաբանութիւն, զի ունի յինքեան կացուցեալ հիմն զաւրավիզն եւ աւժանդակ առ ի պահպանութիւն իւր զեւթն սիւնսն, որ գրեալ է յԱռական. «Իմաստ»

¹ A B Երրորդ

² B Եվառիոսէ

³ C օրինացն պիղծ

տուրքիւն, - *այսինքն՝ Քրիստոս*, - շինեաց Իւր տուն եւ կանգնեաց սիւնս եւթն» (տե՛ս Առակ. Թ 1), որ է եւթն առաքինութիւնք. երեքն¹ աստուածայինք եւ չորսն՝ մարդկայինք: Եւ կամ վասն եւթն պարգեւաց Հոգւոյն Սրբոյ, կամ եւթ սիւնս այս նշանակեն զեւթ պատճառ հաստատութեան աստուածաբանութեան. առաջինն է մարգարէական բանից լրումն: Երկրորդ. սքանչելեաց ներգործութիւնք: Երրորդ. հակառակաց ի բաց բարձումն: Չորրորդ. քերթողացն սրբութիւն: Հինգերորդ. ընդունողացն քննութիւն ջանիւ եւ երկամբ: Վեցերորդ. է Սուրբ Գրոց համաձայնութիւն: Եւթներորդ. Եկեղեցւոյ անբիծ հաւատոյ մշտակայութիւն:

Եւ սոյնպիսի եւթն սեամբ հաստատի աստուածաբանութիւն: Այս աւժանդակացն պահպանութիւն:

Երրորդ. ցուցանի աստուածաբանութեան հաստատութիւն յանշարժութենէ հիման, որպէս ասէ. «Հաստատեալ էր ի վերայ վիմի» (տե՛ս Մատթ. է 25), *այսինքն՝ ի վերայ Քրիստոսի, ըստ Պաւղոսի*. «Վէմն էր Ինքն Քրիստոս» (Ա Կորնթ. Ժ 4): Յաղագս այսմ վիմի ասաց առ Պետրոս. «Ի վերայ այսր վիմի շինեցից [զեկեղեցի իմ]» (Մատթ. ԺԶ 18): Նախ՝ քանզի Քրիստոս է վէմն ազնուագոյն եւ սկիզբն մերոյ² ազնուագոյն ծննդեան, որպէս ասէ Եսայի. «Նայեցարուք ի վէմն հաստատուն, յորմէ կոփեցարուք» (Եսայի ԾԱ 1): Երկրորդ. Քրիստոս է քար հատանող առ ի թլփատութիւն մեր³, որպէս աւերինակեալն եղեւ յԵլիցն, առաւել Սեփովրայ զայլախազ եւ որդւոյ իւրոյ (հմմտ. Ելք Դ 25): Երրորդ. Քրիստոս է վէմ քաղցրագոյն ի կերակրել զմեզ, ըստ այնմ. «Ի վիմէ մեղր յագեցոյց նոցա» (տե՛ս Սաղմ. Զ 17): Չորրորդ. Քրիստոս է վէմ զաւրաւոր ի հաստատել զմեզ, որպէս ասէ Դաւիթ. «Տէր վէմ իմ եւ ամրութիւն իմ» (Բ Թագ. ԻԲ 2): Հինգերորդ. Քրիստոս է վէմ քարանձաւ, *այսինքն՝ ծերպ եւ ծակ վասն մերոյ⁴ բնակութեան*, որպէս ասէ Յոբ. «Ի քարանձաւս վիմաց եւ ի ծածուկս անդնդոց» (հմմտ. Յոբ ԼԹ 28): Ի վերայ այսր վիմի շինեալ է մեր աստուածաբանութիւնս, որպէս ասէ Պետրոս, զոր առնու յԵսայեայ. «Ահաւասիկ ես դնեմ ի Սիովն⁵ վէմ ընտիր գլուխ անկեան զպատուականն⁶, եւ որ ի նա հաւատասցէ, մի՛ ամաչեսցէ» (հմմտ. Եսայի ԻԸ 16): Աստուատ յայտնի է սուրբ աստուածաբանութեանս հաստատութիւն:

¹ B գործն

² B մարմնոյ

³ B մարմնոյ

⁴ B մարմնոյ

⁵ C Սիոն

⁶ A B C պատուական

Այժմ վասն երրորդին ասասցուք, որ է կատարեալ ճշմարտութիւն, յորժամ ասէ.

Բանն:

Գիտելի է, զի զանազանութիւն է ի մէջ աստուածաբանութեան եւ այլ գիտութեանց, զի թէպէտ այլ գիտութիւնք երբեմն ճշմարտութիւն ունին, սակայն բազում ստութիւնք եւ խաբէութիւնք խառնեալք են: Եւ այս է պատճառն, զի այլ գիտութիւնք յենուն ի բանական¹ եւ ի մոլորեալ բանականութիւն² մարդկան, բայց մեր աստուածաբանութիւնս եւ աստուածային Գիրք միշտ ճշմարիտ են, վասն որոյ կարելի է ասել. «Աստուածաբանութիւն է բան պարզաբար եւ առանց տարրոշման»: Իսկ բան սուտ ո՛չ ասի բան պարզաբար, այլ միայն աստուածաբանութիւն պարզաբար բան ասի, քանզի աստուածաբանութիւն է բան ճշմարիտ պատմութեան, բան ճշմարիտ նշանական, բան ճշմարիտ փորձեալ: Եւ միայն աստուածաբանութիւն սուրբ եւ ոչ այլ գիտութիւն ունի քառակի ճշմարտութիւն, զի ունի չորս միտք բանն Սուրբ Գրոց, այսինքն՝ ըստ ճառին տեսութեան եւ ըստ բարոյականին քննութեան, եւ ըստ այլաբանութեան փոխաբերութեան, եւ ըստ մտաւորականին վեր հայեցութեան: Եւ քանզի աստուածաբանութիւն այնպէս յայտնի է ճշմարտութեան, վասն որոյ ասէ Սիրաք.

Առաջին. «Աղբիւր իմաստութեան է բանն Աստուծոյ ի բարձունս» (տէս Սիրաք Ա 5)³:

Եւ բանս այս ցուցանէ զճշմարտութիւն աստուածաբանութեան երեք կերպիւ. նախ՝ քանզի աստուածաբանութիւն ուսուցանէ զճշմարտութիւն բազմութեան աստուածային կոչմանցն, վասն որոյ ասէ. «Աղբիւր իմաստութեան»: Երկրորդ. ցուցանէ զյատկութիւն աստուածային անձանց, վասն որոյ ասի. «Բան Աստուծոյ»: Երրորդ. ցուցանէ զբարձրութիւն⁴ աստուածային խորհրդոց⁵ եւ սքանչելեաց, վասն որոյ ասէ. «Ի բարձունս»: Բայց առաջին ցուցանէ զբազմութիւն աստուածային կոչմանց, վասն որոյ ասէ. «Աղբիւր իմաստութեան»: Եւ գիտելի է, զի իմաստութիւն կոչումն է Աստուծոյ, եւ թէ այլ ինչ գիտութիւն իմաստութիւն ասի, դուզնաքեայ եւ անկատար իմաստութիւն ասի⁶: Եւ

¹ A B բանականն

² B C բնականութիւն

³ 1860 թվականի գրաբար Աստվածաշնչի մեջ այս համարը բացակայում է: Այն առկա է 1994 թվականի «Էջմիածնի» արևելահայերեն թարգմանության մեջ:

⁴ B գյատկութիւն

⁵ B անձանց

⁶ A չէք դոյզնաքեայ...ասի

զսոյնպիսի իմաստութիւնս աստուածաբանութիւն սուրբ յայտնէ, եւ ոչ միայն զաստուածային իմաստութիւն, այլ եւ զաստուածային էութեան կարողութիւն առ ի ծնանել, եւ զկարողութիւն աստուածային գիտութեան առ ի դատել, եւ զկարողութիւն աստուածային արդարութեան առ ի պատժել եւ վարձատրել¹, եւ զմեծութիւն աստուածային կարողութեան առ ի ստեղծանել, եւ զայլ սոյնպիսի աստուածային կոչմունք ցուցանէ աստուածաբանութիւն, վասն որոյ ասի աղբիւր իմաստութեան: Նոյնպէս եւ յԱռաւելս ասէ. «Աւրէնք իմաստնոց աղբեր կենաց» (տե՛ս Առաւ. ԺԳ 14), զի աստուածաբանութիւն ավրէնք է Աստուծոյ՝ միջնորդութեամբ Մովսիսի առեալ զՀին Կտակարանս եւ Քրիստոսիւ շնորհեալ զՆոր Աւետարանս: Եւ աղբիւր ասի վասն առաւել² յստակութեան եւ ավտակարութեան:

Երկրորդ. ցուցանէ զյատկութիւն աստուածային անձանց: Եւ ոչ երբեք այլ գիտութիւն համեմատի այսմ, վասն այն եզակի ասի՝ Բան Աստուծոյ, քանզի այս աստուածաբանութիւնս ցուցանէ զյատկութիւն աստուածային Բանին, ցուցանէ եւ զյատկ ելուամն իւր ի Հաւրէ, յայտնէ եւ զբղիստամն, որ ի Հաւրէ Հոգւոյն Սրբոյ, ուսուցանէ եւ զյատկ մարդեղութիւն Բանին, ըստ այնմ. «Բանն մարմին եղել» (Յովհ. Ա 14): Եւ վասն երկր անձանցն եւ միոյ բնութեան ասէ Յոհաննէս ի կաթողիկէքն. «Երեքն են, որ վկայեն յերկինս. Հայր, Բանն եւ Հոգին Սուրբ. եւ սոքա երեքեանն մի են»^{xxxiv}: Եւ ի դէմս այլ գիտութեանց ասէ Ղուկաս. «Զամենայն գիշերս աշխատեցաք, կալաք եւ ոչինչ» (Ղուկ. Ե 5), եւ ի դէմս աստուածաբանութեան ասէ. «Բայց վասն քո բանիդ արկցուք զուրկանս» (Ղուկ. Ե 5), քանզի այլ գիտութիւնք, նսեմ եւ սուտ եւ ընդունայն զբոլոր գիշեր մարդկային մոլորութեան աշխատին եւ ոչ ինչ կալնուն, իսկ աստուածաբանութիւն զուրկանն ի բանն Աստուծոյ դնէ եւ ըմբռնէ զԱստուած, այսինքն՝ զյատկութիւնս աստուածային ճանաչելով:

Երրորդ. ցուցանէ սուրբ աստուածաբանութիւնս զբարձրութիւն աստուածային խորհրդոց³ եւ սքանչելեաց, որ անհաս գոն⁴ բնական⁵ զաւրութեան մարդոյ⁶ եւ հանճարոյ, քանզի յայտնէ զստեղծումն աշխարհի եւ զնախախնամութիւն Աստուծոյ եւ

¹ Ը վարձաւորել

² Ը առաւելութեան

³ Ը Աստուած խորհրդոց

⁴ Ը Բ գոլ

⁵ Ը բանական

⁶ Ը մերոյ

զփրկութիւն եւ զկատարած աշխարհիս ի դատաստանն Քրիստոսի եւ զանազանութիւն հատուցման, զի զոմանս պատժէ եւ զոմանս վարձատրէ: Եւ սոյնպիսիք են բարձրագոյն խորհուրդ եւ արհեստ Աստուծոյ, վասն որոյ այլ գիտութիւնք առ երկրաւ ընթանան, բայց աստուածաբանութիւն յերկինս բնակէ, վասն որոյ ասէ. «Բարձունս», քանզի սուրբ աստուածաբանութիւն ասէ. «Աւրհնեցէք զՏէր յերկնից, աւրհնեցէք զնա ի բարձունս, աւրհնեցէք զնա ամենայն¹ հրեշտակք նորա², աւրհնեն զնա ամենայն զաւրութիւնք նորա» (Սաղմ. ԾԽԸ 1-2) եւ այլն: Եւ թէպէտ այլ գիտութիւնք զոմանց ասացեալ բանս ուսուցանեն, մանաւանդ զլինելութիւն աշխարհիս, յորմէ իմաստասէրք բազումս ճառեցին, բայց ո՛չ ճշմարտութեամբ³, այլ ստութեամբ՝ ասելով, զի Աստուած ի հարկէ արար զաշխարհս, եւ յաւիտենից է, եւ այլ բազում ստութիւնք յաւդէն, վասն այնորիկ եզականաբար աստուածաբանութիւն ասի «Բան», վասն կատարեալ ճշմարտութեան, քանզի աստուածաբանութիւն ի վեր⁴, քան զամենայն ունի ճշմարտութիւն երեքկին, վասն զի յայտնէ ճշմարտապէս զաստուածային էութիւն, զաստուածային կարողութիւն, զաստուածային գիտութիւն: Նախ յայտնէ զաստուածային էութիւն, որպէս գրէ Դաւիթ. «Բղխեաց սիրտ իմ զբան բարի եւ ասեմ զգործս իմ թագաւորի⁵» (Սաղմ. ԾԽԸ 1-2): Այս Բան է Աստուծոյ Հաւր, որ բղխեաց զբան բարի՝ ծնանելով զՈրդի, եւ ասաց զգործս իւր թագաւորի, այսինքն՝ Քրիստոսի, որ մի Աստուած է ընդ Հաւր եւ Աստուծոյ Հաւր լեզու ասի, զի նովաւ Հայր Աստուած ընդ մեզ խաւսեցաւ եւ նա յԱստուծոյ Հաւրէ իբրեւ զԲան ելանէ: Նա եւ գրիչ կոչեցեալ լինի Աստուծոյ Հաւր, զի նովաւ Աստուած Հայր գրեաց ի սիրտս⁶ մարդկան զաւետարանական աւրէնս:

Երկրորդ. աստուածաբանութիւն յայտնէ զաստուածային կարողութիւն, որով զամենայն արար, որպէս գրէ յերբայեցւոցն. «Հաւատով իմանամք հաստատեալ զյաւիտեանս բանին Աստուծոյ՝ յաներեւութից զերեւելիս եղեալ» (Եբր ժԱ 3): Եւ գիտելի է, զի նախ քան զստեղծումն աշխարհի ամենայն աշխարհ ի կամս Աստուծոյ եւ ի հանձարս նորա տպաւորաբար որպէս ի նախայարացոյց աներեւութաբար յաւիտենականապէս կայր, եւ ապա ներ-

¹ A B չիք

² A B չիք

³ A C ճշմարտապէս

⁴ A B ի վեր է

⁵ A B չիք իմ թագաւորի

⁶ C սիրտ

գործութեամբ յառաջ եկն ստեղծմամբ յաներեւութենէ երեւելի¹ լինելով:

Երրորդ. սուրբ աստուածաբանութիւն յայտնէ զԱստուծոյ գթութիւն, որպէս գրէ Յակովբոս ի կաթողիկեայց վարժողացն յաստուածաբանական² իմաստս. «Որով ի բաց թաւթափեալ զամենայն աղտեղութիւն եւ զյաւելուածս չարաց, հեզութեամբ ընդունել զբանն ընդաբոյս³, որ կարողն է կեցուցանել զոգիս ձեր» (Յակ. Ա 21), այսինքն՝ զաստուածային բան, որ ի մարդկային բնութիւն պատուաստեալ կայր⁴: Ապա ուրեմն յայտնի է աստուածաբանութեան կատարեալ ճշմարտութիւն, որպէս ասեն վարդապետք. «Զոր ինչ Գիրք Սուրբ ուսուցանէ, ճշմարտութիւն է, զոր ինչ պատուիրէ, բարութիւն է, զոր ինչ խոստանայ, երանութիւն է, քանզի Աստուած ճշմարտութիւն է թարց պատրանաց, բարութիւն է առանց չարութեան, երանութիւն է առանց թշուառութեան⁵»: Եւ դարձեալ ասեն. կալցուք զմիջնորդն մեր Քրիստոս, յորում է ամենայն գանձ⁶ իմաստութեան եւ գիտութեան ծածկեալ, զի մի սուտ մարգարէութեան յաճախ բանից խաբեսցուք, եւ ոչ սնոտի առաքինութեան երեւմամբ զարհուրեսցուք: Եւ յորժամ զաստուածային Գիրս ընթեռնումք ի յովովութիւն մտացն բանից⁷ Սուրբ Գրոց, որք ուղղափառ հաւատով ողջմտութեամբ աճեն, զայնպիսի մեկնութիւն հաճութեամբ ընկալցուք, որ է ընդ դիտման մտաց գրոց⁸ գրողին:

Չորրորդ. բնաբանս այս ցուցանէ զկատարեալ երանութիւն, յորժամ ասէ. «Առ Աստուած»: Գիտելի է, զի աստուածաբանութիւն ըստ կերպի աստուածային առաքինութեան գնոյն ունի⁹ հանդէպ եղեալ ենթակայ եւ վախճան, քանզի աստուածային առաքինութեան, այսինքն՝ հաւատոյ, յուսոյ եւ սիրոյ, Աստուած ասի հանդէպ եղեալ ենթակայ եւ յառաջադրութիւն, վասն զի հաւատով զԱստուած հաւատամք¹⁰, յուսով յուսամք եւ սիրով սիրեմք: Նոյնպէս եւ աստուածաբանութեան առաջադրութիւն է Աստուած, նմին վասն եւ աստուածաբանութիւն ասի: Եւ¹¹ նոյնպէս

¹ B երեւոյթ

² B աստուածաբանական

³ C պատրուսեալ ընդանաբույս

⁴ C կայ

⁵ B **չիք** երանութիւն է... թշուառութեան

⁶ C գանձք

⁷ C մտաց բանիցն

⁸ C գրոցն

⁹ B առաքինութեան, այսինքն՝ հաւատոյ, հուսոյ եւ սիրոյ, գնոյն ունի

¹⁰ A C **չիք**

¹¹ B **չիք**

աստուածաբանութեան վախճան եւ պտուղ է Աստուած, վասն որոյ ասէ. «Առ Աստուած», ցուցանելով զվախճան եւ զպտուղ նորա. նախ՝ զի սուրբ աստուածաբան պտուղն ոչ է իբրեւ¹ զհոգի սնտոի համբաւոյ, որպէս է պտուղ բնական իմաստութեան եւ կամ իմաստասիրական գիտութեանց: Երկրորդ. սուրբ աստուածաբանութեան պտուղ ոչ է առ ի ստանալ զինչս եւ լնուլ քսակս, որպէս եւ է պտուղ ժամանակաւորս գիտութեանց. բժշկականին ասեմ եւ դատաստանականին, մանաւանդ եւ բազմահար ճարտասանութեան: Երրորդ. սուրբ աստուածաբանութեան պտուղ ոչ է առ խաւսս քմազարդս եւ լեզուս պաճուճաբանս, որպէս եւ են պտուղ բանական գիտութեանց, այլ սուրբ աստուածաբանութեան շահաւէտութիւն եւ վախճան են առ Աստուած եւ առ կեանս, որպէս գրէ Դաւիթ. «Աղաւթք իմ առ Աստուած վասն կենաց իմոց»: Ասացի Աստուծոյ՝ ընդունելի իմ ես²» (Սաղմ. ԽԱ 9-10): Աստ ցուցանէ երեքկին պտուղ եւ արգասաւորութիւն աստուածաբանութեան. առաջինն է աւգտակար ի կրաւնաւորական ըզճից, վասն այն ասէ. «Աղաւթք իմ առ Աստուած»: Երկրորդ. ունի արգասաւորութիւն³ կատարեալ կենդանութեան, մինչ ասէ. «Վասն կենաց իմոց»: Երրորդ. ունի շահաւէտութիւն երանութեան եւ ստացման⁴, յորժամ ասէ. «Ասացի Աստուծոյ՝ ընդունելի իմ ես⁵»: Բայց առաջին պտուղ աստուածաբանութեան է կրաւնաւորական իղճքն, որպէս ասէ. «Աղաւթք իմ առ Աստուած»:

Գիտելի է, զի սուրբ աստուածաբանութիւն ուսուցանէ աղաւթել եւ զԱստուած պաշտել, որպէս ուսուցանէ աւրէնքն զԱստուած սիրել յամենայն սրտէ եւ յամենայն յանձնէ⁶ եւ յամենայն մտաց եւ յամենայն զաւրութենէ (հմմտ. Բ Օր. 6 5, Մատթ. ԻԲ 37): Այլեւ ուսուցանէ աղաւթել մեծաւ ջանիւ, խոնարհութեամբ, անմեղութեամբ, հաճութեամբ եւ իմաստութեամբ: Այլ եւ ուսուցանէ զներգործութիւն սիրոյն Աստուծոյ եւ ընկերին, զի զայս երկոսին պատուիրանքս ամենայն աւրէնք եւ մարգարէք կախեալ կան (հմմտ. Մատթ. ԻԲ 38-40): Եւ ըստ այնմ պտուղ է աստուածաբանութեան սէր, խնդութիւն, խաղաղութիւն եւ այլն, զոր թուէ ի Գաղատացիս (Գաղ. Ե 22-23): Այլ եւ աղաւթք եւ իղճք աստուածաբանին արժանաւորէ զինքն վարձուն երկնային, ըստ այնմ. «Աղաւթք իմ ի ծոց իմ դարձցին» (Սաղմ. ԼԴ 13):

¹ Ը իբր

² Ը իմ ես դու

³ Բ **չիք** առաջինն է աւգտակար...երկրորդ, ունի արգասաւորութիւն

⁴ Ը երանութեան, միաւորութեան եւ ստացման

⁵ Ը Բ **չիք** իմ ես, Ը իմ ես դու

⁶ Ը անձնէ

Երկրորդ. սուրբ աստուածաբանութիւն ունի արգասաւորութիւն կատարեալ կենդանութեան¹, մինչ ասէ վասն կենաց իմոց: Գիտելի է, զի ի մէջ այլ գիտութեանց աստուածաբանութիւն միայն կենդանական ասի, զի ցուցանէ զկեանս գերագոյն բնութեան, այսինքն՝ Աստուծոյ, եւ զկեանս աստուածային շնորհաց եւ զկեանս աստուածային փառաց, վասն զի պտուղ ունի կատարեալ կենդանութեան եւ ճանաչմանն Աստուծոյ, ըստ այնմ. «Այս են կեանք յաւիտեական, զի ծանիցեն զՔեզ միայն ճշմարիտ Աստուած, եւ զոր առաքեցեր զՅիսուս Քրիստոս²» (Յովհ. Ժ 3-4): Այլ եւ իւրոյ աշակերտացն ասէր. «Բանն, զոր [ես] խաւսեցայ ընդ ձեզ, հոգի է եւ կեանք» (Յովհ. Զ 64): Եւ Պետրոս ասէր ընդ Քրիստոսի. «Տէ՛ր, առ ո՞վ երթիցուք. բանս կենաց յաւիտեականաց ունիս³» (Յովհ. Զ 69):

Երրորդ. աստուածաբանութիւն ունի շահակէտութիւն երանելի միաւորութեան եւ ստացման: Գիտելի է, զի ի մէջ այլ գիտութեանց աստուածաբանութիւն միայն փրկական ասի, զի հասուցանէ յերանութիւն անվախճան, յոր եւ հասանի աստուածաբանն՝ ընդունելով յԱստուծոյ զաստուածային տեսութիւն եւ զանդորրիչ սէրն եւ զկատարեալ ստացումն աստուածային: Նմին իրի աստուածաբանն մեծաւ ըղձիւք կարէ ասել զբան սաղմոսին. «Կալար զաջոյ ձեռանէ իմմէ ի խորհուրդս քո առաջնորդեցեր ինձ⁴, եւ փառաւք ընկալար զիս⁵: Զի՞նչ կայ իմ բնաւ յերկինս, կամ ի քէն զի՞նչ եւս խնդրեցից յերկրի⁶: Նուազեաց սիրտ իմ եւ մարմին իմ⁷, Աստուած սրտի իմոյ, բաժին իմ Աստուած յաւիտեան⁸» (Սաղմ. ԴԲ 24-26): Ապա աստուատ յայտնի եղեւ երեքկին աւգտակարութիւն աստուածաբանութեան ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ, որ է արհեստալ յաւիտեանս. Ամէն⁹:

Իսկ թէ վա՞սն էր կոչի Աւետարան.

Պատասխանի. ԱՆՈՒՆՈՒՄ¹⁰ Աւետարան ըստ գործոյն է եղեալ. եւ ասեմ վասն չորեքտասան պատճառի. նախ՝ զի արհեստալ եւ մարգարէք զերկրի բարութիւնս խոստանային պահողացն զարհեստս, այսինքն՝ այգիս եւ ձիթենիս եւ այլս, իսկ սա զարքայութիւն

¹ B կատարեալ կենդանութեան ընդ Աստուծոյ

² A B **չիք** զՅիսուս Քրիստոս

³ A B **չիք**

⁴ A B **չիք** քո առաջնորդեցեր ինձ

⁵ A B **չիք** զիս

⁶ A B **չիք** քէն զի՞նչ եւս խնդրեցից յերկրի

⁷ A B **չիք** եւ մարմին իմ

⁸ A B **չիք** Աստուած սրտի ... յաւիտեան

⁹ A Աստուծոյ մերոյ արհեստալ, B Աստուծոյ մերոյ արհեստալ

¹⁰ A B **չիք**

երկնից աւետէ եւ խոստանայ: Երկրորդ. զի աւետէ զծնունդն եւ¹ զմկրտութիւն, զվարդապետութիւն, զսքանչելագործութիւն, զչարչարանս² եւ³ զյարուցիւն, զվերանալն առ Հայր եւ զմեզ ընդ ինքեանս հանել⁴: Երրորդ. զի աւետէ մեզ զԱստուած ի յերկրի, այն, որ գնաց ի դրախտէն Ադամայ, որպէս ասէ Գիր. «Լուայ զձայն Տեառն⁵» (ԾԱՆՈՒ. Գ 8), իսկ սա աւետէ զգալուստն առ մեզ: Չորրորդ. զմարդիկ յերկիրնս բարձրացուցեալ, զոր նախ եհան ի դրախտէն, այժմ նստոյց ընդ ինքն ընդ աջմէ Հաւր: Հինգերորդ. զհրեշտակս բնակակից մարդկան, որք հրեղէն սրովն հեռացան, այժմ իջին առ մեզ ի ծնունդն Քրիստոսի: Վեցերորդ. մարդիկք խառնուրդ հրեշտակաց եղեն, ըստ որում հովիւքն եւ մոգքն ընդ հրեշտակս փառս երգէին: Այլ եւ դասակից հրեշտակաց արար: Եւթներորդ. զերկայն պատերազմն քակեալ. աւձին եւ կնոջ պատերազմ⁶, աստ զգլուխ աւձին ետ կոխել: Ութներորդ. զթշնամին ամաչացեցուցեալ, որ զբնութիւնս չարախաւսէր մեղանչական գոլ, կամ զինքն աստուածս տայր պաշտել, ամաչեցուցաւ աստ: Իններորդ. զանէծս լուծեալ, որ Ադամայ եւ կնոջն ասացաւ, աստ լուծաւ ի ծնանելն Որդւոյն Աստուծոյ եւ ի խաչելն: Տասներորդ. զդրախտն բացեալ, որ փակեցաւ Ադամայ եւ աւագակին՝ եբաց: Մետասաներորդ. զմոլորութիւն բազմաստուածութեան խափանեալ: Երկոտասաներորդ. զճշմարտութիւն եկեալ հասեալ, ընդդէմ աւրինացն⁷ եւ ստուերին: Երեքտասաներորդ. զճառս աստուածապաշտութեան բանիւ, հաւատով եւ արդարութեամբ եւ⁸ գործովք ուսուցեալ մեզ: Չորեքտասաներորդ. զերկնաւոր առաքինութիւն յերկիր տնկեալ, այսինքն՝ զկուսութիւն եւ զայլսն, այլ եւ զմեզ որդիս Աստուծոյ արարեալ եւ ժառանգ⁹ արքայութեան: Վասն այսր ամենայնի կոչի «Աւետարան». տասն՝ վասն տասնեաբանեան աւրինացն եւ չորս՝ վասն չորս Աւետարանացն, որ զՀին եւ զՆորս յինքեան ունի Աւետարանն¹⁰:

¹ C **չեք**

² B եւ զչարչարանս

³ C **չեք**

⁴ B հանեալ

⁵ A B **չեք**

⁶ C **չեք**

⁷ A աւրինակացն

⁸ C **չեք**

⁹ C ժառանգս

¹⁰ C Աւետարան

Համառատ մեկնութիւն Աւետարանին Յովհաննու¹
Նորին Գրիգորի՝ աշակերտի Յոհաննու Որոտնեցոյ,
հաւաքեալ ի հին եւ ի նոր թարգմանութեանց², ի խնդրոյ համա-
շունչ աշակերտաց
Աւգնեա՛ ինձ, Հոգիդ Սուրբ Աստուած ճշմարիտ, եւ կատարեա՛³:

Գլուխ Ա

Բան⁴. «Ի սկզբան»:

Լուծումն⁵. Նախ ասելի է վասն սկզբան, զի բազում են սկզբունք. նախ՝ որպէս սկիզբն ժամանակին, յորում եղեն ամենայն գոյք: Երկրորդ. սկիզբն աշխարհի⁶՝ երկինք եւ երկիր⁷, ըստ Մովսիսի (Ծննդ. Ա 1): Երրորդ. հիմն տան եւ ողնափայտ նաւի եւ սիրտ կենդանւոյ: Չորրորդ. երկիւղն իմաստութեան եւ արդարութեան եւ ամենայն առաքինութեան⁸: Բայց այս սկիզբն ոչ ընդ ումեք կապակցի, եւ առ ումեք տեսանի կամ համեմատի մարդոյ, այլ սուրբ աւետարանիչս Յոհաննէս ընդդէմ մոլորութեան արեւնոսացն⁹ գրեաց զԱւետարանս, առ ի ցուցանել յայտնապէս զԱստուածութիւն Քրիստոսի, զոր նոքա ուրանային: Եւ նախ ի սկիզբն Աւետարանիս ցուցանէ զԱստուածութիւն Քրիստոսի բնական պատճառաւ, որքան կարելի իցէ մարդոյ, եւ ապա զնոյն Աստուածութիւն¹⁰ Քրիստոսի ցուցանէ սքանչելաւքն, մինչ ի կատարումն Աւետարանիս: Դարձեալ՝ ի սկիզբն ցուցանէ զծնունդն¹¹ յաւիտենական ի Հաւրէ, եւ ապա ցուցանէ զնորին ժամանակեայ ծնունդն ի մաւրէ: Դարձեալ¹² եթէ ի բարձրագոյնն թռուցեալ էր աւետարանիչս, ամենայն մարդկեղէն բնութիւնս ո՛չ կարէր տանել զԲանն, վասն որոյ իջեալ ի խոնարհ՝ ասէ. «Եղև այր մի առա-

¹ C Յոհաննու

² A B թարգմանցաց

³ A B Աւգնեա՛ ինձ, Հոգի Աստուած

⁴ A B **չիք**

⁵ A B **չիք**

⁶ B յաշխարհի

⁷ B յերկինք եւ յերկիր

⁸ A B առաքինութեան է

⁹ C արիւնացոցն

¹⁰ C զԱստուածութիւն

¹¹ A B զծնունդ

¹² A B եւ դարձեալ

քեալ» (Յովհ. Ա 6): *Եւ դարձեալ՝ առ ի ցուցանել զծնունդն յաւիտենական. նախ ցուցանէ, թէ՛ որպէ՛ս յատկապէս ծնանի, եւ ապա, թէ՛ որպէ՛ս ներգործէ, որպէս ասէ.* «Անենայն ինչ նովաւ եղել» (Յովհ. Ա 3):

Բան. «Ի սկզբանէ էր Բանն» (Յովհ. Ա 1):

Մեկնութիւն. Արդ, առաջին մասն բանիս չորք ունի մասունս փոքունս². նախ՝ ցուցանէ զՔրիստոսի յաւիտենական ծնունդն ի Հաւրէ՛ ասելով. «Ի սկզբանէ էր Բանն»: Երկրորդ. ցուցանէ զզանազանութիւն անձինն, որ ի Հաւրէ՛ ասելով. «Եւ Բանն էր առ Աստուած» (Յովհ. Ա 1): Երրորդ. ցուցանէ Հաւր եւ Որդւոյ մի էութիւն՝ ասելով. «Եւ Աստուած էր Բանն» (Յովհ. Ա 2): Չորրորդ. ցուցանէ զՀաւր եւ Որդւոյ յաւիտակցութիւն՝ ասելով. «Նա էր ի սկզբանէ առ Աստուած» (Յովհ. Ա 2):

Եւ դարձեալ առաջին բառին չորս է³ տեսութիւն. նախ՝ որ ասէ. «Ի սկզբանէ», այսինքն՝ ի Հաւրէ ի պատճառէն, որպէս ասեմք զլոյսն ի յարեւէ: Երկրորդ. իսկ՝ Հայր, Բան՝ Որդին, է՝ Հոգին Սուրբ: Երրորդ. Ի սկզբանէ, այսինքն՝ ո՛չ յետոյ կամ եկամուտ, այլ անդատին եւ ի բնէ: Չորրորդ⁴. դարձեալ զբնաբանս զայս ունին. ոմանք՝ ի սկզբանէ, եւ ոմանք՝ ի սկիզբն, եւ երկոքեանն բարւոք իմանի, զի մինն ցուցանէ ի պատճառէն, եւ միւսն՝ ի պատճառն, զի Որդի⁵ է ի Հաւրէ եւ ի Հայր:

Բան. «Էր»:

Մեկնութիւն. Չորս իմն նշանակէ. նախ՝ անեղ, երկրորդ՝ անսկիզբն, երրորդ՝ անժամանակ, չորրորդ՝ վերագոյն արարածոցս:

Հարց. Որպէ՛ս է Հայր անսկիզբն եւ Որդի անսկիզբն:

Պատասխան. Հայր անսկիզբն, նախ՝ զի անեղ է, երկրորդ՝ անպատճառ, երրորդ՝ անծին⁶ է: Եւ Որդի անսկիզբն. նախ՝ զի անեղ, երկրորդ՝ անժամանակ, երրորդ՝ ի յանսկիզբն⁷ սկզբանէ⁸, նոյնպէս⁹ եւ Հոգին Սուրբ, բայց խնդրելի է, թէ՛ վասն է՞ր ասէ՛ էր, եւ ո՛չ ասէ՛ է կամ՝ եկաց:

Պատասխան. Նախ ասելի է, զի յորժամ տարակոյս լինի վասն անցելոյ իրին, առաւել դնելի է էր, քան թէ՛ եկաց, որպէս թէ՛ Հար-

¹ B *չիք* ցուցանէ, թէ

² A B *չիք*

³ A B չորս տեսութիւն է

⁴ C եւ չորրորդ

⁵ A B զՈրդին

⁶ C զի անեղ է, անպատճառ, երկրորդ՝ անծին է

⁷ B անսկիզբն

⁸ A B սկզբնէ

⁹ B Որպէս

ցանես, թէ՛ զի՞նչ էր, սոյնպէս եւ աստ իբր թէ ոմն հարցանէ, թէ զի՞նչ էր ի սկզբանէ՞¹ աշխարհի՞² եւ կամ ժամանակի:

Պատասխանէ աւետարանիչն, թէ՛ յայնժամ էր Բանն:

Երկրորդ պատճառ. զի սոյնպէս ասելով առաւել ցուցանէ զգոյ Բանին նախ քան զաշխարհս: Երրորդ պատճառ ասեն վարդապետք. «Զի թէ ասէր եկաց, զԲանն անցաւոր ցուցանէ, եւ թէ ասէր՝ է՞³, ո՛չ ցուցանէր զգոյ Բանին նախկնաբար քան զաշխարհս, ուստի ի միասին ցուցանէ զԱստուծոյ Բանին զյարատեւութիւն եւ զգոյ նորա նախ քան զաշխարհս, յորժամ ասէ՛ էր»:

Երկրորդ հարցումն. թէ՛ ընդէ՞ր ոչ ասաց նախ քան զսկիզբն աշխարհիս՞⁴ կամ յաւիտեանց, կամ յառաջ քան զամենայն, զի սոյնպէս ասելով առաւել ցուցանէր զյաւիտենականութիւն Բանին:

Պատասխան. Վասն կրկին պատճառի սոյնպէս ասաց.

Նախ՛ առ ի նմանապէս խաւսիլն երկրորդ գրոյն, որ զստեղծումն աշխարհի՞⁵ ճառէ: Երկրորդ. առ ի յուշ ածել զԲանն, որով ամենայն ինչ եղեւ: Երրորդ. առ ի ցուցանել, թէ վասն ուրիշ բանին գրէ, յորմէ Մովսէս գրեաց:

Երկրորդ պատճառ, զի այնպէս ասաց. նախ՛ զի բան նորա առաւել հաճոյ եւ ընդունելի լինէր: Երկրորդ. զի զմեզ ըստ կարգի բանին ի յաւիտենականութիւն ածէր: Երրորդ. ըստ հետակայ բանիցդ, որ հետեւին պարզաբար, երեւի յաւիտենականութիւն Բանին, զի թէ Բանն էր առ Աստուած, եւ Աստուած էր Բանն, պարտ էր ասել, զի Բանն՞⁶ էր յաւիտենից եւ նախ քան զամենայն ստեղծուածս:

Երրորդ հարցումն, որ ասաց. «Ի սկզբանէ էր», ընդէ՞ր ոչ ասաց՛ ի սկզբանէ աշխարհի, կամ ժամանակի, կամ ամենայն իրաց:

Պատասխան. Նախ՛ զի սոյնպէս ասելն առաւել համառատ եւ ընդհանրական ցուցանէ: Երկրորդ. զի նմանապէս խաւսի Գրոցն Արարածոց (ԾԱՆՈՒ Ա 1): Երրորդ. պատասխանէ Ոսկերեբանն. «Զորաւրինակ եթէ ոք առընթեր ծովու լինի, առ եզերաւքն, եւ տեսանիցէ զքաղաքն եւ զնաւահանգիստն, իսկ թէ նաւաստին ի մէջ ծովուն զնա տանիցի նաւաւն, ի նախկին տեսութենէն զնա հեռա-

¹ C ի սկզբան

² B յաշխարհի

³ C եւ թէ ասեր, թէ՛ է

⁴ B յաշխարհիս

⁵ B յաշխարհի

⁶ C Բան

ցուցանէ եւ այլ ինչ, որ երեւին, բնաւ ոչ տեսանէ¹, նոյնպէս եւ աւետարանիչս ի վերագոյն քան զամենայն ստեղծուածս զմեզ էած եւ ոչ ի տեսութիւն եզերեալ իրի կացոյց, այլ ասելովն՝ Ի սկզբանէ եր, զյաւիտենականութիւն Բանին եցոյց եւ ոչ զեզերեալ ինչ հուլթիւն ծանոյց»:

Վասն Բանին Աստուծոյ

Բան. «Ի սկզբանէ եր Բանն» (Յովհ. Ա 1):

Մեկնութիւն. Եւ ի յայտնութիւն բանի Աւետարանիս նախ պարտ է գիտել, թէ ըստ որոյ² եղանակի Բան անուանի Աստուած: Եւ ասեմք ի կարծոյ, թողեալ զյերկար քննութիւն մերս բանի, եթէ երեքին ասի բան մարդկային. առաջին՝ է ներտրամադրեալ բան, երկրորդ է յառաջ բերեալն բան ձայնիւ նշանական, երրորդ է բան գրեալ:

Եւ առաջին ներտրամադրելն, որ է յղացումն եւ ծնունդ մտաց, եւ նա կոչի խորհուրդ սրտի եւ բան հանճարոյ մերոյ, եւ նա առաւել համեմատի աստուածային Բանին անմարմին ծննդեան, քան զերկրորդն եւ զերրորդն, որպէս ցուցանելոց եմք յառաջիկայդ:

Վեց հարց վասն Բանին

Աստ լինի վեց հարց³.

Առաջին. Ընդէ՞ր ոչ ասէ՞ Տէր Աստուած, այլ Բան:

Պատասխան. Վասն չորից. նախ՝ զի Աստուած եւ Տէրն Հասարակ է երից⁴ անձանց, այլ Բան Որդին միայն է յաստուկ: Երկրորդ, զի Բանին հանէ զմեզ ի ճանաչումն Հաւր ըստ իմաստնոյն, որ ի պատճառելեաց ծանաւթ լինիմք պատճառին: Երրորդ, զի ամենայն մարգարէքն զԲանն Աստուծոյ ասեն, որպէս Մովսէս. «Ասաց Աստուած եւ եղեւ» (Ծննդ. Ա 3-4), եւ Եսայի՝ Բան Տեառն եղել ի վերայ իմ, եւ Դաւիթ՝ Նա ասաց եւ եղել (տե՛ս Սաղմ. ԼԲ 9), Երեմիա, Չաքարիա եւ այլոցն: Չորրորդ, զի Բանն առաւել ցուցանէ զծնունդն Որդւոյ: Եւ զայս ցուցցուք կրկին կերպիւ. նախ սոյնպէս՝ զի այն, որ նախկին սկիզբն է ամենեցուն, պարտ է զի իմացական բնութիւն ունիցի, որպէս յամենայն իմաստասիրաց սահ-

¹ C ցուցանէ

² A B վասն որոյ

³ C հարցումն

⁴ C երիցն

մանի, վասն որոյ զի կատարեալ տեսանէ զինքն եւ զամենայն բնութիւնքս, իսկ իմացական բնութեան կատարելութիւն է, զի բան ունիցի ծնեալ ի նմանէ: Եւ զի յԱստուած¹ ոչ գոյ պատահումն, վասն որոյ Բանն ծնեալ ի նմանէ գոյացութիւն է: Եւ զի յԱստուած ոչ գոյ զանազան տեսութիւն, այլ մի եւ կատարեալ, վասն որոյ Բանն Աստուծոյ ծնեալ ի նմանէ մի գոյացութիւն է եւ կատարեալ: Երկրորդ. սոյնպէս ցուցցուք, զի Բանն ծնեալ յԱստուծոյ Որդի է Աստուծոյ, զի ամենայն կենդանի ելեալ ի կենդանւոյ ըստ միութեան բնութեան² եւ նմանութեան Որդի ասի³ նմին, իսկ Բանն Աստուծոյ այնպէս ելանէ յԱստուծոյ: Ապա ուրեմն Աստուծոյ Բանն Աստուծոյ Որդի է: Եւ զի յայտնի լիցի բանս, բացայայտեսցուք նախ, զի թէպէտ յանկենդան⁴ տարերց մի ի միւսոյն ելանէ, որպէս հուր ի հրոյ, այլ ոչ ասի որդի, զի կենդանիք ոչ են: Երկրորդ. թէ ոչ կենդանի ինչ ելանէ ի կենդանւոյ⁵, որպէս արհեստ յարհեստաւորէ, ոչ ասի նմա որդի, զի պարտ է լինել կենդանի⁶ ի կենդանւոյ: Երրորդ. զի քրտնածին ոջիւք ելանեն ի մարդոյ եւ են կենդանի, բայց ոչ ասին որդիք, զի ոչ են նման⁷ ըստ բնութեան: Այս հասարակ ամենայն մարդկան, զի տկարք եւ անկատարք են, վասն այն ծնողն եւ ծնեցեալն ոչ են մի բնութիւն ըստ անհատին, այլ ըստ տեսակին միայն: Սակայն ի յԱստուած Բան ելանէ ի Հաւրէ իբր կենդանի ի կենդանւոյ ըստ նմանութեան բնութեան, ոչ միայն տեսակաբար, այլ անհատաբար միութեամբ, եւ համեմատի առ ծնողն, զի առ ի կատարելութիւն Բանին խնդրի, զի իւր խաւսողին կատարեալ նմանութիւն ունիցի, վասն որոյ Աստուծոյ Որդի եւ Բան նոյն են: Ապա ուրեմն Աստուծոյ Բանն Աստուծոյ Որդի է, եւ զայս ամենայն յայտնէ աւետարանիչս՝ ասելով. «Ի սկզբանէ էր Բանն»:

Այս առաջին հարց վասն ներտրամադրեալ բանին:

Երկրորդ հարց⁸. Որպէ՞ս ասի «Բան» Որդին Աստուծոյ:

Պատասխան. Բազում յեղանակաւ: Նախ՝ զի ներտրամադրեալ բանս մեր ոչ է յինքենէ եւ ոչ յոչնչէ եւ ոչ արտաքուստ, այլ ի մտացն է, նոյնպէս Բանն ի Հաւրէ: Երկրորդ. զի բանս մեր ոչ է արարած մտացն, այլ ի բնութենէ, նոյնպէս եւ Բանն ի բնութենէ

¹ C Աստուած

² A B զի ամենայն կենդանւոյ ըստ միութեան բնութեան

³ B Աստուծոյ

⁴ B անկենդան

⁵ A B կենդանեաց

⁶ C կենդանւոյ

⁷ C նմա

⁸ C հարցումն

Հաւր, այլ ոչ՝ արարած: Եւ թէ ոք ասէ. «Վասն է՞ր բանաստեղծ մարդ», ասեմք, եթէ ստեղծուած բանն եւ ուսմամբ ոչ է աւրինակ բանին, այլ ներտրամադրեալն: Երրորդ. որպէս բանս ծնունդ է մտաց, սոյնպէս Բանն Աստուած: Չորրորդ. անախտ է ծնունդ բանին, սոյնպէս անախտ է ծնունդն Աստուծոյ: Հինգերորդ. ոչինչ է ի¹ մէջ բանին² եւ մտացն, այլ որքան է միտք, է եւ բան, սոյնպէս ոչինչ է ի³ մէջ Բանին եւ ծնողին, այլ որքան է Հայր, է եւ Որդին, որպէս ճառագայթ արեւու եւ լոյս ճրագի: Վեցերորդ. նոյն է բնութիւն բանին⁴ եւ մտաց, սոյնպէս մի է բնութիւն Հաւր եւ Որդւոյ: Եւթներորդ. այլ է միտք եւ այլ է⁵ բան, սոյնպէս յատուկ է անձն⁶ Հաւր եւ անձն Որդւոյ: Ութերորդ. անբաժանելի է բանն ի մտաց, սոյնպէս անբաժանելի է Բանն ի Հաւրէ: Իններորդ. բանն իմաստութիւն է մտաց, սոյնպէս Բանն է իմաստութիւն Հաւր: Տասներորդ. բանն է զաւրութիւն մտաց, սոյնպէս՝ «Քրիստոս Աստուծոյ զաւրութիւն եւ Աստուծոյ իմաստութիւն» (Ա Կորնթ. Ա 24), որպէս ասէ առաքեալ, ուրեմն յայտ է, որք եղեալ ասեն զՈրդի անբան, անիմաստ եւ տկար ասեն զՀայր:

Վասն յառաջ բերեալ բանին

Երրորդ հարցումն⁷. Որպէ՞ս ասի բան, ըստ յառաջ բերեալ բանիս:

Պատասխան. Եւ ասեմ, նոյնպէս տասն կերպիւ. նախ՝ զի նոյն է ներտրամադրեալ բանն եւ յառաջ բերելն, սոյնպէս նոյն է Բանն անմարմին ծնեալ եւ մարմնով երեւեալ: Երկրորդ. բանն անշփոթ ի ձայնն է միացեալ, սոյնպէս Բանն անշփոթ ի մարմինն⁸ միացեալ: Երրորդ. զի բանս մեր անբաժանելի է ի մտաց ասողաց եւ լսողաց, սոյնպէս Բանն Աստուած անբաժանելի է ի Հաւրէ եւ յամենայն սրտէ: Չորրորդ. զի բոլոր բանն է ի միտս ասողին եւ լսողաց, եւ բոլոր Բանն Աստուած էր առ Հաւր եւ բոլորն յարգանդի կուսին եւ բոլորն ի մարմինն միացեալ: Հինգերորդ. բանն պատմող է մտաց, սոյնպէս Որդւով ծանեաք զՀայր, զի նա է հրեշտակ

¹ A B չիք

² C բանի

³ B չիք

⁴ C բանի

⁵ C չիք

⁶ B յանձն

⁷ A B չիք

⁸ B ի մարմնի

մեծի խորհրդոյ (Եսայի Թ 6): Վեցերորդ. բանն պատկեր եւ նկարագիր է մտաց¹, սոյնպէս Բանն Աստուած պատկեր եւ նկարագիր է էութեան Հաւր. «Որ ետես զիս՝ ետես զՀայր» (Յովհ. ԺԴ 9): Եւթներորդ. որպէս բանն² է սահման ըստ³ իմաստասիրացն, յայտնիչ բնութեան ենթակայ իրին, սոյնպէս Որդին սահման է Հաւր՝ դնելով եւ բառնալով^{4xxxv}: Ութերորդ. որպէս գիտէ միտք զբանս եւ գիտէ բան զմիտս, սոյնպէս գիտէ Հայր զՈրդի եւ Որդի՝ զՀայր: Իններորդ. Բան կոչի Քրիստոս, զի բան եւ իմաստութիւն ետ մեզ զառաջինն, եւ զերկրորդս՝ զալստեամբն իւր: Տասներորդ. Բան կոչի, զի բանիս մեր երեք է տեղի, այսինքն՝ միտք ասողին, եւ սիրտ լսողաց, եւ գրեալն ի վերայ թղթոց⁵, սոյնպէս Բանն Աստուած է առ Հայր եւ ի սիրտ հաւատացելոց եւ ի մարմնի⁶ միաւորեալ անբաժանելի:

Զի յաւրիւն ասաց՝ Բանն

Չորրորդ Հարց⁷. Վասն է՞ր ոչ ասաց Բան, այլ՝ Բանն:

Պատասխան. Յաւելուած տառին ամենայն ուրեք նշանակէ⁸ եւ առանձնութեան է ցոյցք: Եւ տասն կերպիւ Բանն Աստուծոյ յատկանայ ի բանից մարդոյ. նախ՝ զի Բանն Աստուծոյ մի է եւ բան մարդոյ՝ յաճախ: Երկրորդ. զի Բանն Աստուծոյ անորիչ է, եւ բան մարդոյ՝ որոշեալ: Երրորդ. Բանն Աստուծոյ անձնաւոր է, եւ բան մարդոյ՝ անանձն: Չորրորդ. Բանն Աստուծոյ գոյացութիւն է, եւ բան մարդոյ՝ անգոյ եւ յաւրս ցնդեալ: Հինգերորդ. Բանն Աստուծոյ միշտ է, եւ բան մարդոյ՝ երբեմն: Վեցերորդ. Բանն Աստուծոյ անփոփոխ է, եւ բան մարդոյ՝ դադարեալ եւ փոփոխեալ⁹: Եւթներորդ. Բանն Աստուծոյ բոլոր է եւ կատարեալ, եւ բան մարդոյ՝ մասն եւ անկատար: Ութերորդ. Բանն Աստուծոյ անմոռաց է, եւ բան մարդոյ¹⁰՝ մոռացմամբ: Իններորդ. Բանն Աստուծոյ ուսուցա-

¹ A B պատկեր է եւ նկարագիր մտաց

² B բան

³ B չէք

⁴ A բարբառելով

⁵ C թղթոյ

⁶ A B մարմին

⁷ C հարցումն

⁸ C նշանական

⁹ C փոփոխեալ եւ դադարեալ

¹⁰ B մարդոյ բանն

նող է, եւ բան մարդոյ¹ ուսմամբ: Տասներորդ. Բանն Աստուծոյ Աստուած է, եւ բան մարդոյ մարդ² ոչ է:

Զի ոչ ասաց Որդի

Հինգերորդ հարց. Վասն է՞ր ոչ ասէ³ Որդի, այլ Բան: Պատասխան. Նախ՝ զի տկար մտաց արէկոծումն լինէր ի վեց իրս, զի որդին ժամանակաւ ծնանի ե՛լ ախտիւ, ե՛լ կարեաւք, ե՛լ կցորդիւ, ե՛լ կամաւք, ե՛լ բաժանմամբ: Դարձեալ՝ յետ յարութեան ասացաւ Որդի⁴, յորժամ զմիտս աշակերտացն ի բարձունս եհան՝ ասելով. «Մկրտեցէք յանուն Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ» (Մատթ. ԻԸ 19): Իսկ այլ վարդապետք ասեն չորս պատճառս. նախ՝ զի համեմատ Պղատոնի եւ յունացն խաւսի եւ առ նոսա գրէ զԱւետարանս, որք մի մեծագոյն Բան ասէին գոլ Աստուծոյ, բայց ոչ Որդի խոստովանէին: Յայսմանէ մոլորեալ Արիոս արարած ասէ զԲանն Աստուծոյ: Երկրորդ. զի Բանն առաւել ցուցանէ զՈրդին աննիւթ եւ անապական ծնունդ Հաւր: Երրորդ. զի Բանն առաւել ցուցանէր զՈրդին ի Հայր գոլ, քան Որդւոյ անուն: Չորրորդ. զի առաւել ցուցանի ի բանէն Որդին, քան յՈրդւոյն⁵ Բանն, վասն որոյ նախ եղին զանուն Բանին եւ ապա զանուն Որդւոյն:

Զի ոչ կոչեաց Յիսուս Քրիստոս:

Վեցերորդ հարց. Ընդէ՞ր ոչ կոչեաց Յիսուս Քրիստոս: Պատասխան. Նախ՝ զի սոքա միաւորութեան են կոչմունք եւ ոչ սոսկ բանին: Երկրորդ. զի յորժամ փրկեաց զմեզ ի մեղաց, կոչեցաւ Յիսուս, որ է Փրկիչ, եւ յորժամ էաւ զմեզ Հոգւովն, կոչեցաւ Քրիստոս: Երրորդ. ասեմք, թէ ի հինն ի թլփատութեան կոչէին զանունն, եւ ի նորս ի⁶ մկրտութեան, սոյնպէս Տէրն ի թլփատութեան կոչեցաւ Յիսուս եւ ի մկրտելն Քրիստոս Յովհաննէս կոչեաց, սոյնպէս յետ յարութեան՝ Որդի Աստուծոյ: Եւ թէ ոք ասիցէ, թէ⁷ յետ մկրտութեան եղեւ Աւծեալ, եւ յետ յարութեան՝ Որդի Աստուծոյ, սոյնպէս եւ Նեստոր: Ասեմք առ այս, եթէ յղացեալ

¹ B մարդոյ բանն
² B բան
³ A B ասաց
⁴ A B **չիք**
⁵ A B C ի յՈրդւոյն
⁶ B **չիք**
⁷ C ասիցէ, ապա յայտ է, թէ

յարգանդին եղեւ Աւծեալ, յորժամ միաւորեցաւ Բանն եւ էաւծ զմարմինն, որպէս ասաց հրեշտակն. «Ծնաւ ձեզ այսաւր փրկիչ, որ է աւծեալ Տէր» (Ղուկ. Բ 11): Նոյնպէս եւ յարգանդին, յորժամ Բանն մարմին եղեւ եւ մարմինն միաւորեալ Աստուած եւ Որդի Աստուծոյ, որպէս ասաց հրեշտակն. «Որ ծնանի ի քէն սուրբ է եւ Որդի Աստուծոյ» (տե՛ս Ղուկ. Ա 35): Եւ մարգարէին ասէ. «Տէր ասաց ցիս՝ Որդի իմ ես դու եւ ես այսաւր ծնայ զքեզ¹» (Սաղմ. Բ 7): Ապա յայտ է, զի յարգանդի կուսին Փրկիչ եւ Աւծեալ եւ Որդի Աստուծոյ է միաւորութեամբն²:

Այս վեցերորդ հարց յառաջին³ բանն, որ ասէ. «Ի սկզբանէ էր Բանն» (Յովհ. Ա 1):

Արդ, յորժամ եցոյց աւետարանիչս զԲանին Աստուծոյ զյաւիտեանական էութիւն, այժմ ճառէ զյատուկ անձնաւորութիւն Բանին:

Բան⁴. «Եւ Բանն էր առ Աստուած» (Յովհ. Ա 1):

Մեկնութիւն. Բանս այս ութ ինչ նշանակէ. նախ՝ զի մշտնջենաւոր էր: Երկրորդ՝ առանձին անձն: Երրորդ. հաւասար եւ ոչ մեծ եւ փոքր: Չորրորդ. ցուցանէ, թէ ոչ է բան մարդոյ կամ հրեշտակի, այլ Աստուծոյ⁵ եւ առ Աստուած: Հինգերորդ. զի ոչ տեղեաւ պարագրի, այլ Աստուած առ Աստուած: Վեցերորդ. զի չէ⁶ բաժանեալ, այլ առ Աստուած է: Եւթներորդ. զի ոչ է հակառակ, այլ Աստուած առ Աստուած է: Ութերորդ. զի ոչ է շփոթեալ, այլ յատուկ անձն⁷ է:

Հարց. Ջի՞նչ է անձն:

Պատասխան. Անձն սահմանի սոյնպէս. «Անձն է⁸ իմացական բնութեան անհաղորդելի գոյացութիւն», թէպէտ եւ այլ բազում սահմանք ասեն անձին, սակայն այս կատարելագոյն է: Գիտելի է, զի աստուածային Բանն ոչ է պատահումն, զի պատահումն⁹ անկատար ունի զէութիւն իւր, այլ եւ ենթակայ պատահման անկատար է ըստ ինքեան, զի որպէս պատահումն ենթակայիւն հաստատի, սոյնպէս ենթակայն կերպիւ ինչ պատահմամբ կատարի:

¹ A B չիք եւ ես այսաւր ծնայ զքեզ

² C միաւորութեամբն եւ յետոյ կոչեցաւ տնաւրեմութեամբն

³ B առաջին

⁴ C չիք

⁵ B առ Աստուծոյ

⁶ B չէր

⁷ B յանձն

⁸ A B չիք

⁹ C կատարումն

Բայց Աստուած եւ Աստուծոյ Բանն ոչ են անկատար եւ ոչ են¹ կարաւտ այլու՞մ կատարման, վասն այն պարտ է ասել, զի Բանն Աստուծոյ ոչ է պատահումն, այլ գոյացական ունի էութիւն², որպէս նախ գրեցաք, եւ ամենայն³ իմաստունք հաւանին: Աստուած ունի իմացական բնութիւն, սակայն Բանն Աստուծոյ անհաղորդելի է ծնողին, զի ոչ հանճար մարդոյ եւ ոչ բնութիւն ըմբռնել ոչ⁴ կարէ, զի ելեալ եւ ծնեալն նոյն անձն լիցի ընդ ծնողին իւրոյ, իսկ Բանն Աստուծոյ յԱստուծոյ ելանէ եւ ծնանի իրական եւ մամբ, վասն այն պարտ է ասել, զի ի մէջ Աստուծոյ Հաւր եւ Աստուծոյ Բանին անձնական զանազանութիւն լիցի, ըստ իւրեանց յատկութեանցն անհաղորդելի, զի Հայր ո՛չ հաղորդէ Բանին զհայրութիւն եւ Հաւր ո՛չ հաղորդի որդիութիւն, վասն այն պարտ է ասել, զի Հայր եւ Բանն այլ եւ այլ են անձամբ: Եւ զայս յայտնէ⁵ աւետարանիչս՝ ասելով. «Եւ Բանն էր առ Աստուած» (Յովհ. Ա 1): Քանզի իր ինչ ոչ ասի գոլ առ ինքն, վասն այն ի մէջ բանին եւ սկզբանն, առ որ գոյ⁶, պարտ է անձնական⁷ զանազանութիւն լինել: Իսկ ասելն՝ առ Աստուած, զի Բանն ելումն է յԱստուծոյ ո՛չ բաժանմամբ, այլ ելանէ անձամբ⁸ եւ մնայ ի ներս առ Աստուած սկզբնական էութեամբ: Դարձեալ, նախադրութիւնս այս՝ առ, նախ ցուցանէ զկցորդութիւն Որդւոյն առ Հայր: Երկրորդ. անձնական զանազանութիւն: Երրորդ. զպէտութիւն ինչ Հաւր⁹ առ Որդի, զի սկիզբն է Որդւոյ եւ ոչ ըստ մեծութեան, որպէս ասէ Արիոս, այլ ըստ ծնողութեան եւ պատճառին: Եւ այս գիտելի է, զի Հայր գոյ յՈրդի¹⁰ եւ Որդի՝ ի Հայր: Նոյնպէս Հոգին ի Հայր եւ յՈրդի¹¹, ըստ այնմ. «Ես ի Հայր եւ Հայր յիս է» (հմմտ. Յովհ. Ժ 38), սակայն ոչ ասի¹² Հայր առ Որդի եւ առ Հոգի Սուրբ, զի պատճառ է Որդւոյ ծննդեան եւ Հոգւոյ բղխման: Նոյնպէս եւ Որդին ոչ ասի առ Հոգին կերպիւ ինչ, զի թէպէտ ոչ է պատճառ Որդին Հոգւոյն բղխման, այլ պատճառ է բաշխման իմաստութեան եւ շնորհաց,

¹ C չէք

² B գէութիւն

³ C յամենայն

⁴ C չէք

⁵ B ասէ

⁶ C առ Որդոյ

⁷ B անձնէն

⁸ B այլ ելանէ Աստուծոյ անձամբ

⁹ B առ Հոր

¹⁰ B Որդի

¹¹ A B Որդի

¹² C սակայն հատկաբար ոչ ասի

զի Հոգին բղխի ի Հաւրէ եւ առնու յՈրդւոյ¹ եւ բաշխի ամենեցուն: Դարձեալ գիտելի է, զի անունս այս Աստուած զանազան կերպիւ ասի ի Սուրբ Գիրս, զի երբեմն ցուցանէ զմի անձն, յորժամ ասեմք. «Աստուած ծնաւ զԱստուած եւ Աստուած բղխեաց զԱստուած», այս նշանակէ նախ զՀայր եւ ապա զՈրդին, եւ նախ զբղխողն եւ ապա զբղխեալն: Նոյնպէս յորժամ ասեմք². «Աստուած ծնանի յԱստուծոյ եւ Աստուած բղխէ յԱստուծոյ», այս նշանակէ նախ զՈրդի եւ ապա զՀայր, եւ նախ զՀոգին եւ ապա՝ զբղխողն: Այսոքիկ զմի³ անձն ցուցանեն: Երբեմն նշանակեն զերկու անձն, յորժամ ասեմք. «Աստուած տեսանէ զԱստուած, կամ Աստուած իմանայ զԱստուած»: Այս ցուցանէ զերկու անձն, որ տեսանեն զմիմեան եւ իմանան, եւ կամ մի անձն, որ տեսանէ զերկուն եւ իմանայ: Երբեմն ցուցանէ զերիս անձինս, յորժամ ասեմք. «Աստուած ստեղծեաց զամենայն աշխարհս⁴ եւ Աստուած խնամէ կամ նորոգէ զամենայն աշխարհս⁵: Իսկ յորժամ եցոյց աւետարանիչս զանձնաւորութիւն Բանին, այժմ ցուցանէ զէութիւն Բանին՝ ասելով.

Բան. «Եւ Աստուած էր Բանն» (Յովհ. Ա 1):

Մեկնութիւն⁶. Երեք ինչ ցուցանէ. նախ՝ զի էութիւն Աստուած է: Երկրորդ. զի Աստուած⁷ ո՛չ գոյ բնութիւն ստեղծական, այլ բոլորն Աստուած, այսինքն՝ ծնողն եւ ծնունդն, բղխաւղն եւ բղխումն, անձն եւ բնութիւն: Երրորդ. զի ո՛չ է հնար եղականի ընդ անեղի էակցիլ, եւ թէ ոք ասիցէ. «Զմարմինն ընդ Բանին միացեալ⁸», ասեմք առ այս, եթէ Բանն մարմին եղեւ եւ ոչ աւտար եւ նոր եկամուտ մարդ ընդ Աստուած լծակցեալ: Դարձեալ, բարւոք ասէ, թէ՛ Աստուած էր Բանն, այսինքն՝ Բանն էր առ Աստուած, զի ասէ Արիստոտէլ ի Պերի Արմենիասն, թէ՛ «Անուանք եւ բայք փոփոխեալք զնոյն նշանակեն», որպէս աւետարանիչս ասէ, զի թէպէտ Բանն առ Աստուած իցէ, սակայն ոչ ունի այլ բնութիւն, քան զԱստուած առ Որդւոյ⁹: Որպէս բան մտաց մեր ո՛չ ունի այլ բնութիւն, քան զմիտս մեր, վասն որոյ ասէ. «Աստուած էր Բանն», որպէս եւ ծնողն Աստուած է:

¹ A յՈրդի, B Որդի

² B **չիք** «Աստուած ծնաւ ... յորժամ ասեմք»

³ C ոչ զմի

⁴ B յաշխարհս

⁵ B յաշխարհս

⁶ B **չիք**

⁷ A յԱստուած

⁸ C **չիք** «Եւ թէ ոք ... Բանին միացեալ»

⁹ A առոր գոյ

Եւ երեք ինչ գիտելի է, զի երեք խնդիրք էին յաղագս Բանին Աստուծոյ. նախ՝ թէ ե՞րբ էր Բանն: Այսմ պատասխանի ետ, թէ՛ ի սկզբանէ էր:

Երկրորդ. խնդիր էր, թէ՛ ո՞ւր էր: Եւ այսմ պատասխանեաց, թէ՛ առ Աստուած էր: Երրորդ. խնդիր էր, թէ՛ զի՞նչ էր: Եւ այսմ¹ պատասխանէ՛, թէ՛ Աստուած էր Բանն:

Երկրորդ. գիտելի է, զի զանազան կերպիւ առաւել լինի աստ Աստուած անունն, զի նախ ցուցանէ՛ զՀայր, յորժամ ասաց. «Բանն էր առ Աստուած»: Իսկ ասելն. «Բանն էր առ Աստուած», այս ոչ ցուցանէ զՀայր, այլ ցուցանէ զբնութիւն Աստուծոյ, որ է Աստուածութիւն:

Երրորդ. գիտելի է, զի աւետարանիչս զայս⁴ երիս բացերեւական բանս պատշաճաւոր եւ զարդարանաւք կարգեաց վասն երկու պատճառի. նախ՝ զի որ վախճան է առաջնոյն, սկիզբն է երկրորդին, եւ վախճան երկրորդին սկիզբն է երրորդին, բաց ի շաղկապէն, որ է բաղհիւսական եւ միաւորական: Եւ երկրորդ պատճառ է, զի որպէս ճանաչումն պատճառելոյն անէ ի ծանալթութիւն պատճառին, նոյնպէս առաջին բացերեւութիւն անէ⁵ ի ճանաչումն երկրորդին, զի յաւիտենից Բանն էառ յաւիտենից խաւսողն, վասն որոյ եթէ Բանն էր ի սկզբանէ, այսինքն՝ յաւիտենից, պարտ էր լինել առ Աստուած, որ միայն է յաւիտենական: Իսկ երկրորդ բացերեւութիւն անէ ի ճանաչումն երրորդին, զի որ ինչ է ի յԱստուած⁶ Աստուած է, վասն որոյ պարտ է, զի Աստուծոյ Բանն, որ առ⁷ Աստուած է, Աստուած լիցի, որպէս ցուցաւ ի վերոյ:

Իսկ յորժամ եցոյց աւետարանիչս զԲանին էութիւն, զկնի ճառէ զԲանին յաւիտենականութիւն՝ ասելով.

Բան. «Նա էր ի սկզբանէ առ Աստուած» (Յովհ. Ա 2):

Սեկնութիւն. Չորս ինչ ցուցանէ. նախ՝ է առ էն Աստուած կայացեալ: Երկրորդ. զհաւասարութիւն անձանցն զուգակցեալ: Երրորդ. զմիշտն լինել Հայր՝ Հայր եւ Որդին՝ Որդի⁸: Չորրորդ. զնախասացեալ բանսն վերստին կրկնէ, որ ասաց՝ ի սկզբանէ եւ առ Աստուած:

¹ C այժմ

² B պատասխանէր

³ B ցուցանէր

⁴ B այս

⁵ A B չիք

⁶ B Աստուած

⁷ A B չիք

⁸ C Որդի Որդի

Դարձեալ գիտելի է, զի վասն երեք պատճառի ելեալն վերջին լինի ըստ ժամանակի, քան յորմէ ելաւն. նախ՝ վասն անկատարութեան ծնողին, որպէս այր ի տղայութեան ոչ կարէ ծնանել¹ որդի, զի անկատար է, վասն որոյ Որդին վերջին ասի ժամանակաւ քան զՀայր: Երկրորդ. ըստ կերպի ելման², զի յորժամ շարժամբ ինչ ելանիցէ, պարտ է, զի յետին լիցի, քան զծնողն, զի ըստ իմաստասիրացն ամենայն շարժումն ժամանակաւ լինի եւ ոչ անժամանակ, վասն որոյ պարտ է որ ինչ շարժամբ ծնանի, այնչափ վերջին լինի, որքան շարժումն յերկարի³: Երրորդ պատճառ. վասն ազատութեան ծնողին կամ սկզբանն⁴, զի յորժամ ազատ կամաւք իր ինչ առնէ, կարէ յերկարել⁵ զժամանակ գործոյն, որպէս ստեղծուածք են Աստուծոյ⁶, թէպէտ Աստուած ամենակարող է եւ առանց շարժման առնէ, սակայն արարածք ոչ են յաւետակիցք⁷ Աստուծոյ, այլ ի սկիզբն ժամանակի ստեղծան: Եւ ըստ այսմ երեք պատճառիս Որդին Աստուծոյ ոչ ասի վերջին գոլ քան զՀայր. նախ՝ զի յԱստուած կարողութիւն ծննդեան⁸ ոչ է անկատար: Երկրորդ. զի Աստուծոյ Բանն ոչ ելանէ ի Հաւրէ շարժամբ եւ այլայլութեամբ, որպէս ասէ Յակոբոս ի Կաթողիկեայց. «Առ Աստուած ոչ գոյ փոփոխումն եւ ոչ շարժելոյ ստուեր» (տե՛ս Յակ. Ա 17): Երրորդ. զի Որդի ծնանի ի Հաւրէ ի Հարկէ բնութեան, թէպէտ առանց բռնութեան⁹, վասն զի Հարկ է, որ Աստուած իմանայ զինքն, եւ զինքն իմանալով՝ զՈրդի¹⁰ ծնանի, վասն որոյ պարտ է ասել, զի Բանն Հաւասարի Աստուծոյ յաւիտենականութեամբ: Եւ այս է զոր ասէ աւետարանիչս. «Նա էր ի սկզբանէ առ Աստուած» (Յովհ. Ա 2):

Դարձեալ՝ չորս ինչ ցուցանէ: Չորս բանս, այսինքն՝ ի սկզբանէ էր Բանն՝ զծնունդն, եւ Բանն էր առ Աստուած՝ զանձնաւորութիւն, եւ Աստուած էր Բանն՝ զԱստուածութիւն, Նա էր ի սկզբանէ առ Աստուած՝ զանեղութիւն ընդ Հաւր:

¹ A ծնանիլ

² C ելմանն

³ B երկարի

⁴ C սկզբան

⁵ B երկարել

⁶ A յԱստուծոյ

⁷ B աւետակիցք

⁸ A B ծննդեանն

⁹ B բնութեան

¹⁰ C Որդի

Եւ ի վերայ չորիցս¹ ասասցես զէրն եւ խափանեսցես զնոցա ոչ էրն, զի ի չորս կողմանէ պարսպեալ ամրացոյց ընդդէմ նոցա, որք ուրանան զանեղութիւն Բանին:

Դարձեալ՝ չորս է յաւիտենական. նախ՝ անսկիզբն եւ անվախճան: Երկրորդ. յարածգական, որ անսկիզբն է եւ վախճան²: Երրորդ. միշտն, որ է սկիզբն եւ անվախճան: Չորրորդ. ժամանակ, որոյ է սկիզբն եւ է վախճան:

Արդ չորս էրս այս նախ քան զամենայն յաւիտեանս ցուցանեն³ զԲանն Աստուած ի Հաւրէ ծնեալ:

Դարձեալ՝ Նա էր ի սկզբանէ առ Աստուած:

Երիս իրս ցուցանէ. նախ՝ զմիութիւն Բանին, յորժամ ասէ՝ Նա, իբր թէ երիս անգամ յիշատակեաց ի բան, իսկ այս բանս մի է: Երկրորդ. ցուցանէ զգոյ Բանին առ Աստուած, զի ասէ՝ Նա էր առ Աստուած: Երրորդ. ցուցանէ զԲանին գոյն, եւ առ Աստուած գոյ, եւ Աստուած գոյ⁴ եւ յաւիտենից գոյ, վասն որոյ ասէ. «Նա էր ի սկզբանէ առ Աստուած»:

Հարց. Վասն է՞ր զԲանն եւ զՀայր յիշեաց եւ ոչ զՀոգին Սուրբ:

Պատասխան. Վասն երեք պատճառի. նախ ասեմք, եթէ Բանն էր մարմնացեալ եւ կարծէին եղեալ, վասն որոյ զՆա եցոյց անեղ գոյ: Երկրորդ. ասեմք, թէ աստ վասն Որդւոյ ասէ, եւ յիւրում տեղւոյ վասն Հոգւոյն աստուածաբանէ: Երրորդ. ասեմք, թէ եւ աստ յիշեաց զԵրրորդութեան անձինք, այն, որ ասէ՝ Բանն էր առ Աստուած՝ Հայր, եւ Աստուած էր Բանն՝ Որդի, եւ Նա էր առ Աստուած՝ Հոգին Սուրբ, զի հասարակաբար Հայր ի յՈրդի եւ ի⁵ Հոգի է, եւ Որդի ի Հայր եւ ի Հոգին Սուրբ, եւ Հոգին Սուրբ ի Հայր եւ ի Որդին: Այլ զայս ոչ կամին, որք զՀոգին ի Հաւրէ եւ յՈրդւոյ ասեն, որպէս ասացաւ ի վերոյ:

Ընդդէմ հերձուածողաց

Այլ վարդապետք ասեն, թէ աստուածաբանութիւն աւետարանչիս է ընդդէմ տասն ազգ հերձուածողաց, որք ի հրէից եւ ի հեթանոսաց. նախ՝ զի ոմանք ասացին, թէ անմարմին Բանն ոչ էր յառաջ քան զյաւիտեանս, այլ ի կուսէն էառ սկիզբն, ասէ. «Ի

¹ C եւ ի չորիցս վերայ

² B անվախճան

³ B ցուցանէ

⁴ B չէք եւ Աստուած գոյ

⁵ C չէք

սկզբանե էր Բանն» (Յովհ. Ա 1), եւ ոչ յետոյ սկսեալ: Երկրորդ. ոմանք ասացին զերեք անձինքն մի անձն գոլ եւ մի բնութիւն, ասէ. «Բանն էր առ Աստուած» (Յովհ. Ա 1): Երրորդ. ոմանք ասացին, թէ Բանն ոչ էր ստեղծող, այլ ստեղծուած, ասէ. «Աստուած էր Բանն» (Յովհ. Ա 1): Չորրորդ. ոմանք ասացին երկու Աստուած. մինն երեւելեաց եւ մինն աներեւութից, ասէ. «Ամենայն ինչ նովաւ եղել» (Յովհ. Ա 3): Հինգերորդ. ոմանք ասացին, թէ ամենայն ինչ նովաւ եղել, յայտ է, թէ չարն եւս նովաւ եղել, ասէ. «Առանց նորա եղել եւ ոչինչ» (Յովհ. Ա 3), որ է չարն եւ մեղք, զի ոչինչ է եւ ոչ արարեալ յԱստուծոյ: Վեցերորդ. ոմանք ասեն, թէ անկարգ եւ անյարմար էստեղծ զարարածս, ասէ. «Որ ինչ եղելն նովաւ՝ կեանք էր» (Յովհ. Ա 3-4), զի ամենայն կենդանի ունի կարգ եւ սահման: Եւթներորդ. ոմանք ասացին, թէ զարարածս ոչ հասարակ խնամէ, այլ ակնառութեամբ, ասէ. «Կեանք էր լոյս նարդկան» (Յովհ. Ա 4), զի թէ զգալի արեգակն հասարակ խնամէ, որչափ¹ իմանալի արեգակն՝ Քրիստոս Աստուած: Ութերորդ. ոմանք ասացին, թէ Քրիստոս զսքանչելիսն կախարդութեամբ առնէր, ասէ. «Խաւար նմա ոչ եղել հասու» (Յովհ. Ա 5): Իններորդ. ոմանք ասացին, թէ մարդեղութիւն Քրիստոսի առաջաւք էր, ասէ. «Բանն նարմին եղել» (Յովհ. Ա 14): Տասներորդ. ոմանք ասացին, թէ մարմին միայն էառ առանց հոգւոյ եւ մտաց, վասն այն ասէ. «Աւանդեաց զհոգին» (Յովհ. ԺԹ 30):

Զի արարիչ է Բանն Աստուծոյ

Յորժամ եցոյց աւետարանիչս զծնունդ Բանին Աստուծոյ, զկնի ասէ եւ ցուցանէ զներգործութիւն նորա՝ ասելով.

Բան. «Ամենայն ինչ նովաւ եղել» (Յովհ. Ա 3):

Մեկնութիւն. Հինգ ինչ ցուցանէ. նախ՝ թէ արարչակից է Հաւր: Երկրորդ. թէ ոչ է եղեալ ընդ երկնի եւ երկրի²: Երրորդ. նշանակէ եւ զլինելն հրեշտակաց ըստ ամենայնին, զոր Մովսէս³ ճառեաց (Ելք ԻԳ 20): Չորրորդ. կարկէ զբերանս նոցա, որք ասեն երկու արարիչ՝ չար եւ բարի: Հինգերորդ. յամալթ առնէ զնոսա, որք ասեն զհրեշտակս արարչակից Աստուծոյ:

Եւ զիտելի է, զի Բանին Աստուծոյ ներգործութիւն տարածի ընդհանուր յամենայն ստեղծուածս, զի ստեղծուածք⁴ լինին յԱստուծոյ, որպէս յարհեստաւորէ, որպէս ասէ իմաստութիւն յԱ-

¹ Շ որչափ եւս առաւել

² Ե ընդ երկնի եւ ընդ երկրի

³ Շ Մովսէս ոչ

⁴ Շ ստեղծուածս

ուսան. «Ամենեցուն ճարտարապետն Աստուած» (Իմաստ. Է 21), քանզի Աստուած, զոր ինչ գործէ, իմաստութեամբ ներգործէ, իսկ իմաստութիւն Աստուծոյ է Բանն իւր, յղացմամբ մտացն, վասն այն ասէ Արիստոտէլ, թէ՛ «Տուն արտաքին շինի ի տանէ, որ ի միտքն է», իսկ աստուածային Բանն է յղացումն աստուածային Հանճարոյն¹: Ապա ուրեմն ամենայն գործ Աստուծոյ Բանիւն Աստուծոյ լինին: Եւ այս է, որ ասէ աւետարանիչս. «Ամենայն ինչ Գովաւ եղել», այսինքն՝ Բանիւն, որպէս ասէ Դաւիթ. «Բանիւ Տեառն երկիրք հաստատեցան» (Սաղմ. ԼԲ 6): Եւ Պաւղոս վկայէ. «Յորմէ ամենայն եւ որով ամենայն», այսինքն՝ Որդւով: Եւ քանզի անիմաստ միտք կարէ կարծել, թէ այս Բան, որ է ամենայնի արարիչ, միայն մարմնաւոր ստեղծուածոցս ասէ, վասն զի Մովսէս միայն զստեղծումն զգալեացս յիշէ, իսկ ի բառնալ զսոյնպիսի կարծիք, զկնի ասէ.

Բան. «Առանց Գորա եղել եւ ոչինչ» (Յովի. Ա 3):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ զի ոչ միայն մարմնաւոր արարածք, այլ եւ հոգեւորք յԱստուծոյ են եւ Բանիւն Աստուծոյ եղեն:

Դարձեալ գիտելի է, զի Մանիքոս առնու զայս բանս, որ ասէ՛ ոչ ինչ՝ ստորասական իմանալով: Ասաց, թէ անուամբ ոչինչն իմացեալ լինին մարմնաւոր ստեղծուածքս, որ սակաւ ունին զէութիւնս իւրեանց եւ վասն որոյ ոչինչ ասին: Եւ սոյնպէս մեկնէ զբանս Աւետարանիս. «Առանց Գորա եղել եւ ոչինչ», այսինքն՝ առանց Բանին Աստուծոյ եղել մարմնաւոր ստեղծուածքս, քանզի Մանիքոս երկու ասէ սկզբունս. զմինն պարզ բարի՝ թարց ամենայն չարութեան, զոր ասէ՛ սկիզբն գոլ ամենայն հոգեւոր արարածոց, եւ զմիւսն պարզ չար՝ առանց բարութեան, զոր ասէ սկիզբն գոլ ամենայն մարմնաւոր ստեղծուածոցս: Բայց կարծիքս ներհակ են ոչ միայն Սուրբ Գրոց, այլ եւ ամենայն իմաստասիրաց. նախ՝ զի ըստ իմաստասիրացն էական եւ բարին անդրադարձին, վասն որոյ որքան ունի մարմնաւոր ստեղծուածքս էութիւն, նոյն չափ ունին եւ բարութիւն: Վասն այն պարտ է, զի զբարի սկիզբն է ելցէ: Երկրորդ. Մանեայ ստութիւն յայտնի ի կարգէ եւ ի շաղկապութենէ ամենայն իրաց, զի ամենայն ստեղծուածք մարմնաւորք եւ հոգեւորք ընդ միմեանս կարգին եւ առ մի, վասն այն պարտ է ասել, զի ի միոյ սկզբնէ ելանեն եւ առ մի վախճան վերաբերին, վասն այն Արիստոտէլ կարգէ եւ ի շաղկապութենէ ամենայն իրաց զմիութիւն առաջին սկզբանն ցուցանէ՛ ասելով. «էակք ոչ

¹ Ը չէք իսկ աստուածային ... հանճարոյն

կամին անկարգ գոլ, եւ ոչ է բարի բազմութիւն իշխանութեանց, ապա ուրեմն իշխան մի է»:

Դարձեալ գիտելի է, զի ոմանք զբանն զայն, զոր ասէ. «Առանց Գորա եղել եւ ոչիւն», սոյնպէս մեկնեցին՝ անուամբ ոչնչին զսատանայ կոչելով: Առանց նորա, այսինքն՝ սատանայ: Սուտ է կարծիք սոցա եւ մեկնութիւն, զի սատանայ ոչ է չար բնութեամբ, զի թէ չար էր, ամենեւիմբ չար լինէր եւ զինքն եւս ապականէր, այլ բնութիւն սատանայի բարի է եւ ի բարոյն Աստուծոյ ստեղծեալ է, այլ կամաւք իւրովք չարացաւ սատանայ: Ապա յայտ է, թէ վասն հոգեւոր եւ մարմնաւոր ստեղծուածոց ասէ. «Առանց Գորա եղել եւ ոչիւն», այսինքն՝ ոչինչ իր կայ, եւ ոչինչ է եղեալ առանց ներգործութեան Բանին: Բայց Որոգինէս այլ յեղանակաւ մեկնէ. առանց Գորա եղել եւ ոչիւն, այսինքն՝ մեղքն առանց նորա եղեւ, զի մեղքն ոչինչ է, եւ ոչ ասի յԱստուծոյ, այլ ի կամաց մերոց: Արդ, թէպէտ բանս այս ճշմարիտ է, Բայց ոչ է միտք աւետարանչիս զայս ասել, զի աւետարանչիս կամի աստ միայն հաստատել զԲանն հասարակ պատճառ գոլ ամենայնի:

Հարց. Վասն է՞ր կրկնէ զեւն՝ եղել եւ ոչիւն:

Պատասխան. Յամենայն ուրեք եւն երկու դէմ նշանակէ, իսկ աստ ցուցանէ կրկին չար. նախ՝ սատանայի եւ մարդկան: Երկրորդ. հոգւոյ եւ մարմնոյ մեղք: Երրորդ. զմեղս եւ զկուսպաշտութիւն, զի ոչինչ են եւ կազմեցան առանց կամաց նորա:

Բան. «Որ ինչ եղելն»:

Մեկնութիւն. Ընդդէմ է նոցա, որք ասեն. «Եւ զհոգին նովաւ եղեալ»: Ասէ՛ ամենայն ինչ, որ եղեւ՝ նովաւ եղեւ, այլ Հոգին ո՛չ է եղեալ, այլ ելեալ եւ բղխեալ ի Հաւրէ, ապա ուրեմն Հոգին Սուրբ Աստուած է եւ Արարիչ:

Բան. «Նովաւ կեանք էր» (Յովհ. Ա 4):

Մեկնութիւն. Երեք ինչ յայտնէ. նախ՝ փչումն Աղամայ, որ եղեւ մարդն յոգի¹ կենդանի: Երկրորդ. նոր արարչութիւնս, որ կենդանացաք հոգւով՝ մարդեղութեամբն Քրիստոսի: Երրորդ. կեանքն անմահ, որ ասէ ի Կաթողիկեայց. «Կեանքն յայտնեցաւ եւ տեսաք եւ շաւղափեցաք զԲանն կենաց» (տե՛ս Ա Յովհ. Ա 2):

Դարձեալ ասէ Արիստոտէլ, թէ² չորս են աստիճանք կենաց եւ կամ կենդանեաց, այսինքն՝ աճողական, զգայական, շարժական՝ ըստ տեղւոյն, եւ իմացական: Իսկ ի մէջ սոցա իմացականն պատուական է, վասն որոյ, զի որ ինչ յոմն ըստ կերպի իմացականն

¹ B ոգի

² B չէք

գոյ ի նմա, ըստ կերպի ամենայն կենդանեացն: Բայց արդ՞¹, ամենայն ստեղծուածք նախ գոյին ի Բանն, որպէս յղացումն արհեստի կամ հանճարոյ, ապա յայտնի է, զի ամենայն ստեղծուածք նախ գոյին ի Բանն Աստուծոյ, ըստ կերպի իմացական կենաց, վասն որոյ ասէ աւետարանիչս. «Որ ինչ եղեւն, նովաւ կեանք էր», զի որ ինչ եղեւն արտաքոյ Աստուծոյ, նախ գոյր ի Բանն Աստուծոյ, ո՛չ ըստ էութեան իրին, այլ ըստ նմանութեան իրին, զի աստուածային էութիւն վասն Իւրոյ կատարելութեան յինքեան ունի զնմանութիւն ամենայն իրաց, զի յայտնիչ եւ ցուցիչ է ամենայն իրաց: Նա եւ ամենայն ստեղծուածք նախ գոյին յԱստուած, որպէս իմացեալն եւ ճանաչեալն գոն ի ճանաչողն: Եւ այսու յայտնի է կերպ ստեղծուածոցս ելման ի Բանէն Աստուծոյ, զի ելանեն ի նմանէ, որպէս արհեստեալք յարհեստաւորէն կամ ի ներքին արհեստէն: Եւ այս է վեհագոյն նախազաղափարն եւ պատկերն ամենայն իրաց կրեալ ի միտս Արարչին:

Դարձեալ՝ այլ յեղանակաւ մեկնի բան Աւետարանիս ըստ գորոյն ամենայն իրաց նախկնաբար ի կամս Բանին Աստուծոյ, զի ամենայն ինչ, որ ի կամս Բանին Աստուծոյ գոն, կեանք ասին ի² նմա, իսկ ամենայն ինչ, որ ելանէ, ի կամացն Աստուծոյ է, վասն որոյ պարտ է ասել, թէ նախ գոյին ի կամս Աստուծոյ, զի կամեցեալ էին յԱստուծոյ: Չայս ասէ աւետարանիչս՝ որ ինչ եղեւն, այսինքն՝ ստեղծուածք, նովաւ կեանք էր, այսինքն՝ կամեցեալ էր ի Բանէն Աստուծոյ, որ կամէր ստեղծանել զնոսա: Եւ այսու յայտնի է կերպ ելմանն ստեղծուածոցս Աստուծոյ, զի ոչ ի հարկէ, այլ ազատ կամաւք ստեղծ Աստուած զամենայն ստեղծուածս: Եւ այսու բառնի մոլորութիւն ոմանց իմաստասիրաց, որք ասացին, թէ Աստուած զոր ինչ գործէ, ի հարկէ գործէ եւ ոչ կարէ չգործել: Այլ սուտ է այս, զի Աստուած ոչ կարաւտի բարութեան ստեղծուածոցս եւ ոչ ի հարկէ կամի զէութիւն եւ զբարութիւն ստեղծուածոցս³, այլ ազատապէս կամի եւ ստեղծանէ զնոսա, որպէս մարգարէն ասէ. «Չամենայն, զոր ինչ կամեցաւ եւ արար» (տե՛ս Ես ԽՁ 10) եւ այլն: Բայց վասն այսմ բանի՝ որ ինչ եղեւն նովաւ, եւ միւս բանին՝ ամենայն ինչ նովաւ եղեւ, ոչ է պարտ⁴ իմանալ, թէ Բանն Աստուծոյ գործիք է Աստուծոյ: Եւ ոչ է պարտ իմանալ, թէ Հաւր զաւրութիւն ի Բանէն կատարի, որպէս ի մեզ, այլ պարտ է

¹ C կարգաւ

² C չիք ի

³ B չիք ոչ ի հարկէ ... ստեղծուածոցս

⁴ A B չիք

իմանալ, զի այսու յայտնի եւ ցուցանի, զի Հայր զգաւրութիւն իւր հաղորդէ Որդւոյն, թէպէտ նոյն զաւրութիւն միշտ ի Հայր մնայ եւ այնու զաւրութեամբ Հայր եւ Որդի եւ Սուրբ Հոգին համանգամայն ներգործեն եւ ստեղծանեն: Եւ այս գիտելի է, զի պատճառ գոյոյ, ե՛ւ գաղափար, ե՛ւ լոյս, ե՛ւ կեանք եւ այլն ամենայն պատշաճին Սուրբ Երրորդութեանն, սակայն աստ Աստուծոյ յատկական ասին, զի առաւել պատշաճի անձնաւորութեան Բանին, քան այլոց անձանցն, զի Բանն ելանէ ի Հաւրէ որպէս իմաստութիւն խաւսեալ, վասն այն գաղափարն եւ ցուցումն իրաց ու պայծառութիւն լուսոյն Բանին յատկական:

Իսկ յորժամ եցոյց աւետարանիչս զներգործութիւն Բանին առ հանուր ամենայն ստեղծուածքս, այնուհետեւ ցուցանէ զնոյն, որ առ մարդիկս, յորժամ ասէ.

Բան. «Եւ կեանքն էր լոյս մարդկան» (Յովհ. Ա 4):

Մեկնութիւն¹. Ոչ զայս կեանքս ասէ լոյս մարդկան, նախ՝ զի զգայականաց է, երկրորդ՝ զի անցաւոր է, երրորդ՝ զի խաւար է ըստ վկայութեան, այլ զմշտնջենաւորն ասէ, որ հաւատովն ծանեաք զԱրարիչն մեր եւ հաւատոյն լուսովն զկեանսն ժառանգեցաք, ըստ այնմ. «Այս են կեանք, զի ծանիրցեն զՔեզ միայն ճշմարիտ Աստուած»² (տես Յովհ. Ժ 3) եւ այլն:

Բան. «Եւ լոյսն ի խաւարի անդ³ լուսաւոր էր» (Յովհ. Ա 5):

Մեկնութիւն. Կրկին է իմացումն. նախ զաշխարհս ասէ, որ մարդիկ խաւար լինին⁴ մեղաւք եւ անգիտութեամբ հեռանալով ի սուրբ վարուց⁵, եւ⁶ Բանն Աստուած վառեաց զճրագ մարմնոյն եւ լուսաւորեաց զմեզ Աստուած գիտութեամբ եւ մաքուր⁷ վարուք, զի թէ խաւար է տգիտութիւն եւ մեղք, լոյս եղիցի գիտութիւն եւ վարք աստուածայինք:

Դարձեալ՝ ի մէջ թանճրամած մարմնոյն լուսաւոր էր Աստուածութիւն: Տե՛ս, զի բնութեամբ ասէ զմիաւորութիւն, ե՛ւ աւնապական, ե՛ւ անմեղ զմարմին Փրկչին, որպէս հուր զերկաթ ջերմացուցեալ եւ լուսաւորեալ:

Բան⁸. «Խաւար նմա ո՛չ եղեւ հասու» (Յովհ. Ա 5):

¹ A B **չիք**

² A B **չիք** միայն ճշմարիտ Աստուած

³ A B **չիք**

⁴ A B խաւարից

⁵ A B **չիք** հեռանալով ի սուրբ վարուց

⁶ C զի

⁷ A B սուրբ

⁸ B մեկնութիւն

Մեկնութիւն¹. Նախ՝ զի աստուածային լոյսն, կամ Բան մեր բնական ճանաչմամբ ոչ տեսանի, զի բնական² ճանաչումն մեր միայն լինի յարարածոց, վասն որոյ բնական ճանաչմամբ, որ լինի միջնորդութեամբ արարածոցս, ոչ կարեմք տեսանել զԱստուած: Երկրորդ. ասէ վասն ճանաչմանն, որ ի վեր է քան զբնութիւն եւ քան զճանաչումն մեր, այն, զոր ասէ առաքեալ. «Զորակն ոչ ետես» (Ա Կորնթ. Բ 9) եւ այլն, զոր մարդ ո՛չ կարէ տեսանել, եթէ ոչ շնորհաց լուսովն Աստուծոյ, որ պարգեւէ մարդկան: Երրորդ. սատանայ է խաւար, այսինքն՝ մտաւք, կամաւք եւ գործովք, նա ոչ եղեւ հասու տնաւրէնութեան Քրիստոսի: Չորրորդ. անհաւատք եւ մեղաւորք ոչ ունին զլոյս շնորհաց, ոչ ճանաչեն զՔրիստոս: Հինգերորդ. մեղքն խաւար է, եւ՝ «Նա ոչ արար մեղս» (հմմտ. Եսայի ԾԳ 9), - կնքէ մարգարէն: Տե՛ս, ի բարձրագոյնսն սարսէր սատանայ եւ ի խոնարհագոյնսն մոլորէր:

Եւ դարձեալ՝ բարձրն հաւատացելոցն հաստատութիւն է, եւ խոնարհն՝ անհաւատիցն մոլորումն: Եւ որ վասն խոնարհագունին սոսկ մարդ ասէ զՔրիստոս, ըստ սատանայի մոլորի:

Եւ աստ լինի երեք հարց. առաջին՝ վասն է՞ր կոչէ զԲանն լոյս մարդկան:

Պատասխան. Վասն երկու պատճառի. նախ՝ զի ցուցցէ, թէ Բանն ոչ է մարմնաւոր լոյս, այլ հոգեւոր, զի ի մէջ ամենայն զգայական կենդանեաց մարդս միայն ընդունի զհոգեւոր լոյսն: Երկրորդ. զի կամէր իջանել Բանն ի մեծութենէ իւրմէ եւ հովուէր զմարդիկ:

Երկրորդ հարց. Թէ Բանն որպէ՞ս է լոյս մարդկան:

Պատասխան. Երեք կերպիւ. առաջին է նախադրութեամբ, զի որպէս³ զգալի լոյսն նախ տեսանի եւ ապա պատճառ լինի այլոց տեսութեան, սոյնպէս յաւիտենական իմաստութիւն⁴ նախ տեսանի ի հանճարս մեր եւ նովաւ այլք տեսանելի լինին: Երկրորդ. Բանն է լոյս մարդկան իբր լուսաւորող, քանզի լուսաւորութիւն մտաց մեր յԱստուծոյ է, միջնորդութեամբ հրեշտակաց կամ առանց միջնորդի: Երրորդ. լոյս ասի աւրինակաբար, զի Բանն Աստուած ընդհանուր գործովքն, զոր արար եւ խնամեաց, այլ եւ մարդկութեամբն, զոր գործեաց, աւրինակ լուսոյ եցոյց:

Երրորդ հարց. Վասն է՞ր ասէ լոյս մարդկան եւ ոչ՝ հրեշտակաց:

¹ Եւ Գրք

² Եւ Գրք ճանաչմամբ... զի բնական

³ Եւ երկու

⁴ Եւ Գրք նախ տեսանի ... յաւիտենական իմաստութիւն

Պատասխան. Ասէ Ոսկեբերանն, եթէ՝ «Կամէր աւետարանիչս ճառել վասն մարդեղութեան Քրիստոսի, որ արար փրկութիւն մարդկան»։ Եւ Որոգինէս ասէ, թէ՝ «Այսու ցուցանէ զամենայն բանաւոր մարդիկ՝ ստեղծուածս»։ Բայց գիտելի է, զի որպէս Բանն Աստուծոյ ըստ Աստուածութեան է, որով ամենայն ինչ եղեւ ըստ բնական էութեան իւրեանց ի Բանէն, նոյնպէս եւ Բանն մարմնացեալ է, որով ամենայն ինչ եղեւ ըստ՝ շնորհացն։ Եւ ամենայն ոք, որ շնորհաց կենդանութիւն ունի, Բանն մարմնացեալ կեանք է նմա, որպէս գրէ Պաւղոս գաղատացոց. «Կենդանի եմ այսուհետեւ, ոչ ես, այլ կենդանի է յիս Քրիստոս» (Գաղ. Բ 20), որում փառք յաւիտեանս, եւ յաւիտենից յաւիտեանս. ամէն։

Վասն Յովհաննու

Նախ եցոյց աւետարանիչս զԲանին Աստուծոյ անմարմին ծնունդն յաւիտենից, եւ զներգործութիւնն, այժմ ցուցանէ աստ զժամանակաւոր մարդեղութիւնն, յորժամ ասէ.

Բան. «Եղեւ այր մի առաքեալ յԱստուծոյ, անուն՝» (Յովհ. Ա 6):

Մեկնութիւն⁴. Եւ աստ ցուցանէ նախ զառաքումն Կարապետին: Երկրորդ. ցուցանէ զգալուստ Փրկչին, ըստ այնմ. «Էր լոյսն ճշմարիտ» (Յովհ. Ա 9):

Եւ աստ Յովհաննու չորս գովութիւն դնէ. նախ՝ այր մի ասէ, զի մաքուր էր վարուք եւ ուղիղ մտաւք: Եւ մի, զի՝ սոսկ մարդ էր միայն: Երկրորդ. յԱստուծոյ առաքեալ եւ ոչ ի մարդոյ կամ ի հրեշտակէ: Երրորդ. անունն Յովհաննու, որ թարգմանի «շնորհք»: Զանուն սորա Աստուած կոչեաց Գաբրիէլիւ, նա եւ զանունն Իսահակայ Աստուած կոչեաց, որ է «խնդութիւն»: Զորրորդ. ի գործոյն ասէ. «Սա եկն ի վկայութիւն Որդոյն Աստուծոյ» (Յովհ. Ա 7): Եւ բազում մարգարէք գոյին վկայք, զՅովհաննէս յիշէ վասն վեցից. նախ՝ զի մաւտ էր, երկրորդ՝ զի սուրբ էր, երրորդ՝ զի շնորհ մարգարէութեան ունէր, չորրորդ՝ զի վարդապետ էր, հինգերորդ՝ զի վկայեաց Տեառն, վեցերորդ՝ զի մկրտեաց զնա:

Եւ չորիցս վկայեաց. նախ՝ բանիւ ասէր. «Գայ զաւրագոյն քան զիս» (Մարկ. Ա 7): Երկրորդ. ի ջուր մկրտելովն ասէր. «Ես մկրտեմ զձեզ յանուն այնմ, որ գալոցն է» (Իմմտ. Գործք Բ 38, ԺԹ 5),

¹ C մարդկան

² C ըստ բոլոր

³ A չիք Աստուծոյ, անուն, B Աստուծոյ անուն, C չիք անուն

⁴ B չիք

⁵ B չիք

որպէս գրեալ է ի Գործս Առաքելոցն: Երրորդ. յորժամ մկրտեաց՝
ասէ. «Ես վկայեցի, եթէ սա է Որդին Աստուծոյ» (Յովհ. Ա 34): **Չորրորդ.**
զնելովն զանունն ասէ. «Ահա Գառն Աստուծոյ, որ բառնայ զմեղս աշ-
խարհի¹» (Յովհ. Ա 29) **եւ այլն:**

Յորժամ եցոյց աւետարանիչս զմեծութիւն Կարապետին
Քրիստոսի, զկնի բառնայ զմոլորութիւն, զի մի կարծեսցեն զնա
Քրիստոս գոլ, որպէս ոմանք կարծեցին վասն մեծագոյն սրբու-
թեան իւրոյ, յորժամ առաքեցին առ նա յԵրուսաղէմէ հարցանել,
թէ՛ նա՞ իցէ Քրիստոսն, վասն որոյ ասէ.

Բան. «Ո՛չ էր նա լոյսն» (Յովհ. Ա 8):

Մեկնութիւն. Նախ՝ կարապետ էր լուսոյն, որպէս արուսեակ:
Երկրորդ. նախընթաց թագաւորին մեծաշուք լինի, բայց ի գալ
թագաւորին նուաստանայ, որպէս աստեղք ի ծագել արեգականն:

Երրորդ. ասէ՛ ո՛չ է բաւական լուսաւորել զմարդիկ, այլ ուղ-
ղաւորել² առ լոյսն:

Վասն լուսոյն

Յորժամ ճառեաց աւետարանիչս զգալուստ Կարապետին, այ-
սուհետեւ ճառէ զգալուստ Փրկչին՝ ասելով.

Բան. «Էր լոյսն ճշմարիտ» (Յովհ. Ա 9):

Մեկնութիւն. Եւ աստ երեք ինչ ցուցանէ. նախ ցուցանէ հար-
կաւոր գոլ զգալուստ Փրկչին, յորժամ ասէ. «Որ լուսաւոր առնէ գա-
մենայն մարդ, որ գալոց էր յաշխարհ³» (Յովհ. Ա 9): **Երկրորդ. ցուցանէ**
զպտուղ գալստեան իւրոյ, յորժամ ասէ. «Իսկ որ ընկալան զնա, ետ
նոցա իշխանութիւն» (Յովհ. Ա 12): **Երրորդ. ցուցանէ զկերպ գալս-**
տեանն՝ ասելով. «Եւ Բանն մարմին եղեւ եւ բնակեաց ի մեզ» (Յովհ. Ա
14):

Վասն առաջնոյն, որ ասէ. «Էր լոյսն ճշմարիտ» (Յովհ. Ա 9), **երկու**
ինչ գիտելի է. նախ՝ զի բնական բանականութիւնս մեր ոչ հասա-
նէ ի ճանաչումն Աստուծոյ, եթէ ոչ ի ստեղծուածոցդ, եւ ամե-
նայն ստեղծուածք հեռի են եւ պակաս ի գիտութենէն Աստուծոյ:
Երկրորդ. գիտելի է, զի Հին Կտակարանքն անկատար էին վասն
Աստուծոյ յայտնել, զի աւրինակաւ էին իբրեւ ստուերք վասն
այն նախքան զգալուստն Քրիստոսի մարդիկ զանազան կերպիւ
մոլորեալ էին առ ի ճանաչել զԱստուած, վասն որոյ եկն լոյսն

¹ A B **չիք** զմեղս աշխարհի

² C ուղեւորել

³ A B **չիք** յաշխարհ

ճշմարիտ եւ զճշմարիտ Աստուած գիտութիւն ուսոյց մարդկան եւ եբարձ գիւսապաշտութիւն:

Իսկ աւետարանիչս երեք պատճառաւ ցուցանէ զՔրիստոս լոյս, առ ի լուսաւորել զամենայն մարդ. նախ՝ վասն այսմ լուսոյ ճշմարտութեան, որպէս ասէ. «Էր լոյսն ճշմարիտ» (Յովհ. Ա 9): Երկրորդ. վասն այսմ լուսոյ մերձաւորութեան, որպէս ասէ. «Յաշխարհի էր» (Յովհ. Ա 10): Երրորդ. վասն նորա յայտնութեան, որպէս ասէ. «Եւ աշխարհի նովաւ եղեւ» (Յովհ. Ա 10):

Վասն առաջնոյն գիտելի է, զի իր ինչ երեք կերպիւ ճշմարիտ ասի. նախ՝ որպէս ճշմարիտն ընդդէմ բաժանի ստին: Երկրորդ. որպէս բաժանի ճշմարիտն¹ ընդդէմ ակրինակին: Երրորդ. որ բաժանի ընդդէմ հաղորդակցին, քանզի մասնակիցն եւ հաղորդակիցն ոչ է կատարեալ ճշմարտութիւն, որպէս այն, որ բնութեամբ է ճշմարտութիւն:

Արդ, ըստ առաջին կերպին բնական լոյս մարդկան խաւարեալ էր ստութեամբ ի ճանաչումն Աստուծոյ, որպէս Պաւղոս ի² Հռովմայեցիս, թէ. «Նանրացան ի խորհուրդս իւրեանց եւ խաւարեցան անմտութեամբ սիրտք նոցա» (Յռոմ. Ա 21): Եւ յայտ է յԱրիստոտէլէ, որ ի մէջ ամենայն իմաստասիրացն ճշմարտագոյն խաւսէր, սակայն նա բազում մոլորեցաւ վասն աշխարհի, զի յաւիտենից ասաց, եւ վասն հրեշտակաց, ե՛ւ հոգւոց, ե՛ւ երանութեանց, եւ այլոցն սուտ գրեաց:

Երկրորդ. լոյս ճանաչմանն Աստուծոյ եղեւ ի Հին Կտակարանս, սակայն ստուեր եւ ակրինակ էր նորոյս Աւետարանի:

Երրորդ կերպ. լոյս հրեշտակայինն պակասէր ի ճշմարիտ լուսոյն, զի մասնաւոր էր եւ պատահմամբ, բայց աստուածային լոյսն ճշմարիտ է, զի էութեամբ եւ բնութեամբ է լոյս եւ ոչ պատահմամբ: Եւ այսու երեւին, զի նա է բաւական լուսաւորել զամենայն, զի որ ինչ այնպիսի էութեամբ պատճառ է, զի եւ այլքն այնպիսի լինիցին, որպէս հուր, զի ջերմ է բնութեամբ, պատճառ է, զի եւ այլքն ջերմ լինիցին: Եւ այս լուսաւորութիւնս յատկանայ Որդւոյն Աստուծոյ, զի Բանին է լուսաւորել զամենեւեան, վասն որոյ ասէ աւետարանիչս. «Էր լոյսն ճշմարիտ» (Յովհ. Ա 9), այսինքն՝ առանց ստութեան, առանց ստուերականութեան եւ առանց մասնակցութեան, զի լոյս է ըստ էութեան իւրոյ, վասն այն ամենեցուն լուսաւորիչ է, որպէս եւ զկնի ասէ.

¹ A B չիք

² C չիք

Բան. «Որ լուսաւոր առնէ զամենայն մարդ¹» (Յովհ. Ա 9):

Մեկնութիւն². Նախ՝ ի կողմանէ լուսոյն պարտ է իմանալ, իսկ թէ ոմանք ոչ լուսաւորին, այս ի կողմանէ նոցա է, որք ոչ ընդունին զհեղուամն լուսոյն:

Երկրորդ. լոյս զբնական բնաւորութիւն³ ասէ, զոր Աստուած շնորհէ ամենեցուն առհասարակ, բարեաց եւ չարեաց: Իսկ որ ասէ. «Լուսաւոր առնէ զամենայն մարդ եկեալ յաշխարհ» (Յովհ. Ա 9) եւ զայս ոչ է պարտ իմանալ, թէ մարդիկ յայլ աշխարհէ եկին յայս աշխարհս⁴, եւ կամ հոգիք նոցա ի սկզբանէ աշխարհի ստեղծան եւ ապա ի մարմին գան ըստ դիպման ժամանակին⁵, որպէս ոմանք հերձուածողք իմանան:

Բայց աւետարանիչս սոյնպէս ասէ. նախ՝ առ ի ցուցանել, թէ հոգի բանական արտաքուստ լինի ի մեզ յԱստուծոյ եւ ոչ ի բնութենէ: Եւ հոգի աստ մարդ ասի, զի երբեմն ի պատուական մասնէ զբոլորն կոչէ, ըստ այնմ. «Եւթանասուն եւ հինգ ոգիք մտին յԵփրատոս» (տե՛ս Ծմնդ. ԽՁ 27):

Երկրորդ. գալ ասէ նոցա, որք վերստին ծննդեամբ շնորհաց յաշխարհ առաքինութեանց գան, եւ ոչ վասն նոցա, որք յաշխարհ մեղաց անկանին: Երրորդ. գալ յաշխարհս ցուցանէ գալ բնական ծննդեամբ կամ բանաւորութեամբ⁶, յորժամ ի չափ գիտութեան հասանիցէ:

Այս ըստ այլ վարդապետաց մեկնութիւն:

Դարձցուք այժմ ի բանս վարդապետաց մեր, որ ասէ.

Բան. «Էր լոյսն ճշմարիտ» (Յովհ. Ա 9):

Մեկնութիւն. Հինգ բան ցուցանէ. նախ ասէ՝ էր, այսինքն՝ անեղ, անսկիզբն, անժամանակ: Զի թէպէտ եղեւ ի կուսէն ի ժամանակի, այլ անսկիզբն, անժամանակ եւ անեղ է: Եւ թէպէտ եղեւ ի ծառայի կերպարանս, այլ Տէր է, եւ այլն ամենայն նոյնպէս:

Երկրորդ. ասէ՝ լոյսն⁷, այսինքն՝ ոչ շնորհաւք ունի զլոյսն, այլ անեղ եւ անսկիզբն եւ անժամանակ: Եւ բնութեամբ ի Հաւրէ, եւ միացաւ ի մարմնի:

¹ C մարդիկ

² B **չէք**

³ բանաւորութիւն

⁴ B այս յաշխարհս

⁵ C ժամանակի

⁶ C գալ բանաւորութեամբ

⁷ A B C լցոյց

Երրորդ. ասէ՛ ճշմարիտ: Չորիւք իմանի. նախ՝ զի անեղ լոյս, երկրորդ՝ իմանալի, երրորդ՝ անփոփոխ, չորրորդ՝ անստուեր: Իսկ լոյս արեգականն չորիցս այս ընդ դէմ է:

Չորրորդ. ասէ՛ լուսաւորեաց, եւ այս չորս կերպիւ. նախ՝ հաւատով, երկրորդ՝ Աւետարանաւ, երրորդ՝ մկրտութեամբ, չորրորդ՝ սուրբ գործով, հինգերորդ՝ ասէ. «Լուսաւորի զամենայն մարդ» (Յովհ. Ա 9):

Եւ թէ՛ ոք ասիցէ. «Ահա, բազումք են ի մարդկանէ կռպաշտք եւ անհաւատք», պատասխանեմ հինգ կերպիւ. նախ՝ որ ի հինն զհրէայսն միայն լուսաւորեաց եւ ի նորս՝ զամենայն ազգս:

Երկրորդ. Քրիստոս զամենայն ոք լուսաւորէ, այլ ոմանք ի խաւարի իւրեանց կամաւն մնան, որպէս արեգակն զամենայն լուսաւորէ, այլ կոյրն ոչ տեսանէ, եւ որ խփէ զաչսն, կամաւ խաւարին:

Երրորդ. զայն ասէ, որ ի կատարածի ամենայն լեզու խոստովան լիցին ըստ առաքելոյ, եւ ամենայն ոք, որ տեսանէ զՅիսուս ի փառս Հաւր՝ արդարք եւ մեղաւորք, թէպէտ ոչ հաւասար տեսնանք:

Չորրորդ. ճանաչումն կրկին է, որպէս յերկրի զթագաւորս այլ ազգ տեսանեն մերձաւորքն եւ¹ այլ ազգ² լսեն հեռաւորքն, սոյնպէս զՔրիստոս բազում կարծեն գերագոյն, քան զմարգարէս եւ յԱստուծոյ եկեալ, բայց ազգս քրիստոնէից միայն հաւատամք զնա Որդի Աստուծոյ եւ Տէր ամենայնի:

Հինգերորդ. ասեն, թէ՛ նա, որ լոյսն էր ճշմարիտ, ստեղծ զլոյսն³ արեգականս, որ լուսաւորէ զաշխարհս:

Վասն աշխարհի

Բան. «Յաշխարհի էր» (Յովհ. Ա 10):

Մեկնութիւն. Նախ ասաց. «Բանն էր առ Աստուած», եւ այժմ, թէ՛ յաշխարհի էր: Անդ զանձնաւորութիւն ասաց եւ աստ զէութիւն Աստուածութեան, որ անսահման է: Դարձեալ՝ զի անձամբ առ Հայր է էակցեալ եւ բնութեամբ ի մարմնի միաւորեալ, շնորհաւք յամենայն սուրբս բնակեալ եւ խնամաւք յամենայն տիեզերս, որ կրէ զամենայն բանիւ զաւրութեան իւրոյ: Եւ սոքա բնութեամբ են առ Աստուած, այլ պարզ բնութիւն Աստուծոյ յերիս անձինս

¹ Ա չէք

² Ը չէք

³ Ը զլոյս

միայն տեսանի եւ ոչ ի քարի կամ ի փայտի: Եւ այլք ասեն, թէ իր ինչ գոլ ի տեղի ինչ երեք կերպիւ է. նախ՝ ըստ կարողութեան, որպէս թագաւորն է ի բոլոր թագաւորութիւն: Երկրորդ. ըստ մերձաւորութեան, որպէս թագաւորն յապարանս բազմեալ եւ շուրջ զամենայն տեսանէ, որ ի տանն իցեն: Երրորդ. ըստ էութեան, որպէս թագաւոր նստի ի պատշաճաւոր տեղի, որ զուգի ըստ մարմնոյ նորա:

Իսկ այս երեք կերպիւս Աստուած է յամենայն տեղիս. նախ՝ զաւրութիւն նորա յամենայն իրս տարածի: Երկրորդ. զի ամենայն ինչ մերկ եւ յայտնի է առաջի նորա: Երրորդ. զի ըստ էութեան յամենայն տեղիս գոյ: Եւ այս յայնմանէ երեւի, զի Աստուած ոչ միայն տայ զգոլն ամենայն իրաց, այլ եւ պահէ զգոլն ամենայն իրաց:

Բան. «Եւ աշխարհ նովաւ եղեւ» (Յովի. Ա 10):

Մեկնութիւն. Նախ ասէ՝ եղեւ, զի մի յարակից եւ յաւետակից կարծեսցես Աստուծոյ զերկին եւ զերկիր, այլ եղեալ յոչնչէ: Երկրորդ. զի մի կարծեսցես զԲանն ըստ սոսա եղեալ, այլ Արարիչ ամենայնի:

Բան. «Եւ աշխարհ զնա ոչ ծանեաւ» (Յովի. Ա 10):

Մեկնութիւն. Աշխարհասէրք եւ մարմնասէրք ի մարդկանէ այն է¹, որ ասէ առաքեալ. «Սէր աշխարհիս թշնամութիւն է առ Աստուած» (Յակ. Դ 4): Եւ զայնմանէ ասէր Տէրն. «Գայ իշխան աշխարհիս այսորիկ², եւ յիս [իմչ ոչ գտանէ]» (Յովի. ԺԴ 30):

Թէ քանի է աշխարհ

Դարձեալ զիտելի է, զի ըստ Հոմերոսի երեքն են աշխարհ, այսինքն՝ Աստուած իմանալի աշխարհ, որ է նախագաղափարն Աստուծոյ, եւ աշխարհս զգալի³, որ է յերկնէ եւ յերկրէ բաղկացեալ^{xxxvi}, ըստ Պղատոնի, իսկ մարդս՝ իմանալի եւ զգալի աշխարհ, զի ունի զնմանութիւն երկնի եւ երկրի, իմանալեաց եւ զգալեաց^{xxxvii}:

Վասն առաջնոյն ասէ՝ յաշխարհի եր, վասն երկրորդին՝ աշխարհս նովաւ եղեւ, վասն երրորդին՝ աշխարհ զնա ոչ ծանեաւ, այսինքն՝ ոչ բոլոր սեռ մարդկան, այլ աշխարհասէրքն միայն, որպէս ասացաւ:

¹ B *չիք*

² A B *չիք*

³ B եւ սոյնպէս զգալի

Վասն գալստեան Տեառն

Բան. «Յիւրսն եկն» (Յովհ. Ա 11):

Մեկնութիւն. Ի վերայ այսմ բանի երիս ինչ տեսանելի է.

Առաջին՝ թէ որպէ՞ս եկն, զի յաշխարհի էր եւ տեղիք ոչ է թափուր ի նմանէ:

Ասեմք, թէ գալն Աստուծոյ զմարմնով երեւելն ասէ:

Երկրորդ. տեսանելի է, թէ ընդէ՞ր յայս ժամանակս եկն եւ ոչ յառաջ կամ յետոյ: Պատասխանէ Ոսկեբերանն. «Որպէս բժիշկ հիւանդաց, թէ նախ քան զժամանակն դեղ տայ, ի ցաւ փոխի եւ ի մաղձ դառնայ, եւ ոչ է յաւգուտ, եւ թէ կարի եւս յետոյ, յայն ժամն ցաւն զբնութիւն յաղթէ եւ ոչինչ աւգտէ: Այլ ի միջին ժամանակն տայ, զի յայն ժամ կարաւտանայ հիւանդն դեղոյ եւ փոխի յառողջութիւն: Սոյնպէս եւ Քրիստոս, թէ յառաջ էր եկեալ, ոչ հաւատային մարդիկ վասն երկու պատճառի¹. նախ՝ զի ոչ գիտէին զգալուստ նորա, զի ոչ փափագէին, եւ թէ յետին ժամանակն, եւ այս վնաս էր վասն երկու պատճառի. նախ՝ զի մարդիկ յուսահատեալք լինէին ի գալստենէն Քրիստոսի: Երկրորդ². զի այսքան բազմութիւն մարդկան կորուսեալ լինէին անհաւատութեամբ: Այլ ի միջին ժամանակն եկն, որ ահն ունէին գալստեանն Քրիստոսի եւ փափագէին, յայնժամ եկն եւ ետ մեզ առողջութեան դեղ զմարմին եւ զարիւնն իւր ի սովեալ ժամուս, եւ մեք հաւատով ընկալաք զփրկութիւն»:

Վասն հրէից

Երրորդ. տեսանելի է, որ ասէ՞ իւր: Եւ ասեմ, թէ իւր անուանէ զհրէայսն վասն տասն պատճառի. նախ՝ վասն ամենայն ազգաց ընդունելոյ եւ ժողովելոյ զնոսա: Երկրորդ. եղեւ բաժին Տեառն ժողովուրդ իւր Յակոբ: Երրորդ. զի յազգէ նոցա մարմնացաւ: Չորրորդ. նոցա քարոզեաց եւ սքանչելիս գործեաց: Հինգերորդ. ի հինն Որդի անդրանիկ կոչեաց: Վեցերորդ. այգի եղեւ սիրեցելոյն ասէ: Եւթներորդ. նոցա էին հարք եւ մարգարէք: Ութերորդ. նոցա ետ զաւրէնս եւ զաւրինակս: Իններորդ. նոցա էր³ աւետիս եւ խոստմունք: Տասներորդ. խաշն եւ ոչխար կոչեաց զհովուել զնո-

¹ Ընդ նախ՝ զի ոչ գիտէին ... վասն երկու պատճառի

² Ը եւ դարձեալ

³ Ը ետ

սա եւ նոքա ոչ ընկալան, այլ խաչեցին: Իսկ հեթանոսք ոչ մի յայսցանէ ոչ ունէին եւ հաւատացին:

Վասն հաւատոց

Իսկ յորժամ ճառեաց աւետարանիչս զհարկաւորութիւն գալստեանն Փրկչին, զկնի ճառէ զպտուղ գալստեան նորա, յորժամ ասէ.

Բան. «Իսկ որք ընկալան զնա» (Յովհ. Ա 12):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ հաւատով եւ սիրով ետ նոցա իշխանութիւն որդիս Աստուծոյ լինել: Գիտելի է, զի հաւատքն առաջին շնորհք է մարդկան, եւ հաւատովն բազում ինչ պարգեւի. նախ՝ զՔրիստոս հաւատով ընդունիմք, երկրորդ՝ զԱւետարանն, երրորդ՝ զորդեգրութիւն, չորրորդ՝ զՀոգին Սուրբ, հինգերորդ՝ զԹողութիւն, վեցերորդ՝ զկեանքն, եւ զայլ բարիսն հաւատոյ, զոր թուէ առաքեալ ի յերայեցոց:

Հարց. Զի՞նչ է, որ կրկնէ զհաւատն. «Որք ընկալան զնա, - ասէ, - եւ որոց հաւատացեն յանուն նորա» (Յովհ. Ա 12-13):

Պատասխան. Չորս է միտքն, նախ՝ զի կրկին է լոյս հաւատոյն, այսինքն՝ բնական լոյս մտաց մեր եւ լոյս շնորհացն Աստուծոյ: Երկրորդ. սրտիւ հաւատալ եւ բերանով խոստովանելն: Երրորդ. գիտութեամբ հաւանել եւ պարզապէս հաւատքն: Չորրորդ. անտեսակ եւ տեսակաւոր, որ է մեռեալ եւ կենդանի հաւատ:

Հարց. Զի՞նչ է անխտիրն ամենայն ումեք:

Պատասխան. Նախ՝ հաւատան, որ ոք հաւատայ, հաւատացեալ կոչի: Երկրորդ. մկրտութիւն, թէ՛ ծեր¹ է, թէ՛ տղայ, անխտիր սրբութիւն: Երրորդ. խոստովանել զմեղս, թէ՛ մեծ, թէ՛ նուազ: Չորրորդ. ճգնութիւն եւ² հեղումն արեան, եւ այլն նմանապէս:

Վասն մկրտութեան մերոյ

Հարց. Ընդէ՞ր ոչ ասէ. «Արար որդիս Աստուծոյ», այլ՝ նոցա ետ³ իշխանութիւն:

Պատասխան. Վասն երեք պատճառի. նախ՝ որ ոք զԱստուծոյ որդեգրութեան պատկերն յինքեան նկարէ, բազում արթնութիւնս եւ հոգս պարտ է ստանալ, զի պատկերն Աստուծոյ անջինջ մնասցէ:

¹ C չեք

² A B չեք

³ C ետ նոցա

Երկրորդ. զի ոչ ոք բռնութեամբ կարէ ի նմանէ շորթել զպատիւն զայն, զի իշխան է քաւել, թէ ինքն իւր կամաւ զրկի:

Երրորդ. զի իշխանութեամբ զմեծութիւն իրին ցուցանէ:

Իսկ ասելն՝ որդիս, նախ՝ զբազումսն նշանակէ, երկրորդ՝ զշնորհաւքն, երրորդ՝ զի ամենեքեան որդիք ծնանին եւ ո՛չ դատերք, ըստ այնմ. «Ես ասացի, թէ աստուածք [իցէք], կամ որդիք Բարձրելոյ ամենեքեան¹» (Սաղմ. 20 6), զի այլ է մարմնաւոր ծնունդն:

Բան². «Ոյք ոչ յարեմէ» (Յովհ. Ա 13) եւ այլն:

Մեկնութիւն³. Ի յասացեալ բանիցս կարեն ոմանք կասկածել, թէ մարդիկ մարմնաւորապէս ծնանին յԱստուծոյ, վասն որոյ բառնայ զայս կարծիս՝ ասելով. «Ոյք ոչ յարեանց»: Եւ պարտ է բազմաւորական գրել, զի սոյնպէս է ի յունին, զի առ ի ծնունդ մարդոյ կրկին արիւն խնդրի, այսինքն՝ արիւն ի կողմանէ մաւրն, որ է արիւն դաշտանին, եւ արիւնն այն է նիւթ մարմնոյ տղային: Եւ ի կողմանէ հաւր խնդրի սերմն, որ ունի զաւրութիւն ձեւացուցանել զմարմին մանկանն, զի այն սերմն է յաւելուած կերակրոյ սննդականին եւ զբնութիւն արեան ունի: Եւ զայսպիսի արիւնքս բառնայ աւետարանիչս ի հոգեւոր ծննդենէ, յորժամ ասէ. «Ոյք ոչ յարեանց ծնան»: Բայց ոմանք մեկնեն, թէ յաղագս հրեշտակաց եւ յաղագս Ադամայ ասէ. «Ոյք ո՛չ յարենէ», այլ յանդիմանին ի բառէն, որ ասէ. «Ստուծոյ ծնան», զի նոքա ստեղծեալք են յԱստուծոյ եւ ոչ թէ՛ ծնեալ: Ապա յայտ է, զի շնորհք մկրտութեան հաւատացելոց գերազանց է պատուով, քան զհրեշտակաց եւ զԱդամայն: Եւ գիտելի է, զի չորս բառիւս զհոգեւոր ծնունդն ի մարմնականաց որոշէ, որպէս սահման մարդոյ զմարդն յատկացնէ եւ սահման հրեշտակի՝ զհրեշտակն. նախ՝ զի մարմնոյ որդիք յարենէ, այսինքն՝ ցանկութիւն սերման նախ արիւն է եւ փոխի ի սերմն եւ դարձեալ լինի արիւն, որպէս ցուցաւ, ըստ այնմ. «Մանկունք հաղորդեսցին արեան եւ մարմնոյ» (Եբր. Բ 14): Իսկ հաւատացեալքն ի Քրիստոս Հոգւովն Սրբով ծնանին որդիս Աստուծոյ: Երկրորդ. մարմնոյ որդիք ի մարմնոյ ծնանին, այսինքն՝ ի կնոջէ, ըստ այնմ. «Առ մի ի կողիցն եւ ելից ընդ այնր մարմին» (Ծննդ. Բ 21), իսկ հաւատացեալքն՝ յաւազանէն: Երրորդ. մարմնոյ որդիք ի կամաց առն եւ կնոջ յառաջ գան եւ ո՛չ ինքեանց կամաւք, իսկ հաւատացեալքն ինքեանց կամաւք ծնանին եւ ոչ այլոց: Չոր-

¹ A B չիք

² C չիք

³ C չիք

որդը. զի որդիք մարմնոյ ի քառասուն եւ Հինգ աւրն ապա հոգեւորին եւ յինն ամիս եւ Հինգ աւրն, ապա ծնանին: Եւ սոյնպէս ասեն իմաստունք, թէ երկուց սերմանց խառնումն մաճնուն ընդ իրար եւ յաւուրս վեց ի նմանութիւն թարախի մնայ, որպէս եւ է իսկ, եւ յետ այլ ինն աւուր¹ յարիւն փոխարկի: Եւ յետ այլ եւ երկոտասան աւուր² հաստատի, եւ յետ այլ եւս ութ եւ տասան աւուր ձեւանայ մինչ ի կատարումն անդամոցն հասանի, որ լինի աւուր քառասուն եւ Հինգ: Իսկ հաւատացեալք ի նմին³ ժամն եւ այլ շոյտ որդիս Աստուծոյ ծնանին սուրբ⁴ աւագանաւն:

Վասն Բանին մարդեղութեան

Իսկ աւետարանիչս յորժամ եցոյց զգալուստ Փրկչին եւ զպտուղ գալստեան նորա, զկնի ճառէ զկերպ գալստեան նորա, յորժամ ասէ.

Բան. «Բանն մարմին եղել» (Յովհ. Ա 14):

Մեկնութիւն⁵. Քանզի յորժամ ասաց. «Յիւրսն եկն», մի գուցէ կարծիցեն ոմանք, թէ միայն հոգեւորապէս եկն, որպէս եկն նախ ի մարգարէսն, կամ թէ եկն միայն նոր ներգործութեամբ, որպէս իջեալ ասի, յորժամ զՍողոմ հրդեհէր, վասն այն ասէ այլ կերպիւ եկն, այսինքն՝ զբնութիւնս միաւորելով ընդ իւրում Աստուածութեան, վասն որոյ ասէ. «Բանն մարմին եղել»:

Դարձեալ՝ ասաց զբարձրութիւնս մեր առաւել, քան զհրեշտակաց, զի յԱստուծոյ ծնաք եւ ի վեր⁶ քան զԱդամայն, զի շնորհաւք որդիք Աստուծոյ եղաք: Այժմ ասէ զպատճառն, զի Որդին Աստուծոյ Որդի Մարդոյ եղել, վասն որոյ մեք եղաք որդիք Աստուծոյ: Եւ զի պատճառն եւ պատճառելին հակադարձին առ միմեանս, սոյնպէս վասն այն խոնարհեցաւ նա, զի մեք բարձրացուք⁷, վասն որոյ մեք բարձրացաք, զի նա խոնարհեցաւ: Եւ խոնարհիլն է մարմին լինելն եւ աղքատանալն, որ զաղքատ բնութիւնս էառ եւ անպատիւն, զի յայրի ծնաւ, եւ այլն:

¹ C **չիք** հաստատի, եւ յետ ... աւուր

² B Եւ յետ այլ եւս ժբ եւս աւուր

³ C առաջին

⁴ A B **չիք**

⁵ A B **չիք**

⁶ A B **չիք** ի վեր

⁷ C **չիք** վասն այն ... բարձրացուք

Հարցումն Գեորգեայ եւ պատասխանի Գրիգորի

Նորին համշիրակի հարցումն¹. որպէ՞ս իմանամք զբանն, թէ երեւեցաւ շնորհքն Աստուծոյ փրկիչ ամենայն մարդկան, զի Բանն բնութեամբ ծնունդ է Հաւր եւ շնորհաւք ծնաւ ի կուսէն, սոյնպէս ասելի՞ է, թէ՛ ո՛չ, աղաչեմք զքեզ:

Պատասխան. Ասեմք ի կարծոյ. նախ՝ ընդդէմ, եթէ յորժամ Բանն բնութեամբ Որդի է Հաւր եւ շնորհաւք Որդի կուսին, եւ մարմինն բնութեամբ Որդի կուսին եւ շնորհաւք Որդի Աստուծոյ Հաւր, յայնժամ լինի չորս որդիք. երկու բնութեամբ եւ երկու շնորհաւք: Ահա նոր չար, եւս առաւել, քան զՆեստորին, զի նա երկու որդի ասաց եւ դու չորս իմանաս:

Երկրորդ. ասեմք, թէ զի՞նչ բնութեամբն եւ զինչ շնորհաւք որդի: Ասեմք, եթէ² բնութեամբն ցուցանէ չորս ինչ, այսինքն՝ էութեամբ, անձամբ, գոյացութեամբ եւ միաւորութեամբ որդի, իսկ շնորհքն ընդ դէմ այսմ ցուցանէ չորս ինչ, այսինքն՝ որդեգրութեամբ եւ կոչմամբ եւ պատուով եւ բնակութեամբ որդիք:

Ուսեալք զայս ասասցուք զերրորդն պարզապէս իբր ի ներքուստ. նախ՝ յորժամ ի մէջ մեր եւ Քրիստոսի համեմատես³, սոյնպէս ասա. «Մեք՝ շնորհաւք որդիք Աստուծոյ, եւ Քրիստոս՝ բնութեամբ, մեք՝ որդեգրութեամբ, եւ Քրիստոս՝ էութեամբ, մեք՝ կոչմամբ, եւ Քրիստոս՝ անձամբ, մեք՝ պատուով, եւ Քրիստոս՝ գոյացութեամբ, մեք՝ բնակութեամբ որդիք, եւ Քրիստոս՝ միութեամբ Որդի Աստուծոյ: Նմանապէս ե՛լ Աստուած ե՛լ Տեր ե՛լ⁴ Յիսուս Քրիստոս, զի այլ կերպիւ է Հայր մեր, եւ այլ կերպիւ՝ Քրիստոսի, այլ կերպիւ Աստուած մեր, եւ այլ կերպիւ՝ Քրիստոսի⁵, ըստ որում ինքն ուսուցանէ. «Ելանեմ [ես] առ Յայր[ն] իմ եւ առ Յայր ձեր, եւ Աստուած[ն] իմ եւ Աստուած ձեր» (Յովհ. Ի 17): Սոյնպիսի իսկ յորժամ առ մեզ եւ առ Քրիստոս⁶ եւ զԲանն եւ զմարմինն տեսցես, սոյնպէս ասա (նախ ի կողմանէ Բանին). «Բանն էութեամբ Որդի Հաւր եւ էութեամբ Որդի մաւր: Անձամբ Որդի Աստուծոյ եւ անձամբ Որդի կուսի: Գոյացութեամբ Որդի Աստուծոյ եւ գոյացութեամբ Որդի մարդոյ»: Այսպէս, ի կողմանէ մարմնոյն սոյնպէս ասա. «Մարդկուծիւն Քրիստոսի էութեամբ Որդի կուսին եւ էութեամբ Որդի

¹ C հարց

² B **չեք** բնութեամբն եւ ...: Ասեմք եթէ

³ C **չեք** պարզապէս իբր ... Քրիստոսի համեմատես

⁴ B **չեք**

⁵ C **չեք** այլ կերպիւ Աստուած ... Քրիստոսի

⁶ C **չեք**

Աստուծոյ: Մարմինն Քրիստոսի անձամբ Որդի մաւրն եւ անձամբ Որդի Հաւրն: Այլ ե՛լ գոյացութեամբ, ե՛լ բնութեամբ, ե՛լ միութեամբ Որդի Մարիամու: Ե՛լ գոյացութեամբ, ե՛լ բնութեամբ, ե՛լ միութեամբ մարմինն, որ ի կուսէն, Որդի Հաւր Աստուծոյ: Սոյնպէս Աստուած եւ Տէր եւ Յիսուս եւ¹ Քրիստոս. միաւորութեամբն ասա անխտրաբար եւ անորոշապէս զԱստուածն մարդ եւ զմարդն Աստուած, եւ այլն նմանապէս:

Այսքան ի պատասխանիսն Գէորգեայ:

Դարձցուք ի բանն, որ ասէ. «Բանն մարմին եղել» (Յովհ. Ա 14):

Գիտելի է, զի ընդդէմ է չորից հերձուածաց². նախ՝ որ ասեն.

«Առ աշաւք էառ մարմին»:

Ասէ. «Բանն մարմին եղել», զի մարմինն թանձր եւ շաւշափելի ոչ է առ աշաւք եւ ուրուական:

Երկրորդ. ասեն ոմանք, թէ որոշմամբ էառ զմարմինն, եւ բնակութեամբ:

Ասէ. «Բանն մարմին եղել» ո՛չ որոշմամբ, այլ միութեամբ, զի եղելն զմիութիւնն նշանակէ, այսինքն՝ Բանն Աստուած միացաւ ի մարմնի եւ նովաւ եղել մի՛ անձն եւ մի՛ բնութիւն, մի՛ կամաւք եւ մի՛ ներգործութեամբ, մի՛ Որդի Աստուծոյ եւ մարդոյ:

Երրորդ. ոմանք ասեն. «Եղել, ապա շփոթելի է»:

Ասէ. «Բանն մարմին եղել եւ բնակեաց ի մեզ», որ ցուցանէ, թէ անշփոթ միացեալ է: Եւ ասէ սուրբն Կիւրեղ. «Տէ՛ր, ապաւէն եղել մեզ», եւ ո՛չ թէ ի Տէր լինելոյն փոխեցաւ եւ եղել ապաւէն, նոյնպէս Բանն մարմին եղել եւ ո՛չ փոխեցաւ ի բան գոլոյ: Եւ սուրբն Նանա ասէ. «Որպէս մեք շնորհաւք եղաք որդիք Աստուծոյ եւ ոչ փոխեցաք ի մեր բնութենէս, սոյնպէս Բանն մարմին եղել եւ ոչ փոխեցաւ յաստուածային բնութենէն, այլ արար զմարմինն Աստուած, որպէս լոյսն առնէ զաւղն լոյս միութեամբ, եւ հուրն՝ զերկաթն ջերմ ոչ փոփոխմամբ, այլ միութեամբ»^{xxxviii}:

Չորրորդ. ոմանք ասեն. «Բանն մարմին եղել», ապա յայտ է, զի մարմին միայն էառ եւ ոչ՝ հոգի:

Ասէ աւետարանիչս յետոյ. «Աւանդեաց գՅոգին» (Յովհ. ԺԹ 30):

Եւ սուրբն Կիւրեղ ասէ, թէ «Ի մասնէ կոչէ զբոլորն, որպէս այն առ քեզ ամենայն մարմին եկեսցէ, եւ տեսցէ ամենայն մարմին զփրկութիւն: Ոչ թէ միայն մարմինն առանց հոգւոյ, այլ

¹ B չէք

² A B հերձուածողաց

մարմին ասելով եւ զհոգին եցոյց, նոյնպէս եւ աստ զմարմին եւ զհոգին¹ ցուցանէ»:

Եւ Աստուածաբանն ասէ. «Մարմին էառ, զի զմարմինս փրկեսցէ, հոգի էառ, զի զհոգիս ազատեսցէ», վասն այն ասացին ի ժողովն Նիկիայ. «Որով էառ մարմին, հոգի, միտք² ճշմարտապէս»: Եւ այլ ոմանք ասացին զԲանն ընդ մարմնոյն լինել, եւ ոմանք ասեն անանձն եւ անգոյ զԲանն: Այսմ պատասխանեաց անդ, որ ասէ. «Ի սկզբանէ էր Բանն» եւ այլն:

Բանին մարմին լինել

Չորս ինչ հարցանելի է.

Առաջին հարցանելի է. Որպէ՞ս եղեւ Բանն մարմին:

Պատասխան. Ասեմք, որպէս բանս գրովն մարմին լինի, եւ այս չորս կերպիւ. նախ՝ որպէս բանն անմարմին է եւ գրովն ճանաչի, նոյնպէս Բանն Աստուած ինքն ըստ ինքեան անմարմին է եւ մարմնով երեւեցաւ մեզ: Երկրորդ. որպէս բանն անորոշ³ միանայ ի մելանն, սոյնպէս Բանն Աստուած անքակ միացաւ ի մարմնի: Երրորդ. զիրն ծածկէ զբանն, նոյնպէս եւ մարմին եւ հոգին ծածկեալ էր զԱստուածութիւն Քրիստոսի: Չորրորդ. որպէս թէ ոք⁴ զգրեալ քարտէզն չարչարէ, բանն ընդ գրոյն անչարչարելի մնայ, նոյնպէս Բանն Աստուած միութեամբն ի մարմնի չարչարեցաւ եւ անչարչարելի մնաց, զի Աստուած էր:

Երկրորդ հարց. Վասն է՞ր ասէ. «Բանն մարմին եղեւ», եւ ոչ թէ՛ մարդ եղեւ կամ հոգի:

Պատասխան. Ոչ ասաց, թէ՛⁵ մարդ եղեւ, նախ՝ զի մի՛ կարծեսցեն երկու անձն ի Քրիստոս, այլ՝ մարմին եղեւ⁶, զի մարմին եւ հոգին եւ միտքն միաւորեցաւ ի նախագոյացեալ անձն Բանին Աստուծոյ, որով դաւանի յերկուց բնութեանցն մի Տէր, մի Քրիստոս, մի անձն եւ մի բնութիւն, որպէս ցուցաւ ի վերոյ: Երկրորդ. ասեմք՝ ոչ ասաց հոգի, զի մի կարծեսցի զպատուական մասն առաւել, այլ՝ մարմին, որ ցուցանէ զընդհանուր միաւորութիւն: Զի թէ Բանն Աստուած զանարգ մարմինն միաւորեաց, առաւել հաւատալի է, որ զպատուականն միաւորեաց, որ է հոգին, որպէս ասէ

¹ B զհոգի եւ զմարմին

² C հոգի, մարմին եւ միտք

³ B անորոշ

⁴ A B չիք

⁵ C չիք

⁶ C չիք նախ՝ զի մի մարմին եղեւ

Աստուածաբանն, թէ՛ «Միջնորդիւ Հոգւոյն եղեւ մարմին»։ Երրորդ. ցուցանէ զառաւել խոնարհութիւն Բանին, զի ոչ միայն պատուական մասին միաւորեցաւ, որ է Հոգին, այլ եւ անարդ եւ նուաստ մասին, որ է մարմինն։ Եւ չորրորդ. մարմին ասէ, զի ունի զՀոգի ե՛ւ զմիտս, ե՛ւ զոսկերս, ե՛ւ զմասունս ընդ ինքեան։ Նոյնպէս ԲԱՆ ասէ, զի ունի զգոյացութիւն եւ զէութիւն եւ զբնութիւն ընդ ինքեան, զի ցուցցէ, թէ բոլոր Բանն բոլոր մարդ եղեւ եւ ոչ թէ մասն Բանին զմասն մարդոյն առեալ, այլ բոլորն զբոլորն առեալ միաւորեաց ընդ իւրում Աստուածութեան։

Երրորդ հարց. Վասն է՞ր Աստուած մարդ եղեւ եւ ոչ ի ձեռն հրեշտակաց կամ ի ձեռն մարդկան փրկեաց զմարդիկ։

Պատասխան. Ասեմք առաջին, թէ հրեշտակն ոչ կարէր փրկել, նախ՝ զի արարածք են, ոչ կարեն նորոգել եւ ոչ փրկել զմեզ։ Երկրորդ. զփրկիչն մեր պարտ էաք պաշտել, եւ լինէր այն կռապաշտութիւն, այլ Արարիչն նորոգեաց եւ զՓրկիչն մեր պաշտելով լինիմք աստուածապաշտք։ Առ երկրորդն ասեմք, եթէ մարդ ոչ կարէր փրկել վասն վեցից. նախ՝ զի մահկանացուք էին եւ ոչ կարէին զմեզ կենդանացուցանել, վասն որոյ անմահն Աստուած կենդանացոյց զմեզ մարմնովն։ Երկրորդ. զի անկեալ էին ընդ մեղաւք եւ ոչ կարէին զմեզ արդարացուցանել, վասն այն Բանն Աստուած¹ անմեղ մարմնովն արդարացոյց զմեզ։ Երրորդ. բնութիւնս մեր խոնարհեալ եւ ապականեալ էր, Բանն Աստուած բարձրացոյց զմեզ անապական մարմնովն։ Չորրորդ. ցաւս մեր սաստիկ էր եւ ոչ կարէին արդարք կամ² մարգարէքն բժշկել, վասն այն ճարտար եւ իմաստուն բժիշկն Քրիստոս եկն եւ բժշկեաց զմեզ, ըստ այնմ. «Առաքեաց զԲան իւր եւ բժշկեաց զնոսա՞» (Սաղմ. 68 20)։ Հինգերորդ. մեղքն Ադամայ անհուն էր, զի ընդդէմ Աստուծոյ էր, եւ ւարէնքն զայն բառնալ ոչ կարէր, զի հեռաւոր էր, վասն որոյ Աստուած մարդ եղեւ եւ եբարձ զմեղքն։ Վեցերորդ. որպէս ի պատկերս է տեսանել, յորժամ զձեւն նկարեն եւ ապա զգլուխն կցեն, սոյնպէս Աստուած զերկին եւ զերկիր եւ զամենայն ըստ կարգի արար եւ ի վեցերորդ աւուրն՝ զԱդամ։ Եւ յետ յանցանացն յորժամ զլուխն արարածոցս մեռաւ, վասն որոյ հարկ եղեւ իջանել Բանին Աստուծոյ յորովայն կուսին եւ լինել երկրորդ Ադամ։ Եւ այս հակառակ ընդդէմ, զի յառաջինն Ադամայ եւս ստեղծաւ, իսկ ի կուսէն Քրիստոս ծնաւ եւ եղեւ երկ-

¹ B *չիք* Բան Աստուած

² C արդարքն եւ

³ A B *չիք*

րորդ Ադամ, եւ ապա կատարեցան երկինք եւ երկիր եւ ամենայն զարդք նոցա, զի չորք են արարածք. նախ՝ անշարժ էութիւնք, երկրորդ՝ շարժականք, երրորդ՝ զգայականք, չորրորդ՝ բանականք: Արդ, չորեքին սոքա գտանին առ մարդս եւ ի մարդանալն Քրիստոսի ամենեքեան սոքա կատարեցան ընդ մարդոյն, զի մարդս զբոլոր աշխարհս պարունակեալ ունի յինքեան:

Այս առ երրորդ հարց:

Վասն է՞ր Բանն մարմնացաւ եւ ոչ Հայր եւ Հոգին Սուրբ¹

Չորրորդ հարց. Թէ վասն է՞ր Բանն մարմին եղեւ եւ ոչ Հայր եւ Հոգի:

Պատասխան. Ասեն վարդապետք բազում պատճառս. նախ՝ զի Հայր անսկիզբն է, զի թէ լինէր սկսեալ մարմնով, յաշխարհս ոչ ոք լինէր անսկիզբն, այլ սկսեալն ի Հաւրէ Բանն սկսաւ ի մաւրէ:

Երկրորդ. Հայր առաքող է Որդւոյն Միածնի եւ Հոգւոյն ճշմարտի: Արդ, թէ մարմնացեալ էր, ոչ ոք լինէր առաքող, այլ երեք անձինքն՝ առաքեալ:

Երրորդ. Թէ Հայր մարմնացեալ էր, լինէր որդի, յայնժամ անվայելուչ էր Հաւրն լինել երբեմն Հայր, երբեմն՝ Որդի:

Չորրորդ. Թէ² Հոգին էր առեալ մարմին, շփոթեալ լինէին անձինքն, այլ ծնունդն ծնաւ եւ Որդին Որդի եղեւ:

Հինգերորդ. զի Բանն է պատկեր Հաւր եւ նկարագիր էութեան, եւ մարդն պատկեր Աստուծոյ եղեալ պարտ էր պատկերին առնուլ զպատկերն Իւր:

Վեցերորդ. Որդին ըստ կոչման անձանցն է ի մէջ Հաւր եւ Հոգւոյն, նոյնպէս պարտ էր լինել միջնորդ ընդ մարդ եւ ընդ Աստուծո:

Եւթներորդ. Բանն էր իմաստութիւն Հաւր եւ Արարիչ մարդոյն, եւ յապականեալ մարդոյն³ պարտ էր իմաստութեան Աստուծոյ նորոգել զնա:

Ութերորդ. Բանն է զաւրութիւն Աստուծոյ ըստ առաքելոյ. «Պարտ էր զաւրութեան Աստուծոյ հասանել ի թիկունս տկարութեանս մարդկան» (հմմտ. Հռոմ. Ը 26):

¹ A B չիք

² B զի

³ C չիք եւ յապականեալ մարդոյն

Իններորդ. զի Բանն Աստուծոյ եւ բան մարդոյս ունին բազում հասարակութիւն, որպէս ցուցաւ ի սկիզբն Աւետարանին, վասն այն Բանն Աստուծոյ մարդացաւ:

Այսքան առ չորրորդ հարցումն:

Վասն բնակելոյ ի մեզ

Բան. «Եւ բնակեաց ի մեզ» (Յովհ. Ա 14):

Մեկնութիւն. *Կրկին է բնակելն. նախ՝ միութեամբ, որպէս հոգին ի մարմինն բնակէ: Երկրորդ. որոշմամբ, որպէս մարմին ի հանդերձն բնակէ:*

Արդ, միութեամբ բնակիլ ասի Բանին ի մարմնի, ըստ այնմ. «Ի նմա բնակէ ամենայն լրումն աստուածութեան մարմնապէս» (տե՛ս Կողոս. Ա 19), որ է հապէս, զի բունն եւ էն եւ գոյն զմի իր ցուցանէ. բնակից, էակից, գոյակից, իսկ որոշմամբ բնակիլ ասի, որպէս ի տեղի: Եւ սոյնպէս Բանն մարմնացեալ ի յերկրի շրջեցաւ եւ ընդ մարդկան բնակեցաւ, որպէս ասէ Բարուք. «Յետ այսորիկ ի յերկրի երեւեսցի եւ ընդ մարդկան շրջեսցի» (տե՛ս Բարուք Գ 38):

Արդ, չորս կերպիւ Բանն բնակեցաւ. նախ՝ միութեամբ ի մարմնի, երկրորդ՝ բաժանմամբ ի կոյսն, երրորդ՝ որոշմամբ¹ ի յերկրի, չորրորդ՝ շնորհաւք ի սուրբս:

Թէ որպէս տեսաք զնա

Իսկ յորժամ աւետարանիչս եցոյց զծնունդ եւ զմարդեղութիւն Աստուծոյ Բանին, այժմ ցուցանէ, թէ որպէս աւետարանիչքն եւ առաքեալքն կարացին վերայ հասու լինել եւ ճանաչել զծնունդ եւ զմարդեղութիւն Բանին², վասն որոյ ասէ.

Բան. «Եւ տեսաք զփառս նորա³»:

Մեկնութիւն. *Տեսանելն կրկին է. նախ՝ մարմնով զմարմինն տեսին առաքեալքն եւ հոգով զԱստուածութիւն Քրիստոսի: Եւ տեսանելն հոգեւորագոյն է, քան զայլ զգայութիւնսն, վասն որոյ ասեմք. «տե՛ս զայդ բանդ, տե՛ս զհամն, եւ զայլն»: Տեսաք մեք զփառս նորա, այսինքն՝ մեք, որ առաքեալք եւ աշակերտք եմք Քրիստոսի, տեսա՛ք, այսինքն՝ ճանաչեցաք զմեծութիւն անչափելի Աստուածութեան Քրիստոսի եւ զգործոց նորա, որ ի վեր է,*

¹ A B *չիք*

² B Աստուծոյ Բանին

³ A C Եւ տեսաք մեք զփառս

քան զամենայն ստեղծուածս, վասն այն ասէ աւետարանիչս. «Զփառս իբրեւ զՄիածնի առ ի Յաւրե» (Յովհ. Ա 14), այսինքն՝ ի նորին մեծութենէն, որ յայտնեցաւ մեզ, ծանեաք ճշմարտապէս զՔրիստոս Որդի Աստուծոյ, ոչ որպէս որդեգրութեամբ որդւոց, այլ Միածնին Որդի եւ մարմնացեալ Բանի, վասն այն Միածնի ասէ, եւ վասն մեծութեան մարմնացեալ Բանին ասէ Յոհաննէս ի կաթողիկեայց. «Որ էրն ի սկզբանէ, զորմէ լուաքն, որում ահանատեան իսկ եղաք¹ (ընդ որ հայեցաքն], եւ ձեռք մեր շաւղափեցին ի վերայ Բանին կենաց» (Ա Յովհ. Ա 1), այսինքն՝ որ է աղբիւր կենաց եւ կենդանութեան ըստ էութեան իւրոյ:

Եւ կեանքն յայտնեցաւ մարմնով, բայց յորժամ ասէ աւետարանիչս. «Իբրեւ զՄիածնի» (Յովհ. Ա 14), զիբրեւս զայս պարտ է իմանալ, թէ ճշմարտապէս Միածնի, զի որպէս եւ իբրեւն² երբեմն ղնին վասն ճշմարտութեան, ըստ այնմ. «Իբրեւ զի բարի է Աստուած Իսրայէլի³» (Սաղմ. ՅԲ 1), եւ Պաւղոս ասէ ի կորնթացիս. «Սոյնպէս համարեսցին զմեզ մարդիկ իբրեւ պաշտաւնեայս Աստուծոյ» (տե՛ս Բ Կորնթ. Զ 4), եւ Յակոբոս ասէ. «Յանդիմանեալք յաւրինացն իբր աւրինազանցք» (Յակ. Բ 9), այսինքն՝ ճշմարտապէս յանցաւորք աւրինացն Աստուծոյ: Նոյնպէս եւ աստ ասէ. «Իբրեւ զՄիածնի առ ի Յաւրե», այսինքն՝ որ է Քրիստոս ճշմարտապէս Միածնին Հաւր Աստուծոյ⁴: Արդ, առաքեալքն հնգիւք ծանեան զԱստուածութիւն Քրիստոսի. նախ՝ զի Հայր վկայեաց ի Յորդանան եւ ի Թաբալ. «Դա է Որդի իմ սիրելի» (Մատթ. ԺԵ 15): Երկրորդ. ի հրեշտակացն սպասաւորութենէ, զի միայն Աստուծոյ երկրպագեն հրեշտակք: Երրորդ. զի ամենայն արարածք հնազանդիցին նմա՝ ծով եւ երկիր եւ լուսաւորքն: Չորրորդ. ի վարդապետութեանցն, զի իշխանութեամբ էր բան նորա: Հինգերորդ. ի մեծամեծ սքանչելեացն, զոր գործէր:

Յորժամ ճառեաց աւետարանիչս զմեծութեան Քրիստոսի զծանաւթութիւն իւր եւ առաքելոցն, զնոյն մեծութիւն մարմնապէս ցուցանէ՝ ասելով.

Վասն շնորհաց

Բան. «Լի շնորհաւք» (Յովհ. Ա 15):

Մեկնութիւն. Եւ աստ երիս իրս տեսանելի է.

¹ A B չիք իսկ եղաք

² C իբրեւս

³ C Իսրայէլի Աստուած

⁴ C Աստուծոյ Յաւր

Առաջին. Զի՞նչ է¹ պարգեւք եւ զի՞նչ շնորհք:

Պատասխան. Ասեմք, եթէ չորիւք որոշին. նախ՝ զի պարգեւքն է որպէս տուրք, եւ շնորհքն որպէս² ձիր: Երկրորդ. պարգեւքն մարմնական եւ շնորհքն՝ հոգեկան: Երրորդ. պարգեւքն ի հինն, որպէս մարգարէիցն, եւ³ շնորհքն ի նորս, որպէս առաքելոցն:

Չորրորդ. պարգեւքն է վասն խնդրոյ եւ շնորհքն վասն հաւատոց:

Երկրորդ. Տեսանելի է, զի՞նչ է շնորհքն ըստ ինքեան:

Պատասխան. Ասեմք նախ՝ եթէ շնորհք կոչի Հոգին Սուրբ ըստ եւթնարփեան շնորհացն: Երկրորդ. շնորհքն է ձիր, որպէս ասացաւ: Երրորդ. շնորհքն է ի մէջ բնութեան եւ փառաց երկնիցն: Չորրորդ. շնորհքն է ի մէջ առաքիլութեան եւ երանութեան վերին, եւ ունի յինքեան զերանութիւն եւ զփառս երկնային, որպէս արմատ՝ զծաղիկն, եւ սերմ՝ զպտուղն:

Երրորդ. տեսցուք զլի շնորհաւք:

Պատասխան. Նախ ցուցանէ, թէ ո՛չ է ստացական, այլ ի Հաւրէ լի բնութեամբ եւ միաւորութեամբ: Երկրորդ. ոչ թերի եւ մասն, այլ բոլոր եւ կատարեալ միաւորութեամբ Բանին Աստուծոյ, որպէս զմարդն⁴ աստուած ասի եւ Աստուածն՝ Մարդ: Երրորդ. ոչ չափաւոր, այլ անչափ, զի ոչ չափով տայ Աստուած զՀոգին Որդւոյ: Չորրորդ. լի եւ աննուազ շնորհէ մեզ զշնորհս իւր: Եւ այսու զանազանի ի մարդկանէ, թէ լի էր շնորհաւք սուրբն Ստեփաննոս եւ Աստուածածին Կոյսն, այլ ստացմամբ ունէին եւ ոչ՝ բնութեամբ, եւ ոչ տային այլոց, այլ բաւական ինքեանց:

Դարձեալ չորս կերպիւ ասի Քրիստոս լի շնորհաւք. նախ՝ Աստուածութեան կարէ ասիլ լի շնորհաւք, ոչ պատահական շնորհաւք, որպէս մեր, այլ յաւիտենական ողորմութեամբ եւ զթութեամբ եւ սիրով, սոյնպիսի անպատմելի շնորհաւք լի ասի:

Երկրորդ. լի ասի ունակութեամբ շնորհաւք, զի անչափ ունի⁵ եւ անչափ տայ եւ անբաժանելի մնայ ի տուողէն եւ յընդունողաց նորա:

Երրորդ. Քրիստոս լի ասի շնորհաւք, համեմատեալ առ աւրէնսն Մովսիսի: Նախ՝ զի աւգնութիւն շնորհաց ոչ տայր ի կա-

¹ A B չիք

² C չիք

³ C չիք

⁴ A B զի մարդն

⁵ B ընդունի

տարել զաւրէնսն¹, եւ երկրորդ, զի դժուարաւ պատժէր զյանցաւորսն: Իսկ Քրիստոս ընդդէմ այսմ նախ շնորհս ետ կատարել զտասն բան աւրինացն: Երկրորդ՝ ներումն եւ թողութիւն շնորհեաց յանցաւորաց:

Չորրորդ՝ Քրիստոս լի ասի շնորհաւք, համեմատեալ առ քարոզութիւն իւր, զի զոր ինչ բանիւ քարոզէր, գործով կատարէր: Իսկ² Քրիստոս ո՛չ միայն լի ասի շնորհաւք, այլ եւ լի ճշմարտութեամբ, որպէս ասէ.

Բան. «Եւ ճշմարտութեամբ» (Յովհ. Ա 15):

Մեկնութիւն. Եւ այս եւս չորս կերպիւ. նախ՝ զի ստեղծող³ եւ ճշմարիտ Բանն միացեալ էր ի մարմնի եւ լի ճշմարտութեամբ, զի բանական հոգին Քրիստոսի զճանաչումն ամենայն իրաց, զոր Աստուած տեսանէր, ճշմարտութեամբ տեսանէր: Երկրորդ. համեմատեալ առ Մովսէս ճշմարիտ ասի, զի Քրիստոս ճշմարիտ Աստուած է, եւ Մովսէս՝ կոչմամբ եւ մարդ մահկանացու: Երրորդ. Աւետարանն ի վեր աւրինացն ճշմարիտ ասի, զի այն անցաւոր էր, եւ Աւետարանն՝ մնացական: Չորրորդ. ճշմարիտ ասի, զի բնաւ ոչ ստեաց: Տեսցե՛ս վասն շնորհաց ի գիրս Հարցմանց, յերրորդ հատորն ի մետասաներորդ համարն^{xxvix}:

Յորժամ եցոյց աւետարանիչս, թէ որպէս տեսանելեալք ճանաչեցին առաքեալքն զՔրիստոս, այժմ ճառէ, թէ որպէս լսելեալք ծանեան զփառս եւ զմեծութիւն Քրիստոսի, յորժամ ասէ.

Բան. «Յովհաննէս վկայէ» (Յովհ. Ա 15):

Մեկնութիւն. Զի աւետարանիչս Յոհաննէս լուաւ զվկայութիւնս զայս ի Մկրտչէն վասն սքանչելի ծննդեանն եւ բարձրագոյն վարուց նորին: Այս է, զոր ասէ. «Յովհաննէս վկայէ», իսկ զի ներկայ բառիւ ասէ, թէ՛ վկայէ, նախ ցուցանէ, թէ հաստատ եւ մնացական է վկայութիւն Յովհաննու: Երկրորդ. զի ոչ մի անգամ, այլ եւ բազում անգամ վկայեաց եւ միշտ պատրաստ էր ի վկայութիւն: Եւ զի յայտնապէս եւ ոչ ծածկեալ, վասն որոյ ասէ. «Աղաղակէր առաջի ժողովրդեանն եւ քահանայից», որպէս ասէ.

Բան. «Աղաղակեաց եւ ասէ⁴» (Յովհ. Ա 15):

Հարց. Վասն է՞ր զՄկրտչին վկայութիւն ի մէջ էած:

Պատասխան. Ասէ Ոսկեբերանն. «Նախ՝ զի մի ասիցեն հակառակողքն, թէ դուք՝ առաքեալքդ, վասն երես հաճութեան վկայէք վասն Քրիստոսի, զի ընդ նմա բնակեցայք եւ ընդ նմա շրջեցայք,

¹ C զպատուիրանսն

² C ևա եւ

³ C անստեղծ

⁴ C չիք եւ ասէ

վասն որոյ զվկայութիւն Մկրտչին ի մէջ բերէ, զի զնա ոչ էր տեսեալ եւ ոչ բնակեալ ընդ նմա»:

Երկրորդ. դարձեալ ասէ Ոսկեբերանն. «Զի հրէայքն զՅովհաննէս մեծ եւ սուրբ համարէին, վասն այն զվկայութիւն նորա ի մէջ ածէ»:

Դարձեալ վասն չորս պատճառի զՅովհաննէս վկայ բերէ. նախ՝ զի բազումս վկայեաց: Երկրորդ. զմարգարէացեալսն ետես: Երրորդ. զի մարգարէ էր եւ առաքեալ: Չորրորդ. զի անուանակից ինքեան էր¹:

Բան. «Աղաղակեաց» (Յովհ. Ա 15):

Մեկնութիւն. Մեծ ձայնն է, դարձեալ՝ իղձք սրտին եւ բան մտաց, եւ ձայն լեզուին խառնեալ աղաղակ կոչի:

Բան. «Սա է, գործն եսն ասէի» (տես Յովհ. Ա 15):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ նախ վկայեցի եւ արդ վկայեմ:

Թէ՛ որպէ՛ս առաջին է Յովհաննէս եւ որպէս՝ Քրիստոս:

Բան. «Որ զկնի իմ գալոց էր» (Յովհ. Ա 15):

Մեկնութիւն. Չորիւք առաջին էր Յովհաննէս. նախ՝ ծննդեամբ, երկրորդ՝ քարոզութեամբ, երրորդ՝ մահուամբ, չորրորդ՝ մարգարէութեան պատուովն:

Իսկ Քրիստոս չորիւք յառաջ էր, քան զՅովհաննէս. նախ՝ Աստուածութեամբն, զի անսկիզբն էր: Երկրորդ. անսերմն² յղացմամբն, թէպէտ Յովհաննէս յարգանդէ սրբեցաւ, որպէս Երեմիա եւ Աստուածածին Կոյսն սուրբ, այլ ի սերմանէ ծնան: Երրորդ. կերպիւ առաջին էր Քրիստոս, զի տղայն մինչ ի ծնունդն միշտ ի լինելութեան կայ, իսկ Քրիստոս ի յղացմանէն ունէր զկատարելութիւն, որպէս ասէ Երեմիա. «Նոր ինչ արասցէ Տէր ի վերայ երկրի, զի կին պարունակեսցէ զայր» (հմտ. Երեմ. ԼԱ 22), այսինքն՝ Մարիամ զՔրիստոս: Չորրորդ. կերպիւ առաջին էր, զի Քրիստոս Փրկիչ եւ փեսայ էր, եւ Յովհաննէս՝ փեսաւէր:

Բան. «Առաջի իմ եղել» (Յովհ. Ա 30):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ նախ կատարեցաւ, քան զիս, որպէս ցուցաւ: Դարձեալ՝ առաջի իմ տեսութեանս եղել Աստուածն մարդ, որ յորովայն տեսի եւ երկրպագեցի³:

¹ Շ չէք Բան. «Աղաղակեաց եւ ասէ» ... զի անուանակից ինքեան էր

² Շ անսերմ

³ Շ չէք Բան. «Առաջի իմ եւ երկրպագեցի

Բան. «Ձի ի լրութենէ [անտի] նորա մեք ամենքեան առաք շնորհս փոխանակ շնորհաց» (Յովհ. Ա 16):

Մեկնութիւն. Աւետարանչին է բանս այս եւ ոչ՝ Մկրտչին:

Նախ գիտելի է վասն այսմ բանի, զի կրկին է շնորհք Աստուծոյ. ոմն առաջին ասի, եւ ոմն՝ երկրորդ: Առաջին շնորհ ասի, զոր առնու ոք յԱստուծոյ ո՛չ վասն գործոց, այլ նախ քան զբարի գործս եւ յայնժամ այն շնորհաւքն զբարիս գործէ եւ արժանի լինի այլ գերագոյն շնորհս ընդունել յԱստուծոյ: Եւ այս երկրորդ շնորհք ասի առաւել փոխանակ առաջնոյն, զի առաջնովն արժանի եղեւ երկրորդ շնորհին:

Երկրորդ. ասէ վասն հնոյ աւրինացն եւ նորոյս, զի աւրէնքն հին նախկին շնորհք կոչի, զի մեծ շնորհք էր տալ աւրէնս¹ անհնազանդ ժողովրդեանն, զի ասէ Սաղմոս. «Ո՛չ սոյնպէս արար ամենայն ազգաց Տէր, եւ զդատաստանս [իւր ոչ յայտնեաց նոցա]» (Սաղմ. ԾԽԵ 20): Իսկ աւրէնքն Մովսիսի անկատար էր, վասն այն նոր աւրէնք եւ կատարեալ փոխանակ այն Մովսիսի եղեւ, զայն ասէ ընկալաք շնորհս փոխանակ շնորհաց, այսինքն՝ աւրէնք փոխանակ աւրինացն:

Երրորդ. սոյնպէս ասեն շնորհք փոխանակ շնորհաց, այսինքն՝ գերանութիւն փոխանակ առաքինութեան, որպէս հաւատոյ, յուսոյ եւ սիրոյն եւ այլոցն, զի առաքինութեան շնորհ յինքեանս ունի գերանութեան շնորհն, որպէս սերմ կամ արմատ զպտուղն, որպէս ցուցաւ ի վերոյ:

Վասն աւրինաց

Բան. «Արեւքն ի ձեռն Մովսիսի» (Յովհ. Ա 17):

Մեկնութիւն. Պատուելի էր Մովսէս եւ աւրէնքն ի հնումն, բայց նոքա աւրինակ էին. Մովսէս՝ Քրիստոսի, եւ աւրէնքն՝ Աւետարանին, եւ ժողովուրդ՝ նոր եկեղեցւոյ:

Նախ՝ զի² այն՝ մարմնաւոր, եւ այս՝ հոգեւոր: Երկրորդ. այն՝ մասնաւոր եւ անցաւոր, եւ այս բոլոր՝ ամենայն ազգի եւ մնացաւոր: Երրորդ. նա՝ մարգարէ, եւ սա՝ Աստուած: Չորրորդ. նա՝ աւրինակ, եւ սա՝ ճշմարտութիւն:

Նոյնպէս մեք՝ անդամք Քրիստոսի, եւ նոքա՝ ժողովուրդք: Երկրորդ. նոքա՝ յաւրէնս, եւ մեք՝ ի շնորհս: Երրորդ. նոքա՝ երկրին ժառանգորդ, եւ մեք՝ երկնիցն: Չորրորդ. նոքա՝ ծառայք եւ

¹ Ը շնորհս օրէնս

² Ը չէք

վարձկանք, եւ մեք՝ որդիք: Վասն այն ասէ՝ պատկառեսցո՛ւք, զի պատկառելն որդւոց է, եւ երկիրդն՝ ծառայից եւ վարձկանաց: Եւ զայլ բաղդատութիւն հնոյն եւ նորոյս տեսցես ի գիրս Հարցմանց ի վեցերորդ հատորն ի երեսուն եւ եւթներորդ համարն^{1x1}:

Այսքան առաջին փոխն, մի ի չորից վկայութեանցն, թէ Աստուած է Քրիստոս:

Առաջին այս է. մի² որ ոք ծնեալ է յԱստուծոյ հոգեւոր եւ յաւիտենական ծննդեամբ, Աստուած է, ապա ուրեմն Քրիստոս Աստուած է, զի ծնեալ է ի Հաւրէ նախ քան զյաւիտեանս, որպէս ասէ Յոհաննէս. «Ի սկզբանէ էր Բանն, եւ Բանն էր առ Աստուած, եւ Աստուած էր Բանն», եւ զայլ ամենայն աստուածաբանութիւն ընդ նմա կարգեաց: Իսկ աստ զերկրորդն ասէ վասն մարգարէից վկայութեան, որպէս ասէ Եսայի. «Պատրաստ արարէք զճանապարհս» (Եսայի Խ 3), եւ Յովհաննէս ձայն եւ կարապետ եղեւ գալստեան Տեառն:

Թէ որպէս տեսանի Աստուած

Յառաջագոյն եցոյց աւետարանիչս, թէ առաքեալքն որպէս ծանեան զՔրիստոս լի շնորհաւք, այժմ ցուցանէ, թէ որպէս ծանեան զնա լի ճշմարտութեամբ, յորժամ ասէ.

Բան. «ՁԱստուած ոչ որ ետես երբէք» (Յովհ. Ա 18):

Մեկնութիւն³. Ձի առաքեալքն զՔրիստոս լի գոլ ճշմարտութեամբ ուսան ի Քրիստոսէ, որ ուսոյց նոցա զաստուածային խորհուրդն, զորոյ խորհուրդն ոչ ոք կարէ ըմբռնել, եթէ ոչ իցէ լի ճշմարտութեամբ, վասն որոյ ասէ. «զԱստուած ոչ որ ետես»: Եւ աստ զոչ որն առնու ոչ միայն վասն մարդկան, այլ եւ վասն ամենայն ստեղծուածոց, զի մարդս համեմատէ ամենայն արարածոցս, որպէս իմացմամբ հրեշտակաց, զգայութեամբ անասնոց, աճելութեամբ բուսոց եւ տնկոց: Վասն այն մարդս երբեմն ստեղծուածոյ անուամբ անուանի եւ երբեմն ամենայն ստեղծուածք մարդոյ անուամբ յիշատակին, որպէս աստ. «զԱստուած ոչ որ ետես», այսինքն⁴ ոչ ոք ստեղծուած ամենեւին ոչ կարաց տեսանել՝ ըմբռնելով զաստուածային էութիւն, իսկ թէ յորմէ ըմբռնի, ասէ զկնի. «Բայց Միածին Որդի՞ն⁵,

¹ C վկայութեանցն համարն

² C գի

³ A B չիք

⁴ B չիք

⁵ C Միածինն Որդի

որ է ի օնց Յաւր¹» (Յովհ. Ա 18), *այսինքն*² որ էակից է Հաւր եւ համաբնութիւն, նա ըմբռնէ եւ ճանաչէ զԱստուած՝ միացեալ մարդկութեամբն:

Եւ նա պատմեաց մեզ³

*Այսինքն*⁴ առաքելոցն եւ այլ աշակերտացն՝ ուսուցանելով նոցա զխորհուրդ Երրորդութեան եւ զայլս բազումս, զոր աւրէնքն Մովսէսի եւ այլ մարգարէքն այնպէս յայտնապէս ոչ ուսուցին:

Աստ լինի երեք հարց.

Առաջին. Ձի Մովսէս ետես զԱստուած եւ Դանիէլ եւ Եսայի եւ այլ մարգարէքն, եւ աստ ասէ. «Ոչ ոք ետես» (Յովհ. Ա 18):

Պատասխան. *Ասեմք առ այս եթէ գէտութիւն բնութեան Աստուծոյ ո՛չ ոք ետես, բայց Միածին Որդին*⁵, իսկ մարգարէքն զանազան կերպիւ տեսին, որպէս Մովսէս լոյս եւ հուր, եւ Եղիա՝ աւր, եւ Դանիէլ՝ հին աւուրց, նոյնպէս Եզեկիէլ եւ Եսայի՝ նստեալ ի վերայ աթոռոյ, եւ այլն՝ նմանապէս:

Երկրորդ. *այլ եւ տարակուսին ոմանք, եթէ սա ասէ.* «Ոչ ոք ետես զԱստուած», *նոյնպէս եւ Պաւղոս.* «Ո՛չ ոք ետես զԱստուած⁶ եւ ոչ⁷ տեսանել կարող է» (տե՛ս Ա Տիմ. 2 16): *Եւ յաւրէնսն ասէ.* «Ոչ ոք կարէ տեսանել զերեսս իմ եւ ապրի» (տե՛ս Ելք ԼԳ 20):

Ապա ուրեմն ո՞չ ոք կարէ տեսանել զԱստուած:

Պատասխան. *Առ այս ասեմք, նախ՝ բազում վկայութեամբ, որպէս ինքն աւետարանիչն աւետիս տայ, թէ՛ «տեսանելոց եմք զնա որպէս եւ էն»* (Ա Յովհ. Գ 2), *եւ Պաւղոս ասէ.* «Այժմ տեսանեմք [իբրեւ ընդ] հայելի աւրինակաւ, [այլ] յայնժամ դէմ յանդիման» (Ա Կորնթ. ԺԳ 12), *եւ վասն հրեշտակաց ասէ Տէր.* «Հանապազ տեսանեն զերեսս Հաւր իմոյ⁸» (Մատթ. ԺԸ 10), *եւ դարձեալ, թէ՛ «Երեւեցուցից նմա զիս»* (Մարկ. ԺԶ 14), *եւ թէ՛ «Տեսցեն զՈրդի մարդոյ եկեալ ի վերայ ամպոց երկնից»* (Մատթ. ԻԴ 30) *եւ այլ բազում, ապա ուրեմն տեսանեմք զԱստուած:*

¹ A B *չիք* օնց Յաւր

² B *չիք*

³ C *չիք* մեզ

⁴ B *չիք*

⁵ C Միածինն Որդի

⁶ B *չիք* նոյնպէս եւ Պաւղոս. «Ոչ ոք ետես զԱստուած», C *չիք* զԱստուած

⁷ C կամ

⁸ A B *չիք* Յաւր իմոյ

Երկրորդ. ասեն վարդապետք, եթէ տեսանեմք զԱստուած¹ որքան կարեմք, այլ ո՛չ ըստ որում է Աստուած, եւ զծովն տեսանեմք, այլ ո՛չ զբովանդակն, եւ աթոռն տեսանէ զհիւսն, այլ ոչ զամենայն զաւրութիւն նորա:

Երրորդ. ասեն, թէ տեսութիւն այն ոչ է ըստ բնութեան կարգի, այլ ըստ շնորհացն Աստուծոյ, որպէս ասեն իմաստունք, թէ ամենայն, որ սկսեալ է, վախճանի, այլ եւ² հրեշտակք եւ հոգիք, զի անվախճան են, ոչ ըստ բնութեան կարգի, այլ ըստ կամացն Արարչին: Նոյնպէս եւ տեսութիւն Աստուծոյ է ի շնորհացն կարգի, զի արքայութիւն է տեսութիւն Աստուծոյ:

Չորրորդ. ասեն, թէ սուրբքն հաւատով եւ սրբութեամբ տեսանեն զԱստուած, ըստ այնմ՝ «Սուրբքն սրտիւք զԱստուած տեսցեն» (հմմտ. Մատթ. Ե 8), այլ անսուրբքն եւ անհաւատք ոչ երբէք տեսանեն³, որպէս հեթանոսք, զի ոչ ինչ համարեալ են⁴ նմա:

Այս առ երկրորդն:

Իսկ երրորդ. Տարակուսեն, եթէ ոչ ոք տեսանէ զԱստուած, ապա դու ընդէ՞ր ասացեր. «Ի սկզբանէ էր Բանն» (Յովհ. Ա 1) եւ այլն, եւ «Տեսաք մեք զվառս նորա» (Յովհ. Ա 14) եւ այլն:

Պատասխան. Ասէ՛ Միածինն պատմեաց մեզ եւ Հոգին Սուրբ յայտնեաց, ի նմանէ ուսաք եւ խաւսեցաք վասն նորա: Ապա յայտ է, որ զԵրրորդական անձնաւորութիւն եւ զմի բնութիւն եւ զմարդեղութիւն Բանին եւ զայլն ամենայն Աւետարանն ուսուցանէ մեզ: Իսկ որք ոչ գիտեն զԱւետարանն, ոչ ճանաչեն զԱստուած գիտութիւն:

Վասն Միածնին

Եւ Միածին ասի վասն բազում պատճառի. նախ՝ ասի Միածին, զի նա միայն է համագոյ ծնողին ծնունդ՝ ըստ այնմ. «Բանն էր ի սկզբանէ առ Աստուած» (տես Յովհ. Ա 1), իսկ այլ ամենայն ծնող յառաջ է, քան զծնեալն:

Երկրորդ. զի Նա միայն ի Հաւրէ ծնեալ անմայր՝ ըստ այնմ. «Ելի ի Դաւրէ եւ եկի յաշխարհ» (Յովհ. ԺԶ 28):

¹ A B *չիք*

² C *չիք*

³ C *չիք* ոչ երբէք տեսանեն

⁴ C ոչ ինչ են համարեալ

Երրորդ. զի նա միայն է ի Հաւրէ ծնեալ¹ եւ չունի եղբայր, եւ զի Հոգին ի Հաւրէ է, սակայն բղխումն եւ ոչ ծնունդ, որպէս ցուցաւ ի վերոյ վեցերորդ գլուխն:

Չորրորդ. զի նա միայն է ծնունդ անբաժանելի ի ծնող Հաւրէ, ըստ այնմ. «Բանն էր առ Աստուած» (Յովհ. Ա 1):

Հինգերորդ. նա միայն է ծնունդ համահաւասար կատարելութեամբ, զաւրութեամբ եւ իմաստութեամբ ընդ Հաւր՝ ըստ այնմ. «Որպէս գիտէ զիս Հայր, գիտեմ եւ ես զՀայրն²» (Յովհ. Ժ 15):

Վեցերորդ. նա միայն է ծնունդ անուր եւ աներբ, որպէս ասէ. «Յառաջ քան զամենայն բլուրս ծնաւ զիս» (Առակ. 25) եւ «Յառաջ քան զարեւ է [անուն նորա]» (Սաղմ. ՀԱ 17):

Եւթներորդ. նա միայն է միշտ եւ անդադար ծնունդ, զի որպէս ոչ ի ժամանակի սկսաւ եւ ոչ ի ժամանակի դադարի, այլ որպէս լոյս ի հրոյ միշտ եւ անհատապէս ծնանի:

Ութերորդ. նա միայն է ծնունդ ի Հաւրէ եւ ոչ երբէք հայրանայ, զի ոչ ունի յինքենէ ծնունդ, որպէս նա՝ ի Հաւրէ:

Իններորդ. ասի Սիաժիմ ըստ մարմնաւոր ծննդեանն, ի մաւրէ ծնեալ առանց Հաւր, ըստ այնմ որպէս ասաց հրեշտակն. «Որ ծնանելոցն է ի քէն, ի Հոգւոյն Սրբոյ է» (տե՛ս Դուկ. Ա 35):

Տասներորդ. ասի յոմանց, թէ ի ժամ ծննդեանն Քրիստոսի արգելան ամենայն ծնունդք, մինչեւ ծնաւ բարձողն երկանց ամենայն ծննդոց, զի նա լինէր անդրանիկ ամենայն ծննդոց:

Վասն ծոցոյ

Տեսցուք, թէ զինչ է ասելն՝ ի ծոց Հաւր (Յովհ. Ա 18):

Եւ ասեմք զայս վասն տասն պատճառի. նախ՝ զի ծոցն զմերձաւորութիւնն նշանակէ, եւ Տէր մեր ասէ. «Հայր իմ ընդ իս է» (տե՛ս Յովհ. ԺԴ 11):

Երկրորդ. զի ծոցն անբաժանելի է ի մարդոյն եւ վասն Տեառն մերոյ ասէ³, թէ՛ Բանն էր առ Աստուած (Յովհ. Ա 1):

Երրորդ. զի ծոցն յէութենէ մարդոյն է, սոյնպէս եւ Տէր մեր յէութենէ Հաւր Աստուծոյ է:

Չորրորդ. զի անյայտ է ծոցն, եւ Տէր մեր ասէ. «Ոչ ոք գիտէ զՈրդի, եթէ ոչ Հայր, եւ ոչ զՀայր ոք գիտէ, եթէ ոչ Որդին⁴» (հմմտ. Յովհ. Ը 19):

¹ B ծնեալ անմայր

² A B չիք

³ B չիք

⁴ A B չիք

Հինգերորդ. զի ծոցն յայլմէ է ի մարմնոյն ըստ իրին, այլ նովաւ մի մարդն երեւի, նոյնպէս այլ է անձնաւորութիւն Որդւոյ, բայց բնութիւն մի է ընդ Հաւր, ըստ այնմ. «Յայր, փառաւորեալ զՈրդի քո» (Յովհ. Ժ 1), որ ցուցանէ զհամաբնութիւն եւ զառանձնաւորութիւն անձանց:

Վեցերորդ. զի յորժամ կամենայ մարդն, յայտնէ, զոր ի ծոցին է, սոյնպէս եւ Աստուած, յորժամ կամեցաւ, յայտնեաց զՈրդին իւր, զի մինչ ի մարդեղութիւն Բանին ծածուկ էր Երրորդութեան խորհուրդ:

Եւթներորդ. զի ծոցն է մերձ սրտին եւ զառաւել սէրն ցուցանէ, սոյնպէս եւ Հայր սիրէ զՈրդի եւ զամենայն ինչ ցուցանէ նմա¹:

Ութերորդ. զի զոր ինչ ի սիրտն ծնանի, ոչ է ծածուկ ի ծոցոյն, սոյնպէս եւ Հայրն երկնաւոր ոչինչ առնէ առանց Որդւոյ՝ ըստ այնմ. «Ամենայն ինչ նովաւ եղեւ» (Յովհ. Ա 1), եւ թէ՛ «Գիտեմ եւ ես զՅայր» (Յովհ. Ժ 15):

Իններորդ. զի նախ ծոցն երեւի եւ ապա նովաւ ներքոյքն, սոյնպէս եւ Բանին ճանաչեցաք զՀայր, զի նա է պատկեր եւ նկարագիր էութեան նորա:

Տասներորդ. զի ծոցն է կրող ամենայն իրաց, զոր ունի մարդն, սոյնպէս Հոգին, որ ի Հաւրէ ելանէ, առ Որդի դադարի, եւ նովաւ առ արարածս բաշխի, եւ զայս իսկ ուսոյց Աւետարանն:

Վասն վկայութեան Յովհաննու

Յորժամ եցոյց աւետարանիչս, թէ ինքն եւ այլ առաքեալքն որպէս ճանաչեցին զմեծութիւն Քրիստոսի տեսանելեալք, այժմ ցուցանէ, թէ որպէս ծանեան զՆա լսելեալք, յորժամ ասէ.

Բան. «Եւ այս է վկայութիւն Յովհաննու» (Յովհ. Ա 19):

Մեկնութիւն². Արդ, Յովհաննէս աւետարանիչն լուաւ ի Յովհաննէ զվկայութիւն, որ վասն Քրիստոսի: Եւ կրկին է վկայութիւն Յովհաննու. նախ՝ որ վկայեաց, մինչ Քրիստոս նմա մերձ ոչ գոյր, որպէս աստ պատմէ: Երկրորդ. պատմէ զվկայութիւն, մինչ Քրիստոս նմա մերձ գոյր³, յորժամ ասէ. «Ի վաղիւ անդր տեսանէր զՅիսուս, զի գայր առ նա» (Յովհ. Ա 19):

¹ A B *չիք*

² B *չիք*

³ C կայր

Իսկ առաջին վկայությունն Յովհաննու յերկուս բաժանի, զի նախ վկայէ բացասաբար, որպէս ասէ. «Ես ոչ եմ Քրիստոսն» (Յովհ. Ա 20): Երկրորդ. խտորասաբար, որպէս¹ անդ. «Իսկ ասա մեզ, ո՞վ ես դու» (Յովհ. Ա 22): Եւ վասն առաջնոյն սկիզբն առնէ:

Բան. «Եւ այս է վկայութիւն Յովհաննու» (Յովհ. Ա 19):

Մեկնութիւն. Դարձեալ ի մեջ ածէ զվկայութիւն Յովհաննու, որով եւ զԵսայի մարգարէն վկայ բերէ:

Բան. «Յորժամ² առաքեցին առ նա հարցանել» (Յովհ. Ա 19):

Մեկնութիւն. Նախ հարցանեն յաղազս անձինն, թէ՛ դու³ ո՞վ ես (Յովհ. Ա 19): Երկրորդ. վասն ներգործութեան, զի խափանել կամէին զմկրտութիւն նորա, եւ ի հարցանել զՅովհաննէս չորս իրաւք մեծապատուեն զնա. նախ՝ զի առաքողքն⁴ մեծք էին՝ յազգէն Յուդայ: Երկրորդ. զի տեղիքն մեծ քաղաք էր՝ Երուսաղէմ, յորմէ առաքեցան, եւ թագաւորք եւ քահանայք անդ էին, տաճարն եւ այլն: Երրորդ. զի առաքեալքն քահանայք եւ ղեւտացիք եւ փարիսեցիք էին: Չորրորդ. զի խոնարհութեամբ հարցին, թէ՛ դու ո՞ ես, որպէս թէ պատրաստք էին պատասխանելոյ նորա հաւանութիւն տալ: Իսկ սուրբն Նանա ասէ, թէ՛ «Դաւաճանութեամբ հարցանէին»: Այս է, զի յայտնի կերպարանքն հարցանելոյն պատուելոյ էր, այլ ծածուկ նենգութիւն էր, զի յերկու կողմն կամէին խափանել զմկրտութիւն նորա^{xli}:

Բան. «Յարցին եւ ասեմ ո՞վ ես դու» (տես Յովհ. Ա 19):

Մեկնութիւն⁵. Եւ վասն երեք պատճառի հարցանեն.

Նախ՝ վասն նորագոյն մկրտութեան Յովհաննու, զի ոչ ոք ի մարգարէիցն զնա արար, եւ յորժամ այնպիսի նոր ինչ լինի, պարտ է առաջնորդին հարցանել եւ զպատճառն իմանալ, զի մի մոլորեցուցիչ լիցի:

Երկրորդ. զի ժողովուրդն ժողովէր առ Յովհաննէս, երկեան, թէ ժողովուրդն ի բաց կտրին ի⁶ քահանայիցն, եւ փառք եւ շնորհք նոցա պակասի:

Երրորդ. զի Յովհաննէս յանդիմանէր զնոսա առաջի ժողովրդեանն, վասն այն շարժեցան ի նախանձ եւ կամէին խափանել զնա:

¹ C *չիք*

² B *չիք*

³ A B *չիք*

⁴ B առաքեալքն

⁵ B *չիք*

⁶ C *չիք*

Վասն է՞ր կարծեցին զՔրիստոս

Հարց. Եւ զիա՞րդ կարծէին զՅովհաննէս, թէ Քրիստոսն է:
Պատասխան. Վասն չորս պատճառի.

Նախ՝ զի մերձեալ էր ժամանակ գալստեան Մեսիային, զի Յակոբ աւրհնեաց զՅուդա, եւ ասէ. «Մի պահասեսցէ իշխան ի Յուդայէ եւ մի պետ յերանաց [նորա]» (Ծննդ. ԽԹ 10), եւ յայնժամ պահասեալ էր, զի Հերովդէս արքայ այլազգի էր, այլ եւ եւթանասուն շաբաթ, ամացն, զոր ասաց Դանիէլ (հմմտ. Դան. Թ 25-27), զկատարումն առին:

Երկրորդ. վասն զարմանալի ծննդեանն եւ վասն առաւել սրբութեան կարծէին, թէ Քրիստոսն է^{xiii}:

Երրորդ. վասն նոր մկրտութեան, եւ ամենայն ժողովուրդն առնա ժողովէր:

Չորրորդ. վասն ճշմարիտ քարոզութեանն եւ պատրաստելոյն զճանապարհ Տեառն, զի ասէր զինքն առաքեալ վասն ճանապարհի (հմմտ. Յովհ. Ա 23):

Վասն խոստովանութեան

Բան. «Եւ խոստովան¹ եղել եւ ոչ ուրացաւ» (Յովհ. Ա 20):

Մեկնութիւն. Նախ խոստովանեցաւ եւ յայտնեաց զինքն եւ ոչ ուրացաւ զանունն Քրիստոսի, կամ խոստովանեցաւ զՔրիստոս եւ ոչ ուրացաւ զինքն:

Զի՞ կրկնէ զխոստովանութիւն

Եւ վասն չորից կրկնէ զխոստովանելն.

Նախ՝ խոստովանի զտկարութիւն իւր եւ դաւանէ զանունն Տեառն:

Երկրորդ. կրկնէ զխոստովանութիւնս առ մեզ, նախ՝ մեղաց, եւ երկրորդ՝ դաւանութեանց, որպէս յորժամ գամք ի մկրտիլ, նախ հրաժարիմք եւ ապա դաւանեմք:

Երրորդ. կրկին է դաւանութիւն. նախ՝ սրտին, եւ երկրորդ՝ բերանոյն՝ ըստ այնմ. «Սրտիւ հաւատալ յարդարութիւն եւ բերանով խոստովանել զփրկութիւն» (տե՛ս Հռոմ. Ժ 10):

¹ Եւ նա խոստովան

Չորրորդ. կրկին է եւ մեզացն՝ նախ ի սիրտն զղջմամբ առ Աստուած խոստովանել, եւ ապա լեզուաւ առաջի քահանային յայտնաբանել:

Եւ տե՛ս, զի չէ պարտ առանց հարցանելոյ ի մէջ այլ ազգաց խոստովանել բան ինչ հակառակութեամբ, զի առաւել յանդգնութիւն է, այլ յորժամ հարցանեն, պարտ է յայտնի խոստովանել եւ ոչ ուրանալ, վասն որոյ ասէ. «խոստովան եղել եւ ոչ ուրացաւ»:

Եւ այս վասն չորս պատճառի. նախ՝ զի ցուցցէ զճշմարիտ խոնարհութիւն իւր, զի թէ համարէին զնա, եթէ Քրիստոսն է, ոչ զինքն Քրիստոս ասաց եւ ոչ զանունն Քրիստոսի լռեաց: Երկրորդ. զի անցէ զնոսա ի հաւատան Քրիստոսի, վասն այն ուրացաւ զինքն Քրիստոս կոչել: Երրորդ. զի զամենայն վկայութիւն իւր ցուցցէ ճշմարիտ, զի թէ ստույթեամբ եւ¹ փառասիրութեամբ վկայէր վասն Քրիստոսի, պարտ էր վասն ինքեան վկայել, յորժամ հարցանէին զնա: Չորրորդ. զի յորժամ հարցին, թէ յայտնապէս ոչ խոստովանէր զՔրիստոս, զճշմարտութիւն ուրանայր, վասն որոյ ասէ, թէ². «խոստովան եղել, թէ ես ոչ եմ Քրիստոսն» (Յովհ. Ա 20):

Վասն Եղիայի

Բան. «Եղիա՞ ես դու» (Յովհ. Ա 21):

Հարց³. Զիա՞րդ համարէին զնա Եղիա, զի գիտէին զՀայր նորա զԶաքարեայ, եւ ժամանակաւ երեսնամեայ էր:

Պատասխան. Վասն կրկին իրաց. նախ՝ զի Մաղաքիա խոստանայ զգալուստն Եղիայի՝ նախընթաց լինել Քրիստոսի (հմմտ. Մաղաք. Դ 5): Երկրորդ. վասն խիստ քարոզութեան եւ յանապատի բնակելոյն եւ վասն հանդերձին եւ սրբութեան:

Բան. «Ասէ՛ ոչ եմ» (Յովհ. Ա 21):

Մեկնութիւն. Թուի, թէ հակառակ խաւսի, զի Տէրն ասէ. «Նա է Եղիա, որ գալոցն է» (Մատթ. ԺԱ 14), եւ հրեշտակն ասաց առ Զաքարիա, թէ՛ «Գայցէ առաջի նորա հոգևով զաւրուութեամբ Եղիայի» (հմմտ. Դուկ. Ա 17): Ասեմք, եթէ ոչ է հակառակ, զի Տէրն ասաց նման Եղիայի գոլ (հմմտ. Մատթ. ԺԵ 12), որպէս Եղիա վերջին գալստեանն, եւ Յովհաննէս յառաջինն եղեւ կարապետ, այլ անձն նորա ոչ էր Եղիային:

¹ Ը կամ

² Ը չէք

³ Ը մեկնութիւն

Բան. «Մարգարէ՞ն ես դու, եւ ասէ, թէ¹ ո՛չ» (տե՛ս Յովի. Ա 21):

Մեկնութիւն². Եւ աստ թուի, թէ Հակառակի, զի Տէրն ասաց վասն Յովհաննոս, թէ. «Մարգարտ է եւ առաւել քան զմարգարտ» (տե՛ս Մատթ. ԺԱ 9), այլ ոչ է Հակառակ, զի մարգարէ էր, այլ յաւելին ասաց. «Ո՛չ եմ մարգարտն», զոր Մովսէս³ վասն Քրիստոսի էր ասացեալ, իսկ յորժամ Յովհաննէս պատասխանեաց բացասութեամբ, զկնի ստորասաբար վկայէ, յորժամ ասացին ցնա.

Բան. «Ո՞վ ես դու»⁴ (Յովի. Ա 21):

Մեկնութիւն. Յորժամ առաքեալքն ի հրէից տեսին, թէ Յովհաննէս բացասաբար վկայեաց, կամեցան լսել ի նմանէ բան ինչ ստորասաբար ասացեալ, վասն պատասխանի տալոյ առաքողացն իւրոց, վասն այն զկնի ասէ.

Վասն ձայնի

Բան. «Ես ձայն բարբառոյ յանապատի⁵» (տե՛ս Յովի. Ա 23):

Մեկնութիւն. Չայն կոչէ զինքն, եւ բարբառ՝ զՔրիստոս.

Նախ՝ զի ի մէջ ձայնին եւ բարբառոյն ոչ ինչ է, եւ ի մէջ Տեառն եւ Յովհաննոս ո՛չ այլ մարգարէ:

Երկրորդ. զի ձայնն յայտնէ զբանն եւ Յովհաննէս յայտնիչ աստուածային Բանին, որ էր Քրիստոս:

Երրորդ. նախ ձայնն է եւ ապա բանն, եւ նախ Յովհաննէս քարոզեաց, եւ ապա՝ Քրիստոս:

Չորրորդ. զի ձայնն ոչ յինքենէ, այլ ի բանէ մտացն զաւրաւոր լինի եւ զարթուցանէ զմիտս լսողացն, նոյնպէս եւ Յովհաննէս յորովայնէ⁶ մաւրն ի Քրիստոսէ սրբութիւն ընկալաւ եւ ի Քրիստոսէ առաքեցաւ, զի առ Քրիստոս ածցէ զմարդիկ:

Հինգերորդ. ձայնն⁷ անցաւոր է, եւ բանն՝ մնացական, սոյնպէս Յովհաննէս եւ Քրիստոս:

Հարց. Վասն է՞ր զԵսայի բերէ վկայ:

Պատասխան. Վասն երկու պատճառի.

¹ A B չիք

² B չիք

³ B չիք

⁴ C չիք

⁵ A չիք

⁶ C յորովայնի

⁷ C որպէս

Նախ՝ զի Եսայի յայն բանէ մինչ ի վերջք զրոցն վասն գալստեանն Քրիստոսի եւ եկեղեցոյ նորա մարգարէանայ, որ թուի առաւել աւետարանիչ գոլ, քան թէ մարգարէ:

Երկրորդ. ցուցանէ Եսայի, թէ¹ որպիսի² բան եւ ի գործ եկեալ էր Յովհաննէս, այսինքն՝ կարապետ լինել Քրիստոսի եւ ձայն բարբառոյ յանապատի:

Եւ է այս երկրորդ վկայութիւն՝ ցուցանել, թէ Քրիստոս Աստուած է.

Առաջին որ ասէ. «Ի սկզբանէ էր Բանն, եւ Բանն էր առ Աստուած, եւ Աստուած էր Բանն», եւ ի վերայ բերէ. «Բանն մարմին եղել եւ բնակեաց ի մեզ³» եւ այլն:

Երկրորդ. այս է վկայութիւն Յովհաննու եւ Եսայեայ, որ ասէ.

Բան⁴. «Ես ձայն բարբառոյ յանապատի. պատրաստ արարէք զճանապարհս Տեառն, եւ ուղիղ արարէք զչաւիղս Աստուծոյ մերոյ⁵» (տե՛ս Եսայի Խ 3) եւ այլն, «եւ տեսցէ ամենայն մարմին զփրկութիւն Աստուծոյ մերոյ» (տե՛ս Եսայի Խ 5), որպէս գրեալ է ի մեկնութիւն Մատթէոսի գլխոյն (Մատթ. Գ 3):

Բայց յորժամ առաքեալքն Հարցին զՅովհաննէս վասն անձին նորա, զկնի Հարցանեն եւ վասն գործոյն նորա, որպէս ասեն. «Իսկ զի՞ մկրտես» (Յովհ. Ա 25) եւ այլն:

Բան. «[Եւ] որք առաքեցանն, ի փարիսեցոց [անտի] էին» (Յովհ. Ա 24):

Մեկնութիւն. փարիսեցիքն ի մէջ Հրէիցն առաւել ճգնաւորք եւ աւրինապահք երեւէին, վասն որոյ փարիսեցի կոչին, զի փարէսն բաժանումն թարգմանի: Եւ նոքա առանձնացեալք էին Հանդերձիւ եւ Համեստութեամբ, կերակրաւք եւ վարուք, վասն որոյ առաւել նախանձաւորք էին⁶ աւրինացն, եւ Հակառակ էին Յովհաննու եւ Քրիստոսի: Այլեւ վասն մկրտութեան Յովհաննու, թէ առաւել քան զՄովսէսին, եւ մկրտութիւն Քրիստոսի առաւել քան զՅովհաննուն գտցես ի Մատթէոս գլխոյն^{xiii}: Այս երկրորդ վկայութիւն է, թէ Աստուած է Քրիստոս: Զառաջինն ասէ. «Աւետարանիչս վկայեաց», զերկրորդն՝ Եսայի մարգարէն:

Բան. «Ի միջի ձեր կայ» (տե՛ս Յովհ. Ա 26):

Մեկնութիւն. Նախ՝ առ ձեզ եկեալ է, որպէս զմիջնորդ ձեր առ Աստուած: Երկրորդ՝ զմիջին եւ զՀասարակ վարս ունի:

¹ A B *չիք*

² A յորպիսի

³ A B *չիք* եւ բնակեաց ի մեզ

⁴ C *չիք*

⁵ A B *չիք* Աստուծոյ մերոյ

⁶ B *չիք*

Բան. «Ձոր դուքն ո՛չ գիտէք» (Յովհ. Ա 26):

Մեկնութիւն. *Ջաստուածութիւն եւ զտնաւրէնութիւն նորա ո՛չ գիտէք: Դուքն՝ յաւդիւն, նախ՝ յառաջն ոչ գիտէիք մինչ ի մկրտելն, երկրորդ՝ զի ըստ տգիտացն եւ անհաւատիցն էիք:*

Բան. «Ձխրացս կաւշկաց նորա» (Յովհ. Ա 27):

Մեկնութիւն. *Նախ՝ զիւր խոնարհութիւն ցուցանէ, թէ եւ ոչ ոտից նորա արժանի եմ ծառայել: Այս ըստ ճառին:*

Երկրորդ. *զԱստուածութիւն Քրիստոսի ցուցանէ եւ զիւր ծառայական բնութիւն¹:*

Երրորդ. *մի բան ի տնաւրէնութեանցն Քրիստոսի² ոչ կարեմ հասու լինել կամ ճառել: Եւ խրաց կաւշկաց զկապ կաւշկին ասէ:*

Զի ոչ ազանէր կաւշիկ

Եւ թէ քննես, երեւի բազում վկայութեամբ ոչ լինել կաւշիկ ի յոտսն Քրիստոսի եւ ո՛չ առաքելոցն, եւ ո՛չ Յովհաննու, եւ ո՛չ Եղիայի, եւ ո՛չ Մովսիսի³, եւ ո՛չ Յեսուայ, սոյնպէս եւ ամենայն մարգարէիցն:

Եւ ի⁴ բազմաց յայտնի է, զի Քրիստոս կաւշիկ ոչ ունէր. նախ՝ զի առաքելոցն ասաց⁵ ունել հողաթափս, եւ ոչ՝ կաւշիկս, ապա եւ ինքն ո՛չ զգեցաւ: Երկրորդ. յայտնի է, զի կինն, որ արտասուաւք թանայր զոտսն Յիսուսի եւ հերովն սրբէր եւ աւծանէր (հմմտ. Ղուկ. Է 37-38): Արդ, եթէ Քրիստոս կաւշիկ ունէր յոտսն, ոչ կարէր զայն առնել:

Երկրորդ. զի յորժամ ելուաց⁶ զոտս աշակերտացն, գրեալ է, թէ եհան զհանդերձս (հմմտ. Յովհ. ԺԳ 4), այլ վասն Քրիստոսի եւ առաքելոցն ոչ է գրեալ, թէ եհան զկաւշիկս, նոյնպէս յորժամ բաժանեցին զինուորքն զհանդերձս Քրիստոսի եւ վասն կաւշկաց ոչ երբեք գրեալ ինչ է (հմմտ. Յովհ. ԺԹ 23-24): Եւ վասն այլակերպութեան գրեալ է, թէ հանդերձ նորա եղեն փայլուն սպիտակ (հմմտ. Մատթ. ԺԷ 2), եւ կաւշիկ ոչ յիշէ: Եւ ասաց առաքելոցն. «Յորժամ առաքելի զձեզ առանց կաւշկաց եւ մախաղի, կարաւտացա՞ք իմիք, - եւ ասեն, - եւ⁷ ո՛չ իմիք» (հմմտ. Ղուկ. ԻԲ 35-36): Այսպէս Ե-

¹ C *չիք* երկրորդ. զԱստուածութիւն ... բնութիւն

² C Նորա

³ B *չիք* եւ ո՛չ Մովսիսի

⁴ C *չիք*

⁵ C հրամայեաց

⁶ B լուաց

⁷ C *չիք*

զիայի եւ Յովհաննու Մկրտչին գրեալ է, թէ որպիսի ինչ հանդերձ ունէին, եւ յորժամ Եղիա յափշտակեցաւ, գրեալ է, թէ զմաշկեակն եթող (հմմտ. Դ Թագ. Բ 12-13), այլ ոչ է գրեալ, թէ կաւշիկ տանէր ի դրախտն կամ ետ Եղիսէի: Եւ բոկոտն լինել Քրիստոսի բազում աւրինակեցաւ. նախ՝ զի մարգարէն Եսայի զերիս ամս բոկ շրջեցաւ: Դարձեալ՝ Մովսիսի ասաց Աստուած. «Լոյծ զկաւշիկս յոտից» (տե՛ս Ելք 9 5): եւ ոչ է գրեալ, թէ յայնմ հետէ այլ կաւշիկ զգենոյր: Նոյնպէս եւ առ Յեսու ասաց զաւերավար Տեառն. «Լոյծ զկաւշիկս [քո] յոտից քոց» (Յս Ե 16): Նոյնպէս վասն Ադամայ գրեալ է, թէ՛ «Արար Աստուած հանդերձ մաշկեղէն» (տե՛ս Ծննդ. 9 21) եւ կաւշիկս ոչ յիշեաց: Նոյնպէս եւ վասն Ահարոնի գրեալ է, զի հրամայեաց Աստուած, զոր ինչ հանդերձ պիտոյ էր, առնել, եւ կաւշիկ ոչ յիշեաց (հմմտ. Ելք ԻԸ 1-4): Նոյնպէս եւ՝ հրեշտակք ի Հին եւ ի Նոր Կտակարանս միշտ ասին երեւեալ առանց կաւշկաց: Եւ սոքա ամենեքեան նշանակէին զՔրիստոս եւ զառաքեալսն, զի բոկոտն ընթանային, վասն որոյ թէ ոք Քրիստոսի կաւշիկս ասէ ունել, հակառակի Սուրբ Գրոց, իսկ այն, որ ասէ. «Այս ի Բեթաբրիայ եղեւ» (Յովհ. Ա 28), եւ ի գիրս ոմանս գտանի «Բեթանիա», տիմար գրչաց է սխալեալ, ասէ Որոգինէս: Արդ, թէ՛ Բեթանիա գրի, եւ թէ՛ Բեթաբրիա², այլ գեղ է եւ ոչ Ղազարուն, զի Բեթանիա, ուր Ղազարն էր, յայս կոյս Յորդանանու էր, եւ զոր աւետարանիչս յիշէ, յայն կոյս Յորդանանու գոյ, ի վիճակ երկուց ցեղիցն եւ կիսոյն:

Յորժամ ընդարձակ ճառեաց զվկայութիւն Յովհաննու մինչ ի բացեայ էր Քրիստոս, այժմ դնէ զվկայութիւն մինչ մերձ կայր Քրիստոս³, յորժամ ասէ.

Բան. «Ի վաղիւ անդր կայր Յովաննէս» (Յովհ. Ա 35):

Լուծմունք. Եւ բաժանի բանս այս յերկու մասն. նախ՝ զի վկայէ Յովհաննէս առաջի ժողովրդեանն: Երկրորդ՝ առաջի աշակերտացն միայն, յորժամ ասէ. «Ի վաղիւ անդր կայր Յովաննէս, եւ յաշակերտաց [անտի նորա երկու]» (Յովհ. Ա 35):

Եւ առաջին մասն յերիս բաժանի, զի նախ վկայութիւն Յովհաննու դնի: Երկրորդ՝ կարծիք ինչ աստ ի բաց բառնի, մինչեւ ասէ. «Սա է, վասն որոյ եսն ասէի» (Յովհ. Ա 30): Երրորդ՝ վկայութիւն հաստատի, մինչ ասէ. «Վկայեաց Յովհաննէս» (Յովհ. Ա 32):

Վասն առաջնոյն ասէ աւետարանիչս.

¹ Բ չիք

² Ը թէ՛ Բեթաբրիա գրի, եւ թե՛ Բեթանիա

³ Ը Քրիստոսի

Բան. «Ի վաղիւ անդր» (Յովհ. Ա 29):

Մեկնութիւն. Վաղիւն այդ ասէ, եւ անդր՝ զայլն իբր ասել յայլում աւուր, զի մի կարծիցի, թէ զոր ճառեցաք եւ զոր ճառելոց եմք, թէ ի միում աւուր եղեւ, կամ զկնի միմեանց, առանց այլ աւուր միջոցի: Ոմանք ասեն յետ Հարցանելոյն Յովհաննու է, յորժամ եկն ի մկրտութիւն կրկին իմացմամբ. նախ՝ զի ասէ. «Գայր առ նա» (Յովհ. Ա 29): Երկրորդ՝ զի ասէ. «Գառն Աստուծոյ» (Յովհ. Ա 29), զոր յետ մկրտութեան կոչեցաւ Քրիստոս, այլ սուրբն Նանա ասէ. «Յետ մկրտութեան երկրորդ գալուստ»^{xiv}, զի զմկրտութեան աւր Մատթէոս ասէ (Մատթ. Գ 13-17), իսկ սա զերկրորդ գալուստն¹: Երկրորդ՝ զի զամենայն բան պատմութեամբ ասէ. «Տեսանէի գՊոզիս եւ վկայեցի» (հմմտ. Յովհ. Ա 32-34), եւ այլն:

Բան. «Ահա»:

Լուծմունք. Իբր թէ այժմ տեսաք եւ գտաք, զոր Եսայի բանիւ ասաց, եւ Մովսէս գործով աւրինակեաց:

Բան. «Բառնայ զմեղս աշխարհի» (Յովհ. Ա 29):

Մեկնութիւն. Նախ՝ ցուցանէ, թէ ոչ է կարաւտ սրբութեան: Երկրորդ՝ զի ոչ յինէն սրբի: Երրորդ՝ զաշխարհս սրբէ եւ փրկէ, եւ ոչ միայն զԻսրայէլ:

Իսկ բառնայ ասելն. նախ՝ զի խաչիւն եբարձ, երկրորդ՝ զի միշտ բառնայ յամենայն աւր ի պատարագելն: Տե՛ս, զի մին պատարագն զբոլոր աշխարհի² մեղս բառնայ, որպէս ի կշիռն ծանր զթեթեւն բառնայ³: Եւ այս է չորեքկերպեան կենդանեացն խորհուրդ, որ գառն զենաւ ի խաչին:

Վասն գառին

Եւ այն, զի Գառն կոչէ զՄիածինն, եւ այս վասն տասն պատճառի.

Նախ՝ զի սուրբ կենդանի է գառն, սոյնպէս եւ Տէր մեր սուրբ էր էութեամբ, զի Աստուած է մարմնովն:

Երկրորդ. զի պատարագելի է գառն, եւ Տէր մեր վասն պատարագելոյ եկն եւ մարմնացաւ, որպէս ասէ. «Ես եկի, զի զկեանս ունիցիս⁴» (Յովհ. Ժ 10):

¹ A գալն

² B յաշխարհի

³ B չէք որպէս ... բառնայ, C որպէս ի կշեռքն ծանրն բառնայ ի թեթեւ

⁴ C ունիցիք

Երրորդ. զի գառն ոչ վասն իւր զենանի, այլ վասն այլոց, սոյնպէս եւ Տէր մեր ոչ էր պարտապան մահու, ըստ աւրինի բնութեանս, այլ վասն մեր կամաւ մահացաւ:

Չորրորդ. զի անմռունչ է գառն ի զենումն, եւ Տէր մեր ի չարչարանս մահուն անպատասխանի եկաց, որպէս ասէ. «Եղէ ես¹ մարդ², որ ոչ խաւսի» (տե՛ս Սաղմ. ԼԷ 15):

Հինգերորդ. խոնարհ է³ գառն, քան զամենայն կենդանի, եւ Տէր մեր ասէ. «Ես հեզ եմ եւ խոնարհ սրտիւ» (տե՛ս Մատթ. ԺԱ 29):

Վեցերորդ. զի գառն է անմեղ⁴ բնութեամբ, եւ Տէր մեր ոչ արար մեղս եւ «Ոչ գտաւ նենգութիւն ի բերան նորա⁵» (տե՛ս Սաղմ. ԼԱ 2):

Եւթներորդ. զի քան զամենայն կենդանիս⁶ պարարտ եւ զաւրաւոր է գառն, եւ Տէր մեր ասէ. «Ես եմ հացն կենաց, որ ուտէ ի հացս⁷ ո՛չ քաղցիցէ» (հմմտ. Յովհ. Զ 48, 50):

Ութերորդ. զի գառն էր աւրինադրեալ ի հնումն, հանապազ պատարագ մատուցանել՝ երեկոյին եւ առաւաւտին, յաւրինակ Տեառն մերոյ, որ հանապազ պատարագի յեկեղեցի յամենայն աւուր անծախապէս:

Իններորդ. զի նիւթ զգեստուց ի նմանէ առնումք, սոյնպէս եւ Տէր մեր Քրիստոս զգեստ եղեւ մեզ, ըստ այնմ. «Որք [միանգամ] ի Քրիստոս մկրտեցարուք, զՔրիստոս զգեցեալ էք» (Գաղ. Գ 27):

Տասներորդ. զի յեգիպտոս զենմամբ գառանց ազատեցան որդիքն Իսրայէլի ի փարաւոնէ, սոյնպէս եւ ի պատարագել Տեառն մերոյ ազատեցաւ բնութիւնս ի սատանայէ, վասն որոյ Գառն կոչի, զի եբարձ զգատապարտութիւն Ադամայ:

Այսքան առ այս:

Բան. «Սա է» (Յովհ. Ա 30):

Մեկնութիւն. Յառաջագոյն վկայեցի եւ այժմ վկայեմ, որպէս ցուցաւ նախ, իսկ՝ զկնի իմ գայր (Յովհ. Ա 30), այսինքն՝ զի յետոյ ճանաչեցաւ քան զՅովհաննէս, եւ յետոյ քարոզեաց եւ յետոյ մկրտեցաւ եւ այլն: Իսկ՝ առաջի իմ եղեւ (Յովհ. Ա 30), այսինքն՝ առաջի իմ կատարեցաւ այր եւ առաջի իմ տեսութեանս՝ Բանն մարմին եղեւ, իսկ նախքան զիս էր Աստուածութեամբն եւ անսերմ

¹ A *չիք*

² C որպէս մարդ

³ C զի խոնարհ է

⁴ C անմեղ է

⁵ A B *չիք* նենգութիւն ի բերան նորա

⁶ C անասունս

⁷ C ի սմանէ

ծննդեամբ, եւ անապական մարմնով, եւ զմեզս բառնալով եւ ալլն:

Բան. «Եւ ես ոչ գիտի զնա» (Յովհ. Ա 31):

Մեկնութիւն. Գիտէր զէութիւն Քրիստոսի, զի Աստուած էր մարդացեալ, եւ յայտ է, զի երկրպագեաց յորովայնի: Այլ ոչ գիտէր. նախ՝ թէ որպէ՞ս մարդ եղեւ: Երկրորդ. չգիտէր զզէմք մարմնոյն, զի չէր ստեղծեալ:

Վասն մկրտութեան Յովհաննու

Բան. «Վասն այն եկի ես ջրով մկրտել» (Յովհ. Ա 31):

Մեկնութիւն. Չորս է պատճառ մկրտութեան Յովհաննու. նախ՝ յորժամ գայցէ ժողովուրդն ի մկրտիլ, անդ վկայեցէ վասն Քրիստոսի, զի չէր պատշաճ յիւրաքանչիւր քաղաքս մտանել եւ վկայել: Երկրորդ. զի ընտելասցին ի մկրտութիւն Քրիստոսի: Երրորդ. զի ապաշխարեացեն զմեզս: Չորրորդ. զի փոխեցէ զմկրտութիւն Մովսէսի ի նորագոյն ձեւ մկրտութեան:

Հարց. Որպէ՞ս ծանեաւ զՔրիստոս:

Պատասխան. Նախ՝ աստուածային յայտնութեամբն, որ ազգեաց ի նա, երկրորդ՝ իջմամբ Հոգւոյն Սրբոյ զգալի կերպիւ:

Վասն մկրտութեան Տեառն¹

Հարց. Վասն է՞ր մկրտեցաւ Քրիստոս:

Պատասխան². Վասն վեց պատճառի.

Նախ՝ զի ջրոյն զաւրութիւն տացէ Որդիս Աստուծոյ ծնանել, որպէս Հոգին Սուրբ ի ստեղծումն աշխարհի ետ զաւրութիւն ջրոյն սեռն կենդանեաց բղխել:

Երկրորդ. զի ճշմարտեցէ³ զվկայութիւն Յովհաննու, որ ասաց. «Նա մկրտեցէ [զձեզ] Հոգւովն Սրբով» (Մարկ. Ա 8):

Երրորդ. զի աւրէնս դնէր հաւատացելոց զմկրտութիւն, վասն որոյ նախ ինքն մկրտեցաւ, զի մեք ուսցուք:

Չորրորդ. զի ոչ էր արժան ինքն զինքն մկրտել, վասն որոյ ի Յովհաննէ մկրտեցաւ:

¹ B չիք

² A B չիք Հարց ... Պատասխան

³ A B վկայեցտ

Հինգերորդ. եցոյց մկրտութեամբն, զի որպէս ջուր զաղտ մարմնոյ լուանայ, սոյնպէս եւ ես զաղտ հոգւոյ մարդկան¹ մաքրեմ:

Վեցերորդ. ի հինն թլփատութիւն նշանակ էր հաւատացելոցն յայնժամ, եւ ի նորս ետ թլփատութիւն մեղաց ի ձեռն աւազանին սրբութեան:

Վասն իջման Հոգւոյն

Հարց. Վասն է՞ր էջ Հոգին ի վերայ Քրիստոսի:

Պատասխան. Ոչ վասն կարատութեան ինչ, զի Աստուածութեամբն էակից էր եւ յարգանդին սրբիչ, այլ վասն չորս պատճառի էջ Հոգին Սուրբ. նախ՝ զի հոգւովն մկրտեսցէ: Երկրորդ. ի նշանակ ցուցման Որդւոյն Աստուծոյ: Երրորդ. զի գլուխ գոլով մեզ յանդամս² սփռեսցէ: Չորրորդ. զի ցուցցէ, թէ ի մեր մկրտութիւն իջանէ Հոգին Սուրբ:

Իսկ որ ասէ՝ «Յանգեաւ ի վերայ նորա» (տե՛ս Յովհ. Ա 32), զի այլ ոչ բաժանեցաւ ի նմանէ, որպէս յառաջինն Ադամայ: Զայն ցուցանէ, որ յետ Քրիստոսի, ի նա մկրտելոցս ոչ բաժանի Հոգին Սուրբ³, որպէս յառաջն երբեմն իջանէր եւ երբեմն վերանայր:

Հարց. Զի՞նչ է շնորհ մկրտութեան:

Պատասխան. Վեց ինչ. նախ՝ որդեգրութիւն, երկրորդ՝ Հոգին Սուրբ, երրորդ՝ զանազան պարգեւք, չորրորդ՝ Սրբութիւն մեղաց, հինգերորդ՝ ազատութիւն պարտուց, վեցերորդ՝ բացումն արքայութեան երկնից: Իսկ զՔրիստոս զգենուլն նոյն որդեգրութիւն է, որ ասացաւ: Իսկ թէ վասն է՞ր աղաւնակերպ Հոգին, ասացաւ ի Մատթէոս գլուխն^{xiv}:

Վասն վկայութեան

Բան. «Ես տեսի եւ վկայեցի» (Յովհ. Ա 34):

Մեկնութիւն. Երեք կերպ վկայիցն ճշմարիտ է. նախ՝ տեսեալն, երկրորդ՝ լուեալն, երրորդ՝ ըմբռնեալն: Եւ ի սոցանէ տեսանելովն առաւել հաստատէ: Իսկ Յովհաննոն առաւել ճշմարիտ է. նախ՝ զի ետես զՀոգին իջեալ: Երկրորդ՝ լուաւ զձայնն Հաւր: Երրորդ՝ մկրտեաց ձեռամբ, վասն որոյ ասէ. «Ես տեսի եւ վկայեցի»:

¹ Ը չէք

² Ը մեր յանդամքս

³ Ը չէք

7- Մեկն. Յովհ.

Բան. «Սա է Որդին Աստուծոյ» (Յովհ. Ա 34):

Մեկնութիւն¹. Դա եւ սա եւ նա դերանունն է, որպէս Հայր վկայեաց. «Դա է Որդի իմ» (Մատթ. Գ 17): Եւ չորս է իմացումն.

Նախ գիտելի է, զի է անունն, որ զբնութիւն ցուցանէ, որպէս՝ մարդ, եւ է, որ զանձն, որպէս Պետրոս, եւ է, որ զանձն եւ զբնութիւն, որպէս՝ սա, դա, նա:

Երկրորդ. ոչ ասէ, թէ դոքա², որ է երկու անձն, եւ ոչ թէ, որ ի սա, որ է երկու բնութիւն, այլ ասէ՝ սա, որ զմիութիւն Բանին եւ մարմնոյն ցուցանէ:

Երրորդ միտք. «Սա է», երեք գիր է, մին անձայն եւ երկուքն ձայնաւոր, որ է երեք միութիւն ի Քրիստոս, այսինքն՝ մարմին եւ Հոգի եւ Բան միացեալ, որ կոչի Որդի Աստուծոյ:

Չորրորդ միտք. «Սա է», ոչ ասէ՝ էր, որ ցուցանէ զանսկիզբն, այլ՝ սա է, որ ցուցանէ զմշտնջենաւորն, զի որպէս Բանն է անսկիզբն, նոյնպէս եւ մարդկութիւն անվախճան միացեալ, որպէս ասէ առաքեալ. «Յիսուս Քրիստոս երէկ եւ այսաւր, նոյն եւ յաւիտեան» (Եբր. ԺԳ 8):

Իսկ ասելն՝ Որդին Աստուծոյ, այսինքն՝ բնութեամբ եւ ոչ շնորհաւր: Տե՛ս, զի մարմնով է Միածին եւ ճշմարտութեամբ, եւ բնութեամբ՝ Որդի Աստուծոյ, որպէս նախ անմարմին³, նոյնպէս եւ այժմ մարմնով խոստովանիմք զՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս Միածին Որդի եւ Աստուած ճշմարիտ:

Այս երրորդ վկայութիւն, զի Աստուած է Քրիստոս, որպէս ցուցաւ ըստ կարգի:

Բան. «Ի վաղիւ անդր կայր Յովհաննէս եւ յաշակերտաց անտի նորա⁴ երկու⁵» (Յովհ. Ա 35):

Մեկնութիւն⁶. եւ այս բաժանի յերկուս մասունս, զի նախ դնէ զվկայութիւն Յովհաննու, երկրորդ՝ դնէ զպտուղ վկայութեան, մինչ ասէ. «Լուան ի նմանէ» (Յովհ. Ա 37):

Վասն առաջնոյն գիտելի է, զի այս վաղիւս, որ ասէ աւետարանիչս, ոչ է ի կարգ ասացեալ երկու աւուրցն, եւ յայտնի է ի չորից. նախ՝ զի ասէ. «Եւ⁷ յաւուրն երրորդի հարսանիք էին» (Յովհ. Բ 1), զի թէ ի կարգին էր, պարտ էր ի հինգերորդ աւուրն ասել զհարսանիսն:

¹ B չիք

² C սոքա

³ C մարմնովն

⁴ A B չիք անտի նորա

⁵ B չիք անտի նորա երկու

⁶ B C չիք

⁷ C չիք

Երկրորդ. զի եւ աստ ասէ. «Աիս՝ Գառն Աստուծոյ» (Յովհ. Ա 29), որ ցուցանէ բազում աւուրք ի մէջ անցեալ: Երրորդ. զի յանապատին առանձին էր Տէրն եւ ոչ ոք ետես զաւուրս քառասուն: Չորրորդ. զի Մարկոս յետ մկրտելոյն ի նոյն ժամն ասէ. «Վարեցաւ ի Յոզուայն յանապատ» (հմմտ. Մատթ. Դ 1, Մարկ. Ա 12), ապա տե՛ս մտաւոր, թէ սոյնպէս է, նա առաջին վաղիւն զաւր մկրտութեան ասէ, իսկ ուսմանք ասեն, թէ այս միջին վաղիւս յետ մկրտութեան է միոյ ամի երկուս աւուրց պակաս գոլոյ, զի ըստ աւանդութեան եկեղեցւոյ Քրիստոս զկնի մկրտութեան յետ միոյ ամի ի նոյն աւուրն զջուրն ի գինի փոխեաց: Եւ աւրն այն երրորդ է ի սոյն աւրէ, իսկ վաղիւն՝ յայլ աւուր, կամ յաւուր միոջ:

Բան. «Կայր» (Յովհ. Ա 35):

Մեկնութիւն. Յուցանէ զյաւժարութիւն Յովհաննու, առ ի վկայել վասն Քրիստոսի բազում անգամ, այսինքն՝ մկրտելովն եւ քարոզելովն ի մէջ բազում ժողովրդոց եւ առաջի իւր աշակերտացն:

Բան. «Ձ[ի] գնայր» (Յովհ. Ա 36):

Մեկնութիւն. Շրջէր:

Բան. «Քրիստոս Գառն Աստուծոյ» (Յովհ. Ա 36):

Մեկնութիւն. Տե՛ս, յետ մկրտութեան կոչէ զնա Քրիստոս, որպէս քահանայն ի մկրտութիւն զնէ զանունն: Իսկ՝ Գառն Աստուծոյ. նախ՝ որպէս գառն ծնունդ է ոչխարին, նոյնպէս Քրիստոս Որդի է Աստուծոյ: Երկրորդ. գառն զբնութիւն ոչխարին ունի եւ Քրիստոս Աստուած է բնութեամբ: Եւ այլն ասացաւ տասն մտաւք:

Վասն փորձութեան

Հարց. Վասն է՞ր այլ երեք աւետարանիչքս գրեն զփորձութիւնսն եւ Յովհաննէս՝ ոչ:

Պատասխան. Ասեմք վասն չորից. նախ՝ զի Աւետարանքն զմարդեղութիւն ուսուցանեն, պարտ էր եւ զփորձութիւն գրել, իսկ Յովհաննէս զԱստուածութիւն Քրիստոսի ուսուցանէ, ոչ գրէ զփորձութիւն «Ձի Աստուած անփորձ է չարեաց» (Յակ. Ա 13), ասէ առաքեալ: Երկրորդ. ցուցանէ առ մեզ, թէ յերիս հասակս փորձի մարդ, եւ ի՞ ձերութեան՝ ոչ, վասն տկարութեան մարմնոյն:

¹ B չեք

Երրորդ. զի յերրորդ փոխիլն¹ մարդոյս փորձիմք ի չարէն, այլ յետ մահու՝ ոչ, զի՝ «Հոգիք արդարոց ի ձեռին Աստուծոյ են. եւ ոչ մերձեսցի առ նոսա չար», - ասէ Սողոմոն:

Չորս տեսութիւն, զի յերիս որպիսութիւնս մեր փորձիմք մինչ յաւր դատաստանին, այլ յորժամ փառաւք պսակիմք, այլ ոչ է փորձութիւն:

Բան. «Երկու աշակերտք զետ Յիսուսի» (հմտ. Յովհ. Ա 37):

Մեկնութիւն². Նախ՝ յաւրինակ հրէից եւ հեթանոսաց, որ հաւատացելոց էին: Երկրորդ. զկրկին սէրն ցուցանէ, զոր ունիմք առ նա, այսինքն՝ զհոգեւորս եւ զմարմնաւորս, կամ զաստիս եւ զհանդերձեալն: Երրորդ. զեկեղեցականս եւ զաշխարհականս ցուցանէ: Չորրորդ. զկուսանս եւ զապաշխարոյս նշանակէ:

Բան. «Ձի՞նչ խնդրէք» (Յովհ. Ա 38):

Մեկնութիւն³. Ո՛չ վասն անգիտութեան հարցանէ, այլ որպէս զԱդամ եհարց՝ ո՞ւր ես (Ծմնդ. Գ 9), զի խաւսելոյ պատճառս տացէ:

Բան. «Ուարբի» (Յովհ. Ա 38):

Մեկնութիւն. Որպէս պետն վարդապետաց եւ ըբբունի վարդապետն է: Ոչ թէ վարդապետութիւն ինչ լուեալ էին ի Քրիստոսէ, այլ վկայութեամբն Յովհաննու համարէին զնա լի գոլ իմաստութեամբ:

Վասն վանաց

Բան. «Ո՞ւր եմ աւթեւանք քո՞ւ» (Յովհ. Ա 39):

Մեկնութիւն. Նախ հարց. Այլուր ասաց. «Որդւոյ Մարդոյ ոչ գոյ տեղի, ուր դնէ զգլուխ իւր՞»⁵ (տե՛ս Մատթ. Ը 20), աստ տուն ասէ:

Պատասխան. Ոչ ունէր տուն, որպէս թէ ինքն շինեալ, որպէս աղուէսք եւ թռչունք շինեն (հմտ. Մատթ. Ը 20), այլ ունէր աւթեւան յայլուժ տան: Դարձեալ՝ վասն ոչ սրբութեան առն ասաց Տէրն. «Ո՛չ գոյ տեղիք Աստուծոյ ի նմա, այլ խաբողին»:

Երկրորդ հարց. Զի՞նչ է աւթեւանն:

Պատասխան. Նախ՝ զտեղիք խաղաղութեան նշանակէ, ըստ այնմ. «Ի տան Հաւր իմոյ աւթեւանք բազում են» (Յովհ. ԺԴ 2): Երկրորդ. զտեղիք սրբութեան, ըստ այնմ. «Աւթեւանս առ նմա արասցուք» (Յովհ. ԺԴ 23): Երրորդ. զտեղիք առանձնութեան, որպէս վանք: Ապա

¹ C փոփոխիլն
² B չիք
³ A B C մեկնիչ
⁴ A B չիք
⁵ A B չիք

յայտ է, զի վանք զխաղաղութեան եւ զսրբութեան եւ առանձնութեան տեղն նշանակէ: Դարձեալ՝ ստուգաբանի վանք, այսինքն՝ վայանք, որ զսուգ եւ զարտասուս նշանակէ:

Դարձեալ՝ վանք է ի մէջ քաղաքի եւ անապատի. նախ՝ զի քաղաք եւ գեւղ ժողովրդոց է տեղիք, եւ վանք՝ քահանայից, անապատ՝ միայնակեցաց: Երկրորդ. քաղաք՝ մեղաւորաց տեղիք, վանք՝ ապաշխարողաց, անապատ՝ սրբոց, որպէս Եղիա եւ Յովհաննէս: Երրորդ. քաղաք՝ ի դէմս Հաւր, վանք՝ ի դէմս Որդւոյ, անապատ՝ ի Հոգւոյն Սրբոյ:

Իսկ զի՞ առ երկու աշակերտսն աւթեւանս կալաւ, եւ այս չորս ինչ ցուցանէ. նախ՝ զի յետ Հասարակաց քարոզին առանձին քարոզն առաւել զմարդն ի հաւանութիւն ածէ, զի յայն ժամն գիտէ, որ առ ինքն է հաւաստութեան¹ բանն: Երկրորդ. առաւել ցուցանէ զսէր վարդապետին առ աշակերտսն, եւ զուղիղն ուսուցանէ նոցա առանձին: Երրորդ. զի թերահաւատութիւն ժողովրդեանն յոյժ արգիլէ եւ խափան լինի քարոզութեան, բամբասեն կամ ձանձրանան այլ իմն խաւսին: Չորրորդ. եցոյց, թէ երկուսն լաւ են, որ լսեն եւ² առնեն, քան զբազումս, որ ոչ լսեն եւ ոչ առնեն, ըստ այնմ. «Բագումք են կոչեցեալք, եւ³ սակաւք են ընտրեալք⁴» (տե՛ս Սատթ. Ի 26):

Վասն տասներորդ ժամուն

Բան. «Ժամ էր իբրեւ տասներորդ» (Յովհ. Ա 39):

Մեկնութիւն⁵. Վեց իր ցուցանէ. նախ՝ զկատարեալ յաւժարութիւն նոցա, որ ոչ կացին յայգն, այլ երեկոյն գնացին առ Տէրն: Երկրորդ. մերձ էր մետասան ժամն, որ յետինքն առաջինք եղեն⁶, այսինքն՝ Քրիստոսի աշակերտքն, որք առաքեցան յայգին առ ի գործել: Երրորդ. զի Տասնաբանեան աւրէնքն ոչ կարացին ազատել: Եկն Տէրն մեր իբր մետասան ժամ, իբր սկիզբն է ազատութեան մերոյ⁷: Չորրորդ. զերեկոյացեալ դարն նշանակէ, յորում եկն Տէր Յիսուս Քրիստոս եւ աւթեւանեցաւ առ մարդիկ: Հինգերորդ. նշանակէ⁸ զգարձ հեթանոսաց, որք ի վախճան ժամանակին

¹ C հաւաստեալ

² C **չիք** լսեն եւ

³ C կոչեցեալ, բայց

⁴ A B C սակաւ են ընտրեալ

⁵ B **չիք**

⁶ C լինէին

⁷ C մարդոյ

⁸ A B **չիք**

Թողին զիւրեանց բնական աւանդութիւն եւ գնացին առ Յիսուս: Վեցերորդ. զայն ցուցանէ, թէ յամենայն ժամ պարտ է ուսանել եւ ուսուցանել, եւ ոչ ընտրել զժամս¹ կամ ծերութիւն եւ տղայութիւն:

Հարց. Վասն է՞ր ասէ. «Իբրեւ տասներորդ»:

Պատասխան. Վասն երից. Նախ՝ զիբրեւն ղնելով, առ ի ցուցանել, թէ ծայրք ժամանակաց անստոյգ են մեզ: Դարձեալ՝ զի մասամբ ի վայր լինի, կամ մասամբ ի վեր քան զտասներորդն, վասն այն եղեալ լինի իբրեւն, զի մին ժամն երեսուն մասն է:

Եւ դարձեալ զիտելի է, զի իբրեւն ի Գիրս աստուածային ի տեղի ճշմարիտ ստուգութեան է եղեալ, որպէս այն, որ ասէ Դաւիթ. «Իբրեւ զի բարի է Աստուած Իսրայէլի²» (Սաղմ. 3Բ 1), եւ թէ. «Սուրբ Հոգին իբրեւ զաղաւնի էջ» (հմմտ. Սատթ. Գ 16), այսինքն՝ հաստատ եւ ճշմարտապէս աղաւնակերպ եւ ոչ առ աչաւք երեւումն միայն:

Վասն առաքելոցն

Բան. «Էր Անդրեաս» (Յովհ. Ա 40):

Մեկնութիւն. Եւ թէ վասն է՞ր զմիւսն ոչ յիշեաց: Ոմանք ասեն, թէ Պետրոս էր, եւ յանդիմանին յառաջիկայ բանէդ: Ոմանք ասեն՝ չէր³ ազնուական եւ անուանի ոք, այլ ինքն էր Յոհաննէս, եւ վասն խոնարհութեան զանունն իւր ոչ գրէ, որպէս անդ. «Եւ Պետրոս եւ միւս աշակերտն» (Յովհ. Ի 3):

Բան. «Գտանէ սա նախ» (Յովհ. Ա 41):

Մեկնութիւն. Ոչ պատահամբ, այլ ջանիւ հոգ տարաւ եւ ի խնդիր ել, զի որպէս Անդրէաս առաջին աշակերտ եղեւ Քրիստոսի, կամեցաւ եւ զՊետրոս ածել առ Յիսուս, զի որպէս մարմնով, եւ հոգով եղբարք լիցին:

Բան. «Գտաք զՄեսիա» (Յովհ. Ա 41):

Մեկնութիւն. Գտաքն երեք իր ցուցանէ. նախ՝ զի բազում խնդրեալ էին եւ քննեալ յաւրինաց եւ ի մարգարէից, զի որ խնդրէ, գտանէ (հմմտ. Ղուկ. ԺԱ 9): Երկրորդ. զի գիւտն յանկարծ լինի, եւ Տէր մեր յանկարծ ժամաւ երեւեցաւ: Երրորդ. զի գիւտն ուրախ առնէ զգտողն, եւ որք գտանեն զՏէր մեր, ուրախանան հաւատով, իսկ Մեսիա ի յերբայեցւոցն Մեսիա, յունարէն՝ Քրիստոս, հայերէն՝ Աւծեալ:

¹ Ը զժամանակս

² Ը Իսրայէլի Աստուած

³ Ը թէ չէր

Վասն ավանդույնի

Եւ բազմայեղանակ է ավանդույն. նախ՝ ավանդույն մարմնական, որպէս փափկասիրաց:

Երկրորդ. ավանդույն մարտական, որպէս ըմբշամարտիցն:

Երրորդ. ավանդույն մաքրական, որպէս հիւանդաց:

Չորրորդ. ավանդույն գմռոյ, որպէս մեռելոց:

Հինգերորդ. ավանդույն քահանայից, վասն միջնորդութեան:

Վեցերորդ. ավանդույն թագաւորաց, վասն տիրութեան:

Եւթներորդ. ավանդույն զաւրութեան¹, որպէս Կիւրոսին, ըստ Եսայայ. «Այսպէս ասէ Տէր [Աստուած] ցաւծեալ իւր ցԿիւրոս²» (Եսայի ԾԵ 1):

Ութերորդ. ավանդույն ի Հոգւոյն, որպէս մարգարէիցն. «Մի՛ մերձենայք, ասէ, յաւծեալս իմ³ եւ ի մարգարէս» (Սաղմ. 67 15):

Իններորդ. ավանդույն որդեգրութեան, որպէս մկրտութիւն:

Տասներորդ. ավանդույն գերագոյն սոցա ըստ բնութեան միաւորութեան, որպէս Բանին Աստուծոյ ընդ մարդկութիւնս, վասն որոյ կոչի Աւծեալ եւ Քրիստոս: Եւ տե՛ս, զի ի բնութեամբ միաւորութեանց իմանի Քրիստոս, յայտ է, զի յորոշն⁴ ըստ ոմանց ոչ եւս մնայ Քրիստոս:

Բան. «Սա աժ զնա առ Յիսուս» (Յովհ. Ա 42):

Մեկնութիւն. Նախ՝ զի կատարելապէս ուսցի ի Քրիստոսէ: Երկրորդ. զի զիւրաւ գտցէ պատճառս դառնալոյ առ Քրիստոս, զի բազում բանս եհարց Պետրոս ընդ Անդրէաս, եւ քննեաց եւ ապա եկն առ Քրիստոս⁵, թէպէտ եւ աւետարանիչս համառաւտ անցանէ:

Բան. «Յայեցեալ ընդ նա Յիսուսի» (Յովհ. Ա 42):

Մեկնութիւն⁶. Ոչ միայն զգալական տեսութեամբն, այլ ներքին տեսութեամբն գրաւեաց զնա:

Զի՞ փոխեաց զանունն

Եւ նախ ասաց զանունն նորա եւ զՀաւրն, զի ցուցցէ զամենատես գիտութիւն Աստուածութեան իւրոյ: Եւ վեց կերպիւ ամենա-

¹ C ըստ զօրութեան

² C ցօծեալն

³ A չեք

⁴ C որոշելն

⁵ C Յիսուս

⁶ B չեք

տես, այսինքն¹ տեսանէ զներքին եւ զարտաքին, այլ եւ զմերձն եւ զհեռուն, այլ եւ զանցեալն եւ զհանդերձեալն ներկայապէս տեսանէ, իսկ մեք միայն զմերձն եւ զյայտնին տեսանեմք:

Բան. «Կեփաս, որ է Պետրոս» (տե՛ս Յովհ. Ա 42):

Մեկնութիւն. Կեփաս ի յերթայեցւոցն Վեմ կոչի, եւ ի² յունացն՝ Պետրոս, եւ ի մերս՝ Վեմ, զի վէմ եղեւ դաւանութեամբն Քրիստոսի: Իսկ զի փոխեաց զանունն. նախ՝ զի ցուցցէ զինքն Տէր եւ իշխան գոլ, որպէս անդ զԱբրաամու անունն փոխեաց (հմմտ. Ծննդ. ԺԵ 5) եւ ասս՝ զՊետրոսին: Երկրորդ. զի նոր շնորհացն նոր անունս փոխեմք ի յեկեղեցիս: Երրորդ. զի կոչել զանունն Աստուծոյ Արարչի է³, որպէս ի լինելութեան կոչեաց երկինք եւ երկիր, ծով, ցամաք եւ այլն, եւ զԱդամ գործակից իւր արար, զի եդ անունս ամենայն կենդանեաց, եւ քահանայն փոխանորդ է Քրիստոսի⁴, վասն այն զնէ զանուանս տղայոց:

Վասն կոչման աշակերտաց

Եւ գիտելի է, զի կոչումն աշակերտացն չորս անգամ է. նախ՝ կոչեաց զաշակերտս ի հաւատս: Եւ զայս ասէ Յոհաննէս աստ: Երկրորդ. կոչեաց ի սիրելութիւն եւ ի հասարակ աշակերտութիւն: Եւ զայս ցուցանէ Ղուկաս, թէ՛ «Ել մի ի նաւուցն, որ էր Պետրոսի» (հմմտ. Ղուկ. Ե 3): Երրորդ. յաշակերտութիւն, որ հանապազ ընդ իւր շրջինն, եւ զայս ցուցանէ Մատթէոս, Մարկոս յեզր ծովուն, զի ձուկն որսային եւ ասէ. «Յայսմ հետէ զմարդիկ որսայք⁵» (հմմտ. Մատթ. Դ 19, Մարկ. Ա 17): Չորրորդ. կոչեցան յառաքելութեան շնորհն, եւ զայս պատմեն երեք⁶ աւետարանիչքն, եւ կոչեցեալ երկոտասան, զորս եւ առաքեալս անուանեաց եւ ետ նոցա իշխանութիւն եւ առաքեաց ի քարոզութիւն:

Այսքան առ այս:

Զի ել ի Գալիլեայ

Բան. «Ի վաղիւ անդր» (Յովհ. Ա 43):

¹ B որպէս

² C *չիք*

³ C Աստուծոյ է Արարչի

⁴ C փոխանորդ Քրիստոսի է

⁵ C Այսուհետս գմարդիկ որսացէք զկեանս

⁶ B չորս

Մեկնութիւն. Այս երրորդ¹ ակը է գկնի կոչման առաքելոցն:
Բան. «Կամեցաւ ելանել ի Գալիլեա» (Յովհ. Ա 43):

Մեկնութիւն². Գիտելի է, զի Քրիստոս գկնի³ մկրտութեան իւրոյ ի տեղի ինչ, որ ոչ ամենեւին բացեայ էր ի Յովհաննէ, անդ լինէր առ ի տալ նմա պատճառ բազում անգամ վկայելոյ, եւ այժմ դառնայ ի Գալիլեայ: Նախ՝ զի թէ կացեալ էր առ Յովհաննէս, ամենայն ժողովուրդն թողոյր զնա եւ գայր առ Քրիստոս, որպէս երկու աշակերտքն գնացին առ Քրիստոս: Եւ վասն պատուելոյ զՅովհաննէս ել անտի, եւ աւրինակ տայ մեզ մի՛ լինել մարդահաճոյ կամ գրկել զփառս այլոց:

Երկրորդ. ել ի Գալիլեայ, զի գաշակերտսն անտի ընտրեսցէ:
Եւ այս վասն վեց պատճառի.

Նախ՝ զի կարգ եւ սահման կատարեաց, զի պարտ է նախ գմերձաւորսն լնուլ բարեաւ եւ ապա գհեռաւորս, որպէս արեգակն նախ գմերձաւորս լուսաւորէ եւ ապա գբացեայն:

Երկրորդ. զի նախկին ծանաւթութիւն տայ առաւել յոյս եւ սէր, հաւանիլ վարդապետութեան նորա:

Երրորդ. զի բարձրացոյց զխոնարհութիւն եւ կործանեաց գհպարտութիւն, զի ոչ ի մեծամեծ քաղաքաց, այլ յանարգ տեղւոջ ընտրեաց գաշակերտսն:

Չորրորդ. զի թէ յիւր գաւառէն ոչ էր ընտրեալ գաշակերտսն, անգէտք ոմանք կարծէին, թէ վասն պակասութեան ինչ յաւտար տեղաց արար գհետեւողսն:

Հինգերորդ. զի լցցի բանն Եսայեայ. «Երկիր Զաբոդոնի եւ երկիր Նեփթաղիմայ եւ Գալիլեա, ժողովուրդ, որ նստէր⁴ ի խաւարի, լույս ծագեաց նոցա» (հմմտ. Եսայի Թ 1-2):

Վեցերորդ. զի կամեցաւ ի Գալիլեա յախմարաց ընտրել գաշակերտսն: Ո՛չ ի գիտնոց եւ ո՛չ ի մեծատանց, եւ ո՛չ յիշխանաց, նախ՝ զի մի ասիցեն, թէ բռնութեամբ, կամ ընչիւք, կամ գիտութեամբ խաբեցին: Երկրորդ. զի գաւրութիւն Քրիստոսի լիցի եւ ոչ՝ աշակերտացն:

Գտանէ գՓիլիպպոս

Մեկնութիւն. Ոչ պատահմամբ ինչ, այլ եգիտ զնա ըստ իւրում նախախնամութեան ի կոչել եւ ի լուսաւորել զնա:

¹ C երկրորդ

² B չիք

³ C յես

⁴ A B չիք որ Գստեր

Բան. «Եւ ասէ՛ եկ զկնի իմ» (Յովհ. Ա 43):

Մեկնութիւն¹. Եւ նա առժամայն գնաց զհետ նորա վասն չորից. նախ՝ զի բազում վկայութիւն լուեալ էր ի Յովհաննէ վասն Քրիստոսի: Երկրորդ. վասն զաւրաւոր հրամանացն Քրիստոսի, որ կարող էր քարշել առ ինքն: Երրորդ. զի ուսեալ էր ի յԱնդրեայ եւ ի Պետրոսէ, վասն որոյ ասէ, թէ Փիլիպպոս էր ի քաղաքէ Անդրեայ եւ Պետրոսի: Չորրորդ. լինի եւ այս, թէ Քրիստոս բազում բանս խաւսեցաւ ընդ Փիլիպպոսի եւ ապա ասէ. «Եկ զկնի իմ»:

Եւ այս գիտելի է, զի յորժամ ոչ ունէր Քրիստոս աշակերտս, ոչ ասաց ումեք, թէ՛ եկ զհետ իմ, այլ յորժամ վկայութեամբն Յովհաննու Անդրէաս եւ Յոհաննէս աշակերտեցան նմա, յայնժամ ասաց Փիլիպպոսի, թէ՛ եկ զհետ իմ: Եւ վկայել էր, զի առաջին աշակերտքն այլոց միջնորդութեամբ ածեալ լինէին առ Քրիստոս, առ ի բառնալ զցոյցս մարդասիրութեան² ի Քրիստոսէ:

Վասն Նաթանայելի

Բան. «Գտանէ Փիլիպպոս զՆաթանայել» (Յովհ. Ա 45):

Մեկնութիւն³. Ոչ պատահամբ, այլ ի խնդիր ելեալ եգիտ գնա, զի որպէս էր մարմնով եղբայր, լիցի եւ հոգևով եղբայր նորա: Այս Նաթանայել գիտէր զԳիրս եւ վարժ էր յաւրէնս եւ ի մարգարէս, եւ Փիլիպպոս թէպէտ սակաւ գիտէր զԳիրս, սակայն ուսեալ էր ի Քրիստոսէ զվկայութիւնս յաւրինաց եւ ի մարգարէից վասն Քրիստոսի:

Բան. «Գրեաց Մովսէս յաւրէնս» (հմմտ. Յովհ. Ա 45):

Մեկնութիւն. Նախ՝ յԱրարածքն է գրեալ զաւրհնութիւնսն Յակովբայ վասն Յուդայի. «Մի պակասեցտ իշխան ի Յուդայ» (Ծմնդ. ԽԹ 10) եւ այլն: Դարձեալ՝ յԵրկրորդ Աւրէնս ասէ. «Մարգարտ յարուցտ Տէր Աստուած իբրեւ [զիս]» (տես Բ Օր. ԺԸ 15): Իսկ մարգարէքն բազում վասն Քրիստոսի ճառեն:

Բան. «Գտա՛ք զՅիսուս» (Յովհ. Ա 45):

Մեկնութիւն. Գտանելն է որպէս նախ ասացաւ, իսկ գտաք՝ բազմաւորական, որպէս Յոհաննէս, Անդրէաս, Պետրոս եւ այլք: Յիսուսն⁴ Փրկիչ ասէ, զոր մարգարէքն բազումս ասացին, որպէս Դաւիթ. «Յարգարութեան քում փրկեա՛» (Սաղմ. Լ 2) եւ «Տէր, հաս-

¹ B *չիք*

² A B փառասիրութեան

³ B *չիք*

⁴ C Բան Յիսուսի

⁵ C փրկեա զիս

տատիչ իմ, [ապաւէն իմ] եւ փրկիչ իմ» (տե՛ս Սաղմ. Ժ 2) եւ «Առաքեաց զԲան իւր եւ փրկեաց¹» (տե՛ս Սաղմ. ԾԶ 20), Ամբակում. «Ուրախ եղէց յԱստուած փրկիչ իմ» (Ամբակ. Գ 18) եւ Եսայի. «Աստուած փրկիչ մեր եւ նա փրկեացէ զմեզ²» (տե՛ս Եսայի ԼԳ 22), եւ ի գիրս Եզր դպրի է գրեալ, թէ՛ «Զկնի ամսոցս այսոցիկ մեռցի փրկիչ որդի իմ³ եւ դարձցի վերստին յաշխարհ»⁴, այսինքն՝ յարութեամբն եւ միւսանգամ գալուստն:

Բան. «Որդի Յովսէփայ ի Նազարեթ» (Յովհ. Ա 45):

Մեկնութիւն⁵. Զի Յովսէփ խաւսեալն այր էր⁶ Մարիամու, թէպէտ ոչ գիտաց զնա, որդի կոչի նմա Քրիստոս: Եւ դարձեալ՝ Յովսէփ յազգէն Դաւթի է, իսկ նազարն յերբայեցւոց ծաղիկ լսի, որպէս ասէ Եսայի. «Բղխեսցէ գաւազան յարմատոյն Յեսսեայ եւ ելցէ նազաւրացի յարմատոյ անտի, զոր մեք ունիմք ծաղիկ» (հմմտ. Ես ԺԱ 1): Յերբայեցւոցն այնպէս է գրեալ, վասն որոյ յորժամ Նաթանայէլ իմացաւ զբանն Փիլիպպոսի եւ զԵսայեայն, համաձայն գոլ՝ ասէ.

Բան. «Ի Նազարեթ մա՞րթ ինչ [իցէ բարւոյ իմիք լինել]» (Յովհ. Ա 46):

Մեկնութիւն⁷. Նաթանայէլ անուանն Յիսուսի եւ Որդի գոլ Յովսէփայ եւ ի Դաւթէ՞⁸ հաւանութիւն ետ, բայց նազաւրացի գոլոյն ի տարակոյս անկաւ, զի մարգարէքն զՅիսուս ի Բեթղէէմէ՞⁹ ասեն գոլ, եւ Փիլիպպոս ոչ էր հասու աւրինաց եւ մարգարէիցն, ոչ կարաց պատասխանել նմա, վասն որոյ ասէ. «Եկ եւ տե՛ս»:

Դարձեալ՝ բանս Նաթանայէլի իմանի ոչ հարցմամբ, այլ գրութեամբ, որպէս թէ ասել. «Ի Նազարէթէ ասես ծնեալ զՅիսուս, եւ բարւոք է, զի համաձայնի բանին Եսայեայ»: Եւ գիտելի է, զի ըստ ճշմարտութեան Աւետարանին եւ Միքիայ ձայնին Քրիստոս ծնաւ ի Բեթղէէմ (հմմտ. Միքիա Ե 2), բայց ի Նազարէթ յղացեալ եղեւ եւ անդ սնաւ, վասն այն Նազաւրացի կոչեցաւ:

Բան. «Ետես [Յիսուս] զՆաթանայէլ, զի գայր» (Յովհ. Ա 47):

Մեկնութիւն. Նախքան զհասանելն Նաթանայէլի առ Յիսուս գովեաց զնա վասն երկու պատճառի. նախ՝ զի ցուցցէ, թէ աստուածային տեսութեամբն գիտաց զբարեմտութիւն նորա: Երկ-

¹ B բժշկեաց

² A B չիք

³ C Փրկիչ որդի իմ մեռանիցի

⁴ Տե՛ս «Անկանոն գիրք Հին Կտակարանի» Վենետիկ, 1898:

⁵ B չիք

⁶ C խոսնայր էր

⁷ C չիք

⁸ C ի Դաւթէ փիւ Դաւթի

⁹ C Բեթղայեմէ

րորդ. ի բառնալ զկարծիս երեսհաճութեան, զի թէ առաջի Նաթանայէլի էր ասացեալ կարծէին, թէ մարդահաճութիւն առնէ եւ թէ պէտ ոչ էր հասեալ առ Քրիստոս, այլ մերձ էր մինչ կարէր լսել:

Հարց. Թէ վասն է՞ր այնպէս խաւսէր:

Պատասխան. Վասն երից. նախ՝ զի հաստատեաց¹ զբանն Փիլիպպոսի: Երկրորդ. զի քարշեսցէ զՆաթանայէլ ի հաւատոս: Երրորդ. զի հաստատեաց զմերձակայսն ի բարիսն, վասն որոյ ասէ.

Բան. «Արդարեւ իսրայէլացի, յորում նենգութիւն ոչ գոյ» (Յովհ. Ա 47):

Մեկնութիւն². Արդարեւն ճշմարիտ լսի, որ բառնայ զսուտն եւ զչարն, եւ նենգութիւն է, յորժամ այլ ինչ լինի եւ այլ ինչ երեւի: Եւ չորս կերպիւ ոչ ունէր նենգութիւն. նախ՝ զի ոչ պատրէ զայլս եւ ոչ պատրի, ուստի ոչ պատրեցաւ ի բանիցն Փիլիպպոսի, այլ փութացաւ ականատես լինել: Երկրորդ. աննենգ է, որ ճշմարիտ տեսանէ եւ ասէ, որպէս նա՝ զվկայութիւն մարգարէիցն: Երրորդ. աննենգ էր ի պահպանութիւն աւրինացն: Չորրորդ. աննենգ եւ ուղիղ գայր առ Քրիստոս զճշմարտութիւն ճանաչել: Եւ զի ճշմարտասէր եւ խոնարհ էր այրն, ոչ ասաց, թէ ճշմարիտ ասես, եւ ոչ շնորհակալ եղեւ, այլ ասէ.

Բան. «Ուստի՞ ճանաչես զիս» (Յովհ. Ա 48):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ ի տեսոյ, թէ ի լրոյ ի սիրտս, թէ յերեսս, եւ կամէր, զի այլ իմն ծածուկ յայտնեացէ նմա:

Բան. «Ի ներքոյ թգեմոյն տեսի զքեզ» (Յովհ. Ա 48):

Մեկնութիւն. «Հրէայքն նշան հայցէին» (Ա Կորնթ. Ա 22), - ասէ առաքեալ, վասն որոյ Տէրն երեք նշան ետ Նաթանայէլի, զի հաւատասցէ. նախ՝ զծածուկ սրտին յայտնեաց, որ միայն Աստուծոյ է գործ, թէ արդարեւ սուրբ սրտիւ ես դու: Երկրորդ նշան. զի ասաց, թէ՛ «Եիր ի ներքոյ թգեմոյն, տեսի զքեզ», զոր ոչ ետես զգալապէս: Երրորդ նշան. «Թէ տեսանիցէք զերկինս բացեալ» (Յովհ. Ա 51) եւ այլն:

Իսկ ի ներքոյ թգեմոյն երեք է հարց. նախ՝ ի ներքոյ զգալի թգեմոյն էր, յորժամ կոչեաց զնա Փիլիպպոս: Երկրորդ. այն թգեմին, որ նախաստեղծքն ծածկեցին զամալթս իւրեանց, յորժամ ապականեցան մեղաւք: Երրորդ. թգեմի էր ստուերական աւրէնքն Մովսիսի, զի ունէին տերեւ միայն, այսինքն՝ զբանս աւրինացն եւ ոչ զպտուղս բարեգործութեան, եւ Քրիստոս այնմ աւրինակաւ անէժ զթգեմին, որ միայն զտերեւն ունէր: Ապա յայտ է, զի Քրիստոս ճանաչեաց զնա մինչ յերանս նախահաւըն էր մե-

¹ C հաստատեաց

² A B չիք

զուցելոյ, եւ մինչ յաւրէնս ստուերին էր, սահմանեաց զնա կոչել առ ինքն եւ առ շնորհս իւր:

Բան. «Դու ես Որդի Աստուծոյ» (Յովհ. Ա 49):

Մեկնութիւն. Դու ասելն զմի դէմն ցուցանէ, եւ ոչ ասէ՝ դուք, որ երկուութեան է ցոյցը:

Դարձեալ՝ երեք գիծ է, ցուցանէ զերեք միաւորութիւն ի Քրիստոս, այսինքն՝ մարմին, հոգի եւ բան:

Այս չորրորդ վկայութիւն է, թէ Աստուած է Քրիստոս¹:

Հարց. Վասն է՞ր Պետրոս զնոյնս դաւանեաց եւ գովեցաւ, եւ սա՛ ոչ:

Պատասխան. Ասեն ոմանք, եթէ ի նշանացն հաւատաց: Ասեմք, եթէ Պետրոս բազում սքանչելիք ետես եւ վարդապետութիւն, եւ ապա դաւանեաց, իսկ սա՛ երկու ծածուկ յայտնութիւն, եւ դաւանեաց եւ ոչ գովեցաւ: Այլ այս է պատճառն, զի Պետրոս զՔրիստոս բնութեամբ Որդի Աստուծոյ խոստովանեցաւ, իսկ Նաթանայէլ խոստովանեցաւ զնա մարդ, եւ շնորհաւք եւ առաքինութեամբ նմանեալ Աստուծոյ, վասն որոյ ասաց շնորհաւք որդեգրութեամբ որդի Աստուծոյ:

Այս է թերի եւ կարծեալք դաւանեալն, եւ այս յայտ է յերկու իրաց. նախ՝ զի ասաց. «Ռաբբի՛, Դու ես թագաւորն Իսրայէլի», իսկ բնութեամբ Որդին Աստուծոյ ոչ միայն Իսրայէլի է թագաւոր, այլ եւ ամենեցուն²: Երկրորդ. յայտ է ի պատասխանոյն Քրիստոսի, զի ոչ երանեաց զնա որպէս զՊետրոս, այլ վասն կարաւտութեան մտացն բարձրագոյն իմաստ աւանդէ նմա:

Դարձեալ՝ դաւանութիւն Պետրոսի գովի, որպէս թէ յայտնեալ ի Հաւրէ, եւ Նաթանայէլին ոչ գովի, զի ի կարծեաց մտաց իւրոց: Եւ երեք բան ասաց. նախ՝ Ռաբբի, զի յայտնեաց նմա զծածուկն: Երկրորդ. ասէ՛ Որդի Աստուծոյ, խոստովանի զմեծութիւն ի ծննդենէ ունել ի կողմանէ Աստուծոյ: Երրորդ. ասէ՛ Թագաւոր Իսրայէլի: Ի վերայ ժողովրդեանն ասաց, որպէս եւ հրէայքն ժամանակեայ թագաւոր կարծէին զՔրիստոս:

Բան. «Ամէն, ամէն ասեմ ձեզ» (Յովհ. Ա 51):

Մեկնութիւն. «Ճշմարիտ» թարգմանի յերբայեցոցն, իսկ կրկնելն նախ զառաւել ստուգութիւն ցուցանէ: Երկրորդ. զի Աստուած է մարդացեալ: Երրորդ. զհինն եւ զնորս ինքն ասաց: Չորրորդ. զերկրաւորս եւ զերկնաւորն ճշմարիտ ասեմ ձեզ՝ ի դէմս ամենայն հաւատացելոց:

¹ Եւ չէք այսինքն՝ մարմին, հոգի եւ բան ... Աստուած է Քրիստոս

² Եւ ամենայն արարածոց

Բան. «Փոխանակ զի ասացի¹» (Յովհ. Ա 50):

Մեկնութիւն. Նախ՝ փոխանակ փոքր հաւատոցդ զմեծամեծս ուսուցանեմ քեզ: Դարձեալ՝ շնորհիւ որդեգրութեան դաւանեցար զիս, եւս մեծագոյն տեսցես՝ ճանաչելով զիմս ճշմարտութիւն: Եւ դարձեալ՝ վասն սակաւ յայտնութեանդ զիս Որդի Աստուծոյ դաւանեցար, եւս մեծամեծ հրաշս տեսցես, որով կատարեալ հաւատասցիս: Եւ այս է, որ ասէ:

Բան. «Տեսանիցէք գերկինս բացեալ» (Յովհ. Ա 51):

Մեկնութիւն. Չորս կերպիւ իմանի. նախ՝ երկինքն բացեալ եղեւ ի մկրտութիւն, որպէս ետես զերկինս բացեալ (հմմտ. Մատթ. Գ 16): Երկրորդ. բացեալ եղեւ ի խաչելութիւն, որպէս ասաց աւագակին. «Այաւր ընդ իս իցես ի դրախտին» (Ղուկ. ԻԳ 43): Երրորդ. բացեալ եղեւ ի համբարձումն, որպէս ասէին. «Համբարձէք իշխանք զդրունս ձեր²» (Սաղմ. ԻԳ 7): Չորրորդ. բացեալ լինի ի դատաստանի, յորժամ գալարին երկինք:

Դարձեալ երկինք զԳիրս աստուածայինս կոչէ. «Երկինք բացցին» (հմմտ. Յայտն. Դ 1) ասէ, այսինքն՝ միտք զրոց եւ հրեշտակաց, այսինքն՝ սպասաւորք Բանին մտցեն ի նա եւ ելցեն, բաշխեն մարդկան ի շնորհաց նորա:

Բան. «Եւ զիրեշտակս Աստուծոյ, զի ելանիցեն եւ իջանիցեն» (Յովհ. Ա 51):

Մեկնութիւն. Չորս մտաւք է.

Նախ՝ զայն ցուցանէ, թէ՛ «Ես այն Աստուածն եմ, որ ի գլուխ սանդխտոցն³ նստէի առ Յակոբ, զի ինեւ հրեշտակք յերկիր իջանեն, եւ մարդիկ արժանաւորին յերկինս ելանել»:

Երկրորդ. թէպէտ մարդ⁴ եղէ, այլ ի Հաւրէ ոչ բաժանեցայ, վասն որոյ հրեշտակք ի յերկինս ելցեն ի փառաբանութիւն ինձ, յաջմէ Հաւր նստեալ, եւ իջցեն ի սպասաւորութիւն մարդկութեանս, զի ես յերկինս եմ եւ յերկրի, ըստ այնմ. «Աստուած մեր յերկինս եւ յերկրի» (Սաղմ. ԾԺԳ 3):

Երրորդ. ի ձեռն մարդեղութեանս իմ իջցեն հրեշտակք եւ բերեն առ մարդիկ զողորմութիւն իմ, եւ զմարդկան բարեգործութիւնս յերկինս հանեն:

¹ A ասաց

² A B չիք զդրունս ձեր

³ A սանդխտոցն, C սանդղոցն

⁴ B մարդ թէպէտ

Չորրորդ. յերկինս ասելով վերացուցանէ զմիտս եւ զկամս մեր առ երկնային փառսն, որ է վախճան հաւատոյ եւ յուսոյն¹, որ ի Քրիստոս:

Իսկ թէ ուր իջին հրեշտակք, ասեմք նախ՝ թէ² ի ծնունդն, որ «Փառք ի բարձունս» երգէին (հմմտ. Ղուկ. Բ 14): Երկրորդ. առ մկրտութիւն սպասաւորէին Երրորդական անձնաւորութեանցն (հմմտ. Մատթ. Գ 16-17): Երրորդ. յանապատին հրեշտակք մերձեալ պաշտէին զնա (հմմտ. Մատթ. Դ 11): Չորրորդ. «Առ խաչին հրեշտակք Աստուծոյ զաւրացուցանէին» (հմմտ. Ղուկ. ԻԲ 43) ասէ: Հինգերորդ. ի յարութեան աւետիս տային (հմմտ. Մատթ. ԻԸ 2-8): Վեցերորդ. ի համբարձումն ասէ. «Արք երկու հասին առ նոսա ի հանդերձս լուսաւորս» (տե՛ս Գործք Ա 10): Եւթներորդ. «Ի միւսանգամ գալուստն ելցեն հրեշտակք եւ մեկնեսցեն ի միմեանց» (Մատթ. ԺԳ 49) եւ այլ բազում:

Իսկ որ ասէ՝ Որդի մարդոյ. նախ՝ զի մի եւ նոյն է Որդին Աստուծոյ՝ ծնեալն ի Հաւրէ, եւ նոյն³ ծնեալն ի մաւրէ. մի Որդի, մի դէմ⁴, մի անձն, մի բնութիւն միաւորեալ: Երկրորդ. տայ աւերինակ խոնարհութեան, զի Նաթանայէլ Որդի Աստուծոյ կոչեաց, եւ Քրիստոս զինքն Որդի Մարդոյ ասաց⁵. ուսուցանէ, զի յորժամ ի պատիւ ելանեմք, զչափ անձին մեր մի մոռասցուք, այլ ի խոնարհ կացցուք, որպէս ասէ Սաղմոս. «Որքան ի բարձրութիւն հասանես, զանձն քո ի խոնարհութեան կալջիր եւ ի Տեառնէ գտցես շնորհս» (տե՛ս Առակ. ԺՁ 3):

Հարց. Նաթանայէլ վասն է՞ր ոչ գրեցաւ ի թիւ երկոտասանիցն:

Պատասխան. Զի Նաթանայէլ եւ Նիկողիմոս վարդապետք եւ իմաստունք էին, ոչ կարգեաց զնոսա ի թիւ երկոտասանիցն, զի մի ասիցեն, թէ իմաստութեամբ պատրեցին զմարդիկ, սակայն կոչեաց զնոսա ի հաւատս եւ ի կարգ աշակերտացն: Այլ յետոյ կոչեաց զՊաւղոս, որ իմաստուն եւ ճարտար աւրէնսգէտն էր եւ կարգեաց ի թիւ երկոտասանիցն, զի մի ասիցեն մարդիկ, թէ տգիտութեամբ մոլորեցան:

Եւ աստ աւարտումն առաջին գլխոյն, թէ Քրիստոս Աստուած է չորիւք վկայութեամբ.

Առաջինն. աւետարանչին. «Ի սկզբանէ էր Բանն» (Յովհ. Ա 1):

¹ B սիրոյն

² C **չէք**

³ C նոյն է

⁴ B **չէք** մի դէմ

⁵ B ասէր

Երկրորդն. Եսայեայ. «Ճանապարհ արարէք Աստուծոյ մերոյ»
(հմմտ. Ես Խ 3):
Երրորդն. Յովաննու. «Սա է Որդին Աստուծոյ» (Յովհ. Ա 34) եւ այլն:
Չորրորդն. Նաթանայելի. «Դու ես Որդին Աստուծոյ՛»:
Այսքան առ այս՝²:

¹ A B *չիք* Չորրորդն. Նաթանայելի ... Աստուծոյ»

² C *չիք* Այսքան առ այս

Գլուխ Բ

Իսկ աստ ցուցանե՞լ երկրորդ պատճառ, թե Աստուած է Քրիստոս, ըստ այնմ արինակի, զի որ ոք հաւասարի Աստուծոյ կարողութեամբ՝ Աստուած է, իսկ Քրիստոս հաւասարի Աստուծոյ կարողութեամբ, ապա ուրեմն Աստուած է՝ Քրիստոս, եւ զհաւասարութիւն Քրիստոսի առ Աստուած ցուցանե՛ չորս կերպիւ. զառաջինն ի փոխարկելոյն զջուրն ի զինի, որպէս աստ ասէ՞.

Վասն Հարսանեաց

Բան. «Եւ յաւուրն երրորդի հարսանիք էին» (Յովհ. Բ 1):

Մեկնութիւն⁴. Ասէ իմաստասէրն Արիստոտէլ. «Եւ Հինգ իրի Հեռեւի⁵ ներգործութիւն, եւ ամենայն հոլթեան գոյ ներգործութիւն», սոյնպէս աւետարանիչս, յորժամ եցոյց զհոլթիւն Քրիստոսի, ծնանելով ի մաւրէ, այժմ ասէ զսքանչեւագործութիւն Քրիստոսի, որով յայտնի աստուածային կարողութիւն, զի գործ սքանչելեաց գեր ի վերոյ են, քան զամենայն կարողութիւն արարածոցս, եւ գործ սքանչելեացն Քրիստոսի ցուցանի չորս կերպիւ:

Առաջին. ի ծնունդն, զոր արար Քրիստոս յղացմամբ եւ ծնանելովն ի Կուսէն:

Երկրորդ. գործն, զոր արար Քրիստոս՝ շրջելով ի մէջ մարդկան:

Երրորդ. գործն⁶, զոր արար մեռանելովն:

Չորրորդ. գործն, զոր ինչ արար՝ յառնելովն ի մեռելոց:

Արդ, աւետարանիչս, զոր ինչ վասն ծննդեանն էր, ասաց, իսկ աստ ասէ զգործ սքանչելեացն, զոր արար Քրիստոս՝ շրջելովն ի վերայ երկրի: Եւ այսմ սքանչելեաց պատճառ էր պակասութիւն գինոյն ի հարսանիսն, վասն որոյ նախ գրէ զհարսանիսն եւ նախ ցուցանէ զժամանակն եւ զտեղին, որպէս ասէ. «Եւ յաւուրն երրորդի հարսանիք էին ի Կանա Գալիլեացոց⁷» (Յովհ. Բ 1):

¹ C ցուցանի

² B **չիք** իսկ Քրիստոս հաւասարի Աստուծոյ կարողութեամբ, ապա ուրեմն Աստուած է

³ C ասի

⁴ B **չիք**

⁵ B երեւի

⁶ B բանն

⁷ A B **չիք**

Մեկնութիւն. Թիւ աւուրցս յետ մկրտութեան եւ յետ փորձութեան, եւ յետ ամի միոյ է ստուգաբար տեսեալ: Եւ է առաջին անգամ միջին վաղիւն, որ Անդրէաս եւ Յոհաննէս աշակերտեցան, երկրորդ անգամ վերջին վաղիւն¹, որ զՓիլիպպոս եւ զՆաթանայէլ կոչեաց, իսկ երրորդ անգամ հարսանեացն ի Կանա, որ էր քաղաք Նաթանայէլի:

Եւ անքաղաքս երիւք պատիւ ունի. նախ՝ զի անքաղաքս է ծննդեան Տեառն: Երկրորդ. անքաղաքս է մկրտութեան յետ երեսուն ամի: Երրորդ. անքաղաքս է զՅոհաննէս ի գինի փոխարկելոյն եւ սկիզբն նոր նշանաց, որպէս նոր էր ծնունդն եւ մկրտութիւն:

Դարձեալ ի միտս. առաջինն նշանակէ զծնունդն ի Հաւրէ նախքան զյաւիտեանս, ըստ որում. «Ընդ քեզ է սկիզբն անքաղաքս վայելչութեան» (տես Սաղմ. ԾԹ 3): Երկրորդ. զծնունդն ի մաւրէ, որ եղեւ սրբութիւն մարդկան. «Ձոր Յայր սրբեաց եւ առաքեաց» (Յովհ. Ժ 36) ասէ: Երրորդն. զյարութիւն ի գերեզմանէ, զի այն էր անքաղաքս հարսանեաց, որպէս եւ խաչն պսակեաց եւ փեսայութեան ասէ Սաղմոսն (հմմտ. Սաղմ. Ը 6, Երբ. Բ 9):

Այլ եւ վասն անքաղաքս գիտելի է ըստ տոմարին, զի յունուարի վեցը, որ է անքաղաքս ծննդեան Տեառն եւ մարտի յոթ եւ տասն, որ է առաջին անգամ արարչութեան, որ ըստ եբրայեցոցն ի մինն անելեացն է, եւ ապրիլի եւթն, որ է անքաղաքս անեռեաց: Երեքեան անքաղաքս ի մին պատկեր դիպի, որ նշանակէ գեռանձնեայ Աստուածութիւն, այլ լոյսն առաջին, ծնեալ ի Հաւրէ, էջ ի կոյսն եւ ծնալ ի մաւրէ: Իսկ առ մեզ. առաջին՝ անքաղաքս է ծննդեան, երկրորդ՝ անքաղաքս հոգեւոր, երրորդ՝ անքաղաքս յարութեան մեր, որ է հարսանեաց եւ գալստեան փեսային:

Դարձեալ ի յայտ միտս երեք անքաղաքս հարսանիք առնեմք ըստ մարմնոյ, իսկ հարսանիք, այսինքն՝ հաւանութեամբ փեսային եւ հարսին զյայտնի² միաւորութիւն նշանակէ: Իսկ թէ ո՞ւմ էր հարսանիք, ասեն ուղղափառ վարդապետք, եթէ Շմաւոնի էր՝ որդւոյն Կղէովպայ, եղբաւրն Յովսէփայ Աստուածահաւրն:

Եւ սուտ են, որ ասեն Յոհաննու գոլ: Եւ յայտ է ի չորից. նախ՝ ի ժամանակէն, որ ի յեռանդեան անքաղաքս աշակերտեցաւ Քրիստոսի Անդրեալ հանդերձ՝ ըստ Աւետարանին, այժմ զիս՞րդ անքաղաքս հարսանիք: Երկրորդ. յայտ է ի պատմութեանցն, որ ասէ զհարսանիքն լինել Շմաւոնի եւ ոչ՝ Յոհաննու: Երրորդ. անպատշաճ էր, եթէ Տէրն անքաղաքս, եւ ոչ լինէր ծնունդ եւ աճումն: Չոր-

¹ Եւ զի որ Անդրէաս եւ ... վերջին վաղիւն

² Եւ զի յայտնի

րորդ. անյարմար էր ավրհնել զամուսնութիւն եւ խափանել զնա, որ միմեանց ընդդէմ երեւի՝ գործով խափանել եւ բանիւ հրամայեալ:

Թէ Քրիստոս ի հարսանիսն գնաց

Հարցումն¹. Քրիստոս եւ Աստուածածինն վասն է՞ր գնացին ի հարսանիսն, զի անվայելուչ երեւի, զի թէ կրաւնաւոր ոք երթայ ի հարսանիս, անպատեհ է, մանաւանդ յորժամ կոյս լիցի, զի բազում անվայելուչ բանք լինին ի հարսանիս:

Պատասխան. Ասեն վարդապետք՝ վասն հինգ պատճառի գնաց Տէր մեր ի հարսանիսն. նախ՝ զի ըստ ավրհնացն Մովսիսի ամուսնութիւն առաւել պատիւ ունէր, քան զկուսութիւն: Երկրորդ. զի Յիսուս եւ մայր նորա գիտէին ճշմարիտ, զի ոչ կարէին մեղանշել: Երրորդ. զի յայն հարսանիսն ոչ գոյր այնպիսի խեղկատակութիւն, որպէս այժմ լինի, որ² ոչ է առանց մեղաց: Չորրորդ. Քրիստոս գնաց ի հարսանիսն եւ ավրհնեաց՝ ցուցանելով, թէ սուրբ է ամուսնութիւն եւ ոչ՝ պիղծ, որպէս ոմանք ասացին: Հինգերորդ. գնաց Քրիստոս ի հարսանիսն՝ ցուցանելով, թէ նոյն ինքն է, որ ի դրախտին զԱդամ եւ զԵւայ ավրհնեաց եւ ասէ. «Աճեցէք եւ բազմացարուք եւ լցէք գերկիր»³ (Ծննդ. Ա 28), նոյնպէս եւ աստ⁴ ավրհնեաց զավրհնաւոր կարգ ամուսնութեան:

Բան. «Ասէ մայրն ցՅիսուս» (Յովհ. Բ 3):

Մեկնութիւն. Նախ՝ զի պատճառ լիցի սքանչելեացն Քրիստոսի, ասէ. «Գիմի ոչ ունիմ»: Երկրորդ. հայեցաւ ի կարիս նոցա եւ կամեցաւ բառնալ զպատճառս ամաւթոյն:

Հարց. Ուստի՞ յուսայր Մարիամ սքանչելիք լինել յՈրդւոյն, զի դեռ չէր արարեալ:

Պատասխան. Ի վեց իրաց. նախ՝ յաւետեացն Գաբրիէլի, թէ Որդի է Աստուծոյ եւ զամենայն զոր ինչ կամի եւ առնէ: Երկրորդ. զի Հոգւոյն Սրբոյ բնակարան էր Մարիամ: Երրորդ. զի տեսեալ էր զայնքան հրաշս ի ծննդեանն, եւ զգալ մոգուցն եւ այլն: Չորրորդ. զի լուեալ զվկայութիւն Հաւր ել⁵ Յովաննու, եւ զիջումն Հոգւոյն Սրբոյ յաւուր մկրտութեան: Հինգերորդ. յորժամ գաշա-

¹ C հարց

² B եւ

³ A B չիք

⁴ C նոյն եւս

⁵ A B չիք

կերտսն հաւաքէր, իմացաւ, թէ յայտնելոց է եւ¹ զփառս իւր: Վեցերորդ. զի ի նոյն ժամու եղեւ ազդումն ի նա:

Թէ խիստ պատասխանի ետ մաւրն

Բան. «Ձի՞ կայ իմ եւ քո, կից դու» (Յովհ. Բ 4):

Հարց. Սա², որ յամենայնի հնազանդ էր ծնողացն (հմմտ. Ղուկ. Բ 50), ասէ Ղուկաս, աստ վասն է՞ր սաստիւ պատասխանէ:

Պատասխան. Ասեմք վասն բազում պատճառի.

Նախ՝ զի պարծանս եւ փառս ստանալոյ խնդրեաց: Ասէ. «Իմ գործս ոչ է³ վասն փառասիրութեան, այլ յաւզուտ եւ ի փրկութիւն մարդկան»:

Երկրորդ. զի դեռեւս ամենեւին ոչ էր պակասեալ գինին, վասն որոյ ոչ փափագէին եւ ոչ խնդրէին:

Երրորդ. զի հրամայաբար ասաց զաւրէն մարց ի վերայ սոսկ որդւոց:

Չորրորդ. զի բազումք էին անդ բազմեալ, բայց նա յառջեաց, ասաց սաստկաբար, զի կամէր, թէ այլ ոք յաւտարացն խնդրեսցէ:

Հինգերորդ. զի դեռ չէր հասեալ ժամանակ սքանչելեացն, զի սքանչելիս առնէր առ ի հաստատել զվարդապետութիւն իւր եւ տակաւին ոչ էր քարոզեալ եւ վարդապետեալ յայտնապէս, վասն որոյ ասէ. «Չեւ է հասեալ ժամանակ իմ» (Յովհ. Բ 4):

Վեցերորդ. զի յաւժարէր ի սքանչելիս առնելն եւ վասն այն եկն ի հարսանիս, այլ սաստելով ասէ. «Ձի՞ կայ իմ եւ քո», այսինքն՝ առ ի գիտել զպատշաճաւոր ժամանակն սքանչելեաց ոչ է հասարակ իմ եւ քո:

Եւթներորդ. յորժամ սոսկ իմանաս եւ ոչ հարցմամբ: Ասէ. «Կայ իմ կարողութիւն սքանչելիս առնել, զի Աստուած եմ, այլ չէ ժամանակ»:

Ութերորդ. ասէ. «Կայ իմ կարողութիւն ըստ Աստուածութեանս, որ ի Հաւրէ, առնել զինչ եւ կամիմ, այլ մարմինս, որ ի քէն ունիմ, զի՞նչ ունի կարողութիւն, զոր դու հրամայելով ասես»:

¹ C չէք

² C նա

³ A B չէք

Իններորդ. ասէ. «Կայ իմ կամք, որպէս ըստ Աստուածութեանս, որ ի Հաւրէ առաքեցայ, զի զկամս նորա առնեմ, սոյնպէս արարից եւ զքոյդ¹, զի սկիզբն մարդկութեանս իմ ի քէն է»:

Տասներորդ. սոսկ իմայ. «Ձի՞ կայ իմ եւ քո, կիմ դու», այսինքն՝ թէ ի միանալ² բնութեամբ Աստուածութեանս եւ մարդկութեանս, որ անքակ մնայ բնութեամբ, կայ, զի արարից ի ժամանակի, այլ դու շուտափոյթ եղեր զաւրէն կնոջ:

Բան. «Ոչ էր հասեալ ժամանակ նորա»:

Հարց. զի՞նչ է. «Չեւ էր հասեալ ժամանակ նորա»:

Պատասխան. Նախ՝ ոչ էր հասեալ ժամանակ սքանչելեաց, զի սքանչելիս առնէր առ ի հաստատել զիւր վարդապետութիւն, եւ դեռեւս ոչ էր քարոզեալ յայտնապէս:

Երկրորդ. «Չեւ է հասեալ ժամանակ իմ», այսինքն՝ ժամանակ պատշաճաւոր առնել սքանչելիս, զոր ես գիտեմ, եւ ոչ՝ դու, զի պակասութիւն գինւոյն դեռեւս ոչ էր յայտնեալ ամենեցուն, վասն որոյ եւ ոչ կարաւտէին:

Երրորդ. ոմանք ասեն. «Ոչ է հասեալ ժամանակ չարչարանաց իմ», զի յայնժամ առ քեզ³ խոնարհիմ՝ կատարելով զկամս քո, այն է, որ ի խաչին յանձնեաց զնա ի սիրեցեալ աշակերտն:

Չորրորդ. ոմանք հերձուածողք ասեն, թէ գործն Քրիստոսի եւ այլ մարդկան կախեալ կան ի զաւրութիւնս աստեղաց: Եւ այս կարի սուտ է⁴, զի ոչ միայն վասն Քրիստոսի, այլ եւ⁵ ամենայն մարդկան բանաւոր զաւրութիւն ոչ է կապեալ ընդ մարմնաւոր գործիս, վասն այն զաւրութիւնք աստեղաց ոչ ուղղակի ազդեն ի բանաւոր հոգիս, այլ միայն անուղղաբար, զի ազդելով ի մարմինն, միջնորդութեամբ մարմնոյն խոնարհեցուցանէ, զի մարդ բանականութեամբն կարէ հակառակիլ կամաց մարմնոյն, վասն որոյ ճարտար աստեղաբաշխք ասեն⁶, թէ այր իմաստուն տիրէ աստեղաց, այսինքն՝ զի յորժամ հետեւի մարմնոյն կամաց, այլ բանական ընտրութեամբն տիրէ աստեղաց, վասն որոյ պարտ է սոյնպէս մեկնել. «Չեւ է հասեալ ժամանակ իմ», այսինքն՝ պատշաճ ժամանակն առնելոյ սքանչելիս:

Հարց. Եթէ չէր ժամանակ սքանչելեաց, ապա վասն է՞ր արար:

¹ B չէք զի զկամս ... եւ զքոյդ

² B իմանալ

³ C չէք առ քեզ

⁴ C չէք

⁵ B չէք

⁶ A B չէք

Պատասխան. Թէպէտ ոչ էր ժամանակ սքանչելեացն, առ ի հաստատելոյ գբարողութիւն, այլ արար վասն չորից. նախ՝ վասն աղաչանաց մաւրն: Երկրորդ. վասն պիտոյից գինւոյն: Երրորդ. վասն ամալթոյ նոցին բառնալոյ: Չորրորդ. գաշակերտսն հաստատելոյ ի հաւատս ժամանակ եղեւ, որպէս թէ թագաւոր ոմն վասն յանցանաց կշտամբիցէ զմարդ եւ ազնուականք ոմանք աղաչեն զնա ոչ պատուհասել, եւ թագաւորն ասէ. «Դեռեւ ոչ է ժամանակ թողլոյ նոցա զմեղանսն», այլ վասն աղաչանաց նոցա թողու:

Եւ այն, զի ասեն, թէ Աստուածածինն փառասիրութեամբ խնդրեաց առնել սքանչելիս, սուտ ասեն, զի փառասիրութիւն մահու չափ մեղք է, եւ Աստուածածին Կոյսն ոչ կարէր մեղանչել ո՛չ մահու չափ եւ ո՛չ ներելի: Եւ այս յայտ է նախ, զի փառք մեղացն այն է, որ միայն վասն անձին լինի, իսկ փառք սքանչելեացն էր փառք Քրիստոսի եւ փառք Հաւր նորա եւ Հոգւոյն, եւ փառք տեսողացն եւ փառք գործոյն սքանչելեաց, ապա ուրեմն ոչ էր մեղք: Դարձեալ՝ մեք յամենայն ժամ փառս տամք Քրիստոսի, եւ ոչ է մեղք: Եւ դարձեալ՝ Տէր զփառաւորիչս իւր փառաւորէ, եւ ոչ է մեղք, նոյնպէս եւ փառք Սրբոյ Կուսին վասն սքանչելեացն Քրիստոսի ոչ էր մեղք: Դարձեալ՝ պատասխանին Քրիստոսի առ մայրն թէպէտ անպատիւ երեւի, սակայն վեհագոյն պատուոյ եւ սիրոյ է նշան չորս պատճառաւ:

Նախ՝ զի որքան որդին կատարեալ է, այնքան եւ մայրն պատուել, եւ Քրիստոս կոպիտ պատասխանաւն եցոյց, թէ ոչ ունի առ մայրն մարմնական սէր, որ անկատար է, այլ միայն հոգեւոր սէր, որ պատուական է եւ կատարեալ:

Երկրորդ. եցոյց Քրիստոս զհաստատ եւ զկատարեալ սէրն Մարիամու, որ ոչ է մարդահաճոյ, եւ ոչ վասն¹ խիստ պատասխանելոյն խռովէր, վասն այն համարձակ խաւսելովն պատուեաց զնա:

Երրորդ. առ ի բառնալ զամենայն կարծիս փառասիրութեան ի սքանչելեաց իւրոց, զի թէ քաղցր պատասխան էր տուեալ, ասէին, թէ վասն մարմնական սիրոյն արար զսքանչելիսն:

Չորրորդ պատճառ. առ ի ցուցանել ըստ հասարակ պատճառի եւ կարգի, թէ ոչ էր հասեալ ժամանակն սքանչելեաց, եւ այս մեծ պատիւ է մաւրն, զի Քրիստոս զոչ ժամանակն վասն պատուոյ մաւրն ժամանակ արար:

¹ AB չիք

Բան. «Աստ մայրն ցապասաւորսն, որ զինչ ասիցէ (ծեզ,) արասջի՛ք» (Յովհ. Բ 5):

Մեկնութիւն¹. Նախ ցուցանէ, թէ գիտէր, որ առնելոց էր Քրիստոս սքանչելիս: Երկրորդ. եւ զկերպ սքանչելեացն իմացաւ մասնաւորապէս, այսինքն՝ զի Քրիստոս ի յառնել սքանչելեացն հրամայելոց էր ինչ սպասաւորացն, վասն որոյ ասաց մայրն. «Ձոր ինչ ասիցէ ձեզ, արասջի՛ք»:

Վեց թակոյկք

Բան. «Անդ էին թակոյկք կճեայք վեց» (Յովհ. Բ 6):

Մեկնութիւն. Յորժամ ճառեաց աւետարանիչս զպատճառ սքանչելեացն, որ էր պակասութիւն գինւոյն, այժմ ճառէ, թէ որպէ՞ս եղեւ, մինչ ասէ. «Անդ էին թակոյկք կճեայք վեց²»:

Մեկնութիւն. Կուճ մարմարն է, թակոյք ամանն է ջրոյ, որպէս կուժ կամ փարչ:

Բան. «Ըստ սրբութեան» (Յովհ. Բ 6):

Մեկնութիւն. Ասէ զայս, զի մի կարծեսցի գինի լինել ի նոսա, այլ վասն լուացման էր պատրաստեալ, զի գետք եւ աղբիւրք պակասէ ի Պաղեստինէ, որովք սրբէին գինքեանս ի հրապարակէ մտեալ կամ բռնալիր լուանալ, եւ ջրհորոց ջուրն ոչ էր ի սրբութիւն, եւ թէ երբէք գինի լցեալ լինէր ի թակոյսն, ոչ էր պիտոյ այնմ գործոյ:

Բան. «Տանէին մի-մի ի նոցանէ մարս երկուս» (Յովհ. Բ 6):

Մեկնութիւն. Մարն չափոյ անունն է, որպէս մեք «փաս» ասեմք, եւ յոյնք՝ «սաւսարիաւս»: Եւ է սաւսարիաւսն, այսինքն՝ մարն, երկու լիտր, ո՛չ առաւել մեծ եւ ո՛չ փոքր, այլ միջակ: Ասեն, թէ երկուքն ի նոցանէ տանէին մարս երկուս-երկուս, այսինքն՝ չորս-չորս լիտր եւ չորս թակոյկքն ի նոցանէ³ տանէին երեք-երեք մարս, որ է վեց-վեց լիտր, եւ լինի ամէնն վեչտասան մար եւ երեսուն եւ երկու լիտր:

Բան. «Եւ ասէ. “Լցէք զթակոյկսդ ջրով”» (Յովհ. Բ 7):

Մեկնութիւն. Եւ վասն է՞ր ասէ՝ Լցէք ջրով, զի⁴ կարող էր հրամանաւ ընդ զջուրն, որպէս յանապատին հրամանաւ զհացն արձեցոյց, եւ այլն:

¹ B *չեք*

² C *չեք*

³ A B *չեք* ի նոցանէ

⁴ C *չեք*

Ասեմք վասն երեք պատճառի. նախ՝ զի ցուցցէ, թէ ոչ ըստ իւրում կարողութեան առնէր զսքանչելիսն, այլ ըստ մերում աւգտի: Երկրորդ. զի առաջին նշան էր, պարտ էր հաստատուն եւ յայտնի լինել, զի եւ այլոց նշանացն հաւատասցեն: Երրորդ. զի թէ զլասցին, ոտք եւ ձեռք իւրեանց յանդիմանեսցեն զնոսա, որք բերին եւ արկին զջուրն:

Բան. «Տաճարապետն» (Յովհ. Բ 8):

Մեկնութիւն. Ոմանք զփեսեղբայրն ասեն, որք զհարսանիսն Շմաւոնի ասեն եւ զՅոհաննէս փեսեղբայր եւ տաճարապետ, իսկ Ոսկեբերանն ասէ, թէ քահանայ էր եւ ունէր իշխանութիւն ի տաճարին, վասն որոյ եւ պետ ասէ, իսկ խորհրդաբար ասեն տաճարապետ զԱբրահամ¹, իսկ այլք՝ զՅոհաննէս: Անուշ գինի՝ նոր աւրէնքս եւ յոռի հնոյն ասէ:

Անուշ գինուոյն

Բան. «Իբրեւ ճաշակեաց» (Յովհ. Բ 9):

Մեկնութիւն. Նախ՝ զարմացաւ վասն ազնուութեան գինուոյն, եւ ոչ գիտէր, թէ զաւրութեամբն Քրիստոսի եղեալ էր: Դարձեալ՝ բնութիւն եւ զաւրութիւն, եւ համ, եւ հոտն գինուոյ էր փոխեալ, իսկ գոյնն ջրոյն, ուստի յայտ է յայնմանէ, որ իբրեւ ճաշակեաց, ապա գիտաց, թէ գինի է: Խաւսի ընդ փեսային տաճարապետն՝ յանդիմանելով. «Ամենայն նարդ» (Յովհ. Բ 10), այսինքն՝ որ գիտութեամբ վարի. «Ձանոյշ գինին յառաջագոյն» (Յովհ. Բ 10), այսինքն՝ ի սկիզբն կերակրոյն, զի յայնժամ ճաշակելիքն առաւել ճաշակէ զազնուութիւն գինուոյն եւ ոչ զկնի արբեցութեան, եւ յետոյ զյոռին, այսինքն՝ զանպիտանն ի ժամ արբեցութեան տան, որ ոչ կարեն զանազանել զլաւն ի վատէն, դու պահեցեր, որպէս թէ յիմարութեամբ արարեր: Եւ աստ պատասխանի ետ փեսայն տաճարապետին, բայց Աւետարանս համառաւտ անցանէ, միայն գրէ զփոխել ջրոյն: Յայնմանէ² սովորեալ քրիստոնէից ի յըմպել գինուոյն «անոյշ» ասեմք միմեանց, որպէս տաճարապետն անոյշ գինի ասաց: Եւ զայս ասէ սուրբն Եւագրիոս. «Ամենեւիմբ³ գինի մի ըմպիցես⁴, - այսինքն՝ կրաւնաւորացն կանոն է, - ապա թէ ըմպիցես, զԱրարիչն աւրհնեսցես», զայս աշխարհականաց ասէ:

Բան. «Ձայս արար սկիզբն նշանաց» (Յովհ. Բ 11):

¹ C զԱբրահամ

² C եւ յայնմանէ

³ C ամենեւին

⁴ C ըմպեսցես

Մեկնութիւն¹. Նշան, որ բանիւ լինի², եւ արուեստ, որ ձեռաւք առնէր:

Բան. «Եւ հաւատացին [ի նա] աշակերտք նորա» (Յովհ. Բ 11):

Մեկնութիւն. Անդրէաս եւ Յոհաննէս եւ այլքն յայնժամ հաւատացին, յորժամ եկին զհետ Նորա, այլ աստ առաւել հաստատեցան: Եւ գիտելի է, զի յորժամ աշակերտքն զհետ³ Յիսուսի կոչեցան ի հարսանիսն, դեռեւս ոչ էին աշակերտեալ նմա, այլ միայն հաւատացեալ, որպէս ցուցաւ ի վերոյ, այլ աշակերտ կոչէ, զի աշակերտելոց էին, որպէս ասեմք. «Պաւղոս առաքեալ, ծնեալ⁴ ի Տարսոն», ոչ թէ առաքեալ ծնաւ, այլ իմանամք առաքեալ, յորժամ զայս ասեմք: Ոմանք թիւրեն զբանս զայս, թէ ոչ է սկիզբն ամենայն նշանաց Իւրոց, այլ միայն ի Գալիլեա էր առաջին:

Եւ սուտ են վասն երկու պատճառի.

Նախ՝ զի ասաց Մկրտիչն, թէ՛ ես⁵ ոչ գիտէի զնա (Յովհ. Ա 31), եւ դարձեալ ասէ. «Ի միջի ձերում կայ, զոր դուքն ոչ գիտէք» (Յովհ. Ա 26): Արդ, եթէ սքանչելիս էր արարեալ, ոչ լինէր անծանալթ նոցա:

Երկրորդ. թէ սքանչելիս էր արարեալ մինչ ի մկրտութիւն, ապա ոչ էր պարտ կարապետ ունենալ եւ վկայ, զի սքանչելիքն բաւական էր ցուցանել, եւ մանաւանդ, զի տղայական հասակին սքանչելիքն առաւել զարմանալի լինէր⁶ եւ յերկար ժամանակաւ:

Եւ գիտելի է, զի Քրիստոս սքանչելիք առնէր վասն երկու պատճառի. նախ՝ զի ցուցցէ զԱստուածութիւն իւր:

Երկրորդ. զի հաստատեսցէ զվարդապետութիւն իւր, որով զմարդիկ ածէր ի հաւատս: Արդ, վասն վարդապետութեան պարտ էր մնալ ի կատարեալ հասակն, որ էր երեսնամեայ հասակն⁷, որպէս Յովսէփ երեսնամեայ ընկալաւ զտէրութիւն ի վերայ Եգիպտոսի, եւ Դաւիթ երեսնամեայ թագաւորեաց, եւ Եզեկիէլ երեսնամեայ մարգարէացաւ, սոյնպէս պարտ էր Քրիստոսի երեսնամեայ լինել եւ ապա յայտնապէս քարոզել: Նա եւ ոչ վայել էր յառաջ քան զերեսուն ամս սքանչելիս առնել՝ առ ի հաստատել զվարդապետութիւն իւր: Երկրորդ. զի մինչ ի մկրտութիւն եցոյց զճշմարիտ մարդեղութիւն⁸ իւր, զի մի առ աչաւք կարծեսցեն,

¹ B *չիք*

² C *չիք*

³ A C ընդ

⁴ C ծնաւ

⁵ C թէ ես փի եւս

⁶ B առաւել լինէր զարմանալի

⁷ C *չիք*

⁸ A B մարդկութիւն

վասն որոյ ոչ էր պարտ առնել սքանչելիս, իսկ յետ մկրտութեան եցոյց զԱստուածութիւն իւր, վասն այն պարտ էր առնել սքանչելիս¹:

Վասն Հարսանեաց

Եւ աստ լինի վեց հարց.

Նախ՝ թէ ընդէ՞ր ի հարսանիսն արար զառաջին նշանս:

Պատասխան. Նախ՝ զի աւրինակ տացէ մեր հոգեւոր հարսանեացն, զի ինքն է² փեսայ անմահ եւ հոգիք հաւատացելոց՝ հարսունք նմա, ըստ առաքելոյ. «Խորհուրդս այս մեծ է, բայց ես ասեմ ի Քրիստոս եւ յեկեղեցի³» (Եփես. Ե 32), որ մկրտութեամբն զգեստ լինի մեզ եւ մարմնովն կերակուր եւ գլուխ անդամոցս եւ այլն:

Երկրորդ. այն, զի յետ փորձութեան յաղթելոյ գնաց ի հարսանիսն: Յուցանէ, թէ որք յաղթեն փորձողին, ի հարսանիսն յաւիտենական վայելեն եւ ուրախանան, իսկ Սրբոյ Կուսին գնալն աւրինակ է մեզ, զի որք սրբութեամբ եւ կուսութեամբ մնան ի կատարումն կենաց իւրեանց, արժանի լինին հոգեւոր հարսանեացն եւ արքայութեան երկնից:

Վասն յատկութեանց գինւոյն

Երկրորդ հարց. Վասն է՞ր զսկիզբն⁴ նշանացն⁵ ի՞նչ ջուրն արար:

Պատասխան. Նախ՝ յաւրինակ հին աւրինացն, զի փոխելոց էր զսառնասառոյց աւրէնս, որ էր՝ ակն ընդ ական եւ մահ ընդ մահու (Իմմտ. Ելք ԻԱ 24-25), ի նոր քաղցր վարդապետութիւնս, որ ասէ. «Լուծ իմ քաղցր է, եւ բեռն իմ՝ փոքրոգի⁷» (Մատթ. ԺԱ 30): Երկրորդ. ջրովն ցուցանէ զբնութիւնս մեր, զի ցրտացեալ էաք ի սիրոյն Աստուծոյ եւ լուծեալ հոգևով եւ անհամ մտաւք, գէջ ախտիւք, իսկ գալստեամբն Քրիստոսի ջերմացոյց ի սէրն Աստուծոյ եւ քաղցր գործովք, որով⁸ տանի¹ առ Աստուած:

¹ C *չիք* իսկ յետ մկրտութեան ... առնել սքանչելիս

² B *չիք*

³ A B *չիք* ի Քրիստոս եւ յեկեղեցի

⁴ B սկիզբն

⁵ C նշանաց

⁶ B *չիք*

⁷ A B *չիք* Իմ փոքրոգի

⁸ B որք

Եւ այլ երկոտասան յատկութիւնս ունի գինին, որ յարմարի առ մեզ. նախ՝ զի ջուր է որթոյ² որակացեալ³, քաղցրահամ է, առնուհանոտ է, ջերմացնէ, զաւրացնէ, արբեցնէ, ուրախարար է, առողջարար է եւ պատճառ սիրոյ⁴, ի բազում պտղոց ժողովի, ի հնձանս ճմլի, պարզի եւ լինի գինի: Այսպէս ի ճշմարիտ որթոյն որակացաք եւ քաղցրացաք ի բարիս անուհանոտ վարուք եւ այլն:

Երրորդ հարց. Ընդէ՞ր ի սկիզբն նշանացն զբնութիւն փոխեաց:

Պատասխան. Նախ՝ զի ցուցցէ, թէ որպէս ըստ բնութեան կարգի է, որ ի մէջ որթոյն ջուրն ի գինի փոխարկի, իսկ որ ի մէջ թակուկացն չըջեցաւ, այն Աստուծոյ էր կարողութիւն, սոյնպէս եւ անսերմն յղութիւն, եւ անխախտ կուսութեամբ ծնունդն աստուածային է հրաշք, եւ ի վեր, քան զբնութեան գործն: Եւ դարձեալ՝ վկայ լինել վերջին սքանչելեացն, այսինքն՝ յարութեան եւ յաղթութեան մահու, որ ոչ կարաց տիրել նմա: Եւ թէ ոք ասիցէ. «Ապա ջուրն ի գինի եղեալ աւրինակ է Քրիստոսի, որ Բանն մարմին եղեալ», ասեմք թէ՛ ոչ, զի թէպէտ որպէս Բանն մարմին եղեալ, եւ մարդկային տեսակն ոչ փոխեցաւ, եւ ջուրն գինի եղեալ, եւ գոյնն ոչ փոխեցաւ, այսու նման է, այլ անդ միաւորութիւն եղեալ, իսկ աստ՝ փոփոխումն, այսու չէ նման: Եւ թէ ասիցէ ոք. «Ապա աւրինակ է, զի հացն եւ գինին փոխին ի մարմին եւ յարիւնն⁵ Քրիստոսի», ասեմք, թէ՛ ոչ, զի գոյացութիւն ջրոյն փոխեցաւ ի գոյացութիւն գինւոյ, եւ մնաց գոյնն, այնու նման է, այլ զի անդ համն եւ հոտն⁶ փոխեցաւ, եւ աստ՝ ոչ, այնու չէ նման:

Այս առ երրորդն:

Խորհուրդ վեցիցն

Հարց. Վասն է՞ր վեցն են թակոյկք:

Պատասխան. Ասեմք, թէ չորս ինչ նշանակէ.

Նախ՝ զի վեց թիւն կատարեալ է, զի յիւր մասանցն բաղկանայ առ ի ցուցանել, թէ որ զմարդն ստեղծ ի⁷ վեցերորդ աւուրն

¹ C տեսանի

² A յորթոյ B յորթ

³ B յորթ որակացեալ

⁴ A սիրոյ C սիրոյ է

⁵ C յարիւնն

⁶ C հոտն եւ համն

⁷ B չեք

եւ ի վեցերորդ ժամն յանցեալ, եւ Տէրն ի վեցերորդ դարն եկն ի վեցերորդ աւրն եւ ի վեցերորդ ժամն¹ վերստին նորոգեաց զնա:

Երկրորդ. վեց ի նմանութիւն վեցեկի շարժմանցն ի շարժումն գործոց բարեաց:

Երրորդ. ի յաւրինակ հինգ զգայութեանցս եւ միոյ մտացս, որ փոխելոց էր ի յիմացումն, ի տեսութիւն եւ ի լսողութիւն աստուածային աւրինացն, ե՛լ զհոտոտումն, ե՛լ զճաշակումն, ե՛լ զշաւափումն արդարութեան գործոց, ե՛լ յիւրն նոր ուխտ փրկութեան մերոյ:

Չորրորդ. ի յաւրինակ վեցեկի շարժմանց ամենայն էից լինելութեան ասեմ, եւ յապականութեան², աճելութեան եւ նուազութեան, այլայլութեան, եւ ըստ տեղւոյ փոփոխման, զի փոխելոց էր զմեզ ի նորոգութիւն:

Հինգերորդ. դարձեալ գիտելի է, զի վեց թակոյկքն աւրինակ էին միոյն Կուսի Աստուածածնի Մարիամու. նախ՝ զի որպէս թակոյկքն առանց լնլոյ գինւոյ լցան գինով, սոյնպէս Կոյսն Մարիամ առանց սերման առն յղացաւ զՔրիստոս: Երկրորդ. զի որպէս թակոյկքն միանգամ ծնան զգինին եւ այլ ոչ եւս յաւել ծնանել, սոյնպէս եւ Մարիամ մի անգամ ծնաւ զէմմանուէլն եւ այլ ոչ եւս: Երրորդ. զի թակոյկքն ծնան ի տկարութենէ ի³ զաւրութիւն եւ ի յանարգութենէ ի պատուականութիւն, իսկ Քրիստոս զընդդէմ նոցին ի մեծութենէ ի նուազութիւն, ի փառաց յանարգութիւն, ի ծնունդն եւ յայլն ամենայն՝ ըստ առաքելոյ. «Ձանձն ունայնացոյց, զկերպսն ծառայի էառ⁴»:

Վեցերորդ հարց. Թէ վասն է՞ր զսկիզբն⁵ վարդապետութեան իւրոյ ի յաւազան սրբութեանցն արար:

Պատասխան⁶. Զի ցուցցէ, թէ ոչ է հակառակ հնոյն, այնու, որով զվարդապետութիւն իւր ի նոցանէ սկսաւ:

Այս առաջին վկայութիւն ի կարողութենէ, թէ Աստուած է Քրիստոս, յորում զջուրն ի գինի փոխեաց:

Այսքան առ այս:

¹ A B **չիք** յանցեալ, եւ Տէրն .. ի վեցերորդ ժամն

² C ապականութեան

³ B **չիք**

⁴ C **չիք** Երրորդ. զի թակոյքն ... ծառայի էառ»

⁵ B սկիզբն

⁶ A B հարց

Թէ գաքանչելիս առնէր

Բան. «Յետ այսորիկ» (Յովհ. Բ 12):

Մեկնութիւն. Յետ մկրտելոյն եւ զաշակերտան ժողովելոյ զվարդապետութիւն եւ զնշանան առնէր¹ վասն չորից. նախ՝ զի ցուցցէ զիմաստութիւն եւ զկարողութիւն իւր: Երկրորդ. տեսցեն եւ լուիցեն ժողովուրդն: Երրորդ. զի փրկեսցին եւ ուղղեսցեն զինքեանս: Չորրորդ. զի վարդապետք ուսուցանեն եւ արասցեն, թէպէտ ոչ սքանչելիք, այլ ճգնութիւն եւ կուսութիւն եւ այլն, որ ի վեր է, քան զբնութիւն:

Իսկ ասելն. «Եջ ի Կափառնաուսն²», (Յովհ. Բ 12) որ է մայրաքաղաք զալիլեացուց նախ ցուցանէ, թէ ցած է, քան զԿանայ: Երկրորդ. ցուցանէ, թէ այսր-անդր³ շրջէր եւ քարոզէր վասն փրկութեան մարդկան: Երրորդ. ցուցանէ, թէ յորժամ տեսական մտաւք յափշտակի ոք ի վեր եւ ի սուրբ Գիրս, պարտ է գործնականաւ իջանել եւ քարոզել այլոց եւ մխիթարել զաղքատս եւ զտրտմեալս:

Բան. «Ինքն եւ նայրն իւր» (Յովհ. Բ 12):

Մեկնութիւն. Զի Աստուածաճայրն Յովսէփ վախճանեալ էր եւ ի մկրտութենէն ինքն՝ Որդին Միածին, սպասաւորէր ծնողին Աստուածածին Կուսին մինչ ի խաչն, որ յանձնեաց ի կոյսն Յոհաննէս: Եւ եղբարք կոչէին որդիքն Յովսէփայ Յակովբոս եւ Յովսէս, որք են յեւթանասնիցն, եւ Շմաւոն եւ Յուդա, որք են յերկոտասանիցն:

Բան. «Եւ անդ լինէր ոչ բազում ինչ աւուրս⁴» (Յովհ. Բ 12):

Մեկնութիւն. Զի ժամանակն մերձ էր ի յերուսաղէմ գնալոյն, այլ անդ բազում սքանչելիս արար, որպէս Մատթէոս պատմէ:

Վասն զատկին հրէից

Բան. «Եւ էր մերձ Ձատիկն հրէից» (Յովհ. Բ 13):

Մեկնութիւն. Եւ զիտելի է, զի պարտ էր հրէիցն յերիս հանդիսաւոր տաւնս յերուսաղէմ գնալ, որ է Ձատիկն, Պենտակոստէն եւ տաղաւարահարքն: Եւ երկուքն ներուժն ունէր, թէ ոչ ելանէին, բայց ելից Ձատիկն անհնար էր, ոչ երթալ ի տաւնն, վասն որոյ ասէ. «Ել Յիսուս յերուսաղէմ» (Յովհ. Բ 13): Եւ Երուսաղէմն բարձր է, քան զամենայն երկիրն յամենայն կողմանցն, վասն որոյ ելա-

¹ C գործեր

² B Կափառնայուսն

³ C այսր եւ անդր

⁴ A B չիք ինչ աւուրս

նել ասի: Եւ Ձատիկ հրէից ասի առ ի բաժանել ի Ձատկէս քրիստոնէից, եւ Ձատիկ մեր զենաւ Քրիստոս եւ ազատեցաք ի մեղաց եւ ի դժոխոց, զի Ձատիկն ազատութիւն լսի, իսկ հրէից Ձատիկն գառն էր խորովեալ, որ կերան յԵգիպտոս եւ ելին եւ մարմնապէս ազատեցան:

Հարց. Ձի՞նչ է, որ հրէայքն նախ Ձատիկ առնեն եւ ապա բարձրջով պահք կենան, եւ քրիստոնեայք նախ պահեմք եւ ապա Ձատիկ առնեմք:

Պատասխան¹. Կրկին ինչ ցուցանէ. նախ՝ որ ի դրախտին փափկութեան էր Ադամ, եւ յետոյ յերկիր դառնութեան անկաւ, զայս ցուցանէ հրէից Ձատիկն, եւ յետոյ բաղարջ եւ դառնիճ, իսկ Քրիստոսիւ դարձեալ ի դրախտն ել, զայս նշանակէ քրիստոնէից պահքս եւ յետոյ՝ Ձատիկն:

Երկրորդ. մեղաւորք նախ ի յերկրի հեշտանան եւ յետոյ տանջին, որպէս Ձատիկ հրէիցն, եւ արդարք աստ տանջին եւ յետոյ հանգչին, որպէս Ձատիկ քրիստոնէից: Եւ այս առաջին Ձատիկն է յետ մկրտութեան, որ ել յԵրուսաղէմ եւ նշանս արար:

Եւ վասն կրկին պատճառի ել. նախ՝ վասն տաւնին, զի հարկ էր ելանել: Երկրորդ. վասն բազում ժողովրդեանն, որ ուսուցանէր:

Բան. «Եհան ի տաճարէն զաղանելվաճառսն, եւ եգիտ ի [տաճարիմ]²» (հմմտ. Յովհ. Բ 14):

Մեկնութիւն. Տաճար ոչ զներքին խորանն ասէ, ուր սեղան խնկոցն էր եւ աշտանակն, եւ ոչ՝ սրահ քահանայիցն, որ սեղան ողջակիզացն էր, այլ արտաքին սրահն, որպէս մերս ժամատուն, ուր ժողովուրդն աղաւթէին, եւ վարդապետքն ուսուցանէին: Եւ անդ վաճառէին, զոր ինչ ի տաճարին մատուցանէին: Եւ բարոք ասէ, զի եգիտ, զի պարտ է դատաւորին ստուգել զմեղսն եւ ապա պատժել:

Բան. «Արջառ, եւ ոչխար, եւ լուճափոխս» (տե՛ս Յովհ. Բ 14):

Մեկնութիւն. Քահանայապետքն վասն ազահութեան հնարեցան. նախ՝ վասն հեռաստանէ եկելոցն, որ ոչ կարէին անասունս բերել: Երկրորդ. զի մի մերձաւորքն պատճառս դնիցեն չմատուցանելոյ: Երրորդ. զի զմի մատուցեալն միւսանգամ եւս վաճառէից: Չորրորդ. զլուճայսն դնէին, զի որք ոչ ունէին արծաթ, փոխ տային: Հինգերորդ. զի փոխէին զարծաթ ընդ փողոյ եւ զոսկի ընդ արծաթոյ եւ այնպէս շահէին: Վեցերորդ. որք ի փոխ տա-

¹ Ընդ

² Բան. «Եւ եգիտ ի տաճարիմ»

յին, վաշխ եւս առնուին, ոչ յայտնապէս արծաթ, որ ընդդէմ էր աւրինացն, այլ ինչ կերպիւ, որ աղքատացնէին զժողովուրդն, վասն այն եհան զնոսա ի տաճարէն:

Դարձեալ՝ ի վաճառն լինի չորս իմն չարութիւն. նախ՝ խաբէութիւն, երկրորդ՝ ստուծիւն, երրորդ՝ սուտ երդումն, չորրորդ՝ ազահուծիւն եւ զրկանք: Վասն այն եհան զնոսա ի տաճարէն, որ գնէին եւ վաճառէին: Իսկ Մատթէոս երկու բան աւելի ասէ. մին, որ զաթոռս աղաւնավաճառացն կործանեաց, եւ միւս, որ ասէ. «Գրեալ է, տուն իմ տուն աղաւթից կոչեսցի»¹» (Մատթ. ԻԱ 13):

Եւ այս է պատճառն. նախ՝ զի այս ի սկիզբն քարոզութեան էր, կակղագոյն առնէր, իսկ անդ՝ մերձ առ խաչին: Երկրորդ. զի մի անգամ աստ խրատելովն ոչ զգաստացան, վասն որոյ յետոյ խստագոյն պատուհասեաց:

Վասն խարազանին

Բան. «Եւ արար խարազան չուանեայ» (Յովհ. Բ 15):

Մեկնութիւն. զգաւտին իւր կրկնեալ ոլորեաց եւ արար² խարազան վասն անասնոցն, եւ չուան՝ վասն չուելոյ եւ վարելոյ³ զնոսա որպէս զանմիտ:

Հարց. Ընդէ՞ր ոչ փայտիւ եւ այլ կարծր իրաւք:

Պատասխան. Զի տացէ աւրինակ մեզ, զի ոչ է պարտ խրատողի եւ ուսուցչի գաւազանաւ կամ այլ իրաւք հարկանել, որպէս մարմնաւոր իշխանք, այլ բանիւ խրատել եւ փոքր ինչ սաստել:

Դարձեալ Հարց. Ընդէ՞ր ոչ ընդդիմանային Քրիստոսի:

Պատասխան. Վասն երկու իրաց. նախ՝ վասն աստուածային գաւրութեան, որ երբեմն յերեսն փայլէր Քրիստոսի, մինչ զի հայել ոչ եւս իշխէին: Երկրորդ. վասն ազնիւ բանին. «Զի իշխանութեամբ էր բան նորա» (Յակ. Դ 32), ասէ, որպէս այն, որ ի մին ձայնէն ի վայր անկան բազմութիւն զինուորացն, որ ասաց, թէ՛ զո՞ խնդրէք (Յովհ. ԺԸ 4):

Հարց. Վասն է՞ր այնպէս զայրացաւ Քրիստոս, ե՛լ բանիւ, ե՛լ գործով, զոր ոչ այլ ուրեք երեւի, զի յորժամ սամարացի ասէին, հանդարտութեամբ պատասխանէր, նոյնպէս յորժամ այպանէին խաչողքն:

¹ A B չիք

² A C չիք

³ C չիք եւ վարելոյ

Պատասխան. Ասեն վարդապետք՝ չորս¹ պատճառի.

Նախ՝ զի ցուցցէ, թէ Տէր էր տաճարին, պարտ էր վրէժխնդիր լինել սրբութեան նորին:

Երկրորդ. զի կամէր ի շաբաթու բժշկութիւնս² առնել եւ հրէայքն յանցաւոր³ աւրինացն ասէին, արար զայս, զի ցուցցէ, թէ ոչ է հակառակ Աստուծոյ, այլ համակամ եւ համաբնութիւն ընդ Հաւր:

Երրորդ. զի ցուցցէ, թէ զալստեամբն իւր խափանելոց է ի տաճարէն զամենայն զոհս եւ զպատարագս մարմնական, եւ զհոգեւոր եւ զբանաւոր պատարագս աւետարանեսցէ:

Չորրորդ. ի յաւրինակ մեզ, զի եւ մեք ուսեալ տաճարին Աստուծոյ վրէժխնդիր լինիցիմք եւ զմեր համբերութեամբ տանիմք:

Եւ այս չորս կերպիւ.

Նախ՝ է տաճարն մարմնական շինեալ, զոր չէ պարտ ներել մարմնական ինչ եւ անսուրբ ի նմա տեսանել:

Երկրորդ. վասն⁴ հասարակ եկեղեցւոյս պարտ է վրէժ խնդրել, իսկ զանձանց մերոց՝ ներել:

Երրորդ. զհոգիս մեր, որ տաճար է Աստուծոյ, պարտ է սրբել, այլ մարմնոյս սրբութեան՝ անփոյթ առնել:

Չորրորդ. վասն երկնից տաճարին փոյթ առնել, եւ վասն երկրաւոր բնակութեանս՝ ոչ: Վասն այն կանոնեցին հարքն, թէ ոչ է պարտ ոչխար կամ այլ ինչ անասուն յեկեղեցիս թողուլ, եւ տես զպատճառն ի գիրս Հարցմանց յիններորդ հատորն, երեսուն եւ ինը համարն^{xvi}:

Բան. «Ապա յիշեցին աշակերտք՝ նախանձ տան քո [կերիցէ զիս]» (Յովհ. Բ 17):

Մեկնութիւն⁵. Թէպէտ զՀոգին Սուրբ դեռեալ չէին առեալ աշակերտքն, սակայն զգործսն Յիսուսի մասնաւորապէս իմացեալ ծանեան եւ զմտաւ ածին զբան սաղմոսին (Սաղմ. ԿԸ 10): Եւ վասն երկու պատճառի գրէ աւետարանիչս զայս. նախ՝ զի մի կարծեսցի, թէ առաքեալքն զՔրիստոս մոլեալ համարեցան, զի առանց բանիւ խրատելոյ յանկարծակի արտաքս մերժեաց ի տաճարէն, այլ վասն վրէժխնդրութեան Աստուծոյ: Երկրորդ. առ ի ցուցանել, թէ յայնմ հետէ սկիզբն արարին առաքեալքն իմանալ⁶ զբանս

¹ C վասն չորս

² C բժշկութիւն

³ B անցաւոր

⁴ A B զի

⁵ B չէք

⁶ A B չէք

Գրոց: *Իսկ ասելն.* «Նախանձ տան քո կերից գիս¹», *այսինքն՝ վառից գիս.* *նախ՝ զի աստուածային² նախանձուն վառեալ էր, որպէս Փենէհէս, Եղիա եւ Մատաթիա: Երկրորդ.* «Նախանձ տան քո կերից գիս³», *այսինքն՝ նախանձաւոր ցասումն այնպէս⁴ եխած զսիրտ իմ, զի ոչ կարացի զնախանձ սիրոյ եւ զսրտմտութեան թագուցանել: Եւ զի կրկին է նախանձ, այսինքն՝ բարի եւ չար, եւ չար նախանձ է, որ յատելոյ սկիզբն առնու եւ բարկանայ ընդդէմ սիրոյ եւ բարեաց ընկերին: Եւ այս է նախանձն սատանայի, որ ընդդէմ Աղամայ արար: Իսկ բարի նախանձ է, որ սկիզբն ի սիրոյ⁵ լինի եւ բարկանայ ընդդէմ այնմ, որ ներհակի ընդդէմ սիրոյ, եւ յայնժամ նախանձն աստուածային է եւ սուրբ, յորժամ ի Չերմեռանդ սիրոյն Աստուծոյ լինի⁶ եւ ուղիղ⁷ բարկութիւն, եւ ըստ հաճութեան Աստուծոյ կամացն չափեալ, որպէս աստ, սոյնպէս եւ⁸ ամենայն ուրեք, թէ վասն Աստուծոյ եւ ընդ Աստուծոյ լինի նախանձ սրտմտութեան, եւ բարկութեան հակառակութիւն բարի նախանձ ասի:*

Այս երկրորդ գլխոյն, որ ի կարողութենէն եցոյց, զի Աստուած է Քրիստոս, յորժամ վարեաց զնա ի տաճարէն:

Զի՞նչ է պատասխանին

Բան. «Պատասխանի ետ» (Յովհ. Բ 19):

Յարց⁹. *Զի՞նչ է ասել եւ զի՞նչ պատասխանել:*

Պատասխան. *Երկուքինն խաւսք է եւ արտաբերեալ բան, այլ երիւք որոշին. նախ՝ զի ասելն նախ է որպէս հարցանել, իսկ պատասխանելն՝ գկնի: Երկրորդ. ասելն¹⁰ ըստ կամաց ասողին է¹¹, իսկ պատասխանելն՝ ըստ իմացմանց հարցողին: Երրորդ. ասելն որպէս տարակոյսն է, եւ պատասխանելն՝ որպէս լուծանել:*

Բան. «Քակեցէք զտաճարս» (Յովհ. Բ 19):

¹ A B **չիք**

² A յաստուածային

³ A B **չիք**

⁴ B այսինքն

⁵ B որ ի սկիզբն ի սիրոյ

⁶ A B **չիք** յորժամ ... լինի

⁷ C եւ սուրբ եւ ուղիղ

⁸ B **չիք**

⁹ A B C մեկնութիւն հարց

¹⁰ B կրկ

¹¹ C ըստ կամաց է ասողին

Մեկնութիւն. Ոչ թէ խրատ տայ սպանանել զինքն, այլ մարգարէանայ:

Հարց. Վասն է՞ր ոչ երես նշան:

Պատասխան. Նախ՝ գիտէր¹, զի չէին աւգտելոց: Երկրորդ. զի նենգութեամբ խնդրէին²: Երրորդ. նոքա շրջեցին զբանն, եւ նա³ շրջեաց զպատասխանին: Չորրորդ. զի մեծ նշան առ խաչիւն եղեւ, այսինքն՝ յերկնէ եւ յերկրէ, ի մեռելոց ի կենդանւոյ, եւ յայլն: Հինգերորդ. զի ցուցցէ զինքն կանխագէտ գոլ եւ քննող սրտից նոցա:

Բան. «Ձքառասուն եւ զվեց ամ շինեցաւ» (Յովհ. Բ 20):

Մեկնութիւն. Նախ՝ այպանելով զբանն Քրիստոսի, իբր թէ անհնարին է, ասեն, զայս: Երկրորդ. զի թանձրամիտք էին, ոչ կարացին իմանալ զբանն Քրիստոսի:

Վասն մտաց

Հարցումն⁴. Զի՞նչ է թանձրամիտն:

Պատասխան. Յորժամ հարցեր զայս, նախ զայն գիտելի է⁵, թէ միտք վասն է՞ր կոչի, եւ ապա զթանձրամիտն:

Ասեմք զառաջինն, թէ միտք կոչի վասն կրկին իրաց. նախ՝ յամենայն իր մտանէ, այսինքն՝ ի գոյացութիւն, ի պատահումն, ի յերկինս, ի յերկրի, եւ յայլն⁶ ամենայն, եւ ոչ ինչ իր կարէ արգելել զմիտքն, եւ առաւել է, քան զլոյսն, որ միայն ի պարզն թափանցի եւ ի կարծրն ոչ կարէ: Երկրորդ. կոչի միտք, որ ամենայն բան եւ գործ եւ էութիւն եւ տեսութիւն ի յինքն մտանէ եւ զամենայն⁷ ժողովէ եւ պահէ անշփոթ, եւ առաւել քան զհայելի, որ զտեսեալն ոչ պահէ:

Առ երկրորդն ասեմք, թէ յերից է թանձրամիտն գոլ. նախ՝ ի թանձրութենէ մարմնոյն հանդիպեալ, երկրորդ՝ յանկիրթն գոլոյ, երրորդ՝ ընդ⁸ երկրաւորս կապի:

Նոյնպէս եւ սրամիտն է ընդդէմ սոցա. նախ՝ ի թեթեւ մարմնոյն, երկրորդ՝ ի կրթութենէ, երրորդ՝ զերկնայինսն խորհելոյ, զոր հրէայքն ոչ ունէին:

¹ B գիտեից
² B խորհեից
³ A B չէք
⁴ C հարց
⁵ C զայն էր գիտելի
⁶ A յայլ
⁷ C չէք
⁸ B չէք

Թէ քառասուն եւ վեց ամ շինեցաւ տաճարն

Հարց¹. Իսկ զի՞նչ է գքառասուն եւ վեց ամ շինեցաւն.

Պատասխան². Ջառաջին շինուածն Սողոմոնի³ այրեաց Նաբուզարդան⁴ դահճապետն եւ գերեաց զԵրուսաղէմ ի Բաբելոն, իսկ յորժամ թագաւորեաց Կիւրոս, արձակեաց զՍաղմանասար իշխանն հրէից հինգ բիւրաւք, զի շինեսցեն զտաճարն Աստուծոյ: Եւ խափանեցաւ մինչեւ⁵ ի Դարեհի վեցերորդ ամն, գումարին ամք քառասուն եւ վեց, զի մերձակայ այլազգիքն, որ շուրջ կային Երուսաղէմի, խափանումն առնէին շինութեան: Եւ գիտելի է, զի Կիւրոս թագաւորեաց երեսուն ամ, եւ յետ նորա⁶ Կամբելրոս՝ որդի նորա, տասն ամ: Եւ յետ նորա երկու ի մոգուցն թագաւորեցին եւթն ամիս, բայց ի ժամանակս ոչ թուին: Եւ զկնի նոցա թագաւորեաց Դարեհ, եւ յերկրորդ ամի թագաւորութեան իւրոյ առաքեաց զՋաւրաբաբէլ եւ զՅեսու Յովսեփեկեանց⁷ քահանայ յԵրուսաղէմ բազում ծախիւք՝ տալով նոցա զմնացեալ կահ տաճարին ի պատկերէն, զոր կանգնեաց Նաբուզարդոնոսոր, եւ ի չորրորդ ամն շինեաց զտաճարն, որ էր վեցերորդ ամն Դարեհի: Եւ սոյնպէս գքառասուն եւ վեց ամ շինեցաւ:

Մարմինն որպէս է տաճար

Հարց. Որպէ՞ս ասի մարմինն Քրիստոսի տաճար:

Պատասխան. Տաճարն կրկին է. նախ՝ էութեամբ, երկրորդ՝ բնակութեամբ: Էութեամբ տաճար է որպէս մարմինս հոգւոյս, եւ բնակութեամբ՝ որպէս տունս՝ մեզ, որ երբեմն ի բաց թողուի⁸: Արդ, մարմինն Քրիստոսի տաճար է էութեամբ եւ միաւորութեամբ, ըստ այնմ. «Բանն մարմին եղել եւ բնակեաց ի մեզ⁹» (Յովհ. Ա 14), եւ առաքեալ ասէ. «Ի նմա բնակէ ամենայն լրումն Աստուծոյ ծութեան մարմնապէս» (Կողոս. Բ 9), որ է էապէս: Իսկ բնակութեամբ տաճար են սուրբք Աստուծոյ, որպէս մարգարէք եւ առա-

¹ A B C չիք

² A B չիք

³ C Սողոմոնի

⁴ B Նաբուզարդ

⁵ B կրկ

⁶ A B չիք յետ նորա

⁷ B Ովսեփեկեանց

⁸ A B թողի, C թողու

⁹ A B չիք ի մեզ

քեալքն¹ եւ այլք, սոյնպէս ուղղափառքս ասեմք էութեամբ տաճար, իսկ չարափառքն՝ բնակութեամբ:

Եւ երկու ինչ նշանակէ տաճարն. նախ՝ զանշփոթ միաւորութիւն Բանին եւ մարմնոյն: Երկրորդ. զծածկելն մարմնով զԱստուածութիւն, սոյնպէս թէ ուրեք զգեստ կամ վարագոյր լսես, վասն ծածկելոյն ասէ եւ անշփոթ միութեան, եւ ոչ՝ վասն բաժան բնութեան կամ անձին:

Այլաբանութիւն ի շինութիւն տաճարին

Եւ գիտելի է, զի քառասուն եւ վեց թիւն ունի մտաւոր իմն տեսութիւն ի մարմինն Քրիստոսի չորս կերպիւ.

Նախ՝ զի ի քառասուն վեց աւրն կատարի ամենայն անդամք մարմնոյ տղային յարգանդի, սոյնպէս զի ի վեց աւրն զերդ զկաթն² մակարդեալ լինի եւ ապա ինն աւրն այլ յարիւն փոխարկի եւ ապա երկոտասան աւր այլ հաստատի եւ ամրանայ եւ շնչաւորի, եւ ապա ութ եւ տասան աւր³ այլ կատարեալ ձեւանայ եւ հաստատի. վեց, ինն, երկոտասան, ութ եւ տասան, որ լինի քառասուն եւ հինգ, եւ ի քառասուն եւ վեցերորդ աւրն՝ հոգեւորի անդրանիկին⁴, բայց ոչ է պարտ իմանալ, թէ Քրիստոսի մարմինն սոյնպէս ձեւացաւ, որպէս մերս, այլ յորժամ Կոյսն Սուրբ հաւանեցաւ բանին՝ ասելով. «Ահաւասիկ կամ աղախին Տեառն⁵» (Ղուկ. Ա 38), ի նոյն կէտն էջ Բանն Աստուած յարգանդ Կուսին: Եւ առումն եւ բաժանումն արեան, եւ ձեւանալ կատարեալ անդամաւք, եւ հոգեւորիլ բանական հոգևով եւ աստուածանալ միութեամբ Բանին, ի նոյն կէտն եղեւ:

Երկրորդ իմացումն. եթէ զքառասուն եւ վեցն վեց անգամ բազմապատկես, լինի երկու հարիւր եւթանասուն վեց աւր, որ է ինն ամիս եւ վեց աւր⁶, եւ սոյնպէս թուին յեւթներորդ կաղանդէն ապրիլի մինչեւ ի վեցն յունուարի⁷, յորում ծնաւ Քրիստոս ըստ մարմնոյ:

Երրորդ իմացումն. ըստ այլոց, թէ զքառասուն եւ վեց ժամն ասէ, զոր եկաց Քրիստոս ի գերեզմանի, սոյնպէս յերրորդ ժամէ

¹ C նարգարեքն եւ առաքեալք

² C կաթն

³ C չիք

⁴ A B հոգի անդրանիկն

⁵ A B չիք

⁶ B չիք որ է իմն ամիս եւ վեց աւր

⁷ A B C յունվարի

ուրբաթին, որպէս ասէ Մարկոս, մինչեւ ի լոյս կիրակէին այսքան ժամ է:

Չորրորդ իմացումն. զի զիր անուան Ադամայ ըստ յունարէն տառիցն ցուցանի քառասուն եւ վեց, քանզի «ալֆայն», որ է առաջին գիրն Ադամայ, նշանակէ մի, եւ «դեպելդա»¹, որ է² երկրորդ գիրն, նշանակէ չորս, եւ միւս եւս «ալֆայն» նշանակէ մի, եւ վերջին գիրն, որ է «էմ» նշանակէ քառասուն, որ լինի քառասուն եւ վեց, եւ այս խորհուրդ է, զի Քրիստոս առեալ զմարմին հինն Ադամայ եւ եղեւ նոր Ադամ:

Բան. «Եւ գերիս աւուրս կանգնեցից զդա» (Յովհ. Բ 19):

Մեկնութիւն. Մարմինն Քրիստոսի, որ քակտեցաւ մահուամբն եւ կանգնեցաւ երեքուրեայ յարութեամբն: Եւ զսոյնպիսի միտս բանին առժամայն ոչ իմացան առաքեալքն, քանզի զկնի այսմ բանի Պետրոս յորժամ լուաւ վասն չարչարանաց եւ մահուանն Քրիստոսի, կամէր խափանումն առնել, մինչեւ սաստեաց³ Տէրն՝ սատանայ կոչելով զնա⁴, այսինքն՝ հակառակ:

Բան. «Իսկ յորժամ յարեաւն ի մեռելոց, յիշեցին աշակերտքն [նորա], թէ այն է, զոր ասացն⁵» (Յովհ. Բ 22):

Մեկնութիւն⁶. Եւ հաւատացին ի նախատեսութիւն Քրիստոսի:

Բան. «Եւ հաւատացին Գրոյն» (Յովհ. Բ 22):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ մարգարէիցն, որպէս զրէ Ովսէէ. «Ողջացուցէ զմեզ յետ երկուցն⁷ աւուրց եւ յաւուրն երրորդի յարուցէ զմեզ» (տես Ովս. Զ 3): Զայս ցուցանէ միտք մարգարէութեանս, թէ յարութիւն Քրիստոսի պատճառ է մերոյ⁸ յարութեան: Եւ դարձեալ աւրինակաւ վասն յարութեան Քրիստոսի գրեալ է. «Յունան զերիս տիւս եւ զերիս գիշերս եկաց ի փոր կէտին» (Յովն. Բ 1):

Բան. «Եւ բանին» (Յովհ. Բ 22):

Մեկնութիւն. Զոր ասաց Քրիստոս աստ եւ յայլում վայրի. «Որդի մարդոյ բազումս չարչարելոց է ի քահանայից եւ ի դպրաց եւ յերրորդ աւուր յարիցէ» (հմմտ. Մարկ. Ը 31-32, Մատթ. ԺԶ 21-

¹ B դէլպէլդա

² A B չիք

³ B ասաց

⁴ A B չիք

⁵ A B չիք, C ասացն նախ

⁶ C չիք

⁷ C երկուց

⁸ B մարմնոյ

28, Ղուկ. Թ 22-27), *զի յայնժամ ծանեան զճշմարտութիւն բանին զկնի յարութեան Քրիստոսի, յորժամ եբաց զմիտս նոցա՝ իմանալ զԳիրս:*

Այլաբանութիւն երրորդ աւուրն

Դարձեալ¹ գիտելի է, զի երեք աւուրց թիւս յարմարի մտաւոր տեսութեամբ խորհրդաւոր մարմնոյն Քրիստոսի չորս կերպիւ.

Նախ՝ ժողովուրդք քրիստոնէից մինչ ի ժամանակս նեոխնն, որպէս յուրբաթու բազում չարչարանս կրեմք յանհաւատից եւ յայլ ազգաց, եւ ի հերձուածողաց, եւ ի գալուստ նեոխնն, որպէս ի գերեզմանի յատուկ յառանձնական աղաւթից ծածկելոց է: Իսկ զկնի մահուան նեոխնն՝ յարութիւն, զի ամենայն լեզու խոստովան լիցի զՔրիստոս, եւ գայցէ Քրիստոս ի դատաստան հասարակ մարդկան:

Երկրորդ. դարձեալ երեք աւրս այս ցուցանեն զժամանակս բնական աւրինացն եւ զգրաւորն եւ զչնորհաց Աւետարանին, զի բնական եւ գրաւոր աւրինաւքն դեռեւս բնութիւնս մեռեալ էր մեղաւք եւ ապա շնորհաւք Աւետարանին յարութիւն եղեւ թողութեամբ մեղաց եւ մաքուր վարուք:

Երրորդ. ըստ մտաց երեք աւրս այս տեսանի յերեք որպիսութիւն մարդկան. առաջին աւր է ծննդեան մինչ ի մահ, որ ի չարչարանս եմք, երկրորդ աւր՝ յետ մահու ի գերեզմանի հանգչիմք ընդ Քրիստոսի, երրորդ՝ աւր յարութեան, յորժամ գայ Քրիստոս եւ յարուցանէ զմեզ:

Չորրորդ տեսութիւն երեք աւուրց. առաջին աւրն արարչութեան, որ ունէր երեկոյ անառաւաւտ, յորում եղեն ամենայն, երկրորդ աւրն ունի առաւաւտ եւ երեկոյ՝ մինչ ի կատարած, երրորդ աւրն ունի առաւաւտ եւ է աներեկ, որ է աւր յարութեան մերոյ² եւ հանդերձեալ կեանքն, որք փառաւորին ի Քրիստոսէ եւ նմա փառք յաւիտեանս. Ամէն³:

Այս երրորդ վկայութիւն ի կարողութենէ, զի Աստուած է Քրիստոս, որ ասաց. «Զակեցէք զտաճարս եւ զերիս աւուրս կանգնեցից յարութեամբ» (տե՛ս Յովհ. Բ 19):

¹ Եւ դարձեալ

² Եւ մարմնոյ

³ Եւ չէք

Վասն տառնի Զատկին

Բան. «Եւ էր Յիսուս յԵրուսաղէմ ի Զատկի տաւնին» (Յովհ. Բ 23):

Մեկնութիւն. Տաւն Զատկին ոչ է մի աւր, այլ եւթն աւր, զոր բազում նշանս գործեաց եւ բազումք հաւատացին յանուն Նորա, այսինքն թէ՛ նա է ճշմարիտ Քրիստոսն խաւսեցեալ մարգարէիւքն:

Բան. «Բայց ինքն Յիսուս ոչ հաւատայր զանձն նոցա¹» (Յովհ. Բ 24):

Մեկնութիւն. Նախ՝ զբարձրագոյն խորհուրդ հաւատոյ աստուածգիտութեան իւրոյ ոչ յայտնէր նոցա: Երկրորդ. զԱստուածութեան փառաց նշոյլս գիտութեան ոչ ծագեաց ի սիրտս նոցա, որպէս Պետրոսին եւ Նաթանայէլին:

Վասն թերի հաւատոյ

Եւ ասէ զպատճառն, զի թերի էին ի հաւատն եւ նենգութեամբ:

Եւ այս յերիս դէմս. նախ՝ ի սկիզբն հաւատոյն, զի ի նշանացն յաղթեցան եւ հաւատացին, եւ ոչ կամաւ եւ յաւժարութեամբ: Երկրորդ. աստութեամբ միայն ի լեզուս, եւ ոչ ի սրտի հաւատացին:

Երրորդ. նենգութիւն ունէին սպանման նորա, եւ սոյնպէս ի սկիզբն եւ ի մէջն եւ ի վախճան հաւատոյն, թերի էին եւ ոչ կատարեալ, զի այն է բոլոր եւ կատարեալ, որ կամաւ եւ յաւժարութեամբ հաւատայ, եւ սրտիւ եւ լեզուաւ եւ յուսով ի սէրն Աստուծոյ:

Եւ դարձեալ գիտելի է, զի ոմանք ի սրտի եւ ի լեզուի հաւատան, կատարեալ է, եւ ոմանք լեզուաւ եւ ոչ սրտիւ, սուտ է, եւ ոմանք սրտիւ եւ ոչ լեզուաւ, պակաս է, որպէս Նիկողիմոսին, որ գիշերով եկն առ Քրիստոս:

Եւ աստ ճառէ զկերպ ճանաչմանն:

Բան. «Ձի ոչ էր պիտոյ, թէ ոք վկայեսցէ վասն մարդոյ» (Յովհ. Բ 25):

Մեկնութիւն. Ձի մարդիկ պատրին յերեւելի բանս եւ ի գործս, այլ Քրիստոս զձածուկ բանս եւ զվարս ճանաչէր եւ գիտէր՝ զինչ կրէր ի մարդն, եւ այնու եւս ցուցանի, թէ Աստուած է Քրիստոս եւ ծածկագէտ, որ քննէ զսիրտս եւ զերիկամունս:

Այս չորրորդ վկայութիւն, զի Աստուած է Քրիստոս ի կարողութենէ բազում սքանչելեացն, զոր գործեաց յԵրուսաղէմ:

¹ AB չիք

Արդ, առաջին կարողութիւնն այն է, որ զջուրն ի գինի փոխեաց: Երկրորդ կարողութիւնն, որ զհրէայան եհան ի տաճարէն խարազանաւ: Երրորդ կարողութիւնն վասն յարութեան, որ ասաց. «Յերիս աւուրս կանգնեցից զդա»: Չորրորդ կարողութիւնն ի բազում սքանչելեացն, որ արար ի տաւնի Ջատկին, յորում բազումք հաւատացին ի նա:

ԳՒՈՒՆ Գ

Վասն Նիկողիմոսի

Բան. «Եւ էր այր մի ի փարիսէցւոց» (Յովհ. Գ 1):

Մեկնութիւն. Ասաց նախ¹ վասն կարողութեան Քրիստոսի, աւսէ այժմ վասն փրկագործութեան Քրիստոսի, որով հաւասարի Աստուծոյ: Եւ այս չորս կերպիւ. նախ՝ վասն կացուցանելոյն զխորհուրդ մկրտութեան, որով փրկին մարդիկ, զոր աստ ասէ առ Նիկողիմոս²:

Բան. «Եւ էր այր մի» (Յովհ. Գ 1):

Մեկնութիւն. Սա մի էր ի բազմացն, որք հաւատացին յերուսաղէմ:

Եւ երեք գովութիւն դնէ.

Նախ՝ փարիսեցի ասէ, այսինքն՝ բաժանեալ յատուկ վարուք եւ գիտութեամբ, զի առաքինիք էին եւ պահողք եւ աղաւթողք: Այլ եւ գիտութեամբ առաւել, զի յարութեան մեռելոց եւ հոգեւոր ստեղծուածք խոստովանէին, զոր տգիտութեամբ սաղուկեցիքն ուրանային, վասն որոյ ասէր³ Պաւղոս. «Ուսմամբ փարիսեցի եմ» (Գործք ԻՁ 5):

Երկրորդ. իշխան հրէիցն ասէ, զի յայնժամ քահանայապետքն եւ քահանայք եւ վարդապետքն իշխանութիւն ունէին ի վերայ ժողովրդեանն, եւ սա քահանայապետ էր, այլ Աննա եւ Կայիափա մեծագոյնք էին, քան զսա:

Երրորդ. զի վարդապետ⁴ Քրիստոս ասէ. «Դու ես վարդապետ Իսրայէլի⁵» (Յովհ. Գ 10): Եւ գիտելի է, զի Քրիստոս զառաքեալսն ի տգիտաց ընտրեաց, զի հաւատս մեր ոչ իմաստութեամբ մարդկան լինէր, այլ իմաստութեամբն Աստուծոյ, այլ զոմանս իմաստուն կոչեաց, որպէս զՆաթանայէլ եւ Նիկողիմոս եւ Պաւղոս, զի մի արհամարհիցեն ոմանք, թէ հաւատս⁶ մեր ի պարզամտաց է եղեալ:

Բան. «Եկն առ նա ի գիշերի» (Յովհ. Գ 2):

¹ B կրկ

² A B Նիկողիմոս

³ B աստ

⁴ A B չիք

⁵ A զի վարդապետ աստ Քրիստոս դու ես Իսրայէլի

⁶ C հաւատք

Մեկնութիւն. Նախ՝ վասն երկիւղի, զի մի բարկասցին այլքն: Երկրորդ. վասն ամաւթոյ, զի վարդապետի անուն ունէր եւ առաջի ժողովրդեանն ամաչէր ուսանիլ:

Եւ կրկին վարդապետ կոչեաց զՔրիստոս. նախ՝ վասն ուսուցանելոյն, երկրորդ՝ վասն յատուկ առմանն¹, իբր յԱստուծոյ ընկալար: Եւ բարևոք ասէ, թէ՛ «Ոչ ոք կարէ զայդ նշանդ առնել, զոր դուդ առնես» (Յովհ. Գ 2), զի անքննելի իրաց ճշմարտութիւն սքանչելեաւք հաստատի: Եւ ոչ խոստովանէր զնա բնութեամբ Որդի Աստուծոյ, այլ սուրբ մարդ եւ յԱստուծոյ առաքեալ, որպէս զմարգարէսն, այլ զի ոչ նենգութեամբ եկն, այլ յստակ մտաւք եւ խոնարհութեամբ կամէր ուսանել, վասն այն Քրիստոս կամեցաւ ուսուցանել նմա զճշմարտութիւն Աւետարանին եւ վասն ճանաչման իւրոյ, որպէս ասէ.

Վասն վերստին ծննդեանն, որ է մկրտութիւն

Բան. «Եթէ ոչ ոք ծնցի ի ջրոյ, ո՛չ կարէ տեսանել» (տե՛ս Յովհ. Գ 3):

Մեկնութիւն. Նախ՝ զի միայն Աստուած ունի զԱստուած տեսանել բնութեամբ, իսկ մարդիկ տեսանեն զնա շնորհաւք մկրտութեան եւ հաւատով, որպէս գրէ Պետրոս ի Կաթողիկեայց, եթէ մկրտութեամբն «Մեծամեծ եւ պատուական աւետիքն պարգեւեալ են ձեզ, զի նոքիմք աստուածեղէն բնութեան լինիցիմք հաղորդակիցք» (հմմտ. Բ Պետր. Ա 3-4): Երկրորդ. ցուցանէ, թէ մկրտութիւն է առաջին խորհուրդ քրիստոնէից եւ նա է դուռն արքայութեան երկնից:

Եւ գիտելի է, զի չորս կերպիւ ասի դուռն. նախ՝ ծնունդն դուռն է մարմնաւոր կենացս: Երկրորդ. մկրտութիւն դուռն է հոգեւոր կենացն յաւիտենից: Երրորդ. հաւատն դուռն է տեսութեան Աստուծոյ: Չորրորդ. խոստովանութիւն դուռն է արդարութեան եւ շնորհաց:

Եւ թէ ոք ընդդէմ ասիցէ, զի նախահարքն հին աւրինաւքն փրկեցան, թէպէտ եւ ոչ մկրտեցան, ասեն վարդապետք, թէ յայնժամ ոչ էր հարկ մկրտութեան, այլ նոքա արդարացան² շնորհաւք մկրտութեան. նախ՝ զի ունէին նահապետքն հաւատովք զմկրտութիւն, այլ եւ աւրինակաւ զմկրտութիւն ունէին, որպէս յառաջ՝ թլփատութիւն եւ յետոյ՝ զլուացումն աւագանացն:

¹ B ուսմանն

² C մկրտեցան

Եւ թէ ոք ասիցէ. «Ապա հաւատն միայն մկրտութիւնն է առանց ջրոյ», - ասեմք, թէ՛ ոչ, զի մարդ հաւատացեալ առանց ջրոյ ոչ մտանէ յարքայութիւնն, եւ այս յայտ է ի Գործքն. նախ՝ որպէս ասաց ներքինին. «Ահա՛ ջուր, զի՞նչ արգելու ի մկրտելոյ», - ասէ Փիլիպպոս. «Եթէ հաւատաս բոլորով սրտիւ», եւ նա ասէ. «Հաւատամ, եթէ Յիսուս է Որդի Աստուծոյ», եւ մկրտեցաւ (հմմտ. Գործք Ը 36-38):

Երկրորդ. յայտ է, մինչ խաւսէր Պետրոս ի տանն Կռնելիոսի, հանգեալ Հոգին ի վերայ նոցա, որ լսէին զբանն, յայնժամ ասէ Պետրոս. «Մի՞թէ զջուր ոք արգելու», եւ հրամայեաց նոցա մկրտիլ յանուն Յիսուսի Քրիստոսի (Գործք Ժ 47): Ահա՛, որ հաւատով մկրտած էին եւ ջրով մկրտեցան, եւ գիտելի է, թէ մարդ արտաքոյ բնութեան¹ մեռանի եւ ոչ կարէ ընդունել զմկրտութիւնն ջրոյն եւ կամի մկրտիլ, բաւական է անդ հաւատով մկրտեալն, սոյնպէս եւ արեամբ մկրտեալն², թէ ոչ կարէ ջրով մկրտիլ, բաւական է, թէ զկաման ունիցի³:

Դարձեալ գիտելի է, թէ մարդ մկրտի միայն ջրով, առանց էութեան բանին, զոր Քրիստոս հրամայեաց, ոչ է մկրտեալ, վասն այն Պաւղոս զմկրտեալն Յովաննու վերստին մկրտեաց, զի Յովաննէս զձեւ բանին⁴ ոչ ասէր, որպէս Քրիստոս⁵:

Եւ դարձեալ գիտելի է, զի յայնժամ, յորժամ ասաց Քրիստոս զբանս զայս, ոչ էր հարկ ամենեցուն մկրտութիւնն, մինչեւ ի մահն Քրիստոսի, զի դեռեւս թլփատութիւնն զաւրութիւնն ունէր, իսկ յետ յարութեան, յորժամ մկրտութիւնն ընդհանուր քարոզեցաւ, յայնմ հետէ հարկ էր ամենեցուն մկրտիլ:

Բան. «Որ ծերն իցէ» (Յովհ. Գ 4):

Մեկնութիւն. նախ՝ զի ինքն ծեր էր⁶: Երկրորդ. զի ծերին անհաւատալի թուի միւսանգամ ծնանիլ⁷, քան տղային: Տկար էր մտաւք, զի միայն զմարմնոյ ծնունդս գիտէր, եւ ոչ՝ զհոգւոյ, այլ եւ ոչ զԲանին Աստուծոյ զծնունդն իմանայր, զի ահա մարդիկ ծնեալք ի հողոյ մաւրէ եւ մտանեմք ի հող եւ ծնանիմք յարութեամբ: Եւ դարձեալ՝ Բանն Աստուած ծնեալ ի Հաւրէ, եւ ծնաւ ի մաւրէ, եւ ել առ Հայր, եւ դարձեալ գալոց է յերկիր եւ ելանէ առ

¹ Ը բնակութեան

² Ա Բ մկրտիլն

³ Ը ունի

⁴ Ը բանին Քրիստոսի

⁵ Բ որպէս եւ Քրիստոս

⁶ Բ զի ծեր էր ինքն

⁷ Ը ծնանել

Հայր: Այսպէս եւ մեք՝ ծնեալք մարմնով ի մաւրէ ծնանիմք հոգևով յաւազանէ:

Բան. «Եթէ որ ոչ ծնցի ի ջրոյ եւ ի Զոգւոյ» (Յովհ. Գ 5):

Մեկնութիւն. Որպէս թէ ասել՝ ծնունդն այն, սոյնպէս պարտ է իմանալ.

Նախ՝ զի ջուրն արտաքոյ լուսացէ, եւ Հոգին Սուրբ ի ներքուստ սրբեցէ:

Երկրորդ. զի այսու ծննդեամբս լինիմք պատկեր Քրիստոսի, որպէս Քրիստոս ունի մարմին տեսանելի եւ Աստուածութիւն անտեսանելի, նոյնպէս աստ ջուր է զգալի եւ ներգործութիւն Հոգևոյն անտեսանելի:

Երրորդ. որպէս ի մարմնական ծնունդն պիտոյ է սերմ եւ արգանդ, յորոյ տղայն դաւղեալ գոյանայ, նոյնպէս ի հոգեւոր ծնունդս պիտոյ է Հոգին Սուրբ եւ ջուր, յոր թաղիմք մկրտութեամբ, ըստ առաքելոյ որպէս յարգանդի մաւր:

Սահման մկրտութեան

Մկրտութիւն է տուրք սրբութեան վերստին եւ աստուածայնոյն¹ ծնունդ: Դարձեալ՝ լուսցումն հոգեւոր վերստին եւ աստուածային ծնունդ:

Եւ վերստինն կրկին ասի, իսկ կրկինն չորս կերպիւ է. նախ՝ զի կրկին է² մարդս. հոգի եւ մարմին, եւ կրկին է ծնունդ մարդոյս: Երկրորդ. կրկին է, զի նախ պարտ է մարմնով ծնանիլ եւ ապա՝ հոգով: Երրորդ. կրկին է, զի զանմահ կեանքն ժառանգէ, ուստի զրկեցաւ Ադամ³: Չորրորդ. կրկին է ի վերայ մարմնական սրբութեանցն եւ աւրինակին, սա կրկին է եւ ճշմարտութիւն:

Դարձեալ վերստին վերին եւ առաւել ասէ, եւ բազում է առաւելութիւն երկրորդ ծննդեանս, քան զառաջինն. նախ՝ զի այն երկրաւոր⁴, իսկ այս՝ երկնաւոր: Երկրորդ. այն մարմնաւոր, այս հոգեւոր: Երրորդ. այն ի կեանս ժամանակեայ, այս ի կեանս յաւիտենից: Չորրորդ. այն ի մաւրէ եւ ի հաւրէ, այս յաւազանէն եւ ի հոգւոյն: Հինգերորդ. այն մեղաւք, այս շնորհաւք: Վեցերորդ. այնու պատկեր եմք⁵ հինն Ադամայ, այսու լինիմք պատկեր նորն

¹ C աստուածայնագոյն
² B չէք
³ C ձեռագրում երկրորդի փոխարեն երրորդն է գրված, իսկ երրորդի փոխարեն՝ երկրորդը:
⁴ B յերկրաւոր
⁵ C այնու եմք ի պատկեր

Աղամայ: Եւթներորդ. այնու ծնանիմք որդի մարդոյ, այսու ծնանիմք որդիս Աստուծոյ, վասն այն ասէ՝ վերստին եւ աստուածային ծնունդ:

Դարձեալ՝ որ ասէ. «Որ ոչ ծնցի ի ջրոյ եւ ի Զոգւոյ» (Յովհ. Գ 5):

Գիտելի է, վասն տասն իրաց զՂուր եւ զՀոգի յիշատակէ.

Նախ՝ զստեղծումն Աղամայ ի մէջ եբեր. Ղուր ասելով զչորս¹ տարերս նշանակէ, իսկ Հոգի՝ զբանական Հոգին փշեաց: Ասէ. «Շունչ կենդանի, եւ եղեւ մարդն Հոգի կենդանի»² (ԾԱՆՈՒ. Բ 7): Ասէ. «Որք ունին զբանական Հոգին եւ զնոյն մարմինն, նորա մտանեն յարքայութիւն Աստուծոյ»:

Երկրորդ. ցուցանէ, թէ նոյն Աստուածն է, որ զնախնի ծնունդն ի Ղրոյ եւ ի Հոգւոյ գոյացոյց եւ եղ ի դրախտին եւ այժմ զերկրորդ ծնունդս ի Ղրոյ եւ ի Հոգւոյ կազմէ եւ տայ զդրախտն ի ժառանգութիւն:

Երրորդ. դարձեալ որպէս ասէ մարգարէն. «Հոգի Աստուծոյ շրջէր ի վերայ Ղուրց» (ԾԱՆՈՒ. Ա 2), այսինքն՝ կամէր ստեղծանել զթուչունս ի Ղրոց,³ որ վերանան յաււղ, սոյնպէս ասէ. «Որ ոչ ծնցի ի Ղրոյ եւ ի Հոգւոյ⁴, ոչ վերանայ յարքայութիւն Աստուծոյ» (հմմտ. Յովհ. Գ 5):

Չորրորդ. Ղուր եւ Հոգի ասելով ցուցանէ զանգիտութիւն մերոյս ծննդեան, զի որպէս ոչ գիտեմք զառաջին ծնունդն, թէ որպէս բազկանայ մարմինն ի չորից տարերց, կամ որպէս տուի նմա բանական Հոգին, այլ հաւատովք իմանամք, սոյնպէս ոչ է քննելի երկրորդ ծնունդս ի Ղրոյ եւ ի Հոգւոյ, այլ հաւատով ծնանիմք:

Հինգերորդ. ցուցանէ, զի պէտս ունէաք առ երկրորդ ծնունդս, զի առաջին ծնունդն ի Ղրոյ եւ ի Հոգւոյ⁵, բանական Հոգւով կենդանացաք եւ ի դրախտն եղաք, եւ լուծմամբ պատուիրանին արտաքս անկաք, պարտ էր Ղրով եւ Հոգւով յանմահ կեանս ելանել:

Վեցերորդ. Ղուր եւ Հոգի ասելով ցուցանէ զաւերինակ մկրտութեանս, որպէս ի Հնումն լուացումն ի տաճարին, այլ եւ սրբութիւն Սելովամայ (հմմտ. Մատթ. Գ 11), այլ եւ Նէեման Ասորին (հմմտ. Դ Թագ. Ե 14), որ սրբեցաւ ի Յորդանանն⁶, որպէս անդ ի յաւրինակին բոլորովին մարմնով սրբեցան եւ մասամբ ինչ Հոգւով, սոյն-

¹ C **չիք** զստեղծումն ... զչորս

² A B **չիք**

³ C ցուրց

⁴ A B **չիք** եւ ի հոգւոյ

⁵ C հոգւոց

⁶ B C Յորդանան

պէս ի ճշմարտութիւնս բոլորովիմբ հոգւոյն է սրբութիւն եւ մարմնոյն:

Եւթներորդ. Ջուր եւ հոգի ասելով յիշումն ածէ զՄովսէսին, որ յամպն¹ եւ ի ծովն մկրտեցան ժողովուրդն, որպէս ասէ առաքեալ (հմմտ. Ա Կորնթ. Ժ 2):

Ութներորդ. յիշումն ածէ զմկրտելն Յովաննու, որ ասաց. «Ես մկրտեմ զձեզ ջրով», եւ հոգւովն այն է, որ ասաց. «Նա մկրտեսցէ Հոգւովն Սրբով»² (հմմտ. Մատթ. Գ 11):

Իններորդ. Ջուր եւ հոգի ասելով զայն ցուցանէ, որ ամենայն զգայական կենդանիք ի ջրոյ գոյանան, նաեւ տունկք եւ բոյսք ի յերկրի ջրով ծնանին եւ պտղաբերեն, եւ Հոգւոյն, զի հրամանաւն սոյնպէս բանական մարդս ջրով ծնանի եւ պտղաբերէ ի հոգեւոր կեանս:

Տասներորդ. զոր ասաց ինքն. «յԱստուծոյ եկեալ ես վարդապետ, եւ նշան առնես» (տես Յովհ. Գ 2), պարտ էր ի միտ ածել, թէ հաւատարիմ է բան նորա: Եւ այս³ եւս նշան է, զոր ուսուցանէ, վասն այն ասէ.

Բան. «Ծնեալն ի մարմնոյ մարմին է եւ ծնեալն ի հոգւոյ հոգի է»⁴ (Յովհ. Գ 6):

Մեկնութիւն. Նախ՝ որպէս ծնեալն ի մարմնոյ մարմին է՝ ի մարմնաւոր կեանս կացուցեալ, նոյնպէս ծնեալն ի հոգւոյ հոգի է՝ ի հոգեւոր կեանս⁵ կացուցեալ՝ ընդ ունել զներգործութիւն Հոգւոյն Սրբոյ:

Երկրորդ. ամենայն, որ ծնանի յայլմէ կերպիւ ինչ զնմանութիւն ծնողին ունի, որպէս մարմին զմարմնոյ, սոյնպէս ի հոգւոյն ծնեալն նման է հոգւոյն, ոչ ըստ միութեան սեռի եւ տեսակի, այլ նման⁶ միայն⁷ հոգեւոր կենաց եւ միաւորութեամբ առ Աստուած:

Երրորդ. մարմին ասէ⁸ զյաւժարութիւն ի մեղս, եւ հոգի՝ զյաւժարելն յարդարութիւնս, ըստ այնմ. «Որ միանալ⁹ ի պոռնիկ՝ մի մարմին է, եւ որ միանալ¹⁰ ի Տէր՝ մի հոգի է» (հմմտ. Ա Կորնթ. Զ 16-17):

¹ A B ի յամպն

² A B **չիք**

³ B այլ

⁴ A **չիք** հոգի է

⁵ B **չիք** կացուցեալ, նոյնպէս ... ի հոգեւոր կեանս

⁶ B **չիք**

⁷ A C **չիք**

⁸ B ասէ մարմին

⁹ A B միայն

¹⁰ A B միայն

Բան. «Դու մի՛ զարմանար» (Յովհ. Գ 7):

Մեկնութիւն. զարմացումն է, որ ի վեր է, քան զմիտս, եւ նա զմարմնաւոր ծնունդս միայն գիտէր, վասն այն զարմացաւ եւ անհաւան լինէր:

Հողմ եւ հոգին

Բան. «Յողմ ուր կամի, շնչէ» (Յովհ. Գ 8):

Մեկնութիւն. Զհողմ աւրինակ տայ հոգւոյն. նախ՝ վասն անուանն, զի հոգի կոչի հողմ, ըստ այնմ. «Հոգի Տեառն շնչեաց ի նմա» (տե՛ս Եսայի Խ 7), եւ ոգի է Հոգին Սուրբ:

Երկրորդ. վասն զաւրութեան, ըստ այնմ. «Աժ հողմ եւ դադարեցոյց զջուրն» (տե՛ս Ծննդ. Ը 1), եւ հողմով զաշտարակն ցրուեաց, եւ հողմով էջ ի Վերնատունն, որ է Հոգին Սուրբ:

Երրորդ. վասն ներգործութեան, զի հողմն կենդանեաց է զաւրութիւն, եւ առողջութիւն եւ սրբութիւն, եւ Հոգին Սուրբ՝ բանականաց:

Չորրորդ. վասն անգիտութեան զձայն նորա լսեմ, այլ ոչ գիտեմ ուստի զայ կամ յո՞ երթայ, սոյնպէս ի հոգեւոր ծնունդս ոչ գիտեմք զսկիզբն եւ ոչ զվախճան, զի յայսմ ծննդեանս սկիզբն է Հոգին Սուրբ, եւ վախճան՝ երանութիւն կենացն. նախ՝ զի զգայարանաւք ոչ ճաշակեմք: Երկրորդ. եւ ոչ կատարեալ մտաց տեսութեամբ, որքան ի մարմնի եմք, սակայն զձայն նորա լսեմք, այսինքն՝ զջուրն եւ զձեւ բանին զգայութեամբ ճանաչեմք: Այլ գիտելի է, զի սուրբն Ոսկեբերան զայս հողմս¹ գտարրականս ասէ:

Այլ ոմանք ասեն վասն Հոգւոյն Սրբոյ կրկին պատճառաւ². նախ՝ զի ասէ. «Ուր կամի, շնչէ»: Ասեմք, նախ եթէ կամք զԱրարչին ասէ՝ ուր նա կամի, սա շնչէ: Երկրորդ. կամք³ զանարգել շարժումն ասէ, զի յուճեքէ ոչ խափանի, այլ զաւրաւոր եւ իշխանութեամբ շարժի:

Դարձեալ ասեն ոմանք, եթէ կամքն յերեք յեղանակաւ իմանի⁴.

Նախ՝ նշանակէ կամքն զմի զաւրութիւն բանական հոգւոյն, որ սկիզբն է սիրոյն, որպէս⁵ հանճարն սկիզբն է ճանաչման: Երկրորդ. նշանակէ կամք զմի զաւրութիւն զգայական հոգւոյն, որ

¹ C հողմ

² A պատճառաւ

³ C նշանակէ կամք

⁴ B եղանակաւ յիմանի

⁵ C որպէս ել

ցանկայ պատշաճ իրաց եւ փախչի ի հակառակաց: Երրորդ. նշանակէ կամք զբանական շարժումն, որ է յաւժարութիւն, որպէս տնկոց եւ տարերց:

Եւ աստ կամք ասէ ոչ զբանականին կամ զգայականին, այլ զբնական յաւժարութիւն, որ ազատաբար շարժի, եւ հնչումն արձակէ հողմ եւ երբեմն յայս կոյս եւ երբեմն յայն կոյս ընթանայ: Երկրորդ պատճառաւ ասեն զՀոգին Սուրբ, զի անգիտելի է, զի հողմ զգալի յարեւելից յարեւմուտս շարժի կամ ի հիւսիսոյ, կամ ի հարաւոյ գայ: Ասեմք առ այս, թէպէտ հասարակաբար գիտեմք՝ ուստի գայ՝ յարեւելից, թէ ի¹ հիւսիսոյ, սակայն մասնաւոր ոչ գիտեմք, թէ յայնմ կողմանէ յոր յերկրէ ելանէ, որ ի մերձն է, թէ ի հեռուն, թէ յոր մասն² տեղի զկայ առնու, եւ թէ մասնաւորապէս իմանամք, թէ յոր³ յերկրէ ելանէ, այլ ոչ գիտեմք, թէ յորպիսի⁴ պատճառաց ելանէ կամ յոր ներգործութիւնս կատարի, եւ սոյնպէս բանս իմանի վասն զգալի հողմոյն: Դարձեալ՝ որք վասն Հոգւոյն Սրբոյ իմանան. «Հոգին ուր կամի, շնչէ», այսինքն՝ որպէս հաճոյ է նմա գմբտս լուսաւորէ: Դարձեալ՝ ուր կամի, այսինքն՝ զի ոչ ի հարկէ, այլ ազատաբար զոր ինչ կամի եւ առնէ:

Բան. «Ձծայն ցորա լսես» (Յովհ. Գ 8):

Մեկնութիւն. Նախ զհեղումն Հոգւոյն Սրբոյ, որ ի սիրտ ումեմն ազդէ, ոչ գիտեմք՝ ուստի գայ կամ յոր⁵ երթայ: Երկրորդ. ձայն, այսինքն՝ սուրբ մարգարէիցն բանք եւ զՍուրբ Գիրս հրէայքն ընթեռնուն եւ ոչ գիտեն՝ ուստի գայ կամ յոր⁶ երթայ, այսինքն՝ զի Աստուած անհաս է զգայութեանց, ոչ գիտեն, թէ ուստի⁷ ելանէ մարգարէութիւն կամ յոր⁸ վախճան ածի, այսինքն՝ յերանութիւն զգայութեամբ ոչ⁹ ճանաչեն, սոյնպէս որ ծնանի հոգեւոր, սկիզբն եւ վախճանն անգիտելի է զգայութեանց մերոց¹⁰, եւ սոյնպէս պատշաճ համարին զբանս գայս վասն Հոգւոյն Սրբոյ ասացեալ, քան վասն հողմոյ, զի առաւել համեմատի մկրտութիւն Հոգւոյն Սրբոյ, քան զգալի հողմոյ:

Այսքան առ այս¹¹:

¹ B չիք

² B յարմատն

³ A B չիք

⁴ C զգայութեանց մերոյ: Այսպէս, որ ծնանի հոգեւոր, սկիզբն եւ վախճանն անգիտելի է

⁵ A չիք

Վասն Նիկողիմոսի

Բան. «Պատասխանի ետ Նիկողիմոս եւ ասէ ցնա¹. «Զիա՞րդ մարթի [այդմ լիցել]» (Յովհ. Գ 9):

Մեկնութիւն. Որպէս ասէ Արիստոտէլ. «Սովորութիւն է հաստատել՝ բնութիւն ինչ է, եւ որպէս անհնար է հաստատել յայն, որ ի վեր է, քան զբնութիւն, նոյնպէս դժուարին է հաստատել յայն, որ ի վեր է, քան զսովորութիւն²»: Սոյնպէս Նիկողիմոս ի մարմին եւ յաւրինակն սովորեալ էր³. զհոգեւորն եւ զճշմարտութիւն ոչ կարէր իմանալ:

Բան. «Դու ես վարդապետ Իսրայէլի» (տե՛ս Յովհ. Գ 10):

Մեկնութիւն. Վասն երեք պատճառի յանդիմանեաց Քրիստոս զՆիկողիմոս. նախ՝ զի վարդապետ էր եւ զաւրէնս ոչ գիտէր: Երկրորդ. զի վարդապետ կոչեաց զՔրիստոս եւ բանիցն ոչ լսէր: Երրորդ. զի զերբին էր բան մկրտութեան եւ նա ոչ իմանայր:

Արդ, վասն առաջնոյն, զի վարդապետ էր եւ ընթեռնոյր զսրբութիւն ջրոյն, որպէս ի Սելովամ, եւ Յորդանան առ Նէեման Ասորին, եւ ի տաճարին, եւ որպէս ամպովն ի ծովն մկրտեցաւ ժողովուրդն: Այլ եւ աւրէնքն ասէ. «Լուսաջի՛ք⁴ ջրով եւ մի՛ մեռ-ջիք» (տե՛ս Ելք Լ .20), եւ Եզեկիէլ ասէ. «Յանեցից ի վերայ ձեր ջուր սուրբ⁵ եւ սրբեսջի՛ք յամենայն պղծութեանց ձերոց⁶» (Եզեկ. ԼԶ 25): Եւ Չաքարիա ասէ. «Յաւուր յայնմիկ եղիցի աղբիւր բացեալ տանն Դաւթի եւ բնակչացն Երուսաղէմի» (հմմտ. Չաքար. ԺԲ 8), ի լուսացումն մեղաւորին եւ տեռատեսին, նոյնպէս վասն հոգւոյն բազում է վկայութիւն: Եւ պարտ էր գիտել, թէ՛ գոյ այլ աւրինակ ծննդեան, քան զայն, որ յարուէ եւ իգէ, որպէս Ադամ ի հողոյ միայն ծնաւ, իսկ Եւա՝ ի կողէն միայն, եւ Իսահակ՝ յամուլ արգանդէ, եւ խոյն ի ծառոյն Սաբեկայ, եւ գաւազանն Ահարոնի, որ ծաղկեցաւ, եւ գաւազանաւ վէմն ջուր բղխեաց, եւ այլ բազում սքանչելիք⁷ աւրինակ էին ծննդեան աւազանին, որ հոգեւոր է եւ սքանչելեալք:

Եւ թէ՛ ոք հարցանէ՛ վասն է՞ր այժմ յեկեղեցի սուրբ ոչ լինի սքանչելիք, որպէս յառաջն:

¹ C **չիք** եւ ասէ ցնա

² B գրնութիւն

³ C է

⁴ A B լուսացիր

⁵ C սրբութեան

⁶ A B **չիք**

⁷ C սքանչելեոք

Պատասխան. Ասեմք վասն կրկին պառճառի. նախ՝ զի սքանչելիք վասն թերահաւատիցն է, իսկ այժմ հաւատքս կատարեալ է, ոչ եմք կարաւտ սքանչելեաց: Երկրորդ. զի յառաջն լինէր մարմնական¹ սքանչելիք, իսկ այժմ՝ հոգեւոր, զի մկրտութիւն սքանչելիք է, սոյնպէս թողութիւն, Պատարագն եւ պսակն եւ այլ խորհուրդք:

Այս վասն առաջնոյն:

Երկրորդ պատճառաւ յանդիմանեաց զնա, որ զՔրիստոս վարդապետ կոչեաց եւ յԱստուծոյ եկեալ, եւ ոչ հաւատայր բանից նորա, զի որքան² վարդապետն մեծ գիտութիւն ունի, այնքան բան նորա առաւել հաւատարիմ է:

Բան. «Ամէն, ամէն» (Յովհ. Գ 11):

Մեկնութիւն. Չորս է տեսութիւն, որպէս վերոյ ասացաւ. նախ՝ ստոյգ, ստոյգ: Երկրորդ. զի Աստուած եմ մարդացեալ: Երրորդ. զերկնաւորն եւ զերկրաւորս³ ասեմ: Չորրորդ. զհին եւ զնորս ուսուցանեմ:

Բան. «Ձոր ինչ գիտեմք» (Յովհ. Գ 11):

Մեկնութիւն⁴. Այն է՝ հաստատ վկայութիւն, զոր գիտէ եւ զոր տեսանէ կամ առնէ, վկայ է: Դարձեալ՝ Քրիստոս ըստ Աստուածութեան նոյն է՝ գիտութեամբ ընդ Հաւր եւ մարդկութեամբն վասն միութեան Բանին:

Բան. «Վկայեաց եւ ոչ ընդունիք» (տե՛ս Յովհ. Գ 11):

Մեկնութիւն. Այսինքն⁵ ոչ հաւատայք, զի թէպէտ Նիկոդէմոս հաւատացեալ էր, ոչ կատարեալ, այլ թերի: Եւ դարձեալ՝ առ իմանալ զբանն Քրիստոսի թանձրամիտ:

Վասն երկնաւոր ծննդեանն

Բան. «Ձերկրաւորս ասացի» (Յովհ. Գ 12):

Մեկնութիւն. Այս երրորդն է, որ դիւրալուր է: Եւ գիտելի է, զի երկնային է վերստին ծնունդն վասն չորից. նախ՝ զի ի Հոգւոյն Սրբոյ է, երկրորդ՝ զի Որդի Աստուծոյ, երրորդ՝ զի շնորհս ընդունի, չորրորդ՝ եւ զերկնաւորսն ժառանգէ:

¹ B մարդկան

² A B որպէս

³ C գերկնաւոր եւ գերկրաւորն

⁴ A B *չիք*

⁵ A B *չիք*

Իսկ աստ երկրաւոր ասէ վասն չորից. նախ՝ զի ի վերայ երկրի լինի, երկրորդ՝ զգալի ջրով, երրորդ. մարմնաւոր սպասաւորաւք, չորրորդ՝ ընդ բանին ծննդեանն համեմատեալ երկրաւոր կոչէ:

Բան. «Թէ գերկնաւորն ասացից» (Յովհ. Գ 12):

Մեկնութիւն. Երկնաւոր եւ դժուարին է եւ անաւրինակ.

Նախ՝ ծնունդն ի Հաւրէ անեղ, անսկիզբն, անժամանակ եւ անբաժան, եւ անվախճան, նոյնպէս բղխումն Հոգւոյն անեղ, անսկիզբն եւ այլն:

Երկրորդ. երկնաւոր է Բանին ծնունդն ի մաւրէ. նախ՝ զի Աստուած է, որ ծնաւ, երկրորդ՝ նոր եւ անաւրինակ¹, երրորդ՝ անսերմն յղացումն, չորրորդ՝ անապական ծնունդ:

Ուստի յայտ է, զի չորք են սոքա. երկու երկնաւորին՝ անմարմին եւ մարմնաւոր ծնունդն, որ Միածին կոչի, եւ երկուքն մեզ ի մաւրէ եւ յաւազանէ, եւ միածին կոչիմք: Այսպէս ապա ի մարմնաւորէս զհոգեւոր ծնունդն իմանամք եւ յաւազանէն զմարդեղութիւն Բանին, եւ ապա յայնմանէ զծնունդ անմարմին Բանին: Յիրաւի ապա այլ ազգին, որ ոչ գիտէ զաւազանին ծնունդն եւ ոչ հաւատայ Աստուածածին Կուսին, վասն այն ուրանայ եւ զհայրական ծնունդն:

Աստուածաբանութիւն միութեան Քրիստոսի

Բան. «Եւ ոչ ոք ել յերկինս» (տե՛ս Յովհ. Գ 13):

Մեկնութիւն. Աստ չորս ինչ հարցանելի է.

Առաջինն. թէ վասն է՞ր զայս ասէ յայսմ տեղւոջ:

Ասեմք վասն չորից. նախ ասաց, թէ. «Ձոր գիտեմք՝ խաւսիմք եւ վկայեմք» (Յովհ. Գ 11): Եւ կամէին հարցանել, թէ դու մարդ ես ի վերայ երկրի² ընդ մեզ, ասէ. «Ես եմ, որ էն, որ³ ի յերկնից, եւ դարձեալ ելանեմ»:

Երկրորդ. զոր խոստացաւ զերկնաւորէն ասել, այս է, զոր ասէ:

Երրորդ. տգէտ գոյով նիկողիմոս կարծէր այր սուրբ եւ վարդապետ կոչելով, վասն այն⁴ ասէ. «Յերկնից իջեալ եմ եւ բնութեամբ Որդի Աստուծոյ»:

¹ A B արինակ

² B յերկրի

³ C էէք

⁴ C վասն որոյ

Չորրորդ. զի անկար թուէր Նիկողիմոսի միւսանգամ ծնանելոյն՝ վերստին ի նոյն տեղիսն¹ մտանել: Պատասխանէ զայս, թէ կարելի է, որպէս Ես, ասէ, ելի ի Հաւրէ իմմէ² եւ իջի եւ դարձեալ ի նոյն Հայրն ելանեմ:

Երկրորդ. գիտելի է, զի Բասիլիդէս չարն յայսմանէ ասաց զմարմինն յերկնից բերեալ եւ ընդ Կոյսն իբր ընդ խողովակ անցեալ:

Ասեմք, եթէ սուտ է վասն չորից պատճառաց. նախ՝ թէ յերկնից եբեր զմարմինն, ապա ոչ կոչի Որդի Սարիամու, այլ Սուրբ Աւետարանս զՔրիստոս Որդի Սարիամու ասէ, եւ ոչ՝ որդի յերկնից³: Երկրորդ. զի թէ յերկնից եբեր զմարմինն եւ անց ընդ Կոյսն, ապա առ աչաւք է մարդ, որպէս Հրեշտակն առ աչաւք մարմին ձեւանայ ի յաւդոյ: Երրորդ. զի թէ յերկնից եբեր, ապա ոչ է⁴ չարչարելի մարմնով եւ ոչ մահկանացու, եւ ոչ քաղց եւ ծարաւ կրէր, այլ զայսոսիկ կրեաց Քրիստոս: Չորրորդ. զի թէ յերկնից եբեր զմարմինն, ապա մարդոյս ոչ եղեւ փրկութիւն, այլ երկնիցն, որ է սուտ:

Երրորդ. գիտելի է, թէ ընդէ՞ր նախ զելն ասէ եւ ապա՝ զէջն, զի նախ էջ եւ ապա ել: Եւ Պաւղոս ասէ. «էջ նախ ի ստորին կողմն երկրի եւ ել ի վերոյ, քան զամենայն երկինս» (տէս Եփես. Դ 9): Ասեմք առ այս. նախ՝ եթէ իջանելն անյայտ էր ոչ միայն ի մարդկանէ, այլ եւ ի Հրեշտակաց, իսկ յելանելոյն զիջանելն իմացաք: Երկրորդ. ընդդէմ Հնոյն Ադամայ, որ էջ ի յերկիր, նորն Ադամ ել ի յերկինս: Երրորդ. նախ Տէրն մեր ել յերկինս եւ ապա այլք ընդ Նմա, զի թէպէտ Եղիա եւ Ենովք ելին, սակայն ոչ յերկին, այլ ի դրախտն: Չորրորդ. իջանել Բանին յարմարի, որ խոնարհեցաւ, եւ ելանել մարմնոյն, որ բարձրացաւ միութեամբ Բանին, վասն այն⁵ զայս նախկին դնէ՞ ցուցանելով զբարձրութիւն բնութեանս մերոյ, ըստ Պաւղոսի. «Աստուած զնա առաւել բարձրացոյց» (Փիլիպ. Բ 9), եւ Դաւիթ. «Որ ելն ի բարձունս եւ գերեաց զգերութիւնն⁶» (տէս Սաղմ. Կէ 19), - ասէ:

Չորրորդ. գիտելի է, վասն է՞ր բացասելով ասէ. «Ոչ ոք ել», եւ ահա բազումք ելին յերկինս եւ ելանեն:

Ասեմք առ այս. նախ՝ եթէ երկու բացասութիւն. մին ստորա-

¹ C տեղիս
² A B C իմէ
³ C երկնից
⁴ B ո՞վ է
⁵ C վասն որոյ
⁶ A B չիք

սուլթիւն է, որ ասէ. «Ոչ ոք ել յերկինս¹ եւ ոչ էջ», իբր թէ ելին ընդ Քրիստոսի յերկինս, յորժամ էջ նա յերկնից: Երկրորդ. «Ոչ ոք» ասէ, այսինքն՝ ոչ² մկրտելոցն եւ յանհաւատիցն ոչ ոք ել³ յերկինս, այլ մկրտեալք եւ հաւատացեալք: Երրորդ. «Ոչ ոք», այսինքն՝ որ ոչ է անդամ Քրիստոսի, ոչ ելանէ, այլ անդամք Նորին, զի յորժամ որդի մարդոյ ասէ, զգլուխն մեր նշանակէ: Չորրորդ. յայտ է, զի անարժանք ոչ ելանեն, այլ արժանաւորք:

Այժմ տեսցուք զմեկնուլթիւն բանին:

Մեկնութիւն աստուածաբանութեամբ⁴

Բան. «Ոչ ոք ել յերկինս» (տե՛ս Յովի. Գ 13):

Մեկնութիւն. Չորս բառ է, այսինքն՝ ել, էջ Որդի մարդոյ, որ եւ յերկինս: Իսկ երեք գիրն յաւդէ. առաջին⁵՝ զանցեալն նշանակէ, միջինն՝ զյատուկն ցուցանէ, վերջինն՝ զմիշտն:

Նախ եւ առաջին⁶ զայս ցուցանէ, թէ Քրիստոս ոչ է մարդ աստուածացեալ եւ բարձրացեալ շնորհիւ, ըստ Պաւղոսի Սամոսատացոյն այլ Աստուած է խոնարհեալ եւ մարդ եղեալ եւ մարմնովն բարձրացեալ, զի յատուկ է նմա, զի ահա Եղիա բարձրացաւ եւ ոչ խոնարհեցաւ, սոյնպէս եւ ամենայն սուրբք:

Երկրորդն. զայն ցուցանէ, թէ ոչ այլ է, որ էջն, եւ այլ ոք, որ ելն, այլ մի եւ նոյն Բանն էջ անմարմին, եւ ել Բանն մարմնով իւր:

Երրորդ. որդին մարդոյ զայն ցուցանէ, եթէ որպէս Բանն վասն միութեան որդի մարդոյ է բնութեամբ, նոյնպէս մարմնովն Որդի Աստուծոյ է բնութեամբ:

Չորրորդ. Որ եւ յերկինս զայն ցուցանէ առ հասարակ, թէպէտ ել յերկինս⁷ մարմնով, այլ միշտ յերկինս էր Աստուածութեամբն: Եւ ոչ թէ նախքան զիջանելն յերկինս միայն էր, այլ եւ յերկրի անհաս բնութեամբ: Ապա յայտ է, թէ իջանելն եւ ելանելն ոչ տեղական ինչ շարժամբ, այլ իջանել ասի մարմնով՝ երեւելն եւ խոնարհելն ի մեզ: Իսկ համբառնալն՝ ոչ բաժանեալ յաշխարհէ, այլ անտես լինել ի յերկրաւորացս: Իսկ յորժամ ասաց զայս, թէպէտ

¹ C **էէք**

² A C յոչ

³ B եւ ոչ ոք ել

⁴ A աստուածաբանութեան

⁵ C առաջինն

⁶ C առաջինն

⁷ B **էէք**

մարմնով յերկրի էր, այլ Աստուածութեամբն ի յերկինս էր եւ յամենայն տեղիս, վասն որոյ ասէ . «Որդի¹ Սարդոյ, որ էն յերկինս», եւ ոչ թէ, որ լինի յերկինս: Տե՛ս, վասն միացեալ բնութեանցն զաստուածայինսն մարմնոյն ասէ եւ զմարմնականս աստուածութեան, զի զՈրդին Մարդոյ, որ էնն ասաց, եւ զոր էնն Որդի Մարդոյ: Եւ դարձեալ՝ ելանել եւ իջանել նոյն Որդոյն Մարդոյ, որ էն յերկինս: Իսկ թէ բաժանեալ իմանաս զյատկութիւն երկուց բնութեանցն, յայնժամ որպէ՞ս ել նախ քան զհամբարձումն, կամ զիա՞րդ էջ որդին մարդոյ, կամ որպէ՞ս միշտ ի յերկինս էր Որդին Մարդոյ, որ ի Կուսէն առեալ մարմին Որդի Դաւթի կոչեցաւ: Այլ զայս վասն անքակ միաւորութեան ասէ Բանին մարդացելոյ, զի զոր Աստուածութեան էր զմիշտ լինելն առ Հայր նախքան զմարմնանալն, զայն մարդկութեան ասէ, եւ որ մարդկութեան էր, այսինքն՝ Որդին Մարդոյ զոյ, զայն Բանին Աստուծոյ ասէ, եւ զինքն Բանն Աստուած Որդի Մարդոյ ասէ, զոր յայսմանէ ի բանիցս փախչին², մեք³ խոստովանիմք մի՛ Տէր՝ Յիսուս Քրիստոս, մի՛ անձն եւ մի՛ բնութիւն, մի՛ կամս եւ մի՛ ներդործութիւն Բանին մարմնացելոյ: Եւ նզովեմք զերկատողս նորին:

Այսքան առ այս:

Վասն Խաչին

Հարց. Վասն էր աստ զխաչէն ճառէ:

Պատասխան. Վասն չորից. նախ՝ որպէս մկրտութեամբն յերկինս ելանէ ոք⁴, սոյնպէս եւ խաչիւն յերկինս ելանէ: Երկրորդ. որպէս սրբութիւն եւ փրկութիւն է մկրտութիւն, նոյնպէս սրբութիւն եւ փրկութիւն է խաչն: Երրորդ. զի զաւրութիւն մկրտութեան խաչիւն կատարի՝ ըստ այնմ. «Որք ի Քրիստոս մկրտեցաք, ի մահ անդր նորա մկրտեցաք⁵» (տե՛ս Դոմ. Զ 3): Չորրորդ. վասն տկարութեան Նիկողիմոսի, որ զչնորհս մկրտութեան ոչ ճանաչեաց, զխաչէն ճառէ, զի լիցի պատճառ փրկութեան նորա, որ եղեւ իսկ:

Եւ գիտելի է, զի փրկագործութեամբն ցուցանի, թէ Աստուած է Քրիստոս: Եւ զառաջինն եցոյց ի մկրտութիւն, որ շնորհէ մարդկան զփրկութիւն: Զերկրորդն ցուցանէ ի խաչելութիւն, ո-

¹ C Որդիս

² A B Փրկչիս

³ A B չիք

⁴ C ելանէր

⁵ A B չիք նորա մկրտեցաք

րով փրկեցան մարդիկ:

Եւ այս է, որ ասէ.

Բան. «Որպէս Մովսէս բարձրացոյց» (Յովհ. Գ 14):

Մեկնութիւն. Նախ ցուցանէ, թէ միեւնոյն է հին եւ նոր աւրէնսդիրն: Երկրորդ. թէ այն ստուեր է, եւ այս՝ ճշմարտութիւն:

Իսկ պարտն ասել ոչ թէ ի հարկէ մեռաւ, որպէս հրէայքն ասէին, թէ պարտի դա մեռանել, այլ նախ զի պարտ զկամաւորն ասէ, զի թէպէտ Որդի Ադամայ եղեւ, եւ թէպէտ Հայր ետ ի մահ, եւ թէպէտ մարգարէքն գրեցին զմահն, այլ զայս ամենայն կամաւ կատարեաց: Երկրորդ. ի մեր կողմանէ ցուցանէ զպարտն, զի ի մէջ ոչ կարէաք ազատիլ, այլ միայն Աստուծով, այլ յիւր կողմանէն կամաւ չարչարեցաւ:

Երրորդ. նշանակէ, թէ պարտ է մեզ բառնալ զխաչն Քրիստոսի եւ ի վերայ սրտից մերոց կացուցանել, որպէս զգին մեր եւ զգործիք յաւիտեանց փրկութեան:

Հարց. Վասն է՞ր ոչ ասէ չարչարիլ, այլ բարձրանալ:

Պատասխան. Ասեն վարդապետք վասն չորս պատճառի. նախ՝ զի խաչիւն բարձրացաւ Քրիստոս, ըստ այնմ. «Որ զխաչն փառս իւր կոչեաց»: Երկրորդ. զի խաչիւն բարձրացաւ Քրիստոս¹ յաւրս եւ զթշնամին հալածեաց: Երրորդ. զի մի գայթակղեսցի Նիկողիմոս, վասն այն ոչ ասաց կախիլ եւ չարչարիլ, այլ բարձրանալ: Չորրորդ. զի բարձր ասելովն եցոյց զբարձրութիւն եւ զաւրութիւն խաչին Քրիստոսի:

Բան. «Որ հաւատայ² ի նա» (Յովհ. Գ 15):

Մեկնութիւն. Որպէս պատմէ ի Գիրս Թուոցն, յորժամ աւճն հարկանէր զժողովուրդն, ըստ այնմ. «Լարս առանց բժշկութեան արձակեաց», հրամանաւն Աստուծոյ արար Մովսէս³ աւճ պղնձի եւ բարձրացոյց ի փայտ, որ էր աւրինակ խաչին Քրիստոսի: Արդ, աւճն պղնձի էր եւ ունէր զպատգամն Աստուծոյ, եւ ժողովուրդն ունէր զհաւատն եւ զտեսանելն:

Եւ վեց կերպիւ աւրինակ դնէ.

Նախ՝ որպէս անդ, որք հաւատով տեսանէին զաւճն՝ ապրէին, եւ անհաւատքն մեռանէին, սոյնպէս որ հաւատով տեսանէ զխաչեալն Աստուած եւ բնութեամբ՝ Որդի Աստուծոյ, ստանայ զյաւիտենից կեանքն, եւ որ անհաստատութեամբ սոսկ մարդ ասէ զխաչեալն, կրեսցէ զյաւիտենից մահն: Նոյնպէս որ այժմ զխաչս տե-

¹ A C չիք

² c Հաւատա

³ A B չիք

սանէ, այլ եւ որք յերեսն դրոշմեն, այլ որ¹ զՊատարագն մարմին եւ արիւն Աստուծոյ հաւատայ, կեցցէ հոգւով, եւ որ սոսկ մարդ, մեռցի:

Երկրորդ. որպէս աւձն պղնձի մեռեալ էր եւ կեանք շնորհէր տեսողացն, սոյնպէս Տէր մեր մեռեալ մարմնով զմահ մեռոյց եւ զմեզ կենդանացոյց:

Երրորդ. որպէս անիծեալ աւձն ի դրախտին² եւ աւրհնութիւն տայր տեսողացն, եւ Տէր մեր զաւձածեւ մարմինս առեալ եւ խաչեալ եւ աւրհնութիւնս ետ հաւատացելոց Իւրոց:

Չորրորդ. որպէս նա ի մարմնաւոր աւձից փրկէր եւ ժամանակաւոր կեանս տայր, եւ Տէր մեր յիմանալի աւձէն փրկէր եւ գյաւիտենից կեանս պարգեւէր:

Հինգերորդ. որպէս աւձն պղնձի ազատ գոլով ի թիւնից մաղկատող աւձից, վասն այն զհարեալսն բժշկէր, սոյնպէս եւ Տէր ազատ գոլով³ ի մեղաց, վասն այն մեզ կեանս շնորհեաց:

Վեցերորդ. որպէս այն ժողովուրդն, թէ հեռանայր յաւձէն պղնձի, կրկին հարկանիւր յաւձիցն, նոյնպէս թէ մեք հեռանամք ի բարեաց, սատանայ կրկին հարկանէ զմեզ մեղաւք:

Իսկ այլ վարդապետք դնեն չորս պատճառս.

Նախ՝ զի աւձն այն ի բարձր տեղի եւ ի փայտ եղաւ, որպէս զի⁴ ամենայն ժողովուրդն կարէին հայել, սոյնպէս Քրիստոս ի բարձր տեղի եւ ի փայտ խաչին բեւեռեցաւ, զի ամենեքեան ի նա հայեցեն:

Երկրորդ. որպէս աւձիւն ոչ ամենեքեան փրկէին, այլ որք ի նա հայէին, նոյնպէս Քրիստոսիւ հաւատացեալքն միայն ապրէին:

Երրորդ. որպէս աւձն այն բարձրացաւ յանապատին, սոյնպէս եւ Քրիստոս խաչեցաւ արտաքոյ քաղաքին:

Չորրորդ. որպէս իսրայէլացիքն փրկեցան ի ժամանակեայ մահուն եւ ի հիւանդութենէ, հայելով յաւձն պղնձի, նոյնպէս եւ հաւատով խաչելոյն Քրիստոսի փրկին յաւիտենից մահուն եւ յամենայն մեղաց: Եւ տես վասն աւձին ի Գիրս Հարցմանց, վեցերորդ հատորն, վաթսուն եւ վեց համարն^{xlvii}:

Իսկ որ ասէ ի վերջոյ յորդորակին՝ ոչ առնել զչարս եւ առնել զբարիս, չորս ինչ ցուցանէ. նախ՝ այն է, որ ասէ Դաւիթ. «Խոտորեցո՛ ի չարէ եւ արա՛ զբարի» (Սաղմ. ԼԳ 15), եւ Մովսէս հրաժարա-

¹ B այլ եւ

² C անիծեալն օձ յանապատին

³ C չէք

⁴ B չէք

կան եւ յանձնառական ասէ զաւրէնս: Երկրորդ. այն է, որ ի մկրտելն նախ հրաժարիմք եւ ապա դաւանեմք¹: Երրորդ. յորժամ² զմեզս խոստովանիմք, ապա ապաշխարեմք: Չորրորդ. ոչ առնել զչարս զերծանիմք ի տանջանաց եւ առնել զբարիս ժամանեմք յարքայութիւն: Ամէն:

Թէ սիրեաց Աստուած զմարդիկ

Բան. «Այնպէս սիրեաց Աստուած զաշխարհ» (Յովհ. Գ 16):

Մեկնութիւն. Ասաց նախ զառաջին փրկագործութիւն ի մկրտութիւն: Զերկրորդն ասաց ի խաչելութիւն: Զերրորդն ասէ աստ:

Եւ վեցիւք ցուցանէ զանչափ սէրն Հաւր. նախ՝ զի Աստուած սիրեաց, երկրորդ՝ զՄիածինն առաքեաց, երրորդ՝ ի չարչարանս ետ, չորրորդ՝ անարժանից ետ, հինգերորդ՝ զի փրկեաց եւ կենդանացոյց, վեցերորդ՝ ետ զՀոգին Սուրբ, զոր յետոյ յիշէ:

Այսպէս վեց իմն առ Որդին երեւի ի բանէս. նախ՝ զի ոչ վասն³ տկարութեան եկն ի խաչ: Երկրորդ. եւ ոչ վասն զաւրութեան հրէիցն բռնութեամբ: Երրորդ. զի կամաւ եկն: Չորրորդ. զի եւ Հաւր կամաւ, զի մի են կամք Հաւր եւ Որդւոյ: Հինգերորդ. վասն սիրոյ մարդկան: Վեցերորդ. զի փրկեաց զմարդիկ եւ լուսաւորեաց:

Հարց. Զի՞նչ է սիրելն:

Պատասխան. Կամելն⁴ այլու՞մ բարի: Եւ դարձեալ՝ սկիզբն սիրոյն կամքն է, եւ կատարումն՝ բարի առնելն, եւ մէջն՝ սէրն, զի կամքն առ մեզ է, եւ բարին՝ առ այլս, եւ սէրն՝ ի մէջն:

Կենդանի հաւատն

Բան. «Ամենայն, որ հաւատայ ի նա, մի՛ կորիցէ» (Յովհ. Գ 16):

Մեկնութիւն. զի անհաւատութիւն է պատճառ կորստեան, իսկ հաւատն կենդանի կենաց եւ փրկութեան է պատճառ, եւ թէ ոք ասիցէ՝ ո՞ր է մեռեալ հաւատ, ասեմք, եթէ առանց գործոց հաւատն մեռեալ է, որպէս ասէ Յակոբոս, իսկ կենդանի հաւատն է սիրով եւ բարեգործութեամբ կենդանացեալ, որպէս ասէ Պաւղոս՝ հաւատք սիրով յաջողեալ, վասն այն աստ ասէ. «Որ հաւատայ ի

¹ B դաւանիմք

² C այն է, յորժամ

³ B չէք

⁴ C Այսիմքն կամելն

նա», *այսինքն՝ սիրով վերանալով առ Նա մի՛ կորիցէ, իսկ ասելն. «Ամենայն, որ հաւատայ», այսինքն՝ ոչ որոշակի, որպէս հրէայ կամ հեթանոս, այլ հասարակ դնէ զհաւատալն¹, որպէս զմկրտելն, զի չիք խտիր:*

Բան. «Ձի ոչ առաքեաց Աստուած² [գրորդի իւր յաշխարհ], թէ դատեսցի զաշխարհ» (Յովհ. Գ 17):

Մեկնութիւն. Աշխարհ աստ զմարդիկ ասէ, առաւել զհաւատացեալք, որք յաշխարհի են, որպէս ցուցաւ ի վերոյ համարն, զի թէ Քրիստոս ի կատարածի աշխարհիս գալոց է ի դատել զաշխարհ, այսինքն՝ քննել եւ հատուցանել, սակայն յառաջին գալուստն ոչ եկն ի դատել, այլ ի³ դատիլ, զի ինքն դատեցաւ եւ դատապարտեցաւ, եւ չարչարեցաւ, եւ մեռաւ, եւ էջ ի դժոխս եւ զմեզ ազատեաց եւ ոչ միայն այս, այլ եւ զմեզսն եթող զկոոց եւ զգործոց՝ զնախնեացն եւ զմերն: Եւ զԱւետարանն ուսոյց՝ քարոզելով, այլ եւ զհիւանդս բժշկեաց եւ զմեռեալս կենդանացոյց նշանաւք, եւ այնպէս ետ զհաւատն, վասն այն ասէ.

Բան. «Որ հաւատայ ի նա» (Յովհ. Գ 18):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ կենդանի հաւատով ոչ դատապարտեսցի, զի ոչ ունի զպատճառ դատապարտութեան, այլ զկենաց եւ զփրկութեան պատճառն:

Ընդդէմ, որք ասեն զբերքաթուրն^{xlviii}

Բան. «Եւ որ ոչն հաւատայ ի նա, արդէն իսկ դատապարտեալ է» (տես Յովհ. Գ 18):

Մեկնութիւն⁴. Ոչ ասէ զայս ըստ կարծեաց այլազգեաց, թէ այժմ լինի մեղաւորացն պատիժ, այսինքն՝ զոր ասեն ի ժամանակիս յայս⁵, յետ մահուն հոգի մեղաւորին երթայ ի բերքաթուրն, որ ի յաւդդ, այսինքն՝ ի քաւարան, եւ անդ քաւին տանջանաւք ըստ չափոյ մեղաց իւրեանց, զի⁶ քաւ եւ մի լիցի ասել զայս մեզ, զի բազում են յայսմանէ վնաս, զոր ի գիրս Հարցմանցն ասացաք ի տասներորդ հատորն, [չորեքտասներորդ] համարն^{xlix}:

Իսկ աստ զիցուք կրկին պատճառ.

Նախ՝ թէ լինէր այս, անիրաւութիւն գոյր յԱստուած, զի որք

¹ C զհաւատն

² A B չիք

³ B չիք

⁴ A B չիք

⁵ B C այս

⁶ C այլ

մարմնով եւ հոգևով գործեցին աստ չար եւ բարի¹, առանց մարմնոյ հոգին փառաւորի կամ տանջի, զորս յանդիմանէ զնոսա Պաւղոս՝ մեզ ամենեցուն յանդիման լինել կայ առաջի ատենին Քրիստոսի², զի ընկալեալ ըստ գործոց, թէ բարի եւ թէ՛ չար:

Երկրորդ. զի բառնայ այս զաւր դատաստանին, զի թէ այժմ լինի հատուցումն արդարոց եւ մեղաւորաց, յի՞նչ պէտս գայ Քրիստոս եւ առնէ դատաստան եւ հատուցումն: Եւ զի ի գալստեանն լինի հատուցումն եւ դատաստան, վկայէ եւ սոյն աւետարանիչս. «Մեռեալք լսիցեն ձայնի Որդւոյն Աստուծոյ, որոց բարիս գործեալ³ յարութիւն կենաց, եւ որոց չար՝ յարութիւն դատաստանաց» (հմմտ. Յովհ. Ե 27-29), եւ Մատթէոս. «Յորժամ գայցէ փառաւք Հաւր, յայնժամ բաժանեսցէ զաւրիսն [յայծեաց]» (հմմտ. Մատթ. ԻԵ 31-34), եւ արդարքն ի կեանս⁴ յաւիտենից, եւ մեղաւորք՝ ի տանջանս⁵: Եւ այլ եւս բազում է վկայութիւն Աւետարանին ի յանդիմանութիւն նոցա:

Իսկ որ ասէ. «Արդէն իսկ դատապարտեալ է», երեք է իմացումն.

Նախ՝ զի մեղաւորք մեղանչելով մտանեն ի ներքոյ դատապարտութեան, որպէս Ադամ ուտելով զպտուղն եղեւ մահկանացու, թէպէտ ապրեցաւ ինը հարիւր երեսուն ամ, այլ ի ներքոյ մահուն էր գրաւեալ, սոյնպէս զմեղաւորն իմա: Սապէս եւ արդարքն արդէն իսկ փառաւորին յուսով, զի գրեալ են ի գիրն կենաց:

Երկրորդ. «Արդէն իսկ դատապարտեալ է», այսինքն՝ զի ունի յինքեան⁶ յայտնի զպատճառս դատապարտութեան իւրոյ, որ է անհաւատութիւն, որպէս մարդ մեռեալ ասի յորժամ յայտնապէս ունի զպատճառ մահուն:

Երրորդ. անհաւատն արդէն իսկ դատապարտեալ է, զի որպէս հաւատացեալն զամենայն շնորհս յինքեան⁷ ստացեալ ունի. զթողութիւն մեղաց, զորդեգրութիւն, զհաղորդութիւն եւ զայլս, իսկ անհաւատն արդէն իսկ զրկեալ է յայսմանէ, վասն այն ասէ.

Բան. «Ձի ոչ հաւատաց յանուն Միածնի Որդւոյն» (Յովհ. Գ 18):

Մեկնութիւն. Դարձեալ գիտելի է, զի անհաւատքն թէպէտ արդէն, այսինքն՝ այժմ ունին զպատճառս դատապարտութեան, այլ ոչ դատապարտին մինչեւ ի միւսանգամ գալուստն Քրիստո-

¹ C բարի եւ չար

² A B **չիք** կայ առաջի ատենին Քրիստոսի

³ C **չիք**

⁴ C կեանսն

⁵ C տանջանսն

⁶ A B յինքն

⁷ C յինքեանս

սի: Եւ անդ ոչ ընդունին դատաստան, այլ դատապարտութիւն, որպէս ասէ Սաղմոսն. «Վասն այսորիկ ոչ յարիցեն ամբարիշտք ի դատաստան¹» (Սաղմ. Ա 5): Եւ Պաւղոս ասէ. «Որք արտաքոյ աւրինացն մեղան, արտաքոյ աւրինացն եւ կորնչին²» (Հռոմ. Բ 2), զի պատճառ դատապարտութեան նոցա ոչ քննի ի դատաստանին, բայց նոքա, որ հաւատ միայն ունին եւ ոչ՝ գործս, գան ի դատաստան եւ յանդիմանին: Եւ ի սոցանէ ոմանք կորնչին եւ ոմանք՝ ոչ: Եւ աւրինակ այսմ ի մէջ ածէ զժամանակաւոր իշխանս, որք³ զանցաւորքս քաղաքին իւրեանց⁴ ըստ խրատու աւրինացն սպանանեն եւ զվճիռ դատապարտութեան իւրոյ յանդիման նոցա⁵ ցուցանեն, իսկ զթշնամիսն, որք արտաքուստ հակառակին, յորժամ ըմբռնին, տանջանաւք սպանանեն, զի ոչ է հարկ աւրինաւք սպանանել, որ ոչ է ի ներքոյ աւրինացն:

Բան. «Եւ այս իսկ է դատաստան» (Յովհ. Գ 19):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ պատճառ դատապարտութեան անհաւատիցն: Դարձեալ՝ վասն այն կրեն զմեծ դատաստանս եւ զհատուցմունս: Դարձեալ՝ սկիզբն աստ է դատաստանին, եւ կատարումն՝ անդ:

Թէ լոյս է Քրիստոս⁶

Բան. «Ձի լոյս եկն յաշխարհ» (Յովհ. Գ 19):

Մեկնութիւն. Քրիստոս եկն յաշխարհ մարդեղութեամբն՝ ներգործելով զմարդկան փրկութիւն:

Բան. «Եւ սիրեցին մարդիկ զխաւար առաւել քան զլոյս⁷» (Յովհ. Գ 19):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ զխաւար անհաւատութեան լաւ համարեցան, քան զլոյս հաւատոյ:

Եւ չորս կերպիւ լուսաւորէր. նախ՝ հաւատով, երկրորդ՝ բարի գործովք, երրորդ՝ քարոզութեամբ, չորրորդ՝ նշանաւք: Եւ նոքա ընդ դիմանային անհաւատութեամբ եւ չարութեամբ, եւ ստութեամբ, եւ հակառակութեամբ, նման են այնոցիկ, որք զխաւար առաւել սիրեն քան զլոյս:

Բան. «Ձի էին գործք իւրեանց չարութեան» (Յովհ. Գ 20):

¹ A B **չիք**

² A B **չիք** եւ կորնչին

³ C որ

⁴ C իւրոյ

⁵ C նմա

⁶ C թէ Քրիստոս լոյս է

⁷ A B **չիք** առաւել քան զլոյս

Մեկնութիւն. *Զպատճառն ասէ զատելոյն զՔրիստոս, զի դպիրքն եւ աւրինաց գէտքն ճանաչէին զՆա գոլ ճշմարիտ Քրիստոս, որպէս ասէ Մատթէոս. «Սա է ժառանգն» (Մատթ. ԻԱ 38), այլ զի¹ Քրիստոս յայտնապէս յանդիմանէր զնոսա, նախանձեցան ընդդէմ Նորա եւ կուրացան ի ճանաչմանէն, որ վասն Քրիստոսի, որպէս ասէ Արիստոտէլ. «Ախտ մտացն թիւրէ զդատաստան բանաւորութեան», սոյնպէս եւ հրէայքն ատելութեամբ եւ նախանձու հալածեցին զՔրիստոս: Եւ զայս ցուցանէ Քրիստոս աւրինակաւ՝ ասելով.*

Բան. «Ամենայն, որ գչար գործէ՝ ատեայ զլոյս» (Յովհ. Գ 20):

Մեկնութիւն. *Եւ երեք² ոմանք ատեն զլոյս. նախ՝ կոյրք, երկրորդ՝ տկար աչաւք, երրորդ՝ չարագործք, որպէս գողք եւ շնացողք, եւ այլք:*

Բան. «Եւ ոչ գայ առ լոյսն» (Յովհ. Գ 20):

Մեկնութիւն. *Այսինքն՝ ոչ առնէ զիւր չարն յայտնապէս:*

Բան. «Զի մի՛ յանդիմանեսցին գործք նորա³» (Յովհ. Գ 20):

Մեկնութիւն. *Այսինքն՝ զի մի պատճեցին վասն չար գործոց իւրեանց: Այլ ես ոչ թէ դատաստանաւ պատժէի զնոսա, որպէս զլոյսն, թէպէտ նոքա սոյնպէս կարծէին, այլ ընդ մաքսաւորս եւ ընդ մեղաւորս ուտէի եւ ըմպէի, եւ զլուծ իմ քաղցրասցի եւ ոչ ալին ընդ ալան, այլ զամենայն շնորհեցի:*

Բան. «Իսկ որ առնէ զճշմարտութիւն, գայ առ լոյսն⁴» (Յովհ. Գ 21):

Մեկնութիւն. *Այսինքն՝ որ ոք առնէ զբարի գործս ըստ հաճոյիցն Աստուծոյ, գայ առ լոյսն, այսինքն՝ յայտնապէս առնէ զգործս իւր: Դարձեալ՝ լոյս է Քրիստոս, որպէս ասաց. «Էր լոյսն ճշմարիտ» (Յովհ. Ա 9), եւ թէ՛ «Որք նստէին ի խաւարի եւ ի ստուերս մահու լոյս ծագեաց նոցա⁵» (Մատթ. Դ 16): Եւ զպատճառ յայտնապէս առնելոյն զգործս ցուցանէ՝ ասելով.*

Բան. «Զի յայտնի լիցին⁶ գործք նորա, թէ Աստուծով գործեցան» (Յովհ. Գ 21):

Մեկնութիւն. *Նախ՝ զի Աստուած է Քրիստոս, զոր ցուցանէ գործքն յԱստուծոյ գործեցեալ: Դարձեալ՝ բարի մարդիկ ոչ յայտնեն զգործս իւրեանց փառասիրութեամբ վասն գովութեան, այլ ի*

¹ B *չիք* որպէս ասէ ... այլ զի

² B չորք

³ A B *չիք*

⁴ A B *չիք*

⁵ A B *չիք*

⁶ C լիցի

փառս Աստուծոյ եւ ի¹ շինութիւն եղբաւրն, զի ամենայն բարի գործ ոչ լինի միայն զաւրութեամբ առն, այլ Աստուծոյ զաւրութեամբն, վասն որոյ ասէ, թէ՛ Աստուծով գործեցան:

Եւ գիտելի է, զի Քրիստոս աստ վասն երեք պատճառի յիշէ զանուն լուսոյ եւ խաւարի. նախ՝ զի ցուցցէ զմեծ չարութիւն անհաւատ հրէիցն, զի զլոյսն՝ եկեալ առ նոսա, արհամարհեցին: Երկրորդ. զի ցուցցէ զյիմար ընտրութիւն նոցա, զի յայտնի է, որ լոյսն պայծառ է եւ գեղեցիկ, իսկ խաւարն՝ դարչելի եւ տգեղ: Երրորդ. ցուցանէ, զի չար գործոցն վատթարութիւն ոչ միայն յայտնի է բարի արանց, այլ եւ չարաց, զի նոքա եւս չար գիտեն զգործն, վասն այն ի ծածուկ խնդրեն առնել:

Եւ աստ կատարումն:

Երկրորդ. փրկագործութեանցն ի ձեռն հաւատոյն, որ ասաց. «Որ հաւատայ ի նա, մի՛ կորիցէ, այլ ընկալցի զկեանսն յաւիտեանական» (տե՛ս Յովհ. Գ 18):

Բան. «Յետ այսորիկ եկն Յիսուս եւ աշակերտք նորա ի Յրեաստան» (տե՛ս Յովհ. Գ 21):

Մեկնութիւն. Յորժամ ուսոյց զՆիկողիմոս եւ զայլս բազումս յերուսաղէմ, որ է մայրաքաղաք Հրէաստանի, եկն ի կողմանս Յորդանանու, զի եւ այն Հրէաստան է եւ ոչ Գալիլիա, զի եւ² յետ տաւնին, որ յերուսաղէմ, բազում հաւատացեալք անդ երթային ի մկրտութիւն:

Իսկ Ոսկեբերանն չորս դնէ պատճառս. նախ՝ զի տարածեսցէ զքարոզութիւն, երկրորդ՝ զի արասցէ զնշանսն, երրորդ՝ զի զաւրէնս յԱւետարանս փոխեսցէ, չորրորդ՝ զկատարեալ հաւատս Երրորդութեան ծանուցէ:

Տե՛ս, զի թերի էր հաւատն նոցա, որք միայն մի Աստուած ասեն եւ ոչ խոստովանին զԵրրորդական անձնաւորութիւն:

Վասն մկրտելոյն Տեառն

Բան. «Եւ անդ շրջեր Յիսուս³ եւ մկրտեր» (տե՛ս Յովհ. Գ 22):

Մեկնութիւն. Նախ տեսցուք՝ զի՞նչ է, որ այժմ ասէ. «Յիսուս մկրտեր», եւ յետոյ ասէ. «Ոչ թէ Յիսուս ինքն մկրտեր, այլ աշակերտքն նորա» (Յովհ. Դ 2): Ասեմք, թէ Յիսուս ոչ մկրտէր ինքնին, այլ աշա-

¹ B չեք

² C չեք

³ C Յիսուս աշակերտքն

կերտքն¹ նորա հրամանաւն մկրտէին, վասն այն² ի նա յարէ զմկրտելն, որպէս ամենայն գործ ծառայի ի տէրն վերաբերի:

Երկրորդ. տեսցուք, թէ վասն է՞ր ոչ մկրտէր Քրիստոս:

Ասեմք վասն չորս պատճառի.

Նախ՝ զի ցուցցէ, թէ մկրտելն հասարակաց է գործ, որք ունին զիշխանութիւն քահանայութեան, վասն այն Քրիստոս ոչ մկրտէր:

Երկրորդ. զի մի լիցի կագ եւ հակառակութիւն մկրտելոցն ի Քրիստոսէ եւ իւր առաքելոցն մեծ եւ փոքր կարծելով, որպէս եղեւ ի Կորնթոս. մինն պարծէր պաւղոսեան, եւ մինն՝ ապաւղոսեան եւ կեփայեան:

Երրորդ. զի որպէս ի տեղիս տեղիս զխոնարհութիւն ցուցանէր վասն ճշմարիտ մարդ գոլոյն, սոյնպէս երբեմն զբարձրութիւն ցուցանէր, զի Աստուած էր, որպէս այժմ աշակերտացն հրամայէ մկրտել, զի որք կարծէին զՅովաննէս մեծ գոլ, քան զՔրիստոս, իմանայցեն այսու, զի աշակերտացն Քրիստոսի միայն հաւասար էր Յովաննէս:

Չորրորդ. զի Քրիստոս նախ մկրտեաց զաշակերտան իւր, եւ ուսոյց զնոսա, եւ զկնի աշակերտքն մկրտէին, այլ Քրիստոս վարդապետութեան միայն պարապէր, որպէս եւ Պաւղոս սակաւ ինչ մկրտեաց եւ յետոյ քարոզէր, զի միտքն պարապ մնացէ ի քարոզել, որպէս ասէ. «Ոչ առաքեաց զիս Քրիստոս մկրտել, այլ քարոզել» (տես Ա Կորնթ. Ա 17):

Բան. «Մկրտէր եւ Յովաննէս Յայենովն³» (Յովհ. Գ 23):

Մեկնութիւն. Որ թարգմանի ջուրք⁴ բազում: Իսկ Սաղիմն գեղ է մերձ առ Յորդանան, զոր ոմանք ասեն, թէ Մելքիսեդեկ անդ թագաւորեաց, եւ սուտ են, զի Մելքիսեդեկ յԵրուսաղէմ թագաւորեաց⁵, ուր Աբրահամ ի լերինն զիսահակ պատարագ մատոյց, որ յետոյ Լուզ կոչեցաւ: Եւ յԵրուսաղէմ բնակէին, զոր էառ Դաւիթ, եւ մեծացոյց, եւ Սողոմոն զտաճարն անդ շինեաց եւ խաչն եւ յարութիւն Տեառն անդ եղեւ, եւ նախ կոչէր Սաղէմ, որ է՝ խաղաղութիւն, իսկ այժմ կոչի Երուսաղէմ, որ է տեսութիւն խաղաղութեան, իսկ Սաղիմն գեղ է միայն:

Տեսցուք զայն, թէ Յովաննէս միշտ ի Յորդանան մկրտէր,

¹ Ը չիք ասեմք ... աշակերտքն

² Բ վասն որոյ

³ Ա Բ Յայենով, Ը Յայենոն

⁴ Ը ջուր

⁵ Ը չիք եւ սուտ են ... թագաւորեաց

այժմ վա՞սն էր եկն ի Յայենովն¹:

Ասեմք վասն երկու իրաց. նախ՝ զի Քրիստոս տեղի ետ մկրտել ի Յորդանան: Երկրորդ. զի կարապետ էր, պարտ էր յամենայն տեղիս զՔրիստոս քարոզել:

Բան. «Ձի չեւ եւս էր² արկեալ զՅովաննէս ի բանտ» (Յովի. Գ 24):

Մեկնութիւն. Վասն երկու իրաց յիշէ զբանտն³. նախ՝ վասն ժամանակին: Երկրորդ. վասն մկրտելոյն Յովաննու:

Եւ նախ վասն ժամանակին գիտելի է, զի այլ երեք աւետարանիչքն յետ մատնելոյն Յովաննու ասեն զքարոզութիւն Քրիստոսի, եւ սա՞ յառաջ: Ասեմք, թէ չեն հակառակ միմեանց. նախ՝ զի Քրիստոս յառաջ քան զմատնիլն Յովաննու ի բանտ ոչ ամենայն ուրեք եւ ոչ յայտնի քարոզէր, զոր սա ասէ, իսկ յետ մատնելոյն սկսաւ յամենայն տեղիս յայտնապէս քարոզել, զոր նոքա ասեն:

Դարձեալ՝ զի երեք աւետարանիչքն զմի տարէն պատմեն զսքանչելիսն, զոր յետ մատնութեան Յովաննու, իսկ Յոհաննէս զամի եւ զկիսոյ, որ յառաջն էր, զոր նոքա ամենեւին ոչ յիշատակեցին:

Իսկ վասն մկրտելոյն Յովաննու գիտելի է, զի յորժամ մկրտէր Քրիստոս, պարտ էր դադարել Յովաննու, որպէս⁴ ի ծագել արեգականն ծածկի արուսեակն, այլ Փրկիչն թոյլ ետ Մկրտչին վասն երեք պատճառի. նախ՝ զի մի լիցի ատելութիւն եւ հերձուած աշակերտացն Քրիստոսի եւ աշակերտացն Յովաննու: Երկրորդ. զի միապէս գործ ապաշխարութեան էին առաքելոցն եւ Յովաննու մկրտութիւն⁵: Երրորդ. զի երկուցն միակամ էին խորհուրդն, որք զժողովուրդն ճեպէին, յետոյ մկրտիլ կատարեալ մկրտութեամբն, որ է թողութիւն եւ նորոգութիւն մարդկան: Զայս ասէ Ոսկերբրանն:

Իսկ այլ վարդապետք ասեն երեք պատճառս. նախ՝ զի մի սուտ կարծիցեն զմկրտութիւն Յովաննու, թէ յորժամ Քրիստոս եկն, յայնժամ⁶ նորայն խափանեցաւ, եւ այնու դերեւս լինի վկայութիւն Յովաննու⁷: Երկրորդ. զի որք գային առ Յովաննէս, ի Քրիստոս հրաւիրէր եւ յաւժարեցնէր: Երրորդ. զի այսու զմեծութիւն Քրիստոսի յայտնեսցէ, զի մինչ մկրտէր Յովաննէս, բա-

¹ A B C Յայենոն

² B չէք

³ A B գրանսն, C գերկու տարեմ

⁴ C վասն զի

⁵ C Սկրտչիւն

⁶ A B չէք

⁷ C վկայութիւն Յովաննու դերեւս լինի

զուգորթ թողին զՅովաննէս¹ եւ եկին առ Քրիստոս:

Տարածայնին վասն մկրտութեան յոյնք եւ լատինք

Եւ աստ գիտելի է, զի է ինչ հակառակութիւն ի մէջ վարդապետացն յունաց եւ հռոմայեցւոց ի վերայ բանիս այս, զի Յովան Ոսկեբերանն ասէ, թէ առաքելոց մկրտութիւն նախքան զխաչն հաւասար մկրտութեան Յովաննու է անկատար մկրտութիւն եւ ապաշխարութիւն:

Եւ դնէ այսմ երեք պատճառ. նախ՝ ասէ, զի եւ զՀոգին չեւ էին² առեալ, որ ասաց Մկրտիչն, թէ՛ «Նա մկրտեսցէ Հոգւովն սրբով» (տե՛ս Մատթ. Գ 11): Երկրորդ. զի Որդի Աստուծոյ չէին հաւատացեալ, զոր յետոյ ասաց. «Մկրտել յանուն Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ» (տե՛ս Մատթ. ԻԸ 19): Երրորդ. զի Քրիստոս չէր խաչեալ, ուստի զաւրովութիւն մկրտութեան ի խաչէն եղեւ, զի՛ «Որք ի Քրիստոս մկրտիմք, ի մահ Նորա մկրտիմք» (հմմտ. Գռոմ. Զ 3), - ասէ առաքեալ: Չորրորդ. այլք ոմանք ասեն, թէ թլփատութիւն ոչ էր տկարացեալ: Իսկ այս սուտ է, զի թլփատութիւն մկրտութեամբն Քրիստոսի բարձաւ եւ տկարացաւ:

Իսկ հռոմայեցիքն ասեն, թէ առաւել էր մկրտութիւն առաքելոցն քան զՅովաննու, եւ յառաջ քան զխաչն, նախ՝ զի Քրիստոս ետ նոցա մասնաւորաբար զՀոգին Սուրբ, թէպէտ զկատարեալն ի վերնատունն, ուստի յայտ է, զի ետ նոցա իշխանութիւն հանել զդեւս եւ բժշկել զցաւս, զի Հոգւովն Աստուծոյ հալածէին զդեւս: Դարձեալ՝ զի Յովաննու մկրտեալքն գային եւ մկրտէին յառաքելոցն Քրիստոսի: Արդ, եթէ նոյն էր առաքելոցն եւ Յովաննու, վասն է՞ր գային եւ մկրտէին յառաքելոցն: Դարձեալ՝ որպէս ասէ. «Եղև ինդիոյ յաշակերտացն³ Յովաննու ընդ հրէի՝ վասն մկրտութեան» (հմմտ. Յովհ. Գ 25), զի Յովաննու անարգանք էր, յորժամ առաքեալքն մկրտէին: Արդ, եթէ նոքա մկրտէին ի Յովաննու մկրտութիւն, ոչ լինէր⁴ անարգանք, այլ մեծութիւն պատուոյ: Եւ դարձեալ՝ մարդիկ ընդունելով զմկրտութիւն ի Քրիստոսէ եւ⁵ յառաքելոցն, յաշակերտութիւն Քրիստոսի մտանէին, վասն այն ոչ վայել էր տալ նոցա զմկրտութիւն Յովաննու, այլ զմկրտութիւն Քրիստոսի: Եւ դարձեալ՝ ասաց առ Նիկողիմոս, «Եթէ ոչ որ ծնցի ի

¹ Ը գնա

² Ը չէին

³ Ը աշակերտացն

⁴ Ը լինի

⁵ Ը կամ

ջրոյ եւ ի Յոզւոյ¹, ոչ մտանէ յարքայութիւն Աստուծոյ²» (տե՛ս Յովհ. Գ 5), ապա ոչ է հաւատալի, թէ Քրիստոս թոյլ տայր, որ³ առաքեալքն յայլ աւտար մկրտութիւն մկրտէին, այլ ի Քրիստոսի մկրտութիւն:

Իսկ առաջնոյն պատասխանի, որ ասէ⁴. «Չեւ էր հոգի», զայն ասէ, որ յայտնապէս զՀոգին չէին առեալ զգալի կերպիւ, որպէս ի Վերնատունն, այլ մկրտութեամբն Քրիստոսի լինէր շնորհք ծածկապէս, որպէս այժմ առ մեզ:

Առ երկրորդն ասեն, թէ աշակերտքն հաւատացեալ էին Որդւոյ ի բանից եւ ի սքանչելեաց Նորա, այլ յետ յարութեան առին հրաման ամենեցուն ուսուցանել եւ յանուն Երրորդութեան մկրտել:

Առ երրորդն ասեն, թէ մկրտութիւն զաւրութիւն ունի ի չարչարանացն Քրիստոսի վասն աստուածային միաւորութեան, եւ նոյն էր Քրիստոս յառաջ քան զխաչն եւ յետ խաչին, վասն այնորիկ մկրտութիւն յայնժամ կացուցաւ, յորժամ մկրտեցաւ եւ էառ զաւրութիւն վասն շաւշափման մարմնոյն Քրիստոսի ի ջուրն: Եւ չորրորդին վերոյ ասացաւ:

Թէ որպէս մկրտեցան առաքեալքն Քրիստոսի⁵

Եւ աստ է հարց, թէ առաքեալքն Քրիստոսի մկրտեալք է՞ին, թէ՛ ոչ, զի ասէ ի համբառնալն. «Յովաննէս⁶ մկրտեաց ի ջուր, այլ դուք մկրտես՝ ի Հոգին Սուրբ» (տե՛ս Գործք Ա 5):

Պատասխան. Ասեմք առ այս, եթէ առաքեալքն Քրիստոսի նախքան զխաչն Քրիստոսի⁷ մկրտեալք էին: Եւ յայտ է յերից.

Նախ՝ թէ ինքեանք չէին մկրտեալք, զայլ ոք զիա՞րդ կարէին⁸ մկրտել:

Երկրորդ. զի Քրիստոս վկայեաց վասն մկրտութեան նոցա. «Լուսացելոյն չէ ինչ պիտոյ, այլ զի զոսն լուսնայցէ» (Յովհ. ԺԳ 10):

Երրորդ. զի թէ ոչ էին մկրտեալք, զիա՞րդ տայր նոցա Քրիստոս զմարմին եւ զարիւն իւր, զի ասաց առ Նիկողիմոս. «Զի թէ որ»⁹

¹ C ի հոզւոյ եւ ի ջրոյ

² A B **չէք**

³ C եւ

⁴ B ասէր

⁵ A C **չէք**

⁶ C Յոհաննէս

⁷ C **չէք**

⁸ C **չէք**

⁹ C **չէք**

ոչ ծնցի ի ցրոյ եւ ի Յոգոյ, ոչ մտանէ յարքայութիւն¹ [Աստուծոյ]» (տե՛ս Յովհ. Գ 5), եւ արքայութիւն Քրիստոս է, իսկ թէ որպիսի² եղանակաւ² մկրտեցան, ասեն ոմանք, թէ որպէս Յովաննէս աստուածային Բանին մկրտեցաւ եւ սրբեցաւ, որ առաքեաց զնա մկրտել, սոյնպէս բանն Քրիստոսի առաքելոցն եղեւ սրբութիւն, որպէս ասաց. «Դուք սուրբ էք վասն բանին, զոր խաւսեցայ ընդ ձեզ³» (Յովհ. ԺԵ 3): Եւ ոմանք ասեն, թէ մկրտեալք էին ի ջուրն Յովաննու, եւ Քրիստոս զնելով զձեռն ի վերայ նոցա, ընկալան զՀոգին Սուրբ: Եւ այսմ ընդդէմ է, որ ասէ. «Յովաննէս մկրտեաց ի ջուր, այլ դուք մկրտես՝ ի Հոգին Սուրբ» (տե՛ս Գործք Ա 5): Այլ ոմանք ասեն, եւ ուղիղ⁴, թէ զերկու աշակերտսն ինքն Քրիստոս մկրտեաց եւ ուսոյց նոցա, եւ նոքա զայլսն ամենայն: Եւ թէ ոք ասիցէ՝ խոնարհութիւն է Քրիստոսի⁵ մկրտել զայլս, ասեմք, եթէ առաւել խոնարհութիւն է մկրտիլ յայլմէ, քան մկրտել զայլս: Եւ դարձեալ՝ թէ խոնարհութեամբ ելուաց զոտս աշակերտացն, նոյնպէս խոնարհութեամբ մկրտեաց զաշակերտսն: Եւ դարձեալ՝ պարտ էր Քրիստոսի մկրտել եւ ուսուցանել, որպէս ասէ ի Գործսն. «Քրիստոս առնէր եւ ուսուցանէր» (տե՛ս Գործք Ա 1), զի որպէս զխորհուրդ Պատարագին նախ ինքն արար եւ ուսոյց առաքելոցն, եւ որպէս զխորհուրդ դրոշմին նախ ինքն արար՝ ձեռն զնելով ի վերայ տղայոցն, նոյնպէս հաւատալի է, թէ նախ ինքն մկրտեաց եւ ուսոյց զաշակերտսն: Իսկ առաջին տարակոյսն, թէ՛ «Յովաննէս մկրտեաց ի ջուր, այլ դուք մկրտիցիք ի Հոգին Սուրբ» (Գործք Ա 5) սոյնպէս լուծանի, զի առաքեալքն նախ քան զչարչարանսն Քրիստոսի մկրտեցան մկրտութեամբն Քրիստոսի, որպէս ցուցաւ նախ, իսկ այն, որ ի համբարձումն ասաց. «Դուք մկրտես՝ ի Հոգին Սուրբ», պարտ է իմանալ ոչ վասն խորհրդական մկրտութեան, այլ վասն հեղման Հոգւոյն Սրբոյ տեսանելի երեւմամբ ի վերայ առաքելոցն, զի այս հեղումն⁷ կերպիւ ինչ մկրտութիւն ասի, զի որպէս ի խորհրդական մկրտութիւն անտեսանելի շնորհք Հոգւոյն Սրբոյ տուեալ լինի ըստ տեսանելի լուացման ջրոյն, նոյնպէս եւ Հոգին Սուրբ անտեսանելի տուաւ տեսանելի նշանաւ ի Վերնատունն սուրբ:

¹ A B **չիք**

² C յեղանակաւ

³ A B **չիք** ընդ ձեզ

⁴ C **չիք** եւ ուղիղ

⁵ B քեզ

⁶ A B **չիք** ի Յոգին Սուրբ

⁷ C հեղումս

Այսքան առ այս:

Խնդիր վասն մկրտութեան

Այժմ դարձցուք ի բանն, որ ասէ.

Բան. «Եղեւ խնդիր յաշակերտացն Յովաննու» (Յովհ. Գ 25):

Մեկնութիւն. Խնդիրն տարակոյս լսի կամ հակառակութիւն, զի Քրիստոս մկրտէր, եւ Յովաննէս մկրտէր, վասն այն աշակերտքն Յովաննու նախանձեցան: Եւ եղեւ խնդիր վասն սրբութեան, այսինքն՝ վասն մեծութեան մկրտութեան, զի աշակերտքն Յովաննու զմկրտութիւն Յովաննու մեծ համարէին վասն չորից. նախ՝ զի յանապատի էր սնեալ, երկրորդ՝ վասն նեղ վարուցն, երրորդ՝ զի նախ քարոզեաց եւ մկրտեաց, չորրորդ՝ զի Քրիստոս մկրտեաց:

Իսկ հաւատացեալ հրէայքն զմկրտութիւն Քրիստոսի մեծ համարէին վասն չորից.¹ նախ՝ զոր մկրտէր Յովաննէս, առաքէր առ Քրիստոս, իսկ Քրիստոս ոչ առաքէր առ Յովաննէս: Երկրորդ. վասն վկայութեան Յովաննու, որ մեծամեծ վկայեաց ի վերայ Քրիստոսի: Երրորդ. զի Քրիստոս նշանս եւ սքանչելիս առնէր:

Չորրորդ. զի եւ² Հայր ի վերայ Որդւոյ վկայեաց եւ Հոգին էջ:

Եւ զայսպիսի խնդիրս ոչ կարէին լուծանել, վասն որոյ երկօքեանն զՅովաննէս բարի վարդապետ եւ սուրբ³ համարէին, եկին հարցանել ի նա: Եւ թէպէտ երկու կողմ զոյգ եկեալ էին, այլ միայն աշակերտքն հարցանէին Յովաննու:

Բան⁴. «Ուարբի» (Յովհ. Գ 26):

Մեկնութիւն. Չորս բան խաւսեցան չար. նախ՝ «Որ էրն ընդ քեզ յայնկոյս Յորդանանու» (Յովհ. Գ 26), իբր թէ դու⁵ վարդապետ էիր, եւ Նա առ քեզ եկն, որպէս ամենայն աշակերտ առ վարդապետ: Երկրորդ. որում⁶ դուն վկայեցեր, որպէս թէ զայն փառքն ի վկայութեանց քոց ընկալաւ: Երրորդ. «Ահաւասիկ նա մկրտէ» (Յովհ. Գ 26), իբր թէ զքո գործդ յափշտակէ: Չորրորդ. «Եւ ամենեքին զան առ նա» (Յովհ. Գ 26), իբր թէ անարգեցին զքեզ եւ առ նա երթան:

¹ C չեք նախ՝ զի յանապատի էր ... վասն չորից

² C չեք

³ C Սուրբ Աստուծոյ

⁴ C չեք

⁵ C չեք

⁶ B յորում

Պատասխանին Յովաննու

Բան. «Պատասխանի ետ Յովաննու» (Յովի. Գ 27):

Մեկնութիւն. Նախ գիտելի է, որպէս յառաջն ասացաւ, զի պատասխանի ի հարցմանէն չորիւք որոշի. նախ՝ զի յետ հարցմանն է, երկրորդ՝ ըստ կամաց հարցողին է, երրորդ՝ ըստ կարգի հարցմանն է, չորրորդ՝ հրաժարական կամ հաւանական է, որպէս աստ:

Դարձեալ գիտելի է, զի աշակերտքն Յովաննու զՔրիստոս բամբաստէին վասն կրկին պատճառի. նախ՝ զի ասէին զգործսն Յովաննու յափշտակեալ: Երկրորդ. զի ասէին այնու զանունն Յովաննու նուաստանալ, վասն այն աստ պատասխանի տայ հրաժարական եւ հաւանական:

Բան. «Ոչ կարտ մարդ առնուլ յանձնէ» (Յովի. Գ 27):

Մեկնութիւն. Նախ՝ զառաջինն հրաժարէ եւ հակառակ նոցա պատասխանէ, թէ սուտ է բամբասելդ ձեր, Նա ոչ յափշտակէ զգործս իմ, որ է մկրտելս: Եւ յայտ է ի չորից.

Նախ՝ զի իշխանաբար մկրտէ, ի վերուստ ի Հաւրէ ունի զիշխանութիւն¹, եւ ես՝ ծառայաբար, որպէս նախընթաց, եւ ոչ իշխանաբար, վասն որոյ Քրիստոս ոչ յափշտակէ զգործս իմ:

Երկրորդ. դուք ձեզէն վկայէք, այսինքն՝ պարտիք վկայել, որ ասացի, թէ՛ «Ես մկրտեմ ի ջուր, այլ նա մկրտեսցէ² ի Հոգին Սուրբ եւ ի Հուր» (հմմտ. Մատթ. Գ 11), ապա յայտ է, թէ ոչ յափշտակէ զգործս իմ, զի այլ է իմ մկրտութիւնս եւ այլ՝ նորա:

Երրորդ. դուք պարտիք վկայել, յորժամ հարցին ղեւտացիքն եւ փարիսեցիքն. «Ասացի, թէ չեմ ես Քրիստոսն, այլ առաքեալ եմ եւ պատրաստող ճանապարհի նորա» (հմմտ. Յովի. Ա 23), ապա թէ Քրիստոսն մկրտէ եւ աւծանէ, ոչ յափշտակէ զգործս իմ:

Չորրորդ. Նա փեսայ է եւ փեսային է գործ որդիս ծնանել վերստին մկրտութեամբն, իսկ ես բարեկամ եմ եւ չունիմ հարսն, թէ որդի ծնանիմ՝ շնութիւն եւ թշնամութիւն է, վասն այն Նա ոչ յափշտակէ զգործս իմ մկրտութեամբն:

Այս հրաժարականն է, այժմ այլ իմն մեկնութիւն ղիցուք ի միջի եւ ապա ասացուք զհաւանականն:

Զի յԱստուծոյ է ամենայն պարգեւք

Բան. «Ոչ կարեմ առնուլ յանձնէ» (Յովի. Գ 27):

¹ B իշխանութիւն

² A B մկրտէ

Մեկնութիւն. Նախ՝ յերկու դէմս հայի. մին ի դէմս Յովաննու, թէ՛ ես վկայեցի վասն նորա, ոչ յանձնէ ինչ էր, այլ յԱստուծոյ, եւ երկրորդ. ի դէմս Քրիստոսի, զի ոչ թէ յանձնէ ինչ եկեալ է վասն փառս որսալոյ, այլ ի վերուստ առաքմամբ: Դարձեալ՝ հասարակ հայի բանս առ ամենայն ոք, որպէս եւ առաքեալ ասէ. «Ոչ ուստեք է իշխանութիւն, եթէ ոչ յԱստուծոյ» (Յռմ. ԺԳ 1), զի ամենայն իշխանութիւն յԱստուծոյ է, այլ ըստ զանազան պարգեւացն եւ գործն զանազանի: Եւ զայս ասէ. «Ոչ կարէ մարդ առնուլ յանձնէ» (Յովհ. Գ 27), այսինքն՝ հոգեւոր գործ կամ սքանչելիք, կամ այլ ինչ, այլ զմարմնաւոր գործ կամ զչար յանձնէ առնեն: Դարձեալ՝ հոգեւոր գործն այն, որ բարեպէսն¹ կամաւ տայ Աստուած, իսկ չարեացն ներելով եւ թոյլ տալով: Եւ կամաւն առաջին կամք ասի Աստուծոյ, եւ թոյլ տալովն՝ երկրորդ կամք: Եւ սոյնպէս տեսցեն զամենայն, եթէ իշխանք են բարի եւ չար, առաջնորդք եւ քահանայք՝ բարի եւ չար, եւ այլն:

Վասն փեսայի եւ հարսին

Նախ գիտելի է, զի Քրիստոս միայն է փեսայ եւ ոչ Հայր, կամ Հոգի, զի Բանն մարմին եղեւ եւ չարչարեցաւ: Եւ ի մէջ ամենայն աշխարհի մարդս միայն է հարսն, որ է հոգի եւ մարմին: Եւ ի մէջ մարդկան՝ եկեղեցի Սուրբ, որ է հաւատացեալ եւ սրբեալ: Դարձեալ գիտելի է, զի բազում յեղանակաւ ասին՝ փեսայ Քրիստոս եւ հարսն հաւատացեալք:

Եւ ասեմ աստ տասն կերպիւ.

Նախ՝ վասն առաւել սիրոյն, զորմէ ասաց Ադամ. «Թողցէ այր զհայր իւր² եւ զմայր [իւր] եւ երթիցէ³ զհետ կնոջ [իւրոյ]» (տես ՕՃՃՊ. Բ 24), եւ Տէրն. «Ոչ ոք ունիցի այնպիսի սէր, որպէս ես զանձն իմ եղի»:

Երկրորդ. կոչի հարսն, զի ի կողից⁴ Տեառն շինեցաւ:

Երրորդ. զի եթող զՀայր ի յերկինս եւ զմայր ի յերկրի, եւ եկն ի խաչ:

Չորրորդ. զի եղիցին երկուքն ի մարմին մի:

Հինգերորդ. զի ծննդական է հոգեւոր:

Վեցերորդ. զի նա գլուխ է, եւ հաւատացեալք՝ անդամք:

Եւթներորդ. զի մկրտութեամբն զգեցաք զՔրիստոս:

¹ C բարեպէսն է

² A B չէք

³ A B երթայ

⁴ Q կողիցն

Ութերորդ. զի եւ հաղորդեցաք զմարմին եւ զարիւն Նորա: Իններորդ. զի Նա միայն է Տէր հարսին, որ է մարմնացեալ Բանն:

Տասներորդ. զի հաւասար Իւր թագեալ պսակեաց զեկեղեցի:

Եւ գտցես վասն փեսայի եւ հարսին ի Մատթէոս գլուխն, յերրորդ հատորն¹ համարն¹: Այլեւ յերգ Երգոցն վեցերորդ² համարն վասն հարսանեաց է:

Վասն բարեկամին հարց

Վասն է՞ր կոչէ զինքն բարեկամ, եւ այլ ուր սպասաւոր ասաց:

Պատասխան. Վասն չորից. նախ՝ բարեկամ ասէ վասն առաւել խոնարհութեան³: Երկրորդ. բարեկամ ասէ, զի մի չարախաւսեացեն զՔրիստոսէ⁴:

Երրորդ. զի աշակերտքն ի նախանձ էին շարժեալ վասն Քրիստոսի, կամի զնոցա սիրտն ի քաղցրութիւն շարժել:

Չորրորդ. կամի զբանն իւր հաւատարիմ առնել, վասն այն զինքն ոչ կոչէ ծառայ, այլ բարեկամ:

Բան. «Ուրախութեամբ ուրախ լինի» (Յովհ. Գ 29):

Մեկնութիւն. Նախ զայն ասէ, թէ վայել է ուրախակից լինել փեսային, յորժամ լսէ, թէ որդիս ծնանի, սոյնպէս եւ ես վասն մկրտութեան Քրիստոսի⁵ ուրախ եմ, իսկ որ կրկնէ զուրախութիւն, չորիւք է իմացումն. նախ՝ գերադրական ցուցանէ զուրախութիւն: Երկրորդ. մարմնով եւ հոգևով: Երրորդ. վասն Նորա մկրտութեան եւ վասն իմ վկայութեան: Չորրորդ. վասն Նորա մեծութեան եւ վասն ժողովրդեան ճանաչելոյն եմ ուրախ:

Իսկ զի՞նչ է ասելն. «Որ կայ» (Յովհ. Գ 29):

Պատասխան. Նախ ցուցանէ, թէ վկայութիւն իմ զկատարումն էառ: Երկրորդ. գործն իմ զկայ էառ: Երրորդ. ի կարգ սպասաւորացն եմ: Չորրորդ. կանգնեալ եմ եւ լսեմ զձաձուկ խորհուրդ Նորա եւ զբարձր բարբառն:

Բան. «Ուրախութիւնս իմ լցեալ է⁶» (Յովհ. Գ 29):

¹ B չորրորդ հատորն

² A B *չիք*

³ A B *չիք* վասն առաւել խոնարհութեան, Փխ. զի մի չարախոսեացեն զՔրիստոս

⁴ A B *չիք* երկրորդ. բարեկամ ասէ ... զՔրիստոս

⁵ B *չիք*

⁶ A B լցիմ

Մեկնութիւն. Նախ՝ գվկայուլթիւն ասէ, որ վասն Քրիստոսի: Երկրորդ. զսպասաւորութիւն, ասէ, կատարեալ է: Երրորդ. ժամանակ եւ ամենայն ինչ իմ լցեալ է, այլ մի ինչ նախանձ բերէք ընդ Քրիստոսի, եւ մի սոյնպիսի հարցանիցէք:

Աստուածաբանութիւն Յովաննու

Բան¹. «Նմա պարտ է աճել, եւ ինձ մեղմանալ» (Յովի. Գ 30):

Մեկնութիւն. Աստ զհաւանականն ասէ, զի նախ եցոյց Յովաննէս, թէ ոչ յափշտակեաց Քրիստոս զգործս իմ, իսկ աստ ցուցանէ, թէ պարտ է նուազել ինձ եւ խոնարհել, եւ Նմա աճել եւ բարձրանալ:

Եւ զայս ցուցանէ չորս պատճառաւ, զոր եւ մեք ասասցուք ի կարճոյ: Առաջին պատճառ. վասն գերագոյն ծննդեանն Քրիստոսի, որ ի Հաւրէ եւ ի մաւրէ ասէ, որ ի վերուստն գայ, ի վերոյ է², քան զամենայն: Երկրորդ.³ վասն ստոյգ վարդապետութեան, ասէ. «Որ յերկնիցն գայ» (Յովի. Գ 31), զոր ետես եւ լուսան՝ պատմէ: Երրորդ. վասն լրութեան շնորհացն, ասէ. «Ոչ թէ չափով տայ Աստուած զՅոգիմ» (Յովի. Գ 34): Չորրորդ. վասն Քրիստոսի որդիութեան, ըստ որում բնութեամբ Միածին Որդի է Աստուծոյ:

Այս համառաւտ տեսութիւն:

Վասն անմանն Քրիստոսի

Իսկ այժմ տեսցուք ըստ կարգի, որ ասէ. «Նմա պարտ է աճել» (Յովի. Գ 30):

Մեկնութիւն. Աճումն Քրիստոսի ոչ ասի, զի Քրիստոս Աստուած է բնութեամբ եւ Աստուծոյ աճումն ոչ է: Դարձեալ՝ ըստ մասին, զի Քրիստոս ըստ Աստուածութեան ի Հաւրէ է⁴ եւ ոչ ունի աճումն, այլ եւ ոչ ըստ բանական հոգւոյն, զի թէպէտ բանական հոգին յԱստուծոյ ստեղծաւ որպէս ամենեցուն, այլ ի կէտ յղութեան ստեղծումն միաւորութեամբն եղել ի Բանն Աստուած, վասն որոյ ի սկիզբն յղացմանն կատարեցաւ իմաստութեամբ, զաւրութեամբ եւ փառաւք, եւ այս այլում հոգւոյ ոչ պատահեցաւ: Նա եւ մարմինն Քրիստոսի, թէպէտ ի նիւթոյն Մարիամայ

¹ C *չէք*
² B *չէք*
³ C երկրորդ պատճառ
⁴ A B *չէք*

էր, այլ զաւրութեամբ Հոգւոյն կերպարանեցաւ, եւ կերպարանիլն ընդ Բանին միաւորութեան եղեւ, այսինքն՝ ի կէտ յղացմանն աւնապական, անմեղ¹, կատարեալ սրբութեամբ: Եւ սոյնպէս է հոգին եւ մարմինն Քրիստոսի Աստուած, ի սկիզբն² եւ ի կէտ յղացմանն միաւորութեամբն ի Բանն Աստուած: Եւ զայս ասէ Աստուածաբանն Գրիգոր. «Համարձակիմ եւ ասեմ զոյգ Աստուած, որպէս առողն, նոյնպէս՝ առեալն³: Եւ սոյնպէս մի անձն եւ մի դէմ եւ միաւորեալ մի բնութիւն խոստովանիմք զԲանն Աստուած մարմնացեալ եւ մարդացեալ»⁴: Ապա յայտ է, զի Քրիստոս ոչ ըստ Աստուածութեան եւ ոչ ըստ մարդկութեան աճել ոչ ունի: Եւ սոյնպէս ըստ Աստուածութեան եւ ըստ մարդկութեան ի վերուստ ասի:

Հարց. Ապա զի՞նչ է ասելն. «Նմա պարտ է աճել եւ իճձ մեղմանալ»:

Պատասխան. Այսինքն՝ ի միտս ժողովրդեանն մեծանալ եւ բարձրանալ աճիլ ասի նմա, եւ ոչ յիւրում⁵ էութեան: Դարձեալ՝ մեք յորժամ հաւատով ճանաչեմք եւ աճեմք, բազմութիւն հաւատացելոց նմա ասի աճել եւ մեծանալ, եւ սոյնպէս իմասցիս զառաքելոյ ասելն ի Փիլիպպեցիսն. «Աստուած զնա առաւել բարձրացոյց եւ շնորհեաց նմա անուն» (Փիլիպ. Բ 9): Եւ զայս ցուցանէ⁶ ասելով. «Նմա պարտ է», այսինքն՝ վայել է, զի համբաւ նորա եւ իշխանութիւն ի վերայ մարդկան մեծանայ, եւ ինձ նուաստանալ, որպէս արուսեակն նուաստանայ ի տեսութենէ մարդկան, յորժամ արեգակն ծագէ⁶, եւ որպէս իշխանութիւն դեսպանին դադարէ, յորժամ թագաւորն գայ⁷:

Եւ զպատճառն այսմ զկնի դնէ Յովաննէս՝ ասելով.

Բան⁸. «Որ ի վերուստն գայ, ի վերոյ է քան զամենայն» (Յովի. Գ 31):

Մեկնութիւն. Այս առաջին պատճառ մեծութեան Քրիստոսի ի վերուստ գալն ցուցաւ ըստ Աստուածութեան եւ մարդկութեան Քրիստոսի, որպէս ցուցաւ, իսկ ի վերոյ քան զամենայն, այսինքն⁹ նախ քան զամենայն հրեշտակս, զի նոքա սպասաւորք են Քրիստոսի: Դարձեալ՝ ի վերոյ է, քան զամենայն մարդկան գի-

¹ C անեղ

² C չէք

³ C Նոյնպէս եւ առեալն

⁴ B իւրում

⁵ C ցուցանէ Յովաննէս

⁶ C յորժամ ծագէ արեգակն

⁷ C իջանէ թագաւորն

⁸ C չէք

⁹ B որ

տուծիւն, վասն ստոյգ վարդապետութեան ասէ: Այս երկրորդ պատճառ մեծութեան Քրիստոսի, զի Քրիստոս Աստուած է եւ զգիտութիւն Աստուծոյ Հաւր ունի: Եւ բանական հոգին Քրիստոսի միաւորեալ¹ Բանիւն գիտէ զՀայր Աստուած եւ զՀոգին Սուրբ, եւ գիտէ զամենայն անցեալ եւ² զներկայ եւ զհանդերձեալ, վասն որոյ կարէ ստուգապէս ուսուցանել զամենայն բարձրագոյն բանս, որպէս ասէ.

Բան. «Որ յերկրէ է եւ յերկրէ խաւսի» (Յովհ. Գ 31):

Մեկնութիւն. Ամենայն մարդ բաց ի Քրիստոսէ է յերկրէ աստի³, զի մարմինն ի սերմանէ է եւ զերկրաւորս խաւսի: Իսկ թէ Յովաննէս եւ Յոհաննէս աւետարանիչս եւ այլ սուրբք յաղագս երկնայնոցն խաւսեցան, սակայն ոչ յինքենէ, այլ իբրեւ յԱստուծոյ լուսաւորեալք, իսկ Քրիստոս յինքենէ խաւսի: Դարձեալ ասէ Ոսկեբերանն, թէ Յովաննէս⁴ անդասին լցաւ Հոգւովն Սրբով, վասն այն զերկնաւորն խաւսի, այլ զինքն յերկրէ ասէ՝ համեմատելով ընդ Քրիստոսի, որպէս առ Նիկողիմոս զվերստին ծնունդն, որ երկնաւոր է եւ Հոգեւոր, երկրաւոր ասաց Տէրն՝ համեմատելով ընդ Բանին ծնունդն հայրական, սա երկրաւոր կոչի:

Բան. «Որ ի յերկնիցն գայ» (Յովհ. Գ 32):

Մեկնութիւն. Զոր ստուգապէս ճանաչէ, զոր ի Հաւրէ ունի տեսանել եւ լսելն, իսկ ասելն՝ ետես եւ լուաւ:

Մեկնութիւն. Ոչ թէ կարաւտէր ուսման, զի Աստուածութիւն ոչ է⁵ մասնաւոր ակն կամ⁶ ունկն, այլ բոլորովին ակն է եւ ամենեւին ունկն, եւ մարմինն թէպէտ ունէր մասն, այլ միաւորութեամբն ի Բանն գիտէր զամենայն: Այլ վասն չորից տեսանել եւ լսել ասէ. նախ՝ զի առ մեզ իջանէ⁷ բանիւ: Երկրորդ. զի այս երկու զգայութիւնս հաստատէ ի վկայութիւնս: Երրորդ. զի մեք սովորեմք այսու ուսանել: Զորրորդ. զի տեսանել եւ լսել զընդունելն ասէ:

Հարց. Զի՞նչ ետես եւ լուաւ:

Պատասխան. Ոչ մասնաւոր ինչ, այլ զբոլորն. զԱստուածութիւն, զանձնաւորութիւն, զարարչութիւն, զկարողութիւն եւ զայլն տեսանել ասի: Իսկ լսել՝ զբան, զիմաստութիւն, զբարու-

¹ A B միաւոր
² B *չեք*
³ A B բաց ի Քրիստոսէ յերկրէ ասի
⁴ B Յովհաննէս
⁵ A B *չեք*
⁶ C եւ կամ
⁷ A C զիջանէ

թիւն, զանցեալն եւ զհանդերձեալն, եւ զայլն լսել ասի, զի զայստոսիկ մեք տեսանեմք եւ լսեմք, դնեմք նմա, այլ նա զբողորն հուրեամբ ունի եւ ոչ մասամբ:

Վասն վկայից

Բան. «Վկայեաց» (Յովհ. Գ 32):

Մեկնութիւն. Այս է՝ վկայելն սքանչելեաւք եւ բանիւ, զոր ետես եւ լուաւ՝ եցոյց մեզ: Եւ յայտ է յասացելոցս, զի չորս են վկայք. նախ՝ բանիւ, որպէս վարդապետք: Երկրորդ. զործով, որպէս սուրբք: Երրորդ. արեամբ, որպէս մարտիրոսք: Չորրորդ. սքանչելեաւք, որպէս մարգարէքն:

Իսկ Տէր մեր այս չորիւքս վկայեաց, այսինքն՝ զի սուրբ էր եւ քարոզէր եւ նշանս առնէր եւ զարիւնն եհեղ:

Բան. «Եւ զվկայութիւն նորա ոչ ոք ընդունի» (Յովհ. Գ 32):

Մեկնութիւն. Դժուարին է բանս, զի աշակերտքն Քրիստոսի հաւատացեալք էին, այլ եւ Յովաննու աշակերտքն, որ առ նմա ազան, յորժամ վկայեաց, թէ՛ գառն Աստուծոյ: Եւ դարձեալ՝ ինքն ասէ. «Որ ընդունի [զվկայութիւն Նորա], կնքեաց, թէ Աստուած ճշմարիտ է¹» (Յովհ. Գ 33):

Արդ չորիւք է իմանալ. նախ՝ զոչ ոքն եղ, զի սակաւք ընդունեցան, որպէս հասարակ կերպիւ ասեմք, յորժամ սակաւ ոք լինի ի հրապարակն, ասեմք՝ ոչ ոք կայ ի հրապարակն²: Երկրորդ. զոչ ոքն ասէ ընդդէմ անհաւատիցն, որպէս այն. «Յիւրսն եկն եւ իւրքն զնա ոչ ընկալան» (Յովհ. Ա 11): Երրորդ. այսու յորդորէ զաշակերտսն իւր ընդունել զնա:

Չորրորդ. զի չասաց՝ ոչ ոք ընդունիցի, զի բազումք³ յետոյ ընդունելոց էին:

Վասն կնքելոյն զնա

Յետ այսորիկ ցուցանէ, զոր ինչ բարութիւն լինի⁴ ընդունողացն զնա:

Բան. «Որ ոք ընդունի զնա, կնքեաց, թէ Աստուած ճշմարիտ է⁵» (տեսն Յովհ. Գ 33):

¹ A B *չիք* է

² C *չիք* ասեմք ... հրապարակն

³ B զի որպէս բազումք

⁴ B ունի

⁵ A B *չիք* թէ Աստուած ճշմարիտ է

Մեկնութիւն. Վեց իմն մտաւք տեսանի.

Նախ ասէ Նանա. «Որ հաւատով ընդունի զվկայութիւն Քրիստոսի¹, կնքեաց, այսինքն՝ վկայեաց, թէ ճշմարիտ Աստուած է Քրիստոս, իսկ որ ոչ ընդունի զվկայութիւն, ոչ հաւատայ², թէ ճշմարիտ Աստուած է Քրիստոս»ⁱⁱⁱ:

Երկրորդ. ասէ Ոսկեբերանն. «Որ հաւատով ընդունի զվկայութիւն, կնքեաց, այսինքն՝ եցոյց, թէ Հայր Աստուած ճշմարիտ է, եւ կատարեաց զխոստումն իւր՝ առաքելով զՈրդին, վասն այն ասէ զկնի, զի զոր Աստուածն առաքեաց զԲանն Աստուծոյ³ խաւսի»:

Երրորդ միտք. որ ոք ընդունի, կնքեաց, այսինքն՝ ի սրտի իւրում դրոշմեաց եւ եդ, թէ Աստուած ճշմարիտ է, զի Աստուծոյ ճշմարտութիւն լինի որպէս կնիք իմն դրոշմեալ ի մոմ կակուղ:

Չորրորդ միտք. որ ընդունի զվկայութիւն նորա, կնքեաց, այսինքն՝ նշան եդ յինքեան, զի Քրիստոս է Աստուած ճշմարիտ, զի հաւատն է նշան, որ հաստատէ յինքեան⁴, թէ ճշմարիտ Աստուած է Քրիստոս ի ճշմարիտ Աստուծոյ Հաւրէ առաքեալ, որպէս յետագայ բանն վկայէ: Եւ սոյնպէս չորս մտաւքս ըստ ինքեան յայտնի է առ մեզ:

Դարձեալ հինգերորդ. թէ նոյն ինքն կնքեաց Քրիստոս ի սիրտ իւր, թէ Աստուած ճշմարիտ է, որպէս այլ ուր ասէ. «Աստուած զՈւա Յայր⁵ կնքեաց» (տե՛ս Յովհ. Զ 27), եւ որ ոք ընդունի զվկայութիւն նորա, զկնիքն Հաւր յինքեան ունի:

Դարձեալ վեցերորդ. ի դէմս իւր ասէ Յովաննէս յայսմ բանէ, թէ՛ «Ձոր ետես եւ լուաւ, վկայեաց» (տե՛ս Յովհ. Գ 32), այսինքն՝ իբր թէ տեսի զերկինս բացեալ եւ զՀոգին աղաւնակերպ իջեալ, եւ լուայ զձայն Հաւր, եւ վկայեցի, թէ սա է Որդին Աստուծոյ: Եւ զվկայութիւն նորա ոչ ոք ընդունի, այսինքն՝ որք տմարդիք են յաշակերտացս⁶, իսկ որք ընդունին զայն վկայութիւն Հաւր, որ ասաց. «Դա է Որդի իմ սիրելի⁷», եւ զՀոգւոյն իջումն կնիք է ամենայնի, որ դիցեն ի սիրտս իւրեանց, թէ Քրիստոս Աստուած է ճշմարիտ վասն վկայութեան Հաւր⁸:

¹ A B **չիք**

² C հաւատաց

³ B կրկ

⁴ C **չիք** զի Քրիստոս է ... հաստատէ յինքեան

⁵ C **չիք**

⁶ B աշակերտացս C աշակերտացս իմ

⁷ A B **չիք** իմ սիրելի

⁸ A B **չիք**

Բան. «Ձի գոր Աստուածն առաքեաց, զբանս Աստուծոյ խաւսի» (Յովի. Գ 34):

Մեկնութիւն. Նախ ասէ, թէ զվկայութիւն Նորա ընդունիք, զառաքեալն նորա ճշմարիտ համարիք, զի գոր ինչ ասէ, ի նմանէ ասէ: Երկրորդ. յայտնէ զմեծութիւն վարդապետութեան Քրիստոսի, զի յատուկ զաւրութեամբն Իւր զԲանն Աստուծոյ խաւսի, գոր ոչ յայլ ոք տեսանի:

Վասն անչափ շնորհացն

Բան. «Ոչ թէ չափով տայ Աստուած գՅոգին» (Յովի. Գ 34):

Մեկնութիւն. Տալ եւ առաքել եւ լսել. սոքա առ մեզ զիջանելով են, որպէս յայտ է ի մեկնիչդⁱⁱⁱ: Դարձեալ՝ ըստ Աստուածաբանին. «Ոչ թէ չափով տայ, այսինքն՝ զի ոչ տայ եւ ոչ չափէ, զի էակից իւր է», զայս ասէ ընդդէմ Արիոսի: Այս երրորդ պատճառն է, զի պարտ էր Քրիստոսի անուանն հռչակել վասն լրութեան շնորհացն, զի որպէս զգայարանք մարմնոյն ի գլուխն է, սոյնպէս եւ ի գլուխն մեր Քրիստոս գոյ ամենայն լրումն շնորհաց¹: Իսկ² այլ ամենայն սուրբք³ մասնաւոր ունին զշնորհս, ըստ այնմ՝ բաժինք շնորհաց են եւ բաժինք յաջողութեանց, եւ այլն, որ ըստ⁴ կարողութեան բաժանէ Հոգին: Իսկ Քրիստոս, զի յերկնից է եւ գոր լուաւ եւ ետես, պատմեաց, վասն այն զկատարեալ եւ⁵ գլրումն շնորհաց ունի⁶, եւ կատարեալ պարգեւէ այլոց: Եւ այլ սուրբք մասն շնորհաց ընդունին եւ մասն այլոց պարգեւեն:

Հարց. Վասն է՞ր:

Պատասխան. Այս է պատճառ, զի ամենայն մարդիկ չափաւոր են, զի որպէս էութիւն չափաւոր է, սոյնպէս եւ ամենայն շնորհք⁷ նորա, քանզի յորժամ ենթակայն չափաւորէ, անհնար է, զի պատահումն անչափ լիցի: Իսկ մարդկութիւն Քրիստոսի անչափ ունի շնորհս, զի զամենայն ներգործութիւն եւ գտեսակ շնորհաց ունի ընդ միութեան ի Բանն Աստուծոյ, որ է անչափ եւ նոյն Բանն Աստուծոյ⁸ եղեւ ենթակայ մարդկութեան Քրիստոսի անորիչ միութեամբ եւ անչփոթ խառնմամբ:

¹ B ամենայն լրումն շնորհաց ունի: Եւ կատարեալ պարգեւէ այլոց

² B եւ

³ A սուրբք ամենայն

⁴ A **չէք**

⁵ B **չէք** Իսկ այլ սուրբք ... վասն այն զկատարեալ եւ

⁶ B ամենայն լրումն շնորհաց ունի

⁷ B շնորհքն

⁸ C **չէք** որ է ... Աստուծոյ

Վասն սիրոյ Հաւր

Բան. «Յայր սիրտ գորդի» (Յովհ. Գ 34):

Մեկնութիւն. Այս չորրորդ պատճառն է, զի պարտ էր Քրիստոսի աճել եւ մեծանալ եւ Յովաննու մեղմանալ, վասն զի Քրիստոս բնութեամբ Որդի է Աստուծոյ, եւ այլ ամենայն սուրբք եւ հրեշտակք եւ երանեալքն շնորհիւ որդեգրութեամբ: Եւ տես զկարգ աստուածաբանութեանս Մկրտչին. նախ ասաց զբարձրագոյնն՝ ի վերուստ է: Եւ ապա զիջոյց ըստ մեզ, զոր լուաւ եւ առաքեցաւ եւ ետ զՀոգին: Այժմ դարձեալ ի բարձրագոյնն Հանէ զԲանն¹, զի մի կարծիս փոքրութեան լիցի կամ արարած ասել: Ասէ. «Հայր է Որդւոյ եւ ոչ՝ արարիչ, եւ Որդի է Հաւր, ո՛չ՝ արարած», իսկ ասելն՝ Յայր սիրտ գորդի, ցուցանէ, թէ զնոյն կարողութիւն ունի ընդ Հաւր եւ զնոյն Աստուածութիւն: Իսկ որ ասէ՝ սիրտ, ոչ պատճառաբար իմանի ասելն՝ Յայր սիրտ գորդի, զի Որդին Աստուծոյ ոչ թէ կամաւորաբար ելանէ ի Հաւրէ, այլ բնականաբար, վասն այն սէրն Հաւր ոչ է պատճառ ելման Որդւոյ, այլ պարտ է զայն իմանալ կցորդաբար եւ նշանակաբար, զի Հաւր Աստուծոյ սէրն կցորդ է եւ յաւետակից ելման Որդւոյ:

Վասն տալոյն Հաւր

Իսկ ասելն. «Ձամենայն ինչ ետ ի ձեռս նորա» (Յովհ. Գ 35), այսինքն՝ զԱստուածութիւն, զկարողութիւն, զիշխանութիւն, զշնորհն, եւ զայլն: Տալն գունեւն նշանակէ, զի ունի էութեամբ ի Հաւրէ, որպէս զբնութիւն, սոյնպէս զկարողութիւն եւ զներգործութիւն եւ զայլն:

Այս ըստ աստուածութեան:

Դարձեալ՝ ըստ մարդկութեան ամենայն ինչ տուեալ է ի ձեռս նորա՝ միաւորութեամբ Բանին Աստուծոյ, որպէս ասէ ինքն² ի Մատթէոսն. «Տուաւ Ինձ ամենայն իշխանութիւն յերկինս եւ յերկրի» (Մատթ. ԻԸ 18), եւ սոյնպէս իմանալ զբանս զայս, այսինքն՝ զսէր Հաւրն: Աստ պատճառաբար զնի, զի սէրն Աստուծոյ առ մարդկութիւն Քրիստոսի պատճառ է³ ամենայն պարգեւաց, զոր Հայր Աստուած ետ մարդկութեան Քրիստոսի:

¹ C գրանս

² C Ինքն աստ

³ B ճառէ

Յորժամ եցոյց Յովաննէս չորս պատճառաւ¹, թէ պարտ էր Քրիստոսի մեծանալ փառաւք եւ համբաւաւք, ապա զկնի եզրակացուցանէ զբանն, զի յոյժ բարի է հաւատալն ի Քրիստոս, եւ այնու զաշակերտսն ածէ առ Քրիստոս:

Վարձք հաւատոյն

Բան. «Որ հաւատայ յՈրդի ընդունի զկեանս յաւիտենականս» (Յովհ. Գ 36):

Մեկնութիւն. Եւ զայս պարտ է իմանալ վասն կատարեալ հաւատոյ, որ կենդանացեալ է սիրովն Աստուծոյ: Եւ հաւատն այն սերմ է եւ արմատ² յաւիտենից կենացն, նա եւ ունի յուսով զկեանսն յաւիտենից: Եւ տե՛ս զաստուածաբանութիւն, զի ասաց՝ Որդի է եւ զամենայն ինչ ունի եւ հաւատալի է, եւ կենացն յաւիտենից տուող է, ապա ուրեմն Աստուած է եւ արարած³: Այս ընդդէմ Արիոսի: Դարձեալ՝ ընդդէմ Նեստորի, զի Քրիստոս մարմնով է բնութեամբ Որդի Աստուծոյ եւ մարմնովն ունի զամենայն⁴ իշխանութիւն, եւ մարմնովն հաւատամք ի Քրիստոս, եւ մարմնովն է Տէր յաւիտենից կենացն, ապա ուրեմն մարմնովն է Քրիստոս Աստուած ճշմարիտ, եւ սոյնպէս խոստովանողացն տայ զկեանսն յաւիտենից: Իսկ որք բաժանեն զԲանն ի մարմնոյն, եւ որք ուրանան զԱստուածութիւն Որդւոյն, եւ որք ոչ հաւատան ի Քրիստոս, ցուցանէ զպատիժն նոցա:

Բան. «Որ ոչ հնազանդի Որդւոյ» (Յովհ. Գ 36):⁵

Մեկնութիւն⁶. Նոյն է, զի հաւատալն եւ հնազանդիլն բանին մասինն է եւ կամացն, իսկ ոչ հաւատալն եւ ոչ հնազանդիլն նորին կամացն եղիցի:

Աստ ցուցանէ կրկին պատիժ. նախ՝ որ բնաւ ոչ կարեն հասանել յարքայութիւն երկնից⁷, որպէս ասէ. «Ոչ տեսանեն զկեանսն յաւիտենից» (հմտ. Յովհ. Գ 3, 36): Երկրորդ. այն, թէ բարկութիւն Աստուծոյ մնայ ի վերայ նորա:

Այսքան առ այս:

¹ B պատճառ

² B **չիք** եւ արմատ

³ A B ոչ արարած **փիւ**. Արարիչ

⁴ B **չիք**

⁵ B «Որ ոչ հնազանդի Որդւոյ»: Բան.

⁶ B **չիք**

⁷ B որ բնաւ յարքայութիւն երկնից ոչ կարեն հասանել

Եւ աստ աւարտումն¹ չորից փրկագործութեանցն Քրիստոսի. նախ՝ որ կացոյց զխորհուրդ մկրտութեան, որպէս առ Նիկողիմոս: Երկրորդ. որ ասաց վասն խաչին զաւճն պղնձի: Երրորդ. որ ասաց զառաքումն Իւր վասն փրկութեան աշխարհի. «Այնպէս սիրեաց Աստուած զաշխարհ» (Յովհ. Գ 16):

Չորրորդ. Մկրտիչն վկայեաց յետ բազում բանից. «Որ հաւատայ յՈրդին, ընդունի զկեանս յաւիտեանականս²» (Յովհ. Գ 36), որ եւ զմեզ³ արժանի արասցէ Քրիստոս Աստուած ուղիղ հաւատով հասանել առ ինքն:

Եւ նմա փառք յաւիտեանս. Ամէն:⁴

¹ B աւարտումն է

² A B յաւիտենից

³ A B չիք եւ զմեզ

⁴ B որ արժանի արասցէ Քրիստոս Աստուած հասանել անանց կենացն եւ անվախճան ուրախութեանցն Այնուհետեւ հաջորդում է գրչի հիշատակարանը:

ԳՐԻՒՆ Դ

Բան. «Եւ¹ իբրեւ գիտաց Յիսուս, եթ լուան փարիսեցիքն» (Յովհ. Դ 1):

Մեկնութիւն². Ասաց ի վերոյ վասն չորից փրկագործութեանցն³, որով ցուցանի, թէ Աստուած է Քրիստոս: Աստ ասէ վասն Չորրորդ գլխոյն, որ է անչափութիւն եւ զգաղտնիս մարդկան գիտելոյ: Եւ նախ առ կինն սամարուհի եցոյց: Դարձեալ՝ մինչեւ ցայժմ ասաց⁴ զհրէից փրկութիւն, աստ զհեթանոսաց⁵ փրկութիւն կամի ցուցանել: Եւ գիտելի է, զի փարիսեցիք եւ սաղուկեցիքն նախանձէին ընդ քարոզութիւն Յովաննու, վասն որոյ թոյլ ետուն մատնիլ ի բանտ, որպէս ասէ Մատթէոս. «Եղիա եկեալ իսկ է, եւ ոչ ծանեան, այլ արարին ընդ նմա զինչ եւ կամեցան» (Մատթ. ժ 12), նոյնպէս եւ զՔրիստոս հալածէին եւ զկնի մատնեցին ի մահ: Եւ սոքա սուտ վկայէին վասն Քրիստոսի:

Վասն մկրտելոյն Քրիստոսի

Բան. «Ոչ թէ Յիսուս ինքն մկրտէր» (Յովհ. Դ 2):

Մեկնութիւն. Որպէս սովորութիւն էր Քրիստոսի առնել եւ ուսուցանել, նոյնպէս նախ⁶ ինքն մկրտեաց զերկու աշակերտսն եւ նոքա զայլս մկրտէին հրամանաւ նորա: Նախ՝ զի մկրտութիւն Քրիստոսի է, յորում ձեռաց եւ իցէ, զի յանուն եւ ի սահմանն Քրիստոսի մկրտեն: Եւ այլ պատճառն ցուցաւ նախ:

Բան. «Եթող զՅրեաստան երկիր» (Յովհ. Դ 3):

Մեկնութիւն. Վասն չորս պատճառի. նախ՝ զի հրէայքն վասն նախանձու հալածէին զՔրիստոս: Եւ ի Հրէաստանէ ոչ վասն ասի հալածելոյ, այլ զի շիջուցէ զնախանձ նոցա: Երկրորդ. զի թէ ոչ փախչէր, կարծէին ոմանք, թէ առ աշաւք է մարմինն, վասն այն յումեքէ ոչ երկնչի, այլ նա խոյս տայր, զի ճշմարիտ մարմին ունէր՝ առանց մեղաց: Երրորդ. առ ի պատուել զՅովաննէս: Չորրորդ. թէ ոչ նախանձու եւ փառասիրութեամբ մկրտէր եւ զմարդիկ առ ինքն քարչէր:

¹ C *չիք*

² B Բան, C մեկնիչ

³ A B փրկութեանցն

⁴ B *չիք*

⁵ B զհրէից հեթանոսաց

⁶ B նախ նոյնպէս

Եւ յաւերինակ մեզ կրկին իրաց. նախ՝ թէ նորագոյն վարդապետք որչափ եւ իմաստունք լիցին, պարտական են պատուել զառաջին վարդապետս, եւ այնու ճշմարտութիւն ոչ կորիցէ: Եւ երկրորդ. որպէս Քրիստոս վասն հակառակութեան հրէիցն ել ի Հրէաստանէ, նոյնպէս եւ առաքեալքն յետոյ արարին: Պաւղոս եւ Բառնաբաս ասէին. «Առ ձեզ նախ պարտ էր խաւսել զբանն Աստուծոյ, եւ զի դուք մերթեցիք զնա, այսուհետեւ դառնամք ի հեթանոսս» (տե՛ս Գործք ԺԳ 46): Նոյնպէս պարտ է ամենայն վարդապետաց առնել եւ մի լինել հակառակ չարի:

Թէ ճշմարիտ է մարմնով

Հարց. Քրիստոս վասն է՞ր ցուցանէր զճշմարիտ մարմինն իւր¹, որպէս զԱստուածութիւն իւր:

Պատասխան. Վեց պատճառ ասէ Ոսկեբերանն. նախ՝ զի մարմնովն պարգեւեցաւ մեզ մեծամեծ շնորհք, այսինքն՝ թողութիւն մեղաց, եւ կեանք, եւ յարութիւն եւ այլն, եւ հաւատովն մեր ընդդունիմք զշնորհն: Երկրորդ. զի գիտասցուք, թէ վասն մեր՝ մարդկան, եւ վասն մերոյ փրկութեան մարմին, հոգի եւ միտք էառ, զի փրկեսցէ զսոսա: Երրորդ. զի մարմնով ազգակից մեզ եղեւ², եւ մեք Տեառն ազգ կոչեցաք, ըստ այնմ. «Պատմեսցի Տեառն ազգ, որ գալոցն է» (տե՛ս Սաղմ. ԻԱ 32): Չորրորդ. զի մարմնով աւերինակ եղեւ մեզ, լաւագոյն կենացն երկնաւորաց: Հինգերորդ. զի առաջնորդ եղեւ ամենայն առաքիւնութեանց: Վեցերորդ. ուսոյց մեզ համբերութիւն ի վիշտս եւ այլն:

Հարց³. Զի՞նչ է, որ Քրիստոս նախ մկրտեցաւ եւ ապա փորձեցաւ եւ ապա քարոզեաց:

Պատասխան. Զայն ցուցանէ նախ, որ յետ շնորհաց ինչ ընդդունելոյ, ապա փորձէ զմեզ խաբողն: Երկրորդ. զի պարտ է մեզ շնորհաւք Հոգւոյն յաղթել փորձողին: Իսկ որ յետ փորձութեան քարոզեաց, այն է, յորժամ յաղթեմք, որ ի մեզ մարմնական ախտիցս, ապա այլոց քարոզեսցուք եւ քահանայագործեսցուք:

Վասն Սամարիայ

Բան. «Եւ էր նմա անցանել ընդ Սամարիայ» (Յովհ. Դ 4):

¹ A C չիք

² B եղեւ մեզ

³ B Պատասխան

Մեկնութիւն. Վասն երեք պատճառի անցանել ասի. նախ՝ զի Սամարիա ի մէջ Հրէաստանի եւ Գալիլեայ է: Երկրորդ. զի գիտէր զհաւատալն սամարացւոց: Երրորդ. զի անցանէր եւ ոչ բնակէր ի Սամարիայ, զի մի պատճառ լիցի բամբասանաց հրէից: Եւ գիտելի է, զի Սամարիա անուն է մայրաքաղաքին թագաւորութեանցն Իսրայէլի, եւ ի նմանէ շրջակայ գաւառն Սամարիա անուանեցաւ:

Հարց. Վասն է՞ր կոչեցաւ Սամարիա:

Պատասխան. Նախ՝ ի Սամիրոն լեռնէն կոչեցաւ: Երկրորդ. զի Սամարոն շինեաց զքաղաքն եւ կոչեաց Սամարիա ըստ անուան իւրոյ: Երրորդ. ի բնակչացն կոչեցաւ, զի սամարացիքն պահապան ասի, որպէս գրեալ է Չորրորդ թագաւորութեանցն, յորժամ տասն ցեղքն Իսրայէլի գերեցան ի թագաւորէն ասորւոց (տե՛ս Դ Թագ. ԻԴ, ԻԵ), որ եւ քաղաք շինեաց ի Բաբելոն եւ անուանեաց Սամարիա, եւ անդ բնակեցոյց զնոսա: Եւ յետոյ թագաւորն այն, որ էր Նաբուգոդոնոսոր (տե՛ս Դ Թագ. ԻԴ 1, Բ Սնաց. ԼՁ 6, Դան. Ա 1), առաքեաց ի հեթանոսաց յազգէն ասորւոց, զի բնակեցեան ի քաղաքսն վասն պարարտութեան երկրին: Եւ նոքա եկեալ՝ յերկիրն Իսրայէլի ըստ սովորութեան չար² գործոց³ իւրեանց վարէին, վասն որոյ առաքեաց Տէր առիւծս սատակել զնոսա: Եւ վասն այն խորհուրդ⁴ արարեալ ի խրատու հրէիցն եւ առաքեաց քահանայ մի յազգէն հրէից, որում անուն էր Եզր (տե՛ս Ա Եզր. Ը 69-Թ), զոր ի⁵ գերութիւն էր ածեալ: Եւ քահանայն Եզր ուսոյց նոցա զաստուածապաշտութիւն, զաւրէնս եւ զթլփատութիւն եւ ունէր հրաման խորտակել զկուռս, սակայն ի պաշտելն զԱստուած զոյգ նմին պաշտէին եւ զկուռս ի ծածուկս, եւ ոչ ընդունէին զամենայն Գիրս Հին Կտակարանաց, այլ միայն զհինգ Գիրսն Մովսիսի: Եւ այնպէս մասամբ ինչ հեթանոսք էին եւ մասամբ ինչ՝ հրէայք: Իսկ յորժամ եցոյց աւետարանիչս, թէ ուստի ել Քրիստոս, այսինքն՝ ի Հրէաստանէ, եւ ընդ որ գնաց, այսինքն՝ ընդ Սամարիա, այնուհետեւ ցուցան, թէ ուր եհաս:

Բան. «Գայ նա ի քաղաք մի սամարացւոց, որում անուն էր Սիւքար» (Յովհ. Դ 5):

Մեկնութիւն⁶. Եբրայեցիքն Սիկիմ ասէ, եւ սաղմոսն՝ Սիւքէմ (հմմտ. Սաղմ. ԾԹ 8, ԾԷ 8), եւ Աւետարանն՝ Սիւքար (հմմտ. Յովհ. Դ 5) եւ

¹ B եկիմ

² A ըստ չար սովորութեանց

³ C ըստ չար գործոց սովորութեանց

⁴ C թագաւորն խորհուրդ

⁵ B չիք

⁶ A C չիք

Սամարիա, եւ այժմ կոչի նշուպաւլիս եւ Սեբաստէ: Իսկ մերձ ասելն ոչ թէ զգեւղն² ասէ Յակոբայ, զոր ետ որդւոյ իւրում Յովսեփայ, մերձ էր ի քաղաքն, այլ Յիսուս մերձ նստաւ քաղաքին եւ ոչ եմուտ գառաջինն:

Բան. «Եւ անդ էր աղբիւր մի Յակովբայ» (Յովհ. Դ 6):

Մեկնութիւն. Աղբիւրն այն ջրհոր է եւ աղբիւր Յակովբայ ասի, զի նա փորեաց զայն եւ զազարակն զայն ստացաւ հարիւր ոչխարի ի սիկիմացւոցն, քանզի բազում ժամանակս մերձ ի Սիւքէմ բնակեցաւ Յակոբ, քանզի Դինա դուստր Յակովբայ յորժամ եկն ի Սիւքէմ, երեք կամ չորս ամաց էր, եւ անդ եկաց մինչեւ Դինայի հասեալ էր ժամանակ ամուսնութեան, որպէս գրեալ է (հմմտ. Ծննդ. ԼԳ 18-ԼԴ 2):

Վաստակիւն եւ կիրքն

Բան. «Եւ Յիսուս վաստակեալ ի ճանապարհի՝ նստաւ³» (Յովհ. Դ 6):

Մեկնութիւն. Վասն չորից ասէ վաստակեցաւ. նախ՝ զի ցուցցէ, թէ Քրիստոս ոչ էր փափկակաց, այլ աշխատասէր եւ գրաստ ոչ ունէր, այլ հետիոտս երթայր առ ի խրատ մեզ: Երկրորդ. զի ցուցցէ զճշմարիտ մարդեղութիւն: Երրորդ. զի ցուցցէ, թէ առաւել քնքուշ եւ յարմար ունէր զկազմուածն վասն հաւասար որակութեանցն, զի ոչ էր ի սերմանէ, այլ ի կուսական արեւնէ, վասն որոյ առաւել վաստակէր: Չորրորդ. զի զվաստակ դատապարտութեան Ադամայ բառնայր ի բնութեանէս, եւ նստեր, այսինքն՝ յեզեր աղբերն, ի վերայ գետնի եւ ոչ ի բարձի կամ ի վերայ աթոռի:

Եւ վասն չորս պատճառի նստէր⁴. նախ՝ զի վաստակեալ էր: Երկրորդ. ի սպասաւորել աշակերտացն, զի գնասցեն եւ գնեսցեն հաց: Երրորդ. առ ի զովացնել զմարմինն մերձ յաղբիւրն, զի ժամանակն տաւթ էր, որպէս ասէ⁵. «Ժամ էր իբրեւ վեցերորդ» (Յովհ. Դ 6): Չորրորդ. զի գիտէր զհաւատս սամարացւոցն: Եւ այս բան գրի առ ի ցուցանել զպատճառս ծարաւոյն եւ զխնդիրս ջրոյն:

Հարց. Վասն է՞ր ծարաւեցաւ եւ քաղցեցաւ⁶ կամ զայլ կիրան կրեաց Քրիստոս:

¹ C չեք

² B զգեւղն, C զգեղն

³ C նստեր

⁴ B նստաւ

⁵ A B չեք

⁶ C քաղցեալ

Պատասխան. Վասն երկու պատճառի. նախ՝ զի ցուցցէ, թէ ճշմարիտ մարդ եղեւ: Երկրորդ. զկիրս նախաստեղծին բժշկէր, այսինքն՝ զքաղց, զծարաւ, զվաստակ, զքիրտն եւ զայլն:

Եւ չորիւք զանազանի կիրք Փրկչին. նախ՝ զի նորայն կամաւոր էր, եւ¹ մերս՝ Հարկաւոր: Երկրորդ. նորայն երբեմն, եւ² մերս՝ Հանապազ: Երրորդ. նորայն չափաւոր, իսկ մերս՝ անչափ: Չորրորդ. նա միայն զանանգոսնելիսն կրէր, իսկ մեք՝ զանգոսնելիսն եւ զանանգոսնելիսն, այսինքն՝ է զչարս եւ զբարիս կրեմք: Եւ տե՛ս վասն կրից ի գիրս Հարցմանց յութներորդ հատորն, քսան եւ հինգերորդ համարն^{iv}:

Վասն սամարացի կնոջն

Բան. «Գայ կին մի ի Սամարեայ³ հանել ջուր» (Յովհ. Դ 7):

Մեկնութիւն. Ահա պատճառ քարոզութեան Քրիստոսի ի խնդրել ջրոյն, եւ զի ոչ վասն կարաւտութեան զջուրն խնդրեաց, ուստի յայտ է, զի յետոյ ոչ ըմպեաց: Այս վասն երեք պատճառի. նախ՝ զի տացէ ճանապարհ խաւսից: Երկրորդ. զի տացէ նմա զհոգեւորն ի խնդրելն զմարմնաւոր ըմպելին: Երրորդ. զի աշակերտքն ոչ էին անդ, վասն այն ի կնոջէն խնդրէր: Եւ տե՛ս զխորհուրդ ջրոյն, զի ջրովն մկրտեցաւ (հմմտ. Մատթ. Գ 16) եւ զջուրն ի գինի փոխեաց (հմմտ. Յովհ. Բ 1-12), եւ աստ ջրովն էած ի հաւատս: Եւ մեք ջրով յղանամք եւ ջրով վերստին ծնանիմք, եւ ջրով սնանին բոյսք, եւ ի ջուր բաղդատի Հոգին Սուրբ:

Բան. «Աշակերտքն [նորա] երթեալ էին ի քաղաք անդր, զի կերակուրս [զնեսցեն]» (Յովհ. Դ 8):

Մեկնութիւն. Քանզի կամէին մաւտ յաղբիւրն⁴ հաց ուտել, որպէս աղքատք:

Եւ Քրիստոս վասն երեք պատճառի ոչ գնաց ի քաղաքն. նախ՝ զի վաստակեալ էր առաւել, որպէս ասացաք: Երկրորդ. զի ոչ վայել էր ինքն ինքեամբ կերակուր գնել: Երրորդ. զի ոչ կամէր մտանել ի քաղաքն հեթանոսաց, եթէ ոչ հաւատքն նոցա եւ իղձքն բռնադատէր գնա:

Հարց. Վասն է՞ր ամենքն չոգան:

Պատասխան. Նախ՝ զի յայնժամ սակաւ ունէր յաշակերտացն: Երկրորդ. վասն խոնարհութեան, զի թէ կամէր, կարող էր զոմանս

¹ C իսկ

² C իսկ

³ A B Սամարիայ

⁴ B աղբիւրն, C յաղբերն

առաքել եւ զոմանս առ ինքն պահել: Այլեւ կարող էր նոր ստանալ ի սպասաւորութիւն իւր, բայց ոչ կամեցաւ: Այնու ուսոյց զաշակերտսն կոխել զամենայն ամբարտաւանութիւն: Ուսի՛ր աստ զզաւրաւոր արիութիւն Տեառն մերոյ ի ճանապարհի, այլեւ զանփութութիւն կերակրոց, զի աշակերտքն նորա¹ ոչ տանէին ընդ ինքեանս կերակուր:

Հարց². Ուստի ունէին զգրամն, զոր Տէրն հրամայեաց մի՛ ստանալ ոսկի եւ արծաթ (հմմտ. Մատթ. Ժ 9), եւ զստացեալն հրամայեաց (հմմտ. Մատթ. Ժ 9) վաճառել եւ տալ աղքատաց:

Պատասխան³. Նախ՝ զի ընդ հեթանոսս սամարացիս անցանելոց էին եւ չունէին կարծիս, թէ ընդունէին զնոսա յայն սակս բարձին: Երկրորդ. այս նախ էր քան զպատուէրն այն աղքատութեան, թէ՛ մի՛ ստանայք ոսկի եւ արծաթ:

Նշան ազգաց

Բան. «Դու, որ հրեայոյ ես» (Յովհ. Դ 9):

Հարց. Ուստի՞ գիտաց կինն, թէ հրէայ է:

Յերից. Նախ՝ ի լեզուէն: Երկրորդ. ի դիմացն: Երրորդ. ի հանդերձէն, զի ասէ ի Թիւքն. «Առնել ծոպս ի տտունս հանդերձիցն եւ ասղանի կապուտակ ի վերայ նոցա» (տե՛ս Թիւք ԺԵ 38): Ապա պարտ է, զի եբրայեցին կապոյտ նշան դիցէ ի գլուխն, եւ սամարացին՝ դեղին, որ միջակ է, եւ քրիստոնեայն՝ կարմիր, զի արեամբն Քրիստոսի գնեցաք:

Բան. «Ոչ երբէք խառնակից հրեայք ընդ սամարացիս» (Յովհ. Դ 9):

Մեկնութիւն. Ոչ առնուն ի միմեանց կերակուր կամ ըմպելի, եւ առաւել հրէայքն գարչէին ի սամարացւոցն, քան թէ նոքա ի նոցանէ, որպէս այժմ քրիստոնեայք գարչին յայլազգեաց, թէպէտ նոքա ոչ գարչին ի մէնջ:

Հարց. Եւ զի՞նչ էր պատճառ գարչելոյն:

Պատասխան. Երեք ինչ. նախ՝ զի այլազգիք էին սամարացիքն, որպէս ցուցաւ: Երկրորդ. ասեն ոմանք, թէ հակառակ էին ի շինուած տաճարին յետ դարձին: Երրորդ. զի ի մէջ նոցա բնակէին, վասն որոյ առաւել գարչէին:

Հարց. Ընդէ՞ր ապա Քրիստոս ջուր խնդրեաց եւ աշակերտքն կերակուր գնէին:

¹ B չիք

² A B չիք

³ A B չիք

Պատասխան. Նախ՝ վասն հաւատոց նոցա պարտ էր զհրէական խտրութիւն թողուլ: Երկրորդ. զի Քրիստոս Աստուած եւ Տէր էր, վայել էր երբեմն պահել զաւրէնսն եւ զսովորութիւն հրէիցն եւ երբեմն ոչ պահել: Երրորդ. զի կամէր յետոյ զազգս հեթանոսաց Իւր ժողովուրդ սրբել:

Այսքան առ այս:

Յորդորակ սակաւ

Եւ արդ, մեք եղբարք, որ ունիմք զճշմարտութեան աւրէնս, կամ ո՛չ զիտեմք, կամ արհամարհեմք զնա, զի գաղափար եւ ուսուցիչ ունիմք զՔրիստոս ամենայն առաքինութեան, որպէս ասացաւ, իսկ նա՛ խոնարհութեամբ հետիոտս շրջէր, եւ մեք հպարտութեամբ երիվարաւք հեշտանամք: Նա վաստակէր ի ճանապարհի, եւ մեք ի հանգիստ փափկանամք, նա ոչ ստանայր ինչս, եւ մեք մեծութեամբ յղփանամք: Նա շրջէր եւ քարոզէր միշտ, եւ մեք ի հոգս աշխարհի զբաղիմք: Նա հասարակաց ունէր զգեստ, եւ մեք պճնելով խենեշանամք: Նա զպէտսն հատանէր, եւ մեք՝ զպէտս եւ զանպէտս, զհարկաւորն եւ զվայելչականն ստանամք: Նա քաղց եւ ծարաւ, եւ պահաւք եւ տքնութեամբ կայր, եւ մեք յագեալ եւ արբեալ եւ քնով նիրհեալ դանդաչեմք:

Տեսէք, եղբա՛րք, զի անուամբ միայն եմք նմանեալ Քրիստոսի եւ իրաւք հեռացեալ ի նմանէ: Գիտեմ, զի այսու ոչ արդարանամ, այլ անձամբ զանձն իմ դատապարտեմ, եւ ձեզ առ յապա եկելոցդ աւրինակ թողում:

Դարձցուք այժմ ի բան Աւետարանիս.

Մեծութիւն պարգեւացն

Բան². «Պատասխանի ետ [մնա] Յիսուս [եւ ասէ]. “Թէ գիտէիր [դու] զպարգեւսն [Աստուծոյ]”» (Յովհ. Դ 10):

Մեկնութիւն. Այսինքն³ զշնորհս Հոգւոյն Սրբոյ, որ մեծ է ի մէջ այլ պարգեւացն Աստուծոյ, զի յորժամ նա պարգեւի, եւ այլքն եւս պարգեւին, եւ առանց շնորհացն Աստուծոյ այլ պարգեւքն անաւգուտ են, այլեւ երբեմն վնասազործք:

Բան. «Եւ ով է, որ ասէդ ցրեզ» (Յովհ. Դ 10):

¹ A B **չիք**

² B ձեռագրում դրված է «Մեծութիւն պարգեւացն»-ից առաջ:

³ A B **չիք**

Մեկնութիւն. Աստ երեք ինչ ցուցանէ. նախ՝ զմեծութիւն շնորհաց Հոգւոյն, որպէս ցուցաւ: Երկրորդ. զիւր մեծութիւն եւ զկարողութիւն առ ի պարգեւել զպարգեւսն Աստուծոյ: Երրորդ. զիւր կամաւոր յաւժարութիւն ի տալն սորին:

Իսկ ի դիմաց կնոջն զխնդրելն ասէ.

Բան. «Դու արդեաւք խնդրէիր ի նմանէ¹» (Յովհ. Դ 10):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ լինի, թէ խնդրէիր: Այս ոչ ցուցանէ զկեղակարծութիւն ի Քրիստոս, զի ճշմարիտ զիտէր զխնդրել կնոջն, այլ վասն երեք պատճառի այնպէս ասաց. նախ՝ զի ցուցցէ զանձնիչխան կամս մեր: Երկրորդ. ուսուցանէ մեզ, թէ պարտ է վասն Հանդերձեալ բանին պարկեշտութեամբ խաւսել: Երրորդ. զի երբեմն պակաս ասելով առաւել ցուցանեմք եւ տարակուսանաւք ասել զստոյզն ստոր ասեմք, որպէս Պաւղոս ի կորնթացիսն ասէ. «Ես սոյնպէս Համարիմ, թէ եւ յիս իցէ Հոգի Աստուծոյ» (տե՛ս Ա Կորնթ. Է 40), զի ասելն համարիմ, ոչ թէ տարակոյս ինչ էր, այլ զգուշութեամբ խաւսէր, զի նա ստոյգ զիտէր, թէ Հոգի Աստուծոյ ունէր:

Կենդանի ջուր

Բան. «Եւ տայր քեզ զջուրն կենդանի» (Յովհ. Դ 10):

Մեկնութիւն. Ջուր ասելն իմանալի է զշնորհս Հոգւոյն Սրբոյ, որ զովացուցանէ զտաւթ մարմնական ցանկութեանցն²: Եւ ասի նոցա ջուր կենդանի, որպէս սովոր են մարդիկ ջուր կենդանի ասել, որ յաղբերէ ելանէ եւ ոչ որոշի յաղբերէն, այլ յընթացս կայ, իսկ ջուր ծովացեալ ի սահրիճ, կամ յաման ժողովեալ, կամ յանձրեւէ տեղացեալ ո՛չ ասի կենդանի:

Դարձեալ՝ սոյնպէս անուանի ի նմանութենէ մարդկային կենդանութեան, զի այն անդամն կոչի կենդանի, որ միաւորեալ կայ ի սիրտն եւ ի նմանէ զկենդանութիւն ընդունի:

Եւ յայսմանէ չորս ինչ իմանամք. նախ՝ զի անձնաւորութիւն Հոգւոյն³ բղխէ ի Հաւրէ աղբիւրաբար⁴, ըստ այնմ. «Ի քէն է, Տէ՛ր, աղբիւր կենդանութեան» (տե՛ս Սաղմ. ԼԵ 10), եւ Որդւովն բաշխի ամենայն արարածոց: Երկրորդ. սկիզբն շնորհաց է Հոգին Սուրբ, որպէս աղբերն, եւ ի նմանէ շնորհի ամենայն մարդկան:

¹ A չիք

² A B ցանկութեանցն, այլ եւ զիջացուցանէ զսիրտս գթութեամբ, C ցանկութեանց

³ C չիք

⁴ C աղբերաբար

Այս առաջին¹ աւրինակն:

Երրորդ. առաքեալքն ընկալան զՀոգին Սուրբ եւ բաշխեցին ամենայն ազգաց: Չորրորդ. վարդապետք եւ քահանայք առեալ զչնորհս Հոգւոյն եւ բաշխեն այլոց, զի բնաւ շնորհք ոչ լինի ի սիրտ մարդոյ, եթէ Հոգին Սուրբ ոչ է բնակեալ ի նմա:

Այս յերկրորդ աւրինակն:

Իսկ կինն մարմնաւոր իմացաւ եւ ասէ ցնա.

Բան. «Տէր, եւ դոյլ ոչ ունիս» (Յովհ. Դ 11):

Մեկնութիւն. Տէր կոչեաց այժմ, բարձրագոյն իմացաւ, զի նախ եբրայեցի ասաց:

Եւ չորս եղեւ տարակոյս կնոջն. նախ՝ զի դոյլ ոչ ունի: Երկրորդ. յերես ոչ է աղբեւրն: Երրորդ. յայլ տեղիս ջուր ոչ գոյ: Չորրորդ. եւ սքանչելեաւք ոչ կարէ, զի հայրն Յակովբ աշխատելով եւ փորելով եհան: Եւ այսմ աղբիւր ջուր նմա բաւական թուեցաւ, վասն այն եւ նա յայսմ աղբերէ ըմպեաց:

Դարձեալ, որ ասէ. «Ինքն աստի արբ, եւ որդիք նորա» (Յովհ. Դ 12), զբարութիւն ջրոյն ցուցանէ, եւ խաշինքն նորա՝ այս զառատութիւն ցուցանէ:

Զի հայր կոչէ զՅակոբ եւ մեծ

Իսկ կինն զՅակոբ մեծ ասէ վասն չորից. նախ՝ զի թոռն էր մեծին Աբրահամու: Երկրորդ. հայր էր բաժան ազգաց: Երրորդ. զի Իսրայէլ կոչեցաւ ի Տեառնէ: Չորրորդ. եւ զաւրհնութիւն անդրանկին էառ: Այլ զՏեառն մեծութիւն ոչ գիտէր:

Դարձեալ՝ զՅակոբ հայր անուանէ վասն չորից. նախ՝ զի սամարացիք զԱբրահամ հայր իւրեանց ասէին, որպէս ծնեալ ի քաղղէացւոց աշխարհն, յորմէ եւ նոքա իսկ էին, եւ վասն այն զՅակոբ հայր իւրեանց կոչէին, զի թոռն էր Աբրահամու: Զայս եւ մեկնիչդ ասէ², զի սամարացիք Յոթորայ էին եւ սահմանակից քաղղէի: Երկրորդ. զի զուխտ թլփատութեան յիսրայէլացւոցն առեալ էին, եւ զաւրէնսն Մովսիսի, թէպէտ ոչ զմարգարէս²: Երրորդ. զի քաղաքն Սիւքէմ, զոր ետ Յակոբ որդւոյ իւրում Յովսէփու, ստացեալ ունէին, եւ այն են որդիք, որ զժառանգութիւն հաւրն ունին: Չորրորդ. վասն պատւոյն եւ սիրոյն առ նա հայր կոչէին:

¹ C առաջին

² C զմարգարէսն

Զի ջուր կոչէ գձոգին Սուրբ

Բան. «Որ ըմպէ ի ջրոյդ, միւսանգամ ծարաւէ» (Յովհ. Դ 13):

Մեկնութիւն. *Զգալի ջուր ոչ լնու գպասքումն ծարաւոյն¹, իսկ հոգեւոր ջուրն յագեցուցանէ կատարելապէս, վասն այն ասէ.*

Բան. «Բայց որ ըմպէ ի ջրոյն, գոր ես տաց» (Յովհ. Դ 13):

Մեկնութիւն. *Այսինքն² շնորհաց Հոգւոյն Սրբոյ մի՛ ծարաւեսցի յաւիտեան:*

Հարց. *Վասն է՞ր գշնորհս Հոգւոյն Սրբոյ ջրով աւրինակէ:*

Պատասխան. *Վասն բազում պատճառի, որպէս ասէ մեկնիչդ³. նախ՝ զի ջուրն զովացուցանէ գծարաւն, սոյնպէս եւ Հոգին Սուրբ լնու գկարաւտեալս: Երկրորդ. ջուրն լուանայ գաղտեղութիւն, սոյնպէս եւ Հոգին Սուրբ մաքրագործէ գհոգիս մարդկան: Երրորդ. ջուրն շիջուցանէ գջերմութիւն, սոյնպէս եւ Հոգին Սուրբ շիջուցանէ ի մէնջ գցանկութիւն մեղաց: Չորրորդ. ջուրն խափանէ գկիզումն հրոյ, սոյնպէս եւ Հոգին Սուրբ գկիզումն մահու չափ մեղաց: Հինգերորդ. ջուրն բուսուցանէ գսերմանիս, սոյնպէս եւ Հոգին Սուրբ գբոյսս արդարութեան: Վեցերորդ. ջուրն գբուսեալսն առոգանէ, սոյնպէս եւ շնորհք Հոգւոյն Սրբոյ առաջնորդէ, գաւրացուցանէ եւ ի կատարումն առաքինութեան ածէ: Եւթներորդ. ջուրն պարզ է որակութեամբն իւր, սոյնպէս եւ Հոգին Սուրբ անխառն է յամենայն աղտեղութեանց: Ութներորդ. ջերմանայ եւ ցրտանայ ջուրն, սոյնպէս եւ Հոգին Սուրբ ի բարեգործս գթայ եւ ի չարեացն բառնայ գողորմութիւն: Իններորդ. քաղցր է ջուրն, սոյնպէս եւ Հոգին Սուրբ քաղցր է եւ քաղցրացուցանէ գամենեսեան: Տասներորդ. ջուրն ըստ չափոյ տայ գկենդանութիւն, սոյնպէս եւ Հոգին Սուրբ ըստ չափոյ⁴ տանողացն տայ գշնորհս: Մետասաներորդ. ջուրն անգաղար է, սոյնպէս եւ Հոգին Սուրբ մշտաշարժ է: Երկուտասաներորդ. ջուրն խեղդէ գընդդիմացողս իւր, սոյնպէս եւ որ գՀոգին Սուրբ հայհոյէ. «Մի՛ թողցի նմա, այլ կորնչի» (հմմտ. Մատթ. ԺԲ 32), - ասէ⁵ Տէր:*

Թէ հարկաւոր կոչի Հոգին Սուրբ

Դարձեալ՝ այլ կերպիւ ունի Հոգին Սուրբ գյատկութիւն հրոյ, որպէս ասէր Մկրտիչն. «Նա մկրտեսցէ [գձեզ] ի Հոգին Սուրբ եւ

¹ C ծարաւոյ
² A B **չիք**
³ C **չիք** որպէս ասէ մեկնիչդ
⁴ B ըստ չաքոյ տայ
⁵ C յԱւետարանն ասէ

ի հուր» (Մատթ. Գ 11), եւ ինքն Տէրն ասէր. «Հուր եկի արկանել յերկիր» (Ղուկ. ԺԲ 49), եւ կատարեցաւ, յորժամ էջ հրեղէն լեզուաւք¹ ի Վերնատունն:

Եւ այս ըստ բազում գաղափարաւ. նախ՝ որպէս հուրն այրէ եւ ապականէ, սոյնպէս եւ Հոգին Սուրբ կիզու եւ ապականէ գամենայն ունակութիւնս մեղաց: Երկրորդ. հուրն լուսաւորէ, սոյնպէս եւ Հոգին Սուրբ լուսաւորէ զհոգիս, յորս բնակէ: Երրորդ. միարար է հուրն, սոյնպէս եւ Հոգին Սուրբ միաւորէ զհոգիս մեր ընդ Հաւր եւ ընդ Որդոյ, այլ եւ յաւրէնս Աստուծոյ: Չորրորդ. բաժանարար է հուր ժանգոյ եւ արծաթոյ, սոյնպէս Հոգին Սուրբ բաժանէ զժանգ մեղաց ի հոգւոց մարդկան: Հինգերորդ. մշտաշարժ է հուր, սոյնպէս Հոգին Սուրբ միշտ ներգործէ զսրբութիւն: Վեցերորդ. ինքնաշարժ է հուր, եւ Հոգին Սուրբ ուր կամի եւ շնչէ² որչափ եւ որքան: Եւթներորդ. ծածուկ եւ յայտնի է հուր, սոյնպէս եւ Հոգին Սուրբ նախ ծածուկ եւ ապա յայտնի ներգործէ: Ութերորդ. աճէ հուր, եւ Հոգին Սուրբ աւր ըստ աւրէ առաւելու զգաւրութիւն առ մերձաւորս: Իններորդ. ընդ հանուր առ ամենեսեան է հուր³, եւ. «Հոգի Տեառն ելից գտիեզերս» (Իմաստ. Ա 7), ասէ: Տասներորդ. ի յորս մերձի, որպէս զինքն հուր առնէ, սոյնպէս եւ շնորհք Հոգւոյն Սրբոյ⁴ զընդունողս իւր շնորհաբաշխ առնէ: Մեասասներորդ. անփոփոխ է հուր, սոյնպէս շնորհք Հոգւոյն անփոփոխապէս պահէ ճշմարիտ⁵ զընդունողս իւր: Երկոտասներորդ. ջերմացուցանէ հուր, սոյնպէս եւ Հոգին Սուրբ ջերմացուցանէ ի սէրն Աստուծոյ եւ գաստուածայինս, յորս բնակելոյ արժանի առնէ: Ապա յայտ է, որ Հոգին Սուրբ ի հոգմ գաղափարի, ըստ այնմ. «Ուր կամի, շնչէ» (Յովհ. Գ 8), այլեւ ի ջուր եւ ի հուր, որպէս աստ ցուցաւ⁶:

Բան. «Ձուրն, զոր ես տաց, մի՛ ծարաւեսցէ⁷ յաւիտեան» (Յովհ. Դ 13):

Մեկնութիւն⁸. Նախ՝ ջուր մկրտութեան է, զի միանգամ մկրտիմք եւ այլ ոչ կարաւտիմք⁹, որպէս մարգարէն ասէր. «Անձն

¹ A B լեզուաւ

² A B հնչէ

³ A B չիք

⁴ C չիք

⁵ A B չիք

⁶ C ասացաւ

⁷ B ծարաւեսցի

⁸ B չիք

⁹ C չիք եւ այլ ոչ կարաւտիմք

իմ առ քեզ, Տէ՛ր¹, ծարաւի է» (տե՛ս Սաղմ. ԽԱ 3), *այսինքն՝ շնորհաց աւագանին*:

Դարձեալ՝ շնորհք Հոգւոյն Արքայ այնպէս կատարեալ լինու, զի ոչ ունի այլ կարաւտութիւն նուագութեան:

Դարձեալ՝ շնորհք Հոգւոյն Արքայ² հասուցանէ զմարդիկ³ ի կեանս յաւիտենականս, ի տեղի, ուր բնաւ ոչ ծարաւեսցի, այլ ընդդէմ այսմ առարկի, որպէս ասէ Յեսուս՝ որդի Սիրաքայ. «Որ ըմպէ յինչն, դարձեալ փափագեսցի յիս» (հմմտ. Սիրաք ԻԴ 29), եւ զայս ասէ վասն իմաստութեան ջրոյ:

Պատասխանեն վարդապետք, թէ ծարաւն երեք կերպիւ իմանի. նախ՝ ցուցանէ զկարաւտն իրաց ինչ, զոր մարդն յառաջ ոչ ունէր, որպէս ջուր մարմնաւոր եւ հաց, որ ի ժամանակ⁴ մի բառնայ զկարաւտն եւ դարձեալ կարաւտի, եւ սոյնպէս ամենայն ժամանակաւոր իր առաւել ծարաւ առնէ, քան թէ բառնայ զծարաւն, զի զցանկութիւն մեծացուցանէ: Երկրորդ. ծարաւն ցուցանէ զցանկութիւն, որ կերպիւ ինչ ունի մարդն եւ փափագի կատարելագոյն եւս ունել, որպէս մարդ, որ շնորհաւք ընդունի զաստուածայինքն⁵, ո՛չ ծարաւի, թէ շնորհաւք բնակեսցէ ի նմա, սակայն ծարաւէ, զի կատարելագոյն կերպիւ ունիցի, այսինքն՝ փառաւք, եւ սոյնպէս իմանի բանն Յեսուսայ՝ որդւոյն Սիրաքայ⁶:

Դարձեալ՝ երրորդ կերպ ծարաւոյն նշանակէ զսէրն առանց ձանձրութեան: Եւ սոյնպէս երանեալքն ի հանդերձեալն ծարաւիլ ուսին, զի զԱստուած, որ ունին⁷, առանց ձանձրութեան սիրեն, վասն այնորիկ ասէ Տէրն. «Որ ըմպէ ի ջրոյն, զոր ես տաց նմա, մի՛ ծարաւեսցէ յաւիտեան» (Յովհ. Դ 13): Պարտ է իմանալ ըստ միջի կերպի ծարաւոյն, որ ունի զշնորհս Աստուծոյ, ոչ փափագէ այլ շնորհիւ ունել, այլ փափագէ կատարելագոյն⁸ ունել զԱստուած, այսինքն՝ երանութեամբ, վասն որոյ ասէ.

¹ C *չէք*

² C *չէք*

³ C զմարդն

⁴ A B ի ժամանակ *փի* ժամանակ

⁵ C որպէս մարդ, որ զԱստուած շնորհօք ընդունի յինքն

⁶ C որդւոյն Սիրաքայ Յեսուսայ

⁷ C *չէք* առանց ձանձրութեան ... որ ունին

⁸ C կատարելագոյնս

Վասն շնորհաց Հոգւոյն¹

Բան. «Ձուրն, զոր ես տաց [նմա], եղիցի [նմա] աղբիւր² ջրոյ բղխելոյ ի կեանսն յաւիտեանականս³» (Յովհ. Դ 14) եւ այլն:

Մեկնութիւն. Աստ Քրիստոս երիս յատկութիւնս շնորհաց իւրոց ցուցանէ. նախ՝ զի կատարեալ յագեցուցանէ զհոգիս, որպէս ցուցաւ: Երկրորդ. զի որպէս աղբիւր ի սիրտ մարդոյն արմատացեալ, այնպէս շնորհք Հոգւոյն երանութեամբ կենացն արմատանայ ի նմա եւ միշտ անպատմելի ուրախութեամբ ջուր բղխէ ի սրտի, վասն որոյ ասէ. «Եղիցի նմա աղբիւր ջրոյ»: Երրորդ. զի շնորհն Աստուծոյ կարող է փութով վերացուցանել զմեզ մինչեւ ի վերջին կատարածն, որ է Աստուած, եւ է կատարեալ հանգիստ եւ ստացումն ամենայն բարեաց, վասն որոյ ասէ. «Խաղացելոյ ի կեանս յաւիտեանականս»:

Յայնժամ գիտաց կինն զջուրն փափագելի եւ բարւոք, զոր խոստացաւ նմա, թէպէտ եւ ոչ կատարեալ իմացաւ, վասն այն խնդրեաց ի Քրիստոսէ:

Բան. «Տէր, տուր ինձ զջուրն⁴» (Յովհ. Դ 15):

Մեկնութիւն. Եւ զկնի զպատճառ խնդրելոյն ցուցանէ՝ ասելով. «Ձի մի՛ ծարաւեցից եւ մի՛ եկից այսր հանել ջուր» (Յովհ. Դ 15), այսինքն՝ զի ազատիմ ի վտանգէ ծարաւոյս եւ յաշխատանաց մարմնոյս, զոր ունիմ աստ գալովն եւ զջուրն քարչելովն, եւ բառնալովս յանձին:

Եւ մեկնիչն չորս ինչ ցուցանէ^{lvii}. նախ՝ զի արագ⁵ հետեւեցաւ ի ճշմարտութիւն: Երկրորդ. զի ծանեալ գտենչումն, զոր խնդրեաց: Երրորդ. հաւատաց, զի մի՛ ծարաւեսցի ըմպելովն զնա: Չորրորդ. մեծ իմացաւ զՓրկիչն քան զՅակոբ՝ տալով զայնպիսի ջուրն:

Իսկ այլ վարդապետք ասեն, եթէ յայտնի է այսու, զի կինս այս տակաւին զգալի ջուր խնդրէր, եւ թուի, թէ իմացաւ նա զխոստացեալ ջուրն ի Քրիստոսէ, զի երեք զաւրութիւնս ունէր. նախ՝ առ ի բառնալ զամենայն ծարաւ եւ զպատճառ ծարաւոյն: Երկրորդ. առ ի տալ կատարեալ առողջութիւն եւ ուրախութիւն: Երրորդ. առ ի յաւիտեանականաբար հաստատել զկենդանութիւն եւ զառողջութիւն:

¹ B **չէք**

² B «Ձուրն զոր ես տաց» բան. «Եղիցի...»

³ C **չէք** բղխելոյ ի կեանսն յաւիտեանականս

⁴ C զջուրն զայն

⁵ C երագ

Վասն ծարաւոյն կենաց

Որպէս ծառն կենաց առնէր Ադամայ, եթէ ոչ էր կերեալ ի գիտութեան պտղոյն, իցէ՞ արդեաւք, եթէ կինն այլ լուեալ էր յաւրինացն Մովսիսի գյատկութիւն ծարաւոյն կենաց: Ուստի յայտ է, զի պտուղ գիտութեան չորիւք վնասեաց զԱդամ. նախ՝ զի կարաւտ եղեւ ամենայն¹ պիտոյից: Երկրորդ. զի հիւանդութիւն եմուտ ի մարմինն: Երրորդ. եւ տրտմութիւն, ի հոգին: Չորրորդ. մահ եւ ապականութիւն: Ապա ուրեմն կենաց պտուղն չորիցս ընդդէմ ունէր գյատկութիւն:

Բան. «Ասէ ցնա Յիսուս. “Երթ, կոչեա՛գայր քո”» (Յովհ. Դ 16):

Մեկնութիւն. Նախ՝ ի պատասխանոյ կնոջն յայտնեսցի ծածուկ նորա: Երկրորդ. որպէս ասելն եթէ դու թանճրամիտ ես, ոչ կարես հասու լինել իմոյս բանի, կոչեա՛ գայր քո, զի նովաւ եւ դու իմանալ կարասցես:

Բան. «Ասէ կիցն՝ չիք իմ այր» (Յովհ. Դ 17):

Մեկնութիւն. Նախ՝ ասէ գայս, զի չկամէր մեկնել ի վարդապետութենէ նորա: Երկրորդ. զի աւրինաւք չունէր այր, այլ միայն անուամբ:

Բան. «Բարուք ասացեր»²:

Մեկնութիւն. Նախ՝ զի ոչ ստեաց իբր աւտար կարծելով զնա, զի չէր ծանաւթ, որ զսուտն պատճառէր: Երկրորդ. հաւանեցաւ, զի ախորժութեամբ լսէր:

Բան. «Ասէ. “Ձայդ արդար ասացեր» (տես Յովհ. Դ 17-18):

Մեկնութիւն. Այժմ՝ ճշմարիտ ասես, բայց յորժամ զնա այր կոչեցեր, սուտ ասացեր:

Բան. «Ձի հինգ այր փոխեալ է քո եւ զոր այժմ ունիս, չէ քո այր» (Յովհ. Դ 18):

Մեկնութիւն. Ոմանք զհինգ այրն աւրինաւք ասեն, եւ զոր ունէրն՝ շնութեամբ, իսկ մեկնիչդ յարելով եւ կոչմամբ ասէ^{lviii}: Եւ այս էր պատճառն³, զի ի մէջ նոցա ամուլն եւ այրին անարգելի լինէր: Եւ զի հինգ այր փոխեալ էր կինն, պեղծ եւ գարչ համարէին եւ ոչ առնուին յամուսնութիւն, վասն որոյ հնարս իմացաւ եւ կոչմամբ այր կալաւ, զի մի անարգեսցի ի մարդկանէ: Իսկ ոմանք պոռնկութեամբ ասեն ունել:

¹ A B չիք

² A B չիք մեկնութիւն. Նախ՝ ասէ գայս ... Բարուք ասացեր»

³ C պատճառ

Թէ երեք կիսն պոռնկութիւն է

Եւ գիտելի է, զի սուտանուն քրիստոնեայք, որք են ախթարմայք, որք բազում կանանց ամուսնանան, նախ զայս կիսն ածեն վկայ, որ հինգ այր փոխեալ էր, առ որս ասեմք, եթէ բազում ամուսնութիւն հրէից էր եւ ոչ՝ քրիստոնէից: Երկրորդ. ասեն յԱւետարանն է գրեալ: Ասեմք, թէ եւ բազում անկողին կիսն, որ եղեւ եւթն եղբարցն յԱւետարանն է գրեալ (հմմտ. Մատթ. ԻԲ 25-28), եւ նոցա է ակրէնք: Երրորդ. ասեն՝ առաքեալ հրամայեաց. «Կին կապեալ է, ցորքան կենդանի է այրն, եւ յորժամ մեռանի, ում կամիցի, լիցի¹» (տե՛ս Ա Կորնթ. Է 39): Ասեմք, եթէ երկրորդ ամուսնութեան հրամայէ եւ ոչ՝ բազմաց: Եւ յայտ է յերկուց. նախ՝ ի նոյն առաքելոյն բանէ, որ առ կիսն խաւսեցաւ, որ երկրորդ է առն (հմմտ. Ա Կորնթ. ԺԱ 9): Երկրորդ. յայտ է յընդհանրական կանոնաց, զի առաջին պսակն հալալ ամուսնութիւն է, եւ երկրորդն՝ ներելով եւ թոյլ տալով վասն տկարութեան բնութեանս:

Եւ զի երկրորդ ամուսնութիւն ոչ է սուրբ որպէս զառաջինն, յայտ է յերկուց. նախ՝ զի արարողութիւն պսակին ոչ է որպէս զառաջինն: Երկրորդ. զի առաքեալ վասն երիցանց ասաց միո՛յ կնոջ այր լինել, ապա յայտ է, զի երկուքն թոյլ տալով է, եւ աւելին քան զայն ի պոռնկութիւն է համարեալ:

Թէ Քրիստոս եբարձ գբազում կանայս

Եւ գիտելի է, զի Քրիստոս եւ առաքեալքն չորս ինչ բարձին ի հին սովորութեանց ի կարգէ ամուսնութեանց. նախ՝ զպոռնկութիւն, որ էր հեթանոսաց ընդ աւտարս խառնակիլ: Երկրորդ. զհարձ, որ ունէին նահապետքն նախքան զակրէնս: Երրորդ. զբազում կանայս, որ առնէին վասն որդեծնութեան: Չորրորդ. զարձակելն, զոր Մովսէս հրամայեաց, որպէս ասէ ի Մատթէոս պուլիսն². «Ի սկզբանէ ոչ եղեւ այնպէս»:

Եւ յայտ է, զի յառաջինն հաստատեաց, որպէս զԱդամ. միո՛յ կնոջ՝ մի՛ այր: Եւ ի վերայ այնմ զսրբութիւն կուսութեան ուսուցին մեզ: Եւ գիտելի է, զի պոռնկութիւն չորս կերպիւ է. նախ՝ ընդ առնակիսն, երկրորդ՝ ազգապիղծ, երրորդ՝ կուսապիղծ, չորրորդ՝ ուխտապիղծն, զոր Մովսէս հրամայեաց: Իսկ հարձն է ի մէջ

¹ Ը չեք Ասեմք, թէ եւ բազում ... ում կամիցի՝ լիցի

² Ը չեք

ամուսնութեան եւ պոռնկութեան: Իսկ բազում կանայք մին¹ առն լինէր, եւ ոչ մի կին՝ բազում արանց: Իսկ արձակել վասն պոռնկութեան² լինէր, այլ ոչ վասն³ ամուսնութեան: Ուստի յայտ է յԱբրահամէ, որ ամուսն էր Սառա, այլեւ Ռեբեկա, այլեւ Աննա՝ մայրն Սամուէլի, այլեւ Եղիսաբեթ՝ մայրն Յովաննու: Ապա յայտ է, զի սուտ է, որ զամուսն կինն արձակեն եւ ընդդէմ հրամանին Աստուծոյ. «Ձոր Աստուած զուգեաց՝ մարդ մի մեկնեսցէ» (Մատթ. ԺԾ 6): Եւ թէ ոք ասիցէ՝ վասն էր⁴ ապա ազգն Փռանկաց բազում ամուսնանայ, ասեմք, եթէ աւտար է յամենայն ազգաց քրիստոնէից եւ արտաքոյ կանոնաց եւ Սուրբ Գրոց: Եւ ոչ միայն այս է չարութիւն նոցա, այլեւ զանկեալ քահանայս կանգնեն եւ զպահարն լուծանեն եւ ձկամբ յագենան, եւ զամենայն պիղծ եւ զազիր կերակուր ոչ ընտրեն, եւ ի զանազան պոռնկութիւնս անխտիր են: Թողում ասել զչար աղանդ հայհոյութեան եւ հերձուածոյ նոցա, որով պատրեն զպարզամիտս:

Այսքան առ այս:

Դարձցուք ի մեկնութիւն բանիս, որ ասէ. «Հինգ այր փոխեալ է քո եւ զոր այժմ ունիս, չէ քո այր» (Յովհ. Դ 18): Այս է⁴ առաջինն, որ զծածուկս կնոջն յայտնեաց: Յուցանէ, թէ ծածկագէտ է եւ Աստուած է Քրիստոս: Եւ վասն կրկին պատճառի⁵ նախ զհինգ այրն յիշեաց. առաջին՝ զի նախքան հնգեքեանն էին եւ ապա՝ պոռնիկն: Երկրորդ. որպէս ճարտար բժիշկ նախ միսիթարէ զհիւանդն եւ ապա զդառն դեղն տայ: Եւ նախ դիւրագոյն շաւշափէ զմարմինն եւ ապա կտրէ զվէրսն, նոյնպէս եւ Քրիստոս արար:

Դարձեալ՝ վասն էր⁶ զհինգ արսն յիշեաց, զի կարէր ասել՝ զոր այժմ ունիս, պոռնիկ է:

Ասեն վարդապետք, թէ վասն⁶ չորս պատճառի. նախ՝ զի այնու պոռնկութիւն նորա ամալթալի լինէր, որ յետ հինգ արանցն պոռնկեցաւ: Երկրորդ. զի ի տղայութեան ոչ շնացաւ, այլ ի ծերութեան սխալեցաւ՝ առաւել նախատինք էր: Երրորդ. զի փոփոխումն է⁷ հինգ արանցն զկնի միմեանց յոյժ անարգել ցանկութեան էր նշանակ: Չորրորդ. զայն ցուցանէ, զի մարմնական ցանկութիւն ոչ շիջանի բազմութեամբ արանց, այլ առաւել բորբոքի:

¹ C մի

² C բանի պոռնկութեան

³ A B չիք

⁴ A B չիք

⁵ A B չիք

⁶ A B չիք

⁷ C չիք է

Այլաբանութեամբ մեկնութիւն¹

Արդ, զայս մասն բանի կարեմք բարոյականաբար մեկնել².

Քրիստոս է լուսաւորիչ եւ ոչ մարմնասէր մարդ, յիւրաւի ապա կինն այն Լուսիանէ կոչեցաւ, զի ի Քրիստոսէ լուսաւորեցաւ:

Բան. «Թուի, թէ մարգարտ ես դու» (տե՛ս Յովհ. Դ 19):

Մեկնութիւն. Զի յայտնեաց զծածուկ մեղս նորա, մարգարէ համարեցաւ:

Հարց. Զի՞նչ է ճշմարտասէրն, որ ասէ մեկնիչն^{3ix}:

Պատասխան. Նախ՝ որ զծածուկն յայտնեաց, ո՛չ խոժոռեցաւ: Երկրորդ. զճշմարիտ բանն Քրիստոսի: Երրորդ. զհաւատն ճշմարիտ: Չորրորդ. զճշմարիտ երկրպագութիւն, վասն որոյ եբարձ տարակոյս մի, որ կայր ի մէջ հրէիցն եւ սամարացւոցն, զի հրէայքն ասէին, թէ պարտ է յերուսաղէմ երկիրպագանել⁴, զի անդ էր տաճարն եւ անդ՝ կտակարանքն, եւ անդ էր թագաւորութիւն մեծ, եւ ի Սիոնէ ելին աւրէնք, այլեւ յետոյ տնաւրէնութիւն Քրիստոսի անդ կատարեցաւ:

Վասն Գարեգին լերինն

Իսկ սամարացիքն ասէին⁵, թէ ի լերինս յայսմիկ, որ էր լեառն Գարեգին. նախ՝ զի յաւանդութենէ գիտէին, որ Աբրահամ ի Գարեգին մատուցանէր զԻսահակ պատարագ: Տե՛ս, զի ոմանք ի Գողգոթայ ասեն վասն խորհրդոյ խաչին, եւ ոմանք ի Գարեգին, որ առաւել հաւանելի է, զի երեք աւուր ճանապարհ ոչ է մինչեւ⁶ ի Գողգոթայ, այլեւ քաղաքն Լուզ շինութիւն էր, զոր յետոյ յեբուսացիք բնակէին:

Գարձեալ, զի Յակոբ որդւովքն իւրովք անդ բնակեցաւ, այլեւ յորժամ մտին ժողովուրդն յերկիրն պարգեւաց, հասին ի լեառն Գարեգին եւ անդ աւրհնեցին զԱստուած, որպէս եւ⁷ գրեալ է յերկրորդ⁸ Աւրէնքն Մովսիսի (հմմտ. Բ Օր. ԺԱ 29): Այլեւ նախքան

¹ A **չիք** Այլաբանութեամբ մեկնութիւն

² B **չիք** «Արդ, զայս...մեկնել»

³ B «Զի՞նչ ասէ մեկնիչն, որ ասէ, թէ ճշմարտասէրն»

⁴ C երկրպագել

⁵ A B **չիք**

⁶ C մինչ

⁷ C **չիք**

⁸ C ի յերկրորդ

զշինութիւն տաճարին հրէայքն ամենայն ի լերինն յայնմիկ¹ երկիր պագանէին, նոյնպէս եւ Սողոմոն մեծ պատարագաւն անդ գնաց եւ յերազի ետես զԱստուած, վասն այն² ասէ.

Բան. «Չարքն մեր ի լերինս յայսմիկ երկիր պագին» (Յովհ. Դ 20):

Մեկնութիւն³. Է եւ այլ իմն պատճառ, զի յորժամ հրէայքն դարձան ի գերութենէն բարեւացւոց, ոչ կամեցան ընդունել զսամարացիքն ի շինուած տաճարին, որպէս գրեալ է յԱռաջին գիրս Եզրի⁴ (Բ Եզր Դ 1-5), վասն որոյ սամարացիքն արարին իւրեանց տեղի պաշտաման ի լեառն, որ կոչի Գարեզին: Սակայն Յովսէպոս այլ իմն պատճառ ասէ, թէ հրէայ ոմն անուն Մանասէ, էառ զդուստր սամարացւոց իշխանին ի կնութիւն⁵, եւ զի քահանայութիւն ցանկալի էր ի մէջ հրէիցն, աղաչեաց զաներ իւր, զի արասցէ ինքեան տաճար մի ի լեառն Գարեզին, զի անդ զքահանայութիւն արասցէ, եւ վասն այնմ շինեցաւ տաճարն անդ եւ սամարացիքն անդ պաշտէին:

Բան. «Եւ դուք ասէք՝ յերուսաղէմ եւեթ» (Յովհ. Դ 20):

Մեկնութիւն. Վասն զի յայնժամ Երուսաղէմ միայն էր ընտրեալ ի յԱստուծոյ տեղի աղաւթից, որպէս ասացաւ պատճառն:

Բան. «Ատ ցմա Յիսուս. «Կին դու, հաւատա՛ ինձ»» (Յովհ. Դ 21):

Մեկնութիւն. Տե՛ս, զի եթող զլուծումն տարակուսին եւ նախ ի հաւատն յաւտարեցոյց, որպէս առ Նիկողիմոս արար: Եւ որք գային ի բժշկել, նախ զհաւատն խնդրէր, որպէս ասէ Պաւղոս. «Հաւատալ արժան է այնմ, որ մերձենայ առ Աստուած» (Եբր. ԺԱ 6): Եւ Եսայի ասէ. «Եթէ ոչ հաւատայք, ոչ ի միտ առնոյք» (տես Եսայի Է 9): Դարձեալ ասէ Քրիստոս. «Չաւատա՛ ինձ», ցուցանելով, զի ստոյգ գիտէր, զոր ինչ եւ խաւսէր, եւ այնու բանն նորա հաւատալի լինէր:

Եւ ապա լուծանէ գտարակոյսն.

Երկրպագութիւն ամենայն ազգաց

Բան⁶. «Եկեցտ ժամանակ, յորում ո՛չ ի լերինս եւ ո՛չ յերուսաղէմ» (Յովհ. Դ 21):

¹ A այնմիկ

² C վասն որոյ

³ C **չէք**

⁴ Հմմտ. Բ Եզր Դ 1-5: Եզրասի Առաջին գրքում չգտանք համապատասխան հատվածը:

⁵ C էառ ի կնութիւն գրուստր սամարացոց իշխանին

⁶ B **չէք**

Մեկնութիւն. Ժամանակն է ընդհանուր քարոզութիւն Աւետարանին, զի յորժամ Աւետարանն քարոզեցաւ ի բազում տեղիս, բարձաւ երկրպագութիւն հեթանոսաց, եւ հրէից տաճարն քակտեցաւ ի խնամոցն Աստուծոյ յետ քառասուն ամի խաչելութեան Տեառն, զի ամենեցուն մի՛ լիցի ժողովարան յեկեղեցիս Սուրբ, եւ ոչ յերկու տեղիսն յայն, այլ յամենայն տեղիս: Եւ աստ անուամբ Հաւր իմանի Աստուած, որ է Հայր ամենեցուն, որպէս ասեմք. «Յայր մեր, որ յերկինս¹»: Դարձեալ Յայր կոչեաց զԱստուած, ածելով ի հաւատս վասն ծննդեանն Որդւոյ ի Հաւրէ: Եւ գիտելի է յառաջ քան զԱւետարանն երկրպագութիւն հրէիցն բարի էր, եւ հեթանոսացն՝ չար: Եւ տեղիք երկրպագութեան Երուսաղէմ էր ընտրեալ յԱստուծոյ, տեղիք աղաւթից եւ զոհից, եւ ոչ՝ Գարեգին, որպէս գրեալ է յԵրկրորդ Մնացորդաց Գիրս: Դարձեալ գիտելի է, զի ասելն. «Ոչ ի Լերինս յայսմիկ եւ ոչ յԵրուսաղէմ», ոչ թէ բառնայ ի լեռնէն կամ յԵրուսաղէմէ զերկրպագութիւն Աստուծոյ, այլ զյեղանակ երկրպագութեան բառնայր, այսինքն՝ յԵրուսաղէմէ զենմամբ անբանից պատարագացն եւ ողջակիզաց երկրպագութիւն եբարձ եւ փոխանակ ինքն զենաւ՝ Քրիստոս՝ Գառն Աստուծոյ: Եւ ի սամարացւոցն եբարձ զանգիտութեամբ երկրպագութիւն կուոցն, որ թաղեալ էին հարքն նոցա ի լեառն յայն, եւ աւանդութեամբ երկիր պագանէին², եւ փոխանակ զինքն ծանոյց նոցա ի ձեռն հաւատոց եւ էած յերկրպագութիւն իւր: Դարձեալ՝ զի հրէայքն յամենայն կողմանց ի դէմս Երուսաղէմի երկրպագէին, սոյնպէս եւ սամարացիքն ի լեառն Գարեգին, զայն ասէ, թէ՛ խափանեսցիցն, զի այժմ յարեւելս երկրպագեմք ըստ սաղմոսին. «Ճանապարհ արարէք այնմիկ, որ նստի յերկինս երկնից ընդ արեւելս» (Սաղմ. ԿԷ 33-34): Եւ գիտելի է, զի չորեքին ազգս այս ի տեղի երկրպագեն. նախ՝ հրէայք ի Երուսաղէմ յամենայն կողմանց: Երկրորդ. սամարացիքն նոյնպէս ի Գարեգին լեառն: Երրորդ. կռապաշտք³ թէպէտ յարեւմուտս, սակայն յամենայն կողմանց ի կուռսն երկրպագէին: Չորրորդ. այլազգիք ի տունն Իսմայէլի, զոր Քահբա եւ Ղբլա⁴ կոչեն, յամենայն կողմանց անդ երկրպագեն: Իսկ քրիստոնեայք յամենայն կողմանց ի կողմ յարեւելից երկրպագեմք.⁵ նախ՝ զի յարեւելից կուսէ համբարձաւ Քրիստոս, եւ առաքեալքն անդ երկրպագեցին: Դարձեալ՝ յարեւելից գալոց է

¹ Երկինսդ ես

² Ա երկիր պագէից, Ե երկրպագէից

³ Ե կռապաշտ

⁴ Ե զոր Գահբա եւ Բլա, Ե Դրպլա

⁵ Ե երկրպագեն

Քրիստոս, ըստ այնմ. «Որպէս փայլակն, որ ելանէ յարեւելից, այնպէս եղիցի գալուստն Որդւոյ Մարդոյ»¹ (Մատթ. ԻԴ 27):

Բան. «Դուք երկիր պագանէք որում ոչն գիտէք, մէք երկիր պագանէք, որում գիտենքն» (Յովհ. Դ 22):

Մեկնութիւն. *Նախ զայն ասէ ո՛չն գիտել, որ զկուռսն թաղէին ի լերինս, որպէս ցուցանէ մեկնիչդ¹: Դարձեալ՝ հեթանոսք բազում մոլորութեամբ զԱստուած պաշտէին մարմնական կերպիւ, վասն այն ասէ անգիտութեամբ պաշտել, իսկ հրէայքն ճշմարիտ զԱստուած պատճառ եւ Արարիչ ամենայնի ճանաչէին, ըստ այնմ յայտնի է ի Հրէաստանի Աստուած, վասն որոյ ասէ Քրիստոս. «Մէք երկիր պագանէք, որում գիտենք»: Նախ Քրիստոս գիտէր տեսութեամբն որում երկիր պագանէին, եւ հրէայքն՝ հաւատով, զի թէպէտ սաղուկեցիքն մոլորեալք էին, սակայն հրէայքն ուղիղ հաւատով երկիր պագանէին Աստուծոյ:*

Դարձեալ՝ վասն մարգարէիցն եւ առաքելոցն, որք ի Քրիստոս հաւատացեալք էին, իմանի բանս այս. «Մէք երկիր պագանէք, որում գիտենք», իսկ Քրիստոս, թէ² վասն է՞ր զինքն ընդ հրէայսն ասէ, այնու, որ ասաց. «Մէք գիտենք»: Ասեմք վասն երեք պատճառի. նախ՝ ըստ կարծեաց կնոջն, որ ասաց. «Դու՛, որ հրէայդ ես» (Յովհ. Դ 9): Երկրորդ. ըստ ազգակցութեան, որ ի Մարիամայ ծնեալ էր³: Երրորդ. ըստ առակաւոր բանին, որ ասաց. «Փրկութիւն ի հրէից է» (Յովհ. Դ 22), որպէս եւ Պաւղոս ասէ. «Յորոց եւ Քրիստոս ըստ մարմնոյն, որ է [ի վերայ ամենեցուն] Աստուած աւրհնեալ յաւիտեանս. ամէն⁴» (Յռոմ. Թ 5):

Բան. «Այլ եկեցտ ժամանակ, եւ այժմ իսկ է» (Յովհ. Դ 23):

Մեկնութիւն. *Նախ ասէ վասն հրէիցն, թէպէտ նոքա երկիր պագանեն, որում գիտեն, սակայն եւ այն եւս խափանեցի այժմ: Դարձեալ՝ հասեալ է ժամանակ, որ կատարեալ եւ ճշմարիտ աստուածապաշտք լիցին:*

Յաղագս աստուածաբանութեան

Բան. «Յորժամ ճշմարիտքն երկրպագուք երկիր պագանիցեն Յաւր՝ հոգւով եւ ճշմարտութեամբ» (Յովհ. Դ 23):

¹ A B *չիք* գալուստն Որդւոյ Մարդոյ

² C իսկ թէ Քրիստոս

³ C *չիք* Երկրորդ. ըստ ... ծնեալ էր

⁴ C *չիք*

Մեկնութիւն¹. Յայտնի է վասն Երրորդութեան անձանց Հայր եւ Հոգին Սուրբ, եւ ճշմարտութիւն ինքն Քրիստոս, որպէս ասէր. «Ես եմ ճշմարտութիւն եւ կեանք» (ինմտ. Յովհ. ԺԴ 6), այլ աստ նախ լինի² երեք հարց.

Առաջին հարց. Վասն է՞ր զՀոգին նախքան զինքն դասէր:

Պատասխան. Ասեմք վասն կրկին պատճառի. նախ՝ զի հոգւովն ճանաչեմք զՔրիստոս, որպէս Որդւովն զՀայր, ըստ Պաւղոսի. «Ոչ ոք ասէ Տէր զՅիսուս, եթէ ոչ Հոգւովն Սրբով³» (ինմտ. Ա Կորնթ. ԺԲ 3): Երկրորդ. զի Հոգին բղխումն է ի Հաւրէ անձնաւորութեամբ եւ առումն յՈրդւոյ՝ իմաստութեամբ, վասն այն ընդ Հաւր դնէ զՀոգին:

Երկրորդ հարց⁴. Ըշմարիտ երկրպագուք ո՞վ է եւ ո՞ւր եւ ե՞րբ:

Պատասխան. Այսինքն՝ հաւատացեալքն ի Քրիստոս եւ յԵկեղեցիս Սուրբ, իսկ ժամանակն նախ ի գալստենէն Տեառն: Երկրորդ. ի մկրտութենէն ի Յորդանան: Երրորդ. ի սուրբ աւագանէն, յոր հաւատացաք եւ մկրտեցաք ի Սուրբ Երրորդութիւնն⁵: Չորրորդ. ի կեանս եւ ի մահ եւ յետոյ յաւիտեանս:

Երրորդ հարց. «Զի՞նչ է Հաւր՝ Հոգւով եւ ճշմարտութեամբ»:

Պատասխան. Ունի վեց իմն տեսութիւն. նախ՝ բառնայ զմարմնական եւ զաւրինական երկրպագութիւն հրէիցն, այն հոգւովն է եւ ճշմարտութեամբ ասելն: Բառնայ զերկրպագութիւն հեթանոսաց, որ ստութեամբ եւ մոլորութեամբն էր: Երկրորդ. բառնայ զհրէից գտեղական եւ զոհիւք երկրպագութիւն, որ ի մին տեղի էր, այլ ի հոգեւոր սրտի եւ հոգեւոր զոհիւք, այն հոգւովն է եւ ճշմարտութեամբն, բառնայ զերկրպագութիւն սամարացւոցն, որ անգիտութեամբն էր: Երրորդ. բառնայ զանկատար եւ զմասամբ երկրպագութիւնս նոցա, որ ի դէմս Հաւր, եւ ուսուցանէ զկատարեալ եւ ճշմարիտ երկրպագութիւն ի դէմս երից անձնաւորութեանցն եւ միոյ բնութեան Աստուծոյ, վասն այն ասէ. «Հաւր՝ հոգւով եւ ճշմարտութեամբ»: Չորրորդ. բառնայ զմիայն մարմնով երկրպագութիւն նոցա, այլ մաքուր հոգւով եւ մտաւք պաշտաւն եւ փառաբանութիւն եւ երկրպագութիւն մատուցանել, այն է՝ հոգւով եւ ճշմարտութեամբ, ո՛չ զաւրինական եւ զստուերն, զի չունիմք զաւրինակ զենման գառանց, այլ զնոյն ինքն զճշմարիտ գառն Քրիստոս զենեալ եւ ոչ՝ զթլփատութիւն եւ զայլ լուցմունքն, այլ

¹ A չիք

² C լինի նախ

³ A B չիք

⁴ C չիք

⁵ A Երրորդութիւնն, C Երրորդութիւն Սուրբ

զնոյն ճշմարիտ մկրտութիւն սուրբ: Հինգերորդ. ցուցանէ, թէ որպիսի գործով լինի երկրպագութիւնս մեր¹, քանզի լինի կատարեալ փափագմամբ եւ սիրով, եւ վասն այսմ ասէ՝ Յոգևով, եւ լինի հաստատուն հաւատով եւ ուղիղ հանճարով, եւ վասն այն ասէ՝ ճշմարտութեամբ: Վեցերորդ. ցուցանէ, թէ որպէ՞ս վերայդառնամք առ Աստուած, զի մարդեղութեամբ Բանին Աստուծոյ եղեւ այն, վասն որոյ ասէ՝ ճշմարտութեամբ, եւ հեղմամբ Հոգևոյն Սրբոյ, վասն որոյ ասէ՝ Յոգևով: Եւ զայս հոգեւոր երկրպագութիւնս Աստուծոյ հանոյ ցուցանէ² Քրիստոս, յորժամ ասէ. «Քանզի եւ Հայր այնպիսի երկրպագուս իւր խնդրէ» (Յովհ. Դ 24):

Եւ ապա զպատճառն ասէ.

Բան. «Հոգի է Աստուած եւ երկրպագուացն նորա՝ հոգևով եւ ճշմարտութեամբ պարտ է երկիր պագանել» (Յովհ. Դ 24):

Սեկնութիւն. Գրեալի է, զի ասեն վարդապետք. «Աղաւթք է ելումն մտաց առ Աստուած», վասն այն խնդրէ աղաւթքն նմանութիւն ինչ երկրպագողին առ երկրպագելին որքան կարելի է, իսկ Աստուծոյ էութիւն հոգեւոր եւ իմացական է, վասն այն երկիր պագանեմք հոգևով եւ ճշմարտութեամբ:

Դարձեալ լինի աստ երեք հարց.

Առաջին. Թէ՞ վասն է՞ր կրկնէ զաստուածաբանութիւնս:

Պատասխան. Նախ՝ զի հաստատուն լիցի, որպէս այն. «Խնդրեսցուք եւ առնուցուք, հայցեցէք եւ գտջիք» (Իմմտ. Դուկ. ԺԱ 9), եւ այլն: Եւ դարձեալ կրկնէ վասն հաստատութեան. «Որ խնդրէ, առնու», եւ այլն, նոյնպէս եւ աստ առնէ: Երկրորդ. զի երեք դէմք են, այսինքն՝ երկրպագողն⁴, երկրպագութիւն եւ երկրպագելին: Վասն առաջնոյն ասէ. «Յորժամ ճշմարիտ երկրպագուքն երկիր պագանիցեն» (Յովհ. Դ 23): Վասն երկրորդին. «Պարտ է հոգևով⁵ եւ ճշմարտութեամբ»: Վասն երրորդին՝ Հայր եւ Հոգի եւ ճշմարտութիւն է:

Երկրորդ հարց. Վասն է՞ր երիցս յիշէ զՀայր, երիցս՝ զՀոգի, երիցս՝ զճշմարտութիւն:

Պատասխան. Նախ՝ ըստ բոլորին, զի Երրորդութեամբն ստեղծաք ի սկիզբն, եւ Երրորդութեամբն փրկեցաք ի մէջն, եւ Երրորդութեամբն նորոգիմք ի վերջոյ: Երկրորդ. ըստ մասին տեսութիւն՝ երիցս զՀայր. նախ՝ զի բնութեամբ Հայր է Քրիստոսի: Երկրորդ. շնորհաւք՝ մեզ: Երրորդ. արարչութեամբ՝ բոլորիցս: Իսկ ե-

¹ C գործով երկրպագութիւն լինի մերս

² C հաճոյացուցանէ

³ C չէք

⁴ A B չէք

⁵ C եւ հոգևով

րիցս զՀոգին. նախ՝ զի բղխումն է ըստ անձնաւորութեան: Երկրորդ. արարիչ է ըստ ներգործութեան: Երրորդ. բաշխող է ըստ շնորհաց: Իսկ երիցս զճշմարտութիւն. նախ՝ զի Աստուած է մարդացեալ ըստ գոյացութեան: Երկրորդ. ճշմարիտ փրկիչ է ըստ նորոգման: Երրորդ. ճշմարիտ է ի բանս խոստման:

Երրորդ հարց. *Զի՞նչ է՝ Յոգի է Աստուած:*

Պատասխան. Չորս իր¹ ցուցանէ. նախ՝ զի էութիւն Աստուծոյ անմարմին² եւ մաքուր եւ սուրբ է, որպէս ասացաւ: Երկրորդ. ի դէմս երից անձանցն հոգի՝ Հոգին Սուրբ, է՝ Բանն, Աստուած Հայր: Երրորդ. զՀոգին Սուրբ աստուածաբանէ: Չորրորդ. միահեգեան գիրն անփակ սոյնպէս մեկնի. «Որ էրն³ եւ Եսդ եւ էդ Աստուած», այսինքն՝ Հայր եւ Որդի եւ Հոգին Սուրբ, ընդ Սրբոյն Բարսղի եւ ի շարականս երգի:

Գալուստ Մեսիային

Բան. «Ասէ ցնա կիցն. «Գիտեմ⁴, զի Մեսիա գայ⁵»» (Յովհ. Դ 25):

Մեկնութիւն. Այսինքն⁶ վաղվաղակի գալոց է:

Վասն կրկին պատճառի դարձեալ խաւսակցի. նախ՝ զի տկարացաւ իմանալ զաստուածաբանութիւն, կամի զի յայտնեսցէ: Երկրորդ. զի ախորժելով լսէր, կամի, զի յերկարեսցէ: Մեսիա գայս կինն ասաց ի յերբայեցոց լեզուն, իսկ անուանելն Քրիստոս գայս Աւետարանիչն ասէ ի յունական լեզուն, որ ի մերս Աւօտալ թարգմանի:

Հարց⁷. Եւ⁸ ուստի՞ գիտէր զՄեսիային:

Պատասխան. Ի չորից. նախ՝ ի յԱրարածոց եւ ի Մարգարէիցն, զոր ընթեռնուին: Երկրորդ. ի նշանաց գալստեանն Քրիստոսի, որ էր փոփոխումն թագաւորութեան հրէից, որպէս ասաց Յակոբ. «Մի՛ պակասեսցէ իշխան ի՞ Յուդայ⁹ եւ մի՛ պետ յերանաց նորա¹¹» (Ծննդ. ԽԹ 10) եւ այլն: Եւ ի ժամանակս յայս բարձեալ էր իշ-

¹ B ինչ

² A B անմարմին է

³ C էնդ

⁴ A B գիտեմք

⁵ A B *չիք* Մեսիայ գայ

⁶ B *չիք*

⁷ A B *չիք*

⁸ C *չիք*

⁹ A B *չիք*

¹⁰ C Յուդայէ

¹¹ A B *չիք* յերանաց նորա

խանութիւն հրէից, եւ Հերովդէս այլազգի էր: Երրորդ. գալստեամբ մոգուցն, եւ Հերովդէս, որ զմանկունս կոտորեաց, ի մերձակայն էր: Չորրորդ. մկրտութիւն Յովաննու տարածեալ էր¹, վասն այն ասէ.

Բան. «Յորժամ եկեսցէ, նա պատմեսցէ մեզ զամենայն» (Յովի. Դ 25):

Մեկնութիւն². Այսինքն³ զամենայն հարկաւոր բան առ ի փրկութիւն մարդկան:

Բան. «Ես եմ, որ խաւսիմս⁴ ընդ քեզ» (Յովի. Դ 27):

Մեկնութիւն. Վասն չորից արագապէս⁵ զինքն յայտնեաց կնոջն. նախ՝ զի կինն այն յուսայր ի Քրիստոս եւ զգալուստն մերձ համարէր: Երկրորդ. զի զԱստուած պաշտութեան տեղն խնդրեաց եւ զջուրն գիտութեան: Երրորդ. զնախահարցն յիշեաց պատուով: Չորրորդ. ետես զհաւատ կնոջն, զի առանց արատոյ ընդունելոց էր, իսկ հրէիցն ոչ յայտնեաց զինքն, զի չէին ընդունելոց: Եւ այս երկրորդ յայտնութիւն է, որ զծածուկ հաւատս կնոջն գիտաց Քրիստոս եւ յայտնեաց զինքն նմա՝ ասելով. «Ես եմ, որ խաւսիմս⁶ ընդ քեզ» (Յովի. Դ 26):

Իսկ ասելն՝ Ես եմ, նախ ցուցանէ զմի դէմն միաւորեալ: Երկրորդ. զներկայն գոյ: Երրորդ. ի հանդերձեալն եմ մշտնջենաւոր՝ որ խաւսիմս: Եւ այս եւս զմիութիւն ցուցանէ, զի խաւսքն բան է եւ ձայն միաւորեալ:

Դարձեալ՝ նոյն ներտրամադրեալ Բանն է յառաջ բերեալ ընդ քեզ ասելն, այսինքն՝ բանն Քրիստոսի ի սիրտ նորա հանգուցեալ:

Այսքան առ այս:

Այլաբանութեամբ տեսութիւն

Եւ գիտելի է, զի սուրբն Նանա մտաւոր տեսութեամբ զծածուկն մեկնէ, այսինքն՝ զի բանն որպէս մարմին է, եւ մեկնութիւն որպէս հոգի, եւ այլ ծածուկն որպէս միտքն է:

Եւ զհոգին ասէ առաջնորդ վասն չորից. նախ՝ զի⁷ հոգին է քննող խորոցն Աստուծոյ: Երկրորդ. որպէս Հոգւովն ծանեաք զՔրիստոս, նոյնպէս Հոգւովն իմանամք զբանն Քրիստոսի: Եր-

¹ B կատարեալ էր

² B *չէք*

³ B C *չիք*

⁴ A B խաւսիմ

⁵ C երագապէս

⁶ A B խաւսիմ

⁷ B վասն զի

րորդ. զի Սուրբ Հոգւովն խաւսեցան մարգարէքն եւ առաքեալքն¹ եւ մեք նոյն² Հոգւովն քննեմք: Չորրորդ. զի մարգարէքն ի դէմս Հաւր են եւ առաքեալքն ի դէմս Քրիստոսի քարոզեն եւ վարդապետք ի դէմս Հոգւոյն մեկնեն: Եւ զբանն ի գործ արկաք, այսինքն՝ զներտրամադրեալ բանս մտաց կամ գյառաջ բերեալս, որ խաւսիմք:

Եւ բաժան միտք ասէ³. առաջին՝ զփախուստ Տեառն ի հրէից եւ գնալ ի հեթանոսս: Երկրորդ. առաքեալքն թողին զհրէայս եւ քարոզեցին ի հեթանոսս: Երրորդ. որպէս ի ձեռն կնոջն ջնջեցաւ քաղաքն եւ ի ձեռն կնոջն նորոգեցաւ: Չորրորդ. մարմնոյն ցանկութեամբ կործանեցան եւ Հոգւոյն ցանկութեամբ կանգնեցան: Հինգերորդ. Դինա՝ մերձաւոր յԱբրահամէ⁴, եւ սամարուհին՝ հեռաւոր⁵ յազգէ նորին: Վեցերորդ. սոյնպէս տեսանելի է՝ կոյսն Եւա կործանեաց զբնութիւնս, Կոյսն Սուրբ կանգնեաց զմեզ: Եւթներորդ. Եւա ցանկացաւ պտղոյն, Կոյսն Աստուածածին՝ Պտղոյն Կենաց: Ութերորդ. Եւա⁶ ի յԱդամայ եւ Կոյսն Սուրբ ի յազգէ նորա: Իններորդ. ջրհորովն նորոգեցաւ քաղաքն, եւ աւազանաւն՝ մարդկային ազգ: Տասներորդ. ի վեցերորդ ժամուն եկին ի հաւատս, եւ ի վեցերորդ դարուս⁷ լուսաւորեցաք հաւատով: Եւ չորս այս ի վեցերորդ ժամուն եղեն. այսինքն՝ նախ մկրտութիւն Տեառն, երկրորդ՝ նստիլն առ ջրհորին, երրորդ՝ բարձրանալն ի խաչին, չորրորդ. Համբարձումն յերկինս: Մետասաներորդ. հանգչելն ի նորս Եկեղեցի: Երկոտասաներորդ. հացիւ կերակրեալ⁸, որպէս Յովսէփ զեղբարսն իւր:

Այսքան առ այս:

Բան. «Եւ յայն բան եկին աշակերտքն նորա» (Յովհ. Դ 27):

Մեկնութիւն. տե՛ս զաստուածային նախախնամութիւն, զի յորժամ հաւատաց կինն, յայնժամ եկին աշակերտքն եւ ոչ յառաջ, զի մի՛ լիցի խափան⁹ քարոզին, եւ ոչ յետոյ, զի ի Քրիստոսէ իմասցին զհաւատալն նորա:

¹ C մարգարէք եւ առաքեալք

² A B չիք

³ C չիք կամ գյառաջ ... միտք աստ

⁴ B Աբրահամէ, C յԱբրահամու

⁵ C հեռու

⁶ A B եւ նա

⁷ C դարուն

⁸ C կերակրել

⁹ C խափան լիցի

Թէ ընդ կնոջն խաւսէր

Բան. «Եւ զարմանային, զի ընդ կնոջն խաւսէր» (Յովհ. Դ 27):

Մեկնութիւն. Ոչ թէ չար կարծելով զարմացան, այլ նախ՝ զի միայն ընդ կնոջն խաւսէր: Երկրորդ. վասն մեծ բարեացն: Երրորդ. վասն բարձրագոյն խոնարհութեան, որպէս ասէ Ոսկերբերանն¹:

Եւ այս յերեք դէմս. նախ՝ զի մեծ վարդապետ եւ սքանչելագործ էր: Երկրորդ. զի կինն այլազգի եւ աղքատ էր: Երրորդ. զի յերկար խաւսեցաւ մինչ դարձան աշակերտքն ի քաղաքէն:

Խնդրի աստ, թէ պատշաճ է՞ր, որ Քրիստոս ընդ կնոջն միայն խաւսեցաւ: Ասեն վարդապետք, թէ պատշաճ էր, յորժամ վեց ինչ ի միտ ածցուք. նախ՝ գտեղին, որ հասարակաց էր եւ յայտնի: Երկրորդ. զժամանակն, որ կէս աւր էր եւ նախքան զճաշելն: Երրորդ. զպատճառ գալստեան կնոջն, այսինքն՝ առ ի ջուր հանել: Չորրորդ. զհասակ կնոջն, զի հինգ այր փոխեալ էր եւ միւս եւս ի վերայ նոցին ստացեալ, ուստի հաւատալի է, զի պառաւ էր: Հինգերորդ. զբարութիւն Քրիստոսի, որ արար նմա: Վեցերորդ. եւ¹ ի միտ ածցուք զինչ խաւսեցաւ ընդ նմա, յայնժամ յայտնի է, զի վայելչաբար խաւսէր ընդ կնոջն:

Բան. «Բայց ոչ որ ի նոցանէ եհարց» (տե՛ս Յովհ. Դ 27):

Մեկնութիւն. Նախ՝ զի պատուէին զՔրիստոս, երկրորդ՝ զի ամաչէին, երրորդ՝ զի երկնչէին: Եւ երբեմն՝ զի համարձակ խաւսէին ընդ Քրիստոսի: Այն է պատճառն, զի վասն ինքեանց հարցանէին եւ ուսանէին: Չորրորդ. պատճառաւ ոչ հարցին, զի գիտէին աշակերտքն, թէ բանքն Քրիստոսի ոչ էին ընդունայն եւ անաւգուտ, այլ յոյժ շահաւէտ եւ պողալի: Եւ այս էր պտուղն, զի յորժամ ուսաւ կինն, գնաց վաղվաղակի զայլս ածել առ Քրիստոս:

Բան. «Եթող կինն զսպիորն իւր» (Յովհ. Դ 28):

Մեկնութիւն. Նախ՝ զի փութով ընթացէ: Երկրորդ. զի կամէր վերստին դառնալ առ Քրիստոս²: Երրորդ. մոռացաւ զջուրն զգալի, զի աւետարանեսցէ զջուրն իմանալի:

Այլեւ Տէրն նստէր եւ սպասէր գալստեան նորա. նախ՝ զի ծանեաւ զջերմ յաւժարութեան նորա: Երկրորդ. ծանեաւ զհաւատս սամարացւոցն:

Բան. «Չոգաւ ի քաղաքն եւ ասէ ցմարդիկն» (Յովհ. Դ 28):

¹ B զի
² C չէք Երկրորդ. զի կամէր ... առ Քրիստոս

Մեկնութիւն. Հարց. զի՞նչ է այն, որ ասէ ցմարդիկն¹ նկատեա՛ ինձ:

Պատասխան. Դիտեա՛, նկատեա՛ կամ² տե՛ս ինձ, եւ այլն այն է, որպէս ասել՝ լո՛ւր ինձ:

Եւ տես զիմաստութիւն կնոջն ի յերիս իրս. նախ՝ զի յորժամ լուաւ, թէ՛ ես եմ Քրիստոսն, յայնժամ գնաց: Երկրորդ. չասաց, թէ՛ գտի զՔրիստոս, այլ դուք եկայք եւ տեսէք:

Եւ այս կրկին մտաւք. նախ՝ զի մարդիկ առաւել յաւժարին ի տեսանել նոր եւ զարմանալի իրս, քան առանց տեսութեան հաւատալ, երկրորդ. զի նոքա ի Քրիստոսէ առաւել ուսանէին, քան ի վկայութեանց նորա:

Երրորդ իմաստութիւն. «Stutք, գայր մի, որ ասաց ինձ զամենայն» (Յովհ. Դ 29). նախ՝ զի Տէրն զմին ծածուկն յայտնեաց եւ նա զամենայն ասէ, երկրորդ. յայտնելով զծածուկն եցոյց զնա Քրիստոս գոյ:

Բան. «Մի՞թէ նա իցէ Քրիստոսն» (Յովհ. Դ 29):

Մեկնութիւն. Իբրու ասել՝ գործով յայտնի է, զի նա է Քրիստոսն: Իսկ Քրիստոս աւետարանիչս ասէ ի յոյն լեզու, այլ նա իւրեանց լեզուաւն ասաց:

Եւ գիտելի է, զի չորս իրաւք ամենայնի գիտող քարոզեաց. նախ՝ առ ինքն, զի յերկու գլխաւոր գաղտնեացն զբովանդակն իմացաւ գիտակ գոյ: Երկրորդ. որ մաւտենայ առ նա, գիտակ լինի նորա: Երրորդ. ապա եւ հեռաւորացն գիտակ լինի: Չորրորդ. ապա որ եղեն եւ որ լինին, մեռելոց եւ կենդանեաց գաղտնեացն գիտակ է: Եւ է իմանալ, թէ զամենայն գործս իւր պատմեաց նոցա, այլ աւետարանիչս համառաւտ անցանէ:

Բան. «Ելին ի քաղաքէն եւ գային առ նա» (Յովհ. Դ 30):

Մեկնութիւն³. Սամարացիքն յուսային գալստեանն Քրիստոսի. նախ՝ վասն երեւման ժամանակին: Երկրորդ. վասն լրման նշանին, զի Յակոբ մարգարէացեալ էր: Երրորդ. վասն քարոզութեան Յովաննու, որ հնչեաց ընդ ամենայն աշխարհն ընդ այն, վասն այն դիւրագոյն հաւատացին բանի կնոջն, որպէս ասէ. «Ելին եւ գային առ նա», զի գոր ունկամբ լուան, կամէին աչաւք տեսանել:

¹ A B սեկնիչն

² C եւ

³ B չէք

Վասն Հաց ուտելոյ

Բան. «Եւ մինչ չեւ եկեալ էին նորա» (Յովհ. Դ 31):

Մեկնութիւն¹. Այսինքն՝ սամարացիքն: Կամի աստ յաւժարեցուցանել զաշակերտսն ի քարոզութիւն:

Բան. «Ռաբբի՛, հաց կեր» (Յովհ. Դ 31):

Մեկնութիւն. Վասն չորից. նախ՝ զի վաստակեալ էր, երկրորդ՝ նստեալ, երրորդ՝ մերձ յաղբերն, որ էր յարմար տեղի, չորրորդ՝ զի վեցերորդ ժամ էր:

Աստ գիտելի է, զի կրկին անգամ ուտի հաց. մին ի ճաշն, որ կոչի «ճաշ», եւ մի² յերեկոյն, որ կոչի «ընթրիս»:

Եւ այս վասն չորից. նախ՝ զի ի վեց ժամն հալի կերակուրն եւ փոխի ի մարմինն: Երկրորդ. մինն տուրնջեան եւ մինն՝ զիչերոյ: Երրորդ. զի Ադամ ի ճաշն եկեր եւ Տէրն մեր³ յընթրիսն ետ զմարմինն: Չորրորդ. ի խորհուրդ աստի եւ հանդերձելոյն: Եւ տե՛ս, զի միայն հաց ուտէին եւ ոչ այլ զանազան խորտիկք, որ փափկասիրացն է: Եւ մարգարէն ասէ. «Հաց հաստատէ զսիրտ մարդոյ» (հմմտ. Դտ ժԹ 8), այլեւ բնական հացն կերակուր է մարդոյ, որ գլուխ է, եւ խոտն՝ անասնոց, եւ արմատն՝ սողնոց, վասն այն աղաչէին⁴ հաց կեր:

Վասն կերակրոյն Քրիստոսի

Իսկ Քրիստոս ի մարմնաւոր կերակրոյն պատճառէ առ խաւսելոյ, որպէս ասէ.

Բան. «Ես կերակուր ունիմ ուտել⁵, զոր դուք⁶ ո՛չ գիտէք» (Յովհ. Դ 32):

Մեկնութիւն. Չորս է իմացումն. նախ՝ ցուցանէ, զի նորա կերակուրն կամաւոր էր եւ ոչ հարկաւոր, որպէս մերս, զի Նա Տէր էր բնութեան⁷ մարմնոյն⁸ եւ նոյն⁹ կրից նորա եւ ոչ որպէս մեք տիրեալք, եւ վասն կրիցդ ասացաւ առ սամարացին: Երկրորդ. իմ

¹ C չիք
² C մին
³ C չիք
⁴ C աղաչեմ
⁵ A C՝ չիք
⁶ A C դուք
⁷ A B բնութեանս
⁸ A B չիք
⁹ C չիք

կերակուր եւ կարաւտութիւն¹ է փրկութիւն մարդկան, զոր դուք ոչ գիտէք: Երրորդ. զսամարացիքն ասէ, որ գային ի հաւատն Քրիստոսի եւ ոչ գիտէին նոքա².

Եւ զի աշակերտքն իմացան զբանն Քրիստոսի վասն³ զգալի կերակրոյն, վասն այն ասէին ընդ միմեանս.

Բան. «Մի՞թէ եբեր ոք ինչ դմա ուտել» (Յովհ. Դ 33):

Մեկնութիւն. Նախ՝ վասն պատուոյ վարդապետին զանխլաբար ասէին ընդ միմեանս: Երկրորդ. զի գիտէին, թէ ոչ ինչ գոյր կերակուր ընդ Յիսուսի: Երրորդ. գիտէին, զի ընդունէր կերակուր, յորժամ ոք բերէր առ նա, որպէս զի այնու վարձք լինէր բերողացն: Եւ այս ցուցանէ, զի պատշաճ է վարդապետաց յայլոց կերակրիլ եւ չէ ամաւթ, վասն զի զմարմնաւոր կերակուրսն⁴ անփոյթ առնելով առաւել կարիցեն վասն բանին Աստուծոյ հոգ տանել, եւ չէ զարմանք, թէ⁵ կինն սամարացի ոչ իմացաւ զջուրն, զի եւ աշակերտքն ոչ իմացան զկերակուրն, վասն այն Քրիստոս մեկնէ նոցա զբանն իւր:

Բան. «Իմ կերակուր այն է, զի արարից զկամս Զաւր եւ կատարեցից զգործն⁶ նորա⁷» (տես Յովհ. Դ 34):

Մեկնութիւն. Այսինքն⁸ դարձն հեթանոսաց, որպէս գրէ Պաւլոս առ Տիմոթէոս վասն Աստուծոյ, որ զամենայն մարդ կամի⁹, զի կեցցեն եւ ի գիտութիւն ճշմարիտ:

Եւ չորս ինչ ցուցանէ. նախ՝ զմի կամքն ընդ Հաւր: Երկրորդ. զմի գործն, զի գործն ի կամացն է, որպէս բանն ի մտաց: Երրորդ. զդարձն հեթանոսաց վերաբերէ առ Հայր, որ է սկիզբն եւ պատճառ իւր: Չորրորդ. ի յաւրինակ մեզ, զի յամենայն գործս մեր պարտ է առաւել սիրել զԱստուծոյն¹⁰, քան զմերս:

Վասն հնձոց

Բան. «Ո՞չ դուք ասեք, թէ այլեւս չորք ամիսք են եւ հունձք գան» (Յովհ. Դ 35):

¹ B Իմ կերակուր այն է եւ կարօտութիւն, C կենդանութիւն

² C նոքա ոչ գիտէին

³ B **չիք**

⁴ C կերակուրս

⁵ B զի

⁶ C զգործս

⁷ A B **չիք**

⁸ B **չիք** մեկնութիւն. այսինքն, C **չիք** այսինքն

⁹ C որ կամի զամենայն մարդ

¹⁰ C պարտ է զԱստուծոյն սիրել

Մեկնութիւն. Առակաւոր է բանս, որպէս թէ ասել՝ ժամանակ մարմնաւոր հնձոց դեռեւս ոչ է հասեալ, այլ ժամանակ հոգեւոր հնձոցն հասեալ է, որ է դարձումն հեթանոսաց: Եւ զարմանալի է բանս, թէ՛ զի ա՞րդ յետ չորս ամսոյ հնձի, յորժամ սպիտակացեալ լինի, զի ոչ միայն զմիտս, այլեւ զնկարագիրն պարտ է հասկանալ եւ ոչ զանց առնել, վասն որոյ երիւք լուծանեն վարդապետքնախ՝ չորս ամիսք թուէին առաքեալքն ի տաւնէ Զատիկին կամ՝ ի սկզբանէ այնմ լուսնոյ, յորժամ Զատիկն ի չորեքտասանն լինէր, որ է մուտն Նիսանայ ի քսան եւ երկու մարտի, յայնժամ ըստ Գրոյն կարէ իմանալ, զի հունձքն լինէին ի չորրորդ ամիսն, որ է յունիս եւ թամուզ, որ է ամառն եւ հունձք: Իսկ թէ իմանաս զբանն ի ժամանակէն, յորժամ ասաց Քրիստոս, ո՛չ լինին չորսք ամիս, զի Քրիստոս ի տաւնի Զատիկին յերուսաղէմ էր, եւ զկնի ի Հրէաստան բազում վարդապետեալ էր եւ ապա եկն ի Սամարիայ: Ուստի յայտ է, զի յորժամ զայս ասաց ի յապրիլ էր եւ իար ըստ եբրայեցւոցն: Երկրորդ. սոյնպէս ասեն, եթէ հունձ յետ չորս ամսոյ ոչ զկտրելն ասէ արտորէից, այլ զկասելն եւ զշտեմարանելն, զի յերկիրն յայն զորայն դիզեն մինչ զի խիստ շողն սակաւ ինչ բարեխառնի եւ ապա կասեն: Երրորդ. ասեն, զի թէպէտ յաշխարհին յայն սպիտակացեալ էին արտորայքն, յայնժամ, սակայն, յայլ տեղիս զկնի չորս ամսոյ գայ ի հունձ, զի դեռ սակաւ էր՝ անցեալ ի Զատիկէն: Եւ սոյնպէս իմանալով Քրիստոսի բանն ճշմարիտ է վասն մարմնաւոր որայից, սակայն բանս այս առաւել թուի ի վերայ հոգեւոր հնձից, որ է դարձումն հեթանոսաց ի հաւատս, զի որպէս մարմնաւոր հնձողք հաց ժողովեն ի շտեմարանս, նոյնպէս հոգեւոր հունձ կոչի ժողովումն մարդկան ի հաւատս, որ ժողովին ի շտեմարանս Աստուծոյ: Եւ քանզի սամարացիքն գային առ նա յաւժարութեամբ՝ ի հաւատս, վասն որոյ ասէ.

Բան. «Ամբարձք զաչս ձեր եւ տետք զարտորայն⁴» (Յովի. 7 35):

Մեկնութիւն. Նախ՝ զսամարացիսն ասէ եւ ապա զայլ հեթանոսս: Աստ ցուցանէ զերրորդ գլուխն, որ ծածկագէտ է Քրիստոս, յորժամ ասաց զգալն սամարացւոց եւ զհաւատալն յառաջագոյն: Իսկ սպիտակութիւն նախ նշանակէ զմաքուր եւ զպարզ ուղղութիւն մտացն սամարացւոցն, որ գային առ Քրիստոս: Երկրորդ. սպիտակութիւն լուսաւորութիւն մտաց նոցա է, զոր ի բանէ կնոջն ընկա-

¹ C եւ կամ

² A B չիք էր

³ A B չիք

⁴ C զարտորայս

լեալ էին: Երրորդ. զի մերձեալ առ Քրիստոս ի խաւարէ մեղաց մաքրեալք լինէին:

Թէ Քրիստոս առական խաւսէր

Հարց¹. Վասն է՞ր առական խաւսէր²:

Պատասխան. Վասն հնգից. նախ՝ զի կատարեսցի բանն. «Բացից առական զբերան իմ» (Սաղմ. 31 2), եւ այլն: Երկրորդ. զի առականոր բանն սիրելի է մարդկան, քան զպարզն: Երրորդ. զի միջնորդիւ ի ճշմարտութիւն ելանեմք, որպէս սանդղով ի բարձունս: Չորրորդ. զի առաւել հաստատուն մնայ: Այս վասն իւրոցն: Հինգերորդ. վասն աւտարաց, զի ծածկեսցի բանն, ըստ այնմ՝ «Տեսցեն եւ մի տեսցեն» (հմմտ. Ես 2 9) եւ այլն:

Սպիտակութիւն որայից

Հարց³. Զի՞նչ է սպիտակութիւն արտորայից:

Պատասխան⁴. Նախ՝ բնականապէս, զի յորժամ չորս տարերքն կատարին, սպիտակի եւ հնձի, զի արմատն հողոյն է, եւ կանաչելն՝ ջրոյն, ծաղկելն՝ աւղոյն, եւ սպիտակելն՝ հրոյն, իսկ նշանակաբար ցուցանէ զծերութիւն մարդկան, յորժամ չորս տարերքն փոփոխին, զի աւղն ի տղայութեան է, հուրն՝ յերիտասարդն, հողն՝ ի կատարեալ հասակն, ջուրն՝ ի ծերութեան, եւ ապա հունձ՝ մահուն: Դարձեալ՝ չորս⁵ փոփոխմունք աշխարհի. մին՝ բնական աւրէնքն Ադամայ, երկրորդ՝ բանականն Նոյի, երրորդ՝ գրաւորն Մովսիսի, չորրորդ՝ Աւետարանն Քրիստոսի, եւ ապա կատարած եւ հունձ աշխարհի:

Դարձեալ իմանի ըստ տոմարին, որ ասէ. «Կալ Զատիկն⁶, ութն ի վերայ ած, տուր⁷ ի չորրորդ ամիսն վարդավառ է», որ է պատկեր հանդերձեալ աւուրն եւ կատարածի եւ ժողովումն ցորենոյ՝ արդարոցն ի շտեմարանս արքայութեան երկնից եւ որոմանց՝ մեղաւորացն ի յայրումն դժոխոց, յորոց փրկեսցէ զմեզ Քրիստոս Աստուած մեր:

¹ A B C չիք

² C չիք Վասն է՞ր ... խաւսէր

³ A B չիք

⁴ C չիք

⁵ A B չիք

⁶ C գԶատիկն

⁷ C եւ տուր

Հոգեւոր Հնձոցն

Յորժամ ուսոյց Քրիստոս զաշակերտսն ի քարոզութիւն վասն փրկութեան մարդկան, դարձեալ յաւժարացուցանէ զնոսա վասն վարձուցն հատուցման, մինչ զի ասէ.

Բան. «Որ հնձէ, վարձս առցէ» (տե՛ս Յովի. Դ 36):

Մեկնութիւն. Ձի որպէս սամարացիքն եկին ի հաւատսն Քրիստոսի, նոյնպէս զիտէր, թէ բազմութիւն հեթանոսաց ընդ ամենայն աշխարհս ի ձեռս¹ առաքելոցն հաւատասցեն, վասն այն վարձս խոստանայ զկեանսն յաւիտենից: Իսկ Հնձեւն² է ի չարաչար մեղացն ի բաց խլել եւ զպտուղ կենացն ժառանգել:

Եւ կրկին ասին հունձք հոգեւոր. առաջին՝ որով մարդիկ ածին ի հաւատս, եւ այսմ հնձողք էին առաքեալքն, երկրորդ հունձք. ի ձեռն հրեշտակաց, յորժամ ժողովին հաւատացեալք ի շտեմարանն արքայութեան երկնից, վասն այն ասէ. «ժողովէ³ զպտուղ ի կեանս» (տե՛ս Յովի. Դ 36), այսինքն՝ զբազմութիւն հեթանոսաց ի կեանսն յաւիտենից: Եւ սոքա կրկին են, այսինքն՝ զի առաքեալքն նախ հնձեն ի հաւատս, երկրորդ՝ ի բարի գործս: Նոյնպէս եւ հրեշտակք. նախ հնձեն⁴ ի կայանս հոգւոց, եւ երկրորդ՝ ի կատարածի հոգւով եւ մարմնով ժողովեն ի փառս երկնից:

Տե՛ս, զի ի կատարածի է փառք արդարոցն:

Բան. «Որ սերմանեն եւ որ հնձեն, առ հասարակ [ցնճասցեն]» (Յովի. Դ 36):

Մեկնութիւն. Նախ՝ սերմանող նախահարք եւ մարգարէք, եւ հնձող՝ առաքեալք, զի նոքա սերմանեցին զառաջին սերմանս հաւատոյ, բայց առաքեալքն հնձեցին, զի զժողովուրդս ի կատարեալ հաւատս ածեն, սակայն երկուսն ուրախանան ի միասին, ասէ:

Եւ չորս մի է ի նոսա, եւ չորս՝ այլ. նախ՝ մի է սերմն պատուիրանացն: Երկրորդ. միոյ աւետարանչին հրամանաւ: Երրորդ. ի մի միտս մարդկան: Չորրորդ. մի բան հաւատոյ:

Եւ չորս այլ. նախ՝ զի այլ են մարգարէք, եւ այլ՝ առաքեալք: Երկրորդ. մարգարէքն՝ զաւրինակն, եւ առաքեալքն՝ զճշմարտութիւն: Երրորդ. նոքա՝ հրէից, եւ սոքա՝ քրիստոնէից: Չորրորդ. նո-

¹ C ի ձեռս

² A B հանդերձեալն

³ A B ժողովեն

⁴ C հնձեն զհոգիս

քա՝ զանկատար հաւատս միայն զմինն Աստուած, սոքա՝ կատարեալ՝ զԵրրորդական անձնաւորութիւնս ուսուցին:

Երկրորդ. սերմանող մարդիկ եւ հնձող հրեշտակք, որպէս ցուցաւ: Այս առ նոսա:

Իսկ այժմ առ մեզ. չորս են սերմանողք եւ չորս՝ հնձողք² նախ՝ սերմանող³ վարդապետք, եւ հնձող⁴ աշակերտք: Երկրորդ. սերմանող⁵ քահանայք, եւ հնձող՝ ժողովուրդք: Երրորդ. սերմանող՝ տեսականք, եւ հնձող՝ գործնականք: Չորրորդ. սերմանող Հոգին, զոր ինչ իմանայ եւ կամի եւ տեսանէ եւ լսէ, եւ կրող եւ հնձող մարմինն, եւ սոցա ասէ՝ ի միասին ցնծասցեն:

Զի ի միասին է փառք⁶

Բան. «Յայսմ իսկ⁷ է բանն ճշմարիտ» (Յովհ. Դ 37):

Մեկնութիւն. Չորս մտաւք է. նախ՝ ընդդէմ երկրի է, զի որ այլք սերմանեն եւ այլք հնձեն, տրտմին սերմանողք եւ ցնծան հնձողք: Իսկ այս ճշմարիտ է, զի երկուքն ի միասին ցնծան:

Երկրորդ. գոյ⁸ ի յերկրի, որ մինն աշխատի եւ սերմանէ եւ ժողովէ, իսկ մինն յափշտակէ եւ վայելէ, որք են զրկողք: Իսկ աստ արդար է, զի ի միասին վայելեն:

Երրորդ. ի մէջ հրէիցն առակաւ ասիւր բանս այս⁹ յորժամ ոք աշխատանաւք վասն իրաց ինչ ցաւէր, եւ միւսն վայելէր զնորայն, ասէին՝ մինն սերմանէ, եւ միւսն¹⁰ հնձէ, իսկ այս բանս ճշմարտեցաւ ի վերայ հոգեւոր սերմանողաց եւ հնձողաց:

Չորրորդ. ինքն Տէրն ասէ. «Այլք վաստակեցին առաւել, եւ դուք հնձէք բազումս, նոցա առաւելն ձեզ, եւ ձեր բազումդ՝ նոցա» (հմտ. Յովհ. Դ 38): Եւ այս է բանն ճշմարիտ, քանզի նախահարքն եւ մարգարէք յոյժ վաստակեցին՝ աւետարանելով զգալուստն Քրիստոսի, վասն այն ասէ. «Այլք վաստակեցին, եւ դուք ի վաստակս նոցա նստէք» (Յովհ. Դ

¹ C կատարեալ

² A B սերմանող

³ A B **չիք**

⁴ A հնձող

⁵ C սերմանող

⁶ C փառքն

⁷ A B Յայսմիկ

⁸ C դարձեալ՝ գոյ

⁹ C առակ ասիւր այս բան

¹⁰ A B մինն

38), *այսինքն՝ զկատարումն մարգարէութեանց¹ նոցա քարոզեցէք:*

Եւ զիտելի է, զի ասելն՝ ի միասին ցնծասցեն, երկու տարակոյս լուծանէ. նախ՝ զի ոմանք ասեն, եթէ հոգիք նախ քան զդատաստանն առնուն զփառս, աստ ասէ. «Ի միասին ցնծասցեն»: Զնոյնս եւ առաքեալ ասէ յերբայեցւոցն. «Աստուծոյ վասն մեր լաւագոյն համարեալ, զի մի առանց մեր կատարեսցին» (Եբր. ԺԱ 40), այսինքն՝ մի՛ առաջինքն՝ առանց վերջնոցս, եւ մի հոգիքն՝ առանց մարմնոցս: Երկրորդ. լուծանէ զտարակոյս ոմանց, որք ասեն, թէ Ադամ չէր կերեալ ի պտղոյն մահու, այլ ի կենաց, եւ կամ թէ՛ լինէր անդ աճումն, որպէ՞ս փոխելոց էին յերկինս, առանձին թէ հասարակ: Ասէ աստ այնմ լուծումն, թէ ի միասին ցնծասցեն, որպէս աստ եղեւ, նոյնպէս անդ լինելոց էր:

Բան. «Եւ ի քաղաքէն յայն² բազումք հաւատացին» (տե՛ս Յովհ. Դ 39):

Մեկնութիւն. Երեք միտք յայտնի է ի մեկնիչդ^{lxiii}: Դարձեալ վկայութիւն այսմ կնոջ հաւատալի է վասն կրկին պատճառի. նախ՝ զի կինն ընդդէմ պատուոյ եւ հարկեաց իւրոց ասէր վասն նախանձու ճշմարտութեան: Երկրորդ. զի այնու յայտնէր, որ Քրիստոս զծածուկս նորա յայտնեաց, սակայն վկայութիւնս այս³ ոչ կատարելապէս հաւատացոյց զսամարացիս⁴, այլ կարողութիւն⁵ հաւատոց նոցա ի Քրիստոսէ եղեւ, վասն այն աղաչէին լինել առ նոսա, զի առաւել եւս ուսցին: Եւ վասն այն լուաւ նոցա, զի զիտէր զաւգուտն, որ եղեւ նոցա, զի որք ոչ հաւատացին բանից կնոջն, հաւատացին բանիցն Քրիստոսի:

Բան. «Աստի՛ն ցլիցն. «Ոչ վասն քո խաւսիցդ հաւատամք⁶»» (տե՛ս Յովհ. Դ 42):

Մեկնութիւն⁷. Որպէս փոքր լոյսն աներեւոյթ լինի առաջի մեծ լուսոյն, նոյնպէս եւ աստ եղեւ:

Հաւատք սամարացոց

Բան. «Գիտենք» (Յովհ. Դ 42):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ հաստատ հաւատամք, եւ հաւատալն է հետեւիլ ճշմարտութեան, զի հաւատն հիմնաւորի ի վերայ

¹ A B մարգարէութեան

² B այն

³ A B չէք

⁴ B C ընդ զսամարացիս

⁵ A կատարելութիւն

⁶ A չէք

⁷ B չէք

ճշմարտութեան¹ Քրիստոսի: Դարձեալ գիտելն գտանել լսի, եւ դարձեալ հաւատն քան զգիտութիւն հաստատազոյն ստուգութիւն ունի, որոյ նշան է, զի հաւատացեալն վասն հաւատոյն զմահ ի յանձն առնու, եւ ոչ իմաստասէրն՝ վասն գիտութեան²:

Բան. «Եթէ դա է ճշմարտիւ փրկիչ³ աշխարհաց» (Յովհ. Դ 42):

Մեկնութիւն. Աստանաւր սամարացիքն երեք իրս խոստովանեցան ի Քրիստոս. նախ՝ եզական միութիւն եւ բարձրութիւն՝ ասելով՝ Սա է: Երկրորդ. փրկական ներգործութիւն՝ ասելով՝ փրկիչն: Երրորդ. հասարակաբար խնամարկութիւն՝ ասելով՝ աշխարհաց, զի ոչ միայն հրէից, այլ ամենայն աշխարհի եղեւ փրկիչ:

Դարձեալ այլաբանութիւն հնձոց

Դարձեալ գիտելի է ի վերայ առաջնոց մտացն, զի չորեսին ամիսքն հոգեւորապէս նշանակեն զչորս ընթացս շնորհաց մինչեւ ի հունձս յաւիտենական կենացն, որպէս չորս են ընթացք մարմնաւոր որայից. նախ՝ արձակումն արմատոցն ի խոր: Երկրորդ. բուսոցն յերկրէ բողբոջումն: Երրորդ. հասկաց արձակումն եւ ձեւացումն: Չորրորդ. պտղոյն ի նմանէ կատարելապէս հասումն, եւ ապա ի հնձել ձեռն արկեն⁴: Այսպէս եւ սերմն հոգեւոր, որ է Բանն Աստուծոյ, նախ արմատն Աստուծոյ⁵ ի սիրտ մարդոյն հաւատով եւ սիրով, եւ յայնժամ մարդն այն մեռանի յաշխարհի եւ մեղաց, որպէս ասէ Պաւղոս. «Զոր սերմանես, ո՛չ կենդանանայ, թէ ոչ նախ մեռանիցի» (տե՛ս Ա Կորնթ. ԺԵ 36): Երկրորդ. ի վեր բողբոջէ կանաչ, այսինքն՝ առաքիւնութեան գործ, եւ յորժամ այս մինչեւ ի վեր աճեցեալ կատարի, յայնժամ լինի հասկ, այսինքն՝ երկնայնոց փափագումն եւ⁶ վերամբարձումն մտաց, եւ ապա լինի ցորեան ատոք ի հասկին, այսինքն՝ աղաւթից եւ մտաց տեսութիւն:

Նոյնպէս եւ ըստ այլ իմն յեղանակի այսու նշանակի չորս ընթացք հին ժողովարանին մինչեւ ի հունձս շնորհացն Քրիստոսի. նախ՝ արմատն է բնական աւրէնքն: Երկրորդ. բոյսն աւրէնքն Մովսիսի մինչեւ ի ժամանակս Դաւթի մեծացաւ: Երրորդ. ի ժամանակս մարգարէիցն հասկս արծակեաց: Եւ ապա չորրորդ. յղացաւ

¹ B չիք զի հաւատն ... ճշմարտութեան

² C իւրոյն գիտութեան

³ A B C ճշմարիտ փրկիչն

⁴ A ձեռնարկեն

⁵ C արմատանայ

⁶ B ի

զկատարեալ ցորեանն զՔրիստոս եւ զառաքեալսն, որովք վերստին միւսանգամ սերմանեցաւ յաշխարհս:

Այսքան առ այս:

Բան. «Եւ յետ երկուց աւուրց ել անտի» (Յովհ. Դ 43):

Մեկնութիւն. Զի ա՞րդ է, զի երկու աւր միայն զսամարացիսն դարձոյց եւ ի գաւառ Իւր զբազում աւուրս կացեալ զսակաւս դարձոյց:

Վասն մարգարէից

Ասէ, զի ինքն Յիսուս վկայեաց, թէ՛ «Մարգարէ ի գաւառի իւրուն պատիւ ոչ ունի» (տե՛ս Յովհ. Դ 44), եւ յայտնի է այս ի մարգարէիցն, զի Եղիա ոչ միայն ի Թեգբէ, այլ յամենայն Իսրայէլ ոչ ընկալան, վասն այն գնաց յերկիրն Սիդոնի ի գեղ մի Սարեփթա, առ կին մի այրի, զորոյ զորդին յարոյց (հմմտ. Գ Թագ. ԺԷ): Ասեն ոմանք, թէ Յունան մարգարէն էր մանուկն այն: Սոյնպէս եւ ոչ զԵրեմիաս թողիթ ընկալաւ, եւ ոչ զԵղիսէէ, սոյնպէս եւ զՍամուէլ Հռամա ոչ ընկալաւ, սոյնպէս ժողովուրդն զՄովսէս չընկալաւ, սոյնպէս եւ Տրէայքն զՔրիստոս չընկալան:

Եւ այս լինի վասն չորս պատճառի. նախ՝ վասն նախանձու ընկերացն, զի վասն ապականեալ բնութեանս բուսաւ ի մէջն նախանձ, որ ամենայն արուեստագէտ զհամարուեստս իւր ատէ, որպէս դարբին՝ զդարբին, եւ եղբայրն՝ զեղբայր, վարդապետ՝ զվարդապետ եւ այլն, զի նման եւ հաւասարն ատեն զմիմեանս եւ ոչ աննման եւ անհաւասարն: Երկրորդ. զի մինն ի միւսոյն յանդիմանի, իսկ առաւել մարգարէն յանդիմանէ զանկարգութիւնս այլոց, վասն այն ատեն զնա, ըստ այնմ՝ «Ատեցին զյանդիմանիչս ի դրոնս իւրեանց» (տե՛ս Ամովս Ե 10): Երրորդ. զի առաւել սիրեն զնոր իրս, քան զհին եւ զծանաւթն, որպէս ի կերակուրս է տեսանել, յորժամ բազում ուտէ՝ տաղտկանայ, եւ զոր առ ձեռն պատրաստ ունի մարդ, անարգ համարի եւ նուազ, թէպէտ պատուական իցէ: Չորրորդ. վասն տղայութեան հասակին տեսանելոյն եւ գործոյն անմտութեան ուրանան զչնորհքն, որ յետոյ հանդիպեցան նմա:

Դարձեալ գիտելի է, զի Յիսուս դառնալով ի Գալիլեայ, ո՛չ գնաց ի Նազարեթ գաւառ իւր, զորոյ զպատճառն ցուցանէ Աւետարանն՝ ասելով. «Ձի ինքն իսկ² Յիսուս վկայեաց» (Յովհ. Դ 44), այ-

¹ Ե եղբայր

² A B չիք

սինքն՝ նախ վկայեալ էր, որպէս Ղուկաս գրէ, թէ. «Մարգարէ յիւրուն գաւառի պատիւ ոչ ունի¹» (Ղուկ. Դ 24, Մատթ. ԺԳ 57, Մարկ. Զ 4), Քրիստոս այժմ ոչ գնաց ի Նազարեթ, զի նախ գնաց անդ եւ արհամարհեցաւ, յորժամ կամեցան զնա գահավէժ առնել, այլ չոգաւ ի միւս մասն գալիլեացւոց եւ անդ ընկալան զնա պատուով, որպէս ասէ.

Բան. «Այլ յորժամ եկն նա ի Գալիլեայ, ընկալան» (Յովհ. Դ 45):

Մեկնութիւն. Այսինքն² հաւատալով³ զնա իբրեւ զՔրիստոս յԱստուծոյ առաքեալ ընդունելով:

Բան. «Ձի տեսեալ էին զնշանսն, զոր արար յԵրուսաղէմ⁴» (տե՛ս Յովհ. Դ 45):

Մեկնութիւն. Յուցանէ, թէ ի մէջ նոցա ոչ արար նշանս, այլ յԵրուսաղէմ՝ ի տաւնին, յորժամ Նիկողիմոս վարդապետն հաւատաց, նոյնպէս եւ նոքա հաւատացին:

Բան. «Ձի նոքա եկեալ էին ի տաւնն» (տե՛ս Յովհ. Դ 46):

Մեկնութիւն. Որպէս ասացաք յառաջագոյն, թէ ամենայն հրէայքն պարտական էին գալ ի տաւնն յայն:

Որքա՞ն է Գալիլիա

Հարց. Քանի՞ է Գալիլիա:

Պատասխան. Թուի, թէ երեք է. նախ՝ Գալիլիա լեառն, որ է մերձ յԵրուսաղէմ, ուր ժամադիր եղեւ նոցա Յիսուս: Երկրորդ. Գալիլիա հրէից, ուր Կանա գալիլեացւոցն էր եւ Նազարեթ, եւ Կափառնայում մայրաքաղաք է նոցա: Երրորդ. Գալիլեա հեթանոսաց, որպէս ասէ Եսայի. «Որ նստէր ի խաւարի, լոյս ծագեաց» (հմմտ. Եսայի Թ 2), կամ երկու կողմ է գալիլեացւոց երկիրն. մինն հրէից եւ մինն հեթանոսաց կոչի:

Հարց. Վասն է՞ր գալիլեացիքն արհամարհեալ էին ի մէջ նոցա:

Պատասխան. Վասն երկուց. նախ՝ զի սահմանակիցք էին հեթանոսաց եւ ծոյլք: Երկրորդ. զի ծեփական էր լեզուն, ըստ այնմ՝ «Լեզու քո յայտ առնեն գքեզ» (հմմտ. Մատթ. ԻԶ 73):

Վասն թագաւորացնին

Բան. «Թագաւորագն մի» (Յովհ. Դ 46):

¹ A B *չիք*

² B *չիք*

³ C պատուելով

⁴ A B *չիք*

Մեկնութիւն. *Զի ի ցեղէն Հերովդէի էր, կամ զի իշխանութիւն ինչ ունէր ի հռոմայեցւոցն, զինչ եւ իցէ՝ հեթանոս էր:*

Եւ վասն երեք պատճառի ոմանք նոյն ասեն զսա եւ զհարիւրապետն, զոր Մատթէոսն ասէ (հմմտ. Ը 5-13). նախ՝ զի իշխան էին, երկրորդ՝ ի Կափառնայումն, երրորդ՝ հեթանոս:

Այլ ոչ է նոյն վասն վեց պատճառի, որպէս ասէ Ոսկերեանն. նախ՝ զի նա հրաժարէր գերթալն Փրկչին ի տունն՝ ասէ. «Չեմ բաւական, այլ ասա բանիւ» (հմմտ. Մատթ. Ը 8), վասն որոյ եւ գովեցաւ, իսկ սա գերթալն աղաչէր եւ ոչ չոգաւ, այլ յանդիմանեցաւ: Երկրորդ. նա ի Կափառնայումն հանդիպեցաւ, յորժամ էջ ի լեռնէն, իսկ սա՝ յորժամ դարձաւ ի սամարացւոցն եւ եկն ի Գալիլեայ ի Կանայ: Երրորդ. վասն որակութեան ցաւոցն, զի աստ ջերմ ասէ եւ անդ՝ անդամալոյծ: Չորրորդ. վասն դիմաց հիւանդին. այն ծառայ էր, եւ այս՝ որդի: Հինգերորդ. վասն կերպի աղաչողացն՝ անդ. «Ձծերսն առաքեաց» (տե՛ս Ղուկ. Է 3), ասէ Ղուկաս, եւ աստ՝ ինքն եկն թագաւորացն: Վեցերորդ. ի պատուոյն, զի նա հարիւրապետ էր, եւ սա՝ թագաւորացն¹: Ուրեմն յայտ է, զի այլ էր հարիւրապետն, զոր Մատթէոս եւ Ղուկաս յիշեն, եւ այլ՝ թագաւորացն, զոր Յոհաննէս յիշէ²:

Բան. «Իբրեւ լուաւ, թէ Յիսուս եկեալ է ի Յրեաստանէ ի Գալիլեայ» (Յովհ. Դ 47):

Մեկնութիւն. *Յուսացաւ գալ առ նա եւ առնուլ զառողջութիւն որդւոյն, քանզի Քրիստոս յայլ գեւղ կեայր, այսինքն՝ ի Կանայ:*

Բան. «Եւ աղաչէր, զի իջցէ եւ բժշկեսցէ» (Յովհ. Դ 47):

Մեկնութիւն. *Քանզի Կափառնայում ի դաշտի եւ նուաստագոյն է տեղեալ քան զԿանայ³:*

Վասն հաւատոց եւ նշանաց

Բան. «Ասէ ցնա Յիսուս. «Եթէ ոչ նշանս ինչ եւ արուեստս տեսանէք, ոչ հաւատայք»» (Յովհ. Դ 48):

Մեկնութիւն. *Զի Աստուած կամի զմիտս հաւատացելոց յայնպիսի կատարեալ⁴ հաւատն հանել, զի մի կարաւտասցի սքանչելեաց, որպէս այժմ ի յԵկեղեցի մարմնական սքանչելիք ոչ լինի վասն կատարեալ հաւատոց:*

¹ Ը *չիք* Վեցերորդ ... թագաւորագն

² Ը Վեցերորդ. ի պատուոյն, զի նա հարիւրապետ եւ սա թագաւորագն

³ Ը գԿանա

⁴ Ը այնպէս ի կատարեալ

Եւ գիտելի է, զի երեք կերպիւ է հաւատն. նախ՝ ի շնորհացն Աստուծոյ, յորժամ ծածկապէս զմիտս լուսաւորէ, որպէս մարգարէքն եւ առաքեալքն եւ Պետրոսի, որ դաւանեաց զՔրիստոս: Երկրորդ. ի ձեռն լրոյ, որպէս ասէ Պաւղոս. «Զի թէ ոչ լուիցեն, ո՛չ հաւատասցեն» (հմմտ. Գռոմ. Ժ 17): Երրորդ. սքանչելեալք, յորժամ տեսանեն եւ հաւատան:

Արդ, ի կողմանէ հաւատոյն միեւնոյն է, զի ի ճշմարտութիւն հիմնաւորի, եթէ սքանչելեալք, եւ եթէ Քրիստոսի լսելով, զի ի նոյն ճշմարտութենէն յառաջ գայ սքանչելիք եւ քարոզութիւնք¹ եւ շնորհք, այլ ի կողմանէ հաւատացելոցն զանազանի, զի բռնութեամբ հաւատայ, որ սքանչելիք խնդրէ, քան որ բանիւն է:

Զի յանդիմանեաց զԹագաւորազն

Իսկ աստ, որ սաստիւ յանդիմանէ զԹագաւորազն վասն չորից. նախ՝ զի ոչ ունէր բոլոր եւ սերտ հաւատ² առ Քրիստոս, որպէս ցուցանէ մեկնիչդ չորս կերպիւ^{lxi}: Երկրորդ. որպէս ասեն ոմանք, թէ՛ հաւատայր Քրիստոսի, զի ողջացուցանէր զորդին, սակայն այնպէս գիտէր, թէ ոչ առանց մարմնոյ մերձաւորութեամբ, վասն որոյ աղաչէր իջանել ի տունն: Երրորդ. յուսայր ի Քրիստոս առողջութիւն տալ որդւոյն, վասն որոյ ի հեռուստ եկն, այլ ոչ հաւատայր ի յարուցանել, թէ մեռեալ էր, վասն որոյ ասէ. «Էջ մինչ չեւ մեռեալ իցէ մանուկն իմ³»: Չորրորդ. զի բազում անգամ տեսեալ էին զնշանս եւ լուեալ եւ ոչ հաւատացեալ, վասն որոյ այժմ զսա եւ զհրէայսն ի միասին յանդիմանէ իբրեւ զոչ տեսեալ:

Բան. «Ե՛րթ, որդիմ քո կենդանի է» (Յովհ. Դ 50):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ ողջացեալ է, զի ապրիլն իբրեւ զհիւանդ մերձ է ի մահ, որպէս զոչ ապրել⁴, եւ թէ յորժամ թերի էր ի հաւատն, վասն է՞ր բժշկեաց: Ասէ Ոսկէբերանն, զի ետես կանխատես զաւրութեամբն, զոր յետոյ լինելոց էր ի հաւատոցն: Իսկ այլք ասեն, եթէ կրկին անգամ աղաչեաց եւ խոնարհութեամբ, վասն այն լուաւ: Զայն ցուցանէ, թէ հանապազորդ խնդրելն լսելի առնէ զհայցուածն, վասն որոյ ասէ. «Յաւատաց այրն բանին, զոր ասաց նմա Յիսուս⁵» (Յովհ. Դ 50), այսինքն՝ զի կենդանի վասն առողջութեան ասաց:

¹ C չիք եւ քարոզութիւնք

² C սերտ եւ բոլոր հաւատ

³ A C չիք մանուկն իմ

⁴ C ապրեալ

⁵ A B չիք նմա Յիսուս

Եւ վասն երեք պատճառի Քրիստոս ոչ կամեցաւ իջանել ընդ նմա. նախ՝ առ ի ցուցանել, զի Քրիստոս բացեայ գոլով մարմնով, Աստուածութեամբն մերձ գոյր ընդ ամենայն տեղիս: Երկրորդ. ի ցուցանել զխոնարհութիւն իւր, զի ընդունայն համարէր զմարմնաւոր ինչս¹ եւ զփառս աշխարհիս, զոր կարծէին ոմանք տալ նմա թագաւորազինն վասն որդւոյն առողջութեան²: Երրորդ. յուսուցանել³ զմեզ, թէ ոչ է պարտ առնել սքանչելիս կամ այլ ինչ գործ աստուածային վասն երկիւղի եւ սիրոյ իշխանաց:

Բան. «Եւ սինչ դեռ իջանէր, ընդ առաջ եղեն [նմա] ծառայքն նորա» (Յովհ. Դ 51):

Մեկնութիւն. Վասն կրկին պատճառի. նախ՝ զի ցուցցեն զմտերմութիւն իւրեանց եւ զուրախութիւն վասն առողջութեան տեառն որդւոյն: Երկրորդ. աւետիս տալ եւ ուրախացնել զտէրն իւրեանց, թէ մանուկն նորա կենդանի է:

Բան. «Յարցանէր ցնոսա վասն ժամուն, յորում բժշկեցաւ» (տե՛ս Յովհ. Դ 52):

Մեկնութիւն. Զայս կամէր իմանալ, թէ պէտ համբաւէր առողջութիւն որդոյն, թէ պատահմամբ էր առողջութիւն որդւոյն⁴, թէ ի սքանչելեացն Քրիստոսի⁵, զի դեռ անկատար էր ի հաւատն:

Բան. «Ասեն ցնա. “Երէկ, յեւթներորդ ժամուն եթող զնա քերմն”» (Յովհ. Դ 52):

Մեկնութիւն. Եւ այնու ծանեաւ, թէ սքանչելեաւք էր առողջացեալ, որպէս ասէ.

Բան. «Գիտաց հայր նորա, թէ յայնմ ժամու, յորում ասաց Քրիստոս⁶, առողջացաւ որդին» (տե՛ս Յովհ. Դ 53):

Մեկնութիւն. Գիտէր այրն զժամանակն⁷ եւ ի բանից ծառայիցն եւս ծանեաւ, թէ մի եւ նոյն ժամն էր: Դարձեալ գիտելի է, թէ ծառայք նորա ի մէջ ճանապարհին պատահեցան նմա եւ այնու եւս ծանեաւ, զի ի նոյն ժամանակի, յորժամ ել նա ի Քրիստոսէ, եւ նոքա ի տանէն ելեալք էին: Եւ չորսս այս ի նոյն եւթներորդ ժամուն եղեւ, այսինքն՝ հրամանն Քրիստոսի եւ առողջութիւն մանկանն եւ ելանել թագաւորազինն ի Քրիստոսէ եւ ծառայքն ելին ի տանէն:

¹ C փառաւորիչս

² C ողջութեան

³ C ցուցանել

⁴ A B չիք թէ պատահմամբ ... որդւոյն

⁵ C Յիսուսի

⁶ A B չիք ասաց Քրիստոս

⁷ C զժամն

Բան. «Եւ հաւատաց ինքն եւ ամենայն տուն իւր» (Յովհ. Դ 53):
Մեկնութիւն. Այսինքն՝ կատարելագոյն հաւատաց նա:

Հաւատ թագաւորազնին

Քանզի այն թագաւորազն երեք աստիճան հաւատոյ ունէր զկնի միմեանց. նախ՝ զի սակաւ աղաչեաց զՔրիստոս ի տունն¹: Երկրորդ. բարձրագոյն, յորժամ հաւատաց բանին Քրիստոսի եւ գնաց: Երրորդ. գերագոյն, յորժամ լուաւ ի ծառայիցն:

Եւ յայսմանէ գիտելի է, զի հաւատն աստիճանք ունի, եւ ի սոցանէ է² եւ այլ առաքինութիւնքն, որոց սկիզբն է հաւատն, այսինքն՝ նախ՝ սկիզբն, երկրորդ՝ աճումն, երրորդ՝ կատարումն, որպէս հաւատոցն, նոյնպէս յուսոյ, նոյնպէս սիրոյ եւ ամենայն առաքինութեանց:

Վասն առողջութեան

Իսկ որ ասէ մեկնիչն^{lxiv}, թէ եթող զնա ջերմ³ եւ այլ ոչ կարծիս ունէր ախտին. նախ սովորութիւն է՝ այսաւր թողու ջերմն եւ այլ վերստին⁴ դառնայ, իսկ մանուկն յանկարծակի առողջացաւ: Երկրորդ. բժիշկ սակաւ-սակաւ տան զառողջութիւն, իսկ նա կատարեալ առողջացաւ, զի աստուածային զաւրութեան⁵ էր հրաշագործութիւն: Եւ գիտելի է, զի հիւանդութիւն եւ առողջութիւն մարմնոյ սակաւ-սակաւ աճեն, որպէս առաւաւտ եւ երեկոյ, եւ բժիշկ յորժամ զցաւն բուժէ ի ձեռն փահրէզի⁶ եւ շարբաթի, ի կատարեալ առողջութիւն տանի, նոյնպէս մեղք, որպէս խաւար սակաւ-սակաւ աճէ ի մարդն, ըստ այնմ. «Փոքր ի շատէ եղեւ կորուստն Իսրայէլի» (հմմտ. Յռոմ. ԺԱ 25), սոյնպէս արդարութիւն որպէս լոյս փոքր-փոքր աճէ, վասն այն քահանայքն ի խոստովանելն զախտ մեղացն բուժեն ի մարդոյն⁷, իսկ ապաշխարութեամբ սակաւ-սակաւ զարդարութիւն շնորհեն:

Բան. «Ձայս դարձեալ երկրորդ նշանս արար Յիսուս⁸» (Յովհ. Դ 54):

¹ C սակաւ զի աղաչեաց զՔրիստոս ի ջանել ի տունն

² C **չէք** է

³ C քերմն

⁴ C եւ այլ ոչ կարծիս ունէր ախտին վերստին

⁵ C գորութեամբն

⁶ B բարեզի

⁷ C մարմնոյն

⁸ B **չէք** Յիսուս

Մեկնութիւն. Թո՛ղ զայլ տեղաց նշանան, զի առաջին զընունի ի գինի փոխեաց, եւ այս երկրորդ նշան է ի Կանայ գալիլեացոց, որպէս ասէ.

Բան. «Եկեալ ի Զրէաստանէ ի Գալիլեայ» (Յովհ. Դ 54):

Մեկնութիւն. Այսու ցուցանէ, թէ եւ յայլ տեղիս սքանչելիս արար: Եւ աստ կատարումն չորրորդ ծածկագիտութեան Քրիստոսի, զի անչափ է ամենայն ուրեք եւ սրտագէտ:

Առաջին. որ յայտնեաց զծածուկ սամարացի կնոջն վասն հինգ արանցն փոխելոյն: Երկրորդ. որ յայտնեաց զինքն նմա՝ ասելով. «Ես եմ, որ խաւսիմս ընդ քեզ» (Յովհ. Դ 26): Երրորդ. որ նախագէտ եղեւ գալստեանն սամարացոցն ի Հաւատս: Չորրորդ. աստ¹, որ յարոյց զորդի թագաւորազնինն ի բացուստ:

Այլաբանութեամբ մեկնութիւն

Եւ զայս սքանչելիքս այլաբանութեամբ մեկնեն վարդապետք, զի առաջին սքանչելիքն ի Գալիլեա, յորում զընունի գինի² արար ի վեց թակուկացն: Նոյնպէս յառաջին գալն Քրիստոսի ի վեց դարուն զազգս հեթանոսաց դարձոյց յԱստուած գիտութիւն, իսկ երկրորդ՝ գալոց է առողջացուցանել զորդի թագաւորազնին, այսինքն՝ զժողովուրդս հրէից, որ որդի ասի Աբրահամու եւ մերձ ի մահ հասեալ, յորժամ «Լրումն հեթանոսաց մտցէ, յայնժամ³ ամենայն Իսրայէլ կեցցէ» (Յռոմ. ԺԱ 25-26): Եւ եւթներորդ ժամքն ջերման եւթն փոփոխմունք են ընդդէմ Եկեղեցոյ Սրբոյ. առաջին՝ կիրք մեղացն է ի սատանայէ, որ ի պատկեր այլազգոյն Հերովդէի հակառակի Եկեղեցոյս⁴ Քրիստոսի: Երկրորդ կիրք. հրէայքն՝ Քրիստոսի եւ սուրբ առաքելոցն: Երրորդ. հեթանոսք, կռապաշտք եւ չար թագաւորք⁵, յորոց մարտիրոսացան բազումք: Չորրորդ արտաքին իմաստունք, որք ընդդէմ խաւսեցան Քրիստոսի եւ Եկեղեցոյ նորին: Հինգերորդ. հերձուածողացն դասք, որ յանմարմին էութիւն եւ ի մարդեղութիւն⁶ հայհոյութիւն⁷ խաւսեցան: Վեցերորդ. այլազգիք, այժմ կարապետ նեռինն, հակառակին Քրիստոսի եւ Եկեղեցոյ նորին: Եւթներորդ⁸. նոյն

¹ B չիք

² A B ի գինի

³ C ապա

⁴ C Եկեղեցոյս

⁵ C եւ կռապաշտ չար թագաւորք

⁶ C չիք եւ ի մարդեղութիւն

⁷ C Տեառն հայհոյութիւն

⁸ B չիք Եւթներորդ

ինքն նեռն, որ ազդեցութեամբն սատանայի է, զոր Տէր Յիսուս զնա եւ զսոսա սատակեսցէ հոգևով բերանոյ Իւրոյ: Եւ յայնժամ ամենայն հրէայք հաւատասցեն ի Քրիստոս, եւ ամենայն լեզու խոստովան լիցի զԱստուծոյ:

Դարձեալ եւ այլ կերպիւ տեսանի որդի թագաւորագինն, որ է ջերմոտ՝ նշանակէ զամենայն մեղաւորս: Եւ եւթ ժամ ջերմանն նշանակեն զեւթն գլխաւոր մեղս եւ կամ զարմատս նոցա:

Դարձեալ՝ առաջին ժամն է, որ փորձութիւն¹ մեղաց մինչ ի սիրտ մարդոյն ժամանէ եւ հաճութեամբ սրտին ընկալեալ լիցի: Երկրորդ ժամն՝ կատարեալ հաւանումն մտաց: Երրորդ. արտաքին գործ մեղաց: Չորրորդ. հանապազ սովորութիւն մեղաց: Հինգերորդ². է յայտնի ներգործութիւն մեղացն: Վեցերորդ³. է պատճառ յաւրել եւ խնամ տանել վասն մեղաց, յորժամ յանդիմանի: Եւթներորդ⁴. է խրատողաց հալածումն եւ տարածումն մեղաց իւրոց յայլս: Եւ յորժամ յայս եհաս մերձ⁵ ի մահ, զի թէ ոչ ի Քրիստոսէ զարմանալի եւ անսովոր սքանչելեաւք բժշկի, մերձ է ի յաւիտենական մահն, յորոց փրկեսցէ զմեզ Քրիստոս Աստուած՝ յոյսն մեր, եւ նմա փառք յաւիտեանս: Ամէն:

Եւ աստ աւարտումն առաջին հատորի մեկնութեան Աւետարանիս Յոհաննու, ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ, որ է աւրհնեալ յաւիտեանս⁶. Ամէն:

¹ A B թողութիւն

² C հինգն

³ C վեցն

⁴ C եւթն

⁵ C մերձ է

⁶ C աւրհնելոյն յաւիտեանս

ԳՐՈՒՄ Ե

Երկրորդ հատոր մեկնութեանս

Հինգերորդ գլուխ ըստ կարգի եւ¹ առաջին՝ ըստ հատորի:

Բան. «Յետ այսորիկ տաւն էր հրէից» (Յովհ. Ե 1):

Մեկնութիւն. Յառաջագոյն ճառեաց աւետարանիչս վասն Հոգեւոր եւ վերստին ծննդեանն, աստանաւր ճառէ զբազմութիւն պարգեւացն Աստուծոյ, որք հետեւին վերստին ծննդեանն²: Ջոր աւրինակ որդիք մարմնաւոր ծննդեան, ելեալք ի հաւրէ, ի նմանէ ունին կեանք եւ սնունդ եւ գիտութիւն, այսպէս լինի եւ ի³ Հոգեւոր ծնունդս, վասն որոյ աւետարանիչս նախ ճառէ աստ զկենդանական պարգեւսն: **Երկրորդ.** ճառէ զհոգեւոր սնունդն, յորժամ ասէ. «Յետ այսորիկ գնաց Յիսուս յայն կոյս ծովուն» (Յովհ. Զ 1): **Երրորդ.** ճառէ զուսումն եւ զվարդապետութիւն Քրիստոսի, յորժամ ասէ. «Յետ այսորիկ⁴ Շրջէր Յիսուս ի Գալիլեայ» (Յովհ. Է 1):

Եւ գիտելի է, զի որ ոք զուգի Աստուծոյ ներգործութեամբ, Աստուած է, իսկ Քրիստոս սոյնպէս զուգի Աստուծոյ, ապա ուրեմն Աստուած է Քրիստոս:

Եւ զներգործութիւն Քրիստոսի ցուցանէ չորս կերպիւ.

Առաջին. անդամալուծին բժշկութեամբ:

Երկրորդ. յորժամ հալածէին, թէ ի շաբաթու բժշկէ: Պատասխանի ետ. «Չայր իմ մինչեւ ցայժմ գործէ, եւ ես գործեմ» (Յովհ. Ե 17):

Երրորդ. յարութեամբն հասարակաց, զոր յերկար ճառէ:

Չորրորդ. վասն դատաւոր լինելոյն Նորա:

Իսկ այժմ սկիզբն դնէ վասն առաջնոյն՝ ասելով. «Յետ այսորիկ տաւն էր հրէից» (Յովհ. Ե 1): Տաւնս այս Պենտակոստէին է, որ հինգ տասան է յետ Չատկին: Եւ ամենայն ոք պարտական էր ի տարին երիցս ելանել յԵրուսաղէմ. նախ ի Չատկին, երկրորդ՝ ի Պենտակոստն, որ էր նոցա տուչութիւն աւրինացն, եւ մեր գալուստ Հոգւոյն⁵, երրորդ՝ ի տաղաւարահարսն⁶ նոցա եւ մեր տաւն Սուրբ

¹ B *չիք*

² C ծննդեանն

³ C *չիք* ի

⁴ A B *չիք* Յետ այսորիկ

⁵ C *չիք* որ էր նոցա ... գալուստ Յոգւոյն

⁶ B ի տաղաւար հարսն, C տաղաւարահարսն

Խաչին: Եւ ոմանք զտաղաւարահարացն¹ ասեն զայս տաւնս, վասն այն մեկնիչն զերկուսն յիշէ Պենտակոստէն եւ զտաղաւարահարքն², եւ ոմանք ասեն, թէ մին ամ ի միջէ անցեալ Ջատկին, որ ասաց եւ միւս Ջատկին, որ դեռեւս ասէ վասն հացին ածման, այլ զայս մին ամս, որ ի մէջ է, զայն² ասեն, որ յետ մկրտութեան միոյ ամի զջուրն գինի արար ի հարսանիսն:

Բան. «Եւ ելեալ Յիսուս յԵրուսաղէմ» (Յովհ. Ե 1):

Մեկնութիւն. Նախ՝ ի պատիւ տաւնին, զի մի ասիցեն հակառակ գոյ: Երկրորդ. վասն բազում ժողովրդոցն՝ ուսուցանել զնոսա եւ նշանս ցուցանէ:

Վասն Պրոպատիկէ աւագանին

Բան. «Եւ էր [Երուսաղէմ] ի Պրոպատիկէ աւագանին» (Յովհ. Ե 2):

Մեկնութիւն. Ջտեղիքն ասէ, ուր արար զսքանչելիս, որպէս ի Ջատկին արար խարազան չուանեայ եւ եհան ի տաճարէն, իսկ այժմ ի պրոպատիկէն զբժշկութիւն առնէ, որ էր աւագան, եւ անձրեւային ջուրք իջեալ ժողովէին անդր, եւ քահանայքն յառաջագոյն անդ լուանային զմիս անասնոց եւ զփորոտիսն, եւ ապա լուանային միւսանգամ եւս յանաւթ ի սրահ քահանայիցն՝ մերձ տաճարին, եւ ապա տանէին յայրել կամ յեփել³: Եւ թէպէտ այլ եւս անասունք բերէին անդ, այլ առաւել եւս ոչխար, եւ զմիսն ածէին ի լուացումն, վասն այն եւ աւագանս այս «յոչխարացն» ընկալաւ զանունն, զի պրոբատիկէն յունարէն ոչխարային լսի, եւ եբրայեցերէն «Բեթհեզդա» ասի, որ է՝ տուն ոչխարաց: Եւ թէպէտ Յոհաննէս զԱւետարանս յունարէն գրեաց, բայց զսորա անունն եբրայեցի Բեթսայիդա նոյն է եւ Բեթհեզդա՝ առ ի ծանուցանել զտեղին եւ յայտնի առնել: Իսկ Ոսկեբերանն «Ողորմութեան իջումն» ասէ, կամ «հանգիստ», կարծեմ թէ այնպէս լսի ի յոյնքն, եւ կամ «գործոյն» ասէ, որ լինէին անդ հիւանդացն: Եւ սրահ ասի, զի ունէր զառ ինքն ծածկոյթ, թէպէտ եւ զորմունս ոչ ունէր, ի մին կողմանէ ունէր որմն զարտաքին պարիսպ տաճարին, եւ ի միւս կողմանէ սիւնք էին կանգնեալ եւ առ իքն ի վերայ սեանցն հաստատեալ:

¹ B զտաղաւարահարացն, C զտաղաւարացն

² A B զայս

³ B այրել կամ եփել

Եւ սոյնպիսի հինգ¹ սրահս անդ կառուցեալ էին², որպէս զի քահանայքն ընդ³ բազում տեղիսն իջցեն ի ջուրսն եւ լուսացեն զմիս զոհիցն:

Դարձեալ՝ զի սրահքն շինեալ էին վասն հանգստեան հիւանդաց, որպէս եւ ասէ.

Բան. «Յորս անկեալ դներ բազմութիւն յոյժ հիւանդաց կուրաց, կաղաց, գաւսացելոց, որ ակն ունէին ջրոցն յուզելոյ⁴» (Յովհ. Ե 3):

Մեկնութիւն⁵. Վասն կրկին պատճառի ախտաժէտքն անդ ժողովէին. նախ՝ վասն ողորմութեան, զի աղքատք էին:

Երկրորդ. վասն ջրոյն շարժման, զի հրեշտակ Տեառն⁶ ըստ ժամանակին իջանէր⁷ յաւազանն եւ յուզէր⁸ զջուրն, եւ որ յառաջագոյն իջանէր յետ շարժման ջրոյն, առողջանայր ի հիւանդութենէն, յոր ինչ եւ ըմբռնեալ կայր ի ցաւս: Եւ այն, որ ասէ. «Ըստ ժամանակիս», ցուցանէ, թէ սահմանաւ ի կարգեալ ժամանակն իջանէր, թէպէտ ոչ ասէ, թէ որքան ի տարւոյն կամ յամիսն:

Եւ աստ լինի չորս հարց.

Առաջին. Թէ վասն է՞ր այն լինէր:

Պատասխան. Ասեմք, թէ վասն երեք պատճառի.

Նախ՝ զի Իսրայէլ յայնմ ժամանակի ոչ ունէր մարդարէս, զի բժշկէին զախտաժէտքն, որպէս Եղիա եւ Եղիսէոս: Զայս նոցա ի սփոփումն եւ ի բժշկութիւն շնորհեաց Աստուած:

Երկրորդ. Ասեն ըստ պատմութեան, թէ անդ էր եղեալ փայտ խաչին Քրիստոսի⁹, ըստ ոմանց, թէ Սողոմոն եղ, եւ այլք, թէ քահանայքն յետոյ եղին, զի ձգեալ էր ի դրան տաճարին, եւ վասն զարդուց փայտին այն, զի մերձ էր ժամանակ բեւեռել ի նմա Փրկչին մերոյ եւ Աստուծոյ, որպէս հարսն զի զարդարեն ի ժամ պսակելոյն, վասն այն իջանէր հրեշտակն եւ կատարէր զբժշկութիւն:

Երրորդ պատճառ. զի աւրինակ լինէր այն աւազանիս մերոյ, որպէս ցուցանեմք յառաջիկայսդ:

¹ B անդ

² C այսպիսի հինգ պահքն անդ կառուցեալք էին

³ B ի

⁴ A Յորս անկեալ դներ բազում կուրաց, կաղաց, գոսացելոց, որ ակն անէին, B Յորս անկեալ դներ բազմութիւն կաղաց, գոսացելոց, որ ակն ունէին ջրոցն, C Յորս անկեալ դներ բազում յոյժ հիւանդաց, եւ այլն, եւ ակն ունէին ջուրոցն յուզելոյ

⁵ B չէք

⁶ C չէք

⁷ B հրեշտակ Տեառն իջանէր ըստ ժամանակին

⁸ A C շարժէր

⁹ C անդ էր փայտ խաչին Քրիստոսի եղեալ

Երկրորդ հարց. Վասն է՞ր հրեշտակն իջեալ շարժէր զՂուրն:

Պատասխան. Վասն երկու պատճառի. նախ՝ զի այնու յայտնի լինէր իջումն հրեշտակին, եւ սքանչելիք բժշութեան ոչ լինէր պատահամբ եւ ոչ բնական զաւրութեամբ ջրոյն, այլ զաւրութեամբն Աստուծոյ, որոյ հրամանաւն իջանէր հրեշտակն:

Երկրորդ. զի հրեշտակք այնու գիտէին, թէ երբ է ժամանակն իջանելոյն յաւազանն եւ բժշկելոյն:

Երրորդ հարց. Վասն է՞ր միայն յառաջագոյն իջեալն բժշկէր:

Պատասխան. Վասն չորս պատճառի. նախ՝ զի այնու սքանչելիքն պատուական երեւէր, որ միոյն լինէր, քան հասարակ: Երկրորդ. զի ցուցցէ, թէ սքանչելիքն այն կամաւորապէս եւ ազատութեամբ լինէր, եւ ոչ՝ բնական զաւրութեամբ ջրոյն¹: Երրորդ. զի հիւանդք սպասեցցեն աստուածային շնորհացն եւ առաւել հաճոյսցին Աստուծոյ:

Չորրորդ. զի պարտ էր բազմութիւն սքանչելեացն, զի լիցի ի յայտնութեան փառացն Քրիստոսի², եւ ոչ վայել էր յառաջագոյն եւ վասն այսմ պատճառի Յովաննէս Մկրտիչ ոչ արար սքանչելիս³:

Այլեւ ըստ մտաց ցուցանէ երիս ինչ. նախ՝ զի յորժամ խափան լինէր բժշկութիւն հիւանդին խղճի մտացն, դատէր⁴ զինքեանս եւ ի բարին յաւժարէին: Երկրորդ. զի ցուցցէ, թէ սակաւք են ընտրեալք, եւ բազում՝ դատապարտեալք: Երրորդ. զի ցուցցէ, թէ սակաւք են⁵, որ ի ջուր ապաշխարութեան իջանեն եւ սրբին ի մեղաց:

Չորրորդ հարց. Վասն է՞ր ամենայն հիւանդք ողջանային:

Պատասխան. Նախ՝ զի ամենայն հիւանդք եկեցցեն, զի թէ մին ազգ հիւանդն բժշկէր, այլքն ոչ գային: Երկրորդ. զի ցուցցէ զաստուածային զաւրութիւն, զի ոչ երբէք գտանի մին դեղ, որ զամենայն ախտս բժշկէ: Երրորդ. ի ցուցանել զզաւրութիւն մկրտութեան⁶ սրբոյ աւազանին, որ սրբէ ոչ միայն զմի մեղս, այլ զամենայն:

¹ Եւ չիք Երկրորդ ... ջրոյն

² Եւ զի յայտնի փառացն Քրիստոսի

³ Եւ սքանչելիս: Երրորդ պատճառ. զի ցուցցէ եթէ սքանչելիքն այն կամաւորապէս եւ ազատութեամբ լինէր եւ ոչ բնական զօրութեամբ ջրոյն

⁴ Եւ ատէր

⁵ Եւ թէ սակաւք են ընտրեալք եւ բազումք դատապարտեալք

⁶ Եւ սրբոյ մկրտութեան

Թէ աւրինակ է աւագանիս

Այլ այժմ ասասցուք, թէ որպէս է աւրինակ աւագանիս մերոյ: Ասեմք, թէ չորս իրաւք.

Նախ՝ որպէս այն աւագան մաքրէր զմարմինն ի ցաւոց, սոյնպէս եւ մերս աւագան մաքրէ զհոգի եւ զմարմին ի սկզբնական եւ ի ներգործական մեղաց, որպէս մարմինն Աբգարու եւ Կոստանդիանոսի բժշկեցաւ:

Երկրորդ. որպէս անդ ոչ թէ ջուրն տայր զառողջութիւն, այլ հրեշտակին իջումն, նոյնպէս աստ ոչ միայն լոկ ջուրն սրբէ, այլ իջումն Հոգւոյն Սրբոյ:

Երրորդ. որպէս անդ զգալի շարժէր ջուրն¹, եւ ծածուկ զաւրութեամբ հիւանդքն ողջանային, սոյնպէս եւ աստ զգալի տարր ջրոյն հաստատեալ ի մարմինն, եւ ծածուկ զաւրութիւն բանին սրբէ զհոգին:

Չորրորդ. որպէս անդ միանգամ բժշկէր զիջանողն², եւ ոչ կրկնէր, նոյնպէս աստ մի՛ է մկրտութիւն եւ ոչ կրկին, ըստ Պաւղոսի. «Մի է Տէր, մի՛ հաւատ, եւ³ մի՛ մկրտութիւն» (Եփես. 7 5):

Եւ թէ ոք ասիցէ. «Թէական մկրտութեամբ մկրտեմ, զի թէ մկրտեալ է, ոչ է⁴ մկրտութիւն, եւ թէ ոչ է⁵ մկրտեալ, մկրտի»: Ասեմք՝ նմանէ արեւորդւոց, որք երկիր պագանեն արեգականն թէականութեամբ. թէ դու ես աստուած՝ քեզ, եթէ⁶ ոչ, Աստուծոյ լիցի: Եւ զի՞նչ ասէ առաքեալ ի յերբայեցւոց, որք կրկին մկրտին. «Անձանց ի խաչ հանիցեն զՈրդին Աստուծոյ եւ դարձեալ խայտառակեն» (հմմտ. Եր 2 6):

Այս ըստ նմանութեան աւագանիս մերոյ, բայց զի աւրինակն անկատար է, քան զաւրինակեալն, որ է ճշմարտութիւն:

Տեսցուք եւ զայն եւս, զի վեց իրաւք բարձրագոյն է խորհուրդ նորոյս. նախ՝ զի անդ հրեշտակն իջանէր, որ ծառայ էր, եւ աստ՝ Տէրն հրեշտակաց: Երկրորդ. անդ⁷ մի ոմն սրբէր, եւ աստ՝ ամենայն աշխարհ: Երրորդ. անդ ողջութիւն միոյ ցաւոց, աստ՝ մաքրութիւն բոլորին, որպէս ցուցաւ: Չորրորդ. անդ երբէք ի

¹ B գջուրն
² C զիջեալն
³ B C չէք
⁴ A B չէք է
⁵ C չէք է
⁶ C եւ թէ
⁷ C չէք

տարին կամ յամիսն¹ անգամ, աստ հանապազ սրբին, որք ոչ են մկրտեալք: Հինգերորդ. անդ միայն սոսկ փայտ խաչին եղեալ յաւազանն, աստ ճշմարիտ խաչն Քրիստոսի², եղեալ յաւազանն սուրբ, զի ի մահն Քրիստոսի մկրտիմք: Վեցերորդ. անդ ախտն³ արգիլիչ լինէր մկրտութեան, «մինչ ես դանդաղիմ, - ասէ, այսինքն՝ դեղեւիմ եւ սողամ, - այլ ոք քան զիս յառաջագոյն իջանէ» (Յովհ. Ե 7), իսկ աստ որք կամին, սրբին:

Այսքան առ այս:

Վասն անդամալուծին

Բան. «Եւ անդ եր այր մի, որոյ երեսուն եւ ութ ամ եր ի հիւանդութեան իւրում⁴» (Յովհ. Ե 5):

Մեկնութիւն⁵. Յայտ է, զի վասն մեղաց յայնպիսի ախտն անկեալ կայր, եւ երեսուն եւ ութ ամ համբերութեամբ կրեաց զայն, այսինքն՝ զոհութեամբ տարաւ զայնքան⁶ ժամանակին հիւանդութեան, վասն որոյ եւ ողորմութեան արժանացաւ ի Քրիստոսէ: Յայսմանէ ոմանք ասեն վասն Յոբայ, թէ երեսուն եւ ութ ամ եկաց ի փորձութիւն, զի որպէս նա համբերութեամբ տարաւ, եւ սա: Եւ որպէս ընդ նմա խաւսեցաւ յամպոյն եւ բժշկեաց զնա, սոյնպէս մարմնով ընդ սմա խաւսեցաւ եւ բժշկեաց զսա: Այլ որք ուղիղ իմացան, եւթ ամ ասացին զփորձութիւնքն Յոբայ, որպէս ցուցաւ ի գիրս իւր:

Բան. «Ատ ցնա. “Կամի՞ս ողջ լինել”» (Յովհ. Ե 6):

Մեկնութիւն. Քրիստոս ոչ եհարց զնա վասն գիտութեան, այլ նախ ի յաւատեցնել զցանկութիւն նորա, զի ընդունիցի զփրկութիւն Աստուծոյ: Երկրորդ. ճանապարհ տայ խաւսից, զի զարթուցէ զնա ի⁷ հաւատսն Քրիստոսի: Երրորդ. եհարց զնա, զի պատասխանելովն յայտնեսցի կարիս հիւանդին:

Բան. «Եւ նա ասէ. “Տէ՛ր, ոչ զոք ունիմ, [թէ յորժամ ջուրքն յուզիցիմ], արկցէ զիս յաւազանն”» (Յովհ. Ե 7):

Մեկնութիւն. Նախ՝ ցուցանէ զչափ տկարութեան:

¹ B յամիսն

² B **չիք** եղեալ յաւազանն ... խաչն Քրիստոսի

³ B անախտն

⁴ A B **չիք**

⁵ B **չիք**

⁶ C զայնքան

⁷ B **չիք**

Երկրորդ. զի անհոգաբարձու էր, որպէս թէ ասել. «Ես անկար եմ իջանել եւ զայլ ոք ոչ ունիմ զիս իջուցանել»։ Զայս ասէր հիւանդն, զի տեսանէր զՅիսուս զաւրաւոր գոլ եւ յաջողակ առ ի յիջուցանել զնա յաւագանն, իսկ Քրիստոս վասն փոքր փափագմանն զմեծ պարգեւսն շնորհեաց նմա զկատարեալ առողջութիւն, որպէս¹ ասէ ցնա.

Բան. «Արի՛, առ զմահիճս քո եւ զմա՛» (Յովհ. Ե 8):

Մեկնութիւն². Շատ է ասել՝ արի՛, քան թէ՛՛ ողջացի՛ր, քանզի միտք բանիս այս է. այնպէս կատարեալ ողջ լիջի՛ր, մինչ զի իսկոյն կարասցես գործ առողջութեան առնել:

Նախ³ հարց. Վասն է՞ր ոչ խնդրեաց ի նմանէ հաւատ, որպէս ասաց երկու կուրիսն. «Հաւատա՞յք, եթէ⁴ կարող եմ առնել ձեզ զայդ» (Մատթ. Թ 28):

Պատասխան. Ասելի է, եթէ⁵ կոյրքն այն լուեալ էին զլուրն Քրիստոսի եւ ի համբաւէ զՅիսուս ճանաչէին, վասն որոյ պարտական էին հաւատալ ի նա, իսկ հիւանդս այս ոչ⁶ ճանաչէր զՅիսուս, վասն որոյ ոչ խնդրեաց ի նմանէ հաւատ:

Երկրորդ հարց. Վասն է՞ր ասաց. «Ա՛ռ զմահիճս քո»:

Պատասխան. Վասն չորից. նախ՝ զի հրամանն արդիւնացեալ երեւեսցի, եւ մի՛ կարծեսցի առ աչաւք ինչ եւ ստույթեամբ եղեալ: Երկրորդ. վասն աւգտութեան առողջացելոյն, զի չունէր պատճառ մնալոյ⁷, եւ ոչ ունէր պատճառ թողլոյ անդ զմահիճս իւր, զի աղքատ էր: Երրորդ. զի յառաջն իբրեւ զանդամայլոյժ էր, որ ոչ կարէր կանգնել եւ ոչ իր ինչ ձեռաւք բռնել, վասն այն ընդդէմ այսմ ասաց Քրիստոս. «Արի՛, առ զմահիճս քո եւ զմա՛»:

Չորրորդ. զայն ցուցանէ, թէ կատարեալ յառաջին առողջութիւն էած միով բանիւ, եւ ոչ որպէս բժիշկ սակաւ-սակաւ տան զառողջութիւն:

Նոյնպէս⁸ յարուցեալ մեռելոցն հրամայէր տալ նմա ուտել. մին՝ զի մի առ աչաւք երեւեսցի, եւ միւս՝ թէ ի կատարեալ առողջութիւն եհան զամենայն հիւանդն եւ զմեռեալս: Զայս ցուցանէ մեզ, զի յորժամ էջ Բանն Աստուած յարգանդի Կուսին, իսկոյն զբնութիւնս մեր միաւորելով Աստուած արար՝ անապական

¹ C որպէս եւ

² B չիք

³ B չիք

⁴ A C թէ

⁵ A թէ

⁶ C դեռեւս ոչ

⁷ C մնալոյ անդ

⁸ C նոյնպէս որպէս

մարմնով եւ անմեղ հոգևով, որպէս էր նախքան զմեղանչելն ի դրախտին, եւ ոչ յետոյ ի մկրտութիւն կամ ի¹ յարութիւն, որպէս ասեն ոմանք:

Բան. «Եւ առժամայն ողջացաւ, եւ յարեալ, առ զմահիճս իւր եւ շրջէր» (տե՛ս Յովհ. Ե 9):

Մեկնութիւն. Բարևոք ասէ՝ առժամայն, զի աստուածային զաւրութիւն վասն անչափութեան իւրոյ վաղվազակի ներգործէ, իսկ բնական զաւրութիւն ժամանակաւ ներգործէ:

Այս առաջին բանն, որ ցուցանէ ըստ գործոյն, թէ Աստուած է Քրիստոս:

Վասն շաբաթուց

Բան. «Եւ էր շաբաթ յաւուրն յայնմիկ» (Յովհ. Ե 9):

Մեկնութիւն². Այս է առաջին լուծումն շաբաթուն, վասն որոյ ասեն, թէ երեսուն եւ ութ ամ հիւանդին շաբաթ ունի հազար ինը հարիւր ութսուն աւուրս: Եւ այնքան ամ ասեն յԱբրահամէ, որ զթլփատութիւն եւ զշաբաթս եւ զայլ աւրէնս հին հրամայեաց եւ աստ աւարտեաց:

Հարց. Վասն է՞ր Քրիստոս առաւել ի շաբաթու բժշկէր, քան ի յայլ աւուրս:

Պատասխան. Վասն հինգ պատճառի.

Նախ՝ ի յայտնութիւն սքանչելեաց իւրոց եւ քարոզութեան, զի հրէայքն ի շաբաթ աւուրս առաւել ժողովէին ի սուրբ տեղիսն եւ սրբութեան պարապէին:

Երկրորդ. զի ցուցցէ զուղիղ միտսն աւրինացն Մովսիսի, զի արգելումն ի գործոց յաւուր շաբաթու ոչ էր պարտ իմանալ վասն աստուածային գործոյ կամ վասն հարկաւոր գործոց, զի կարէին զեզինս ի ջուր տանել եւ զգրաստ անկեալ ի ջրհորոյ հանել, եւ ի շաբաթի աւր զմանուկն թլփատել եւ զմեռեալն թաղել:

Երրորդ. պատշաճ էր Քրիստոսի բանիւ եւ գործով լուծանել զշաբաթս, զի տալոց էր նոր աւրէնս եւ վախճան հնոյն սկիզբն է նորոյս:

Չորրորդ. ցուցանէ, թէ ինքն է Տէր եւ իշխանութիւն ունի ի վերայ շաբաթու աւրինացն դնել եւ փոխել, ըստ այնմ. «Տէր է Որդի Մարդոյ եւ շաբաթու» (Մարկ. Բ 28):

¹ C չէք ի

² B չէք

Հինգերորդ. ուսուցանէ մեզ զհոգեւոր շաբաթս, զի պարտ է միշտ¹ զգործս առաքինութեան գործել՝ թողլով զմարմնական շաբաթս:

Բան. «Ասեմ հրեայքն [ցթշկեալն]. “Շաբաթ է, եւ ոչ է արժան առնուլ [քեզ] զմահիճս [քո]”» (Յովհ. Ե 10):

Մեկնութիւն. *Սուտ ասեն նոքա, զի պատշաճ էր յաւուր շաբաթու զայնպիսի մարմնական գործ առնել, որք կարգեալ են յաստուածպաշտութիւն, առ ի պատիւ Աստուծոյ, որպէս քահանայքն ի տաճարին առնէին զգործ մարմնաւոր, այսինքն՝ զարդարելով զտաճարն, զոհելով զանասունս եւ լուանալով եւ վառելով զհուրն, եւ այլ սոյնպիսիս, որպէս ասէ ի Մատթէոս: Իսկ բառնալ զմահիճս էր գործ առ ի յայտնութիւն սքանչելեացն Աստուծոյ, իսկ ողջացեալն այլ իմն կերպիւ պատասխանեաց.*

Բան. «Որ բժշկեացն [գիս], նա ասաց ցիս» (Յովհ. Ե 11):

Մեկնութիւն. *Որպէս թէ ասել. նա զիս աստուածային² զաւրութեամբն ողջացոյց եւ նոյն զաւրութեամբն զայս ինձ հրամայեաց, եւ ես պարտական եմ նմա հնազանդել, քան ձեզ, եւ նա լաւ գիտէ, քան զձեզ:*

Բան. «Յարցին ցնա [եւ ասեմ]. “Ո՞վ է այրն³”» (Յովհ. Ե 12):

Մեկնութիւն. *Իբրու ասել. չար է այրն այն, որ այնպէս ասաց ընդդէմ աւրինացն Մովսիսի: Եւ ողջացեալն կրկին բան ասաց վասն Քրիստոսի. մի՛ որ բժշկեաց, եւ մի՛ որ հրամայեաց առնուլ զմահիճս, բայց նոքա զմինն ասէին, որ ատելոյն⁴ էր, եւ զսքանչելիսն, որ ի պատիւ Քրիստոսի էր, ծածկէին:*

Բան. «Եւ բժշկեալն ոչ գիտէր» (Յովհ. Ե 13):

Մեկնութիւն. *Ձի բազում ամս ի հիւանդութեան էր, եւ ոչ գիտէր զՅիսուս, թէ ո՞վ ոք էր:*

Թէ Քրիստոս խոյս ետ

Բան. «Եւ Յիսուս խոյս ետ վասն ամբոխին» (Յովհ. Ե 13):

Մեկնութիւն. *Վասն չորս պատճառի. նախ՝ զի վկայութիւն ողջացելոյն առաւել հաստատ լինէր, յորժամ Քրիստոս հեռու էր, քան ի մերձն: Երկրորդ. զի զհակառակութիւն հրէիցն զիջուցէ, զի յորժամ ատեն զոք, ի տեսանելն առաւել զայրանան: Երրորդ. զի յորժամ ի բացեայ էր, սքանչելիքն Քրիստոսի առաւել յայտ-*

¹ C մեզ միշտ

² A Աստուծոյ

³ C այրն այն

⁴ B ատելոցն

նեցան, զի քննէին ի միտս, թէպէտ ոչ հաւատային: Չորրորդ. ուսուցանէ մեզ զխոնարհութիւն, զի վասն ամբոխին, որ փառաւորէին, խոյս ետ:

Բան. «Եւ գտանէ զնա [Յիսուս] ի տաճարիցն» (Յովհ. Ե 14):

Մեկնութիւն. Զի բժշկեալն միշտ երթայր ի տաճարն, առ ի գոհանալ զԱստուծոյ վասն առողջութեան իւրոյ, եւ Քրիստոս եգիտ զնա, զի բժշկեացէ զմիտս նորա, որպէս զմարմինն ողջացոյց:

Հարց. Վասն է՞ր ծանոյց զինքն նմա:

Պատասխան. Ի դէմս ողջացելոյն վասն չորից. նախ՝ զի ծանրցէ բժշկեալն զբժիշկն: Երկրորդ. զի հատուցէ զգոհութիւն: Երրորդ. զի հաւատասցէ ի Քրիստոս: Չորրորդ. զի խրատեսցէ զնա մի մեղանչել:

Իսկ ի դիմաց հրէիցն. նախ՝ զի յանդիմանեսցէ զնոսա վասն նշանացն: Երկրորդ. զի տեսցեն զՆա, որ յանգէտս լինէին եւ հարցանէին:

Բան. «Ողջացար, մի՛ եւս մեղանչեր» (Յովհ. Ե 14):

Մեկնութիւն. Երեք պատճառ ի դիմաց նմա. նախ՝ ցուցանէ, թէ վասն մեղաց էր պատահեալ հիւանդութիւն այն: Երկրորդ. զի մի մոռացի գերախտիքն ըստ կամաց հրէիցն: Երրորդ. զի դժգոհութիւն եւ վերստին կրկնելն ի մեղս յոյժ ծանրացուցանէ զպատիժ մեղացն:

Ոմանք ասեն¹ զառաջին ապտակն սա եհար^{lxvi}, այլ եւ սուրբն Նարեկացին ասէ յիսունութերորդ ճառն^{lxvii} երեք պատճառ ի դէմս մեր. նախ՝ յորժամ ի պատուհասէ գերծանիմք, այլ մի մեղիցեմք: Երկրորդ. յետ մկրտութեան թէ մեղանչեմք, տանջանքն է անվախճան: Երրորդ. թէ յետ խոստովանութեան դարձեալ կրկնեմք, լինիցի յետինն մարդոյն չար քան զառաջինն, որպէս ասէր Տէր.

Բան. «Գնաց այրն եւ պատմեաց հրէիցն» (Յովհ. Ե 15):

Մեկնութիւն. Ոչ չարութեան, այլ սիրոյ է ցոյցք:

Եւ յայտ է ի չորից. նախ՝ զի ասէ. «Որ բժշկեացն զիս»: Երկրորդ. զի Քրիստոս զոր առողջացոյց մարմնով, առողջացոյց եւ մտաւք: Երրորդ. զի «Ահաւասիկ ողջացար» ցուցանէ զբոլոր առողջութիւն հոգւոյն եւ մարմնոյն²: Չորրորդ. վասն սորա ասէ Քրիստոս. «Ողջոյն իսկ մարդ բժշկեցի ի շաբաթու» (Յովհ. Ե 23):

Եւ այն, զի ասէ Քրիստոս պատուիրելով. «Մի՛ եւս մեղանչեր» (Յովհ. Ե 14), ոչ այնքան վաղվաղակի անկանէր ի մեղս մատնու-

¹ Ը ասեն, թէ

² Ը մարմնոյն եւ հոգւոյն

թեան, վասն այն ասելի է, թէ բարի մտաւք ասաց նոցա¹, բայց հրէայքն չար մտաւք ընկալան, որպէս եւ զքարոզութիւն Քրիստոսի ի չար փոխարկէին:

Բան. «Վասն այնորիկ գՅիսուս հալածեից² հրէայքն, զի զայն առնէր ի շաբաթու» (Յովհ. Ե 14):

Մեկնութիւն. Քանզի համարէին, զի այնու անցանէր զաւրէնսն Մովսէսի, թէպէտ սքանչելիքն Քրիստոսի ոչ է լուծումն աւրինացն Մովսէսի, զի հարկաւոր գործք եւ այնք, որք էին առ ի պատիւ Աստուծոյ, ոչ լուծանէին զշաբաթս, որպէս ցուցաւ ի վերոյ:

Եւ զի թարգմանիչ ասէ մեկնիչդ^{lxviii}, գիտելի է, զի երեքն են թարգմանիչք. նախ՝ գրոյն, որպէս եւթանասունքն: Երկրորդ. բանին, որպէս լեզուագէտք: Երրորդ. մտաց, որպէս մեկնիչք:

Հարց. Վասն է՞ր զայս եւ զայն անդամալոյծն մի ասեն:

Պատասխան. Զի Եւսեբի ի ցանգն զհամաձայնութեան նշանն մի գրէ չորից գլխոյն, առ որս ասեմք, եթէ Եւսեբի ոչ զանդամալոյծն գրէ մի գոլ, այլ բժշկութիւն նոցա^{lxix}:

Եւ զի այլ է սա եւ այլ նա, յայտ է յերից. նախ՝ ի տեղոյն, երկրորդ՝ ի ժամանակէն, երրորդ՝ ի բանից կարգէն:

Զի Քրիստոս առնէր եւ ուսուցանէր

Իսկ այն, որ ասէ Ոսկեբերանն վասն վարդապետութեան եւ նշանացն Տեառն. նախ՝ զի յաւգուտ նոցա առնէր երեքմն զմի, քան զմիւսն յառաջ: Երկրորդ. զի միմեանց վկայք լինիցին, այսինքն՝ քարոզութիւն նշանացն եւ նշանն քարոզութեան հաստատութիւն :

Իսկ առ մեզ՝ վարդապետացս, կրկին³ կերպիւ ունիմք. նախ՝ զբանս ճշմարիտ եւ զգործս բարիս: Երկրորդ. աշխատութիւն մտացն եւ ուսումն բանիցն է վկայ⁴, եւ բանքն աշխատանացն:

Իսկ այլ վարդապետք ասեն, թէ նախ առնէր զնշանս եւ ապա քարոզէր, վասն զի բանական⁵ ճանաչումն մարդկան ի զգալեացս ածի յիմանալիսն, զի ամենայն ճանաչումն մեր ծնանի ի զգայարանացս, վասն այն սովորութիւն է աւետարանչիս, զի նախ ճառէ զսքանչելիս եւ ապա՝ զվարդապետութիւն:

¹ C Աս

² B չիք

³ A B կրկ

⁴ B եւ ուսումն է բանիցն վկայ

⁵ B C բնական

Բան. «Չայր իմ մինչեւ ցայժմ գործեմ, եւ ես գործեմ» (Յովհ. Ե 17):

Մեկնութիւն. Այս երկրորդն է, որ ի գործոյն ցուցանի, թէ Աստուած է Քրիստոս:

Հարց. «Ձի՞նչ է, որ¹ ասէ Մովսէս. «Հանգեալ Աստուած ի գործոց իւրոց» (հմմտ. Ծննդ. Բ 2), եւ աստ ասէ. Մինչեւ ցայժմ գործեմ»:

Պատասխան. Կրկին է գործն Աստուծոյ, այսինքն՝ ստեղծանել եւ նախախնամել: Արդ, ի ստեղծանելոյն հանգեալ է, զի այլ նոր ինչ ոչ ստեղծանէ, այլ զեղեալն միշտ խնամէ: Դարձեալ՝ Հայր ասաց պահեալ զշաբաթս եւ ինքն գործէ, զայն տայ իմանալ, թէ աւրէնսդիրն ընդ աւրինաւք ոչ մտանէ, որպէս ասաց՝ մի՛ սպանաներ եւ մի՛ դատեր, եւ ինքն դատէ եւ սպանանէ, նոյնպէս եւ զշաբաթս իմասցիս: Դարձեալ՝ տե՛ս, յորժամ զաշակերտքն չարախաւսէին, թէ անցանեն զաւրէնս եւ ի շաբաթու հասկ փշրեն, նա զԴաւիթ բերէ վկայ, զի մարդ էր, որպէս եւ² առաքեալքն զճառայն ծառայակցաւն³, իսկ յորժամ զՔրիստոս հալածէին վասն գործոյ շաբաթուն, վկայ իւր բերէ զՀայր⁴, զի Աստուած է համազուգ Հաւր:

Վասն նախախնամութեան

Դարձեալ՝ Հայր իմ, որ հրամայեաց պահել զշաբաթս, եւ ինքն գործէ միշտ՝ նախախնամելով զմարդիկ, որպէս յաւուր շաբաթու զարեգակն ծագէ, եւ զլուսին⁵ եւ զաստեղս եւ զայլս: Նոյնպէս եւ ես յաւուր շաբաթու գործեմ զգործս Հաւր իմոյ, զի Աստուած եմ:

Եւ գիտելի է, զի զլիաւրէն չորս կարգ է⁶ նախախնամութեան Աստուծոյ. նախ՝ զտիւ եւ զգիշեր եւ զեղանակս տարւոյն փոփոխելով խնամէ⁷: Երկրորդ. զկենդանեաց տեսակս ծննդեամբ խնամէ, շարժութեամբ⁸ երկնային մարմնոց: Երրորդ. զբնականս ի նոյնութեան պահէ եւ ի տեղի իւրեանց, որպէս զչորս տարերս. զքարինս, զգետս եւ զայլս: Չորրորդ. զբանականս խնամէ զանազան խրատով եւ պիտոյիւք եւ այլն:

¹ B գոր

² B չիք

³ C ծառայակցացն

⁴ C զՉայր բերի

⁵ B լուսինն

⁶ C կերպ է

⁷ A B խնամէ, այսինքն

⁸ C շարժմամբ

Այսպէս եւ Քրիստոս չորիւք խնամէր զմարդիկ. նախ՝ քարոզելովն ի գիտութիւն ածէր: Երկրորդ. սքանչելեաւք ի հաւատս բերէր: Երրորդ. զախտս մարմնոյն բժշկէր: Չորրորդ. զմեղս ի հոգւոյն սրբէր:

Ընդդէմ բաժանողաց

Բան. «Վասն այնորիկ հրեայքն խնդրէին սպանանել զնա» (տե՛ս Յովհ. Ե 18):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ խորհէին եւ կամէին:

Բան². «Ձի ոչ միայն լուծանէր զշաբաթս, այլ եւ Յայր իւր կոչէր զԱստուած³ եւ հաւասար առնէր զանձն Աստուծոյ⁴» (Յովհ. Ե 18):

Մեկնութիւն. տե՛ս եւ զայս, զի հրէայքն հակառակ Աստուծոյ⁵ եւ թշնամիք համարէին զՔրիստոս ըստ իւրն բանին, թէ հաւասար է Աստուծոյ, եւ վասն այն խնդրէին սպանանել, եւ սոքա անուամբ միայն քրիստոնեայք յերկուս բաժանեն զմի Քրիստոսն, որ քան զհրէայսն անարգ են եւ վատթարք, որպէս ցուցանէ մեկնիչդ յերկար աստուածաբանութեամբ ընդդէմ Քաղկեդոնի^{6xx}, որ յերկու⁶ բնութիւնս⁷ բաժանեն եւ ընդդէմ Նեստորի, որ յերկուս բաժանեն:

Հարց. Ո՞րն է առաւել չար, որ զբնութիւն բաժանէ, թէ՞ որ զանձն:

Պատասխան. Այն, որ զանձն բաժանէ, յայտնի չար է⁸, եւ որ զբնութիւնս⁹ բաժանէ, ծածուկ չար: նախ՝ որ զբնութիւն բաժանէ եւ զկամս եւ զգործս, նա եւ զանձն¹⁰ բաժանէ: Երկրորդ. զի անձն առանց բնութեան միայն կոչումն է, վասն որոյ որ անձամբ ասէ միացեալ եւ ոչ՝ բնութեամբ, անուամբ ասէ միացեալ եւ ոչ՝ էութեամբ: Եւ տե՛ս, որ բաժանէ զմարմինն ի Բանէն, թէ՛ բնութեամբ եւ թէ՛ անձամբ, զմարմինն Աստուած ոչ խոստովանի: Եւ թէ Աստուած է միութեամբն, յայնժամ զաւրաւոր եւ տկար ոչ է, այլ միայն զաւրաւոր¹¹, եւ ոչ հաւասար կամ անհաւասար, այլ միայն

¹ B չիք Մեկնութիւն. այսինքն

² A B չիք

³ A չիք

⁴ A B չիք. C ինքն Աստուծոյ

⁵ A B Քրիստոսի

⁶ B երկու, C երկուս Որդիս

⁷ C չիք բնութիւնս ... յերկուս

⁸ A որպէս յայտնի չար է, B որպէս յայտնի ցուցանէ

⁹ C զբնութիւնսն

¹⁰ B անձն

¹¹ B զաւրութեամբ

հաւասար¹, եւ ոչ ապականացու եւ անապական, եւ ոչ Տէր եւ ծառայ, այլ Բանն Աստուած մարդացեալ մարմնովն է Տէր, եւ մարմնովն անապական, եւ մարմնովն Որդի Աստուծոյ, եւ մարմնովն հաւասար Հաւր, որպէս յայտնապէս ցուցանի ի գիրս Հարցմանց^{lxxi}:

Վասն ոչ կարելոյն

Բան. «Ոչ կարէ Որդի Սարդոյ առնել յանձնէ եւ ոչ ինչ²» (Յովհ. Ե 19):

Մեկնութիւն. Չորս կերպիւ ընդգրիմութեամբ լուծանէ զբանս. նախ՝ զսքանչելիսն, զոր արար, եւ զկիրսն, զոր կրեաց, զայս ոչ է տեսանել ի Հայր: Երկրորդ. զի ասաց. «Անձամբ իմով դնեմ զանձն իմ» (հմմտ. Յովհ. Ժ 18): Երրորդ. զի ամենայն բանականք անձնիշխանք են, ապա եւ Քրիստոս ոչ է ի ներքոյ Հարկի: Չորրորդ. զի ոչ կարելն բազմայեղանակ է եւ ոչ պարզ մի կերպիւ, որպէս ասէ Աստուածաբանն «յԱռ որս գիրս³»^{lxxii}:

Ապա ուրեմն երբեմն զբարձրագոյնս եւ երբեմն զնուաստականս վասն տնաւրէնութեան ասէ, ըստ պիտոյից ժամանակին:

Դարձեալ՝ ոչ կարելն Որդւոյ հինգ իրս ցուցանէ աստ. նախ՝ յորժամ զբարձրագոյնս ասաց, չարացան հրէայքն, այժմ զնուաստականսն ասէ ի շիջումն բարկութեան⁴ նոցա: Երկրորդ, ոչ կարէ առնել, այսինքն՝ անաւգուտ ինչ⁵: Երրորդ. ոչ կարէ առնել եւ ոչ ինչ, այսինքն՝ մեղք եւ չար, ըստ այնմ. «Առանց նորա եղեւ եւ ոչ ինչ» (Յովհ. Ա 3): Չորրորդ. այսու առաւել զմիակամութիւն ցուցանէ, զի մի՛ է կամք իւր եւ Հաւրն, վասն այն առանց Հաւրն ոչ կարէ առնել ինչ: Հինգերորդ. զի զաւրութիւն աստուածային կարողութեան ուստի առնելն է, այլ եւ⁶ Աստուածութիւն, ե՛ւ տէրութիւն, ե՛ւ իշխանութիւն եւ այլն ոչ են յատուկ անձանցն, այլ հաւասար միոյ Աստուածութեան, վասն այն որդին ոչ կարէ առնել ինչ⁷ առանց Հաւր, որպէս ցուցաւ:

Բան. «Եթէ ոչ տեսանիցէ զՅայրն, զի առնէ⁸» (Յովհ. Ե 19):

¹ B Դաւր

² C եւ ոչ ինչ եւ այլն

³ B կիրս

⁴ C բարկութեանց

⁵ A B չիք Երկրորդ ... ինչ

⁶ A B այլ

⁷ A չիք

⁸ A B չիք զի առնէ

Մեկնութիւն. Որպէս թէ ասել. ձեզ թուի թէ անցանեմ զաւրէնս, եւ այս անհնար է, զի ոչ կարեմ թիւրիլ յաստուածային ճշմարտութենէս, զոր ունիմ ընդ Հաւր:

Ընդդէմ Արիոսի

Բան. «Ձի զոր նայն առնէ, զնոյն եւ Որդին նմին նման գործէ» (Յովհ. Ե 19):

Մեկնութիւն. Եւ աստ բառնայ երիս պատճառաւ, որով զՈրդին փոքր կարծէին, քան զՀայր.

Առաջին. զի ասէին. «Հայր գործէ ինչ, զոր եւ Որդի ոչ կարէ առնել»: Եւ զայս բառնայ՝ ասելով. «Ձի զոր նայն առնէ, - այսինքն՝ Հայր, - զնոյն եւ Որդին գործէ»:

Երկրորդ. զի մոլորեալք ոմանք ասէին, որպէս Արիոս, թէ՛ «Ձոր ինչ առնէ Հայր, առնէ եւ Որդի, ըստ տեսակին եւ ոչ ըստ անհատին առնէ», եւ զայս բառնայ ասելովն. «Ձնոյն եւ Որդին գործէ»:

Երրորդ. դարձեալ՝ թէ ոք ասիցէ, զի թէպէտ եւ ըստ անհատին Որդին նման գործէ Հաւր, սակայն ոչ նոյնաբար, այլ Որդի Հաւր գործիք է, որպէս ուրազն հիւսան, եւ ուռն՝ դարբնին: Եւ զայս չար կարծիս, եւս բառնայ Քրիստոս՝ ասելով. «Նմին նման գործէ»:

Դարձեալ՝ ընդդէմ Արիոսի, որ արարած ասէ, զի թէ Որդի¹ արարած է, յայնժամն ոչ կարէ առնել, զոր ինչ Հայրն առնէ, զի եթէ² Որդի արարած է, ապա Հայր արար զնա, որ է սուտ, իսկ Որդի զինքն ոչ կարէ առնել, վասն այն Քրիստոս յորժամ ասէ. «Ձոր ինչ Յայր առնէ, զնոյն եւ Որդին նմին նման գործէ», ցուցանէ, թէ Որդի ոչ է արարած, այլ անեղ, այլ մարդկութիւն Քրիստոսի է արարած: Եւ գիտելի է, զի որպէս Արիոս զԲանն ասէր գործիք Հաւր, սոյնպէս Նեստոր զմարդն ասէ գործիք Բանին, նոյնպէս եւ քաղկեդոնիկք զՔրիստոս ասեն գործիք եւ անաւթ Աստուածութեան: Ձնոյնս եւ ոմանք ասացին զմարմինս մեր գործիք հոգւոյս մեր, եւ ոչ էութեամբ միաւորեալ հոգի եւ մարմինն: Եւ սոքա երեքեանս հերձուած են եւ սուտ³:

Բան. «Յայր սիրէ զՈրդի» (Յովհ. Ե 20):

Մեկնութիւն. Ձի կցորդ եւ յաւետակից է Հաւր էութեամբ եւ գիտութեամբ⁴: Եւ դարձեալ՝ ըստ մարդկութեան Հայր սիրէ զՈր-

¹ Ը Որդին
² Ը եթէ
³ Ը հերձուածք են եւ սուտ
⁴ Ը գոյութեամբ

զի եւ զամենայն ինչ ցուցանէ, այսինքն՝ զլրութիւն գիտութեան տուեալ նմա ըստ միաւորութեան Բանին Աստուծոյ ի մարդկութիւն իւր:

Բան. «Եւ մեծամեծս¹ եւս [քան զսոյնս] ցուցանէ մնա» (Յովհ. Ե 20):

Մեկնութիւն. Չորս ինչ նշանակէ ցուցանելն. նախ՝ զհաստատութիւն, որպէս ասացաւ յառաջին հատորն: Երկրորդ. վասն տնաւրէնութեան ասէ: Երրորդ. զարտաքին ցուցանելն ասէ, որ գործով զգաւրութիւն եւ զգիտութիւն Քրիստոսի ցուցանէր մարդկան:

Այլ ոչ է պարտ² իմանալ, թէ Քրիստոս յապառնի ժամանակ իր ինչ ուսանի, որպէս մեք եւ որպէս առաքեալքն ուսան ի Հոգւոյն, զի ի սկիզբն յղացման ի կուսական յարգանդի ընդ միաւորութեամբ Բանին զամենայն ճանաչեաց եւ գիտաց³ հոգւովն, եւ մարմինն Աստուած եւ անապական եղեւ, որպէս ասէ մեկնիչդ յետոյ^{lxxiii}, թէ Հայր ցուցանէ նմա զամենայն, զոր առնէ, ապա լուծանելով զշաբաթն ոչ է հակառակ Աստուծոյ⁴: Տե՛ս, որպէս Յովաննէս Մկրտիչն զաստուածաբանութիւն բարձրացոյց եւ նուաստացոյց եւ դարձեալ բարձրացոյց, սոյնպէս եւ աստ առնէ:

Բարձր եւ նուաստ գործք

Հարց. Վասն է՞ր երբեմն բարձրագոյն խաւսէր եւ գործէր, երբեմն՝ զնուաստս:

Պատասխան. Վասն վեց պատճառի.

Նախ՝ մի եւ նոյն, զի Աստուած էր մարդացեալ:

Երկրորդ. նուաստութեամբն զատելութիւն հրէիցն խափանէր եւ բարձրութեամբն զիշխանական զաւրութիւն իւր ցուցանէր:

Երրորդ. նուաստութեամբն զպարտիք նախահաւրն լուծանէ եւ բարձրութեամբն զհաւատն ի մեզ հաստատէ:

Չորրորդ. զի ցուցցէ զխոնարհութիւն նորա վասն մեր եւ բարձրութիւնս մեր ընդ նմա:

Հինգերորդ. ընդդէմ սատանայի, զի ի բարձրագոյնսն սարսէր սատանայ եւ ի խոնարհագոյնսն մոլորէր:

Վեցերորդ. դարձեալ բարձրն հաւատացելոց հաստատութիւն է, որպէս ասացաւ, եւ խոնարհն անհաւատից մոլորութիւն: Եւ որ վասն խոնարհագունիցն սոսկ մարդ ասէ զՔրիստոս, ընդ սատա-

¹ A մեծամեծ

² A B չիք

³ C գիտաց եւ ճանաչեաց

⁴ C Աստուծոյ այն

նայի մոլորի, որպէս ասացաւ յառաջին հատորն, ի սկիզբն գրոցս, որ ասէ. «Խաւար ցնա ոչ եղև հասու» (Յովհ. Ա 5): տե՛ս զչար մտածումն հրէից վասն նշանացն չորս կերպիւ, եւ զբարի մտածելն քրիստոնէից վեց կերպիւ¹, որպէս ասէ մեկնիչդ^{lxxiv}: Եւ սոյնպէս ամենայն ուղղափառ եւ չարափառ ըստ իւրում մտացն իմանայ զՍուրբ Գիրս:

Վասն յարութեան

Բան. «Ձգործս, ընդ որ դուք զարմանայք» (Յովհ. Ե 21):

Մեկնութիւն. Ջարմացումն է ի վեր քան զմիտս, եւ իմացումն հաւասար մտաց, եւ զգացումն ի ներքոյ մտաց: Ջարմանալի է բժշկութիւն հիւանդին, եւ մեծամեծ գործ յարութեան է եւ դատաստան առնել, այլ ասեն վարդապետք, եթէ զմեռեալս յարուցանել եւ զմեղաւք հոգին արդարացուցանել մեծագոյն գործ է, քան թէ նոր երկինք եւ երկիր ստեղծանել:

Հարց. Ջի՞նչ է. «Ձորս կամի, կենդանի առնէ» (Յովհ. Ե 21):

Պատասխան. Վասն չորից². նախ՝ ընդդէմ թանճրամտացն, որ տկար կարծէին զՔրիստոս, ասէ. «Հաւասար է Հաւր կարող զարութեամբ³, եւ զորս կամի կենդանի առնէ»: Երկրորդ. ի յամբարշտութենէ յարգարի⁴ զորս կամի, այսինքն՝ ազատ կամաւք եւ ոչ ի հարկէ բերէ: Երրորդ. նկատէ ի մեռեալսն, զոր մարմնով յարոյց: Չորրորդ. ի հասարակ յարութիւն զոմանս յարուցանէ, որպէս ցուցանէ յառաջիկայդ:

Այս առաջին գործ յարութեան, որ ցուցանէ, թէ Աստուած է Քրիստոս:

Իսկ չորրորդ՝ զգործ դատաստանին ասէ.

Վասն դատաստանին

Բան. «Եւ ոչ եթէ Դայր դատի զոք, այլ զամենայն դատաստան ետ Որդւոյ իւրոյ⁵» (Յովհ. Ե 22):

Մեկնութիւն. Ջայս ոչ է պարտ իմանալ, եթէ Հայր ոչ դատի, ի բաց կտրելով զՀայր ի դատաստանէ, այլ զայն ասէ, թէ Հայր ոչ

¹ B **չիք** եւ զբարի ... վեց կերպիւ

² C չորս իրաց

³ C կարողութեամբ

⁴ C յարդարութիւն

⁵ A B **չիք**

դատի առանց Որդւոյ, զի մի է ներգործութիւն Հաւր եւ Որդւոյ¹ եւ Հոգւոյն Սրբոյ, որպէս հոլթիւն եւ բնութիւն եւ Աստուածութիւն, վասն այն Հայր եւ Որդի եւ Հոգին Սուրբ զվերջին դատաստանն առնէ, իսկ Քրիստոս մարմնոյ երեւմամբն նստցի դատաւոր, զի այնպէս վայել է, զի դատաւորն յայտնի լիցի ամենեցուն, որ դան ի դատաստան, իսկ ըստ Աստուածութեան ոչ կարեն տեսանել զՀայր եւ զՈրդի եւ զՍուրբ Հոգին, զի թէ տեսանէին, երանեալք լինէին, որպէս ասէ ի սոյն Աւետարանի. «Այս են կեանք յաւիտեանականք, զի ծանիցեն զՔեզ միայն ճշմարիտ Աստուած, եւ զոր առաքեցեր՝ զՅիսուս Քրիստոս²» (Յովհ. ԺԷ 3), վասն այն մարմնացեալ Որդին նստցի դատաւոր:

Դարձեալ գիտելի է, զի իշխանութիւն դատաւորութեան Քրիստոսի ի Հաւրէ է եւ այնպէս հաղորդի, զի նոյն իշխանութիւն միշտ առ Հայր մնայ, որպէս եւ Աստուածութիւն, նոյնպէս զկեանքն եւ զներգործութիւն եւ զգիտութիւն իմասցիս, իսկ որ Աստուած Հայր ետ զդատաստանն Որդւոյ. նախ՝ տալն զունելն ցուցանէ, որպէս ունի զհոլթիւն ի Հաւրէ, նոյնպէս զկեանսն³, զիշխանութիւն, զդատաստան եւ զայլս:

Դարձեալ՝ վասն տնաւրէնութեան ասէ.

Թէ Որդի է դատաւոր

Եւ թէ վասն է՞ր Հայր ոչ առնէ զդատաստան, այլ Որդի:

Ասեմք՝ տաս պատճառաւ.

Նախ՝ զի դատաստանն իմաստութեամբ լիցի, եւ Քրիստոս է իմաստութիւն եւ զաւրութիւն Աստուծոյ Հաւր ըստ առաքելոյ (հմմտ. Ա Կորնթ. Ա 24):

Երկրորդ. զի Որդին ետ զԱւետարանն ի նորս եւ զաւրէնս ի հինն, ըստ որում. «Բան է Աստուծոյ» (Յովհ. Ա 1), վասն այն Որդին դատէ:

Երրորդ. այսու զԱստուածութիւն իւր ցուցանէ, զի ամենայն մարգարէք զԱստուած ասացին զոլ դատաւոր, ըստ այնմ. «Աստուած դատաւոր արդար» (Սաղմ. Է 12), եւ թէ՛ դու հատուցանես իւրաքանչիւր զգործս⁴ նոցա:

Չորրորդ. պարտ է կատարել գրեալքն ի մարգարէից, զի դիւրին է երկնի եւ երկրի անցանել, քան յաւրինաց եւ ի մարգարէից,

¹ B *չիք* զի մի է ... Որդւոյ

² A B *չիք* զՅիսուս Քրիստոս

³ C զկեանս

⁴ B ըստ գործս

իսկ Դաւիթ ասէ վասն դատաւորութեան Որդւոյ. «Աստուած զիրաւունս քո արքայի տուր¹, եւ զարդարութիւնս քո² Որդւոյ թագաւորի՝ դատել զժողովուրդս» (Սաղմ. 30 2), եւ Դանիէլ ետես զհին աւուրցն, եւ զի Որդւոյ տուաւ դատել զազգս (հմմտ. Դան. Է 13-14):

Հինգերորդ. զի Հայր անտեսանելի է եւ անմարմին, նոյնպէս եւ Հոգին, պարտ էր Որդւոյ դատել զմարմնաւորս վասն մարմնով երեւելոյն, զի որ զփորձ առեալ էր եւ կարող էր փորձանաւորաց աւզնական լինել³:

Վեցերորդ. զի Որդին մարդ եղեւ եւ ընդ ամենայն էանց, բաց ի մեղաց, պարտ էր Որդւոյն դատաւոր լինել եւ հատուցանել մարդկան ըստ գործոց, հաւատացելոց եւ անհաւատից:

Եւթներորդ. զի որ զՆա խաչեցին, տեսցեն յայնժամ եւ իմասցին, թէ աստուածասպանք եղեն, ըստ այնմ. «Յայեսցին ի նա, յոր խոցեցին» (Յովհ. ԺԹ 37):

Ութներորդ. զի վկայքն վասն Քրիստոսի հեղին զարիւնս եւ տանջանս կրեցին, պարտ էր Քրիստոսի դատել եւ պսակել զնոսա:

Իններորդ. զի ուրախ լիցին քրիստոնեայք, յորժամ զնա տեսցեն դատաւոր եւ վրէժխնդիր գործոց մարդկան, ապա պարտ է ի նա ընկենուլ զդատաստան զրկողացն մեր, զի. «Իմ է վրէժխնդրութիւն» (հմմտ. Երեմ. Ծ 15, Յոնմ. ԺԲ 19, Երր. Ժ 30), ասէ Տէր:

Տասներորդ. զի Քրիստոս է զլուխ մեր եւ մեք անդամք, պարտ է, զի նա լիցի մեզ⁴ դատաւոր, եւ մեք մի դատեսցուք զմիմեանս, այլ սիրեսցուք, որպէս զանձինս մեր:

Այսքան առ այս:

Բան. «Ձի ամենեքեան պատուեսցեն զՈրդի» (Յովհ. Ե 23):

Մեկնութիւն. Այսու յայտնապէս զինքն Աստուած ասաց, զի ամենայն արարածք ոչ են այնպէս պատուելի, որպէս զԱստուած, եւ զի Քրիստոս ընդ Հաւր հաւասար Աստուած է, վասն այն զՀաւր պատիւն ունի:

Այս ի ստորասուլթենէ:

Ասէ եւ ի բացասութենէ. որ ոչ պատուէ զՈրդի, ոչ պատուէ զՀայր, իսկ թէ աւրինակ խնդրես, մի գործոց, բազումք են. նախ՝ որպէս լոյսն եւ աւզն լուսաւորեալ զմի ներգործեն: Երկրորդ. որպէս լոյս աչաց եւ արտաքին զմի տեսութիւն գործէ: Երրորդ. որ-

¹ A B չիք
² A B չիք
³ A B չիք
⁴ A B մեր

պէս երկաթ հրացեալ զայրելն գործէ: Չորրորդ. որպէս հողի եւ մարմին զմի գործ առնէ:

Եւ այլ բազում, որպէս գործիքն եւ արուեստաւորն մի գործ առնէ, թէպէտ աւտար են աւրինակքս ի ճշմարտութենէն:

Այսքան առ այս:

Վասն վկայից Տեառն

Բան. «Եթէ ես վկայեմ վասն իմ¹, վկայութիւն իմ չէ ճշմարիտ» (Յովհ. Ե 31):

Մեկնութիւն. Տարակուսելի է յերկու դէմս, զի թէ չէ ճշմարիտ, որպէս ինքն ասաց, զի՞նչ լինիցի, որ յառաջ քան զայս ասաց զանձն Իւր հաւասար Հաւր եւ զինքն յարուցիչ եւ զատաւոր եւ այլն: Իսկ թէ ճշմարիտ է, զիա՞րդ այժմ ասէ, թէ՛ չէ ճշմարիտ, զոր քաւ լիցի սուտ խաւսել:

Պատասխան². Որպէս առ Աբրահամ ասաց, թէ՛ «Այժմ ծանեայ, զի երկիւղած ես յԱստուծոյ» (տե՛ս Ծննդ. ԻԲ 12): Սոյն աւրինակ տարակուսանք է, զի թէ գիտէր յառաջն³, ընդէ՞ր ասէր. «Այժմ ծանեայ, զի երկիւղած ես յԱստուծոյ⁴», այսինքն՝ գիտացի, եւ թէ ոչ գիտէր մինչ ի գենումն Որդւոյն, զիա՞րդ է Աստուած, զի Աստուած կանխագէտ է: Այլ այս է, զի գիտէր Նա եւ յառաջն, այլ ի դիմաց աշխարհիս ասէր զայս, զի այժմ ծանեալ ամենայն ոք զաստուածպաշտութիւն նորա, նոյնպէս եւ զայս ի դիմաց հրէից կարծեացն ասէ:

Եւ երեք է տեսութիւն. նախ՝ ի դիմաց հրէիցն, զկարծիս նոցա յայտնէ, որք ասէին, թէ Դու վասն անձին քո վկայես, եւ վկայութիւն քո չէ ճշմարիտ: Երկրորդ. ի դէմս աշխարհի, զի երկու եւ երեք վկայիւք հաստատեսցի ամենայն բան: Երրորդ. թէպէտ ես միայն վկայեմ, ասէ, ճշմարիտ է, այլ որպէս դուք խորհիք թերահաւատ մտաւք, զի ոչ զվարդապետեալն եւ ոչ զնշանս ի միտ առնոյք, այլ միայն զվկայութիւնսն ասէք չէ ճշմարիտ:

Բան. «Այլ է, որ վկայե վասն իմ» (Յովհ. Ե 32):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ Յովաննէս: Եւ չորիւք երեւի յաղագս Քրիստոսի վկայութիւն. նախ՝ Յովաննէս Մկրտչին: Երկրորդ.

¹ A B **չիք** վասն իմ

² C **չիք**

³ C յառաջագոյն

⁴ A B **չիք** յԱստուծոյ, C զի երկիւղած ես յԱստուծոյ

սքանչելեաց գործն Քրիստոսի: Երրորդ. վկայութիւնն Հաւր եւ ի ջուսն Հոգւոյն: Չորրորդ. գրեալքն ի մարգարէիցն:

Եւ վկայութիւն Հաւր երիւք է. նախ՝ ի Յորդանանն, երկրորդ՝ ի Թաբաւր, երրորդ՝ ի ժամ խաչին:

Վկայութիւն Յովաննու

Բան¹. «Եւ գիտէք², զի ճշմարիտ է» (Յովի. Ե 32):

Մեկնութիւն. Այսինքն³ վկայութիւն նորա վասն իմ:

Եւ յայտ է ի չորից. նախ՝ զի ելէք յանապատն հարցանել զնա եւ մկրտիլ: Երկրորդ⁴. վասն սրբութեան վարուցն ճշմարիտ վկայէ: Երրորդ. զի Չաքարիա հոգւովն մարգարէացաւ. «Գնասցես⁵ առաջի Տեառն՝ տալ զգիտութիւն⁶ փրկութեան⁷ ժողովրդեան», եւ փրկութեան վկայութիւն պարտ է, զի ճշմարիտ լինիցի: Չորրորդ. զի⁸ Եսայի ասէ. «Չայն բարբառոյ յանապատի⁹, պատրաստ արարէք զճանապարհս Տեառն» (Եսայի Խ 3), եւ այլն, եւ Մաղաքիա. «Ես առաքեցից զհրեշտակ իմ առաջի քո» (Իմմտ. Մաղաք. Գ 1):

Ապա ուրեմն ճշմարիտ է վկայութիւն նորա:

Բան. «Դուք առաքեցէք առ Յովաննէս» (Յովի. Ե 33):

Մեկնութիւն. Այն է, որ զնացին քահանայք եւ ղեւտացիք առ Յովաննէս, եւ նա վկայեաց ճշմարտութեան, այսինքն՝ Քրիստոսի, վկայելով, թէ Յիսուս էր Քրիստոս, եւ վասն ինքեան ուրանալով ասաց. «Չեմ ես Քրիստոսն» (տե՛ս Յովի. Ա 20) եւ այլն:

Եւ գիտելի է, զի չորից ոմանց վկայութիւն ընդունելի է եւ ճշմարիտ¹⁰, եւ այս տեսանի առ Յովաննէս. նախ՝ զի յայտնի սուրբ լիցի. եւ Յովաննէս ոչ ուտէր եւ ոչ ըմպէր: Երկրորդ. վկայեալ՝ եւ Յովաննու մարգարէքն վկայեն: Երրորդ. զի նախ հարցանեն զվկայն, որպէս նոքա զՅովաննէս հարցին: Չորրորդ. զի զայլմէ վկայեսցէ, որպէս Յովաննէս զՔրիստոսէ:

Ապա յայտ է, զի ոչ վկայեալն եւ անսուրբն եւ առանց հարցանելոյ վկային, եւ որ վասն ինքեան վկայէ, անընդունելի է:

¹ B *չիք*

² A B գիտենք

³ B *չիք*

⁴ B *չիք*

⁵ C գնասցտ

⁶ B գփրկութիւն

⁷ C *չիք*

⁸ C *չիք*

⁹ C *չիք*

¹⁰ C *չիք* եւ ճշմարիտ

Բան. «Այլ ես¹ ոչ [ե]թե ի մարդկանե առնում վկայութիւն» (Յովհ. Ե 34):

Մեկնութիւն². Յուցանէ զմեծութիւն բնութեան իւրոյ, իբրու ասել, թէ՛ ես առնում զվկայութիւն Յովաննու, ոչ թէ վկայութիւն նորա մեծ առնիցէ զիս, կամ թէ կարաւտ եմ վկայութեան մարդոյ, այլ վասն ձերոյ փրկութեան, զի դուք վկայութիւն ընկալլիք եւ այնու ապրեսջիք ի դատաստանէն:

Վասն հասարակ վկայից

Եւ գիտելի է, զի ճշմարիտ վկայն զամենայն սուտ կարծիս³ խափանէ եւ զծածուկ ճշմարիտն յայտնէ, եւ զվկայեալն մեծացուցանէ, իսկ սուտ վկայն ընդդէմ այսմ զճշմարիտն խափանէ եւ զսուտն յայտնէ:

Եւ դարձեալ գիտելի է, զի ամենայն վկայք յերեք բաժանին, զի են, որ վկայն մեծ է, քան զվկայեալն, որպէս ցուցաւ ըստ աշխարհի, եւ են, որ վկայելն մեծ է, քան զվկայն, որպէս Քրիստոս քան զՅովաննէս: Եւ են, որ հաւասարք են վկայն եւ վկայեալն, որպէս Հայր վկայեաց ի վերայ Որդւոյ:

Եւ դարձեալ՝ վկայութիւնք երեք բաժինք են, զի են վկայութիւնք, որ վկայելոյն է շահ, որպէս որք յաշխարհի, եւ են որք վկայողացն են աւգուտ, որպէս հաւատով վկայք, եւ են վկայութիւնք, որ ընդունողացն են աւգուտ, որպէս Յովաննուն վասն հրէիցն:

Եւ դարձեալ՝ չորք են վկայք. ոմանք բանիւ, որպէս Յովաննէս, ոմանք գրով, որպէս այլ մարգարէքն, ոմանք գործով, որպէս սրբութեամբ, ոմանք արեամբ, որպէս վկայքն:

Մեծ էր ի մարգարէսն Յովաննէս վասն չորից. նախ՝ զի յետ դարձին մինչ⁴ ի բազում ամս այլ ոչ երեւեցաւ մարգարէ: Երկրորդ. վասն սուրբ վարուցն: Երրորդ. զմարգարէացեալն ետես: Չորրորդ. զաւրէնս եւ զչնորհս քարոզէր, վասն որոյ առաքեալ եւ մարգարէ կոչեցաւ եւ այլն:

Վասն ճրագի

Բան. «Նա էր ճրագն» (Յովհ. Ե 35):

¹ A B չիք

² C չիք

³ C կարծիսն

⁴ C չիք

Մեկնութիւն. Որպէս ասեն այլ վարդապետք այսու համառաւտ բանիւ երեք պատճառս ցուցանէ վասն ընդունելի վկայութեան Յովաննու.

Նախ՝ վասն կարապետ գորոյն, ուստի ասէ. «Նա էր ճրագն», այսինքն՝ առաքեալ եւ կարապետ, զի որպէս ճրագն ոչ ունի յինքենէ լոյս, նոյնպէս եւ Յովաննէս ոչ էր լոյս, այլ զի վկայեցտ վասն Լուսոյն (Յովի. Ա 8):

Երկրորդ. վասն սիրոյ եւ նախանձուն ջերմութեան, որպէս ասէ. «Լուցեալ էր» (Յովի. Ե 35), այսինքն՝ վառեալ, քանզի վասն նախանձաւոր սիրոյն նա զմահ ընկալաւ:

Երրորդ. վասն երեւման սրբութեան վարուցն, վասն այն ոմանք համարեցան զնա Քրիստոս գոյ, վասն որոյ ասէ՝ ծագեալ (Յովի. Ե 35):

Իսկ Ոսկեբերանն չորս կերպիւ ասէ ճրագ համեմատեալ ընդ արեգակն արդարութեան, որ է Քրիստոս.

Նախ՝ զի ճրագն նուազ ունի զլոյսն առ արեգակն, սոյնպէս Յովաննէս առ Քրիստոս:

Երկրորդ. զի ծածկի ի լուսոյ արեգականն, սոյնպէս նշանքն Քրիստոսի եւ մկրտութիւն ծածկեաց զՅովաննուն:

Երրորդ. ի գիշերն լուսաւորէ, սոյնպէս Յովաննէս ի ստուերացեալ միտս նոցա: Եւ աղջամղջին ասէ, զի տգիտութեամբ եւ անհաւատութեամբ էին խաւարեալ: Իսկ ծագելն երիւք է, այսինքն՝ սրբութեամբ էր եւ մկրտութեամբ¹, եւ քարոզութեամբն:

Չորրորդ պատճառ. զի ճրագն ոչ ունի բնութեամբ լոյս, այլ ի հրոյն ստացեալ, սոյնպէս Յովաննէս զամենայն շնորհս ի վերուստ ընկալաւ: Իսկ արեգակն Քրիստոս նախ՝ զի բնութեամբ է լոյս, երկրորդ² անորոշելի, երրորդ՝ միշտ, չորրորդ՝ համայնից լոյս եւ ճառագայթ:

Դարձեալ վասն յատկութեան ճրագի

Ժողովեալ³ ասեմ զյատկութիւն ճրագի տաս կերպիւ.

Նախ՝ որպէս ճրագն ի խաւարի լուսաւորէ եւ ի ծագել արեգականն նուազի, սոյնպէս Յովաննէս նախ քան զՔրիստոս լուսաւորէր զխաւարեալ միտս հրէիցն:

¹ Ե մկրտութեամբն

² Ե չէք է լոյս, երկրորդ

³ Ե եւ ժողովեալ

Երկրորդ. զի ճրագն յայլմէ ունի զլոյսն, սոյնպէս Յովաննէս՝ ի Քրիստոսէ:

Երրորդ. զի ճրագն ոչ միշտ լուսաւորէ, այլ փութով շիջանի, սոյնպէս եւ Յովաննէս:

Չորրորդ. զի ճրագն ի մին տեղւոջ տայ զլոյս, սոյնպէս Յովաննէս միայն հրէից ազգին:

Հինգերորդ. ըստ մտաց, զի «Ճրագ մարմնոյ ակն է» (Մատթ. 22, Դուկ. ԺԱ 34), ասաց Տէրն, զի որպէս ի մարմինս մեր պատուական աչքն է, սոյնպէս եւ ի մարգարէսն պատուական է Յովաննէս:

Վեցերորդ. ճրագն զընթացս լուսոյն զառիվեր ունի, սոյնպէս եւ Յովաննէս զբան քարոզութեան իւրոյ առ Բանն Աստուած ունէր, առ որ ասէր. «Գառն Աստուծոյ» եւ այլն:

Եւթներորդ. զի պայծառ է լոյս ճրագին, նոյնպէս եւ Յովաննէս պայծառ առաքինութեամբ եւ ազատ յամենայն ախտից:

Ութերորդ. զի յորժամ ճրագ վառեմք, նշանակ է գալ գիշերոյ, սոյնպէս եւ Յովաննէս քարոզութեամբն նշանակ էր զկորուստ ազգին հրէից, այսինքն՝ ի խորս անհաւատութեան մերձիլ:

Իններորդ. զի ճրագն ի մին մասն ունի զլոյսն, իսկ այլն ամենայն տղեղ երեւի, սոյնպէս Յովաննէս հոգևով էր պայծառ, իսկ մարմնովն մերկ եւ անզարդ:

Տասներորդ. զի ճրագն ի վերայ աշտանակի դնի, սոյնպէս Յովաննէս բարձրացաւ քարոզութեամբն առաւել¹ քան զամենայն մարգարէս, զի զԱստուած ետես աչաւք եւ մկրտեաց եւ մեծ ի ծնունդս վկայեցաւ ի Քրիստոսէ:

Բան. «Եւ դուք կամեցարուք ցնծալ առ ժամանակ մի ի լոյս նորա²» (Յովհ. Ե 35):

Մեկնութիւն³. Յիրաւի առ ժամանակ մի, զի թէպէտ եւ զնա մեծ քան Քրիստոս համարեցան, սակայն յետոյ նախանձեցան եւ ի մահ մատնեցին: Դարձեալ՝ ցուցանէ ամենայն բանս յետ գլխատմանն Յովաննու լինել⁴, վասն այն յանցեալն պատմէ զնմանէ:

Այսքան յառաջին վկայութիւն Յովաննու:

Վասն գործոյ վկայիցն

Բան. «Այլ ես ունիմ վկայութիւն մեծ եւս» (Յովհ. Ե 36):

¹ A B *չիք*

² A B *չիք* ի լոյս նորա

³ A C *չիք*

⁴ A B *չիք*

Մեկնութիւն. Եւ աստ երեք վկայութիւն բերէ յինքեան. նախ՝ զգործ սքանչելեացն: Երկրորդ. զձայնն Հաւր ի Յորդանանն եւ ի Թաբաւր: Երրորդ. աստուածային Գրոց մարգարէիցն, որպէս ասէ. «Քննեցէք զԳիրս» (Յովհ. Ե 39):

Վասն առաջնոյն ասէ. «Ես ունիմ վկայութիւն մեծ եւս քան զՅովաննու» (Յովհ. Ե 36), եւ այս վասն չորից.

Նախ՝ զի աստուածային վկայութիւն վասն ամենատես գիտութեան եւ վասն անփոփոխելի գոլոյն մեծ է քան զՅովաննէս¹:

Երկրորդ. զի գործ սքանչելեացն կարողութիւն Աստուծոյ է եւ ոչ մարդոյ, ըստ այնմ. «Դու ես Աստուած, որ առնես զսքանչելիս միայն» (Սաղմ. ԳՁ 14):

Երրորդ. զի գործ սքանչելեացն հրապարակատես եւ մնացական է, իսկ բանքն վկայութեան ոմանցէ եւ լուծանելի²:

Չորրորդ. զի ամենայն գործք զմեծութիւն գործողին յայտնեն, ըստ այնմ. «Գործք Տեառն զՏէր արհնեցէք» (Դան. Գ 57), այսինքն՝ յայտնեցէք եւ փառաւորեցէք, նոյնպէս գործ սքանչելեացն Քրիստոսի յայտնի ցուցանէ, թէ Աստուած է Քրիստոս, եւ զի մարմնով կատարէր, Աստուած էր մարմինն, եւ Հոգևով իշխանութեամբ խաւսէր, Աստուած էր Հոգին: Եւ զի բանիւն առնէր զնշանս, Աստուծոյ էր Բանն: Եւ զի կամաւքն բժշկէր, Աստուծոյ էր կամքն, եւ այլն նմանապէս, որպէս³ ասէ:

Բան. «Եւ գործն, զոր ես գործեմ, նոքին վկայեն վասն իմ⁴» (տես Յովհ. Ե 36):

Մեկնութիւն⁵. Ոմանք վարդապետք վկայական⁶ գործ ոչ միայն զսքանչելիքն ասեն⁷, այլ եւ զգործ սրբութեան եւ իմաստութեան Քրիստոսի, որովք նա ամենեւին աստուածային երեւէր:

Այսքան յառաջին վկայութիւն վասն գործոցն աստուածային:

Վասն վկայութեան Հաւր

Բան. «Եւ որ առաքեացն զիս՝ Հայր, նա վկայեաց վասն իմ⁸» (Յովհ. Ե 37):

¹ A Յովաննու, C զՅովաննու

² C ձեռագիրը երկրորդը և երրորդը հակառակ է ներկայացնում:

³ A B որ

⁴ A B չիք վասն իմ

⁵ A B չիք

⁶ B զգայական

⁷ B առնեն

⁸ A B վկայէ

Մեկնութիւն. Այս երրորդ վկայութիւնն է ըստ կարգի, եւ երկրորդը՝ ըստ¹ գործոցն աստուածային: Պիտառութիւն վկայութիւն լսի, եւ գունակն՝ նման:

Հարց. Վասն է՞ր Հայր ի յերկնից վկայեաց:

Պատասխան. Վասն չորից. նախ՝ զի ցուցցէ, թէ երկնաւոր է վկայն: Երկրորդ. զի յերկնից է վկայեալն: Երրորդ. եւ յերկինս հանէ զյսողս հաւատով: Չորրորդ. զի բազումք լսիցեն զձայնն Հաւր:

Եւ զի² նչ էր ձայնն, այսինքն՝ «Դա է Որդի իմ սիրելի» (Մատթ. Գ 17, Մարկ. Թ 6): Դա ասելովն ցուցանէ, զի միաւորեալ է բնութեամբ, զի չասաց, որ ի դմա է: Դարձեալ՝ ցուցանէ զմի անձնաւորութիւն, եւ մի է³ դէմ Բանին մարդացելոյ, զի չասաց՝ դոքա Որդի իմ, զի բնութեամբ է Որդի եւ ոչ շնորհաւք, վասն այն ասէ սիրելի, այսինքն՝ յնութենէ իմմէ ծնեալ, եւ փառակից Որդի: Եւ զայս բարբառ ի Թաբաւր եւ մերձ առ խաչին վասն փառացն վկայեաց, այլ դեռեւս միայն զմկրտութեան էին լուեալ:

Բան. «Դուք ոչ զձայնն Գորա [երբէք] լուարուք, եւ ոչ զստիլ Գորա տեւք³, եւ ոչ զբանն Գորա ունիք⁴ [ի ձեզ բնակեալ]» (Յովհ. Ե 37-38):

Մեկնութիւն⁵. Նախ՝ զի այնպիսի ձայնն ոչ երբէք լուան, զի թէպէտ առ Մովսէս եւ յԱբրահամ⁶ եղեւ ձայն, այլ ոչ թէ՛ Որդի իմ, եւ թէ յաւրինակն տեսին աղաւնի առ Նոյիւ, եւ այլն, այլ զճշմարիտ աղաւնակերպ Հոգին անդ տեսին, եւ թէպէտ զԲանն Աստուծոյ ունէին ի Գիրս, այլ զարդիւնք⁷ եւ զկատարումն, որ էր մարմնացեալ Բանն⁸, այժմ տեսին ի մէջ ինքեանց մարմնով բնակեալ: տե՛ս անդ, ուր ասաց. «Բանն մարմինն եղեւ եւ բնակեաց ի մեզ⁹» (Յովհ. Ա 14), աստ լուծանէ զտարակոյսն, զի բնակելն այն է, որ մարմնով ի մէջ մարդկան բնակեցաւ, ապա թէ բնակութեամբ է ի մարմինն, որպէս երկաբնակն ասէ, եւ ի մեզ բնակութեամբ, չէ ինչ առաւել քան զմեզ եւ զայլ սուրբս: Եւ դարձեալ՝ բնակարանն ի մեզ բնակէ եւ ոչ բնակիչն, եւ դարձեալ՝ մեք տաճարին լինիմք տաճար եւ ոչ Աստուծոյ:

Բան. «Դուք ոչ զձայնն Գորա [երբէք] լուարուք» (Յովհ. Ե 37):

¹ B **չիք**

² C եւ զմի

³ C **չիք**

⁴ A B **չիք** Գորա ունիք

⁵ A **չիք**

⁶ B Աբրահամ եւ Մովսէս

⁷ C զարդիւնքն

⁸ B Բանն մարմնացեալ

⁹ A B **չիք** ի մեզ

Մեկնութիւն. Դարձեալ՝ ոմանք սոյնպէս մեկնեն, եթէ իր ինչ աստուածային երեք կերպիւ ցուցանի.

Նախ՝ զգալի նշանաւ, որպէս ի մկրտութիւն եւ ի Թաբաւր եղեւ ձայն զգալի, եւ այնպէս ոչ յայտնեցաւ նոցա¹, զի ըստ ոմանց ոչ էին մերձ հրէայքն՝ հալածիչքն Քրիստոսի, վասն այն ասէ. «Ոչ զձայն նորա լուարուք»:

Երկրորդ. իր ինչ ցուցանի յԱստուծոյ տեսութեամբ աստուածային էութեան, որպէս եւ երանելեացն յայտնի, եւ զայս Քրիստոս ի բաց բառնայ ի հրէիցն՝ ասելով. «Ոչ զտեսիլ նորա տեսէք²», այսինքն՝ զէութիւն:

Երրորդ. իր ինչ ցուցանի աստուածային ազդմամբ ի միտս, եւ զայս բառնայ ի նոցանէ՝ ասելով. «Եւ ոչ զբան նորա ունիք ի ձեզ բնակեալ» (Յովհ. Ե 38), եւ ապա Քրիստոս ցուցանէ զպատճառն:

Բան. «Ձի զոր նա առաքեաց, դուք նմա ոչ հաւատայք» (Յովհ. Ե 38):

Մեկնութիւն. Իբրու ասել. այս եղեւ ոչ վասն պակասութեան ինչ Հաւր³ Աստուծոյ, այլ վասն ձերոյ անհաւատութեան, եւ այսմ մերձ դնէ Քրիստոս զվկայութիւն Աստուածաշունչ Գրոց:

Վկայութիւն Սուրբ Գրոց

Բան. «Քննեցէք զԳիրս» (Յովհ. Ե 39):

Մեկնութիւն. Այս չորրորդ վկայութիւնքն է, եւ զի ըստ աւրինացն ամենայն մարդոյ բան յերից վկայից հաստատի, այլ զի Քրիստոս Աստուած մարդացեալ էր, պարտ էր չորս վկայ լինել, վասն որոյ եւ չորք աւետարանիչք եղեն վկայք Քրիստոսի:

Եւ տես զգեղեցիկ կարգ վկայիցն ի ներքուստ ի վեր. նախ՝ զՅովաննուն եղ, զի մարդ էր, եւ ապա զգործոցն, զի Աստուծոյ մարդացելոյ էր, եւ ապա զբարձրագոյնն Հաւր եւ Հոգւոյն Սրբոյ:

Եւ Սուրբ Գրոց վկայութիւն Հաւասար է երիցն. նախ՝ զի ի Հոգւոյն Սրբոյ է, երկրորդ՝ առ նոյն վկայեալն է: Իսկ չորիւք առաւել. նախ՝ զի ի բացեայ վկայեցին, երկրորդ՝ զի բազումք էին, երրորդ՝ զի բազում բանս, չորրորդ՝ զի բազում անգամ ի միտս վկայեն:

¹ A B չիք

² A B չիք

³ A B հաւասար

Վասն քննութեան գրոց

Իսկ որ ասէ. «ՔՆՆԵՅԵՔ զԳԻՐԱ», բազում ունի տեսութիւն, եւ¹ ասեմ վեց մտաւք.

Նախ՝ Գիր ասելով զաւրէնքն Մովսիսի եւ զամենայն մարգարէս նշանակէ, եւ քննեցէք ասէ եւ ոչ թէ ընթերցէք. նախ՝ զի ընթեռնուլն զգայութեանց է, եւ քննելն՝ մտաց: Եւ դարձեալ՝ զԳիրն ընթեռնումք եւ զմիտս բանին քննեմք:

Երկրորդ.² քՆՆԵՅԵՔ ասէ, զի բանք, որ վասն Քրիստոսի յոյժ ծածկեալ են³ ի Սուրբ⁴ Գիրս եւ ոչ յայտնիք, այլ իբրեւ զգանձս թաքուցեալ, ըստ այնմ. «Դնէ ի խոր⁵ զգանձ իւր» (Սաղմ. ԼԲ 7): Եւ այս է քննել, որպէս աղբիւր, զի պեղեմք յերկրէ եւ իբրեւ զգոհար ոսկւոյ սրբեմք ի հողոյ, ըստ այնմ. «Բանք Տեառն ընտրեալ են⁶ եւ սրբեալ եւթնապատիկ ի հողոյ» (հմմտ. Սաղմ. ԺԱ 7):

Երրորդ. քՆՆԵՅԵՔ ասէ, այն է, յորժամ վարդապետք զդասն ասեն քննութեամբ եւ աշակերտքն քննեն վերստին՝ յիշելով զբանն ի միտս եւ ի լեզուս, որպէս սուրբ կենդանիք որոճեն զկերակուրս:

Չորրորդ. քննեմք զգիրս աւտարս, որպէս արաւտականք հոտովն ի վնասակարէն փախչին եւ զշահեկանսն ճարակեն, սոյնպէս եւ մեզ ի հերձուածողաց բանից փախչելի է եւ զուղղափառսն ուսանելի, եւ որպէս զդրամն որոշեն երեք կերպիւ. նախ՝ զծածկեալ պղինձն, երկրորդ՝ զպատկեր գրոյն, երրորդ՝ զթեթեւն որոշեն, սոյնպէս եւ վարդապետաց պարտ է զբանս ճանաչել եւ որոշել զթիւրն եւ զճմարիտն, եւ զայլն:

Հինգերորդ. «ՔՆՆԵՅԵՔ զԳԻՐԱ»: Գիր աւրինակ է զնոյն ինքն զՏէր մեր, զի Բանն Աստուած գրեցաւ, այսինքն՝ միացաւ ի մարմնի, առեալ զմեղան զսուրբ արիւնն կուսական, եւ գրիչ՝ Հոգին Սուրբ՝ կամաւ Հաւր գործակից եղեալ: Եւ դարձեալ՝ որպէս տեսանի գիրն եւ անտես է Բանն ծածկեալ, սոյնպէս⁷ մարմինն Քրիստոսի տեսանելի եւ Բանն⁸ ծածկեալ: Եւ դարձեալ՝ որպէս գիրն յերից միացեալ է, այսինքն՝ գիրն եւ բանն եւ միտք⁹, սոյնպէս յերից միացեալ է մի Քրիստոս, այսինքն՝ զմարմինն եւ Հոգին եւ

¹ C իսկ եւ

² B **չէք** քՆՆԵՅԵՔ ասէ եւ ոչ թէ՛ ... եւ զմիտս բանին քՆՆԵՄք: Երկրորդ.

³ A **չէք** են

⁴ C **չէք**

⁵ C խորս

⁶ A B **չէք** են

⁷ C **չէք** որպէս տեսանի ... սոյնպէս

⁸ A B **չէք**

⁹ C միտքն

Բանն Աստուած միաւորեալ մի Քրիստոս եւ մի Որդի խոստովանեալ:

Վեցերորդ. Քննեցէք զԳիրս սոյնպէս, զի արտաքինքն, որպէս ալբապետաւք ի յԱրարածոց իմացան զԱստուած, իսկ Գիրն Մովսիսի, որպէս գիր եւ հեգ: Եւ այլ մարգարէքն որպէս զհեգն ընթեռնուին եւ նոր աւրէնս զմիտս բանին որպէս վարդապետք ուսուցանեն ի Սուրբ Հոգւոյն ուսեալք, զի գիրն սպանանէ, բայց հոգին կեցուցանէ:

Այս վեց մտաւքս իմանի ասելն. «Քննեցէք զԳիրս¹»:

Բան. «Ձի դուք համարիք [նոքաւք] ունել զկեանսն» (Յովհ. Ե 39):

Մեկնութիւն². Յիրաւի ասէ «Յամարիք ունել», եւ ոչ ասէ՝ ունիք. նախ՝ ըստ Ոսկէբերանին, զի ոչ ունէին զարդիւնս եւ զպտուղս Գրոյն, այսինքն՝ հաւատք եւ իմացումն, այլ միայն զԳիրս ընթեռնուին եւ այնու համարէին հասանել փրկութեան: Եւ սոյնպէս մեկնել ասաց Քրիստոս զայս ի նախատինս հրէիցն: Դարձեալ կարելի է եւ սոյնպէս մեկնել զբանս ի գովութիւն Սուրբ Գրոց, զի նոքաւք համարիք, այսինքն՝ նոցա հաւատովն եւ պահպանութեամբն հասանի մարդ ի փրկութիւն կենացն: Եւ սոյնպէս է Սուրբ Գիրն, զի որք գրեն, եւ որք ընթեռնուն, եւ որք մեկնեն, եւ որք լսեն, հաւատով պահեն, եւ պատճառ է³ կենացն յաւիտենից:

Իսկ զպատճառ քննելոյ զԳիրս դնէ՝ ասելով.

Վկայութիւնք մարգարէից

Բան. «Եւ նոքին իսկ են, որ⁴ վկայեն վասն իմ» (Յովհ. Ե 39):

Մեկնութիւն. Աստ այսմ յեղանակի, զի ժամանակ գալստեանն Քրիստոսի գրեալ էր յԱրարածքն⁵. «Մի պակասեցէ պետ եւ իշխան ի Յուդայէ, մինչեւ եկեսցէ այն, որ գալոցն է» (հմմտ. Ծննդ. ԽԹ 10): Եւ դարձեալ Դանիէլ եզերել զթիւ եւթանասուն շաբաթուց ամացն դնէ, եւ զկնի զգալուստն Քրիստոսի ասէ: Դարձեալ՝ Միքիա գտեղի ծննդեանն Քրիստոսի դնէ. «Եւ դու, Բեթղեհէմ, երկիր Յուդայ» (տես Միքիա Ե 2) եւ այլն: Եւ դարձեալ՝ զկերպ ծնանելոյն գրեալ է Նսայի. «Ահա կոյսն⁶ յղասցի եւ ծնցի Որդի¹»

¹ A B *չիք*

² B *չիք*

³ C եւ պահեն, պատճառ է

⁴ A B *չիք* իսկ են, որ

⁵ C յԱրարածքն, այսինքն

⁶ C կոյս

(Եսայի Է 14) եւ այլն: Ուստի յայտ է, զի Քրիստոս ծնանելոց էր առանց ապականութեան մաւրն, եւ ծնեալն էմմանուէլ, այսինքն՝ Աստուած մարդացեալ կոչի: Եւ կեանք վարուցն Քրիստոսի գրեալ է Չաքարիա, յորժամ ասէ. «Ահա, թագաւոր քո գայ առ քեզ, արդար եւ փրկիչ, նոյն հեզ» (Չաքար. Թ 9) եւ այլն: Եւ զկերպ մահուանն Քրիստոսի գրեալ է Եսայի. «Իբրեւ զոչխար ի սպանդ վարեցաւ» (Եսայի ԾԳ 7) եւ այլն, սոյնպէս զխոցումն եւ զթաղումն եւ զյարուլթիւն եւ զհամբարձումն, եւ զնստելն ընդ աջմէ Հաւր, ասէ Դաւիթ: Եւ համառուտ ասելով ամենայն խորհուրդ մարդեղութեան Քրիստոսի գրեալ են ի Հին Կտակարանս եւ ի Քրիստոս կատարեցան, վասն այն հրէայքն կարէին գիտենալ, թէ Յիսուս է Քրիստոսն՝ խաւսեցեալ աւրինաւք եւ մարգարէիւք: Եւ թէպէտ Սուրբ Գիրք վկայէին Քրիստոսի, հրէայքն զնա ոչ ընդունէին, վասն որոյ ասէ.

Բան. «Եւ դուք ոչ կամիր գալ առ իս, զի զկեանս ունիցիր» (Յովի. Ե 40-41):

Մեկնութիւն². Նախ զայն ասէ, զի սակաւ հրէայք հաւատով եկին առ Քրիստոս: Դարձեալ՝ առաւել յանդիմանէ «Ոչ կամիր» ասէ, եւ ոչ թէ՛ «Չգիտէք զաւրէնսն եւ զվկայութիւնսն վասն իմ»:

Վասն փառաց

Բան. «Ես զփառս ի մարդկանէ ոչ առնում» (Յովի. Ե 41):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ ոչ խնդրեմ, զի հրէայքն վասն կրկին պատճառի հալածէին զՔրիստոս. նախ՝ վասն հայհոյութեան, թէ՛ «Չանձն քո Աստուած առնես» (Յովի. Ժ 33): Երկրորդ. վասն շաբաթուն լուծմանն:

Վասն առաջնոյն ասէ. «Ես փառս ոչ խնդրեմ հակառակ Աստուծոյ»: Վասն երկրորդին. «Դուք զսէրն Աստուծոյ ոչ ունիրք, վասն այն ինձ չարիս խորհիք³»:

Եւ դարձեալ՝ չորիւք է իմացումն բանիս.

Նախ՝ զասացեալ վկայութիւնս վասն գովութեան անձին իմոյ ոչ ասացի, զի ոչ խնդրեմ զփառս մարդկան: Եւ այս⁴ յայտնի է, յորժամ կամեցան զՔրիստոս թագաւոր առնել, խոյս ետ եւ փախեալ:

¹ A B չիք

² B չիք

³ C խօսիրք

⁴ A B ungu

Երկրորդ. կրկին է փառք, այսինքն՝ հոգեկան եւ մարմնական: Զմարմնականն, որ է մոլորութիւն եւ սնափառութիւն, ոչ խնդրեմ, այլ զհոգեւորն:

Երրորդ. ի մարդկանէ փառս ոչ խնդրեմ, զի եւ հրեշտակք իմ փառաւորեն զիս, զոր սերովբէքն ասէին. «Լի են երկինք եւ երկիր փառաւք նորա» (տե՛ս Եսայի Զ 3):

Չորրորդ. մարդկան փառաց ոչ եմ կարաւտ, զի Հայր իմ փառաւորէ զիս, ըստ այնմ. «Փառաւորեա զիս առ իք քէն փառաւքն» (տե՛ս Յովհ. ԺԷ 5) եւ այլն:

Հարց. Վասն էր մեք հանապազ փառս տամք Աստուծոյ, եւ ինքն ասէր. «Ձփառս իմ այլում ոչ կամիմ» (տե՛ս Եսայի ԽԲ 8):

Պատասխան. Ասելն «Ձփառս իմ այլում ոչ կամիմ» ի կոոցն դարձուցանէ զմեզ, իսկ որ միշտ փառս տամք Աստուծոյ, ոչ թէ լիութիւն ինչ է նմա, զի նա անկարաւտ է՝ ոչ առաւելու եւ ոչ նուազէ, այլ մեզ է լիութիւն եւ փառք, որպէս տեսանել զլոյսն արեւու մեզ է յաւելուած եւ ոչ արեգականն, նոյնպէս փառաւորելն զԱստուծո՞ւ մեզ է աւգուտ, ըստ որում. «Ես զփառաւորիչս իմ՝ փառաւորեմ» (տե՛ս Ա Թագ. Բ 30):

Բան. «Այլ գիտեմ զձեզ» (Յովհ. Ե 42):

Մեկնութիւն. Թէ զսէրն Աստուծոյ ոչ ունիք յանձինս, այսինքն՝ այլոց ծանուցի այսու բանիւքս, զի ոչ ունիք զկատարեալ սէրն Աստուծոյ: Եւ այնու յայտնի էր, զի ոչ հալածէին զՅիսուս² վասն սիրոյն Աստուծոյ եւ ջատագով լինել աւրինացն, այլ զի չունէին զսէրն Աստուծոյ:

Յանուն Հաւրն եկի

Բան. «Ես եկի յանուն Հաւր իմոյ եւ ոչ ընդունիք զիս» (Յովհ. Ե 43):

Մեկնութիւն. չորիւք է իմանալ.

Նախ՝ զի ասէր. «Հայր առաքեաց զիս, եւ ելի ի Հաւրէ եւ եկի յաշխարհ» (Յովհ. Ը 42):

Երկրորդ. զի ասէր. «Ո՛չ, զի զկամս իմ արարից, այլ զկամս առաքչին իմոյ» (տե՛ս Յովհ. Զ 38):

Երրորդ. զի զբանի եւ զգործոց սքանչելեաց պատճառն ի Հայր ձգէր. «Ձբանն, զոր լսէք, ոչ է իմ, այլ Հաւրն» (հմմտ. Յովհ. ԽԴ 10) եւ «Ի Հաւրէ լսեմ եւ ուսուցանեմ» (հմմտ. Յովհ. Ը 28), այլեւ «Հայրն, որ յիս

¹ Ը *չէք*

² Ը զՔրիստոս

բնակեալ է, նա գործէ գործս, եւ ես յանձնէ ոչինչ կարենմ առնել» (հմմտ. Յովհ. ԺԴ 10) *եւ այլ սոյնպիսիք:*

Չորրորդ. զի զհաւատն ի Հայր ձգէր. «Որ լսէ զբանս իմ եւ հաւատայ այնմ, որ առաքեացն զիս» (Յովհ. Ե 24), *եւ դարձեալ.* «Որ հաւատայ յիս, ոչ յիս հաւատայ, այլ յայն, որ առաքեաց¹» (Յովհ. ԺԲ 44) *եւ* «Չիք որ բարի, բայց մի Աստուած» (Մարկ. Ժ 18): *Այս է յանուն Հաւր գալն:*

Վասն նեղինն

Բան. «Եթէ այլ ոք եկեսցէ յիւր անուն, զնա ընդունիցիք» (Յովհ. Ե 43):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ թէ ոք գայ առանց աստուածային վկայութեան, զնա կամիք ընդունել: Եւ յայսմանէ յայտ է, զի զսէրն Աստուծոյ ոչ ունիք երեք կերպիւ. նախ՝ զի վասն նախանձու հալածէք զիս, որ չեմ հակառակ: Երկրորդ. զիս, որ յանուն Հաւրն եկի, ոչ ընդունիք: Երրորդ. զնա, որ յիւր անունն գայ, ընդունիք:

Եւ այս մասնաւոր կատարեցաւ Յուդասն եւ ի Թեղասն, որք ասէին զանձնէ, թէ մեծ ոմն իցէ: Եւ դարձեալ՝ կատարի յորժամ ընդունին զնեռն, որ է դերաքրիստոսն, որ յիւր անունն գայ: Չորրից ասացելոցն ընդդէմ եւ զինքն ասէ աստուած եւ ուրանալ տայ զճշմարիտն Աստուած, եւ զինքն թլփատել տայ եւ նստի ի տաճարն Աստուծոյ, եւ զինքն ճշմարիտ մեսիա ասէ՝ խոստացեալ հրէիցն, յայնժամ հրէայքն ընդունին զնա, մինչեւ ստութիւն նորա յայտնի ի ձեռն Ենովքայ եւ Եղիայի, եւ մերձ դնէ զպատճառ անհաւատութեան հրէիցն:

Բան. «Ձիա՞րդ կարէք դուք հաւատալ, զի փառս ի միմեանց առնուք²» (Յովհ. Ե 44):

Մեկնութիւն. Յուցանէ, թէ փառք աչխարհիս խափան լինի հաւատոցն Քրիստոսի:

Եւ այս յայտ է ի չորրից.

Նախ՝ զի հրէայքն ուխտ եղեալ էին չխոստովանել զնա Քրիստոս, որպէս ասէ Աւետարանն. «Բազումք յետս կացին ի Քրիստոսէ» (հմմտ. Բ Պետր. Բ 21), զի սիրեցին զփառս մարդկան առաւել քան զփառս Աստուծոյ:

Երկրորդ. դարձեալ հրէայքն մարմնաւոր մեծութեան եւ փառաց յուսային ի ձեռն Մեսիային, իսկ զՔրիստոս աղքատ եւ անարգ տեսանէին, վասն որոյ ոչ ընդունէին, եւ զփառքն երկնա-

¹ C *չիք* եւ դարձեալ ... առաքեաց

² A B *չիք* ի միմեանց առնուք, C առնուլ

յին, զոր խոստանայ Քրիստոս, ոչ իմանային, եւ կարէին ի մարգարէից գիտել, զի աղքատ լինէր ըստ մարմնոյ, իսկ զնեոն ընդունին վասն մարմնաւոր փառացն եւ մեծութեան եւ առատաբաշխ լինելոյն: Դարձեալ՝ առ մեզ է բանս, զի փառքն աշխարհի¹ խափան լինի փառացն Աստուծոյ կրկին կերպիւ. նախ՝ զի սէր աշխարհիս թշնամութիւն է առ Աստուած, զի. «Ոչ կարէք Աստուծոյ ծանայել եւ նամոնայի» (Մատթ. 24, Դուկ. ԺԶ 13), - ասէ:

Երկրորդ. զի վասն փառաց մարդկան եւ սիրոյ աշխարհիս ոչ ուսանիմք եւ ոչ պահեմք եւ ոչ աղաւթեմք եւ այլն, վասն այն. «Զփառս ի միմեանց առնուք եւ զփառս զառ ի միոյն Աստուծոյ ոչ խնդրէք» (Յովհ. Ե 44):

Եւ չորիւք էր վկայութիւն, եւ չորիւք եղ յանդիմանութիւն, այսինքն՝ ոչ ունիք զկեանս եւ ոչ զսէրն Աստուծոյ, եւ զիս ոչ ընդունիք, այլ զաւտարն², եւ զփառս Աստուծոյ ոչ խնդրէք:

Այժմ ասէ.

Վասն Մովսիսի

Բան. «Մի՛ համարիք, եթէ [ես] չարախաւսեմ առ Յայր» (Յովհ. Ե 45):

Մեկնութիւն. Յայտնեմ զչարիս ձեր:

Եւ կրկին է միտք. նախ՝ եթէ ոչ միայն ես յայտնեմ զչարիս ձեր, այլ ես եւ այլ ոք ընդ իս, որպէս ասէ. «Գոյ, որ չարախաւս կայ [զձէնջ], Մովսէս՝ յոր դուքն յուսացեալ էք» (Յովհ. Ե 45): Երկրորդ. զայն ասէ, թէ ես³ ոչ չարախաւսեմ զձէնջ, այլ այլ ոք, զի առաջին գալստեամբն Քրիստոս եկն ի փրկել եւ ոչ դատապարտել, որպէս յայտ է, որ աղաւթէր վասն խաչողացն, բայց յերկրորդ գալստեանն դատելոց է, որպէս ասէ Երեմիա. «Ես եմ դատաւոր եւ վկայ, - ասէ Տէր» (տե՛ս Երեմ. ԻԹ 23):

Հարց. Մովսէս վասն է՞ր չարախաւսէ:

Պատասխան. Նախ՝ զի ոչ իմացան զբանն Մովսիսի: Երկրորդ. զի ոչ հաւատացին Քրիստոսի: տե՛ս զմիտքն. հրէայքն վասն Մովսիսի չարախաւսէին, եւ Քրիստոս իւր կամակից⁴ եցոյց զՄովսէս, եւ նոցա՝ չարախաւս: Եւ տե՛ս դարձեալ որպէս Մովսէս եւ ամենայն մարգարէք վասն հրէից չարախաւսեն, նոյնպէս առաքեալք կանոնադիրք վասն յանցաւոր քրիստոնէից չարախաւսեն աստ եւ անդ:

¹ B յաշխարհիս, C փառք աշխարհիս

² B զաւետարան

³ C **էք**

⁴ C համակից

Բան. «Ձի [ե]թե հաւատայիք [դուք] Մովսիսի, հաւատայի՞ք արդեաւք եւ իմ՞» (Յովհ. Ե 46):

Մեկնութիւն. Արդեաւք *ասելովն*¹ զազատութիւն կամաց հրէիցն ցուցանէ, զի ոչ ոք հաւատայ, եթէ ոչ կամաւորապէս:

Գիրն Մովսէսի

Բան. «Նա վասն իմ գրեաց» (Յովհ. Ե 47):

Մեկնութիւն. Չորս կերպիւ գրեաց վասն Քրիստոսի. նախ՝ ի յԱրարածքն զբանն Յակովբայ. «Մի՛ պակասեցէ պետ յերանաց նորա» (տե՛ս ԾԸՈդ. ԽԹ 10) եւ այլն: Երկրորդ. ի յԵրկրորդ Աւրէնքն գրէ². «Մարգարէ յարուցէ Տէր³» (հմմտ. Բ Օր. ԺԸ 15): Երրորդ. ի նոյն գրոց տեսանիցէք զկեանս ձեր կախեալ⁴: Չորրորդ. զոհքն եւ պատարագն եւ ողջակէզն եւ ամենայն գործք Հին Աւրինացն եւ Կտակարանացն ծածկաբար աւրինակ էին Քրիստոսի:

Բան. «Ձի թէ նորա Գրոցն ոչ հաւատայք, զիա՞րդ իմոց բանից հաւատայցէք» (Յովհ. Ե 47):

Մեկնութիւն. Ոչ թէ առաւել մեծ եւ արժանաւոր էր Մովսէս, զի զմեծութիւն ամենայն ի Քրիստոսէ ունէր, այլ վասն⁵ մտաց նոցա զիջանէ, որ ի միտս հրէիցն մեծ կարծէին զՄովսէս, որպէս յայտ է ի մեկնիչդ^{lxv}: Եւ գիտելի է, զի աւրէնքն Մովսիսի Գիր կոչի, զի Մովսէս զիւր վարդապետութիւն գրով ետ, իսկ Քրիստոսի վարդապետութիւն «Բան» ասի, զի բանիւ քարոզեաց եւ ոչ ի քարտէզ գրեաց: Նոյնպէս եւ Հոգին Սուրբ ի սիրտս առաքելոցն զբանն տպաւորեաց, յորժամ էջ ի նոսա, բայց յետոյ առաքեալքն գրեցին հրամանաւն Քրիստոսի. նախ՝ զի գիրն⁶ անկատարիցն է, եւ բանն՝ կատարելոցն: Երկրորդ. գիրն զմի եւ զնոյն խաւսի, եւ բանն՝ զբազումս: Երրորդ. գիրն ջնջելի է, եւ բանն անջինջ մնայ: Չորրորդ. գիրն⁷ յանկենդան տախտակս գրի, իսկ բանն՝ ի⁸ կենդանի տախտակս եւ ի հոգի եւ ի մարմինն գրի:

Եւ այլ պատճառն ասացաւ ի սկիզբն մեկնութեան Մատթէոս զլխոյն^{lxxvi}:

Այսքան առ այս:

¹ C ասելն

² C գրեաց

³ C ձեզ Տէր

⁴ C կախեալ գիայտ

⁵ C ըստ

⁶ B Նախ՝ գգիրն

⁷ B չիք

⁸ B չիք

ԳՐՈՒՄ Զ

Երկրորդ գլուխ երկրորդ հատորիս

«Յետ այսորիկ գնաց Յիսուս» (Յովհ. Զ 1):

Մեկնութիւն. Այս վեցերորդ գլուխ է ըստ կարգի եւ երկրորդ՝ ըստ հատորի: Նախ ճառեաց աւետարանիչս վասն կենդանական պարգեւացն Աստուծոյ, աստ¹ ճառէ վասն հոգեւոր սննդեան եւ կերակրոյ, եւ նախ ճառէ վասն մարմնաւոր կերակրոյն, որ աճեցոյց զհացն, եւ ապա քարչէ ի գիտութիւն հոգեւոր կերակրոյ՝ հացի մարմնոյ իւրոյ: Եւ զի որ յառաջ քան զայս գլուխն եցոյց ի ներգործութենէն, զի Աստուած է Քրիստոս չորս կերպիւ, աստ ցուցանէ ի կերակրելոյն², զի որ ոք հաւասարի Աստուծոյ կերակրելով եւ սնուցանելով, Աստուած է, իսկ Քրիստոս եւ այսու հաւասարի Աստուծոյ, ապա ուրեմն Աստուած է Քրիստոս:

Եւ զՔրիստոսի կերակրելն եւ սնուցանելն ցուցանէ չորս կերպիւ. նախ՝ սքանչելեաւք աճմամբ նկանակացն, եւ երկրորդ՝ ձկանցն: Երկրորդ. մխիթարութեամբ աշակերտացն ի վերայ ծովուն, որ եւ ասացն. «Ես եմ, մի՛ երկնչիք» (Յովհ. Զ 20): Երրորդ. քարոզութեամբն, որով եցոյց զինքն Հաց Կենաց: Չորրորդ. խոստմամբ Պատարագին, յորժամ ասաց. «Մարմին իմ ճշմարիտ կերակուր է, եւ արիւն իմ՝ ճշմարիտ ըմպելի³» (Յովհ. Զ 56) եւ այլն:

Իսկ այժմ սկիզբն դնէ վասն առաջնոյն՝ ասելով.

Բան⁴. «Յետ այսորիկ գնաց Յիսուս» (Յովհ. Զ 1):

Եւ գիտելի է, զի խնդրէին հրէայքն սպանանել զՅիսուս, եւ դեռեւս ոչ էր հասեալ ժամ Նորա, վասն որոյ ել ի Հրէաստանէ եւ գնաց աւրինակ տալով մեզ, զի տեղի տացուք ի ժամանակի փորձութեան, զի մարթ է խոյս տալ հաւատացելոցն Քրիստոսի առ ժամանակ մի: Եւ ծովն գալիլեացւոց Տիբերեայ ասի, զի յերկիրն գալիլեացւոց քաղաք մի անուն Սեներէթ, ի վիճակն Նեփթաղիմա շինեաց Հերովդէս եւ մեծացոյց զնա յանուն Տիբերեայ կայսեր: Եւ այս երկրորդ անգամ գնալն է յերուսաղէմ ի Գալիլեայ, զի առաջին այն է, որ գնաց ի Սամարիայ եւ ի Գալիլեայ:

Բան. «Եւ զհետ երթայր նորա ժողովուրդ բազում» (Յովհ. Զ 2):

¹ A B այս

² C կերակրոյն

³ A B *չիք* իմ ճշմարիտ ըմպելի

⁴ A B *չիք*

Մեկնութիւն. Վասն չորից. նախ՝ ոմանք նենգութեամբ, որպէս փարիսեցիքն, որ կամէին զՆա որսալ բանիւք: Երկրորդ. ոմանք ի սիրոյ, այսինքն՝ հաւատացեալքն: Երրորդ. ոմանք ի լսել զբանն փափագանաւք: Չորրորդ. ոմանք վասն սքանչելեաց տեսութեան միայն, այլ ոչ վասն հաւատոցն ճշմարտութեան:

Բան. «Զի տեսանէին զնշանսն, զոր առնէր ի վերայ հիւանդաց¹» (Յովհ. Զ 2):

Մեկնութիւն. Առ ի ցուցանել, զի սքանչելիքն այն լինէին աստուածահրաշ զաւրութեամբն Քրիստոսի, զի կատարելապէս առողջանային, որպէս թէ չէր բնաւ հիւանդացեալ զորս բժշկէր Քրիստոս, քանզի կախարդութեամբ լինի երբեմն զարմանալի բան, սակայն անաւգուտ, որպէս զխաւսիլ պատկերաց եւ այլ սոյնպիսիք:

Թէ² ի լեառն ել Քրիստոս

Բան. «Ել ի լեառն Յիսուս եւ անդ նստէր աշակերտաւքն հանդերձ³» (Յովհ. Զ 3):

Մեկնութիւն. Ի լեառն ել նախ վասն⁴ աղաւթելոյ: Երկրորդ. մեղմով զաշակերտսն ուսուցանելոյ, որպէս թէ դաս ասել:

Եւ չորս ինչ ուսուցանէ մեզ. նախ՝ յետ ժողովրդեանն քարոզելոյ պարտ է եւ զաշակերտսն ուսուցանել: Երկրորդ. նախ աղաւթել հասարակ եւ ապա առանձին: Երրորդ. հասարակաց պահել եւ յետոյ՝ առանձնակի: Չորրորդ. զգործս մարմնաւոր եւ հոգեւոր. նախ՝ պարտ է հասարակաց⁵ գործել միաբանից եւ ապա՝ զառանձնականն, թէ չիցէ բաւական, զի ընդհանուրն պատուական է, քան զմասնաւորն⁶:

Վասն գատկաց

Բան. «Եւ էր մերձ Չատիկ՝ տաւնն հրէից» (Յովհ. Զ 4):

Մեկնութիւն. Այս երկրորդ Չատիկն է, զոր յիշէ Աւետարանն, զի առաջին խարազանաւ եհան ի տաճարէն, իսկ որ ի⁷ Պրո-

¹ A չիք ի վերայ հիւանդաց, C հիւանդացն

² C Յարց. թէ

³ A B չիք

⁴ C չիք

⁵ C զհասարակացն

⁶ C զմասնականն

⁷ A B չիք ի

պատրիկէն զհիւանդն ողջացոյց, տաւն էր Պենտէկոստէն¹ կամ Տաղաւարահարացն: Այլ ոմանք ասեն, թէ այս է Տաղաւարահարացն ըստ կարգին իմացեալ, այլ ոչ է, զի² Զատիկ ասէ:

Եւ³ յայսմ Զատիկի Յիսուս ոչ զնաց յԵրուսաղէմ վասն կրկին պատճառի. նախ՝ զի գրեալ էր յաւրէնսն վասն այնոցիկ, որ յայտնապէս թշնամիք ունիցին, ոչ երթալ ի տաւնն, զի մի նենգեսցին ի ճանապարհին: Եւ Քրիստոս յայտնի թշնամիս ունէր զհրէայսն, որ խնդրէին սպանանել զՆա: Դարձեալ՝ որպէս Քրիստոս երբեմն պահելով զաւրէնսն ցուցանէր զինքն մարդ գոլ ճշմարտապէս ծնեալ յիսրայէլացւոցն ըստ մարմնոյ, նոյնպէս երբեմն ոչ պահելով զաւրէնսն⁴ զինքն Աստուած ցուցանէր եւ ի վեր քան զաւրէնսն:

Վասն նկանակացն

Բան. «Բարձ ի վեր գաչս իւր Յիսուս» (Յովհ. 2 5):

Մեկնութիւն. Նախ՝ մարմնոյ աչաւք, երկրորդ՝ զգայութեամբ նայիլն ասէ:

Բան. «Եւ ետես, զի ժողովուրդ բազում գայր առ նա» (Յովհ. 2 5):

Մեկնութիւն. Քանզի այնչափ ցանկային լսել զքարոզութիւն Յիսուսի եւ տեսանել զսքանչելիս նորա, մինչ զի մոռացեալ էին հաց տանել ընդ ինքեանս⁵:

Բան. «Ասէ ցՓիլիպպոս. «Ուստի՞ զնեսցուք հաց, զի կերիցեն դոքա»» (Յովհ. 2 5):

Մեկնութիւն. Եւ բանն այն, որ ի Մատթէոս ասէ. «Մատեան [առ նա] աշակերտքն եւ ասեն. «Տեղիս անապատ⁶ է [եւ աւրս տարածամեալ], արծակեա՛ գժողովուրդսդ»» (Մատթ. ԺԴ 15): Եւ այլն, չեն ընդդէմ միմեանց, զի նախ աշակերտքն ասացին. «Արծակեա՛ գժողովուրդսդ», եւ ապա Քրիստոս զՓիլիպպոս եհարց, զոր աստ ասէ:

Իսկ վասն է՞ր զՓիլիպպոս եհարց, ասէ մեկնիչն^{lxvii}, զի նմա ուղղութեան պէտք էր սքանչելեաւք, զի ունէր ինչ թերութիւն, որպէս անդ ասաց. «Յոյց մեզ գձայր, եւ շատ է մեզ» (Յովհ. ԺԴ 8):

Բան. «Պատասխանի ետ Փիլիպպոս. «Երկերիւր դահեկանի հաց չէ դոքա բաւական»» (Յովհ. 2 7):

¹ C Պենտակոստէն

² B չիք

³ C չիք

⁴ B չիք ցուցանէր զինքն մարդ ... ոչ պահելով զաւրէնսն

⁵ C մինչ զի հաց անգամ ոչ մտածէին տանել ընդ ինքեանս

⁶ B յանապատ

Մեկնութիւն. Որպէս թէ ասել՝ եւ առ մեզ եւ ոչ մի դրամ ոչ¹ գոյ: Դարձեալ² ցուցանէ, թէ թանձրամիտ էր Փիլիպպոս, եւ ոչ հայէր ի զաւրութիւն Քրիստոսի, որ զջուրն ի գինի դարձոյց, եւ զայլ նշանսն:

Բան. «Ձայս ասէր փորձելով զնա³» (Յովհ. 2 6):

Մեկնութիւն. Փորձէր զնա Քրիստոս. նախ՝ զի այնու պակասութիւն զնոջն յայտնի լինէր: Երկրորդ. որպէս փորձեաց Աստուած զԱբրահամ, զի հնազանդութիւն նորա եւ հաւատք յաշխարհի յայտնի լինէր, եւ սորայս պատասխանին:

Բան. «Այլ ինքն զիտէր զինչ առնելոց էր» (Յովհ. 2 6):

Մեկնութիւն. Ոչ թէ հարցանէ վասն ինքեան գիտելոյ, զի չորս ինչ գիտէր աստ. նախ՝ գիտէր զպակասութիւն զնոջն: Երկրորդ. գիտէր զտեղիքն⁴ անապատ: Երրորդ. գիտէր զպատասխանին Փիլիպպոսի: Չորրորդ. գիտէր զսքանչելիքն, որ⁵ առնէր:

Բան. «Ասէ ցնա մի յաշակերտացն [նորա] Անդրէաս» (Յովհ. 2 8):

Մեկնութիւն⁶. Մատթէոս գրեալ է, թէ աշակերտքն ասացին, եւ ոչ՝ մի ոմն (հմմտ. Մատթ. ԺԴ 17): Ասեն վարդապետք, թէ ոչ են ընդդէմ միմեանց. նախ՝ թէ անդ բազմաւորական վասն եզականին ասէ, զի յորժամ ոմն ի յամբոխէն իր ինչ գործեաց, ասեն սովորաբար, թէ ամբոխն արար: Երկրորդ. լինի թէ առանձին⁷ բազումքն ասացին զբանն, իսկ յայտնի՝ մինն ասաց: Եւ Անդրէաս ներհուն երեւի քան զՓիլիպպոս, որ թանձրամիտ էր:

Եւ⁸ զի՞նչ է թանձրամիտն

Եւ նախ տեսցուք, թէ⁹ զի՞նչ է թանձրամիտն.

Գիտելի է, զի երեքն են սոքա, այսինքն. Անմիտ, Թանձրամիտ եւ Նրբամիտ: Անմիտ է, որ զբանն ի միտ ոչ առնու, իսկ թանձրամիտ է¹⁰, որ միայն զնոյնն իմանայ, եւ նրբամիտ է, որ զբանն համեմա-

¹ C չիք

² B չիք

³ A B չիք

⁴ C գտեղից

⁵ B գոր

⁶ B չիք

⁷ C առանձին

⁸ C չիք

⁹ C չիք

¹⁰ C չիք

տէ առ այլս եւ իմանայ, որպէս աստ Փրկիպպոս թանճրամիտ էր¹, որ բազում նշանս տեսեալ էր, այլ ի վերայ հացի՝ ոչ, եւ Անդրէաս նրբամիտ էր, զի ի միտ էած զհացն, զոր աճեցոյց Եղիսէ (հմմտ. Դ Թագ. Դ 42-44), վասն այն ասէ.

Բան. «Է աստ պատանեակ մի, որ ունի հինգ գարեղէն նկանակ² եւ երկուս ձկունս, այլ այն զի՞նչ է առ այդչափ մարդիկո՞» (տես Յովհ. 2 9):

Մեկնութիւն. Իբրու ասել՝ թէպէտ Եղիսէէ աճեցոյց զհացն, այլ այն քսան նկանակ էր, եւ կերողքն՝ հարիւր մարդ: Եւ մեկնիչդ^{lxxviii} յայտնէ⁴, զի ոչ ինչ ծածկէին աշակերտքն ի Տեառնէ:

Եւ թէպէտ Քրիստոս կամաւ արար սքանչելիքն, այլ հարկ էր վասն երեք⁵ պատճառի. նախ՝ վասն բազում ժողովրդեանն, զի քաղցեալ էին, եւ վասն փափագման բանին եւ սքանչելեացն հաց մոռացան տանիլ ընդ ինքեանս⁶: Երկրորդ պատճառ. զի յայտնի լինէր պակասութիւն գնոջն, զի ոչ ինչ ունէին որով գնէին, որպէս ասէ Մատթէոս. «Այլ ոչինչ ունիմք, բայց հինգ նկանակ միայն եւ երկուս ձկունս» (հմմտ. Մատթ. ԺԴ 17): Երրորդ պատճառ. վասն սակաւութեան կերակրոյն, որպէս ասէ. «Յինգ նկանակ եւ երկուս ձկունս»:

Վասն աղքատութեան

Եւ տես զաղքատութիւն աշակերտացն, որ զմարգարէական կատարելութիւն յանձինս ստացեալ ունէին, որով անփոյթ առնէին վասն կերակրոյ, զի երկոտասանք էին եւ հինգ հաց միայն ունէին, եւ տակաւին այն ոչ էր նոցա, այլ միոյ պատանեկի սիրելոյ իւրեանց եւ բարեկամի⁷, ապա յայտ է, զի մարգարէքն աղքատութեամբ կեցին եւ Տէր մեր եւ աշակերտքն աղքատութեամբ շրջեցան, եւ երանի ետ աղքատաց հոգւով (հմմտ. Մատթ. Ե 3): Եւ վայ ասաց մեծատանց (հմմտ. Դուկ. 2 24): Յայտ ուրեմն է, զի քրիստոնէից զաղքատութիւն կամի Քրիստոս, եւ առաւել ազգիս մերոյ զաղքատութիւն է շնորհեալ⁸:

Բան. «Ասէ Յիսուս. “Բազմեցուցեք զմարդիկդ”» (Յովհ. 2 10):

¹ Ը է

² Ը նկանակս

³ Ը այսչափ մարդիկս

⁴ Ը մեկնչէդ յայտնի է

⁵ Ը չորս

⁶ Ը որ հաց անգամ ոչ բարձին ընդ ինքեանս

⁷ Ը պատանեկի միոյ, բարեկամի իւրեանց

⁸ Ը շնորհեալ, եւ է յիրաւի

Մեկնութիւն. Կարգաւ եւ սահմանաւ նստան, ուր հարիւր-հարիւր եւ ուր¹ հիցուն-հիցուն վասն կրկին պատճառի. նախ՝ զի ամենայն գործք մեր կարգաւ եւ սահմանաւ լիցի: Երկրորդ. զի առաւել յայտնեսցի թիւ բազմելոցն եւ լինելութիւն սքանչելեացն:

Իսկ մեկնիչն ասէ վասն երեք պատճառի^{lxxix}. նախ՝ զի ի միտ ածցեն զկարողութիւն սքանչելեացն: Երկրորդ. զի անեսցին ի հաւատն: Երրորդ. զի հաստատուն մնասցէ առ նոսա: Առաջինն սկիզբն է հաւատոյն, միջինն՝ աճումն, վերջինն՝ կատարումն:

Վասն խրատոյն

Բան². «Եւ էր խոստ յոյժ ի տեղւոջն» (Յովհ. Զ 10):

Մեկնութիւն³. Վասն չորից յիշէ զխոտն. նախ՝ զի ցուցցէ գտեղին պատշաճ առ ի նստել եւ յուտել: Երկրորդ. զի խոտն փոխանակ սեղանոյ լիցի: Երրորդ. զի խոտն անասնոց է կերակուր, եւ գլուխն՝ մարդկան, որ գլխաւորն է: Չորրորդ. խոտն զհին աւրէնս նշանակէ, ուր նստան ի վերայ, եւ կերակուրն՝ զչնորհս, որ ի Քրիստոսէ ընկալան:

Զի՞նչ է «Իբրեւ»-ն

Բան. «Եւ բազմեցան մարդիկն թուով իբրեւ իինգ հազար» (Յովհ. Զ 10):

Մեկնութիւն. Ըստ սովորութեան եբրայեցւոցն թուին միայն որք ի քսան՝ ամենիցն ի վեր, եւ ոչ⁴ թուին աստ կանայք եւ մանկտիքն, որպէս ասէ Մատթէոս (հմմտ. Մատթ. ԺԴ 21):

Իբրեւն չորս նշանակութիւն ունի. նախ՝ է տեղիք⁵ ստուգութեան, որպէս այն. «Իբրեւ, զի բարի է Աստուած Իսրայէլի⁶» (Սաղմ. ԶԲ 1): Երկրորդ. է տեղիք⁷ աւրինակի, զի «Իբրեւն» եւ «որպէսն» զնոյն ցուցանեն: Երրորդ. է ժամանակի ցուցակն, ըստ այնմ. «Իբրեւ նոքա գնացին» (Մատթ. ԻԵ 10), այսինքն՝ յորժամ գնացին նոքա: Չորրորդ. է տեղի սովորութեան, զի զմեծ մասն յիշելով զաւելին կամ զպակասն զանց առնեն մարդիկ, սոյնպէս

¹ A B չիք

² C Մեկնութիւն

³ C չիք

⁴ A B չիք

⁵ C ի տեղի

⁶ C Իսրայէլի Աստուած

⁷ B տեղի, C ի տեղի

եւ չորս աւետարանիչքն իբրեւ ասելով ըստ սովորութեան մարդկան զգուշութեամբ խաւսեցան:

Եւ այս վասն կրկին պատճառի. նախ՝ զի գրէին որպէս պատգամաբանքն¹ եւ հետեւէին² հասարակ համբաւոյն, որպէս եւ նոցա յիշողականին պատահէր: Երկրորդ. ուսուցանէին, թէ պարտ է ամենայն ումեք զգուշութեամբ խաւսել:

Բան. «Էառ զհացն Յիսուս, աւրինեաց եւ բաշխեաց» (Յովհ. Զ 11):

Մեկնութիւն. Ինքն էառ զհացն եւ բաշխեաց վասն չորս պատճառի. նախ՝ զի իւրով զաւրութեամբն լինէր սքանչելիքն այն: Երկրորդ. զի ցուցանէր զիւր սէրն առ ժողովուրդն: Երրորդ. զի տացէ աւրինակ խոնարհութեան մեզ: Չորրորդ. զի ինքն է աղբիւր շնորհաբաշխութեան, որ տայ արժանաւորացն զամենայն պարգեւս աստ եւ ի հանդերձեալն, որպէս ասէր. «Ի սեղան Յաւր իմոյ բազմեցուցից եւ անցեալ³» (Իմմտ. Դուկ. ԻԲ 30):

Վասն աւրհնութեան հացին

Եւ գիտելի է, զի Քրիստոս ի⁴ սկիզբն նշանացն, զոր առնէր, գոհանայր զԱստուծոյ վասն չորս պատճառի. նախ՝ զի ցուցցէ, թէ պարտ է զամենայն ինչ յԱստուծոյ խնդրել: Երկրորդ. զի զամենայն պատիւ առ Հայր վերաբերէր: Երրորդ. ցուցանէր զինքն ի Հաւրէ, զի զամենայն ինչ, զոր առնէր, կամաւ եւ զաւրութեամբ Հաւր առնէր: Չորրորդ. առ ի յուսումն մեզ, որ զամենայն գործս մեր ի պատիւ եւ ի փառս⁵ Աստուծոյ արասցուք եւ մի՛ ի գովութիւն անձանց մեր:

Իսկ որ ասէ Մատթէոս, թէ Քրիստոս հայեցաւ ի վեր յերկինս (Իմմտ. Մատթ. ԺԴ 19), եւ այն վասն երեք պատճառի. նախ՝ առ⁶ ի ցուցանել, թէ զմիտս ունէր առ Աստուած վերացեալ: Երկրորդ. ի յուսուցանել զմեզ ի յաղաւթելոյն ժամն արտաքին նշան համեստութեան ստանալ եւ մի յայս կոյս եւ յայն կոյս նայիլ⁷: Երրորդ. զի այնպէս վայել էր Քրիստոսի պատուել զՀայր մտաւք, որպէս եւ ցուցանէ հայեցուածք աչացն եւ համբարձումն ձեռաց ամբառնալ ի վեր ընդ մտացն:

¹ C պատգամականքն

² B համբերելին

³ C եւ անցեալ պաշտեցայց զձեզ

⁴ B **չեք**

⁵ B ի փառս եւ ի պատիւ

⁶ C **չեք** առ

⁷ B Յայիլ, C Նայել

Դարձեալ՝ ըստ Մատթէոսի Քրիստոս աւրհնեաց, այսինքն՝ զԱստուած եւ զհացն, բայց այլ եւ այլ կերպիւ, զի զԱստուած աւրհնեաց շնորհակալ լինելով եւ զհացն աւրհնեաց՝ սրբելով եւ աճողական զաւրութիւն տալով:

Բան. «Առ զհացն [Յիսուս, եւ] զոհացաւ եւ բաշխեաց բազմականացն, նոյնպէս եւ ի ձկանցն որչափ եւ կամեցան» (Յովհ. Զ 11):

Եւ աստ լինի երեք հարց.

Առաջին. Թէ վասն է՞ր գոհացաւ ի վերայ հացին միայն, եւ ոչ ի ծովուն սաստելն, եւ ոչ յանդամալուծին, եւ ոչ ի կուրին բժշկելն:

Պատասխան. Ասէ այսմ¹ Ոսկերերանն երեք պատճառ. նախ՝ զի ուսուցէ զմեզ² յամենայն ժամ աղաւթել եւ գոհանալ եւ ապա ճաշակել: Երկրորդ. զի ցուցցէ, թէ ոչ է հակառակ Հաւր, որպէս հրէայքն կարծէին, այլ³ միշտ միակամ եւ միազաւր ընդ Հաւր: Երրորդ. գոհացաւ, զի մի՛ կարծեսցի չար արուեստիւ եւ սատանայիւ լինել, այսինքն՝ կախարդութեամբ, այլ ի զաւրութենէն Աստուծոյ:

Դարձեալ՝ վասն չորս պատճառի պարտ է մեզ աղաւթել եւ գոհութեամբ ճաշակել. նախ՝ զի աղաւթքն հոգւոյն է կերակուր, որպէս հացն մարմնոյն, վասն այն պարտ է նախ զհոգին կերակրել եւ ապա՝ զմարմինն: Երկրորդ. զի պարտ է աւրհնել զպարգեւատուն եւ ապա զպարգեւն ընդունել, զի մի ապերախտ լիցուք: Երրորդ. զի գոհութիւն կրկին աւգտութիւն ունի, այսինքն՝ զի առաւել պարգեւացն հատուցումն է եւ վերստին պարտական առնէ: Չորրորդ. զի որոշեսցին կերակուրք քրիստոնէից ի յայլ ազգեաց, ե՛ւ ի կռապաշտիցն, ե՛ւ ի հրէիցն, այլ եւ յանասնոց եւ ի գազանաց, որք միայն կերակուր ուտեն առանց աղաւթից եւ գոհութեան, ապա պարտ է ի ճաշակել զՍուրբ Խորհուրդ մարմնոյն⁴ եւ արեանն⁵ Քրիստոսի «զԳոհանամքն» ասել, այլ եւ ընդունելով զնշխարքն⁶ սուրբ զսաղմոսն երգել. «Աւրհնեցից զՏէր յամենայն ժամ» (Սաղմ. ԼԳ 2), եւ ի մարմնաւոր սեղանն. «Զբարձր առնեմն» երգել: Եւ որպէս Տէրն մեր եւ աշակերտքն կանգնեալ գոհացան, նոյնպէս եւ մեզ պարտ է կանգնել, աւրհնել եւ նստել ճաշակել, եւ վերստին կանգնել եւ գոհանալ:

¹ B յայսմ

² C ուսուցանէ մեզ

³ B **չիք**

⁴ B մարմնոյ

⁵ A **չիք** եւ արեանն

⁶ C զնշխարն

Թէ յանապատն եւ զհացն

Երկրորդ հարց. *Վասն է՞ր յանապատն եւ ոչ ի քաղաքի աճեցոյց զհացն:*

Պատասխան¹. Ասեն վարդապետք՝ վասն վեց պատճառի. նախ՝ զի թէ ի քաղաքի էր, կարծէին հրէայքն, թէ ծածկաբար ի տանէ հաց առին եւ բաշխեցին, այլ յանապատի արար, յորժամ յայտնեցաւ քաղց ժողովրդեանն եւ աղքատութիւն աշակերտացն: Երկրորդ. վասն պիտոյից ժողովրդեանն, զի թէ ի շինագահս էին, հաց առնուլ կարէին իւրեանց: Երրորդ. զի բարձցէ զկարծիս փառասիրութեան ախտի, զի թէ ի քաղաքի էր եղեալ, սնափառութիւն լինել կարծէին: Չորրորդ. ի ցուցանել զՉերմ սէր ժողովրդեանն եւ զհաւատս, որ անփոյթ արարեալ էին զամենայն հոգս մարմնական եւ գնացեալ յանապատ ընդ Քրիստոսի: Հինգերորդ. առ ի համեմատութիւն այսմ սքանչելեացս առ հին սքանչելիքն, որ մանանայիւ կերակրեցան յանապատին: Վեցերորդ. առ ի ցուցանել, թէ այնոցիկ, որ փախչին յաշխարհէ եւ հետեւին Քրիստոսի կամաւոր աղքատութեամբ, ամենայն պիտոյք նոցա պարզեւեալ լինէին:

Թէ ոչ նոր ստեղծ

Երրորդ հարց. *Վասն է՞ր ոչ ստեղծեաց՞ նոր հաց, այլ զհինն աճեցոյց:*

Պատասխան. *Եւ այս վասն վեց պատճառի.*

Առաջին. ի յայտնութիւն այնմ սքանչելեացն, զի թէ նոր հաց էր ստեղծեալ, ասէին հակառակքն, թէ ծածուկ ունէր եւ յայտնեաց:

Երկրորդ. ի յանդիմանութիւն չար հերձուածողաց մանիքեցւոցն, որ զամենայն մարմնական իրս չար ասէին եւ ի սատանայէ եղեալ, իսկ Քրիստոս աճեցոյց զհացն՝ եցոյց զնա բարի գոլ:

Երրորդ. եցոյց զնոր կարգ³ գործելոյն եւ զիւր իշխանութիւն ի վերայ աշխարհի⁴, զի ոչ էր եկեալ նոր իր⁵ ստեղծանել ի յոչնչէ՞, այլ զհինն նորոգել եւ ի կատարելութիւն ածել:

¹ A B *չիք*

² A B ստեղծ

³ C կերպ

⁴ B յաշխարհի

⁵ C իրս

Չորրորդ. ցուցանել այսու զաճուճմն քրիստոնէական իմաստութեանց, այսինքն՝ վարդապետութեան եւ շնորհաց, զոր ի մէջ եկեղեցւոյ արար եւ առնէ միշտ, զի ի սակաւ գրոց եւ խորհրդոց անբաւ իմաստութիւն եւ շնորհ անճեցոյց:

Հինգերորդ. զայն ցուցանել, որ ի մի աղբերէ շնորհացն Քրիստոսի զանազան պարգեւք ելանեն յազգս մարդկան, եւ որպէս բեկանելով բաժանին առ մեզ, վասն այն աստ զնկանական եբեկ, եւ յորժամ զմարմինն իւր ետ աշակերտացն, զհացն զայն եբեկ: Եւ զկնի յարութեան ետ ծանաւթս ի բեկանել հացին:

Վեցերորդ. զայն ցուցանել, զի ազգս մարդկան ի գործ շնորհացն Աստուծոյ, որ զմեզ կերակրէ, որպէս նիւթական գործակից լինի հինգ զգայութիւն մարմնոյս, որպէս հինգ նկանակն, եւ հանճար եւ կամս մեր որպէս զերկու ձկունս, եւ ի սոցանէ զանազան գործ առաքինութեան անէ: Իսկ թէ հացն եւ ձուկն յուճ ձեռս անէին, ոմանք ասեն՝ միայն ի ձեռս Քրիստոսի անէր, եւ առաքեալքն բաշխէին, զի սքանչելիքն միայն ի ձեռս Քրիստոսի լիցի², եւ Ոսկեբերանն ասէ, թէ ի ձեռն Քրիստոսի անէր եւ բաշխէր, այլ եւ ի ձեռս առաքելոցն եւս անէին, առ ի ցուցանել, թէ զամենայն շնորհս, որ տայ Քրիստոս եւ մարդիկ անճեցուցանեն յինքեանս, որպէս ցուցաւ: Եւ զիտելի է, զի Քրիստոս ոչ անճեցոյց ի միոյ հացէ բազումս առնելով, այլ³ զնշխարս անճեցուցանելով, զի առաւել զգալի յայտնեսցի սքանչելիքն, զի ոչ կարէին հակառակ ասել⁴, թէ ծածկաբար բերէին: Եւ տե՛ս, զի Քրիստոս միապէս ետ ամենեցուն, եւ ի հասարակ տեղիք նստոյց ի վերայ դալար խոտոյ: Ասէ Ոսկեբերանն, զի ցուցցէ այնու զխոնարհութիւն եւ զեղբայրսիրութիւն եւ զպարկեշտութիւն, զի ամենայն ինչ հասարակ լիցի աստուածապաշտիցն: Դարձեալ՝ զի աստ բաշխեաց եւ ետ զնշխարսն, նոյնպէս եւ մեզ պարտ է զնշխարսն բաշխել եւ տալ ժողովրդեանն: Եւ որպէս զհաց մարմնոյն բաշխեաց ի Վերնատունն եւ ետ, պարտ է եւ մեզ մասն տալ զհաղորդութիւն, եւ ոչ՝ բոլոր: Եւ որպէս յետ յարութեան խաչանման եբեկ եւ ետ ծանաւթս ի բեկանել հացին, որ սոյնպէս սովոր էր նախ քան զխաչն առնել, նոյնպէս եւ մեզ պարտ է ի սեղանն զաղուհացն կտրել խաչանման:

¹ B ի ոչ ընչէ

² C միայն ի Քրիստոս լիցի

³ B այլ եւ

⁴ B ասել Քրիստոսի

Վասն դոնի

Դարձեալ գիտելի է, որ ի վանորայս եփեն զհացն եւ կոչեն «դոն», այսինքն՝ դոնն նուազ եւ փոքր ի ձեւ ձկան, եւ բեկեալ նկանակացն նմանեցուցեալ:

Վասն ժողովելոյ զնշխարս

Բան. «Եւ իբրեւ յագեցան, ասէ Յիսուս ցաշակերտսն. “ժողովեցէք զնշխարեալ կոտորսդ¹» (Յովհ. Զ 12):

Մեկնութիւն. Եւ աստ լինի երեք հարց.

Առաջին. Վասն է՞ր հրամայէ ժողովել զնշխարս²:

Պատասխան³. Ասեն վարդապետք՝ վասն երեք պատճառի.

Նախ՝ ցուցանէ, թէ պարտ է առաջնորդաց հոգ տանել վասն աղքատաց, եւ աշակերտքն եպիսկոպոսք եւ առաջնորդք լինելոց էին, վասն այն նոցա հրամայեաց:

Երկրորդ. ի յայտնութիւն սքանչելեացն, զի թէ ուրուական էր, նշխար մնացուածոց⁴ ոչ երեւէր, զի տարան զնշխարսն առ այլս, որք ոչ էին տեսեալ, եւ նոցա ուտելովն գիտացին, զի ստոյգ հաց էր, եւ հաւատացին:

Երրորդ. ցուցանէ, թէ պարտ է վարդապետաց ժողովել զբանս ի Սուրբ Գրոց, զի զմեծագոյն խորհուրդս, զոր թանձրամիտ ժողովուրդն ոչ կարէ իմանալ, չէ պարտ անփոյթ առնել, այլ պարտ է վարդապետաց⁵ քննել զԳիրս եւ կերակրել բանիւ զժողովուրդն: Այլ գիտելի է, զի որպէս Քրիստոս զհացն ի նոցանէ էառ եւ բազմացոյց, եւ ոչ թէ նոր ստեղծեաց, սոյնպէս պարտին վարդապետք զհոգելից եւ ուղղափառ առաջնորդաց իւրոց զբանս քննել եւ ժողովել եւ ոչ թէ նորաձեւ կարգս ի յեկեղեցիս մուծանել, եւ անտի զանկարգութիւն եւ զկռիւ շահել: Այլ եւ Քրիստոս որքան յերկրի էր զհին աւրէնս եւ զմարգարէից բանս ուսուցանէր եւ զմեկնութիւնս նոցա:

Զվաղիւն մի հոգայք

Երկրորդ հարց. Վասն է՞ր այլ ուրեք հրամայեաց Քրիստոս զվաղուեանն մի հոգալ եւ մի ստանալ պարկ եւ մի հաց եւ աստ հրամայեաց ժողովել զկոտորսն:

¹ A B *չիք* զնշխարեալ կոտորսդ

² C զնշխարսն

³ C *չիք*

⁴ C մնացուածոցն

⁵ C վարդապետացն

Պատասխան. Նախ՝ անդ ասաց վասն անձին մի հոգալ, աստ ասաց¹ վասն աղքատաց ժողովել:

Երկրորդ. թէ պէտք կարեացն այլ ուստեք լինի հնար, ոչ է պարտ զվաղիւն հոգալ, իսկ յորժամ ոչ լինի հնար, պարտին զվաղիւն հոգալ²:

Երրորդ. զի չհոգալ զվաղիւն ոչ է ամենեցուն կանոնք, այլ միայն նոցա է, որ ի վարս առաքինութեան շրջին³, իսկ հասարակ տանց եւ գեւղից պարտ է զվաղիւն հոգալ վարելով եւ սերմանելով եւ այլն:

Չորրորդ. զվաղիւն չհոգալ⁴ վասն մարմնոյ եւ ժամանակիս ասաց, իսկ վասն հոգեւոր իմաստից եւ հանդերձեալ կենացն, որ վաղիւն է, պարտ է այսաւր հոգալ, որպէս աստ ասէ.

Վասն սակառացն

Բան. «Ժողովեցին եւ լցին երկուտասան սակառի զկոտորոցն⁵» (Յովհ. Զ 13):

Մեկնութիւն. Եւ այս ոչ պատահամբ, այլ աստուածային նախախնամութեամբն, ըստ թուոյ առաքելոցն առ ի բառնալ զնոսա, զի այնու նշանակեցաւ, որ առաքեալքն կրելոց էին զնշխարս բանին Քրիստոսի ընդ ամենայն աշխարհս:

Երրորդ հարց. Թէ ուստի⁶ էին սակառիքն:

Պատասխան. Չորս է իմացումն. նախ՝ ոմանք ասեն, թէ ի մերձաւոր գեղջէ առին: Երկրորդ. ասեն ոմանք, թէ բերեալ էին առ ի վաճառել ժողովրդեանն: Երրորդ. ոմանք ասեն, թէ զհիւանդքն բերէին⁶ սակառաւքն եւ բժշկեցան, յայնցանէ էր: Չորրորդ. ասեն ոմանք, թէ տարան զկոտորսն ընդ ինքեան ի գիւղ մի եւ անդ լցին ի սակառի եւ այնու կատարելապէս յայտնեցան սքանչելիքն, զի վերջին մնացորդն առաւել էր, քան զառաջին սկիզբն:

Բան. «Իսկ մարդիկն իբրեւ տեսին զնշանսն, զոր արար Յիսուս» (Յովհ. Զ 14):

Մեկնութիւն. Եւ այսու երեք պտուղ ցուցանէ. նախ՝ զի հաւատացին ի Քրիստոս: Երկրորդ. զի պատուեցին զՔրիստոս: Եր-

¹ C հրամայեաց

² B կրկ. իսկ յորժամ ... զվաղիւն հոգալ

³ C շրջիցին

⁴ C չիք վարելով եւ ... զվաղիւն չհոգալ

⁵ A B չիք

⁶ C որ բերէին

րորդ. զի խնդրեցին զՔրիստոս ի վերայ ինքեանց թագաւոր կացուցանել:

Վասն մարգարէին

Բան. «Եւ նա է ճշմարիտ մարգարէն, որ գալոց էր յաշխարհ¹» (Յովհ. Զ 14):

Մեկնութիւն. Տե՛ս, զի գիտէին ի Գրոց եւ գողանային: Այն, զոր Մովսէս ասաց յԵրկրորդ Աւրէնքն. «Մարգարէ յարուսցէ ձեզ² Տէր» (հմմտ. Բ Օր. ԺԸ 15), եւ յորժամ տեսին ժողովուրդն զսքանչելիսն Յիսուսի, խոստովանեցան զնա նոյն եզական մարգարէ, եւ ասացին. «Սա է ճշմարիտ Քրիստոսն, որ գալոցն էր» (Յովհ. Զ 14), զի այլ մարգարէքն ոչ եկին յայս³ անուն, այլ եկին ի պատմել զգալուստն Քրիստոսի:

Եւ թէ Մովսէս վասն էր մարգարէ կոչեցաւ, ասէ մեկնիչդ^{lxxx}. վասն երեք պատճառի. նախ՝ վասն մեծամեծ սքանչելեացն: Երկրորդ. վասն տկար հաւատոց ժողովրդեանն, որպէս եւ այժմ այլազգիք վասն անհաւատութեան փեղամբար ասեն: Երրորդ. զի մարգարէ անուամբ յարեսցին ի նա եւ ի նշանացն⁴ ի կատարեալ գիտութիւն հասցեն նմա:

Վասն երեքկին⁵ գալստեան հռոմայեցւոցն

Եւ տե՛ս, զի ասէ. «Որ ոչ լուիցէ մարգարէին, սատակեսցի յԻսրայէլէ» (հմմտ. Բ Օր. ԺԸ 19), որպէս եղեւ. նախ՝ առ խաչահանունքն յետ քառասուն ամի ի ձեռն Տիտոսի եւ Վէսպիանոսի ի նոյն Զատկի տաւնին ժողովեցան ի վերայ Երուսաղէմի, եւ հաւատացեալքն ցրուեցան յերկիրս հեռաւորս եւ պաշարեալ առին զԵրուսաղէմ, եւ երեսուն եւ վեց բիւր ի սուր արկին եւ յիսուն բիւր գերի վարեցին եւ վաճառեցին հինգ-հինգ դահեկանի զգլուխն մարդոյ:

Այս առաջին կոտորումն հրէից:

Երկրորդ եղեւ յետոյ. հինգ հարիւր քառասուն եւ եւթ թուին հռոմայեցւոց եկին ի վերայ քաղաքին ի չորս կողմանց եւ առին զԵրուսաղէմ եւ զայլազգիսն կոտորեցին սրով քառասուն եւ

¹ A չիք

² B չիք

³ B այս

⁴ C ի կատարեալ նշանացն

⁵ A B երեքին

Հինգ հազար ոգիս, եւ ոչ մնաց ի նոցանէ եւ ոչ մի, մինչ կաթողիկոսին, զոր «Պապ» կոչեն, բուռն ձեռաց մածեալ արեամբ ընդ սուրն, եւ լուացեալ տաք ջրով, ասաց զսաղմոսն. «Եւ զձեռս իւր¹ լուսացէ յարեան² մեղաւորի» (Սաղմ. ԾԷ 11) եւ պատարագ մատոյց ի Սուրբ Յարութիւն:

Երրորդ. Դարձեալ գալոց են հռոմայեցիքն ամենայն եւ զկարապետս նեռինն բարձցեն ի քրիստոնէից ըստ պատմութեան Ագաղրոնի³, յորժամ թագաւորութիւն Հայոց վերստին նորոգեսցի եւ քահանայք եւ եկեղեցիք ազատեսցին, եւ ապա երեւեսցի մարդն անաւրէնութեան եւ որդին կորստեան՝ նեռն⁴, մերձ ի կատարած աշխարհի:

Մեկնութիւն այլաբանութեամբ

Եւ զսքանչելիքս հացին այլաբանութեամբ մեկնեն վարդապետք չորս կերպիւ.

Նախ՝ ի յերեկոյացեալ ժամուն Հինգ հաց երեկ Քրիստոս եւ երկու ձկունս, սոյնպէս եւ ի կատարած հրէիցն զՀինգ Գիրսն Մովսիսի, որպէս զՀինգ նկանական երեկ, այսինքն՝ երաց եւ աճեցոյց ի խորհրդական միտս հաւատացելոց, եւ երկու ձկունս, այսինքն՝ այլ մարգարէականք եւ պատմութեան բանք աստուածային Սուրբ Գրոց:

Երկրորդ. որպէս ասացաւ Հինգ նկանակն Հինգ զգայութիւնս մեր, եւ երկու ձկունք իմացումն եւ կամքն, որով աճեմք ի հաւատս եւ ի գործս զանազան առաքինութեանց:

Երրորդ. Հինգ գարեղէն նկանակն եւ երկու ձկունս, զի նախ քան զՔրիստոս գործ մեր անբանից էին⁵ կերակուր, եւ հոգևով եւ մարմնով ի ծով մեղաց շրջէաք, իսկ զալստեամբն Քրիստոսի պատանիք եղաք բանական հրեշտակաց եւ Աստուծոյ, զկամս կատարելով, յորժամ ի ծովէ մեղաց ի ցամաք արդարութեան վերածեաց զմեզ:

Չորրորդ. նկանակն է յաւրինակ խոնարհաց եւ անմեղաց, որք ոչ ունին զխմոր չարութեան եւ զփրացումն հպարտութեան, եւ ձկունք, որ ջերմացեալ սիրովն Աստուծոյ պիտանիք եղեն, զի⁶ ոչ

¹ B չէք

² B արեան

³ A B Ագաղոնի

⁴ C չէք

⁵ C չէք էին

⁶ C դարձեալ

միայն զի մերձ էր ի Զատիկն նկանակ էր հացն, զի ահա չորս նկանակն, որ յեւթ հազարսն բաշխեաց, հեռագոյն էր ի Զատիկէն, այլ զի վասն յանապատ տեղի¹ շրջէին, նկանակ ուտէին:

Թէ ոչ ի պահքն ուտելի է ձուկն

Եւ վա՛յ ասեմ որովայնամոլ ազգին Ֆռանկաց, որ զամենայն պահք լուծանեն ի ձուկն անխտիր, որոց աստուած որովայնք իւրեանց է եւ փառք՝ ամաւթն մեղաց, եւ պատճառեն զպատճառս մեղաց գործողքն անաւրէնութեանց:

Նախ՝ թէ Քրիստոս յորժամ զնկանակն եւ զձուկն ածեցոյց, մերձ էր Զատիկն: Ասեմք առ այս, թէ հրէից նախ Զատիկն էր եւ ապա բաղարձակեր պահքն: Եւ յայտ է, զի ուտիք էր, որ բաժանեաց զձուկն: Եւ դարձեալ՝ ի քառասունս իւր ոչ եկեր ձուկն, եւ մեք զքառասունսն Քրիստոսի պահեմք եւ ոչ՝ զհրէիցն:

Երկրորդ. ասեն, թէ ի Վերնատունն Քրիստոս ձուկն եկեր, պարտ է ի նմին աւուր ձուկն ուտել: Ասեմք, թէ ի Վերնատունն զհինն կատարեաց մինչ զմարմինն բաշխեաց, եւ նոր աւրէնս եղ եւ հնոյն ոչ եմք պարտական, ապա թէ ոչ, եւ զառն կերաւ ի Վերնատունն, կե՛ր եւ դու ի պահոցն:

Երրորդ. ասեն, թէ յետ յարութեան ձուկն եկեր ընդ աշակերտսն, յորում կրակեալ² կայծականց տեսին եւ ձուկն խորովեալ եւ հաց, եւ աւրն էր չորեքշաբթի, եւ ի³ հինգշաբթի համբարձաւ:

Ասեմք, թէ կրկին սուտ եւ նոր աւետարան. նախ՝ զի յետ յարութեան ոչ էր պահք, այլ Զատիկ, մինչ փեսայն էր ընդ նոսա, որպէս ինքն հրամայեաց (Մատթ. Թ 15): Եւ կրկին սուտ, զի ուր զձուկն կերան ի Գալիլեա, յեզր Տիբերական ծովուն էր, չորս աւուր ճանապարհաւ հեռի յերուսաղէմէ եւ ի լեառնէն Զիթենեաց, ուստի համբարձաւ Քրիստոս: Ապա յայտ է, զի ոչ ի չորեքշաբթի եկեր զձուկն⁴, այլ յանցեալ կիրակէն⁵: Եւ զայլն վասն ձկանց եւ նկանակաց⁶ գտցես ի Հարցմունքն, յութներորդ հատորն եւ ի քսան եւ իններորդ համարն^{lxxxvii}:

Այսքան առ այս:

¹ C տեղիս
² B C կրակակետող
³ B չէք
⁴ C չէք
⁵ C կիրակէն
⁶ B չէք եւ նկանակաց

Բան. «Յիսուս իբրեւ գիտաց, եթէ գալոց են յափշտակել զնա» (Յովհ. 2 15):

Մեկնութիւն. Այսու Քրիստոս կրկին աւրինակ տայ մեզ. նախ՝ փախչել ի ժամանակաւոր պատուոց, որպէս եւ զինքն տալով¹ ի չարչարանս աւրինակ ետ մեզ զչարչարանս ընդունել: Երկրորդ. աւրինակ տայ, զի ոչ մնաց այնչափ, զի առ Նա հասանէին, այլ յառաջագոյն փախեալ, ցուցանելով այնու, զի որ ոք կամիցի պահել զանձն ի պատճառէ մեղաց, նախքան զգալ փորձութեան, պարտ է, զի տեղի տացէ: Իսկ Դարձեալ (Յովհ. 2 15) ասելն ցուցանէ, զի նախ ի գլուխ լերինն էր եւ էջ ի դաշտ եւ կերակրեաց զժողովուրդն, եւ յորժամ կամեցան² թագաւորացուցանել, եւ դարձեալ ի գլուխ լերինն, կալ յաղաւթս, որպէս Մատթէոս ասէ. Թէ Քրիստոս ոչ կամեցաւ թագաւորել

Աստ լինի կրկին հարց.

Առաջին. Թէ Քրիստոս ընդ է՞ր³ ոչ կամեցաւ զթագաւորութիւն, եւ այն, զի սեպհական ունէր զթագաւորութիւն, որպէս ասաց առ Պիղատոս. «Ի յայդ իսկ ծնեալ եմ եւ ի դոյն եկեալ յաշխարհս» (տե՛ս Յովհ. ԺԸ 37):

Պատասխան. Ասեն վարդապետք՝ վասն ութ պատճառի.

Նախ՝ զի նա Աստուած էր եւ Տէր ամենայնի, ոչ վայել էր լինել թագաւոր միոյ ազգի⁴, որպէս զկայսր ոմն առնել թագաւոր միոյ գաւառի:

Երկրորդ. ըստ որակի թագաւորութեան Քրիստոսի, զի թագաւորութիւն Նորա հոգեւոր էր եւ յաւիտենական, ոչ վայել էր Նմա լինել մարմնաւոր եւ անցաւոր թագաւոր:

Երրորդ. վասն կարծեաց հրէիցն, զի վասն հացին կամեցան թագաւորեցուցանել եւ ոչ ճշմարիտ հաւատով, զի որովայնամոլք էին, կամէին զի անաշխատ կերիցեն: Եւ յայտ է, յորժամ յագեցան, ոչ ասէին նմա անցաւոր շաբաթուն կամ հակառակ Մովսիսի, վասն որոյ ոչ վայել էր Նմա այնպիսի թագաւոր լինել, որ ի պատճառս որկորստութեան էր, որպէս ասէ. «Երթայք գործեցէ՛ մի՛ զկորստական կերակուրն» (Յովհ. 2 27):

Չորրորդ. վասն խաղաղութեան ոչ թագաւորեաց, զի մի խռովութիւն լիցի աշխարհի, զի կայսր եւ Հերովդէս եւ քահանայապետքն ամենայն ի բարկութիւն շարժէին:

¹ A B տանելով

² C կամէին

³ A B թէ վասն է՞ր

⁴ C միոյ թագաւոր լինել ազգի

Հինգերորդ. Զի մի աղարտեսցին գրեալքն մարգարէից¹, որ զՆա հեզ եւ խոնարհ թագաւոր գուշակեցին եւ ոչ՝ բռնաւոր (հմմտ. Չաքար. Թ 9, Առակ. ԻԹ 22):

Վեցերորդ. զի մի աւրէնք քրիստոնէութեան մերոյ² արհամարհեսցի յայլ ազգեաց, թէ բռնութեամբ եւ իշխանութեամբ ունին եւ ոչ՝ անձնիշխան կամաւք, որպէս Մահմէտի աւրէնքն, որ սրով սկսաւ եւ սրով մնայ եւ աճէ:

Եւթներորդ. զի ինքն եկեալ էր ուսուցանել մեզ աղքատութիւն եւ հեզութիւն եւ խոնարհութիւն, որպէս ասէր. «Թէ ածիցենք եզ ապտակ» (Մատթ. Ե 39) եւ այլն: Ապա ոչ էր պարտ մարմնական փարթամութիւն ընդունել:

Ութերորդ. միտք կարէ ասիլ, զի Քրիստոս խաչիւ եւ չարչարանաւք կամէր ազատել զազգս մարդկան, եւ թէ թագաւորեալ էր ըստ մարմնոյ, երկնչէին հրէայքն զրպարտել կամ ձեռս ի Նա արկանել:

Այսքան յառաջինն:

Երկրորդ հարց. Ապա վասն է՞ր մարգարէքն զՆա թագաւոր ասացին, որպէս ասաց Դաւթի. «Ի պտղոյ որովայնի քո նստուցից յաթոռ քո³» (տե՛ս Սաղմ. ԾԼԱ 11), եւ թէ. «Խնդրեա՛ յինէն եւ տացք եզ զհեթանոսս ի ժառանգութիւն» (Սաղմ. Բ 8), եւ Երեմիա ասէ. «Յարուցից Դաւթի ծագումն արդարութեան եւ թագաւորեսցէ իրաւամբք ի վերայ ամենայն երկրի» (Եր ԻԳ 5):

Պատասխան. Ասեմք, թէ բազում են վկայութիւնք վասն թագաւորութեան Քրիստոսի ի Գիրս մարգարէից, այլ հոգեւոր եւ ոչ մարմնաւոր: Ասաց՝ հրեշտակն տացէ նմա զաթոռն Դաւթի եւ թագաւորեսցէ ի վերայ տանն Յակովբայ անվախճան: Եւ զայս ոչ⁴ գիտէին յառաջն, որպէս Սողոմէ խնդրէր վասն որդւոցն յաջմէ եւ յահեկէ նստուցանել ի թագաւորութիւն: Նաեւ առաքեալքն ոչ գիտէին, յորժամ հարցին. «Տէր, եթէ ի ժամանակի՞ աստ հասուցանես զարքայութիւն Իսրայէլի: Ասէ ցնոսա. “Ոչ է ձեզ գիտել զժամս եւ զժամանակս, զոր Հայր եղ յիւրում իշխանութեան”» (Գործք Ա 6-7):

Բան. «Եւ իբրեւ երեկոյ եղեւ, մտին աշակերտքն ի նաւ» (Յովհ. Զ 16):

Մեկնութիւն. Այսու յայտնէ զսէր աշակերտացն առ Քրիստոս, զի⁵ ի գիշերի մտին ի նաւ եւ խնդրէին զՆա, զի յորժամ նսե-

¹ C ի մարգարէից

² C **չէք** քրիստոնէութեան մերոյ

³ A **չէք**

⁴ A B **չէք**

⁵ B **չէք**

մացաւ եւ ոչ եկն առ նոսա¹, վասն այն կամեցան անցանել ընդ ծովն:

Բան. «Եւ ծովն ի սաստիկ հողմոյ [շնչելոյ] յուզէր» (Յովհ. Զ 18):

Մեկնութիւն. Եւ այս եւս ցուցանէ զսէր աշակերտացն, զի ոչ գիշերն եւ ոչ խռովութիւն ծովուն ոչ արգել զնոսա²:

Վասն ասպարէզին

Բան³. «Եւ վարեալ իբրեւ ասպարէզս քսան եւ հինգ⁴ կամ երեսուն» (Յովհ. Զ 19):

Մեկնութիւն. Վասն խորշ եւ խութ եզերաց ծովուն ասէ քսանհինգ կամ երեսուն, ըստ երկրաչափական⁵ արհեստին զհինգ ոտն մի քայլ առնեն եւ հարիւր քսան եւ հինգ քայլն՝ ասպարէզ մի, եւ ութ ասպարէզն՝ միլ մի⁶, եւ երկու միլն է Քրոսանկ մի: Եւ այսու յայտնի է, զի քսան եւ հինգ ասպարէզն երեք միլ է եւ ասպարէզ մի:

Բան. «Եւ տեսանէին զՅիսուս, զի գայր⁷ ի վերայ ծովուն⁸» (Յովհ. Զ 19):

Մեկնութիւն. Ոմանք այլ եւ այլ ասեն զայս եւ որ ի Մատթէոսն պատմի, բայց նոյն էր եւ ի՛ ժամանակէն⁹ եւ ի տեղոյն եւ ի ժողովրդեանէն, զի ի նոյն աւրն յորում զհացն կերան եւ գիշերն մտին աշակերտքն ի նաւ եւ չորրորդում պահու գիշերոյն¹⁰ եկն առ նոսա Յիսուս:

Եւ առաքեալքն զարհուրեցան վասն կրկին պատճառի. նախ՝ զի կարծէին զՔրիստոս առ աչաւք իր ինչ¹¹ լինել, զի գնայր ի վերայ ծովուն: Երկրորդ. երկնչէին վասն ալեկոծութեան, իսկ Քրիստոս զկրկին երկիւղն եբարձ ի նոցանէ:

Բան. «Ես եմ, մի՛ երկնչիք» (Յովհ. Զ 20):

Մեկնութիւն. Յորժամ ասաց՝ Ես եմ, զկարծիս նոցա եբարձ, որք առ աչաւք իմն համարէին, եւ ասելովն՝ մի՛ երկնչիք, բառնայ զերկիւղ ալեկոծութեան: Եւ այս երկրորդ բանն¹² է, որ կերակրե-

¹ C ոչ եկն Յիսուս

² C ի խռովութիւն ծովուն արգել գնոսա

³ C **չէք**

⁴ A B քսան

⁵ A B վասն երկրաչափութեան

⁶ C է միլ մի

⁷ A B գնայր

⁸ A B **չէք**

⁹ C նոյն երեւիաի ժամանակէն

¹⁰ C պահուն, **չէք** գիշերոյն

¹¹ C **չէք** ինչ

¹² B բան

լովն¹ եւ սնուցիչ լինելովն ցուցանի, թէ Աստուած է Քրիստոս: Առաջին. աճամբ նկանակացն, եւ երկրորդ՝ ձկանցն: Երկրորդ. երթալով ի վերայ ծովուն եւ մխիթարելով բանիւ զաշակերտսն, թէ՛ Ես եմ, մի՛ երկնիչիք:

Եւ դարձեալ գիտելի է, զոր յետ յարութեան Հասարակ մարդկան չորս փոփոխումն լինելոց է ի մարմինն.

Առաջին². Թափանցութիւն, եւ զայս եցոյց Քրիստոս, յորժամ ծնաւ ի Կուսէն:

Երկրորդ. թեթեւութիւն, եւ զայս եցոյց Քրիստոս՝ զնալով ի վերայ ծովուն:

Երրորդ. պայծառութիւն, եւ զայս եցոյց Քրիստոս ի լեառն Թաբաւր:

Չորրորդ. անապական մարմինն, եւ զայս եցոյց Քրիստոս ի Վերնատունն, յորժամ զանապական մարմինն իւր բաշխեաց առաքելոցն, զի թէ ապականացու էր մարմինն, զի՞նչ աւգուտ էր կերողացն:

Եւ զչորսս զայս եցոյց նախ քան զխաչն, զի մի ասիցեն չարափառքն, թէ յետ յարութեան փոխեցաւ մարմինն Փրկչին, այլ զոր յառաջն ի կէտ յղութեան յարգանդի ունէր ծածկապէս ի մարմինն, յետ յարութեան յայտնի երեւեցոյց մարմնովն:

Վասն սքանչելեաց

Եւ գիտելի է, զի սքանչելիքն է գործ ի վեր քան զբնութիւն, իսկ առ մեզ ի վեր քան զմիտս մեր, զի որպէս սքանչելի է գործն, սքանչանամք ի միտս մեր: Եւ դարձեալ՝ որպէս նոքա, որք տեսին զսքանչելիսն, աւգտեցան ի տեսանելն, եւ մեք յորժամ սքանչանամք ի միտս, շահիմք ի սքանչելեացն, ապա ուրեմն ճշմարիտ Աստուած է Քրիստոս եւ Միածին Որդի եւ³ Բան, միացեալ մարմնովն, որ առնէր զմեծամեծ սքանչելիսն:

Եւ աստ երեք ասեն սքանչելիք, այլ ես ասեմ հինգ եղեալ սքանչելիք ի միում վայրկենի. նախ՝ զի Քրիստոս ի վերայ ծովուն զնայր, ըստ մարգարէին. «Ի ծովու են ճանապարհք [քո], շաւիղք [քո ի ջուրս բազումս]» (Սաղմ. 72 20): Երկրորդ. զի ալիք ծովու⁴ Հանդարտեաց: Երրորդ. զի սաստիկ հողմ⁵ դադարեաց:

¹ C կերակրովն

² C թափանցութիւն

³ B չէք

⁴ C ծովուն

⁵ C հողմն

Չորրորդ. զի վաղվազակի ել նաւն ի ցամաքն: Հինգերորդ. զի Պետրոսի շնորհեաց ի վերայ ալեացն կոխել ըստ Մատթէոսի (հմմտ. Մատթ. ԺԴ 22-23):

Բան. «Ի վաղիւ անդր ժողովուրդն, որ կայր յայնկոյս ծովուն» (Յովհ. Զ 22):

Մեկնութիւն¹. Նոքա էին, որ զհացն կերան եւ անդ մնացին գիշերն, զի նաւ ոչ գոյր, բայց մին միայն, յոր աշակերտքն մտեալ էին²: Ապա ի վաղիւն գնացին նաւք, զի վարձով անցցեն յայս կոյս, նոքա զարմացեալ հարցանէին զե՞րբն գալոյն, այլ զկերպն ոչ յիշէին, այսինքն՝ զսքանչելեաւք գալն ի վերայ ծովուն, զի խորամանկ եւ նենգաւորք էին որպէս յայտ է ի մեկնիչդ^{lxxxiii}:

Բան. «Պատասխան ետ նոցա³» (Յովհ. Զ 26):

Մեկնութիւն. Ոչ պատասխանեաց նոցա, թէ՛ ե՞րբ կամ որպէ՞ս եկեալ էր. նախ՝ զի զայն կարէին յաշակերտացն ուսանել: Երկրորդ. զի առաւել պարտ էր աշակերտացն պատմել զսքանչելեաւք գալուստն Քրիստոսի, քան թէ նոյն ինքն Քրիստոս, այլ յանդիմանեաց զնոսա:

Բան. «Խնդրէք դուք [զիս]⁴, զի կերայք ի հացէ⁵» (Յովհ. Զ 26):

Մեկնութիւն. Վասն երից յանդիմանեաց. նախ՝ զի բազումք ի հրէիցն խնդրէին զնա վասն մարմնաւոր կերակրոցն, զոր ետ նոցա, եւ յուսային եւս առնուլ: Երկրորդ. զի ոչ վասն հաւատոյ եւ նշանաց խնդրէին, այլ խաբէութեամբ: Երրորդ. յանդիմանեաց, զի զհոգեւոր գործն ուսուցէ:

Վասն կորստական կերակրոյ

Բան. «Երթայք գործեցէ՛ք մի՛ զկորստական կերակուրն, այլ զկերակուրն, որ մնայ ի կեանս⁶» (Յովհ. Զ 27):

Մեկնութիւն. Առաջին միտք՝ կորստական է ամենայն գործ չար. նախ՝ զի ինքն կորստական է: Երկրորդ. զգործողն կորուսանէ:

Իսկ գործն բարի մնացական է. նախ՝ ըստ ինքեան¹: Երկրորդ՝ զգործողն մնացական առնէ ի կեանսն յաւիտենից:

¹ B **չիք**

² C մտիցն

³ C Պատասխանեաց նոցա
18-Մեկն. Յովհ. Զ զիս

⁵ C ի հացէն

⁶ A B **չիք** ի կեանս

Դարձեալ՝ մարմնոյ կերակուրն կորստական է չորս կերպիւնախ՝ ըստ իրին, զի որքան ի յէութեան իւրում է, անաւգուտ է մեզ, եւ յորժամ կրեմք ի մեզ, իրն այն ապականի, զի կերակրիլն կրել լսի: Երկրորդ. զի սակաւ ժամս տայ մեզ զաւրութիւն եւ այն եւս կորուսանի: Երրորդ. զի յիշատակն եւս մոռասցի: Չորրորդ. եւ վարձս ոչ ունի:

Եւ սոյնպէս չորիւք կորուսանէ. ըստ իրին², ըստ զաւրութեան, ըստ յիշման, ըստ վարձուց: Եւ դու տե՛ս, զի կերակուրս, որ ի յէութիւնս մեր խառնի, այնպէս կորստական է, քանի՞ եւս այլ ստացուածք, որք աւտարք են եւ հեռու ի մէնջ:

Իսկ հոգեւոր կերակուրն չորիւք մնացական է. նախ՝ ըստ իրին: Երկրորդ՝ ըստ աւգտութեան ի մեզ: Երրորդ՝ յիշմամբն առ Աստուած: Չորրորդ՝ վարձուցն հատուցմամբ:

Վասն հոգեւոր կերակրոյ³

Աստ լինի երեք հարց.

Առաջին. Զի ասէ Դաւիթ. «Զվաստակս ձեռաց քոց կերիցես, երանի է քեզ, եւ⁴ բարի եղիցի» (Սաղմ. ԾԻԷ 2), իսկ Տէրն հրաժարեցոյց:

Պատասխան. Ասեմք նախ, եթէ Դաւիթ ի դէմս⁵ զրկողացն ասէ, եւ Տէրն ընդդէմ անվաստակ կերողացն:

Երկրորդ. Դաւթիւ աւրէնքն⁶ մարմնոյ էր, եւ զգործն մարմնոյ յարգէր, եւ Տէրն աւրէնք հոգեւոր եղ եւ զգործն հոգեւոր յարգեաց:

Երրորդ. Տէրն⁷ ոչ ամենեւին արգիլէ զմարմնոյ գործելն, զի ահա եւ առաքեալ գրէ. «Որ արասցէ ոչ, կերիցէ մի՛» (տե՛ս Բ Թեսաղ. Գ 10), այլ Տէրն արգիլէ, որ սիրով հոգայ զայսմ կենաց հանապազ⁸ միայն, եւ հոգեւորին ոչ փոյթ ունիցի եւ ոչ հոգայ. նախ՝ զի մարթ է եւ փոքր ինչ հոգ տանել⁹ եւ վասն մարմնաւոր կերակրոյ, առ ի պահել զբնութիւնս եւ կարող լինել բարեգործութեանց, եւ այնպէս զերկոսինն կարէ հոգալ զմարմնաւոր եւ զհոգեւորն:

¹ Ը չեք երկրորդ. զգործողն... ըստ ինքեան

² Ը չեք զի որքան ի յեութեան... կորուսանէ. ըստ իրին

³ Ը կերակրոյ հոգեւորի, Ը կերակրոց

⁴ Ը չեք երանի է քեզ, եւ

⁵ Ը ընդ դեմ

⁶ Ը աւրէնքն Դաւթի

⁷ Ը դարձեալ Տէրն

⁸ Ը հանապազ զայսմ կենաց

⁹ Ը փոքր ինչ տեսանել

Այս առաջինն:

Երկրորդ հարց. Զի՞նչ է հոգեւոր կերակուրն:

Պատասխան. Չորս ինչ. առաջին¹՝ հաւատն, երկրորդ²՝ գործքն, երրորդ³՝ սուրբ գիտութիւն, չորրորդ⁴՝ մարմին եւ արիւն Փրկչին, վասն այն ասէ. «Ձոր Որդիւն Մարդոյ տացէ ձեզ» (Յովհ. Զ 27):

Երրորդ հարց. Որպէ՞ս են կերակուր սոքա:

Պատասխան. Ասեմք՝ չորիւք, երկուքն ի հասարակութենէ եւ երկուքն ի զանազանութենէ. նախ՝ հաւատն է հոգւոյս եւ գործն մարմնոյս կերակուր, գիտութիւն՝ մտաց եւ սուրբ խորհուրդն՝ բոլոր անձինն, այսինքն՝ հոգւոյն եւ մարմնոյն եւ մտաց:

Երկրորդ. Հաւատն է որպէս հաց, որ հաստատէ զսիրտ մարդոյ³, եւ գործքն զանազան խորտիկք, որ պարարէ, եւ գիտութիւն ըմպելի, որ զմայլէ, եւ Սուրբ Խորհուրդն զբոլորն ունի, զի կերակուր է եւ ըմպելի եւ պարարէ եւ զմայլէ, եւ այլն ամենայն: Այս հաւասարութիւն:

Երրորդ. զանազանութիւն, զի մարմնոյ կերակուրն ի մեզ փոխի եւ ապականի, իսկ հոգեւորն զմեզ ի յինքն փոխէ եւ անապականս առնէ, ուստի յայտ է յորժամ կոչեմք զմարդն գիտութիւն եւ սուրբ, եւ հաւատացեալ եւ հաղորդեալ:

Չորրորդ. զի հոգեւոր կերակուրն ունի որակութիւն եւ ունի էութիւն, եւ ամենայն որակութեամբ ի մեզ փոխի, իսկ էութեամբն, զի անապական է, զմեզ առ ինքն փոխէ եւ մնացականս առնէ:

Դարձեալ՝ ըստ այլ վարդապետաց. «Երթայք գործեցէք՝ մի՛ զկրօտական [կերակուրն], այլ զկերակուրն, որ մնայ ի կեանսն⁴» (Յովհ. Զ 27): Գիտելի է, զի հոգեւոր կերակուր զոր ասէ, է նոյն ինքն⁵ մարդացեալն Աստուած՝ Յիսուս Քրիստոս, որ կերակուր է մերս հոգւոյ առաւել ըստ Իւրոմ Աստուածութեան, եւ զկնի՛ ըստ Իւրոմ մարդկութեան, որ պարգեւի մեզ խորհրդով Պատարագին, վասն այն Քրիստոս նախ ցուցանէ զմարմնաւոր⁶ կերակուրն, որ է Բանն, եւ ապա ցուցանէ զհոգեւոր կերակուրն, որ է խորհուրդ Պատարագին, յորժամ ասէ. «Ձիացն, զոր ես տաց, մարմին իմ է» (Յովհ. Զ 52):

¹ C առաջինն

² C երկրորդն

³ B զմարդոյ սիրտն

⁴ A B *չիք* ի կեանսն

⁵ C *չիք*

⁶ A B զհոգեւոր

Եւ այս բաժանի ի¹ չորս մասն.

Նախ՝ յաւժարացուցանէ զնոսա առ ի խնդրել զհոգեւոր կերակուրն:

Երկրորդ. ցուցանէ զկերպ գտանելոյ կերակրոյն, յորժամ ասեն ցնա. «Ձի՞նչ առնիցեմք, զի զգործսն² Աստուծոյ զործեսցուք» (Յովհ. 2 28):

Երրորդ. ցուցանէ, թէ զի՞նչ է հոգեւոր կերակուրն, յորժամ ասեն. «Տէ՛ր, յամենայն ժամ տուր մեզ զհացն զայն» (Յովհ. 2 34):

Չորրորդ. ցուցանէ, թէ ով ոք իցեն, որ կարեն ճաշակել զկերակուրն զայն, մինչ ասէ. «Ձամենայն, զոր տայ ինձ Յայր, առ իս եկեսցե՛» (Յովհ. 2 37):

Վասն առաջնոյն գիտելի է, որ յանդիմանեաց զնոսա, եթէ՛ «Երթայք գործեցէք [մի՛]՝³ զմնացական կերակուրն» (հմմտ. Յովհ. 2 27), այսինքն՝ բարեգործութիւն, որով հասանեն մարդիկ ի յաւիտենական⁴ կեանսն, եւ զի մի ասիցեն ոմանք, թէ ի մէնջ կարեմք զբարիս զայս⁵ գործել, վասն այն Քրիստոս բառնայ զկարծիքս զայս⁶ ասելով. «Ձոր Որդին Մարդոյ տացէ ձեզ» (Յովհ. 2 27), այսինքն՝ պատրաստ է տալ ձեզ: Եւ ապա զյաւժարութիւն եւ զկարողութիւն իւր ցուցանէ՛ ասելով.

Վասն կնքելոյն Աստուած

Բան. «Ձի զնա Յայր կնքեաց Աստուած» (Յովհ. 2 27):

Մեկնութիւն. Խոր է տեսութիւն, եւ ասեմ հինգ մտաւք: Թող զանիծելոյն Նեստորի, որ շնորհաւք Որդի ասաց զՔրիստոս եւ յետոյ ի մկրտութիւն՝ աստուածանալ շնորհաւք, եւ յետ յարութեան անապական լինել մարմնով, զի որպէս կնքեալ ասեմք մարդոյն զմկրտելն, զի կնք է ի հոգին անբաժանելի, սոյնպէս Նեստոր կնքահայր ասաց զԱստուած Քրիստոսի, եւ ոչ բնութեամբ Որդի, զորս որոշեալ նզովէ Սուրբ Եկեղեցի, եւ զայս վասն այն⁷ եղաք, զի փախիցուք ի չար հերձուածողացն:

Արդ, ասեն ուղղափառ վարդապետք երկու մտաւք.

¹ C չէք ի

² A B զգործն

³ A B C չէք

⁴ B հանդերձեալ

⁵ B չէք

⁶ B չէք

⁷ A B վասն որոյ

Նախ՝ որպէս մեկնիչդ ասէ՝¹ Կնքեաց Յայր, այսինքն՝ յայտնեաց ի Յորդանան Որդի Իւր սիրելի¹, էակից եւ հաւասար Աստուած վկայեաց:

Երկրորդ. սոյնպէս մեկնեն, զի Աստուած Հայր կնքեաց զՔրիստոս, այսինքն՝ զիւր աստուածային բնութիւն որպէս կնիք իմն միաւորելով ի մարդկութիւն նորա, զի կերպարան եւ նկարագիր էութեան Հաւր է Բանն Աստուած, եւ նա առաքմամբ Հաւր միաւորեցաւ ի մարմնի, ապա մի է Աստուածութիւն ի Հայր, եւ ի Բանն, եւ ի մարդկութիւն Քրիստոսի:

Երրորդ. սոյնպէս մեկնեն, զի Աստուած Հայր կնքեաց զՈրդի, այսինքն՝ զՔրիստոս, զի յատուկ նշան եղ ի նմա զաստուածային սքանչելիս առնել, որ ի վեր է քան զբնութիւն, զի ոչ այլ ոք ունէր ի մարդկանէ:

Չորրորդ. Ոսկեբերանն² սոյնպէս մեկնէ. «Կնքեաց զՔրիստոս», այսինքն՝ յատուկ առաքմամբ առաքեաց յաշխարհս, առ ի տալ մեզ զհոգեւոր կերակուրն, որ է ուսուցանել մեզ զճմարտութիւն, որպէս ասաց ինքն, թէ. «Յայս իսկ ծնեալ եմ³, զի վկայեցից ճշմարտութեան» (տե՛ս Յովհ. ԺԸ 37):

Հինգերորդ. ոմանք սոյնպէս մեկնեն, «Ձի Յայր կնքեաց զՔրիստոս», այսինքն՝ վկայութեամբ նշանեաց⁴ զնա ճմարտ Քրիստոս գոլ եւ Որդի Աստուծոյ, եւ այնու հաւատալով ի նա կարեմք ընդունել ի նմանէ զհոգեւոր կերակուրն:

Այս վասն կնքոյ ասացաւ յառաջին հատորն համարն:

Բան. «Աստուծոյ ցնա. “Ձի՞նչ արասցուք, զի գործս Աստուծոյ գործեսցուք”» (Յովհ. Զ 28):

Մեկնութիւն. Նախ՝ ոչ հարցանեն զի ուսցին, այլ զի կերակրոյ հանդիպեսցին: Դարձեալ՝ Քրիստոս յորժամ յաւժարեցոյց զմեզ ի խնդրել զհոգեւոր կերակուրն, այժմ ցուցանէ զկերպ ստանալոյ զկերակուրս զայս, զի յորժամ լուան հրէայքն զբարութիւն կերակրոյն, փափագեցան ի նա եւ հարցանեն. «Ձի՞նչ պարտ է գործել, որով հասանեմք ի մնացական կերակուրն»:

Բան. «Պատասխանէ Քրիստոս. “Այս է գործն Աստուծոյ, զի հաւատասցիք [այն], զոր առաքեացն⁵”» (Յովհ. Զ 29):

¹ Եւ սիրելի

² Եւսկիաբանն

³ Եկեալ եմ

⁴ Եւնանակեաց

⁵ Եւր առաքեացն նա

Մեկնութիւն. Նոյն է ասելն. «Հաւատասջի՛ք յայն, որ առաքեաց զնա», զի յորժամ յառաքողն հաւատան, եւ յառաքեալն հաւատան:

Բան. «Ձի՞նչ նշան ցուցանես» (Յովհ. 2 30):

Մեկնութիւն. Նախ՝ ուրացողաց է բանս, զի ոչ միայն լսողք էին նշանացն, այլ եւ տեսողք եւ կրողք ի ձեռս եւ յորովայնս, եւ մերձ էր ժամանակ նշանին: Դարձեալ՝ թէ կամիս, զի հաւատասցուք Քեզ, եւ իբրեւ զառաքեալն յԱստուծոյ համարեսցուք, պարտ է զի արասցես մեզ սքանչելիք¹, որպէս Մովսէս արար, վասն որոյ զկնի ասեն².

Վասն մանանային

Բան. «Հարքն մեր կերան զմանանայն յանապատի³» (Յովհ. 2 31):

Մեկնութիւն. Չորս կերպիւ երեւի ծածկեալ չարութիւն նոցա. նախ՝ անպատուեն զՔրիստոս: Երկրորդ. անարգեն զնշանն: Երրորդ. հաց խնդրեն դարձեալ: Չորրորդ. ոչ մնացին պատասխանոյ առաջին հարցմանն, որպէս յայտ է ի մեկնչէդ:

Դարձեալ՝ մանանային չորս կերպիւ արհամարհեն զնշանն Քրիստոսի⁴. նախ՝ Մովսէս մանանայ ետ, դու՛ գարեղէն հաց: Երկրորդ. նա քառասուն ամ, դու՛ մի անգամ: Երրորդ. նա՛ յերկնից հաց, դու՛ յերկրէ տուէր: Չորրորդ. նա՛ զբոլոր հարքն մեր, դու զմասնաւորս կերակրեցեր:

Բան. «Ամէն, ամէն ասեմ ձեզ» (Յովհ. 2 32):

Մեկնութիւն. Հարց. Աստ վասն է՞ր ոչ ասաց. «Կարող եմ առնել որպէս Մովսէս եւ առաւել տալ ձեզ մանանայ»: Պատասխան. Վասն երից. նախ՝ զի նոքա ունայն⁵ եւ նանիր մտաց հայցէին նշան տեսանել, եւ թէ Քրիստոս ասացեալ էր՝ կարող եմ⁶, նոցա ունայնութիւն առաւել աճէր: Երկրորդ. զի ոչ ունէր ախտ փառասիրութեան, որպէս զի զանձն գովեսցէ: Երրորդ. զի⁷ զգործս իւր առաւել ցուցանէ, զի կամէր արդարացուցանել եւ հոգեւոր կերակրել զմարդիկ, եւ այնու յայտնէ, զի կարող էր տալ զմանանայն:

¹ B սքանչելիք արասցես մեզ

² C ասես

³ C յանապատի անդ

⁴ B չիք Դարձեալ՝ ... զմանան քրիստոսի

⁵ C վասն ունայն

⁶ C թէ կարող եմ

⁷ B կրկ

Բան. «Եթէ ո՛չ Մովսէս ետ ձեզ զհացն յերկնից զճնարիտ» (Յովհ. Զ 32):

Մեկնութիւն¹. Կրկին կերպիւ² ասի ճնարիտ. մին այն, որ ընդդէմ ստոյն որոշի, եւ այնպէս մանանայն ճնարիտ էր: Երկրորդ. ասի ճնարիտ ընդդէմ աւրինակին: Եւ սոյնպէս մանանայն աւրինակ էր ճնարիտ մարմնոյն Քրիստոսի³:

Եւ երեք կերպիւ է աւրինակ մարմնոյն Քրիստոսի. նախ՝ զի յերկնից իջեալ, որպէս ինքն ասէր. «Այս է հացն, որ յերկնից իջեալ է⁴» (Յովհ. Զ 50, 59): Երկրորդ. մանանայն, որ շատ ժողովեաց, ոչ յաւելաւ, եւ պակասն ոչ նուազեաց, եւ հաց մարմնոյն Քրիստոսի, որ զբոլոր եւ որ զմասն ճաշակէ, միոյ կենաց հաղորդի: Երրորդ. զի անապական էր մանանայն, յաւրինակ անապական մարմնոյն Քրիստոսի: Եւ յայտ է այսու, զի ի մէջ սափորին մնաց անապական:

Եւ զայլն տեսցես ի գիրս Հարցմանց, վեցերորդ հատորն քսանիններորդ համարն^{lxxxv}:

Բան. «Ձի հաց յԱստուծոյ է, որ իջանէն» (Յովհ. Զ 33):

Մեկնութիւն⁵. Աստ զմարմին եւ զարիւնն իւր Սուրբ ի վեր դնէ, քան զմանանայն վեց կերպիւ.

Նախ՝ զի Քրիստոս Աստուած է, եւ իւր մարմինն՝ Աստուծոյ մարմին, որպէս ասէ. «Յաց յԱստուծոյ է», եւ մանանայն՝ հրամանաւն Աստուծոյ նոր իր գոյացեալ:

Երկրորդ. մարմինն Քրիստոսի յերկնից է վասն Աստուածութեան, եւ մանանայն ի յաւրոյդ, որպէս զցաւ կամ զեղեամն իջեալ:

Երրորդ. վասն ճնարիտ քաղցրութեան, զի մարմինն Քրիստոսի է ճնարիտ քաղցր եւ ծայրագոյն բարի, իսկ մանանայն՝ ստուերական նմանութիւն⁶ այսմ բարւոյ:

Չորրորդ. վասն աւգտութեան, զի մանանայն մարմնաւոր կեանս տայր կերողացն, եւ մարմինն Քրիստոսի կեանս տայ հոգեւոր եւ յաւիտենական⁷:

Հինգերորդ. զի Բանն Աստուած մարմնացեալ կերակուր է ամենայն հաւատացելոց եւ մանանայն միայն հրէիցն տուաւ:

¹ B **չէք**

² C պատճառաւ

³ C օրինակ էր ճնարտութեան. այսինքն՝ մարմնոյն Քրիստոսի

⁴ C որ ի յերկնից իջեալ

⁵ B **չէք**

⁶ C նմանութեամբ

⁷ B յաւիտենական եւ հոգեւոր

Վեցերորդ. մանանայն ի մին ժամանակս էր, եւ մարմինն Քրիստոսի միշտ կերակուր է հաւատացելոց. աստ խորհրդով հացին եւ անդ՝ իմանալի տեսութեամբ, այն է՝ «Ի սեղան հաւրն բազմեցուցէ, եւ անցեալ պաշտեցէ» (տե՛ս Ղուկ. ԺԲ 37):

Բան. «Տէ՛ր, յամենայն ժամ տուր մեզ զհացն¹ զայն» (Յովհ. 2 34):

Մեկնութիւն. Յորժամ եցոյց, թէ որպէս կարեմք հասանել ի հոգեւոր կերակուրն, այժմ ցուցանէ, թէ զի՞նչ է կերակուրն այն:

«Ասեմ. Տո՛ւր մեզ յամենայն ժամ». նախ՝ յորժամ լսեցին հրէայքն զբարութիւն այսմ հացի, վասն այն յամենայն ժամ խնդրեն, զի առանց աշխատանաց ուտիցեն: Երկրորդ. որպէս կինն սամարացի ասաց. «Տէ՛ր, տուր մեզ զջուրն, զի մի եկից այսր հանել ջուր» (տե՛ս Յովհ. 2 15), եւ ոչ իմանայր զհոգեւոր ջուրն, նոյնպէս եւ սոքա ոչ իմացան զհոգեւոր հացն, վասն այն Քրիստոս ցուցանէ, զի՞նչ է այս հաց:

Բան. «Ես եմ հացն կենաց» (Յովհ. 2 35). որպէս յայտնի է ի մեկնիչդ^{lxxvi}:

Վասն էութեան Պատարագին

Հարց². Զի՞նչ է էութիւն Պատարագին:

Պատասխան. Ոմանք՝ զբանն Քրիստոսի, որ ասէ. «Այս է մարմին իմ, եւ արիւն իմ» (Իմմտ. Մատթ. ԻՁ 26-27), եւ ոմանք զՀոգին, որ իջանէ ի Պատարագն, ասեն էութիւն է Պատարագին: Եւ ոչ սակաւ ընդ զիմանան առ այս, այլ ես ասեմ, թէ էութիւն Պատարագին Բանն Աստուած է մարմնացեալ, եւ բանիւն Աստուծոյ էանայ Պատարագն, այն, որ ասէ. «Այս է մարմին իմ, եւ այս է արիւն իմ»:

Բայց Հոգին Սուրբ գործակից է Պատարագին չորս կերպիւ.

Նախ՝ որպէս անդ ի յարգանդին Սուրբ կազմեաց զմարմին Փրկչին, նոյնպէս եւ ի Պատարագն կազմէ:

Երկրորդ. որպէս յերկրի գաբանչելիսն Հոգւովն ներգործէր Քրիստոս, սոյնպէս եւ մարմինն Սուրբ Հոգւովն կատարէ:

Երրորդ. որպէս էջ Հոգին ի վերայ Քրիստոսի, նոյնպէս եւ իջանէ Հոգին ի մարմինն Քրիստոսի:

Չորրորդ. որպէս³ էջ Հոգին ի Վերնատունն եւ ճշմարտապէս ծանեան առաքեալքն զԱստուածութիւն Քրիստոսի, սոյնպէս ի

¹ A B Տէ՛ր, տուր մեզ յամենայն ժամ զհացն

² A B չիք

³ B կրկ

մեզ իջանէ Հոգին Սուրբ, զի ծանիցուք ճշմարտապէս մարմին եւ արիւն եղեալ Քրիստոսի, որպէս ասէ ի Պատարագն. «Մարմին եւ արիւն¹ ստուգապէս արասցէ Քրիստոսի, զի ճշմարիտ մարմին եւ արիւն եղեւ բանիւն Քրիստոսի, այլ² Հոգին Սուրբ ի մեզ ճշմարտեացէ եւ հաստատեացէ», այսպէս³ եւ մեկնիչդ ասէ^{lxxxvii}, որպէս մարմին աստուածային Բանին միաւորութեամբն յերկնից իջեալ ասի, սոյնպէս եւ յատուկ հացս Հոգւոյն Սրբոյ իջմամբն մարմին Փրկչին իմանի ի մեզ աներկբայ հաւատովք, վասն որոյ պարտ է երիցս խաչակնքել, այսինքն՝ նախ ի հացն, երկրորդ՝ ի բաժակն, երրորդ՝ ի դէմս իւր:

Եւ այս վասն կրկին պատճառի. նախ՝ զի Հոգին Սուրբ խաչիւն իջանէ, զի պարգեւք խաչին է: Երկրորդ. զի Քրիստոս Աստուած էր, որ խաչեցաւ, նոյնպէս եւ Պատարագն Աստուծոյ է մարմին, պարտ է, զի խաչիւ կնքեսցի մինչ ի յիջանել Հոգւոյն, եւ յետ այնորիկ ոչ է պարտ խաչակնքել ի Պատարագն, այլ ի յինքն եւ ի ժողովուրդն եւ յեկեղեցին բազում անգամ:

Այսքան առ այս:

Եւ դարձեալ գիտելի է, զի հոգեւոր կերակուրն, որ է մարմինն Քրիստոսի, ոչ փոփոխի ի մարմին մարդոյն որպէս մարմնական կերակուրք, այլ միշտ մնայ եւ զարժանաւոր ընդունողս ի յինքն փոխարկեալ ձգէ, որպէս եւ ասէ ոմն ի սրբոցն բարառնաբար ի դիմաց աստուածային մարմնոյն. «Ես կերակուր եմ քեզ, որ ոչ փոխես զիս ի քեզ, այլ դու փոխիս ի յիս», վասն որոյ պարտիմք հոգեւոր կերակրոյն հոգ տանել առաւել, քան զարմնաւորին, որպէս հոգի առաւել է քան զմարմին, որպէս ցուցաւ ի վերոյ վասն հոգեւոր կերակրոց: Այլ եւ գիտելի է, զի հացն, որ լինի մարմին Քրիստոսի, գոյացութիւն հացին աստուածանայ եւ պատահմունքն մնայ, զի պատահմամբ եւ որակութեամբն փոխի ի մեզ եւ գոյացութեամբն փոխէ զմեզ ի յինքն, եւ սոյնպէս լինիմք Աստուած ընդ Աստուած միացեալ:

Բան. «Ես եմ հացն կենաց» (Յովհ. Զ 35):

Մեկնութիւն⁴. Ներգործութիւն է հացին պահել զկենդանութիւն մարմնոյ, իսկ Քրիստոս ոչ միայն պահէ զկենդանութիւն, այլ եւ կեանս տայ հոգեւոր եւ յաւիտենական: Եւ այս է երրորդ

¹ B չիք եղեալ Քրիստոսի, ... եւ արիւն

² B չիք

³ C գայս

⁴ B չիք

բանն՝ ցուցանելով¹, թէ Աստուած է Քրիստոս, զի մարմին նորա հաց կենաց է եւ անմահութեան:

Բան. «Որ գայ առ իս, ոչ քաղցիցէ եւ ոչ ծարաւեսցի» (Յովհ. Զ 35-36):

Մեկնութիւն. Գալն հաւատովն ասէ եւ սիրով:

Հարց. Ընդէ՞ր աստ ասէ. «Ոչ քաղցիցէ եւ ոչ ծարաւեսցի», եւ այլ ուր ասէ. «Երանի որ քաղցեալ եւ ծարաւի իցեն արդարութեան» (Մատթ. Ե 6):

Պատասխան. Չեն ընդդէմ միմեանց. անդ զմարմնոյ կարաւտն ասէ՝ քաղց եւ ծարաւ, աստ զհոգւոյն ասէ՝ ոչ կարաւտիլ եւ նուազիլ: Դարձեալ՝ անդ վասն փառաց երանութեան ասէ կարաւտիլ, որ է տեսութիւն Աստուծոյ, որպէս եւ Դաւիթ ցանկայր. «Ծարաւի է անձն իմ առ Քեզ, Աստուած՝», եւ թէ՛ «Ե՞րբ եկից եւ յագեցայց յերեւել փառաց քոց²» (տես Սաղմ. ԽԱ 3), իսկ աստ վասն շնորհացն Աստուծոյ ասէ, որ այժմ ոչ քաղցնուն եւ ոչ ծարաւին հաւատացեալքն ի Քրիստոս, եւ գտցես դարձեալ զտեսութիւն բանիս ի չորրորդ գլուխն առ սամարուհի կինն ասացեալ: Եւ քանզի կարէին հրէայքն ասել Քրիստոսի. «Մեք ի քէն զայդ հացդ խնդրեմք, եւ դու պատասխանի ոչ տաս, թէ տալո՞յ ես, թէ՛ ոչ», վասն այնորիկ պատասխանէ.

Բան. «Այլ ասացի ձեզ, թէ տեսէք զիս³ եւ ոչ հաւատայք» (Յովհ. Զ 36-37):

Մեկնութիւն. Նախ այն, որ ասաց, թէ՛ Ես եմ հացն կենաց, եւ զիս տեսանէք, որ կենաց հացս եմ՝ առաջի ձեր ունիք, եւ պատրաստ եմ առ ի պարգեւել ձեզ, եւ դուք ոչ ընդունիք, զի ոչ հաւատայք յիս, եւ հացս այս հաւատով ընկալեալ լիցի: Դարձեալ՝ զոր յառաջագոյնն ասաց, որպէս յայտ է ի մեկնիչդ^{lxxxviii}, յորժամ եցոյց, թէ զինչ է այս հոգեւոր կերակուրս:

Այժմ կամի ցուցանել, թէ ո՞ր կարէ⁴ ստանալ զկերակուրս զայս:

Ասէ.

Զի՞նչ է տալն Հաւր

Բան. «Ձամենայն, զոր տայ ինձ Հայր, առ իս եկեսցէ» (Յովհ. Զ 37):

Մեկնութիւն. Նախ՝ տեսցուք, թէ զի՞նչ է տալն Հաւր: Գիտելի է, զի առաքեալքն ի Հաւրէ ընտրեալքն են ի սկզբանէ:

¹ B ցուցանէ

² C եւ յագեցայց յերեսաց քոց

³ C չեք զիս

⁴ A B ո՞ր կամի կարէ

Եւ տալն Հաւր երեք կերպիւ է. նախ՝ յայտնել զհաւատն, որպէս Պետրոսի ասաց: Երկրորդ. տալն Հաւր կամելն է, որ ախորժէ զփրկութիւն ընտրելոցն: Երրորդ. տալն առաջնորդելն է ի հաւատս, եթէ ի¹ ծածուկ, եւ եթէ ի² յայտնի, ըստ այնմ. «Տունկն, զոր ոչ տնկեաց Հայրն իմ, խլեացի» (Մատթ. ԺԵ 13):

Երկրորդ. Տեսցուք, զի³ նչ է³, որ ասէ. «Առ իս եկեացէ» (Յովհ. Զ 37), եւ ոչ եթէ՝ ես եկից առ նա:

Պատասխան. Վասն երեք պատճառի. նախ՝ զինքն ցուցանէ զլուս զուր, որում մեք յԱստուծոյ Հաւրէ պարգեւիմք, որպէս ծառայք պարգեւեալ ումեմն ի Հաւրէ իւրմէ: Երկրորդ. զի յաղթանակաւ եւ ազաջանաւք նորին շնորհեալ լինի մարդ, ըստ սաղմոսին. «Խնդրեա՛ յինէն եւ տաց քեզ⁴ զհեթանոսս ի ժառանգութիւն» (Սաղմ. Բ 8): Երրորդ. ցուցանէ թէպէտ հրէայք եւ այլք ոչ հաւատասցեն ի նա, սակայն Քրիստոս զամենայն⁵ ընտրեալ ժողովուրդսն ունի:

Երրորդ. Տեսցուք, թէ հաւատացեալք որպէ՞ս գամք առ Քրիստոս:

Պատասխան. Երեք կերպիւ. նախ՝ կամաւք, երկրորդ՝ սիրով, երրորդ՝ համբերութեամբ մինչ իսպառ, որ ունի զհաւատն եւ գյոյսն ի յինքեան:

Չորրորդ. Տեսցուք զի⁶ նչ առնէ Քրիստոս:

Պատասխան. Երեք ինչ, որպէս ասէ ի բանս. նախ՝ «Որ գայ առ իս, ոչ հանից արտաքս» (Յովհ. Զ 37), այսինքն՝ որ կատարեալ սիրով եւ հաւատով գայ առ իս⁶, ոչ մերժէ ի բաց, զի ի հաւատոյն եւ ի շնորհացն ոչ զրկեցից ասէ, այլ եւ զամենայն պարտս թողից նմա: Երկրորդ. «Ոչ կորուսից ի նոցանէ» (տե՛ս Յովհ. Զ 39) ոչ ի հաւատոցն կորուսից եւ ոչ ի շնորհացն, որ տուեալ լինի նմա, ոչ կորուսից: Ապա յայտ է, զի Քրիստոս ոչ բառնայ զշնորհն, որ տուեալ է մարդոյ ումեք, կամ հաւատ, կամ քահանայութիւն կամ այլ ինչ, եթէ ոչ վասն մեղաց, զի թէ ոք մեղաւք կորուսանէ զինքն, կամ զշնորհն, նա զինքն մերժէ, եւ ոչ՝ Քրիստոս: Երրորդ. «Ես յարուցից զնա յաւուրն յետնում⁷» (տե՛ս Յովհ. Զ 39), այսինքն՝ յարուցից զհաւատացեալն եւ զիւր շնորհն, եւ զգործս ընդ նմա յարուցից:

¹ C չեք

² C չեք

³ C չեք t

⁴ A B չեք

⁵ C չեք

⁶ C Քրիստոս

⁷ A B չեք յաւուրն յետնում

Վասն կամացն

Բան. «Ձի իջի ես յերկնից, ոչ զի զկամս իմ արարից» (Յովհ. Զ 38):

Մեկնութիւն. Յայսմ բանէ՛ նախ Արիոս եւ ապա Նեստոր հակառակի: Եւ նախ Արիոս յերկու կողմն հակառակի, զի երկու հակառակ կամս Բանին եւ Հաւրն ասէ, որպէս զի արարած ասիցէ զԲանն եւ զկամք: Եւ դարձեալ՝ ասեն ոչ ունել ամենեւին կամս, որ ցուցանէ, թէ գործիք է Բանն եւ ոչ ունի կամք եւ ոչ զաւրութիւն: Ընդ դէմ առաջնոյն ասէ. «Մի է կամք Հաւրն եւ Որդւոյն», վասն այն մի կամաւքն, զոր Հայր կամի, զնոյն եւ Որդին կամի: Այլ եւ առնել ասէ զկամս Հաւր, զի մի հակառակ կարծիցեն: Ընդ դէմ երկրորդին ասէ. «Ունի անձնիչխան կամք եւ զաւրութիւն», եւ յայտ է. «Ձի իջի ես՝ յերկնից»: Եւ դարձեալ՝ իւր կամաւքն եւ զաւրութեամբն հաւասարէ կամացն եւ զաւրութեան Հաւր: Իսկ Նեստոր. «Երկու կամք Քրիստոսի հակառակ. մին անստեղծ եւ մին՝ ստեղծեալ, եւ թէ՛ զմարդկային կամքն ոչ ունի, պակաս ունի զգոյացութիւն մարդոյ»: Առ այս նոյն է պատասխանին, զի ոչ ասեմք մի կամք վասն պակաս գոլոյն մարդկային կամացն, այլ մի կամք է վասն միաւորութեան, զի որպէս երկու բնութիւն մի է վասն միաւորութեան⁴, նոյնպէս եւ կամքն, զի ի սկիզբն ստեղծման մարդկային բնութեան ի Քրիստոս ստեղծումն միաւորութեամբն եղեւ ի Բանն Աստուած միացեալ անբաժանելի միաւորութեամբ: Իսկ ասելն՝ երկու կամք եւ երկու բնութիւն, այս բաժանելն է, եւ յորժամ բաժանես զբնութիւն եւ զկամս եւ զգործն, յայնժամ բաժանի երկու անձն, եւ յորժամ երկու անձն բաժանես⁵, յայնժամ ոչ լինի Աստուած մարդացեալ եւ ոչ լինի Քրիստոս, զի Քրիստոս միաւորութիւն է, եւ ոչ լինիս դու քրիստոնեայ, յորժամ նա ոչ լինի Քրիստոս, որպէս եւ ցուցաւ վասն մի կամաց եւ մի գործոց յառաջագոյն ի համարն:

Իսկ Մեծն Աթանաս ճանապարհորդ ասէ զՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս ի խորհուրդ փրկագործ Պատարագին, «Ճանապարհորդեաց ընդ ամենայն մարդկային կիրս առանց մեղաց եւ յաշխարհակեցոյց եւ յառիթն փրկութեան մերոյ»: Եւ Ալպերտ վարդապետն ֆռանգաց ասէ, թէ Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս ի կէտ յղու-

¹ B բանի

² C զի, ասէ, իջի ես

³ C հակառակք. մինն անստեղծ եւ մինն

⁴ C չէք զի որպէս... միաւորութեան.....

⁵ C յորժամ բաժանես երկու անձն

թեան էր ճանապարհորդ եւ ըմբռնող^{lxxxix}: Նախ այսպէս է տեսու-
թիւն Աթանասի, զի զնուաստականքն եւ զմարդկային կիրսն աշ-
խարհակեցոյց եւ առիթ մարդկան ասէ, զի չարչարանաւքն, և
խաչիւն, եւ մահուամբ, եւ թաղմամբ ազատեցաք եւ փրկեցաք ի
մեղաց եւ ի դժոխոց, զի ամենայն նուաստական մարդկային
կիրքն, այսինքն՝ չարչարանքն, խաչն և մահն եւ այլքն փրկու-
թեան ճանապարհորդ էին, ընդ որս կամաւ կրելովն կարգաւ ըն-
թացաւ Տէրն ընդ նմանութեան ճանապարհի, զի բարեկրութիւն
ասէ Աստուածաբանն զմարդկային նուաստական կիրսն: Եւ ամե-
նայն բարեաց ընդունակ է Աստուած, ապա ուրեմն զբարի կիրսն
կամաւ կրել բնական է Աստուծոյ եւ ոչ աւտար եւ եկամուտ:

Դարձեալ՝ ճանապարհորդ եղեւ Քրիստոս եւ ըմբռնող, զի
մարդանալովն աստուածացոյց զմարդն եւ ծառայ լինելովն տէր
արար զծառայն, եւ արարած լինելովն արարիչ եւ ստեղծող արար
զառեալն, եւ չարչարելովն անչարչարելի պահեաց, եւ մեռնելովն
միշտ անմահ մնաց, եւ զայլն ամենայն այսպէս ծանի՛ր եւ հաւա-
տա՛:

Դարձեալ՝ ճանապարհորդ, զի չարչարէր Աստուած մարդովն,
եւ անչարչարելի մնայր մարդն Աստուծովն, մեռանէր Աստուած
մարդովն, եւ անմահ մնայր Աստուած մարդովն եւ մեռանէր
մարդն Աստուծովն, եւ զայլն ամենայն այսպէս իմա:

Դարձեալ՝ ճանապարհորդ, զի նախընթաց է մարդն բանին ի
նուաստական կիրսն մարդկային, եւ նախընթաց է Աստուածու-
թիւն մարդկութեան ի բարձրագոյնսն, ոչ բաժանմամբ ըստ մա-
սին, այլ միութեամբ եւ համանգամայն: Եւ ըմբռնող, զի նախըն-
թաց էր Աստուածն մարդոյն ի մարդկայինսն, եւ նախընթաց էր
մարդն բանին ի բարձրագոյնս եւ յաստուածայինսն:

Դարձեալ՝ ճանապարհորդ, զի Աստուած մարդովն կրէր
զկիրսն մարդկային, եւ ըմբռնող, զի Աստուած մարդովն ներգոր-
ծէր զաստուածայինսն: Ճանապարհորդ, զի մարդն Աստուծով
ներգործէր զաստուածայինսն, եւ ըմբռնող, զի մարդն Աստուծով
կրէր զաստուածայինսն, այսինքն՝ ճանապարհորդէր, զի Աս-
տուած մարդովն քաղցնոյր եւ ծարաւէր, եւ մեռանէր, եւ ըմբռ-
նող էր, զի Աստուած մարդովն զծարաւեալսն արբուցանէր եւ
զքաղցեալսն կերակրէր: Եւ Աստուած մարդովն յառնէր եւ զմե-
ռեալսն յարուցանէր եւ անդրադարձեալ: Ճանապարհորդէր, զի
մարդն Աստուածութեամբն զմեռեալսն յարուցանէր, եւ ըմբռնող,
զի մարդն Աստուածութեամբն մեռանէր, եւ զայլսն սոյնպէս ծա-
նի՛ր:

Դարձեալ՝ ճանապարհորդ, զի աղաւթելով եւ երկրպագելով զմեզ ճանապարհ յորդեաց առ Հայր, եւ ըմբռնող, զի ընդ Հաւր զաղաւթս եւ զերկրպագութիւնս մեր ընկալաւ:

Դարձեալ՝ ճանապարհորդ, զի մարդապէս կամաւ տգիտացաւ, եւ ըմբռնող, զի հաւասար գիտէ զամենայն, ըստ այնմ. «Որպէս գիտէ զիս Հայր, գիտեմ եւ ես զՀայր», եւ առաքեալ ասէ, թէ՛ «Ի նմա եւ հաւաքեալ ամենայն գանձք իմաստութեան եւ գիտութեան Աստուծոյ»:

Զի Ալպերտ վարդապետն Ֆռանգաց ասէ, թէ՛ «Միաւորութիւն ի Քրիստոս աստուածային եւ մարդկային բնութեան է», զի Քրիստոս անձամբ եւ բնութեամբ մի է միայն^{xc}: Եւ թէ առողն ոչ է առեալն, այլ առեալն է առողն՝ բնութեամբ եւ էութեամբ Աստուած: Եւ է անդ այնչափ միութիւն, զի զոր ինչ ասի Աստուծոյ, այն ամենայն ասի մարմնոյն եւ մարդոյն, որ ի Մարիամայ, եւ անդրադարձեալ, զի այն մարդ է աստուածային էութիւն, եւ անդրադարձեալ, եւ ամենայն յատկութիւնք Բանին Աստուծոյ. ասի այն մարդոյ, եւ անդրադարձեալ, եւ թէ՛ չէ պարտ այնպիսի անուանք կոչել Քրիստոս, որ նշանակէ շփոթութիւն կամ բաժանումն, այլ կոչել անուանս անշփոթ եւ անբաժանելի միաւորութիւն: Եւ որք զմարմինն Աստուածութեան հանդերձ եւ բնակութիւն ասեն՝ հերետիկոս, եւ հերձուածող, եւ խոտելի ասէ, եւ անիծանէ, եւ ոչ զհասարակ բնութիւն, որ յերիս անձինսն ասէ մարմնացեալ, այլ զյատուկ բնութիւն, որ ի յանձն Որդւոյ ասէ միացեալ ընդ բնութիւն մարդոյն, եւ զմարդիկ, որ ի հոգւոյ եւ ի մարմնոյ միացեալ են անբաժան եւ անշփոթ, Քրիստոսի միաւորութեան տայ, որպէս սուրբն Կիրեղ եւ Աթանաս ասեն¹:

Վասն յետին աւուրն

Բան. «Յարուցից գնա յաւուրն յետնում» (Յովհ. 2 39):

Մեկնութիւն. Բազում կերպիւ լսի աւր յետինն. նախ՝ զի չորիւք է աւր. առաջին՝ աւր ստեղծմանն, որ ունի երեկոյ, այլ ոչ՝ առաւաւտ: Եւ միջինն ունի երեկոյ եւ առաւաւտ, եւ վերջինն ոչ ունի երեկոյ, այլ՝ առաւաւտ: Երկրորդ. յետին աւր է, յորում յետին ընտրեալն ծնանի, որ կատարէ զթիւ ընտրելոցն: Երրորդ. յետին ասէ զկէտ յարութեան, որ վախճանն է ժամանակի եւ սկիզբն մշտնջենաւորին: Չորրորդ. յետին է, զի դադարին շարժումն երկ-

¹ A B չիք իսկ Մեծն Աթանաս ճանապարհորդ ասէ... Կիրեղ եւ Աթանաս ասեն...

նի եւ լուսաւորաց եւ ժամանակի, եւ խափանին լինելութիւնք եւ անապականութիւն աշխարհիս¹:

Բան. «Այս են կամք Յաւր իմոյ» (Յովհ. Զ 39):

Մեկնութիւն. Կրկին է գայս. նախ՝ զի հաստատեսցի բանն, երկրորդ՝ որպէս² զմիտք բանին յայտնեսցէ նոցա:

Վասն տեսութեան Աստուծոյ

Բան. «Որ տեսանիցէ զՈրդի եւ հաւատայցէ ի նա³» (Յովհ. Զ 40):

Մեկնութիւն. Նախ՝ տեսցուք զբանս ի չորս տրամանկեանց, զի են ոմանք, որ տեսանեն եւ հաւատան, բարի է, եւ են, որ ոչ տեսանեն եւ հաւատան, առաւել բարեգոյն, եւ են դարձեալ, որ ոչ տեսանեն եւ ոչ հաւատան, չար է, եւ են, որ տեսանեն եւ ոչ հաւատան, առաւել չարագոյն է⁴:

Դարձեալ՝ տեսանելն զՔրիստոս երեք կերպիւ իմանի.

Նախ՝ որ տեսանեն ըստ մարմնոյն, եւ սոյնպէս ոչ իմանի աստ, զի հաւատալ ի Քրիստոս առանց մարմնոյ տեսութեան առաւել հաճոյ է, քան մարմնաւոր տեսանել, ըստ այնմ. «Այդ զի տեսերդ եւ հաւատացեր, երանի որ ոչ տեսեալ հաւատացեմ⁵» (տես Յովհ. Ի 29):

Երկրորդ. տեսութիւն երանութեան, որով երանեալքն տեսանեն զԱստուածութիւն Քրիստոսի, եւ սոյնպէս ոչ իմանի աստ, զի հաւատն է տեսութիւն, որոց ոչ երեւին:

Երրորդ. տեսանի հանճարոյ տեսութեամբ, որ առաւել տեսութիւն ասի, քան աչացն:

Եւ այս է ճանաչումն հաւատոյ եւ գիտութեան, եւ գայս ասէ⁶ աստ, թէ՛ ամենայն, որ տեսանէ զՔրիստոս եւ հաւատայ, ընդունի զկեանսն⁷, եւ հաւատս այս կենդանի հաւատն է, որ է սիրովն Աստուծոյ, եւ գայս պարտ է իմանալ վասն այնոցիկ, որ համբերեն մինչ իսպառ եւ բարի վարուք վախճանին: Եւ երկու է կեանք, այսինքն՝ ժամանակեայ եւ յաւիտենից⁸, եւ հաւատն ի յաւիտենից մահուն ազատէ եւ յաւիտենից կեանքն հանէ: Եւ սոքա երկոքեանս յետ յաւրութեան են, վասն այն ասէ.

¹ B յաշխարհիս, C ապականութիւնք յաշխարհիս

² C որպէս զի

³ C չէք ի նա

⁴ B չար է առաւելագոյն

⁵ C հաւատայ

⁶ B կրկ

⁷ C զկեանս

⁸ C յաւիտենից: Եւ կրկին է մահ, այսինքն՝ ժամանակեայ եւ յաւիտենից

Վասն յարութեան

Բան. «Ես յարուցից գնա յաւուրն յետնում» (Յովհ. Զ 40):

Մեկնութիւն. Եւ այս է կարգն. նախ՝ մահն է աստ, եւ ապա յարութիւն, եւ ապա դատաստանն, եւ ապա յաւիտենից կեանքն, որ հատուցումն է: Եւ այսու կսկծեցուցանէ զհրէայսն, որ զինքն ասէ ներգործող այսոցիկ:

Դարձեալ՝ «Ես յարուցից» ասէ, վասն երեք պատճառի. նախ՝ զի ցուցանէ զինքն Աստուած գոյ, զի յարութիւն զաւրութեամբն Աստուծոյ լինի եւ ոչ՝ տկարութեամբ մարդկան: Երկրորդ. զի յարութիւն Քրիստոսի ըստ մարմնոյն պատճառ եւ աւերինակ է հասարակ յարութեան մարմնոյ¹: Երրորդ. զի յարութիւն այն լինի վասն հատուցման պարգեւաց, որ միայն Աստուծով կարէ պարգեւիլ, իսկ թէ երբեմն զբարձրագոյնսն եւ երբեմն զնուաստ² ճառէ, որպէս ասացաւ յառաջն ի սոյն հատորի համարն:

Բան. «Տրտնջեիմ գնմանէ» (Յովհ. Զ 41):

Մեկնութիւն. Տրտունջ է ծածուկ չարախաւսելն: Եւ վասն երկու իրաց տրտնջէին. նախ՝ զի ասաց. «Ես եմ հացն կերակրելի եւ կենսատու»: Երկրորդ. զի ասաց. «Իջեալ յերկնից», վասն որոյ ասէին³.

Որպէ՞ս ասի որդի Յովսէփայ

Բան. «Ո՞չ սա է որդիմ Յովսէփայ» (Յովհ. Զ 42):

Մեկնութիւն. Գիտելի է, զի հրէայքն զՔրիստոս սոսկ մարդ համարէին, եւ ոչ գիտէին զՆա Աստուած՝ յԱստուծոյ Հաւրէ ծնեալ եւ իջեալ ի յերկնից⁴: Եւ դարձեալ՝ համարէին զՔրիստոս ըստ կարգի հասարակ բնութեան ի Յովսէփայ ծնեալ, եւ ոչ գիտէին թէ զաւրութեամբ Հոգւոյն Սրբոյ է կերպարանեալ:

Իսկ մեկնիչդ ասէ^{xcv}. վասն չորից յիշեցին⁵ զՅովսէփ. նախ՝ զի սուտ արասցեն զերկնից իջանելն, երկրորդ՝ զի հաց խնդրէին, երրորդ՝ զի ապերախտ էին, չորրորդ՝ զի ուրացողք:

Եւ գիտելի է, զի Քրիստոս որդի Յովսէփայ ոչ կոչի ըստ Աստուածութեան, եւ ոչ՝ ըստ մարդկութեան, զի բնութեամբ Որդի է

¹ C մերոյ
² C զբարձրագոյնս եւ երբեմն զնուաստագոյնս
³ A B ասէ
⁴ C յերկնից իջեալ
⁵ C իսկ մեկնիչդ վասն չորից ասէ յիշեցին

Աստուծոյ եւ Որդի Կուսին, եւ ազգակցութեամբ Որդի է Դաւթի եւ Աբրահամու, եւ եղբլութեամբ Որդի է Ադամայ, եւ կոչմամբ՝ Որդի Յովսէփայ:

Բան. «Մի՛ քրթնցէք ընդ միմեանս» (Յովհ. Զ 43):

Մեկնութիւն. Նոյն է քրթմնջելն եւ տրտնջելն, չորս ինչ ցուցանէ. նախ՝ զի ծածկագէտ է: Երկրորդ՝ անոխակալ: Երրորդ՝ Որդի Հաւր Աստուծոյ: Չորրորդ՝ եւ ոչ յիս միայն, այլ եւ ի՛ Հայր ելանէ տրտունջ ձեր:

Դարձեալ՝ հարքն նոցա վասն տրտնջալոյ՝ տապաստ անկան յանապատին, վասն այն Քրիստոս խրատէ զնոսա, զի մի անկցին ի նոյն պատիժն:

Թէ Հայր որպէ՞ս ձգէ զմարդ

Բան. «Ոչ որ կարէ գալ, եթէ ոչ Յայրն իմ ձգեսցէ» (տե՛ս Յովհ. Զ 44):

Մեկնութիւն. Նախ՝ այն է տեսութիւն, որպէս ասացաւ ի տալն Որդւոյ երեք կերպիւ, այսինքն՝ շնորհաւք եւ կամաւք եւ առաջնորդելով: Դարձեալ՝ մեկնիչդ կրկին ասէ^{xcii}. նախ՝ հաւատով, երկրորդ՝ մարգարէիւք, զի որ զՀայրն հաւատայ եւ զԲան Նորա ուրանայ, ոչ հաւատայ զՀայր: Դարձեալ՝ այլ վարդապետք ասեն, քանզի իր ինչ ոչ կարէ վերանալ առ այն, որ բարձր է, եթէ ոչ յայլմէ առ այն ձգեսցի, որպէս եւ քար ոչ կարէ զառ ի վեր ընթանալ, եթէ ոչ շարժմամբ այլոց, իսկ հաւատն տեսակցեալ սիրով կերպիւ ինչ ձգէ զմարդն առ աստուածային բնութիւն, որպէս ասէ Պետրոս ի Կաթողիկէն. «Որով մեծամեծ եւ պատուական աւետիքն պարգեւեալ են մեզ, զի նոքիմբք աստուածեղէն բնութեան լիցիմք հաղորդակիցք» (Բ Պետր. Ա 4):

Բան. «Եւ ես յարուցից զնա» (Յովհ. Զ 44):

Մեկնութիւն. Քանզի մարդոյն հոգի ոչ է՝ կատարելապէս երանեալ, մինչեւ հաղորդեսցի մարմնոյն միաւորութեամբն, վասն որոյ փափագի՝ հոգին միաւորիլ մարմնոյն, եւ վասն այսմ փափագման՝ ոչ կարէ վերանալ առ Աստուած: Դարձեալ՝ ձգումն լինի առ Աստուած աստուածային հեղմամբն, որպէս եւ ցուցանէ վկայութեամբ Սուրբ Գրոց:

¹ C չէք ի

² C տրտնջելոյ

³ A B Հ Կ Ը Դ

19- Մեկն. Յովհ.

~ B փափաքման

Թէ որպէս ուսանին յԱստուծոյ

Բան. «Գրեալ է ի մարգարտս. “Եւ եղիցին անենքեան¹ ուսեալք յԱստուծոյ”» (Յովհ. Զ 45):

Մեկնութիւն. *Բազմաւորապէս ասէ՝ ի մարգարտս. նախ՝ զայն ցուցանէ, որ ամենայն մարգարէքն միով հոգևով խաւսեցան: Երկրորդ. զի զոր ինչ մի ոք ի նոցանէ ասաց կերպիւ ինչ, ամենեքեան զնոյն ասացին: Եւ բանս այս գրեալ է Յովէլ. «Որդիք Սիրովնի, ցնծացէք եւ ուրախ լերուք ի Տէր Աստուած ձեր, զի ետ ձեզ ուսուցիչ արդարութեան» (տե՛ս Յովէլ Բ 23): Եւ Եսայի յիսուն եւ չորրորդ [գլուխն] ասէ. «Զամենայն որդիս խրատեալս յԱստուծոյ» (Եսայի ԾՊ 13), եւ Երեմիա չորրորդ [գլուխն] ասէ. «Տաց ձեզ հովիւ ըստ սրտի իմում, առ ի հովուել զձեզ իմաստութեամբ» (տե՛ս Երեմ. Գ 15), եւ Թէպէտ բանն Քրիստոսի կատարելապէս ոչ է ըստ ձայնին եւ նկարագրին Յովելայ, Եսայեայ եւ Երեմիայ, սակայն ըստ մտացն անթերի է, եւ վասն այսորիկ զմարգարէս ասէ, ցուցանելով, զի ոչ առնու վկայութիւն ի միոյ մարգարէէ, այլ ի բազմաց: Եւ այսու յայտնի է, զի Քրիստոս եւ առաքեալքն ոչ առնուին վկայութիւն ի Սուրբ Գրոց ըստ նկարագրին, այլ միայն ըստ մտացն:*

Եւ աստ լինի երեք հարց.

Առաջին. *Զի՞նչ է. «Ամենքեան ուսեալք յԱստուծոյ» (Յովհ. Զ 45):*

Պատասխան. *Կրկին է. նախ զայն ասէ, թէ մարգարէք եւ առաքեալք, փիլիսոփայք եւ արուեստաւորք, ամենեքեան յԱստուծոյ են ուսեալք, ըստ այնմ, որ ասէ Պաւղոս, թէ՛ «Իմաստութեամբն Աստուծոյ ոչ ծանեալ աշխարհ իմաստութեամբն զԱստուած» (Ա Կորնթ. Ա 21): Երկրորդ. ցուցանէ աստ եւ ի հանդերձեալն ուսանիմք յԱստուծոյ:*

Երկրորդ հարց. Ապա զի՞նչ է առաւելն:

Պատասխան. *Նախ՝ զի մարգարէքն միջնորդիւ եւ աւրինակաւք ուսան, եւ առաքեալքն՝ անընդմիջաբար, իսկ փիլիսոփայք բնական բանականութեամբ ուսան, եւ եկեղեցիս զճշմարտութիւն շնորհաց գիտութեամբն, այլ ի հանդերձեալն փառաւք եւ դէմ յանդիման է տեսութեամբ² ուսումն: Երկրորդ. դարձեալ ի Հաւրէ ծածկաբար, եւ ի Բանէն մարմնացեալ, եւ ի Հոգւոյն Սրբոյ հեղեալ ուսանիմք. այս է առաւելն:*

¹ A B *չէք*

² C յանդիման տեսութեամբ է

Երրորդ հարց. *Որպէ՞ս են ամենեքեան ուսեալք, զի դեռեւս բազումք ոչ են ուսեալք զհաւատս:*

Պատասխան. *Կրկին մտաւք ասեն վարդապետք. նախ՝ ի կողմանէ ուսուցչին, որ է Աստուած, պարտ է, զի ամենեքեան ուսեալք լինին, թէպէտ ի կողմանէ մարդոյն բազում խափանումն լինի: Երկրորդ. զոր ակրինակ ի մի քաղաքի կամ ի մի վանք լինի մի ոմն ուսուցիչ տղայոց, թէպէտ եւ ոմանք ոչ ուսանին ի նմանէ, սակայն ըստ հասարակաց բանի ասեն, թէ ամենեքեան ուսանին ի նմանէ, այսինքն՝ որ ոք կամի ուսանել, սոյնպէս եւ ամենայն ոք, որ ուսանի զճշմարտութիւն հաւատոյ, յԱստուծոյ ուսանի, հեղմամբ հաւատայ, որպէս եւ ասէ.*

Բան. «Ամենայն, որ լսէ ի Զարե եւ¹ ուսանի, գայ առ իս» (Յովհ. Զ 46):

Մեկնութիւն. *Նախ՝ ցուցանէ զազատ կամս մեր, զի ոչ հարկիւ եւ բռնութեամբ դամք ի հաւատս, այլ յաւժար կամաւք է, զի յայնժամ լսէ մարդ ի Հաւրէ, յորժամ հեղումն շնորհաց ընդունի ի սիրտն, եւ յայնժամ ուսանի, յորժամ հաւանի, եւ այնպիսի այր դայ առ Քրիստոս հաւատով՝ տեսակցեալ սիրով: Երկրորդ. ցուցանէ զլսելն ի Հաւրէ. նախ՝ ծածուկ հեղմամբ, երկրորդ՝ մարգարէիւքն, երրորդ՝ ձայնիւն ի Յորդանան: Իսկ Աստուած Հայր ուսուցանելով զմարդ, ոչ զգալապէս երեւելով որպէս մարդ եւ կամ կերպարանեալ մարմնով, որպէս հրեշտակք, եւ կամ որպէս Որդին Աստուծոյ, որ² միաւորեցաւ ի մարմին, եւ կամ որպէս Հոգին աղանակերպ եւ հրեղէն լեզուաւք, վասն որոյ ասէ.*

Բան. «Իբր ոչ եթէ գձայր ուրուք տեսեալ իցէ, եթէ ոչ որ էն յԱստուծոյն ցա ետես գձայր» (Յովհ. Զ 46):

Մեկնութիւն. *Որպէս թէ ասել, թէպէտ ընտրեալքն յԱստուծոյ³ Հաւրէ ուսանին, սակայն ոչ տեսանեն զնա⁴, այլ միայն Որդի նորա ըստ բնութեան զնա տեսանէ, որ ի սկիզբն յղացման իւրոյ յարգանդի Կուսին ետես զԱստուածային էութիւն, ոչ դոյզն ինչ եւ առժամայն յանկարծաբար տեսութեամբ, այլ մնացական ունակութեամբ: Տե՛ս, թէ որպէս մեղմագոյն բանիւ զինքն ի յեութեանէն Աստուծոյ Հաւր եցոյց, եւ ոչ՝ Որդի Յովսէփայ, որպէս նոքա կարծէին:*

Բան. «Ձի որ հաւատայ, ընդունի զկեանսն յաւիտեանականս» (Յովհ. Զ 47):

¹ A B *չիք*

² A B *չիք*

³ B Աստուծոյ

⁴ C գձայր

Մեկնութիւն. *Զսիրով հաւատն ասէ, որ մինչ իսպառ ուղիղ ի սէրն Աստուծոյ կայ: Եւ դարձեալ՝ որ այնպէս հաւատայ, նա ճաշակէ զմարմնացեալ Բանն, որպէս ասէ. «Ես եմ հացն կենաց» (Յովհ. 2 48)¹:*

Թէ յուսով կենդանացաք

Այլ գիտելի է, զի կեանք յաւիտեանական ասելով ոչ կարծիցես, թէ² զմարմնաւոր մահս ոչ կրէ, սակայն ի կեանս յայս գյաւիտենից կենաց զսկիզբն ի մեզ ընդունիմք չորս կերպիւ, որպէս ասէ մեկնիչդ^{xciii}.

Նախ՝ որպէս կենդանի մարմնով մեղքն ի մեզ մեռեալ է, սոյնպէս եւ մեռեալ մարմնով հաւատովքն կենդանի եմք:

Երկրորդ. հաւատն եւ յոյսն յարութեան ի մեզ հաստատեալ մահն որպէս նինջ համարեալ է, ըստ Պաւղոսի. «Աստուած զննջեցեալսն ի ձեռն Յիսուսի ածցէ ընդ նմա» (Ա Թեսալ. Դ 13):

Երրորդ. աստ ծածուկ եւ զաւրութեամբ ունիմք գյաւիտենից կեանսն, եւ անդ ներգործութեամբ յայտնապէս ստանամք:

Չորրորդ. աստ շնորհաւք ունիմք եւ անդ՝ փառաւք, զի մկրտութիւն եւ հաղորդութիւն եւ դաւանութիւն եւ այլն ամենայն շնորհաւք է ի մեզ, որպէս սերմ եւ արմատ ծաղկեալ, եւ անդ՝ զարդարեալ փառաւք, որպէս ծաղկեալ եւ պտղաւետեալ:

Զի հաց անուանի

Բան. «Ես եմ հացն կենաց³» (Յովհ. 2 48):

Մեկնութիւն. Եւ գիտելի է, զի հացն տասն կերպիւ լսի. նախ՝ հաց, այսինքն՝ հայցողացն է տուեալ: Երկրորդ. հաց, այսինքն՝ որ զհայցողքն հաւատով փրկէ: Երրորդ. հաց, այսինքն՝ կենաց տուող: Չորրորդ. հաց, որ կերակուր է մարդկան: Դարձեալ՝ հաց երեք գիծ եւ մի հեգ. նախ՝ զի յերից միացեալ է մի Քրիստոս: Երկրորդ. զի եռակի տարրոշէ մարմինն Քրիստոսի: Երրորդ. զի մարմնով եւ հոգևով եւ մտաւք⁴ ճաշակեմք զհացն: Չորրորդ. զի հաւատով եւ յուսով եւ սիրով հաղորդիմք նմա: Հինգերորդ. զի մարմնոյ եւ հոգւոյ եւ բանից մեղաց թողութիւն

¹ Ը եւ այլն

² Ա Բ չիք

³ Ա Ը չիք

⁴ Բ մարմնով եւ մտաւք եւ հոգւով

շնորհէ: Վեցերորդ. զի աստ եւ յետ մահու եւ յարութեան փրկութիւն է ընդունողացն զնա:

Վասն մանանային

Բան. «Յարքն մեր կերան զմանանայն եւ մեռան¹» (տե՛ս Յովի. Զ 49):

Մեկնութիւն². Նախ զայն տեսցուք, զի հրէայքն³ Հաց մարմնաւոր խնդրէին, այլ եւ զփոքրն եւ զանցաւորն եւ զանաւզուտն խնդրէին, եւ Քրիստոս զհոգեւորն եւ զմեծագոյնն եւ մնացականն եւ զաւզուտն շնորհեաց, եւ սոյնպէս յամենայն ժամ առնէ խնդրողաց իւրոց:

Դարձեալ՝ զմանանայն փոքր ասէ վասն վեց իրաց. նախ՝ զի ի մահու ոչ ապրեցոյց: Երկրորդ. ի պատուհասէն ոչ փրկեաց: Երրորդ. յերկիրն աւետեաց ոչ հասոյց: Չորրորդ. զմեղս ոչ եթող: Հինգերորդ. ի տանջանաց ոչ ազատեաց: Վեցերորդ. յերկինս ոչ եհան:

Իսկ Հաց մանանային Քրիստոսի ընդդէմ այսմ. նախ՝ զի կեանս տայ եւ ի պատուհասէ փրկէ, եւ ի վերինն Երուսաղէմ տանի, եւ զմեղս թողու, եւ ի պատժոցն ազատէ, եւ յերկինս հանէ, եւ զայլն ամենայն:

Թէ այլ է ի հասարակաց հացէ

Հարց⁴. Վասն է՞ր այնչափ կրկնէ զհացն:

Պատասխան. Վասն չորից. նախ՝ զի հրէայքն հացի ցանկային: Երկրորդ. զի հաստատեսցէ ի յերկնից գոլ: Երրորդ. վասն առաւել աւգտին քան զմանանայն: Չորրորդ. զի որոշեսցէ յերկրաւոր հացէ, վասն որոյ ասէ.

Բան. «Ես եմ հացն յերկնից իջեալ» (Յովի. Զ 50):

Մեկնութիւն. Հաց մարմնոյն⁵ Քրիստոսի տաս կերպիւ որոշի ի հասարակաց⁶ հացէ. նախ՝ զի հացս այս յերկրէ է, երկրորդ՝ զի ապականացու, երրորդ՝ զի անկենդան, չորրորդ՝ զի ոչ է պատճառ կենաց, այլ պահող կենաց, հինգերորդ՝ զի մարմնաւոր է, վեցերորդ՝ զմարմինն զաւրացուցանէ, եւթներորդ՝ բնական կերակուր,

¹ B չիք զմանանայն եւ մեռան

² B չիք

³ A B չիք զի հրէայքն

⁴ A B չիք

⁵ A B մանանայն

⁶ C ի հասարակ

ութներորդ՝ հասարակաց, իններորդ՝ աւելի ուտելն մեղք է, տասներորդ՝ ի կերողսն փոխի:

Իսկ հացն մարմնոյն Քրիստոսի ընդդէմ սոցա. նախ՝ ի յերկնից է: Երկրորդ՝ անապական: Երրորդ՝ զի կենդանի ընդ կենդանի Բանն միացեալ: Չորրորդ. պատճառ է¹ կենացն: Հինգերորդ. զի հոգեւոր կերակուր: Վեցերորդ. զհոգին զաւրացուցանէ: Եւթներորդ. շնորհաց կերակուր: Ութերորդ. հաւատով եւ յուսով կերակրի: Իններորդ. թողութիւն է մեղաց: Տասներորդ. զմեզ առ ինքն փոխէ, որ է Աստուած եւ Աստուծոյ մարմին:

Ի խորհուրդ Պատարագին

Բան. «Յացն, զոր ես տաց, մարմին իմ է², զոր ես տաց վասն կենաց աշխարհի³» (Յովհ. 2 52):

Մեկնութիւն. Յորժամ ճառեաց աւետարանիչս զբանն Քրիստոսի վասն հոգեւոր հացին, որ է Բանն Աստուծոյ, այժմ ճառէ վասն հոգեւոր հացին, որ է խորհուրդ Պատարագին:

Բան. «Յացն, զոր ես տաց»:

Մեկնութիւն⁴. Որպէս Պետրոսի խոստացաւ. «Տաց քեզ զփականս երկնից» (տե՛ս Մատթ. 23 19), եւ յետոյ ետ ընդ այլ առաքելոցն հաւասար, նոյնպէս աստ խոստանայ եւ յետոյ տայ յորժամ ի խաչն բարձրանայ: Դարձեալ ցուցանէ, թէ հանապազ ինքն է, որ պատարագի ի ձեռն քահանային, եւ ինքն ընդունի ընդ Հաւր: Իսկ կրկնելն այն է, որ ի Վերնատունն կացոյց զխորհուրդ Պատարագին, եւ զնոյն մարմինն ի խաչին պատարագեաց ի փրկութիւն ամենայն աշխարհի: Դարձեալ գիտելի է, զի ի⁵ խորհուրդ Պատարագին է ինքն Քրիստոս՝ Բանն մարմնացեալ:

Եւ վասն այսմ չորս ինչ ցուցանէ. նախ՝ զխորհուրդ Պատարագին: Երկրորդ. զհարկաւորութիւն, յորժամ ասէ. «Մարտնչէին ընդ միմեանս» (Յովհ. 2 53): Երրորդ. ցուցանէ զաւգտութիւն, յորժամ ասէ. «Որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զաւրիւն իմ⁶» (Յովհ. 2 55): Չորրորդ. ցուցանէ զնոր ճշմարտութիւն, յորժամ ասէ. «Մարմին Իմ ճշմարիտ կերակուր է եւ ըմպելի» (տե՛ս Յովհ. 2 56):

¹ B չիք

² A B չիք իմ է

³ A B չիք կենաց աշխարհի

⁴ C Յարց

⁵ C չիք ի

⁶ A B չիք

Եւ առաջինն, որ ասէ. «Յացն, զոր ես տաց» (Յովհ. Զ 52), *չորս իրս ցուցանէ.*

Նախ՝ որ միայն խորհուրդ է, այսինքն՝ հացն: Եւ զայն ցուցանէ՝ ասելով. «Եւ հացն», քանզի զկնի էութեան բանին ոչ մնայ հաց ըստ գոյացութեան հացին, այլ ըստ պատահմանցն:

Երկրորդ. ցուցանէ զարարող այսմ խորհրդոյս, որ է ինքն Քրիստոս մեծագոյն քահանայ, զի քահանայն, որ պաշտաւնեայ է այսմ խորհրդոյ, ոչ ասէ զէութիւն բանին ի դէմս անձին իւրոյ կամ ի դէմս եկեղեցւոյ, որպէս ի յայլ խորհուրդս ասէ, այլ զբանն Քրիստոսի պատմէ, որպէս ասէ. «Առեալ զհացն Յիսուս ի ձեռս իւր, աւրհնեաց, գոհացաւ, եբեկ եւ ետ աշակերտացն եւ՝¹ ասէ. «Մյս է մարմին իմ», նոյնպէս եւ զբաժակն. “Մյս է արիւն իմ”» (հմմտ. Ղուկ. ԻԲ 19-20), վասն այնորիկ ասէ. «Յացն, զոր ես տաց, մարմին իմ է՝» (Յովհ. Զ 52):

Երրորդ. է իր նշանակեալ եւ ի ներքոյ կացուցեալ, որ է ճշմարիտ մարմին Քրիստոսի, որպէս ասէ. «Մարմին իմ է», եւ աստ իմանի մարմին բաց ի՝³ հոգւոյ եւ յարենէ, զի թէպէտ ի խորհուրդ Պատարագին ի ներքոյ տեսակի հացին է Քրիստոսի բանական հոգին եւ արիւնն, սակայն այս ոչ է ի զաւրութենէ խորհրդոյն, այլ ի կցորդութենէ իրին, որպէս եւ Աստուածութիւն ի գինին է եւ ի նշխարն զկնի էութեան Բանին, ոչ ի զաւրութենէ բանին, այլ հետեւաբար, այսինքն՝ վասն անբաժանելի միաւորութեան առ մարմինն եւ առ արիւնն⁴:

Չորրորդ. է իր ոչ ի ներքս կացուցեալ, այլ միայն նշանակեալ, որ է խորհրդական մարմինն Քրիստոսի, այսինքն՝ հաւատացեալք, առ որ⁵ գլուխն Քրիստոս սիրով միաւորին, վասն այն ասէ Քրիստոս. «Ձոր ես տաց վասն կենաց աշխարհի»⁶ (Յովհ. Զ 52), քանզի որպէս բնական կեանքն է ի յանդամս վասն միաւորութեան առ գլուխն իւր եւ ի նմանէ ունին շարժումն եւ զգայութիւն, սոյնպէս եւ ի հաւատացեալքս, որ⁷ Քրիստոսի անդամք են, կենդանութիւն հոգեւոր իջեալ լինի, վասն միաւորութեան ի գլուխն Քրիստոս խորհրդով Պատարագին:

¹ A B չիք եւ

² A C չիք մարմին իմ է

³ A B չիք ի

⁴ C արիւնն

⁵ C որ առ

⁶ B Ձոր ես տաց մարմին իմ է վասն կենաց աշխարհի

⁷ C որք

Դարձեալ՝ որ ասէ. «Վասն կենաց աշխարհի» ընդհանրաբար զայն ցուցանէ, որ այլ խորհուրդքն միայն աւգուտ գործեն ընդունողին, քանզի որ մկրտի, զչնորհս միայն ինքն ընդունի, որ մկրտեցաւ, եւ ոչ այլ ոք, նոյնպէս եւ զբողմն եւ քահանայութիւն եւ այլն: Իսկ խորհուրդ Պատարագին ոչ միայն աւգուտ գործէ քահանային, որ պատարագէ, այլ եւ ամենայն աշխարհի՝ կենդանեաց եւ մեռելոց, վասն զի յիշատակ մահուն Քրիստոսի է¹: Բայց թէ զխորհուրդս զայս ընդունի աշխարհական այր, միայն նմա է աւգտակար, որ ընդունեցաւ:

Բան. «Մարտնչեի՞ն ընդ միմեանս» (Յովհ. Զ 53):

Մեկնութիւն. Այժմ ցուցանէ զհարկաւորութիւն այսմ խորհրդոյ: Տե՛ս, նախ տրտնջէին, այժմ յայտնի մարտնչէին ընդ միմեանս. զանհաւատութիւն նոցա եւ զչարութիւն եւ զապերախտութիւն ցուցանէ, զի թէ յիշէին զնշանս, որ ի վերայ նկանակացն, կարէին հաւատալ այսմ² եւ զորպէսն հարցանել առանց մարտնչելոյ:

Բան. «Ատ³. “Թէ ոչ կերիցիք զմարմին⁴ եւ ոչ արքցիք զարիւն⁵, ոչ ունիք կեանս”» (հմմտ. Յովհ. Զ 54):

Մեկնութիւն. Վասն մարմնոյն մարտնչէին եւ զարիւնն այլ յաւել, քանզի որպէս մարմնաւոր կերակուրն հարկաւոր է առ ի պահել զկեանս մարմնոյն, նոյնպէս հարկաւոր է խորհուրդ Պատարագին առ ի պահել զկեանս հոգւոյ, քանզի որպէս մկրտութիւն է հոգեւոր վերստին ծնունդ, նոյնպէս եւ խորհուրդ Պատարագին է սնունդ հոգեւոր:

Այսուհետեւ ցուցանէ զաւգտակարութիւն այսմ խորհրդոյ՝ ասելով.

Բան. «Որ ուտէ զմարմին իմ⁶ եւ ըմպէ զարիւն իմ⁷» (Յովհ. Զ 55):

Մեկնութիւն. Զի որպէս մարմնաւոր կերակուր ոչ միայն սնուցանէ եւ պահէ զկենդանութիւն, այլ եւ աճեցուցանէ զմարմինն մինչեւ ի կատարեալ չափ քանակութեան մարմնոյն, նոյնպէս եւ խորհուրդ Պատարագին հասուցանէ զմարդն ի կատարելութիւն շնորհաց, որ է աճումն հոգեւոր, վասն այնորիկ ասէ. «Որ

¹ A B չիք է

² B յայսմ

³ C Ատ Յիսուս

⁴ C չիք

⁵ C չիք

⁶ A չիք

⁷ A B չիք

ուտե՛ գմարմին իմ¹ եւ ըմպե՛ [զարիւն իմ], ունի կեանս յաւիտենականս», *այսինքն՝ յինքն ունի զԱստուած բնակեալ, որ է կեանք յաւիտենական²*:

Վասն յարութեան

Բան. «Եւ ես յարուցից զնա յաւուրն յետնում» (Յովհ. Զ 55):

Մեկնութիւն³. Վասն յետին աւուրն ասացաւ մեզ, այլ աստ վասն յարութեան երեք ինչ հարցանելի է.

Առաջին. Վասն է՞ր այնչափ կրկնէ զյարութիւն:

Պատասխան. Ասեմք վասն հնգից. նախ՝ զի ցուցցէ, թէ՛ ես եմ⁴ Տէր մահու եւ կենաց, ըստ այնմ. «Ես սպանանեմ եւ ես կեցուցանեմ» (Բ Օր. ԼԲ 39): Երկրորդ. զի ցուցցէ զինքն դատաւոր եւ հատուցանող, զի յետ յարութեան դատաստան է, եւ դատաստան վասն հատուցման լինի: Երրորդ. զի ցուցցէ, թէ՛ հատուցումն եւ կեանքն յաւիտենից անդ է լինելոց՝ յետ յարութեան, եւ ոչ աստ՝ յառաջ քան զյարութիւն: Չորրորդ. յարութիւն ասելով ցուցանէ զմահն, զի յարութիւն զկնի մահուանն է, զի թէ՛ ոչ մեռանին, ոչ յառնեն, որպէս յայտ է ի⁵ սահմանէ յարութեան, զոր ասելոց եմք: Հինգերորդ. չորիցս կրկնեաց զյարութիւն. զայն ցուցանէ, զի նախ ընտրելոցն յարութիւն է, եւ հաւատացելոցն ի Քրիստոս յարութիւն է, եւ որք սիրով զան առ Քրիստոս յարութիւն է, այլ առաւել հաղորդողաց զմարմին եւ զարիւն Տեառն յարութիւն է:

Երկրորդ հարց. Զի՞նչ է սահման յարութեան:

Պատասխան. Ասեն վարդապետք. նախ՝ թէ յարութիւն է վերստին կենդանութիւն հոգւոյ եւ մարմնոյ: Երկրորդ. յարութիւն է անմահ կենդանութիւն: Երրորդ. յարութիւն է այնմ, որ անկալ⁶:

Երրորդ հարց. Վասն է՞ր լինի յարութիւն:

Պատասխան. Ասեմք, ի վարդապետաց ժողովեալ, վասն ութն պատճառի.

¹ A B *չիք*

² A B յաւիտենականք

³ A *չիք*

⁴ C *չիք* եմ

⁵ A B *չիք* ի

⁶ C անկալ վերստին յառնել ի կենդանութիւն յաւիտենական անմահ: Եւ այս սահմանս կատարեալ է, այլ գիտելի է, զի կրկին է անկումն, այսինքն՝ նախ, զի հոգեւոր մահուամբ հոգին մեղօք անկանի, երկրորդ՝ մարմնաւոր, վասն որոյ կրկնէ յարութիւն հոգեւոր եւ մարմնաւոր

Նախ՝ վասն անմահութեան հոգևոյն լինի եւ մարմինն անմահ, զի որպէս հոգին վասն մարմնոյն զթողութիւն գտանէ, նոյնպէս եւ մարմինն վասն հոգևոյն զանմահութիւն:

Երկրորդ. զի անձն հոգևով եւ մարմնով է կատարեալ, եւ հոգին առանց մարմնոյն ոչ է կատարեալ անձն, պարտ է զի յարիցէ մարմինն, զի կատարեալ լիցի անձն մարդոյն:

Երրորդ. զի մարդն հոգևով եւ մարմնով ի պատկերն Աստուծոյ արարաւ եւ վասն մեղաց եղծաւ, պարտ է զի յարութեամբն պատկերն Աստուծոյ վերստին¹ նորոգեսցի:

Չորրորդ. զի մարդն ի յանմահութիւն ստեղծաւ եւ վասն նախանձու բանասարկուին մահացաւ, պարտ է, զի զաւրութեամբն Քրիստոսի դաձեալ անմահացի:

Հինգերորդ. զի մարմինս մեր գործակից է հոգևոյս մեր, պարտ է զի եւ փառակից լիցի այսմ յարութեամբն, զի ի միասին գործեցին զբարիս, ի միասին փառաւորեսցին ի կեանս:

Վեցերորդ. զի հոգին մեր բնականապէս փափագի միաւորիլ մարմնոյ, զի կատարեալ երանեալ լիցի, բայց ոչ է պատշաճ, զի երանեալ հոգին անքակ միաւորեսցի ապականեալ մարմնոյ, վասն որոյ պարտ է, զի յարութիւն լիցի մարմնոյ առ ի յանմահութիւն կենաց, որպէս ասէ. «Ես յարուցից զնա յաւուրն յետնում²» (Յովհ. Զ 55):

Եւթներորդ. պատճառ յարութեան մերոյ յարութիւն Քրիստոսի է, որպէս զլուխն մեր յարեալ նոյնպէս եւ զանդամս յարուցէ, ըստ այնմ. «Առաջին պտուղ ննջեցելոց եւ անդրանիկ³» (տե՛ս Ա Կորնթ. ԺԵ 20):

Ութերորդ. յարութիւն լինի վասն անմահ կենացն, զի յարութիւն է սկիզբն եւ պատճառ անվախճան կենացն, եւ որպէս ծննդեամբն ի կեանս ժամանակեայ դամբ, սոյնպէս եւ յարութեամբն յաւիտենից կեանքն ելանեմք:

Այսքան առ այս:

Բան. «Մարմին իմ ճշմարիտ կերակուր է» (Յովհ. Զ 56):

Մեկնութիւն⁴. Աստ ցուցանէ զչորրորդն ի կերակրելոյն, թէ Աստուած է Քրիստոս. նախ՝ ասաց վասն նկանակացն: Երկրորդ. որ ասաց աշակերտացն, թէ՛ «Ես եմ, մի՛ երկնչիք» (Յովհ. Զ 20): Երրորդ. որ ասաց Զինքն Դաց Կենաց: Չորրորդ. աստ պատարագաւ, որ ասէ. «Մարմին իմ⁵ ճշմարիտ կերակուր է»:

¹ C *չիք*

² A *չիք*

³ C անորանիկ մեռելոց

⁴ A B *չիք*

⁵ A B *չիք*

Եւ վասն չորից ասէ ճշմարիտ. նախ՝ զի աստ կայ մարմինն Քրիստոսի ըստ իրին եւ ոչ ըստ աւրինակին: Երկրորդ. զի ճշմարտապէս կերակրեն եւ սնուցանեն զհոգի, որ անմահ է: Երրորդ. զի ճշմարտապէս պատճառ է եւ առիթ յաւիտենական կենացն: Չորրորդ. զի մշտնջենաւոր կերակուր է հոգւոյ, աստ եւ յետ մահու եւ յետ յարութեան, վասն այն խնդրեմք, թէ՛ «Ջհաց հանապազորդ տո՛ւր մեզ այսաւր»:

Եւ զի սուտ են ազգն Փռանգաց. նախ՝ զի բազում հաց դնեն ի Պատարագն: Երկրորդ. սուտ են, զի ոչ աւրհնեալ¹ հացէն տան ժողովրդեանն, այլ սոսկ հաց ի սեղանոյն: Երրորդ. զի² զարիւնն ոչ տան ժողովրդեանն: Չորրորդ. սուտ են, զի զտղայսն զրկեն ի հազորդելոյ: Հինգերորդ. զի³ ջուր խառնեն ի խորհուրդն անապական:

Ձայտոցիկ զպատճառն եւ զպատասխանին տե՛ս⁴ ի գիրս Հարցմանց, իններորդ հատորն, երեսուն եւ մէկերորդ համարն^{xciiv}:

Յետ ասելոյն զճշմարտութիւն կերակրոյն այժմ ասէ զգաւրութիւն այսմ խորհրդոյս:

Բան. «Որ ուտէ զմարմին իմ⁵ եւ ըմպէ զարիւն իմ⁶, նա յիս բնակեցտ է եւ ի նմա⁷» (Յովհ. Զ 57):

Մեկնութիւն. Վեց ինչ ցուցանէ բնակել ասելովն.

Նախ՝ որպէս կերակուրն միաւորի ի բնութիւնս մեր, նոյնպէս մարմինն Քրիստոսի միաւորի ի հոգիս մեր անորոշաբար:

Երկրորդ. որպէս մարմինն ի մէնջ առեալ փառաւորեցաւ Աստուած լինելովն եւ անապական, սոյնպէս եւ բնակելովն ի մեզ զմարմինս մեր փառաւորէ ի յարութեան անապական առնելով, ըստ այնմ. «Նման նմա լինելոց եմք» (Ա Յովհ. Գ 2):

Երրորդ. մեք հաւատով եւ յուսով ի նա բնակիմք եւ նա շնորհաւք ի մեզ բնակէ աստ, եւ անդ՝ փառաւք:

Չորրորդ. սիրով բնակեմք ի միմեանս, զի սիրելին սիրով բնակէ ի սիրեցեալն, եւ անդրադարձեալ:

Հինգերորդ. բնակեմք ի միմեանս, որպէս անդամք՝ ի գլուխն, եւ գլուխն՝ յանդամս շարժամբ եւ զգայութեամբ:

¹ C յօրհնեալ

² C սուտ են, զի

³ C սուտ են, զի

⁴ C տեսցես

⁵ A B **չիք**

⁶ A B **չիք**

⁷ C **չիք** եւ եւ ի նմա

Վեցերորդ. որպէս բանն ի մարմինն իւր միաւորեալ, եւ մարմինն ի բանն ասի, նոյնպէս մարմնովն նա ի մեզ բնակէ, եւ մեք նովաւ ի Հայր, որպէս այլուր ասէ. «Դու¹, Յայր, յիս եւ ես ի քեզ, եւ սոքա ի մեզ իցեն» (հմմտ. Յովհ. ԺԴ 20):

Հարց. Վասն է՞ր Քրիստոս զինքն ի մարմին եւ յարիւն բաժանէ, եւ ոչ ջիւ կամ յոսկր եւ յայլ:

Պատասխան. Վասն չորից.

Նախ՝ զի արիւնն ի մարմինն Քրիստոսի առաւել պատշաճ է յըմպիլ, քան զայլ մասունս, վասն այնորիկ Քրիստոս զայս միայն յիշէ՝ մարմին եւ արիւն, առ ի ցուցանել զսնունդ կատարեալ հոգւոյ մեր ի Քրիստոսէ:

Երկրորդ. զի ի չարչարանքն Քրիստոսի մարմին եւ արիւնն բաժանեցան ի միմեանց, եւ ոչ՝ մարմին եւ ջիւ եւ ոսկր:

Երրորդ. արիւնն զհոգին նշանակէ, զի հիմն է հոգւոյ² եւ տեղի, զի³ ընդ ամենայն մարմինն սփռեալ կայ, որպէս եւ հոգին, որպէս ի չարչարանքն⁴ Քրիստոսի բանական հոգին բաժանեցաւ ի մարմնոյն:

Չորրորդ. զի կրկին կերպիւ ընդունիմք զաստուածայինսն, որպէս գրէ Դիոնէսիոս ի Թուղթն Տիտոսի⁵ մեկնելով զբան առակացն. «Իմաստութիւն գէն զգէնլիս եւ խառնեաց ի խառնարանս զգինի⁵» (հմմտ. Առակ. Թ 1-2), վասն այնորիկ եկեղեցիս Հայաստանեայց խառնէ եւ միաւորէ զմարմին եւ զարիւնն սուրբ:

Եւ դարձեալ՝ զկնի էութեան Բանին բոլորովին Քրիստոս է ի նշխարն եւ բոլորովին ի գինին, որ կեանս անմահականս տայ արժանապէս կերողացն եւ ըմպողացն:

Բան. «Որպէս առաքեաց զիս կենդանիս Յայր» (Յովհ. Զ 58):

Մեկնութիւն. Զպատճառ ի միմեանս բնակելոյն եւ կենդանի գոլոյն այժմ ցուցանէ, զի Քրիստոս Աստուած է մարդացեալ եւ Աստուածութեամբն եւ մարդկութեամբն կենդանի է վասն Հաւր, զի Աստուածութիւն զբնութիւն եւ զկենդանութիւն ի Հաւրէ ունի, յաղագս որոյ վասն Հաւր կենդանի ասի, իսկ մարդկութիւն, զի միացեալ է ի բնութիւն Աստուծոյ, վասն այնորիկ եւ մարմինն կենդանի ասի վասն Հաւր, իսկ մեք՝ միաւորութեամբն առ Աստուած խորհրդով Պատարագին կենդանի եմք հոգեւորապէս, ոչ ըստ միութեան բնութեան, զի այն միայն Քրիստոսի է, այլ ըստ

¹ Ը Որպէս դու

² Ը հոգւոյն

³ Ը եւ

⁴ Ը որպէս ի հոգին եւ ի չարչարանքն

⁵ Ը զգինի իւր

միութեան հաւատոյ եւ սիրոյ, վասն այն ասէ. «Եւ որ ուտեն զիս, եւ նա կեցցէ վասն իմ» (հմմտ. Յովհ. Զ 55), զի այնու միաւորի առ սկիզբն հոգեւոր կենացն: Յետ այսորիկ եզրակացնէ Քրիստոս ճշմարիտ գոյ զայն, զոր հրէայքն սուտ գոյ համարէին եւ տրտնջէին:

Բան. «Այս է հացն կենաց¹» (Յովհ. Զ 59):

Մեկնութիւն. Ըստ գոյացութեան հացին նոյն մարմինն է Քրիստոսի, որ ընդ աջմէ Հաւր, եւ նոյն մարմինն, որ ի սեղանն պատարագի, այլ նա է ի ներքոյ քանակութեան² մարմնոյն, իսկ սա ի ներքոյ որակութեան եւ քանակութեան հացի եւ գինւոյ:

Եւ մարմինն, որ ի Կուսէն ի յերկնից իջեալ ասի. նախ՝ զի յերկնից իջեալ Բանն է միացեալ: Երկրորդ. զի ի Հոգւոյն Սրբոյ կազմեցաւ մարմինն յարգանդի:

Եւ նոյն մարմինն Քրիստոսի, որ կայ ի խորհուրդս յայս ի յերկնից իջեալ ասի. նախ՝ զի բանիւն Աստուծոյ էացաւ, երկրորդ՝ զի Հոգւոյն Սրբոյ զաւրութեամբն ձեւացաւ մարմինն Քրիստոսի:

Եւ զկնի այսմ դարձեալ ցուցանէ Քրիստոս զաւգտակարութիւն այսմ խորհրդոյ:

Բան. «Ոչ որպէս հարքն ձեր կերան զմանանայն եւ մեռան» (տե՛ս Յովհ. Զ 59):

Մեկնութիւն. Ուստի՞ յայտ է, զի մանանայն ոչ էր ճշմարտապէս երկնային կերակուր, այլ միայն աւրինակ նորա, զի ոչ տայր զկեանս հոգեւոր: Սոյնպիսի կերպիւ. զի մանանայն զամենայն բաղձանս կերակրոց ունէր ի բերանս բարի արանց, որպէս գրէ Սողոմոն յիմաստութիւն. «Ըստ մատուցանելոյ ցանկութեան արբանեկեալ, առ որ ինչ եւ կամէր ոք» (տե՛ս Իմաստ. ԺԶ 21), իսկ չար արանց անախորժ էր, որպէս գրեալ է ի Թիւքն. «Յորժամ բամբասեցին զԱստուած եւ զՄովսէս՝ ասելով. “Անձինք մեր տաղտկացեալ են ի սնտոյի հացէս”» (տե՛ս Թիւք ԻԱ 5): Նոյնպէս³ եւ այս խորհուրդ Սրբոյ Պատարագիս արժանաւոր ընդունողաց է⁴ մխիթարութիւն եւ պատճառ հոգեւոր կենաց, իսկ անարժան ընդունողացն է դատաստան անձին, վասն որոյ զկնի ասէ Քրիստոս.

Բան. «Որ ուտէ զհացս զայս կեցցէ յաւիտեան⁵» (Յովհ. Զ 59):

Մեկնութիւն. Եւ զայս ասէր վասն արժանաւոր ընդունողաց: Եւ աստ լինի երեք¹ հարց.

¹ Ե կենաց ի յերկնից իջեալ

² Ե որակութեան եւ քանակութեան

³ Ե Որպէս

⁴ Ե ընդունողէ մխիթարութիւն, Ե ընդունողէ մխիթարութիւն է

⁵ Ե Ե չիք յաւիտեան

Առաջին. Վասն է՞ր այնչափ կրկնեաց յաղագս հացին:

Պատասխան. Ասացաւ մեզ յառաջագոյն վասն յարութեան, եւ վասն չորից կրկնէ զհացն:

Այժմ մեկնիչդ ասէ վասն ութն պատճառի^{xcvi}.

Նախ՝ զի մեր հաւատոց կատարումն այն է, որ զմարմինն Քրիստոսի Աստուած հաւատամք եւ այնու զկեանքն² յաւիտենից ընդունիմք, եւ Քրիստոս վասն սոցա եկն յաշխարհ, ասէ:

Երկրորդ. զի առաւել ցուցցէ, քան զմանանայն զհաց մարմնոյն Քրիստոսի, որպէս այն աւրինակ եւ այս ճշմարտութիւն:

Երրորդ. զի ցուցցէ զյարութիւն գոյ սկիզբն յաւիտենական կենացն եւ ամենայն խաւստացեալ բարեացն, որպէս ցուցաւ:

Չորրորդ. որպէս լուաւ Ադամ սատանայի եւ եկեր զպտուղն եւ ծածուկ մահացաւ, սոյնպէս որ հաւատայ Քրիստոսի եւ ճաշակէ զմարմին նորա, ծածկապէս զանմահ կեանքն ընդունի:

Հինգերորդ. որպէս Ադամ նախ զաւրութեամբ մեռաւ եւ յետոյ՝ ներգործութեամբ, սոյնպէս եւ մեք այժմ զաւրութեամբ կենդանացաք Քրիստոսի եւ յարութեան ներգործութեամբ կենդանացուք:

Վեցերորդ. որպէս կերակուրն պատճառ եղեւ մահուան Ադամայ, սոյնպէս աստ կերակուրն պատճառ եղեւ մեզ կենաց:

Եւթներորդ. որպէս ոչ թէ պտուղն բնութեամբ մահացու էր, այլ զի անժամանակ կերաւ եւ եթող զպատուէրն Աստուծոյ եւ լուաւ սատանայի, սոյնպէս որք ունկնդիր լինին Քրիստոսի եւ ճաշակեն ի հացէն, որ է մարմին նորա՝ կենդանացին հաւատով:

Ութերորդ. որպէս ծառն կենաց ունէր երեք յատկութիւն. նախ՝ զի անկարաւտութիւն տայր ուտողին, երկրորդ՝ կատարեալ առողջութիւն եւ ուրախութիւն, երրորդ՝ ի յաւիտենից կեանք եւ առողջութիւն հաստատէր հակառակ մահացու պտղոյն, սոյնպէս եւ մարմինն Քրիստոսի զնոյնս առնէ ի մեզ հոգեպէս, վասն այնորիկ այնչափ կրկնէ վասն հացին կենաց, որ է մարմին Որդւոյն Աստուծոյ:

Երկրորդ հարց. Թէ վասն է՞ր զսոյնպիսի ճշմարիտ եւ բարձրագոյն բանս ասաց ի լուր հրէիցն, զի անարժանք էին ընդունել, զի ինքն ասաց ի Մատթէոս. «Մի՛ տայք զսրբութիւն շանց» (Մատթ. է 6):

Պատասխան. Ասեն այլ վարդապետք վասն¹ ութ պատճառի վայելչաբար ասաց Քրիստոս զբանս զայս.

¹ A B չիք

² C զկեանս

Նախ՝ համեմատելով զբանս զայս ի սքանչելիս հացին, զոր արար, պարտ էր ցուցանել, թէ ա է Հաց Կենաց հաւատացելոց:

Երկրորդ. հրէայքն ի տարակոյս էին եւ սիրէին զՆա մարմնապէս, որք կամէին թագաւոր կացուցանել², վասն որոյ զայս ասաց Քրիստոս եւ վերացոյց զնոսա առ հոգեւոր հացս եւ կերակուրս, եւ եհան ի սրտից նոցա զմարմնասիրութիւն:

Երրորդ. հայելով ի ժամանակ քարոզութեան Քրիստոսի, զի այլ ոչ եւս կայր քան³ զմի ամն⁴ մինչեւ ի մահն Քրիստոսի, եւ Յովաննէս զվկայութիւն իւր վկայեալ էր եւ մեռեալ, վայել էր Քրիստոսի զբարձրագոյն վկայութիւն իւր ցուցանել:

Չորրորդ. հայելով ի տրամադրութիւն հրէիցն, որ է փոխադրութիւն, որ յետ այնքան սքանչելեացն պարտ էր վերահասու լինել բանիս եւ խոնարհութեամբ խնդրել ի Քրիստոսէ եւ ուսանել:

Հինգերորդ. վասն կուրութեան նոցա, զի ոչ վասն⁵ նշանաց եւ ոչ վասն վկայութեանցն ոչ կամէին հաւատալ զՆա զոյ կեցուցիչ հոգւոց եւ մարմնոց, զի եթէ զայս հաւատասցեն⁶, զբանս Քրիստոսի դիւրաւ ընդունէին:

Վեցերորդ. հայելով ի խորհուրդս Պատարագին, որ նշանակէ զմիաւորութիւն անդամոցս առ գլուխն Քրիստոս եւ մեծագոյն է ի մէջ խորհրդոյ եկեղեցւոյ եւ վայել էր, զի Քրիստոս ոչ միայն ծածկապէս, այլ յայտնապէս ուսուցանէր:

Եւթներորդ. զի յաղթութենէ ներհակացն առաւել յայտնի ճշմարտութիւն, որպէս եւ պայծառութիւն լուսոյ առաւել յայտնի յորժամ փախուցանէ զխաւար: Եւ դարձեալ՝ Քրիստոսի վարդապետութիւն այսու հաստատագոյն երեւի իբրեւ ոչ հաստատեալ մարդկան հաճութեամբ:

Ութերորդ. վասն մխիթարութեան մեր, յորժամ զճշմարիտն ասեմք եւ լսողքն գայթակղին եւ ի մէնջ ի բաց որոշին, ոչ է պարտ մեզ խռովել եւ տրտմել, այլ ուրախանալ, զի զճշմարիտն խաւսեցաք:

Այսքան առ երկրորդն:

¹ Ը թէ վասն

² Բ թագաւորեցուցանել, Ը ցուցանել

³ Ը չիք

⁴ Ը ամ

⁵ Ը չիք

⁶ Ը հաւատայիմ

Բարդատուութիւն նկանակին եւ Պատարագին խորհրդոյ

Երրորդ հարց. Վասն է՞ր զհացն աճեցոյց Քրիստոս¹ յանապատին եւ ոչ յայլ ինչ նիւթոյ ելից զքաղց ժողովրդեանն:

Պատասխան. Ասեն վարդապետք վասն ութ պատճառի.

Առաջին պատճառ. զի յորժամ զհացն մարմին իւր արասցէ, եւ զգինին՝ արիւն, հաւատարիմ լիցին ասացեալքն, վասն այսմ եւ զջուրն գինի արար:

Երկրորդ. որպէս «Գինին պատճառ է ուրախութեան մարմնոյ, եւ հացն հաստատէ զսիրտ մարդոյ» (հմմտ. Սաղմ. 69 15), ասաց մարգարէն, սոյնպէս հոգեւոր ուրախութեան եւ առաքինութեան վարուց, որ է կենդանութիւն հոգւոյն, պատճառ մարմին եւ արիւն Տեառն է², յորժամ սրբութեամբ մերձեցին:

Երրորդ. որպէս զհացն եւ զգինին ձրի եւ առանց գնոյ ետ Քրիստոս կերողացն եւ ըմպողացն, սոյնպէս եւ մեզ ձրի եւ առանց գնոյ պարտ է մատուցանել զՊատարագն Աստուծոյ եւ բաշխել հաւատով խնդրողացն:

Չորրորդ. զի որպէս յառաքելոցն առ Տէրն³ զհացն եւ աճեցոյց, եւ դարձեալ ետ ի ձեռս նոցա բաշխել ժողովրդեանն, սոյնպէս ի մարդկային բնութենէս առ զմարմինն եւ աստուածացոյց՝ միաւորելով ընդ իւրում աստուածութեան: Եւ դարձեալ՝ ետ ի ձեռս մարդկան բաշխել հոգեւորապէս քաղցելոցն:

Հինգերորդ. որպէս ոչ թէ նոր հաց գոյացոյց Տէրն, այլ զգոյացեալն աճեցոյց, սոյնպէս՝ ոչ թէ նոր մարմին ստեղծ ինքեան, այսինքն՝ աւտար ի մարդկային զանգուածոյս, այլ ի մերմէ բնութենէս առ եւ աստուածացոյց խառնմամբ բանին:

Վեցերորդ. որպէս հացն այն, զոր աճեցոյց, յազեցոյց զկերողսն յանապատին, եւ անծախելի մնաց, սոյնպէս եւ մարմին Տեառն յազեցուցանէ զհաւատով ճաշակողս, եւ անսպառելի մնայ միշտ յեկեղեցի, մինչ ի կատարած աշխարհի:

Եւթներորդ. զի ամենայն հաց, որ հնանայ եւ ապականի, փտի եւ բորբոսի, իսկ հացն, զոր Տէրն աճեցոյց, ոչ փտէր եւ ոչ ապականէր, այլ հնանալովն առաւել զեղեցկանայր եւ անուշանայր, նոյնպէս եւ մարմինն Տեառն ոչ ետես զապականութիւն, ըստ Սաղմոսին (հմմտ. Սաղմ. ԺԵ 10):

¹ Ը չէք

² Ը արիւնն Տեառն

³ Ը Տէր

Ութներորդ. որպէս առաքելոցն միայն հրամայեաց բաշխել զհացն զայն եւ ժողովել զնշխարս կոտորոցն, սոյնպէս եւ քահանայքն, որ սուրբ են¹ սրտիւք եւ մաքուր անձամբ, նոցա միայն է պատշաճ սպասաւորել մարմնոյ եւ արեան Տեառն:

Այսքան առ այս ի մերոց վարդապետաց:

Յորդորակ Պատարագի

Հայեսցո՛ւք, եղբարք, զանճառ բարիսն, զոր պարգեւեաց մեզ Քրիստոս՝ Որդին Աստուծոյ, այլ եւ զանչափ սէր նորա, զի մարդիկ² յորժամ սիրեն զմիմեանս, աւտար կերակուր եւ առ ժամանակեայ պարգեւք տան, իսկ Տէր մեր այնքան սիրեաց զմեզ, մինչեւ³ զմարմինն եւ զարիւնն իւր սուրբ ետ մեզ⁴, որ պատճառ է յաւիտենական կենացն: Եւ թէ որքա՞ն սրբութեան պէտք են մեզ, զի արժանասցուք մեծի պարգեւացն, ցուցանէ նախ նոյն ինքն Փրկիչն. «Եթէ մատուցանիցես զպատարագն եւ յիշեսցես զխէթն, թո՛ղ զպատարագն եւ նախ⁵ հաշտեաց ընդ եղբաւրն» (տե՛ս Մատթ. Ե 23-24), զի զեղբաւր հաշտութիւն առաւել համարի, քան զպատարագն իւր: Եւ տե՛ս, զի ոչ միայն ի մեծամեծ մեղաց պահանջէ մաքրիլ, այլ զփոքր ինչ խէթ, որ է մնացորդ բարկութեան, զոր ոխակալութիւն ասեմք, եւ այն մոռացումն ի մէջ անցեալ⁶: Եւ դարձեալ՝ զի եղբաւրն լինի խէթն, եւ ոչ քո հրամայեաց ոչ կատարել զՊատարագն: Ապա որքա՞ն լրբենի համարձակութիւն իցէ, թէ ընդ ոխակալութեան եւ⁷ ատելութիւն ունիցիս⁸ կամ նախանձ կամ հպարտութիւն, կամ այլ ինչ, եւ յանդգնի ի Սուրբ Խորհուրդ մերձենալ:

Բան. Առաքեալն Պաւղոս աղաղակէ. «Փորձեսցէ մարդ զանձն [իւր] եւ ապա ի հացէն կերիցէ եւ ի բաժակէն արբցէ» (Ա Կորնթ. ԺԱ 28) եւ հաց կոչէ եւ բաժակ, զի գոյացութիւն հացին եւ գինւոյն փոխեալ է ի մարմին եւ յարիւն Քրիստոսի, այլ պատահմունքն մնացեալ է, այս է՝ գոյնն եւ համն եւ հոտն, վասն երկու պատճառի. մին՝ զի կարասցուք ճաշակել որպէս սովոր կերակուր, զի թէ

¹ A B **չիք** եւն

² C **չիք**

³ C մինչ

⁴ A B **չիք** իւր սուրբ ետ մեզ

⁵ B երթ

⁶ C **չիք** եւ այն ... անցեալ

⁷ A B **չիք** եւ

⁸ A B **չիք**

յայտնի միս եւ արիւն լինէր, ո՛չ կարէաք հպել, երկրորդ՝ զի հաւատով տեսցուք, թէ մարմինն եւ արիւն է Քրիստոսի, եւ մի՛ աշաւք, զի վարձք ի հաւատոյն է, եւ հաւատն յաներեւոյթն է, եւ որպէս հացս այս, նոյնպէս եւ մարդեղութիւնն Քրիստոսի կերպարանք մարմնոյն եւ չափն եւ գոյնն մարդոյ էր եւ գոյացութիւնն մարդոյն ի Բանն Աստուած միացեալ էր եւ աստուածացեալ:

Դարձեալ՝ հաց կոչի, զի հայցելով տայ մեզ¹ զհացն զայն, այլ եւ հաց, այսինքն՝ զի հայեցմամբ հաւատովն տայ մեզ զկերակուրն:

Դարձեալ՝ հացն կերակուր է բանական մարդկան, եւ հացն այն կերակուր է հոգւոց մերոց եւ տայ զկեանքն յաւիտենական հաւատով ճաշակողացն, վասն որոյ ասէ առաքեալ. «Փորձեցէ մարդ զանձն եւ ապա ի հացէն [կերիցէ]» (Ա Կորնթ. ԺԱ 28): Փորձել, ընտրել եւ սրբել² զհոգին, եւ այնպէս փորձէ, որ ինքն տեսանէ զսրբութիւնն ի հոգին իւր, զի այլոց բազում կերպիւ ցուցանեմք զմեզ սուրբ:

Եւ երեք կերպիւ սրբիմք. նախ՝ զղջմամբ, երկրորդ՝ խոստովանութեամբ, երրորդ՝ ապաշխարութեամբ, զհոգի, զմարմին եւ զմիտս մեր սրբեմք: Ապա թէ՛ ոչ, տե՛ս զահագինն, որ ի վերայ արկանէ. «Վասն այնորիկ են ի ձեզ բազում հիւանդք եւ ախտաժէտք եւ շատն այնորիկ են, որ ննջեցեալքն [իսկ իցեն]» (տե՛ս Ա Կորնթ. ԺԱ 30-31), այսինքն՝ զի բազումք ցաւք³ ի մարմինն եւ հիւանդութիւնք եւ մահ տարածամք ի յանարժան հաղորդութենէն լինի եւ ի Պատարագէն:

Երրորդ. դարձեալ ասէ Պաւղոս. «Վերստին անձանց ի խաչ հանեն զՈրդին Աստուծոյ⁴» (տե՛ս Եբր. Զ 6): Եւ դարձեալ խայտառակ⁵. տե՛ս, զի խաչողացն հաւասարէ զանարժան հաղորդողքն⁶, եւ այս է պատճառն, զի որպէս հրէայքն զՔրիստոս սոսկ մարդ կարծէին, վասն որոյ խաչեցին, որպէս ասէ Պաւղոս. «Զոր ոչ ոք յիշխանաց աշխարհիս այսաւրիկ ծանեաւ, զի թէ էր ծանուցեալ, ոչ արդեաւք զՏէրն փառաց ի խաչ հանէին» (Ա Կորնթ. Բ 8), նոյնպէս եւ նա սոսկ մարդ համարի զՔրիստոս, վասն այն ժպրհի եւ զմարմինն եւ զարիւն նորա ճաշակէ: Ահա, տեսէ՛ք, եղբա՛րք, զի թէ աշխարհական մարդ անարժան հաղորդի, սոյնպէս պատուհաս

¹ C չէք

² C սրբելն է

³ A B չէք

⁴ C չէք

⁵ C խայտառակել

⁶ A B հաղորդեալքն

ունի իւր անձինն միայն, այլ թէ քահանայ անարժան պատարագէ, աշխարհի է պատուհասն, զի որպէս յարժանաւոր Պատարագէն հաշտութիւն եւ փրկութիւն աշխարհի է, նոյնպէս յանարժան քահանայէն բարկութիւն է աշխարհի¹, որպէս ասացաւ՝ հիւանդութիւն, սով, սուր, մահ տարածամ եւ այլն, այլ եւ ի խաչողաց կարգն դասէ զանարժան քահանայն: Ապա հարքն սուրբ զանկեալ քահանայն արգելեցին ի պատարագելոյ, զի թէպէտ պատարագն ճշմարիտ է, զի Բանն Աստուծոյ է եւ Հոգին Սուրբ, որ զՊատարագն կատարէ, այլ յորժամ աշխարհի պատուհաս լինի եւ ինքն ի խաչողացն Քրիստոսի լինի, զի՞նչ աւգուտ է ժամ առնելն, այլ վա՛յ է մեզ հազար բերան եւ եղուկ վասն անմխիթար վշտացս, զի դեղն յաւիտենական կենացն դեղ եւ պատճառ լինի յաւիտենական մահուն, որպէս ցուցաւ: Ապա պարտ է զգուշանալ մեզ, զի մի՛ յաւիտենական մահուն պարտական գտանիցիմք:

Չորրորդ. ասէ քահանայն ի Սուրբ Պատարագն. «Մի՛ ոք յերախայից» եւ այլն: Չորսք են սոքա. մին երախայքն, որ դեռեւս չեն մկրտեալք, մին թերահաւատքն, որ ոչ հաւատան զՍուրբ Խորհուրդն ճշմարիտ մարմին եւ արիւն Որդւոյն Աստուծոյ, մին անմաքուրն, որ չէ զղջացեալ եւ ոչ խոստովանեալ զմեղս, եւ մին ապաշխարողքն են, որ չեն զփոխարէն մեղացն զբարիս գործեալ: Զսոսա արտաքսէ յեկեղեցոյն, զի մի՛ տեսցեն զՍուրբ Խորհուրդն, այլ արտաքոյ զձայնն լուիցեն: Զայն ցուցանէ, որ անարժանքն ելցեն յարքայութենէն Աստուծոյ, որպէս յիմար կուսանքն, որ փակեցաւ դուռն առագաստին ընդդէմ նոցա, այլ զսարսափելի զձայնն² միայն լսէին³ ի փեսայէն, թէ՛ ի բաց զնացէք, այլ զերեսն ո՛չ տեսին:

Դարձեալ հայեցողք յաւրինակն այսմ անճառելի խորհրդոյս, զոր Եսայի ետես զՏէր նստեալ ի վերայ աթոռոյ բարձրացեալ եւ սերովբէք շուրջ զնովալ⁴, զոր առեալ ունելեալք ի կայծականց սեղանոյն եւ մերձեցոյց ի շրթունս մարգարէին (Իմմտ. Եսայի Զ 1-8), այլ նստեալ Տէր ի վերայ բարձրութեան աթոռոյն Քրիստոս է՝ Որդին Աստուծոյ, բազմեալ ի վերայ սեղանոյն, եւ սերովբէքն անմարմին զաւրքն են, զի ուր Տէրն փառաց է, անդ եւ հրեշտակքն ւր սպասաւորեն, եւ կայծակն հրոյն մարմինն է Քրիստոսի, որ միացեալ է ի հուր աստուածութեան, եւ ունելիքն, որ էառ զկայ-

¹ C բարկութիւն աշխարհի t

² C ձայնն

³ A B լսեն

⁴ B չէք զոր Եսայի ետես ... շուրջ զնովալ

ծակն, այսինքն՝ է¹ հաւատն եւ յոյսն մեր: Դարձեալ՝ սրբութիւն հոգւոյ եւ մարմնոյ, դարձեալ՝ սէրն է ունելիքն, զի նովաւ կարեմք միանալ ի Քրիստոս: Եւ տե՛ս մտաւքդ, զի սերովբէն ջերմութիւն ասի եւ ի հրոյ գոյացեալ ունելիս կարաւտանայր, որ ըմբռնէր զկայծակն հրոյ, մեք՝ հողեղէնքս, որպէ՞ս զհուրն Աստուած անարժանութեամբ ի մեզ կրեսցուք եւ ոչ այրեսցուք², զի Աստուած մեր հուր ծախիչ է, որ զանարժանս հրդեհէ եւ ապականէ: Եւ ո՞ր իցեն այնպիսիքն, որ չար սովորութեամբ միշտ անխտրաբար հաղորդին՝ ո՛չ խոստովանելով եւ ո՛չ ապաշխարելով զմեզս, եւ պատճառեն զպատճառս մեղաց, թէ՛ փոխանակ ապաշխարութեան մատիր եւ հաղորդեցիր եւ սրբեցիր: Այլ մեք հրաժարեսցուք յայնպիսի չար³ խորհրդոց՝ ո՛չ անարժանութեամբ հաղորդիլ եւ ո՛չ չարաչար ի բաց կալ, զի երկուսն չար են⁴, որպէս ի վերայ կամրջին, ի վերին կոյսն եւ ի ներքինն անկանել չար է, այլ ի մէջն անցանել⁵ բարի է, եւ որպէս ի հրոյ առաւել հեռանալ եւ ամենեւին մերձենալ չար է, այլ չափաւորն բարի է, նոյնպէս եւ վասն⁶ հաղորդութեան իմացիր:

Եւ արդ, եղբա՛րք, երկոքինն չար են, որպէս ցուցաւ, այլ առաւել չար է ծովութեամբ հրաժարել ի Սուրբ Խորհրդոյն:

Եւ չորս ինչ ցուցանէ. նախ՝ զանհաւատութիւն, զի ոչ հաւատայ Քրիստոսիւ փրկիլ: Երկրորդ. զյուսահատութիւն, զի հատեալ է զյոյս կենացն յաւիտենից: Երրորդ. զատելութիւն, զի ոչ սիրէ ի Քրիստոս միանալ: Չորրորդ. զհիւանդութիւն հոգւոյն, զի որպէս հիւանդն ոչ ցանկայ կերակրոյ, նոյնպէս եւ նա հոգեւոր եւ առողջարար կերակրոյն:

Դարձեալ՝ այնպիսիքն նման են չորից ոմանց. նախ՝ նման են հրէից, որ Քրիստոս հիւր գնաց եւ ոչ ընկալան, որպէս ասէ Աւետարանն. «Յիւրսն եկն, եւ իւրքն գնա ոչ ընկալան, իսկ որք ընկալան⁷ [գնա], ետ նոցա⁸ իշխանութիւն Որդիս Աստուծոյ լինել⁹» (Յովհ. Ա 11-12), սոյնպէս բարի հիւր է եկեալ յերկնից, եւ ոչ ընդունին:

¹ B **չեք**

² B այրիցուք

³ C **չեք**

⁴ B **չեք** զի երկուսն չար են, C երկուքն չար են

⁵ B անցանելն

⁶ C **չեք**

⁷ C ընկալանն

⁸ A **չեք**

⁹ A B **չեք** Որդիս Աստուծոյ լինել

Երկրորդ. նման են գերգեսացուց, որք վարեցին զՔրիստոս գնալ ի սահմանաց նոցա, նոյնպէս եւ նոքա զՔրիստոս հեռացուցանեն ի հոգւոյ եւ ի¹ մարմնոյ իւրեանց:

Երրորդ. նման են նոցա, որ թագաւորն պատրաստեաց զսեղանն եւ առաքեաց կոչել ի սեղանն մեծ, եւ նոքա յուլացեալ պատճառեցին եւ ոչ գնացին. ոմն ի վաճառ եւ ոմն յազարակ եւ այլն, եւ զրկեցան ի հոգեւոր սեղանոյն, որպէս ասէ Տէրն. «Ամէն² ասեմ ձեզ, նա ո՛չ կերիցէ ճաշ յարքայութեան Աստուծոյ³» (հմմտ. Ղուկ. ԺԴ 24):

Չորրորդ. նման են նոցա, յորժամ հրամայեաց Քրիստոս. «Մարմին իմ ճշմարիտ կերակուր է» (Յովհ. Զ 56), ասացին. «Խիստ է բանդ» (Յովհ. Զ 61), այսինքն՝ ծանր եւ դժուարին, եւ յետս չոգան ի Քրիստոսէ, նոյնպէս նոքա ծանր համարէին զխոստովանիլն եւ հաղորդիլ⁴, եւ որպէս հոտեալ եւ խոց անդամ կտրին եւ բաժանին ի գլխոյն: Արդ, որպէս հաղորդեալքն լինին անդամք Քրիստոսի, նոյնպէս որ ոչ հաղորդին Քրիստոսի⁵ սրբութեամբ, անդամք են սատանայի: Ապա ուրեմն պարտ է մաքուր եւ սուրբ խորհրդով եւ ջերմ սիրով արժանի լինել խորհրդոյ, մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ, որպէս ասէ Պաւղոս. «Հաւատով եռացէք, Տեսուն ծառայեցէք» (տե՛ս Գռմ. ԺԲ 11), եւ ոչ միայն մինչ ի հաղորդելն սուրբ լինել, այլ յետ հաղորդելոյն սուրբ մնալ, զի միապէս չար է յառաջ եւ յետ հաղորդութեան անսուրբ լինել, զի զի՞նչ աւգուտ է մարդոյ զսրբութիւն առնուլ եւ յանսուրբ մեղս շաղախիլ, կամ զի՞նչ աւգուտ է զհիւրն սիրով մեծարել եւ անարգութեամբ վարել, զի նման են այնպիսիքն հրէիցն, որք ի գալուստն Քրիստոսի դէմ ընդ առաջ եղեն եւ պատուով եւ ովսաննայով⁶ ընդունեցան զՔրիստոս ի սուրբ տաճարն Երուսաղէմ եւ յետ վեց աւուր անարգանաւք ի խաչ հանին, ապա պարտ է նախ սրբել զմեզ յամենայն մեղաց՝ խոստովանութեամբ եւ ապաշխարութեամբ, եւ ապա սրբութեան⁷ հաղորդ լինել, եւ յետոյ զբնակութիւն նորա սուրբ պահել, այսինքն՝ զհոգի եւ զմարմին մեր, զի սա է մաքրութիւն ազգի մարդկան, զի սովաւ արար սրբութիւն մեղաց մերոց Քրիստոս: Սա է ճանապարհն, որ տանի յանկո-

¹ B **չեք**

² C կրկ

³ C երկնից Աստուծոյ

⁴ C համարին խոստովանելն եւ հաղորդելն

⁵ C **չեք**

⁶ C պատուելով եւ ովսաննա երգով

⁷ A B սրբութեամբն

րուստ¹ ճոխութիւն երկնից, ըստ այնմ. «Ես եմ ճանապարհ եւ ճշմարտութիւն եւ կեանք» (Յովհ. ԺԴ 6): Սա է դուռն, որ մուծանէ ի դրախտն փափկութեան, ըստ այնմ. «Ես եմ դուռն, ընդ իս եթէ ոք մտցէ եւ² ելցէ եւ ճարակ գտցէ³» (տե՛ս Յովհ. Ժ 9): Սա է նաևն հոգեւոր, որ տանի ի նաւահանգիստն երկնաւոր՝ ի ծովէ կենցաղոյս ապրեցուցանել զընդունողս իւր: Սա է յարութիւն եւ կեանք մեր, որ երամակից առնէ հրեզլինացն դասուց: Սա է, որ արժանի առնէ տեսութեան եւ ընդունելութեան անմարմին Սուրբ Երրորդութեան, զի ի տեսանելն զմարմին եւ զարիւն Որդւոյն Աստուծոյ նովաւ զՀայր տեսանեմք: Այլ եւ ընդունելով զՍուրբ մարմինն Քրիստոսի ի մեզ միանայ, եւ նովաւ Հայր եւ Հոգին ի մեզ բնակէ, ըստ այնմ. «Որպէս դու՝ Հայր, յիս, եւ ես՝ ի քեզ, եւ նոքա ի մեզ իցեն» (հմմտ. Յովհ. ԺԴ 20), որով արժանաւորապէս փառաւորեսցուք զՀայր եւ զՈրդի եւ զՍուրբ Հոգին այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն:

Բան. «Ձայս ասաց ի Կափառնաուն» (տե՛ս Յովհ. Զ 60):

Մեկնութիւն. Նախ՝ զժամանակն ասաց, որ էր ի վաղիւն յետ նշանաց նկանակին, աստ զտեղին ասէ ի Կափառնաունն:

Բան. «Եւ բազումք յաշակերտացն» (Յովհ. Զ 61):

Մեկնութիւն. Սոքա աշակերտք ոչ երկոտասանքն կամ եւթանասունքն, այլ աշակերտք էին անկատար, որպէս այն, որ ի տաւնի Զատկին բազումք հաւատացին ի նա, իսկ Յիսուս ոչ հաւատայր զանձն նոցա:

Բան. «Խիստ է բանդ» (Յովհ. Զ 61):

Մեկնութիւն. Ըստ մարմնոյ կրկին ասի խիստն. նախ՝ յորժամ կարծր իցէ եւ դժուարագծելի: Երկրորդ. յորժամ դժուարին լինի շաւշափելեաց:

Այսպէս ի հոգեւորն. նախ՝ խիստ է, յորժամ հանճար մեր ոչ կարէ գործել եւ ի ներս մտանել, երկրորդ՝ յորժամ անհաճելի⁴ լինի կամաց մեր: Այսպէս բանն Քրիստոսի խիստ է նոցա. նախ՝ զի ոչ իմանային, երկրորդ՝ զի ոչ հաճէին ի բանն Քրիստոսի, որ զմեծամեծս ասէր վասն անձին իւրոյ, ասէին. «Խիստ է բանդ այդ», այսինքն՝ դժուարին եւ անհաւատալի:

Բան. «Իբրեւ գիտաց Յիսուս» (Յովհ. Զ 62):

¹ C յանկապուտ

² C չիք եւ

³ A B չիք

⁴ C անհաճոյ

Մեկնութիւն. Նոքա ի ծածուկ տրտնջեցին, եւ Քրիստոսի աստուածութեան յատուկ¹ էր զծածուկսն գիտել:

Բան. «Այդ գայթակղեցուցանէ՞ զձեզ» (Յովհ. Զ 63):

Մեկնութիւն². Որպէս մարմինն գթէ, միտքն երկբայի եւ թերանայ: Եւ յերկու իրս գթէին. նախ՝ զի ասաց³. «Իջի ես յերկնից», երկրորդ՝ ասաց. «Մարմին իմ կեանս տայ կերողացն» (Իմմտ. Յովհ. Զ 55) եւ այլն, եւ նոքա զնա յաղքատ կնոջէ ծնեալ գիտէին եւ մարդ մահկանացու, եւ Քրիստոս կամեցաւ բառնալ զգայթակղութիւն նոցա: Ասէ վասն առաջնոյն. «Տեսանիցեք⁴, ուր էր զառաջիմն» (Յովհ. Զ 63), եւ վասն երկրորդին ասէ. «Յոգիմ է կենդանարար» (Յովհ. Զ 64):

Բան. «Եթէ տեսանիցեք ելեալ, ուր էր զառաջիմն» (տե՛ս Յովհ. Զ 63):

Մեկնութիւն. Եթէ ոչ վասն երկբայութեան ասէ աստ, այլ վասն ստուգութեան եւ ճշմարտութեան, զի բազումք յաշակերտացն տեսին զնա ի համբառնալն յերկինս: Ասէ. «Մի՛ զարմանայք, թէ ասացի զիս իջեալ յերկնից, զի ըստ Աստուածութեան նախկին գոյ ասի յերկինս եւ միշտ է յամենայն տեղիս, եւ մարդկութեամբն ելեալ ասի յերկինս, ուր էր զառաջինն», այսինքն՝ բնականապէս է որ ամենայն իր առ իւր տեղին դառնայ, ուստի յայտնի է, զի յերկնից իջեալ էր եւ յերկինս էր տեղին նորա եւ բնակութիւն:

Վասն միաւորութեան⁵ Քրիստոսի

տե՛ս զբան միաւորութեան Բանին եւ մարմնոյն, որպէս ասէ. «Որդիմ մարդոյ, ուր էր զառաջիմն» (տե՛ս Յովհ. Զ 63), նոյնպէս եւ առ Նիկողիմոս ասէր. «Ոչ ոք ել յերկինս, եթէ ոչ որ էջն յերկնից՝ Որդիմ Մարդոյ, որ էն յերկինս» (տե՛ս Յովհ. Գ 13), զի յատուկ բաժանմամբ Որդի մարդոյ եւ ելեալ մարմնոյն պատշաճի, որ ի կուսէն է, եւ Որդի Աստուծոյ եւ իջանել միայն Բանին յարմարի, որ ի Հաւր է: Արդ, վասն անորոշելի Բանին միութեան եւ մարմնոյն իջանել ասի Որդին մարդոյ, եւ ելեալ՝ Որդին Աստուծոյ, զի մի եւ նոյն է Որդին Աստուծոյ եւ Որդին մարդոյ՝ մարմնացեալ եւ մարդացեալն Աստուած: Եւ տե՛ս դարձեալ, զի ասէ. «Ո՞ւր են, որ զմի Քրիստոսն յերկու բնութիւնս բաժանեն, զի մի է Քրիստոս, եւ մի Տէր, եւ մի

¹ C յատկութիւն

² A չիք

³ A B չիք

⁴ C Տեսանիցեք ելեալ

⁵ A B միութեան

Որդի»», եւ յերկուս բնութիւնս բաժանել չարափառացն է եւ երկաբնակաց, այլ յերկուց բնութեանց մի ասել Որդի եւ մի Քրիստոս ուղղափառաց է դաւանութիւն, զի յերկուց բնութեանց ի միութիւն ժողովեցաւ Քրիստոս, եւ այն է մարդեղութիւն: Եւ թէ ասէ երկաբնակն՝ մեք զանձն մի ասեմք եւ զբնութիւն՝ երկու, ասեմք, եթէ Աստուածն Բան զբնութիւն էառ ի Կուսէն եւ խառնելով յինքեան անձնաւորեաց զՆա, իսկ յատուկ անձն ոչ էառ: Արդ, դուք զոչ առեալն ասէք մի, եւ ոչ զառեալն, զի զառեալ մարդկութիւն բաժանէք եւ զոչ առեալ անձն մի ասէք: Եւ դարձեալ՝ զառեալն ոչ ասէք Աստուած, այլ զոչ առեալն, զի զանձն ասէք Աստուած, որ յաւիտենից էր, եւ ոչ՝ զբնութիւն, որ ժամանակեայ: Ապա յայտ է, զի զԱստուածն ասէք Աստուած եւ զմարդն՝ մարդ, եւ սոյնպէս որոշելով զերկու բնութիւն, որոշի երկու անձն եւ երկու դէմք, եւ լինիք նեստորականք, ապա մի՛ անձն ասել, յայտ է, թէ միայն զկոչումն ասէք մի եւ զանունն, իսկ զիրն բաժանէք:

Այսքան առ այս:

Երկրորդ պատճառ գայթակղութեան նոցա այն է, զի ասաց Քրիստոս զմարմին իւր կերակուր լինել մարդկան, եւ զարիւնն՝ ըմպելի, եւ զայս իմացան մարմնապէս ուտելոյ եւ ըմպելոյ, ըստ որում կերպի՝ հալի եւ տարածի¹ եւ ապականի կերակուրն, այլ թէ զբանն Քրիստոսի կարէին հասկանալ, նա երեք կերպիւ ասաց.

Նախ՝ որ զինքն կենդանի ասէր ընդ Հաւր եւ կերողացն խոստանայր զկենդանութիւն. «Եւ ես յարուցից զնա» (Յովհ. 2 55), ասէր, ապա ուրեմն ո՛չ ասէր զինքն ապականելի:

Երկրորդ. դարձեալ ուտելն ասէր հաւատալ ի նա եւ սիրով գալ առ նա:

Երրորդ. դարձեալ ուտողացն զինքն ասէր Քրիստոս բառնալ ամենայն քաղց եւ ծարաւ եւ պահել ի մահուանէ եւ տալ կեանս յաւիտենականս, եւ սոյնպիսի բանք ոչ պատկանին մեռեալ մարմնոյ եւ ապականեալ կերակրոյ, սակայն նոքա զայս ոչ իմացան, վասն այնորիկ Քրիստոս զայսպիսի² թիւր կարծիս բառնայ ի նոցանէ՝ ասելով.

Բան. «Չոգին է կենդանարար, մարմինն ինչ ոչ աւգնէ³» (Յովհ. 2 64):

Մեկնութիւն. Եւ տեսանի այս վեց մտաւք, երեքն ի Տէր մեր.

¹ C տարածանի

² A B զայնպիսի

³ B չէք

Նախ՝ հոգի՛ն է կենդանարար, որպէս թէ ասել՝ բանս, զոր ասացի, հոգեւոր միտք ունի եւ այնպէս կենդանարար են, բայց մարմին, այսինքն՝ մարմնապէս իմացումն բանիս ոչինչ աւգուտ է:

Երկրորդ. հոգի՛ն է կենդանարար, այսինքն՝ որ տայ կեանս շնորհաց եւ փառաց մարմինն Քրիստոսի հոգևով կերողացն զնա, իսկ մարմինն, այսինքն՝ մարմնապէս ընկալեալ եւ ծածկեալ, առանց Հոգւոյն Սրբոյ ոչ է աւգտակար:

Երրորդ. հոգևով եւ հաւատով տեսանել զմարմինն Քրիստոսի միացեալ Բանիւն կենդանարար է տեսողացն, իսկ մարմին, այսինքն՝ միայն մարմին տեսանել որիչ ի Բանէն եւ մարմնապէս խորհել վասն նորա՝ ոչինչ աւգուտ է, այլ եւ՝¹ վնաս է եւ դայթակղութիւն, որպէս հրէիցն եւ հերձուածողացն:

Այսպէս ի Տէր մեր, իսկ առ մեզ.

Նախ՝ հոգիս է կենդանարար եւ շարժող մարմնոյս, եւ մարմինս՝² առանց հոգւոյս ոչինչ աւգտէ, որպէս յայտ է ի մահն, ապա պարտ է զհոգւոյն գործել եւ ոչ զմարմնոյն:

Երկրորդ. խաւսք առ Աստուած՝³ միտք բանին հոգի է եւ աւգտակար, եւ ձայն եւ բառն մարմին է եւ անաւգուտ:

Երրորդ. գիրն մարմին է բանին եւ ծածուկ միտքն՝ հոգի, պարտ է զգրոյն միտքն իմանալ, զի գիրն սպանանէ, այլ հոգին կեցուցանէ:

Եւ գիտելի է, զի չորիւք որոշի տեսանել մտաց եւ աչաց. նախ՝ զի աչքն սխալի ի տեսանելն, որպէս զղեկ նաւին բեկեալ տեսանեմք ի ջուրն՝⁴, այլ միտքն անսխալ տեսանէ: Երկրորդ. աչքն զմերձն եւ զներկայն տեսանէ, եւ միտքն՝ զհեռուն եւ զանցեալն եւ զհանդերձեալն: Երրորդ. աչք զմասն տեսանէ, եւ միտք՝ զբոլորն: Չորրորդ. աչք զորակ եւ զքանակն տեսանէ, եւ միտք՝ զգոյացութիւն իրին:

Բան. «Բանս, զոր խաւսեցայ ընդ ձեզ՝ հոգի է եւ կեանք»⁵ (Յովհ. Զ 64):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ զհոգեւոր միտքն ունին, զի ի հոգւոյն Սրբոյ են եւ պարտ է ձեզ հոգևով իմանալ, եւ կեանք է, ապա ոչ է մահկանացու մարմին: Դարձեալ՝ Բանս հոգի է եւ կեանք, որ է միաւորեալ ի մարմինս իմ, որ կենդանի է եւ լի հոգևով Սրբով եւ ընդունողացն պատճառ է սրբութեան եւ յաւիտենից կենացն:

Բան. «Այլ եմ ոմանք ի ձեզ, որ ոչ հաւատան» (Յովհ. Զ 65):

¹ B չիք

² B չիք եւ մարմինս

³ C խօսք, որ առ մեզ

⁴ C ի ջուրս

⁵ B C չիք եւ կեանք

Մեկնութիւն. *Որպէս թէ ասել՝ վասն այնորիկ ոչ իմանան, զի ոչ հաւատան, եւ կամ թէ ասել՝ գայթակղութիւն նոցա ի յանհաւատութենէ նոցա ել եւ ոչ ի բանից իմոց:*

Վասն ճանաչման Աստուծոյ

Բան. «Ձի գիտէր ի սկզբանէ» (տե՛ս Յովհ. Զ 65):

Մեկնութիւն. *Չորս կերպիւ է ի սկզբանէ¹.*

Առաջին. *ի նախասահմանեալ² տեսութեան Աստուծոյ գիտէր զհաւատացեալս եւ զանհաւատս, ըստ այնմ. «Յառաջ քան զլինելն աշխարհի ընտրեաց զմեզ»* (տե՛ս Եփես. Ա 4):

Երկրորդ. *ի սկիզբն յղացման իւրոյ ըստ մարդկութեան ընկալաւ զգիտութիւն ամենայնի վասն միաւորութեան ի Բանն Աստուած, զի Հոգին Քրիստոսի գիտէ զանցեալն եւ զհանդերձեալն, եւ մարմինն Աստուած է՝ արարիչ երկնի եւ երկրի:*

Երրորդ. *ի սկզբանէ առաջին մարդոյն մինչեւ ի կատարած աշխարհի գիտէ զամենայն մարդ զբարիս եւ զչարս:*

Չորրորդ. *ի սկզբանէ ծննդեան իւրաքանչիւր մարդոյ մինչեւ ի մահն գիտէ զամենայն գործս նորա:*

Բան. «Ոչ ոք կարէ գալ առ իս, եթ ոչ իցէ³ տուեալ⁴ ի Յաւրէ [իմմէ]» (Յովհ. Զ 66):

Մեկնութիւն⁵. *Ի Հաւրէ ձգիլ առ Որդի եւ ի Հաւրէ հաւատ ունել առ Որդի մի եւ նոյն է, այլ գիտելի է, զի այսու ոչ եթէ զանձնիշխանութիւնս մեր բառնայ ի մարդոյն, զի այս ընտրութիւնս ազատ կամաւք լիցի, որպէս ցուցաւ յառաջ, այլ նախ ցուցանէ, զի Աստուած միշտ պատրաստ է տալ, եթէ մարդիկ կամին ընդունել:*

Երկրորդ. *զի տեսանէ Աստուած զյաւժարութիւն մարդոյ⁶ ի հաւատս եւ ի կեանս եւ այնպէս առաջնորդէ նմա, եւ զայն յաւժարութիւն, որ այժմ է առ մեզ, Աստուած յառաջագոյն տեսանէ, ըստ այնմ. «Զանգործս իմ տեսին աչք քո»* (Սաղմ. 6ԼԸ 16):

Բան. «Բազումք յաշակերտաց⁷ յետս չոգան» (տե՛ս Յովհ. Զ 67):

¹ C Չորս կերպ է ի սկզբանէն

² C ի նախասահման

³ A B **չիք**

⁴ C տուեալ նմա

⁵ A B **չիք**

⁶ B նոցա

⁷ C յաշակերտաց նորա

Մեկնութիւն¹. Ոչ վասն առաքելոցն է իմանալի եւ ոչ վասն եւթանասուն եւ երկու աշակերտացն, թէպէտ ոմանք յեւթանասնիցն ասեն, այլ բազում ոմանք զկնի շրջէին առ ի լսել զվարդապետութիւն նորա եւ կերպիւ ինչ աշակերտեալ էին նմա, ի նոցանէ բազումք յետս կացին ի Քրիստոսէ:

Բան. «Ասէ ցերկոտասանսն. «Մի՞թէ եւ դուք կամիք երթալ»» (տե՛ս Յովհ. Զ 68-69):

Մեկնութիւն. Վասն վեց պատճառի հարցանէ զնոսա Քրիստոս. նախ՝ զի ցուցցէ, թէ զոք ոչ յակամայ ածէ ի հաւատս եւ² ի հնազանդութիւն, այլ կամաւորն է հաճոյ նմա: Երկրորդ. զգուշացուցանէ զնոսա յորոց այլքն գործեցին: Երրորդ. ցուցանէ, զի ոչ էին նմա պիտոյ առաքեալքն, եւ ի նոցանէ ոչ ինչ ընդունէր, քան թէ շնորհէր նոցա: Չորրորդ. այսու առաւել հաստատեաց զնոսա, քան թէ ասելով. «Առ իս լերուք եւ մի՛ երթալք», զի կարէին խոստանալ ի սիրտս³, թէ առանց մեր ոչ կարէ լինել եւ ապրել: Հինգերորդ. հարցանելով զայս ամալթ գոյր ինքեանց ի բաց լինելն: Վեցերորդ. եհարց, զի ի պատասխանւոյն Պետրոսի յայտնի լինէր հաստատուն հաւատք առաքելոցն, որպէս ասաց Պետրոս.

Բան. «Տէ՛ր, առ ո՞վ երթիցուք» (Յովհ. Զ 69):

Մեկնութիւն. Նախ՝ թէ զքեզ թողումք, նման քեզ ոչ զոք կարեմք գտանել: Երկրորդ. թէ զազգականս մեր թողաք եւ զքեզ սիրեցաք, այժմ առ ո՞վ երթիցուք: Երրորդ. զպատուէրսն քո կատարեցաք, այժմ ի յո՞ր պատուէրն⁴ երթիցուք եւ զթերին լցցուք:

Եւ վասն չորից բարուք ետ զպատասխանին. նախ՝ զընկերսն իւր բարի համարելով, վասն այնորիկ բազմաւորակի ասաց, երկրորդ՝ զՔրիստոս ի վեր քան զամենայն համարելով, երրորդ՝ զմիաւորութիւն իւրեանց առ Քրիստոս խոստովանելով, չորրորդ՝ զբանն պատշաճագոյն կարգելով, զի ասաց. «Մեք հաւատացաք եւ ծանեաք» (Յովհ. Զ 70) եւ այլն:

Բան. «Բանս կենաց յաւիտեանականաց⁵ ունիս» (Յովհ. Զ 69):

Մեկնութիւն. Նախ՝ որ զհաւատն եւ զսրբութիւն եւ զսէր այնմ կենաց ուսուցանէր: Երկրորդ. մարմինդ քո կեանք է եւ բան քո կեանք է ի մարմնոյդ կենաց: Երրորդ. կեանք է բան քո ըստ ինքեան, որպէս յայտ է՝ ի մեռեալն հասանէր կենդանի առնէր եւ

¹ A չէք

² C չէք ի հաւատս եւ

³ C ի միտս

⁴ C պատուիրան

⁵ C չէք

զհիւանդն բժշկէր: Չորրորդ. յաւիտենից կեանք է, որպէս ասաց. «Ես [իսկ] եմ յարութիւն եւ կեանք» (Յովհ. ԺԱ 25) եւ այլն:

Բան. «Դու ես Քրիստոսն Որդի Աստուծոյ» (Յովհ. Զ 70):

Մեկնութիւն. Նախ՝ որոշէ յաշակերտացն, որք ուրացան, ասէ. «Մեք հաւատացաք, թէ դու ես Քրիստոսն»: Երկրորդ. որոշէ ի հրէիցն, որք որդի Յովսէփայ ասէին: Երրորդ. ի նշանացդ ծանեաք, թէ դու ես Քրիստոսն: Չորրորդ. ի մեծամեծ խոստմանցդ հաւատացաք, թէ դու ես Քրիստոսն՝ Որդի Աստուծոյ¹:

Դարձեալ՝ Դու ես Քրիստոսն, զի հաւատալս մեր ոչ լինի վասն իմացման հանճարոյ մեր², այլ իմանալ զաստուածայինսն հետեւի հաւատոյ, վասն որոյ հաւատով ծանեաք, թէ դու ես Քրիստոսն, այսինքն՝ Յիսուսդ, երեւեալ մարմինդ, աւծեալ ես աստուածութեամբդ եւ Որդի Աստուծոյ միաւորութեամբդ: Դարձեալ՝ ի բազում աւծելոցն, որ շնորհաւք եւ իւղով աւծեցան³, որպէս մարգարէքն, թագաւորք եւ քահանայք, յատուկ դու միայն ես աւծեալ՝ հոգեւոր եւ ընդհանուր, թագաւոր եւ քահանայ: Դարձեալ՝ Որդի Աստուծոյ, գեր ի վերոյ քան զամենայն արարածս Աստուած դաւանեաց զնա:

Թէ զՅուդայ սատանայ կոչեաց

Բան. «Ո՞չ գերկոտասանոդ ընտրեցի, եւ մինդ ի ձեռք սատանայ է» (Յովհ. Զ 71):

Մեկնութիւն. Եւ աստ լինի վեց հարց.

Առաջին. թէ ի նախ ընտրելոցն Աստուծոյ ոչ ոք կորնչի, Յուդա վասն է՞ր կորեալ:

Պատասխան. Ասեն վարդապետք, եթէ աստ ընտրութիւն ըստ առաքելութեան ասէ եւ ոչ վասն յաւիտենական կենացն, զի մինն ի նոցանէ կորեալ եւ ոչ եհաս ի կեանսն յաւիտենից:

Երկրորդ հարց. Յուդա որպէ՞ս է սատանայ:

Պատասխան. Ասեմք չորիւք. նախ՝ զի ոչ բնութեամբ էր սատանայ, այլ հետեւմամբ կամացն սատանայի: Երկրորդ. զի համախոհ եղեւ սպանման Տեառն: Երրորդ. որպէս սատանայ չարախաւսեաց զԱստուած, նոյնպէս եւ Յուդա: Չորրորդ. սատանայ զերկնայինսն խռովեցոյց, եւ Յուդա՝ զերկնայինսն⁴ եւ զդասս առաքելոցն, վասն այնորիկ ի մէջ երկնի եւ երկրի խեղդեցաւ, եւ

¹ Կ հաւատացաք, թե Որդի ես Աստուծոյ

² Կ վասն նախկին իմացման հանճարոյ մերոյ

³ Կ օծեցան, այսինքն՝

⁴ Կ գերկիրն

զի զբերան Տեառն համբուրեաց, նորա բերանն ոչ ապականեցաւ, այլ փորն, ուստի չար խորհուրդն ել:

Երրորդ հարց. Որպէ՞ս է, որ զՅուդա կոչեաց, նոյնպէս եւ զՊետրոս՝ ասելով. «Ե՛րթ յետս իմ, սատանայ» (Մատթ. ԺԶ 23, Մարկ. Ը 33):

Պատասխան. Ասեմք, թէ ոչ են նման միմեանց, եւ յայտ է յերից. նախ՝ թէ Պետրոս կամացն եղեւ հակառակ, իսկ Յուդա՝ կենացն Քրիստոսի: Երկրորդ. զի յաւժարէր Պետրոս ոչ մեռանել Քրիստոսի, եւ Յուդա ի մահ մատնեաց: Երրորդ. Պետրոս վասն սիրոյն Քրիստոսի հակառակեցաւ, եւ Յուդա՝ վասն ատելոյն զՔրիստոս:

Չորրորդ հարց. Եթէ չար էր Յուդա, Քրիստոս վասն է՞ր ընտրեաց¹:

Պատասխան. Ոմանք ասեն, եթէ կանխաւ ետես Քրիստոս, զի նորա չարութեամբն աւգուտ էր լինելոց մարդկան, զի նա մատնեաց զՔրիստոս ի մահ, որով փրկեցան ազգ մարդկան: Այլք ասեն, թէ յառաջն բարի էր, այլ յետոյ չարացաւ ախտիւ արծաթսիրութեան:

Հինգերորդ հարց. Վասն է՞ր² սատանայ կոչեաց:

Պատասխան. Զի յորժամ գամենայն առաքեալսն բարի եւ լաւ եցոյց Պետրոս, աստ ասաց վասն Յուդայի վատութեան վասն չորս պատճառի. նախ՝ զի ցուցցէ, թէ խորհրդագէտ է, որով հաւատացին, թէ Աստուած է: Երկրորդ. զգաստացոյց զՅուդա, թէպէտ նա ոչ զղջացաւ: Երրորդ. զի ցուցցէ, թէ կամաւ եկն ի խաչ, զի կանխագոյն գիտելովն ոչ զանգիտեաց: Չորրորդ. զի զմեզ ուսուցցէ ոչ ակնառութեամբ ծածկել զվատութիւն մարդոյ, այլ ճշմարտութեամբ յանդիմանել, որպէս ասէ իմաստունն. «Սիրելի է այր, եւ սիրելի՛ ճշմարտութիւն, յերկուցելոց սիրելեաց մանաւանդ սիրելի է ճշմարտութիւն³»: Եւ մարգարէն ասէ. «Վայ, որ ասէ զչարն բարի եւ⁴ զբարին՝ չար» (տե՛ս Եսայի Ե 20) եւ այլն⁵:

Վեցերորդ հարց. Անուամբն ոչ յանդիմանեաց զՅուդա:

Պատասխան. Նախ՝ զի մի համարձակեացի որպէս սովորութիւն է չար մարդկան. ի յայտնել զմեղս առաւել յանդգնի⁶: Երկրորդ.

¹ Ե վասն է՞ր ընտրեաց Քրիստոս

² Ե վասն է՞ր աստ

³ Ե չեք յերկուցելոց սիրելեաց ... ճշմարտութիւն

⁴ Ե կամ

⁵ Ե չեք եւ այլն

⁶ Ե յանդգնի

զի մի ատեսցեն աշակերտքն եւ լիցի պատճառ մատնութեան նորա, որպէս յայտ է ի մեկնիչդ^{xcvii}:

Բան. «Եւ ասէր վասն սիմոնեան Յուդայէ» (Յովհ. 2 72):

Մեկնութիւն. Այս մեկնութիւն է Յոհաննու, որ զբանն Քրիստոսի յայտնեաց: Եւ տե՛ս վասն ստուգութեան զանունն Յուդայի եւ զհաւրն Սիմոնի եւ զտեղին¹, որ է մերձ յԵրուսաղէմ, եւ զգաւն, որ էր յերկոտասանիցն, յայտնապէս գրեաց: Յայսմանէ ոմանք ասեն, թէ սատանայ ի ներքին դասէն հրեշտակաց անկաւ, եւ զնոսա երկոտասան գունդս ասաց Տէրն, եւ աստ ի երկոտասանիցն զմինն ասաց սատանայ եւ չարեցեալ, որ եւ զմեզ փրկեսցէ Քրիստոս ի չարութենէ պատրանացն սատանայի: Ամէն²:

¹ Ը չիք եւ զտեղիս

² Ը չիք

Գլուխ Է

Եւթներորդ գլուխ է ըստ կարգի եւ երկրորդ՝ ըստ հաստրի

Վասն վարդապետութեան Տեառն

Բան¹. «Յետ այսորիկ շրջեր Յիսուս» (Յովհ. Է 1):

Մեկնութիւն. *Յառաջագոյն² ճառեաց աւետարանիչս զկենդանութիւն մեր եւ զանունդն, զոր ունիմք ի Քրիստոսէ, աստ ճառէ զուսումն եւ զվարդապետութիւն: Եւ նախ գիտելի է, որ³ զեւթներորդ պատճառն, եթէ Աստուած է Քրիստոս, աստ դնէ, սոյնպէս որ ոք հաւասարի Աստուծոյ բարի վարդապետութեամբ, նա Աստուած է, իսկ Քրիստոս սոյնպէս հաւասարի Աստուծոյ, ապա ուրեմն Աստուած է Քրիստոս, իսկ զհաւասար Աստուծոյ վարդապետութիւն Քրիստոսի ցուցանէ չորս կերպիւ. նախ՝ վասն հրէից սքանչանալոյն, որ ասէին. «Զիա՞րդ գիտէ զԳիրս, զի ուսեալ բնաւ չիք»: Երկրորդ. իւրոյ վարդապետութեան ծննդեամբ, որպէս ասէ. «Իմ վարդապետութիւնս չէ իմ, այլ Զաւրն, որ առաքեացն զիս» (Յովհ. Է 16), եւ այլ բազում: Երրորդ. աւրինացն մեկնութեամբ, որ ցուցանէր, թէ ի շաբաթու զոր գործ կարէին գործել եւ զոր՝ ոչ: Չորրորդ. վկայութեամբ սպասաւորացն, որք ասէին. «Ոչ երբէք [այնպէս] խաւսեցաւ մարդ, որպէս այրն այն» (Յովհ. Է 46), եւ վասն առաջնոյն աստ ասէ:*

Դարձեալ գիտելի է, զի նախ ցուցանէ զպատշաճաւոր տեղի վարդապետութեան Քրիստոսի, որ է Երուսաղէմ: Երկրորդ. ասէ զպատճառ այսմ յայտնութեան, յորժամ ասէ. «Եւ հրեայքն խնդրէին զնա ի տաւնի անդ» (Յովհ. Է 11): Երրորդ. ասէ զյայտնութիւն վարդապետութեան, յորժամ ասէ. «Պատասխանի ետ [նոցա] Յիսուս եւ ասէ⁴. “Իմ վարդապետութիւնս չէ՞ իմ”» (Յովհ. Է 16):

Վասն առաջնոյն գիտելի է, զի պատշաճ տեղի վարդապետութեան Քրիստոսի էր Երուսաղէմ. նախ՝ զի մայրաքաղաք էր Հրէաստանի, երկրորդ՝ զի անդ ժողովեալ էին ամենեքեան ի

¹ C *չիք*

² A B Առաջին

³ B *չիք*

⁴ A *չիք* եւ ասէ, B *չիք* Պատասխանի ետ Յիսուս եւ ասէ

⁵ A C ոչ է

տաւնն, վասն այնորիկ եղբարքն նորա աղաչէին, զի անդը երթիցէ եւ յայտնեսցէ զվարդապետութիւն, վասն այնորիկ ասէ.

Բան. «Յետ այսորիկ շրջեր Յիսուս ի Քալիլեայ» (Յովհ. է 1):

Մեկնութիւն. Գիտելի է, զի Քրիստոս վասն չորս պատճառի ոչ շրջէր ի Հրէաստանի. նախ՝ զի ցուցցէ, թէ ունի զճշմարիտ մարդկութիւն եւ զտկարութիւն մարդոյս: Երկրորդ. զի չեւ էր հասեալ ժամանակ չարչարանացն: Երրորդ. զի տայ մեզ աւրինակ խոնարհութեան առ ի տալ տեղի հալածանացն¹: Չորրորդ. զի ցուցցէ, թէ երբեմն պարտ է փախչել, թէ եւ կատարեալ ոք իցէ, զի յորժամ չարչարանքն աւգուտ ոչ լինի, այլ խափանուամն հաւատոց եւ աստուածպաշտութեան, յայնժամ պարտ է փախչել:

Ջկնի ցուցանէ զժամանակն.

Տաղաւարահարաց

Բան. «Եւ եր մերձ տաւնն հրէից տաղաւարահարաց» (Յովհ. է 2):

Մեկնութիւն. Լինէր տաւնս այս յիշատակ քառասուն ամացն, զոր կացին յանապատին, վասն այնորիկ ելանէին արտաքոյ տանց եւ շինէին տաղաւարս յուռեաց եւ յայլոց իրաց, եւ զաւուրս եւթն ի տաղաւարի բնակէին եւ անդ ուտէին: Եւ լինէր տաւնս այս ի սեպտեմբերի քսան եւ եւթն եւ թշրինի տասն, սիզըն տաւնի քաւութեան, վասն որթագործութեան յանապատին, եւ ապա տաւն տաղաւարահարացն ի հնգետասաներորդ [աւր] ամսոյն մինչ ի քսան եւ երկուս նորին ամսոյն: Եւ զառաջին աւրն եւ զյետինն հանդիսաբար կատարէին:

Վասն եղբարցն Քրիստոսի

Բան. «Ասեմ ցնա եղբարք նորա. “Գնա աստի, եւ երթ ի Զրէաստան”» (Յովհ. է 3):

Մեկնութիւն. Յակոբ եւ Յովսէ, Սիմոն եւ Յուդա որդիք Յովսէփայ էին եւ եղբարք Քրիստոսի կոչէին, եւ սոքա ոչ թուին, որք յուղարկեն զՔրիստոս ի տաւնն. նախ՝ զի ասէ թէ² եղբարքն չէին հաւատացեալ, իսկ սոքա հաւատացեալք էին: Երկրորդ. զի ի սոցանէ երկուքն³ ի թիւ երկոտասանիցն էին եւ երկուսն ի թիւ⁴ եւթանասնիցն, որ այժմ ասաց. «Ես զձեզ զերկոտասանսդ ընտրեցի»

¹ Ե հալածչացն

² Ե եթ

³ Ե երկուսն

⁴ Ե չէք ի թիւ

(տե՛ս Յովհ. Զ 71), ապա յայտ է, զի սոքա եղբարք ասին, զի ազգականք Քրիստոսի էին եւ կամէին ի գործոցն Քրիստոսի ժամանակաւոր փառս ստանալ:

Եւ սոքա վասն երեք պատճառի ասէին. «Գնա՛ աստի ի Զրեաստան». նախ՝ վասն աշակերտացն, որ յետս կացին, զի դարձեալ տեսցեն զնշանս եւ միաբանեսցին: Երկրորդ. վասն¹ զի փառասիրեցան, թէ՛ ե՛րթ ի տաւնն եւ արա նշանս, վասն այնորիկ Քրիստոս յանդիմանեց զնոսա, թէ՛ իմ գալս յաշխարհ ոչ է վասն փառաց, այլ վասն աւգտութեան մարդկան: Երրորդ. զի գիտէին զնախանձ հրէիցն, որ կամէին որսալ զնա եւ ունել ի տաւնին, զի սպանցեն, անդ հրաւիրէին, զի տեսցեն զգաւրութիւն նորա, թէ կարէ գերծանել, թէ՛ ոչ:

Բան. «Ձի ոչ ոք [է, որ] ի ծածուկ [իմ] գործե՛» (Յովհ. Է 4):

Մեկնութիւն. Երկու ինչ յայտնէ զմարդ. մին՝ յայտնի գործն, եւ մին՝ յայտնի տեղիք: Արդ, Քրիստոս զյայտնի գործս առնէր եւ յանապատս չըջէր, վասն այնորիկ զայս ասեն:

Վասն ժամանակաց

Բան. «Ժամանակ իմ չեւ է հասեալ» (Յովհ. Է 6):

Մեկնութիւն. Ժամանակ յառաջագոյն սահմանեալ էր մահուն Քրիստոսի վասն փրկութեան աշխարհի: Եւ գիտելի է, զի ամենայն իրաց ժամ է եւ ժամանակ, ասէ Սաղմոսն², զի ի ժամանակի ստեղծ Աստուած զամենայն եւ ի ժամանակի փրկեաց զմարդն եւ ի³ ժամանակի յարուցանէ եւ նորոգէ զաշխարհս:

Արդ, չորս են սոքա, այսինքն⁴ գիտութիւն Աստուծոյ եւ կամքն, ժամանակն եւ իրն, որ լինելոց է ի ժամանակին: Եւ յայսմանէ երեւի միութիւն կամաց եւ գիտութեան Քրիստոսի եւ Հաւր Աստուծոյ, զի սահմանեալ էր ի Հաւրէ ժամանակն, եւ կամէր Հայր⁵ զհարչարիլն Քրիստոսի, եւ գիտէր Քրիստոս զժամանակն եւ կամաւ իւրով չարչարեցաւ: Ապա յայտ է, զի մի է կամքն Հաւր եւ Որդւոյ, իսկ թէ ընդդէմ բերեն աստեղագէտք, թէ ամենայն իր ի ժամանակի է, ապա ամենայն կեանք մարդկան ի ձեռս աստեղաց է: Եւ զպատասխանին այսմ գտցես յառաջին հատորն, յերկրորդ գլուխն վասն հարսանեացն ասացեալ:

¹ B չիք

² Այսպիսի միտք ավելի ցայտուն կերպով տեսնու՛մ ենք ժող. Գ 1 համարում:

³ B չիք

⁴ C չիք

⁵ A B չիք

Դարձեալ՝ «Ժամանակ իմ չեւ է հասեալ» (Յովհ. Է 6) վասն երից ասաց. նախ՝ ժամանակ չարչարանաց: Երկրորդ. ժամանակ յայտնութեան փառացն, զի վայել էր Քրիստոսի յետ յարութեան յայտնութիւն փառաց: Երրորդ. կերպիւ ինչ չէր հասեալ ժամանակ քարոզութեան, այսինքն՝ ի սկիզբն տաւնին ոչ էր պատշաճ ժամանակ քարոզութեան, այլ ի վերջն:

Բան. «Բայց ձեր ժամանակ [յամենայն ժամու] պատրաստ է» (Յովհ. Է 6):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝¹ աւրհասն մահու, զի Քրիստոս գիտութեամբ եւ կամաւ կրեաց զմահ, իսկ մեք անգիտութեամբ եւ ակամայ կրեմք:

Դարձեալ՝ Քրիստոս Տէր էր մահու եւ իշխան, իսկ մեք ընդ իշխանութեամբ մահու եմք յամենայն ժամ, վասն այն զգուշացոյց Տէրն. «Արթուն կացէք եւ յամենայն ժամ աղաւթս արարէք» (տե՛ս Մատթ. ԻԶ 41): Դարձեալ. «Ձեր ժամանակ յամենայն ժամ հասեալ է», այսինքն՝ որ փառասիրութեամբ ի տաւնն հանդիսացեալ ուրախանայք, վասն որոյ ասէ.

Բան. «Ոչ կարէ աշխարհ ատել զձեզ²» (Յովհ. Է 7):

Մեկնութիւն. Աշխարհ զաշխարհասէրն ասէ. նախ՝ զի միախորհուրդ էք անհաւատութեամբ: Երկրորդ. զմի գործ նախանձու չարութեան ունիք:

Իսկ «զիս ատեայ». նախ՝ զի բարիս գործեմ, երկրորդ՝ զի զչարս յանդիմանեմ, ըստ այնմ. «Ատեցին զյանդիմանիչս ի դրունս իւրեանց» (տե՛ս Ամովս Ե 10):

Բան. «Դուք երթայք ի տաւնն յայն³, ես ոչ երթամ ի տաւնն յայն⁴» (Յովհ. Է 8):

Մեկնութիւն. Երեք բանիւ յանդիմանեաց զնոսա. նախ. «Ձեր ժամանակ յամենայն ժամ է»: Երկրորդ. «Աշխարհ զձեզ սիրտ»: Երրորդ. «Դուք երթայք ի տաւնն յայն⁵»:

Նախ՝ վասն առաջին աւուր տաւնին է իմանալ, որ մարդիկն առաւել հանդիսանային եւ խրախ լինէին ի կերակուրս եւ յըմպելիս, զոր ոչ կամեցաւ Քրիստոս գնալ:

Երկրորդ. դուք երթայք ի տաւնն յայն, ուր յարգի հրէիցն՝ հպարտութիւն եւ ունայնութիւն, զոր նոքա խնդրեն, եւ ոչ Քրիստոս:

¹ A B *չիք*

² A B *չիք*

³ B այն

⁴ A C *չիք*

⁵ B այն

Երրորդ. յայն ուրախութիւն, որ վասն մահուն իմոյ է, դուք գնացէ՛ք, զի կամակից եւ ընկեր էք նոցա:

Չորրորդ. փառասիրութիւն Ինձ ոչ է պիտոյ, դուք երթայք ի տաւնն յայն, զի ձեզ է պիտոյ փառք ժամանակաւոր, այլ Իմ գալն յաշխարհս վասն աւգտութեան մարդկան է:

Եւ թէ որք էին սոքա, որ ստիպէին զՔրիստոս երթալ ի տաւնն, գիտելի է, զի սոքա ոչ էին ճշմարիտ եղբարքն Քրիստոսի, որպէս¹ որդիքն Յովսէփու, որպէս ցուցաւ նախ, բայց այլ ոմանք յազգականաց անտի, որ կերպիւ ինչ եղբարք ասին, վասն այնորիկ յանդիմանէ զնոսա փառասիրութեամբն եւ համախոհ հրէիցն ցուցանէ² ասելով. «Դուք երթայք ի տաւնն», եւ այսու ոչ թէ ածէ զնոսա ի փառասիրութիւն, այլ ցուցանէ, թէ միայն զաշխարհիս խնդրէին:

Թէ ի ծածուկ ել

Բան. «Իբրեւ ելին նոքա, ապա եւ ինքն ել ի տաւնն, ոչ յայտնի, այլ իբրեւ³ ի ծածուկ» (Յովհ. Է 10):

Մեկնութիւն. Եւ զի ճշմարիտ ասաց Քրիստոս. «Ես ոչ երթայց ի տաւնն յայն» վասն չորս պատճառի. նախ՝ ոչ գնաց ի սկիզբն տաւնին, այլ ի չորրորդ աւրն: Երկրորդ. ոչ գնաց ընդ նոսա, այլ յետոյ: Երրորդ. զի ոչ գնաց ըստ հաճութեան ունայն կամաց նոցա, այլ վասն աւգտութեան: Չորրորդ. զի ոչ գնաց յայտնապէս, այսինքն՝ աշակերտաւքն, այլ ծածկաբար:

Ձայս եւ⁴ ի հարսանիսն արար, յորժամ սաստեաց մաւրն եւ յետոյ կատարեաց զխնդիրն: Ձայն եցոյց, թէ չէր ըստ քո կարծեացդ սքանչելիքն⁵, այլ վասն աւգտի մարդկան, սոյնպէս եւ աստ իմացիր:

Հարց. Վասն է՞ր ել ի ծածուկ:

Պատասխան. Ոչ թէ զանգիտելոյ ինչ, զի թէ սոյնպէս էր, կամաւ ոչ գայր ի չարչարանս, այլ վասն աւգտութեան. նախ՝ զի լսողացն քարոզեսցէ եւ ոչ լսողացն զթշնամութիւն լուծցէ: Երկրորդ. զայն ցուցանէ, որ աստ եւ անդ սիրելեացն իւր երեւի եւ ատելեացն ոչ երեւի անգամ, զայս ասէ մեկնիչդ^{xviii}:

¹ C չեք

² B աստ

³ A B չեք

⁴ C չեք եւ

⁵ C սքանչելիքս

Իսկ այլ վարդապետք ասեն՝ վասն վեց պատճառի ծածուկ ել յԵրուսաղէմ. նախ՝ զի ոչ խնդրէր զփառս աշխարհի: Երկրորդ. զի եւ մեզ ուսուցէ հեռանալ ի փառաց եւ հաստատիլ ի խոնարհութիւն: Երրորդ. զի թէ բազում արամբք եկեալ էր ի տաւնն, տրտմութիւն հրէիցն առաւել սաստկանայր: Չորրորդ. առ ի ցուցանել զիւրն մարդկութիւն: Հինգերորդ. առ ի յուսումն մեզ, զի խորագիտութեամբ զգուշանամք ի թշնամեաց եւ ոչ է պարտ, թէ մարդ յիմարութեամբ զանձն իւր ի մահ մատնէ: Վեցերորդ. առ ի ցուցանել խորհուրդ ինչ, զի տեսական ելումն յԱստուած լինի ի ծածուկ ի ներքին մտածութիւնս մեր¹, արտաքս քարշելով զմիտս յամենայնէ, եւս յինքենէ, որպէս զի զամենայն մոռանալով ելցէ ի ծայր լերինն եւ մտցէ ի մէզն յափշտակութեամբ մտացն:

Յորժամ ասաց զպատշաճաւոր տեղին, այժմ ճառէ զպատճառ յայտնութեան:

Բան. «Եւ հրեայքն խնդրէին զնա²» (Յովհ. Է 11):

Մեկնութիւն. Ոմանք առ ի սպանանել, եւ այլք՝ խոնարհութեամբ ունկնդիր լինել վարդապետութեան նորա:

Բան. «Եւ ասէին. “Ո՞ր իցէ նա³”» (Յովհ. Է 11):

Մեկնութիւն. «Ոմանք առ նախանձու եւ ատելութեան զանունն ոչ տային», ասէ Ոսկերբերանն, եւ այլք վասն սիրոյ ասեն, զի զնա այնպէս մեծ եւ ծանաւթ ամենեցուն գոյ համարէին, մինչ զի ասէին՝ ո՞ր իցէ նա, այսինքն՝ որ այնքան մեծ է այնպէս սքանչելագործն: Եւ խնդիրն յառաջնումն աւուր տաւնին լինէր:

Բան. «Եւ քրթմնջիւն էր զնմանէ ի ժողովուրդսն» (Յովհ. Է 12):

Մեկնութիւն. Վասն ներհակ կարծեացն, որպէս զկնի ասէ.

Բան. «Կէսքն ասէին՝ բարուք է, այլքն ասէին՝ ոչ, այլ մոլորեցուցանէ զժողովուրդն⁴» (Յովհ. Է 12):

Մեկնութիւն. Բազմութիւն ժողովրդեանն զնա բարի ասէին, այսինքն՝ ի բարւոյն Աստուծոյ եկեալ, եւ ինքն բարի է եւ զբարին մեզ ուսուցանէ, իսկ փարիսեցիքն եւ քահանայապետքն չար համբաւէին եւ ասէին. «Ո՛չ է յԱստուծոյ եւ խաբէ զպարզամիտսն եւ ուրուական առնէ զսքանչելիսն»: Եւ զի չարախաւսքն Նորա մեծք էին, վասն այն հասարակ ժողովուրդն ոչ իշխէր յայտնի համբաւել զՆա, որպէս ցուցանէ մեկնիչդ^{xvix}:

¹ A B չիք

² A B չիք

³ A չիք

⁴ A չիք

Հարց. Վասն է՞ր ժողովուրդն հաւատայր, եւ քահանայքն եւ դպիրքն՝ ոչ:

Պատասխան. Ասեն վարդապետք վասն վեց պատճառի.

Նախ՝ հայելով ի ցասմնական զաւրութիւն հոգւոյն, զի զքահանայսն պնդագոյնս յանդիմանէր Քրիստոս, եւ նոքա իշխանք էին եւ ամբարտաւանք եւ մանաւանդ նախանձ էին, զի ժողովուրդն ընդունէին զնա:

Երկրորդ. վասն¹ ցանկութեան, զի ագահք էին եւ սովոր էին ձիրս եւ պարգեւս ընդունել վասն վարդապետութեան, իսկ վարդապետութիւն Քրիստոսի ներհակ էր բարուց նոցա:

Երրորդ. վասն² բանականին, զի նոքա վարժեալք էին³ Սուրբ Գրոց գիտութեան, թէպէտ թանձր եւ անկատար, վասն այնորիկ զվարդապետութիւն⁴ Քրիստոսի մոլորութիւն⁵ համարէին:

Չորրորդ. զի աներկիւղ ունէին զխիղճ մտաց իւրեանց եւ սովոր էին պատճառել զմեղս իւրեանց, իսկ պարզամիտքն խղճիւ լինէին եւ պատուէին զՔրիստոս:

Հինգերորդ. զի նոքա սովոր էին յանդիմանել զնուաստան ի ներքոյ ինքեանց, եւ արհամարհել եւ դատել եւ խածանել:

Վեցերորդ. զի սովոր էին կեղծաւորութեամբ զչարիս իւրեանց ծածկել, զի փառասէրք էին, վասն այն նոքա զՔրիստոս հայհոյէին եւ պարզամիտքն գովէին, թէ⁶ եւ ոչ յայտնապէս, զի ոչ էին ազատ յախտէ փառասիրութեան, որպէս ասաց. «Դուք զփառս ի միմեանց առնուք եւ զառ ի միոյն ոչ խնդրէք» (տես Յովհ. Ե 44), զկնի դնէ երկրորդ պատճառ յայտնութեան քարոզութեան, յորժամ ասէ.

Բան. «Իբրեւ տաւնն ընդմիջեցաւ» (Յովհ. Ե 14):

Մեկնութիւն. Եւթն աւր էր տաւնն, եւ մէջ տաւնին էր չորրորդ աւրն: Եւ զի⁷ չորրորդ աւրն գնաց ի տաւնն. նախ՝ զի ցուցցէ, թէ ոչ վասն երկիւղին յամեցոյց զգալն ի սկիզբն տաւնին, վասն այն ի մէջն գնաց: Երկրորդ. զի ի սկիզբն տաւնին ժողովուրդն ի զբաղանս էր առ ի զարդարել զտաւնն, եւ ոչ կարէին զքարոզն լսել: Երրորդ. զի կարաւտ լիցին քարոզութեան եւ յայնժամ առաւել ունկնդիր լինէին: Եւ ժխորելն ամբոխել եւ խռովելն է:

¹ A C ըստ

² C ըստ

³ C վարժք էին

⁴ C զգիտութիւն

⁵ B մոլար

⁶ C թէպէտ

⁷ A B չէք ի

Տե՛ս, զի պիտոյ է վարդապետին ընտրել զժամանակ քարոզին, յորում ժողովուրդն անզբաղ լիցին:

Եւ Քրիստոս երթայր ի տաւնն վասն երկու պատճառի. նախ՝ առ ի պատուել զաւրէնս Մովսիսի, երկրորդ՝ զի¹ յայնժամ առաւել ժողովեալ լինէին հրէայքն:

Բան. «Ձարմանային հրեայքն եւ ասէին» (Յովհ. Է 15):

Մեկնութիւն. Թէպէտ եւ ոչ զրէ աւետարանիչս, թէ զի՞նչ ուսուցանէր, այլ զարմանալ հրէիցն ցուցանէ, թէ սքանչելապէս ուսուցանէր: Այս առաջինն, որ ցուցանէ, թէ Աստուած է Քրիստոս, զի որ հաւասարի Աստուծոյ բարի վարդապետութեամբ՝ Աստուած է: Եւ Քրիստոս սոյնպէս հաւասարի Աստուծոյ, ապա ուրեմն Աստուած է Քրիստոս:

Վասն Գիր գիտելոյ

Բան. «Ձիա՞րդ զԳիրս գիտէ [սա], զի ուսեալ բնաւ չիք» (Յովհ. Է 15):

Մեկնութիւն. Եւ աստ չորս ինչ գիտելի է.

Նախ՝ զի գիտէին զՆա որդի Յովսէփայ, եւ զի մարմնաւոր աշխատութեամբ կայր մինչեւ յայն ժամանակն հիւսնութեամբ անվարժ ուսմանէ², եւ տեսանէին, զի³ բարձրագոյն իմաստիւք ուսուցանէր առաւել քան զդպիրսն, վկայս ածել յաւրինաց եւ ի մարգարէիցն, եւ այնու դիւրին էր իմանալ զնա յԱստուծոյ եւ պատուել ըստ արժանւոյն:

Երկրորդ. գիտելի է, զի այսու քամահէին զնա⁴ չորիւք. նախ՝ զի զԳիրս ոչ գիտէ, ապա զաւրէնքն ոչ գիտէ, երկրորդ՝ թէ⁵ զԳիրս ոչ գիտէ, ապա զճշմարիտն ոչ գիտէ, երրորդ՝ զի ոչ կատարեալ գիտէ, այլ մասն ի լսելոյ, չորրորդ՝ զի յանձնէ իւրմէ խաւսի:

Երրորդ. գիտելի է, թէ վասն է՞ր Քրիստոս զԳիրն ոչ ուսաւ:

Պատասխան. Ասեմք վասն չորից. նախ՝ զի կատարումն էր Գրոյն, որպէս բան եւ իմաստութիւն, ապա ոչ էր պարտ ուսանել Գիր: Երկրորդ. զի այնու ցուցցի, թէ Աստուած է, որ առանց ուսանելոյ զԳիրս գիտէր: Երրորդ. զի կամէր նոր աւրէնս շնորհաց եւ բանի ուսուցանել, վասն այն ինքն ոչ ուսաւ զԳիրն: Չորրորդ. զի ինքն էր գիր կենդանի, առեալ զմեղան յԱստուածածին կուսէն, եւ Բանն Հաւր միացեալ հոգևով եւ մարմնով խաւսէր ի մեզ

¹ A B չիք

² A յուսմանէ

³ B չիք

⁴ A B չիք

⁵ A B զի

զիմաստութիւն Աստուծոյ, ըստ այնմ. «Լեզու իմ որպէս գրիչ եւրագագիր դպրի» (Սաղմ. ԽԴ 2):

Արուեստից քահանայից

Չորրորդ. գիտելի է, զի գործ քահանայիցն¹ ուսումն է² եւ պաշտաւնն իւր, ապա թէ պէտք լիցին, չորս ինչ ուսումն պատշաճաւոր է. նախ՝ զգիրս գրել, որպէս գտախտակն գրեաց Աստուած: Երկրորդ. մորթի գործել եւ զգենուլ, որպէս արար Աստուած հանդերձս մաշկեղէնս Աղամայ: Երրորդ. հիւսնել, որպէս Յիսուս ի տղայութեան ընդ Յովսէփայ հիւսնէր: Չորրորդ. կոփել զվէմս ի շինուածս եկեղեցոյ, ըստ այնմ. «Ես դնեմ ի հիմունս Սիոնի վէմ» (Եսայի ԻԸ 16), եւ Տէրն ասէր³. «Ի վերայ այդք վիմի շինեցից զեկեղեցի իմ⁴» (Մատթ. ԺԶ 18), իսկ թէ վասն հասարակաց տանց գործել զերկիր եւ զբանջար պիտանի է, այլ վասն անձին թողուլ զգործս Աստուծոյ եւ հետեւել սոյնպիսեացս, կամ⁵ ի վիճակս, կամ անբանից ծառայել, զոր այժմ զբազումս տեսանեմք, անաստուածութիւն է եւ ազահութիւն:

Յորժամ յայտնեաց զպատճառ վարդապետութեան, այժմ յայտնէ զծնունդ վարդապետութեան իւր:

Թէ Աստուծոյ է վարդապետութիւն⁶

Բան. «Պատասխանի ետ եւ ասէ. “Իմ վարդապետութիւնս չէ իմ⁷, այլ այնմ, որ առաքեացն զիս”» (Յովհ. Է 17):

Մեկնութիւն. Այս երկրորդն, որ ցուցանէ ըստ վարդապետութեան, թէ Աստուած է Քրիստոս, որ ունի զվարդապետութիւն Աստուծոյ Հաւր, իսկ ասելն. «Իմ վարդապետութիւնս ոչ է իմ». իմ է եւ ոչ է իմ, ասէ: Իմ է, զի ի Հաւրէ ունիմ ըստ Աստուածութեանս, եւ ոչ է իմ, զի ոչ եմ վարժեալ ըստ մարդկային կրթութեան, այլ զի տուեալ է ինձ, զի ստեղծեալ գիտութիւն Քրիստոսի ըստ մարդկութեան զայն ոչ ունի կրթութեամբ, այլ ի սկզբանէ յղացման իւրոյ ունի զգիտութիւն զայն⁸ հեղմամբ Աստուծոյ:

¹ Ը քահանայից

² Բ չէք

³ Ը չէք եւ Տէրն ասէր

⁴ Ը Բ չէք

⁵ Ը Ը այսինքն

⁶ Ը վարդապետութիւն իւր

⁷ Ը ոչ է իմ

⁸ Ը Աստուծոյ

Եւ դարձեալ այսպէս մեկնի. զի Որդի է Բանն Հաւր, իսկ զԲան¹ ումեք եւ վարդապետութիւն նորա մի է, վասն այն Որդի է վարդապետութիւն Հաւր:

Իսկ զկնի երկու պատճառաւ ցուցանէ Քրիստոս, զի վարդապետութիւն նորա տուեալ է նմա յԱստուծոյ Հաւրէ. նախ՝ զի վարդապետութիւն Քրիստոսի էր ի յառնել զկամս Հաւր, որպէս եւ ասէ. «Եթէ ոք կամի զկամս նորա առնել, գիտասցէ վասն վարդապետութեանս, յԱստուծոյ յիցէ արդեալք» (Յովհ. է 17), եւ առնել զկամս Աստուծոյ է² պահել զպատուիրանս տուեալ ի նմանէ, եւ ի սոյն ածէր վարդապետութիւն Քրիստոսի: Ապա յայտնի է, զի նորա վարդապետութիւն յԱստուծոյ էր, եւ ոչ խաւսէր յինքենէ: Միւս կերպիւ բացայայտէ մեկնիչդ³, թէ առնել զկամս Հաւր ոչ ունել յատուկ կամք եւ ատելութիւն եղբաւր, եւ թէ հրէայքն ի բաց բառնային զատելութիւն եւ զնախանձ, որ ունէին առ Քրիստոս, յայնժամ կարէին գիտել, թէ վարդապետութիւն նորա յԱստուծոյ Հաւրէ է, քանզի յոյժ սէր եւ ատելութիւն թիւրէ զզատումն մտաց: Երկրորդ³. զի Քրիստոս քարոզելով խնդրէր զփառս երկնային Հաւրն, ուստի յայտ է, զի վարդապետութիւն նորա յԱստուծոյ է, վասն այնորիկ ասէ.

Բան. «Որ յանձնէ իւրմէ խաւսի, փառս անձին իւրում խնդրէ» (Յովհ. է 18):

Մեկնութիւն⁴. Վասն զի⁵ խնդրէր զփառս առաքչին իւրոյ, այսինքն՝ Հաւր, վասն այնորիկ ճշմարիտ էր վարդապետութիւն նորա, եւ զի հրէայքն կարէին առարկել Քրիստոսի, թէ քո վարդապետութիւնդ ոչ է յԱստուծոյ, զի ոչ պահես զարւէնս Մովսէսի, վասն այնորիկ Քրիստոս պատասխանի տայ եւ երկու կերպիւ ցուցանէ, զի նոքա էին յանցաւորք մեծագոյն աւրինացն. նախ՝ զի ասէ. «Խնդրէք զիս սպանանել» (Յովհ. է 19): Երկրորդ. ասէ⁶, թէ՛ զշաբաթն անցանէք թլփատութեամբն (Յովհ. է 22-23):

Բան. «Ո՞չ Մովսէս ետ ձեզ զաւրէնսն» (Յովհ. է 19):

Մեկնութիւն. Այս երրորդն, որ ցուցանէ, թէ Աստուած է Քրիստոս աւրինացն մեկնութեամբ, եւ ցուցանէ, թէ ի շաբաթու զո՞ր գործ կարէին գործել եւ զո՞րն՝ ոչ:

Բան. «Եւ ոչ որ ի ձեցոյ պահէ զաւրէնսն» (Յովհ. է 19):

¹ Ը Բան

² Եւ

³ Ը Երկրորդ պատճառ

⁴ Ե ԷԻՔ

⁵ Ը Քրիստոս

⁶ Ը զի ասէ

Մեկնութիւն. Իբրու թէ ասել՝ դուք պարտական էք պահել զաւրէնսն, զի ձեզ տուեալ է, եւ ոչ պահէք, եւ ես ոչ եմ պարտական, զի ի վեր եմ քան զաւրէնս, եւ ես պահեմ, ըստ այնմ. «Ոչ եկի լուծանել, այլ լնուլ» (Մատթ. Ե 17), որպէս յայտ է ի մեկնչէդ, եւ ապա ցուցանէ, թէ որպէս անցանէին զաւրէնսն:

Բան. «Ձի խնդրէք զիս սպանանել» (Յովհ. Է 19):

Մեկնութիւն¹. Վասն զի ակրէնքն արգելու զանմեզն սպանանել, եւ զի նոքա ոչ կարէին բանաւոր² պատասխանել նմա, այլ նախատեն՝ ասելով.

Վասն ստութեան

Բան. «Դեւ գոյ ի քեզ, ո՞վ³ խնդրէ զքեզ սպանանել⁴» (Յովհ. Է 20):

Մեկնութիւն. Կատաղեցան անամաւթ եւ կրկին սուտ խաւսեցան. առաջինն յայտնապէս սուտ էր, զի Քրիստոս զգեւան հանէր եւ հալածէր, եւ երկրորդն՝ յայտնի սուտ, որ յետոյ սպանողք եղեն:

Դարձեալ՝ առաջինն զուր է եւ երկրորդն ուրացումն: Եւ երկուքն սոքա սուտ կոչին, զի տեսակ են ստոյն եւ սուտն սեռ է սոցա⁵, եւ սուտ է դնել զոր ոչ ունի, եւ բառնալ, զոր ունի⁶:

Հարց. Ընդէ՞ր ոչ ետ պատասխանի նոցա առ այս:

Պատասխան. Վասն չորից. նախ՝ զի վասն հեզութեան, զի ուսուցէ մեզ, երկրորդ՝ վասն սիրոյ, երրորդ՝ զի զղջասցին, չորրորդ՝ զի անմարթ էր թողուլ զքարոզելն, զոր վարդապետէր, եւ այս եւս խրատ մեզ է:

Բան. «Ձարնացեալ էք» (Յովհ. Է 20):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ խռովեալ էք, զի որպէս զարմանալն վասն հաճոյ ինչ իրաց հաճութեամբ լինի, սոյնպէս եւ զարմանալ վասն անհաճոյ իրաց, որ անհնարին⁷ երեւի՝ խռովութիւն լինի, եւ ապա ցուցանէ, զի ոչ էր յանցող շաբաթու:

¹ B **չիք**

² C բանաւորաբար

³ A C ո՞

⁴ A **չիք**

⁵ C նոցա

⁶ C **չիք** եւ բառնալ, զոր ունի

⁷ C հնար

Վասն թլփատութեան

Բան. «Վասն այնորիկ ետ ձեզ Մովսէս¹ թլփատութիւն, եւ ոչ թէ ի Մովսէսէ էր, այլ ի հարց անտի» (տե՛ս Յովհ. է 22):

Մեկնութիւն. *Թլփատութիւն Մովսէսի տուեալ ասի, զի նա գրեաց յաւրէնսն, այլ նախ Աբրահամու տուեալ եղեւ, որպէս գրէ յԱրարածքն, եթէ՝ «Մանուկ քո ութաւրեայ թլփատեսցի»* (Ծննդ. ժէ 12):

Եւ վասն թլփատութեան լինի երեք հարց.

Առաջին. *Թէ զի՞նչ է թլփատութիւն:*

Պատասխան. *Ասեմք, թէ թլփատութիւն էր նշան ազգին Աբրահամու, որպէս դրոշմ ի վերայ ոչխարաց, զի բաժանեսցին ի հեթանոսաց: Ուստի յայտ է, թէ քառասուն ամ յանապատին ոչ թլփատեցան, զի ոչ էին ի մէջ հեթանոսաց, այլ յելսն Յորդանանու թլփատեցան:*

Երկրորդ հարց. *Վասն է՞ր յառնականաց մասինն եդ:*

Պատասխան. *Վասն չորից. նախ՝ անդ եդ զթլփատութիւն, զի ոչ եղեւ պակասութիւն մասինն այն, զի թէ յայլ մասին էր, լինէր պակասութիւն, որպէս ի մատն կամ յականջն եւ յայլսն: Երկրորդ. զի մասամբն այն մեղք սկզբնական տարածի յայլս, եւ թլփատութիւն է ընդդէմ սկզբնական մեղաց: Երրորդ. զի շնութիւն այնու կատարի, անդ եդ զթլփատութիւն, զի խափանեսցի յայնպիսի գործոյ: Չորրորդ. զի խոստացեալ զաւակն աւրհնութեան, որ էր Քրիստոս, ի մարմնով գալուստն իւր զգործս մասին այն խզեաց եւ անսերմն յղութեամբ գոյացաւ, եւ ի կոյս յարգանդէ ծնաւ:*

Երրորդ հարց. *Զի՞նչ նշանակէ ութաւրեայ թլփատելն:*

Պատասխան. *Չորս ինչ ցուցանէ. նախ՝ ցուցանէ² ի յութներորդ դարուն զբոլոր հատումն մեղաւորաց դասուն ի մարմնոյ: Երկրորդ. նշանակէ արդարոց զխորհուրդ մկրտութեան, որ աստ թողութիւն մեղաց շնորհէ եւ³ յութներորդին զյարութիւն եւ եւ զկեանքն, զի երկուքն ընդդէմ սկզբնականին են: Երրորդ. նշանակէ զխոստովանութիւն Քրիստոսի, որ աստ մասնաւորէ եւ յութներորդին ամենայն լեզու խոստովան լիցի, թէ Տէր է Յիսուս Քրիստոս ի փառս Աստուծոյ Հաւր: Չորրորդ. զայն ցուցանէ, որպէս յութ աւուր թլփատութեամբս որոշեցաւ ազգն աստուածա-*

¹ A B *չիք*

² C *նշանակէ*

³ C *չիք*

ծանալթ, նոյնպէս սուրբք ամենայն դէմ յանդիման տեսանեն զԱստուած¹ յուրմերորդ դարուն:

Այլ եւ գիտելի է, զի Աստուած երեք թլփատութիւն ետ մարդոյս. զմինն յԱրարածքն ասէ, այսինքն՝ սերականին, եւ երկրորդն յԵրկրորդ Աւրէնքն՝ ասելով. «Թլփատեցէ՛ք զանթլփատութիւն սրտից ձերոց, եւ թլփատեցէ՛ք զպարանոցս ձեր²» (տե՛ս Բ Օր Ժ 16): Այս է խորհուրդն, զի հոգիս մեր եռամասնեա է՝ բան, ցասումն եւ ցանկութիւն: Բանին գործիք է պարանոցն, որով հպարտանայ, եւ ցասման գործիք է սիրտն, որով բարկանայ, եւ ցանկութեան գործիք³ սերականն, որով շնայ⁴: Հատմամբ սերականին զբղջախոհ ցանկութիւն եւ զշնութիւն ասաց Աստուած հատանել: Եւ սրտին՝ զբարկութիւն հատանել, եւ պարանոցան զհպարտութիւն կտրել եւ հատանել:

Իսկ աստ Քրիստոս զթլփատութիւն յիշելով վասն շաբաթուն յանդիմանեաց զնոսա չորիւք. նախ՝ զի թլփատութիւն Աբրահամու զշաբաթն Մովսիսի խափանէր եւ անմեղ էր: Երկրորդ. զի աւրէնքն Մովսէսի զիւր եղեալ աւրէնսն խափանէր, ըստ որում ի շաբաթու հրամայէր թլփատել: Երրորդ. զի քահանայքն թլփատելովն զշաբաթն լուծանէին եւ անմեղ էին: Չորրորդ. զի թլփատելն մարդն զշաբաթն լուծանէր եւ արդարանայր:

Արդ, եթէ չորք սոքա զշաբաթն լուծանեն եւ չեն հակառակ աւրինացն⁵, ես վասն է՞ր եմ հակառակ, որպէս ասէ.

Եթէ մարդ թլփատութիւն առնու ի շաբաթու⁶

Բան. «Ձի ողջոյն իսկ մարդ բժշկեցի ի շաբաթու» (Յովհ. Է 23):

Մեկնութիւն. Կամ զբոլոր մարմինն անդամալուծին, կամ զհոգի եւ զմարմինն, իբրու ասել, թէ բանաւորութեամբ ոչ վարիք, զի բոլոր բժշկութիւն հոգւոյն եւ մարմնոյն բարեգոյն է եւ առաւել ի փառս Աստուծոյ, քան զթլփատութիւն:

Իսկ որ ասէ մեկնիչդ^{7ci}, թէ՛ յոյժ զրկող եւ անիրաւ էք. նախ՝ զշաբաթն միշտ զրկէք թլփատութեամբն¹: Երկրորդ. զՔրիստոս հակառակ ասէին եւ ինքեանք միշտ լուծանէին զշաբաթս:

¹ C գՅիսուս

² C **չէք**

³ C գործիք է

⁴ C **չէք**

⁵ C օրինացն Աստուծոյ

⁶ A **չէք** ի շաբաթու

⁷ C **չէք**

Եւ զի չարութիւնն հրէիցն ի չար մտաց դատմանէ ելանէր, վասն այնորիկ ասէ.

Վասն դատաւորաց

Բան. «Մի՛ ըստ աչս դատիք, այլ ուղիղ դատաստան արարէք²» (Յովհ. Է 24):

Մեկնութիւն. Առաջին՝ ի դէմս հրէից եւ Ինքեան ասէ չորս կերպիւ. նախ՝ մի՛ դատիք ըստ ձերում ատելութեան, այլ ըստ իրին ճշմարտութեան, եւ յայնժամ գիտենայք, թէ իմ վարդապետութիւնս յԱստուծոյ է: Երկրորդ. մի՛ դատիք ըստ երեսաց, այսինքն՝ ըստ³ արտաքին երեւմանն կամ ըստ աւրինացն մակերեւոյթ տեսութեամբ, այլ քննեցէք զաւրինացն ներքին ճշմարտութիւն եւ զուղիղ դիտաւորութիւն, եւ յայնժամ ծանիցէք, թէ ո՛չ եմ յանցող աւրինացն: Երրորդ. մի՛ ակնառութեամբ դատիք եւ իրաւունս տայք Մովսիսի, զի նա ելոյծ ի ձեռն թլփատութեան զշաբաթն, ապա նա առաւել մեղադրելի է⁴, եւ ոչ՝ ես: Չորրորդ. մի՛ թիւր դատիք, զի Մովսէս հաճեցաւ զայլոց աւրէնս իւր աւրինացն գեր ի վերոյ առնել եւ դուք հետեւողք աւրինացն նոյնպէս հաճեցէք:

Դարձեալ՝ ի դէմս ամենեցուն ասէ. նախ՝ մի՛ ըստ աչս դատիք, այսինքն՝ որ մարմինդ տեսանի, եւ հոգիդ՝ ոչ, մի՛ զմարմինդ միայն սիրէք եւ զհոգիդ ատէք: Երկրորդ. ի դէմս քրիստոնէից՝ մի՛ միայն զքեզ սիրել եւ զընկերն ատել, զի՝ «Սիրեսցես զընկեր իբրեւ զանձն քո⁵» (հմմտ. Մատթ. ԺԹ 19, ԻԲ 39, Մարկ. ԺԲ 31), ասէ աւրէնքն, եւ զթշնամին սիրել հրամայէ Քրիստոս (հմմտ. Մատթ. Ե 43): Երրորդ. ի դէմս դատաւորաց՝ մի՛ թիւր դատիք առ երկու դատախազն եւ մի՛ զսուտն եւ զճշմարիտն փոփոխէք, այլ ուղիղ դատելով զճշմարիտն ճշմարտեցէք եւ զսուտն ստեցէք, զի չորիւք թիւրի դատաստանն, որպէս նախ ասացաւ, այսինքն՝ տգիտութեամբ, ակնառութեամբ, երկիւղիւ եւ կաշառաւք:

Այսքան առ այս:

Յորժամ ասաց զծնունդ վարդապետութեան Քրիստոսի, զի յԱստուծոյ էր, այժմ ասէ զծնունդ եւ զելումն վարդապետին Քրիստոսի:

¹ C զշաբաթն զրկէք թլփատութեամբ

² A չիք

³ A B չիք

⁴ C Նա է առաւել մեղադրելի

⁵ A B չիք

Բան. «Ասէի՛ն ո՞մանք յերուսաղեմացոց անտի¹» (Յովհ. Է 25):

Մեկնութիւն. Նախ՝ զի նոքա գիտէին զչարութիւն քահանայիցն, զի կամէին զՔրիստոս ապանանել: Երկրորդ. զնոսա առաւել չար ցուցանէ², որք առաւել զնշանսն տեսանէին, եւ ի յանդիմանելն զնոսա չիշխեցին ասել ինչ ընդ նմա կամ ոչ ըմբռնեցին, զայն ասէ չիսաւել: Ասէ Ոսկեբերանն. «Յոյժ սքանչելիք³, զի խորհէին⁴ սպանանել զնա եւ փոխեցան յայնպիսի կամաց, յայտ է, զի գիտացին զՆա Քրիստոս գոլ»: Եւ իշխանք զքահանայսն ասէին, բայց ոչ եթէ ստոյգ հաւատացին, այլ միայն կարծեաւք, վասն այնորիկ ասեն.

Ոչ գիտել զՔրիստոս

Բան. «Ձսա գիտեմք՝ ուստի է⁵, բայց զՔրիստոս⁶ ոչ գիտեմք՝ ուստի է⁷» (Յովհ. Է 27):

Մեկնութիւն. Գիտել եւ ոչ գիտել. նախ՝ այն է, որ զտեղի սննդեանն գիտէին ի Գալիլէ գոլ, այլ զտեղի ծննդեանն կամաւ անգիտանային, որ ի Բեթղէհէմ ըստ Միքիա (հմմտ. Միքիա Ե 2): Երկրորդ. գիտէին ըստ մարդկութեան ի գաւառէ եւ յազգէ, այլ ոչ գիտէին ըստ Աստուածութեան, որպէս ասէ Եսայի. «Ձազգատոհմն նորա ո՞ պատմեսցէ» (Եսայի ԾԳ 8): Երրորդ. ընդհանրաբար գիտէին, թէ յազգէ Դաւթի եւ ի Բեթղէհէմ⁸ ծնանելոց է Քրիստոս, բայց մասնաւորապէս ո՛չ գիտէին, թէ յորպիսի՞ հաւրէ կամ յորպիսի՞ մաւրէ ծնանելոց է Քրիստոս: Չորրորդ. ի մէջ հրէիցն հասարակ համբաւէր, թէ զազգս եւ զգաւառս մեսիային ոչ ոք կարէ գիտել, եւ համարէին, թէ յանկարծակի եւ յանձանաւթս յայտնէր զինքն, եւ սոքա գիտէին զմայրն եւ զՅովսեփ հայր կոչեցեալ, վասն այնորիկ ասէին, թէ Նա ոչ էր Քրիստոսն:

Ձկնի ճառէ զպատասխանին Քրիստոսի վասն տարակուսանաց ժողովրդեանն:

Բան. «Աղաղակեաց Յիսուս ի տաճարի՛ն⁹» (Յովհ. Է 28):

¹ A B **չիք**

² A B չարացուցանէ

³ C սքանչելիք է

⁴ B խնդրէին

⁵ C իցէ

⁶ C զՔրիստոսն

⁷ C **չիք** գիտեմք ուստի է

⁸ C Բեթղանն

⁹ A B Աղաղակեաց Քրիստոս ի տաճարի՛ն

Մեկնութիւն. Աղաղակն է իղձք սրտին եւ բանին եւ ձայնին յայտնի լինելն: Եւ¹ նախ ցուցանէր զմեծ փափագումն իւր վասն փրկութեան մերոյ: Երկրորդ. ցուցանէր զարիութիւն իւր: Եւ ի տաճարին ուսուցանէր, զի ամենեքեան կարէին լսել: Տե՛ս, զի պարտ է վարդապետին յեկեղեցին քարոզել եւ ոչ ի տունս առանձին խաբել զկանայս, որպէս ազգն ախթարմայից:

Բան. «Եւ զիս զիտէք, եւ ուստի եմն² զիտէք» (Յովհ. Է 28):

Մեկնութիւն³. Հրէայքն ի մասնէ գիտէին զնա⁴ ի գաւառէ եւ յազգէ, իսկ զբոլորն ոչ գիտէին, զի յերկնից էր եւ բնութեամբ Որդի Աստուծոյ եւ Աստուած ճշմարիտ: Եւ Քրիստոս յանձնէ իւրմէ ոչ եկեալ ասի, զի ի Հաւրէ էր եւ ոչ յինքենէ:

Բան. «Այլ ճշմարիտ է Յայր» (Յովհ. Է 28-29):

Մեկնութիւն. Նախ՝ ճշմարիտ է վասն առաքմանն Որդւոյ, զի զխոստմունսն կատարեաց: Երկրորդ. ճշմարիտ Հայր է Քրիստոսի, զի ի վերայ Որդւոյ վկայեաց. «Դա է Որդի իմ» (Մատթ. Գ 17), այլ հրէայքն, որ գիտէին զմարդկութիւն⁵, ոչ գիտէին զԱստուած Հայր, յայսինքն՝ բնութեամբ Հայր Քրիստոսի: Եւ ոչ գիտէին զՔրիստոս ճշմարիտ Աստուած եւ հաւասար Աստուծոյ, վասն որոյ ասէ.

Բան. «Ձոր դուքն ոչ զիտէք» (Յովհ. Է 28):

Մեկնութիւն. Չորս կերպ է ոչ գիտելն զՈրդի. նախ՝ որպէս հրէայքն, որ գիտէին զմարդկութիւն, այլ զԱստուածութիւն ոչ գիտէին: Երկրորդ. հերձուածողք, որ գիտեն զԲանն Աստուած, այլ զմարմինն Աստուած ոչ գիտեն եւ ոչ խոստովանին: Երրորդ⁶. որ զՀայր ոչ ճանաչէ եւ ոչ զՈրդին, եւ որ զՈրդին ոչ ճանաչէ, նա եւ ոչ զՀայր: Չորրորդ. դարձեալ ցուցանէ այս զՔրիստոս Աստուած գոյ, զի յաղագս ամենայն արարածոց գիտեն, զի յոչնչէ են, եւ թէ ոչ գիտէին զուստն Քրիստոսի, ապա յայտ է, զի նա չէր արարած, այլ Աստուած ճշմարիտ:

Թէ գիտէ Որդի զՀայր

Բան. «Իսկ ես զիտեմ զնա⁷, զի ի նմանէ իսկ⁸ եմ» (Յովհ. Է 29):

¹ C *չիք*

² A B եմ

³ A B *չիք*

⁴ A B զսա

⁵ A B *չիք* որ զիտէին զմարդկութիւն

⁶ C Երրորդ կերպ

⁷ A B *չիք*

⁸ A B *չիք*

Մեկնութիւն. Չորս կերպիւ առաւել գիտէ Քրիստոս, քան զմարգարէքն. նախ՝ զի մարգարէքն այլ էին էութեամբն, երկրորդ՝ ի մասնէ գիտէին, երրորդ՝ անկատար, չորրորդ՝ երբեմն գիտէին:

Իսկ Քրիստոս ընդդէմ այսմ գիտէ զՀայր. նախ՝ զի յԱստուծոյ Հաւրէ էութեամբ, երկրորդ՝ զբոլորն գիտէ, երրորդ՝ կատարեալ, չորրորդ՝ միշտ: Զի Աստուածութեամբն նոյն է գիտութեամբ ընդ Հաւր, եւ մարդկութեամբն ի սկզբանէ յղացման իւրոյ միացեալ ի Բանն Աստուած, գիտէ զՀայր ոչ պակաս եւ մասնաւոր, այլ բոլոր եւ կատարեալ եւ սոյնպէս առաւել գիտէ, քան զմարգարէսն, ըստ այնմ. «Որպէս գիտէ զիս Հայր, գիտեմ եւ ես զՀայր» (Յովհ. Ժ 15):

Ընդդէմ երկաբնակաց

Այլ թէ ասիցէ երկաբնակն, թէ Քրիստոս Աստուածութեամբն գիտէ զՀայր բոլոր եւ կատարեալ, այլ մարդկութեամբն չափաւոր գիտէ, զի մարդկութիւն ստեղծեալ է եւ չափաւոր, անչափ ոչ կարէ գիտել:

Առ այս ասեմք. նախ՝ ապա մարդկութիւն Քրիստոսի ոչ առաւել գիտէ քան զմարգարէսն, զի հաւասար ստեղծեալք են եւ չափաւոր: Դարձեալ՝ ասեմք, թէ ահա, որ յայտնապէս երկու բնութիւն որոշէք Քրիստոսի եւ ծածկապէս երկու անձն, զի թէ բնութիւն մարդոյն ի յանձն Բանին Աստուծոյ¹ միացեալ է անբաժանելի, ապա մի անձնաւորութեան հաւասար է գիտութիւն եւ կարողութիւն Աստուծոյն մարդացելոյ: Ապա թէ մարդկութիւն տգէտ եւ տկար² է, յայտ է, զի որոշեալ է յանձնէ Բանին Աստուծոյ եւ որոշեալն ի յանձնէն յատուկ անձն է, եւ սոյնպէս երկու անձն եւ երկու բնութիւն ասէք ընդ Նեստորի: Նման է ապա դաւանութիւն ձեր խորհրդոյ Պատարագին, որ յայտնապէս յարենէն որոշէք զժողովուրդն եւ ծածկապէս՝ ի մարմնոյն փրկական: Յիրաւի, ասէ սուրբն Կիւրեղ ի գիրս Պարապմանց, թէ յայտնապէս որոշելով երկու բնութիւն ի Քրիստոս, որոշի եւ երկու անձն ի Քրիստոս: Եւ սոյնպէս որոշելով ըստ ձեզ ո՛չ Աստուած մարդացեալ է, եւ ո՛չ Քրիստոսն՝ ճշմարիտ Աստուած, ապա³ եւ ոչ է ճշմարիտ փրկութիւն մարդկան:

¹ C չէք

² B տկար եւ տգէտ

³ B ապա ուրեմն

Եւ դարձեալ ասէ սուրբն Կիւրեղ. «Յայսմանէ հարկաւորեցաւ¹ Նեստոր եւ ասաց մի անձն եւ երկու բնութիւն ոչ ճշմարտութեամբ, այլ խաբէութեամբ, զի մի անձն առանց միաւորեալ բնութեանց կոչմամբ միայն է մի եւ ոչ էութեամբ, որպէս ասեմք մին քաղաք, մին գեհ, մին շեղջ, սոյնպէս եւ ասելն մի Տէր, մի Քրիստոս, մի անձն եւ երկու բնութիւն բաժանեալ»:

Եւ² դարձեալ՝ պատրեն մի անձն ասելով, եւ զամենայն զաւրութիւն եւ զներգործութիւն եւ Աստուածութիւն անձինն վերագրեն, զի մարդկութիւն որոշեսցի յամենայն աստուածային զաւրութեանցն եւ ներգործութեանց:

Դարձեալ՝ այն է մի անձն եւ երկու բնութիւն բաժանեալ, որպէս միագլխի վիշապ երկու տուտ ունելով, որպէս ասէ Դաւիթ Անյաղթն³. «Ապա զի՞նչ լինի յորժամ ընդ երկու բնութեան եւ երկու գիտութիւն, եւ երկու կարողութիւն, եւ երկու կամք, եւ երկու գործք բաժանեն ի միոյն Քրիստոսի»: Զոր զայնպիսի բաժանողքն եւ զխորհողք բաժանեսցէ Հոգին Սուրբ սրովն երկսայրի ի կենաց գլխոյն Քրիստոսի եւ յանդամոց Սուրբ Եկեղեցոյ քրիստոնէից եւ եղիցին ի նզովսն յաւիտենից անիծից⁴. Ամէն:

Բան. «Եւ խնդրէին զնա ունել» (Յովհ. է 30):

Մեկնութիւն⁵. Ի վերայ վերոյ ասացեալ բանիցն ժողովուրդն բաժանեցան, զի չարքն առաւել եւս չարացան, եւ բարիքն եւս ի բարին հաստատեցան:

Բան. «Չեւ էր հասեալ ժամ նորա» (Յովհ. է 30):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ ժամանակն, զոր նախասահմանեալ էր վասն նորա:

Բան. «Քրիստոսն յորժամ գայցէ, մի՞թէ [աւելի ինչ նշանս առնիցէ, քան զոր սայս առնէ]» (Յովհ. է 31):

Մեկնութիւն. Նախ՝ միամտութեամբ ասէին: Երկրորդ. թէ ոչ է պարտ այլոյ Քրիստոսի սպասել:

Հարց. Վասն էր ասէ. «Կամաւ եկն ի չարչարանս»:

Պատասխան. Վասն չորից. նախ՝ ընդդէմ հրէիցն, զի ոչ բռնութեամբ կարէին⁶ չարչարել, այլ ինքն⁷ կամաւ եկն: Երկրորդ. զի Տէր է մահու եւ կենաց եւ ոչ անկեալ ընդ մահուամբ, որպէս

¹ A B հարկեցաւ

² C չէք

³ C Անյաղթ Փիլիսոփայն

⁴ C ի նզովսն յաւիտենից անիծիցն

⁵ A չէք

⁶ B կամէին

⁷ A B չէք

մեք: Երրորդ. զկատարեալ սէրն ցուցանէ կամաւ մեռանելն, զի ահամայիցն, ասէ, ոչ է կատարեալ սէր: Չորրորդ. զկատարեալ փրկութիւն, որ արար խաչիւն, զի փրկութիւն մարդկան յաղթանակ խաչին է:

Բան. «Լուան փարիսեցիքն զտրտունց ժողովրդեանն» (Յովհ. Է 32):

Մեկնութիւն¹. Տրտնջէին, այսինքն՝ առանձին խաւսէին, եւ ոմանք տրտնջէին չարախաւսելով: Եւ զայս փարիսեցիքն պատմեցին քահանայապետիցն, վասն այնորիկ առաւել բարկացան եւ առաքեցին սպասաւորս, զի կալցեն զնա:

Հարց. Վասն է՞ր ոչ կարացին ունել զնա:

Պատասխան. Վասն երից. նախ՝ վասն փառաց երեսացն, որպէս յաւուր մատնութեան զարկան ի գետինն: Երկրորդ. զի անշարժ գործեաց զանդամս նոցա, որ ոչ կարացին ըստ չար կամաց իւրեանց շարժել: Երրորդ. զի խափանեաց զկամս նոցա առ ի շարժումն անդամոց, զի մի ձգեսցեն ի նա զձեռս:

Յորժամ եցոյց Քրիստոս զծնունդն իւր, թէ ուստի էր, զկնի ցուցանէ, թէ յո՞ երթայ, այսինքն՝ առ Հայր, զի Աստուածութեամբն անբաժանելի էր ի նմանէ:

Վասն փոքր ժամանակին

Բան. «Այլ² փոքր միւս եւս ժամանակ ընդ ձեզ եմ» (Յովհ. Է 33):

Մեկնութիւն. Չորիւք երեւի. նախ՝ թէ այժմ ոչ կարէք ըմբռնել զիս, այլ յետ փոքր ժամանակի ես կամաւ տամ զանձն իմ ի ձեռս ձեր՝ ի խաչ, զի յայսմ աւրէ մինչ³ ի խաչ վեց ամիս թուի: Երկրորդ. իբրու⁴ ասել հրէիցն, թէ այժմ ոչ կարէք ունել զիս, զի տակաւին ընդ ձեզ եմ՝ ուսուցանել եւ սքանչելիս առնել: Երրորդ. փոքր ժամանակ վասն տնաւրէնութեանս կատարելոյ ընդ ձեզ եմ առ ի յաւգուտ աշխարհի: Չորրորդ. փոքր ժամանակ ի վերայ խաչին ասէ, յորժամ եղեն ահագին նշանքն ի յանդիմանութիւն նոցա եւ քարոզ Աստուածութեան Քրիստոսի:

Բան. «Երթան առ այն, որ առաքեացն զիս⁵» (Յովհ. Է 33):

Մեկնութիւն. Թէպէտ Աստուածութեամբն անբաժանելի էր ի Հաւրէ, այլ չողաւ առ Հայր՝ ընդունել ի նմանէ զփառս մարմնոյն: Դարձեալ՝ վասն համբարձմանն ասէ յերկինս, որ Աստուծոյ

¹ B չիք

² չիք Բան, Այս

³ C չիք

⁴ C իբր

⁵ A B չիք

տեղի ասի, վասն զի Աստուծոյ զաւրուծիւն եւ մեծութիւն առաւել անդ երեւի:

Բան. «Խնդրիցեք զիս եւ ոչ գտանիցեք» (Յովհ. Է 34):

Մեկնութիւն. Չորիւք է իմանալ. նախ՝ խնդրեցէք զիս նշան¹ առնել եւ բժշկութիւն, եւ ոչ գտանիցէք: Երկրորդ. զկնի համբարձման, յորժամ տեսին յառաքելոցն զնշանսն, ապաշաւեցին բազումք եւ ի հաւատս Քրիստոսի եկին, բայց ըստ մարմնոյ այլ ոչ եւս գտին զՔրիստոս, թէպէտ ճշմարիտ հաւատացեալքն հոգեպէս գտին: Երրորդ. յաւուրս պաշարման հռոմայեցոցն գիտացին, որ վասն Քրիստոսի անպարտ մահուն եղեւ, ցանկային, զի փրկեցցին եւ ոչ գտին զխնդրելին: Չորրորդ. զի ամենայն անհաւատ հրէայքն յետ մահուանն Քրիստոսի խնդրէին զՔրիստոս եւ այժմ եւս խնդրեն եւ ոչ գտանեն, զի եկն Քրիստոս, եւ ոչ հաւատացին:

Բան. «Եւ դուք ոչ կարեք գալ²» (Յովհ. Է 34):

Մեկնութիւն. Եւ թէպէտ այժմ կարէին ըմբռնել զՔրիստոս, այլ յետոյ ոչ եւս կարեն ունել եւ կամ³ վնասել. նախ՝ զի ոչ կարէին հասանել յերանութիւն երկնից առանց հաւատոցն Քրիստոսի: Դարձեալ՝ ոչ կարէին հասանել յերկինս, առ ի վնասել զՔրիստոս:

Եւ զարմացեալ հրէայքն ասէին.

Բան. «Յո՞ երթայցէ դա, [մի՞թէ] ի սփիւռս հեթանոսաց⁴» (Յովհ. Է 35):

Մեկնութիւն. Երեք է իմացումն. նախ՝ սփիւռս զհեթանոսս ասէին, զի սփռեալ էին ի վերայ երեսաց երկրի, եւ ինքեանք յերուսաղէմ էին: Երկրորդ. վասն կռապաշտութեան ասէին սփռեալ եւ տարածեալ, եւ ինքեանք՝ ի մի հաւատս: Երրորդ. արհամարհելով զհեթանոսս սփռեալ ասէին, որպէս զյարդ ցրուեալ եւ անկարգ թողեալ, եւ զինքեանս համարէին իբրեւ զցորեան ի շտեմարանս ժողովեալ:

Յորժամ եցոյց Քրիստոս զձնունդ վարդապետութեան իւրոյ, յետ այսորիկ կոչէ զմարդիկ յունկնդրութիւն վարդապետութեան իւրոյ:

Բան. «Ի վերջնում աւուր մեծի տաւնիմ» (Յովհ. Է 37):

Մեկնութիւն. Վերջին աւր կոչի եւթներորդ աւր տաւնին տաղաւարահարացն, եւ զվերջին աւրն առաւել հանդիսաւոր կատա-

¹ C խնդրիցեք զիս նշանս

² A «Եւ դուք ոչ գիտեք», B «Եւ ոչ գիտեք գալ»,

³ C չէք

⁴ A B չէք

րէին, որպէս գառաջինն: Եւ կամ վերջին է ութներորդ աւրն¹ տաղաւարահարաց, որ կոչէր «Տաւն ժողովման», որ սրբութեամբ կատարէին եւ յիւրաքանչիւր տեղիս դառնային, որպէս գրեալ է ի գիրս Ղեւտացւոցն եւ Թուոցն, որ նշանակէ յութներորդ դարուն գժողովումն սրբոց ի վերինն Երուսաղէմ:

Բան. «Կայր Յիսուս» (Յովհ. Է 37):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ կանգուն: Եւ ի լերինն Զիթենեաց նստեալ ուսուցանէր զաշակերտսն առ ի խրատ վարդապետաց, յորժամ քարոզէ ժողովրդեանն՝ կանգնել, եւ ի դաս ասել աշակերտացն նստի²: Եւ թէ զի՞նչ է պատճառն, ասացաւ անդ ի Մատթէոսն, առ ինն երանութիւնսն:

Բան. «Աղաղակեր» (Յովհ. Է 37):

Մեկնութիւն. Նախ՝ զի ամենեքեան լուսցեն: Երկրորդ. զի հեռաւորքն լսիցեն: Երրորդ. զի ընդոստուցանէ զթմրեալսն³: Չորրորդ. զի լսելի լիցի հոգւոց նոցա, որպէս եւ խլից: Հինգերորդ. զի մեծ էր բանն եւ աւգտակար լսողացն: Վեցերորդ. զի ջերմ էր ի սէր բանին, այսինքն՝ ի փրկութիւն նոցա: Եւթներորդ. զի ազդողական լիցի ի միտս նոցա: Ութերորդ. ի ցուցանել զարիութիւն իւր, որպէս ցուցաւ նախ:

Զի ջուր է իմաստութիւն Աստուծոյ⁴ եւ հաւատն սուրբ:

Բան. «Եթ որ ծարաւի իցէ, եկեցցէ [առ իս եւ արբցէ]» (Յովհ. Է 37):

Մեկնութիւն. Զուր զհաւատն ասէ Ոսկեբերանն, եւ ծարաւ փափագն է, եւ գալն՝ յաւժարելն, զի հաւատն զչորս տապն շիջուցանէ. նախ՝ զտապ անհաւատութեան, երկրորդ՝ կռապաշտութեան, երրորդ՝ զտգիտութեան, չորրորդ՝ զցանկութեան մեղաց:

Եւ այլք ջուր զիմաստութեան ասեն, որ փափագէ առ կենարար վարդապետութիւն եւ գալն առ նա, հաւատալն ի նա: Եւ ապա կարէ մարդ ըմպել զջուր կենարար իմաստութեան, ոչ միայն ի բաւականութիւն, այլ ի յաւելուած, որ առ այլս տարածի:

Բան. «Որ հաւատայ յիս, որպէս [եւ] ասեն Գիրք» (Յովհ. Է 38):

Մեկնութիւն. Աստ զնել զկէտն, վկայութիւն Գրոցն ի Քրիստոս վերաբերի, եւ բազում է ի Սուրբ Գիրս վկայութիւն վասն Քրիստոսի, իսկ յորժամ ենթամնայիւ ասեմք, որպէս ասեն Գիրք. «Գետք յորովայնէ Նորա բղխեսցեն [ջրոց կենդանութեան]» (Յովհ. Է 38), դժուարին է, զի ըստ ճառին ոչ ուրեք երեւի ի բանս

¹ A B **չիք**

² B **չիք** եւ ի դաս ասել աշակերտացն նստի

³ C զթմրեալսն

⁴ A B **չիք**

մարգարէիցն, վասն այնորիկ զանազան կերպիւ ասեն¹. նախ զբանն Եսայեայ. «Որ ծարաւիդ էք, երթայք ի ջուր» (Եսայի ԾԵ 1), եւ Քրիստոս կոչէ, զի լցցէ զմարգարէութիւն: Դարձեալ՝ Սողոմոն ասէ. «Բղխեսցեն ջուրք ի քումմէ աղբերէ եւ ի քո հրապարակս գնասցեն ջուրք» (Առակ. Ե 16), ոմանք, թէ՛ «Աղբեր կենաց է բերան արդար» (հմմտ. Առակ. Ժ 11), եւ այլք, թէ՛ «Ջրհոր խոր է² սիրտ առն եւ զետ բղխեալ աղբեր կենաց» (հմմտ. Առակ. Ժ 4): Եւ ոմանք զԴաւթին, թէ՛ «Գնացք զետոց ուրախ առնեն զքաղաքն Աստուծոյ³», իսկ որովայն զչտեմարանս Հոգւոյն ասէ, որ [է] միտք եւ յիշողական:

Վասն գետոց

Իսկ զետք ասել բազմաւորական. նախ՝ զի բազմազանք են աստիճանք հաւատոյ⁴ եւ տեսակք առաքինութեան: Երկրորդ. բազումք են իմաստութիւնք եւ զիտութիւնք: Երրորդ. զանազան են եւ⁵ սրբութիւնքն ի մեզ: Չորրորդ. յոգնապատիկ են եւ պարգեւք Հոգւոյն:

Դարձեալ՝ ըստ Ոսկեբերանին. նախ՝ զի մշտահոս է եւ անհատ⁶: Երկրորդ՝ յորդ եւ առատ: Երրորդ՝ շահաւէտ եւ աւգտակար: Չորրորդ. նախ ծածկեալ են եւ ապա արտաքս հոսեն, սոյնպէս⁷ հաւատք եւ գործք եւ իմաստութիւն եւ սրբութիւն նախ ի սիրտս ժողովի ի Հոգւոյն եւ ապա արտաքս ի յայլս⁸ տարածի:

Բան. «Ձրոց կենդանութեան» (Յովի. Ե 38):

Մեկնութիւն⁹. Հաւատք եւ իմաստութիւն եւ այլն կենդանի ջուր ասի վասն երկու պատճառի. նախ՝ զի նովաւ միաւորի մարդ առ սկիզբն կենդանութեան իւրոյ, որ է Աստուած: Երկրորդ. զի միշտ նորոգէ զբարութիւնս եւ ընդ ինքեան ոչ պակասի, այլ միշտ բղխէ, եւ զի մեծագոյն է ի մէջ պարգեւացն Աստուծոյ, որով եւ այլ¹⁰ ամենայն պարգեւք տուեալ լինին, թէ¹¹ Հոգին

¹ B կերպիւ զանազան ասենք

² C Ջրհոր է խոր

³ A B **չէք**

⁴ B բազում աստիճանք են աստիճանք հաւատոյ

⁵ B **չէք**

⁶ B անհաս

⁷ C **չէք**

⁸ B յայլս

⁹ C **չէք**

¹⁰ B **չէք**

¹¹ C է

Սուրբ: Վասն այնորիկ ակետարանիչս¹ մեկնելով զբանս Քրիստոսի, ի սոյն յարեալ, ասէ:

Բան. «Ձայս ասէր վասն Յոգույն, զոր ընդունելոց էին» (Յովհ. Է 39):

Մեկնութիւն. Յաւուր Պենտակոստէին, որով լցան առաքեալքն պարգեւաւք Հոգւոյն Սրբոյ, եւ ապա ի նոցանէ բղխեցին գետք իմաստութեան եւ ոռոգեցին զաշխարհս, ըստ այնմ. «Գնացք գետոց ուրախ առնեն զքաղաքն Աստուծոյ²» (Սաղմ. ԽԵ 5): Եւ չորք են, որ բաշխեն զչնորհս, ցուցաւ ի չորրորդ գլուխն, առ կինն սամարացի:

Վասն Հոգւոյն Սրբոյ

Բան. «Ձի չեւ էր Յոգի, քանզի Յիսուս չեւ էր փառաւորեալ³» (Յովհ. Է 39):

Մեկնութիւն⁴. Երեք է իմացումն. նախ՝ ասէ զայս, զի երեւելի նշանաւ ոչ էին ընկալեալ առաքեալքն, այլ մասնաւոր ընկալան զՀոգին Սուրբ ի Քրիստոսէ, իշխանութեամբն, որ ետ նոցա զգեւս հանել (հմմտ. Մատթ. Ժ 1), եւ այլն: Երկրորդ. ասէ զայս վասն յայտնի պարգեւման Հոգւոյն Սրբոյ, զի յառաջագոյն եզական առեալ էր Հոգին Սուրբ Մարիամու Աստուածածնին եւ Յովհաննու Մկրտչին: Երրորդ. ասէ զայս վասն ժամանակցացն Քրիստոսի, զի յառաջագոյն⁵ տուեալ էր զՀոգին Սուրբ նախահարց եւ մարգարէից:

Եւ աստ լինի երեք հարց.

Առաջին⁶. Թէ զի՞նչ գանազանի պարգեւք Հոգւոյն, որ տուաւ մարգարէիցն եւ առաքելոցն, այսինքն՝ ի հին եւ ի նորս:

Պատասխան. Ասեմք չորիւք. նախ՝ զի մարգարէիցն մասնաւոր էր, եւ առաքելոցն բոլոր լցումն. «Լցան, - ասէ, - Հոգւով Սրբով» (Գործք Բ 4): Երկրորդ. մարգարէիցն ազդումն ի շնորհաց Հոգւոյն եւ առաքելոցն՝ էութեամբ Հոգին Սուրբ, որպէս աղաւնակերպ էջ ի վերայ Քրիստոսի, սոյնպէս հրեղէն լեզուաւք էջ յառաքեալսն: Երրորդ. ի մարգարէսն երբեմն ազդէր Հոգին Սուրբ, եւ յառաքեալսն՝ միշտ. «Նստաւ, - ասէ, - ի վերայ նոցա» (Գործք Բ 3) եւ այլ ոչ մեկնեցաւ, նոյնպէս եւ յեկեղեցի սուրբ: Չորրորդ. ի հինն

¹ աստ ակետարանիչս

² A B **չիք** առնեն զքաղաքն Աստուծոյ

³ A B **չիք**

⁴ A **չիք**

⁵ C **չիք** եզական առեալ էր... զի յառաջագոյն

⁶ C Առաջինն

միայն ի մարգարէսն եւ միոյ բանի եւ միայն ի տաճարն էր Հոգին Սուրբ, եւ ի նորս յամենայն եկեղեցիս եւ յամենայն հաւատացեալս բազմապատիկ շնորհաւք ծաւալեալ:

Խաչն փառք կոչի

Երկրորդ հարց. Վասն է՞ր փառք կոչէ զխաչն Քրիստոսի, որպէս ասէ. «Ձեւ էր Յոգի, քանզի¹ Յիսուս չեւ էր փառաւորեալ» (Յովհ. Է 39):

Պատասխան. Փառաւորիլն Քրիստոսի ոչ թէ յետոյ ստացեալ եղեւ, այլ վասն յայտնութեան փառացն ասէ, զի ի² սկիզբն յղութեան յարգանդի հոգևովն եւ մարմնովն փառաւորեալ էր, միանալովն աստուածային էութեամբն, այլ փառքն այն չէր ումեք յայտնի, այլ խաչիւն յայտնի եղեւ փառքն Քրիստոսի չորս կերպիւ.

Նախ՝ խաչիւն յայտնեցաւ, զի Յիսուս բնութեամբ Որդի Աստուծոյ է³, եւ այս հինգ կերպիւ. նախ՝ խաւարմամբ լուսաւորացն, երկրորդ՝ շարժմամբ երկրի, երրորդ՝ պատառմամբ վիմաց, չորրորդ՝ բացմամբ գերեզմանաց, հինգերորդ՝ ցելմամբ վարագուրին: Այս առաջինն:

Երկրորդ. խաչիւն կապեաց զսատանայ, եւ զմեղս, եւ զմահ, եւ զպարտիքն ելոյծ եւ ազատեաց զհոգիսն:

Երրորդ. զի յետ խաչին հաւատացին ի նա եւ փառաւորեցաւ ի հաւատացելոց իւրոց:

Չորրորդ. զի խաչիւն բազմապատիկ երախտիքն, զոր արար մարդկան յայտնեցաւ, եւ մեք ընկալաք եւ ծանեաք, եւ որպէս զբազմերախտ եւ զբազմապարգեւ փառաւորեցաք:

Այլ եւ խաչիւն ել յերկինս եւ նստաւ ի փառս Աստուածութեան մարմնով իւրով: Եւ դարձեալ՝ խաչիւն զՀոգին պարգեւ մեք ընկալաք եւ ապա փառաւորեցաք:

Սմին նման իմացիր եւ յորժամ բարձրանալ ասէ ի խաչին. նախ՝ զի խաչն բարձր է յերկրէ: Երկրորդ. զի տեղին բարձր էր եւ գազաթն: Երրորդ. զի ի նմա բարձրացաւ, այսինքն՝ յայտնեցաւ եւ փառաւորեցաւ Աստուածութիւնն Նորա: Չորրորդ. զի խաչիւն ել յերկինս, որպէս սանդուղքն Յակոբայ (հմմտ. Ծննդ. ԻԸ 10-22):

Այս առ երկրորդն:

¹ A C զի

² B չէք

³ C Որդի է Աստուծոյ

Թէ յետոյ էջ Հոգին

Երրորդ հարց. Վասն է՞ր ոչ նախ քան զխաչն էջ Հոգին Սուրբ յառաքեալսն:

Պատասխան. Վասն ութ պատճառի.

Նախ՝ զի Քրիստոս ընդ նոսա էր մարմնով, ոչ կարաւտանային Հոգւոյն, այլ յորժամ ել յերկինս, ապա մխիթարիչն էջ ի նոսա:

Երկրորդ. զի ոչ էր փառաւորեալ Քրիստոս ի ձեռն խաչին, ոչ էր պարտ պարգեւել զփառաւոր Հոգին, այլ յորժամ փառաւորեցաւ, փառաւորեաց զաշակերտսն փառաւոր Հոգւովն:

Երրորդ. մարգարէն ասէ. «Ել ի բարձունս խաչին գերեաց զգերութիւն հոգւոց, առ աւար եւ բաշխեաց պարգեւս եւ ետ զՀոգին Սուրբ ազգի մարդկան» (տե՛ս Սաղմ. Կէ 19):

Չորրորդ. զի նախ արար Փրկիչն մեր զխաղաղութիւն յերկինս եւ յերկրի եւ ապա ետ զխաղաղութիւն զՀոգին Սուրբ: Յուցանէ, զի Հոգին Սուրբ ոչ իջանէ ի խոովարարս, այլ «Սուրբ Հոգին փախչի ի նենգութենէ» (Իմաստ. Ա 5), ասէ:

Հինգերորդ. զթշնամին նախ խորտակեաց եւ ապա զՀոգին պարգեւեաց, զի պարտ է նախ զպիղծ հոգին մերժել եւ ապա սուրբն բնակէ:

Վեցերորդ. զմիջնորմն ցանկոյն քակեաց, այսինքն՝ զմեղս եւ զկռապաշտութիւնս եւ ապա ետ զՀոգին Սուրբ, զի պարտ է զանհաւատութիւն մերժել եւ հաւատով զՀոգին Սուրբ¹ ընդունել:

Եւթներորդ. որպէս թագաւորք նախ հաշտին ընդ մահապարտս եւ ապա պարգեւս տան, նոյնպէս Քրիստոս նախ հաշտեցոյց զՀայր եւ ապա պարգեւս հաշտութեան ետ զՀոգին Սուրբ մարդկան, ըստ այնմ. «Հաշտեցաք ընդ Աստուծոյ մահուամբ Որդւոյ նորա» (Յռմ. Ե 10):

Ութերորդ. զի նախ Հայր եղեւ ծանուցեալ, եւ ապա՝ Որդին մարմնացեալ, եւ զկնի՝ Հոգին² իջեալ: Եւ սոյնպէս Երրորդութիւն Սուրբ յայտնեցաւ, որպէս յայտ է ի մեկնչէդ:

Իսկ այլ վարդապետք դնեն տասն պատճառս, զի զկնի խաչին պարգեւեցաւ Հոգին.

Նախ՝ զի չարչարանքն Քրիստոսի եղեւ պատճառ Հոգւոյն պարգեւաց, եւ նախկին է պատճառն քան զպատճառելին: Յայսմանէ ուսեալք յորժամ յիշեմք զՀոգին Սուրբ, խաչ յերեսս դրողմեմք, զի խաչիւն իջանէ Հոգին:

¹ Ը չէք

² Ը Հոգին Սուրբ

Երկրորդ. զի թէ Քրիստոս այնպէս փառաւորեալ էր յառաջն, որպէս յետ խաչին, արգել եւ խափան լինէր խաչին չարչարանաց եւ փրկութեան մարդկան:

Երրորդ. զի պարտ էր Քրիստոսի, որ խոնարհութեամբ հովուէր զաշակերտսն, որ պարզամիտք էին, որպէս հաւ՝ զձագս, եւ մայր՝ զմանկունս, եւ թէ յառաջմէ զՀոգին ընկալեալք էին, ոչ էր պիտոյ հովուել զնոսա:

Չորրորդ. զի աշակերտքն ճանաչիցեն զտկարութիւնս իւրեանց եւ գիտասցեն, թէ ոչ վասն իւրեանց արժանաւորութեան ընտրեցան, այլ ի Քրիստոսէ:

Հինգերորդ. զի գիտասցեն, թէ ի Քրիստոսէ պարգեւեցաւ, թէ յառաջն ընկալեալք էին, ասէին, թէ¹ յԱստուծոյ է եւ ոչ ի Քրիստոսէ:

Վեցերորդ. որպէս սերմանելն յառաջ է, քան զպտուղն եւ զհունձն, վասն որոյ պարտ է նախ² զսերմ հաւատոյ³ ընդունել նոցա եւ ապա փոքր-փոքր աճմամբ ի Քրիստոսէ հասանել պարգեւաց հոգւոյն եւ պտղաբերել:

Եւթներորդ. պարտ է⁴ պատուականութիւն պարգեւաց Հոգւոյն սոյնպէս յայտնի լինել:

Եւ յայտնեցաւ երեք կերպիւ. նախ՝ ի կողմանէ պարգեւողին, զի յայնժամ նստեալ էր Քրիստոս մարմնով յաթոռ փառաց թագաւորութեան իւրոյ եւ պարգեւեաց զՀոգին Սուրբ: Երկրորդ. ի կողմանէ ընդունողացն առաքելոցն⁵, որ պատշաճաւորեցան Հոգւոյն, զի փորձիւ գիտէին զվարդապետութիւն Քրիստոսի՝ զմահն եւ զյարութիւն եւ զայլն, զի թէ ոչ գիտէին, ոչ էին պատշաճ Հոգւոյն Սրբոյ: Երրորդ. ի կողմանէ այսմ⁶ պարգեւի, զի առաւել փառաւք եւ հռչակելի եղեւ, սոյնպէս զի յորժամ ընկալան⁷ զՀոգին, վաղվաղակի սքանչելիս առնէին, այնու զմեծութիւն իւրեանց ցուցանելով եւ Քրիստոսի վկայելով եւ զառաքեալսն լի ցուցանելով, եւ նոքա զայլսն:

Դարձեալ կարելի է եւ ութներորդ պատճառս ասել՝ առ ի ցուցանել, զի Հոգին Սուրբ ոչ ումեք առատապէս պարգեւի, եթէ ոչ Քրիստոս ի սիրտ նորա յատկապէս փառաւորեսցի, զի ոչ միայն

¹ A B չիք

² A B չիք

³ C զհաւատոյ սերմն

⁴ C էր

⁵ C ընդունողաց առաքելոց

⁶ B յայսմ կողմանէ

⁷ C ընկալեալք

մեծ համարի զԱստուածութիւնն նորա, այլ եւ զաղքատութիւնն եւ զչարհարանս եւ զանարգանս նորա: Եւ յորժամ այս ամենայն քաղցրասցի ի ճաշակելիս մեր, յայնժամ առատապէս ընդունի զՀոգին Սուրբ:

Իններորդ պատճառ. զի Հոգին Սուրբ վասն այնորիկ տուաւ, որ զցանկութիւնն հաւատացելոցն ձգէ առ յերկնային փառսն, եւ յայնժամ լինի ցանկալի, որ կարելի լիցի, իսկ ներմարդութեամբն Քրիստոսի յայտնի եղեւ հասանել մարդկան յերկնային փառսն, ուստի ճահ իսկ էր, զի նախ Քրիստոս մտանէր ի փառս եւ ապա Հոգին Սուրբ պարգեւեալ լինէր:

Տասներորդ. զի թէպէտ հասարակ է Ամենասուրբ Երրորդութեան Տէրութիւնն, Աստուածութիւնն եւ այլն ամենայն, սակայն վարդապետք եկեղեցւոյ դնեն զստեղծանելն՝ Հաւր, զտրոհելն՝ Որդւոյ, եւ զգարգարելն՝ Հոգւոյն Սրբոյ, որպէս ի ստեղծումն ասացաւ, սոյնպէս պարտ էր յառաջագոյն Հաւր յայտնի լինել եւ ապա Որդւոյ, եւ ապա Հոգւոյն Սրբոյ, որպէս ասաց Քրիստոս. «Մկրտեցէք զհեթանոսս յանուն Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ¹» (տես Մատթ. ԻԸ 19):

Այսքան առ այս:

Յետ այնորիկ ճառէ աւետարանիչս զհերձուածս, որ վասն բանիցս այս անկաւ ի մէջ ժողովրդեանն:

Բան. «Ոմանք ասեին՝ սա է՝ ճշմարիտ մարգարէն» (Յովհ. Է 40):

Մեկնութիւնն. Ոմանք ի ժողովրդեանէն, որ կատարեալ հաւատացեալք էին, նոքա զՅիսուս Քրիստոս ասէին, եւ որք ոչ էին կատարեալք ի հաւատս, նոքա մարգարէ կոչէին եւ զայն եզական մարգարէն, զոր Մովսէս խաւսեցաւ, ոմանք ի հրէիցն հակառակէին, ոչ գոյ Քրիստոս ասէին:

Բան. «Միթէ ի Գալիլէ՞ գալոց է Քրիստոս³» (Յովհ. Է 41):

Մեկնութիւնն. Տգիտութիւնն եւ սուտն յայտնի երեւի, որ վերջին բանն զառաջինն սուտ առնէ, որպէս յայտնէ մեկնիչդ երեք կերպիւ^{cii}.

Վկայութիւնք Գրոց վասն Քրիստոսի

Բան. «Ո՞չ Գիրք ասեմ, թէ ի զաւակէ Դաւթի եւ ի Բեթղեմ¹ գեղջէ գալոց է Քրիստոս» (Յովհ. Է 42):

¹ A B չիք

² A չիք

³ C Քրիստոսն

Մեկնութիւն. Եւ աստ լինի երեք հարց.

Առաջին. Թէ ուստի՞ գիտեմք զՔրիստոս² յազգէ Դաւթի:

Պատասխան. Բազում են վկայութիւնք վասն Քրիստոսի ի մարգարէսն, այլ թէ յազգէ³ Դաւթի է, ցուցանի վեց իմն վկայութեամբ. նախ՝ Միքիա ասէ. «Եւ դու Բեթղեէմ, երկիր Յուդայ, ի քէն ելցէ ինձ իշխան⁴» (տե՛ս Սիբիա Ե 2) եւ այլն: Երկրորդ. Երեմիա ասէ. «Յարուցից Դաւթի ի բոյս արդարութեան եւ իմաստուն եղիցի եւ⁵ թագաւորեսցէ եւ արասցէ իրաւունս եւ արդարութիւն ի մէջ Իսրայէլի եւ յաւուր նորա փրկեսցի Յուդա, եւ Իսրայէլ բնակեսցէ յուսով» (տե՛ս Երեմ. ԻԳ 5-6): Երրորդ. Եսայի ասէ. «Բղխեսցէ գաւազան յարմատոյն Յեսսեայ» (Եսայի ԺԱ 1) եւ այլն: Չորրորդ. ինքն Դաւիթ ասէ. «Երդուաւ Տէր⁶ Դաւթի [ճշմարտութեամբ եւ ոչ ստեաց նմա], ի պողոյ որովայնի քումմէ նստուցից յաթոռ քո⁷» (Սաղմ. ԵԼԱ 11): Եւ⁸ զի մի կարծեսցի վասն Սողոմոնի գոլ, ասէ. «Ջաւակ նորա յաւիտեան կացցէ, եւ աթոռ նորա՝ որպէս զարեգակն⁹» (Սաղմ. ՁԸ 37): Հինգերորդ. յայսմանէ յայտ է վասն Քրիստոսի, որ ասէին առ հասարակ՝ Դաւիթ գալոց է, Դաւիթ յայտնելոց է: Եւ վեցերորդ. եւս յայտնի, յորժամ Մարիամ յազգէ Դաւթի էր, եւ¹⁰ զի Դուստր էր Յովակիմայ եւ զի Յովսէփայ էր խաւսեցեալ, պարտ էր, զի ծնեալն ի Մարիամայ¹¹ յազգէ Դաւթի լիցի:

Երկրորդ. Ընդէ՞ր ոչ գիտէին զՔրիստոս որդի Դաւթի:

Պատասխան. Վասն երից. նախ՝ վասն նախանձու եւ հակառակութեան ծածկէին, թէպէտ գիտէին: Երկրորդ. յերկար բնակելոյն ի Նազարէթ, եւ այս ի բացեայ էր յերկրէն Յուդայ: Երրորդ. վասն աղքատութեան եւ խոնարհութեան ասէին՝ ոչ է սա Քրիստոսն:

Երրորդ հարց. Ընդէ՞ր ոչ ասաց Քրիստոս զվկայութիւնսն վասն իւր:

¹ A Բեթղեհէմ

² A B **չիք**

³ C յազգէն

⁴ A B **չիք** ինձ իշխան

⁵ C **չիք**

⁶ A B **չիք**

⁷ A B **չիք** քումմէ նստուցից յաթոռ քո

⁸ B **չիք**

⁹ C զարեգակն եւ զլուսիմն

¹⁰ A B **չիք**

¹¹ C ի Մարիամու

Պատասխան. Վասն չորից. նախ՝ զի գիտէր, զի չէին¹ ընդունելոց եւ աւգտելոց: Երկրորդ. զի անարժանք էին, որպէս ասէ Եսայի. «Տեսանելով տեսցեն եւ մի՛ տեսցեն, զի թանձրացաւ սիրտ ժողովրդեան² [այդորիկ]» (Եսայի Զ 9-10): Երրորդ. զի նոքա կամէին զմեծագոյն հիմունս քրիստոնէական հալածել, ոչ վայել էր զսակաւ բան հաւատոյս յայտնել նոցա, զի ի Բեթղեէմ ծնաւ եւ ի Նազարէթ սնաւ, զի առագաստեալ լիցի ի չար մարդկանէ: Չորրորդ. զի ոչ վայել էր, թէ Քրիստոս զինքն ի թագաւորական ազգէ ասէր ծնեալ, զի պարտ էր վկայիւք փորձել, եւ նոքա չարութեամբն իրեանց կարէին վկայիցն հակառակել:

Բան. «Եւ եղև հերձուած ի մէջ ժողովրդեանն» (Յովհ. Է 47):

Մեկնութիւն. Եւ գիտելի է, զի կարէր Քրիստոս այնպէս գալ³, որ ոչ լինէր հակառակութիւն, բայց ոչ վայել էր վասն երկու պատճառի. նախ՝ որպէս լոյս արեգականն ոչ առնէ խաղաղութիւն ընդ խաւարի, եւ դեղ բժշկութեանն ոչ միաբանի ընդ ցաւսն, այլ մերժէ, սոյնպէս եւ գալն Քրիստոսի յաշխարհս, որպէս ասացինքն. «Ոչ եկի տալ խաղաղութիւն յերկրի, այլ սուր» (Յովհ. Է 43): Երկրորդ. թէ այնպէս էր եկեալ, մինչ ոչ լինէր հերձուած եւ հակառակութիւն, յայնժամ ծաղիկ հաւատոյն եւ առաքինութիւն քաջացն եւ բարին ոչ երեւէին:

Բան. «Ոմանք ի նոցանէ կամեցան ունել զնա, [այլ ոչ որ մխտաց ի նա ձեռն]⁴» (Յովհ. Է 44):

Մեկնութիւն⁵. Որպէս եւ ասացաւ նախ, վասն չորից ոչ կարէին ունել զնա. նախ՝ զի լինէր ահ ժողովրդեանն ի վերայ նոցա: Երկրորդ. յահէ հայեցուածոցն Քրիստոսի սարսեցին: Երրորդ. լինէր երբեմն, որ կամք չարութեանցն փոխէր: Չորրորդ. երբեմն⁶ դողալին զգայարանք նոցա, ձեռք եւ ոտք ի մերձենալն նենդութեամբ առ Քրիստոս:

Բան. «Եւ եկին անդէն սպասաւորքն եւ ասեն սոքա ցնոսա. “Ընդէ՞ր ոչ ածէք զնա այսր⁷”» (Յովհ. Է 45-46):

Մեկնութիւն. Քանզի յայն սակա առաքեցին, զի կալցեն զնա:

Բան. «Եւ նոքա ասեն. “Ոչ երբէք [այնպէս] խաւսեցաւ մարդ, որպէս այրն այն”» (Յովհ. Է 46):

¹ A B չեն

² A B *չիք* սիրտ ժողովրդեան, C ժողովրդեանս

³ A B *չիք*

⁴ C ունել զնա, եւ ոչ կարացին

⁵ A *չիք*

⁶ A B *չիք*

⁷ A B *չիք* զնա այսր

Մեկնութիւն. Այս չորրորդն է, որ ի վարդապետութենէն ցուցանի, զի¹ Աստուած է Քրիստոս. ի վկայութենէ սպասաւորացն, թէ՛ «Ոչ երբէք խաւսեցաւ մարդ, որպէս այրն այն», իբրու թէ ասել. «Այնպէս զեղեցիկ խաւսի, մինչ զի ոչ երեւի սոսկ մարդ, այլ զեր ի վերոյ քան զմարդ»: Աստուատ երեւի, զի Քրիստոս այլ բանս ասաց ընդ սպասաւորսն, եւ նոքա զկերպ խաւսելոյն² ասեն, այլ զբանն ոչ յիշեն, թէ զայս ինչ³ խաւսեցաւ:

Տե՛ս, նախ զինուորք էին, երկրորդ՝ կաշառեալք, երրորդ՝ հեթանոսք, չորրորդ՝ ոչ գիտէին զաւրէնս, հինգերորդ՝ ոչ էին տեսեալ նշանս, վեցերորդ՝ եւ ոչ երկար վարդապետել, եւ այնպէս փութով հաւատացին, իսկ քահանայքն ամենայնի սոցա ընդդէմ եւ ոչ հաւատացին Քրիստոսի:

Բան. «Մի՞թէ եւ դուք մոլորեցարուք⁴» (Յովհ. է 47):

Մեկնութիւն. Որք ի Քրիստոս հաւատացին, մոլորեալ ասէին, յայտ է, թէ զբարին չար ասեն եւ զլոյսն՝ խաւար, եւ այնու ցուցանէին, թէ փարիսեցիքն, որք կրաւնաւորք եւ դպիրք էին, ոչ հաւատային ի Նա, այլ տգէտ եւ յիմար ժողովուրդն, վասն այն ասեն.

Բան. «Մի՞թէ յիշխանաց որ հաւատաց ի նա⁵, այլ խաժամուժ ամբոխն» (Յովհ. է 48-49):

Մեկնութիւն. Եւ սուտ են, զի Նիկողիմոս իշխան էր եւ վարդապետ եւ հաւատացեալ էր, եւ այլք բազումք⁶ ի ծածուկ⁷ հաւատացեալք: Խաժամուժ խառնիճաղանձ ժողովուրդն է, որ ծերք եւ տղայք լինին, եւ ծերք քան զտղայս անմտագոյնք, որ ոչ զիր գիտեն եւ ոչ զաւրէնս:

Բան. «Եւ նզովեալք են» (Յովհ. է 49):

Մեկնութիւն. Որպէս գրեալ էր յԱւրէնս. «Անիծեալ [ամենայն մարդ], որ ոչ կացցէ⁸ յամենայն բանս⁹ աւրինացն» (տե՛ս Բ Օր. Իէ 26):

Բան. «Պատասխանի ետ Նիկողիմոս, որ մի էր ի նոցանէ» (Յովհ. է 50):

¹ A B թէ

² C պատասխանոյն

³ A B **չիք**

⁴ C մոլորեցայք

⁵ C յիշխանացն եւս հաւատաց

⁶ C բազումք էին

⁷ B **չիք** ի ծածուկ

⁸ A B կայցէ

⁹ A B **չիք**

Մեկնութիւն. Մի էր ըստ իշխանութեան, զի եպիսկոպոս էր եւ վարդապետ, այլ ոչ ըստ չարութեան, զի նա հաւատացեալ էր եւ բարեմիտ, եւ նոքա՝ չարք եւ անհաւատք:

Բան. «Միթէ արեւը մեր դատի՞ն [զմարդ]» (Յովհ. Է 51):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ զի նախ հարցանեն եւ¹ զվկայս² կացուցանեն եւ ապա դատապարտեն: Զայս ասէր իմաստութեամբ, զի յաւանդեցին նոքա կոչել զՔրիստոս եւ լսել ի նմանէ: Մի՞թէ հաւատային, որպէս ինքն հաւատացեալ էր, եւ նոքա ոչ ընկալան զխրատն, այլ բարկացան.

Բան. «Միթէ եւ դո՞ւ [եւս] ի Գալիլէ [իցես]» (Յովհ. Է 52):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ աշակերտ գալիլեացոյն, զի նախատանաւք ասէին:

Բան. «Սարգարէ ի Գալիլէ ոչ յառնէ» (Յովհ. Է 52):

Մեկնութիւն. Եւ սուտ ասեն, զի շատք ի մարգարէիցն անտի էին, որպէս Եղիսէ եւ Տուբիաս եւ Դեբոյրա, լինի թէ եւ այլք եւս, իսկ թէ վասն եզական⁴ մարգարէին ասէին, որ էր Մեսիայն, ըստ այսմ եւ⁵ սուտ են, զի Եսայի գրեալ է, զի Քրիստոս Նազովրեցի կոչեսցի: Եւ յայտ է, զի գալիլեացի լինէր, զի Նազարեթ ի Գալիլեա էր, զի ըստ եբրայեցւոցն թարգմանութեան սոյնպէս գրեալ է Եսայի ԺԱ «Ելցէ Նազովրեցի⁶ յարմատոյ անտի» (հմմտ. Եսայի ԺԱ 1), եւ զայս վկայութիւն կարող էր ի մէջ ածել Նիկոզիմոս, զի աւրէնսգէտ էր, սակայն ոչ իշխեաց:

Թէ մարգարէ ոչ է Քրիստոս

Հարց⁷. Պա՞րտ է Քրիստոսի մարգարէ ասել, թէ ոչ:

Պատասխան. Պարզաբար մարգարէ ոչ ասեմք Քրիստոսի, այլ բազմատուութեամբ, ուստի յայտ է, որք կատարեալ ունէին զհաւատն, ասէին՝ սա է Քրիստոսն, եւ անկատարքն հաւատով ասէին՝ ճշմարիտ մարգարէն է: Նախ՝ զմարգարէութիւն մասնաւոր գիտութիւն է շնորհաց, իսկ գիտութիւն ի Քրիստոս լրումն է շնորհաց անդստին յարգանդին միութեամբ⁸ Բանին: Երկրորդ. նսեմաբար գիտութիւն հանճարոյն, ուստի յայտ է, զի երանեալքն փոխի

¹ C չիք

² A B վկայս

³ B C գալիլեացի ես

⁴ C եզական յատուկ

⁵ B չիք

⁶ C Նազարացի

⁷ A B չիք

⁸ C միաւորութեամբ

մարգարէութիւն ըստ Պաւղոսի, իսկ գիտութիւն ի Քրիստոս էր պայծառ լուսաւորութիւն քան զերանելեացն եւ զհրեշտակացն, ապա ուրեմն Քրիստոս ոչ է մարգարէ, այլ բազդատութեամբ կոչի մարգարէ, որպէս առաքեալք եւ քահանայապետ, նոյնպէս եւ մարգարէ: Նախ՝ զի մարգարէութիւն է ծածկելոց գիտութիւն, այսինքն՝ ներկայի, անցելոյն եւ հանդերձելոյն, եւ զայս գիտութիւնս ունէր Քրիստոս: Երկրորդ. զի մարգարէն զպատգամս Աստուծոյ բերէ, եւ սոյնպէս կոչի Քրիստոս, ըստ այնմ. «ՁԱստուած ոչ որ ետես երբէք¹, բայց Միածինն, նա պատմեաց» (Յովհ. Ա 18):

Իսկ որք մինչ ի խաչն մարգարէ ասեն զՔրիստոս եւ ուղեւոր, այսինքն՝ ճանապարհորդ, եւ յետ խաչին ըմբռնող, նոքա կատարեալ ուրացողք են եւ նեստորականք վասն չորից. նախ՝ զի մեզ հաւասար ցուցանեն զՔրիստոս եւ ոչ ինչ առաւել, զի եւ² մեք ի հասարակ յարութեան փոփոխիմք: Երկրորդ. յարգանդէ ոչ ասեն Աստուած եւ անապական մարմնով ծնեալ: Երրորդ. ի վերնատունն ոչ ասեն անապական մարմին բաշխեալ, այլ ապականացու, որ ոչ փրկէ զճաշակողս: Չորրորդ. զի ասէ Ալպէրտ վարդապետն նոցա³, թէ Քրիստոս էր համանգամայն ճանապարհորդ եւ ըմբռնող ի կէտ յղութեան իւրոյ:

Արդ, ճանապարհորդ էր ըստ մարմնոյ տնաւրէնութեան մահուամբն եւ յարութեամբն մտանել ի փառս, եւ ըմբռնող, զի բանական իմացմամբ մտաց զմայլեալ էր միաւորութեամբ աստուածային փառաց, եւ այսու փառաւք ըմբռնէր Քրիստոս զամենայն հունաւորս ներգործութեամբ եւ ճանաչէր զամենայն անհունս գերագանց տեսութեամբ:

Այսքան առ այս:

¹ C չեք

² C չեք

³ C ֆռանգաց

Գլուխ Ը

Եւ աստ է աւելորդ աւետարանն, որ վասն կնոջն շնացելոյ¹, զոր մեք ի վերջոյ Աւետարանիս զիցուք զմեկնութիւն նորա^{ciii}:

Եւ աստ ճառէ դարձեալ վասն լուսաւոր վարդապետութեան Քրիստոսի եւ ասէ.

Բան. «Դարձեալ խաւսեցաւ Յիսուս» (Յովհ. Ը 12):

Մեկնութիւն. Թիւս այս ըստ կարգին է ութներորդ գլուխ² եւ չորրորդ ըստ հատորին:

Սոյնպէս, զի որ ոք Աստուծոյ զուգի տեւողութեամբ եւ յաւիտենականութեամբ Աստուած է, իսկ Քրիստոս սոյնպէս հաւասարի Աստուծոյ, ապա ուրեմն Աստուած է Քրիստոս:

Եւ զՔրիստոսի յաւիտենականութիւն³ ցուցանէ աստ չորս կերպիւ. նախ՝ զի յետ արձակման կնոջն շնացելոյ տրամաբանութիւն եղեւ ի մէջ Քրիստոսի եւ դպրացն եւ փարիսեցւոցն, եւ Քրիստոս պատասխանի ետ. «Ես ի վերուստ եմ եւ ոչ յայսմ աշխարհ⁴» (Յովհ. Ը 23): Երկրորդ. ամենայնի արարչութեամբ, զի որ զամենայն առնէ, յաւիտենական է՝ ասելովն. «Ես եմ նախ, - որ է սկիզբն, - եւ որ խաւսիմս ընդ քեզ» (Յովհ. Ը 25): Երրորդ. ի մշտնջենաւորութիւն պարգեւելոյն՝ ասելով. «Եթէ ոք զբանն իմ պահեսցէ, զմահ մի՛ տեսցէ յաւիտեան⁵» (Յովհ. Ը 51), եւ այլն: Չորրորդ. յառաջագոյն գոլոյն Քրիստոսի, քան զԱբրահամ:

«Դարձեալ խաւսեցաւ Յիսուս». երեք բան կամի վարդապետել. նախ՝ «Ես եմ լոյս աշխարհի» (Յովհ. Ը 12): Երկրորդ. «Որ գայ զհետ իմ, ի խաւարի մի՛ մնասցէ» (տես Յովհ. Ը 12): Երրորդ. «Այլ ընկալցի զլոյսն կեանաց» (Յովհ. Ը 12):

Եւ զառաջինն աստ ճառէ, յորժամ ասեն ցնա փարիսեցիքն: Ջերրորդն անդ, յորժամ ասէ⁶ ցնոսա դարձեալ Յիսուս. «Երբան եւ խնդրիցէք զիս» (Յովհ. Ը 21): Ջերրորդն անդ, ուր ասէ. «Ամէն, ամէն ասեմ ձեզ, եթէ ոք զբանն իմ պահեսցէ, զմահ մի՛ տեսցէ» (Յովհ. Ը 51):

¹ A B *չիք* որ վասն կնոջն շնացելոյ

² A B *չիք*

³ C յատկութիւն

⁴ A աշխարհի

⁵ A B *չիք*

⁶ B *կրկ*

Թէ լոյս է Քրիստոս

Իսկ աստ ցուցանէ նախ վասն լուսաւոր եւ մեծ վարդապետութեան Քրիստոսի, որպէս ասէ.

Բան. «Դարձեալ խաւսեցաւ [ընդ նոսա] Յիսուս եւ ասէ. “Ես եմ լոյս աշխարհի¹”» (Յովհ. Ը 12):

Մեկնութիւն. *Եւ վարդապետութիւն Քրիստոսի մեծ է վասն երեք պատճառի.*

Նախ՝ վասն յատուկ մեծութեան Քրիստոսի, որպէս ասէ. «Ես եմ լոյս աշխարհի», զի այլ սուրբք ոչ են լոյս, այլ լուսաւորեալք յայսմ լուսոյ, ըստ այնմ. «Էր լոյսն ճշմարիտ, որ լուսաւոր առնէ զամե՛նայն մարդ, որ գալոց է² աշխարհ³» (Յովհ. Ա 9):

Երկրորդ. ասէ վասն բարութեան այսմ լուսոյ.

Բան. «Որ գայ զկնի իմ, ի խաւար մի՛ մնացե՛» (տե՛ս Յովհ. Ը 12):

Մեկնութիւն. *Զկնի Քրիստոսի երթալն է հաւատով եւ սիրով հետեւիլ նմա, եւ որ այնպէս զհետ Քրիստոսի երթայ, ոչ զնայ ընդ խաւար մեղաց եւ անգիտութեան եւ ոչ հասանէ ի խաւար դժոխոցն:*

Երրորդ. ասէ վասն պտղոյ այսմ լուսոյ:

Բան. «Այլ ընկալցի զլոյսն կենաց» (Յովհ. Ը 12):

Մեկնութիւն. *Զի աստ հանճար մեր լուսաւորի ի տեսանելն զԱստուած եւ կամք մեր վերացի ընդունել զԱստուած կատարելապէս, եւ անդ՝ կեանքն յաւիտենական, որ է լոյսն անստուեր եւ անմահութեան:*

Դարձեալ՝ որպէս ասէ Եսայի. «Զերկիր Զաբուղոնի լոյս մեծ ծագեալ⁴» (հմմտ. Եսայի Թ 1-2), այսինքն՝ ոչ մարգարէ, այլ լոյս ի լուսոյն, ո՛չ ի Գալիլէէ, այլ յերկնից, ո՛չ Իսրայէլի միայն, այլ ամենայն հաւատացելոց:

Դարձեալ՝ չորս ինչ ցուցանէ. նախ՝ ասելն՝ Ես, ցուցանէ զմիաւորութիւն Բանին եւ մարմնոյն: Երկրորդ՝ եմ, զի մշտնջենաւոր է: Երրորդ՝ լոյս բնութեամբն: Չորրորդ. աշխարհի, զմեծութիւն, որպէս արեգական լոյս:

¹ A B *չիք*
² B *չիք* որ գալոց է
³ A B *չիք*
⁴ C ծագեաց ցոցա

Վասն վկայութեան

Բան. «Ասեմ ցնա փարիսեցիքն. “Դու վասն անձին քո վկայես, եւ [վկայութիւն քո] չէ ճշմարիտ¹”» (Յովհ. Ը 13):

Մեկնութիւն. Այսինքն² ոչ է հաստատ կամ ոչ է ընդունելի: Եւ գիտելի է, զի վկայութիւն հաստատի եւ ճշմարտի վասն ստոյգ ճանաչմանն, եւ վասն այնորիկ վկայութիւն մարդոյ վասն ինքեան ոչ է հաստատ, զի թէպէտ մարդ ստուգապէս զինքն³ ճանաչէ, սակայն մարդ զինքն միշտ առաւել սիրէ⁴ անկարգաբար եւ վասն անչափ սիրոյն կուրանայ ճանաչումն իւր, վասն այնորիկ վկայութիւն նորա անհաստատ լիցի, իսկ Աստուած զինքն եւ զամենայն ստուգապէս ճանաչէ, եւ ի սէր նորա թիւրութիւնն ոչ է, վասն այնորիկ վկայութիւն նորա վասն ինքեան ճշմարիտ է: Եւ վկայութիւն մարդոյ վասն Աստուծոյ անհաստատ է վասն պակասութեան ճանաչմանն, ապա ուրեմն վկայութիւն ճշմարիտ է⁵, թէպէտ վասն ինքեան վկայէ, զի ոչ ունէր պակասութիւն ի⁶ ճանաչումն եւ ոչ անկարգութիւն սիրոյ, ո՛չ յԱստուածութիւն եւ ո՛չ ի մարդկութիւն իւր, որպէս ասէ.

Բան. «Թեպէտ [եւ ես] վկայեմ վասն իմ⁷, ճշմարիտ է, զի գիտեմ՝ ուստի եկի եւ յո՞ երթամ⁸» (Յովհ. Ը 14):

Մեկնութիւն. Այսինքն⁹ կատարելապէս¹⁰ ճանաչեմ զՀայր, ուստի ելի եւ եկի յաշխարհ վասն փրկութեան մարդկան, եւ առ Հայր վերստին դառնամ: Այսու յայտնի է նախկին ասացեալն, այսինքն՝ զի Քրիստոս լոյս է էութեամբ, զի նա է Բանն ելեալ ի Հաւրէ, որպէս լոյս ի լուսոյ: Եւ զայս յայնժամ ոչ ծանեան հրէայքն, վասն այնորիկ ասէ.

Բան. «Դուք ո՛չ գիտէք ուստի գամ, կամ յո՞ երթամ» (Յովհ. Ը 14):

Մեկնութիւն. Չի ոչ գիտէին զՔրիստոսի Աստուածութիւն: Իսկ թէ ոք ասիցէ՝ գրեալ է յԱռաւին. «Գովեսցէ զքեզ ընկերն եւ մի՛ քո բերան» (Առաւ. ԻԷ 2):

¹ A B *չիք* քո վկայես, եւ վկայութիւն քո չէ ճշմարիտ

² B *չիք*, C Չի

³ C *չիք*

⁴ C *չիք*

⁵ C *չիք* ճշմարիտ է

⁶ C *չիք* պակասութիւն ի

⁷ C թեպէտ վկայութիւն իմ

⁸ B *չիք* յո՞ երթամ

⁹ B *չիք*

¹⁰ C *չիք* այսինքն՝ կատարելապէս

Պատասխան. Ասեն վարդապետք, թէ փառասիրութեամբ գովելն մեղք է, այլ ճշմարտութեամբ գովութիւն, որ խափանէ զստուութիւն եւ վասն հասարակաց աւգտի, առաքինի գործ է:

Եւ գիտելի է, զի վկայութիւն ինչ թիւրի վասն երեք պատճառի. նախ՝ վասն տգիտութեան հանճարոյն: Երկրորդ. վասն փառասէր կամացն: Երրորդ. յորժամ բանն եւ իրն ոչ յարմարի, վկայութիւն չէ ընդունելի:

Իսկ Քրիստոսի վկայութիւն ճշմարիտ է. նախ՝ զի գիտէր ուստի եկն՝ ի Հաւրէ, եւ յո՞ երթայ՝ առ Հայր: Երկրորդ. զի անախտ էր կամքն Քրիստոսի եւ ազատ ի մարդահաճութենէ¹, զի զճշմարիտն ասաց, զի էակից էր Հաւր եւ բնութեամբ Որդի Աստուծոյ: Երրորդ. զի ասաց. «Ես եմ լոյս աշխարհի» (Յովհ. Ը 12), եւ այլն: Եւ ճշմարտապէս Բանն եւ իրն հաւասարեցան, զի լուսաւոր կեանս տայ հաւատացելոց իւրոց, մանաւանդ զառհաւատչեայն աստ զկոյրան լուսաւորէր, ապա ուրեմն ճշմարիտ է վկայութիւն Քրիստոսի վասն իւր:

Բան. «Պուք ըստ մարմնոյ դատիրք» (Յովհ. Ը 15):

Մեկնութիւն. Չորս կերպիւ է. նախ՝ զի ոչ դատէին հոգևով եւ ոչ կամաւքն Աստուծոյ, այլ ըստ չարութեան իւրեանց, զի աստ մարմնոյ անուամբ զչարութիւն մեղացն ասէ: Երկրորդ. զի զՔրիստոս վասն զգալի կերպի եւ աղքատութեան տկար մարդ կարծէին: Երրորդ. զի ըստ արտաքին կեղեւոյ աւրինացն քննէին եւ դատէին զՔրիստոս, եւ ոչ ըստ իմացման մտացն: Չորրորդ. դատելն ըստ մարմնոյ է, որպէս հերձուածողք բաժանեն զմարմինն ի Բանէն եւ հաւասար մեզ սոսկ մարդ եւ բնութիւն մարդոյ որոշեալ քննեն:

Բան. «Ես ոչ դատիմ եւ ոչ զոք» (Յովհ. Ը 15):

Մեկնութիւն. Այսինքն² ոչ դատիմ, որպէս դուք ըստ արտաքին երեւմանն, այլ իբրեւ Աստուած ի սիրտս նայիմ³: Դարձեալ՝ յառաջին գալուստս⁴ ոչ արհամարհեմ եւ ոչ դատեմ զոք, այլ կերպ ցուցանեմ, այլ ի վերջին գալուստն դատեմ⁵:

Բան. «Եւ դատաստանմ⁶ իմ ճշմարիտ է» (Յովհ. Ը 16):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ հաստատուն:

¹ Ը ձեռագրում առաջին և երկրորդ բաժանումների բացատրության տեղերը շփոթել:

² Ե չէք

³ Ը ի սիրտսն հայիմ

⁴ Ը գալուստն

⁵ Ը գալստեանն դատիմ

⁶ Ը դատաստան

Եւ ասէ զպատճառն.

Բան. «Ձի չեմ միայն, այլ ես, եւ որ առաքեացն զիս՝ Յայր¹» (Յովհ. Ը 16):

Մեկնութիւն. Նախ՝ զանորոշելի անձինքն նշանակէ, քանզի մինն աստուածային² անձանցն միշտ ի միւսն կայ, եւ ոչ կարեն յատուկ գոյ, վասն այնորիկ զի համագոյակիցք են միմեանց, վասն այն Հայր ընդ Քրիստոսի էր միշտ, եւ զոր ինչ Քրիստոս դատի, նա դատի: Դարձեալ՝ զի մի է բնութիւն եւ իմաստութիւն եւ կամքն եւ փառքն եւ այլն, սոյնպէս մի է եւ վկայութիւն իւր եւ Հաւրն, որպէս ասէ:

Վասն երկու եւ երեք վկայից

Բան. «Եւ յարեմս³ ձեր գրեալ է» (տե՛ս Յովհ. Ը 17):

Մեկնութիւն. Յերկրորդ Աւրէնքն ասէ՝ Ժէ, թէ երկուց մարդոց վկայութիւն ընդունելի է իբրեւ ճշմարիտ եւ հաստատ (հմմտ. Բ Օր. ԺԵ 6-7), թէպէտ սակաւ ունիցին զճանաչումն եւ կամք նոցա չար ցանկութեամբ կարէ խոտորիլ, ապա ուրեմն առաւել հաստատուն է վկայութիւն Հաւր եւ Որդւոյ⁴, որք ոչ ունին պակասութիւն ճանաչման եւ ոչ թիւրութիւն կամաց: Ասեն ոմանք, թէ երկու եւ երեք վկայ կացուցաւ ի խորհուրդ երից անձնաւորութեանցն Աստուծոյ, ըստ այնմ. «Երեք են, որ վկայեն յերկինս՝ Հայր, Բանն եւ Հոգին Սուրբ» (հմմտ. Ա Յովհ. Ե 8): Եւ ոմանք ասեն, թէ երկու վկայն կարեն ստել եւ չարանալ կամաւք, որպէս ծերքն Շուշանայ (տե՛ս Դաճ. ԺԳ), եւ երեքն՝ ոչ:

Դարձեալ՝ յորժամ⁵ ի մին կողմանէ մին լինի վկայ եւ ի միւս կողմանէն⁶ երկու, երկուքն առաւել վկայեն քան զմինն, եւ որքան առաւել են վկայքն, առաւել լինի հաստատուն: Եւ դարձեալ՝ յորժամ երկու վկայք լինին եւ մին վկայեալն⁷, սոյնպէս երեք եղեն վկայք միոյ Բանին:

Այս ըստ մարդկան վկայից:

Այլ առ Աստուած մինն յերից անձանցն հաւատարիմ վկայ է. նախ՝ զի իւրաքանչիւր յաստուածային⁸ անձանցն այնպէս հաւա-

¹ A B չիք զիս՝ Յայր

² A յաստուածային

³ C յօրեմս իսկ

⁴ C Յոգւոյն Որդոյն

⁵ C չիք

⁶ B կողմանէ

⁷ B վկայելն

⁸ B աստուածային

տարիմ է, որպէս երեքեանն, զի զմի եւ զնոյն զիմաստութիւն¹ եւ զբարութիւն ունին: Երկրորդ. զի Քրիստոս այնու ցուցանէ զինքն ճշմարիտ Աստուած եւ հաւասար Հաւր, զի վկայութիւն իւր ճշմարիտ է, իսկ մարդոյ վկայութիւն վասն իւր չէ ճշմարիտ, եւ յայտ է ի մեկնչէ²: Դարձեալ՝ կարեմք ասել, զի Հաւր եւ Քրիստոսի վկայութիւնքն էին բազմադիմի գործ սքանչելեացն:

Զկնի ճառէ զգլխադրութիւն հրէիցն ընդդէմ Բանին Քրիստոսի.

Բան. «Ասեմ ցնա. “Ո՞ւր է Յայր քո”» (Յովհ. Ը 19):

Մեկնութիւն. Իբրու ասել, թէ³ Հայր քո ոչ այնպիսի մեծ ոք լինիցի, զի պարտ է նմա հաւատալ, զի զՔրիստոս սոսկ մարդ համարէին եւ որդի Յովսեփայ, զոր եւ աղքատ գիտէին:

Բան. «Ոչ զիս գիտէք եւ ոչ՝ զՅայրն իմ⁴» (Յովհ. Ը 19):

Մեկնութիւն. ԶՔրիստոս Աստուած ոչ գիտէին, վասն այնորիկ եւ զՀայրն ոչ գիտէին:

Բան. «Եթէ զիս գիտէք, եւ զՅայրն [իմ] թերեւս [գիտէիք]» (Յովհ. Ը 19):

Մեկնութիւն. Թէպէտ հրէայքն մեծագոյն⁵ ճանաչումն Աստուծոյ ունէին քան զհեթանոսս, ըստ այնմ. «Յայտնի է ի Հրէաստանի Աստուած» (Սաղմ. ԳԵ 2), եւ այլն, սակայն զխորհուրդ եռանձնեայ Աստուածութեան ոչ ճանաչէին, զոր Աւետարանն ուսուցանէ, վասն որոյ ոչ հրէայքն եւ ոչ տաճիկքն⁶ զԵրրորդութիւնն ոչ ճանաչեն, զի ոչ ունին զԱւետարանն:

Եւ չորիւք դիւրաւ ճանաչի Որդւովն Հայր. նախ՝ առընչութեամբն, զի Որդին Հաւրն է Որդի: Երկրորդ. տեսանելեալն անտեսն ճանաչի: Երրորդ. ի պատճառելոյն զպատճառն ճանաչեմք եւ⁷ գտանեմք: Չորրորդ. ի հաւասարէն զհաւասարն գիտեմք, որպէս մեկնիչդ երեք աւրինակ տայ հաւասարութեան^{civ}. վասն բնութեան, վասն իմաստութեան եւ վասն բարի կամացն⁸:

Բան. «Ձայս ասաց ի տան գանձին» (Յովհ. Ը 20):

Մեկնութիւն. Ոչ զայն ասէ, ուր զգանձանակն դնէին⁹, եւ ոչ, ուր զարծաթն փոխէին ի տաճարին, այլ տուն գանձի ասի տեղին

¹ C զի մի եւ զնոյն իմաստութիւն

² C յայտնի է ի մեկնիչդ

³ C **չէք**

⁴ A **չէք**

⁵ B **չէք**

⁶ A B ոչ իրեայն եւ ոչ տաճիկն

⁷ C **չէք** ճանաչեմք եւ

⁸ C բարեկամացն

⁹ C գրէին

այն, յորում պահեալ լինէր նուէրք ժողովրդեանն ի շինուածս տաճարին եւ ի պէտս աղքատաց¹:

Եւ զտեղիս զայս² յիշէ աւետարանիչս վասն երից. նախ՝ առ ի ցուցանել զհամարձակ եւ զյայտնի վարդապետութիւն Քրիստոսի: Երկրորդ. առ ի հաւատարմութիւն եւ ի ստուգութիւն պատմութեանս: Երրորդ. առ ի ցուցանել զաստուածային զաւրութիւն, զի թէպէտ ի տեղին յայն³ դիրաւ կարէին ըմբռնել զՔրիստոս, որք կամէին սպանանել, այլ խափանեցան ի զաւրութենէ Քրիստոսի:

Բան. «Ձի չեւ էր հասեալ ժամ նորա» (Յովհ. Ը 20):

Մեկնութիւն. Այսինքն⁴ ի նմանէ նախասահմանեալ ժամանակն⁵, զի յորժամ կամեցաւ, ըմբռնեցաւ եւ ոչ՝ յառաջ:

Քրիստոս կամաւ մեռաւ

Հարց. Վասն է՞ր կամաւ մեռաւ Քրիստոս:

Պատասխան. Ասացաւ ի վերոյ վասն չորս պատճառի, եւ այժմ ասացից, զի մահն Աղամայ եւ որդւոց նորա եւ Տեառն մերոյ⁶ որոշեսցի, զի մահն Աղամայ եղեւ ի ներգործութենէն, յորժամ եկեր զպտուղն, զի թէ ոչ էր կերեալ, ոչ էր մեռեալ: Եւ մահ որդւոցս նորա է ի հարկէ եւ⁷ ակամայ եւ անգիտութեամբ մեր, իսկ մահն Քրիստոսի է կամաւոր եւ գիտութեամբ, զի թէ ոչ էր կամեցեալ, ոչ էր ըմբռնեալ:

Յորժամ ճառեաց աւետարանիչս զբանն Քրիստոսի, թէ որպէս էր լոյս աշխարհի, այժմ ասէ, զի հետեւողք նորա ոչ երթան ի խաւար:

Բան. «Ատ ցնոսա դարձեալ Յիսուս» (Յովհ. Ը 21):

Մեկնութիւն⁸. Աստ նախ ցուցանէ, թէ նոքա, ընդ որս խաւսէր, պակասեալ էին յայսմ լուսոյ, որպէս⁹ զգալի արեգակն յորժամ ելանէ յայսմ կիսագնդէ, առ մեզ խաւար լինի, նոյնպէս Քրիստոս, որ արեգակն է արդարութեան, յորժամ մահուամբ ել

¹ B այլ տուն գանձի ասի տեղին այն

² A B այս

³ B այն

⁴ B **չիք**

⁵ C ժամն

⁶ B **չիք** եւ Տեառն մերոյ

⁷ C **չիք**

⁸ B Մեկնութիւն. Ատ ցնոսա դարձեալ Յիսուս **իւ** Մեկնութիւն

⁹ B յորժամ

յայսմ աշխարհէ, խաւարեցան¹ հրէայքն անհաւատութեամբ եւ ի չարիս իւրեանց խստացան: Եւ այս եղեւ արդար դատաստանան Աստուծոյ, զի զայն² ամենայն նշանքն, զոր արար եւ քարոզեաց, այլ եւ զնշանս խաչին եւ յարութեան տեսին եւ գիտէին զաւրէնսն եւ զմարգարէսն, եւ ոչ հաւատացին: Եւ հեթանոսք, որք չունէին զմարգարէսն եւ հաւատացին, որպէս Ղուկիկիանոս հարիւրապետն, յորժամ ետես զնշանս ի մահն Քրիստոսի, ասաց. «Արդարեւ սա է³ Որդին Աստուծոյ» (հմմտ. Ղուկ. ԻԳ 47):

Յիրաւի եթող զհրէայսն, որպէս ասէ.

Բան. «Ես երթամ, եւ խնդրիցէք զիս» (Յովհ. Ը 21):

Մեկնութիւն. Քրիստոս մահուամբ առ Հայր զնաց մարմնով⁴, յորմէ Աստուծութեամբն ոչ բնաւ որոշեցաւ⁵ ի Հաւրէ, եւ զկնի մահուանն Քրիստոսի հրէայքն խնդրէին զՆա ոչ սիրով վասն սքանչելեաց, կամ վասն⁶ քարոզի, կամ խաղաղութեան, այլ ատելութեամբ հալածելով զնա ընդ անդամս իւր, զի հալածեցին զառաքեալս եւ զհաւատացեալսն ի Քրիստոս, որպէս ասէ ի Գործսն⁷:

Բան. «Եւ ի մեղս ձեր մեռանիցիք» (Յովհ. Ը 21):

Մեկնութիւն. Նախ՝ անհաւատութիւն: Երկրորդ. այլ անապաշաւ մեղք, որ անհաւատութեան հետեւի, եւ այնու հասին ի մահն յաւիտեանական: Եւ դարձեալ՝ վասն իւրեանց մեղացն, որ ոչ ընկալան զՔրիստոս եւ ոչ զառաքեալսն նորա, գերեցան ի Տիտոսէ, որպէս Քրիստոս յառաջագոյն մարգարէաբար ասաց. «Երուսաղէ՛մ, Երուսաղէ՛մ, որ կոտորէր⁸ [զմարգարէս եւ քարկոծ առնէր զառաքեալսն առ նա]» (Մատթ. ԻԳ 37):

Եւ սոքա ոչ կարացին զնալ, ուր Քրիստոս գնաց. նախ՝ զի բարձր է երկինք, երկրորդ՝ հեռի, երրորդ՝ անհաւատութիւն, չորրորդ՝ մեղքն խափանէ յերկնային փառացն, որպէս ասէ Պաւղոս. «Առանց հաւատոյ անհնար է հաճոյ լինել Աստուծոյ» (տես Եր ԺԱ 6):

Բան. «Ասէին հրէայքն. “Միթէ զիւրովի՞ն երթայցէ⁹”» (Յովհ. Ը 22):

¹ C համրեցան

² C զայս

³ C էր

⁴ C մարմնովն

⁵ C ոչ եմ որոշեալ

⁶ C **չեք**

⁷ C **չեք** ի Գործսն

⁸ C կոտորէիր

⁹ A B **չեք** երթայցէ

Մեկնութիւն. Կամ չարութեամբ ասէին՝ անձնամահ լինի՞ վասն երկիւղի մեր, որպէս ասէ մեկնիչդ: Դարձեալ՝ զիւրովի երթալն, այսինքն՝ ինքն² ըստ ինքեան վարի ի դիւէ յանապատ: Դարձեալ՝ լուեալ էին հրէայքն, թէ Քրիստոս կամաւորապէս մեռանելոց է, ըստ Եսայեայ. «Զի ի մահ մատնեաց զանձն իւր» (տե՛ս Ես ԾԳ 12), եւ զայս փոխս վասն չարչարանացն ասէ, վասն այնորիկ հրէայքն այպն առնելով զՔրիստոս, զոր եւ սուտ քրիստոս համարէին եւ ասէին. «Միթէ զիւրովի՞ն երթայցէ»: Անմտաբար զբանն Քրիստոսի ծանեան եւ ասացին, զի թէ Քրիստոս վասն զիւրովին երթալոց էր խաւսեցեալ զբանն, կարէին նոքա այնպէս զկնի նորա գնալ, իսկ միտք բանիցն Քրիստոսի էր, զի նոքա ոչ կարէին հետեւել նմա ի կեանսն յաւիտենականս:

Այժմ ճառէ զպատասխանին Քրիստոսի, որ յայտնէ զմիտս ասացեալ բանին:

Ի վերուստ է Քրիստոս

Բան. «Դուք ի Երթուստ աստի էք³, եւ⁴ ես ի վերուստ անտի եմ» (Յովհ. Ը 23):

Մեկնութիւն. Ասացաւ ի վերոյ, թէ յաւիտենականութիւն Քրիստոսի ցուցանի չորս կերպիւ: Այս առաջինն է, որ ասէ. «Ես ի վերուստ եմ, եւ ոչ եմ յաշխարհէ, դուք՝ ի Երթուստք»: Նախ՝ որպէս ասէ մեկնիչդ, զի թանձրամիտք էին եւ չարախորհուրդք, Ես բարձրագոյն եմ մտաւք եւ բարի, որպէս ասէ մեկնիչդ^{cv}:

Դարձեալ՝ ի ներքուստ. նախ՝ ի ներքոյ սկզբնական մեղաց եւ ապականութեամբ ծնեալք: Երկրորդ. ի ներքոյ մահու եւ դատապարտութեան, վասն որոյ հարկ էր նոցա մեռանել, եւ մերժումն հոգւոց նոցա ի մարմնոյ ոչ էր ազատ կամաւք իւրեանց:

Իսկ Քրիստոս ի վերուստ ասի երեք կերպիւ. նախ՝ զի Աստուածութեամբն ի Հաւրէ է⁵, այլ եւ մարդկութեամբն զբանական հոգին միայն յԱստուծոյ ունէր, եւ մարմինն ներգործութեամբ Հոգւոյն Սրբոյ էր ձեւացեալ: Երկրորդ. ի վերոյ էր սկզբնական մեղաց: Երրորդ. ի վերոյ էր մահու եւ ապականութեանց, վասն որոյ Քրիստոս ունէր կատարեալ տէրութիւն ի վերայ մարմնոյ իւ-

¹ C լիցել

² B չիք

³ A B չիք աստի էք

⁴ A C չիք

⁵ A B էր

րոյ՝ մերժել զհոգի ի մարմնոյն կամ միաւորել, որպէս ասէր. «Իշխանութիւն ունիմ դնել զանձն¹ եւ առնուլ զսա» (տես Յովհ. Ժ 18):

Բան. «Եւ ես չեմ յաշխարհէ» (Յովհ. Ը 24):

Մեկնութիւն. Նախ՝ Աստուածութեամբն չէր յաշխարհէ, թէպէտ մարմինն եւ հոգին: Երկրորդ. զի ոչ ունէր զչարութիւն աշխարհական: Իսկ հրէայքն յաշխարհէ ասին վասն անհաւատութեան եւ այլ մեղացն, զոր ունէին, իսկ կսկիծն մարմնոյն է², եւ մորմոքումն՝ սրտին: Դարձեալ՝ կսկիծն զգայականին է, եւ մորմոքելն՝ բանականին: եւ Դարձեալ՝ մորմոքն ի բանիցն, լինի եւ կսկիծն՝ ի գործոցն, որպէս ասէ մեկնիչդ^{cv}:

Ապա զկնի ասէ զհնար փրկութեան նոցա.

Բան. «Զի թէ ոչ հաւատասցիք, թէ ես եմ, մեռանիցիք ի մեղս ձեր» (Յովհ. Ը 24):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ թէ ոչ կատարեալ խոստովանիք, թէ ես եմ Քրիստոսն, մեռանիք ի մեղս, եւ եթէ հաւատայք եւ սիրէք, կարէք ազատիլ ի մեղաց:

Եւ երեք կերպիւ ի մեղս մեռանին. նախ՝ սկզբնական մեղաւք, երկրորդ՝ անհաւատութեամբ, երրորդ՝ առանց զղջման եւ խոստովանութեան: Սոքա մեռանին ի մահն յաւիտենից, իսկ մկրտեալք եւ հաւատացեալք եւ զղջացեալք փոխին ի մահուանէ ի կեանս, որպէս ասացաւ յառաջագոյն:

Նոյնպէս չորս է իշխանութեամբ մահն բարի եւ չար. նախ՝ կամաւ մեռանել մարմնով, որպէս Քրիստոս եւ մարտիրոսքն: Երկրորդ՝ զմեղս մեռուցանել, եւ սոքա բարի են: Երրորդ՝ անձնամատն լինել եւ մեռանել մարմնով³: Չորրորդ՝ զհոգին մեռուցանել: Եւ սոքա չար են:

Յորժամ եցոյց զհնար փրկութեան, ապա ածէ զնոսա ի հաւատս, եւ նախ դնի հարց հրէիցն:

Բան. «Ասեմ ցնա. “Դու ո՞ ես”» (Յովհ. Ը 25):

Մեկնութիւն. Իբրու ասել՝ ցոյց մեզ, թէ որպիսի եւ որչափ իցես, զի հաւատասցուք քեզ:

Զի նախ է Քրիստոս

Բան. «Ասէ ցնոսա Յիսուս. “Նախ զի եւ խաւսիմ իսկ ընդ ձեզ”» (Յովհ. Ը 25-26):

¹ C զանձն իմ

² C չէք եւ այլ մեղացն . . . մարմնոյն է

³ B չէք որպէս Քրիստոս եւ մարտիրոսքն . . . եւ մեռանել մարմնով

Մեկնութիւն. Երկրորդ բան, որ ցուցանէ, թէ յաւիտենական է՝ Քրիստոս, այս է, որ ասէ՝ նախ եւ առաջին սկիզբն եմ ամենայն արարածոց, ապա ուրեմն Աստուած է Քրիստոս:

Եւ գիտելի է, զի նախ, որ է սկիզբն, երեք յեղանակաւ իմանի աստ.

Առաջին. թէ Աստուած եմ սկիզբն արարածոցս, որ միացեալ մարմնով խաւսիմ ընդ ձեզ, ըստ այնմ. «Ի սկզբանէ էր Բանն» (Յովհ. Ա 1):

Երկրորդ. զի վասն խաւսիցս, որ ընդ ձեզ, կարծէք զիս սոսկ մարդ եւ գայթակղիք, այլ ես ի սկզբանէ գոյացուցիչ եմ ամենայն մարմնոց եւ ամենայն աշխարհի, ըստ այնմ. «Ամենայն ինչ նո՛վաւ եղեւ» (Յովհ. Ա 3):

Երրորդ. ըստ Ոսկեբերանին. «Ոչ էք դուք արժանի, թէ խաւսեցայց ընդ ձեզ, այլ ծանիղիք, զի նախ եմ, այսինքն՝ սկիզբն եւ դատաւոր, որ է ի կատարածին, որ ցուցանէ, թէ ես եմ առաջին եւ վերջին, այսինքն՝ սկիզբն եւ կատարած»:

Դարձեալ՝ չորս կերպիւ ասի նախ ըստ մարմնոյն: Նախ է անսերմն յղացմամբ, եւ ապա՝ եկեղեցի սուրբ: Երկրորդ. նախ է սրբութեամբ գործով, մկրտութեամբ եւ այլն: Երրորդ. նախ է կամաւ մեռանելովն², եւ ապա՝ այլ սուրբք: Չորրորդ. սկիզբն է յարութեամբ եւ մտանելովն ի փառս, եւ³ ապա՝ հաւատացեալք, վասն այն ասէ. «Ես, որ խաւսիմս իսկ նախ եւ սկիզբն եմ ամենայնի»: Եւ դարձեալ՝ վասն այն խաւսիմս իսկ, զի հաւատայցէ զիս սկիզբն գոլ:

Եւ վասն չորս պատճառի ոչ ասաց զինքն յայտնապէս. նախ՝ զի ոչ հաւատային: Երկրորդ. զի դաւաճանութեամբ հարցին: Երրորդ. զի ասաց ի⁴ սկիզբն քարոզութեան, թէ՛ «Ես եմ լոյս աշխարհի» (Յովհ. Ը 12): Չորրորդ. զի նշանաւք բազում եցոյց, եւ նոքա առաւել չարացան:

Եւ զի Քրիստոս սկիզբն է ամենայն արարածոց, վասն այն եւ զամենայն արարածս վերաբերէ առ ինքն, զի որպէս սկիզբն է արարածոց, սոյնպէս եւ վախճան է ամենայնի, վասն այն դատաստանաւ առ նա վերաբերին, որպէս ասէ.

Բան. «Բազում ինչ ունիմ [վասն ձեր] խաւսել եւ դատել» (Յովհ. Ը 26):

Մեկնութիւն. Յառաջագոյն ասաց՝ «Ես ո՛չ դատիմ զոք» (Յովհ. Ը 15), զայն իմանալի է վասն առաջին գալստեանն, իսկ աստ ասէ՛

¹ B յաւիտեան է

² A B մարդանալովն

³ B չէք

⁴ B չէք

բազում ունել դատել, վասն երկրորդ գալստեանն ասէ: Դարձեալ՝ ըստ Ոսկեբերանին, զի պատժելոց էր զնոսա վասն հայհոյութեան, զոր նմա ասէին: Եւ ոչ վասն անկարութեան կամ երկիւղի, կամ անգիտութեան թողու զնոսա անպատիժ, եւ թէ ընդէ՞ր այժմ ոչ դատէ, ցուցանէ զկնի:

Բան. «Որ առաքեացն զիս, ճշմարիտ է» (Յովհ. Ը 26):

Մեկնութիւն. Աստուած Հայր, որ առաքեաց զՈրդի, ճշմարիտ ասի: Նախ՝ ճշմարիտ է, զի կատարեաց զխոստումն Իւր՝ առաքելով զիս: Երկրորդ. զի փրկել եւ կեցուցանել եւ բարի առնել առաքեաց զիս, եւ ոչ ի դատել:

Առ այնոսիկ, որ ասեն, թէ ընդէ՞ր յապաղէ Քրիստոս եւ ոչ վաղվաղակի հատուցանէ զդատաստանն: Գիտելի է, զի ամենայն ոք, որ ոչ առնու վրէժս եւ ոչ դատէ զպարտաւորս, լինի վասն չորս պատճառի. նախ՝ վասն երկիւղի մեծաց: Երկրորդ. վասն տկարութեան իւրեանց: Երրորդ. վասն տգիտութեան եւ մոռացման: Չորրորդ. վասն հեզութեան եւ քաղցրութեան բարուց ներէ յանցաւորաց:

Իսկ Քրիստոս ոչ վասն երկիւղի ումեք յամէ զդատաստանն, զի ըստ մարգարէին. «Հայի յերկիր եւ տայ դողալ» (Սաղմ. 69 32): Երկրորդ. եւ ոչ վասն տկարութեան, ըստ առաքելոյ. «Քրիստոս¹ Աստուծոյ զարուբիւն» (Ա Կորնթ. Ա 24): Երրորդ. եւ ոչ վասն տգիտութեան, զի իմաստութիւն եւ գիտութիւն է Հաւր, ապա ուրեմն ի դէպ է յաղագս չորրորդին, զի վասն հեզութեան եւ քաղցրութեան ներէ եւ ոչ պատժէ:

Բան. «Եւ ես զոր լուայ ի Գմանէ², խաւսիմ յաշխարհի» (Յովհ. Ը 26):

Մեկնութիւն³. Քրիստոս ի Հաւրէ լսել ասի, զի որպէս զԱստուածութիւն ի Հաւրէ ունի ծննդեամբն ի նմանէ, նոյնպէս զգիտութիւն եւ⁴ մարդկութիւն միութեամբ ի Բանն ընկալաւ զգիտութիւն հեղմամբ ի Հաւրէ, վասն այն ի նմանէ լսել ասի: Եւ զի թանձրամիտ էին, վասն այն զբանն Քրիստոսի ոչ իմանային, որպէս ասէ.

Բան. «Ոչ գիտէին, թէ զՅաւրտ ասեր ցնոսա⁵» (Յովհ. Ը 27):

Մեկնութիւն. Ձի զԱստուած Հայր իւր ասաց:

¹ C Քրիստոս է

² A B ի Յաւրտ

³ A չիք

⁴ B ի

⁵ A B չիք

Վասն բարձրութեան խաչին

Բան. «Յորժամ բարձրացուցանիցեք ի խաչին¹, գիտասցիք, թէ ես եմ» (Յովհ. Ը 28):

Մեկնութիւն. Բարձրութիւն գիտաչն ասէ, զի մահուամբն Քրիստոսի եւ զկնի յարութեամբ բազումք հաւատացին եւ ծանեան, թէ նա է ճշմարիտ Քրիստոսն, վասն այն ասէ, թէ՛ «Յայնժամ գիտասցիք, թէ ես եմ», այսինքն՝ ճշմարիտ Քրիստոսն²:

Եւ զիտելի է, որպէս ասէ մեկնիչդ^{cvi}, երիցս է բարձրութիւն Քրիստոսի. նախ՝ խաչն, երկրորդ՝ համբառնալն, երրորդ՝ ի դատաստանի:

Իսկ խաչն բարձրութիւն է Քրիստոսի վասն չորից. նախ՝ զի բարձր էր խաչն: Երկրորդ՝ ի բարձր տեղւոջ: Երրորդ. զի փառաւորեցաւ ի Հաւրէ ըստ Պաւղոսի. «Վասն այն Աստուած զնա առաւել բարձրացոյց» (Փիլիպ. Բ 9): Չորրորդ. զի հաւատացեալք խաչին ծանեան զնա Քրիստոս Աստուած:

Դարձեալ՝ համբառնալն բարձրութիւն է Քրիստոսի վասն չորից. նախ՝ զի յերկինս ել մարմնով: Երկրորդ. զի ի փառս Աստուածութեան նստաւ: Երրորդ. ի հրեշտակաց երկրպագեցաւ: Չորրորդ. զհոգիսն ընդ ինքեան բարձրացոյց:

Դարձեալ՝ ի դատաստանին բարձրանալ ասի չորս կերպիւ. նախ՝ զի նստի ի բարձր յաթոռ դատաստանի: Երկրորդ. եւ զանդամս իւր բարձրացուցանէ: Երրորդ. զթշնամիսն դատէ: Չորրորդ. զխոստմունքն Աղամայ եւ զխորհուրդ անդ կատարեսցէ:

Բան. «Ես եմ» (Յովհ. Ը 28):

Մեկնութիւն. Նախ յուշ ածէ զբանն, որ ի յելսն յերրորդ³ զլուխն ասէ. «Ես եմ, որ էն» (տե՛ս Ելք 9 14): Երկրորդ. Ես եմ սկիզբն եւ վախճան (հմմտ. Յայտն. ԻԱ 6, ԻԲ 13): Երրորդ. Ես եմ անսկիզբն եւ անվախճան (տե՛ս Յայտն. Բ 8), զի որպէս անսկիզբն է Աստուածութեամբ եւ անվախճան է մարդկութեամբն⁴: Չորրորդ. «Ես» յատուկ զգէմս Քրիստոսի ցուցանէ յերկուց զծից միացեալ, եւ Տէր մեր՝ Աստուած եւ մարդ միացեալ: Եւ որպէս ի յերգս ասի՝ առեալ ի Բարսղէ. «Որ էնդ՝ Հայր, որ Եսդ՝ Որդի, եւ էդ՝ Հոգի Սուրբ⁵»:

¹ C *չիք* ի խաչին

² C *չիք* վասն այն ասէ . . . ճշմարիտ Քրիստոսն

³ A B երկրորդ

⁴ C երկրորդ. Ես եմ սկիզբն եւ վախճան, զի որպէս անսկիզբն է Աստուածութեամբ եւ անվախճան մարդկութեամբ: Երրորդ. Ես եմ անսկիզբն եւ անվախճան

⁵ C Հոգի

Բան. «Եւ ես յանձնէ իմնէ ոչ ինչ առնեմ» (Յովհ. Ը 28):

Մեկնութիւն. *Ձի Քրիստոս որպէս զԱստուածութիւն ի Հաւրէ ունի, նոյնպէս եւ զզաւրութիւն եւ զներգործութիւն եւ մարդկութիւն միացեալ Բանին ներգործէ եւ ոչ բաժանմամբ: Իսկ զմարմինն գործիք ասել Բանին Նեստորի է եւ երկաբնակաց, որպէս Արիոս զԲանն ասէր գործիք Հաւր, սոյնպէս եւ զմարմինն գործիք ասէր: Եւ սոքա ամենքն հերձուածողաց է ասացեալ, զի Բանն բնութեամբ Որդի է Աստուծոյ եւ մարդկութիւն բնութեամբ միացեալ է ընդ Բանին Աստուծոյ, եւ մարմինս մեր բնութեամբ միացեալ է ի հոգիս մեր, եւ որպէս ի հոգւոյ եւ ի մարմնոյ մի բնութիւն է մարդոյ, զի մի ասեմք զմարդն եւ մի զբնութիւն մարդոյն, նոյնպէս Բանին եւ մարմնոյն մի բնութիւն է միաւորեալ. մի Քրիստոս եւ մի Որդի: Եւ վասն առաքման Որդւոյ ոչ է պարտ ասել հեռացեալ ի Հաւրէ, զի էութիւն եւ բնութիւն մի է, որպէս ասէ:*

Բան. «Եւ որ առաքեացն զիս Յայր, ընդ իս է» (Յովհ. Ը 29):

Մեկնութիւն. *Հայր ընդ Քրիստոսի գոյ ասի, զի Աստուածութեամբն Հայր յՈրդի է, եւ Որդի՝ ի Հայր, իսկ մարդկութեամբն ընդ Հաւր գոյ ասի, զի Աստուածութիւն յատուկ եւ եզական միաւորութեամբ բնութեամբ միացեալ է ի մարմնի, եւ սոյնպէս ոչ գոյ յայլ¹ ոք, թէպէտ շնորհաւք եւ խնամաւք է ի սուրբս բնակեալ, այլ բնութեամբ միայն միացեալ է ի մարդկութիւն Քրիստոսի: Եւ Քրիստոս ըստ Աստուածութեան ոչ կարէ բաժանիլ ի Հաւրէ, իսկ ըստ մարդկութեան ոչ երբէք բնաւ բաժանի ի Հաւրէ, որպէս գլխաւորն երկաբնակ աղանդոյն Դամասկացին ասէ, թէ՛ «Ձոր ինչ մի անգամ Միածինն ընկալաւ ի միութիւն ինքեան, ոչ թողու, քանզի յորժամ Քրիստոս մեռաւ, թէպէտ հոգին նորա եւ մարմինն ի միմեանց բաժանեցան, սակայն մարմինն եւ բանական Հոգին Քրիստոսի միշտ միաւորեալ էին առ Աստուածութիւն»:*

Եւ վասն այսորիկ կատարեալ միաւորութեանս Քրիստոս միշտ առնէ որպէս Հայր, եւ ընդ կամացն Հաւր, որպէս ասէ.

Բան. «Ձի ես զհաճոյս նորա առնեմ հանապազ» (Յովհ. Ը 29):

Մեկնութիւն². *Ձի Քրիստոս Աստուածութեամբն զնոյն կամի եւ առնէ, որպէս Հայր, զի մի է կամք եւ ներգործութիւն Հաւր եւ Որդւոյ, նոյնպէս եւ մարդկութեան կամաւքն եւ ներգործութեամբն միացեալ էր միշտ ընդ աստուածային կամացն անբաժան*

¹ Ե այլ

² Ա չէք

միութեամբ եւ առանց թիրուածեան: Եւ թէ զի՞նչ է՛ կամք, եւ զի՞նչ՝ հաճոյք, գտցես ի Լուծմունքն Յոբայ, յառաջին համարն:

Ձկնի այսմ ցուցանէ զպտուղ քարոզութեան Քրիստոսի:

Բան. «Իբրեւ զայս ասաց, բազումք հաւատացին ի նա» (Յովհ. Ը 30):

Մեկնութիւն. *Նախ ցուցանէ, եթէ՞ հակառակութիւն հրէիցն ոչ կարէր ամենեւին խափանել զպտուղ քարոզութեան Քրիստոսի: Երկրորդ. ցուցանէ թէպէտ բազումք ի հրէիցն խստասիրտք էին, այլ ոչ՝ ամենքն: Եւ տե՛ս, զնուաստութիւնսն՝ խաւսելով բազումք հաւատացին, յորժամ զբարձրագոյնսն ասէր, բազումք յետս չողան ի հաւատոցն եւ ասէին. «Խիստ է բանդ, ո՞ կարէ լսել դմա» (Յովհ. Զ 61): Եւ թէ վասն է՞ր երբեմն զխոնարհագոյնսն եւ երբեմն զբարձրագոյնսն խաւսէր, որպէս մեկնիչդ ասէ՞^{cvi}, ասացաւ մեզ յառաջագոյն յերկրորդ հատորն, համարն:*

Վասն հաւատոց

Յուցանէ աստ, թէ հաւատն ներգործական զաւրութիւն ունի առ ի տալ կատարեալ ազատութիւն մարդոյ: Եւ զի մարդն ազատ կամք ունի, որով բաժանի յայլ կենդանեաց, վասն այն սիրէ եւ ընտրէ զճշմարիտ ազատութիւն քան զայլ իրս, որպէս ասէ.

Բան. «Եւ ասէր Յիսուս առ հաւատացեալսն⁴» (Յովհ. Ը 31):

Մեկնութիւն. *Ծանեալ Քրիստոս զնոսա, զի ոմանք անկատարք էին ի հաւատս եւ ոմանք ստութեամբ եւ կեղծեալք ցուցանէին հաւատացեալս, վասն այն ասէ ցնոսա.*

Բան. «Եթէ դուք կացջիք ի բանի իմում, ճշմարիտ աշակերտք իմ էք⁵» (Յովհ. Ը 31):

Մեկնութիւն. *Այսինքն՝ հաստատուն մնայք ի բանն իմ մինչեւ ի սպառ կատարեալ հաւատով, զոր քարոզեցի, նա ճշմարիտ աշակերտ⁶ իմ էք՝ ունել զճշմարտութիւն առանց ստութեան:*

Եւ չորիւք է կատարեալ հաւատն. նախ՝ զի ի ճշմարտութիւն հիմնացեալ լինի: Երկրորդ. զի սիրով եւ գործով լինի: Երրորդ. զի բանիւ եւ սրտիւ լինի: Չորրորդ. զի միշտ եւ անփոփոխ լինի:

Իսկ որ ընդդէմ է չորիցս, սուտ է եւ անկատար հաւատ:

Բան. «Եւ ծանիջիք զճշմարտութիւն» (Յովհ. Ը 32):

¹ C չէք է

² C թէ

³ B գնուաստութիւն

⁴ A C Եւ Յիսուս ասէր առ հաւատացեալս

⁵ B C ճշմարիտ իմ աշակերտք էք

⁶ C աշակերտք

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ ճանաչէք զի ես եմ Որդի Աստուծոյ եւ փրկիչ աշխարհի:

Եւ զկնի ասէ.

Բան. «Եւ ճշմարտութիւն ազատեսցէ զձեզ» (Յովհ. Ը 32):

Մեկնութիւն. Աստ ճշմարտութիւն հաւատոյն, զոր Քրիստոս քարոզեաց, ազատէ ի ծառայութենէ մեղաց, զի աստ սկսանի ճշմարիտ ազատութիւն եւ ի հանդերձեալն ազատէ ի ծառայութենէ թշուառութեան, յորժամ ամենայն ստեղծուածք ազատեսցին ի ծառայութենէ ապականութեան, եւ յայնժամ կատարեալ ազատք լինիջիք: Դարձեալ՝ ճշմարտութիւն Քրիստոս է, ըստ այնմ. «Ես եմ ճշմարտութիւն» (տես Յովհ. ԺԴ 6):

Եւ վասն չորից ասի ճշմարիտ Քրիստոս. նախ՝ ընդդէմ աւրինակին Քրիստոս ճշմարտութիւն է²: Երկրորդ. ընդդէմ ստութեան ամենայն բան քարոզութեան եւ խոստմունքն Քրիստոսի ճշմարիտ է: Երրորդ. ընդդէմ խաբէութեան ամենայն գործք եւ սքանչելիք եւ փրկութիւն Քրիստոսի ճշմարիտ է: Չորրորդ. ընդդէմ ուրուականին՝ Քրիստոս ճշմարիտ Աստուած է մարդացեալ եւ ոչ առ աչաւք մարմին կամ հոգի:

Դարձեալ՝ ճշմարտութիւն ազատէ վասն չորից. նախ՝ զի ճշմարտութիւն արդարութեան ի դատաստանի ազատէ եւ փրկէ ի պատժոց, այսինքն՝ ի մարմնաւոր եւ ի հոգեւոր դատաստանաց: Երկրորդ. ճշմարիտ հաւատն հաստատէ զսիրտ մարդոյ ի ծառայական երկիւղէ, որչափ հաստատուն է ի³ հաւատն: Երրորդ. ճշմարտութիւն Որդւոյն Աստուծոյ յատկանայ, զի Նա է Բանն Աստուծոյ, եւ Նա տայ մեզ զազատութիւն շնորհաց եւ սիրոյ: Չորրորդ. որպէս Քրիստոս Որդի է Աստուծոյ եւ բնութեամբ ունի զազատութիւն, զի Աստուած է եւ Տէր ժառանգութեան, նոյնպէս զմեզ շնորհաւք Որդի Աստուծոյ առնէ, եւ ոչ բնութեամբ, եւ մասնակից ժառանգութեան իւրոյ:

Վասն ազատութեան եւ ծառայութեան

Գիտելի է, զի կրկին է⁴ ազատութիւն, այսինքն՝ հոգեւոր եւ մարմնաւոր, եւ կրկին⁵ ծառայութիւն, այսինքն՝ հոգեւոր եւ մարմնաւոր: Արդ, հոգեւոր ազատութիւն է չորս, այսինքն՝ հա-

¹ B չիք
² B ճշմարտութիւն է Քրիստոս
³ C չիք ի
⁴ B չիք
⁵ C չիք

լատն, արդարութիւն, շնորհքն, սէրն: Եւ հոգեւոր ծառայութիւն ընդդէմ այսմ՝ անհաւատութիւն եւ¹ մեղքն, եւ աւրէնքն հին եւ պատիժն: Իսկ մարմնաւոր ազատութիւն է, այսինքն՝ մեծութիւն, իշխանութիւն, թագաւորութիւն եւ այլն: Եւ մարմնաւոր ծառայութիւն՝ աղքատութիւն, վարձկանութիւն, գերութիւն, գանել² եւ գերել: Արդ, Քրիստոս զհոգեւոր ազատութիւն խոստացաւ հաւատացելոց, եւ հրէայքն զմարմնաւորն կամէին, որպէս եւ ասեն.

Բան. «Ձաւակ Արրահամու եմք եւ ոչ [ումէք] երբէք ծառայեցաք» (Յովհ. Ը 33):

Մեկնութիւն. Զագնուականութիւն յիշեն եւ զմարմնոյ ազատութիւն: Մինն հպարտութիւն է եւ մինն՝ սուտ, զի չորս հարիւր ամ յեգիպտոս ի ծառայութիւն կացին եւ եւթանասուն ամ ի Բաբելոն եւ յունաց եւ ասորոց, եւ այժմ կայսեր, որպէս ասացին. «Չիք մեր թագաւոր, բաց ի կայսերէ» (Յովհ. ԺԹ 15):

Բան. «Ձիա՞րդ ասես, թէ ազատք լինիջիք» (Յովհ. Ը 33):

Մեկնութիւն. Քրիստոս կրկին բան խոստացաւ. նախ՝ զճանաչումն ճշմարտութեան՝ ասելով. «Ծանիջիք զճշմարտութիւն» (Յովհ. Ը 32): Երկրորդ. զպարգեւս ազատութեան՝ ասելով. «Ճշմարտութիւն ազատեցտէ զձեզ» (Յովհ. Ը 32), ցուցանելով այնու, զի ոչ ունին ճանաչումն եւ ոչ ազատութիւն, եւ թէպէտ չարագոյն է պակասութիւն ճանաչմանն, քան զպակասութիւն ազատութեան, սակայն հրէայքն իբր զմարմնաւորք եւ ամբարտաւանք ոչ արարին փոյթ վասն պակասութեան ճանաչմանն, այլ միայն վասն պակասութեան ազատութեան զինքեանս ընդունայն ազատ ասելով:

Բան. «Պատասխանի ետ[ուն]»³ (Յովհ. Ը 33):

Մեկնութիւն. Գիտելի է, զի հրէայքն պատասխանի տալովն մին բանիւն ուրացան եւ միւսովն հաստատեցին, այսինքն՝ զծառայութիւն ուրացան՝ ասելովն. «Ոչ ումեք ծառայեցաք», եւ զագնուականութիւն իւրեանց հաստատեցին՝ ասելով. «Ձաւակ Աբրահամու եմք», իսկ Քրիստոս ընդդէմ այսմ⁴ ցուցանէ, թէ⁵ առաջին, զոր ուրանան զծառայութիւն, ճշմարիտ է, զի որ առնէ զմեղս, ծառայ է մեղաց: Երկրորդ. ցուցանէ թէ⁶ միւսն, զոր հաստատեցին, սուտ է անդ, որ ասէ. «Գիտեմ, զի զաւակ Աբրահամու էք» եւ այլն: Եւ վասն մարմնոյ ծառայութեան նոցա անփոյթ արար

¹ B չիք

² A B C գնել

³ C ետ Յիսուս

⁴ A B չիք

⁵ B կրկ

⁶ A B չիք ցուցանէ թէ

եւ ոչ ինչ ասաց, զի ծառայ եւ ազատ ոչ խտրի առ Քրիստոս, որ պէս ասէ Պաւղոս (հմմտ. Գաղատ. Գ 28):

Վասն ծառայութեան

Գիտելի է, զի երեք կերպ է ծառայութեան, այսինքն՝ բարի եւ չար եւ միջակ: Արդ, բարի ծառայութիւն է արդարութեան գործոց ծառայել եւ Աստուծոյ, իսկ չար է մեղաց ծառայել եւ սատանայի, այլ միջակ է մարդոյ ծառայել, զի ընդ չարսն չար է եւ ընդ բարիսն՝ բարի, վասն որոյ ասէ առաքեալ. «Ծառայք, հնազանդ լերուք մարմնաւոր տէրանց» (Եփես. 2 5):

Արդ, առաջինն, որ բարի ծառայութիւն է, չորս յատկութիւն ունի. նախ՝ որ բարւոյ ծառայէ¹, ոչ կարէ ծառայել մեղաց: Երկրորդ. զի ծառայէ բարւոյն գործակցաց եւ հնազանդի եւ սիրէ: Երրորդ. զի ծառայէ աւրինացն Աստուծոյ եւ պատուիրանացն: Չորրորդ. զի ծառայէ հաւատով եւ յուսով կենացն յաւիտենից:

Իսկ երկրորդն, որ չար ծառայութիւն է, այս է, որ հրամայէ Տէրն.

Բան. «Ամենայն, որ առնէ զմեղս, ծառայ է մեղաց» (Յովհ. Ը 34):

Մեկնութիւն. Նախ՝ ամենայն ոք, այսինքն՝ եթէ հրեշտակք եւ² եթէ մարդիկք, սուրբք կամ անսուրբք, որ առնէ զմեղս, ծառայ է մեղաց: Երկրորդ. ամենայն մեղաց՝ թէ՛ հոգեկան, թէ՛ մարմնական, մեծ կամ փոքր, մեղաց ծառայ է: Երրորդ. ամենայն, որ սիրող եւ գործունեայ է մեղաց, ո՛չ կարէ գործել զարդարութիւն, ըստ այնմ. «Ո՛չ կարէք Աստուծոյ ծառայել եւ մամոնայի» (Մատթ. 2 24):

Այս, թէ ամենայն, նոյնպէս որ առնէ զմեղս, ծառայ է մեղաց չորս կերպիւ.

Առաջին՝ որ առնէ զմեղս. նախ՝ ծառայ է գործոց մեղաց: Երկրորդ՝ պատճառին մեղաց, որ է սատանայ: Երրորդ՝ գործակցաց մեղաց: Չորրորդ՝ արբանեկաց, որք սպասաւորք են մեղաց:

Երկրորդ. որ առնէ զմեղս, ծառայ է նախ՝ մեղաց, երկրորդ՝ մահու, երրորդ՝ ապականութեանց, չորրորդ՝ տանջանացն յաւիտենից:

Երրորդ. որ առնէ զմեղս, ծառայ է մեղաց վասն չորս պատճառի. նախ՝ ազատ այն ասի, որ իւր կամաւքն չարժի, եւ ծառայ է, որ յայլմէ հրամանէ չարժի, իսկ որ առնէ զմեղս, ընդդէմ բա-

¹ B որ բարւոյ ծառայ է աւրինացն Աստուծոյ եւ պատուիրանաց

² C չէք

նականութեան շարժի, թէպէտ կամաւք գործէ զմեղս, այլ յոյժ ծառայ է մեղացն կամաց: Երկրորդ. զի յորժամ մարդ¹ ի մեղս անկանի, ի ներքոյ մեղացն է² եւ ոչ կարէ ազատել զանձն³ ի մեղաց, եթէ ոչ շնորհաւքն Քրիստոսի ազատեսցի: Երրորդ. զի վասն մեղաց պարտական է մարդն յաւիտենից տանջանացն⁴, իսկ այս պարտականութիւնս յոյժ ծառայութիւն է: Չորրորդ. զի մարդ մեղաւոր ոչ ազատ կամաւք եւ սիրով յարենայ առ Աստուած, այլ բռնութեամբ եւ ի հարկէ, եւ ոչ որպէս որդի առ հայր, այլ որպէս ծառայ:

Չորրորդ. ծառայէ մեղացն չորս կերպիւ. նախ՝ որ զազատ եւ զբարի բնութիւն յԱստուծոյ ստեղծեալ դարձուցանէ ի չար: Երկրորդ. զի սովորութեամբն ի մեղս այնքան ծառայ մտանէ մեղաց, մինչ զի թէ եւ կամի, ոչ կարէ արտաքս քարշիլ: Երրորդ. զի գրաւական լինի մեղքն գործողին տանջանացն յաւիտենից, որպէս զապալա առ տէրս պարտուց: Չորրորդ. զի ոչ կարէ ինքն իւր անձնիչխան կամաւն դառնալ, այլ կարաւտի խրատելոյն Աստուծոյ եւ ապա թերեւս դառնայցէ, ըստ այնմ. «Դարձայ ի թշուառութենէ, զի հարան յիս փուշք» (տե՛ս Սաղմ. ԼԱ 4): Իսկ հրէայքն յայտնապէս մեղաւորք էին, ապա յայտ է, զի ծառայք էին, վասն այն զկնի այսմ⁵ զպատիժն ցուցանէ՝ ասելով.

Որդին ի տան կայ, եւ ոչ՝ ծառայն

Բան⁶. «Եւ ծառայն ոչ [յաւիտեան] կայ ի տան» (Յովհ. Ը 35):

Մեկնութիւն. Չորս է իմացումն. նախ՝ մարմնաւոր ծառայք ոչ կան ի տան, զի չունին իշխանութիւն, այլ ի սպասու եւ յաշխատութեան կան, իսկ որդիք թագաւորաց ի տան կան իշխեցողք եւ ժառանգորդք տան: Երկրորդ. տուն է աշխարհս, եւ ծառայքն աշխարհի ոչ մնան ի սմա, այլ մահուամբ ելանեն ի սմանէ: Երրորդ. տունս այս է եկեղեցի, ուր ծառայք մեղաց ոչ մնան յաւիտեանս, զի թէպէտ առ ժամանակ մի այժմ մտան յեկեղեցիս, զի ընդ հաւատացեալսն թուին, եւ խառնեալ են բարիքն ընդ չարս, այլ ի հանդերձեալ դատաստանին մեկնեսցին ի միմեանց, որպէս աւդիք յայծեսաց: Չորրորդ. կարելի է մեկնել վասն երկնային

¹ A B **չիք**

² C ի ներքոյ է մեղացն

³ B զանձն ազատել

⁴ C մարդ յաւիտենից տանջանաց

⁵ A B այժմ

⁶ B **չիք**

տանն Աստուծոյ, յոր կայ յաւիտեանական ժառանգութիւնն եւ անդ ոչ հասանի ծառայն մեղաց, եթէ ոչ ազատեսցի յայնմ ծառայութենէ:

Եւ թէ որպէ՞ս կարասցեն յայսմ պատժոյ փրկիլ՝ ասէ.

Բան. «Իսկ որդին յաւիտեան կայ» (Յովհ. Ը 35):

Մեկնութիւն. Որդին Աստուծոյ յաւիտեան կայ. նախ՝ որպէս մեկնիչդ ասէ՞¹ ի տան աշխարհի կայ մշտնջենաւոր, զի Յիսուս Քրիստոս երէկ եւ այսաւր, նոյն եւ յաւիտեան: Երկրորդ. զի յաւիտեան կայ եւ յաւիտեան մնայ յեկեղեցիս² աստ եւ անդ, զի Նա միայն է անմեղ ինքեամբ եւ է բնութեամբ Որդի Աստուծոյ: Երրորդ. որդիք կոչին հաւատացեալք Աստուծոյ, թէպէտ ոչ բնութեամբ, այլ³ շնորհաւ մկրտութեամբ: Չորրորդ. որդիք են, որք զորդիական սէրն ունին առ Աստուած, նոքա մնան ի տանն Աստուծոյ եւ ոչ վարձկանքն եւ ծառայքն³ մարմնական երկիւղի, այլ բնութեամբ Որդին Աստուծոյ՝ Նա միայն իշխանութիւնն ունի ազատելոյ զայլս ի մեղաց, առնելով զնոսա որդիս Աստուծոյ ըստ որդեգրութեան շնորհի, որպէս ասէ.

Բան. «Եթէ Որդին զձեզ ազատեցուցտ, ճշմարիտ ազատք լինիջիք» (Յովհ. Ը 36-37):

Մեկնութիւն. Այն է ճշմարիտ ազատութիւն, յորժամ մարդ ազատի ի մեղաց ըստ ասացեալ կերպի, յայնժամ ի ճշմարիտ ազատութիւն մտանէ:

Իսկ յորժամ Քրիստոս եցոյց ընդդէմ հրէիցն զծառայութիւն ճշմարիտ գոլ, զոր նոքա ուրանային, այժմ ցուցանէ զորդին Աբրահամու սուտ գոլ, զոր նոքա հաստատէին, որպէս ասէ.

Թէ չեն Աբրահամու որդիք

Բան. «Գիտեն, զի զաւակ⁴ Աբրահամու էք» (Յովհ. Ը 37):

Մեկնութիւն⁵. Աստ նախ ցուցանէ, թէ չեն որդիք Աբրահամու, երկրորդ՝ ցուցանէ, թէ չեն որդիք Աստուծոյ: Անդ, ուր ասեն ի պոռնկութենէ չեմք ծնեալ, երկրորդ ցուցանէ, թէ որդիք են սատանայի, որպէս ասէ անդ. «Դուք ի հաւրէն սատանայէ էք» (Յովհ. Ը 44): Վասն առաջնոյն գիտելի է, զի այն է ճշմարիտ որդին, որ հաւրն

¹ C մնա ի տան յեկեղեցիս

² B չիք բնութեամբ, այլ

³ A B ծառայք, C ծառայքն եւ վարձկանքն

⁴ A B որդիք

⁵ A չիք

գործոց հետեւի. «Այլ գիտեմ, - ասէ, - զի որդիք էք Աբրահամու մարմնով, այլ ոչ հետեւիք գործով եւ սիրովն Աստուծոյ»:

Բան. «Խնդրէք սպանանել զիս¹» (Յովհ. Ը 37):

Մեկնութիւն. Խորհիք եւ կամիք, եւ բազմաւորական սպանանել ասէ, զի բազումք էին սպանանողքն, եւ չորիւք է վնասն. նախ՝ զի սպանանէք, երկրորդ՝ զանմեղ, երրորդ՝ նախանձով, չորրորդ՝ վասն ճշմարտութեան խրատով:

Բան. «Եւ բանին իմոյ չիք տեղի ի ձեզ» (Յովհ. Ը 37):

Մեկնութիւն. Վասն չորից. նախ՝ զի ատէին, երկրորդ՝ զի սուտք էին, երրորդ՝ աշխարհասէրք, չորրորդ՝ հպարտք:

Դարձեալ՝ «Բանին իմոյ չիք տեղի ի ձեզ», այսինքն՝ ճշմարտութեան եւ սրբութեան, զոր քարոզեմ: Եւ Քրիստոս վասն բանին իւրոյ խաւսի իբրու կարթիւ, որ ոչ ըմբռնէ զձուկն, եթէ ոչ ըմբռնեսցի ի ձկանէն, նոյնպէս եւ բանն Աստուծոյ ոչ ըմբռնէ զմարդն ի կեանսն յաւիտենից, եթէ ոչ հաւատովք ըմբռնեսցի ի մարդոյն:

Բան. «Ես զոր տեսի ի Յաւր իմում խաւսիմ²» (տես՝ Յովհ. Ը 38):

Մեկնութիւն³. Նախ՝ զի ցուցցէ, թէ ճշմարիտ է խաւսքն, երկրորդ՝ զի չեմ հակառակ, երրորդ՝ զի ոչ միայն իմ է բանս, այլ Հաւրն, իսկ տեսանելն ոչ որպէս արտաքուստ ինչ տեսանէ, այլ զայն ասէ, զի զԱստուածութիւն ի Հաւրէ ունի, իսկ մարդկութեամբն ի սկզբանէ յղացմանն տեսանէր զԱստուածութիւն միաւորութեամբ Բանին, զի որպէս կամքն մի է Քրիստոսի, նոյնպէս եւ տեսութիւն մի է Բանին մարմնացելոյ:

Բան. «Դուք զոր լուայք ի Յաւր ձերմէ, առնէք⁴» (տես՝ Յովհ. Ը 38):

Մեկնութիւն. Ոչ հրամայելով ասէ, այլ նախ յանդիմանութեամբ է, իբր թէ դուք հետեւիք ազդմանց եւ գործոցն սատանայի: Երկրորդ. յայտնէ զծածուկս նոցա: Երրորդ. ցասմամբ է, որպէս ոք ցասնու չար ծառայի: Չորրորդ. մարգարէաբար է, որպէս թէ առնելոց էք:

Բան. «Պատասխանի ետուն. “Յայր մեր Աբրահամ է”» (Յովհ. Ը 39):

Մեկնութիւն. Նախ՝ իբր թէ ոչ գիտեմք, թէ զո՞ ոք մեզ հայր կոչես⁵, երկրորդ՝ պարծելով է, երրորդ՝ վկայելով⁶, թէ կամաւք նորա գործեմք:

¹ A B *չիք*

² A B ի Յաւր ի խաւսիմ

³ B *չիք*

⁴ A B խաւսիք

⁵ A B զո՞ ոք հայր մեր կոչես

⁶ C վկայելով է

Բան. «Ասէ ցնոսա, թէ որդիք Աբրահամու [էիք], զգործսն Աբրահամու¹ [զործէիք]» (Յովհ. Ը 39):

Մեկնութիւն. *Կատարեալ նշան որդիութեան է, որ հետեւին հաւրն գործովք իւրեանց, այլ դուք կամիք սպանանել զիս:*

Բան². «Ձայր մի» (Յովհ. Ը 40):

Մեկնութիւն³. *Յորժամ այր ասէ, մի՛ սոսկ մարդ իմանալ, զի Աստուած է այրացեալ, եւ յորժամ Աստուած ասէ, մի՛ բաժանմամբ զԲանն իմանալ, այլ մարմնովն միաւորեալ:*

Բան. «Ձոր լուայ ի Յաւրե» (Յովհ. Ը 40):

Մեկնութիւն. *Տեսանել եւ լսել ասէ⁴, զի առ մեզ սոքա պատուականք են, քան զայլ զգայութիւնս, նախ՝ զի իշխանականք են սոքա: Երկրորդ. զի հաստատուն է տեսանելն եւ լսելն: Երրորդ. զի զամենայն տեսական եւ գործնական սոքաւք ուսանիմք: Եւ⁵ չորրորդ. լսել եւ տեսանել եւ ուսանել ամենայն ուրեք զկամաց Հաւր կատարումն ասէ, իսկ կատարել զկամս Հաւրն զմիութիւն կամացն յայտնէ ամենայն ուրեք:*

Բան. «Ձայր Աբրահամ ոչ արար» (Յովհ. Ը 41):

Մեկնութիւն⁶. *Երեք ի վերոյ եղիր որոշմունք. նախ՝ զի աստուածասէր էր, երկրորդ՝ զկամս նորա առնէր, երրորդ՝ զբարիս գործէր:*

Երեք աստ դնէ. նախ՝ նա զհրեշտակս Աստուծոյ խոնարհութեամբ ընկալաւ, դուք զառաքեալսն նորա հալածէք: Երկրորդ. նա զաւտարսն սիրէր, դուք զձերն ատէք: Երրորդ. նա չարեացն բարի առնէր, դուք բարեբարիս չար հատուցանէք:

Եւ թէ ոք ասիցէ. «Քրիստոս ի ժամանակս Աբրահամու ոչ էր, զիա՞րդ զնա հալածէր»:

Ասեն վարդապետք. նախ՝ թէպէտ Քրիստոս մարմնով ի ժամանակս Աբրահամու ոչ էր, այլ որք նման էին Քրիստոսի, ընդունեցաւ եւ ոչ հալածեաց: Երկրորդ. թէպէտ յայնժամ ոչ էր եկեալ մարմնով, այլ միշտ հոգեպէս զգալուստն Քրիստոսի ի միտս սրբոցն էր:

Յորժամ տեսին հրէայքն, թէ Քրիստոս ի գործոցն խնդրէ զորդիութիւն, վասն որոյ ասեն զինքեանս որդիս Աստուծոյ գո՛ղ՝ զպատուիրանս նորա պահելով:

¹ B C *չիք*

² B *չիք*

³ A B *չիք*

⁴ B *չիք* մի սոսկ մարդ իմանալ ... տեսանել եւ լսել ասէ

⁵ C *չիք*

⁶ B *չիք*

Թէ մի է կռապաշտն եւ հերձուածողն¹

Բան. «Մեր ի պոռնկութենէ չեմք ծնեալ» (Յովհ. Ը 41):

Մեկնութիւն. Պոռնկութիւն կոչէ զկռապաշտութիւն, նախ՝ զի մարգարէքն սոյնպէս սովոր էին կոչել: Երկրորդ. զի որպէս կինն պոռնկութեամբ որոշի յառնէ իւրմէ, սոյնպէս կռաւքն հոգի մարդոյ բաժանի յԱստուծոյ, իսկ հրէայքն չէին կռապաշտք, այլ մի՛ Աստուած հաւատային, վասն այն ասեն.

Բան. «Մի է Յայր մեր՝ Աստուած» (Յովհ. Ը 41):

Մեկնութիւն. Գիտելի է, զի որպէս կռապաշտք ի հինն էր, ի նորս հերձուածողք են, վասն չորից. նախ՝ զի միապէս զհոգին որոշեն յԱստուծոյ: Երկրորդ. զի միապէս անարգեն զԱստուած: Երրորդ. զի թողեալ զճշմարիտն եւ ստոյն հետեւին: Չորրորդ. զի երկոքին զսուտն ճշմարիտ կարծեն, այսինքն՝ կռապաշտք եւ հերձուածողք:

Թէ ոչ է Աստուած հայր նոցա

Բան. «Մի է Յայր մեր՝ Աստուած» (Յովհ. Ը 41):

Մեկնութիւն. Եւ Քրիստոս զհայրութիւն Աստուծոյ² բառնայ ի նոցանէ՛ ասելով.

Բան. «Եթէ Աստուած էր հայր ձեր, սիրէիք արդեալք³ եւ զիս» (Յովհ. Ը 42):

Մեկնութիւն. Նշան որդիութեան է հետեւումն գործոց, որպէս ասէ Պաւղոս յԵփեսացիսն. «Եղերո՛ւք հետեւողք Աստուծոյ իբրեւ որդիք սիրելիք եւ զնացէք սիրով» (Եփես. Ե 1): Իսկ հրէայքն զայս սէրս ոչ ունէին, զի թէ սիրէին զԱստուած Հայր, սիրէին եւ զՈրդի, քանզի բնութեամբ Քրիստոս Որդի է Աստուծոյ որպէս եւ ասէ.

Բան. «ՅԱստուծոյ ելի եւ եկի» (Յովհ. Ը 42):

Մեկնութիւն. Քրիստոս յԱստուծոյ Հաւրէ է յաւիտենական ծննդեամբ, եւ եկն յաշխարհ ժամանակաւոր ներմարդութեամբ, եւ զի Քրիստոս Որդի է Աստուծոյ, պարտ էր ի վարդապետութենէն եւ ի վարուցն⁴ ճանաչել, վասն այն ասէ.

¹ C չար հերձուածողն

² A B *չիք*

³ A B *չիք*

⁴ B ի վարուցն եւ ի վարդապետութենէն

Բան. «Ընդէ՞ր զխաւսս իմ ո՛չ լսէք¹» (տե՛ս Յովի. Ը 43):

Մեկնութիւն. *Իբրու թէ ասել. «Ընդէ՞ր ի բանից իմոց եւ ի գործոց² ոչ ճանաչէք, թէ՛ ես եմ Քրիստոսն», եւ ինքն տայ պատասխանին.*

Բան. «Վասն զի ո՛չ կարէք լսել զբանս իմ³» (Յովի. Ը 43):

Մեկնութիւն. *Իբրու թէ ասել. «Այդ պակասութիւնդ ոչ է ի գործոց իմոց կամ ի վարդապետութենէ, այլ ի չար նախանձու եւ յատելութենէ ձեր, զոր ընդդէմ ինձ ունիք, ո՛չ կարէք լսել զբանս իմ, զի ատելութիւն եւ նախանձ եւ այլ չարութիւնք թիւրէ զբանաւորութիւն»:*

Յորժամ ցուցեալ եղեւ, թէ հրէայքն ոչ էին որդիք Աբրահամու եւ ոչ Աստուծոյ, այժմ ցուցանէ, թէ ո՞յր էին որդիք:

Բան. «Դուք ի Զաւրէն սատանայէ էք» (տե՛ս Յովի. Ը 44):

Մեկնութիւն. *Ոչ ստեղծամբ, այլ հետեւմամբ գործոց:*

Եւ գիտելի է, յորժամ ասացին հրէայքն զինքեանս որդիս Աստուծոյ, յերիս դէմս վնաս գոյր. նախ՝ ի դէմս Հաւր, զի նուաստացուցին: Երկրորդ. զի Քրիստոսի հաւասարեցին: Երրորդ. զինքեանս բարձրացուցին, վասն որոյ զայրացաւ Քրիստոս: Արդ, վասն հաւասարելոյն ինքեան մեղմով պատասխանեաց, թէ՛ «ՅԱստուծոյ էիք, սիրէիք եւ զիս», եւ այլն, իսկ վասն Հաւրն վրէժխնդրեաց եւ վասն բարձրութեան նոցա զընդդէմ քամահեաց, որպէս յայտ է ի մեկնչէդ: Եւ տե՛ս, զի յորժամ մեք անարժան գոլով Հայր կոչեմք զԱստուած, այդպէս անարգութիւն է մեզ, որպէս ասէ.

Վասն սատանայի

Բան. «Դուք ի Զաւրէն սատանայէ էք եւ զցանկութիւն Զաւրն ձերոյ կամիք առնել⁴» (Յովի. Ը 44):

Մեկնութիւն. *Աստ երեք չարութիւն դնէ սատանայի եւ ցուցանէ, թէ հրէայքն ունէին զչարութիւնսն զայն. նախ՝ մարդասպան էր, երկրորդ՝ ի ճշմարտութեան ոչ եկաց, երրորդ՝ յիւրոցն խաւսի գսուտն:*

Վասն առաջնոյն գիտելի է, զի սատանայ մարդասպան է կրկին կերպիւ. նախ՝ որ զնախաստեղծքն մահացոյց եւ նոքաւք զբնութիւնս, որպէս ասէ Սողոմոն. «Նախանձու բանսարկուին եմուտ մահ յաշխարհ» (Իմաստ. Բ 25): Երկրորդ. զի մարդն կարգաւոր

¹ C լսէք դուք

² C ի բանից եւ ի գործոց իմոց

³ A չէք

⁴ A B չէք կամիք առնել

րի ի բանական հոգևոյն, վասն որոյ առաւել մարդասպան է, որ զհոգին մահու չափ մեղաւք սպանանէ, քան զայն, որ զմարմինն սպանանէ, որ նման է անասնոց: Եւ զայս արար սատանայ ի սկզբանէ աշխարհի, ազգումն չարեաց դնելով ի սիրտն Եւայի, եւ ազգամամբ նորա ամենայն մեղք մարդոյն եղեւ մինչեւ ցայժմ, զնոյն ներգործէ եւ առ յապա, վասն այն մարդասպան ասի:

Եւ այսու, զի ասէ՝ ի սկզբանէ, ոչ է պարտ իմանալ, թէ Աստուած զնա չար ստեղծ եւ կամ յայլմէ չարեցաւ, զի Աստուած զնա անմեղ ստեղծ, եւ ինքն եղեւ սկիզբն չարաց, այլ զայն ասէ ի սկզբանէ. նախ՝ որ յետ ստեղծման իւրոյ արագ-արագ ի մեղս անկաւ եւ զդեւսն ընդ¹ իւր մեղանչական արար, ապա սուտ են, որ ասեն, թէ յերկուշաբթին կամ ի² չորեքշաբթին անկան, զի յառաջին կէտն, որ ստեղծան, յերկրորդ կէտն չարացան եւ անկան: Երկրորդ. զի յետ լինելութեան մարդոյն վաղվաղակի զմարդն փորձեաց եւ ի մեղս էած, վասն այն ասէ. «Ի սկզբանէ մարդասպան էր»: Դարձեալ՝ ամենայն մեղք, զոր այժմ գործեմք, սկիզբն սատանայ լինի եւ ապա՝ անձնիշխան կամքս մեր: Եւ դարձեալ ի սպանումն Տեառն սկիզբն սատանայ եղեւ, եւ ապա հրէայքն՝ ի նմանէ շարժեալք:

Այս առաջինն:

Երկրորդ. չարութիւն սատանայի, որ ի ճշմարտութեան ոչ եկաց:

Մեկնութիւն. Աստ անուամբ ճշմարտութեան իմանի Հնազանդութիւն առ Աստուած, զի իր ինչ ճշմարիտ ասի, յորժամ համաձայնի նախկին ճշմարտութեան³, որ է Աստուած⁴, եւ յայսմ ճշմարտութեան ոչ եկաց սատանայ՝ Հնազանդելով նմա, այլ Հպարտութեամբ եթող զնա, որպէս ասէ.

Բան. «Ձի ոչ գոյ ճշմարտութիւն⁵ ի նմա» (Յովհ. Ը 44):

Մեկնութիւն. Որպէս թէ հարցեալ էաք. «Ուստի՞ երեւի, թէ սատանայ ի ճշմարտութեան ոչ եկաց⁶»: Պատասխանէ Քրիստոս⁷. «Ձի ոչ գոյ ճշմարտութիւն ի նմա», զի թէ ի ճշմարտութեան կացեալ էր, արդեա՞ւք գոյր ի նմա ճշմարտութիւն:

Երրորդ. չարութիւն սատանայի, որպէս ասէ.

¹ A B *չիք*

² A B *չիք* ի

³ B *կրկ.* իմանի հնազանդութիւն առ Աստուած, զի իր ինչ ճշմարիտ ասի

⁴ B *չիք* որ է Աստուած

⁵ B ճշմարիտ

⁶ C ոչ եկաց ի ճշմարտութեան

⁷ C *չիք*

րէ նշանակիլ ելմամբն ի բարութենէն: Չորրորդ. զի ցուցցէ, թէ սատանայ ո՛չ միայն անկաւ ի մեղս, այլ եւ ի պատիժն, եւ ընդդէմ իւրոյ դիտաւորութեան խաբեցաւ, յորժամ հպարտացաւ, զի զփառս եւ զիշխանութիւն ի վեր սիրեաց քան զԱստծոյն, եւ յիմարացաւ, վասն այն ասէ. «Ի ճշմարտութեան ո՛չ եկաց» (Յովհ. Ը 44):

Վասն մանիքեցւոցն

Երրորդ հարց¹. Գիտելի է, զի յիմար մանիքեցիքն ասեն, թէ սատանայ աստուած եւ ստեղծող էր Հին Կտակարանացն, եւ թէ սատանայ ունի միւս եւս գերագոյն աստուած՝ չար եւ սուտ, որ հայր է նորա, զի յորժամ ասաց Քրիստոս՝ սուտ է եւ հայր նորա, սոյնպէս իմանան, թէ սուտ է սատանայ եւ հայրն սատանայի:

Իսկ բնաբանս յանդիմանէ զնոսա հինգ պատճառաւ. նախ՝ զի Քրիստոս ասէ. «Գիտեմ, զի զաւակ Աբրահամու էք» (Յովհ. Ը 37), որ իմանի վասն բնական ծննդեանն: Եւ յայտ է, զի սատանայ ոչ էր հայր նոցա ըստ բնութեան: Երկրորդ. զի ասէ Քրիստոս. «Եթէ զաւակ Աբրահամու էիք, զգործս Աբրահամու [գործիք]» (տես Յովհ. Ը 39), եւ յետոյ ասէ. «Դուք առնէք զգործս հաւրն ձերոյ» (Յովհ. Ը 41), այսինքն՝ սատանայի: Այսու յայտնապէս ցուցանէ, զի խաւսի աստ վասն հայրութեան եւ որդիութեան, որ ըստ հետեւման գործոց եւ ոչ ըստ բնութեան ելման: Երրորդ. զի թէ սոքա ըստ իւրեանց գոյացութեան եւ բնութեան էին յաստուծոյ ումեմնէ չարէ, յայնժամ ոչ վայել էր Քրիստոսի յանդիմանել զնոսա վասն նոցին մեղացն եւ դարձուցանել ի մոլորութենէ, այլ Քրիստոս կամէր դարձուցանել զնոսա, որպէս ասաց. «Ընդէ՞ր զբանս իմ ոչ ճանաչէք» (Յովհ. Ը 43): Եւ յառաջն ասաց. «Թէ ոչ հաւատասցիք, թէ ես եմ, մեռանիցիք ի մեղս ձեր» (հմմտ. Յովհ. Ը 24): Եւ ցանդամալոյծն ասէր. «Ողջացար, մի՛ եւս մեղանչէր» (Յովհ. Ե 14): Չորրորդ պատճառ. զի սատանայ ոչ ասի ստեղծող մարդոյ, այլ սպանող, զոր եսպան² մեղաւք: Եւ յայտնի է, զի մահն եւ մեղքն ոչ են բնական եւ գոյացական մարդոյն: Հինգերորդ. զի թէ սատանայ հայր ունէր, յորմէ ստութիւն ընկալաւ, յայնժամ սատանայ ոչ խաւսէր յանձնէ գսուտն, իսկ Քրիստոս ասէ. «Յորժամ սատանայ սուտ ասէ, յանձնէ իւրմէ ասէ» (հմմտ. Յովհ. Ը 44), ապա ուրեմն յայտ է, զի ոչ ունի³ հայր, յորմէ ստութիւն

¹ Ե չէք հարց

² Ե սպան

³ Ե չէք ապա ուրեմն ... ոչ ունի

ընկալաւ սատանայ, վասն այն¹ հրէիցն ասէ² Քրիստոս, թէ՛ ոչ էք յԱստուծոյ, պարտ է սոյնպէս իմանալ, զի ընդունելութեամբ շնորհաց ոչ էին յԱստուծոյ, նոյնպէս եւ սատանայ հայր ասի նոցա, զի հետեւողք էին գործոց նորա:

Յորժամ եցոյց Քրիստոս զչարութիւն սատանայի, այժմ ցուցանէ, թէ չարութիւն այն գոյ ի հրէայքն:

Բան. «Իսկ ես, զի զճշարտութիւն խաւսիմ, ո՛չ հաւատայք ինձ³»

(Յովհ. Ը 45):

Մեկնութիւն. Իբրու ասել. «Այսու յայտնի է, զի յատուկ սովորութիւն է ձեր ընդունել զսուտն եւ ոչ զճշմարիտն»: Իսկ թէ ասեն. «Ոչ հաւատամք Քեզ, ոչ վասն ատելոյ զճշմարտութիւն, այլ վասն քոյո՞յ չարութեանդ»: Զայս յետակայ բանիւղ ի բաց բառնայ Քրիստոս՝ ասելով.

Բան. «Ո՞ ի ձէնց յանդիմանէ⁴ զիս վասն մեղաց⁵» (Յովհ. Ը 46):

Մեկնութիւն. Իբրու թէ ասել. «Մեղս ինչ ոչ գիտէք, կամ ստուութիւն, զոր ի վերայ իմոյս անձին կարէք ցուցանել, պատրաստ եմ ի լսել եւ ի՞⁶ պատասխանել», բայց հրէայքն զայն ոչ կարէին առնել, վասն այն զկնի ասէ.

Բան. «Թէ զճշարիտն ասեմ, ընդէ՞ր ոչ հաւատայք ինձ⁷» (Յովհ. Ը 46):

Մեկնութիւն. Եւ ինքն պատասխանէ՝ ասելով.

Բան. «Որ են յԱստուծոյ, զբանն Աստուծոյ լսե՛» (Յովհ. Ը 47):

Մեկնութիւն. Զի իւրաքանչիւր մարդ յաւժար կամաւք զայն բանն լսէ, զոր սիրէ⁸, եւ թէ ոք շնորհաւք եւ հաւատովք⁹ յԱստուծոյ իցէ, հաճութեամբ զԲանն Աստուծոյ լսէ, իսկ հրէայքն թէպէտ ըստ բնութեան յԱստուծոյ էին, այլ հաւատովք եւ շնորհաւք ոչ էին յԱստուծոյ, վասն այն զԲանն Քրիստոսի ոչ ընդունէին, որպէս ասէ.

Բան. «Եւ դուք վասն այնորիկ ոչ լսեք, զի չէք յԱստուծոյ» (Յովհ. Ը 47):

Մեկնութիւն. Ուստի հետեւի, զի ի սատանայէ էին¹⁰ ոչ ստեղծամբ, այլ հետեւամբ գործոց: Արդ, հաւաքեալ յառաջն եւ զկնի չորս բանիւ եցոյց, զի ոչ էին հրէայքն որդիք Աստուծոյ.

¹ B **չիք**

² C **չիք** վասն այն հրէիցն ասէ

³ A B **չիք**

⁴ C յանդիմանեաց

⁵ A **չիք**

⁶ C **չիք**

⁷ A B **չիք**

⁸ C **չիք** զոր սիրէ

⁹ C շնորհելով եւ հաւատով

¹⁰ A B զի սատանայ էին

նախ՝ զի ոչ սիրէին զՔրիստոս, երկրորդ՝ զի ոչ ունէին զգործս Աստուծոյ, երրորդ՝ զի ոչ ընկալան զճշմարտութիւն, չորրորդ՝ զի ոչ լսէին զԲանն Աստուծոյ: Այսուհետեւ ճառէ զհակառակութիւնս հրէիցն:

Սամարացի եւ դիւհար

Բան. «Պատասխանի ետուն. “Ո՞չ բարոք ասեմք¹ [մեք՝ եթէ] սամարացի ես [դու] եւ դեւ գոյ ի քեզ²» (Յովհ. Ը 48):

Մեկնութիւն. Սովորութիւն է մարդկան, որք ոչ գիտեն պատասխանել, նախատինք եւ խռովութիւն առնեն, վասն որոյ հրէայքն, որ ոչ գիտէին ըստ բանաւորութեան պատասխանել³ Քրիստոսի, սկսան կռուել եւ հերձուած խաւսել՝ սամարացի ես, թէպէտ գիտէին նոքա զՔրիստոս, զի յազգէն հրէից էր եւ ոչ սամարացի:

Այլ վասն կրկին պատճառի սամարացի կոչեն. նախ՝ զի սամարացիքն զմասնաւոր աւրէնս պահէին եւ զմասն լուծանէին, որպէս ցուցաւ ի չորրորդ գլուխն Աւետարանիս, եւ վասն լուծման շաբաթուն եւ այլոցն զՔրիստոս սամարացի կոչէին: Երկրորդ. զի սամարացիքն հակառակ էին հրէիցն, եւ զՔրիստոս այնպէս համարէին, եւ ոչ մի անգամ ասէին զայս, այլ բազում անգամ սովորութիւն կալեալ եւ որպէս բարի այժմ հաստատեն. «Ո՞չ բարոք ասացաք» (Յովհ. Ը 48):

«Դեւ գոյ ի քեզ» (Յովհ. Ը 49) վասն չորից ասէին. նախ՝ վասն սքանչելեացն, զոր առնէր, կախարդութեամբ համարէին: Երկրորդ. զի զճածուկ խորհուրդս նոցա յայտնէր եւ զայն ոչ գիտէին, թէ դեւք զխորհուրդս մարդկան ոչ իմանան: Երրորդ. զի մարգարէաբար զլինելոցն կանխաւ ցուցանէր, ասէին. «Զսա առաւել լլկէ այսն չար եւ մարգարէանայ, որպէս զՍաւուղ թագաւոր»: Չորրորդ. վասն բարձր եւ նուրբ բանիցն, զոր խաւսէր, անհաւատալի թուէր, որպէս այն. «Յառաջ քան զլինելն Աբրահամու եմ⁴» (Յովհ. Ը 58) եւ «Թէ որ զքանն իմ պահէ, զմահ մի՛ տեսցէ» (Յովհ. Ը 51): վասն այն դիւհար կոչէին: Այժմ դնէ զհեղուցեամբ պատասխանին Քրիստոսի, որպէս ասէ Պետրոս ի կաթողիկէն. «Որ անիծանէին, եւ նա ոչ անիծանէր» (հմմտ. Ա Պետր. Բ 23):

¹ C չիք

² A B չիք գոյ ի քեզ

³ C պատասխանի տալք

⁴ C ես եմ

Բան. «Յիս դեւ ոչ գոյ» (Յովհ. Ը 49):

Մեկնութիւն. *Ոչ ուրանայ զինքն գոյ սամարացի. նախ՝ զի սամարացին «պահապան» թարգմանի, եւ նա է պահապան ամենայնի: Երկրորդ. եւ Ղուկաս յառակսն զրեաց զՔրիստոս սամարացի, որ բժշկեաց զկիսամահ վիրաւորեալն (հմմտ. Ղուկ. Ժ 29-37):*

Եւ զի ոչ ունէր դեւ, յայտնի է ի վեցից. նախ՝ զի զդեւս հանէր, երկրորդ՝ զի ոչ ունէր չար վարդապետութիւն, այլ բարի, երրորդ՝ դեւն սպանանէ, այլ Քրիստոս կեցուցանէր, չորրորդ՝ զի մեծամեծ սքանչելիք զաւրութեամբն Աստուծոյ լինի եւ ոչ դիւաց, հինգերորդ՝ զՀայր փառաւորէր, վեցերորդ՝ զհաճոյսն Աստուծոյ առնէր հանապազ, զոր ոչ առնեն դեւք:

Բան. «Այլ պատուեմ զՅայր իմ¹» (Յովհ. Ը 49):

Մեկնութիւն. *Սքանչելեաւք ցուցանելով զզաւրութիւն նորա:*

Բան. «Եւ դուք անարգէք զիս» (Յովհ. Ը 49):

Մեկնութիւն. *Հրէայքն անարգէին զՔրիստոս, զի ասէին զգործս հրաշից նորա զաւրութեամբ դիւաց լինել:*

Վասն փառս խնդրելոյ

Բան. «Ես ոչ խնդրեմ զփառս իմ» (Յովհ. Ը 50):

Մեկնութիւն. *Մի եւ նոյն է² փառքն Հաւր եւ Որդւոյ, եւ Քրիստոս խնդրէր զփառս Աստուծոյ Հաւր³, զիա՞րդ ասէ, թէ՛ ոչ խնդրեմ զփառս իմ:*

Պատասխան. Նախ՝ զկարծիք⁴ հրէիցն բառնայ, զի նոքա համարէին, թէ սնափառ է եւ ժամանակաւոր պատիւ խնդրէ: Երկրորդ. ես ոչ խնդրեմ փառք⁵ որիչ եւ յատուկ ի փառացն Աստուծոյ:

Բան. «Ե, որ խնդրեմ[ն], եւ դատի» (Յովհ. Ը 50):

Մեկնութիւն. *Որպէս ասել, թէ բազումք են, որ զփառս աշխարհիս խնդրեն, եւ նոքա հային ի գործս իմ, եւ դատեմ, զի ոչ խնդրեմ զփառս աշխարհիս⁶:*

Եւ յայտնի է ի չորից. նախ՝ որ զփառս խնդրէ, ձաղանաց ոչ ներէ: Երկրորդ՝ միշտ զայլս ձաղէ: Երրորդ՝ զփարթամութիւն սի-

¹ C *չէք*
² C Ձի եւ նոյն
³ C *չէք* Աստուծոյ Հաւր
⁴ C *չէք* Պատասխան. Նախ՝ զկարծիք
⁵ C փառս
⁶ C աշխարհի

րէ: Չորրորդ՝ պատուական զգեստիւ լինի: Այս է նշան փառասիր-
րաց եւ Քրիստոս զայս ոչ ունէր:

Վասն դատաստանի

*Դարձեալ եւ այլ կերպիւ մեկնի բանս. «Ես ոչ խնդրեմ զփառս»,
այսինքն՝ ոչ կամիմ այժմ բարձրանալ, զի նախքան զչարչարանս
անարգութիւն խնդրէր եւ ոչ բարձրութիւն:*

Բան. «Է, որ խնդրե[ց], եւ դատի» (Յովհ. Ը 50):

Մեկնութիւն. *Ձի Հայր Աստուած խնդրեաց ի պատշաճ ժամա-
նակի բարձրացուցանել զՆա խաչիւն, որպէս ասէ Պաւղոս փիլի-
պեցւոց. «Աստուած զնա առաւել բարձրացոյց եւ շնորհեաց նմա
անուն» (Փիլիպ. Բ 9), եւ ինքն ասէր. «Փառաւոր արարի եւ դարձեալ
փառաւոր արարից» (Յովհ. ԺԱ 28): Դարձեալ՝ Աստուած Հայր դատե-
ցաւ զայնոսիկ, որք ատեցին զՔրիստոս եւ վրէժխնդիր եղեւ ի վե-
րայ նոցա՝ աւերմամբ քաղաքին եւ տաճարին: Եւ դարձեալ՝ դա-
տելոց է¹ զնոսա ի կատարածի, որպէս ասէ մեկնիչդ^{cx}:*

Հարց. *Որպէ՞ս ասէ աստ, թէ Հայր դատի, զի ինքն ի սոյն Ա-
ւետարանի ասաց, թէ՛ «Յայր ոչ դատի զոք, այլ զամենայն դատաստան
ետ Որդւոյ» (Յովհ. Ե 22):*

*Պատասխան². Այսպէս մեկնեն վարդապետք. նախ՝ թէ կրկին
իր է ի դատաստան, այսինքն՝ բաժանումն եւ դատապարտութիւն,
անդ վասն դատաստանի դատապարտութեան ասէ, որ միայն
Որդւոյ է յայտնապէս, եւ աստ վասն դատաստանի բաժանմանն,
իբրու ասել. «է, որ զփառս³ ի ձեր փառացդ բաժանէ եւ զանազա-
նէ, զի դուք ըստ այսմ աշխարհի սնափառ էք, եւ ես՝ ոչ այդ-
պէս»: Երկրորդ. կարեմք ասել, թէ միայն Որդին դատելոց է ար-
տաքին եւ զգալի երեւմամբ, բայց ծածուկ իշխանութեամբ եւ
հրամանաւ Հաւր:*

*Եւ զի դատաստան առնել եւ⁴ դատել յատկանայ Հաւր, վասն
երեք պատճառի. նախ՝ զի ծննդեամբ սկիզբն է Որդւոյ, վասն
այն Որդին ի նմանէ ունի իշխանութիւն դատելոյ: Երկրորդ.
վասն մեծութեան եւ վերակացութեան Հաւր ի վերայ մարդկու-
թեան Քրիստոսի: Երրորդ պատճառ. վասն զի Քրիստոս վրէժխն-
դիր մի երեւեսցի, վասն այն Հայր դատէ զնոսա:*

¹ A B չիք է

² C չիք

³ C զփառս իմ

⁴ C չիք առնել եւ

Իսկ յորժամ ցուցաւ, թէ Քրիստոս է լոյս աշխարհի, եւ ցուցաւ, թէ հետեւողք նորա ոչ շրջին ընդ խաւար, այժմ ցուցանէ, թէ հետեւողք նորա ունին զլոյսն կենաց:

Վասն Բանին կենաց

Բան. «Ամէն, ամէն ասեմ ձեզ» (Յովհ. Ը 51):

Մեկնութիւն. «Ամէնն» եբրայեցերէն է, «հաւատարիմ» եւ «հաստատ» թարգմանի, եւ կրկին ասելն վասն ստուգութեան բանին:

Բան. «Եթէ որ զբանն¹ իմ պահեսցէ, զմահ մի՛ տեսցէ²» (Յովհ. Ը 51):

Մեկնութիւն. Նախ՝ որ հաւատով եւ սուրբ գործով պահեն, որպէս ասէ Դաւիթ. «Ի սրտի իմում թաքուցի³ զբանս քո» (Սաղմ. ԾԺԸ 11) եւ այլն: Երկրորդ. զի Բանն Աստուծոյ սերմն է, որպէս այլ աւետարանիչքն ասեն. «Ամենայն, որ սերմանէ, զբանն սերմանէ» (Մարկ. Դ 14), զի կեանքն յաւիտենական գոյ ի Բանն Աստուծոյ, որպէս ի սերմն զաւրութեամբ գոյ պտուղն, նոյնպէս որ պահէ զբանն Աստուծոյ, հասանէ ի կեանս երանութեան, որպէս ասէ. «Ձմահ մի տեսցէ յաւիտեան» (Յովհ. Ը 51): Եւ այսու յայտնի է, զի հետեւողքն Քրիստոսի ունին զլոյսն կենաց, եւ այս է երրորդ բանն, որ ցուցանէ, զի յաւիտենական է Քրիստոս, որպէս ասէ. «Որ պահէ զբանն իմ, զմահ մի՛ տեսցէ յաւիտեան» (Յովհ. Ը 51):

Դարձեալ՝ զայս ասաց Քրիստոս վասն երեք պատճառի. նախ՝ ցուցանէ, թէ ոչ կամէր վրէժխնդրութիւն ի վերայ նոցա, այլ կամէր զնոցա փրկութիւն, վասն որոյ ասէ. «Որ զբանն իմ պահէ, զմահ մի՛ տեսցէ»: Երկրորդ. ցուցանէ զիւր վարդապետութիւնն ոչ գոլ դիւական, զի ոչ էր գործ սատանայի փրկել ի մահուանէ, այլ ածել ի մահ: Երրորդ. ցուցանէ, զի Հայր սիրէ⁴ զփառսն Քրիստոսի եւ զհետեւողաց նորին ի դատաստանին:

Բան. «Ասեմ հրեայքն. “Արդ, գիտացաք, թէ դեւ գոյ ի քեզ⁵”» (Յովհ. Ը 52):

Մեկնութիւն. Որպէս թէ ասել. «Նախ՝ միայն կարծեալք, թէ դեւ գոյ ի քեզ⁶, այժմ յայտնի եւ ստոյգ գիտեմք», նախ՝ զի յԱս-

¹ C զբան

² A B չիք մի՛ տեսցէ

³ C պահեցի

⁴ C չիք

⁵ C չիք դեւ գոյ ի քեզ

⁶ C չիք թէ դեւ գոյ ի քեզ

տուած երբէք սուտ¹ ոչ գտանի, այլ ի սատանայ, իսկ բան քո սուտ է: Երկրորդ. զի² սնափառութիւն սատանայի է, որպէս ի բան քո երեւի:

Բան. «Աբրահամ³ մեռաւ եւ մարգարէքն⁴» (Յովհ. Ը 52):

Մեկնութիւն. Թէպէտ նոքա պահեցին զբանն Աստուծոյ, որ զաւրագոյն է, քան զբան քո, եւ դու ասես.

Բան⁵. «Թէ⁶ ոք զբանն իմ պահեսցէ, զմահ [մի՛ ճաշակեսցէ]» (տես Յովհ. Ը 52):

Մեկնութիւն. Յայտ է, զի պատրեալք ի հոմանունութենէ մահու⁷ Քրիստոս խաւսեցաւ վասն հոգեւոր մահուանն եւ նոքա իմացան վասն մարմնաւոր մահուանն⁸, վասն այն այսպն առնելով զՔրիստոս երկու ինչ խնդրեն ի նմանէ.

Առաջին. Մի՞թէ դու մեծ ինչ ոք իցես, քան զհայրն մեր Աբրահամ, որ մեռաւ, եւ մարգարէքն:

Մեկնութիւն. Իբր թէ ոչ ես մեծ, քան զնոսա:

Երկրորդ. Արդ, դու զո՞ առնես զքեզ:

Մեկնութիւն. Իբր թէ ասել յայտնի է, զի ստույթեամբ զանձն քո գովես:

Բան. «Պատասխանի ետ Յիսուս» (Յովհ. Ը 54):

Մեկնութիւն. Եւ նախ Քրիստոս պատասխանի տայ առ երկրորդն, եւ երկրորդն⁹ առ առաջինն: Անդ, ուր ասէ. «Աբրահամ՝ հայր ձեր, ցանկացաւ [տեսանել զաւր իմ]» (Յովհ. Ը 56), եւ վասն առաջնոյն գիտելի է, որ զնա փառասէր համարէին, վասն այն Քրիստոս զայս ի բաց բառնայ:

Բան. «Եթէ ես փառաւորեմ զանձն իմ, փառքն իմ ոչ ինչ եմ» (Յովհ. Ը 54):

Մեկնութիւն. Նախ՝ ըստ կարծեաց հրէիցն ասէ, որ ոչ հաւատային եւ ոչ փառաւորէին: Երկրորդ. եթէ մարմնական փառք խնդրեմ, ոչ ինչ են, այսինքն՝ սուտ, զի որպէս հակն եւ ճշմարիտն հակադարձին առ միմեանս, սոյնպէս ոչ ինչն եւ սուտն: Եւ փառքն Քրիստոսի ոչ էր սուտ, զի ի Հաւրէ Աստուծոյ էր, որպէս ասէ.

¹ C չիք յԱստուած երբէք սուտ

² C չիք Երկրորդ. զի

³ B արդ Աբրահամ

⁴ C չիք «Աբրահամ մեռաւ եւ մարգարէքն»

⁵ C չիք

⁶ C եթէ

⁷ C չիք

⁸ C մահուն

⁹ C չիք

Բան. «Է Յայր, որ փառաւորէ զիս» (Յովհ. Ը 54):

Մեկնութիւն. Հայր զՔրիստոս փառաւորեաց. նախ՝ սքանչելագործութեամբ, երկրորդ՝ յարութեամբն, երրորդ՝ համբարձմամբն, չորրորդ՝ ի դատաստանին: Իսկ զՀայրն Քրիստոսի հրէայքն ոչ փառաւորէին, թէ ոչ բանիւ միայն, որպէս ասէ.

Բան. «Ձորմէ դուքն ասէք, թէ Աստուած մեր է, եւ ոչ ճանաչէք զաա» (Յովհ. Ը 54):

Մեկնութիւն. Հրէայքն զԱստուած իւրեանց Հայր ասէին, եւ սուտ են. նախ՝ զի կատարեալ եւ կենդանի հաւատով ոչ ճանաչեն զնա, որով լինի որդեգրութիւն: Երկրորդ՝ ոչ ճանաչէին գործով:

Բան. «Բայց ես գիտեմ զնա¹» (Յովհ. Ը 55):

Մեկնութիւն. Զի Քրիստոս բնութեամբ Որդի Աստուծոյ էր, վասն որոյ զնոյն գիտութիւն ունէր ընդ Հաւր, այս ըստ բոլորին, իսկ ըստ մասին, զի Աստուածութեամբն միշտ ընդ Հաւր էր եւ մարդկութեամբն՝ ի սկզբանէ յղացմանն ունէր զգիտութիւն միացեալ Բանիւն:

Բան. «Ձեզ նման սուտ լինիմ» (Յովհ. Ը 55):

Մեկնութիւն. Նախ՝ հրէայքն սուտ էին, զի ասէին, թէ գիտեմք զԱստուած, զոր ոչ գիտէին, նոյնպէս Քրիստոս սուտ լինէր, թէ ասէր՝ ոչ գիտեմ զԱստուած, զոր գիտէր: Երկրորդ. նոքա սուտ էին, որ զԱստուած ինքեանց Հայր ասէին, եւ նա սուտ լինէր, թէ զԱստուած Հայր ինքեան ոչ ասէր:

Բան. «Եւ զբան նորա պահեմ» (Յովհ. Ը 55):

Մեկնութիւն. Զայս ասէր Քրիստոս, զի ճշմարիտ գիտութիւն գործով ցուցանի, զի յամենայն չար գործս անգիտութիւն ինչ լինի, որպէս ասէ Արիստոտէլ, թէ ամենայն չար անգէտ է^{cxv}:

Եւ այժմ պատասխանէ առաջին հարցմանն, թէ՛ մե՞ծ ես քան զԱբրահամ: Ասէ՛ այո՛, մեծ եմ, վասն որոյ² ասէ.

Տեսանելն Աբրահամու³

Բան. «Աբրահամ՝ հայր ձեր, ցանկացաւ տեսանել զաւր իմ» (Յովհ. Ը 56):

Մեկնութիւն. Ամենայն բանի գիրն եւ բառն եւ առական առաքաստ եւ ծածկոյթ է, վասն այն պարտ է քննել եւ մտաւք ի խորն

¹ A B չիք

² B վասն այն

³ C չիք Տեսանելն Աբրահամու

իջանել, որպէս ասէ. «Աբրահամ ցանկացաւ տեսանել», եւ ի վերայ այսմ բանի չորս ինչ հարցանելի է.

Առաջին. Թէ վասն է՞ր ասէ զայս:

Պատասխան. Վասն չորից. նախ՝ զպարծիլն հրէից առ Աբրահամ կամի զիջուցանել: Երկրորդ. զինքեան մեծութիւն ցուցանէր, զի Աբրահամ փափագէր եւ յուսայր փրկութեան Քրիստոսի: Երրորդ. զի արժանաւոր է ընդունելոյ, յորժամ Աբրահամ ցանկացաւ: Չորրորդ. ցուցանէ, թէ որպիսի ամբարշտութիւն է սպանումն նմա խորհել, որում Աբրահամ ցանկացաւ:

Երկրորդ՝ հարցանելի է. Ո՞ր է աւրն, որում ցանկացաւ տեսանել:

Պատասխան. Չորս է. նախ՝ խաչելութեան աւրն, յորում փրկութիւն եղեւ ազգի մարդկան, որպէս ասէ մեկնիչդ^{cxvii}: Երկրորդ. ասեն՝ աւր նշանակի աստ յաւիտենական երանութեան: Երրորդ.¹ ասի աւր ժամանակաւոր գալստեանն Քրիստոսի: Եւ զայստսիկ ետես Աբրահամ իմացմամբ հանճարոյն: Չորրորդ. ասեն աւր գալստեանն Քրիստոսի ի դժոխս, յորժամ ետես զՔրիստոս եւ ուրախ եղեւ, եւ թէպէտ ապառնի էր գալն² ի դժոխս, սակայն Քրիստոս իբրեւ զանցեալ ճառէ վասն ստուգութեան բանին:

Երրորդ հարց. Յո՞րժամ ետես գաւրն Քրիստոսի³:

Պատասխան. Չորս է իմանալ. նախ՝ յորժամ զպատարագն մատուցանէր զխոյ երեմեանն եւ զայլսն, յորում թմրեցաւ ընդ երեկս եւ ի նոյնն ետես գտնաւրէնութիւն Քրիստոսի: Երկրորդ. յորժամ ասաց նմա Աստուած. «Ի զաւակի քում աւրհնեսցին ամենայն ազգ երկրի⁴» (տե՛ս ԾԱՆԳ. ԻԲ 28): Երրորդ. յորժամ առ կաղնեաւն Մամբրէի ետես երիս հրեշտակս եւ ծանեաւ զխորհուրդ Երրորդութեան եւ եկեր առ նա եւ ետ զաւետիսն Իսահակայ⁵ յաւրինակ ծննդեանն Քրիստոսի: Չորրորդ. յորժամ զԻսահակ պատարագ հանէր⁶, որպէս ասէ մեկնիչդ^{cxviii}:

Չորրորդ հարց. Որպէս է՞ր աւրինակ Իսահակ Քրիստոսի:

Պատասխան. Ասեմք աստ չորս կերպիւ. նախ՝ որպէս հայր նորա Աբրահամ ոչ խնայեաց որդին պատարագ Աստուծոյ, սոյնպէս Հայրն երկնաւոր զՄիածինն ետ ի մահ վասն կենաց աշխարհի: Երկրորդ. որպէս Իսահակ առանց աղաղակելոյ եկաց ի գե-

¹ B զի արժանաւոր է ընդունելոյ

² C գալն Քրիստոսի

³ C **չիք** գաւրն Քրիստոսի

⁴ A B **չիք** ամենայն ազգ երկրի

⁵ B **կրկ.** գաւետիս

⁶ C հանէր պատարագ

նումն, նոյնպէս եւ Տէր մեր ի խաչին, ըստ այնմ. «Որպէս զորոջ առաջի կտրչի անմռունչ կայ» (Գործք Ը 32): Երրորդ. որպէս Իսահակ զփայտ ողջակիզին եբարձ, նոյնպէս եւ Տէր մեր զփայտ խաչին ի վերայ ուսոյն եբարձ: Չորրորդ. որպէս ի ձեռն Իսահակայ աւրհնեցան ազգն Աբրահամու, նոյնպէս ի ձեռն Քրիստոսի ամենայն ազգք յաւրհնութիւն փոխեցան յառաջին անիծիցն: Իսկ ոմանք զտեղին Գողգոթայ¹ ասեն, եւ ոմանք զԳարեզին լեռոն, որպէս ցուցաւ ի չորրորդ գլուխն Աւետարանիս: Եւ զայլ բազում կերպիւ աւրինակն Իսահակայ առ Քրիստոս տե՛ս ի Հարցմանցն, վեցերորդ հատորն ի մետասաներորդ համարն^{cxiv}:

Բան. «Յիսուսն ամ չեւ է քո եւ զԱբրահամ տեսեր²» (Յովհ. Ը 57):

Մեկնութիւն. Նախ հարցանելի է. վասն է՞ր ասեն. «Յիսուսն ամ չեւ է քո³»:

Պատասխան. Վասն չորս պատճառի⁴. Նախ՝ ասեն իբր թէ⁵ անհնար է, թէ տեսեալ լինիս, զի ի մահուանէն Աբրահամու մինչ ի ժամանակն Քրիստոսի եղեն իբրեւ երկու հազար ամք: Երկրորդ. Յիսուսն ամ ասէին, որպէս պատահեցաւ ի միտս նոցա: Երրորդ. ասեն՝ թէպէտ երեսուն երեք ամեայ էր Քրիստոս, այլ վասն բազում աշխատանաց եւ պահոց մեծագոյն երեւէր հասակաւ: Չորրորդ. զի յիսներորդ ամն պատուելի էր նոցա եւ յոբելեան կոչէին, վասն որոյ՝ Յիսուսն ամ չեւ է քո, իբր թէ յոբելեան մի չես տեսեալ, զիա՞րդ զԱբրահամ տեսեր:

Երկրորդ հարց. Վասն է՞ր ասեն, թէ զԱբրահամ տեսեր, զի Քրիստոս չասաց, թէ՛ ես տեսի, այլ թէ՛ Աբրահամ ետես:

Պատասխան. Վասն չորից. Նախ՝ վասն նենգութեան հրէիցն, զի կամէին սուտ⁶ առնել զբանն: Երկրորդ. սոյնպէս ասացին, զի համարէին, թէ յորժամ Աբրահամ ետես զնա, եւ նա ետես զԱբրահամ, զի մարմնաւոր տեսութեամբ սոյնպէս լինի, որ մին զմին տեսանեն, իսկ ի մարգարէաբար տեսութիւն այս ոչ է ճշմարիտ, զի Դանիէլ, որ մարգարէաբար ետես զժամանակ նեռինն, ոչ եղեւ տեսեալ ի նեռէն, սակայն Քրիստոս Աստուածութեամբն տեսանէր⁷ զԱբրահամ յառաջ քան զլինելն մարդ: Երրորդ պատճառ. զի այս բանիւս որքան ասեն, կարեն⁸ հակառակիլ, քան բանիւն

¹ A Գողգոթա

² A չիք

³ A B չիք

⁴ C Վասն չորից

⁵ C թէ իբր

⁶ C սոյնպէս սուտ

⁷ C տեսեալ

⁸ C առաւել կարեն

Քրիստոսի, վասն զի զՔրիստոս սոսկ մարդ համարէին, վասն այն Քրիստոս ցուցանէ զիւր Աստուածութիւն՝ ասելով.

Բան. «Ամէն, ամէն [ասեմ ձեզ], յառաջ քան զլինելն Աբրահամու եմ ես» (Յովհ. Ը 58-59):

Մեկնութիւն¹. Այս չորրորդ բանն է², որ ցուցանէ, թէ յաւիտենական է Քրիստոս, ըստ որում այնպէս յամենայն ժամանակի գոյ:

Եւ երեքն ի վերոյ ասացաւ ի նոյն զլուխս բանս այս. «Յառաջ քան զլինելն Աբրահամու եմ ես³», չորս իմացումն ունի. նախ՝ ցուցանէ, թէ անեղ եւ անսկիզբն է Որդի: Երկրորդ. բառնայ զկարծիս հրէիցն, որ որդի Յովսեփայ ասէին: Երրորդ. ընդդէմ է Արիոսի, զի ոչ ասաց, թէ՛ եղէ, այլ թէ՛ եմ: Չորրորդ. ընդդէմ է բաժանողացն զՔրիստոս, զի ոչ ասաց թէ՛ էի, կամ որ ի յիսս է, յառաջ է, այլ թէ՛ ես եմ, որ զմիութիւն Բանին եւ մարմնոյն ցուցանէ, որպէս ցուցանէ մեկնիչդ^{cxv}:

Երկաբնակաց

Հարց. Ձի՞նչ է երկաբնակն, եւ զինչ՝ երկախումբն:

Պատասխան. Երկաբնակ է, որ յերկուս բնութիւնս որոշէ զՔրիստոս եւ յերկուս կամս, որպէս քաղկեդոնիկք, թէպէտ անձն մի համբաւեն, նոքա բնակութեամբ ասեն զՔրիստոս եւ ոչ՝ միաւրութեամբ: Իսկ երկախումբն է, որպէս նեստորականք, զի խումբն դաս լինի⁴, եւ նոքա յերկուս դասս բաժանեն զՔրիստոս, այսինքն՝ երկու անձն եւ երկու դէմ, եւ այլն ամենայն: Եւ սոյնպէս⁵ տեսցե՛ս ի գիրս Հարցմանց^{cxvi}:

Բան. «Վէմս առին հրեայքն» (Յովհ. Ը 59):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ կամէին քարկոծել, որպէս զհայհոյիչ: Եւ յայտնի է, զի ոչ առնէին վասն սիրոյն Աստուծոյ, այլ վասն նախանձուն իւրեանց, զի առ ի քարկոծել զհայհոյիչն⁶ չորս իր խնդրի. նախ՝ դատաստան դնի, երկրորդ՝ վկայութիւն բերի, երրորդ՝ վճիռ հատանի, չորրորդ՝ արտաքոյ քաղաքին քարկոծի: Արդ, սոքա առանց այսմ ամենայնի ի սուրբ տեղիսն կամէին քարկոծել զՔրիստոս:

¹ B բան

² C չորրորդ բան

³ A B չէք եմ ես

⁴ A B լսի

⁵ A B չէք

⁶ C չէք

Բան. «Եւ Յիսուս խոյս ետ» (Յովհ. Ը 59):

Մեկնութիւն. Նախ՝ աւրինակ ետ համբերութեան մեզ, դարձեալ՝ եցոյց, զի երբեմն մարթ է հաւատացելոց ի հալածչացն թաքուցանել զանձն: Եւ խոյս տալն ոչ փախչել կամ թաքչելն է¹, այլ զինքն անտես արար ի նոցանէ եւ զնաց ի մէջ նոցա, բայց աշակերտքն տեսանէին զՔրիստոս:

Եւ ոչ է պարտ յանկեան ուրեք փախչել կամ² թաքչել Քրիստոսի վասն երեք պատճառի. նախ՝ թէ որպէս զերկչոտ թաքեալ էր ի միում տեղի, ըմբռնէին եւ քարկոծէին, զի նոքա պահապանք էին տաճարին: Երկրորդ. զի Քրիստոս աստ եցոյց զիւր մեծութիւն եւ անմահութիւն, որ ի վեր է³ քան զԱբրահամ, վասն որոյ ոչ էր պատշաճ իբր զտկար փախչել: Երրորդ պատճառ. զի հայելով ի սքանչելիսն, զոր եցոյց Քրիստոս ի մարմինն իւր տասն կերպիւ:

Վասն տասն սքանչելեաց մարմնոյն

Նախ՝ ի կուսէ առանց առն ծնաւ եւ առանց ապականութեան մաւրն: Երկրորդ. քառասնաւրեայ պահք առանց կերակրոյ: Երրորդ. ի գահավէժ լինելն յԱրտեւան լերինն ի վերայ աււոյն ի մէջ նոցա գնաց: Չորրորդ. գնալն ի վերայ ծովուն իբր ի թռիչս ի վերայ մկանաց ալեացն: Հինգերորդ. փառաւոր այլակերպութիւն: Վեցերորդ. հացին ի մարմին իւր յանկարծակի փոփոխումն: Եւթներորդ. ինքեան յարութիւն ի մեռելոց: Ութերորդ. դրաւքն փակելաւք եմուտ առ աշակերտսն: Իններորդ. հրաշապէս համբարձումն: Տասներորդ. այս, որ ի մէջ նոցա անտես եղեալ գնաց:

Եւ այլաբանութեամբ ցուցանէ բանս զծածուկ եւ զանգիտելի դատաստանն Աստուծոյ. նախ՝ որ զանձն իւր թաքոյց մինչեւ ցայժմ ի ժողովրդենէն հրէից, երկրորդ՝ զի ել ի մարմնական եւ յաւրինական տաճարէն եւ յաստուածպաշտութենէն հրէից եւ յանգեալ յեկեղեցիս եւ⁴ նմա փառք յաւիտեանս յաւիտենից⁵: Ամէն⁶:

¹ C ոչ թաքչել կամ փախչելն է

² C եւ

³ C չէք է

⁴ C յեկեղեցիս քրիստոնէից

⁵ A B չէք

⁶ A չէք

Գլուխ Թ

Վասն ի ծնէ կուրին

Իննետորդ գլուխ է ըստ կարգի եւ հինգերորդ ըստ հատորի¹

Բան. «Եւ մինչդեռ անցաներ» (Յովհ. Թ 1):

Մեկնութիւն. Նախ՝ Քրիստոս բանիւ եցոյց, թէ վարդապետութիւն նորա լուսաւորիչ է, աստ զսոյն ցուցանէ զգալի նշանաւ: Դարձեալ՝ յորժամ վարդապետեաց, թէ յառաջ քան զլինելն Աբրահամու եմ, այժմ գործով զնոյն հաստատէ: Եւ գիտելի է, զի որ ոք հաւասարի Աստուծոյ, որպէս զԱստուած պաշտաւն ընդունելով՝ Աստուած է, իսկ Քրիստոս հաւասարի Աստուծոյ պաշտաւն ընդունելով, ապա ուրեմն Աստուած է Քրիստոս:

Եւ զի Քրիստոս հաւասար Աստուծոյ պաշտաւն ընկալաւ, ցուցանէ աստ չորս կերպիւ. նախ՝ որ զծնէ կոյրն լուսաւորեաց: Երկրորդ. զհաւատ նորին խնդրելով, յորժամ եհարց. «Դու հաւատա՞ս յՈրդին Աստուծոյ» (Յովհ. Թ 35): Երրորդ. աստուածային որդիութեամբն, որ Քրիստոս վասն ինքեան վկայեաց, թէ՛ Ես եմ: Չորրորդ. կուրին երկրպագութեամբ:

Իսկ այժմ սկիզբն առնէ առաջնոյն՝ ասելով. «Եւ մինչդեռ անցաներ [ետես] այր մի կոյր» (Յովհ. Թ 1): Եւ ճառս այս յերիս բաժանի. առաջին՝ նախադրութիւն առնէ վասն սքանչելեացն: Երկրորդ. զնէ զլինելութիւն սքանչելեացն², անդ. «Ձայս իբրեւ ասաց, եթուք ի գետիմն³» (Յովհ. Թ 6): Երրորդ. գրէ զստուգութիւն սքանչելեացն, անդ. «Իսկ դրացիքն, եւ որոց տեսեալ էր զնա» (Յովհ. Թ 8):

Եւ-ն⁴ զառաջինն ասէ. «Մինչդեռ անցաներ», որպէս ասացաւ ի վախճան միւս գլխոյն. «Ել Յիսուս ի տաճարէն» (հմմտ. Յովհ. Ը 59), եւ մինչդեռ⁵ ելեալ էր եւ անցանէր, ետես զկոյրս զայս, որ անդ նստէր, զի մուրացիկ էր եւ ողորմութիւն խնդրէր, որք ի տաճարն ընթանային:

¹ C ըստ կարգին եւ ըստ հատորին

² B չիք երկրորդ. դնէ զլինելութիւն սքանչելեացն

³ C ի գետիմն

⁴ C Եւ

⁵ C մինչ

Վասն արքատաց

Լինի աստ կրկին հարց. Առաջին. վասն է՞ր կաղք եւ կոյրք¹ նստէին մերձ տաճարին:

Պատասխան. *Վասն երից. նախ՝ զի անդ ողորմութիւն բազում լինի վասն գնացողացն: Երկրորդ. զի առ Դաւթիւ ասացաւ. «Կաղք եւ կոյրք մի մտցեն ի տուն Տեառն» (Բ Թագ. Ե 8), յորժամ ընդդիմացան նմա յեբուսացիքն: Երրորդ. յաւրինակ նորոյս, զի հոգևով կաղք եւ կոյրք² արտաքսին յեկեղեցւոյ:*

Երկրորդ հարց. Վասն է՞ր կաղք եւ կոյրք մուրացիկ լինին:

Պատասխան. *Վասն երից. նախ՝ զի պակասէ գործիքն, որով զպէտան գտանէ, վաս որոյ մուրայ եւ³ գտանէ: Երկրորդ. մեզ պարտ է զպակասութիւն ընկերին լնուլ, զի հաւասարեսցուք, եւ յորժամ ոչ կարեմք զպակասութիւն մարմնոյն լնուլ, զընչիցն լնուցումք: Երրորդ. յաւրինակ հոգով արքատաց, զի պարտ է միմեանց աւգնել ուսմամբ եւ գործով:*

Բան. *«Ետես կոյր մի ի ծնէ» (տես Յովհ. Թ 1):*

Մեկնութիւն. Յատուկ եւ մի էր կոյրս այս վասն չորից. նախ՝ զի ի⁴ ծնէ կոյր էր եւ ոչ յետոյ պատահմամբ: Երկրորդ. զի բոլոր գործարանք աչացն էր պակաս եւ ոչ մի մասն: Երրորդ. սա միայն ի փառս Աստուծոյ եղեւ: Չորրորդ. սա միայն բժշկեցաւ ի ծնէ կոյր:

Վասն աչաց եւ վասն զգայութեան աչաց⁵

Եւ վասն զգայութեան աչաց երեք ինչ գիտելի է.

Առաջին. գիտելի է, զի եւթն գործարանք են աչաց⁶. նախ՝ երակն լուսոյ: Երկրորդ. պտուղն սեւ, զի մի վնասեսցի լոյսն: Երրորդ. սպիտակն, որ է ճրագու հովէ եւ բարեխառնող⁷ հրոյն: Չորրորդ. փառն մզղնածեւ⁸ եւ թափանց: Հինգերորդ. բիբն, որ պահապանն է եւ սրբող փոշոյն: Վեցերորդ. արտեւանունքն, որ սրբէ զարտաւար եւ ուղիղ տեսցէ: Եւթներորդ. յաւնքն ի վերոյ, որ

¹ B կոյրք եւ կաղք
² B կաղք եւ կոյրք մուրացիկ լինին, C կոյրքն
³ C **չիք** մուրայ եւ
⁴ A B **չիք** ի
⁵ B Վասն աչաց, այսինքն՝ զգայութեան աչաց
⁶ B **չիք** երեք ինչ գիտելի է.
Առաջին. գիտելի է, զի եւթն գործարանք են աչաց
⁷ A B բարեխառնել
⁸ C մզնածեւ

զքիրտն արգիլէ, եւ ապա կոկոնն ի մէջն¹, որ եմ տեսողական լոյսն՝ պահպանեալ ի նոցանէ:

Երկրորդ. գիտելի է, զի փոս է տեղիք աչացն, որպէս այլ զգայութեանցն. նախ՝ զի յարտաքին վնասուցն պահեսցին: Երկրորդ. զի տեւող լիցին եւ պատշաճ առ ի զգացումն:

Երրորդ. գիտելի է, զի դիրք աչաց ի վերոյ է քան զայլս. նախ՝ զի պատուական մասն է զվերին տեղին ընկալեալ, որպէս լուսաւորքն յերկինս: Երկրորդ. զի աչքն զհուրն զգայ, որ է վերնագոյն ի տարերս, ականջ՝ զաւղն, որ² ի ներքոյ, բերանն՝ զջուրն ըստ կարգի, եւ շաւշափելիքն՝ զհողն, որ ի ներքոյ է այլոցն:

Իսկ որ ասէ. «Ետես կոյր մի», նախ՝ զի ետես զսքանչելիսն, որ նովաւ լինելոց էր: Երկրորդ. գթութեամբ ետես, զի բժշկելոց էր: Եւ աստ մարմնապէս կատարեցաւ բանն Քրիստոսի. «Որք ոչ տեսանեն, տեսցեն, եւ որք տեսանեն, կուրասցին» (Յովհ. Թ 39), թէպէտ հոգեպէս առ հրէայս եւ հեթանոսս իմասցի:

Վասն հարցման³ աշակերտացն

Բան. «Ռաբբի, ո՞յր վնաս է» (Յովհ. Թ 2):

Մեկնութիւն. Եւ աստ չորս ինչ հարցանելի է.

Նախ՝ վասն է՞ր հարցին աշակերտքն:

Պատասխան. Նախ՝ զի գթութեամբ ետես Քրիստոս, իմացան զի բժշկելոց էր: Երկրորդ. զի թանձրամիտք էին նախքան զգալ Հոգւոյն Սրբոյ:

Երկրորդ հարց⁴. Վասն է՞ր պատճառ կուրութեան զմեղքն հարցին:

Պատասխան. Նախ՝ զի Տէրն անդամալուծին ասաց՝ «Մի՛ եւս մեղանչեր», իմացան թէ եւ կուրութիւն սորա վասն մեղաց լինէր, կամ իւր, կամ վասն⁵ ծնողացն: Երկրորդ. զի լուեալ⁶ էին ի հրէիցն, թէ փորձութիւնք վասն մեղաց գայ, որպէս բարեկամքն Յորայ ասացին (Յոր Ը 3-4), վասն այն հարցանեն, թէ ո՞յր վնասու համար սա կոյր ծնաւ⁷:

¹ A ի մէջն, որ գքիրտն արգիլէ

² B չէք

³ B չէք

⁴ C հարցանելի է

⁵ C չէք

⁶ C լսեալ էին

⁷ C կոյր է ծնեալ

Երրորդ հարց. *Զի՞նչ է կրկնաշաւիղ հարց¹:*

Պատասխան. *Կրկին է հարց. նախ՝ ապացուցական, որպէս թէ՛ զի՞նչ է մարդ: Երկրորդ. տրամաբանական, որպէս թէ՛ աշխարհս ապականացո՞ւ է, թէ՛ անապական: Այս է՞ կրկնադէմ հարց, որպէս այն ժամանակն ի ժամանակի է, թէ՛ ոչ ժամանակի է: Իսկ պատասխանին Քրիստոսի յերկուց դիմացն հեռացոյց եւ զերրորդն ասաց:*

Չորրորդ հարց. *Զի՞նչ է պատճառ սոյնպիսի անկատար եւ խեղ ծնանելոյս:*

Պատասխան. *Չորս ինչ. նախ՝ մեղք ծնողացն, զի երբեմն պատուհասէ՞ զծնողս ի զաւակս իւրեանց ծննդեամբ⁴ եւ մահուամբ: Երկրորդ. անպատշաճութիւն նիւթոյ մաւրն: Երրորդ. զի՞ սերմ առն ոչ լինի զաւրաւոր ի ձեւացուցանել զմարմին մանկանն: Չորրորդ. ասեն՝ անյարմար ժամանակն: Եւ սոքա են պատճառ սերման ցորենոյ վասն բուսոց, եւ թէպէտ սոյնպիսի պատահմունք վերաբերին առ ստեղծեալ բնութիւնս, սակայն սոքա ներգործին նախախնամութեամբն Աստուծոյ, իսկ այս կուրիս վերաբերի առ աստուածային զաւրութիւն, որպէս ասէ.*

Բան. «Այլ զի յայտնի լինին գործքն Աստուծոյ ի դմա» (Յովհ. Թ 3):

Մեկնութիւն. *Այսինքն՝ առ ի յայտնել զգործ աստուածային կարողութեան, իմաստութեան եւ ողորմութեան: Իսկ որ մեկնիչդ ասէ վասն կուրին եւ գործոցն Աստուծոյ, երեք մտաւք իմասցիս^{cvii}. նախ՝ սոյնպէս, թէ՛ զաւրութիւն Աստուծոյ ոչ եղեւ պատճառ կուրութեան նորա, այլ կուրութիւն եղեւ պատճառ զաւրութեան Քրիստոսի⁶: Երկրորդ. թոյլ տալն եղեւ պատճառ⁷ կուրութեան եւ կամելն պատճառ սքանչելեացն⁸: Երրորդ. գիտութիւն նախ էր քան զկուրութիւն, այլ ի գործոցն Քրիստոսի եղեւ լուսաւորութիւն:*

Բան. «Եւ ինձ պարտ է գործել զգործս⁹» (Յովհ. Թ 4):

Մեկնութիւն. Պարտն ոչ ցուցանէ, թէ՛ հարկիւ եւ բռնութեամբ ինչ առնէ, այլ զմիակամութիւն ընդ Հաւր¹⁰ ցուցանէ կատարեալ

¹ B *չիք*

² B *չիք*

³ C պատժէ

⁴ B եւ ծննդեամբ

⁵ B *չիք*

⁶ C զօրութիւն Աստուծոյ

⁷ C *չիք*

⁸ C սքանչելեաց

⁹ B զգործս այն

¹⁰ C *չիք* ընդ Հաւր

զլնուլն, ասէ, պակասութեան ստեղծուածոյն, եւ գործել՝ զգործակցութիւն եւ զհաւասարութիւն ընդ Հաւր:

Հոգեպէս աւր եւ գիշեր

Բան. «Մինչ աւր կայ» (Յովհ. Թ 4):

Մեկնութիւն. Աւր կոչի ժամանակ մարդեղութեան Քրիստոսի ի վերայ երկրի վասն չորից. նախ՝ որպէս¹ մերձաւորութիւն արեգականն տեւէ ի վերայ երկրի՝ աւր եւ տիւ կոչի, նոյնպէս մարմնով երեւելն Քրիստոսի արար աւր եւ լոյս շնորհաց: Երկրորդ. արեգակն չորս փոփոխմամբ կատարէ զաւր, նոյնպէս արեգակ արդարութեան՝ Քրիստոս. նախ՝ ծնաւ ի կուսէն, երկրորդ՝ մկրտեցաւ, երրորդ՝ քարոզեաց, չորրորդ՝ չարչարեցաւ եւ ապա համբարձաւ: Երրորդ. երկոտասան ժամ է աւուր եւ երկոտասան առաքեալքն Քրիստոսի: Չորրորդ. աւրն ունի առաւաւտ եւ երեկոյ, եւ ծնեալ ի Հաւրէ Բանն յերեկոյացեալ² ժամանակի մարդ եղեւ:

Բան. «Գայ գիշեր» (Յովհ. Թ 4):

Մեկնութիւն. Իսկ գիշեր յետ համբառնալոյն եղեւ մեզ, թէպէտ³ խորհրդաբար ընդ մեզ է մինչ ի կատարած աշխարհի: Եւ սուրբքն անուամբն Քրիստոսի սքանչելիս կատարեն, այլ մարմնոյ երեւմամբ եւ զգալի բանիւ ոչ ուսուցանէ մեզ, սոյնպէս առաջի աւր Քրիստոս կոչեցաւ: Երկրորդ. աւրս այս նշանակ է զժամանակ ընտրելոցն, որ ի սկզբանէ աշխարհի մինչ ի վախճան, Իսկ գիշեր է դատաստանն մեղաւորաց վասն պակասութեան լուսոյն Աստուծոյ եւ տանջանաց դժոխոցն: Երրորդ. աւր է իւրաքանչիւր⁴ կեանք մարդոյ, եւ գիշեր է մահ նոցա, զի որպէս ի գիշերի ոչ ոք կարէ գործել, նոյնպէս յետ մահու ոչ ոք կարէ գործել բարիս⁵, զի ոչ կարէ հաւատալ եւ ոչ ապաշխարել եւ այլն. «Զի ահա ժամանակ ընդունելի եւ աւր փրկութեան» (Բ Կորնթ. Զ 2), ասէ առաքեալ: Եւ սոյնպէս բացայայտի, զի ի կեանս կարէ մարդ ապաշխարել եւ զբարիս գործել ինքեամբ եւ այլով, եւ յետ մահու հոգին ոչ կարէ քաւել ինքեամբ, զի անցեալ է ժամանակն եւ փոխեալ որպիսութիւն իւր, այլ ի ձեռն այլոց կարէ ողորմութիւն գտանել յԱստուծոյ, որպէս ի ձեռն Սուրբ Եկեղեցւոյ եւ Պատարագաց, եւ յետ յարութեան ո՛չ ինքեամբ, եւ ո՛չ այլով, ո՛չ կարէ ապաշխարել, այլ

¹ B որ

² A B եւ յերեկոյացեալ

³ A B զի թէպէտ

⁴ C որ է իրք չար

⁵ C ոչ ոք գործէ բարիս

դատապարտիլ: Չորրորդ. աւր եւ լոյս կոչի բարի գործք, ըստ այնմ. «Այնպէս լուսաւորեսցի լոյս ձեր առաջի մարդկան» (Մատթ. Ե 16), իսկ գիշեր կոչի մեղքն, զի ի մէջ մեղաց գոլով ոչ ոք կարէ զբարիս գործել:

Այս չորս կերպիւս կոչի աւր եւ գիշեր հոգեպէս:

Բան. «Լոյս եմ աշխարհի» (Յովհ. Թ 5):

Մեկնութիւն. Վասն վեցից ասէ. նախ՝ զի զբոլորս լուսաւորէ եւ ոչ զմասն: Երկրորդ. զի լոյս է բնութեամբ եւ ոչ լուսաւորեալ, որպէս առաքեալքն: Երրորդ. զի միշտ պատրաստ է լուսաւորել զմարդիկ, որքան կենդանի իցեմք: Չորրորդ. զի կրկին լուսաւոր է, այսինքն՝ վարդապետութեամբ եւ սքանչելեալք: Հինգերորդ. զխաւար մեղաց եւ անգիտութեան փարատէ: Վեցերորդ. ի գործս բարիս առաջնորդէ, որպէս յայտ է ի մեկնչէդ:

Վասն թքոյն եւ կաւոյն

Բան. «Եթուք ի գետից¹ եւ արար կաւ ի թքոյն²» (Յովհ. Թ 6):

Մեկնութիւն. Եւ ի վերայ այսմ բանի չորս ինչ հարցանելի է.

Առաջին. Զի՞նչ նշանակէ թուք եւ կաւն:

Պատասխան. Չորս ինչ. նախ՝ ցուցանէ զինքն Արարիչ գոլ Ադամայ, որ ի կաւոյ ստեղծեաց: Երկրորդ. տեսողն մասն նշանակէ զհոգին Ադամայ եւ այլ գործարանք աչացն՝ զմարմինն, զի եւթ մասն է մարմնոյն, այսինքն՝ ոսկր³, ջիլ, երակ, արիւն, միս, մորթ, մազն անզգայ ծածկոյթ: Երրորդ. թուքն զբանն ցուցանէ, որ ել ի բերանոյ Հաւր եւ էջ յերկիր եւ զհողեղէն մարմինս մեր խառնեալ միացոյց ընդ իւրում Աստուածութեան: Չորրորդ. որպէս ասէ մեկնիչդ. «Յառաջ քան զլինելն Աբրահամու եմ ես», որ է Բանն միաւորեալ մարմնովն՝ անեղ եւ անսկիզբն, Միածին Որդին⁴ Աստուծոյ^{cxviii}:

Երկրորդ հարց. Վասն է՞ր ոչ ասաց բանիւ միայն, որպէս անդամալուծին եւ Ղազարու եւ յայլսն⁵:

Պատասխան. Նախ⁶ նոր էր նշանս եւ նոր կերպիւ կամեցաւ առնել: Երկրորդ⁷. զի անդ, որ բանիւ հրամայէր, ցուցանէր զՀո-

¹ A B ի գետիցն

² A B չիք ի թքոյն

³ C է ոսկր

⁴ A B որդի

⁵ B չիք եւ յայլսն

⁶ B չիք

⁷ B Երկրորդ հարց

գին իւր Աստուած գոլ, եւ աստ՝ զմարմինն, զի թուքն ի մարմնոյն է՝ եւ մատամբ կազմեաց, յորմէ աստուածային զաւրութեամբն լուսաւորեցաւ ակն, ապա թէ ոչ, կաւն ըստ ինքեան թանձր է եւ կուրացուցիչ առաւել, քան թէ² սրբիչ, որպէս ասէ Ոսկէբերանն:

Երրորդ հարց. Վասն է՞ր ծեփեաց զաչքն:

Պատասխան. Աչք զսահման բովանդակ գործարանացն ասէ:

Եւ ծեփեաց վասն երեք պատճառի. նախ՝ զի կուրութիւն սորա յայտնի էր, սոյնպէս լուսաւորելն առաւել սքանչելեաւք երեւեսցի: Երկրորդ. ցուցանէ, թէ Քրիստոս էր ձեւացուցիչ ամենայն մարմնոց, զի ի մէջ կենդանեաց պատուական է մարմին մարդոյս³, եւ ի մարդկային մարմնոյս գլուխն է պատուական, եւ ի գլուխն աչքն է ազնուական⁴ մասն: Եւ զպատուականն նորոգելով եցոյց, զի նորոգիչ էր ամենայն մարմնոց: Երրորդ պատճառ ցուցանէ, թէ ընդունելով զգալի նիւթ ի խորհրդոց եկեղեցոյ, միտք մեր լուսաւորի շնորհաւքն Աստուծոյ⁵:

Չորրորդ հարց. Վասն է՞ր ոչ⁶ ջրով զանցոյց:

Պատասխան. Ասէ մեկնիչդ, զի հանդերձեալ էր զկոյրն ի Սելովամ առաքել, զի մի ասիցեն հրէայքն, թէ ի ջրոյն էր բժշկութիւն⁷ եւ ոչ՝ ի Քրիստոսէ^{cxix}:

Վասն Սելովամայ

Բան. «Ե՛րթ, լուա՛յ յաւազանին Սելովամայ» (Յովհ. Թ 7):

Մեկնութիւն. Սելովամայ այս է աղբիւր ի ստորոտ լերինն Սիոնի, զոր նախ Բեթհեզդայ կոչեաց:

Եւ վասն չորս պատճառի անդ առաքեաց. նախ՝ զի յայտնի լինէր սքանչելիքն, որպէս ասէ մեկնիչդ^{cxix}: Երկրորդ. ի պատիւ զոհից հնոյ ակրինացն⁸, զոր լուանային յաւազանս յայս⁹: Երրորդ. ի հնազանդութիւն եւ ի հաստատութիւն հաւատոյ եւ յուսոյ կուրի: Չորրորդ. ասէ Ոսկէբերանն. «Սելովամն թարգմանի առաքեալ, ցուցանէ զՔրիստոս, որ ի Հաւրէ առաքեցաւ¹⁰ ի լուացումն մեղա-

¹ C չիք է

² A B չիք

³ A B պատուական մարմին մարդոյս է

⁴ B ի գլուխն է աչքն ազնուական

⁵ A B C Քրիստոսի

⁶ B չիք

⁷ C բժշկելն

⁸ C օրինաց

⁹ B այս

¹⁰ A B որ առաքեցաւ ի Հաւրէ

ւորաց, զի «Նա է աղբիւր յայտնեալ ի տանն Դաւթի առ ի լուսացումն մեղաւորին եւ տեռատեսին» (տե՛ս Զաքար. ԺԳ 1), - որպէս ասէ **Զաքարիա ի երեքտասաներորդ [գլուխն]**:

Բան. «Չոգաւ, լուացաւ, [եկն] եւ տեսանէր» (Յովհ. Թ 7):

Մեկնութիւն. **Զայս ցուցանէ, թէ ոչ լուսաւորեցաւ միայն կաւոլն: Եւ յայտ է, զի յորժամ եղ զկաւն, ոչ լուսաւորեցաւ, եւ ոչ լուսաւորեցաւ միայն ջրովն, եւ յայտ է, զի բազում անգամ լուացեալ էր եւ ոչ լուսաւորեալ: Ապա յայտ է, զի լուսաւորեցաւ զաւրութեամբն Քրիստոսի ի ձեռն կաւոյն եւ ջրոյն: Արդ, նախ կաւն ի թքոյ եւ ի հողոյ խառնեալ նշանակէ զհաւատն Քրիստոսի ներմարդկութեամբն միացեալ, իսկ ջուրն՝ զմկրտութիւն: Զայն ցուցանէ, թէ հաւատն առանց մկրտութեան ոչ փրկէ, եթէ կարէ մկրտիլ, եւ մկրտութիւն առան հաւատոց ոչ փրկէ¹: Երկրորդ. կաւ զգործնականն նշանակէ, եւ ջուր՝ զտեսական իմաստութիւն, եւ սոքա մինն առանց միւսոյն անկատարք են ի փրկութիւն: Եւ գիտելի է, զի ոմանք ասեն, թէ կաւն ոչ բարձաւ յաչացն, այլ յակն փոխեցաւ ընդ լուանալ ջրոյն:**

Յորժամ ասաց վասն սքանչելեացն, իսկ այժմ ճառէ գյայտնութիւն այսմ սքանչելեաց:

Բան. «Իսկ դրացիքն՝ եւ որոց տեսեալն [էր]» (Յովհ. Թ 8):

Մեկնութիւն. **Աստ երեք բան հարցանէ ժողովուրդն: Առաջին՝ զանձն լուսաւորելոյն: Երկրորդ՝ զկերպ լուսաւորելոյն: Երրորդ՝ զլուսաւորիչն²:**

Վասն առաջնոյն ասէ.

Ոմանք ասեն, թէ սա է նա, որ բարեկամքն էին Քրիստոսի, եւ հակառակքն ասէին՝ ո՛չ է նա:

Եւ հակառակին սոքա վասն երեք պատճառի. նախ՝ զի ժխտողք էին, երկրորդ՝ զի զարմացեալ³ էին, երրորդ՝ զի զնա ոչ ճանաչէին, զի մարդն ճանաչի⁴ յերեսացն եւ նորայն փոխեալ էր:

Եւ մուրացիկ ասէին վասն երից. նախ՝ զի բազում անգամ տեսեալ էին, երկրորդ՝ զի յայտնի լիցի մեծութիւն սքանչելեացն, երրորդ՝ զի արժանի էր գթալոյ, զի կոյր էր եւ տնանկ:

Բան. «Եւ ինքն ասէր⁵, թէ ես եմ» (Յովհ. Թ 9):

¹ A B **չիք** եթէ կարէ մկրտիլ... ոչ փրկէ

² C զլուսաւորիչն

³ C զարմացեալք

⁴ B ոչ ճանաչի

⁵ A B ասէ

Մեկնութիւն. Նախ՝ գտարակոյս նոցա բառնայ: Երկրորդ. գոհութեամբ պատմէ զբարերարութիւն Աստուծոյ: Երկրորդ. հարցանեն զկերպ լուսաւորելոյն, յորժամ ասեն.

Բան. «Ձիա՞րդ բացան աչք քո» (Յովհ. Թ 10):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ որպէ՞ս լուսաւորեցար:

Նա պատասխանի ետ.

Բան. «Այր մի, որում Յիսուսն ասեմ» (Յովհ. Թ 11):

Մեկնութիւն. Որպէս անդ «ոյր մի» ասաց, աստ «այր մի» ասէ վասն չորրից. նախ՝ զի նա միայն էր Աստուած մարդացեալ, երկրորդ՝ նա միայն էր յանապական կուսէ, երրորդ՝ նա միայն էր անմեղ, չորրորդ՝ նա միայն էր Փրկիչ մարդկան:

Բան. «Որում Յիսուսն ասեմ» (Յովհ. Թ 11):

Մեկնութիւն. Թէպէտ չէր տեսեալ, այլ նախ լուեալ էր զանունն, երկրորդ՝ ի ճայնէն ճանաչեաց:

Բան. «Կաւ արար եւ ծեփեաց» (Յովհ. Թ 11):

Մեկնութիւն. Կոյրս այս ստուգութեամբ պատմէ զոր զիտէ, զի ծանեալ յորժամ շաւղափելով զկաւն ի վերայ աչացն եղիր, եւ զի տեղիքն ցամաք էր, վասն այն ծանեալ, թէ Քրիստոս զայն կաւ արար, բայց ո՛չ ծանեալ, թէ ի թքոյ էր, թէ ի ջրոյ, վասն որոյ չասաց՝ արար կաւ ի թքոյ: Ապա զհնազանդութեամբ գնալն ասէ եւ զլուսաւորելն, իսկ նոքա կատաղեալք էին, զոր տեսեալ եւ լսեալ էին: Ի կուրէն հարցանեն ոչ վասն հաւատալոյ, այլ զնշանս¹ արհամարհելոյ:

Երրորդ. հարցանեն զլուսաւորիչն.

Բան. «Ո՞ւր է նա» (Յովհ. Թ 12):

Մեկնութիւն. Ոմանք արհամարհելով խնդրէին², եւ ոմանք՝ ոչ:

Բան. «Ասէ ցնոսա՛ ոչ գիտեմ» (Յովհ. Թ 12):

Մեկնութիւն. Ձի յորժամ չոգաւ ի Սելով եւ դարձաւ, ոչ եգիտ գՔրիստոս ի տեղին յայն: Չայս եւ առ անդամալոյծն արար, յորժամ բժշկեաց վասն չորս պատճառի. նախ՝ զի մի գովեսցի: Երկրորդ. զի հրաշքն հռչակեսցի: Երրորդ. զի չարութիւն հակառակացն մեղմասցի: Չորրորդ. զի զմեզ ուսուցէ այնպէս առնել: Ոմանք այլաբանութեամբ ասեն. կոյրս այս նշանակէ զգասս ընտրելոցն³, որ ի սկզբնական ծննդենէ կոյրք են յաստուածայինսն եւ ընդ թշուառութեամբ եւ աղքատութեամբ են յայսմ աշխարհի,

¹ A B գնշանսն

² A B խնդրեն

³ C ընտրելոց

իսկ Քրիստոս անցանելով ընդ ճանապարհ կենցաղոյս ետես գլթութեամբ ի նոսա եւ նոքա ի Քրիստոսէ ընկալան զփրկական տեսութիւն:

Բան. «Ածեմ առ փարիսեցիսն¹ զնա» (Յովհ. Թ 13):

Մեկնութիւն. Նախ՝ վասն քննելոյ, զի դպիրք էին: Երկրորդ. զի ուրասցի լուսաւորեալն զճշմարտութիւն: Երրորդ. զի ցուցցեն յանցող աւրինացն զՔրիստոս, որպէս ասէ.

Բան. «Եւ էր շաբաթ, յորում² զկաւն արար Յիսուս³» (Յովհ. Թ 14):

Մեկնութիւն. Յորժամ զանդամալոյծն բժշկեաց, նոյնպէս շաբաթ էր, եւ այլքն յայտնի է ի մեկնչէդ:

Բան. «Ոչ է այրն այն յԱստուծոյ, զի զշաբաթս ոչ պահէ⁴» (Յովհ. Թ 16):

Մեկնութիւն. Սոքա սուտ ասէին. նախ՝ զի գործ մարմնաւոր, որ⁵ ի փառս Աստուծոյ էր, կարէր լինել ի շաբաթու: Երկրորդ. զի քահանայքն թլփատէին ի շաբաթու եւ անմեղք էին, որպէս ցուցաւ ի վերոյ ի հինգերորդ գլուխն:

Բան. «Ձիա՞րդ կարէ մարդ մեղաւոր այդպիսի նշանս առնել⁶» (Յովհ. Թ 16):

Մեկնութիւն. Սոքա կամէին մեծացուցանել զՔրիստոս, իբրու ասել. «Անհնար է մեղաւոր առն սոյնպիսի նշանս առնել», իսկ ընդդէմ բարեկամացն Քրիստոսի առարկի, որպէս ասէ Մատթէոս. «Տէ՛ր, յանուն քո դեւս հանաք եւ զաւրութիւն⁷ արարաք, եւ Քրիստոս պատասխանէ. “Ո՛չ գիտեմ զձեզ, ի բաց կացէք, ոյք գործէք⁸ զանաւրէնութիւն”» (հմմտ. Մատթ. է 21-23):

Ասեն վարդապետք, թէ սքանչելիքն գործ է ի վեր⁹ քան զբնութիւն, վասն այն միայն յԱստուծոյ լինի սքանչելիք¹⁰, առ ի վկայել, թէ ի վեր է քան զբնական ճանաչումն մարդոյ: Եւ կրկին է սքանչելիք, զի երբեմն լինի առ ի վկայել զճշմարտութիւն վարդապետութեան ինչ, որ ի վեր է քան զիմացումն մեր: Եւ պարտ է, զի վարդապետութիւն այն ճշմարիտ լինի, զի Աստուած ոչ կարէ լինել վկայ ստութեան, այլ ոչ է պարտ, թէ ուսուցանողն այն¹¹

¹ A B փարիսեցիս

² A B յորժամ

³ A **չէք**

⁴ A **չէք** ոչ պահէ

⁵ B **չէք**

⁶ B **չէք** նշանս առնել

⁷ B զաւրութիւնս

⁸ C գործէիք

⁹ A B սքանչելիքն ի վեր է

¹⁰ C լինին սքանչելիքս

¹¹ C **չէք**

բարի լինի, զի սքանչելիքն այն ոչ վկայէ զբարութիւն վարդապետին, այլ զճշմարտութիւն վարդապետութեան, եւ սոյնպէս չարք ոմանք քարոզողք ուղղափառ վարդապետութեան սքանչելիս արարին վասն հաստատութեան ուղղափառ հաւատոյ, եւ սոյնպէս իմանի բանն, որ ի Մատթէոս գրեալ է: Երկրորդ կերպիւ լինի սքանչելիք առ ի վկայել եւ ցուցանել զբարութիւն վարդապետին, եւ յայնժամ պարտ է, զի վարդապետն այն բարութիւն ունիցի, զի Աստուած ոչ կարէ վկայել ստութեան, եւ սոյնպէս լինէին սքանչելիք¹ Քրիստոսի, որպէս ասէր. «Գործքն, զոր ես առնեմ [յանուն Յար սոյ, նոքին] վկայեմ վասն իմ» (Յովհ. Ժ 25), զի Որդի եմ Աստուծոյ: Եւ սոյնպէս աստ ասէ. «Զիա՞րդ կարէ մարդ մեղաւոր նշանս առնել», իբրու թէ ասել՝ Աստուած սքանչելեաւք վկայէ զբարութիւնս մեր զճշմարտութիւն վարդապետութեան, վասն այն անհնար է, զի նա մեղաւոր լիցի:

Բան. «Ասեմ դարձեալ ցկոյրն. “Դու զի՞ ասես վասն նորա, զի երաց զաչս քո”» (Յովհ. Թ 17):

Մեկնութիւն. Զայս ոչ հարցին հակառակքն Քրիստոսի, զի ստուգապէս կարծէին, որն² զլուսաւորչին զճշմարտութիւն պատասխանի տայր, որպէս ասէ.

Բան. «Եւ նա ասէ, թէ մարգարէ է» (Յովհ. Թ 17):

Մեկնութիւն³. Ոչ խոստովանեցաւ իբր զհասարակ մարգարէ, որպէս Եսայի, Երեմիա եւ այլն, այլ եզակի մարգարէ կոչէ, որպէս Մովսէս ասէ յերկրորդ Աւրէնքն. «Մարգարէ յարուցէ ձեզ Տէր յեղբարց ձերոց⁴» (տես Բ Օր. ԺԸ 15), սակայն ոչ հաւատայր զնա դեռեւս Որդի Աստուծոյ:

Հարց. Վասն է՞ր աւետարանիչս մանրամասն եւ ստուգութեամբ պահէ զամենայն բան:

Պատասխան. Յերեք դէմս աւգոլտ է. նախ՝ ի դէմս Փրկչին, որ⁵ ցուցանէ զբարերարելն նոցա: Երկրորդ. զներել թշնամեաց:

Երկրորդ. ի դէմս հրէիցն. նախ՝ ցուցանէ զանհաւատութիւն նոցա: Երկրորդ. զչար հատուցանելն:

Երրորդ. առ մեզ. նախ՝ զի ուսցուք ի Քրիստոսէ: Երկրորդ. մի՛ նմանեսցուք չարութեան հրէիցն:

Եւ այժմ, թէ որպէ՞ս հարցին զծնողս նորա.

¹ C սքանչելիքն

² A B չիք

³ A չիք

⁴ A B չիք

⁵ A C նախ

Բան. «Սա՞ է որդի՞ն ձեր, եւ զի կոյր ծնաւ, եւ զիա՞րդ տեսանէ» (Յովհ. Թ 19):

Մեկնութիւն. *Ոչ հարցանեն, զի ուսցին, այլ զի հայհոյեցեն, զի ստուգապէս գիտէին զկոյրն¹ լուսաւորեալ, եւ լուսաւորիչ զՔրիստոս, որպէս յայտ է ի մեկնիչդ^{xxi}:*

Արդ, երիս բանս հարցանեն. նախ՝ վասն անձին որդւոյ նոցա. «Սա՞ է որդին ձեր»: Երկրորդ. վասն կերպի ծնանելոյն. «Ձորմէ աւտիք, թէ կոյր ծնաւ», որպէս թէ ասել՝ սուտ ասէիք, թէ կոյր ծնաւ², զի ուրասցին զայն, զի խեղութիւն որդւոցն ի ծննդենէ ամաւթ առնէ ծնողացն, քան թէ յետոյ պատահի: Երրորդ. հարցանեն, թէ կոյր էր, զիա՞րդ լուսաւորեցաւ, ասեն՝ զիա՞րդ տեսանէ:

Բան. «Պատասխանի ետուն ծնողքն» (Յովհ. Թ 20):

Մեկնութիւն. *Երկու բանի պատասխանի ետուն զճշմարիտն ասելով, զի ասացին, թէ՛ «Սա է որդի՞ն մեր, եւ զի կոյր ծնաւ» (Յովհ. Թ 20), իսկ երրորդին, թէ՛ որպէ՞ս տեսանէ³, ոչ իշխեցին պատասխանել, այլ յաւժարէին ի վկայելն, վասն որոյ ասեն.*

Բան. «Ձդա իսկ հարցէք, [ինքն] ի չափ հասեալ է, ինքն խաւսեցի վասն իւր» (տես Յովհ. Թ 21):

Մեկնութիւն. *Որպէս ասել, թէ ինքդ բարւոք գիտէ պատմել քան զմեզ, զի երից ոմանց բանն հաւատալի է. նախ՝ որ ի չափ հասեալ լինի: Երկրորդ. որ ճշմարտախաւս լինի, զի բանն եւ իրն հաւասարի: Երրորդ. որ բարի լինի կամաւքն: Իսկ ընդդէմ սոցա՝ անկատարից եւ ստախաւսից եւ չարակամաց բանք եւ վկայութիւնք ոչ է հաւատալի:*

Բան. «Ձայս ասացին ծնողքն [նորա], զի երկնչէին ի հրէիցն» (Յովհ. Թ 22):

Մեկնութիւն. *Այսինքն՝ փարիսեցւոց եւ ի քահանայապետից, որք գլուխ եւ առաջնորդք էին, եւ զպատճառ⁴ երկիւղին ասէ.*

Բան. «Քանզի ուխտ եղեալ էին» (Յովհ. Թ 22):

Մեկնութիւն. *Այսինքն՝ ահ եւ սպառնալիք կամ նզովք եւ բանադրանք՝ ի բաց կալ ի ժողովարանէն, որ էր յոյժ նախատինք նոցա, վասն այն նիկողիմոս ի գիշերի եկն առ Քրիստոս: Եւ յետ խաչին այլ իմն յաւելին զչար ուխտն, որ ի հայրենեացն եւս զրկէին, եւ հաւատացեալքն առ ոտս առաքելոցն ժողովէին, որպէս յայտ է ի Գործքն, եւ ապա այլ իմն հնարին՝ ածել զնա յուրացութիւն:*

¹ A B *չիք*

² C *չիք* որպէս թէ... կոյր ծնաւ

³ C պատասխանէ

⁴ C պատճառ

Բան. «Դարձեալ [կրկին անգամ] կոչեցին զայրն» (Յովհ. Թ 24):

Մեկնութիւն. Աստ նախ ցուցանէ, թէ ջանան ուրացնել ի ճշմարտութենէն¹: Երկրորդ. ցուցանէ, թէ որպէ՞ս զատապարտեցին զնա, անդ. «Նոքա հայիոյն եւ ասեմ. «Պու լիջիր նմա աշակերտ»» (տես Յովհ. Թ 28): Երրորդ. ցուցանէ, թէ Քրիստոս որպէ՞ս ընկալաւ զնա, անդ. «Լուաւ Յիսուս, եթէ² հանին զնա արտաքս» (Յովհ. Թ 35):

Եւ զառաջինն ասէ. «Դարձեալ կոչեցին զնա եւ ասեմ» (Յովհ. Թ 24).

Բան. «Տուր փառս Աստուծոյ» (Յովհ. Թ 24):

Մեկնութիւն. Կամէին խաբէութեամբ եւ սիրով ուրանալ տալ. «Տուր փառս Աստուծոյ». նախ՝ խոստովան լեր զճշմարտութիւն, զի կախարդութեամբ լուսաւորեցար եւ ոչ զաւրութեամբն Աստուծոյ: Երկրորդ. Աստուծոյ տուր փառք եւ ի նմանէ հրաժարեա՛:

Բան. «Մեք գիտեմք, զի [այրն այն] մեղաւոր է» (Յովհ. Թ 24):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ մեք բազումք եմք, այլ եւ գիտունք, որ վկայեմք վասն մեղաց նմա, եւ դու տգէտ եւ մի, որպէս ասէ մեկնիչդ^{cxvii}: Հանգոյն այսմ եւ երկաբնակք ասեն, թէ մեք բազումք եմք եւ իմաստունք եւ Հայք՝ մին ազգ եւ տգէտք, եւ սոցա պատասխանին տե՛ս ի գիրս Հարցմանց հատորն, համարն:

Բան. «Եւ նա ասէ. “Թէ մեղաւոր է՝ ես ոչ գիտեմ”» (Յովհ. Թ 25):

Մեկնութիւն. Ոչ երկիւղի է բանս, այլ իմաստութեան. նախ՝ զչարութիւն նոցա այպանէ, իբր թէ դուք ասէք, թէ մեղաւոր է: Երկրորդ. զխոստովանութիւն իւր ասէ՝ ես ոչ գիտեմ զնա մեղաւոր, եւ ոչ ասեմ: Երրորդ. զսրբութիւն նորա³ գործով գիտեմ⁴, զի այս լուսաւորութիւնս գործ Աստուծոյ է⁵ եւ ոչ մարդոյ մեղաւորի կամ կախարդի:

Դարձեալ հարցանեն զնա վասն կերպի լուսաւորութեան.

Բան. «Ձի՞նչ արար քեզ, զիա՞րդ երաց զաչս քո» (Յովհ. Թ 26):

Մեկնութիւն. Նախ՝ ըստ Ոսկեբերանին. մի՞թէ կախարդութեամբ արար զայդ: Երկրորդ. բազում հարցումն նշան նախանձու է, զի ունայն ցուցանեն զսքանչելիսն: Երրորդ. եւ զայլս տկարացուցանեն ի հաւատս: Չորրորդ. զի թէ այլ եւ այլ խաւսեսցի եւ այնու սուտ առնեն զվկայութիւն նորա, որպէս ասէ մեկնիչդ^{cxviii}:

Բան. «Ասացի ձեզ, եւ ո՛չ լուարուք» (Յովհ. Թ 27):

¹ B ի հաւատոցն եւ ի ճշմարտութենն

² A B թէ

³ A B սրբութիւն իւր

⁴ B սրբութիւն նորա սրտով գործեմ գիտեմ

⁵ A B չեք

Մեկնութիւն. Նախ՝ զկերպ բժշկութեան ասացի, թէ կաւ արար: Երկրորդ. զկերպ վկայութեան ասացի, թէ մարգարէ է¹: Երրորդ. վասն սրբութեան նորա ասացի, թէ լուսաւորեաց զիս:

Բան. «Մի՞թէ եւ դուք կամիք աշակերտել նմա» (Յովհ. Թ 27):

Մեկնութիւն. Նախ բարկութեամբ խաւսի ընդդէմ խստութեան նոցա: Երկրորդ. ասէ Ոսկեբերանն. «Համարձակ խաւսի, զի յաղթեալ էր նոցա, իբր թէ ասել. «Զոր ինչ ասեմ, ո՛չ առնոյք ի միտ, վասն այն այլ ոչ առնեմ պատասխանի ձեզ, զի բազում անգամ հարցանէք ոչ վասն ուսանելոյ, այլ վասն հակառակելոյ»: Եւ սոյնպէս զաւրաւոր է ճշմարտութիւն, եթէ առ մինն լինի եւ առ տկարն եւ առ տգէտն, զաւրացուցանէ եւ իմաստուն եւ յաղթող բազմաց [ղարձուցանէ]: Իսկ ընդդէմ նմա ստութիւն տկար² եւ թոյլ է, եթէ առ բազումս լինի եւ զաւրաւորս եւ իմաստունս, տկարացուցանէ զնոսա, որպէս ասացաւ»:

Այժմ ասէ, թէ որպէս փարիսեցիքն դատապարտեցին զնա.

Բան. «Նոքա հայիոյէին» (Յովհ. Թ 28):

Մեկնութիւն³. Այսինքն՝ անիծանէին:

Բան. «Դու լիցիիր նմա աշակերտ» (Յովհ. Թ 28):

Մեկնութիւն. Այս ոչ էր նորա⁴ անէծք, այլ աւրհնութիւն:

Յայսմանէ երկու ինչ գիտելի է. նախ՝ որ զբարիսն անիծանէ, աւրհնութիւն է նմա, այլ անիծողին է վնաս. «Որպէս հաւ թռչի ի բունոյ իւրմէ եւ անդրէն դադարի, նոյնպէս եւ անէծք անզգամին», ասէ Սողոմոն: Երկրորդ. գիտելի է, որ զչարսն աւրհնէ, անէծք է չարին, այլ աւրհնողին է աւգուտ, վասն այն ասէ Տէր. «Աւրհնեցէք զանիծիչս ձեր» (Մատթ. Ե 44, Ղուկ. Զ 28), եւ այլն:

«Դու լիցիիր նմա աշակերտ». նախ՝ զի իմացան զյաւժարութիւն նորա ի հաւատսն Քրիստոսի: Երկրորդ. դու լեր աղանդաւորին եւ աւրինացն յանցողին աշակերտ, մեք աւրինադրին եմք աշակերտ եւ ոչ աւրինազանցին: Հանգոյն այսմ եւ Փիլոն ասէ⁵. «Որ ողորմեսցի Մովսիսի աւրինադրի, ողորմեսցի եւ⁶ Փիլոնի աւրինապահի»:

Բան. «Մեք Մովսիսի աշակերտք եմք» (Յովհ. Թ 29):

Մեկնութիւն. Սոքա Մովսիսի աշակերտք էին միայն ըստ անուան եւ ոչ ըստ իրին. նախ՝ զի գործոց նորա ոչ հետեւին, զի ու-

¹ A մարգարէն է

² C ստութիւն այնպէս տկարացուցանէ

³ C **չէք**

⁴ C **չէք**

⁵ C ասէր

⁶ C **չէք**

րանան զնշանսն Քրիստոսի եւ կամին սպանանել զՆա: Երկրորդ. զի Գրոց նորա ոչ հաւատան, որպէս ասէր. «Թէ հաւատայիք դուք Մովսէսի, հաւատայիք եւ ինձ» (տե՛ս 3ովհ. Ե 46):

Ապա ասէ զպատճառ ոչ հաւատալոյն Քրիստոսի.

Բան. «Մեք գիտենք, զի ընդ Մովսիսի խաւսեցաւ Աստուած, զսա ոչ գիտենք [ուստի է]» (3ովհ. Թ 29):

Մեկնութիւն. *տե՛ս զանմտութիւն, որպէս ասէ մեկնիչդ^{cxiv}. նախ՝ ի պատմութեանց գիտելն հաւատան եւ զականատեսն Քրիստոս ուրանան: Երկրորդ. «Ոչ գիտենք ուստի իցէ», ոչ զայն ասեն, թէ յորմէ՞ աշխարհէ, կամ յազգէ իցէ, զի զայն յառաջագոյն ասացին. «Ձսա գիտենք ուստի իցէ» (հմմտ. 3ովհ. Թ 24), բայց զայն ասեն՝ չգիտեմք, թէ յԱստուծո՞յ իցէ առաքեալ ստուգապէս, այլ զՄովսէս գիտեմք (հմմտ. 3ովհ. Թ 29): Երրորդ. ասեն. «Ոչ գիտենք», այսինքն՝ ոչ կարեմք թողուլ զՄովսէս եւ սմա լսել, զի սա Մովսիսի հակառակ երեւի, զի նախ լուսաւորեալն յանդիմանէ զխստասրտութիւն նոցա:*

Բան. «Այդ իսկ են սքանչելիք» (3ովհ. Թ 30):

Մեկնութիւն. *Եւ երեք կերպ են սքանչելեաց. այսինքն՝ ի բանն, ի գործն եւ յիրն: Այն, որ ի բանն է սքանչելիք, ի վեր է քան զիրմացումն: Որ ի գործն է սքանչելիք, ի վեր է քան զսովորութիւն: Որ յիրն է՝ սքանչելիք, ի վեր է քան զբնութիւն: Եւ ամենայն սքանչելիք հաւատով տեսանի, եւ զի սովորութիւն էր հրէիցն նշան խնդրել, որպէս ասէ Պաւղոս. «Հրէայք նշան խնդրեն» (Ա Կորնթ. Ա 22), նախ՝ այդ իսկ են սքանչելիք, որ տեսանէք զիս լուսաւորեալ եւ ոչ հաւատայք: Երկրորդ. այդ են սքանչելիք, զի դուք ոչ գիտէք, զի թէ գիտէիք, ոչ էր սքանչելիք: Երրորդ. այդ են սքանչելիք, զի դուք գիտունք զմեծատունն ոչ գիտէք, եւ ես գիտացի գործով, որ զիմ աչս եբաց:*

Բան. «Գիտեն[ք], զի Աստուած մեղաւորաց ոչ լտէ» (3ովհ. Թ 31):

Մեկնութիւն. *Այսինքն² Աստուած ոչ առնէ սքանչելիք առ ի վկայել բարութեան ի վերայ չարեաց, զի ընդ նմա սուտ վկայ լինէր, որ անհնար է, այլ թէ երբեմն սքանչելիք առնէ վասն մեղաւորին, ոչ առնէ վասն նորա չարութեան, այլ վասն իւրոյ մարդասիրութեան, բայց վասն բարեաց սքանչելիք առնէ՝ վկայելով ճշմարիտ վարդապետութեան եւ վասն բարութեան նոցա, որպէս ասէ.*

¹ A B որ ի յիրն է

² B *չէք* Մեկնութիւն. Այսինքն

Բան. «Բայց թե՛¹ աստուածապաշտոնը իցէ եւ զկամս նորա առնիցէ» (Յովհ. Թ 31):

Մեկնութիւն. Կրկին մասունք են բարութեան, այսինքն՝ ներքին եւ արտաքին: Վասն առաջնոյն ասէ. «Թէ աստուածապաշտոնը իցէ», այսինքն՝ հաւատով եւ սիրով ի հանճարն եւ ի կամսն: Վասն երկրորդին ասէ². «Ձի զկամս նորա առնիցէ», այսինքն՝ զհրամայեալսն կատարելով: Եւ այնպիսոյ առն լսէ Աստուած եւ յայտնէ զսրբութիւն նորա վասն շինութեան եկեղեցոյ:

Հարց³. Որպէ՞ս ասէ, թէ Աստուած մեղաւորաց ոչ լսէ, զի մաքսաւորին լուաւ, եւ անառակին:

Պատասխան. Ասեն վարդապետք. նախ՝ զի Աստուած մեղաւորաց ոչ լսէ, այլ զղացեալն ոչ է մեղաւոր, իսկ մաքսաւորն եւ անառակն զղացեալք էին, այսինքն՝ հեռացեալք ի չարեաց եւ մերձեցեալք ի բարին⁴: Երկրորդ. ասեն՝ Աստուած ոչ տայ իշխանութիւն մեղաւորաց առնել սքանչելիս վասն բարութեան նոցա, այլ վասն պատուոյ անուանն Քրիստոսի եւ վասն փրկութեան ընտրելոց, որպէս չար քրիստոնեայք եւ հերձուածողք բանին Քրիստոսի եւ խորհրդովք եկեղեցոյ առնեն սքանչելիս: Եւ դարձեալ ասեն, թէ այլ կերպիւ կախարդք եւ այլ կերպիւ չար քրիստոնեայք, եւ այլ կերպիւ բարի քրիստոնեայք սքանչելիս առնեն, զի կախարդք սքանչելիս առնեն ծածկաբար միութեամբն ընդ սատանայ, թէպէտ ոչ են սքանչելիք, այլ զարմանալիք եւ անսովոր իրք, իսկ բարի քրիստոնեայք սքանչելիս առնեն առ հասարակ արդարութեամբ, եւ չար քրիստոնեայք սքանչելիս առնեն նշանաւ արդարութեան, որպէս աշակերտքն ասէին. «Տէ՛ր, տեսաք զոմն, զի յանուն քո դեւս հանէր եւ զկնի մեր ոչ շրջէր» (Մարկ. Թ 37):

Վասն յաւիտեանց

Բան. «Ի յաւիտեանց ոչ որ լուաւ» (Յովհ. Թ 32):

Մեկնութիւն. Չորս են յաւիտեանք. նախ՝ որ ոչ սկիզբն ունի եւ ոչ կատարած, որպէս յարածգականն: Երկրորդ. որ սկիզբն ունի եւ կատարած, որպէս ժամանակն⁵: Երրորդ. որ ոչ ունի սկիզբն,

¹ Եթէ

² Ե չէք

³ Ե չէք

⁴ Ի բարիս

⁵ Ե չէք որպէս ժամանակն

այլ կատարած, որպէս սկզբնականն: Չորրորդ. որ սկիզբն ունի եւ ոչ կատարած, որպէս մշտնջենաւորն:

Արդ, որ ասէ. «Ի յաւիտեմից ոչ ոք լուաւ», զժամանակական ասէ զյառաջին դարսն, զի իւրաքանչիւր դարք յաւիտեան կոչին:

Բան. «Ի ծնէ կոյր ծնելոյ» (Յովհ. Թ 32):

Մեկնութիւն. Չորիւք որոշի ի ծնէ կոյրն. նախ՝ զի բնական է կոյրն եւ այլք պատահմամբ: Երկրորդ. զի անտես է լուսոյ, իսկ այլք զրկեալք: Երրորդ. զի բովանդակ է սխալեալ եւ այլոցն՝ մասն: Չորրորդ. զի ոչ բուժի դեղաւք, այլ նոր ստեղծանելոյ կարաւոր:

Եւ չորիւք ցուցանէ մեկնիչդ^{cxv}, զի Որդի Աստուծոյ ասէ.

Բան. «Եթէ ոչ յԱստուծոյ էր այրն» (Յովհ. Թ 33):

Մեկնութիւն. Նախ՝ զի Որդի Աստուծոյ էր, երկրորդ՝ սիրելի Աստուծոյ, երրորդ՝ յԱստուծոյ եկեալ, չորրորդ՝ ի քարոզելն բազում էր լուեալ:

Բան. «Ի մեղս իսկ ծնեալ ես» (Յովհ. Թ 34):

Մեկնութիւն. Նախ՝ անարգութեամբ ասէին: Երկրորդ. սուտ ասեն, զի անմեղ ծնանին մանկունք եւ յետոյ մեղանչեն: Երրորդ. սկզբնական մեղաւք ասեն, եւ այս հասարակաց է: Չորրորդ. շնութեան որդիք եւ զայս թլփատութիւն ի հինն եւ մկրտութիւն ի նորս սրբէ: Հինգերորդ. կարծէին, թէ վասն մեղաց էր կոյր ծնեալ: Վեցերորդ. կարծեն, ըստ բարեկամացն Յոբայ, զի ամենայն նեղութիւն եւ հիւանդութիւն վասն մեղաց լինի: Եւ յայսցանէ Քրիստոս անմեղ երեւեցոյց յասելն. «Ոչ դորա վնաս է» (Յովհ. Թ 3), եւ այլն: Ապա ուրեմն ցասմամբ եւ անարգութեամբ ասեն, եւ ոչ միայն բանիւ, այլ եւ գործով, որպէս զկնի ասէ.

Բան. «Եւ հանին զնա արտաքս» (Յովհ. Թ 34):

Մեկնութիւն. Այսինքն¹ բանադրանաւք ի բաց կտրեցին ի ժողովրդեանէն:

Եւ այս վասն չորս պատճառի. նախ՝ զի զՔրիստոս քարոզեաց: Երկրորդ. զի ասաց ի յաւիտեանց ոչ ոք լուաւ եւ² արար այնպիսի նշան: Երրորդ. զի առաւել զայրացան: Չորրորդ. զի մի յանդիմանեսցէ զնոսա:

Իսկ ասելն.

Բան. «Եւ դու վարդապետ լիցիս մեզ» (Յովհ. Թ 34):

¹ B չիք

² A C չիք լուաւ եւ

Մեկնութիւն. *Իբրու ասել. «Դու՛ տգէտ եւ մեղաւոր, վարդապե՞տ լինիս մեզ»:* Եւ այս սուտ է, զի զճշմարտութիւն ո ոք եւ պատմեսցէ, ընդունելի է:

Թէ ընկալաւ զնա Քրիստոս¹

Բան. «Լուաւ Յիսուս, եթէ հանին զնա» (Յովհ. Թ 35):

Մեկնութիւն. *Թէպէտ Քրիստոս զամենայն ինչ զիտէ նախքան զլինելն, այլ կամեցաւ զգալի ունկամբ լսել:*

Բան. «Եւ իբրեւ եգիտ զնա» (Յովհ. Թ 35):

Մեկնութիւն. *Ոչ պատահամբ, այլ խնդրելով է:*

Եւ վասն չորս պատճառի երեւեցոյց Քրիստոս զինքն նմա. նախ՛ վասն զի հրէայքն ի բաց մերժեցին, Քրիստոս ընկալաւ զնա: Երկրորդ. զի հաստատուն եկաց եւ ոչ զանգիտեաց ի հակառակացն: Երրորդ. զի գոհանայր զերախտագործէն: Չորրորդ. զի կամեցաւ որպէս զմարմինն, եւ զհոգին լուսաւորել:

Եւ վեց իրաւք համեմատէ բացումն կուրին եւ առողջութիւն² անդամալուծին. նախ՛ զի այն շաբաթ էր աւրն, եւ աստ շաբաթ ասէ: Երկրորդ. անդ բոլոր անդամն էր լուծեալ, եւ աստ բոլոր անքն խաւարեալ: Երրորդ. մերձ ի Պրոպատիկէն, եւ աստ՛ ի Սելովամ առաքեաց: Չորրորդ. անդ ասաց. «Յայր իմ մինչեւ ցայժմ գործէ, եւ ես գործեմ» (Յովհ. Ե 17) եւ աստ. «Պարտ է ինձ գործել զգործս Աստուծոյ» (հմմտ. Յովհ. Թ 4): Հինգերորդ. անդ՛ յետ նշանին խոյս ետ (հմմտ. Յովհ. Ե 13), եւ աստ՛ գնաց ի տեղւոջէն: Վեցերորդ. զնա եգիտ ի տաճարին եւ ասէ՛ մի՛ եւս³ մեղանչեր (Յովհ. Ե 14), եւ աստ ասէ՛. «Դու հաւատա՞ս յՈրդին Աստուծոյ» (Յովհ. Թ 35), զի զբոլոր մարդն բժշկեսցէ:

Վասն հաւատոց

Բան. «Դու հաւատա՞ս յՈրդին Աստուծոյ» (Յովհ. Թ 35):

Մեկնութիւն. *Վասն երկու պատճառի հարցանէ. նախ՛ զի տացէ պատճառ խնդրելոյ, թէ ո՞վ է Որդին Աստուծոյ: Երկրորդ. զի արտաբերեալ բանիւ վկայեսցէ, որպէս զնոր մկրտեալն հարցանեմք, թէ՛ հաւատա՞ս ի Քրիստոս: Եւ ոչ ասաց՝ դու հաւատա՞ս յիս, այլ յՈրդին Աստուծոյ՝ առ ի բառնալ զփառասիրութեան*

¹ A B *չիք*

² C ողջութիւն

³ A *չիք*

⁴ B *չիք* մի՛ մեղանչեր, եւ աստ ասէ

ախտ: Այլ եւ ոչ ասաց՝ հաւատա՞ս յայն, որ կաւով զաչս քո ծեփեաց, զի գիտէր զծածուկ սրտի նորա հաստատուն գոլ, այլ, թէ՛ յՈրդին Աստուծոյ, վասն որոյ ընդ հրէայսն հակառակէր:

Պատասխանի ետ յաւժարութեամբ.

Բան. «Տէր, ո՞վ է, զի հաւատացից ի նա¹» (Յովհ. Թ 36):

Մեկնութիւն. Նախ՝ այր մի եւ մարգարտ եւ յԱստուծոյ վկայեաց, եւ այժմ Տէր դաւանեաց: «Ո՞վ է» երկու գիծն ձայնաւոր եւ անձայն ցուցանէ յերկուց բնութեանց միացեալ զՔրիստոս եւ Է՛ յաւիտենից, զի անսկիզբն է Աստուծութեամբ եւ անվախճան՝ մարդկութեամբն:

Եւ երեք դէմք է հաւատալոյն, այսինքն՝ հաւատալ զնա, եւ հաւատալ նմա, եւ հաւատալ ի նա: Արդ, հաւատալ զՆա լեզուաւ է, եւ հաւատալ նմա, այսինքն՝ բանից նորա, իսկ հաւատալ ի նա, այսինքն՝ սրտիւ հաւատալ եւ սիրով կապիլ ի նա, վասն այն ասեմք ի դաւանութիւն. «Հաւատամք ի մի Աստուած եւ ի մի Տէր Յիսուս Քրիստոս եւ ի Հոգին Սուրբ»:

Այս ըստ մասին² տեսութիւն, եւ ըստ բոլորին վասն երից ասէ. «Տէր, ո՞վ է». նախ՝ հարցանէ, զի զՔրիստոս ոչ ճանաչէր ըստ կերպարանին: Երկրորդ. զփափագումն սրտին ցուցանէ: Երրորդ. զի տեսութեան միայն սպասէր եւ ոչ քննութեան կամ ուսման, որպէս յայտ է ի մեկնչէր:

Բան. «Եւ տեսեր զնա եւ որ խաւսի ընդ քեզ³, նա է» (Յովհ. Թ 37):

Մեկնութիւն. Զորմէ հարցէրն, թէ՛ ո՞վ է, սա է, զոր տեսանես եւ որ խաւսի ընդ քեզ:

Եւ վասն հինգ պատճառի ի միասին դնէ տեսանել եւ լսել. նախ՝ զի մի զայլ ոք⁴ կարծիցէ ի տեսողացն, այլ անվրէպ զնա, որ խաւսի: Երկրորդ. զի ի մարմին եւ ի հոգին իւր կրեսցէ զուրախութիւն տեսլեամբ եւ լսելեալք: Երրորդ. զի մարմնովն եւ հոգևովն հաւատասցէ զնա Որդի Աստուծոյ գոլ: Զորրորդ. զմարմինն Քրիստոսի Աստուած ետես եւ զՀոգին Աստուած եւ այնու որոշեցաւ ի հրէիցն, որ զնա սոսկ մարդ տեսանէին: Հինգերորդ. զՆա եւ նա է, զմիութիւն ցուցանէ անբաժանելի մարդկութեան եւ Աստուածութեան, այսինքն. «Մի անձն եւ միաւորեալ մի բնութիւն Բանին մարդացելոյ», որպէս ասէ սուրբն Կիւրեղ եւ Աթանաս, զի ոչ ասաց զնոսա, որ ցուցանէ երկու անձն ըստ Նեստորի, եւ ոչ ասաց՝ ի նմա, որ ցուցանէ երկու բնութիւն ըստ Քաղկեդոնի:

¹ A B չիք ի նա

² C մօրն

³ A B չիք ընդ քեզ

⁴ C զայլս

Եւ նա առժամայն հաւատաց, որպէս ասէ.

Բան. «Հաւատա՛մ, Տէ՛ր» (Յովհ. Թ 38):

Մեկնութիւն. *Երեք ինչ ցուցանէ. նախ՝ ներկայական է՝ հաւատամ, զի անդ ի գործոցն հաւատաց եւ աստ ի բանիցն: Երկրորդ, զի սրտին է հաւատալն, եւ բերանոյն՝ խոստովանել¹, որպէս ասէ առաքեալ. «Սրտիւ հաւատալ յարդարութիւն եւ բերանով [խոստովանիք ի փրկութիւն]²» (Յռոմ. Ժ 10): Երրորդ. զերեւելիդ մարմին Տէր եւ Աստուած հաւատամ ըստ Թուժայի (հմմտ. Յովհ. Ի.26-29), որ ետես եւ հաւատաց:*

Բան. «Եւ երկիր եպագ նմա» (Յովհ. Թ 38):

Մեկնութիւն. *Նախ՝ հաւատալն հոգւոյն է, եւ երկրպագութիւն՝ մարմնոյն: Երկրորդ. մինն տեսական է, եւ մինն՝ գործնական: Երրորդ. հաւատալն բանին եւ երկրպագութիւն մարմնովն շնորհակալութիւն մատոյց: Չորրորդ. զՔրիստոս ճշմարիտ Աստուած մարդացեալ խոստովանեցաւ, վասն այն երկիր եպագ իբր Աստուծոյ:*

Եւ աստ կատարեցաւ չորիւք հաւասարութեամբ, թէ Աստուած է Քրիստոս. նախ՝ որ զծնէ կոյրն լուսաւորեաց: Երկրորդ. յորժամ ասաց. «Դու հաւատա՛մ յՈրդին Աստուծոյ» (Յովհ. Թ 35): Երրորդ. որ վասն ինքեան վկայեաց, թէ՛ ես եմ Որդին Աստուծոյ: Չորրորդ. կուրին երկրպագութեամբն, որ նմա երկիր եպագ, եւ ոչ նոցա:

Եւ մեք ընդ կուրին լուսաւորեալք երկիր պագանեմք միոյ եւ անբաժանելի միաւորութեան Քրիստոսի Աստծոյն մերոյ ընդ Հաւր իւրում եւ Սուրբ Հոգւոյն: Ամէն:

Վասն դատաստանի

Բան. «Ի դատաստան եկի յաշխարհս յայս» (Յովհ. Թ 39):

Մեկնութիւն. *Դատաստանն ցուցանէ զքննութիւն եւ զտեղիք, զի «դատ»-ելն քննելն է եւ «աստան»՝ ատեանն եւ տեղիք, որպէս ասեմք՝ Հայաստան:*

Եւ ի վերայ այսմ բանի երեք ինչ հարցանելի է.

Առաջին. *Վասն է՞ր յայսմ աշխարհիս դատէ:*

Պատասխան. *Վասն չորս պատճառի. նախ՝ զի աստ գործեմք զբարիս եւ զչարս, վասն այն աստ դատիմք: Երկրորդ. զի դատաստան³ լինի ի հասարակ տեղիս եւ աշխարհս այս հասարակ է*

¹ Եւ բերանով խոստովանել գիրկութիւն

² Եւ որպէս ասէ... ի փրկութիւն ...

³ Եւ դատելն

ամենեցուն: Երրորդ. զի¹ միջին տեղիք է սա, այսինքն՝ արքայութեան երկնից եւ դժոխոց: Չորրորդ. զի չորս իր հարկաւոր է դատաստանին, այսինքն՝ նախ դատաւորն, երկրորդ՝ տեղիքն, երրորդ՝ դատեցեալքն, չորրորդ՝ վկայք, եւ սոքա ամենեքեան աստեն, վասն այն դատաւորն աստ գայ եւ դատէ:

Երկրորդ հարց. Ընդէ՞ր է նախ ասաց. «Ոչ առաքեցայ ի դատել զաշխարհս, այլ փրկել» (Յովհ. Գ 17), իսկ այժմ ասէ. «Ի դատաստան եկի յաշխարհս» (Յովհ. Թ 39):

Պատասխան. Կրկին կերպիւ լինի դատաստան. նախ՝ դատաստան որոշման: Երկրորդ. դատաստան հատուցման: Արդ, յառաջին գալստեանն Քրիստոս արար դատաստան որոշման հաւատացելոց յանհաւատից, որպէս ասէր. «Ոչ եկի առնել խաղաղութիւն, այլ սուր եւ բաժին» (տե՛ս Մատթ. Ժ 34), իսկ զդատաստան հատուցման առնէ ի հանդերձեալն՝ յերկրորդ գալստեանն, որ զոմանս դատապարտէ եւ զոմանս վարձատրէ, իսկ որ ասէ ի դատաստանս, եւ ոչ միայն ի դատաստան, նախ՝ ցուցանէ զմերձաւորն, երկրորդ՝ զբազմաւորն, երրորդ՝ զնշանաւորն, չորրորդ՝ զյայտնին:

Երրորդ հարց. Զի՞նչ է. «Որք ոչն տեսանեն, տեսցեն, որք տեսանեն, կուրասցին»² (Յովհ. Թ 39):

Պատասխան. Բազում է տեսութիւն, եւ ասեմք տասն կերպիւ.

Նախ՝ որպէս հանին հրէայքն զլուսաւորեալն ի տաճարէն³, նոյնպէս եւ Քրիստոս եհան զնոսա ի տաճարէն, նախ՝ յաւրինակէն եւ ապա ի ճշմարտէն, այսինքն՝ նախ՝ չուանեայ խարազանաւն եւ ապա⁴ ի ձեռն Տիտոսի:

Երկրորդ. մարմնապէս կոյրն լուսաւորեցաւ, եւ աչքն հրէից առագաստեալ ծածկեցաւ, որ կամէին զքարինսն⁵ ձգել:

Երրորդ. կոյրն մարմնով եւ հաւատով լուսաւորեցաւ՝ յաւրինակ հեթանոսաց ազգի:

Չորրորդ. ազգն հրէից կուրացաւ, որ աստուածատես⁶ կոչէին, եւ ազգն հեթանոսաց լուսաւորեցաւ, որ նստէին⁷ ի խաւարի, որպէս յայտ է ի մեկնիչդ^{cxvii}:

¹ C Երրորդ. զի լինի ի հասարակ տեղիս, զի

² A B **չիք**

³ A B հանին զլուսաւորեալն ի տաճարէն հրեայքն

⁴ B եւ ապա ի ճշմարտէն եւ ապա

⁵ A B զքարինս

⁶ C աստուածատեսք

⁷ C նստելի

Հինգերորդ. սատանայ կուրացաւ, զի ոչ ծանեալ զտնաւրէնու թիւն Քրիստոսի, որպէս ասէ Յոր. «Ոչ ետես զնա ակն անգեղ» (Յոր ԻԸ 7), եւ ազգ մարդկան ետես եւ փրկեցաւ:

Վեցերորդ. հոգիքն ի դժոխս խաւարեալ լուսաւորեցան, որպէս քարոզեց Քրիստոս¹. «Որք ի կապանսդ էք, ելէ՛ք, եւ որք ի խաւարի, յայտնեցարուք», եւ դեւք կուրացան եւ կապեցան, ըստ այնմ. «Որ զիզաւրս կապեաց» (հմմտ. Դուկ. Ա 52):

Եւթներորդ. դպիրքն եւ իմաստունքն տգիտացան եւ առաքեալքն պարզամիտք իմաստնացան, ըստ այնմ. «Ծածկեցար յիմաստնոց եւ յայտնեցար տղայոց» (տե՛ս Մատթ. ԺԱ 25):

Ութերորդ. հերձուածողք ըստ մտաց քննութեան իւրեանց կուրացան եւ ուղղափառք հաւատով լուսաւորեցան, ըստ այնմ. «Յիմարեցոյց Աստուած զիմաստութիւն աշխարհիս այսորիկ, եւ յիմարութեամբ քարոզութեան ապրեցոյց զհաւատացեալս» (տե՛ս Ա Կորնթ. Ա 20-21):

Իններորդ. ասէ Սիմէոն. «Սա է նշան հակառակութեան» (տե՛ս Դուկ. Բ 34), այսինքն՝ ոմանց կանգնումն եւ ոմանց գլորումն, վէմ հաստատութեան եւ քար գայթակղութեան, այսինքն՝ հաւատացելոց եւ անհաւատից:

Տասներորդ. ի դատաստանին, որ աստ երեւելի մեծութեան են² եւ հպարտութեան, անդ խաւարեացին, եւ որք աստ՝ ի խոնարհութեան եւ տնանկութեան, անդ տեսցեն զփառս եւ լուսաւորեսցին:

Բան. «Լուան ոմանք ի փարիսեցւոցն» (Յովհ. Թ 40):

Մեկնութիւն. Ոմանք, որ չարագոյնք էին, նոքա էին, որ զլուսաւորեալն արտաքսեցին³ ի տաճարէն:

Բան. «Մի՞թէ եւ մեք կոյրք իցեմք» (Յովհ. Թ 40):

Մեկնութիւն. Թանձրամիտն եւ հերձուածողն ըստ մտաց իւրոց փոխէ զբարի բանս ի չար, որպէս հիւանդ ոք զկերակուրն ի մաղձ փոխէ, եւ ձի զյստակ ջուր ըմպելով ապականէ ի փորի իւրում:

Բան. «Թէ կոյրք էիք, ոչ էր ձեր⁴ մեղ» (տե՛ս Յովհ. Թ 41):

Մեկնութիւն. Նոցա բանիւն զնոսին յանդիմանէ:

Չորս է իմացումն. նախ՝ թէ ոչ էիք տեսեալ զգործս իմ⁵, ունէի՞ք ինչ պատճառ չհաւատալոյ յիս: Երկրորդ. թէ ոչ գիտէիք

¹ A B ասէ Պետրոս

² A B մեծութեան

³ B հանին

⁴ A B ձեզ, C չէք

⁵ A B չէք

զ Գիրս եւ զմարգարէութիւնս վասն իմ, այնքան չունէիք մեղք, որպէս այժմդ ունիք: Երրորդ. թէ զձեզ կոյր համարէիք, ոչ ունէիք մեղս, զի առ բժիշկն երթայիք եւ հաւատայիք: Չորրորդ. կոյր զտգէտն ասէ, որպէս մանուկ, զի անգիտութեամբ մեղանչելն փոքր է քան զգիտութեամբն, որ գան սաստիկ առնու:

Դարձեալ՝ ըստ մարմնոյ կոյրն անմեղ է ի ցանկութենէ մեղաց, այլ եւ ի նախանձու եւ յատելութեանց, զի ոչ տեսանէ:

Բան. «Արդ, ասէք, թէ տեսանեմք, եւ մեղքն ձեր [ի ձեզ] հաստատեալ եմ¹» (տե՛ս Յովհ. Թ 41):

Մեկնութիւն. Այսինքն² առաւել ծանունք են, զի տեսէք զիս եւ ոչ հաւատացէք, կամ անզեղջ եւ անդարձ էք ի մեղս ձեր:

Եւ գիտելի է, զի կոյր կոչի մեղաւորն եւ անհաւատ, եւ ասեմք վասն տասն պատճառի.

Նախ՝ զի կոյրն ոչ ինչ տեսանէ ամենեւին, սոյնպէս եւ մեղաւորն ոչ ինչ իմանայ յաստուածայնոցն:

Երկրորդ. զի է կոյր, որ բնական է, որպէս ի ծնէ կոյրն, եւ է, որ պատահմամբ, սոյնպէս է մեղաւոր, որ բնականապէս յիմար է, այսինքն՝ անհաւատն, որպէս այլազգիք, որ անխտիր գործեն զմեղս, եւ է որ յետոյ պատահմամբ, որպէս քրիստոնեայք յետ աւագանին ծննդեանն³:

Երրորդ. զի է կոյր, որ սուր է մտաւք եւ շարժի որպէս աչքաւոր, սոյնպէս եւ է մեղաւոր, որ ճարտարապէս իբրեւ զարդար կայ, սակայն մեղաւոր է, որպէս հրէայքն յայնժամ:

Չորրորդ. կոյր կոչի, որ բնական լոյսն պակասեալ է յաչացն, սոյնպէս եւ մեղաւոր կոյր կոչի, վասն զի խիղճ մտացն բարձեալ է ի նմանէ:

Հինգերորդ. զի զկոյրն եթէ ոք հարկանէ, ոչ գիտէ, թէ ով է⁴, սոյնպէս եւ մեղաւորն ոչ գիտէ, թէ յո՞ր չարիս ձգէ զնա սատանայ:

Վեցերորդ. զի ոմն կիսամասնեայ է կոյր, սոյնպէս եւ ոմն սակաւ մեղս ունի:

Եւթներորդ. զի ոմն բորոտ է աչքն, թէպէտ լոյս ունի, սոյնպէս եւ ոմանք հերձուածողք են եւ ոչ ունին զկատարեալ հաւատն եւ կոչին մեղաւորք:

¹ A B **չիք** ձեր ի ձեզ հաստատեալ եմ

² B **չիք**

³ C ծննդեան

⁴ C ոչ գիտէ ո՞վ էր

Ութերորդ. զի կոյրն զիտէ ստուգիւ, որ ոչ տեսանէ, սոյնպէս եւ մեղաւորք ոմանք զիտեն, զի մեղաւք լցեալ են, վասն այն զղջանան:

Իններորդ. զի անհնար է թագչել կուրութեան, սոյնպէս անհնար է մեղացն ոչ բերել պատիժ, թէ՛ աստ, թէ՛ անդ:

Տասներորդ. զի դժուարաւ բժշկի կոյրն, սոյնպէս եւ դժուարաւ ելանէ ոք ի մեղաց, մի՞թէ՞ իմաստուն բժիշկ լինիցի, վասն այն ասէ Տէր. «Թէ ասէք, թէ տեսանեմք, եւ մեղքն ձեր ի ձեզ հաստատեալ են» (Յովհ. Թ 41):

Աստ կատարումն է հինգերորդ գլխոյ երկրորդ հատորին:

Գլուխ Ժ

Ամէն, ամէն ասեմ ձեզ

Այս տասներորդ գլուխ է ըստ¹ կարգի եւ վեցերորդ ըստ հաստորի²

Եւ աստ զնի տասներորդ պատճառն, թէ Աստուած է Քրիստոս: Այսպէս, որ ոք էութեամբ եւ մեծութեամբ նոյն է ընդ Աստուծոյ, Աստուած է, իսկ Քրիստոս նոյնն է էութեամբ եւ մեծութեամբ ընդ Աստուծոյ, ապա ուրեմն Քրիստոս Աստուած է³:

Եւ գէութիւն եւ գմեծութիւն Քրիստոսի ցուցանէ աստ չորս կերպիւ. առաջինն է հաւատացելոցն ներգործութեամբ, որպէս⁴ ասէ. «Ես եմ դուռն եւ մուծանող» (հմմտ. Յովհ. Ժ 9): Երկրորդ. որ հովուէ գամենայն բարի եւ քաջ հովուութեամբ, որպէս ասէ. «Ես եմ հովուիւն քաջ» (Յովհ. Ժ 11): Երրորդ. հայրական հաղորդութեամբ, որպէս ասէ. «Յայր իմ, որ ետ ինձ [զնոսա], մեծ է քան զամենայն» (Յովհ. Ժ 29), այս է զԱստուածութիւն: Չորրորդ. իւր վկայութեամբն, որպէս ասէ. «Ես եւ Յայր իմ մի ենք» (Յովհ. Ժ 30):

Արդ, նախ եցոյց աւետարանիչս զվարդապետութիւն Քրիստոսի լուսաւորիչ⁵ գոլ: Աստ ցուցանէ զսոյն վարդապետութիւնս կենդանացոցիչ գոլ, զի յայս գլուխս բանիւ ցուցանէ, զի կենդանացոցիչ է, եւ յետ այսորիկ զգալի նշանաւ ցուցանէ: Եւ այս գլխոյս նախ ճառէ զհեզութիւն Քրիստոսի, առ ի յուսուցանել⁶, եւ երկրորդ՝ ճառէ զհարութիւն հրէից՝ առ ի զնա հալածել: Անդ եղեն յայնժամ նաւակատիքն յերուսաղէմ, այլ աստ ցուցանէ զաւրութիւն⁷ բարի հովուին եւ գողին, եւ զանազանութիւն նոցա երեք եղանակաւ⁸.

Առաջին. Վասն զանազան մտանելոյ ի հաւտն, որպէս ասէ. «Ամէն, ամէն⁹ ասեմ ձեզ, որ ոչ մտանէ ընդ դուռն ի գաւիթ [ոչխարացն], այլ

¹ B **չեք**

² B **չեք**

³ B **չեք** իսկ Քրիստոս նոյնն է ... ապա ուրեմն Քրիստոս Աստուած է

⁴ C որ

⁵ B լուսաւոր ինչ

⁶ B ցուցանել

⁷ C գորպիսութիւն

⁸ C յեղանակաւ

⁹ A **չեք**

ընդ այլ ելանէ, նա գող է եւ աւագակ, իսկ որ մտանէ ընդ դուռն¹, հովիւ է ոչ-խարաց» (Յովհ. Ժ 1-2):

Մեկնութիւն². Արդ, ի կարծոյ սոյնպէս բացայայտի. դուռն զաւրէնսն ասէ, հովիւ՝ զքահանայսն եւ զփարիսեցիսն, ոչխար՝ զժողովուրդն, գաւիթ՝ զխորանն հին, որպէս պատուական է ներքին տաճարն քան զգաւիթն, սոյնպէս մերս եկեղեցի, քան զխորանն իսրայէլացւոց:

Երկրորդ. Զի ամենայն ոք նախ զգաւիթն կոխէ եւ ապա ի ներքս³ մտանէ, սոյնպէս առաջին է այն, քան զմերս, այլ ընդ այլ ելանէ: Քահանայքն եւ փարիսեցիքն ոչ պահեցին զաւրէնս. գող զփարիսեցիսն ասէ, զի կեղծաւորք էին, աւագակ՝ քահանայքն, որ յայտնապէս յանցանէին⁴, իսկ հովիւ, որ մտանէ ընդ դուռն, Քրիստոս վասն իւր ասէ:

Եւ այլ կերպիւ մեկնեն վարդապետք. աստ⁵ անուամբ դրանն իմանի ուղիղ մուտ հովուութեան, իսկ այլ ընդ այլ ելանելն նշանակէ զթիւր մուտն ի հովուութիւն հոգւոց, եւ Քրիստոս ասէ յառաջիկայդ. «Ես եմ դուռն» (Յովհ. Ժ 7), զայն ցուցանէ, թէ որ լինի հովիւ ի վերայ ոչխարաց, պարտ է, զի ի Քրիստոսն ունիցի իշխանութիւն⁶ եւ զճշմարտութիւն Քրիստոսի եւ զսէրն առ Քրիստոս: Եւ զի հովիւ է Քրիստոս, զայս ճշմարտութիւնս եւ զիշխանութիւնս եւ զսէրս Քրիստոս⁷ գոյացութեամբ ունի, եւ այլք զերիսս զայս ունին հաղորդութեամբն ի Քրիստոս, եւ նոքա բարի հովիւք են, իսկ որք հաւատովն հերձուածող են եւ չունին ճշմարիտ իշխանութիւն եւ ոչ սիրեն զՔրիստոս, այլ զինքեանս, նոքա չար հովիւք են եւ չար որոմն սերմանեն եւ գողանան զմիտս եւ զհաւատս եւ սպանանեն զհոգիս ժողովրդեանն: Եւ թէ ոք ճշմարիտ հաւատացեալ է ի Քրիստոս եւ զճշմարիտ իշխանութիւն ընդ Քրիստոսի ոչ ունիցի, վարձկան ասի: Եւ այնպիսին գող ասի, զի ոչ խնդրէ զփրկութիւն ոչխարաց եւ ոչ զփառս Քրիստոսի, այլ զփառս անձին իւրոյ: Այլ առաւել գող եւ աւագակ ասի, որ առանց հաւատոյ եւ ուղիղ իշխանութեան զանձն հովիւ կացուցանէ բռնութեամբ, սա յատկաբար կորուսանէ զոչխարս եւ սպանանէ, իսկ վարձկանն չար աւրինակաւ միայն սպանանէ:

¹ A B **չիք** ընդ դուռն

² B **չիք**

³ C ի ներս

⁴ B անցանէին

⁵ C ըստ

⁶ A զիշխանութիւն

⁷ B **չիք**

Վասն դրան

Դարձեալ՝ դուռն տասն յատկութիւն ունի. նախ՝ զի նովաւ մտանեմք եւ ելանեմք: Երկրորդ՝ զի առաջին է ի մուտն, երրորդ՝ զի ամենեցուն է մուտ, չորրորդ՝ բանայ եւ փակէ, հինգերորդ՝ զմտեալսն ի ներքս պահէ, վեցերորդ՝ ուղղութիւն է, եւթներորդ՝ նեղութիւն է, ութներորդ՝ խոնարհութիւն է, իններորդ՝ բարձրութիւն է, տասներորդ՝ նախ¹ մի ոտամբ կոխեմք:

Եւ վեց են դրուներ. նախ՝ Քրիստոս, որպէս ասէ. «Ես եմ դուռն»: Երկրորդ. ակրէնքն, որպէս ցուցաւ: Երրորդ. Եկեղեցի Սուրբ՝ «Սիրէ Տէր զդրունս Սիրոնի» (Սաղմ. 22 2), ասէ: Չորրորդ. ծնունդն եւ մահն դուռն է հանդերձեալ կենացն: Հինգերորդ. դրուներ են զգայութիւնքս² հոգւոյն: Վեցերորդ. դրուներ են հաւատն եւ մկրտութիւն ի գործս բարեաց:

Գաւիթ չորս կերպիւ է. նախ՝ մարմնոյ շրջապատք: Երկրորդ. հին ժողովարանն գաւիթ է նորս Եկեղեցւոյ: Երրորդ. գաւիթ է ստորինս Եկեղեցի վերնոյն Երուսաղէմի, ըստ այնմ. «Ի գաւիթս Աստուծոյ մերոյ ծաղկեսցին» (Սաղմ. 71 14): Չորրորդ. գաւիթ է կայանք հոգւոցն վերնոց փառաց երկնաւոր արքայութեան: Յայս³ միտս ի կողմ հարաւոյ շինեմք զգաւիթս Եկեղեցւոյ, զի հոգիքն են ի լոյս հանգստեան եւ ի ջերմ սէրն Աստուծոյ:

Չորս են ոչխարք բանաւոր հաւտից. նախ՝ երկնաւոր բանակք: Երկրորդ. մարդկային ազգ ըստ մոլորեալ ոչխարին: Երրորդ. հրէիցն ժողովք յորդան ետ, որպէս խաչին ասէ: Չորրորդ. քրիստոնէից ժողովք, ըստ այնմ. «Արածեա՛ զոչխարս Իմ» (Յովհ. ԻՍ 16):

Եւ դռնապանք չորք են. նախ՝ դռնապան կոչի Հոգին Սուրբ: Երկրորդ՝ Մովսէս եւ այլ մարգարէքն: Երրորդ՝ հայրապետք եւ վարդապետք Եկեղեցւոյ: Չորրորդ՝ միտք բանական, ըստ այնմ. «Դռնապանին պատուէր տացէ, զի արթուն լինիցի⁴» (Սարկ. ԺԳ 34):

Այս ըստ մասին տեսութիւն:

Երկրորդ. Ձանազանութիւն է բարի հովուին ի գործոյն՝ ուղիղ առաջնորդելով ոչխարացն եւ յարաւտս ածելով⁵, որպէս ասէ.

Բան. «Նմա դռնապանն բանայ» (Յովհ. Ժ 3):

¹ C չիք բարձրութիւն է, տասներորդ՝ նախ

² B զգայութիւնս

³ A B C Ի յայս

⁴ A չիք, C լիցի

⁵ B յարածելով

Մեկնութիւն. Նախ՝ մարմնապէս աւրինակն, զի դոնապանն հովուին բանայ եւ ընդդէմ գողիցն փակէ, եւ ոչխարքն զձայն հովուին ճանաչեն ի սովորութենէ, որպէս ասէ Եսայի. «Մանեաւ եզն գստացիչ¹ իւր» (Եսայի Ա 3), եւ հովիւն ճանաչէ զնոսա յանուանէ եւ առաջի նոցա երթայ, եւ այլն յայտնի է: Դարձեալ՝ հոգեպէս ի Քրիստոս տեսանի, որպէս ասէ մեկնիչդ^{cxvii}. դոնապանն Մովսէս է, զի ի ձեռն նորա տուան աւրէնք, եւ բանալն է, որ յաղագս Քրիստոսի մարգարէացաւ. «Մարգարէ յարուցէ ձեզ Տէր Աստուած» (տե՛ս Բ Օր. ԺԸ 15), եւ թէ՛ «Տեսանիցէք զկեանս ձեր կախեալ»: Այլ եւ զաւրհնութիւն Յակովբայ վասն Յուդայի. «Մի՛ պակասեսցէ իշխան ի [Յուդայ եւ պետ յերանաց նորայ]², մինչեւ եկեսցէ [նա, որոյ իւրն է հանդերձեալքն]» (Ծննդ. ԽԹ 10): Դարձեալ՝ դոնապանն զՅոհաննէս ասէ, եւ բանալ վկայութեամբն, որ յաղագս Քրիստոսի:

Բան. «Եւ ոչխարքն ձայնի նորա լսեն» (Յովհ. Ժ 3):

Մեկնութիւն. Որպէս առաքեալքն եւ հաւատացեալքն ի ժողովարանին:

Բան. «Կոչէ յանուանէ» (Յովհ. Ժ 3):

Մեկնութիւն. Նախ՝ զերկնաւորսն, որպէս ասէ Դաւիթ. «Զամենեսեան զնոսա³ յանուանէ կոչէ» (Սաղմ. ԾԽԶ 4): Երկրորդ. զթիւ ընտրելոցն⁴ անուանք ձեր գրեալ են յերկինս: Երրորդ. կոչեաց յանուանէ զառաքեալսն: Չորրորդ. զամենայն հաւատացեալս յաւազանէն կոչէ:

Բան. «Ձամենեսեան⁵ հանէ» (տե՛ս Յովհ. Ժ 3):

Մեկնութիւն. Նախ՝ ի հաւատոս, երկրորդ՝ յարգարութիւնս, երրորդ՝ յԱւետարանս, չորրորդ՝ յերկինս. «Ուր եսն են, անդ եւ պաշտաւնեայն [իմ եղիցի]» (Յովհ. ԺԲ 26):

Բան. «Առաջի նոցա երթայ» (Յովհ. Ժ 4):

Մեկնութիւն. Նախ՝ քարոզութեամբ, երկրորդ՝ վարուք, երրորդ՝ չարչարանաւք, չորրորդ՝ յարութեամբն եւ փառաւք: Սոյնպէս պարտ է առնել բարի հովուաց եւ առաջնորդաց Եկեղեցոյ՝ հանել զժողովուրդն ի խաւարէ մեղաց եւ անգիտութեանց եւ լինել առաջի նոցա բարի աւրինակաւ առաքինութեան⁶ վարուց:

¹ B ստացիչ, C գտածիչ

² C իշխան ի քէն

³ A B չիք

⁴ C ընտրելոց

⁵ A B զամենայն

⁶ A B չիք

Երրորդ. *Ձանազանութիւն ցուցանէ բարի հովուին եւ չար, որպէս ասէ.*

Բան. «Եւ ոչխարքն զհետ նորա երթան, զի ճանաչեն զձայն նորա¹» (Յովհ. Ժ 4):

Մեկնութիւն. *Սոյնպէս ժողովուրդն զհետ բարի հովուին ընթանայ, որպէս զհետ Քրիստոսի բանիցն եւ վարուցն եւ այլ առաքինութեանց²: Իսկ չար հովուացն, որպէս ասէ.*

Բան. «Ձաւտարի զհետ ոչ երթիցեն³, այլ փախիցեն ի նմանէ⁴, զի ոչ ճանաչեն զձայն աւտարաց⁵» (Յովհ. Ժ 5):

Մեկնութիւն. *Ի չորս բաժանեաց զհովիւս՝ զերկուսն բարի հովիւ. նախ՝ զՔրիստոս, երկրորդ՝ զճշմարիտ եւ զուղղափառ առաջնորդս Եկեղեցւոյ: Եւ զերկուսն՝ չար. նախ՝ զփարիսեցիսն, երկրորդ՝ զհերձուածողս եւ զծոյլս, եւ աւտար զնոսա⁶ քարոզութեամբն եւ վարուքն: Եւ աւտար է նախ՝ որ յեկեղեցւոյ որոշեալ լինի: Երկրորդ. զի յայտնի մոլորեալ ի հերձուածս: Երրորդ. ի կարգէն թիւրեալ: Յայնպիսի աւտարացն պարտ է ամենեւին ի բաց փախչել:*

Եւ զիտեւի է, զի աստ անուամբ ոչխարաց նախ իմանին ամենեքեան, որք ունին շնորհս յԱստուծոյ, այսինքն՝ հաւատ եւ սէր յայնմ ժամանակի: Երկրորդ. իմանին միայն նախասահմանեալքն յԱստուծոյ ի փրկութիւն, յորում ժամանակս եւ իցեն: Եւ սոքա երկոքին ոչխարք ոչ լսեն զձայնն եւ ոչ հետեւին աւտարին, այլ միայն ճշմարիտ հովուին, զի նոքա, որք ունին զշնորհս, մնալով ի շնորհս, ոչ մեկնին ի ճշմարիտ հովուէն, այլ թէ թողուն զշնորհս, կարեն թողուլ եւ զճշմարիտ հովիւն: Եւ դարձեալ՝ նախասահմանեալն⁷ յԱստուծոյ ի փրկութիւն ոչ որոշին ի ճշմարիտ հովուէն, զի ընդ ժամանակի նախասահմանեցաւ հնազանդիլ Քրիստոսի: Եւ ասացեալ բանքս Քրիստոսի ծածուկ էր, զի առակաւ էր, որպէս ասէ.

Բան. «Ձայս առակ ասաց նոցա⁸ Յիսուս» (Յովհ. Ժ 6):

Մեկնութիւն. *Այսինքն՝ փարիսեցւոցն: Առակ ասի, յորժամ բան ինչ վասն այլոյ բանի դնի, կամ յորժամ իր ինչ նշանակէ եւ*

¹ A B *չիք* զի ճանաչեն զձայն նորա

² A B եւ այլոց

³ A B երթան

⁴ A B *չիք* ի նմանէ

⁵ A B *չիք* զձայն աւտարաց, C զձայն նորա

⁶ C *չիք*

⁷ C նախասահմանեալքն

⁸ A B *չիք*

նովաւ այլ ինչ իր ցուցանի: Եւ թէ վասն է՞ր առակաւ խաւսէր Քրիստոս, ասացաւ հատորն համարն: Եւ զի նոքա ոչ ծանեան զառական Քրիստոսի, վասն այն պարտ էր մեկնել զնա, որպէս զկնի դնէ:

Բան. «Ասէ ցնոսա Յիսուս» (Յովհ. Ժ 7):

Մեկնութիւն. Եւ զի առակն Քրիստոսի երկու մասն ունէր՝ մին, զոր ընդ այլ մտանէ, գող է եւ աւազակ, եւ զայս նախ մեկնէ: Երկրորդ. զի որ մտանէ ընդ դուռն, հովիւ է ճշմարիտ: Եւ զայս երկրորդ մեկնէ: Անդ. «Ես եմ հովիւն քաջ», իսկ աստ վասն առաջնոյն ասէ:

Բան. «Ամէն, ամէն¹ ասեմ ձեզ², [զի] ես եմ դուռն ոչխարաց» (Յովհ. Ժ 7):

Մեկնութիւն. Քրիստոս դուռն ասի³, զի նովաւ մարդիկ առ Աստուած մտանեն, եւ զի առաջին մասն առակին ոչ միայն զդուռն յիշէ, այլ եւ զգալն, վասն այն զկնի մեկնէ զգալն:

Բան. «Ամենքեան, որ յառաջ քան զիս եկին, գողք էին եւ աւազակք» (Յովհ. Ժ 8):

Մեկնութիւն. Զայս ոչ է պարտ իմանալ վասն մարգարէիցն, որ յԱստուծոյ առաքեցան, այլ նախ վասն նոցա, որք եկին առանց հաւատոցն Քրիստոսի, զի ի սկզբանէ աշխարհի, որք փրկեցան, հաւատովն Քրիստոսի փրկեցան, թէպէտ հաւատ նոցա ծածուկ էր եւ մերս յայտնի, այլ որք ոչ ունէին զհաւատն Քրիստոսի, ոչ մտին ընդ դուռնս այս, գողք էին եւ աւազակք:

Երկրորդ. իմանի բանս վասն Յուդայի եւ Թեւդայի գալիլեացոյ, որ ի Գիրս Գործոցն է գրեալ (հմմտ. Գործք Ե 34-42), որք յանձնէ եկին եւ ոչ առաքմամբն Աստուծոյ, որպէս ասէ Յովսէպոս. «Թեւդաս կախարդ ոմն էր, որ խաբեաց զբազումս ի ժողովրդենէն Իսրայէլի եւ տարաւ զնոսա մինչեւ Յորդանան գետ՝ խոստանալով նոցա բաժանել զՂուրն եւ անցուցանել անթաց ոտիւք, որպէս եւ հարքն նոցա յառաջագոյն անցին», իսկ Յուդաս գալիլեացի ի ժամանակս ծննդեանն Քրիստոսի արգելոյր զժողովուրդն հրէից ի հնազանդութենէ կայսեր եւ ի հարկ⁴ տալոյ, եւ բազումք հետեւեցան նմա, որք ոչ էին ճշմարիտ ոչխարք: Նոքա էին աւտարք եւ գողք, զի Թեւդասն կախարդութեամբ պատրէր զժողովուրդն, եւ Յուդայ գալիլեացի յայտնի իբրեւ զաւազակ, ասէր զինքն թագաւոր Իսրայէլի:

¹ A չիք

² A B չիք ասեմ ձեզ

³ B դուռն է ոչխարաց

⁴ B հարկս

Երրորդ. Իմանի բանս վասն սաղուկեցւոցն, որ աւտարացան ի բանից եւ ի կամաց եւ ի գործոց մարգարէից, եւ ոչ լուան նոցա ոչխարքն, որպէս լուսաւորեալն ի կուրութենէ, որպէս յայտ է ի մեկնիչդ^{օxxviii}:

Եւ դուռն կոչի

Բան. «Ես եմ դուռն» (Յովի. Ժ 9):

Մեկնութիւն. Որպէս այլուր ճանապարհ կոչի¹ եւ որթ անուանեաց զինքն եւ այժմ դուռն կոչէ: Եւ այս է առաջին, որ ցուցանէ, թէ Աստուած է Քրիստոս հոլթեամբ եւ մեծութեամբ հաւասար է Աստուծոյ, որպէս ասէ՝ ես եմ դուռն եւ մոլծանող հաւատացելոց:

Եւ ի վերայ այնմ բանի լինի վեց իմն հարց.

Առաջին. Վասն է՞ր Քրիստոս դուռն կոչի:

Նախ՝ զի Քրիստոսիւ մտանեն մարդիկ առ Աստուած, ըստ այնմ. «Ոչ ոք գայ առ Հայր, եթէ ոչ ինեւ» (հմմտ. Յովի. Ժ 9): Երկրորդ. զի ոմանց փակէ եւ ոմանց բանայ, այսինքն՝ անհաւատից եւ հաւատացելոց, որպէս յիմար կուսից եւ իմաստոց: Երրորդ. զի պահէ զորս ի տանն են², եւ Քրիստոս է պահապան քրիստոնէից: Չորրորդ. զի մուտ եւ ելն նովաւ լինի, որպէս ասէ. «Ընդ իս մտցէ եւ ելցէ» (հմմտ. Յովի. Ժ 9), եւ այլ յատկութիւն ասացաւ ի վերոյ:

Երկրորդ հարց. Վասն է՞ր ասէ յաւդիւն՝ դուռն:

Պատասխան. Նախ՝ զի յատկացի ի հասարակ դրանց, երկրորդ՝ զի կենաց է դուռն, երրորդ՝ զի երկնից³, չորրորդ՝ առ Հայր մտից:

Երրորդ հարց. Վասն է՞ր յոմանս Եկեղեցիս միափեղկ է դուռն եւ յոմանս՝ երկփեղկ:

Պատասխան. Երկոքինն խորհրդաւորք են. նախ՝ զի ետես Յոհաննէս ի տեսլեան զդուռն վերին քաղաքին յողջոց մարգարտաց, իսկ Սողոմոն արար զդուռն տաճարին երկբացիկս: Դարձեալ՝ միափեղկեանն զմիութիւն Բանին մարդացելոյ⁴ նշանակէ, իսկ երկփեղկն զհոգի եւ զմարմինն Քրիստոսի:

Եւ սուտ են, որ ասեն զԱստուածութիւն եւ զմարդկութիւն նշանակէ. նախ՝ զի Աստուածութիւն եւ մարդկութիւն ոչ բաժանեցան, այլ հոգի եւ մարմինն: Երկրորդ. զի Սողոմոն արար զդուռնս երկբացիկս ի գիոց եւ պատեաց ոսկով, որ ցուցանէր

¹ C կոչեաց

² C տանէն

³ B յերկնից

⁴ C մարդացելոյն

փայտն զանապական մարմին եւ հոգին, եւ ոսկին՝ զԱստուածութիւն միաւորեալ: Երրորդ. զի ողջ մարգարիտն նշանակէ զԲանն միացեալ ի մարմնի: Չորրորդ. ասէ աստ. «Ես եմ դուռն»՝ միաւոր, եւ ոչ՝ դրունք՝ բազմաւոր: Եւ զի մուտ դրանն, որ է բացուածք ընդ որ մտանեն, որ ասի դուռն, եւ այս միաւոր է եւ ոչ բազմաւոր, զի ընդ տախտակն թէ մի, թէ¹ բազում ոչ ոք մտանէ, այլ բացուածն, որ մի է, որով զինքն նշանակեաց Տէրն:

Չորրորդ հարց. Ձի՞նչ է. «Ընդ իս մտցէ եւ ելցէ» (Յովհ. Ժ 9):

Պատասխան. Նախ՝ հաւատովն մտցէ եւ առ իս ելցէ: Երկրորդ. մտցէ առ իս եւ ելցէ յերկինս՝ առ Հայր: Երրորդ. մտցէ յԵկեղեցիս եւ ելցէ յերկինս: Չորրորդ. մտցէ ի շնորհս եւ ելցէ ի փառս, այսինքն՝ Քրիստոսիւ մտանեմք ի հաւատս եւ յաշխարհիս թշուառութենէն ելանեմք ի փառս:

Հինգերորդ հարց. Ձի՞նչ է ճարակն:

Պատասխան. Չորս ինչ. նախ՝ դալար արաւտն յաւիտենական կենդանութեան: Երկրորդ. աւետարանական վարդապետութիւն Քրիստոսի: Երրորդ. մարմին եւ արիւնն փրկական: Չորրորդ. ի սեղան Հաւրն բազմեցուցանել եւ անցեալ պաշտել, այսինքն՝ յիմաստութեանց եւ ի տեսութեանց փառաց Աստուածութեանս կերակրեցից զնա:

Վեցերորդ հարց. Ձի՞նչ է ճարակք բազմաւորապէս կոչէ:

Պատասխան. Վասն բազում երանութեանց մարդկային մասանց, զի հինգ պատճառաւ ասէ. «Մտցէ եւ ելցէ», նախ՝ զի այս է սահման դրան, զի ել եւ մուտ ընդ նոյն արասցեն: Երկրորդ. զի ոչխարքն արտաքս ճարակին յանդաստանս եւ ձմեռն ի տան: Երրորդ. ցուցանէ խորհրդաբար, զի ընտրեալքն ճարակեն մտածութեամբ մտանելով առ Աստուած եւ արտաքս հային՝ խոկալով ի գործս Նորա: Չորրորդ. ցուցանէ, թէ միտք մեր կերակրին հայելով ի հոգեւոր եւ իմացական² իրս իբրեւ ի ներս եւ հայելով ի զգալի իրս իբրեւ արտաքս: Հինգերորդ. ցուցանէ, թէ երանեալքն կերակրին ի միտս՝ հայելով զԱստուածութիւն Քրիստոսի եւ արտաքս տեսանելով զգալապէս զմիաւորեալ մարդկութիւն Քրիստոսի³: Եւ վասն այսմ պատճառի ճարակք ասէ, որ է արաւտք բազմաւորական:

¹ Ե չիք թէ մի, թէ

² A B յիմացական

³ Ե չիք եւ արտաքս ... մարդկութիւն Քրիստոսի

Յորժամ եցոյց զինքն զուռն զուլ, զկնի ցուցանէ զմտեալսն, որք ոչ Քրիստոսիւ՝ զողս զուլ, որք ոչ եկին ի փրկութիւն ժողովրդեան¹, այլ ի մահ:

Բան. «Գող ոչ գայ², եթ ոչ զի գողացի եւ սպանցէ եւ կորուսցէ³» (Յովհ. Ժ 10):

Մեկնութիւն. Երկու բացասութիւն ի մի ստորասութեան տեղի դնէ⁴, զի այս է ըստ մարմնոյ գողի խորհուրդն եւ կամքն եւ գործ⁵, որ ասաց:

Եւ հոգեպէս գող հինգ կերպիւ ասեն. նախ՝ փարիսեցիքն եւ սաղուկեցիքն, եւ Յուդա եւ Թեւդաս, որ յառաջ քան զՔրիստոս եկին եւ ի չարիս առաջնորդէին: Երկրորդ. յետ Քրիստոսի հերձուածողք եւ չար առաջնորդք Եկեղեցւոյ, որ մոլորութիւն են ժողովրդեանն եւ կորուստ: Երրորդ. գող ասի նոյն ինքն սատանայ, որ խաբելով մտանէ ի մարդ: Չորրորդ. գող ասի մեղք, որ կորուսի է հոգւոց: Եւ չորքս այսոքիկ չար են յայտնապէս, իսկ հինգերորդ՝ գող ասի մահն, ըստ այնմ. «Ո՛չ գիտէք յորում աւուր գողն ձեր գայ» (հմմտ. Ղուկ. ԺԲ 39): Եւ սա միջակ է գող, զի բարեացն բարի հանդիպի եւ չարեացն՝ չար:

Բան. «Ես եկի, զի զկեանս ունիցիմ, եւ առաւել եւս ունիցիմ» (Յովհ. Ժ 10):

Մեկնութիւն. Գալն ի յերկնից զմարդեղութիւն ասէ, եւ ընդդէմ չար գողոցն զկեանս տայ, զի ունիցին, եւ առաւել եւս ունիցին:

Վեց է իմացումն. նախ՝ շնորհքն, որ աստ ունիմք, կեանք է հոգւոյ, որպէս ասէ Պաւղոս ի Հռոմայեցիսն. «Շնորհքն Աստուծոյ կեանք են յաւիտենական» (տե՛ս Գռոմ. Զ 23), վասն որոյ ասէ. զկեանս ունիցիմ, եւ առաւել եւս ընդունիցիմ⁶ զկատարումն շնորհաց յարքայութեան երկնից: Երկրորդ. առաւել կեանս զխորհուրդ նոր աւրինացս ասէ, զի թէպէտ պատարագ հնոյն շնորհս տայր, ոչ յինքեանց, այլ միայն վասն բարութեան ընդունողին, նոյնպէս եւ թլփատութիւն ի սկզբնական մեղացն մաքրէր, այլ ոչ այնպէս, որպէս մկրտութիւն եւ Պատարագն Սուրբ: Երրորդ. առաւել կեանս զյաւիտենականն ասէ ի վերայ ժամանակեայս, որպէս ասէ մեկնիչդ^{cxix}: Չորրորդ. որպէս մեղքն մահ է եւ առաւել տանջանք,

¹ C ժողովորդեանն

² C չէք գող ոչ գայ

³ C չէք եւ կորուսցէ

⁴ C չէք ստորասութեան տեղի

⁵ C խորհուրդ եւ կամք եւ գործք

⁶ B ունիցիմ

նոյնպէս արդարութիւն կեանք է, եւ առաւել կեանք՝ ազատն ի տանջանաց: Հինգերորդ. աստ յուսով եւ զաւրութեամբ կենդանացաք եւ առաւել անդ արդեամբ եւ ներգործութեամբ: Վեցերորդ. աստ հոգևով միայն կենդանացոյց եւ անդ հոգևով եւ մարմնով յարուցանէ, զայն առեալ կեանք ասէ:

Յորժամ եցոյց Քրիստոս զառաջին մասն առակին, զի ընդ այլ մտեալքն գողք են եւ աւագակ, զկնի ցուցանէ զմիւս մասն առակին, որ է բարի հովիւ մտեալ ընդ դուռն:

Թէ հովիւ է Քրիստոս

Բան. «Ես եմ հովիւն քաջ» (Յովհ. Ժ 11):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ բարի: Եւ այս է երկրորդ բանն, որ ցուցանէ, թէ Աստուած է Քրիստոս եւ հոլութեամբ եւ մեծութեամբ հաւասար է Աստուծոյ, որ զամենայն հովուէ բարի եւ քաջ հովուութեամբ, որպէս ասէ. «Ես եմ հովիւն քաջ»: Եւ մի երկմտեսցիս վասն նուաստ անուանս, զի ոչ միայն հովիւ ասէ, այլեւ բարի, որ Աստուծոյ է յատուկ, ըստ այնմ. «Ձիք ոք բարի, բայց մի Աստուած» (Ղուկ. ԺԸ 19): Նաեւ զՀայր մարգարէքն հովիւ կոչէին, ըստ այնմ. «Ո՞ հովուեսդ Իսրայէլի, նայեաց եւ փրկեաց¹ զմեզ» (տես Սաղմ. 70 2-4): Դարձեալ՝ որպէս Քրիստոս զինքն լոյս անուանէ վասն խաւարելոյն, եւ կեանք՝ վասն մահացելոյն, եւ բժիշկ հիւանդաց², սոյնպէս եւ հովիւ կոչեաց վասն ցրուելոյն, փոխարկաբար շփոթմամբ միաւորելն է³, որպէս ալիւր եւ ջուր, եւ փոխաորապէս⁴ անշփոթ միաւորութիւն, որպէս հուր եւ երկաթ եւ որպէս լոյս ընդ աւդ:

Վասն յատկութեան հովուին

Եւ վեց յատկութիւն հովուին, որ աստ ասաց. նախ՝ զի ընդ դուռն մտանէ ի փարախն: Երկրորդ. զի դռնապանն բանայ: Երրորդ. զի ոչխարքն ձայնի նորա լսեն: Չորրորդ. զիւրսն կոչէ յանուանէ: Հինգերորդ. զի հանէ զիւրսն ամենայն: Վեցերորդ. զի առաջի նոցա երթայ:

Դարձեալ ասեմք տասն յատկութիւն հովուին, որպէս ասէ Դաւիթ. «Տէր հովուեսցէ զիս» (Սաղմ. 118 2), նախ. «Ի վայրի դա-

¹ C փրկեա

² C վասն հիւանդաց

³ B միաւորեալն է

⁴ C փոխատրաբար

լարևոջ բնակեցոյց» (Սաղմ. ԻԲ 2), *այսինքն՝ ի վայրենացեալ գիտութիւնս Սուրբ Գրոց: Երկրորդ. «Առ ջուրս հանգստեան սնոյց»* (Սաղմ. ԻԲ 2), *այսինքն՝ մկրտութեամբ սուրբ ականանին: Երրորդ. առաջի հատին ընթանայ, ըստ այնմ. «Երթամ եւ պատրաստեմ ձեզ տեղի»* (Յովհ. ԺԴ 2): *Չորրորդ. ընդ թշնամիսն պատերազմի, որ է սատանայ եւ մահ եւ մեղք: Հինգերորդ. զմոլորեալսն դարձուցանէ ըստ առակի անառակին* (հմմտ. Ղուկ. ԺԵ 11-32): *Վեցերորդ. զկորուսեալն գտանէ, որպէս զգրամն* (հմմտ. Ղուկ. ԺԵ 8-9): *Եւթներորդ. զբեկեալն պատէ, որպէս զկիսամահ վիրաւորեալն* (հմմտ. Ղուկ. Ժ 29-37): *Ութերորդ. զգաւրավարսն պահէ, որպէս՝ «Ընդ¹ ձեզ եմ զամենայն ակուրս»* (տե՛ս Մատթ. ԻԸ 20): *Իններորդ. ի վերջ ակուրն ի փարախն ժողովէ², այսինքն՝ ի կատարածի երկնաւոր³ փարախն: Տասներորդ. հովուական բանիւք մխիթարէ, այսինքն՝ «Ի սեղան Հաւրն բազմեցուցանէ»* (հմմտ. Մատթ. ԻԵ 34), - *ասէ:*

Իսկ յաւրիւն ասելն՝ հովիւն, եւ ոչ սոսկ՝ հովիւ, չորս ինչ նշանակէ. նախ՝ ցուցումն է եզական ի հասարակ հովուութեանց: Երկրորդ. նշանակ է ծանալթութեան յառաջին ժամանակաց: Երրորդ. որոշող է յատկութեան եւ բարի հովուին եւ չարեաց: Չորրորդ. ընդդէմ է եւ ներհակ հովուին մահացու, ըստ որում. «Մահ հովուեսցէ զնոսա» (Սաղմ. ԽԸ 15), *եւ աստ կենաց է հովիւ:*

Բան. «Յովիւ քաջ դնէ զանձն ի վերայ ոչխարաց⁴» (Յովհ. Ժ 11):

Մեկնութիւն. Չորս է իմացումն. նախ՝ զի ազնիւն վասն անարգին ոչ մեռանի, այլ անարգն վասն ազնուին մեռանիցի, վասն որոյ հովիւն վասն ոչխարին ոչ մեռանի, թէպէտ աշխատի եւ պահէ, այլ ոչխարն վասն մարդոյն մեռանիցի, իսկ հոգի մարդոյն ազնիւ է քան զմարմինն, վասն որոյ հովիւն հոգւոց վայելչաբար դնէ զմարմնոյ կենդանութիւն վասն փրկութեան հոգւոց հատին: Երկրորդ. ընդդէմ է չար հովուացն, որ սպանանէ զոչխարս, այլ նա կեցուցանէ: Երրորդ. զի վասն փրկութեան մարդկան մեռանի, այլ ինքն ոչ է պարտական մահու, զի ոչ արար մեղս: Չորրորդ. զի կամաւ եւ գիտութեամբ մեռանի, ասէ զայս յառաջագոյն:

Ասաց զզանազանութիւն բարի եւ չար հովուաց, այժմ ասէ զանազանութիւն վարձկանաց:

Բան. «Իսկ վարձկանն, որ ոչ է հովիւ» (Յովհ. Ժ 12):

¹ C *չիք*

² A B *չիք*

³ C յերկնաւոր

⁴ A B *չիք*

Մեկնութիւն. Նախ՝ գիտելի է, զի վարձկանն կրկին է, այսինքն՝ բարի եւ չար: Բարի վարձկան է, որ վասն հոգւոյ եւ յաւիտենից կենացն աշխատի, որպէս մարգարէքն եւ արդարքն սուրբ: Եւ չար վարձկան է, որ վասն մարմնոյ եւ ժամանակիս լինի, ոչ մարմնոյ վարձկանաց ասեմ, այլ հոգւոյ, որպէս եպիսկոպոսք, վարդապետք, որ վասն մարմնոյ շահի եւ փառաց աշխարհի լինին, նոյնպէս եւ կրկին են ծառայական երկիւղն. բարի է, որ վասն հոգւոյն տանջանաց երկնչի, եւ չար, որ վասն մարմնոյն:

«Իսկ վարձկանն, որ ոչ է հովիւ», զմարգարէսն ասէ, եւ զարդարսն, որ փոխարէն աշխատութեան գերանութիւն ընկալան:

Ձանազանութիւն մարգարէից եւ Տեառն¹

Եւ գիտելի է, զի մարգարէքն եւ արդարք չորս իրաւք հաւասարեն ընդ Տեառն եւ չորս իրաւք պակաս:

Եւ հաւասար են. նախ՝ զի ի կոոցն դարձուցանէին զժողովուրդն: Երկրորդ. ի մեղաց հանէին: Երրորդ. զհաւատն Քրիստոսի ուսուցանէին: Չորրորդ. վասն սիրոյն Աստուծոյ մեռանէին եւ սրբութիւն գործէին:

Ձայտոսիկ եւ Տէրն արար, իսկ պակաս եւ տկարք եղեն. նախ՝ զի վասն ոչխարացն ոչ կարացին մեռանել: Երկրորդ. զանէծս Արամայ ոչ բարձին: Երրորդ. ի մահու հոգւոյ եւ մարմնոյ² ոչ ազատեցին: Չորրորդ. զփառս եւ գերանութիւն մարդկան ոչ տուին: Եւ զայտոսիկ հովիւն քաջ կատարեաց:

Դարձեալ՝ վարձկան վասն վարձուն ասի, եւ այն է, որ վերակացու լինի վասն աւգտի ժամանակաւորացս, որ վարձ կոչի, որպէս ասէ յառակս³ անառակին. «Ի տան հաւր իմոյ վարձկանք բազում են» (տե՛ս Ղուկ. ԺԵ 17), իսկ երկնաւոր փառքն ոչ ասի վարձ, այլ ի հասարակ սովորութենէ վասն աշխատանաց հատուցմանն վարձ ասի, ըստ այնմ. «Վարձք ձեր բազում են յերկինս» (Մատթ. Ե 12), իսկ երկնային փառքն յատկաբար ժառանգութիւն կոչի, որ հատուցանի որդւոց, իսկ վարձկանն, որ հայի յերկրաւոր իրս, ոչ է ճշմարիտ հովիւ, որպէս ասէ.

Բան. «Որոյ ոչ իւր են ոչխարքն» (Յովհ. Ժ 12):

Մեկնութիւն. Աստ անուամբ հովուին իմանի տէր ոչխարացն, որ պահէ զոչխարն իբրեւ զիւր, եւ վարձկանն վասն վարձուն

¹ C չէք

² B ի մահոյ մարմնոյ եւ հոգւոյ

³ B առակս

պահէ եւ ոչ վասն ոչխարաց, վասն որոյ ի նեղութեան ժամանակի հեռանայ յոչխարաց, որպէս ասէ.

Թէ գայլ է սատանայ

Բան. «Իբրեւ տեսանէ զգայլն, զի գայ» (Յովհ. Ժ 12):

Մեկնութիւն. Գայլ կոչի սատանայ վասն տասն պատճառի: Դարձեալ գիտելի է, զի երեքն են գայլք եկեղեցւոյ. նախ՝ սատանայ, երկրորդ՝ հերձուածողք, երրորդ՝ չար իշխանք, որ բռնութեամբ ածեն ի մեղս: Եւ յորժամ ի զանազան չարիս կործանին ոչխարքն, գիտասցեն, եթէ¹ եկեալ է սատանայ, զոր պարտ է աղաթիւք ընդդէմ կալ սատանայի եւ ուղիղ վարդապետութեամբ հերձուածողաց ընդդիմանալ, եւ բռնաւոր իշխանին բանադրական բանիւ կամ մխիթարելով զոչխարսն: Այլ այսու զանազանի վարձկանն ի գայլոցն, զի թէպէտ վարձկանն ոչ խնդրէ զփրկութիւն բանական ոչխարաց, սակայն ոչ հալածէ զնոսա, այլ պահէ վասն ընչից շահելոյ ի նմանէ, եւ յորժամ ոչ շահի, փախչի, որպէս ասէ.

Բան. «Թողու զոչխարսն եւ փախչի» (Յովհ. Ժ 12):

Մեկնութիւն². Կրկին է փախչելն, կամ տեղւոջէ ի տեղ ընթանայ, կամ զի ոչ ինչ աւգնէ ոչխարացն:

Բան. «Եւ գայլն յափշտակէ զնոսա³ եւ ցրուէ» (Յովհ. Ժ 12):

Մեկնութիւն. Յայնժամ յափշտակին, յորժամ ի մեղս ածին, եւ յայնժամ ցրուին, յորժամ ի հաւատոցն բաժանին, ապա ասէ զպատճառ փախչելոյն:

Բան. «Քանզի վարձկան է եւ չէ փոյթ նմա⁴ վասն ոչխարացն⁵» (Յովհ. Ժ 13):

Մեկնութիւն. Այսինքն⁶ միայն հպի ի ժամանակաւոր իրս եւ ոչ սիրէ վասն ինքեան, այլ վասն շահին, եւ յորժամ շահն պակասի, թողուն եւ փախչին:

¹ A թէ

² B **չիք** Մեկնութիւն. աստ անուամբ հովուին իմանի ... Բան. «Թողու զոչխարսն եւ փախչի»

Մեկնութիւն

³ A B **չիք**

⁴ A B **չիք**

⁵ A **չիք**

⁶ B **չիք**

Վասն ճանաչմանն¹

Յորժամ ասաց վասն բարի հովուաց եւ չարաց եւ վարձկանաց, այժմ ասէ զանազանութիւն ոչխարաց:

Եւ զայս կրկին նշանաւ. նախ՝ վասն անդրադարձութեան ճանաչման հովուին եւ ոչխարաց, որպէս աստ ասէ. «Ճանաչեմ զիմսն եւ ճամաչիմ յիմոցն» (Յովհ. Ժ 14): Երկրորդ. վասն սիրոյ հովուին, որ ունի առ ոչխարս, անդ. «Եւ զանձն իմ դնեմ ի վերայ ոչխարաց» (Յովհ. Ժ 14):

Եւ զառաջինն ասէ.

Բան. «Ես եմ հովուին քաջ. եւ ճանաչեմ զիմսն եւ ճամաչիմ յիմոցն²» (Յովհ. Ժ 14):

Մեկնութիւն. Որպէս մարմնաւոր հովուին ճանաչէ զոչխարս իւր դրոշմամբ եւ կերպիւն եւ խնամելովն, նոյնպէս եւ ոչխարն զհովուին ճանաչէ, միշտ ի նա հայելով եւ ձայնիւն եւ տածելովն, այսպէս եւ³ ճշմարիտ հովուին Քրիստոս ճանաչէ զհաւատացեալս հաւատով եւ մկրտութեամբն եւ բարի գործով եւ Աւետարանին շնորհաւք:

Դարձեալ՝ ճանաչումն Աստուծոյ կրկին է. նախ՝ տեսական ճանաչումն, եւ այսու Աստուած զամենայն գիտէ զբարի եւ զչար, որպէս ասէ Պաւղոս. «Ամենայն ինչ մերկապարանոց կայ առաջի [աչաց] նորա» (Եբր. Դ 13): Երկրորդ. ասի ճանաչումն Աստուծոյ հաճոյական սիրով եւ հոգացողութեամբ, եւ Քրիստոս այս կրկին կերպիւս⁴ ճանաչէ զհաւատացեալս իւր: Դարձեալ՝ ճանաչէ Աստուած զեղեալսն եւ զլինելոցն եւ զծածուկս սրտին: Եւ սոյնպէս ճանաչէ Քրիստոս, զոր ոչ ճանաչէ մարդ: Դարձեալ՝ որպէս մեկնիչդ ասէ⁵ անդ ճանաչէ Քրիստոս, զի հատուցանէ բազում վարձս եւ յաճախ պարգեւս եւ փառս անկողոպտելիս:

Եւ զայս չորս մտաւք իմացիս. նախ՝ առ որդիսն եւ վարձկանսն⁵ եւ ծառայսն է⁶: Երկրորդ. ի հոգի, ի մարմին եւ ի միտս: Երրորդ. վասն հաւատոյ եւ յուսոյ եւ սիրոյ: Չորրորդ՝ հարիւրաւոր, վաթսուներոր եւ երեսներոր:

Բան. «Որպէս գիտէ զիս Յայր, գիտեմ եւ ես զՅայր⁷» (Յովհ. Ժ 15):

¹ C ճանաչման
² A B չիք
³ C չիք
⁴ B կերպիւ կրկին
⁵ C վարձկանս
⁶ A B ծառայականսն է
⁷ A B չիք, C եւ ես գիտեմ զՅայր

Մեկնութիւն. Նախ՝ զի¹ գիտութեամբն Հաւր Հաւասար է, ապա եւ հոլթեամբն ընդ Հաւր Հաւասար Աստուած է, եւ զայս մի իմանալ բաժանմամբ, այլ միութեամբ, զի որպէս հոլթեամբ միացեալ է Բանն Աստուած ի մարդկութիւն իւր եւ մի է բնութեամբ եւ մի է անձամբ, սոյնպէս մի է եւ գիտութեամբ, մի է եւ կամաւք, եւ որպէս մարդկայինս ընդ Բանն Աստուած միաւորեալ մի է անբաժանելի, սոյնպէս եղական գիտութիւն ընդ անեղ գիտութեան է միացեալ եւ ստեղծական կամք ընդ անստեղծ կամացն է միաւորեալ, զի յետ անճառ միաւորութեան Բանին եւ մարմնոյն, այլ ոչ ունի երկուութիւն եւ ոչ բաժանումն, եւ որ բաժանէ ի Քրիստոս իր ինչ ի բնաւորական գոյացութեան, բաժանեալ լիցի ինքն եւ որոշեալ ի շնորհաց միութենէն Քրիստոսի եւ ի փառաց նորին զրկեսցի:

Յետ այսաւրիկ դնէ զերկրորդ նշանն, որ է սէր ճշմարիտ հովուին առ հաւատացեալս:

Բան. «Եւ գանձն իմ դնեմ ի վերայ ոչխարաց» (Յովհ. Ժ 15):

Մեկնութիւն. Այն է դնել զանձն, զի Քրիստոս կամաւորապէս մեռաւ վասն մարդկան հաւատացելոց եւ հոգին բաժանեցաւ ի մարմնոյն, այլ հոգին եւ մարմինն միշտ միաւորեալ մնացին առ Աստուածութիւն, զի անձն զհոգին ասէ, որ մատոյց Հաւր Աստուծոյ, որպէս ասէր. «Հա՛յր, ի ձեռս քո աւանդեմ զհոգի իմ²» (Ղուկ. ԻԳ 46): Եւ զի կարծէին հրէայքն, թէ միայն նոքա էին³ ոչխարք եւ միայն վասն նոցա մեռանելոց էր, վասն որոյ զայս կարծիքս ի բաց բառնայ:

Բան. «Նա եւ այլ եւս ոչխարք են իմ» (Յովհ. Ժ 16):

Մեկնութիւն⁴. Վասն հեթանոսաց ասէ, որ չէին ի գաւթէ եւ ի ժողովարանէ հրէիցն:

Իսկ ասելն՝ նա, երեք ինչ ցուցանէ. նախ՝ բառ է նախդիր, երկրորդ՝ դերանուն է, երրորդ՝ բացասական է, որպէս ասել, թէ՛ ոչ, որպէս եւ Դաւիթ ասէ. «Նա՛ երանի ժողովրդեանն, որոյ Տէր Աստուած աւգնական է նմա⁵» (տե՛ս Սաղմ. ԾԽԳ 15), զի բացասելով զկարծիս հրէիցն ի բաց բառնայ եւ դերանունն զդէմս հեթանոսաց ասէ, եւ նախդիրն սկիզբն է բանի:

Եւ աստ լինի չորս հարց.

¹ B չիք

² A B չիք

³ B նոքա միայն էին

⁴ A չիք

⁵ A B չիք

Առաջին. *Թէ որպէ՞ս էին հեթանոսք ոչխարք նմա, զի զեռ չէին հաւատացեալք:*

Պատասխան. *Նախ՝ զի թէպէտ հնազանդութեամբ չէին նմա, այլ նախասահմանութեամբ նմա էին: Երկրորդ. թէպէտ՝ հաւատով չէին նմա, այլ արարչութեամբ նմա էին:*

Երկրորդ հարց. *Վասն է՞ր ասէ. «[Եւ զայնս եւս] պարտ է ինձ ածել այսր» (Յովհ. Ժ 16):*

Պատասխան. *Ջի քան զհրէայս նոքա պարտականք էին վասն չորից. նախ՝ վասն բազմութեան ազգացն: Երկրորդ. զի զիւրահաւանք էին: Երրորդ. զի զճշմարտութիւն ստացան եւ ոչ՝ զաւրինակն: Չորրորդ. զի կատարեալք եւ հաստատուն մնացին ի հաւատս: Եւ հրէայքն՝ ընդդէմ այսմ սակաւք էին, եւ անհաւանք, եւ անկատարք, եւ փոփոխեալք ի հաւատոցն:*

Երրորդ հարց. *Վասն է՞ր ասէ. «Ձայնի իմուն լուիցեն» (Յովհ. Ժ 16):*

Պատասխան. *Ջի թէպէտ առաքեալքն զհեթանոսս ի հաւատս ածին, այլ գործակցութեամբն Քրիստոսի էր, որպէս գրէ Մարկոս ի վերջքն. «Իսկ նոքա՝ ելեալ քարոզէին՝ ընդ ամենայն տեղիս Տեառն գործակցութեամբ» (Մարկ. ԺՁ 20):*

Եւ ճայնի, ասէ, լսեն վասն հնգից. նախ՝ զի միջնորդաւք խաւսեցաւ: Երկրորդ. զի հեռաւորք էին: Երրորդ. զի բազումք էին: Չորրորդ. զի յայտնի քարոզեցաւ նոցա: Հինգերորդ. զի զիւրաւ լսեցին, վասն այն ճայն ասէ:

Չորրորդ հարց. *Վասն է՞ր ասէ. «Եղիցին մի՛ հաւստ եւ մի՛ հովիւ» (Յովհ. Ժ 16):*

Պատասխան. *Նախ՝ զի սատանայ ցրուեաց զազգս մարդկան ի պէսպէս կուռս եւ ի զանազան մեղս, Քրիստոս ընդդէմ նմին ժողովեաց ի մի հաւստ եւ ի մի հովիւ: Երկրորդ. զի Ինքն Քրիստոս ի բաժանմանէ ի միութիւն եկն, վասն այն եւ զբաժանեալ ազգս ի միութիւն ածէ, այսինքն մի՛ հաւատովն, եւ մի՛ մկրտութեամբն, եւ մի՛ հաղորդութեամբն, եւ մի՛ յուսովն, եւ սիրովն եւ այլն:*

Միութիւն է ի մէջ քրիստոնէից, եւ թէ ոք ասէ՞՝ պարտ է մի՛ գլուխ լինել, որպէս պապն Հռովմայ՝, ասեմք, թէ՛ սուտ են ամենեւեմք վասն չորս պատճառի. նախ՝ զի Քրիստոս առաքելոցն հա-

¹ C թէպէտ եւ
² A B **չիք** եւ հաստատուն ... հրեայքն
³ C նոցա
⁴ C քարոզեցին
⁵ C ասիցէ
⁶ A B Յռոմայ

լասարապատիւ ետ գերկոտասան աթոռս դատողութեան: Երկրորդ. զի յորժամ համբարձաւ, եղ զձեռս ի վերայ առաքելոցն եւ արար զնոսա կաթողիկոսունս: Երրորդ. զի իւրաքանչիւր յազգս առաքեալքն ձեռնադրեցին եպիսկոպոսունս: Չորրորդ. զի ի ժողովն Նիկիոյ¹ ի չորիս բաժանեցին զչորս կողմս աշխարհիս ըստ չորից աւետարանչացն, եւ զԵրուսաղէմ, եւ զԿիպրոս, եւ զՀայք ինքնագլուխ սահմանեցին:

Եւ թէ ոք ասիցէ, եթէ ընդէ՞ր Հայոց ազգիս երեք կաթողիկոս է, զի անպատշաճ է միոյ մարմնոյ երկու կամ երեք գլուխ լինել, կամ միոյ հարսին երեք փեսայ: Ասեմք առ այս, եթէ ճշմարիտ մի՛ է կաթողիկոս եւ մի՛ գլուխ ազգիս Հայոց, որ ի սրբոյն Գրիգորէ յաջորդեցին մինչեւ ցայժմ, իսկ աղուանիցն ոչ է Հայոց, այլ աղուանից կաթողիկոս եւ ի Լուսաւորչէն մերմէ կարգեալ զսուրբն Գրիգորիս թոռն իւր: Իսկ Աղթամարայն² թերակատար եւ սուտ անուն, ո՛չ է կաթողիկոս, այլ արքեպիսկոպոս, եւ այժմ ապստամբեալ ո՛չ աւրինաւք, այլ բռնութեամբ կոչեն զինքեանս կաթողիկոս, միայն անուամբ եւ ոչ իրաւք ստացեալ սուտ անուն, որպէս եղջերուաքաղն եւ յարալէզն:

Այսքան առ այս:

Յետ այսորիկ գկատարեալ սէրն ցուցանէ, որ ունի Քրիստոս առ ոչխարս:

Բան. «Վասն այսորիկ սիրտ զիս Հայր իմՅ, զի ես դնեմ զանձն իմ⁴»

(Յովհ. Ժ 17):

Մեկնութիւն⁵. Չորս է իմացումն. նախ՝ վասն որոյ սիրէ զիս Հայր, այսինքն՝ վասն սիրոյն Հաւր առ իս զիս առաքեաց ի փրկութիւն ոչխարաց: Երկրորդ. վասն այն սիրէ զիս Հայր⁶, այսինքն՝ վասն հնազանդութեանս իմոյ առ Հայր, զի կատարեցից զկամս Հաւր: Երրորդ. վասն սրբութեան հոգւոյս եւ չարչարանաց մարմնոյս սիրէ զիս Հայր: Չորրորդ. վասն հեթանոսաց ժողովելոյս ի մի հաւտ եւ ի մի⁷ հովիւ սիրէ զիս Հայր իմ:

¹ C Նիկիայ

² A B C Աթթամարայն

³ A B **չիք**

⁴ A **չիք** զանձն իմ, B **չիք** դնեմ զանձն իմ

⁵ A B **չիք**

⁶ C **չիք**

⁷ C **չիք**

Թէ զինչ է մահն Քրիստոսի

Բան. «Ձի ես դնեմ [զանձն իմ]¹, զի միւսանգամ առից զնա²» (Յովհ. Ժ 17):

Մեկնութիւն. *Չորս ինչ ցուցանէ. նախ՝ զաստուածային զաւրութիւն իւր, ըստ այնմ. «Ես սպանանեմ եւ ես կեցուցանեմ»* (Բ Օր. ԼԲ 39): *Երկրորդ. զկամաւոր չարչարանս եւ զյարութիւն: Երրորդ. զտկարութիւն հրէիցն յանդիմանէ: Չորրորդ. զանագանէ զմահն իւր յամենայն մարդկանէ:*

Հարց. Որպէ՞ս որոշի մահն Քրիստոսի յամենայն մարդկանէ:

Պատասխան. *Չորիւք. նախ՝ որպէս ասէ. «Դնեմ զանձն իմ», այսինքն³ զհոգիս դնեմ արտաքոյ մարմնոյս եւ առնում յարութեամբն: Իսկ մարդիկ բանիւ ոչ զհոգիս հանել կարեն եւ ոչ արգելուլ ի յելանելն եւ ոչ միւսանգամ առնուլ, որպէս յայտ է ի մեկնիչդ^{cxxi}: Եւ չգիտելն զայն ասէ, զի ոմանք ի խաւար ասեն եւ ոմանք ի լոյս, ոմանք ի տանջանս եւ ոմանք ի հանգստի: Եւ դարձեալ թէպէտ գիտեմք առ հասարակ, այլ յատկապէս ոչ գիտեմք զտեղիս հոգւոց:*

Եւ չորս ինչ ճարտարապէս է Քրիստոս ի յարութիւն մեր. նախ՝ զապականեալ մարմինն անապական կազմէ: Երկրորդ. զզանագանեալ մարմինս անխառն⁴ յարուցանէ: Երրորդ. զհոգի եւ զմարմին ի մին կապէ: Չորրորդ. ամենայն ուստեք եւ զամենայն մարդիկ յարուցանէ⁵: Եւ զայս առնէ ի քթթել ական եւ ի սուղ վայրկենի:

Երկրորդ. դարձեալ զանագանի մահն Քրիստոսի երիւք. նախ՝ ի ձայն բարձր աղաղակեաց (հմմտ. Մատթ. ԻԷ 50): Երկրորդ. զգլուխն խոնարհեցոյց (Յովհ. ԻԹ 30): Երրորդ. զաչսն եխից, զի ամենայն մարդոյ ի մեռանելն ձայնն նուազի, եւ գլուխն պնդի, եւ աչքն ի բաց մնայ:

Երրորդ. այլ է մահն Քրիստոսի սոյնպէս, զի մահն Ադամայ եղեւ ի ներգործելոյն, եւ մահ ամենայն մարդկան պարտաւորութիւն է եւ ակամայ, իսկ մահն Քրիստոսի կամաւ է, ո՛չ ի գործոյ եւ ո՛չ պարտք, զի ոչ ունի մեղս:

¹ A C զնա

² A B **չիք** առից զնա

³ B **չիք**

⁴ A B անխառն է

⁵ B **չիք** Երրորդ. զհոգի եւ զմարմին ... եւ զամենայն մարդիկ յարուցանէ

Չորրորդ. *յայտ է ի սքանչելեացն, որ նախքան զխաչն, յորժամ ոչ կարէին ձեռն արկանել ի Նա եւ ի խաչին սքանչելիքն ամենայն:*

Հարց. *Վասն է՞ր կամաւ էր մահն Քրիստոսի:*

Պատասխան. *Վասն չորից, որպէս¹ նախ ասացաւ յերկրորդ հատորն², համարն. նախ՝ զի ցուցցէ զինքն Տէր մահու եւ կենաց, եւ ոչ ի ներքոյ մահու: Երկրորդ. զտկարութիւն հրէիցն, զի իւր կամանն չարչարեցաւ: Երրորդ. զի կամանն զկատարեալ սէրն ցուցանէ: Չորրորդ. զմեծամեծ հատուցմունքն, որով փրկեցան մարդիկ:*

Բան. «Միւսանգամ առից գնա³» (Յովհ. Ժ 17):

Մեկնութիւն. *Յուցանէ, զի Քրիստոս իւր յատուկ զաւրութեամբն յարեաւ ի մեռելոց, զի ինքն զինքն յարոյց, զի ինքն էր յարուցիչ եւ ինքն էր յարուցեալ, որպէս ի խաչին, նոյն ինքն մեռեալ էր եւ կենդանի, որպէս ինքն է Պատարագ եւ ինքն ընդունի, եւ զի Քրիստոս կամաւորապէս չարչարեցաւ, վասն այն ասէ.*

Բան. «Ոչ ոք հանէ գնա յինէն, այլ ես դնեմ գնա անձամբ իմով⁴» (Յովհ. Ժ 18):

Մեկնութիւն. *Ոչ ոք հանէ, այսինքն՝ բռնութեամբ բաժանէ զՀոգիս իմ յինէն, եւ զայս ոչ է պարտ իմանալ, թէ Քրիստոս ոչ մեռաւ ի չարչարանացն, զի թէ կամեցեալ էր, միով բանիւ կարէր զչարչարողսն կորուսանել, այլ զայն պարտ է իմանալ, թէ Քրիստոս կամաւ եկն ի չարչարանս եւ ի չարչարանացն մեռաւ:*

Եւ զի ցուցցէ, թէ Քրիստոս⁵ ոչ ի հարկէ եւ ոչ յանկարութենէ ետ զՀոգին, ասէ.

Բան. «Իշխանութիւն ունիմ⁶ դնել գնա եւ իշխանութիւն ունիմ⁷ [միւսանգամ] առնուլ գնա⁸» (Յովհ. Ժ 18):

Մեկնութիւն. *Եւ այսու ոչ է պարտ իմանալ, թէ Հոգին Քրիստոսի բաժանեալ եղեւ ի Բանէն, զի Բանն Աստուած զմի անգամ առեալն զՀոգի եւ զմարմինն եւ միաւորեաց ընդ իւրում Աստուածութեան, այլ ոչ բաժանեցաւ ի նմանէ, վասն այն մարմինն Քրիստոսի եւ Հոգին⁹ բաժանեցան ի միմեանց ի մահն, այլ Աս-*

¹ B *չիք*

² C հատորին

³ A B *չիք*

⁴ A B *չիք* գնա անձամբ իմով

⁵ B եւ զի Քրիստոս ցուցցէ

⁶ B *չիք*

⁷ A B *չիք*

⁸ A B *չիք*

⁹ B մարմինն եւ հոգին Քրիստոսի Քրիստոսի ...

տուածութիւն անբաժանելի մնաց ի մարմնոյն, որ ի գերեզմանի եւ ի Հոգւոյն, որ ի դժոխս, այլ զայն պարտ է իմանալ, զի Հոգին եւ մարմինն բաժանեցան ի մահն եւ միաւորեցան յարութեամբն:

Եւ զայն ոչ արար անկարգ եւ անսահման, վասն որոյ ասէ.

Բան. «Ձայս պատուէր առի ի Յաւրէ իմնէ¹» (Յովհ. Ժ 18):

Մեկնութիւն. Այսինքն² Հաւր հրամանաւ զանձն իմ դնեմ ի մահ, եւ ոչ պատահամբ, եւ ոչ ի հարկէ, այլ սահմանաւ եւ կամաւ Հաւր, որպէս յայտ է ի մեկնիչդ^{xxxii}: Ոմանք տարակուսին առ այս, եթէ՛ ոչ ոք եհան զՆա յինէն. նախ՝ զի հրէայքն խաչեցին եւ սպանին:

Դարձեալ՝ զի թէ կամաւ ետ զանձն, ահա Ինքեան սպանող³ է եւ անձնամատն:

Պատասխան⁴. Այս է առաջնոյն լուծումն, զի հրէայքն ոչ կարէին խաչել, որպէս յամենայն տեղիս, ուր ոչ կամէր, ելանէր ի ձեռաց նոցա, այլ Քրիստոս ազատ կամաւքն իւր⁵ խաչեցաւ եւ եհան զոգին: Իսկ երկրորդին, զի թէպէտ կամաւ ետ զանձն՝ ոչ որպէս այլք, որ վասն նախանձու, կամ այլ իրաց լկեկով ի դիւէ անձնամատն լինին, այլ Քրիստոս վասն փրկութեան մարդկան ետ զանձն:

Դարձեալ ասեն վարդապետք, թէ Քրիստոս ոչ եսպան զինքն եւ ոչ եղեւ մերձաւոր պատճառ մահուան իւրոյ, թէպէտ իւր մահուանն պատճառ էր տիրական եւ իշխանական կամաւքն, ըստ չորս յեղանակի. նախ՝ զի իշխանութեամբ ընկալաւ զհարկ մեռանելոյն: Երկրորդ. զի զանձն ի մահ մատոյց: Երրորդ. զի իշխանութեամբ թոյլ ետ, որ զնա չարչարէին⁶: Չորրորդ. թոյլ ետ, զի⁷ մահն հետեւէր չարչարանացն, ապա յայտ է լուծումն բանին:

Յորժամ ճառեաց զվարդապետութիւն Քրիստոսի, այժմ ճառէ, թէ զի⁸նչ գործ եղեւ ի վարդապետութենէն, այսինքն՝ զի բարի մարդիկքն հաստատեցան ի հաւատսն եւ չարք⁸ խստացան⁹ ի չարն, զի արհամարհեցին զվարդապետութիւն, որպէս ասէ.

Բան. «Դարձեալ հերձուածք լինէր¹⁰» (տես Յովհ. Ժ 19):

¹ A B **չիք**

² B **չիք**

³ B սպաննող

⁴ A B **չիք**

⁵ A B **չիք**

⁶ B չարչարեցին

⁷ B **չիք**

⁸ C չարքն

⁹ B խստացան

¹⁰ C լինէին

Մեկնութիւն. Մի անգամ եղեւ հերձուած, որպէս ասաց յեւթներորդ գլուխն, վասն այն դարձեալ ասէ, եւ տե՛ս ի մեկնիչդ, որ չորս ինչ ցուցանէ^{cxxxiii}. նախ՝ անհաստատ միտք, երկրորդ՝ անհանձար խորհուրդ, երրորդ՝ աղմկեալ հոգիք, չորրորդ՝ բաժանեալ կամք, զի նախ ի խորհուրդն լինի հերձուած¹ եւ ապա ի կամքն, եւ ապա ի բանն, եւ ապա ի գործն:

Բան. «Դեւ գոյ ի ցմա եւ մոլեգմի» (Յովհ. Ժ 20):

Մեկնութիւն². Ի չորս տեղիք ասացին զայս. առաջին, որ ասացին. «Մի՞թէ զիւրովին երթիցէ»: Եւ այլքն յայտնի է, որ սամարացի ասացին (Յովհ. Ը 48): Սոքա խստացեալք էին ի չարն, զի զսքանչելիսն³ Քրիստոսի համարէին զաւրութեամբն սատանայի լինել⁴. նոյնպէս⁵ զբանն Քրիստոսի, զոր ոչ իմանային՝ իբր զդիւահարի համարէին, վասն այն ասէին. «Զի՞ք բնաւ լսէք նմա»:

Իսկ բարիքն ասէին.

Բան. «Սոյնպիսի բանքս ոչ դիւահարի են» (Յովհ. Ժ 21):

Մեկնութիւն. Թէպէտ դիւահարք նուրբ բանիւ եւ զարմանալիս խաւսին, այլ նախ սուտ խառնեն ի ներս: Երկրորդ. ի չար կամին ածել: Իսկ բանն Քրիստոսի նախ՝ զի ճշմարիտ էր, երկրորդ՝ կեանք էր յաւիտենական:

Ապա զկնի վասն սքանչելեացն ասեն.

Բան. «Մի՞թէ դեւ կարէ զաչս կուրի բանալ⁶» (Յովհ. Ժ 21):

Մեկնութիւն. Իբրու ասել, թէ՛ ոչ կարէ, զի թէպէտ դեւքն կարեն զարմանալի ինչ երեւեցուցանել, որպէս գորտքն, որ եղեն ի կախարդացն փարաւոնի, որ զկերպն եւ զձեւն փոխեն, եւ ոչ զէութիւն (հմմտ. Ելք Է 7), եւ ոչ առնեն զսքանչելիս⁷, որ ի վեր է քան զբնութիւն, որպէս լուսաւորութիւն կուրին, զի դեւք զաչս շրտուցանեն, այլ ոչ լուսաւորեն⁸:

Հարց. Զի՞նչ է, որ ասէ մեկնիչն^{cxxxiv}, եթէ⁹ ոչ է պարտ վասն անձին ջատագով լինել, այլ պարտ է Աստուծոյ վրէժխնդրել, որպէս արար Քրիստոս, զի յորժամ դիւահար ասէին, ոչ բարկանայր, եւ յորժամ զՀայր կամ զՀոգին հայհոյէին, բարկացաւ եւ անթողլի ասաց:

¹ A B հերձուածս

² A չիք

³ B սքանչելիսն

⁴ C համարէին լինել զաւրութեամբն սատանայի

⁵ A B նախ

⁶ A չիք

⁷ C սքանչելիս

⁸ C չիք զի դեւք ... ոչ լուսաւորեն

⁹ B թէ

Պատասխան. Զի անձին վրէժխնդիր լինել, նախ՝ զդատաստանն Աստուծոյ զրկէ, զի՝ «Իմ է վրէժխնդրութիւն» (Յոհն. ԺԲ 19, տես նաև Սաղմ. ԴԳ 1), ~ ասէ Տէր: Երկրորդ՝ զի՝ անձնասիրութիւն է, երրորդ՝ անհամբերութիւն, չորրորդ՝ վարձուցն պակասութիւն, հինգերորդ՝ չար հատուցումն: Իսկ ներել վասն նախատանաց անձին, սոցա ամենայնին ընդդէմ է, զբարիս ժողովէ:

Իսկ ի հայհոյելն զԱստուած վրէժ ոչ խնդրել. նախ՝ անհաւատութիւն եւ թերութիւն է, երկրորդ՝ թուլութիւն, երրորդ՝ ատելութիւն, չորրորդ՝ անհանճարութիւն:

Իսկ յորժամ ջատագով լինիս Աստուծոյ, բարի վրէժխնդրութիւն է. նախ՝ բարեպաշտութիւն է, երկրորդ՝ աստուածսիրութիւն, երրորդ՝ արիութիւն, չորրորդ՝ իմաստութիւն, բարութիւն եւ այլն:

Եւ գիտելի է աստ, զի Քրիստոս զեղեցկապէս կարգաւ յաւրինեաց զբանս իւր. նախ՝ յիշելով զդուռն, երկրորդ՝ զբարի հովիւն, որ դնէ զհոգին ի վերայ ոչխարացն, երրորդ՝ զվարձկանն, չորրորդ՝ զգայլն, հինգերորդ՝ դարձեալ զբարի հովիւն եւ ի մի հաւատ զոչխարսն ժողովել:

Եւ այսու այլաբանապէս Քրիստոս եցոյց զընթացս եկեղեցւոյ, որում դուռն եղեւ Քրիստոս. նախ՝ զի կրկին ասաց զդուռն, որ դուռն եկեղեցւոյս կրկին կերպիւ բացեալ եղեւ. առաջին՝ մարդեղութեամբն Քրիստոսի եւ Հոգւոյն Սրբոյ հեղմամբն: Երկրորդ. բացաւ, յորժամ հրէայքն ի բաց մերժեցան, որք ի բաց բառնային զճշմարիտ միտք ի Գրոց մարգարէիցն:

Երկրորդ. եղեւ ընթացք եկեղեցւոյ ի մարտիրոսքն, յորժամ առաքեալքն եւ մարտիրոսքն որպէս բարի հովիւք ի վերայ հաւտին Քրիստոսի եղին զանձինս իւրեանց:

Երրորդ. ընթացք կամ զիջումն եղեւ յագահ եւ ի սիմոնական հովիւսն, որք զվարձս իւրեանց ընդունէին ի ժողովրդոց ընչիւք մարմնական:

Չորրորդ. ընթացք եկեղեցւոյ եղեւ ի յափշտակող գայլս, որք պէսպէս հերձուածաւք ցրուեցին զոչխարս հաւտին Քրիստոսի, որպէս Արիոս, Նեստոր, չար ժողովն Քաղկեդոնի եւ այլք:

Իսկ հինգերորդ. ի կատարածի լինելոց է կատարեալ դարձումն հեթանոսաց եւ հրէից, որպէս ասէ Պաւղոս, յորժամ լրումն հեթանոսաց մտցէ, ապա ամենայն Իսրայէլ կեցցէ, եւ յայնժամ լինի² մեծ հերձուած ի ժամանակս նեոխնն, եւ բարի հովիւքն՝ Ենովք եւ Նղիա եւ այլք բազումք, դնեն զանձինս իւրեանց ի վե-

¹ Ընթ

² Ընթ

րայ հաւատին Քրիստոսի եւ մարտիրոսանան ի նեռնէն: Եւ յայնժամ ասեն Քրիստոսի եւ հաւատացելոց Նորին, թէ դիւահարք են, եւ յայնժամ ընտրեալքն պատասխանեն, թէ այնչափ լուսաւորութիւն կուրաց ոչ է ի դիւէ, այլ ի նմանէ, որ լուսաւոր գալստեամբն իւրով եւ հոգով շրթանցն սատակէ զամբարիչտն պեղծ: Եւ յայնժամ իսկապէս եղիցի մի հաւտ եւ մի հովիւ, յայնժամ ամենայն լեզու խոստովան լիցի, թէ Տէր է Յիսուս Քրիստոս ի փառս Աստուծոյ Հաւր, ամէն¹:

Յորժամ ճառեաց զՔրիստոսի հեղութեամբ ուսուցանելն, այժմ ճառէ զհրէիցն նենգութիւն եւ զհարութիւն:

Վասն նաւակատեաց տաճարին

Բան. «Եղեն յայնժամ նաւակատիքն յերուսաղէմ» (Յովի. Ժ 22):

Մեկնութիւն. Այս մասն յերկուս բաժանի. նախ՝ ցուցանէ, թէ հալածէին բանիւ, երկրորդ՝ ցուցանէ, թէ հալածէին գործով, անդ. «Վէմս առին հրէայքն» (Յովի. Ժ 31): Եւ առաջին մասն ցուցանէ զժամանակ եւ զտեղին եւ զկերպ հարցմանն:

Վասն ժամանակին ասէ. «Եղեն յայնժամ նաւակատիքն յերուսաղէմ» (Յովի. Ժ 22):

Մեկնութիւն. Նաւակատիքն հասարակ տաւն լսի, այլ յատկապէս ուրախութիւն լսի, զի տաւն էր ւարհնութեան տաճարին:

Եւ գիտելի է, զի երիս գտանեմք ի Սուրբ Գիրս ւարհնութիւն տաճարին².

Առաջին՝ ի Սողոմոնէ, որ ի տասներորդ ւարն էր սեպտեմբերի, որ յառաջ էր քան զտաղաւարահարացն, որպէս յայտ է յերրորդ թագաւորութեանցն (հմմտ. Գ Թագ. Զ 37-38, Ը 62-66), վասն այն զսուրբ Խաչին եւ Եկեղեցւոյ տաւնն ի նորս կատարի:

Երկրորդ. ի Զաւրաբաբէլէ, յորժամ տաճարն վերստին շինեցաւ եւ եղեւ ի գարնան եղանակս ի մարտի ամսոյ, որ է ի նիսան, յառաջ քան զտաւն Զատիկին, որպէս գրեալ է յԱռաջին Եզր (Ա Եզր Է):

Երրորդ. ւարհնութիւն եղեւ ի Յուդայէ Մակաբայեցւոյ, յորժամ զտաճարն սրբեաց, որ պղծեալ էր³ յԱնտիոքէ Եպիփանէն, որ կանգնեաց կուռս ի տաճարին, յետոյ եկն Յուդա Մակաբայն հեծելաւք եւ հառ զերուսաղէմ եւ սրբեցին զտաճարն, որպէս գրեալ

¹ A B չիք ի փառս Աստուծոյ Հաւր, ամէն

² A B չիք Եւ գիտելի է ... տաճարին

³ C է

է ի Մակաբայեցիսն ի քսան եւ հինգերորդ աւրն, յիններորդ ամսոյն հրէից, որ է քասղեւ (հմմտ. Ա Մակ. Դ):

Ապա յայտ է, թէ ոչ վասն Սողոմոնի աւրհնութեան ասէ եւ ոչ Զաւրաբաբէլին, այլ վասն երրորդին:

Բան. «Եւ¹ ձմեռն էր» (Յովհ. Ժ 22):

Մեկնութիւն. Նախ՝ զի ձմեռն է քասղեւ, մերձ ի դարձ արեգականն, եւ ի գարունն յայն² չարչարեցաւ Քրիստոս, վասն այն յերուսաղէմ շրջէր: Երկրորդ. ձմեռն զցուրտ նենգութեան հրէիցն ասէ, զի ձմեռն ձիւնամեռ լսի^{xxxv}:

Հարց. Զի՞նչ նշանակէ կրկին աւրհնութիւն տաճարին:

Պատասխան. Նախ՝ որ սոյնպէս ի նորս գեկեղեցիս նոր շինեալ աւրհնեմք եւ զպղծեալն վերստին սրբեմք: Երկրորդ. զմեզ նշանակէ, ըստ այնմ. «Դուք տաճար Աստուծոյ կենդանւոյ էք» (հմմտ. Ա Կորնթ. Գ 16), զի նախ մկրտիմք եւ յորժամ մեղաւք պղծիմք, վերստին խոստովանութեամբն սրբիմք, զի երկրորդ աւազան է ապաշխարութիւն:

Ասաց զժամանակն, զկնի ցուցանէ զտեղին.

Բան. «Եւ շրջեր Յիսուս [ի տաճարին], ի սրահին Սողոմոնի» (Յովհ. Ժ 23):

Մեկնութիւն. Սրահ Սողոմոնի կոչէ զտեղիքն, յոր Սողոմոն աղաւթէր մերձ տաճարին, եւ թէպէտ առաջինն քակեալ էր, վերստին շինեաց Զաւրաբաբէլ զնոյն տեղին եւ նոյն նմանութեամբն^{xxxvi}:

Եւ որպէս ասէ մեկնիչդ^{xxxvii} Քրիստոս ի տաւնն գայր. նախ՝ ի պատիւ տաւնին: Երկրորդ. վասն բազմութեան ժողովոյն: Զայն ուսուցանէ, թէ պարտ է վարդապետին յամենայն տաւնի բանիւ պատուել զտաւնն եւ քարոզել ժողովրդեանն, որպէս եւ³ Քրիստոս առնէր: Եւ թէ մարմնով սքանչելիս ոչ կատարէ, հոգևով կատարեսցէ, զկոյրսն լուսաւորեսցէ, զհիւանդս բժշկեսցէ եւ այլն:

Դարձեալ՝ երբեմն ի տան գանձին, երբեմն ի սրահին, երբեմն ի տաճարին քարոզէր Քրիստոս: Յայս միտս զընթերցուածն⁴ կարգեաց Յակոբոս. երբեմն ի յարութիւն, երբեմն ի Սիոն, երբեմն ի մատրանն ժողովել ի նորս:

Այժմ ցուցանէ զկերպ հարցմանն հրէից.

Բան. «Շուրջ եղեմ գնովաւ հրեայքն» (Յովհ. Ժ 24):

¹ C չէք

² B այն

³ A C չէք

⁴ B ընթերցուածն

Մեկնութիւն¹. Շուրջ եղեն առ ի յըմբռնել զնա բանիւ:

Բան. «Միցել յե՞րբ թափես զոգիս մեր» (Յովհ. Ժ 24):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ զմեզ ի տարակոյս մատնես եւ այնու նեղես:

Բան. «Եթէ դո՛ւ ես Քրիստոսն, ասա՛ մեզ համարձակ» (Յովհ. Ժ 24):

Մեկնութիւն. Այսու երեւեցուցանեն, թէ պատրաստ եմք ի հաւատալ եւ ընդունել զՔեզ ճշմարիտ Քրիստոս, այլ նենգութեամբ լի էր սիրտ նոցա:

Եւ յայտ է ի չորից. նախ՝ ի պատասխանւոյն Քրիստոսի: Երկրորդ. ի բազում սքանչելեացն, զոր տեսին եւ ոչ հաւատացին: Երրորդ. զի [ի] ծնէ կոյրն վկայ էր: Չորրորդ. յայտ է ի բանից իւրեանց, զի ոչ հարցանեն, թէ՞ Որդի Աստուծո՞յ ես, զի Պիղատոսի այս ոչ լինէր փոյթ, զի առ նա կամէին մատնել, այլ ասեն. «Եթէ դո՛ւ ես Քրիստոսն», որ թարգմանի «Աւծեալ», իսկ աւծումն լինէր թագաւորաց: Եւ յայտ է, թէ պատասխանեալ էր զինքն Քրիստոս գոլ, վաղվաղակի մատնէին Պիղատոսի իբր զհակառակ կայսեր, վասն որոյ ասէին. «Ասա՛ մեզ համարձակ», այսինքն՝ ոչ պատրուակեալ բանիւ եւ առակաւք, այլ յայտնապէս եւ պարզ եւ առաջի բազմաց, քանզի կամէին ի նմանէ վկայութիւն ինչ առնուլ: Աստ ասէ Ոսկէբերանն. «տե՛ս զնենգութիւն հրէիցն, յորժամ բանիւ ուսուցանէր, ասէին՝ զի՞նչ նշան ցուցանես մեզ, իսկ յորժամ գործով ցուցանէր զինքն Քրիստոս գոլ, ասեն նմա. «Թէ դու ես Քրիստոսն, ասա՛ մեզ համարձակ», իբր միշտ պատրաստք ի հակառակութիւն»:

Բան. «Պատասխանի ետ Յիսուս»: (Յովհ. Ժ 25)

Մեկնութիւն. Աստ ցուցանէ նախ զչարութիւն հրէից եւ ապա զհեզութիւն աշակերտացն:

Վասն առաջնոյն ասէ.

Բան. «Ասացի ձեզ եւ ո՛չ հաւատայք» (Յովհ. Ժ 25):

Մեկնութիւն. Եւ ո՞ւր ասաց, յորժամ զհացն կերան եւ դարձեալ խնդրէին, ասէ՛ երթայք գործեցէք զկենաց կերակուրն: Եւ նոքա ասեն՝ զի՞նչ առնիցեմք, ասաց նոցա, թէ՛ հաւատասջի՛ք յայն, որ առաքեացն զիս, այսինքն՝ զՀայրն իմ հաւատացէք եւ զիս ի նմանէ առաքեալ: Եւ յորժամ կրկնեաց, թէ մարմին իմ ճշմարիտ կերակուր է եւ ըմպելի, եւ յորժամ ասաց. «Ես եմ լոյս աշխարհի» եւ այլն, բազում անգամ վկայեաց բանիւ եւ նոքա ոչ հաւատացին, այժմ գործով վկայէ:

¹ Ա չէք

² Ը եթէ

Բան. «Ձգործան, զոր ես գործեմ յանուն Յաւր» (Յովհ. Ժ 25):

Մեկնութիւն. *Ձհայր յիշէ վասն չորից. նախ՝ զի պատճառ է: Երկրորդ. զի դիւրաւ լուիցեն: Երրորդ. զինքն Որդի ցուցանէ: Չորրորդ. զմիակամութիւն նորա: Եւ որպէս ասացաւ յերրորդ գլուխն, թէ ճշմարտութիւն, որ ի վեր է քան զիմացումն բնական հանճարոյ մեր, բաւական ցուցանէ զգործ¹ սքանչելեաց: Այլ նոքա ոչ հաւատային սքանչելեացն, որ յայտնէր զԱստուածութիւն Քրիստոսի:*

Ձկնի պատճառ անհաւատութեան ցուցանէ.

Վասն ոչխարաց

Բան. «Այլ դուք ոչ հաւատայք, զի ոչ էք² յոչխարաց [անտի] իմոց³» (Յովհ. Ժ 26):

Մեկնութիւն. *Այսինքն՝ ոչ էք անմեղք եւ խոնարհք, այլ ամբարտաւանք եւ նենգաւորք: Դարձեալ՝ ոչ վասն անարժանութեան կամ ստութեան, կամ փոքրութեան բանից ոչ հաւատայք, այլ վասն ոչ կամելոյդ, որպէս ասէ՝ չէք, այսինքն՝ չէք կամիլ, կամ չէք լինել ի հաւատացելոց, զի հրաժարականս այս ոչ է հրամայական, այլ պատմելով զապայն:*

Իսկ ոչխար կոչէ զաշակերտան եւ զհաւատացեալսն ամենայն վասն բազում պատճառի. նախ՝ զի անմեղ է ոչխարն, երկրորդ՝ խոնարհ, երրորդ՝ սուրբ, չորրորդ՝ պատարագելի, հինգերորդ՝ ծննդական, վեցերորդ՝ բազմաշահ, եւթներորդ՝ պարկեշտ ունի զամալթոյսն, ութներորդ՝ երկնչի ի գայլոց, իններորդ՝ հովանասցին միմեանց, տասներորդ՝ ճանաչեն եւ լսեն հովուին: Եւ այլ բազում յատկութիւն ասացաւ ի Մատթէոսի մեկնութիւն, երրորդ հատորին, մետասաներորդ համարն. «Առաքեմ զձեզ որպէս զոչխարս ի մէջ գայլոց» (Մատթ. Ժ 16):

Ձկնի այսմ ցուցանէ զհեզութիւն աշակերտացն եւ զպարգեւս նոցա:

Բան. «Ոչխարք իմ ձայնի իմում լսեն, եւ ես ճանաչեմ [զնոսա]» (Յովհ. Ժ 27):

Մեկնութիւն. *Լսելն է հաւատալ սրտիւ եւ բերանով խոստովանիլ, եւ զնոսա ճանաչէ Քրիստոս ո՛չ միայն տեսական ճանաչմամբ, որ հասարակաց է, այլ եւ սիրողական եւ գթով:*

¹ A B գործ

² C չէք

³ A B չէք

Բան. «Եւ¹ գլետ իմ գան» (տե՛ս Յովհ. Ժ 27):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ գործովք բարեաց մինչ ի սպառ համբերեն եւ ոչ թէ առժամանակ մի, զի «գան» ասէ, եւ ոչ թէ՛ եկին:

Բան. «Եւ ես տամ նոցա զկեանս յաւիտեանականս» (Յովհ. Ժ 28):

Մեկնութիւն. Որ մինչ ի սպառ զբարիս գործէ ի կեանս իւր, հատուցանէ նոցա Քրիստոս փոխարէն զկեանս իւր:

Եւ յաւիտենից ասէ, նախ՝ զի ոչ է փոփոխական, երկրորդ՝ զի անմահ է, երրորդ՝ երկնաւոր, չորրորդ՝ հրեշտակաց եւ աստուածային կեանք, զի աստի կեանքս փոփոխական է եւ անցաւոր եւ երկրաւոր եւ զգայականաց:

Բան. «Եւ մի կորիցեն ի յաւիտեան²» (Յովհ. Ժ 28):

Մեկնութիւն. Վասն հաւատոյն Քրիստոսի³:

Բան. «Եւ ոչ որ յափշտակէ ի ձեռաց իմոց» (Յովհ. Ժ 28):

Մեկնութիւն. Վասն գործոց բարեացն: Եւ յափշտակելն լինի յերից. նախ՝ ի տկարութենէ պահողին, երկրորդ՝ ի զաւրութենէ յափշտակողին, երրորդ՝ ի կամաց յափշտակելոյն: Արդ, ոչ ոք կարէ յափշտակել զնոսա վասն ազատ կամացն եւ անչափ կարողութեան Քրիստոսի: Եւ յափշտակողն կամ սատանայ է, կամ մեղք, կամ մարմինս, կամ բռնաւորք, եւ սոքա տկարք են եւ ոչ զաւրաւորք:

Բան. «Ձոր ետ ինձ Յայր, մեծ է քան զամենայն» (տե՛ս Յովհ. Ժ 29):

Մեկնութիւն. Նախ՝ զՀայր ասէ մեծ քան զամենայն ըստ ճարտարութեան՝ զԱստուածութիւն, զոր ունիմ ի Հաւրէ, մեծ է քան զամենայն, զի անչափ է: Է եւ ըստ այսմ հետեւի, զի կարողութիւն մարմնոյն Քրիստոսի անչափ է՝ միաւորութեամբ ի Բանն Աստուած:

Բան. «Եւ ոչ որ կարէ յափշտակել ի ձեռաց Հաւր իմոյ. ես եւ Հայր իմ մի ենք» (Յովհ. Ժ 29-30):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ զմի բնութիւն եւ զկարողութիւն ունիմք, վասն այն որպէս ի Հաւրէ ոչ ոք կարէ յափշտակել զոչխարս, նոյնպէս եւ յինէն ոչ ոք յափշտակել կարէ: Իսկ մեկնչէդ յայտնի է: Եւ այս է երրորդ պատճառն, որ ցուցանէ զմեծութիւն եւ զէութիւն հաւասար Աստուծոյ, որպէս ասէ. «Հայր իմ, որ ետ ինձ [զնոսա], մեծ է քան զամենայն» (Յովհ. Ժ 29), այս է զԱստուածութիւն: Եւ չորրորդն է իւր վկայութեամբն, որպէս ասէ. «Ես եւ Հայր իմ մի ենք» (Յովհ. Ժ 30): Եւ գիտելի է, զի բանիւս այս, որ ասաց Տէրն, ի

¹ C չէք

² A B եւ մի կորիցէ ի յաւիտեան

³ B Քրիստոսի է

բաց բառնին կրկին ներհակ մոլորութիւնք, քանզի Սաբէլ Լիբէացի ասաց յԱստուած գոլ մի անձն, որպէս եւ մի բնութիւն, եւ այս մոլորութիւն բառնի, յորժամ ասէ¹. «Ես եւ Յայր իմ մի եմք», զի մի անձն ոչ կարէ ինքեան հայր լինել եւ ծնունդ, վասն այն՝ ես եւ Հայր, ցուցանէ զզանազանութիւն² անձանց: Նոյնպէս ասելն բազմաւորական, թէ՛ եմք, զի թէ Հայր եւ Որդի նոյն անձն էին, պարտ էր ասել՝ եմ: Ընդդէմ սորա ներհակաբար ասաց Արիոս, թէ որպէս երեք անձինք յերրորդութիւն, սոյնպէս եւ երեք բնութիւն: Եւ այս մոլորութիւնս բառնի, յորժամ ասէ՝ մի եմք, այսինքն՝ բնութեամբ, զաւրութեամբ, հաւասարութեամբ եւ ամենայն ինչ մի է յերրորդութիւն, բաց յառանձնութեանցն:

Այժմ ասէ, թէ որպէս հրէայքն հալածեցին զՔրիստոս գործով: Բան. «Վէմս առին հրէայքն, զի քարկոծ արասցեն զնա³» (Յովհ. Ժ 31):

Մեկնութիւն. Աստ նախ յանդիմանեաց զնոցա խստութիւն: Երկրորդ. ի բաց բառնայ զչարութիւն, որ զՔրիստոս հայհոյիչ կոչէին, անդ. «Պատասխանի ետուն» (Յովհ. Ժ 33): Երրորդ. Քրիստոս խոյս տայ վասն նոցա խստասրտութեան, անդ. «Խնդրէին զնա ունել» (Յովհ. Ժ 39): Վասն առաջնոյն. «Վէմս առին [հրէայքն], զի քարկոծ արասցեն զնա⁴» (Յովհ. Ժ 31), զայս առնէին վասն նախանձու եւ ատելութեան եւ ոչ վասն արդարութեան, քանզի արտաքոյ աւրինացն արարին, զի ոչ դատաւորք եւ ոչ վկայք եւ ոչ վճիռ, եւ արտաքոյ տաճարին, որպէս ասացաւ յառաջագոյն յովթներորդ գլուխ մեկնութեան:

Իսկ Քրիստոս քաղցր բանիւ յանդիմանեաց զնոցա խստութիւն.

Բան. «Բազում գործս բարիս ցուցի ձեզ⁵ ի Յաւրե իմնէ⁶» (Յովհ. Ժ 32):

Մեկնութիւն. Զճշմարտութիւն ուսոյց, զհիւանդս նոցա բժշկեաց եւ զայլսն, որպէս ասէ մեկնիչդ^{cxxxviii}: Եւ վասն այսոցիկ պարտ էր, զի հրէայքն զՔրիստոս պատուէին, բայց նոքա զհակառակն առնէին, զի հալածէին:

Եւ զՀայր յիշէ վասն չորից. նախ՝ զի պատճառ է, երկրորդ՝ զի դիւրաւ լուիցեն, երրորդ՝ զի Որդի է Հաւրն, չորրորդ՝ զի միակամ:

Եւ ապերախտութիւն մեծ է վասն չորից. նախ՝ զի ամենայն ազգն էին, երկրորդ՝ զի յամենայն ժամ, երրորդ՝ զի ամենայն գոր-

¹ C **չիք** Ես եւ Յայր իմ ... յորժամ աստ

² A B զանազանութիւն

³ A **չիք** արասցեն զնա, B **չիք** զնա

⁴ A B **չիք**

⁵ A B **չիք**

⁶ A **չիք**

ծոց, չորրորդ՝ զի մեծամեծաց: Իսկ որ ոմանք լինին ապերախտ, եւ երբեմն եւ նուազ գործոց, փոքր է վնասն:

Ձկնի ցուցանէ, թէ որպէ՞ս ասացին զնա հայհոյիչ.

Բան. «Վասն բարւոյ գործոյ ոչ առնենք զքեզ քարկոծ¹, այլ վասն հայհոյութեան» (Յովհ. Ժ 33):

Մեկնութիւն². Ի բանս նոցա ներհակութիւն ինչ խառնեալ կայ, քանզի վկայէին, թէ զբարի գործ ունի՝ ասելով. «Ո՛չ վասն բարի գործոց, այլ վասն հայհոյութեան» (տե՛ս Յովհ. Ժ 33): Եւ երկոքեան սոքա անհնար են զոյգ մնալ, քանզի սքանչելիքն լինէին առ ի վկայութիւն բարութեան նորա, վասն այն թէ գործքն բարիք եւ աստուածայինք էին, ոչ կարէր լինել հայհոյիչ եւ վկայ ստութեան, իսկ թէ նա հայհոյիչ էր՝ ասելով զինքն Աստուած կամ Որդի Աստուծոյ, յայնժամ աստուածային սքանչելիքն ոչ կարէին լինել վկայ ստութեան, քանզի սքանչելիքն վկայ էին, թէ Աստուած է Քրիստոս: Ապա յայտ է, զի բանք նոցա ինքեանց հակառակ էին, զի թէ Քրիստոս հայհոյիչ է, գործքն նորա ոչ լինէր բարի, եւ թէ գործքն բարի էր, նա ոչ լինէր հայհոյիչ: Եւ կուրութիւն հրէիցն լինէր, զի միայն հայէին ի մարդկութիւն Քրիստոսի, որպէս ասէ.

Բան. «Եւ զի դու մարդ ես եւ զանձն քո Աստուած առնես» (Յովհ. Ժ 34):

Մեկնութիւն. Գիտելի է, զի երից հերձուածոց ընդդէմ է իմացումն հրէից. նախ՝ Մանիքոսի, որ առ աչաւք ասաց զմարդկութիւն Քրիստոսի, իսկ նոքա ճշմարիտ մարդ խոստովանէին: Երկրորդ. ընդդէմ է Արիոսի, որ արարած ասէր զԲանն, եւ հրէայքն իմացան, զի Քրիստոս զինքն ճշմարիտ Աստուած ասէր, թէպէտ զնա Աստուած ոչ հաւատացին: Երրորդ. ընդդէմ է երկաբնակ բաժանողաց, զի նոքա զմարմինն տեսեալ Աստուած ասացին, լսելով ի Քրիստոսէ, իսկ սոքա զմարմինն մարդ ասեն եւ զԱստուածն՝ Աստուած:

Ձկնի այսմ ցուցանէ Քրիստոս, թէ ոչ է հայհոյիչ՝ վկայութեամբ գրոյն:

Բան. «Ո՞չ յարե՞նս ձեր գրեալ է» (Յովհ. Ժ 34):

Մեկնութիւն. Ձի Սուրբ Գիրք յԱստուծոյ են, վասն այն ոչ կարեն սուտ լինել, եւ աւրէնք յատկաբար հինգ Գիրքն է Մովսէսի, այլ հասարակաբար բոլոր Հին Կտակարանքն Աւրէնք կոչի, որպէս եւ բանս այս ի սաղմոսէն է. «Ես ասացի, թէ Աստուածք իցէք» (Սաղմ. ՁԱ 6): Եւ Դաւիթ ասէր. «Նայեցարուք ժողովուրդք

¹ A B *չիք* զքեզ քարկոծ

² B *չիք*

յաւրէնս իմ¹» (Սաղմ. 31): Եւ յԱւրէնս եւ յԵլքն գրեալ է. «զԱստուած ժողովուրդն Քո մի բամբասեսցես» (տե՛ս Ելք ԻԲ 28), այսինքն՝ զբահանայս եւ զվարդապետս եւ զդատաւորս: Եւ Մովսէս աստուած կոչեցաւ փարաւոնի (հմմտ. Ելք է 1): Եւ գիտելի է, զի յատկաբար Աստուած միայն է բնութեամբ Աստուած, իսկ այլքն հեռաւոր, կամ մերձաւոր հաղորդութեամբ կոչին, որպէս իմաստութեամբ, կամ իշխանութեամբ եւ այլ ինչ:

Եւ չորք են սոքա. նախ՝ բնութեամբն Աստուած, որ արարիչ է ամենայնի: Երկրորդ. կոչմամբ, որպէս մարգարէքն եւ սուրբքն ի հինն: Երրորդ. շնորհաւք աստուած, որպէս մկրտեալքն ի նորս: Չորրորդ. փառաւք աստուած, որպէս յարուցեալքն եւ փառաւորեալքն²:

Իսկ կուռքն սուտ են եւ ոչ աստուածք, ո՛չ բնութեամբ, եւ ո՛չ կոչմամբ, եւ ո՛չ գործով եւ այլքն:

Նոյնպէս³ եւ որդիք չորս են. նախ՝ բնութեամբ, որպէս Քրիստոս բնութեամբ Որդի է Աստուծոյ: Երկրորդ. կոչմամբ, որպէս. «Որդի անդրանիկ է իմ Իսրայէլ» (տե՛ս Ելք Դ 22): Երրորդ. շնորհաւք մկրտեալքն որդիք են Աստուծոյ: Չորրորդ. յարուցեալքն փառաւք որդիք են Աստուծոյ: Ասէ Տէր. «Զի յարութեան որդիք են» (հմմտ. Ղուկ. Ի 36-37):

Բան. «Եւ չէ մարթ եղծանել⁴ Գրոյն» (Յովհ. Ժ 36):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ ո՛չ կարէ ստիլ: Եւ Գիրք Սուրբ զմարդիկ կոչմամբ աստուած ասեն, նոյնպէս եւ զիս բնութեամբ Աստուած քարոզեն, եւ դուք զառաջինն ընդունիք, ապա ուրեմն պարտ է եւ գերկրորդն ընդունել ձեզ, եւ մի՛ համարիք հայհոյիչ, զի Աստուծոյ Որդի կոչեմ զիս:

Թէ առաւել է Քրիստոս քան զմարգարէ

Յառաջագոյն վասն վարձկանացն ցուցաւ չորիւք առաւելութիւն Քրիստոսի քան զմարգարէիցն: Դարձեալ եւ աստ չորիւք ցուցանի. նախ՝ զի մարգարէքն վասն Քրիստոսի խաւսեցան եւ գրեցին, ըստ այնմ. «Մովսէս վասն իմ գրեաց» (հմմտ. Ղուկ. ԻԴ 44), եւ առաւել է Քրիստոս մարգարէացեալն, քան զմարգարէսն ամենայն: Երկրորդ. զի Քրիստոս բնութեամբ է Աստուած, եւ մարգարէքն՝ կոչմամբ: Երրորդ. նոքա յանունն Աստուծոյ սքանչելիս

¹ A B չիք

² C փառաւորեալք

³ C որպէս

⁴ A եղծանիլ

առնէին, եւ Քրիստոս՝ իւր յատուկ զաւրութեամբն: Չորրորդ. Քրիստոսի վկայեաց Հայր բնութեամբ Որդի եւ սիրելի, եւ մարգարէիցն կոչմամբ:

Եւ դարձեալ այլ իմն առաւելութիւն է չորս կերպիւ, որպէս ասացաւ մեզ ի գիրս «Ոսկեփորիկ»^{xxxix}. նախ՝ զի Քրիստոս ի կուսէ ծնաւ, եւ այլք՝ յամուսնութենէ: Երկրորդ. նա կուսութեամբ եկաց, եւ այլք՝ ոչ: Եւ թէ ոք ընդդէմ ասիցէ. «Եւ Ադամ ի կոյս յերկրէ¹, եւ Մկրտիչն կոյս եկաց», - պատասխանեմք, եթէ Ադամ ի կուսէ, այլ ոչ կոյս եկաց, եւ Յովհաննէս կոյս էր, այլ ոչ ի կուսէ: Երրորդ. զի իւրաքանչիւր մարգարէքն մի-մի սքանչելիս գործեցին, որպէս Եղիա հուր իջոյց (հմմտ. Գ Թագ. ԺԸ 30-40), Եղիսէոս մեռեալ յարոյց (հմմտ. Դ Թագ. Դ 8-38), եւ Մովսէս ընդ ծովն անցոյց (հմմտ. Ելք ԺԴ), այլ Քրիստոս զամենայն սքանչելիսն կատարեաց ի ծովու, ի ցամաքի, ի մեռեալս եւ ի կենդանիս: Չորրորդ. Քրիստոս մարմնով յերկինս ել, եւ այլ մարգարէքն՝ միայն հոգևով, զի թէպէտ Ենովք եւ Եղիա ի դրախտն են, այլ ոչ յերկինս եւ ոչ անմահ կենդանութեամբ, զի մեռանելոց են դարձեալ, իսկ Տէրն մեր այսուհետեւ ոչ մեռանի եւ գայ եւ յարուցանէ զմեռեալս:

Վասն սրբութեան

Բան. «Ձոր Հայր² սրբեաց եւ առաքեաց» (Յովհ. Ժ 36):

Մեկնութիւն. Մի իմասցիս զբնութիւն Բանին կարաւտ սրբութեան, որպէս ասէ մեկնիչդ^{cxl}:

Եւ մի իմասցիս զմարմինն յերկնից բերեալ. նախ՝ զի թէ յերկնից էր, ոչ լինէր Որդի Դաւթի եւ Աբրահամու:

Երկրորդ. եւ ոչ լինէր այն փրկութիւն մարդկան, այլ չորիւք է իմացումն. նախ՝ Հայր սրբեաց, այսինքն՝ ծնանելովն զՈրդին յաւիտենից ետ նմա Սուրբ լինել: Երկրորդ. ըստ մարդկութեան յայնժամ սրբեաց ի յարգանդի, յորժամ Բանն Աստուած մարդ եղև, առեալ զմեր բնութիւնս միաւորեաց ընդ Իւրում Աստուածութեան եւ սուրբ սրբոց կազմեաց եւ առաքեաց մարմնովն ի սրբութիւն մարդկան: Երրորդ. սրբեաց զմեզ մկրտութեամբն Յորդանանու, զի սրբեաց զջուրն եւ կացոյց զսրբութիւն աւագանին: Չորրորդ. սրբեաց զմեզ խաչիւն, ըստ այնմ. «Սրբութիւն մեղաց մերոց արարեալ, նստեալ ընդ աջմէ մեծութեան» (Եբր. Ա 3): Արդ, առաջին երկուքն վայելչական է ըստ ինքեան Քրիստոսի, եւ վեր-

¹ A B երկրի

² A B չիք

ջին երկուքն՝ հասարակ մարդկան, զի մկրտութեամբն սրբեաց ի¹ սկզբնական մեղաց եւ խաչիւն՝ ի ներգործական զոհից ճենճերաց²: Եւ մեղք սկզբնական ի մարմնոյն սկսեալ ի հոգին տարածի, եւ ներգործական եւ զոհիցն ի հոգւոյն սկսեալ³ ի մարմինն տարածի: Դարձեալ՝ մկրտութեամբն ի մեղաց սրբեաց եւ խաչիւն ի դատապարտութեանցն Ադամայ, եւ ունիմք այժմ Պատարագաւն զխաչին խորհուրդ, եւ զաւագանաւն՝ զմկրտութեան եւ զկուսական ծննդեանն:

Եւ լինի աստ երեք հարց.

Առաջին. Վասն է՞ր կոչեաց զինքն Սուրբ:

Պատասխան. Վասն երից. նախ՝ ընդդէմ նոցա, որք ասէին հայհոյիչ: Ասաց, թէ՛ Սուրբ եմ եւ ոչ՝ հայհոյիչ: Երկրորդ. զի մարգարէքն եւ մանաւանդ Դանիէլ ինն կոչի Սուրբ Սրբոց Քրիստոս: Երրորդ. զի սրբութիւն ի բան եւ ի գործն ցուցանէ, թէ՛ «Ճշմարիտ եմ, որ ասացի Որդի Աստուծոյ զիս, եւ ոչ՝ սուտ»:

Երկրորդ հարց. Վասն է՞ր առաքեալ ասէ:

Պատասխան. Նախ՝ զի ցուցանէ զինքն չնաշխարհիկ գոյ: Երկրորդ. զի բան նորա հաւատարիմ էր: Երրորդ. ցուցանէ զինքն Աստուած ի Հաւրէ առաքեալ, որպէս ասէ մարգարէն. «Առաքեաց զԲան իւր եւ բժշկեաց զնոսա⁴ եւ փրկեաց [զնոսա] յապականութեանէ իւրեանց⁵» (Սաղմ. 68 20): Դարձեալ՝ սրբիլն մարմնոյն վայել է, եւ առաքիլ՝ բանին, որպէս ցուցաւ, ի միասին ղնէ, որ զմիութիւն անբաժանելի նշանակէ:

Երրորդ հարց առ այս. Զի՞նչ է, որ ասէ առաքեալ. «Որ⁶ սրբեն եւ որք սրբին ի միողէն էին» (տե՛ս Եբր. Բ 11):

Պատասխան. Նախ՝ որ սրբեն, այսինքն՝ Քրիստոս, եւ որք սրբին՝ այսինքն՝ հաւատացեալք, ի միողէն Ադամայ են:

Երկրորդ. ի միողէն Հաւրէն Աստուծոյ Քրիստոս բնութեամբ Որդի, եւ մկրտեալք՝ շնորհաւ կոչին:

Երրորդ. ի միոյ անձնէ Բանին մարմնացելոյ եղեւ սրբութիւն. նախ՝ գլխոյն մերոյ եւ ապա⁷ անդամոց Նորա: Եւ տես, զի սրբու-

¹ B *չիք*

² C ճենճերոց

³ C *չիք* ի հոգւոյն սկսեալ

⁴ A B *չիք*

⁵ A *չիք* զնոսա յապականութենէ իւրեանց, B *չիք* եւ փրկեաց ... իւրեանց

⁶ B Որք

⁷ B *չիք*

Թեամբ կոչիմք եղբարք Քրիստոսի եւ ոչ՝ հասարակութեան¹ մարմնոյս:

Բան. «Թէ ոչ գործեմ գգործս Յաւր իմոյ, մի՛ հաւատայք ինձ²» (Յովհ. Ժ 37):

Մեկնութիւն. *Որպէս ասէ Արիստոտէլ. «Ամենայն ինչ յատուկ ներգործութիւն ունի եւ ի գործոյն ճանաչեմք զբնութիւն իրին, որպէս յայտ է ի հրոյն, զի այրէ եւ աչքն տեսանէ», նոյնպէս եւ Քրիստոս ճանաչի, թէ Աստուած է եւ Որդի Աստուծոյ, որ զգործն Հաւր ներգործէ, զի որպէս բնութիւն մի է Հաւր եւ մարմնացեալն Որդւոյ, նոյնպէս եւ մի է³ գործն Հաւր եւ Որդւոյ, որպէս ասէ.*

Բան. «Թէ եւ ինձ ոչ հաւատայք, սակայն գործոցն հաւատացեք» (Յովհ. Ժ 38):

Մեկնութիւն. *Այսինքն՝ զի տեսն հաստատ է քան զլուրն:*

Բան. «Ձի գիտասցիք եւ ծանիցիք, թէ ես ի Յայր եւ Յայր ի յիս է⁴»

(տե՛ս Յովհ. Ժ 38):

Մեկնութիւն. *Նախ՝ վասն միութեան բնութեան Հայր յՈրդի է, եւ Որդի՝ ի Հայր: Երկրորդ. անորոշ անձամբ Հայր յՈրդի⁵ է, եւ Որդի՝ ի Հայր, զի երեք անձինք անբաժանելի են ի միմեանց, որպէս բանն՝ ի մտաց, եւ կեանքն՝ ի հոգւոյն, զի ոչ են, որպէս երեք մարդիկ՝ բաժան ի միմեանց, որ անհաւատութեամբ եւ տեղեալ, եւ սահմանաւ, եւ ամանակաւ, եւ տեսութեամբ, եւ կամաւք եւ ներգործութեամբ բաժան են, այլ Երրորդութիւն յատկութեամբ անձանց միայն են որոշեալ, այլ ամենայնիւ միաւորեալ, որպէս մի անհատ մարդ եւ մի արեգակ:*

Իսկ ասելն. «Գիտասցի՛ք եւ ծանիցի՛ք, թէ Աստուած եմ մարմնովս եւ հոգւովս», դարձեալ՝ գիտասցի՛ք զմիութիւն բնութեանս ընդ Հաւր Աստուծոյ, եւ ծանիցի՛ք անորոշ անձամբ ի Հաւրէ Աստուծոյ⁶:

Ձկնի ցուցանէ, թէ որպէս խոյս ետ վասն նենգութեան հրէիցն, ոչ բանիւ եւ ոչ գործով հաւատացին, այլ խստասրտութեամբ հալածէին, որպէս ասէ.

Բան. «Խնդրէին զնա ունել եւ ել ի ձեռաց նոցա» (Յովհ. Ժ 39):

¹ A B հակառակութեան

² A B *չիք*

³ A B նոյնպէս մի է եւ

⁴ A B թէ ես Յաւր

⁵ C ի յՈրդի

⁶ B *չիք* եւ ծանիցիք ... ի Յաւրէ Աստուծոյ

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ կամէին զնա ունել¹ առ ի սպանանել, եւ նա աստուածային զաւրութեամբն իւր ել ի ձեռաց նոցա եւ ի մէջ նոցա անցեալ զնայր՝ անտեսանելի ի նոցանէ: Եւ դարձեալ ասէ, զի մի անգամ եւս արարեալ էր, որպէս յուրերորդ գլուխն ասացաւ (Յովհ. Ը 59) եւ որպէս մեկնիչդ յերկար մեկնէ^{cxli}:

Ջկնի ասէ, թէ ո՞ւր գնաց.

Բան. «Եւ գնաց միւսանգամ յայն կոյս Յորդանանու» (Յովհ. Ժ 40):

Մեկնութիւն. Միւսանգամ ասէ, զի զառաջինն անդ մկրտեցաւ, զի անդ եկն Յովհաննէս մկրտել եւ անդ ելանէին ամենայն ազգն ի մկրտութիւն:

Եւ անդ գնաց. նախ՝ զի յապահովս լինէր ի չարութենէ հրէիցն, երկրորդ՝ զի ժողովուրդն², որ անդ գային, յիշէին նախ զվկայութիւն Յովհաննու, թէ՛ «Սա է Գառն Աստուծոյ» (տե՛ս Յովհ. Ա 29), եւ այլն: Դարձեալ՝ յիշէին զվկայութիւն Հաւր, թէ՛ «Դա է Որդի իմ սիրելի» (տե՛ս Մատթ. Գ 17), եւ հաստատէին ի հաւատն Քրիստոսի:

Բան. «Ձի Յովաննէս նշանս ինչ ոչ արար» (Յովհ. Ժ 41):

Մեկնութիւն. Վասն չորս պատճառի Յովհաննէս նշանս ոչ արար. նախ՝ զի այնու ցուցցի մեծութիւն Քրիստոսի, ըստ այնմ. «Դու ես Աստուած, որ առնես սքանչելիս» (Սաղմ. 32 14): Երկրորդ. թէ նշան էր արարեալ, Քրիստոս կարծէին զնա, եւ լինէր այն մոլորութիւն մարդկան: Երրորդ. զի ցուցցի, թէ ոչ սրբոցն է սքանչելիս առնել, այլ որոց շնորհեալ է Աստուած: Չորրորդ. զի նա կարապետ էր Քրիստոսի եւ վկայ եւ ոչ սքանչելագործ, զի պարտ է իւրաքանչիւրոց զիւր³ գործն կատարել:

Բան. «Բայց զամենայն⁴, զոր ինչ ասաց Յովաննէս⁵ վասն նորա⁶ ճշմարիտ էր⁷» (տե՛ս Յովհ. Ժ 42):

Մեկնութիւն. Ձի տեսին սոքա զբանն Յովհաննու կատարեալ ի Քրիստոս, որ ասաց. «Սա է Որդին Աստուծոյ» (տե՛ս Յովհ. Ա 29), վասն այն բազումք հաւատացին ի նա:

¹ C չիք գլխա ունել

² B ժողովուրդքն

³ B չիք

⁴ A B չիք

⁵ A B չիք

⁶ A B սորա

⁷ A B է

Գլուխ ԺԱ

Նորին հաւաքումն Երրորդ հատորի մեկնութեան Աւետարանի

Բան. «Եւ էր ոմն հիւանդ Ղազարոս ի Բեթանիայ» (Յովհ. ԺԱ 1):

Մեկնութիւն. Այս մետասան գլուխ է ըստ կարգի եւ առաջին ըստ հատորի, զոր ի վերայ այսմ բանի վեց իրս գիտելի է:

Առաջին. գիտելի է զկարգն, զի նախ եցոյց աւետարանիչս գոլ ի Քրիստոս զաւրութիւն կենդանարար, եւ զայն եցոյց ի բանէն Քրիստոսի, ըստ այնմ, որ ասաց. «Ես եմ դուռն եւ հովիւ եւ որ լսէ ինձ, տամ նոցա զկեանս» (հմմտ. Յովհ. Ժ 9,11,27-28), իսկ աստ ցուցանէ զնոյն գործով նշանաց, որպէս յարոյց զՂազար ի գերեզմանէն, վասն այն ճառէ. «Եւ էր ոմն հիւանդ Ղազարոս» եւ այլն:

Երկրորդ. գիտելի է, զի որ ոք հաւասարի Աստուծոյ գլխութեամբ, Աստուած է, իսկ Քրիստոս հաւասարի Աստուծոյ գլխութեամբ¹, ապա ուրեմն Քրիստոս Աստուած է²:

Եւ գլխութիւն Քրիստոսի երեւի չորս կերպիւ. նախ՝ գալստեամբն ի Բեթանիայ վասն Ղազարու: **Երկրորդ.** Մարթայի եւ Մարիամու բանիւ, որպէս ասէին. «Տէր, եթէ աստ լեալ էիր, եղբայրն իմ չէր մեռեալ» (Յովհ. ԺԱ 21): **Երրորդ.** վասն արտասուացն Քրիստոսի, որ ելաց ի վերայ Ղազարու (հմմտ. Յովհ. ԺԱ 35): **Չորրորդ.** ընդունելութեամբ մահու վասն փրկութեան մարդկան ըստ մարգարէութեան Կայիափայ, որ ի գլուխս այս յիշէ:

Երրորդ. գիտելի է, զի աստ երեք իրք ճառի. նախ՝ Ղազարու հիւանդութիւն անբժշկելի: **Երկրորդ.** մահ նորա ստուգեալ ցոցանի, անդ. «Իբրեւ լուաւ, թէ հիւանդացեալ է» (տե՛ս Յովհ. ԺԱ 6): **Երրորդ.** յարութիւն նորա ճառի³, անդ՝ «Յիսուս իբրեւ ետես զնա, զի լայր» (Յովհ. ԺԱ 33): **Դարձեալ՝** առաջին մասն յերկուս բաժանի, զի նախ հիւանդութիւն նորա ճառի, որպէս ասէ. «Էր ոմն հիւանդ Ղազարոս» (Յովհ. ԺԱ 1): **Երկրորդ.** հիւանդութիւն նորա Քրիստոսի պատմի, անդ. «Առաքեցին առ նա քորքն նորա» (Յովհ. ԺԱ 3):

¹ Եւ չիք Աստուած է, իսկ ... Աստուծոյ գթութեամբ

² Եւ ապա ուրեմն Քրիստոս Աստուած է, իսկ Քրիստոս հաւասարի Աստուծոյ գթութեամբ

³ Եւ չիք նախ՝ Ղազարու հիւանդութիւն ... յարութիւն նորա ճառի

Թէ քանի «եւ» կայ ի Սուրբ Գիրս

Չորրորդ. գիտելի է, զի եւ-ն ի Սուրբ Գիրս յերիս տեղոջ զնի. նախ՝ ի սկիզբն բանի, ըստ այնմ. «Եւ Յիսուսի Քրիստոսի ծնունդն էր սոյնպէս» (Մատթ. Ա 18): Երկրորդ. ի մէջն, ըստ այնմ. «Բարի առնէ Տէր բարեաց եւ այնոցիկ, ոյք¹ [ուղիղ են սրտիւք]» (Մաղմ. ԾԻԴ 4): Երրորդ. ի վերջոյ, ըստ այնմ². «Տէր թագաւոր յաւիտեանս յաւիտենից եւ եւս³» (Մաղմ. Թ 16), եւ ամենայն ուրեք երկու դէմս նշանակէ, նոյնպէս «եւս» այս երկու դէմս նշանակէ, այսինքն՝ զհիւանդութեան, զի է, որ առողջանայ եւ է, որ մեռանի: Իսկ այս հիւանդութիւնս ոմն էր, այսինքն՝ առանձնակի յերկուցն, զի ոչ առողջանայ եւ ոչ մեռանի, որպէս այլք, մինչ ի կատարածի աւրն, այլ միջակ է երկուցն:

Հինգերորդ. գիտելի է ըստ այլաբանութեան, ոմն զբնութիւն մարդկան ասէ, զի առանձին է ի մէջ իմանալեաց եւ զգալեաց: Դիւանդ՝ զմեղացն, Ղազարոս՝ աւգնեալ, Բեթանիա՝ տուն սգոյ, Սարիամ՝ մխիթարել կամ լուսաւորել, Սարթա՝ տէրունի, Յիսուսն՝ Փրկիչ: Այս մեկնաբանութեամբս իմանի, զի մարդկային բնութիւնս հիւանդացեալ էր եւ մեղաւք մեռեալ ի տան աշխարհիս սգոյ, եկն Փրկիչն եւ տէրունական գալստեամբն աւգնեաց մեզ, եւ մխիթարեաց, եւ լուսաւորեաց, եւ փրկեաց ի մահուանէ:

Վասն նեղութեան սրբոցն

Վեցերորդ. գիտելի է, զի ոմանք երկբային յիմարութեամբ, տեսանելով զսիրելիսն Քրիստոսի ի փորձանս եւ ի նեղութիւնս⁴ անկեալ, զոր լինի վասն հինգ պատճառի. նախ՝ զի կատարեսցի բանն Քրիստոսի, որ ասաց. «Երանի է ձեզ, յորժամ նախատեսցեն եւ հալածեսցեն» (տե՛ս Մատթ. Ե 11) եւ թէ՛ «Դուք չէք յաշխարհէ» (հմմտ. Յովհ. ԺԷ 16), վասն այսորիկ⁵ ոչ սիրեն զձեզ⁶ եւ այլն: Երկրորդ. որպէս պատերազմ ի վերայ ամուր դղեկի լինի եւ ոչ ի դիւր դաշտի, սոյնպէս սատանայ միշտ ընդ արիագոյնս պատերազմի, որք ամրացեալ են հաւատով եւ գործով: Երրորդ. թէ փոշտեսակ սխալանս իցէ մարդ գոլով, այնու մաքրեսցի, որպէս զարծաթ ի

¹ A B որ, C չիք այնոցիկ, ոյք

² B չիք ըստ այնմ

³ Աստուածաշնչում չկայ «եւ եւս»

⁴ C նեղութիւն

⁵ C այնորիկ

⁶ A B չիք

մէջ բովի: Չորրորդ. զի որ այլոց քարոզէ թողուլ զհեշտութիւն աշխարհիս, պարտ է եւ ինքն նոյնպիսի լինել: Հինգերորդ. զի զյոյսն հաստատուն ունիցի, թէ որպէս սիրելոյն Ղազարու պարգեւեաց կեանս, նոյնպէս եւ մեզ պարգեւեսցէ զկեանսն յաւիտեանից:

Այսքան առ այս:

Ջտեղին Բեթանիա յիշէ վասն ստուգութեան պատմութեան.

Բան. «Ի գեղջէ Սարիամայ¹» (Յովհ. ԺԱ 1):

Մեկնութիւն. Վասն երկու պատճառի զգեղն քերցն ասէ. նախ՝ ըստ Ոսկեբերանին. «Զի նոքա կենդանիք էին, պատշաճ էր նոցա քան մեռելոցն կոչել», իսկ այլք ասեն, թէ հարսնութեան պոռոյգ էր նոցա տուեալ, այսինքն՝ բաժինք փեսային: Դարձեալ՝ զայն ցուցանէ, թէ յայնմ զեղ բնակեալ կային երկոքին քորքն՝ Մարիամ եւ Մարթա, ուր հիւանդ կայր Ղազարոս՝ եղբայր նոցա, եւ չէր ըստ հասարակ հիւանդաց, այլ անբուժելի ախտիւ ըմբռնեալ:

Վասն մարիամանց եւ աւծանող կանանց

Բան. «Այս այն Սարիամ էր, որ աւծ գՏէրն իւղով եւ ջնջեաց զոտս նորա հերով իւրով» (Յովհ. ԺԱ 2):

Մեկնութիւն. Բազում կանայք կոչէին Մարիամ, վասն այն զանազանէ զսա յայլոցն, զի վեց Մարիամ յիշէ Աւետարանն. նախ՝ Աստուածածին կոյսն: Երկրորդ. Մարիամ Կղէտվպայն, որ էր մաւրաքոյր Տիրամաւրն: Երրորդ. Մարիամ Յակովբայ փոքրկանն եւ Սիմոնի մայրն, որ էր կինն Յովսէփայ: Չորրորդ. քոյրն Ղազարու: Հինգերորդ եւ վեցերորդ՝ Մարիամ մագդաղենացիքն:

Իսկ աւծանելն զՔրիստոս չորս ինչ ցուցանէ. նախ՝ զկատարեալ սէրն, որ ունէր առ Քրիստոս: Երկրորդ. անհամեմատ երախտեացն շնորհակալ լինէր: Երրորդ. խոնարհութեամբ երկիր պագանէր՝ զգլուխն եղեալ ի վերայ զարշապարին: Չորրորդ. զի քան զամենայն արտաքին հանդերձս պատուական էր հերն ի գլխոյն աճեալ:

Բայց տարակոյս է ի մէջ ամենայն ազգաց վարդապետաց, վասն աւծանող կանանց չորս կերպիւ. նախ՝ զի ոմանք յառաջին վարդապետացն երեքն ասեն աւծանող Քրիստոսի՝ այլ եւ այլ կանայս. այլ զՄատթէոսին եւ այլ՝ զՄարկոսին, քանզի նոքա երկու աւուրբ յառաջ ասացին քան զՋատիկն լինել, եւ այլ զՅոհան-

¹ A B Սարիամու

նուն, զի վեց աւուրբ յառաջ էր, եւ այլ զՂուկասուն, վասն զի յառաջ էր ժամանակաւ եւ կին պոռնիկ:

Երկրորդ. ոմանք ասեն, որպէս Ոսկեբերանն. «Երկու, - ասեն, - լինել զկանայսն, այլ զերեք աւետարանչացն, որ ի տունն Սիմոնի, եւ այլ զՅոհաննուն ասէ, զի սա կին պարկեշտ, եւ այն՝ մեղաւոր»:

Երրորդ. ոմանք, որպէս Իգնատիոս վարդապետն Հայոց ազգիս մեր, ընդդիմանայ այսմ կերպիւ ինչ. «Զի այն, որ Մատթէոս եւ Մարկոս եւ Յոհաննէս ասեն, մի՛ է, - ասէ, - վասն ժամանակին եւ խաւսից երիցն, եւ այլ ասէ զՂուկասուն վասն չորից. նախ՝ զի ի տան փարիսեցւոյն, երկրորդ՝ կին պոռնիկ, երրորդ՝ ոչ մերձ ի չարչարանս, չորրորդ՝ ոմանք¹, որպէս լատինացիք, «մի» ասեն աւծանող, զոր չորեքին յիշեն, բայց երկու անգամ. մին այն, զոր Ղուկաս յիշէ եւ այժմ ասեն, թէ Յոհան² ցոյց տայ աւծմանն առաջնոյ, որ մեղաւքն թողաւ եւ երկու անգամ էաւծ նոյն Մարիամ՝ քոյրն Ղազարու, մերձ ի չարչարանս շնորհամատոյց լինէր վասն յարութեան եղբաւրն»:

Բան. «Առաքեցին առ նա քորքն» (Յովհ. ԺԱ 3):

Մեկնութիւն. Եւ ընդէ՞ր ոչ ինքեանք զնացին, որպէս հարիւրապետն եւ թագաւորացն:

Ասեմք վասն երեք պատճառի. նախ՝ վասն ջերմեռանդ ընդունելութեան: Երկրորդ. զի ոչ էր աւրէն սգաւոր կանանց ի դուրս ելանել, զի թէպէտ չէր մեռեալ, այլ ի մահ էր³ խոնարհեալ: Երրորդ. զի ոչ էին ամենեւին կատարեալ ի հաւատս, որպէս եւ ոչ առաքեալքն նախ քան զիջումն Հոգւոյն Արքայ:

Բան. «Չոր դուն սիրեիր, հիւանդացեալ է» (Յովհ. ԺԱ 3):

Մեկնութիւն. Վասն է՞ր ոչ աղաչեն գալ Քրիստոսի:

Ասեմք վասն երեք պատճառի. նախ՝ վասն մեծութեան պատուոյն, ոչ հարկիւ ասեն, թէ՛ եկ, այլ զգացուցանեն: Երկրորդ. զի մի եւ նոքա լինիցին պատճառք յարութեան, այլ կամքն Քրիստոսի: Երրորդ պատճառ. զի ոչ է պարտ զբարեկամն աղաչել, այլ միայն յուշ ածել զբանն: Եւ տե՛ս զիմաստութիւնն նոցա, զի սիրովն Քրիստոսի զնա ի գուժ շարժեն:

Վասն հիւանդութեան

Եւ աստ լինի չորս հարց. առաջի՞ն՝ զի՞նչ է հիւանդութիւնն:

¹ A B չորրորդ՝ զի այլ էր պատասխանին Քրիստոսի: Չորրորդ. ոմանք

² A Յովհան

³ A B չիք

Պատասխան. Սահման դնեն վարդապետք, եթէ հիւանդութիւն է անչափութիւն տարերաց: Եւ յայտ է, որպէս չափաւորն առողջութիւն է, նոյնպէս անչափն՝ հիւանդութիւն: Դարձեալ՝ հիւանդութիւն է նուազութիւն առողջութեան, որպէս առողջութիւն նուազութիւն է հիւանդութեան: Եւ դարձեալ՝ հիւանդութիւն է փոփոխումն որակութեան, եւ այս նոյն է, զի առողջութիւն եւ հիւանդութիւն որակութիւնք են փոփոխականք:

Երկրորդ Հարց. Քանի՞ է յեղանակ¹ հիւանդութեան:

Պատասխան. Կրկին, այսինքն՝ հոգեւոր եւ մարմնաւոր: Հոգեւոր, որպէս մեղք, զի ասէ Դաւիթ. «Ողորմեա՛ ինձ Տէր, զի հիւանդ եմ ես²» (Սաղմ. 23), եւ մարմնաւոր ցաւք մարմնոյն զանազան, որպէս ցուցաւ ի մեկնութիւն Մատթէոսի երկրորդ Հատորն երրորդ Համարն^{cxliii}:

Երրորդ Հարց. Զի՞նչ է պատճառ հիւանդութեան:

Պատասխան. Չորս ինչ. նախ՝ ներքին խառնուած որակացն՝ յաւելուած եւ պակասութիւն: Երկրորդ. արտաքին տարերց ստահակութիւն: Երրորդ. յղփութիւն կերակրոց եւ կամ նուազութիւն: Չորրորդ. նախախնամութիւն Աստուծոյ, որ տայ ոմանց հիւանդութիւն:

Չորրորդ Հարց. Վասն է՞ր նախ հիւանդութիւն է եւ ապա մահ:

Պատասխան. Վասն չորս պատճառի. նախ՝ զի հիւանդութիւն է ի մէջ մահու եւ կենաց, որպէս կամուրջն ի վերայ եզերաց գետոյն: Երկրորդ. զի հիւանդութիւն է նշան եւ կարապետ մահու, զի պատրաստեսցուք զմեզ, որպէս ալիքն ծերութեան է նշան եւ ձիւնն՝ ձմերան: Երրորդ. հիւանդութիւն ի ներքս եմուտ ընդ մեղացն եւ է առհաւատչեայ տանջանաց: Չորրորդ. հիւանդութիւն զառողջութիւն³ քակտէ, եւ մահն՝ զկեանքն, զի որոշման հոգւոյն թմրութիւն առնէ:

Ապա զկնի ճառէ զպատախանին Քրիստոսի:

Բան. «Իբրեւ լուաւ Յիսուս, ասէ. “Այն հիւանդութիւն չէ ի մահ⁴”» (Յովհ. ԺԱ 4):

Մեկնութիւն. Քրիստոս ասաց զայս առ այրն, որ առաքեալ էին եւ միջնորդութեամբ նորա ասաց⁵ առաքողացն զնա: Եւ վասն այսմ բանի ժպրհեցան ոմանք, թէ Ղազարոս ոչ մեռաւ:

¹ B եղանակ

² A B չիք եմ ես

³ A B զառողջն

⁴ A B չիք չէ ի մահ

⁵ C եւ ասաց

Եւ չորս է իմացումն բանիս. նախ՝ պարտ է իմանալ, որ ասէ. «Այն հիւանդութիւն չէ ի մահ», այսինքն՝ ոչ է ի մահ, որ մնայ մինչ ի հասարակաց յարութիւն, այլ վերաբերի մինչ ի սքանչելի յարութիւն:

Երկրորդ. որպէս վասն կուրին ասաց. «Ոչ դորա եւ ոչ հաւր եւ մաւր իւրոյ վնաս է, այլ վասն փառացն Աստուծոյ» (տե՛ս Յովհ. Թ 3), նոյնպէս եւ աստ ասէ մահն Ղազարու վասն փառացն Աստուծոյ է՝ Հաւր եւ Որդւոյ նորա:

Երրորդ. ասէ Ոսկեբերանն. «Զի՞ ոչ ցուցանէ զպատճառ հիւանդութեան, այլ պատահումն, զի Քրիստոս ոչ հիւանդացոյց զնա, զի յետոյ յարուսցէ, այլ ի բնական ախտիցն հիւանդացաւ եւ մեռաւ, իսկ Քրիստոս զհիւանդութիւն զայն ի փառս Աստուծոյ կարգեաց յարութեամբն»:

Չորրորդ. ասեն ոմանք, թէ հիւանդութիւն այն կրկին կարգ ունէր. մին բնական, ըստ ինքեան յատուկ պատճառաւն, եւ այնպէս կարգեալ էր առ ի մահ, եւ միւս սահման ունէր արտաքոյ բնութեան կարգի՝ ի թոյլ տալոյ կամացն Աստուծոյ առ ի յայտնել զկարողութիւն եւ զփառսն Աստուծոյ: Եւ կամք աստ ոչ ասեմ զպատճառ ներգործական կամացն, այլ զթոյլտուութեան կամսն, քանզի թոյլ ետ նմա հիւանդանալ եւ մեռանիլ:

Դարձեալ՝ որպէս ասէ մեկնիչդ^{cxliii}. վասն փառացն Աստուծոյ չորս իմն ցուցանէ. նախ՝ զՅայր ասէ եւ ապա զՈրդի (հմմտ. Յովհ. ԺԱ 4), վասն համոզելոյ զչար նախանձ հրէիցն, որք հակառակ կարծէին, որպէս եւ ի՞ գերեզմանն նախ աղաւթեաց առ Հայր եւ ապա յարոյց (հմմտ. Յովհ. ԺԱ 41-42): Երկրորդ. զի գործակից եւ փառակից Հաւր ցուցանէ զՈրդին: Երրորդ. զի վասն յարութեան համբաւոյ ծերքն եւ տղայքն աւրհնութիւնս երգէին: Չորրորդ. որպէս ի խաչին եղեն մեծամեծ սքանչելիք վկայք Աստուածութեան Քրիստոսի, նոյնպէս մի ի մեծ սքանչելեացն էր, այո՛, ի վկայութիւն փառացն Աստուծոյ:

Բան. «Եւ սիրէր Յիսուս զՍարիսամ եւ զՍարթայ» (Յովհ. ԺԱ 5):

Մեկնութիւն. Ըստ Ոսկեբերանին, զի փոյթ էին, այսինքն՝ առաքինիք եւ ջերմ ի սէրն Քրիստոսի, յաւրինակ, զի որք սիրեն զՔրիստոս, սիրին եւ նոքա ի Քրիստոսէ, որպէս ասէ Սողոմոն. «Ես, որք սիրենն զիս, սիրեմ» (տե՛ս Առակ. Ը 17), իսկ այլք ասեն, թէ հայր սոցա դահճապետ էր եւ վասն փախստեայ կալանաւորի ումեմն թագաւորն զամենայն ինչս նորա յափշտակեաց, իսկ հայրն առեալ զնոսա գնաց յԵգիպտոս ի քաղաք մի Լիկոպաւլիս անուն:

¹ B չեք

Նոյն եւ Յովսէփ եւ Մարիամ հանդերձ մանկամբն փախեալ ի Հերովդէէ անդ բնակեցան ի միասին եւ ընդ ելք էին եւ սննդակից միմեանց^{cxliiv}:

Բան. «Իբրեւ լուա¹, թէ հիւանդացեալ է» (Յովհ. ԺԱ 6):

Մեկնութիւն. *Յեկելոցն լուաւ:*

Բան. «Ձտեղի կալաւ [անդէն], ուր էրն²» (Յովհ. ԺԱ 6):

Մեկնութիւն. *Յայն կոյս Յորդանանու էր, ուր զառաջինն մկրտէր Յովհաննէս: Եւ յամեաց երկու աւր. նախ՝ զի ցուցցէ, թէ կամաւ եւ գիտութեամբ յամեաց: Երկրորդ. զի համբաւեսցի մահ նորա, թէ ստուգապէս մեռաւ եւ թաղեցաւ: Երրորդ. զի մի ուրասցին հրէայքն եւ կամ կախարդութեամբ կարծեսցեն: Չորրորդ. զի չորեքաւրեայ լիցի յարութիւն:*

Ձկնի ճառէ զՂազարու մահուն զյայտնութիւն:

Բան. «Ապա յետ այնորիկ ասէ ցնոսա» (Յովհ. ԺԱ 7):

Մեկնութիւն. *Աստ երեք իր ցուցանէ. նախ՝ Քրիստոս զկամս իւր յայտնէ երթալոյ ի Հրէաստան: Երկրորդ. զպատճառն ասէ, անդ. «Ձայս իբրեւ ասաց» (Յովհ. ԺԱ 11): Երրորդ. ի տեղին հասանէ, անդ. «Եկն Յիսուս, եգիտ զնա» (Յովհ. ԺԱ 17): Վասն առաջնոյն ասէ. «Ապա յետ այնորիկ» (Յովհ. ԺԱ 7), այսինքն՝ զկնի երկուց աւուրցն:*

Բան. «Եկայք երթիցուք [միւսանգամ] ի Զրեաստան» (Յովհ. ԺԱ 7):

Մեկնութիւն. *Գիտելի է, զի չորս բանիւ կամի Քրիստոս զերկիւղ աշակերտացն ցուցանել, այլ եւ զկասկածն բառնալ ի նոցանէ. նախ՝ որ ասէ. «Երթիցուք ի Զրեաստան», երկրորդ. «Որ զնայ ի տունընտան» (հմմտ. Յովհ. ԺԱ 9), երրորդ. «Ղազարոս մնջեաց» (հմմտ. Յովհ. ԺԱ 11), չորրորդ. «Ղազարոս մեռաւ, եւ ես ուրախ եմ [վասն ձեր]» (Յովհ. ԺԱ 15):*

Եւ զառաջինն ասէ. «Եկայք երթիցուք ի Զրեաստան» (տես Յովհ. ԺԱ 7):

Հարց. Վասն է՞ր այժմ զտեղին ասէ, զի ոչ ասէր յամենայն ժամ, ուր եւ երթային:

Պատասխան. *Վասն չորից. նախ՝ զի մի յափշեալ ինչ կարծեսցեն զՔրիստոսէ վասն վաղվաղակի դառնալոյն անդրէն, այլ զպատճառն իմասցին: Երկրորդ. զի զերկիւղ նոցա փարատեսցէ, զի որ մահացելոյն կեանս տամ, կարող եմ զկենդանիքս ի բռնութենէ հրէիցն զերծուցանել: Երրորդ. զոր դուք կարծէք քարկոծող ինձ, նոքա լինելոց են քարոզող ինձ եւ վկայ՝ աւետարանչիս, թէ՛ «Բազումք հաւատացին ի նա» (Յովհ. Բ 23): Չորրորդ. յիշէ զՀրէաստան*

¹ A B լուաւ Յիսուս

² A B էր

քան զԲեթանիայ, զի հաստատունն եւ արի կազմեսցէ զնոսա, զի ասեն վարդապետք, թէ փոքր ինչ վնասեն որոգայթք յառաջագիտակ լեալք:

Ապա յայտնեն աշակերտքն զերկիւղն¹ իւրեանց.

Բան. «Այժմ եւս խնդրեի՞ն² զքեզ [հրեայքն] քարկոծ առնել³» (Յովհ. ԺԱ 8):

Մեկնութիւն. Ասեն զայս վասն կասկածանաց եւ երկիւղի, իբր թէ երթալ ի Հրէաստան ոչ է բարւոք Քեզ եւ մեզ, եւ յիշեն զքարկոծումն, որ անցեալ⁴ ճառին ասացաւ, թէ՛ «Դու մարդ ես եւ զանձն քո Աստուած [առնես]» (Յովհ. Ժ 33): Դարձեալ՝ բառնայ զերկիւղնոցա:

Բան. «Ո՞չ երկոտասան ժամ է յաւուր» (Յովհ. ԺԱ 9):

Մեկնութիւն⁵. Նախ ասէ. «Թէպէտ յամենայն ժամ կամէին զիս քարկոծ առնել, սակայն այժմ ոչ առնեն, զի ըստ փոփոխման ժամանակի կարէ փոփոխիլ մարդկային կամք»: Երկրորդ. ասէ, զի մի երկիւցեն, որպէս զիշերային ժամն լոյսն պակասէ եւ որոգայթն ոչ տեսանի, վասն այն երկնչի, իսկ տիւն դիւրին է տեսանել զորոգայթն եւ զգուշանալ, նոյնպէս՝ «Լոյս եմ աշխարհի (հմտ. Յովհ. Ը 12), ոչ է պարտ ձեզ երկնչել, որովհետեւ ընդ իս կայք», - որպէս ասէ.

Բան. «Եթէ որ գնայ ի տուրնջեան, ոչ գայթակղի» (Յովհ. ԺԱ 9):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ ո՛չ զթի, ո՛չ վնասի եւ ո՛չ երկնչի: Սուրբ Գիրք զՔրիստոս արեգակ արդարութեան կոչեն, զի որպէս զգալի արեգակնս մերձ լինել տիւ առնէ, սոյնպէս գալուստն Քրիստոսի յաշխարհս գտիւ շնորհաց արար, եւ առաքեալքն ի լոյս շնորհացն⁶ ընթանային հաւատով եւ վարուք, վասն այն ոչ է պարտ երկնչել: Տե՛ս, զի լոյսն ի Քրիստոսէ առ մեզ ճառագայթեալ հաւատքն է եւ սուրբ վարքն:

Բան. «Եւ որ գնայ ի գիշերի, գայթակղի» (Յովհ. ԺԱ 10):

Մեկնութիւն. Նախ քան զգալն Քրիստոսի խաւար մեղաց էր եւ անհաւատութեան, եւ այժմ որք չունին զհաւատն Քրիստոսի, ի խաւարի են: Աստուատ ցուցանէ Քրիստոս՝ որքան ինքն յաշխարհի էր, աշակերտացն ոչ լինէր մեծ հալածումն, բայց յետոյ

¹ C գերկիւղս
² C խնդրեմ
³ A B չիք
⁴ A յանցեալ
⁵ B չիք
⁶ A B շնորհաց

լինելոց էր, եւ¹ յայտ է, յորժամ Քրիստոս ըմբռնեցաւ, զաշակերտքն փրկեաց՝ ասելով. «Թէ զիս խնդրէք, թոյլ տուք ողոց երթալ» (տե՛ս Յովհ. ԺՑ 8), բայց զկնի մահուանն Քրիստոսի² միշտ ի հալածանս կացին ի հրէից եւ ի հեթանոսաց, որպէս երկոքին Յակոբոսքն սպանին եւ այլքն ցրուեցան^{cxiv}:

Հարց. Ընդէ՞ր յիշէ Քրիստոս երկոտասան ժամ աւուրս³, զի բաւական էր ասել՝ մի՛ երկնչիք, այժմ տիւ է:

Պատասխան. Վասն չորս պատճառի. նախ⁴ աւր կոչէ զինքն եւ ժամք՝ զերկոտասան առաքեալքն, զի նոքաւք լուսաւորեաց զմեզ:

Երկրորդ. միտք, որպէս աւրն ոչ մթանայ մինչեւ կատարին երկոտասան ժամքն, սոյնպէս եւ ես ոչ վերանամ յաշխարհէ մահուամբ մինչ ի կէտ ժամանակին, որ հաստատեալ է եւ դեռեւս կայ ժամ մի կամ կէս, որպէս աւուրն, թէպէտ երկուսն կոչի:

Երրորդ. միտք ցուցանէ, թէ ամենայն ընթացք եկեղեցւոյ երկոտասան թուով կատարի⁵:

Եւ այս վեց կերպիւ է. նախ՝ երկոտասանք էին առաքեալքն: Երկրորդ. երկոտասան ազգ հաւատացելոց: Երրորդ. երկոտասան աստիճանք հաւատոյն: Չորրորդ. երկոտասան գիր է աստուածային⁶ առաքինութեանց, այսինքն՝ հաւատ, յոյս, սէր: Հինգերորդ. երկոտասան գիր երեք անձանցն, որ է՝ Հայր, Որդի, Հոգի: Վեցերորդ. երկոտասան գիր միոյ բնութեան, այսինքն՝ Երրորդութիւն:

Չորրորդ միտք, որպէս ասէ մեկնիչդ^{cxvi}, զի աւրն պատկեր է տարւոյն վեց կերպիւ. նախ՝ զի աւր եւ տարի յարեգակնէ կատարի, որպէս ամիս՝ ի լուսնէ, եւ շաբաթ՝ ի մոլորակաց: Երկրորդ. որպէս աւրն չորս ժամք փոխին⁷, եւ տարին՝ չորս եղանակ⁸: Երրորդ. որպէս աւրն՝ երկոտասան ժամք⁹, եւ տարին՝ երկոտասան ամիսք: Չորրորդ. որպէս ժամն երեսուն մասն է¹⁰, եւ ամիսն՝ երեսուն աւր: Հինգերորդ. որպէս աւրն երեք հարիւր վաթսունհինգ մասն է, եւ տարին երեք հարիւր վաթսունհինգ աւր է: Վեցերորդ. որպէս աւրն թէպէտ յաւելու եւ նուազէ, այլ բոլոր սահմանն երկոտա-

¹ B չիք

² A B չիք

³ A B աւուր

⁴ C առաջին

⁵ C կատարին

⁶ B այսինքն աստուածային

⁷ B չիք

⁸ A յեղանակ

⁹ B չիք չորս յեղանակ: Երրորդ. որպէս աւրն երկոտասան ժամք

¹⁰ C չիք է

սան ժամ է, սոյնպէս եւ տարին թէպէտ շարժի, այլ բոլոր սահմանն երկոտասան ամիս է առանց յաւելուածոյ եւ պակասութեան, եւ դիւրին է այս, որ ոք կամի առ Քրիստոս տեսանել խորհրդաբար:

Արդ, յորժամ եբարձ զպատճառ երկիւղի աշակերտացն, այժմ ասէ զպատճառ երթալոյն ի Հրէաստան վասն յարուցանելոյ զՂազարոս:

Բան. «Ղազարոս՝ բարեկամ մեր, ննջեաց» (Յովհ. ԺԱ 11):

Մեկնութիւն. Չորս իր ցուցանէ¹. նախ՝ զերկիւղն բառնայ յաշակերտացն՝ ասելով. «Ո՛չ յերուսաղէմ եւ ո՛չ ի Հրէաստան երթամ, այլ ի Բեթանիայ, եւ ոչ ի տրամաբանել, այլ ի կեցուցանել»:

Երկրորդ. բարեկամ ասէ զՂազար իբրեւ եզական սիրեցեալ եւ սիրող, ապա հարկ է գնալն:

Երրորդ. զայս ասաց յառաջագոյն, զի յորժամ յարուսցէ, իմասցին, թէ գիտէր կանխաւ:

Չորրորդ. գմահն Ղազարու նինջ կոչէ վասն երեք պատճառի. նախ՝ զի շուտ յառնելոց էր: Երկրորդ. զարթուցից ասէ, զի դիւրին է Քրիստոսի մեռեալ մի յարուցանել, քան մարդոյ զայլ ոմն ի քնոյ զարթուցանել: Երրորդ պատճառ. զի հոմանունք են, զի սոյնպէս սահմանին սոքա. «Մահ է քուն յաւիտեանական, եւ քուն է մահ ժամանակեայ: Բայց առաքեալքն ոչ մնացին առանց երկիւղի եւ ոչ կամէին, թէ Քրիստոս անդ երթայ, որպէս ասեն.

Բան. «Տէ՛ր, եթէ ննջեաց, ապա ապրի» (Յովհ. ԺԱ 12):

Մեկնութիւն. Ապա կամ նախդիր բառ է կամ «յետոյ» լսի:

Եւ չորս է իմացումն. նախ՝ եթէ ննջեաց, ապա զարթչի² եւ յառնէ, եւ ոչ է մեզ ճեպել անդ վասն զարթուցանելոյ գնա: Եւ զայս ասէին, զի կարճեսցեն զգնալն: Երկրորդ. ըստ Ոսկէբերանին քուն հիւանդաց նշան է մարմնոյ առողջութեան նոցա եւ ոչ է պարտ երթալ եւ զարթուցանել գնա: Երրորդ. մարգարէաբար ասեն, թէ ննջեաց ի մահ, ապրի յարութեամբն: Չորրորդ. ի հասարակ յարութիւն է, զի նախ մեռանին եւ ապա յառնեն, որպէս ասէ Պաւղոս յառաջին Կորնթացիս. «Դու զոր սերմանես, ոչ բուսանի, եթէ ոչ նախ³ մեռանի» (տե՛ս Ա Կորնթ. ԺԵ 36):

Բան. «Նոցա այսպէս թուեցաւ, թէ վասն ննջելոյ քնոյ⁴ ասէ⁵» (Յովհ. ԺԱ 13):

¹ C ցուցանէ բանս

² C ապա ապրի, զարթչի

³ B ոչ նախ

⁴ B քնոյն

⁵ A չեք քնոյ ասէ

Մեկնութիւն. Ըսկերերանն ասէ. «Մեծ յիմարութիւն է կարծել, թէ զայսքան ճանապարհս տանի վասն ի քնոյ զարթուցանելոյ զոմն», այլ ոմանք ասեն, թէ առակ իմացան զբանն Քրիստոսի, զի սովոր էր առակաւ խաւսիլ, վասն այն ոչ գիտացին, թէ որպիսի¹ մտաւք ասէր, զի զարթուցից զնա: Իսկ այլք ասեն, զի նինջս զայս¹ թմրութիւն կարծեցին, որպէս յաւուրս Երեմիայի գերութեամբն Իսրայէլի, եւ որպէս յետոյ մանկանցն Եփեսոսի: Բայց մեք ասեմք, թէ թանձրամիտք էին յայնժամ առաքեալքն եւ յոյժ երկնչէին, վասն որոյ թիւր իմացան զբանն Քրիստոսի:

Ձկնի յայտնապէս ցուցանէ զմեռանելն Ղազարու.

Բան. «Ղազարոս մեռաւ, եւ ես ուրախ եմ վասն ձեր» (Յովհ. ԺԱ 15):

Մեկնութիւն. Եւ այս եւս զերկիւղն նոցա բառնայ, որպէս թէ² դուք մի՛ երկնչիք, երթամք անդ յարուցանել զնա³:

Եւ կրկին է ուրախութիւն աստ. նախ՝ ուրախ էր ի մահն Ղազարու ոչ ըստ ինքեան, այլ վասն առաքելոցն, զի հաստատեսցին ի հաւատս: Երկրորդ. ուրախ էր, զի չէր անդ, նախ՝ զի մի կարծեսցեն առ աչաւք եւ խաբէութեամբ ինչ լինել: Երրորդ. զի թէ անդ էր լեալ, ոչ էր մահացեալ Ղազար եւ ոչ յարուցեալ, զի անպատշաճ էր մերձ յաղբերն կենաց իշխել մահու: Եւ չէր անդ, զմարմնոյն ասէ, այլ Աստուածութեամբն յամենայն տեղիս է Քրիստոս: Տե՛ս, զի յորժամ զնինջն յիշեաց, ասաց, թէ զարթուցանեմ, իսկ յորժամ ասաց, թէ մեռաւ, ո՛չ ասաց, թէ յարուցանեմ՝ աւրինակ տալով, զի մի նախքան զգործն մեծաբանեսցուք:

Այժմ ճառէ զպատասխանին միոյ առաքելոյն:

Բան. «Ասէ Թովմաս՝ անուանեալն երկուորեակ» (Յովհ. ԺԱ 16):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ երկու եղբարք ի միասին էին⁴ ծնեալք՝ Թովմաս եւ զՓիլիպպոս⁵ ասեն:

Բան. «Ա՛ւն եկայք» (Յովհ. ԺԱ 16):

Մեկնութիւն. «Ա՛ւն» բառն երբեմն նախդիր է, որ ոչինչ նշանակէ, որպէս աստ, զի բառ է երկրի, որպէս սերաստացիք⁶ «կա՛ճ» ասեն եւ Կարնոյ քաղաքացիքն «տի՛», արճիչեցիք՝ «անէ՛», իսկ բզնունիք, որ է խլաթցիք⁷, «ա՛ւն» ասեն ամենայն բանի, իսկ եր-

¹ C ասեն զնինջս այս

² B եւ

³ C **չիք** եւ այս եւս ... յարուցանել զնա

⁴ A B էին ի միասին

⁵ B Փիլիպպոս

⁶ C սերաստացիքն

⁷ B խլաթացիք

բեմն մի լսի աւնն, որպէս՝ ա՛ւն եւ ա՛ւն արասցէ ինձ Տէր, այսինքն՝ մի՛ եւ մի՛:

Բան. «Եկայք, զի եւ մեք ընդ նմա մեռցուք» (Յովհ. ԺԱ 16):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ ընդ Ղազարու կամ ընդ Քրիստոսի: Ըստ Ոսկեբերանին երկմտութեան եւ թերութեան է խաւսք, իբր թէ Ղազար մեռաւ, զմեզ այլ տայ սպանանել հրէիցն: Իսկ ոմանք ասեն, թէ ակնառութեան է բանս, իբր թէ յորդորէ զաշակերտակիցսն ի սոյն, որպէս ասել. «Լաւ է մեզ ընդ Քրիստոսի մեռանել, քան առանց նորա ապրել»: Այլ Ոսկեբերանին է ճշմարիտ. նախ՝ զի երկիւղն, զոր ունէին առաքեալքն, որ ասէին. «Ուարբի, այժմ եւս խնդրեի՞ն՝ [հրեայքն] զքեզ քարկոծ առնել» (Յովհ. ԺԱ 8), դեռեւս չէր բարձեալ ի սրտէն Թովմայի՞²:

Երկրորդ. զի եւ Թովմաս զյարութիւն Քրիստոսի դժուար հաւատաց, քան զայլ առաքեալսն եւ համարձակութիւն էր այս նմա. նախ՝ զի ընդ նմա միայն չասաց Քրիստոս: Երկրորդ. զի այլ ծերագոյն եւ սիրելի աշակերտք էին, յառաջեաց քան զնոսա:

Հարց. Ապա ընդէ՞ր ոչ յանդիմանեաց Քրիստոս:

Պատասխան. Նախ՝ զի առաջին վանգն հրաւիրէր երթալ, թէպէտ վերջինն երկիւղի էր: Երկրորդ. զի յետոյ քան զամենեսեան գերագոյն լինելոց էր: Եւ տե՛ս զմեծ զաւրութիւն խաչին, զի որ այժմ ընդ Քրիստոսի ի Բեթանիայ՞³ երկնչի երթալ, յետ խաչին յամենայն տեղիս միայն ընթանայր քարոզել զՔրիստոս ի մէջ սպանողացն:

Վասն չորք աւուրն

Բան. «Եկն Յիսուս. եգիտ՞⁴ զնա չորեքաւրեայ ի [գերեզմանի]» (Յովհ. ԺԱ 17):

Մեկնութիւն. Եւ զի ասացաւ ի վերոյ, եթէ գթութեամբն ցուցանի, զի Քրիստոս Աստուած է: Եւ է առաջին գթութիւն՞⁵ այս, որ վասն Ղազարու եկն ի Բեթանիայ: Յորժամ ասէ եկն, ո՛չ ի գերեզմանն գալ ասէ եւ ո՛չ ի Բեթանիայ, այլ մերձ եղեւ: Եւ յորժամ ասէ՝ եգիտ, ո՛չ եթէ չոգաւ ի գերեզմանն, այլ յայլոց պատմութենէ լուաւ, թէ չորք աւր է, զի մեռաւ, թէպէտ այլ կերպիւ զսոյն գիտէր:

¹ Ը խնդրեմ
² Ը Թովմայի
³ Ը Բեթանիա
⁴ Ը եւ եգիտ
⁵ Ը գթութիւնս

Եւ աստ լինի կրկին հարց.

Հարց առաջին¹. Թէ որպէ՞ս է չորեքաւրեայ:

Պատասխան. Նախ՝ ոմանք ասեն, թէ² սոյնպէս թուին չորքաւր, յորժամ հրաւիրակքն եկին առ Քրիստոս երկու անգ անդ մնացին եւ զկնի արձակելոյն զնոսա երկուս եւս անգ մնաց: Եւ այս սուտ է եւ ընդդէմ Աւետարանին, զի թէ սոյնպէս էր, պարտ էր ասել, թէ չորս անգ զտեղի էառ Յիսուս³: Երկրորդ. ոմանք ասեն, որպէս մեկնիչդ^{4cxlvii}, թէ երկու անգ մնաց ի վերայ մահուանն Ղազարու եւ երկաւրեայ ճանապարհն, եւ յորժամ եկն, չորեքաւրեայ էր: Երրորդ. ոմանք ասեն, թէ այրն, որ առաքեցին ի տանէն, յորժամ զմին մասն աւուրն կատարեաց, մեռաւ Ղազար, եւ զկնի այնմ Քրիստոս երկու անգ եկաց ի տեղին, ուր կայր եւ ապա ի չորրորդ անգն գնաց ի Բեթանիայ: Թէ կատարեալ էր անգն եւ թէ յեւթներորդ ժամն եհաս եւ յարոյց, վասն այն ի Ղազարու տանին յեւթներորդ ժամ աւուրն Պատարագ մատչի, զի ի նմին ժամու յարոյց զՂազար: Եւ պատշաճ էր մեռանելն Ղազարու նախքան զհասանել հրաւիրակին առ Քրիստոս եւ յառաջ քան զպատմելն զհիւանդութիւնն Ղազարու, զի թէ Քրիստոս⁵ լուեալ էր զհիւանդութիւնն Ղազարու եւ զաղաչանս քերցն, կարէին ասել անկարող կամ անգութ զՔրիստոս, թէ չէր գնացեալ մինչ կենդանին էր Ղազարոս, իսկ յորժամ մեռեալ էր, սոյնպիսի կարծիք ոչ անկանի ի սիրտ մարդկան:

Այս առաջին հարց:

Երկրորդ հարց. Վասն է՞ր չորեքաւրեայ յարոյց:

Պատասխան. Նախ՝ ասեն ոմանք, եթէ ցաւ ինչ կայ, որ այժմ սխալախ կոչեն, որ թուի, թէ մեռաւ, սակայն մինչ ի չորրորդ անգն ոչ մեռանի, վասն այն չորեքաւրեայ յարոյց, զի թէ կենդանի եւս եղեալ էր անդ, յայսչափ աւուրս մեռեալ լինէր: Դարձեալ՝ ի կէտ բաժանման հոգևոյն մարմինն շարժի⁶ յապականութիւն, այլ ի չորրորդ անգն բոլոր լուծանին եւ քակտին տարերք, որպէս ասեն քորքն. «Յոստեալ է, քանզի չորեքաւրեայ է» (հմմտ. Յովհ. ԺԱ 39):

Դարձեալ ասէ մեկնիչդ չորս պատճառ^{7cxlviii}. Նախ՝ ընդդէմ կարծեաց ժխտողացն, որք առ աշաւք եւ կախարդութեամբ եւ դի-

¹ C Առաջինն

² B **չէք**

³ C Քրիստոս

⁴ B ասեն ոմանք մեկնիչդ

⁵ C **չէք**

⁶ C շարժի մարմինն

⁷ C կերպիւ

լական ասէին, զի սոքա ի նոյն ժամն ձեւանան եւ ոչ ի հարիւր ժամս: Երկրորդ. զի հրաշքն մեծ եւ յայտնի լիցի: Երրորդ. զի գործող նշանին հզաւրագոյն ցուցցի: Չորրորդ. զի աւգտակար հաւատացելոցն լիցի:

Վասն ասպարիզաց

Բան. «Եւ էր Բեթանիայ մերձ յերուսաղէմ հնգետասան ասպարիսաւք» (տե՛ս Յովհ. ԺԱ 18-19):

Մեկնութիւն. Վասն կրկին պատճառի զայս ասէ. նախ՝ զհեռաւորութիւն տեղւոյն¹ ցուցանէ երկու աւուր ճանապարհ գոլ յայնկոյս Յորդանանու, ուր էր նախ: Երկրորդ. զմերձաւորութիւնս Երուսաղէմի, վասն որոյ բազումք եկեալ էին ի սուգն: Եւ սուտ են, որ կարծեն զհնգետասան ասպարէզն յայնկոյս Յորդանանու լինել մինչ ի Բեթանիայ, այլ ի Բեթանիոյ մինչ յերուսաղէմ է թիւ ասպարիզացն, եւ ութ ասպարէզն միւլայ² մի է, այսինքն՝ մղոն մի, եւ երկու մղոնն մին Փարսանկ է, եւ սոյնպէս Բեթանիա հեռի էր յերուսաղէմէ Փարսանկ մի, պակաս մին ասպարէզ: Եւ վասն ասպարիզաց ասացաւ յերկրորդ հատորն, համարն³ ^{30xlix}:

Բան. «Բազումք ի հրէիցն [անտի] եկեալ էին [առ Մարթա եւ Մարիամ], զի մխիթարեսցեն» (Յովհ. ԺԱ 19):

Մեկնութիւն. Աստ խնդրէ Ոսկեբերանն, թէ հրէայքն որպէ՞ս մխիթարէին զսիրելիսն Քրիստոսի, զի դաշն եղեալ էր, թէ ոք խոստովանեսցի⁴ զնա Քրիստոս, ի բաց ելցէ ի ժողովրդենէն:

Եւ նոյն ինքն պատասխանէ վասն երից. նախ՝ զի մեծ տագնապ եւ սրամտութիւն եհաս: Երկրորդ. կամ զի մեծ ազգիք էին, պատուէին զնոսա: Երրորդ. կամ որք եկին, ոչ էին ի չարաց եւ ի հալածչացն Քրիստոսի, այլ բարեգոյնք էին, զի թէպէտ բազումք ի հրէիցն հալածէին զՔրիստոս, սակայն բազումք հաւատային, եւ ոմանք միջակ իմն երեւէին:

Եւ եկին վասն երկու պատճառի. նախ՝ մխիթարել⁵ զնոսա, երկրորդ՝ ի տեսանել զհրաշքն ի խնամոցն Աստուծոյ, որպէս ասէ մեկնիչդ^{cl}:

¹ B երկրին

² A B ասպարտսն միւլա

³ C համարքն

⁴ C խոստովանի

⁵ C մխիթարէին

Այսուհետեւ զկնի ցուցանէ, թէ որպէ՞ս զՔրիստոս ընկալան ի Բեթանիայ, նախ՝ Մարթա եւ ապա՝ Մարիամ:

Բան. «Մարթա իբրեւ լուաւ, գնաց» (հմմտ. Յովհ. ԺԱ 20):

Մեկնութիւն. Ոմանք ասեն, թէ Մարթա էր աւագ քոյրն, նախ՝ զի նմա ազդեցին զգալ վարդապետին: Երկրորդ. զի Մարթա ի դուրս էր եւ հոգայր զպէտան, եւ Մարիամ նստէր ի տանն՝ առ ի շահել զհրէայսն: Եւ յորժամ լուաւ Մարթա, միայն փութացաւ ընդ առաջ ել եւ պատուեաց զՔրիստոս եւ խաւսեցաւ վասն եղբաւրն, եւ յորժամ լուաւ զքաղցր լուր յարութեան եղբաւրն, ապա կոչեաց զքոյրն:

Առընթեր նմին ցուցանի հաւատն Մարթայի, թէպէտ ոչ կատարեալ:

Բան. «Տէ՛ր, եթէ աստ լեալ էիր, ոչ էր մեռեալ եղբայրն իմ» (տե՛ս Յովհ. ԺԱ 21-22):

Մեկնութիւն. Այսու յայտնի է, զի ստուգապէս հաւատայր, թէ մերձեալ¹ էր Քրիստոս, ոչ էր մեռեալ եղբայրն, այլ ոմանք ասեն, թէ կարծէր, թէ ի բացեայ գոլով ոչ կարէր փրկել, այլ բնաբանս զայս ոչ ցուցանէ, այլ զայն, թէ աստ էիր եղեալ, թախանձէաք զքեզ, եւ դու ոչ թողուիր մեռանել եղբաւրն: Ասեն զայս մարդկաւրէն, թէ ուր լոյս է, ոչ է անդ խաւար, եւ ուր կեանքն², ոչ մահ:

Բան. «Այլ եւ³ արդ գիտեմ, [թէ] զոր ինչ խնդրեսցես⁴ [յԱստուծոյ], տացէ քեզ Աստուած⁵» (Յովհ. ԺԱ 22):

Մեկնութիւն. Խաւսի աստ զՔրիստոսէ որպէս յառաքինի մարդոյ, կամ մարգարէէ, զի աղաչանաւք յարուցէ, զի դեռ եւս ոչ գիտէր զնա ճշմարիտ Աստուած, զի թէ զնա Աստուած հաւատայր, ոչ էր պարտ ասել, թէ՛ զոր ինչ խնդրեսցես, այլ թէ՛ զոր ինչ հրամայեսցես:

Առընթեր սմին խոստանայ Քրիստոս զյարութիւն եղբաւրն:

Բան. «Ասէ ցնա Յիսուս. “Յարիցէ եղբայրն քո”» (Յովհ. ԺԱ 23):

Մեկնութիւն. Ասելն քաղցրութեամբ է եւ պատասխանին ընդդիմութեամբ: Ասացաւ ի վերոյ, թէ զթութեամբն ցուցանի, զի Աստուած է Քրիստոս, եւ է այս երկրորդ զթութիւն, որ ասէ առ Մարթա, եթէ՛ յարիցէ եղբայրն քո: Ոչ ասէ զերբն. նախ՝ զթերի կա-

¹ A B մերձ լեալ

² C կեանք

³ A B չիք

⁴ C խնդրես

⁵ A B չիք

րծիսն Մարթայի խախտէ եւ ի հաւատս ճշմարիտս հաստատէ, որպէս ասէ.

Բան. «Ասէ ցնա Մարթա. «Գիտեմ, զի յարիցէ ի յարութեան՝ յաւուրն յետնում¹»» (Յովհ. ԺԱ 24):

Մեկնութիւն. *Եւ ուստի՞ զիտէր զյետին յարութիւն: Ըստ Ոսկեբերանին բազում անգամ լուեալ էր ի Քրիստոսէ, եւ ասէ: Իսկ ըստ այլոց. զի փարիսեցիքն հաւատային յարութեան, եւ սա ի նոցանէ էր, իսկ սաղուկեցիքն միայն ուրանային զյարութիւն եւ զհրեշտակս, եւ զհոգիս անմահ² գոյ:*

Բան. «Ես իսկ եմ յարութիւն եւ կեանք» (Յովհ. ԺԱ 25):

Մեկնութիւն. *Զինքն ցուցանէ Քրիստոս՝ պատճառ եւ տուող յարութեան, եւ այս կրկին կերպիւ. նախ՝ զի յարութիւն Քրիստոսի է պատճառ մերոյ³ յարութեան: Երկրորդ. զի հասարակաց յարութիւն լինելոց է զաւրութեամբն Քրիստոսի, որպէս ասաց ինքն. «Եկեցտ ժամանակ, որ ի գերեզմանս [կայցեն], լուիցեն ձայնի նորա⁴ եւ եկեցեն արտաքս⁵» (տես Յովհ. Ե 28-29), եւ առաքեալ ասէ, եթէ՛ «Ի ձայն հրեշտակապետի եւ ի փող Աստուծոյ իջցէ [յերկնից], եւ մեռեալք ի Քրիստոս յարիցեն» (տես Ա Թսղ Դ 15), եւ Քրիստոս կեանք է ըստ բնութեան եւ ամենեցուն պատճառ է կենդանութեան եւ կարող գոյ կենդանացունել զմեռեալս, զի այնպիսի է բնութեամբն, որ պատճառ է ամենեցուն, որ ստանան հաղորդակցութեամբն, որպէս ասէ.*

Բան. «Որ հաւատայ յիս, թեպէտ եւ մեռանի, կեցցէ» (Յովհ. ԺԱ 25):

Մեկնութիւն. *Զբնական մահն ասէ:*

Բան. «Եւ [ամենայն], որ կենդանի է եւ հաւատայ յիս⁶, մի՛ մեռցի» (Յովհ. ԺԱ 26):

Մեկնութիւն. *Զյաւիտենական կենացն ասէ, եւ որպէս մեկնիչդ ասէ. «Որ հաւատայ յիս, թէ ես եմ յարութիւն եւ կեանք», որպէս ի հայելուջ տեսցէ զյարութիւն իւր ի Ղազարոս^{cl}:*

Եւ այս չորս կերպիւ. նախ՝ որպէս Ղազար նոյն հոգևով եւ մարմնով կենդանացաւ: Երկրորդ. որպէս ձայնիւն Քրիստոսի կենդանացաւ: Երրորդ. Ղազարոս անապական հոգևով եւ մարմնով յարեաւ: Զորրորդ. Ղազարու հոգին ոչ կարաց սատանայ կամ դժոխք արգելուլ, եւ ոչ մարմինն՝ մահ եւ ապականութիւն,

¹ A B *չիք* ի յարութեան՝ յաւուրն յետնում

² C ոչ անմահ

³ B մարմնոյ

⁴ C ձայնի Որդւոյն Աստուծոյ

⁵ A B *չիք* եւ եկեցեն արտաքս

⁶ A B *չիք*

եւ ոչ գերեզմանն արգել¹, նոյնպէս եւ ամենայն հաւատացելոցն ի Քրիստոս:

Դարձեալ՝ ասեն վարդապետք, թէ զանազան է «Հաւատալ Քրիստոսի» եւ «Հաւատալ զՔրիստոս» եւ «Հաւատալ ի Քրիստոս»: «Հաւատալ Քրիստոսի» է հաւատալ ճշմարիտ գոյ բանիցն Քրիստոսի, եւ «Հաւատալ զՔրիստոս» է հաւատալ զնա ճշմարիտ Քրիստոս: Եւ այս երկու կերպիւ կարեն հաւատալ չարք՝ ի մարդկանէ եւ սատանայ եւս, իսկ «Հաւատալ ի Քրիստոս» է զնա վերագոյն բարի համարել, եւ Աստուած յամենայնի մարդացեալ եւ եզական սիրով առ նա փութալ: Եւ այնպէս միայն հաւատան բարի մարդիկ, եւ որ այնպէս հաւատան, թէպէտ մարմնով մեռանին, սակայն կեցցեն փառաց յարութեամբն հոգւոյ եւ մարմնոյ:

Դարձեալ՝ բանս, որ ասէ, եթէ՝ «Կեցնդանի իցէ, մի՛ մեռցի» (հմմտ. Յովհ. ԺԱ 26), ոմանք կարծեցին, թէ ի կատարածի, որ ի գալստեանն Քրիստոսի կենդանիքն մի մեռցին մահուամբ մարմնոյ, եւ զնեն զառաքելոյ բանն ի Կողոսացիս, թէ. «Ոչ ժամանեմք ննջեցելոցն» (տե՛ս Թեսաղ. Դ 14), զորոյ զվնասն ոչ իմանան: Նախ՝ զհարկիւ մեռանելն ամենայն մարդոյ, որպէս զնախահայրն Ադամ ըստ մարգարէին. «Ո՛վ է մարդ, որ կեցցէ եւ ոչ տեսցէ զմահ» (Սաղմ. ԶԸ 49): Երկրորդ. զի Քրիստոս մեռաւ, եւ որք մահու նորա ոչ կցորդին եւ ոչ փառացն² հաղորդին ըստ առաքելոյ: Արդ, որ ասէ աստ կենդանի. նախ՝ որ այժմ գործով արդարութեան կենդանի իցեն: Երկրորդ. որ ի ժամանակս նեռինն հաւատով կենդանի մնան:

Բան. «Հաւատա՛ս այսմիկ» (Յովհ. ԺԱ 26):

Մեկնութիւն. Ոչ հարցանէ զնա վասն անգիտութեան, այլ վասն չորից հարցանէ. նախ՝ զի յայտնի լիցի, թէ վասն հաւատոցն արժանացաւ պարգեւացն Աստուծոյ: Երկրորդ. ոչ հարցանէ վասն հասարակաց յարութեան, զի նախ խոստովանեցաւ, այլ զի հաւատասցէ առանձին յարութեան եղբաւրն: Երրորդ. որպէս ասէ մեկնիչդ, մեծամեծս խաւսեցաւ վասն Ինքեան, զոր նա ոչ գիտէր եւ զայն կամի, զի հաւատասցէ նա^{clii}: Չորրորդ. որպէս ասէ Պաւղոս ի Հռոմայեցիս. «Սրտիւ հաւատալ յարդարութիւն եւ բերանով խոստովանել զփրկութիւն գործէ³» (հմմտ. Հռոմ. Ժ 10), վասն այն բերանով խոստովանիլ տայ նմա: Յայս միտս յորժամ գերախայն մկրտէ քահանայն, հարցանէ խոստովանիլ բերանով տղային:

¹ B *չիք* եւ ոչ մարմինն ... գերեզմանն արգել

² A B փառացն

³ C հաւատալ արդարութիւն գործ է եւ բերանով խոստովանել զփրկութիւն

Բան. «Ասէ ցնա Մարթա. “Այո՛, Տէր, ես հաւատացի, թէ դու ես Քրիստոսն՝ Որդի Աստուծոյ¹, որ յաշխարհ գալոց էիր²”» (Յովհ. ԺԱ 27):

Մեկնութիւն. *Ըստ Ոսկեբերանին՝ զայլ հարցեալ եւ զայլ պատասխանէր. հարցանէր վասն հաւատալոյ յարութեան, իսկ նա զՔրիստոս խոստովանէր, վասն զի սգաւոր էր, եւ միտքն՝ շփոթեալ ի տրտմութենէն³: Իսկ այլ վարդապետք ասեն, թէ յարմար է պատասխանին հարցմանն, զի Քրիստոս ասաց. «Ես եմ յարութիւն եւ հաւատացեալքն յիս ոչ մեռանին» (հմմտ. Յովհ. ԺԱ 25-26), եւ զի Քրիստոսիւ լինելոց էր այս յարութիւն եւ կեանս, նա դաւանեաց, թէ՛ «Դու ես Քրիստոսն՝ Որդի Աստուծոյ» եւ այլն:*

Վասն դաւանութեան

Եւ աստ լինի կրկին հարց.

Առաջին. *Թէ զի՞նչ դաւանեաց Մարթա:*

Պատասխան. *Ասեմք, եթէ չորք իրս դաւանեաց ի Քրիստոս. նախ՝ զանբաժան միութիւն Քրիստոսի՝ ասելով. «Դու ես»: Երկրորդ. խոստովանի ի Քրիստոս քահանայութիւն եւ թագաւորութիւն՝ ասելով. «Քրիստոսն», որ է աւծեալ, եւ աւծումն թագաւորացն⁴ եւ քահանայիցն էր: Երրորդ. խոստովանի Աստուած գոյ զՔրիստոս՝ ասելով. «Որդին Աստուծոյ», այսինքն՝ բնութեամբ Որդի Աստուծոյ, զի եզական ասէ: Չորրորդ. խոստովանի ճշմարիտ մարդ եղեալ՝ ասելով. «Որ յաշխարհ եկիր», զի գալն ոչ գտեղոյ փոփոխումն յայտնէ, այլ զմարմին լինելն:*

Երկրորդ հարց⁵. *Պետրոս զնոյնս դաւանեաց եւ երանեցաւ, եւ ընդէ՞ր սա ոչ երանեցաւ:*

Պատասխան. *Ոմանք ասեն, թէ Պետրոս նախ խոստովանեցաւ, վասն որոյ երանեցաւ: Ասեմք, թէ ոչ է⁶ այդպէս, զի եւ⁷ Նաթանայէլ նախ դաւանեաց եւ ոչ երանեցաւ, եւ Թովմայի ասաց Տէրն. «Երանի, որք ոչ տեսցեն եւ հաւատասցեն յետոյ» (հմմտ. Յովհ. Ի.29), այլ այս է, զի Պետրոս զՔրիստոս Աստուած մարդացեալ խոստովանեցաւ եւ բնութեամբ Որդի Աստուծոյ, որպէս աւետարանիչն ասէ. «Բանն մարմին եղել» (Յովհ. Ա 14), իսկ սոքա՝ մարդ շնորհաւք*

¹ A B *չիք* Որդի Աստուծոյ

² A *չիք* գալոց էիր

³ C տրտմութենէ

⁴ A B թագաւորաց

⁵ C *չիք*

⁶ B *չիք*

⁷ B *չիք*

աստուածացեալ եւ փառաւորեալ խոստովանեցան¹, վասն որոյ ոչ երանեցան, ապա ուրեմն յայտնի եղեւ, զի Նաթանայէլ եւ Մարթա, որ զմիութիւն խոստովանեցան, որպէս Պետրոս, եւ մարդ փառաւորեալ, ոչ երանեցան, որպէս եւ Նեստոր ասաց՝ սոսկ մարդ շնորհաւք փառաւորեալ, ապա² քանի՞ առաւել մերժին յերանութենէն, որք երկուս³ բնութիւնս որոշեն զՔրիստոս եւ սոսկ մարդ դաւանեն, որպէս հայհոյիչք մարդեղութեան Քրիստոսի եւ ուրացողք:

Այսքան առ այս⁴:

Բան. «Ձայս իբրեւ ասաց, [գնաց] կոչեաց զքոյր իւր լռելեայն» (Յովհ. ԺԱ 28):

Մեկնութիւն. Ոչ ամենեւին լռելով, այլ խոնարհ եւ ծածուկ խաւսելով. «Ասէ. «Վարդապետն⁵ եկեալ է»» (Յովհ. ԺԱ 28):

Եւ այս վասն երեք պատճառի. նախ՝ վասն երկիւղին հրէից, որ անդ էին, ոմանք լինէին ի հակառակիցն: Երկրորդ. համարէր, թէ Քրիստոս առանց ամբոխի խաւսի ընդ Մարիամու: Երրորդ. կարծէր, թէ առանց ամբոխի աղաչեսցէ վասն եղբաւրն:

Բան. «Վարդապետն եկեալ է եւ կոչէ զքեզ» (Յովհ. ԺԱ 28):

Մեկնութիւն. Եւ ոչ երեւի, թէ կոչեաց զՔրիստոս: Ասեն ոմանք, եթէ վասն կարճութեան ոչ յիշէ աւետարանիչս, թէ՛ ո՞ւր կամ ե՞րբ, կամ որպէ՞ս հրամայեաց կոչել, սակայն հաւատալի է, թէ Քրիստոս կոչեաց, զի Մարթա սուտ ոչ ասէր: Դարձեալ՝ ասեն ոմանք, թէ Մարթա ասաց⁶ կոչէ զքեզ, եւ ոչ ասաց սուտ, զի զալն Քրիստոսի կոչումն էր Մարիամու, զի պարտ էր ընդառաջ ելանել նմա, եւ ասէ՛ կոչէ զքեզ, այսինքն՝ հարկ է գալ քեզ: Եւ տե՛ս զխոնարհութիւն սորա որպէս զՄարթային, զի ոչ փառասիրեաց զնալ Քրիստոսի վասն սգոյն, որպէս այժմ ունին սգաւորք, խնդրեն մեծարանս ի մերձաւորաց:

Բան. «Իբրեւ լուաւ, յարեաւ վաղվաղակի եւ եկն» (Յովհ. ԺԱ 29):

Մեկնութիւն. Զմեծ սէրն նշանակէ Մարիամու, որ ունէր առ Քրիստոս:

Բան. «Այլ էր անդէն ի տեղուոցն» (Յովհ. ԺԱ 29):

¹ A B փառաւորեալ խոստովանեցան, որպէս եւ Նեստոր ասաց սոսկ մարդ շնորհաւք փառաւորեալ

² A B չիք փառաւորեալ, որպէս ... փառաւորեալ, ապա

³ A C յերկուս

⁴ C չիք այսքան առ այս

⁵ C վարդապետ

⁶ C ասաց, թէ

Մեկնութիւն. *Քրիստոս անդէն մնայր Մարիամու եւ Մարթայի. նախ՝ զի ընդ նոսա տեսանիցէ զգերեզմանն: Երկրորդ. ասէ Ոսկէբերանն. «Անդէն մնաց, զի ոչ կամէր նշանս առնել վասն փառասիրութեան, այլ վասն աղաչանաց այլոց եւ հաստատել զայլս ի հաւատս»:* Երրորդ. *լինի եւ այն¹, թէ ոմանք ընդ նմա խաւսէին, եւ Մարիամ, եւ Մարթա արագեցին եւ անդ² գտան զնա: Բայց մեկնիչդ չորս պատճառս³ դնէ անդէն մնալոյն, եւ գեղեցիկ են^{cliii}:*

Բան. «Իսկ հրեայքն, որ էին ընդ նմա⁴, գնացին եւ նոքա⁵» (տէս Յովի. ժԱ 31):

Մեկնութիւն. *Սոքա ոչ էին լուեալ զբանն Մարթայի առ Մարիամ, վասն այն համարեցան, թէ յանկարծ ի գլխոյն շարժեցաւ երթալ ի գերեզմանն, եւ նոքա զկնի գնացին, զի մխիթարեսցեն զնա:*

Բան. «Անկաւ առ ոտս նորա» (Յովի. ժԱ 32):

Մեկնութիւն. *Մեծագոյն է հաւատ սորա, քան զՄարթային, եւ յայտ է յերից. նախ՝ զի ոչ զանգիտեաց ի հրէիցն:*

Երկրորդ. *զի անկաւ առ ոտս Նորա:*

Երրորդ. *զի արտասուեալք խնդրէր, բայց պակաս խաւսեցաւ քան զՄարթա. նախ՝ զի արտասուքն խափանէին զնա ի խաւսելոյ⁶:* Երկրորդ. *զի Յիսուս ոչ ետ երկար պատասխանի, որպէս Մարթայի վասն հրէից ժողովրդեանն, այլ զնոյն բանն կրկնեաց զքեռն, զի ի միասին խորհեալ էին զայն:*

Առընթեր այսմ դնէ եւ զՂազարու յարութիւն, յորժամ ասէ.

Բան. «Յիսուս իբրեւ ետես գնա, զի լայր» (Յովի. ժԱ 33):

Մեկնութիւն. *Աստ նախ ճառի յարութիւն Ղազարու: Երկրորդ. ճառի գործ ինչ պատճառեալ յայնմ յարութենէն, անդ. «Բագու՛ք ի հրէիցն [անտի] եկեալ էին⁷ առ [Մարթայ եւ] Մարիամ»* (Յովի. ժԱ 19): *Իսկ առաջին մասն յերիս բաժանի մասունս, զի նախ ցուցանի սէրն Քրիստոսի առ Ղազարոս՝ նշանաւ եւ բանիւ եւ գործով: Երկրորդ. տրտունջ հրէիցն, անդ. «Ասէին հրեայքն. “Տեսէք ո՞րչափ սիրէր զնա”»* (Յովի. ժԱ 36): Երրորդ. *յարութիւն Ղազարու, անդ.*

¹ C անդ

² C *չէք*

³ A B պատճառ

⁴ A որ ընդ նմա էին, C որք ընդ նմա էին

⁵ A B *չէք*

⁶ B լսելոյ

⁷ C ի հրէիցն, որ եկեալ էին

«Յիսուս, դարձեալ զայրացեալ ի միտս իւր, զայ ի գերեզմանն» (տե՛ս Յովհ. ԺԱ 38):

Առաջին մասն ցուցանի սէրն Քրիստոսի առ Ղազար երիս¹ կերպիւ.

Առաջին. սէրն նշանաւ ցուցանի, որպէս ասէ աւետարանիչս. «Յիսուս իբրեւ ետես, զի լայր, եւ որ ընդ նմա հրեայքն լայիւն» (տե՛ս Յովհ. ԺԱ 33):

Բան. «խռովեցաւ հոգի² իւր իբրեւ զայրացեալ» (Յովհ. ԺԱ 33):

Մեկնութիւն. Յոգի *ասելով ընդդէմ Ապողինարի^{cliv} է, որ ասաց, թէ Բանն մարմին միայն էա՞ն՝ առանց հոգւոյ: Իսկ զայրացաւն ի ցասմանէ է. արդ, զայրացաւ Յիսուս ընդդէմ սատանայի, որոյ փորձութեամբն եմուտ մահ յաշխարհ, եւ Քրիստոս իբրեւ ի մաւտոյ ընկճելոց էր զնա: Իսկ խռովել ասի, այսինքն՝ տրտմեալ վասն գթոյն, որ ի վերայ Ղազարու եւ քերց նորա: Եւ խռովեցաւ ասելն իբր³ թէ կոչեաց զտրտմութիւն, զի առեցեալ բնութիւն ոչ էր իբրեւ զմեզ ի ներքոյ ակամայ⁴ կրից, այլ ազատ էր ի հարկէ կրից եւ կամաւ կրէր զամենայն, որպէս յայտ է ի մեկնիչդ^{clv}: Այլ վասն կրիցն նախ գիտելի է, զի բարկութիւն եւ տրտմութիւն⁵ եւ այլ այնպիսիք ոչ ասին ի Քրիստոս իբրու մեղք, այլ իբրու⁶ առաքինութիւնք: Եւ վասն այն ի մեզ մեղք են սոքա, զի նախքան զընտրութիւն բանին լինին եւ յետոյ խափանեն զբնաւորութիւն մեր, իսկ ի Քրիստոս կիրքս այսոքիկ ընտրութեամբ եւ գիտութեամբ⁷ բանին լինէին, այլ եւ ոչ կարէր խափանել զբանական մասն, որ միացեալ էր ի Բանն Աստուած, վասն այն առաքինութիւնք են սոքա ի Քրիստոս:*

Դարձեալ գիտելի է, զի են ի մեզ մասունք հոգեկան, որ հնազանդեն բանին, որպէս ցասումն եւ ցանկութիւն, եւ են, որ անհնազանդ, որպէս բնականքն, այսինքն՝ քաղց եւ ծարաւ եւ այլն: Արդ, սոքա ամենեքեան հնազանդք են ի⁸ Քրիստոս⁹ բանական մասինն, եւ նա Տէր՝ ի վերայ սոցա, վասն որոյ զոր ինչ կրէր

¹ A ընդ երիս

² A C հոգի, B ոգի

³ B ասելն. այսինքն՝ տրտմել, իբր թէ

⁴ B յակամայ

⁵ A B տրտմութիւն

⁶ C իբր

⁷ A B *չիք* եւ գիտութեամբ

⁸ B *չիք*

⁹ B Քրիստոսի

Քրիստոս՝ քաղց եւ ծարաւ եւ տրտմեալ¹ եւ այլն, կամաւ եւ իշխանութեամբ կրէր:

Եւ սոյնպէս չորիւք զանազանի կիրք մեր ի Տեառնէ. նախ՝ նորայն՝ առաքինութիւն միշտ, իսկ ի մեզ՝ մոլորութիւն երբեմն: Երկրորդ. նորայն՝ գիտութեամբ, իսկ մերս՝ անգիտութեամբ: Երրորդ. նորայն՝ կամաւոր, իսկ մերս՝ հարկաւոր: Չորրորդ. նա Տէր եւ իշխան ի վերայ կրիցն, իսկ մեք՝ ծառայք եւ ընդ իշխանութեամբ:

Իսկ աստ տրտեցաւ Քրիստոս վասն կրկին պատճառի. նախ՝ զի ծանրցեն զճշմարիտ մարդանալն: Երկրորդ. զի եւ նոքա տեսանելով զնա տրտմիցին եւ արտասուեսցեն, զի արժանի լիցին ուրախութեան, որ յարութեամբն Ղազարու:

Այս առաջին սէրն Ղազարու, որ նշանաւ է:

Երկրորդ. սէրն ցուցանի բանիւ, յորժամ ասէ.

Բան. «Ո՛ւր եղիք զնա: Ասեմ ցնա. “Տէր, եկ եւ տես”» (Յովհ. ԺԱ 34):

Մեկնութիւն. Ոչ էր այս տգիտութիւն ի Քրիստոս վասն երկու պատճառի. նախ՝ զի եւ Հայրն հարցանէր. «Ո՛ւր ես, Ադա՛մ» (տե՛ս Ծննդ. Գ 9), եւ ցԿայէն. «Ո՛ւր է Աբէլ եղբայրն քո՞» (տե՛ս Ծննդ. Դ 9) պատճառ խաւսից նոցա տալով: Երկրորդ. զի ի բացեայ գոլով զմահն գիտէր, զիա՛րդ ի գեւղն եկեալ՝ զգերեզմանն անգիտանայր:

Այլ աստ վասն չորից հարցանէր. նախ՝ զի ցուցցէ, թէ ճշմարիտ մարդ եղեւ: Երկրորդ. զի մի կարծիցեն յառաջագոյն զնացեալ նմա ի գերեզմանն եւ պահեալ անդ կենդանի մարդ: Երրորդ. զի հանդարտ եւ հաստատ արասցէ զնշանն: Չորրորդ. զի ինքեանք վկայ եւ քարոզ լիցին յարութեան:

Այս բանիւ սէրն:

Երրորդ. գործով ցուցանի սէրն Քրիստոսի³ առ Ղազարոս, յորժամ ասէ.

Բան. «Եւ արտասուեաց Յիսուս» (Յովհ. ԺԱ 35):

Մեկնութիւն. Ի գլխոյն շարժեալ եւ արտասուեաց, յորժամ ետես զգերեզմանն: Ասացաւ ի վերոյ, թէ գլխութեամբն ցուցանի, թէ Աստուած է Քրիստոս, եւ է այս երրորդ գլխութիւն, որ արտասուեաց ի վերայ Ղազարու:

Եւ վասն վեց պատճառի արտասուեաց Յիսուս. նախ՝ զի ցուցցէ, թէ եզական սիրով սիրէ⁴ զՂազար, վասն այն յատուկ նշան

¹ B տրտմեալ

² A B չիք

³ C տրն Քրիստոսի գործով ցուցանի

⁴ C սիրէր

սիրոյ ցուցանէ: Երկրորդ. զի ցուցցէ հաւաստեալ զճշմարիտ մարդեղութիւն, զի որպէս վնաս է ուրանալ զԱստուածութիւն, նոյնպէս վնաս է ուրանալ զմարդկութիւն: Երրորդ. զի չափ եւ սահման եղ արտասուեաց, որք հաւատան յարութեան մեռելոց: Չորրորդ. զի աւրինակ ետ մեզ ամենայն մարդոյ տեսանել զմեռեալն ի դի, ողբալ զմեղքն մեր, որ ժառանգեցոյց մեզ զմահաբեր երկիրս: Հինգերորդ. արտասուեաց ի վերայ ազգին հրէից, որ անհաւատութեամբն¹ մեռանելոց էին զյաւիտենից մահն: Իսկ վեցերորդ. արտասուեաց Յիսուս, զի այնու յայտնեսցէ զկարծիս նոցա, թէ ոչ է կարող յարուցանել, որպէս ասացին:

Ձկնի ճառէ զտրտունջ հրէիցն, զի յորժամ տեսին զՔրիստոս յայնպիսի կիրս բերեալ, զայն հաւաքաբանէին, թէ մահն Ղազարու էր ամենեւին ընդդէմ կամացն Քրիստոսի, զի տրտմութիւն է ախտ, որ լինի յանախորժ կրից յոչ կամելեաց, վասն այն ասեն.

Բան. «Տետք ո՞րչափ սիրտի զնա» (Յովհ. ԺԱ 36):

Մեկնութիւն. Ձի արտասուելն Քրիստոսի նշան է սիրոյ, եւ թէ ունէր կարողութիւն, վասն բազում սիրոյն փրկէր զնա ի մահուանէ, իսկ զի ոչ կարէ, վասն այն արտասուէ: Եւ այսու կամէին եւ զբժշկութիւն ի ծնէ կուրին ի դերեւս հանել:

Բան. «Ո՞չ կարտի սա, որ եբաց զաչս կուրին, առնել զի եւ սա մի՛ մեռցի» (Յովհ. ԺԱ 37):

Մեկնութիւն. Իբր թէ ասել, թէ զայս ոչ կարէ, ապա յայտնի է, զի զայն ոչ արար, սոքա զերկուսն ուրանային, իբր թէ ո՛չ զկոյրն լուսաւորեաց եւ ո՛չ զսա առողջացնել կարէ, սոքա ոչ մնացին ժամանակին², այլ նախքան զժամանակն դատէին, զի առաւել է զմեռեալն յարուցանել, քան զհիւանդն առողջացնել:

Իսկ զկնի ճառէ զՂազարու յարութիւն:

Բան. «Յիսուս, դարձեալ զայրացեալ [ընդ միտս իւր], գայ ի գերեզմանն³» (Յովհ. ԺԱ 38):

Մեկնութիւն. Ձայն ասէ այժմ զայրացեալ, որ զտրտմութիւն ի բաց վարեաց յանձնէ, զի առնելոց էր սքանչելիս: Եւ այլք ասեն, թէ զայրացաւ վասն չարութեան հրէիցն, որք զսքանչելիս նորա բամբասէին: Եւ այնպիսի զայրացումն կամ ցասումն առաքինութիւն ասի, զի որպէս գործ առաքինութեան է ուրախակցիլ բարեաց, նոյնպէս առաքինութիւն է զայրանալ ընդդէմ չարեաց:

Բան. «Եւ եր այր մի, եւ վեմ մի եղեալ ի [վերայ նորա]» (Յովհ. ԺԱ 38):

¹ C անհաւատութեամբ

² B ի ժամանակին

³ C չէք գայ ի գերեզմանն

Մեկնութիւն. Աստ հինգ¹ ինչ ճառէր վասն յարութեան Ղազարու եւ վասն ստուգութեան մեծ սքանչելեացն.

Առաջին է գերեզմանին գծագրութիւն, որ էր այր մի ի վիմէ փորեալ եւ խոր, զի բազում մարմինք կարէին անդ դնիլ, զի սահման էր յազգն Իսրայէլի՝ յերկիրն Երուսաղէմի, զի իւրաքանչիւր ազգ եւ ընտանիք կտրէին զգերեզմանս իւրեանց ի քարէ: Այնպէս էր եւ գերեզմանն Ղազարու, եւ ի վերուստ փակեալ կայր մեծագոյն վիմով, որով յայտնի ճշմարիտ մահն Ղազարու^{clvi}:

Երկրորդ. ճառէ գստուգութիւն սքանչելեացն, յորժամ ասէ².

Բան. «Ի բաց արարեք զվեմդ» (Յովհ. ԺԱ 39):

Մեկնութիւն. Նա, որ զմեռեալն ճայնիւ միայն յարոյց, ո՛չ տկարանայր ի բաց դնելով զվէմն, այլ ըստ Ոսկեբերանին՝ արար զայս, զի մի ասիցեն, որպէս վասն լուսաւորեալ կուրին, թէ՛ ո՛չ է սա նա, այլ նման է³ նորա, զի յորժամ զլասցին ոտքն, որ ընթացան, ձեռքն, որ ի վեր առին, ոնգունքն, որ զհոտն էառ, վկայ լիցին Ղազարու յարութեան եւ յանդիմանեսցեն զնոսա: Եւ դարձեալ՝ տեսանելով զմեռեալն ի գերեզմանին կողմանեալ եւ զժահահոտութիւն ապականեալ մարմնոյն, ցուցանէր, թէ նա է⁴:

Եւ քանզի ոչ երբէք պատահեալ էր, որ չորեքաւրեայն յառնէր ի մեռելոց, վասն այն ասէ.

Բան. «Ասէ Մարթա. “Արդ հոտեալ է, քանզի չորեքաւրեայ է”» (տես Յովհ. ԺԱ 39):

Մեկնութիւն. Ոչ թէ կարծեալք ինչ ասաց զայս, այլ զի աւրէն էր նոցա յերկրորդ աւրն գնալ եւ աւժանել զմեռեալն եւ մինչ ի յեւթներորդ աւրն գնալ ի գերեզմանն, եւ գիտէր, որ հոտեալ էր: Դարձեալ՝ ի կէտ բաժանման հոգւոյն շարժի մարմինն ի հոտիլ, եւ մինչ ի չորրորդ աւրն քակտին չորս տարերքն, որպէս ասացաւ ի վերոյ: Դարձեալ՝ չորս աւր եթող ի գերեզմանի, զի այնու անյուսութիւն նոցա յայտնէր⁵, եւ այնու սէր եւ կարողութիւն Քրիստոսի առաւել յայտնէր⁶:

Իսկ բանն Մարթայի, թէ՛ չորեքաւրեայ է եւ հոտեալ, չորս կերպիւ մեկնեն վարդապետք. նախ՝ ասեն, թէ՛ ոչ երբէք էր լուեալ ի Սուրբ Գիրս, թէ չորեքաւրեայ մեռեալ յառնէ: Երկրորդ. ասեն թէ յուսահատութեամբ ասաց: Երրորդ. ասեն, թէ զարմացեալ էր:

¹ B եւթ

² C ասէ Յիսուս

³ C չիքէ

⁴ A B չիքէ

⁵ C յայտ լինէր

⁶ C սէր եւ կարողութիւն Քրիստոսի առաւել յայտնէր

Չորրորդ. ասեն, թէ մասնաւոր յուսացեալ էր եւ մասնաւոր յուսահատեալ, զի հայելով ի կարողութիւն Քրիստոսի յուսայր եւ հայելով յերկարութիւն մահուն՝ յուսահատէր: Եւ նոյնպէս անկարատ ունէր զհաւատն, զի մի եւ նոյն զաւրութեան գործ է յարուցանել զնոր մեռեալս եւ զչորեքաւրեայն, վասն այն զթերութիւն նորա յանդիմանեաց Քրիստոս:

Բան. «Ո՞չ ասացի քեզ, [ե]թէ հաւատացես¹, տեսցես զփառսն Աստուծոյ» (Յովհ. ԺԱ 40):

Մեկնութիւն². Այսինքն³ զփառաւոր զաւրութիւն Աստուծոյ ի յարութեան եղբաւրն քո: Եւ թէ ո՞ւր ասաց զայս Քրիստոս, ոմանք ասեն այն է. «Ես եմ յարութիւն եւ կեանք եւ թէ հաւատաս յայսմիկ» (հմմտ. Յովհ. ԺԱ 25), եւ ոմանք ասեն, թէ այլ բազում բանս խաւսեցաւ Քրիստոս ընդ նմա, որք ոչ են գրեալ, յորոց մի է եւ այս:

Եւ յորժամ Քրիստոս եբարձ զպակասութիւն հաւատոյ եւ յուսոյն Մարթայի, ապա կատարեն զհրամայեալն ի Քրիստոսէ, որպէս ասէ.

Վասն աղաւթից⁴

Բան. «Եւ իբրեւ ի վեր առին զվէմն» (Յովհ. ԺԱ 41):

Մեկնութիւն. Երրորդ՝ ճառէ զստուգութիւն սքանչելեացն, որ էր աղաւթքն Քրիստոսի ի յարութիւն Ղազարու:

Բան. «Յիսուս ամբարձ զաչս իւր⁵ ի վեր» (Յովհ. ԺԱ 41):

Մեկնութիւն. Վասն երեք պատճառի. նախ՝ զի ցուցցէ, թէ պարտ է աղաւթողին արտաքին նշան ինչ հանգաւոր ցուցանել: Երկրորդ. զի ուսուցցէ, թէ պարտ է աղաւթողին զմիտքն յերկինս ի վեր առ Աստուած ունել, զի ասեն վարդապետք, թէ աղաւթք է ամբարձումն մտաց առ Աստուած: Երրորդ. ցուցանէ, թէ ի նմանէ առաքեցայ, եւ զամենայն ինչ ի նմանէ ունիմ:

Բան. «Յայր, գոհանամ զքէն, զի լուար ինձ» (Յովհ. ԺԱ 41):

Մեկնութիւն. Ամենայն խնդրող նախ առնու եւ ապա գոհանայ, իսկ Քրիստոս յառաջ գոհացաւ վասն երեք պատճառի. նախ՝ վասն անցելոյն գոհանայ, զի ի սկզբանէ յղացմանն իւրոյ Աստուած Հայր լուաւ նմա, զոր կամեցաւ: Երկրորդ. զի ստոյգ գի-

¹ C հաւատաս

² A B *չիք*

³ B *չիք*

⁴ C *չիք* վասն աղաւթից

⁵ A B *չիք*

տէր զլինելոցն եւ ոչ ունէր երկբայութիւն ի խնդրելն¹: Երրորդը՝ ընդ մեզ աւրինակաւ իմասցուք, զի մեծատունք առաւել յաւժարին ի տալ, յորժամ զառաւել պարգեւսն յիշեսցեն, թէպէտ նա ի վեր է, քան զամենայն աւրինակս, վասն այն ասէ.

Բան². «Ձի լուար ինձ, եւ ես գիտէի, զի յամենայն ժամ լսես ինձ³»
(Յովհ. ԺԱ 42):

Մեկնութիւն. Քանզի բանական կամքն միշտ միաւորեալ էր⁴ ի կամսն Հաւր⁵ Աստուծոյ, վասն այն Աստուած միշտ լսէր նմա, այլ գիտելի է, զի բանական կամքն Քրիստոսի խոնարհեալ առ զգայական մասն, յորժամ կամեցաւ անցանել ի նմանէ բաժակ չարչարանացն,⁶ եւ այնպիսի կամացն ոչ միշտ լուաւ աստուածային կամաւքն: Իսկ ըստ Ոսկեբերանին այս է մեկնութիւն աղաւթիցն, որ նուաստ կարծէ գոլ, քան զՀայր. «Ամենայն ուրեք ցուցանէ Քրիստոս զգալուստն ոչ վասն փառաց ինչ ի մարդկանէ, այլ վասն փրկութեան մարդկան լինել, եւ այնչափ զմեծամեծսն⁷ բարբառէր, մինչ զմարդիկ ի հաւատսն⁸ հնազանդէր»:

«Եւ⁹ հիւսու զնոսա ի միասին»:

Լուծմունք¹⁰. Այսինքն¹¹ զբարձրագոյն եւ զխոնարհագոյնքն միոյ զիմացն ցուցանէր, եւ ստեղծանելն գործելն է: Եւ դարձեալ, յորժամ զաստուածայինսն գործէր, ընդ նմին եւ զմարդկայինսն, եւ յորժամ զմարդկայինս եւ զտկարս, ընդ նմին եւ զաստուածայինսն զաւրաւորսն, զի յորժամ ծնաւ ի կուսէն, որ մարդկութեան էր, աստղ ի յերկնից երեւեցոյց զԱստուածութիւն նորա, եւ յորժամ խաչեցաւ, լուսաւորքն խաւարեցան, նոյնպէս աստ. յորժամ կամեցաւ յարուցանել զՂազար, որ Աստուծոյ զաւրութեան էր գործ, նախ տրտմեցաւ եւ ելաց եւ աղաւթեաց, զի ցուցցէ, թէ նոյն Աստուածն մարդ էր, եւ նոյն մարդն՝ Աստուած:

Բան. «Առեալ նա ի մէջ նոցա կանխէր»:

Լուծմունք¹². Այսինքն՝ ի մէջ տկարագունիցն:

¹ Երկբայութիւն, վասն այն: Բան.

² Եւ չիք վասն այն ասէ. Բան.

³ A B չիք

⁴ Եւ չիք էր

⁵ A B չիք

⁶ Եւ չարչարանաց

⁷ A B զմեծամեծս

⁸ A B ի հաւատս

⁹ A B Բան. «Եւ

¹⁰ A B մեկնութիւն

¹¹ B չիք

¹² A B մեկնութիւն

Բան. «Եւ ոչ զնոյն բովանդակ բարբառի»:

Լուծմունք. Զտկարութիւն, այլ եւ զբարձրութիւն խաւսի վասն վերջնոցս:

Բան. «Եւ¹ ոչ դարձեալ զնոյն լռէ»:

Լուծմունք. Այլ խաւսի զխոնարհս, զի մի՛ գայթակղեսցին յայնժամ, զի որ կատարեալք են մտաւք ի հաւատս, մին բանն բաւական է նոցա հաստատութեան, ասէ, եւ այլն յայտնի է:

Թէ վասն է՞ր աղաւթեաց Քրիստոս

Նախ զիտելի է, զի աղաւթելն Քրիստոսի ոչ պատշաճի ընդ Աստուածութեան, այլ ընդ մարդկութեան, զի աստուածութեամբն Հաւր եւ Հոգւոյն հաւասար է եւ մարդկութեամբն մեզ է հաւասար: Դարձեալ՝ Արիոս ասէր Բանին աղաւթել, զի արարած ասէր զԲանն: Արդ, ընդ մեզ հաւասար աղաւթէ Քրիստոս եւ ընդ Հաւր հաւասար ընդունի զաղաւթս, որպէս այն, որ ինքն պատարագէ եւ ինքն ընդունի զպատարագն, նոյնպէս եւ զաղաւթելն իմասցիս:

Իսկ աստ վասն բազում պատճառի աղաւթեաց. նախ՝ զի մի՛ կարծիցի յայլմէ աստուծոյ, այլ ի Հաւրէ Աստուծոյ առաքեալ: Երկրորդ. զի մի՛ կարծեսցեն հակառակ Աստուծոյ Հաւր: Երրորդ. զի մի՛ ասիցեն լուծիչ աւրինացն: Չորրորդ. զի շիջուցէ զնախանձ հրէիցն: Հինգերորդ. զի մի՛ կարծեսցեն, թէ Բեղզեբողաւ առնէ զսքանչելիսն: Վեցերորդ. զի մի Աստուած էր յաւրէնս գրեալ² (հմմտ. Ելք Ի 3), վասն այն աղաւթէ, զի մի՛ երկու Աստուած կարծեսցեն: Եւթներորդ. վասն խոնարհութեան մարմին զգենլոյն³, որպէս ասաց Ոսկեբերանն: Ութերորդ. զի մեզ ուսուցէ զաղաւթս եւ զխոնարհութիւն ունել: Իններորդ. զի Հաւր Աստուածութիւն յայտնի էր ի մէջ նոցա, յայնժամ եւ Որդւոյն ի ծածուկ: Ծասներորդ. զի կամաւ Հաւր էր, որով ցուցանի միակամութիւն ընդ Հաւր:

Ո՛վ չարափառ, եթէ գայս շունչ յաղաւթելոյն ընկալաւ Ղազար, իսկ զի՞նչ այն, զոր առանց աղաւթելոյ իշխանութեամբ յարուցանէր զՈրդի այրոյն (հմմտ. Ղուկ. Է 11-17) եւ զդուստր քահանայակետին (հմմտ. Ղուկ. Ը 40-56) եւ զսաստել ծովուն (հմմտ. Մարկ. Դ 35-41) եւ զայլ ամենայն բժշկութիւնսն, զոր կատարէր հրամայելով

¹ C չեք

² C գրեալ յօրէնս

³ A B զգենլոյ

եւ ոչ՝ աղաւթելով: Այլ դու տես զլուրն ի Քրիստոսէ եւ իմա զպատճառն, զի ասէ. «Վասն ժողովորդեանս, որ շուրջ կան, առնեմ, զի հաւատասցեն, թէ՛ դու առաքեցեր զիս»² (Յովհ. ԺԱ 42):

Դարձեալ՝ զիտեմ, ցուցանէ զհաւասար գիտութիւն ընդ Հաւր, ըստ այնմ. «Որպէս զիտէ զիս Յայր, զիտեմ եւ ես զՅայր» (Յովհ. Ժ 15): *Դարձեալ՝* լուար եւ լսես, զկամաց կատարելն ասէ, զի մի է կամքն Հաւր եւ Որդւոյ: Եւ դարձեալ չորրորդ պատճառ եւ պիտանի միտք, զի լուար եւ լսես զանցեալ եւ զապագայն ասէ, իսկ այժմ ասէ առնեմ, ինքնիշխանութեամբ եւ աստուածաբար:

Յետ այսաւրիկ ճառէ զՉորրորդ կերպ ստուգութեան սքանչելեացն, որ է կոչումն Ղազարու:

Վասն ձայնին Քրիստոսի

Բան. «Ձայս իբրեւ ասաց Յիսուս, ի ձայն մեծ աղաղակեաց եւ ասէ՞» (Յովհ. ԺԱ 43):

Մեկնութիւն. Եւ աստ լինի երկու հարց.

Առաջին. Թէ զի՞նչ է աղաղակն:

Պատասխան. Աղաղակն երեք կերպիւ իմանի. նախ՝ բազմախոռոն՝⁴ ձայնք ամբոխից աղաղակ կոչի: Երկրորդ. ձայն եւ բան եւ բարձր իղձք սրտին խառնեալ աղաղակ կոչի՝⁵ Երրորդ. ուժգին ձայնն աղաղակ կոչի: Իսկ աստ ոչ առաջինն, այլ երկուքն յարմարին, զի ձայնն՝ ի մարմնոյն, եւ բանն՝ ի մտացն, եւ աստուածային զաւրութիւն խառնեալ ի նոսա: Այլ եւ ուժգին եւ բարձր ձայնեաց, վասն այն ասէ. «Ի ձայն մեծ աղաղակեաց»:

Երկրորդ հարց. Վասն է՞ր ձայնիւ աղաղակեաց, զի մեռեալն ոչ զգայ զձայնն:

Պատասխան. Ասեմք վասն տասն պատճառի. նախ՝ որպէս այլ ուրեք առնէր սքանչելիս կամաւք կամ բանիւ, կամ ձեռաւք, կամ մատամբ, կամ թքով եւ այլով: Եւ աստ ձայնիւն յարոյց զՂազար, զի Աստուած էր մարմինն եւ Աստուծոյ էր ձայնն, որ ի մարմնոյն: Երկրորդ. զի մի կարծիցեն, թէ կախարդութեամբ ինչ ասիցէ բան: Երրորդ. զի լսիցեն ամենայն ժողովուրդն եւ իմասցին ի նմանէ լինել զյարութիւն՝⁶ Չորրորդ. զի ի ձայնէն ծանիցեն զաս-

¹ B եթէ

² A B *չիք* առաքեցեր զիս

³ A C *չիք* եւ ասէ

⁴ C բազմախառն

⁵ A B *չիք* աղաղակ կոչի

⁶ B յարութիւն

տուածային զաւրութիւնն իւր, զի ոչ որպէս մարգարէքն անուամբն Աստուծոյ, եւ ոչ որպէս առաքեալքն անուամբն Քրիստոսի յարուցանէին: Հինգերորդ. զի բարձցէ զկարծիսն, որք ասեն զհոգիս զաւղեալ ի գերեզմանս, եցոյց, թէ ի հեռուստ է, այսինքն՝ ի դժոխս, կոչէ դառնալ ի մարմինն: Վեցերորդ. զի բարձցէ զմոլորութիւնն, որք ասեն զհոգիսն մեռեալ ընդ մարմնոյն, եցոյց, թէ կենդանի են հոգիքն եւ ի զգայութեան: Եւթներորդ. զի վստահէր յանձն իւր եւ աներկբայ զիտէր, զի լինելոց էին հրաշքն: Ութերորդ. զի մեր ընտել սովորութեամբն տնաւրինէ՝ ի բացուստ ձայնելով: Իններորդ. զի սաստիւ գոչմամբն Յիսուսի ահաբեկ եղեալ բարապանք դժոխոցն եւ արձակեցին զհոգին յարգելեալ բանտէն: Ծասներորդ. հնչումն ձայնին իջեալ ի յայր գերեզմանին եւ զապականեալ մարմինն նորոգեալ կենդանացոյց, եւ որպէս բանն ոչ մասամբ, այլ բոլոր բաժանի յամենեցուն սիրտն¹, նոյնպէս ձայնն Քրիստոսի բոլորն էր առ հոգին Ղազարու եւ առ մարմինն ի գերեզմանի եւ յամենեցունց լսելիսն:

Բան. «Ղազարէ՛, արի՛, եկ արտաքս» (Յովհ. ԺԱ 44):

Մեկնութիւն. Չորս բառ է. մինն անուն եւ երեքն հրամայական բայ:

Ղազարէ՛. Ղազարոս, որպէս Ստեփաննէ՛ Ստեփաննոս: Եւ է վեց զիր կամ եւթն, որպէս Յիսուս Քրիստոս վեց եւ եւթ գրով դրոշմի: Իսկ որ ասէ՛ արի, մարմնոյն ասէ, որ անկեալ էր մահուամբ, եկ հոգին էր հեռացեալ, արտաքս՝ մարմինն ի գերեզմանէն եւ հոգին ի դժոխոցն: Եւ տե՛ս, զի ոչ ասաց, թէ Հայր յարո՛ գսա, կամ՝ յանուն Հաւր արի՛, այլ ինքն իշխանաբար հրամայէ մեռելոյն իբրեւ կենդանի խաւսելով:

Եւ աստ լինի կրկին հարց.

Առաջին. Վասն է՞ր ի ձայնելն մի միայն Ղազար ել, զի բազում Ղազարք էին անդ:

Պատասխան. Նախ՝ զի միաւոր ձայնեաց. Ղազարէ, արի՛, եկ, եւ ոչ բազմաւոր՝ Ղազարք, արի՛ք, եկա՛յք: Երկրորդ. զի ակնարկութիւն աստուածային առ մինն եղեւ եւ ոչ առ բազումս:

Երկրորդ հարց. Վասն է՞ր զՂազար կենդանացոյց եւ ոչ զայլս:

Պատասխան. Զի մեծատունն զՂազար խնդրեաց ի մեռելոց յարուցանել, զի հաւատասցեն եղբարքն (հմմտ. Ղուկ. ԺԶ 19-31), վասն այն փոխանակ Ղազար աղքատին յարոյց զՂազար սիրելին, եւ ոչ հաւատացին նոքա:

¹ Ը սիրտս

Ձկնի այսմ դնէ զհինգերորդ ստուգութիւն սքանչելեացն:

Բան. «Եւ ել մեռեալն վաղվաղակի ոտիւք կապելովք եւ ձեռաւքն¹ երիզապնդաւք եւ երեսաւք վարշամակապատաւք» (տե՛ս Յովի. ԺԱ 44):

Չորս էր պատանք ազգին հրէից, այսինքն՝ վարշամակ գլխոյ եւ ձեռացն եւ ոտիցն եւ բոլոր մարմնոյն, սոյնպէս զՔրիստոս պատեցին ըստ աւրինացն հրէից, սոյնպէս եւ առ մեզ մին պատանքն զչորեսին մասն պատէ: Իսկ ասելն՝ երիզապնդ, այն է, որով պատեալ² էր կտաւեայ շառափոկաւք, զի ստուգաբանութեամբ ասէ. էր զնա պնդեալ, կամ՝ որիշապնդաւք: Եւ կրկին իրս նշանակէ. նախ՝ զի կապեալ է մեռեալն յամենայն գործոյ զգայութեանց³: Երկրորդ. զի նախահայրն մեր ոտիւք գնաց ի ծառն եւ ձեռաւքն եհատ զպտուղն եւ բերանովն եկեր, վասն այն զայն մասունսն⁴ կապեմք պատկառելով:

Եւ աստ լինի կրկին հարց.

Առաջին. Թէ զի՞նչ նշանակէ⁵ պատանք մեռելոյն:

Պատասխան. Կոչի պատանք, զի պատեալ է եւ կապեալ զամենայն զգայարանսն եւ ոչ ինչ կարէ գործել՝ ո՛չ չար եւ ո՛չ բարի, եւ զի կտաւն յերկրէ է եւ արուեստիւ գործեալ, ցուցանէ, թէ զոր ինչ գործեաց ոք յերկրի, զնոյն զգենու եւ զարդարի: Եւ զայլ արարողութիւն մեռելոյն գիտ ի Հարցմունքն, տասներորդ գլուխն չորրորդ համարն^{clvii}:

Երկրորդ հարց. Վասն է՞ր Փրկիչն առանց պատանաց յարեալ, եւ Ղազար՝ պատանաւք:

Պատասխան. Նախ⁶ վասն ստոյգ յարութեան երկոցունց, զի պատանք Փրկչին ցուցանէր, թէ ստուգապէս յարուցեալ է եւ ոչ գողացեալ, եւ պատանք Ղազարու ցուցանէ, թէ ստուգապէս Ղազարն է եւ ոչ այլ ոք նման նմա, որպէս ասէ մեկնիչդ^{clviii}:

Դարձեալ՝ խորհրդաւոր է, զի Քրիստոս յարեալ ի կեանս անմահ, ոչ էր⁷ պիտոյ պատանք նմա, որպէս եւ ոչ մեզ ի հանդերձեալն, իսկ Ղազար՝ ի կեանս ժամանակեայ, պիտոյ էր նմա ունել պատանս եւ ծածկոյթ մարմնոյ: Եւ բարևոք ասէ. «Ել վաղվաղակի», զի գաւրութիւն Աստուծոյ ի նոյն վայրկենի եւ յանմասն ըրպէի ներգործէ զհրաշս:

¹ C ել վաղվաղակի մեռեալն ոտիւքն կապելեօք եւ ձեռաւք

² A B պնդեալ

³ A B զգայութեան

⁴ A B մասունս

⁵ A B զի՞նչ է

⁶ A B *չիք*

⁷ A B որ ոչ էր

Եւ աստ երեք հրաշք ի միասին եղեւ. նախ՝ զի ընդ ասել ձայնին՝ յարեալ: Երկրորդ. նոյն մարմնովն, որ եղաւ ի գերեզմանի, յարեալ: Երրորդ. կապեալ ոտիւք եւ երեսաւք եկն առ Քրիստոս, վասն այն հրամայեաց.

Բան. «Լուծէք զդա եւ թողէք երթալ» (Յովհ. ԺԱ 44):

Մեկնութիւն. Երկու ինչ ցուցանէ. նախ՝ ըստ Ոսկեբերանին, զի լուծանելովն զպատանս եւ շաւղափելով ծանիցեն, թէ նա է, որ մեռաւ եւ յարեալն իսկ: Դարձեալ՝ զայս հրամայեաց Քրիստոս առ ի պատուել զպաշտանեայս Իւր:

Իսկ զի հրամայեաց Քրիստոս թոյլ տալ նմա երթալ, վասն երկու պատճառի. առաջին է ըստ Ոսկեբերանին՝ վասն խոնարհութեան, զի ոչ հրամայէ ընդ իւր շրջել եւ յայտնել զփառան Քրիստոսի: Երկրորդ. զի ցուցցէ, թէ ճշմարիտ յարուցեալ է եւ ոչ առ աչաւք: Եւ այս յայտ է ի կենդանական գործոյն, որ էր շրջելն եւ ուտել, եւ որպէս ասէ ի սոյն Աւետարանիս, թէ՛ «Ղազար մի էր ի բազմելոցն, որք ուտէինն» (Հմմտ. Յովհ. ԺԲ 2): Եւ դարձեալ այսու եցոյց, թէ ոչ միայն յարուցեալ էր ի կենդանութիւն, այլ ի կատարեալ զաւրութիւն մարմնոյն:

Թէ զինչ նշանակէր յարութիւն Ղազարու

Մեկնութիւն. Եւ գիտելի է, զի չորս նշանակութիւն ունի լուծումն եւ արձակումն Ղազարու.

Առաջին. նշանակէր զԱդամ ի կապից դժոխոցն արձակիլ¹ գալստեամբն Քրիստոսի, զի զգէմք եւ զքնութիւն Ադամայ ունէր Ղազարոս, որպէս ցուցաւ ի բանն, որ ասացաւ. «Եւ էր ոմն հիւանդ Ղազարոս»² (Յովհ. ԺԱ 1):

Երկրորդ. դարձեալ նշանակէ, զի որ ոք մեռանի հոգևով ի մեղս եւ կապէ զգործն նորա սատանայ, իսկ յորժամ յառնէ ի մեռելոց, արձակի կապն սատանայի, որով կարասցէ փոխանակ չարին բարի առնել:

Երրորդ. դարձեալ նշանակէ յարութեան մերում, որք ազատիմք յայնժամ յամենայն³ կրից մարմնոյ, որք աստ ըմբռնեալ տանջեն եւ կորուսանեն զհոգիս մեր:

Չորրորդ. դարձեալ ասեն այլ վարդապետք. Ղազարոս այս նշանակէ զայր մեղաւոր, զի Ղազարն թարգմանի աւգնեալ ի Տեառ-

¹ A չիք արձակիլ, B մեղաց դժոխոցն, C դժոխոց արձակիլ

² C չիք որպէս ցուցաւ ... հիւանդ Ղազարոս

³ B ամենայն

Այլ, եւ յայնժամ աւգնեալ է այր ի Տեառնէ, յորժամ յԱստուծոյ շնորհս ինչ ընդունի: Եւ սա հիւանդանայ փորձութեամբ մեղաց, առանց կատարեալ հաւանութեան, եւ յորժամ հաւանի, յայնժամ մեռեալ ասի:

Եւ չորս աւր ի գերեզմանի մնայ¹ վասն չորս ընթացից մահու չափ մեղացն. առաջին է ներքին հաւանումն կամացն: Երկրորդ է արտաքին գործ մեղացն: Երրորդն՝ սովորութիւն ի մեղս: Չորրորդն է խոտասրտութիւն, որ անզեղջ մնայ: Իսկ յարութիւն Ղազարու, որ եղեւ միայն ի Քրիստոսէ, նշանակէ գհեղումն շնորհաց ի հոգի մեղաւորին, իսկ լուծումն կապանացն, որ եղեւ սպասաւորութեամբ աշակերտացն, նշանակէ զքահանայական արձակումն, որ մեղաւորն ազատի յամենայն մեղաց իւրոց: Եւ այս լինի, յորժամ գայ ի մկրտութիւն կամ ի խոստովանութիւն մեղաց, զի մկրտութեամբն ազատիմք ի սկզբնական² եւ յամենայն ներգործական մեղաց³, որպէս յայտ է ի չափ հասեալսն, նոյնպէս եւ որ զղջմամբ խոստովանի եւ ապաշխարէ, ազատի յամենայն գործոց մեղաց եւ ի պատժոցն: Եւ որպէս նախ յարեալ Ղազար ի մեռելոց եւ ապա արձակեցաւ, սոյնպէս պարտ է մեղաւորին նախ յառնել զղջմամբ եւ խոստովանութեամբ⁴, եւ ապա քահանայն արձակէ ի մեղաց զղջացեալն եւ զխոստովանեալն⁵, որ եւ զմեզ արձակեսցէ Քրիստոս յամենայն կապից մեղաց մերոց: Ամէն:

Իսկ յորժամ ճառեաց աւետարանիչս, թէ որպէ՞ս եղեւ յարութիւն Ղազարու, զկնի ճառէ, զոր ինչ հետեւեցաւ վասն այնմ յարութեան, որպէս ասէ.

Բան. «Բագումք ի հրէիցն» (Յովհ. ԺԱ 45):

Մեկնութիւն. Աստ երկու իրս ճառէ, որ եղեն⁶ վասն այնմ յարութեան. առաջին՝ որքա՞ն առ մերձակայս, երկրորդ՝ որքա՞ն առ հեռաւորս, անդ. «Ժողովեցին քահանայապետքն եւ դպիրքն ատեան» (տե՛ս Յովհ. ԺԱ 47), քանզի ասէ Պաւղոս յերկրորդ Կորնթացիս. «Հոտ անուշ եմք Քրիստոսի⁷, ի մէջ փրկելոցն եւ կորուսելոցն. ոմանց ի մահ եւ ոմանց ի կեանս⁸» (հմմտ. Բ Կորնթ. Բ 15-16), նոյնպէս եւ⁹ աստ վասն այսմ սքանչելեացս եղեւ, զի ոմանք ի հաւատս հաստատե-

¹ A B մնա

² B ազատիմք սկզբնական մեղացն

³ A չիք մեղաց, B ներգործական

⁴ A B չիք եւ խոստովանութեամբ

⁵ A B զմկրտեալն

⁶ A B որ են

⁷ A B Քրիստոսի

⁸ C ոմանց ի կեանս եւ ոմանց ի մահ

⁹ B չիք

ցան եւ ոմանք ի չարն խստացան, սակայն առաջինն եղեւ ի սքանչելեացն ըստ ինքեան եւ երկրորդն ոչ ըստ ինքեան, այլ պատահամբ:

Վասն առաջնոյն ասէ աւետարանիչս.

Բան¹. «Բագունք ի հրեցն, որ եկեալ էին առ մարեմանս²» (Յովհ. ԺԱ 45):

Մեկնութիւն. *Զի՞նչ նմա ազգական կային, ի նորա յանուանէ մարեմանք կոչին, որպէս յիսրայէլէ իսրայէլեանք: Յիրաւի բազումք հաւատացին, զի մեծագոյն պատճառ ունէին հաւատալոյ, զի նշանս այս յայտնապէս ցուցանէր զաստուածային զաւրութիւն Քրիստոսի:*

Բան. «Եւ ոմանք ի նոցանէ գնացին առ փարիսեցիս³ եւ պատմեցին [նոցա], զոր արար Յիսուս» (Յովհ. ԺԱ 46):

Մեկնութիւն. *Վասն սոցա վարդապետք ունին երկու կարծիս. նախ՝ որպէս բարեկամքն Քրիստոսի ասացին զայս փարիսեցւոցն ի բաց բառնալ ի նոցանէ զբարկութիւն եւ զատելութիւն, որ ունէին վասն Քրիստոսի, եւ ոմանք ասեն, թէ չար դիտաւորութեամբ առ ի զայրացուցանել զփարիսեցիսն ընդդէմ Քրիստոսի, եւ երկրորդս ճշմարիտ է, որպէս յայտ է ի մեկնիչդ^{clix}:*

Իսկ ներբողեանն Նանայի, որ վասն յարութեան Ղազարու, սոյնպիսի մտաւք է. նախ՝ ներբողէ զհիւանդութիւն, զննջել եւ զյառնելն Ղազարու, եւ ապա՝ զինչ է շահ եւ աւգուտ մեզ կենդանեաց եւ մեռելոց, եւ ապա զգալն Քրիստոսի եւ որ ձայնիւ հրաշագործեաց, եւ յետոյ յորդորակ վասն յարութեան հասարակաց^{clx}:

Բան. «Ո՛վ սիրելիք»^{clxi}:

Լուծմունք. *զի Քրիստոս սիրեաց զմեզ որպէս զՂազար, վասն որոյ մեք կոչիմք:*

Բան. «Ո՛վ հիւանդութիւն»^{clxii}:

Լուծմունք. *նախ՝ հիացական է, երկրորդ՝ եզական, որպէս ի սկիզբն ասաց. «Էր ոմն հիւանդ» (Յովհ. ԺԱ 1), կենդանութեան յոյս ունէին քորքն Ղազարու, վասն որոյ ասեն. «Ձոր Դու սիրեիր, հիւանդացեալ է» (Յովհ. ԺԱ 3), եւ յարութեան նշանակ եղեւ առաւել քան զյոյս նոցա:*

Բան. «Մահու ընդդիմարտիկ»⁴ ^{clxiii}:

¹ B *չիք*

² B C մարեմանսն

³ B C փարիսեցիսն

⁴ A B C մահուդ ի մարտիկ

Լուծմունք. *այն է, որպէս ասաց Փրկիչն*. «Այն հիւանդութիւն ոչ է առ¹ ի մահ» (տե՛ս Յովհ. ԺԱ 4), *եւ ոտիս բանսարկուին այն է, որ ասաց*. «Զի փառաւորեսցի Որդի Աստուծոյ այնուիկ» (տե՛ս Յովհ. ԺԱ 4):

Բան. «Ախտից բուժումն»^{clxiv}:

Լուծմունք. *զառաքելոց միտսն բժշկեաց*:

Բան. «Հաւատոց հիմն»^{clxv}:

Լուծմունք. *որպէս ասէ*. «Յաւատա՞ս այսմիկ²» (Յովհ. ԺԱ 26):

Բան. «Թերահաւատից յանդիմանութիւն»^{clxvi}:

Լուծմունք. «Ո՞չ ասացի, թէ հաւատաս, տեսցես զփառսն Աստուծոյ» (տե՛ս Յովհ. ԺԱ 40):

Բան. «Ոչ հիւանդութիւն ասեմ, այլ հիւանդ մտաց առողջութիւն»^{clxvii}:

Լուծմունք. *այն է, որ առողջացոյց զառաքեալսն՝ ասելով*. «Որ գնայ ի տունջեան, ոչ գայթակղի» (Յովհ. ԺԱ 9):

Բան. «Եւ ննջեցելոց կանգնումն»^{clxviii}:

Լուծմունք. *ասէ*. «Ղազարոս ցնջեաց, երթամ, զի զարթուցից գնա³» (Յովհ. ԺԱ 11):

Բան. «Եւ յարութեան մեր պատկեր»^{clxix}:

Լուծմունք. *զի նախ մեռաւ եւ ապա յարեաւ: տե՛ս զկարգն, զի նախ հիւանդանամք եւ ապա ննջեմք եւ ապա յառնեմք*:

Ասաց զներբողեանն Ղազարու, զկնի ասէ զի՞նչ է շահ եւ աւգուտ մեզ.

Բան. «Աքանչանայք ի նորահրաշ յարութիւն»^{clxx}:

Լուծմունք. *նոր էր չորեքաւրեայ յարութիւն, որպէս ի ծնէ կուրին լուսաւորելն, զի ոչ է եղեալ ի սկզբանէ եւ այլ ոչ լինի մինչ ի կատարած: Գիտելի է, զի սքանչանալն մտացն է, զուարթանալն՝ յերեսաց⁴, եւ բերկրիւն՝ սրտից, զնոյն յոյսն ի մեզ հաստատեալ*:

Այժմ ասէ զխնդութիւն հոգւոյն, զի խայտալն խնդալն է:

Բան. «Ողբայ մահ»^{clxxi}:

Լուծմունք. *Թագաւորեաց մահ յԱղամայ մինչեւ յաւրէնսն Մովսիսի եւ ի Քրիստոս կործանեցաւ, եւ դժոխոց զաւրութիւն քակտեցաւ, որ զհզաւրն կապեաց եւ զտուն նորա աւերեաց Քրիստոս*:

Բան. «Հրճուին նախաստեղծքն»^{5, clxxii}:

¹ C *չէք* առ

² B յայսմիկ

³ A B *չէք*

⁴ A B զուարթանալ՝ երեսաց

⁵ C նախաստեղծք

Լուծմունք. որպէս ասէ. «Եկն եւ եգիտ զնա չորեքարեայ» (Յովհ. ԺԱ 17): «Մափն»^{clxxxiii} հոգւոյ եւ մարմնոյ ուրախութիւն է, «աւետարանելն»^{clxxxiv} է զգերեզմանս ւարհնել: «Զարհուրեալ»^{clxxxv} հոգւոյն, եւ «Դողալն»^{clxxxvi} մարմնոյն, «Մառ կենաց»^{clxxxvii} Քրիստոս է, որ ասաց. «Ես [իսկ] եմ յարութիւն եւ կեանք» (Յովհ. ԺԱ 25): «Մահաբեր ծառոյն գործն»^{clxxxviii} մահն է, «Թգենւոյ տերեւն»^{clxxxix} ապականութիւն:

Այժմ ներբողէ զձայնն աստուածային, զի չորիւք ինչ ներգործեաց ի Ղազարոս. նախ՝ ի հոգի, երկրորդ՝ ի մարմինն¹, երրորդ՝ յառնելն, չորրորդ՝ յարտաքս գալն, որպէս ասէ. «Ղազարէ՛, արի՛, եկ արտաքս» (Յովհ. ԺԱ 43):

Յետ այսաւրիկ զնէ գյորդորակ վասն հասարակ յարութեան մերոյ. «Լապտեր»² clxxx միտքս է մեր, եւ «անաւթն»^{clxxxii} մարմինս, «եւզն»^{clxxxiii} ողորմութիւն եւ այլ բարի գործք, իւղափաճառք աղքատքն են: Տէրն հրամայէ. «Ձոր արարեք միում [յեղբարցս այսոցիկ] ի փոքրկանց, ինձ արարեք»³ (տե՛ս Մատթ. ԻԵ 40): Սողոմոն ասէ. «Կաշառել զդատաւորն» (հմմտ. Ղուկ. ԺԲ 58), նախ այն է, որ ծածուկ քահանային խոստովանիմք, երկրորդ՝ տուրք աղքատացն, երրորդ՝ աղաւթքն, այլ եւ միայն խաւսել ընդ դատաւորն, յորժամ միայն քահանային խոստովանիմք, եւ լուծանել զմեղադրանս ապաշխարելն է, եւ փրկողին Քրիստոսի փառք յաւիտեանս, Ամէն⁴:

Աւետարանիչս նախ ճառեաց զչարախաւսելն ոմանց, այժմ ասէ, թէ որպէ՞ս խորհուրդ արարին վասն Քրիստոսի:

Բան. «Ժողովեցին քահանայապետքն եւ փարիսեցիքն ատեան»⁵» (Յովհ. ԺԱ 47):

Մեկնութիւն. Լուեալ սոցա զյարութիւն Ղազարու ի⁶ նախանձ չարժեցան առ ի մահն Քրիստոսի: Գիտելի է, զի քահանայապետքն էին ի ցեղէն Ղեւայ⁷, եւ փարիսեցիքն՝ ի ցեղէն Շմաւոնի, եւ վասն այս խորհրդոյս ասաց Յակոբ յԱրարածքն քառասուն եւ ինը. «Շմաւոն եւ Ղեւի եղբարք կատարեցին զանիրաւութիւնս [ի] կամաց իւրեանց, ի խորհուրդս նոցա մի մտցէ անձն իմ» (Ծննդ. ԽԹ 5-6):

¹ C ի մարմին

² A C ղապտեր

³ A B չիք

⁴ A B չիք յաւիտեանս, Ամէն

⁵ B յատեան

⁶ C չիք ի

⁷ C Ղեւեայ

Եւ խորհուրդս այս անաւրէն է վասն չորս պատճառի. նախ՝ զի քահանայապետքն մեծ եւ գիտունք էին եւ փարիսեցիքն սուրբ երեւէին եւ աւրինապահք, վասն որոյ մեղք նոցա ծանրագոյն էր: Երկրորդ. զի զանմեղն դատապարտէին: Երրորդ. զի ոչ վասն հոգեւորաց, այլ վասն մարմնաւոր փառաց եւ ստացուածոց: Չորրորդ. զի յայտնի յատեան եւ ոչ ի ծածուկ մեղանչէին:

Ձկնի ցուցանէ զտարակոյս նոցա:

Բան. «Ձի՞նչ արասցուք, զի այրն այն բազում նշանս առնէ» (Յովհ. ԺԱ 47):

Մեկնութիւն. Նախ ցուցանէ, թէ յայտնիք էին սքանչելիքն, զի ոչ կարէին ուրանալ: Երկրորդ. այսու երեւի, թէ պարտ էր նմա առաւել հաւատալ, քան Մովսիսի, զի Մովսէս ոչ արար այնքան մեծամեծ նշանս, եւ ժողովուրդն հաւատաց նմա, ապա պարտ էր պատուել զնա իբրեւ զճշմարիտ Աստուած:

Եւ ընդդէմ այսմ հակառակէին.

Բան. «Եթէ թողունք զնա [այնպէս], ամենեքին հաւատան ի նա¹» (Յովհ. ԺԱ 48):

Մեկնութիւն. Ըստ Ոսկերբերանին կամէին այսու զժողովուրդն ածել ի բարկութիւն եւ յատելութիւն Քրիստոսի, որպէս թէ գիտասցեն հռոմայեցիքն զժողովուրդն զկնի նորա գնացեալ, յայնժամ կարծեն, թէ կամիմք տէրութեան նոցա հակառակիլ եւ զնա մեզ թագաւոր կացուցանել: Եւ այլք ասեն, թէ երկեան նոցա, զի մի ամենեքեան հաւատասցեն ի նա, եւ յայնժամ ոչ մնայր ոք, որ զտաճարն կամ զքաղաքն պահէր ի ձեռաց հռոմայեցւոցն², զի կարծէին զվարդապետութիւն Քրիստոսի ընդդէմ³ տաճարին եւ աւրինացն նոցա լինել:

Բան. «Եւ զայցեն հռոմնք⁴» (Յովհ. ԺԱ 48):

Մեկնութիւն. Հոմանուն է հռոմն, հռոմայեցիք վասն քաղաքին հռոմ կոչին, եւ յոյնք վասն կայսերն Հռոմայ հռոմ անուանին: Գիտելի է, զի մարգարէքն խոստանային զՔրիստոս գալ իբր զԹագաւոր, իսկ նոքա մոլորեալք ժամանակեայ թագաւոր կարծէին եւ հակառակ կայսերն⁵, եւ այս լինէր պատճառ ակերման, որպէս ասէ.

Բան. «Գայցեն հռոմնք եւ բառնայցեն զազգս մեր եւ զտեղի» (Յովհ. ԺԱ 48):

¹ A B չիք ի նա

² C հռոմայեցւոց

³ B դէմ

⁴ A B հռոմն

⁵ C կայսեր

Մեկնութիւն. Այսինքն¹ քակտեսցեն զտաճարն եւ զքաղաքն եւ ի գերութիւն վարեսցեն զժողովուրդն: Այսու յայտնի է կիրք երկիւղին մոլորեալ էր ի նոսա զդատումն բանական մասին:

Իսկ զկնի ճառէ զլուծումն այսմ տարակուսանաց:

Վասն քահանայապետից

Բան. «Մի ոմն ի նոցանէ, [անուն] Կայիափա, որ քահանայապետ էր տարւոյն» (Յովհ. ԺԱ 49):

Մեկնութիւն². Գիտելի է, զի Աստուած հրամայեաց մի լինել ծայրագոյն քահանայապետ, որքն եւ ապրէր եւ ապա փոխէր, որպէս Ահարոն զԵղիազար ձեռնադրեաց եւ նա զՓենէհեզ, սոյնպէս եւ ի նորս Տէրն, յորժամ կամէր ամբառնալ, ձեռն եղ եւ աւրհնեաց զաշակերտսն եւ արար զնոսա երկոտասան կաթողիկոսունս:

Եւ յոյժ պատշաճ է միոյ ազգին մի լինել քահանայապետ վասն վեց պատճառի. նախ՝ վասն խորհրդական աւժմանն, որ ի միոյն ի բոլորն սփռի, ըստ այնմ. «Որպէս իւղ, զի իջանէ ի գլուխ եւ ի մաւրուն³ Ահարովն⁴» (Սաղմ. ԵԼԲ 2) եւ այլն: Երկրորդ. վասն աւագութեան եւ վերակացութեան, որ ելանէ ի քահանայապետէն առ ժողովուրդն: Երրորդ. վասն զգուշանալոյ ընդդէմ ամենայն որոգայթից եւ բաժանմանց, որպէս Աստուած մի է եւ խնամէ զամենայն արարածս, զի թէ երկուս կամ բազումք էին, եղծանէին մի զմիոյ աշխարհ: Չորրորդ. որպէս Քրիստոս մի է եւ երկոտասան առաքեալք, սոյնպէս կաթողիկոսին պարտ է մի լինել եւ երկոտասան արքեպիսկոպոսք ունել: Հինգերորդ. որպէս միոյ անձին մի է գլուխ, սոյնպէս եւ միոյ ազգի մի է կաթողիկոս: Վեցերորդ. որպէս միոյ հարսին մի է փեսայն, սոյնպէս միոյ վիճակին կամ միոյ⁵ ազգին մի է կաթողիկոս կամ եպիսկոպոս: Եւ երկուսն կամ երեքն ընդդէմ է ասացելոցս եւ յոյժ անվայելուչ եւ կորուստ հոգւոց: Եւ այս կարգս եղծեալ էր ի նոսա, զի բազումք լինէին քահանայապետ, որպէս այժմ առ մեզ, եւ վասն ազահոլթեան եւ փառասիրութեան յամենայն ամի նոր քահանայապետ լինէր, վասն այն ասէ. «Կայիափա⁶ քահանայապետ էր տարւոյն այնորիկ» (տե՛ս Յովհ. ԺԱ 49):

¹ B *չիք*

² B *չիք*

³ C ի մօրուս

⁴ A B *չիք* եւ ի մաւրուն Ահարովն

⁵ C *չիք*

⁶ C Կայիափաս

Եւ Աստուած թոյլ տար, զի այնպէս բաժանմունք լինէր ի մէջ հրէիցն վասն երեք պատճառի. նախ՝ զի յայտնի նշանակ էր անկման այնմ ժողովրդեանն, ըստ այնմ. «Թագաւորութիւն բաժանեալ յանձն՝ աւերի» (տե՛ս Մատթ. ԺԲ 25): Երկրորդ. զի ցուցցէ զմեծութիւն չարութեան իշխանաց եւ հովուաց այնմ ժամանակի: Երրորդ. էր ի պատուի եւ ի փառս Քրիստոսի, զի որքան դատապարտողքն բազումք¹ լինին, այնքան փառք են դատապարտելոյն, թէ անմեղ լինի, իսկ Կայիափա աւգտակար համարէր զմահն Քրիստոսի:

Բան. «Դուք ոչինչ գիտէք, [եւ ոչ] բնաւ խորիել [իսկ]» (Յովհ. ԺԱ 50):

Մեկնութիւն. Նախ զրգուէ զնոսա ի սպանանել զՅիսուս Քրիստոս²: Երկրորդ. ասէ թէ ամենայն մարդ, որ հանճար ունի, զհասարակաց բարին առաւել ընտրէ, քան զմասնաւորն, զի եթէ զայրս զայս թողումք, ամենայն ժողովուրդն կորնչի, եւ թէ զՆա սպանանել տամք, ամենայն ժողովուրդն պահեալ լինի, վասն այն բարի է, զի Նա մեռանիցի, թէպէտ եւ անմեղ է, որպէս ասէ.

Բան. «Լաւ է մեզ, զի այր մի մեռանիցի ի վերայ ժողովրդեանս, եւ մի՛ ամենայն ազգս կորիցէ» (Յովհ. ԺԱ 50):

Մեկնութիւն³. Նախ զայն ասէ, զի մի զայցեն հոռոմք եւ բառնան զազգս մեր⁴: Երկրորդ. նշանակէր, թէ մահն⁵ Քրիստոսի փրկութիւն լինէր⁶ մարդկան ազգի:

Հարց. Վասն է՞ր մահն Քրիստոսի փրկութիւն է մարդկան ազգի:

Պատասխան. Վասն երեք պատճառի. նախ՝ զի գրեալ է ի նաւմոս Թագաւորաց, եթէ գինք արեան Թագաւորաց իւր Թագաւորութիւն է^{cixxxiii}: Եւ քանզի Աստուած է Քրիստոս եւ Տէր ամենայնի, վասն այն մահն Նորա գինք եւ փրկանք է ամենայնի: Երկրորդ. զի անմեղ մեռաւ: Երրորդ. զի կամաւ մեռաւ, վասն այն մահն⁷ նորա փրկութիւն եղեւ ամենայնի, զի սոսկ մարդոյ մահ եւ որ մեղաւք մեռանի եւ ակամայն ոչ է այլոց փրկութիւն: Այսու յայտնի է, զի խիտ նախանձուն եւ երկիւղ կորստեան ազգին խափանեաց զընտրութիւն Նորա, զի բնաւ ոչ է մարթ սպանանել զանմեղն, զի այնու ոչ ինչ լինի հասարակաց բարի, այլ քակտումն եւ

¹ A B բազում

² A B սպանանել զՔրիստոս

³ B **չէք**

⁴ A B **չէք** զազգս մեր

⁵ B թէ մահն նշանակէր

⁶ C լինի

⁷ C մահ

կորուստ, որպէս վասն սպանմանն Քրիստոսի քակտեցաւ տեղին եւ գերեցաւ ժողովուրդն եւ ի¹ սուր անկաւ յետ քառասուն եւ երկու ամի չարչարանացն Քրիստոսի, ի Տիտոսէ եւ ի Վէսպիանոսէ:

Ապա դնէ առընթեր զլուծումն բանին Կայիափայ.

Բան. «Ձայս ոչ յանձնէ ինչ ասաց» (Յովի. ԺԱ 51):

Մեկնութիւն. Նախ՝ զի² ոչ գիտաց զինչ ասաց, զի մարգարէութիւնք էին վասն Քրիստոսի մահուանն: Երկրորդ. ոչ յանձնէ ասաց, այսինքն՝ գիտաւորութիւն նորա ոչ էր վասն հոգեւոր փրկութեան, որ եղեւ մահուամբն Քրիստոսի:

Բան. «Այլ զի քահանայապետ էր տարւոյն այնորիկ, մարգարեացաւ» (Յովի. ԺԱ 51):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ վասն քահանայապետութեան³ ավճալ Աստուծոյ՝ առ ի յայտնել զբանս զայս:

Բան. «Թէ մեռանելոց է Քրիստոս ի վերայ ազգին» (տես Յովի. ԺԱ 51):

Մեկնութիւն. Ասացաւ ի վերոյ, եթէ գթութեամբն ցուցանի, թէ Քրիստոս Աստուած է, եւ գթութիւն Քրիստոսի երեւի չորս կերպիւ, երեքն ասացաւ վասն յարութեան Ղազարու եւ չորրորդն այս է, զի ըստ մարգարէութեան Կայիափա ընդունեցաւ զմահ վասն փրկութեան մարդկան: Արդ, մահն Քրիստոսի հասարակաբար աւգտակար էր⁴ ամենայն ազգի՝ հրէից եւ հեթանոսաց, որք ժողովեցան ի մի հաւատ եւ ի մի⁵ հովիւ, որք բաժանեալք էին ի բազում կուռս եւ ի զանազան մեղս, որպէս յայտ է ի մեկնիչդ⁶, իսկ ազգ կոչին նմա⁶ հրէից ժողովուրդն, որք էին ազգ Քրիստոսի ըստ մարմնոյ, զի ինքն անձամբ իւրով քարոզեաց նոցա եւ բազումք հաւատացին Քրիստոսի, իսկ աշակերտաւքն քարոզեաց հեթանոսաց:

Բան. «Եւ ոչ ի վերայ ազգին միայն» (Յովի. ԺԱ 52):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ ոչ միայն վասն հրէիցն:

Բան. «Այլ [զի եւ] զորդիսն Աստուծոյ զցրուեալսն ժողովեցտ [ի մի]» (Յովի. ԺԱ 52):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ զհեթանոսս, որք որդիք Աստուծոյ ապին, ո՛չ զի յայնժամ որդիք էին, այլ զի լինելոց էին: Եւ դարձեալ՝ յայնժամն որդիք Աստուծոյ էին ըստ նախասահմանութեան Աստուծոյ, թէպէտ ոչ ըստ ներգործութեան:

¹ B չիք

² C թէ

³ A B քահանայութեան

⁴ C է

⁵ A B չիք մի

⁶ A ամենայն

Ապա զկնի ճառէ, թէ հաւանեցան հրէայքն բանիցն Կայիափայ:

Բան. «Ապա յայնմ արեւ խորհուրդ արարին, զի սպանցեն զնա» (Յովհ. ԺԱ 53):

Մեկնութիւն. *Ասէ Ոսկէբերանն. «Եւ նախ խնդրէին հրէայքն զՅիսուս սպանանել, այլ այժմ վճիռ հատին եւ կնքեցին համաձայնութեամբ ժողովոյն սպանանել զնա, որքան եւ չոյտ կարեն»:*

Ապա ցուցանէ զգուշութիւն Քրիստոսի ընդդէմ այսմ հալածման.

Բան. «Եւ Յիսուս ոչ այնուհետեւ համարձակ շրջեր [ի մեջ հրէիցն], այլ զնաց [անտի] յերկիր մի, որ մերձ էր¹ յանապատ, ի քաղաք մի, որուն անուն էր] Եփրայիմ, [եւ անդ լինէր] աշակերտաւքն² [իանդերձ]» (Յովհ. ԺԱ 54):

Մեկնութիւն. *Յիսուս ոչ վասն երկիւղի գնաց յանապատ, ուստի յայտ է, զի յետոյ եկն ի չարչարանս:*

Այլ վասն երեք պատճառի. նախ՝ զի դեռ չէր հասեալ ժամանակ չարչարանացն Քրիստոսի, նախասահմանեալն յԱստուծոյ³, եւ խնդրէին սպանանել: Երկրորդ. զի մի աւամայ⁴ լիցի չարչարանքն, որպէս հրէայքն կարծէին, այլ եկն կամաւ ի չարչարանս: Երրորդ. զի յետ մեծամեծ⁵ նշանացն⁶ վասն յարութեան Ղազարու գնաց յանապատ, զի մի փառաւորեսցի ի մարդկանէ, որպէս ցուցաւ վասն ի ծնէ կուրին եւ վասն անդամալուծին բժշկութեան: Իսկ Քրիստոս չոգաւ ի քաղաքն Եփրայիմ, զի սակաւ ժողովուրդ գոյր անդ եւ ոչ բազում ամբոխով, այլ աշակերտաւքն առանձին գնաց: Եւ անդ եկաց մինչեւ մերձեցաւ ժամանակ չարչարանացն, եւ զի ցուցցէ, թէ սակաւ աւուրս եկաց անդ, ասէ.

Վասն վերջին Ձատիկն

Բան. «Եւ մերձ էր Ձատիկն հրէից» (Յովհ. ԺԱ 55):

Մեկնութիւն. *Ձատիկն ազատութիւն լսի, եւ Պասքայն՝ անցիք: Ասացաւ երեք Ձատիկն յառաջագոյն, այս չորրորդ⁷ Ձատիկն է, յորում չարչարեցաւ Քրիստոս:*

¹ A B *չիք* մի, որ մերձ էր

² A B *չիք*

³ B C Աստուծոյ

⁴ B յակամայ

⁵ C մեծագործ

⁶ B սքանչելեացն

⁷ B չորրորդ

Հին Ջատիկն գառամբն աւրինակէր զՆորս. նախ՝ որպէս զենմամբ գառինն ազատեցան յԵգիպտոսէ, եւ «Ջատիկ մեր զենաւ Քրիստոս» (Ա Կորնթ. Ե 7), որով ազատեցաք յեգիպտական խաւարէ: Երկրորդ. որպէս արեամբ գառինն աւծան սեամբ նոցա, որ նշանակէր զգալութիւնս մեր, որպէս ասէ մեկնիչդ^{clxxxv}, եւ զի պարտական էին ամենայն¹ հրէայքն ի Ջատիկն գալ յԵրուսաղէմ, վասն որոյ ասէ.

Բան. «Եւ բազումք ելին յԵրուսաղէմ ի գաւառէ անտի» (Յովի. ԺԱ 55):

Մեկնութիւն. Նախ՝ ի Հրէաստանէ, եւ դարձեալ՝ յԵփրայիմ գաւառէ, յորում Քրիստոս աշակերտաւքն եկն:

Բան. «Յառաջագոյն քան զՋատիկն, զի սրբեսցեն զանձինս» (Յովի. ԺԱ 55):

Մեկնութիւն. Նախ՝ զի զպիտոյքն գնեսցեն Ջատիկն՝ ոչխար, գառն եւ այլն: Երկրորդ. զի սրբեսցին, այսինքն՝ լուսցմամբ եւ պահաւք եւ գերծմամբ հերացն եւ աղաւթիւք, զի արժանապէս ճաշակեսցեն զգառն Ջատիկն: Արդ, եթէ նոքա զանձինս սրբեն վասն աւրինակին, որքան առաւել պարտ է մեզ սրբել զանձինս աղաւթիւք եւ բարի գործովք, զի արժանապէս ընդունիցիմք զճշմարիտ գառն Աստուծոյ, այսինքն՝ զմարմինն Քրիստոսի², որպէս ասէ Պաւղոս. «Փորձեսցէ մարդ զանձն իւր³» (Ա Կորնթ. ԺԱ 28) եւ այլն: Եւ աստի յայտնի է, զի կարի մոլորեալ են նեստորականքն եւ Յակոբիկ ասորիք եւ այլք, որք ոչ խոստովանին եւ ապա ճաշակեն զմարմինն Քրիստոսի⁴, զի քան զհրէայսն եւ զխաչահանունսն անհաւատագոյնք երեւին:

Բան. «Խնդրէին զՅիսուս եւ ասէին ընդ միմեանս, մինչ կային ի տաճարին, զիա՞րդ թուի ձեզ, եթէ՞ ո՞չ գայցէ ի տաւն այսր» (Յովի. ԺԱ 56):

Մեկնութիւն. Կրկին է իմացումն. ոմանք ասեն, թէ ի բարեկամացն էին Քրիստոսի եւ փափագանաւք խնդրէին զվարդապետութիւն եւ զյուր սքանչելեացն Քրիստոսի, եւ զարմանային, թէ զիա՞րդ ոչ է եկեալ յուսուցանել⁵ զբազմութիւն ժողովրդոց⁶, իսկ ոմանք ասեն, թէ ի հակառակացն էին, որք խնդրէին զնա սպանանել, որպէս ասէ մեկնիչդ^{clxxxvi}: Սակայն առաջի տեսութիւն ի ճահ թուի քան զվերջինս⁷, զի սոքա ի գաւառէ ասին գալ, ուստի

¹ B այսինքն

² C չիք այսինքն ... Քրիստոսի

³ A B չիք

⁴ C Տեսուն

⁵ A B C ի յուսուցանել

⁶ C ժողովրդ

⁷ B վերջինսն

երեւի, զի ոչ էին դաւաճանողք Քրիստոսի, որպէս երուսաղէմացիք¹:

Բան. «Պատուէր տուեալ էր, զի գուշակեցեմ գնմանէ» (տե՛ս Յովհ. ԺԱ 56):

Մեկնութիւն. Պատասխանի տայ աւետարանիչս տարակուսելոցն, թէ վասն չարութեան հրէիցն առ ժամանակ մի տեղի էր տուեալ, եւ գուշակելն, այսինքն՝ զգուշանալ կամ մատնել, կամ ցուցանել, կամ ջաշուշել լսի:

Վասն մարգարէութեան Կայիափայ

Աստ խնդրի, թէ Կայիափա² է՞ր ճշմարիտ մարգարէ: Երեւի թէ՛ այո, վասն կրկին պատճառի. նախ՝ զի Բաղաամ³ ճշմարիտ մարգարէ գրի ի Թիւքն (Թիւք ԻԲ, ԻԳ), եւ նա էր այր չար, սոյնպէս եւ Կայիափա էր այր չար եւ ճշմարիտ մարգարէ, զի մարգարէութիւն երբեմն չարեացն պարգեւի յԱստուծոյ: Երկրորդ. զի բնաբանս ասէ, զի մարգարէացաւ, թէ Յիսուս մեռանելոց էր (հմմտ. Յովհ. ԺԱ 51): Արդ, թէ ոչ է մարգարէ, բան Աւետարանիս ի դերեւս⁴ ելանէ: Ընդդէմ այսմ առարկի, զի Կայիափա սուտ ասաց, ապա ուրեմն ոչ է⁵ մարգարէ, քանզի նա թշնամեացն Քրիստոսի ասաց, թէ լաւ է ձեզ, զի մեռանիցի այր մի, իսկ մահն Քրիստոսի ոչ եղեւ աւգտակար սպանողացն զնա, եւ ճշմարիտ մարգարէն ոչ ասէ սուտ, ապա ուրեմն Կայիափայոչ էր մարգարէ:

Պատասխան ասեն նոյն վարդապետքն, եթէ երկու իրս խնդրին ճշմարիտ մարգարէին. առաջին՝ զի ունիցի ճշմարիտ ճանաչումն իրաց ինչ, որ անյայտ է յայլ⁶ մարդկան առ որ բնակէ, զի թէ ոք ունիցի երեւումն ինչ, այլ ոչ ճանաչէ զճշմարիտ նշանակութիւն, ոչ ասի մարգարէ, որպէս երազատեսքն, որպէս փարաւոն (հմմտ. Ծննդ. ԽԱ) եւ Նաբուգոդոնոսոր (հմմտ. Դան. Բ) տեսին գերազան եւ ոչ իմացան զնշանակութիւնսն, ոչ են մարգարէ, իսկ Յովսէփ եւ Դանիէլ, որք իմացան զնոյնն, մարգարէք ասին: Երկրորդ. խնդրի առ ի մարգարէ գոյ, զի ճանաչումն անյայտ իրին միջնորդութեամբ բարի հոգւոյն լինիցի, զի մի ի պարգեւաց հոգւոյն զմարգարէութիւն թուէ առաքեալ, իսկ թէ ի չար հոգւոյն լի-

¹ Երուսաղէմացիքն

² Կայիափաս

³ Ա Բ Բաղամ

⁴ Բ թերեւս

⁵ Ե էր

⁶ Ե այլ

նի ճանաչումն իրին, զոր յայտնէ սատանայ այնմ¹ մարդոյ, ոչ ասի ճշմարիտ մարգարէ պարզաբար, այլ բառ ինչ նուաստական բաղադրեալ, որպէս ասի. «Մարգարէ Բահաղու» (հմմտ. Գ Թագ. ԺԸ 22), կամ բարձանց, կամ անդառի եւ այլ սոյնպիսիք: Զոր աւրինակ մարդ մեռեալ ոչ ասի մարդ պարզաբար², նոյնպէս եւ աստ, իսկ յորժամ խնդրի, թէ Կայիափաս մարգարէ է, ասեմք, թէ ոչ է ճշմարիտ մարգարէ, զի ոչ ունէր զանյայտ ճանաչումն չարչարանաց Տեառն, որ լինելոց էր վասն փրկութեան ազգի մարդկան, այլ միայն դիտաւորութիւն նորա էր³ առ ի թտպիր տալ վասն մահուն Քրիստոսի, զի սպանցեն զնա վասն երկիւղի հռովմայեցւոցն: Սակայն որպէս ասեն վարդապետք, թէ Հոգին Սուրբ, առանց գիտութեան Կայիափայ, շարժեաց զլեզու նորա, զի բանն նորա նշանակէր զմահն Քրիստոսի, որ վասն փրկութեան մարդկան, սակայն ինքն ոչ ասի ճշմարիտ մարգարէ, զի առանց գիտութեան իւրոյ ասաց զբանն, որպէս եւ էչն Բաղամու ոչ ասի բանական կենդանի, թէպէտ յաւրեալ խաւսեցաւ բան, որպէս ասէ ի Թիւրքն՝ քսան եւ երկու (հմմտ. ԹՎ ԻԲ 21-35), զի բանքն այն ոչ էր ըստ ներքին ճանաչման իշոյն, այլ յաստուածային ներգործութենէն, նոյնպէս եւ աստ Կայիափա խորհեցաւ ի յատուկ մտածութենէ եւ ըստ ազդեցութեան⁴ սատանայի վասն մահուանն Քրիստոսի, սակայն բան նորա, որ նշանակէր զչարչարանսն Քրիստոսի վասն փրկութեան մարդկան, ոչ ճանաչեցաւ ի նմանէ, ապա յայտ է, զի ըստ նշանակութեան բանն նորա մարգարէական էր, այլ ինքն ոչ ասի մարգարէ, զի ոչ ճանաչէր զմարգարէական բանն իւր, որպէս ասէ Ոսկեբերանն. «Մարգարէացաւ ոչ գիտելով զի⁵նչ ասէր, քանզի⁶ շնորհքն Աստուծոյ միայն ի բերանն նորա պատշաճէր», նոյնպէս եւ այլ վարդապետք ասեն:

Աստ կարեն առարկել, եթէ մի եւ նոյն գործն ոչ կարէ լինել յերկուց հակառակաց⁶ պատճառ, իսկ շարժումն լեզուին Կայիափայ եւ ձեւ բանի նորա ըստ այսմ լինէր յերկուց հակառակ պատճառաց⁷, այսինքն՝ ի բարի դիտաւորութենէն Աստուծոյ եւ ի չար դիտաւորութենէն Կայիափայ:

¹ B յայնմ

² C չեք այլ բառ ինչ ... մարդ պարզաբար

³ C դիտաւորութիւն էր

⁴ A B ազդեցութեանցն

⁵ C զի

⁶ A B հակառակ

⁷ B չեք իսկ շարժումն լեզուին ... յերկուց հակառակ պատճառաց

Պատասխանեն վարդապետք, թէ մի եւ նոյն քար կարէ ըստ բնութեան ի վայր շարժիլ յիւրն բնական ծանրութենէ եւ ի կամաւոր շարժմանէ մարդոյն, որ ի վեր արկանէ զքարն, նոյնպէս լեզուն Կայիափայ յԱստուծոյ շարժեալ խաւսեցաւ զբանն եւ ընդ նմին ի չար դիտաւորութենէ եւ ի կամացն նորա: Եւ դարձեալ աւրինակ, որպէս բազում շարժողք կարեն ի միասին զմի նաւ շարժել¹, նոյնպէս բազում ազդմունք կարեն ի մի իրս մի շարժումն առնել, թէպէտ մինն շարժէ չար դիտաւորութեամբ, եւ միւսն՝ բարի:

Երկրորդ. կարէ ոք առարկել, թէ ոչ է յայտնի ի բնաբանէս, թէ Կայիափայ Հոգևով Սրբով մարգարէացաւ, այլ թուի, թէ չար Հոգևովն, որպէս ասեն ոմանք:

Պատասխանեն վարդապետք, թէ բնաբանս առաւել ցուցանէ, թէ Հոգևով Սրբով մարգարէացաւ վասն չորից. նախ՝ վասն քահանայական աւծմանն եւ պատուոյն: Երկրորդ. զի մեծ փառք Քրիստոսի է, զի Կայիափայ Հոգևովն Սրբով մարգարէացաւ զփրկութեան մահն Քրիստոսի, քան թէ սատանայի: Երրորդ. զի յայտնութիւն սատանայի ոչ ասի մարգարէանալ, որպէս աստ ասէ: Չորրորդ. ոչ է հաւատալի, թէ սատանայ կամաւն իւր յայտնէր զազատութիւն մեր մահուամբն Քրիստոսի, ապա յայտնի է, զի Հոգևովն Սրբով մարգարէացաւ, թէպէտ ոչ գիտէր՝ զի՞նչ ասէր:

Արդ, պատասխանեսցուք առ երկու առարկութիւնսն, որ ի սկիզբն եղան: Վասն առաջնոյն սոյնպէս ասեմք. թէպէտ Բաղաամ² չար էր, սակայն ճշմարիտ ճանաչումն ունէր անյայտ բանից, որպէս գրեալ է ի Թիւքն քսան եւ երեք: Իսկ զայնպիսի ճանաչումն ոչ ունէր Կայիափայ, վասն որոյ ոչ էր մարգարէ, վասն պակասութեան ճանաչմանն եւ ոչ վասն չարութեան: Առ երկրորդն ասեմք, զի Կայիափայ³ մարգարէացաւ, որպէս ասէ աւետարանիչս, այսինքն՝ բան մարգարէական ասաց, սակայն ոչ յանձնէ իւրմէ, այլ Հոգևով Սրբով առանց գիտութեան Կայիափայ, վասն որոյ եւ ոչ ասիւր մարգարէ: Ապա յայտ է լուծումն բանիդ, որպէս ցուցաւ համառաւտաբար:

Այսքան առ այս:

¹ Բ չիք խաւսեցաւ զբանն եւ ... զմի նաւ շարժել

² A B Բաղամ, C Բաղաամ ճշմարիտ

³ C Կայիափայ

Գլուխ ԺԲ

Վասն գալստեան Տեառն ի Բեթանիա

Այս երկոտասան գլուխ է ըստ կարգի եւ երկրորդ՝ ըստ հատորի¹

Բան. «Իսկ Յիսուս վեց աւուրք յառաջ քան զՁատիկն եկն ի Բեթանիա» (Յովհ. ԺԲ 1):

Մեկնութիւն². Ի վերայ այսմ բանի չորս իրս գիտելի է. առաջին՝ գիտելի է զկարգն, զի նախ եցոյց աւետարանիչս զԱստուածութիւն Քրիստոսի ի գործոցն Քրիստոսի, զոր արար ընդ մարդկան շրջելով: Աստ զնոյն ցուցանէ գործովքն Քրիստոսի, զոր արար մեռանելովն: Եւ այս մասն յերկուս բաժանի, զի նախ ճառէ զմահն Քրիստոսի եւ զչարչարանքն: Երկրորդ. պատմէ զյարութիւնն նորա քսաներորդ գլուխն. «Եւ ի միաշարաթւոջն Մարիամ» (Յովհ. Ի 1):

Եւ առաջին մասն յերկուս բաժանի, զի նախ գրէ զպատճառ մահուանն Քրիստոսի, երկրորդ՝ ճառէ զմահն Նորա, անդ. «Յառաջագոյն քան զտաւն Ձատիկն» (Յովհ. ԺԳ 1):

Վասն առաջնոյն գիտելի է, զի պատճառ մահուն Քրիստոսի կրկին. նախ՝ էր նախանձ հրէիցն եւ ատելութիւն, զոր ունէին առ Քրիստոս վասն համբաւոյ եւ փառաց Նորա ի մէջ ժողովրդեանն, վասն որոյ աստ ցուցանի նախ համբաւ նորա եւ փառաւորութիւն: Երկրորդ պատճառ մահուանն Քրիստոսի էր անհաւատութիւն հրէիցն, անդ. «Եւ այնչափ նշանս արարեալ էր առաջի նոցա» (Յովհ. ԺԲ 37): Եւ աստ նախ ճառէ, թէ Քրիստոս որպէս փառաւորեցաւ ի մարդկանէ, յորժամ գայր յաւանակաւ ի տաճարն: Երկրորդ. ճառէ, թէ որպէս փառաւորեցաւ յԱստուծոյ Հաւրէ, անդ. «Բայց այժմ անձն իմ խոսովեալ է» (Յովհ. ԺԲ 27):

Իսկ փառաւորիլն ի մարդկանէ երեք կերպիւ էր. առաջին՝ փառաւորեցաւ Քրիստոս ի յատուկ բարեկամաց իւրոց, որպէս աստ արարին նմա ընթրիս եւ Մարիամ առեալ նարդու իւղ եւ

¹ Գրաբար տեքստում հետեյալ հաջորդականութեամբ է ներկայացված այս երեք նախադասութիւնները, հարմար համարեցինք կատարել փոքրիկ փոփոխութիւն՝ ելնելով տրամաբանական կառուցից:

Վասն գալստեան Տեառն ի Բեթանիա

Բան. «Իսկ Յիսուս վեց աւուրք յառաջ քան զՁատիկն եկն ի Բեթանիա»:

Այս երկոտասան գլուխ է ըստ կարգի եւ երկրորդ՝ ըստ հատորի

² A Մեկնութիւն. մեղայ տան Աստուծոյ

էաւծ զոտս նորա (հմմտ. Յովհ. ԺԲ 3): *Երկրորդ. փառաւորեցաւ ի հասարակաց ժողովրդենէ, որպէս անդ.* «Իբրեւ գիտաց ժողովուրդ բազում ի հրէիցն¹, թէ անդ է» (Յովհ. ԺԲ 9): *Երրորդ. փառաւորեցաւ ի հեթանոսաց².* «Էին անդ³ ոմանք եւ հեթանոսք յելելոց անդր» (Յովհ. ԺԲ 20): *Եւ սոյնպէս է կարգ Աւետարանիս մանր քննութեամբ:*

Երկրորդ. գիտելի է, զի որ ոք հաւասարի Աստուծոյ տէրութեամբ եւ թագաւորութեամբ, Աստուած է, իսկ Քրիստոս սոյնպէս հաւասարի Աստուծոյ, ապա ուրեմն Քրիստոս Աստուած է:

Եւ զի Քրիստոսի թագաւորութիւն եւ զտէրութիւն⁴ ցուցանէ չորս կերպիւ. առաջին է պատուով ընդունելն, որ յերուսաղէմ յաւանակաւ ընթանալովն⁵ պատուեցին զնա (հմմտ. Յովհ. ԺԲ 12-19): Երկրորդ. վկայութեամբ նոցա, որք ընդառաջ ընթացան, որպէս ասէին. «Աւրհնեալ եկեալ, թագաւորդ Իսրայէլի» (տես Յովհ. ԺԲ 13): Երրորդ. վկայութեամբ մարգարէին, զոր առնու աւետարանիչն՝ ասելով. «Ահա թագաւոր քո գայ» (Յովհ. ԺԲ 15, Ձաք. Թ 9): Չորրորդ. հայրական փառաւորութեամբ, որպէս ասէ. «Յայր, փառաւորեա՞՞ զՈրդի քո⁷» (Յովհ. ԺԵ 1):

Երրորդ. գիտելի է, թէ վասն է՞ր վեց աւուրք յառաջ եկն ի Բեթանիա:

Ասեմք վասն չորս⁸ պատճառի⁹. նախ՝ զի գիտասցեն, թէ սա նա է, որ ի վեց աւուրք արար զամենայն արարածս եւ այժմ ի վեցերորդ աւուրք նորոգէ վերստին:

Երկրորդ. զի զկարգ խաչելութեան խորհրդով արասցէ, զի նախ¹⁰ ի կիրակէն գայր յերուսաղէմ եւ յերկուշաբաթին անէծ զթգենին (հմմտ. Մարկ. ԺԱ 12-14), որ նշանակէր զանպտուղ ազգն հրէից, եւ յերեքշաբաթին պատմէր զխորհուրդ կատարածի (հմմտ. Մարկ. ԺԱ 20-25), եւ ի չորեքշաբաթին յայտնեաց զմատնութիւն, եւ ի հինգշաբաթին գառն աւրինակին զենաւ եւ ի միւս աւուրք առ ընթեր նմին ճշմարիտ գառն Քրիստոս զենաւ¹¹, եւ այնպէս ճշմարտութիւն հետեւէր աւրինակին:

¹ A ի հրէից

² C հեթանոսաց, անդ.

³ B *չիք* «Իբրեւ գիտաց ժողովուրդ ... ի հեթանոսաց. «Էին անդ

⁴ B *չիք* եւ գտնութիւն

⁵ B ընդունելովն

⁶ A փառաւորեա

⁷ A *չիք* քո

⁸ A *չիք*

⁹ B *չիք* վասն չորս պատճառի

¹⁰ A B նախ զի

¹¹ B *չիք* եւ ի միւս աւուրք ... Քրիստոս զենաւ

Երրորդ պատճառ, զի նորագոյն իմն իր կամի ցուցանել, զի ամենայն ուրեք հետիոտս շրջէր, իսկ այժմ՝ յաւանակաւ, զի մարգարէութիւն լցցի Զաքարիայի. «Ուրախ լեր յոյժ, դուստր Սիրովնի» (տե՛ս Զաք. Բ 10), եւ այլն, «Զի ահա թագաւոր քո գայ առ քեզ¹, [արդար եւ փրկիչ], նոյն աղքատ եւ հեծեալ ի վերայ իշոյ» (Զաք. Թ 9):

Չորրորդ. յառաջագոյն վասն այն գայ, զի զլուրն լուեալ էին վասն յարութեան Ղազարու, այժմ գայ ի նոյն Բեթանիա, զի յայտնի լիցի, թէ սա է, եւ² որ հաւատասցեն ի նա, որպէս ասէ մեկնիչդ:

Չորրորդ. գիտելի է, թէ ո՞ր է աւր յարութեան Ղազարու: Ասեմք, թէ ոչ է յայտնի ի բնաբանէս, այլ ասեն վարդապետք, թէ ի շաբաթի աւր էր, որպէս զամենայն բժշկութիւնս ի շաբաթի կատարէր, ապա յայտ է, զի յանցեալ շաբաթին յարոյց զՂազար եւ գնաց յԵփրայիմ քաղաք եւ սակաւ մնացեալ անդ, զի մերձ էր Զատիկն: Դարձեալ՝ ի միւս շաբաթին եկն ի Բեթանիա, ուր զՂազար յարոյց եւ այլ իմն պատճառ, զի շաբաթն Լուսաւորչին, յորում գեղն ի վիրապէն տաւնեմք սրբոյն Գրիգորի, է յարութիւն Ղազարու ի գերեզմանէն: Եւ տաւնն Ղազարու, յորում եկն դարձեալ ի Բեթանիա՝ վեց աւուրքք յառաջ, եւ ի միւս շաբաթն՝ յարութիւն Քրիստոսի: Եւ սոյնպէս երեք շաբաթդ գերեք յարութեան խորհուրդն նշանակեն, այսինքն՝ Լուսաւորչին եւ Ղազարու եւ Տեառն մերոյ: Եւ դարձեալ պատճառ, զի հնգետասան աւուրքք յառաջ քան զխաչն յարոյց զՂազար, ուստի յայտ է, զի հնգետասան ամ ապրեցաւ յետ յարութեան, որպէս Եգեկիա (հմմտ. Դ Թագ. Ի 1-7): Եւ սոյնպիսի քառասուն աւուրքք յառաջ քան զխաչն այլակերպեցաւ, ուստի յայտ է, զի յետ յարութեան քառասուն աւուր տաւնեմք այլակերպութեան, իսկ զգալն, յորժամ եկն յԵփրայիմ քաղաքէ, պատմէ Մարկոս. «Եւ գան յԵրիքով» (Մարկ. Ժ 46) եւ անդ աշակերտի Զակքէոս³ մաքսաւոր (հմմտ. Ղուկ. ԺԹ 1-10), եւ ի ճանապարհին զԲարտիմէոս կոյրն լուսաւորէ (հմմտ. Մարկ. Ժ 46-52), եւ բազում ժողովրդաւք⁴ գայ ի Բեթանիա, եւ գտեալ գէշն ի միւս աւրն, նստի ի վերայ եւ մտանէ յԵրուսաղէմ: Այսքան ի վերայ չորս հարցմանցն:

Բան. «Եւ արարիմ [անդ] նմա ընթրիս» (Յովհ. ԺԲ 2):

¹ A B չիք քո գայ առ քեզ

² C չիք եւ

³ A Զաքէոս

⁴ C ժողովրդովք

Մեկնութիւն. *Զոր ի ճաշուն մինչ ի հասարակ աւրն ուտեն, զայն ճաշ կոչեն Սուրբ Գիրք, եւ զոր յայնմ ժամու մինչեւ յերկուուն, զայն ընթրիս կոչեն:*

Գիտելի է, զի վասն¹ չորս պատճառի արարին նմա ընթրիս. նախ՝ զի Յիսուս եկն ի Բեթանիա յաւուր շաբաթուոյ նախքան զԶատիկն:

Եւ աւրն այն պատշաճէր ընթրեաց վասն կրկին պատճառի. նախ՝ վասն տաւնին շաբաթուն: Երկրորդ՝ զի հրէայքն ի տասն նիսան ամսոյ զգառն Զատիկի տան արգելեալ պահէին եւ յիննբորդ աւրն այնմ ամսոյ, յորմէ մինչեւ ի Զատիկն վեց աւուրք էին, հրէայքն մեծ ճաշ պատրաստէին, իբր սկիզբն տաւնի զայն աւրն արարեալ:

Երրորդ պատճառ. զի ընթրիս արարին Քրիստոսի իբր ի ճանապարհէ եկեալ եւ աշխատեալ:

Զորրորդ. վասն ուրախութեան յաղագս յարութեան Ղազարու արարին ընթրիս, զի յետ յարութեան² առ նոսա³ սակաւ ինչ մնացեալ էր, եւ գնացեալ զհետ Յիսուսի յԵփրայիմ: Եւ ընթրիսս այս եղեւ ի տան Սիմոնի բորոտի, որպէս պատմէ Մատթէոս եւ Մարկոս (հմմտ. Մատթ. ԻՁ 6, Մարկ. ԺԳ 3): Եւ բորոտ ասի, զի նախ բորոտ էր եւ ի Քրիստոսէ բժշկեալ, եւ վասն յիշատակի սքանչելեացն անուն բորոտութեան մնացեալ էր:

Եւ Սիմոնս այս դրացի եւ սիրելի էր Մարթայի, վասն այն Մարթա ի տան նորա սպասաւորէր վասն երեք պատճառի. նախ՝ վասն բարեկամութեան, որպէս սովոր են առնել մարդիկ ի տան սիրելեաց իւրեանց: Երկրորդ. վասն պատուոյն Քրիստոսի, որ անդ⁴ ընթրէր: Երրորդ. վասն Ղազարու, զի բազմեալ էր ընդ Քրիստոսի եւ հրաւիրեալ ի Սիմոնէ յընթրիսն⁵: Եւ այս եղեւ, զի ճշմարիտ ցուցանէ զյարութիւն նորա, որպէս յորժամ Ինքն յարեաւ ի գերեզմանէն, եկեր ընդ աշակերտսն, զի ցուցցէ զճշմարիտ յարութիւն:

Այժմ ճառէ յատկաբար զսպասաւորութիւն Մարիամու.

¹ C *չիք*

² B յետ յարութեան Ղազարու

³ B *չիք* առ նոսա

⁴ C *չիք*

⁵ C հրաւիրեալ Սիմոնի յընթրիսն

Վասն ավանդանիության իւղով

Բան. «Իսկ Սարիամ անեալ լիտր մի իւղոյ¹» (Յովհ. ԺԲ 3):

Մեկնութիւն. Այս մասն յերիս բաժանի, զի նախ ճառի² սպասաւորութիւն Մարիամու: Երկրորդ. Յուդայի տրամուծութիւն եւ բամբասանքն. «Ասէ մի ոմն յաշակերտաց անտի» (Յովհ. ԺԲ 4): Երրորդ. յանդիմանութիւն Քրիստոսի, անդ. «Ասէ Յիսուս. «Թոյլ տուք դմա»» (Յովհ. ԺԲ 7):

Վասն առաջնոյն ասէ. «Իսկ Սարիամ անեալ լիտր մի իւղոյ»:

Մեկնութիւն. Մարիամս այս քոյր էր Ղազարու եւ Մարթայի, եւ զհոլովն անկատար առնու, զի «Մարեմայ» ասէ եւ ոչ՝ Մարիամու, զի մի կարծեսցես, թէ Աստուածածինն էր: Եւ վասն մարիամանց եւ վասն ավանդող կանանց ասացաւ ի հիւանդութիւն Ղազարու:

Բան. «Առեալ լիտր մի իւղոյ նարդեան ազնուի մեծագնոյ» (Յովհ. ԺԲ 3):

Մեկնութիւն. Լիտր մի ցուցանէ զքանակութիւն իրին, բայց ոչ է պարտ իմանալ, թէ իւղն այն թանձրանիւթ էր, որպէս այն, որ ավանդեն զվէրսն, կամ այս, որ առ մարդիկ պաշտի, այլ անաւոր եւ պարզ եւ վճիտ, զի անմարթ էր թանձր եւ յախնթոր իւղով ավանդել զզուլսն Քրիստոսի:

Եւ իւղ կոչի, զի ավանդելիք էր պատուական եւ յանուշահոտ յիրէ հանեալ, որպէս վարդեջուր հանեալ ի վարդէ:

Նարդեան ասէ զնարդուն, ոմանք ասեն է ի հնդկիս ծառ, որ զճիւղն կտրեն եւ ի շիշ կալնուն, որպէս պալասանի, եւ արտասուքն իջանէ եւ լնու զշիշն, եւ կամ ի բնական թորմանէ ի ժամանակի ինչ, եւ ոմանք ասեն, թէ նարդոսն խոտ է դալար, սեւագոյն եւ անուշահոտ, եւ ընդմէջն ելանէ իբրեւ զհասկ մի, եւ զայն առնուն եւ եփեն, եւ զաւրութիւն սորա է նախ զովացուցիչ, երկրորդ՝ անուշահոտ, երրորդ՝ ջարդեալ եւ տրորեալ անդամոց հաստատիչ:

Ազնիւ ասելն նախ ցուցանէ զպարզութիւն, երկրորդ՝ զի պատուական է:

Եւ մեծագին ասէ, զի ավանդումս այս առաւել արժէր, քան զերեք հարիւր դենար, ասէ Մարկոս (հմմտ. Մարկ. ԺԳ 5):

Բան. «Եւստ զոտս նորա եւ հերով իւրով³ մաքրեր» (տես Յովհ. ԺԲ 3):

¹ A B չիք

² C ճառէ

³ A չիք, C հերովն իւրով

Մեկնութիւն. Ո՛չ միայն գոտսն, այլեւ զգլուխն էաւծ, որպէս ասէ Մատթէոս եւ Մարկոս (հմմտ. Մատթ. ԻՁ 7, Մարկ. ԺԴ 3), զի բազում ինչ կամաւ ոչ գրեցին աւետարանիչքն զգործոցն եւ զբանիցն Քրիստոսի, որպէս ասէ ի վերջս¹ Աւետարանիս (հմմտ. Յովհ. Ի 30-31): Եւ գոտսն աւծանէր, զի Քրիստոս աշխատեալ էր ի² հետիոտս ընթացիցն, այլ³ աւետարանիչս ներհակ կերպիւ պատմէ, զի նախ ելուաց գոտսն եւ ապա մաքրեաց հերովն եւ ապա էաւծ, որպէս մեք գոտնալուայն առնեմք:

Եւ ի յաւծանելն անուշահոտութիւն բուրեաց եւ ելից գտունն. նախ՝ վասն տարածման իւղոյն:

Երկրորդ. զի մերձեցաւ ի գագաթն աստուածային, որպէս խունկ ի հուր մերձեցեալ:

Երրորդ. զի աւծումն զգալին յաւծումն իմանալին մերձեցաւ: Եւ այս աւծումս չորս ինչ նշանակէր. նախ՝ զմեծ հաւատն Մարիամո: Երկրորդ. զառաւել սէրն: Երրորդ. զչնորհամատոյց⁴ լինելն վասն եղբարն: Չորրորդ. ի նշան պատանաց ասէ Տէր (հմմտ. Մարկ. ԺԴ 8):

Եւ հերովն մաքրեր. նախ՝ զխոնարհութեամբ երկիր պագանելն⁵: Երկրորդ. զի չունէր այլ ինչ պատուական քան զհեր գլխոյն, զի ամենայն զգեստ յարտաքին նիւթոց է, եւ հերն՝ ի պատուական մարմնոյ մարդոյ⁶:

Ապա ճառէ զՅուդայի տրտմութիւն եւ զբամբասանքն:

Բան. «Ասէ մի ոմն յաշակերտաց [անտի] Յուդա Սկարիովտացի, որ մատնելոց էր [զնա]» (Յովհ. ԺԲ 4-5):

Մեկնութիւն. Կրկին էր Յուդա յառաքեալան: Զայս Սկարիովտացի կոչէ ի գեղջէն եւ զմիւսն Յուդա Յակոբեան, որ Թադէոս կոչի:

Վասն ազահոլթեան եւ արծաթսիրութեան

Եւ այս Յուդա Սկարիովտացի նախ բարի էր, յորժամ կոչեցաւ ի Քրիստոսէ յառաքելութիւն, այլ յետոյ անկաւ ի մեղս ազահոլթեան, որ էր արծաթսիրութիւն, եւ Յիսուս համբերութեամբ տա-

¹ C ի վերջ

² B չէք

³ C այլ եւ

⁴ A շնորհամատոյց

⁵ C երկրպագելն

⁶ C չէք

նէր յաւրինակ մեզ, զի եւ մեք համբերութեամբ տարցուք մեղուցեալ եղբաւրն որքան ծածուկ իցէ, եւ դարձցին սպասեսցուք:

Նշանակելի է աստի, զի յորժամ ազահ մարդիկ պատճառելով ծածկեն զազահութիւնս իւրեանց, զի մի ինչ տայցեն, նախ, ասեն, պիտոյ է եւ առանց սորա ոչ կարեմ կեալ: Երկրորդ. այլ իմն պատճառ¹ դնեն, թէ բարւոք է յայսպիսի² իրս ծախել եւ ոչ յայլս: Երրորդ. յորժամ կամի շահել զփարթամութիւն ազահ մարդն, զայլոց պիտոյսն ոչ համարի պիտոյ, որպէս զի առ ինքն քարչիցէ, սոյնպէս է եւ բանքն Յուդայի:

Եւ տե՛ս զարծաթսիրութեան ախտն, որ ատելի եւ չար է քան զամենայն մեղս վասն տասն պատճառի. նախ՝ զի մեղք եւ չար է ի կարգս³ ամենայն մեղաց, որպէս ասեմք՝ գինեսէր, կնասէր եւ այլն, նոյնպէս ասեմք արծաթասէր: Երկրորդ. զի այլ մեղք միայն չարեացն է, իսկ արծաթսիրութիւն՝ չարեաց եւ բարեաց լինի, որպէս Յուդայի եղեւ: Երրորդ. զայլ մեղս կարէ հատանել մարդ, իսկ զարծաթսիրութիւն՝ ոչ, զի ան ի բաց դնելի մնայ: Չորրորդ. զի այլ մեղաւորք կարեն ծառայել Աստուծոյ, իսկ արծաթասէրք՝ ոչ, ըստ այնմ. «Ոչ կարէք Աստուծոյ ծառայել եւ մամոնայի» (հմմտ. Մատթ. Զ 24, Ղուկ. ԺԶ 13): Հինգերորդ. արծաթսիրութիւն տրտմեցոյց զՅուդա, որ բամբասեաց զՄարիամ եւ զՏէրն: Վեցերորդ. վասն արծաթսիրութեան զգին⁴ իւղոյն առաւել ասաց երեք հարիւր դենարի եւ զՏէրն դիւրաւ վաճառեաց երեսուն արծաթի: Եւթներորդ. արծաթսիրութիւն արար զՅուդա գող եւ աւազակ, որպէս աստ ասէ: Ութերորդ. վասն արծաթսիրութեան մատնեաց զՏէրն ի մահ եւ ընդ խաչողսն դասեցաւ: Իններորդ. դարձեալ զարծաթսիրութիւն⁵ արար բորոտ զԳէեզի, որ առ զարծաթն ի Նէեման Ասորոյ եւ ծածկեաց յԵղիսէէ վարդապետէն իւրմէ, վասն որոյ բորոտեցաւ (հմմտ. Դ Թագ. Ե 20-27): Տասներորդ. վասն արծաթոյն, որ գողացաւ ի նզովիցն Երիքովի Աքար Չարմեան, քարկոծեալ եղեւ տամբ եւ ընտանեաւքն իւր հրամանաւն Յեսուայ՝ որդւոյ Նաւեայ (հմմտ. Յեսու Է):

Արդ, սոյնպէս չար է ախտ ազահութեան եւ արծաթսիրութեան, որպէս ցուցաւ:

Հարց. Զի՞նչ է, որ այլ աւետարանիչքն՝ Մատթէոս եւ Մարկոս, զամէն աշակերտսն ասեն (հմմտ. Մատթ. ԻԶ 8-9, Մարկ. ԺԴ 4-5), եւ

¹ C պատճառս

² B այսպիսի

³ B եւ չար է քան զամենայն մեղս ի կարգս

⁴ C Վեցերորդ. արծաթսիրութիւն զգինն

⁵ C զարծաթսիրութիւն

Ղուկաս ոչ յիշէ, բայց «Մի ոմն յաշակերտացն» ասէ, որ էր¹ Յուդաս:

Պատասխան. Վասն երեք պատճառի. նախ՝ զի Յուդաս զայն ասաց եւ զայլս յաւժարեցոյց զնոյնս ասել, վասն այն այլ աւետարանիչքն զամէնն ասեն, եւ զի Յուդա սկիզբն եղեւ այլոց բամբասանացն, վասն այն Յոհան զսա միայն յիշէ: Երկրորդ. թէ՛ պէտ բանքն նոյն էր ամենեցուն, այլ ոչ խորհուրդն, զի² նոքա բարի մտաւք վասն աղքատսիրութեան ասացին՝ ի Տեառնէ ուսեալք, իսկ Յուդա վասն ազահուրութեան ասաց եւ չար մտաւք, վասն այն զնա միայն յիշէ: Երրորդ պատճառ. քանզի Տէրն վեց ազգ ողորմութիւն պատուիրեաց մեզ առնել, որք են այսոքիկ՝ քաղցեայ, եւ ետուք ուտել, ծարաւեցի, եւ արբուցէք, աւտար էի, եւ ժողովեցէք, մերկ, եւ զգեցուցէք, հիւանդ եւ ի բանտի եւ եկիք առ իս (հմմտ. Մատթ. ԻԵ 35-36): Զյետին երկուքն ի միասին ասէ, զի որպէս հիւանդն ցաւաւքն է բանտեալ, սոյնպէս եւ որ ի բանտն՝ կապանաւք, ապա ուրեմն յայսցանէ ոչ ասաց Յուդա, այլ վասն արծաթսիրութեան ասաց, վասն այն առանձին յիշէ:

Եւ զկնի զչար դիտաւորութիւն որպէս ցուցանէ.

Բան. «Ձայս ասաց ոչ թէ, զի աղքատաց ինչ փոյթ էր նմա, այլ զի³ գող էր⁴ եւ զարկղն ինքն ունէր, եւ որ ինչ անկանէրն⁵, նա կրէր⁶» (Յովհ. ԺԲ 6):

Մեկնութիւն. Ահա յայտնեցան միտք բանիս, զի ոչ եթէ ասաց զայն Յուդաս, վասն աղքատաց հոգ տանելով, այլ զաղքատս յիշելով զազահուրութիւն թագուցանէր:

Եւ գող էր Յուդա նախ՝ զի առանց հրամանի Տեառն ծախէր զինչսն: Երկրորդ. գող ասի, զի գոր ինչ առնոյր ի պէտս աղքատաց, ոչ տայր, այլ ի քսակի իւրում պահէր: Եւ սա կացուցեալ եղեւ ի Քրիստոսէ, զի գոր ինչ մարդիկն տային Քրիստոսի⁷ վասն աղքատացն բաշխելոյ, սա ընդունէր զայն, թէպէտ եւ ոչ հաւատարմութեամբ⁸ առնէր զայն: Եւ արկղն քսակն է:

Եւ աստ երեք ինչ հարցանելի է.

Առաջին. Թէ ընդէ՞ր⁹ ի Յուդա ետ զարկղն, իբր զիտէր զնա գող եւ ազահ:

¹ A B է

² C եւ

³ A B չիք

⁴ A B չիք

⁵ C անկանէր

⁶ A B չիք նա կրէր

⁷ B վասն Քրիստոսի

⁸ A B հաւատարմաբար

⁹ A B վասն է՞ր

Պատասխան. Ասեմք վասն չորս պատճառի¹. նախ՝ վասն այն ետ ի նա, զի անյագ էր ի սէր արծաթոյ, կամեցաւ ի նա տալ, զի այնու շիջուցանէ² զնա յախտէն: Երկրորդ. զի կամեցաւ Տէրն, զի զարծաթն գողանայցէ եւ մի վասն այնր զՏէրն վաճառեսցէ, բայց նա զերկուքն գործեաց: Երրորդ. զի վատթար էր քան զամենեսեան եւ ոչ ունէր միտս պարզ, վասն այն ոչ առաքէր քարոզել, այլ պահէր մերձ իւրն ի գործ ինչ երթեւեկութեան: Չորրորդ պատճառ. ցուցանել զորոգայթ եւ զվիշտ ազահուութեան, որ ի ստանալն, կամ ի բաշխելն զինչս եկեղեցւոյ հանդիպի առաջնորդաց, քանզի մի ոմն յառաքելոցն այնու գող եւ մատնիչ եղեւ, պարտ է³, զի այնու աւերինակաւ ամենեքեան երկիցեն:

Երկրորդ հարց. Թէ ընդէ՞ր ոչ յանդիմանեաց զՅուդայ յազազս գողութեան:

Պատասխան. Ասեմք վասն չորս պատճառի. նախ՝ զի թէ յայտնեալ էր զվնաս նորա, յայնժամ նա առաւել յանդգնէր, զի այնպիսի են գործունեայք չարին, զի մինչդեռ ծածուկ է գործն, ահիւ կատարեն, եւ յորժամ յայտնի լինի, յայնժամ համարձակին ի նոյն: Երկրորդ. զի թէ յանդիմանեալ էր զնա, յայնժամ իրաւ լինէր մատնելն: Երրորդ. զի թէ յանդիմանեալ էր⁴, թողոյր զվարդապետն եւ հեռանայր, յայնժամ խափան լինէր մատնութեան նմա, զոր սահմանեալ էր Հայր⁵, որով աշխարհ փրկեցան: Զսահմանս զայս մի իմանալ որպէս թէ հարկիւ ածեալ զնա ի մատնողութիւն, այլ ամենագէտ կանխատեսութիւն է Աստուծոյ: Չորրորդ. զի թէպէտ⁶ ասելոցն էր, գիտէր, զի ոչ լսէր, վասն այն ոչ ետ զսրբութիւն շան, եւ զմարգարիտն՝ խոզի:

Երրորդ հարց. Ընդէ՞ր ինքն Քրիստոս արկղ եւ քսակ պահէր եւ պատուիրէր⁷ աշակերտացն ոչ պահել զարկղ, մախաղ, արծաթ եւ այլն:

Պատասխան. Ասեն վարդապետք չորս պատճառ. առաջին՝ զի Տէրն զառաքելսն ի քարոզել եւ ուսուցանել⁸ առաքէր, եւ թէ յուսուցանելն ինչք ստանան, այլ ոչ կարեն ճշմարիտ ուսուցանել եւ ոչ զչարս եւ զյանցաւորս յանդիմանել, զի ախտ արծաթոյն կափուցանէ զաչս նոցա, այլ ինքն Տէրն զվանաց եւ զմիաբանա-

¹ B վասն չորս պատճառի ասեմք:

² A B զիջուցանէ, C զի շիջուցանէ

³ C էր

⁴ B չէք զնա, յայնժամ իրաւ ... թէ յանդիմանեալ էր

⁵ C չէք յայնժամ խափան ... Հայր

⁶ A B թէ

⁷ A պատուիր, C պատուիր ետ

⁸ A յուսուցանել

տան¹ ունէր զաւրինակ, զի յամենայն ժամ² աղքատք եւ տնանկք ընդ Քրիստոսի շրջէին, պիտոյ էր ինչս վասն³ նոցա: Երկրորդ. ասեն ոմանք, եթէ Քրիստոս հրամայելով եւ պատուիրելով⁴ մի՛ ստանալ ոսկի, արծաթ եւ մի՛ երկուս հանդերձս (հմմտ. Մատթ. Ժ 9), եւ վաճառել, զոր ունին ոչ ասաց ամենայն քրիստոնէից, այլ միայն նոցա, որք կամին լինել կատարեալք, սակայն առնուլ զպէտս ի լսողացն ոչ ասաց պատուիրելով, այլ ներելով, ըստ այնմ. «Արժան է մշակն կերակրոյ» (հմմտ. Մարկ. Ժ 10): Եցոյց, թէ զաւելորդն մի ստանայք, այլ զհարկաւորն, որ պիտոյ իցէ: Երրորդ. ասեն ոմանք, թէ Տէրն ոչ միայն արգել զքսակ եւ զմախաղ, այլ եւ ոչ ետ ցրումն ինչ մտաց ընդունել, վասն այն ասէ. «Ի ճանապարհի ումեք ողջոյն մի՛ տայցէք» (Ղուկ. Ժ 4) եւ մի՛ ստանայք եւ մի՛ բառնալ զժամանակաւոր⁵ իրս, սակայն ոչ արգել զնոսա պահել վասն այլոց, այսինքն՝ առ ի բաշխել աղքատաց եւ որպէս եպիսկոպոսք ունին զինչս⁶ եկեղեցւոյ վասն բաշխելոյ կարաւտելոց եւ աղքատաց⁷: Չորրորդ. ասեն ոմանք, թէ Քրիստոս զարկոյն ունէր ոչ ըստ տէրութեան իրին, այլ ըստ վերակացութեան յայլոց իրս, նոյնպէս ուսոյց քարոզչաց ունել զինչս ոչ ըստ տէրութեան, այլ վերակացութեան, զի բանս⁸ այս ունել երեք նշանակութիւն ունի. նախ՝ ըստ տէրութեան, երկրորդ՝ վերակացութեան, երրորդ՝ սպասաւորութեան: Արդ, ըստ տէրութեան ունէին կանայքն, որք պաշտէին զնա յընչից իւրեանց, ըստ վերակացութեան Տէր էր Քրիստոս, որ հրամայէր բաշխել, ըստ սպասաւորութեան տէր էր Յուզաս, որ զարկոյն ունէր, ուստի յայտ է, զի գող էր: Եւ եթէ գող էր, տէր ոչ էր, որպէս այժմ առ մեզ երեւին, զի եկեղեցին տէր է ընչիցն եւ եպիսկոպոս, կամ հայր վանացն վերակացու եւ բաշխող, եւ տնտես եւ եկեղեցապանն սպասաւոր եւ պահապան: Չորրորդ. ասեն ոմանք, թէ գործն Քրիստոսի կատարեալ էր, եւ այնպէս կատարեալ էր, մինչ զի երբեմն ի գործս անկատարիցն խոնարհեցաւ, զի զկատարելոց ճանապարհն բարձրացուցէ եւ զանկատարից շաւիղն ոչ դատապարտելի ցուցցէ, զի Քրիստոս արար եւ ուսոյց զկատարելութեան գործս, արար եւ զտկարագունիցն, որպէս յայտ է ի խոյս տալոյն եւ ի յարկոյն: Եւ ինքն Քրիստոս

¹ C զմիատան

² C **չէք**

³ C **չէք**

⁴ C պատուիրելով ասաց

⁵ A B զժամանակ

⁶ B ինչս

⁷ C **չէք** եւ որպէս եպիսկոպոսք ... եւ աղքատաց

⁸ A բայս

կատարեալ էր, այլ զայս արար, զի կատարելոց եւ անկատարից զինքն ճանապարհ փրկութեան ցուցանէր, զի վասն երկոցունցն եկն ի փրկութիւն եւ վասն երկոցունցն մեռաւ: Ապա յայտ է, զի Քրիստոս ոչ արկեղն¹ եւ ոչ այլ ժամանակաւոր իրի տիրութիւնն ոչ ունէր, ոչ հասարակաբար եւ ոչ յատկապէս, սոյնպէս իմա եւ վասն առաքելոցն:

Դարձեալ գիտելի է, զի ասեն վարդապետք, եթէ վասն չորս պատճառի թոյլ ետ, զի Յուդա զարկղն կրէր. նախ՝ զի ուսուցէ զկատարեալս, թէ քսակ ունել վասն աղքատաց ոչ է ընդդէմ կատարելութեան, այլ կատարելութեան է, մանաւանդ յորժամ ունողն քսակ առանց տէրութեան ունիցի զայն: Երկրորդ. ունէր արկղ վասն մխիթարութեան տնանկաց եւ² տկարաց, որպէս ասեն վարդապետք, թէ Տէրն ունէր արկղ, եւ զոր ինչ հաւատացեալքն տանէին, ընդունէր եւ նմանեցուցանէր զինքն անկատարելոց: Երրորդ պատճառ ի յանդիմանութիւն հերձուածողաց, զի ոմանք ասացին, թէ քրիստոնեայ ոք ոչ կարէ առանց մեղաց ստանալ ոսկի, իսկ այս սուտ է, զի Քրիստոս միայն եզական³ աշակերտացն պատուիրեաց մի՛ ստանալ ոսկի, այլ Տէր մեր ունէր արկղ, զի ցուցէ, թէ ոչ է մեղք քսակ ունել: Չորրորդ պատճառ վասն պիտոյից, զի յորժամ առաքելական այր ընդ աշխարհս բարբարոսաց եւ խստասրտից անցանէ, կարէ զթոշակ ճանապարհին բառնալ եւ կամ ի ժամանակի հալածման:

Այսքան առ երրորդ հարցումը:

Այժմ ճառէ գլխադիմանութիւն Յուդայի.

Բան. «Ասէ Յիսուս. «Թոյլ տուք դմա, զի յաւրմ պատանաց իմոց պահեսցէ զայդ⁴»» (Յովի. ԺԲ 7):

Մեկնութիւն. «Թոյլ տուք դմա» իբր թէ ասել՝ ոչ ունիք իրաւունս բամբասանաց, զի բարի գործ արար: Իսկ բազմաւոր ասելն՝ թոյլ տուք, ցուցանէ⁵, զի ոչ միայն Յուդաս, այլ եւ այլքն եւս բամբասեցին, որպէս ասէ Մատթէոս եւ Մարկոս (Մատթ. ԻԶ 6-13, Մարկ. ԺԴ 3-9), սակայն այլ աշակերտքն ասացին վասն գթութեան աղքատաց, իսկ Յուդաս միայն ազահութեամբ: Իսկ «Յաւր պատանաց» ասելն երկու իր յայտնէ. առաջին՝ զթաղումն, երկրորդ՝ զյարութիւն, որպէս յայտ է ի մեկնիչդ: Իսկ ասելն «Յաւր պատանաց իմոց⁶

¹ A B արկղն

² A B չիք տնանկաց եւ

³ A B չիք

⁴ A B չիք

⁵ C ցուցանի

⁶ A B չիք

պահեսցէ» ոչ ասաց զայն իւղն պահէ, որ հեղեալն էր, այլ զայն իւղն, զոր ի ժամանակի թաղմանն պատրաստեն, զնոյն պահեսցէ, զի ոչ ծախեն ի մարմին իմ վասն փութով յարութեան, իբր թէ ասէ. «Զայն վաճառեցէք երեք հարիւր զենարի եւ տուք աղքատաց, թէ կամիք»: Արդ, քանզի Յուդաս բամբասելով եւ զայլս ի նոյն անելով պատճառ¹ զաղքատս եցոյց, վասն այն զայս պատճառս ի բաց բառնայ՝ ասելով.

Բան. «Ձաղքատս յամենայն ժամ ընդ ձեզ ունիք» (Յովհ. ԺԲ 8):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ յամենայն ժամ կարէք աղքատաց բարի առնել, բայց զիս ոչ կարէք միշտ ունել ընդ ձեզ տկար մարմնով, որոյ պիտոյ է սոյնպիսի աւժումն, որպէս յայտ է ի խաչին ժամն թողին եւ փախեան, եւ ի գերեզմանի եղեալ: Այսու յայտ է, զի յորժամ երկու հարկաւոր գործ լիցի, կարելի է գործել զփոքր հարկաւորն, յորժամ փոքր գործն այն² յայլ ժամանակի ոչ կարէ լինել, եւ մեծն միշտ կարիցէ լինել³:

Աստ երիս պատճառս ցուցանէ Քրիստոս վասն գործոյ այսմ կնոջ. առաջին՝ եթէ գործ գլխութեան է տալ զաւժումն տկարաց եւ մեռելոց, սոյնպէս եւ Քրիստոսի առնել, զի աշխատեալ էր եւ շուտով մեռանելոց էր⁴: Երկրորդ. զի պարտ էր նմա նշան սիրոյ ցուցանել, զի շոյտ որոշելոց էր: Երրորդ. զի միշտ ունէին զաղքատս եւ ոչ՝ զՔրիստոս: Այս է միտք բանիս, իբր թէ ասէ Յիսուս ցՅուդա՝ ծա՞նր եմ քեզ, այլ վաղվաղակի երթամ:

Իսկ հոգեւոր տեսութեամբ երիս պատճառս տեսանի աստ. առաջին՝ ցուցանէ, թէ զամենայն գնեալ, այսինքն՝ փրկեալ ի Քրիստոսէ պարտական է սիրով գլխալ կամ սպասաւորել Աստուծոյ Փրկչին: Երկրորդ. զի դժուարին է մտաց հասանել առ Քրիստոս, վասն զի ճշմարիտ է, զոր ասէ, թէ՛ «Ձիս ոչ հանապազ ընդ ձեզ ունիք» (Յովհ. ԺԲ 8), եւ երբեմն յորժամ թոյլ տայ Քրիստոս մեր մտացս սիրով յափշտակիլ եւ առ նա հասանիլ, պարտ է ըղձական սիրով եւ աղաւթիւք աւժանել զՆա: Երրորդ պատճառ. զի միշտ կարեմք ունել զմերձակայութիւն ներգործական վարուց, այսինքն՝ ողորմութեան, պահոց եւ այլն, եւ յորժամ մեծութիւն Քրիստոսի զինքն առ մեզ մատուցանէ, պարտ է թողուլ զներգործականն, որ միշտ լինի, եւ առնել զտեսականն, որ է հրեշտակական վարք, եւ ոչ միշտ լինի:

¹ C պատճառս

² A B փոքրն այն

³ B չիք եւ մեծն միշտ կարիցէ լինել

⁴ A B չիք էր

*Զկնի ճառէ, թէ որպէ՞ս պատուեցաւ Քրիստոս ի ժողովրդե-
նէն.*

Բան. «Իբրեւ գիտաց ժողովուրդ բազում ի հրէիցն¹» (Յովհ. ԺԲ 9):

Մեկնութիւն. Աստ ճառէ, զի կրկին կերպիւ պատուեցին
զՔրիստոս. առաջին՝ գալով ի տեսանել: Երկրորդ՝ հանդիպելով
Նմա ի ճանապարհին, անդ՝ «Ի վաղիւ անդր ժողովուրդ բազում»
(Յովհ. ԺԲ 12):

Վասն առաջնոյն ասէ.

Բան. «Իբրեւ գիտաց ժողովուրդ բազում, եկին ոչ միայն վասն Յիսու-
սի, այլ զի եւ զՂազար տեսցեն, զոր յարոյցն²» (Յովհ. ԺԲ 9):

Մեկնութիւն. Բեթանիա մերձ է յԵրուսաղէմ երկու միլայ, այ-
սինքն՝ մղոն, որ է Ֆարսախ մի, այսինքն՝ Ֆարսանկ մի, պակաս
մի ասպարէս, վասն այն հրէայքն ղիւրաւ ծանեան զգալուստն
Քրիստոսի:

Եւ աստ ցուցանէ երկու պատճառ գալստեանն նոցա անդր, որ
չորս երեւի. առաջին՝ պատուել զՔրիստոս զյարուցիչն: Երկրորդ.
ի բժշկել զախտս իւրեանց: Երրորդ. ի տեսանել զՂազար յարու-
ցեալ, զի ամենայն մարդ փափագի այսմ: Չորրորդ. ցանկային ու-
սանել զկայս միւս կենացն, զի ամենքն այնմ³ գիտութեան փա-
փագին: Եւ զի յայտնի եղեւ փառքն Քրիստոսի, վասն այն ի
հնարս խորամանկութեան մտին իշխանքն:

Բան. «Խորհուրդ արարին քահանայապետքն, զի եւ զՂազար սպան-
ցեն, զի բազումք երթային վասն Ղազարու եւ հաւատային ի Յիսուս» (տես
Յովհ. ԺԲ 10-11):

Մեկնութիւն. Այսու յայտնի եղեւ նենգութիւն հրէիցն, զի
զյարուցեալն ի Քրիստոսէ կամէին սպանանել, զի ծածկեսցեն
զսքանչելիսն: Եւ տե՛ս, զի չար քահանայն զինքն եւ զժողո-
վորդն կորուսանէ⁴, որպէս բարի քահանայն զերկոսեանն գտա-
նէ, այլ հրէից քահանայքն կորուսիչք էին հոգւոց:

Հարց. Վասն է՞ր առաւել հալածէին զՂազար, քան զծնէ լու-
սաւորեալ կոյրն կամ զանդամալոյծն, որ ի Բեղհեզդա սրահն:

Պատասխան. Ղազար ազնուական ոմն էր եւ անուանի, վասն
այն սքանչելիքն ի նա եղեալ առաւել յայտնի էր եւ հռչակեալ:

Այժմ առ ընթեր ճառէ, թէ Քրիստոս որպէս պատուեցաւ ի ժո-
ղովրդենէն⁵, որք ընդառաջ ելին նմա ի ճանապարհն, որպէս ասէ.

¹ A B *չիք* ի հրէիցն

² A C *չիք* զոր յարոյցն

³ B յայնմ

⁴ B զինքեանս եւ զժողովուրդքն իւրեանց կորուսանեն

⁵ A B *չիք* ի ժողովրդենէն

Բան. «Ի վաղիւ անդր ժողովորդ բազում» (Յովհ. ԺԲ 12):

Մեկնութիւն. Աստ նախ յառաջ ընթանալ ժողովրդեանն պատմի: Երկրորդ. պատճառ այսմ յառաջ ելանելոյս պատմի, անդ. «Եւ ժողովորդն վկայէր, որ էր ընդ նմա» (Յովհ. ԺԲ 17):

Վասն առաջնոյն ասէ.

Բան. «Ի վաղիւ անդր ժողովորդ բազում, [որ եկեալ էին ի տաւնն], իբրեւ լուան, թէ Յիսուս գայ յերուսաղէմ¹, առին ոստս արմաւենեաց²» (Յովհ. ԺԲ 12-13):

Մեկնութիւն. Ասացաւ ի վերոյ, եթէ ոք հաւասարի Աստուծոյ տէրութեամբ եւ թագաւորութեամբ³: Աստուած է, իսկ Քրիստոս սոյնպէս հաւասարի Աստուծոյ, ապա ուրեմն Քրիստոս Աստուած է:

Եւ թագաւորութիւն եւ տէրութիւն Քրիստոսի ցուցաւ նախ չորս կերպիւ. Առաջին. այս է, որ պատուով ընդունիցին զնա յերուսաղէմ յորժամ գայ յաւանակաւ⁴, «ժողովորդ բազում» ասէ, զի ամենայն հրէայքն պարտական էին գալ ի տաւն Ջատկին, որք ի մերձակայ գաւառսն կային Հրէաստանի: Գալուստս այս Քրիստոսի յերուսաղէմ եղեւ տասն աւուրբք յառաջ քան զՋատիկն, որ էր նիսանի տասն, եւ աւրն էր միաշաբաթ, զոր կիրակէ կոչեմք: Եւ նորա աստուածային նախախնամութեամբն առին ճեղս արմաւենեաց առ ի նշանակել զյաղթութիւն, զոր Քրիստոս առնելոց էր ընդդէմ թշնամոյն, քանզի ի հնումն սովորութիւն էր յաղթողին ճեղս արմաւենեաց մատուցանել: Եւ ընդառաջ ելին Քրիստոսի առ ի պատուել զնա, եւ վայելչաբար ասէին.

Բան. «Ովսաննա» (Յովհ. ԺԲ 13):

Մեկնութիւն. Որ է «Փրկութիւն ի բարձանց», որպէս ասէ մեկնիչդ: Եւ այլք ասեն՝ «Փրկեա՛, աղաչեմ», զի եբրայեցիքն ասեն «Աւգիճա», իսկ աւգիին «Փրկեա՛» թարգմանի եւ «անա» յաւդ է նշանակիչ աղաչանաց:

Եւ խոստովանելով զՔրիստոսի գալուստն՝ ասեն.

Բան. «Արհնեալ, որ գաս յանուն Տեառն» (Յովհ. ԺԲ 13):

Մեկնութիւն. Ասել մարդոյն ոչ է առնել, այլ խոստովանել⁵, վասն այն յորժամ բարեբանեմք զԱստուած, ոչ թէ զնա բարի առնեմք, այլ զբարութիւն նորա խոստովանիմք եւ գովեմք, իսկ Աստուծոյ ասելն գործ է, ըստ այնմ. «Ասաց եւ եղեն» (Ծննդ. Ա 3-4),

¹ A B չիք

² A B չիք արմաւենեաց

³ A B գթութեամբ

⁴ B յաւանակաւ յերուսաղէմ

⁵ B խոստովանելով

վասն որոյ յորժամ Աստուած ակրհնէ գոք, նմա¹ բարուլթիւն ինչ պարգեւէ, նոյնպէս եւ ակրհնել մեծին զփոքրն այն է, որ շնորհք պարգեւէ, եւ ակրհնել փոքու զմեծն, շնորհ ընկալ լինի եւ խոստովանի, իսկ ասելն.

Բան. «Արհնեալ որ գասդ յանուն Տեառն²» (Յովհ. ԺԲ 13):

Մեկնութիւն. Գասդ նախ զներկայն նշանակէ: Երկրորդ. զգալն ի հանդերձեալն: Երրորդ. որ յետ յարուլթեան եկն բազում անգամ եւ հաստատեաց զնոսա ի հաւատս, վասն որոյ մեք նովին խորհրդովն մինչ ի համբարձումն յամենայն կիրակմուտս գալստեան տաւնեմք:

Իսկ ասելն.

Բան. «Յանուն Տեառն» (Յովհ. ԺԲ 13):

Մեկնութիւն. Նախ՝ զի Քրիստոս եկն իբրեւ Տէր: Ոչ այնպէս եկն Մովսէս, այլ իբրեւ ծառայ, որպէս գրէ Պաւղոս յԵբրայեցիս (հմմտ. Եբր. Գ 3-6): Երկրորդ. «Յանուն Տեառն» ասի, այսինքն՝ առաքեալ յԱստուծոյ Հաւրէ՛ առ ի կատարել զկամս նորա:

Բան. «Թագաւոր Իսրայէլի» (Յովհ. ԺԲ 13):

Մեկնութիւն. Այս երկրորդն ասէ՝ տէրութիւն եւ թագաւորութիւն Քրիստոսի, յորժամ վկայութեամբ ասեն, որք ընդառաջ ընթացան եւ ասեն. «Արհնեալ թագաւորդ Իսրայէլի»: Երկրորդ. մարգարէից բանքն է Դաւթի եւ Զաքարիայ, որպէս ասէ մեկնիչդ:

Դարձեալ՝ «Թագաւոր Իսրայէլի», զիշխանութիւն նորա խոստովանին, սակայն ոչ կատարելապէս, վասն չորս պատճառի. նախ՝ զի հաւատային զՔրիստոս ժամանակեայ թագաւոր, այլ նա յաւիտենական էր: Երկրորդ. մարմնաւոր գիտէին, այլ Նա հոգեւոր էր: Երրորդ. կարծէին ի կայսերէ ազատեալ, այլ նա ի բանսարկուէն փրկեաց: Չորրորդ. միայն Իսրայէլի գիտէին, այլ նա ընդհանուր ամենայն սեռի մարդկան էր թագաւոր եւ փրկիչ, որպէս ի⁴ սաղմոսն ասէ. «Ակրհնեալ, որ գասդ յանուն Տեառն, Տէր Աստուած մեր երեւեցաւ մեզ⁵» (հմմտ. Սաղմ. ԾԺԷ 26-27) եւ այլն:

Յետ այսորիկ ցուցանէ զկերպ գալստեանն Քրիստոսի.

¹ C Ըա

² A B չիք

³ A B երկրորդն է

⁴ C չիք ի

⁵ A B չիք

Վասն յաւանակին

Բան. «Եւ գտեալ Յիսուսի էշ մի, նստաւ ի վերայ նորա¹» (Յովհ. ԺԲ 14):

Մեկնութիւն. *Ձկերպ գտանելոյն զէշն սա ոչ ճառէ, զի այլ աւետարանիչքն ընդարձակ ճառեցին, այլ գտանել զկորուսեալ սեռս մարդկան նշանակէ իշովն: Ի վերայ իշոյ նստաւ, զի կատարեսցէ զմարգարէութիւն, որպէս ասէ.*

Բան. «Որպէս եւ գրեալ է. “Մի՛ երկնչիր, դուստր Սիովնի, ահա թագաւոր քո գայ² նստեալ ի վերայ յաւանակի նորոյ³»» (Յովհ. ԺԲ 15):

Մեկնութիւն. *Այս երրորդ վկայութիւն է⁴ թագաւորութեան Քրիստոսի, զոր ի մարգարէէն առնու աւետարանիչս՝ ասելով. «Ահա թագաւոր քո գայ՝ նստեալ ի վերայ յաւանակի նորոյ⁵» (տես Ձաք. Թ 9): Մարգարէութիւն Ձաքարիայ ոչ ումեք կատարի, բայց միայն Տեառն մերոյ, զի Ձաքարիա յետ դարձին մարգարէացաւ, եւ այլ ոչ ոք իշով թագաւոր ցուցաւ բաց ի Քրիստոսէ: Մարգարէն Ձաքարիա եւ Մատթէոս ի վերայ երկոցունցն ասեն, այսինքն՝ իշոյ եւ յաւանակի նստեալ, որ նշանակէր զհրէայս եւ զհեթանոսս, իսկ Մարկոս եւ Ղուկաս եւ Յոհաննէս միայն զյաւանակն ասեն վասն երեք պատճառի. նախ՝ զի սկիզբն եկեղեցւոյն առաւել հեթանոսք եղեն, քան զհրէայք: Երկրորդ. զի բազմութիւն հեթանոսաց առաւել են յոյժ, քան զժողովուրդն հրէից: Երրորդ. զի յաւանակն զընդհանուր մարդկային սեռս նշանակէր, զի անկիրթ եւ անմուղ էին:*

Տեսցուք այժմ զմեկնութիւն բանից մարգարէին, որ աւետէ դատեր Սիոնի. նախ՝ Սիովն⁶ կոչի ամրոցքն Դաւթի, եւ դուստր՝ նորա քաղաքն՝ Երուսաղէմ: Երկրորդ. հին ժողովուրդն Սիոն կոչի եւ նորս՝ դուստր Սիոնի: Երրորդ. վերինն Սիոն, որ է մայր մեր ամենեցուն ըստ մարգարէին, եւ ստորինս՝ դուստր է նորա, զի նոր է եւ ծննդական եւ հարսն Քրիստոսի, եւ Սիոնն բարձր դիտանոց լսի:

Բան. «Ահաւասիկ⁷ թագաւոր քո գայ» (Յովհ. ԺԲ 15):

Մեկնութիւն. *Ահա ներկայական է: Դարձեալ՝ յաւիտենական, որպէս մատամբ ցուցանէ:*

¹ A B *չիք* ի վերայ նորա

² A B *չիք* քո գայ

³ A B *չիք* ի վերայ յաւանակի

⁴ B *չիք*

⁵ A B *չիք*

⁶ B C Սիոն

⁷ B ահա

Բան. «Յեզ» (Ձաք. Թ 9):

Մեկնութիւն. Նախ՝ աղքատ, երկրորդ՝ խոնարհ, երրորդ՝ անոխակալ: «Եւ սատակեսցէ¹ զկուռս² յեփրեմայ եւ զհեծեալս յերուսաղէմէ» (տե՛ս Ձաք. Թ 10), զբանսարկուն ասէ, որպէս յայտ է ի մեկնիչդ: Իսկ թէպէտ զայս խորհրդաբար արար ի լրումն մարգարէութեան, սակայն աշակերտքն զայն ոչ գիտացին, որպէս ասէ.

Բան. «Եւ զայն [իմչ] ոչ գիտացին աշակերտքն նորա³ զառաջինն» (Յովհ. ԺԲ 16):

Մեկնութիւն. Այսինքն⁴ ի նոյն ժամն եւ նախքան զյարութիւն, զի⁵ դեռեւս թանձրամիտք էին:

Բան⁶. «Այլ յորժամ փառաւորեցաւ, յիշեցին» (տե՛ս Յովհ. ԺԲ 16):

Մեկնութիւն. Փառք զխաչն կոչէ, այլ եւ զյարութիւն. նախ՝ զի յետ խաչին եւ յարութեան եբաց զմիտս նոցա եւ ծանեան: Եւ դարձեալ՝ յիջմանէ Հոգւոյն Սրբոյ ուսան, զի Քրիստոս ուսոյց զնոսա, որպէս զգիրս տղայոց, եւ Հոգին վարդապետեաց նոցա զմիտս բանին որպէս վարդապետք:

Եւ գիտելի է, որպէս ասէ մեկնիչդ, մինչեւ ի գալուստն տաս զլիսաւոր բան առաւել ճառեաց Յոհաննէս, զոր թողին այլքն: Եւ հինգն սքանչելիք է. առաջին՝ ի հարսանիսն զժուրն ի գինի փոխեաց: Երկրորդ. ի Պրոպատիկէն զանդամալոյծն բժշկեաց: Երրորդ. զթագաւորագինն որդին ի Կանայ ողջացոյց: Չորրորդ. զծնէ կոյրն ի Սելովամ լուսաւորեաց: Հինգերորդ. զՂազար չորեքաւրեայ ի Բեթանիա յարոյց:

Իսկ հինգ այլ եւս բան. առաջին՝ զի սկզբանէ ծնունդ Բանին: Երկրորդ. զի բազում անգամ ել յերուսաղէմ: Երրորդ. վասն բազում լուսաւոր վարդապետութեան եւ հալածանաց հրէիցն: Չորրորդ. բազում վկայութեանցն Յովհաննու եւ այլ մարգարէիցն: Հինգերորդ. վասն սամարացւոցն⁷ հաւատոց:

Եւ այլ բազում մասնաւոր:

Յետ այսաւրիկ ճառէ զպատճառ այսմ յառաջ ելանելոյս, որ էր վասն յարութեան Ղազարու:

¹ B սատակեաց

² Աստուածաշնչում՝ զկառս

³ A B **չիք**

⁴ B **չիք**

⁵ B զի յետ զի

⁶ B մեկնութիւն

⁷ B սամարացւոյն

Բան. «Եւ ժողովուրդն վկայէր¹, որ էր ընդ նմա², թէ գՂագար կոչեաց, եւ եթ ի գերեզմանէն³ [եւ յարոյց զնա ի մեռելոց], եւ վասն այնորիկ ժողովուրդն⁴ ընդառաջ ելին նմա⁵» (Յովհ. ԺԲ 17-18):

Մեկնութիւն. Եւ աստ լինի կրկին հարց.

Առաջին. Թէ ընդէ՞ր կամեցաւ Քրիստոս փառաւք մտանել յերուսաղէմ այժմ, քան յամենայն ժամանակս:

Պատասխան. Ասեն վարդապետք՝ վասն տաս պատճառի վայել էր, զի նախ քան զմահ իւր փառաւորութիւն ինչ ցուցանէր Քրիստոս վասն անձին իւրոյ եւ հաւատոյ եւ վարդապետութեան նորա.

Առաջին՝ զի ի բաց բարձցէ զամենայն պատճառս հրէիցն ոչ ընդունելոյ զնա, որ գծուծ եւ անպատիւ կարծէին:

Երկրորդ. զի ցուցցէ, եթէ Քրիստոս ոչ վասն մեղաց ինչ մեռաւ, այլ անմեղութեամբ մեռաւ վասն ճշմարտութեան եւ սիրոյ եւ լուսաւորութեան սրտից:

Երրորդ. առ ի նշանակել, թէ ամենայն դարուց վախճան հանդիսիւ եւ ճշմարտութեամբ լինի, վասն այն որպէս⁶ վախճան Հին Աւրինաց Քրիստոս ետ զնոր Կտակարանս, եւ ի վախճան աշխարհի յայտնելոց է փառքն Աստուծոյ, եւ ի վախճան եկեղեցոյ ի ժամանակս նեռինն պայծառ լինի ճանաչումն հաւատոյ, նոյնպէս վայել էր, զի վախճան կենացն Քրիստոսի եւ պտուղ վարդապետութեան պայծառագոյն լիցի:

Չորրորդ. ի մեծագոյն աճումն չարչարանացն Քրիստոսի, քանզի յետ մեծագոյն պատուոյ եւ փառաց մեծագոյն է ամաւթ անկանիլ յանարգութիւն եւ ի չարչարանս:

Հինգերորդ պատճառ, զի ցուցցէ, թէ ոչ երկիւղիւ եւ ծածկաբար, այլ յայտնապէս եւ փառաւք եկն Քրիստոս ի չարչարանս եւ ի մահ:

Վեցերորդ. զի պիտոյ էր տկարացն նախ քան զմահն Քրիստոսի մեծագոյն փառս ի Քրիստոս տեսանել, զի մի առաւել գայթակղեսցին ի չարչարանքն նորա:

Եւթներորդ. զի տեսանելով զփառսն Քրիստոսի, աշակերտաց նորա զիւրագոյն հաւատան եւ յուսան վասն յարութեան:

¹ A B չիք

² A B չիք

³ A B չիք եւ եթ ի գերեզմանէն

⁴ A B չիք

⁵ A B չիք

⁶ A B վասն

Ութերորդ. զի խորհրդաբար ցուցցէ¹, զի որպէս փառաւք եմուտ ի ստորինս Երուսաղէմ, նոյնպէս եւ յետ յարութեան մտանելոց էր փառաւք ի վերինն Երուսաղէմ, նոյնպէս եւ ցուցցէ, թէ մեք ի վախճանի եւ ի բարի գործոցն մեր մտանելոց եմք ի նոյն փառս:

Իններորդ. եւ² խորհրդաբար ցուցանէ զտաւն հոգեւոր ի խորհուրդս մեր, յորժամ Քրիստոս հոգեպէս մտանէ ի քաղաք սրտից, որպէս ի պաղատ իւր, եւ որպէս տէր ի տաճար իւր:

Տասներորդ. զի յայն ժամանակս, յորում կատարեաց զմեծագոյն նշանս եւ յարոյց զՂազար, եկն յԵրուսաղէմ փառաւք, զի արժանաւոր լիցի պատուոյն եւ զի ցուցցի, թէ սա է թագաւորն, որպէս ասաց Զաքարիա, եւ մեք ամենեքեան սմա սպասէաք:

Այս վասն ժամանակի փառաւոր զալստեանն Քրիստոսի:

Երկրորդ հարց³. Թէ՛ վասն է՞ր ի վերայ յաւանակի նստաւ, եւ ոչ ի ձիս կամ ի ջորիս:

Պատասխան. Ասեն վարդապետք՝ ոչ վասն աղքատութեան եւ կամ⁴ կարաւտութեան, զի⁵ որպէս հաւանեցոյց զտէրս իշոյն, նոյնպէս⁶ կարէր հաւանեցուցանել եւ⁷ զտէրս ձիոց, այլ եւ ոչ վասն անբանութեան, զի միապէս են անբանք ե՛ւ⁸ ձիք, ե՛ւ ջորիք ըստ մարգարէին:

Այլ վասն չորս պատճառի նստաւ ի վերայ իշոյ. նախ՝ զի կատարեսցի մարգարէութիւն Զաքարիայի, զի ասէ. «Ահա թագաւոր քո գայ՝ նստեալ յէջ եւ յաւանակ իշոյ» (հմմտ. Ձաք. Թ 9), զի ճանապարհ տնաւրէնութեան Քրիստոսի բանք մարգարէիցն էր գրեալ: Երկրորդ. զի առաւել նշանակէր գերկու ազգս՝ հրէից եւ հեթանոսաց, բեռնակիր էջն եւ անկիրթ յաւանակն: Երրորդ. զի ընդ փառացն ցուցցէ զխոնարհութիւն իւր, որպէս ամենայն ուրեք, որպէս յորժամ ծնաւ աղքատ¹⁰ մաւրէ եւ յանարգ տեղւոջ ի մսուր եղաւ եւ զաշակերտսն յաղքատաց ընտրեաց եւ զարեղէն նկանակաւ զբազումս կերակրեաց, եւ ի վերայ խոտոյ նստոյց, եւ անպաճոյճ հանդերձ զգեցաւ, եւ տունն ոչ ունէր, եւ աթոռոյ ոչ կարաւ-

¹ C ցուցանի

² C եւս

³ A B **չիք**

⁴ C **չիք**

⁵ A B եւ

⁶ A B զտեարս իշոյն, նոյնպէս եւ

⁷ C **չիք**

⁸ B **չիք**

⁹ A B յաւանակի իշոյ

¹⁰ A C ի յաղքատ

տէր, եւ ոչ բարձի, որ ընդ գլխովն դնէր, այլ ի վերայ գետնի նստէր, նոյնպէս յաւանակի նստելն զխոնարհութիւն ցուցանէր: Չորրորդ. ասէ Ոսկեբերանն, զի կացուցէ մեզ կանոնս յամենայնի առանց անցանելոյ, եթէ առաջնորդաց եկեղեցւոյ պիտոյասցի վասն տկարութեան գրաստ ունել, զի վճարեսցէ զհարկն, եւ ոչ ձիով եւ ջորով յաւրանալ եւ պատուասիրել:

Եւ թէ ոք ասէ՝ վասն է՞ր այժմ բազումք նստին ի վերայ ձիոյ, ասեմք, եթէ՞¹ այս թոյլ տալով եղեւ եւ ոչ հրամանաւ, յորժամ աւետարանիչն Յոհաննէս ի ձի նստեալ եւ զմոլորեալ երիտասարդն դարձուցեալ յեկեղեցին եփեսացւոց:^{clxxxvii}

Այսքան առ այս:

Այժմ զկնի ճառէ զնախանձ փարիսեցւոցն.

Բան. «Իսկ փարիսեցիքն ասէին ընդ միմեանս²» (Յովհ. ժԲ 19):

Մեկնութիւն³. Վասն փարիսեցւոցն կրկին մեկնի. առաջին՝ վասն բարի նախանձուն, զի ոմանք ի փարիսեցւոցն ի նա⁴ հաւատացին, որպէս Նիկողիմոս եւ այլք, եւ սոքա կամէին զայլ խափանել ի հալածմանէն Քրիստոսի:

Բան. «Տեսանէք, զի ոչ ինչ աւգտիք» (Յովհ. ժԲ 19):

Մեկնութիւն. Իբրու ասել, թէպէտ աշխատիմք ի խափանել զժողովուրդն ի հետեւմանէն Քրիստոսի, ոչ ինչ աւգտիմք, վասն այն թուի, թէ նորա գործքն աստուածային գործք են, նոյնպէս եւ Գամաղիէլ ասաց՝ խափանելով զհրէայսն ի հալածմանէ առաքելոցն, որպէս գրեալ է ի Գործն «Ի բաց կացէք յարանցդ յայդցանէ եւ թոյլ տուք դոցա, զի թէ ի մարդկանէ իցէ խորհուրդդ այդ կամ գործդ՝ քակտեսցի⁵, ապա թէ յԱստուծոյ է, ոչ ոք կարէ քակտել զդոսս» (Գործք Ե 38-39): Միւս այլ կերպիւ մեկնի բանս այս վասն չար նախանձուն, զի ոչ հաւատացեալ հրէայքն ընդ Քրիստոսի նախանձելով ասէին. «Տեսանէք, զի ոչ ինչ աւգտիք», այսինքն՝ ոչ կարեմք խափանել զժողովուրդն ի Քրիստոսէ:

Բան. «Ահաւասիկ աշխարհ ամենայն զկնի նորա գնաց» (Յովհ. ժԲ 19):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ բազում հրէայք թողին զմեզ եւ ընդ նմա միաբանեցան, որպէս յայտ է ի մեկնիչդ:

Զկնի այսմ ճառէ, թէ⁶ Քրիստոս որպէս փառաւորեցաւ ի հեթանոսաց.

¹ B թէ

² A B չիք ընդ միմեանս

³ B չիք

⁴ B գնա

⁵ C խորհուրդ այդ կամ գործք՝ քակեսցի

⁶ A B չիք, C ճարի, թէ

Բան. «Էին ոմանք հեթանոսք» (տե՛ս Յովհ. ԺԲ 20):

Մեկնութիւն. *Նախ ճառի այսմ հեթանոսաց բարի ցանկութիւն: Երկրորդ. Քրիստոսի պատասխանին, անդ. «Պատասխանի ետ Յիսուս»* (տե՛ս Յովհ. ԺԲ 23):

Վասն առաջնոյն ասէ.

Բան. «Էին անդ¹ ոմանք [եւ] հեթանոսք յեւելոցն [անդր], զի երկիր պագցեն ի տաւնին» (տե՛ս Յովհ. ԺԲ 20):

Մեկնութիւն². *Վասն այս հեթանոսաց³ երեք է տեսութիւն. նախ՝ որպէս մեկնիչդ ասէ, թէ առաքեալք էին յԱբգարէ⁴ առ Քրիստոս, որք բերին զպատմուճանն անկար եւ թուղթ ի նմանէ, եւ Ադդէ կերպասագործն⁵ ընդ նոսա, եւ ետ նոցա զպատուական դաստառական երեսացն Սուրբ: Երկրորդ. ոմանք ասեն, թէ⁶ ի հեթանոսացն էին ընդ հրէութեամբ⁷ մտեալ, որք եկամուտք⁸ կոչէին⁹, եւ նոքա պարտական էին գալ ի տաւն Զատիկին, բայց հեթանոսք կոչէին¹⁰ վասն բնական յազգէ հեթանոսաց գոլոյն¹¹: Երրորդ. տեսանի բանս վասն ճշմարիտ հեթանոսաց, որք ոչ էին եկամուտք եւ վասն սրբութեան տաճարին ելանէին ի տաւնս եւ պատուէին զնոսա, որք շուրջ էին Հրէաստանի, որպէս գրեալ է յԵրկրորդ Մակաբայեցիսն, բայց հրէայքն ոչ ընդունէին զհեթանոսս առ յուտել¹² զգառն Զատիկին, որպէս գրեալ է յԵլիցն, թէ՛ «Անթիփատն մի՛ կերիցէ» (Ելք ԺԲ 48), նոյնպէս եւ մեք զանմկրտեալսն ոչ հաղորդեմք: Բայց հեթանոսք այս լուեալ էին զսքանչելիսն¹³ Քրիստոսի վասն Ղազարու, վասն այն կամէին զնա տեսանել եւ զվարդապետութիւն նորա լսել:*

Բան. «Նոքա մատեան առ Փիլիպպոս¹⁴, որ ի Բեթսայիդայ» (Յովհ. ԺԲ 21):

Մեկնութիւն. *Աւետարանիչս զՓիլիպպոս ի Բեթսայիդայ ասէ ի զանազանել զմիւս Փիլիպպոսն, որ էր մի յեւթանց սարկաւա-*

¹ A B *չիք*

² C *չիք*

³ C հեթանոսացս

⁴ B յԱբգարտ

⁵ A B կերպասագործ

⁶ A B *չիք*

⁷ C հրէութեան

⁸ B եկամուտ

⁹ C կոչին

¹⁰ C *չիք* եւ նոքա ... հեթանոսք կոչէին

¹¹ C վասն բնական հեթանոսք գոլոյն յազգէ

¹² A C ի յուտել, B ի ուտել

¹³ B սքանչելիսն

¹⁴ B Փիլիպպոս

գաց: Իսկ թէ վասն է՞ր զՓիլիպպոս աղաչեն, թուի թէ գալիլեացի էր, մերձակայ հեթանոսաց եւ գիտէր զլեզուս նոցա:

Բան. «Կամիմք զՅիսուս տեսանել» (Յովհ. ԺԲ 21):

Մեկնութիւն. տե՛ս զբարի յաւժարութիւն եւ որ «Տէր» կոչեն զաշակերտսն, բարի խորհրդածութիւն է:

Բան. «Գայ Փիլիպպոս եւ ասէ ցԱնդրեաս» (Յովհ. ԺԲ 22):

Մեկնութիւն. Միայն Փիլիպպոս ոչ համարձակեցաւ ասել Յիսուսի, զի յոյժ խոտէր զհեթանոսս եւ շուն կոչէր, որպէս զքանանացին (հմմտ. Մատթ. ԺԵ 21-31), վասն այն եկն առ Անդրեաս վասն երկու պատճառի¹. նախ՝ վասն զի նախկին էր ի մէջ ամենայն աշակերտացն Քրիստոսի: Երկրորդ. զի Փիլիպպոս ի ձեռն նորա առ Քրիստոս դարձաւ, որպէս ցուցաւ յառաջին զլուխն (հմմտ. Յովհ. Ա 43-51), իսկ սոքա երկոքեանս ոչ իշխեցին բերել զնոսս առ Քրիստոս առանց հրամանի նորա:

Բան. «Անդրեաս եւ Փիլիպպոս ասեն ցՅիսուս» (Յովհ. ԺԲ 22):

Մեկնութիւն. Այս նախախնամութեամբն Աստուծոյ եղեւ, զի նշանակէ, թէ հեթանոսք ի ձեռս առաքելոցն վաղվաղակի ընդունելոց են զհաւատն Քրիստոսի: Իսկ աւետարանիչս ոչ ճառէ, թէ թոյլ ետ Քրիստոս² զհեթանոսս ածել առ նա, այլ առանց գրոյ կարեմք իմանալ, թէ Քրիստոս թոյլ ետ³:

Այժմ աւընթեր սմին յարէ եւ զպատասխանին Քրիստոսի.

Բան. «Եւ Յիսուս պատասխանի ետ նոցա» (Յովհ. ԺԲ 23):

Մեկնութիւն⁴. Քրիստոս նախ յայտնէ զչարչարանսն: Երկրորդ. յաւժարեցուցանէ ի սոյն, անդ. «Որ⁵ սիրէ զանձն իւր, արձակէ զնա» (Յովհ. ԺԲ 25):

Վասն առաջնոյն գիտելի է, զի Քրիստոս պատասխանելով ջերմ ցանկութեան հեթանոսաց առ Նա յայտնեաց զչարչարանս իւր վաղվաղակի լինել, զի յետ չարչարանացն Քրիստոսի հեթանոսք գալոց էին ի հաւատս:

Բան. «Եհաս ժամ, զի փառաւորեցի Որդի մարդոյ⁶» (Յովհ. ԺԲ 23):

Մեկնութիւն. Փառքն Քրիստոսի հինգ կերպիւ լսի. նախ՝ փառաւորեցաւ Քրիստոս ի չարչարանս խաչին, յորժամ արեգակն խաւարեցաւ, երկիր շարժեցաւ եւ այլն: Երկրորդ. փառաւորեցաւ յարութեամբն, զի նախքան զխաչն Հոգին էր փառաւորեալ եւ

¹ A B չիք վասն երկու պատճառի

² B չիք

³ B թոյլ ետ զհեթանոսս

⁴ A չիք

⁵ A B չիք

⁶ A չիք

յետ խաչին մարմինն փառաւորեցաւ, որպէս ասեն ոմանք: Եւ դարձեալ՝ նախ ծածուկ էր փառքն Քրիստոսի եւ յետ յարութեան¹ յայտնի եղեւ ի մարմինն: Երրորդ. փառաւորեցաւ համբարձմամբն յերկինս, որպէս ասէ Պաւղոս ի Փիլիպպեցիսն. «Աստուած զնա առաւել բարձրացոյց եւ շնորհեաց նմա անուն» (Փիլիպ. Բ 9): Զորրորդ. փառաւորեցաւ Քրիստոս ի գալ Հոգւոյն Սրբոյ, որ եկեալ ծանոյց զԱստուածութիւն Քրիստոսի ի սիրտս մարդկան, որպէս ասէ Տէր². «Նա զիս փառաւորեցտ» (Յովհ. ԺԶ 14): Հինգերորդ. փառաւորեցաւ ի դարձն հեթանոսաց, որք զնա Աստուած խոստովանին, ըստ այնմ. «Ամենայն լեզու խոստովան լիցի, թէ Տէր է Յիսուս Քրիստոս ի փառս Աստուծոյ Հաւր³» (Փիլիպ. Բ 11): Եւ զի Քրիստոս գիտէր, որ վաղվաղակի լինելոց էր, որ հեթանոսք գալին ի հաւատս, ասէ. «Եհաս ժամ, զի փառաւորեցի Որդի մարդոյ⁴» (Յովհ. ԺԲ 23): Զոր աւրինակ եթէ ոք տեսանիցէ զաւրայս առ ի հունձս, ասեն՝ եհաս ժամ հնձոցն⁵, եւ այլն յայտնի է ի մեկնիչդ: Իսկ Քրիստոս պատշաճ աւրինակաւ ցուցանէ, եթէ պարտ է մահուան Նորա յառաջագոյն լինել քան զդարձն հեթանոսաց:

Այսքան առ այս: Եւ Քրիստոսի մարդասիրին փառք յաւիտեանս: Ամէն⁶:

Հատն ցորենոյ

Բան. «Եթէ ոչ հատն ցորենոյ անկեալ յերկիր մեռանիցի⁷, ինքն միայն կայ⁸, ապա եթէ մեռանիցի, բազում արդիւնս առնէ⁹» (Յովհ. ԺԲ 24):

Մեկնութիւն. Վասն չորս պատճառի Քրիստոս զինքն ի հատ ցորենոյ աւրինակէ. նախ՝ զի ազնիւ եւ պատուական է ի մէջ ամենայն սերմանց: Երկրորդ. զի աւգտակար է ի մէջ ամենայն հատոց, յորմէ լինի հաց: Երրորդ. զի ընտելական է ամենայն մարդկան: Զորրորդ. զի յարմար աւրինակ է: Եւ վասն այն առաքեալն Պաւղոս զնոյնս աւրինակ տայ յարութեան մարդկան ի Կորնթացւոցն. «Անմիտ, դու զոր սերմանեսն, ո՛չ կենդանանայ, եթէ ոչ նախ մեռանի» (Ա Կորնթ. ԺԵ 36) եւ այլն:

¹ A B **չիք** յետ յարութեան

² A B **չիք**

³ C Հաւր, ամէն

⁴ A **չիք** Մարդոյ, B **չիք** Որդի Մարդոյ

⁵ B ի հնձոցն

⁶ A C **չիք** Այսքան առ այս ... Ամէն

⁷ A **չիք**

⁸ A **չիք**

⁹ A **չիք**

Եւ զսերմանելն ցորենոյ անկանել կոչէ¹ վասն երկու պատճառի. նախ՝ ըստ ճառին, զի հատն անկանի ի ձեռաց սերմանողին, յորժամ սերմանէ:

Երկրորդ. առ ի խորհուրդ մահուան ամենայն մարդկան չորս կերպիւ. նախ՝ զի մարմինն անկանի ի կենդանութեան²: Երկրորդ. անկանի ի կանգուն մնալոյն: Երրորդ. զկնի ի խոր դնի: Չորրորդ. զինչ կերպ եւ անկանի, յառնէ:

Դարձեալ՝ ի հատ ցորենոյ աւրինակէ զինքն, եւ այս վասն տասն պատճառի. նախ՝ զի հատ ցորենոյ առանց յերկիր ցանելոյ ինքն միայն է³, սոյնպէս եւ Տէրն՝ նախքան զչարչարանս սակաւ ունէր հաւատացեալ:

Երկրորդ. զի առանց պատճառի ոչ սերմանի, սոյնպէս եւ Տէրն մեր վասն մարդկան մեռաւ եւ ոչ վասն իւր յանցանաց. «Զի ոչ արար մեղս» (Եսայի ԾԳ 9), - սսէ մարգարէն:

Երրորդ. զի ի ժամանակի սերմանի, սոյնպէս եւ Տէրն ի ժամանակի եկն եւ կատարեաց եւ կրեաց զմահ վասն մեր:

Չորրորդ. զի սերմն ծածկի ի սիրտ երկրի, սոյնպէս եւ Տէր մեր ծածկեցաւ վիմով ի սիրտ երկրի:

Հինգերորդ. զի նախ հերկի երկիր եւ ապա սերմն սերմանի, սոյնպէս եւ զերեզման Տեառն նախ փորեալ ի սոմնասայ եւ յետոյ անդ եղաւ Տէրն:

Վեցերորդ. զի նախ մեռանի սերմն եւ ապա աճէ, սոյնպէս եւ Տէր մեր՝ բանական Հոգին բաժանեցաւ ի մարմնոյն եւ ապա յարուցեալ ձգեաց զամենեսեան առ ինքն:

Եւթներորդ. զի սերմն նախ զարմատն ի ներքս տարածէ ի սիրտ երկրի եւ ապա զգլուխն արտաքս բերէ, սոյնպէս եւ Տէր մեր նախ զդժոխս աւերեաց եւ անդ ներգործեաց զգաւրութիւն իւր՝ ազատելով զամենեսեան:

Ութերորդ. զի թէպէտ մի է հատ սերմանն, որ անկանի յերկիր, այլ ունի զաւրութիւն, ծղաւտ եւ ծունկս հանել եւ անտի զհասկն, սոյնպէս եւ Տէր մեր մի անհատ մարդ եղեւ եւ այնպէս⁴ չարչարեցաւ, այլ Աստուած էր ի մարմնի միացեալ, որ ունէր զգաւրութիւն Աստուածութեան կատարեալ, որ եւ կապեաց զսատանայ եւ քակեաց զդժոխս, ելոյժ զմահ եւ զապականութիւն եւ զայլն:

¹ A կոչի

² A B ի կենդանութեան

³ A չէք

⁴ C այնչափ

Ինններորդ. զի նախ ծաղկի եւ յետոյ ապա կատարի պտղով, սոյնպէս եւ Տէր մեր ծաղկեցաւ յարութեամբն եւ եբեր պտուղ զհաւատացեալքս:

Տասներորդ. զի մի հատն բազում արդիւնս առնէ ի հասկ, ի ճուղք, ի տերեւ եւ յայլսն, սոյնպէս եւ թաղելով Տէրն մարմնով զմեռեալս յարոյց եւ հոգով զհոգիսն ազատեաց եւ եհան յերկինս եւ ապա յետոյ հեթանոսք հաւատացին ի Քրիստոս, եւ սոյնպէս բազում արդիւնս արար, վասն այնորիկ ասէ. «Եթէ ոչ հատն ցորենոյ անկեալ¹ [յերկիր մեռանիցի], ինքն [միայն կայ], ապա եթէ մեռանիցի², բազում [արդիւնս առնէ]» (Յովհ. ԺԲ 24):

Ջկնի այսմ յաւժարեցուցանէ Քրիստոս զայլս ի հետեւումն չարչարանաց իւրոց.

Բան. «Որ սիրէ զանձն իւր, արձակէ զնա» (Յովհ. ԺԲ 25):

Մեկնութիւն. Աստ գիտելի է, զի սիրել զոմն է նմա բարի ինչ կամիլ³ եւ եթէ բարին⁴ այն է ճշմարտապէս եւ պարզ բարի, որպէս բարութիւն հոգեւոր, յայնժամ սէր նորա է ստոյգ եւ կատարեալ: Եւ դարձեալ՝ է բարի, որ ոչ է ճշմարիտ, այլ անկատար եւ ժամանակաւոր, որպէս մարմնաւոր բարութիւնք:

Եւ սոյնպէս վարդապետք զբանս զայս երկու յեղանակաւ մեկնեն:

Վասն առաջնոյն սոյնպէս. որ սիրէ զանձն իւր ճշմարիտ եւ հոգեւոր, արձակէ զնա, այսինքն՝ ոչ երկնչի աստ համբերութեամբ տանել զվիրտս վասն Քրիստոսի, որպէս ասեն վարդապետք, եթէ կամիս զկեանս ունել ընդ Քրիստոսի, մի՛ երկնչիր մեռանել վասն Քրիստոսի: Եւ արձակելն ի մեր թարգմանս յայլ լեզուս կորուսանել է, զի կերպիւ ինչ կորնչի այսմ կենաց, յորժամ բաժանի հոգին ի մարմնոյն:

Երկրորդ. մեկնի բանս այս հակառակ առաջնոյն, սոյնպէս՝ որ սիրէ զանձն իւր ոչ ճշմարիտ սիրովն, այլ հետեւութեամբ աշխարհիս, կորուսցէ զնա, այսինքն՝ անէ զնա երթալ ի կորուստ դժոխոցն, վասն այն ասեն վարդապետք՝ մի՛ սիրեր⁵ զանձն քո, զի մի կորուսցես, այսինքն՝ մի՛ սիրեր զանձն քո ի կեանս յայս, զի մի կորուսցես⁶ զկնի այսմ կենաց:

¹ C *չէք*

² B *չէք*

³ B բարի ինչ կամ իրս

⁴ A բանիս

⁵ B C սիրել

⁶ C *չէք* այսինքն ... կորուսցես

Եւ արձակելն նախ արտաքս հեռացուցանելն է ի կենաց, որպէս ասէ մեկնիչդ: Երկրորդ. լայն եւ արձակ ընթանալն է, որպէս այլուր ասաց:

Բան. «Եւ որ ատէ զանձն իւր յաշխարհիս» (Յովհ. ԺԲ 25):

Մեկնութիւն. Նախ ասաց. «Որ սիրէ զանձն իւր յայսմ աշխարհիս¹, նա կորուսանէ ի հանդերձեալն, եւ որ ատէ աստ, ի հանդերձեալն գտանէ: Եւ ատելն կատարեալ ատելութիւն է, որ եւ ճշմարիտ սէր ասի, այն է, որ մարդ ի բաց հատանէ զանձն ի մեղաց եւ ի պատճառէ մեղաց, եւ զկիրս չարչարանացն Քրիստոսի կրեսցէ, որպէս ասէ մեկնիչդ:

Եւ զկնի ցուցանէ Քրիստոս զպատճառ հետեւելոյ չարչարանացն Նորա՝ ասելով.

Բան. «Եթէ ոք զիս պաշտիցէ², զկնի իմ եկեսցէ» (Յովհ. ԺԲ 26):

Մեկնութիւն. Որպէս թէ ասել՝ պարտ է, զի պաշտաւնեայն հետեւեսցի Տեառն իւրոյ: Եւ կրկին է հետեւելն. աստ՝ մտաւք եւ գործաւք, եւ անդ՝ ի կեանսն փառաւք, որպէս ասէ մեկնիչդ:

Եւ զկնի ցուցանէ զվարձս հետեւմանն.

Բան. «Եւ ուր եսն եմ, անդ եւ պաշտաւնեայն իմ եղիցի³» (Յովհ. ԺԲ 26):

Մեկնութիւն. Բարւոք ասէ. «Ուր եսն եմ», եւ ոչ ասէ՝ ուր լինելոցն եմ, զի Քրիստոս ըստ Աստուածութեան երանութիւն է հոլութեամբ, այլեւ ըստ մարդկութեան երանելի է՝ հոգևով եւ մարմնով միաւորեալ ի Բանն Աստուած: Դարձեալ՝ ուր եւ անդ ասելն ոչ միայն զերանութիւն, այլեւ զտեղիքն յերկինս նշանակէ, զոր ճշմարիտ եւ կատարեալ պաշտաւնեայքն ընդունելոց են ի Քրիստոսէ:

Բան. «Եթէ ոք զիս պաշտիցէ⁴, պատուեսցէ զնա Յայրն իմ» (Յովհ. ԺԲ 26):

Մեկնութիւն. Երեք ինչ ցուցանէ բանս.

Նախ՝ թէ որպէ՞ս պաշտի Քրիստոս:

Ասեն վարդապետք, եթէ պաշտել զՔրիստոս է հաւատով, եւ սիրով սպասաւորել նմա⁵ իբրեւ Աստուծոյ, եւ Նորա պատուիրանացն հնազանդիլ⁶ սրտիւ եւ գործով:

Երկրորդ. Թէ վասն է՞ր ի Յաւրե ասէ:

¹ A յաշխարհիս յայս

² B Եթէ ոք պաշտիցէ, C պաշտեսցէ

³ A չիք իմ եղիցի

⁴ B C պաշտեսցէ

⁵ A չիք

⁶ B C հնազանդել

Ասեմք վասն երից. նախ՝ զի սպասաւորէ Հաւր եւ Քրիստոսի¹ ի միասին: Երկրորդ. զմիակամութիւն ընդ Հաւր ցուցանէ: Երրորդ. զի որքան մեծագոյն է պատուողն, այնքան մեծ ասի պատիւն, իսկ պատիւս այս յԱստուծոյ լինի:

Երրորդ. թէ որպէ՞ս պատուի:

Ասեմք, թէ պատուելի արասցէ աստ եւ անդ, զի ի կեանս յայս մարդ մարդոյ պատիւ առնէ ի վկայութիւն առաքինութեան, իսկ անդ պատուի մարդ յԱստուծոյ ի վարձս առաքինութեան:

Այսքան առ այս:

Զկնի այսմ ճառէ, թէ Քրիստոս որպէ՞ս² փառաւորեցաւ յԱստուծոյ Հաւրէ:

Բան. «Բայց այժմ անձն իմ խռովեալ է» (Յովհ. ԺԲ 27):

Մեկնութիւն. Բանս այս յերկուս բաժանի. նախ՝ աստ դնէ զխնդրուածքն փառաց: Երկրորդ. զխոստումն փառաց, անդ՝ «Եկն բարբառ յերկնից» (Յովհ. ԺԲ 28):

Վասն առաջնոյն զիտելի է, զի Քրիստոս զճշմարիտ մարդկային բնութիւն իւր³ յայտնելով ցուցանէ զտենչումն զգայական մասինն՝ ասելով. «Բայց այժմ⁴ անձն իմ⁵ խռովեալ է» (Յովհ. ԺԲ 27):

Աստ հինգ բան ցուցանէ. նախ՝ ընդդէմ Ապողինարի, որ ասէր, թէ հոգի եւ միտք ոչ ունի Քրիստոս: Աստ անձն զհոգին ասէ եւ խռովիլ ի միտս:

Երկրորդ. ընդդէմ նոցա, որք առ աչաւք ասեն զչարչարանսն⁶, զի Քրիստոս զայլս յաւժարեցոյց հետեւել մահուան⁷ իւրոյ: Եւ զի մի ասիցեն, թէ դու աներկիւղ ես ի մահուանէ եւ ոչ զգաս զչարչարանսն⁸, վասն այն Քրիստոս այսմ կարծեաց հակառակ յիշեաց զխռովութիւն հոգւոյ իւրոյ, որպէս յայտ է ի մեկնիչդ:

Երրորդ. իր ինչ խռովի⁹, յորժամ շարժի, եւ ըստ այսմ¹⁰ ծով, զի յուզեալ եւ¹¹ խռովեալ կոչի, իսկ ի Քրիստոս, զի Աստուածութիւն թոյլ տայր զգայական մասինն առնել, զոր ինչ յատուկ էր

¹ A Քրիստոսի եւ Հաւր

² B C **չիք**

³ A մարդկութիւն իւր

⁴ A **չիք**

⁵ A **չիք**

⁶ A զչարչարանս

⁷ B C մահուն

⁸ A զչարչարանս

⁹ B խռովիլ ասէ, C խռովիլ ասի

¹⁰ B այնմ

¹¹ A B **չիք**

նմա առանց մեղաց: Եւ աստ, յորժամ մերձեցաւ չարչարանքն Քրիստոսի, զգայական յաւժարութիւն, որ պիտակ կամք կոչի, շարժեցաւ յերկիւղ, վասն բնական կրիցն՝ սոսկալ եւ քստմնել, եւ գայս կոչէ աստ խռովութիւն հոգւոյն: Յո՞ր ժամ. «Այժմ անձն իմ խռովեալ է», այսինքն՝ նեղեալ եւ տրտմեալ վասն մերձաւոր չարչարանացն:

Չորրորդ. գիտելի է, զի այս երկիւղ եւ տրտմութիւն առաւել էր ի Քրիստոս վասն երից. նախ՝ զի գիտէր ստուգապէս ի Հաւրէ ի մահ տուեալ: Երկրորդ. զի ինքն կամաւ եկն: Երրորդ. տեսանէր զհրէայսն ամենեւիմբ յաւժար ի չարչարել զնա: Իսկ մեք յայնժամ զգամք եւ ցաւիմք, յորժամ ցաւն զգալապէս ի մեզ հասանէ, իսկ Տէրն յառաջագոյն գիտէր:

Հինգերորդ. գիտելի է, զի տրտմեցաւ Քրիստոս վասն չորից. առաջին՝ յորժամ կամէր Քրիստոս աղաւթել առ Հայր, նախ տրտմեցաւ ըստ սովորութեան մարդկան, յորժամ կամին իր ինչ խնդրել նախ զտրտմութիւն յայտնեն: Երկրորդ. տրտմեցաւ վասն կորստեան անհաւատիցն առ խաչին եւ որք յետոյ: Երրորդ. տրտմեցաւ, զի մի ուրուական, այլ ճշմարիտ չարչարանս եւ ճշմարիտ մարմին ցուցցէ, որով ճշմարիտ փրկութիւն լինի ներգործեալ: Չորրորդ. տրտմեցաւ, զի զտրտմութիւն նախահաւարն եւ զբնութեանս կրեացէ եւ բարձցէ:

Եւ զկնի այսմ աղաւթքն Քրիստոսի դնի առ Հայր.

Բան. «Եւ զինչ ասացից» (Յովհ. ԺԲ 27):

Մեկնութիւն. Ջբանս գայս վեց կերպիւ մեկնեն վարդապետք. նախ՝ որպէս ասէ մեկնիչդ. ոչ թէ հրաժարելով մաղթէ զչարչարանս խաչին, այլ զի մի խափան լիցի փրկութեան աշխարհի: Նախ ի հաստատութիւն հաւատացելոց, եւ երկրորդ. զի բարձցէ զկարծիս առ աչաւք ասացողացն, որպէս ցուցաւ: Իսկ ասելն. «Վասն այսորիկ եկի», զկամաւոր գալն ի չարչարանս: Եւ դարձեալ՝ խրատէ զմեզ յաւժարութեամբ կրել զտրտմականս, որ վասն փրկութեան մերոյ է եւ վարձուց հատուցման, որպէս յայտ է ի մեկնիչդ: Երկրորդ. ոմանք մեկնեն. «Եւ զի՞նչ ասացից» իբրու ասել, թէ ի զգայական յաւժարութեանցս գայս խնդրուածք արարից:

Բան. «Եթէ Յայր ասրեցո՞ գիս ի ժամանակէ աստի յայսմանէ» (Յովհ. ԺԲ 27):

Մեկնութիւն. Այսինքն՝ փրկեա՛ զիս ի մերձակայ չարչարանացս, բայց ըստ¹ բանական կամացն, որ միացեալ էր ի կամս Բանին, որ ամենեւիմբ տիրէր ի վերայ զգայական մասինն, կամէր

¹ A վասն

չարչարիլ վասն հնազանդութեան Հաւր եւ վասն փրկութեան մարդկան, վասն այն զկնի ասէ.

Բան. «Այլ վասն այնորիկ եկի ի ժամս յայս» (Յովհ. ԺԲ 27):

Մեկնութիւն. Որպէս թէ ասել. «Վասն այն եկի յաշխարհ, զի չարչարեցայց»: Դարձեալ՝ վասն այն եկի ի ժամս, զի զկամս Հաւր կատարեցից: Դարձեալ՝ վասն այնորիկ եկի ի չարչարանս, զի զմարդիկ փրկեցից: Այս երկրորդ միտք:

Երրորդ. Ոսկեբերանն ասէ. «Եւ զի՞նչ ասացից, թէ Հայր, ապրեցո՛ր զիս», այսինքն՝ ոչ ինչ կարեմ ասել, խնդրելով գերծումն ի մահուանէ, զի վասն այն եկի ի ժամս յայս, որպէս թէ ասել՝ «Ես խռովեալ ոչ ասեմ զայս՝ առ ի խոյս տալոյ ի մահուանէ»:

Չորրորդ. ասեն ոմանք, եթէ զի՞նչ ասացից, եթէ ոչ առ յուսուցանել¹ զխորհրդական անդամս իմ, զի Քրիստոս աղաւթեաց առ ի տալ մեզ աւրինակ աղաւթից:

Հինգերորդ. ասեն այլք, եթէ զի՞նչ ասացից, այսինքն՝ զո՞վ կարդացից, եթէ ոչ զՀայր, որոյ զկամս նորա նախ դնեմ, քան զկամս² իմ, վասն այն եկի ի ժամս յայս, որպէս զի ըստ կամացն Հաւր չարչարիմ: Եւ այս ոչ ցուցանէ երկու կամք ի Քրիստոս, որպէս մինն խնդրէ ազատիլ ի մահու եւ մինն կամի զինքն ի մահ, այլ մի է կամք բանական հոգւոյն ընդ կամս բանին միացեալ, որով խնդրէր մեռանիլ եւ նոյն կամքն թոյլ ետ զգայական յաւժարութեան խնդրել ազատիլ, զի միով կամաւքն խնդրէր ի Հաւրէ զգայականաւն ոչ մեռանիլ եւ բանականաւն՝ մեռանիլ:

Վեցերորդ. դարձեալ ասէ նոյն վարդապետն, թէ Քրիստոս յորժամ եցոյց զխռովութիւն Իւր, ասէ. «Ձի՞նչ ասացից», այսու զմեզ ուսուցանելով, թէ յորժամ զայսպիսի խռովութիւն կրեմք, ոչ է պարտ յուսահատիլ կամ անյուսութեամբ ինչ բարբառել, այլ առ Հայր դիմել եւ ի Նա յուսալ:

Եւ աստ լինի կրկին հարց. Վասն է՞ր աղաւթեաց Քրիստոս, թէ՛ Հայր, ապրեցո՛ր զիս, զի ստոյգ գիտէր, զի այն ոչ լինէր, եւ դարձեալ՝ ոչ կամէր զայն լինել:

Պատասխան³. նախ ասեմք, եթէ⁴ աղաւթեաց Քրիստոս ոչ ազատ կամաւք զայն խնդրելով, այլ զգայական յաւժարութիւն ցուցանելով, որպէս ասացաք: Դարձեալ ասեմք. թէպէտ ստոյգ գիտէր զչարչարանսն իւր նախասահմանեալ յիւրում Աստուածութենէն եւ ընկալեալ ի բանական կամս իւր, սակայն աղաւ-

¹ A B C առ ի յուսուցանել

² A զկեանս

³ C չեք

⁴ A թէ

թեաց վասն երկու պատճառի. նախ՝ զի ցուցցէ զյաւժարութիւն մարմնոյն, զի քստմնէր եւ սոսկայր ի մահուանէ եւ այնու ցուցցէ, զի ճշմարիտ մարդ է: Երկրորդ. զի ուսուսցէ զմեզ, թէպէտ իր ինչ լինիցի ընդդէմ յաւժարութեան մարմնոյ մերոյ, սակայն պարտ է զայն ընտրել բանական կամաւք, թէ գիտեմք, զի կամքն Աստուծոյ է¹:

Երկրորդ հարց. Վասն է՞ր Քրիստոս երկեալ ի մահու, զի բազում մարտիրոսք համարձակ եւ առանց երկիւղի դիմէին ի մահ:

Պատասխան². Այս մեծութիւն բնական երկիւղիս եղեւ ի Քրիստոս վասն չորս պատճառի. նախ՝ զի Քրիստոսի զգայական բնութիւն ամենեւին յինքն թողեալ եղեւ, զի արդարապէս հատուցէ զբազմադիմի եւ զմեծագոյն մեղս մարդկային սեռի, զի եթէ³ Քրիստոսի մարմնոյն տուեալ էր մխիթարութիւն յազգմանէ բանական եւ յաստուածային զաւրութենէն, որպէս մարտիրոսացն լինէր ի մխիթարութիւն նոցա եւ բարձրութիւն հաւատոյն, յայնժամ Քրիստոսի չարչարանքն ոչ լինէր դժուարագոյն եւ ոչ կատարեալ հատուցումն: Երկրորդ պատճառ⁴. զի Քրիստոս էառ զմարդկային հոգին եւ զմարմինն կատարելապէս, սոյնպէս գտրտմութիւն հոգւոյն եւ զերկիւղ մարմնոյն էառ, զի կատարեալ լիցի մարդկութիւն: Երրորդ պատճառ. թէպէտ Քրիստոս կարէր զայս ծածկել յինքեան կամ խափանել, կամ նուազ ցուցանել, սակայն պատշաճ էր գտրտմութիւն եւ զերկիւղն իւր յայտնել ի մեզ, նախ՝ զի ցուցցէ զճշմարիտ մարդկութիւն, երկրորդ՝ զսաստկութիւն չարչարանաց նորա, երրորդ՝ զմեծութիւն սիրոյն առ մեզ, չորրորդ՝ յաւրինակ⁵ քրիստոսնէից արար, զի ոմանք զարհուրին ի ժամանակի մահուանն, եւ այնպիսին ոչ է մեղք, եթէ ըստ բանաւորութեան չափեալ լինի:

Ձկնի աղաւթէ՛ ասելով.

Բան. «Հայր, փառաւորեա՛ զանուն քո» (Յովհ. ԺԲ 28):

Մեկնութիւն. Չորս բան էր աղաւթից. առաջին՝ գտրտմութիւն ցուցանէր: Երկրորդն⁶ զերկիւղն զգայական մասինն: Երրորդն⁷ զմահ փրկութեան մարդկան: Չորրորդն⁸ զփառս անուանն:

¹ A չիք

² A չիք

³ A թէ

⁴ A չիք պատճառ

⁵ A B C ի յաւրինակ

⁶ A երկրորդ

⁷ A երրորդ

⁸ A չորրորդ

Եւ գիտելի է, որպէս ասացաւ ի վերոյ, որ ոք հաւասարի Աստուծոյ տէրութեամբ եւ թագաւորութեամբ, Աստուած է, իսկ Քրիստոս սոյնպէս հաւասարի Աստուծոյ տէրութեամբ եւ թագաւորութեամբ, ապա ուրեմն Քրիստոս Աստուած է: Եւ թագաւորութիւն Քրիստոսի ցուցանի չորիւք, երեքն ասացաւ՝ նստելովն ի վերայ յաւանակի, չորրորդն այս է՝ հայրական փառաւորութեամբ, որպէս ասէ. «Յայր, փառաւորեա՛ գՈրդի քո»: Դարձեալ գիտելի է, որպէս ասէ սուրբն Կիւրեղ. «Եթէ Յայր անունն առաւել փառաւոր է քան զԱստուածն, զի Աստուածն ասել բազմատութիւն ունի առ ստեղծուածս, իսկ Հայրն առ որդին ունի բազմատիւ առնչաբար, ապա ուրեմն Յայր անունն պատուոյ է կոչումն, քան՝ զԱստուած, նոյնպէս զՔրիստոս Որդի Աստուծոյ ասելն պատուով է¹, քան զԱստուած ասելն, զի Որդին Աստուծոյ զբնութեամբ Աստուածն ցուցանէ, իսկ Աստուածն հոմանունն է, նոյնպէս իմասցիս եւ վասն Հոգւոյն Աստուծոյ: Իսկ բանս, որ ասէ. «Հայր, փառաւորեա՛ զանուն Քո», այսինքն՝ զայն արա, որով յայտնեսցի փառք անուանդ Քում, այսինքն՝ զչարչարանս Որդւոյ Քո, զի Հայր փառաւորի ի չարչարանսն Քրիստոսի եւ Որդին եւս սոյն² չարչարանաւք փառաւորեցաւ, զի նոյն է էութեամբն Որդի ընդ Հաւր»: Դարձեալ՝ յորժամ չարչարանքն Քրիստոսի տարածեցաւ ընդ ամենայն աշխարհս, քարոզութեամբ առաքելոցն, ի միասին սփռեցաւ ճանաչումն Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ, որպէս ասաց Քրիստոս. «Մկրտեցէք զամենայն հեթանոսս յանուն Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն [Սրբոյ]» (Մատթ. ԻԸ 19), որպէս³ յայտ է ի մեկնիչդ:

Այժմ ճառի խոստումն փառացն ի Հաւրէ.

Բան. «Եկն բարբառ» (Յովհ. ԺԲ 28):

Մեկնութիւն. Այս մասն յերիս բաժանի. նախ՝ ճառի բարբառոյն լինելութիւն: Երկրորդ. կարծեաց ժողովրդեանն զանազանութիւն, անդ. «Ժողովուրդն, որ կայր եւ լսէր» (Յովհ. ԺԲ 29): Երրորդ. Քրիստոսի մեկնութիւն⁴, անդ. «Պատասխանի ետ Յիսուս» (Յովհ. ԺԲ 30):

Վասն առաջնոյն գիտելի է, զի բարբառս այս ձեւացաւ եւ յաւաւորեցաւ ի Սուրբ Երրորդութենէն, վասն զի ամենայն արտաքուստ ներգործութիւնք անբաժ են Սուրբ Երրորդութեան, սա-

¹ A պատուոյ է

² A այն

³ B C չիք ասաց Քրիստոս ... եւ Դոգւոյն [Սրբոյ], որպէս

⁴ B C չիք անդ. «Ժողովուրդն ... Քրիստոսի մեկնութիւն

կայն բարբառս այս Աստուծոյ Հաւր ձայն ասի, զի Քրիստոս առ Հայր աղաւթեաց եւ նա պատասխանեաց:

Բան. «Եկն բարբառ յերկնից» (Յովհ. ԺԲ 28):

Մեկնութիւն. Նախ՝ ի Սուրբ Երրորդութենէն, որպէս ցուցաւ: Երկրորդ. յերկնից, այսինքն՝ յԱստուծոյ Հաւրէ: Երրորդ. յերկնից, այսինքն՝ յաւրոյս, որ ձեւացաւ: Իսկ բարբառն է բան յաւրաւոր կամ ձայն նշանական:

Բան. «Եւ¹ փառաւոր արարի, եւ դարձեալ փառաւոր արարից» (Յովհ. ԺԲ 28):

Մեկնութիւն. Այս բան է, զոր ասէ Պաւղոս յԵբրայեցիս. «Քրիստոս ոչ եղ շուք անձին իւրոյ» (տե՛ս Եբր. Ե 5), այսինքն՝ ոչ փառաւորեաց զինքն լինել քահանայապետ, այլ որ խաւսեցաւն առ նա եւ փառաւոր արար սքանչելեաւքն եւ վկայութեամբն, որ նախքան զչարչարանսն Քրիստոսի:

Եւ չորս եղեն փառաւորութիւնք նախքան զխաչն. առաջին՝ ի ծնունդն, երկրորդ՝ ի մկրտութիւն, երրորդ՝ ի Թաբաւր² լերինն, չորրորդ՝ սքանչելագործութեամբն:

Նոյնպէս եւ չորս փառաւորութիւնք³ յետոյ. նախ՝ ի վերայ Խաչին, երկրորդ՝ Յարութեամբն, երրորդ՝ Համբարձմամբն, չորրորդ՝ փառաւոր արար զնա ի խորհրդական մարմինս իւր, այսինքն՝ ի դարձն հեթանոսաց:

Առնթեր սմին ճառի զանազան կարծիք ժողովրդեանն.

Բան. «Ժողովուրդն, որ կայր եւ լսէր, ասէին՝ Որոտումն լինի⁴» (Յովհ. ԺԲ 29):

Մեկնութիւն. Մեկնիչդ ասէ, թէ խաւարեալ մտաւք կամէին փոփոխել զբարբառն. ոմանք որոտ ասէին, ոմանք՝ հրեշտակ խաւսեցաւ, ի հաճել զմիտս ժողովրդեանն, զի մի իմասցին, թէ Հայր խաւսեցաւ^{clxxxviii}: Իսկ այլ վարդապետք մեկնեն, թէ որք որոտումն ասեն, նոքա⁵ թանճրամիտք էին, միայն զհնչումն բարբառոյ լսէին եւ ոչ զնշանակութիւն, վասն այն համարէին որոտումն լինել, այսինքն՝ աննշանական հնչումն, իսկ ոմանք նրբատես գոլով իմացան նշանական ձայն գոլ:

Բան. «Կէսքն ասէին. “Հրեշտակ խաւսեցաւ ընդ նմա”» (Յովհ. ԺԲ 29):

¹ B C չիք

² B Թափօր

³ B C փառաւորութիւն

⁴ A չիք

⁵ A սոքա

Մեկնութիւն. *Սոքա զՔրիստոս սոսկ մարդ համարէին, վասն այն՝ հրեշտակ խաւսեցաւ ընդ Նմա, որպէս ի Սուրբ Գիրս երբեմն հրեշտակ խաւսեցաւ ընդ մարգարէսն:*

Այժմ զկնի մեկնէ զբարբառս զայս.

Բան. «Պատասխանի ետ Յիսուս եւ ասէ¹» (Յովհ. ԺԲ 30):

Մեկնութիւն. *Եւ այս մասն յերիս բաժանի. նախ՝ դնի առընթեր լուծումն ի Քրիստոսէ: Երկրորդ. դնի ներհակութիւն հրէիցն, անդ. «Պատասխանի ետ նմա ժողովուրդն» (Յովհ. ԺԲ 34): Երրորդ. Քրիստոսի պատասխանին, անդ. «Ասէ ցնոսա Յիսուս» (Յովհ. ԺԲ 35): Յառաջին մասն ցուցանէ Քրիստոս, թէ բարբառս այս ոչ էր աննշանակ հնչումն եւ ոչ որոտումն, որպէս ոմանց թուէր, այլ էր աստուածային ձայն առ ի ծանուցանել ժողովրդեանն, թէ ինքն Քրիստոս է ճշմարիտ Որդի Աստուծոյ, վասն այն վկայէ նմա յերկնից:*

Բան. «Պատասխանի ետ Յիսուս եւ ասէ. “Ոչ վասն իմ ինչ² եկն բարբառս, այլ վասն ձեր”» (Յովհ. ԺԲ 30):

Մեկնութիւն. *Բարբառս լինի առ յուսումն³ ումեմն, իսկ Յիսուս ոչ էր կարաւտ ուսման վասն երեք⁴ պատճառի. նախ՝ ըստ բոլորին. «Որպէս գիտէ զիս Յայր, գիտեմ եւ ես զՅայր» (Յովհ. Ժ 15), «Ես եւ Յայր իմ մի ենք» (Յովհ. Ժ 30), որպէս ցուցանէ մեկնիչդ: Երկրորդ. ըստ մասին ոչ էր կարաւտ ուսման, զի Յիսուս ըստ Աստուածութեան ոչ էր կարաւտ ուսանիլ յայլմէ եւ ոչ ըստ մարդկութեան, զի ի սկզբանէ յղացմանն⁵ իւրոյ միացեալ ի Բանն զամենայն⁶ կատարելապէս ճանաչէր՝ զանցեալն եւ զներկայս եւ զապագայիցն իրս: Երրորդ. Քրիստոս ստոյգ գիտէր, զի փառաւորելոց էր ի Հաւրէ ի չարչարանս իւր եւ զկնի չարչարանացն, վասն այն բարբառս այս ոչ եղեւ յուսումն⁷ Քրիստոսի:*

Այլ եղեւ յուսուցանել զմերձակայ ժողովուրդսն երեք կերպիւ. նախ՝ թէ որպէ՞ս եւ որքա՞ն մեծ եւ փառաւոր էր Քրիստոս առաջի Աստուծոյ Հաւր⁸: Երկրորդ. առ ի յածել զնոսա ի հաւատան Քրիստոսի: Երրորդ. ի յանդիմանութիւն նոցա, որք հակառակ կարծէին Հաւր, որպէս ասէ մեկնիչդ:

¹ A *չիք* եւ ասէ

² A *չիք*

³ A B C ի յուսումն

⁴ B չորս

⁵ A յղացման

⁶ B զամենայն

⁷ A B C ի յուսումն

⁸ B Հօր Աստուծոյ

Վասն Դատաստանի

Բան. «Այժմիկ դատաստան է աշխարհիս այսորիկ» (Յովհ. ԺԲ 30):

Մեկնութիւն. Աստ մեկնիչդ դատաստան աշխարհի գմարդկան եւ զսատանայի ասէ:

Եւ վեց իրս պիտոյ է դատաստանին, զոր աստ յիշէ մեկնիչդ. նախ՝ ժամանակն ասէ, նախ յետ վկայութեան Հաւր եւ ապա ժամանակ խաչին: Երկրորդ. տեղիքն դատաստանին, որ է խաչն քառաթեւ որպէս ի վերայ աթոռոյ բարձրացեալ: Երրորդ. դատաւորն, որ է ինքն Քրիստոս: Չորրորդ. դատախազքն, որ էր մարդկան ազգ եւ սատանայ: Հինգերորդ. վկայն, որ էր Հայր: Վեցերորդ. իրաւունք դատաստանին, զայդ ցուցանէ մեկնիչդ:

Եւ զի Քրիստոս մարդկան արար փրկութիւն, յայտ է ի չորից. նախ՝ զի զբնութիւն մարդկան էառ: Երկրորդ. զկիրան¹ կրելով, բաց ի մեղաց: Երրորդ. ի յատեան եմուտ վասն մեր, որպէս վոքիլ: Չորրորդ. զի զպարտս մեր ինքն Հատոյց, որպէս մարգարէն ասէ. «Տէր Հատուցէ ընդ իմ» (Սաղմ. ԾԼԵ 8), եւ Հատուցմունքդ, զոր կարգէ յերկար, է ինչ, զոր գործեաց Ադամ, եւ է, զոր դատապարտեաց Աստուած:

Դարձեալ՝ է կիրք հոգեւոր եւ է մարմնաւոր, այլեւ մասն եւ բոլոր, զոր ի մարմինն իւր կրելով Քրիստոս ազատեաց զմեզ, սոյնպէս² ասէ մեկնիչդ, իսկ այլ վարդապետք ասեն. «Այժմիկ դատաստան է աշխարհիս», այսինքն՝ մարդկան ազգի, զի չարչարանաւքն Քրիստոսի բաժանեցան հաւատացեալքն ի խստասիրտ անհաւատից:

Եւ այս բաժանումս կոչի դատաստան որոշման, զի երկուս է դատաստան Աստուծոյ. նախ՝ դատաստան որոշման, որ եղեւ առ խաչիւն Քրիստոսի: Երկրորդ. դատաստան հատուցման, որ լինելոց է ի վախճանի, որ ի միւս անգամ գալուստն պատժէ զչարս եւ վարձատրէ³ զսուրբս: Այս է ասելն. «Այժմիկ դատաստան է աշխարհիս այսորիկ», այսինքն՝ մերձեալ է ժամանակ որոշման հաւատացելոց ի յանհաւատից: Եւ գիտելի է, զի այլ ոմանք մեկնեն զբանս զայս ի վերջին դատաստանն, որ է հատուցումն չարեաց եւ բարեաց, եւ վասն որոշման չարեաց եւ բարեաց: Եւ սոյնպէս⁴ զանա-

¹ A զի զկիրան

² B այսպէս

³ A վարձաւորէ

⁴ B այսպէս

զանին սոքա երեքեանն¹, զի որոշումն հաւատացելոց եւ անհաւատից է ի կեանս յայս, եւ որոշումն չարեաց եւ բարեաց՝ յետ մահու, եւ հատուցումն չարեաց եւ բարեաց² է յետ յարութեան: Եւ սոյնպէս ասեն, թէ վերջին դատաստանն եւ որոշումն չարեաց եւ բարեաց սկսաւ ի ժամանակէ չարչարանացն Քրիստոսի, զի որպէս Քրիստոս մահուամբ արժանաւորեցաւ ունել զիշխանութիւն դատաստանին առ ի Հաւրէ, սոյնպէս³ մահուամբ իւրով արժանաւորեաց զընտրեալսն անջատել ի չարեացն եւ եհան զընտրեալսն յերկինս եւ զչարսն յայլ⁴ տեղիս, զի թէպէտ դատաստանն վերջին ոչ սկսաւ ի ժամանակէ չարչարանացն Քրիստոսի ըստ ներգործութեան, այլ ըստ պատճառին սկսաւ, զի Քրիստոս վասն չարչարանացն արժանաւորեցաւ դատաւոր լինել: Եւ դարձեալ՝ յայնմ հետէ սկսաւ բաժանել զչարս եւ զբարիս մասնաւոր ազատութեամբ ի սատանայէ եւ ի չար մարդկանէ, վասն այն ասաց Քրիստոս. «Այժմիկ դատաստան է աշխարհիս այսորիկ»: Դարձեալ՝ սոյնպէս մեկնեն. «Այժմիկ⁵ դատաստան է աշխարհիս այսորիկ⁶», այսինքն⁷ վասն աշխարհիս այսորիկ, ըստ այնմ. «Զի աստուածային հրամանաւն ազատեաց Քրիստոս զաշխարհս ի սատանայի իշխանութենէն, զոր ունէր առ ի փորձել զմարդիկ» (հմմտ. Ա Յովհ. Գ 8), որպէս ասէ.

Բան. «Այժմիկ⁸ իշխան աշխարհիս այսորիկ⁹ ընկեսցի արտաքս» (տե՛ս Յովհ. ԺԲ 31):

Մեկնութիւն. Սատանայ այսմ¹⁰ աշխարհիս իշխան կոչի, ոչ թէ տէր է գոյացութեան աշխարհիս, այլ մարդկան, որ ըստ աշխարհի վարին եւ ծառայեն մեղաց, եւ զյոյս եւ զսէր իւրեանց միայն յաշխարհի դնեն:

Եւ չորից իրաց իշխան էր. նախ՝ մահու, երկրորդ՝ տանջանաց հոգւոց, եւ այս երկուցս բռնութեամբ տիրէր, զի հրամանաւն Աստուծոյ էր: Երրորդ՝ իշխան էր մեղաց: Չորրորդ՝ զանազան կռապաշտութեանց, եւ այս երկուցս փորձելով իշխան էր, զի ինքեան կամաւքն էր:

¹ B երեքեան

² A չեք չարեաց եւ բարեաց

³ B այսպէս

⁴ B C ի յայլ

⁵ A այժմ

⁶ A չեք

⁷ C չեք

⁸ A այժմ

⁹ A չեք

¹⁰ C յայսմ

Եւ երեք կերպիւ արտաքս անկաւ յիշխանութենէն չարչարանաւքն Քրիստոսի. նախ՝ բացեալ եղեւ դուռն երկնից, եւ սատանայ ոչ կարէ արգելուլ զհոգիս ընտրելոց, որպէս յառաջագոյն առնէր, զի յորմէ հետէ ասաց Քրիստոս. «Յայր, ի ձեռս քո աւանդեմ զհոգի իմ» (Ղուկ. ԻԳ 46), այսինքն՝ զհոգի իմ հաւատացելոցն եւ իմ ազգակցացն, սատանայ խափանեցաւ ի տանջանս տանելոյ զհոգիսն: Երկրորդ. զի Աստուած յառաջագոյն թոյլ ետ սատանայի փորձել զմարդիկ առ ի կրթութիւն ընտրելոցն, իսկ չարչարանաւքն Քրիստոսի յոյժ նուազեցաւ իշխանութիւն նորա եւ կապեցաւ սատանայ զհազար ամ, զի ոչ կարէ փորձել զմարդիկ որպէս յառաջն: Երրորդ. ի վախճանի աշխարհի կատարելապէս արտաքս մերժեսցի ի դժոխս եւ յայնժամ ընտրեալքն ամենեւին ազատին ի մեղաց, եւ երկոքին սոքա, այսինքն՝ տանջանքն սատանայի եւ ազատիլ ընտրելոց մասնաւորապէս սկիզբն առին ի մահն Քրիստոսի, որպէս ասէ բանս. «Այժմիկ իշխան աշխարհիս ընկեսցի արտաքս¹», այսինքն՝ այժմ եղիցի չարչարանքս իմ, որ պատճառ է արտաքսելոյ զսատանայ ի դժոխս եւ ազատման ընտրելոցն ի վախճանի աշխարհիս, վասն այն ասէ զկնի.

Բան. «Եւ յորժամ² ես բարձրացայ յերկրէ³, զամենեսին ձգեցից առ իս⁴» (Յովհ. ԺԲ 32):

Մեկնութիւն⁵. Չորս կերպիւ է բարձրանալն ի խաչին. նախ՝ ըստ ճառին խաչն բարձրացեալ էր յաւդս ի բարձր տեղւոջ, թէպէտ պատուանդանն յերկրի էր: Երկրորդ. բարձրացաւ ի խաչն առ ի հալածել զիշխան աւդոյս: Երրորդ. բարձրանալ ասի ի խաչն⁶, որպէս սանդղաւք⁷ յերկինս ելանել: Չորրորդ. բարձրանալ ասի նշանաւքն ի վերայ խաչին եւ թագաւորել ի վերայ հեթանոսաց, որպէս ասէ Պաւղոս ի⁸ Փիլիպպեցիսն. «Հնազանդ եղեւ Հաւր մահու չափ եւ մահու խաչի, վասն որոյ⁹ եւ Աստուած զնա առաւել բարձրացոյց, - եւ այլն մինչեւ, - ամենայն լեզու խոստովան լիցի¹⁰» (տես Փիլիպ. Բ 11): Եւ խաչիւն Քրիստոս զամենեսեան ձգեաց առ ինքն, այսինքն՝ հաւատովն, եւ դարձեալ՝ սիրովն, զի

¹ A չիք

² B C չիք

³ A չիք

⁴ A չիք առ իս

⁵ A չիք

⁶ A չիք ի խաչն

⁷ A սանդղաւք

⁸ B C չիք

⁹ A վասն այն

¹⁰ A չիք

սէրն, զոր եցոյց Քրիստոս խաչիւն մարդկային ազգի, յոյժ ձգէ զմարդիկ առ Քրիստոս:

Հարց. Վասն է՞ր ասէ զամենեսեան, զի բազումք են անհաւատք յաշխարհի:

Պատասխան. Նախ՝ զի յիւր կողմանէն վասն ամենեցուն խաչեցաւ, այլ նոքա անձնիշխան կամաւք ոչ հաւատացին: Երկրորդ. ցուցանէ այնու զբոլոր բազմութիւն ընտրելոցն եւ իբրեւ¹ յոչ ինչ գրելով² զչարս:

Այժմ զկնի աւետարանիչս մեկնէ զբանն Քրիստոսի.

Բան. «Ձայս ասեր, նշանակեալ, թէ որով մահու մեռանելոց իցէ»

(Յովհ. ԺԲ 33):

Մեկնութիւն. Չորս կերպիւ նշանակէ զմահն Քրիստոսի. նախ՝ ցուցանէ, թէ խաչիւն էր մեռանելոց եւ ոչ այլ ինչ իրաւք, որպէս մարգարէքն մեռան: Երկրորդ. ցուցանէ³, թէ կամաւ մեռանէր եւ ոչ՝ ակամայ, որպէս ամենայն մարդիկ: Երրորդ. ցուցանէ, թէ արագ յառնելոց էր եւ զհաւատացեալսն⁴ առ ինքն ձգէր: Չորրորդ. ցուցանէ, թէ մահն Քրիստոսի կեանք եղեւ հաւատացելոց, որք ձգեցան առ Նա, որպէս ասէ մեկնիչդ: Եւ տե՛ս զաղաւթսն Քրիստոսի, զի չորս բան էր, նոյնպէս եւ բարբառն Հաւր չորս էր, որ փառաւոր արար նախքան զխաչն եւ յետ⁵ խաչին, այլեւ չորս էր մեկնութիւն Քրիստոսի, զոր ուսոյց, եւ չորս կերպիւ նշանակէ աւետարանիչս զմահն Քրիստոսի:

Այսքան առ այս:

Յետ այսորիկ ճառէ զհակառակութիւն հրէից.

Բան. «Պատասխանի ետ նմա ժողովուրդն. “Մեք լուսք յաւրիմաց, եւ թէ⁶ Քրիստոսն յաւիտեան կայ⁷”» (Յովհ. ԺԲ 34):

Մեկնութիւն. Աւրէնք յատկապէս զհինգ⁸ գիրքն Մովսիսի կոչէին⁹, այլ հասարակ անուամբ զբոլոր Հին Կտակարանքն աւրէնք կոչէին, որպէս աստ, զի մարգարէքն ցուցանեն զյաւիտեանակալութիւն Քրիստոսի, զի Եսայի յիններորդ գլուխն գրեալ է. «Եւ անուն կոչեսցի նմա սքանչելի խորհրդակից, Աստուած, հզաւր, Հայր հանդերձելոյ աշխարհին, եւ խաղաղութեան նորա չիք սահ-

¹ Բ իբր

² Բ կրելով

³ Բ ցուցանէ

⁴ Բ երագ յառնէր եւ զհաւատացեալս, Ը զհաւատացեալս

⁵ Ը Բ յետոյ

⁶ Ը թէ

⁷ Ը **չիք** յաւիտեան կայ

⁸ Ը հինգ

⁹ Ը կոչին

ման» (տե՛ս Եսայի Թ 6-7): *Եւ Դանիէլ յեւթն. «Իշխանութիւն նորա իշխանութիւն յաւիտենական»* (Ռան. Դ 31), որ ոչ անցանէ, եւ թագաւորութիւն նորա ոչ եղծանիցի: *Եւ դարձեալ Միքիայ յեւթներորդ. «Ի քէն ելցէ ինձ [լինել] իշխան Իսրայէլի եւ ելք նորա ի սկզբանէ աւուրցն յաւիտենից»* (տե՛ս Միքիա Ե 2): *Եւ սոյնպիսի մնացականութիւն ներհակ երեւի մահուանն Քրիստոսի¹, վասն այն ասեն.*

Բան. «Եւ դու զիա՞րդ ասես, թէ պարտ է բարձրանալ Որդւոյ մարդոյ²» (Յովհ. ԺԲ 34):

Մեկնութիւն. *Այսինքն՝ մեռանիլ ի խաչ: Եւ տե՛ս զնենգութիւն, զի այսու կամէին ցուցանել, թէ Քրիստոս ոչ իցէ Աստուած, իբր թէ դու ասես վասն քո մեռանել, ուրեմն ոչ ես Քրիստոս, զի Քրիստոսն յաւիտեան կայ³, իսկ թէ վասն այլոյ ումեմն խաւսիս, ասա մեզ:*

Բան. «Ո՞վ է այն որդին մարդոյ» (Յովհ. ԺԲ 34):

Մեկնութիւն. *Թէպէտ Քրիստոս աստ ոչ կոչեաց զինքն որդի մարդոյ, սակայն ի յայլ տեղիս բազում լսել⁴ էին, որպէս յայտ է ի մեկնչէդ:*

Հարց. *Ուստի՞ իմացան հրէայքն, թէ բարձրանալն զխաչին նշանակ է:*

Պատասխան. *Յերից. նախ՝ յայնմանէ, որ ասաց. «Որպէս բարձրացոյց Մովսէս զաւձն յանապատին, նոյնպէս բարձրանալ»* (տե՛ս Յովհ. Գ 14) *եւ այլն: Երկրորդ. ասէ Ոսկերերանն. «Եթէ այսու յայտ է, զի հրէայքն բազում բանս կարէին իմանալ, զոր Քրիստոս առակաւ խաւսէր, զի բարձրանալովն իմացան զմահն»:* Երրորդ. *ասեն ումանք, թէ յայնժամ ի մէջ հրէիցն առակաւ ի խաչ հանելն բարձրանալ ասիւր, եւ դեռեւս սոյնպէս խաւսին մարդիկ, զի յորժամ նզովեն զոք, ասեն՝ ոչ թէ բարձրանայիր, այսինքն՝ կախեալ լինէիր:*

Ջկնի ճառէ զպատասխանին Քրիստոսի, զի թէպէտ ասեն սոքա, թէ Քրիստոսն յաւիտեան կայ⁵, սակայն ոչ կատարեալ ճանաչեն զՔրիստոս:

Բան. «Ատ ցնոսա. “Փոքր մի ժամանակ լոյսն ընդ ձեզ է”» (տե՛ս Յովհ. ԺԲ 35):

¹ B C մահուան

² A չիք Որդւոյ Մարդոյ

³ B կեայ

⁴ B լսեալ

⁵ B կեայ

Մեկնութիւն. Քանզի սոքա ոչ իմանային, թէ Քրիստոսի մահն եւ չարչարանքն զոյգ կարէ գոլ ընդ յաւիտենականի Աստուածութեան, սակայն Սուրբ Գիրք զերկուսն դնեն, այսինքն՝ զմահն Քրիստոսի եւ զյաւիտենականութիւն Նորա: Վասն յաւիտենականութեան ցուցաք, իսկ վասն չարչարանացն գրէ Եսայի յիսուներորդ գլուխն. «Իբրեւ զոչխար ի սպանդ վարեցաւ եւ իբրեւ զորոջ առաջի կտրչի»¹ (Եսայի ԾԳ 7): Եւ վարդապետքն հրէից զյիսուներորդ գլուխդ բոլորովին իմանին վասն Քրիստոսի: Եւ Դաւիթ. «Ծակեցին զձեռս եւ զոտս» (Սաղմ. ԻԱ 18) եւ զլեզին գրէ: Եւ Դանիէլ յիններորդ գրեալ է. «Եւ յետ վաթսուն երկու շաբաթուցն սպանցի աւծեալն» (տե՛ս Դան. Թ 26), եւ սոքա իմանային զյաւիտենականութիւն Քրիստոսի եւ ոչ զչարչարանսն, վասն այն ասէ Քրիստոս. «Սակաւ մի ժամանակ լոյս² ընդ ձեզ է» (տե՛ս Յովհ. ԺԲ 35), նոյնպէս եւ մեկնիչդ վասն չարչարանացն եւ վասն անապական թաղմանն ասէ, եւ զի սոքա անկատար ունէին զճանաչումն, վասն այն Քրիստոս խրատէ զնոսս, զի փութան եւ ստանան կատարեալ ճանաչումն ի Քրիստոս՝ ասելով.

Բան. «Գնացէք» (Յովհ. ԺԲ 35):

Մեկնութիւն³. Այսինքն՝ յառաջեցէք աճմամբ աւր ըստ աւրէ ի հաւատս եւ ի ճանաչումն, զոր ղիւրագոյն կարէք այժմ ստանալ, զի առ ձեզ ունիք զլոյսն:

Եւ լոյս կոչի Քրիստոս. նախ՝ զի բնութեամբ լոյս է եւ լուսաւորիչ աշխարհի: Երկրորդ. փարատէ զխաւար տգիտութեան եւ անհաւատութեան եւ մեղաց: Երրորդ. զի որքան մարմնով յերկրի էր, տիւ էր շնորհաց⁴: Չորրորդ. զի հաւատացելոցն լոյս է եւ անհաւատիցն՝ խաւար: Հինգերորդ. որպէս լոյսն յառաջ է քան զարեգակն, եւ Բանն ի սկզբանէ էր եւ յետոյ եղեւ մարմին: Վեցերորդ. որպէս լոյսն անբաժանելի է յարեգակէ եւ Բանն անբաժանելի է⁵ ի մարմնոյն: Եւթներորդ. որպէս լոյսն եւ անաւթն մի արեգակ է, սոյնպէս Բանն եւ մարմինն, մի Քրիստոս: Ութերորդ. որպէս արեգակն ծածկի ի մէնջ, այլ ոչ ապականի եւ վերստին ծագէ, սոյնպէս Քրիստոս անապական թաղմամբն ծածկեցաւ յերկրի եւ յարութեամբն լուսաւորեաց զմեզ: Իններորդ. որպէս յարեւու կրկին լոյսն ծագէ, սոյնպէս ի Քրիստոսէ վարդապետութիւն եւ շնորհք: Տասներորդ. որ գնայ ի լոյսն ոչ մոլորի, սոյն-

¹ Ես. ԾԳ 7: Ձեռագրում սխալ է նշված այս մեջբերման տեղը:

² A C լոյսն

³ B **չիք**

⁴ A շնորհաց եւ յետոյ եղել գիշեր

⁵ A **չիք** է

պէս որ գնայ հաւատովն Քրիստոսի առանց մոլորելոյ ի փրկութիւն հասանէ, որպէս ասէ¹ .

Բան. «Գնացէք ի լոյսն, զի մի խաւար ձեզ հասցէ» (տե՛ս Յովհ. ԺԲ 35):

Մեկնութիւն. Որպէս ստուերն հասուցանէ ի խաւար գիշերոյն, սոյնպէս խաւար տգիտութեան եւ անհաւատութեան եւ մեղաց հասուցանէ ի խաւարն անլուծանելի, սոյնպէս² եւ լոյս հաւատոյ եւ գիտութեան եւ արդարութեան հասուցանէ ի լոյսն մշտնջենաւոր:

Բան. «Ձի որ գնայ ի խաւարի, ոչ գիտէ յո՞ երթայ» (Յովհ. ԺԲ 35):

Մեկնութիւն. Ձի մոլորեալն երբեմն համարի, թէ ընդ ուղիղն երթայ, թէպէտ եւ ի կորուստ երթայ, վասն այն յաւժարեցուցանէ Քրիստոս ի լոյս հաւատոյն եւ ի ճշմարիտ ճանաչումն: Դարձեալ՝ որպէս ասէ մեկնիչդ, որ գնայ ընդ զգալի խաւար, զգնալն ոչ դադարէ, սակայն ոչ գիտէ յո՞ երթայ, զի ոչ ունի զլոյսն առաջնորդ:

Եւ այս չորս իրաց ունի աւրինակ. նախ՝ որպէս այլազգիք գործեն զբարիս, յորժամ զհաւատն Քրիստոսի ոչ ունին, ի կատարումն ոչ հասանեն: Երկրորդ. որ զմկրտութիւնն ոչ ունի, զայլ խորհուրդսն ոչ կատարէ: Երրորդ. որ³ զմեղս ոչ խոստովանի, զայլ բարիսն ոչ կարէ կատարել: Չորրորդ. որ զգիտութիւն տեսականին ոչ ունի, զգործնականն ոչ կարէ կատարել, զի ոչ գիտէ զպատճառ գործոյն:

Բան. «Յաւատացէք ի լոյսն, զի որդիք լուսոյ եղիցիք⁴» (Յովհ. ԺԲ 36):

Մեկնութիւն. Յաւատացէք ի լոյսն, այսինքն՝ յիս հաւատացէք եւ յայնժամ կարէք լինել որդիք լուսոյ ըստ որդեգրութեան աւագանին ծննդեան:

Հարց. Վասն է՞ր մկրտութեամբն որդիք լուսոյ ծնանիմք:

Պատասխան. Որպէս յայտ է ի սահմանէ նորին, զի մկրտութիւն է կնիք հոգեւոր, լուսաւոր եւ աստուածայնագոյն ծնունդ:

Եւ այս վասն չորից. նախ՝ զի ի հոգւոյն ծնանիմք, երկրորդ՝ հաւատով, երրորդ՝ արդարութեամբ, չորրորդ՝ ի հանդերձեալ կեանս: Եւ զի⁵ սոքա ոչ ընկալան զբանն Քրիստոսի, այլ կամեցան հակառակիլ, վասն որոյ ասէ.

Բան. «Ձայս խաւսեցաւ Յիսուս եւ չոգաւ թաքեալ ի նոցանէ» (Յովհ. ԺԲ 36):

¹ B C չիք որպէս աստ

² B այսպէս

³ B C չիք

⁴ A չիք, C եղիցիք

⁵ B չիք

Մեկնութիւն. *Ըստ Ոսկեբերանին* չոգաւ թաքեալ իբրեւ յանհաւատից եւ ի չարակամաց, սոյնպէս¹ յութներորդ եւ ի տասներորդ գլուխն արար, զի թէպէտ ոչ ասի, թէ կամէին զնա սպանանել, որպէս անդ գրի, սակայն աստ զկամս եւ զխորհուրդս ի սոյն ունէին:

Եւ վասն այն թաքեալ. նախ՝ զի չէր հասեալ ժամ չարչարանաց նորա: Երկրորդ. զի ոչ ի հարկէ ի ձեռաց նոցա ըմբռնեսցի, այլ յետոյ կամաւ զայցէ, եւ յորժամ կամեսցի, ապա չարչարեսցի:

Այժմ զկնի ճառի հրէից անհաւատութիւն եւ խստութիւն:

Բան. «Եւ այնչափ նշանս արարեալ էր առաջի նոցա» (Յովհ. ԺԲ 37):

Մեկնութիւն. *Եւ աստ նախ ցուցանի խստութիւն սոցա: Երկրորդ. յանդիմանի, անդ. «Եւ Յիսուս աղաղակէր եւ ասէր»* (Յովհ. ԺԲ 44): *Եւ առաջին մասն յերկուս բաժանի, զի նախ ցուցանի անհաւատ հրէիցն խստութիւն: Երկրորդ. հաւատացեալ հրէիցն անկատարութիւն, անդ. «Բայց սակայն եւ յիշխանաց անտի»* (Յովհ. ԺԲ 42):

Վասն առաջնոյն ասէ.

Բան. «Եւ այնչափ նշանս արարեալ էր եւ նոքա ոչ հաւատային ի նա²» (տես Յովհ. ԺԲ 37):

Մեկնութիւն. *Բազում նշանս արար Յիսուս, եւ սքանչելիս, որ է բանիւ եւ գործով՝ ի հիւանդս, ի կաղս, ի կոյրս, ի մեռեալս, եւ վարդապետութիւն ծածուկ եւ անյայտ բանից եւ ապագայիցն, որովք յայտնի լինէր Աստուածութիւն, սակայն հրէայքն ոչ ամենքն հաւատացին ի Քրիստոս, եւ յամառեալ, այսինքն՝ յիմարեալ կամ ամրացեալ, խստացեալ լսի:*

Այժմ զկնի աւետարանիչս ցուցանէ, թէ անհաւատութիւն սոցա ոչ եղեւ առանց դատաստանին նախագիտութեան³ եւ արդարութեան Աստուծոյ, զի այս յառաջագոյն մարգարէացեալ էր եւ այժմ զլրումն էառ, որպէս եւ ասէ.

Բան. «Ձի լցցի բանն Եսայեայ մարգարէի» (Յովհ. ԺԲ 38):

Մեկնութիւն. *Այս ոչ⁴ ցուցանէ զպատճառն, այլ զհետեւումն, այսինքն՝ զի մարգարէութիւն ոչ եղեւ պատճառ անհաւատութեան սոցա, այլ անհաւատութիւն սոցա հետեւեցաւ լրումն մարգարէութեան, որպէս ասէ.*

Բան. «Տէր, ո՞ հաւատաց ի լուր մեր⁵, եւ բազուկ Տեառն ո՞ւմ յայտնեցաւ¹» (Յովհ. ԺԲ 38):

¹ B այսպէս

² A չիք ի նա

³ B նախ գիտութեան

⁴ B C զի ոչ

⁵ A չիք

Մեկնութիւն. Իբրու ասել՝ յոյժ սակաւ հաւատացին, քանզի թէպէտ հաւատացեալք ի հրէիցն բազումք էին, սակայն համեմատելով առ անհաւատսն յոյժ սակաւք էին:

Վասն տեսութեան մարգարէից²

Եւ բարևոք ասէ ի լուր մեր, զի մարգարէքն ոչ ծանեան զխորհուրդն Քրիստոսի տեսութեամբ³ իրին, զի տակաւին յապագայս⁴ էր իրն այն եւ ոչ կարէին տեսանել ըստ իրին, որպէս եւ է, զի զոր ինչ տակաւին ոչ է, ոչ է տեսանելի ըստ ինքեան: Եւ դարձեալ ասեն, թէ մարգարէքն ոչ տեսանէին, զոր մարգարէանային, որպէս երանեալքն տեսանեն զապագայսն, որքան Աստուած յայտնեցէ նոցա, զի⁵ մարգարէքն յորժամ մարգարէանային, ոչ էին երանեալք, թէպէտ եւ այժմ երանեալք են: Եւ յայտ է, զի մարգարէացեալ իրն ոչ ճանաչէին ըստ իրին, կամ աստուածային տեսութեամբն, այլ միայն աստուածային յայտնութեամբն: Եւ այս յայտնութիւնս ի կողմանէ յայտնողին Աստուծոյ խաւսք կոչի, եւ ի կողմանէ մարգարէին լուր կոչի⁶, զի լուաւ յԱստուծոյ, վասն այն ասէ ի լուր մեր: Դարձեալ զիտելի է, զի բանք մարգարէիցն երբեմն տեսութիւն կոչի կամ տեսիլ, ոչ յատկապէս, այլ ըստ այնմ, զի ամենայն ճանաչումն տեսութիւն կոչի, վասն այն, զի երբեմն երեւումն ինչ պատկերանայր առաջի երեւակայութեան նոցա, եւ երբեմն առաջի մարմնաւոր աչաց: Եւ թէպէտ զպատկերն զայն տեսանէին, սակայն զմարգարէացեալն ոչ տեսանէին, թէպէտ իմանային, զի յատկաբար խաւսէին, այլ ոչ ամենայն իմացումն տեսութիւն ասի:

Այսքան վասն մարգարէիցն:

Իսկ աստ՝ բազուկ Տեառն. նախ՝ ասէ մեկնիչդ բազուկ զսքանչելիսն եւ զմեծամեծ նշանսն: Դարձեալ՝ բազուկ Տեառն կոչի ըստ բնութեան Որդին Աստուծոյ, որ էր ներգործական զաւրութիւն Աստուծոյ Հաւր, զի Հայր զամենայն առնէ բանիւն, եւ եթէ ի մարդիկ այնպէս լինէր, զի զոր ինչ կամէին բանիւ, առնէին, յայնժամ բան նոցա կարէր ասիլ բազուկ նոցա: Եւ այս բազուկ⁷

¹ A չէք

² B մարգարտիցն

³ C տեսութեան

⁴ A յապայն

⁵ C կրկ

⁶ A չէք

⁷ A C բազուկս

Տեառն, այսինքն՝ Որդին Աստուծոյ, սակաւուց ի հրէիցն յայտնեցաւ: Դարձեալ՝ առընթեր սմին այլ վկայութիւն ի մէջ բերէ աւետարանիչս:

Բան. «Վասն այնորիկ ոչ կարեիմ հաւատալ» (Յովհ. ԺԲ 39):

Մեկնութիւն¹. Ձոչ կարելն ոչ ասէ ըստ բնութեան, այլ ըստ կամաց անզղջութեան, զի ոչ կարելն ոչ կամելն է, եւ նախ յայտ է յաւրինակաց, որպէս ոք ասէ. «Ոչ կարեմ սիրել զայս ոք, այսինքն՝ ոչ կամիմ, զի կամքն խստացեալ է յատելութիւն»: Երկրորդ. յայտ է ի վկայութեանց², որպէս ասէ Տէր. «Ոչ կարտ աշխարհ զձեզ ասել³» (տեսն Յովհ. Է 7), այսինքն՝ ոչ կամի: Եւ զմարգարէութիւն Եսայեայ առնու աւետարանիչս եւ զբառն փոքր մի այլայլելով ասէ.

Բան. «Թէ կուրացոյց զաչս նոցա եւ ապշեցոյց զսիրտս⁴» (Յովհ. ԺԲ 40) եւ այլն:

Մեկնութիւն. Կուրացոյցն այն է, որ անձնիչխան կամաւք կուրացան եւ յիմարացան⁵, եւ Աստուած եթող զնոսա ի խնամոց իւրոց եւ ոչ ազամայ էած ի հաւատս եւ ի ճշմարտութիւն, զի մի բարձցէ զանձնիչխան կաման, որպէս ասէ մեկնիչդ:

Եւ այլք ասեն սոյնպէս. Աստուած կուրացոյց զհրէայսն կրկին կերպիւ. առաջին է թոյլ տալով, զի վասն նոցա չարութեան թոյլ ետ նոցա անկանիլ ի մեղաց ի մեղս եւ ի խստութիւն չարեաց եւ ի կուրութիւն մտաց, այլեւ թոյլ տալով սատանայի փորձել զնոսա զանազան մեղաւք: Երկրորդ. ի բաց բառնալով, զի Աստուած վասն չարութեան նոցա ի բաց բառնայ զլոյս Իւր եւ զբարեբարութիւն իւր՝ ներքին եւ արտաքին, այսինքն՝ զոր ինքեամբ եւ կամ ի ձեռն հրեշտակաց մարդկան պարգեւէ, եւ սոցա պատրաստէր⁶ ի պարգեւել, եթէ չարութիւն սոցա ոչ արգելոյր: Եւ սոյնպէս մեկնի ամենայն ուրեք սոյնպիսի⁷ բանս, որպէս ասէ Պաւղոս. «Մատնեաց զնոսա Աստուած⁸ ի միտս անարգութեան» (Յռոմ. Ա 28) եւ թէ՛ «Խստացոյց Աստուած զսիրտն փարաւոնի» (տեսն Ելք ԺԳ 4, 17) եւ այլն:

¹ A **չիք**

² A **չիք** որպէս ոք ասէ... յայտ է ի վկայութեանց

³ B C սիրել

⁴ A **չիք** եւ ապշեցոյց զսիրտս

⁵ A B յիմարեցան

⁶ C պատրաստէ

⁷ B այսպիսի

⁸ A **չիք**

Եւ գիտելի է, զի ասեն վարդապետք, թէ երեք իրաւք պարտ է տեսանել զԱստուած, այսինքն՝ իմանալ աստ արժանապէս: Առաջին է առողջութիւն մտացն աչաց, որ առողջ լինի հաւատով, յուսով¹ եւ սիրով: Երկրորդ. է հայեցումն ի նա, կամ դարձուցանել զաչս առ Նա: Երրորդ. է իմացումն:

Առաջինն է շնորհաց եւ առաքինութեան, երկրորդն՝ դարձելոցն ի մեղաց, երրորդն՝ է միշտ խոկումն սրբոցն առ Աստուած: Եւ ըստ այսմ կերպի հրէայքն կուրացեալք ոչ տեսանէին աչաւք մտացն եւ ոչ իմանային սրտիւ, զոր ինչ պարտ էր հաւատալ, եւ վասն այն ոչ դարձան ի մեղաց առ Աստուած, եւ վասն այն ոչ առողջացան հոգևով, որ առողջութիւն է շնորհաւք եւ առաքինութեամբ, իսկ առ ի ցուցանել, թէ ոչ կուրացան վասն պակասութեան լուսոյն, վասն այն զկնի ասէ.

Բան. «Ձայս ասաց Եսայի, զի ետես զփառս նորա, եւ խաւսեցաւ վասն նորա» (Յովհ. ԺԲ 41):

Մեկնութիւն. Ձայս Եսայի ասէ ի վեցերորդ գլուխն. «Յամին յորում մեռաւ Ոգիա արքայ, տեսի զՏէր նստեալ ի վերայ աթոռոյ» (տե՛ս Եսայի Զ 1), եւ մարմնակերպ երեւմամբն² արտաքուստ ցուցանէ, զի Աստուած մարդ լինելոց էր³: Եւ տեսանելով տեսչիք (Եսայի Զ 9, տե՛ս Յովհ. ԺԲ 40), այն է, որ ներքին եւ արտաքին տեսութիւն է ի մեզ, նոյնպէս եւ լսելիքն կրկին է: Եւ զայլն⁴ տես յԵսայեայ քաղուածին ի [...] համարն (Եսայի Զ 10-13): Եւ առաջին ի միտ պահեա՛, զի Տէր եւ աթոռ ասելով (Եսայի Զ 1-2)՝ զմի անձնաւորութիւն ցուցանէ եւ ոչ զերեք, որպէս եւ⁵ Դանիէլ ետես. «Աթոռք անկանէին, եւ հին աւուրցն նստաւ, եւ որդի մարդոյ եկն առ նա» (Դան. Է 6-14): Երկրորդ. տե՛ս, զի Եսայի մարգարէն ի դէմս Հաւր ասէ, զի յայն ժամ Հայր միայն էր յայտնի, իսկ աւետարանիչս Յոհաննէս ի վերայ Որդւոյ պատմէ, իսկ առաքեալն Պաւղոս ի վերայ Հոգւոյն Սրբոյ ասէ, ի վերջքն Գործոց Առաքելոցն ասէ. «Բարևք խաւսեցաւ Հոգին Սուրբ ի ձեռն Եսայեայ մարգարէի զբանս զայս» (տե՛ս Գործք ԻԸ 25): Երրորդ. տե՛ս, զի մարգարէն բացարձակ ասաց. «Տեսանելով տեսչիք եւ մի՛ իմասջիք⁶» (Եսայի Զ 9) եւ այլն, իսկ աւետարանիչն. «Աստուած, - ասէ, - կուրացոյց եւ յիմարեցոյց» (հմմտ. Յովհ. ԺԲ 40), զթոյլ տալն ասէ, իսկ Պաւղոս.

¹ B C եւ յուսով

² B երեւմամբ

³ A է

⁴ A զայն

⁵ A չէք

⁶ A տեսչիք

«Ինքեանք, - ասէ, - կափուցին զաչս եւ զականջս» (հմմտ. Գործք ԻԸ 27) վասն անձնիշխան կամացն ասէ:

Վասն երեքսրբեանին

Աստ լինի չորս հարց.

Առաջին. Վասն է՞ր զերեքսրբեանն ի դէմս միոյ անձինն ասեմք:

Պատասխան. Վասն չորս պատճառի. նախ՝ զի մարգարէն Եսայի Տէր եւ աթոռ ասելով զմի անձնաւորութիւն եցոյց եւ ոչ՝ երեք, որպէս Դանիէլ: Երկրորդ. զի աւետարանիչն ի վերայ Որդւոյ պատմեաց: Երրորդ. զի Պաւղոս ի դէմս Հոգւոյն Սրբոյ¹ ցուցանէ, որպէս ասացաւ ի վերոյ: Չորրորդ. զուղղափառութիւն հաստատէ, զի միոյ անձին փառքն երիցն է² եւ երեք անձինն միոյ վայելէ, վասն զի մի է բնութիւն եւ Աստուածութիւն:

Երկրորդ հարց. Վասն է՞ր մեք ի դէմս Քրիստոսի երգեմք զերեքսրբեանն:

Պատասխան. Վասն վեց պատճառի. նախ՝ զի երեք գոյացութիւն է ի Քրիստոս միաւորեալ ի մի անձն եւ ի մի բնութիւն, այսինքն՝ Բանն եւ հոգին եւ մարմինն: Երկրորդ. զի աւետարանիչն ասէ ի դէմս Քրիստոսի, ըստ այնմ. «Ձայս ասաց Եսայի, զի ետես զփառս նորա, - որ է խաչն, - եւ խաւսեցաւ վասն նորա» (Յովհ. ԺԲ 41): Երրորդ. մարգարէն Եսայի ուսուցանէ. «Անունն ծնիցելոյն, - ասէ, - կոչեսցի³ Աստուած, Հզաւր, Հայր հանդերձելոյ աշխարհին» (հմմտ. Եսայի Թ 6), որ է յաւիտենական եւ անմահն: Չորրորդ. սոյնպէս մեկնի, զի թէպէտ մարդ եղեւ, Աստուած է, եւ զմեր տկարութիւնս առեալ⁴ հզաւր է, եւ վասն մեր մեռեալ՝ անմահ է: Հինգերորդ. զի զմեր խոնարհութիւնս բարձրացոյց եւ զտկարութիւնս մեր զաւրացոյց եւ ի մահու անմահացոյց, զայն նորա կոչեմք: Վեցերորդ. զի Աստուած երեւեցաւ ի խաչին, եւ հզաւր՝ ի թաղումն, եւ անմահ՝ ի յարութիւն, վասն այն ի դէմս Քրիստոսի նուագեմք զերեքսրբեանն^{clxxxix}:

Երրորդ հարց. Վասն է՞ր ասեմք զԽաչեցարն զկնի:

Պատասխան. Վասն չորս պատճառի. նախ՝ զի Աստուածն, հզաւրն եւ անմահն ի յետին ժամանակս վասն մեր խաչեցաւ: Երկրորդ. զի վերջին եւ կատարումն ամենայն տնաւրէնութեան

¹ A չիք

² A չիք

³ A կոչի

⁴ B առաւել

խաչն եղեւ: Երրորդ. զի խաչն պարծանք է ըստ Պաւղոսի (Գաղատ. 2 14) եւ փառք է Քրիստոսի, վասն այն հանապազ յիշելով զողորմութիւն խնդրեմք: Չորրորդ. զի հանապազ մեղանչեմք եւ պատժապարտ լինիմք, եւ Տէրն վասն մեր մարդ եղեւ եւ խաչեցաւ: Հանապազ յիշեմք զխաչն վասն մեր, զի կշռեսցէ զկիրս չարչարանաց իւրոց առ յանցանս մեր, զի չարչարանք անչարչարելոյն եւ մահն անմահին անհուն մեծութեամբ յաղթեսցէ մեղաց եւ պատժոց մերոց եւ տկարացուցեալ¹ ջնջեսցէ եւ սրբեսցէ:

Չորրորդ հարց. Զի՞նչ է² սխալանքն, որ այլազգիք զերեքսրբեանն ի դէմս Երրորդութեան ասեն:

Պատասխան. Երեք ինչ. նախ՝ զի զոր ինչ մի անձինն կոչեն, յերկուցն բառնան, զի Աստուած ասեն զՀայր եւ ոչ՝ զՈրդին, եւ ոչ՝ զՀոգին Սուրբ: Եւ հզաւր ասեն զՈրդի եւ ոչ՝ զՀայր կամ զՀոգին Սուրբ: Եւ անմահ ասեն զՀոգին, այլ ոչ զՀայր կամ զՈրդին: Երկրորդ սխալանքն, յորժամ ասեն.³ «Սուրբ Աստուած, Սուրբ եւ հզաւր, Սուրբ եւ անմահ, Քրիստոս, որ խաչեցար վասն մեր, ողորմեա՛», զՔրիստոս սոսկ մարդ դաւանեն եւ ոչ՝ Աստուած, եւ ոչ՝ հզաւր, եւ ոչ՝ անմահ: Երրորդ. զի սոյնպէս ասելն Երրորդութիւն լինի չորրորդութիւն: Եւ զայլն վասն երեքսրբեանին տեսցե՛ս ի գիրս Հարցմանցն, իններորդ հատորն⁴, քառասունվեց համարն⁵: Իսկ յետ այսորիկ ճառի անկատարութիւն հաւատացեալ հրէիցն ի Քրիստոս, զի կատարումն հաւատոյ է ոչ միայն սրտիւ հաւատալ, այլեւ բերանով խոստովանել, որպէս գրէ Պաւղոս ի Հռոմայեցիս. «Սրտիւ հաւատալ արդարութիւն եւ բերանով խոստովանել զփրկութիւն» (տե՛ս Գռոմ. Ժ 10) գործ է, բայց հրէայքս այս թէպէտ սրտիւ հաւատացին, բերանով ոչ իշխէին խոստովանել զՔրիստոս:

Իսն. «Բայց սակայն եւ յիշխանացն [անտի] բազումք հաւատացին» (Յովհ. ԺԲ 42):

Մեկնութիւն. Իշխանք կոչին քահանայապետքն եւ աւրինացն գէտքն, դպիրք, յորոց բազումք ի Քրիստոս հաւատացին⁵. նախ՝ վասն սքանչելեացն, երկրորդ՝ վասն լրման գրելոցն ի Քրիստոս Յիսուս, սակայն յայտնապէս ոչ խոստովանէին վասն երկնչելոյ ի փարիսեցւոցն, որք այնպէս հրաման եղեալ էին, զի թէ ոք խոստովանեսցէ զնա Քրիստոս, ի բաց կացցէ ի ժողովրդե-

¹ B տկարացուցեալ

² A չիք

³ A չիք

⁴ A հատորն եւ

⁵ A հաւատացին ի Քրիստոս

նէն, եւ մեծ ամաւթ էր ի մէջ հրէիցն բանադրածն, զի բաժանել լինէր յամենեցունց, սակայն այնպիսի բանադրանս կրել վասն ճշմարտութեան արժանաւորէ զմարդն Աստուծոյ, բայց սոքա ոչ կամէին վասն ճշմարտութեան ամաւթ կրել եւ հաճոյանալ Աստուծոյ¹:

Եւ պատճառ զհպարտութիւն եւ զփառասիրութիւն ասէ.

Բան. «Սիրեցին² զփառս մարդկան առաւել քան զփառս³ Աստուծոյ⁴» (Յովհ. ԺԲ 43):

Մեկնութիւն. *Նախ՝ զի մեծ պատիւ, երկրորդ՝ ճշմարիտ, երրորդ՝ երկնաւոր, չորրորդ՝ մնացական, զոր թողին: Եւ փառք մարդոյ նախ զի փոքր է, երկրորդ՝ սնտաի, երրորդ՝ երկրաւոր, չորրորդ՝ անցաւոր, զոր սիրեցին:*

Այժմ յետ յայտորիկ անհաւատութիւն հրէիցն յանդիմանի ի Քրիստոսէ.

Բան. «Եւ Յիսուս աղաղակեր եւ ասեր» (Յովհ. ԺԲ 43):

Մեկնութիւն. *Աստ նախ Քրիստոս զհրէայսն բերէ ի հաւատս: Երկրորդ. ցուցանէ զպտուղ եւ զպատիւ հաւատոյն⁵, անդ. «Ես լոյս յաշխարհ⁶ եկի» (Յովհ. ԺԲ 46): Երրորդ. ցուցանէ զպատիժ անհաւատից, անդ. «Եւ⁷ եթէ ոք լուիցէ» (Յովհ. ԺԲ 47):*

Վասն առաջնոյն ասէ.

Բան. «Եւ Յիսուս աղաղակեր եւ ասեր. “Որ հաւատայ յիս, ոչ հաւատայ յիս, այլ յայն, որ առաքեացն զիս⁸”» (Յովհ. ԺԲ 44):

Մեկնութիւն⁹. *Աղաղակէր վասն չորս պատճառի. նախ՝ ի ցուցանել զմեծութիւն բանին: Երկրորդ. զի ցուցցէ զմեծ փափագումն ի փրկութիւն մարդկան: Երրորդ. զի առաւել հաստատեսցի բանն ի սիրտս մարդկան: Չորրորդ. ասէ մեկնիչդ՝ որք հակառակ կարծէին Աստուծոյ, ի լսելիս ամենեցուն յանդիմանէ զստութիւն նոցա եւ կարկէ զբերանս¹⁰ նոցա եւ ցուցանէ զինքն միակամ եւ միախորհուրդ ընդ Հաւր, որ զինքեան հաւատացեալս Հաւր ասէ հաւատացեալ:*

¹ B C *չիք* բայց սոքա ոչ ... հաճոյանալ Աստուծոյ

² B C Ձի սիրեցին

³ B C զփառս

⁴ A *չիք*

⁵ A հաւատոյ

⁶ C յաշխարհի

⁷ A *չիք*

⁸ A *չիք* այլ յայն, որ առաքեացն զիս

⁹ A *չիք*

¹⁰ B C զբերանս

Դարձեալ՝ մեծագոյն բան խաւսեցաւ աստ, զի աստանաւր զԱստուածութիւն իւր յայտնապէս ցուցանէ, թէ մի է հաւատալ ի Նա եւ ի Հայր, վասն այն ասէ. «Որ հաւատայ յիս», այսինքն՝ որ հաւատայ յիս, զի Որդի է¹ էակից, եւ փառակից եւ Հաւր, ոչ հաւատայ յիս միայն, այլ յառաքիչն իմ:

Եւ ի վերայ բերէ.

Բան. «Որ տեսանէ զիս, տեսանէ զառաքիչն իմ» (տե՛ս Յովհ. ԺԲ 45):

Մեկնութիւն. Չորս մտաւք է². նախ՝ զի այս տեսութիւն երկնային է իբրեւ զվարձ հաւատոյ, վասն այն յետ հաւատոյն ասէ. «Որ տեսանէ զիս, զառաքիչն իմ տեսանէ»: Երկրորդ. Հայր եւ Որդի թէպէտ մի են բնութեամբ, սակայն առընչական յատկութեամբ զանազանին եւ սահմանէ առընչիցն, զի յորժամ ճանաչի մինն, ի հարկէ միւսն ճանաչեալ լինի, վասն այն որ տեսանէ զՀայր, տեսանէ զՈրդին, եւ անդրադարձեալ: Երրորդ. «Պատկեր եւ նկարագիր էութեան Հաւր Որդի է» (հմմտ. Բ Կորնթ. Դ 4, Կողոս. Ա 15), ասէ առաքեալ, վասն այն որ տեսանէ զպատկերն, տեսանէ զնախատիպն ստուգապէս: Չորրորդ. յայտ է ի մեկնիչդ, որ ասէ ընդդէմ Արիոսի, զի Հայր ոչ է մեծ քան զՈրդի:

Եւ դարձեալ՝ ասեն վարդապետք, եթէ ճշմարիտ է այս բանս վասն ճանաչմանն Աստուծոյ, զոր աստ ունիմք, զի եթէ³ ոք ճանաչէ զԱստուած Հայր, ըստ հայրութեան իմանալով զՆա Հայր գոլ, ծանիցէ՛, զի եւ⁴ Որդի եւս գոյ, բայց թէ ոչ ճանաչիցէ ըստ հայրութեան միայն⁵, որպէս իմաստասէրքն ծանեան գոլ Աստուած, յայնժամ ոչ ճանաչեն զՈրդի, որոյ պատճառ է, զի անկատար է ճանաչումն այսմ կենաց, իսկ թէ ոք երանապէս տեսութեամբ ծանիցէ զԱստուածութիւն, ի հարկէ ճանաչիցէ եւ զհայրութիւն եւ զորդիութիւն եւ միահեծանն անբաժանելի⁶:

Այժմ գկնի ցուցանէ զպտուղ հաւատոյն՝ ասելով.

Բան. «Ես լոյս յաշխարհ⁷ եկի» (Յովհ. ԺԲ 46):

Մեկնութիւն. Չորս մտաւք ասէ մեկնիչդ, եւ չորեքկին ասի խաւար, այսինքն՝ անգիտութեան եւ անհաւատութեան եւ մեղաց եւ դժոխոց: Եւ զսոյնպիսի չորեքկին խաւարս ի բաց բառնայ լու-

¹ B C չիք

² B չիք

³ A թէ

⁴ A չիք

⁵ A B հայրութեան, այլ ըստ Աստուածութեան միայն

⁶ B անբաժանելի է

⁷ C յաշխարհի

սաւորութիւն Քրիստոսի ի յընդունողէ այսմ լուսոյ: Եւ ի յառաւելլ ածել ի հաւատս ցուցանէ զպատիժ անհաւատիցն:

Բան. «Եւ եթէ որ լուիցէ բանից Իմոց եւ ոչ պահեսցէ» (Յովհ. ԺԲ 47):

Մեկնութիւն. Լսել ասի աստ լուրն մարմնական ականջով եւ ոչ սրտիւ, եւ այնպիսի լսողն ոչ պահէ զբանն Քրիստոսի հաւատով եւ սիրով եւ գործով, եւ զայնպիսին Քրիստոս ոչ դատէ, այսինքն՝ ոչ դատապարտէ ընդ առաջին գալստեանն, որպէս ասէ.

Բան. «Քանզի ոչ եկի, թէ դատեցայց զաշխարհ, այլ զի փրկեցից զաշխարհ¹» (տես Յովհ. ԺԲ 47):

Մեկնութիւն. Զառաջին զալն ասէ, որ եկն ի մարմին եւ յայնժամ ոչ եկն ի դատել կամ ի² դատապարտել, այլ ի դատիլ եւ ի մեռանիլ: Դարձեալ՝ Ես ոչ դատիմ զնա, Ոսկեբերանն սոյնպէս մեկնէ, թէ՛ «Ես ոչ եմ պատճառ կորստեան նորա, այլ ինքն, որ զբանն իմ արհամարհէ, նա է պատճառ կորստեան իւրոյ»:

Եւ զկնի առաւել ցուցանէ զայնպիսոյն զվնաս եւ զպակասութիւն՝ ասելով.

Բան. «Որ անարգէ զիս եւ ոչ ընդունի զբանս իմ, գոյ, որ դատի զնա³» (Յովհ. ԺԲ 48):

Մեկնութիւն. Զոչ հաւատալն անարգութիւն կոչէ, զի ոչ հաւատալն Քրիստոսի զՆա իբր⁴ սուտ ցուցանէ, որ է յոյժ անարգութիւն, եւ այնպիսի անարգողք⁵ ունին զայն, որ դատապարտելոց է զնոսա, ըստ Ոսկեբերանին. «Նա ունի յինքեան զպատճառ դատապարտութեան իւրոյ, զի քարոզութիւն Քրիստոսի ըստ պատահման պատճառ է նորա դատաստանի եւ դատապարտութեան, իսկ մեղքն⁶ նորա ըստ ինքեան պատճառ է դատապարտութեան նորա, իսկ քարոզութիւն Քրիստոսի ըստ ինքեան պատճառ է եւ յայտնապէս ցուցիչ այնպիսեացն ոչ ունելոյ պատճառ փրկութեան», վասն այն ասէ.

Բան. «Բանն, զոր [ես] խաւսեցայ, նա դատի զնա յաւուրն յետնում» (Յովհ. ԺԲ 48):

Մեկնութիւն. Նախ՝ որպէս ասէ մեկնիչդ, թէ բանն համակամութեան ընդ Հաւր, Նա դատի զնոսա, որ ասէին հակառակ գոյ Հաւր: Դարձեալ՝ զինքն ցուցանէ դատաւոր եւ դատապարտող, եւ

¹ A չիք

² A չիք

³ A չիք

⁴ A իբրու

⁵ A անարգող

⁶ A մեղք

զժամանակն ցուցանէ, իսկ այլք ասեն, թէ որպէս ի¹ քաղաքական աւրէնս ասի դատապարտել զգողս եւ զմարդասպանս, ցուցանելով զնա արժանի գոլ դատաստանի եւ դատապարտութեան, նոյնպէս եւ գործքն Քրիստոսի եւ վարդապետութիւնն դատեն եւ դատապարտեն զանհաւատս, զի ցուցցէ զնոսա արժանի գոլ դատապարտութեան:

Եւ զկնի դնէ զպատճառն.

Բան. «Ձի Ես յանձնէ իմնէ ոչ խաւսեցայ» (Յովհ. ԺԲ 49):

Մեկնութիւն². Վասն այն բանն Քրիստոսի ցուցանէ զանհաւատս արժանի գոլ դատապարտութեան, զի ելանէ յանխաբելի ճշմարտութենէն, այսինքն՝ յԱստուծոյ Հաւրէ, որպէս եւ³ ասէ.

Բան. «Այլ որ առաքեացն զիս՝ Յայր, նա Ես ինձ պատուէր՝ զինչ ասացից եւ զինչ խաւսեցայ»⁴» (Յովհ. ԺԲ 49):

Մեկնութիւն. Պատուէր վասն մարդեղութեան ասէ, եւ ի կատարումն պատուիրանին Քրիստոս ոչ կարէր խոտորիլ յաստուածային ճշմարտութենէն, զի մարդկութիւնն Քրիստոսի միաւորեալ էր ի Բանն Աստուած, ի միութիւնն բնութեան եւ ի միութիւնն կամաց: Եւ մեկնիչդ ասէ, թէ ի Հայր⁵ ձգէ զվարդապետութիւնն եւ զամենայն գործն, զի որպէս գէտութիւնն⁶ Իւր ի Հաւրէ ունի, նոյնպէս եւ զգիտութիւնն, եւ զգործ սքանչելեացն: Եւ զայս ասէ, զի մի հակառակ Հաւր կարծեսցեն:

Իսկ ասելն զինչ ասացից կամ զինչ խաւսեցայց չորս մտաւք իմանի. նախ՝ ասացից ի սրտի եւ խաւսեցայց ի լեզուի: Երկրորդ. ասացից բանիւ եւ խաւսեցայց գործով: Երրորդ. ասացից զմեծամեծս եւ խաւսեցայց զնուաստականս: Չորրորդ. ասացից զստորասականս, որ է յանձնառականն, եւ խաւսեցայց զբացասականս, որ է հրաժարականն:

Եւ զի մի ոք փոքր համարեսցի զայս պատուէրս, վասն այն⁷ ասէ.

Բան. «Եւ զիտեմ, զի պատուէրն այն կեանք են յաւիտեանականք» (տե՛ս Յովհ. ԺԲ 50):

Մեկնութիւն. Մեկնիչդ զքարոզութիւնն ասէ, որ հաւատացելոցն ի Քրիստոս կեանս յաւիտենից պարգեւէ^{oxci}, իսկ այլ վարդա-

¹ B որպիսի

² A չիք

³ A չիք եւ

⁴ A չիք եւ զինչ խաւսեցայց

⁵ B Յայրն

⁶ C ետիւն

⁷ A վասն որոյ

պետք չորս կերպիւ մեկնեն. նախ՝ պատուէր ասեն զկամքն Աստուծոյ, եւ կամքն Աստուծոյ կեանք են յաւիտենական, զի նոյն է ընդ Աստուածութեան, եւ հովիւն Աստուծոյ կեանք է յաւիտենական, ապա ուրեմն պատուէրն այն է կեանք յաւիտենական ըստ առաջակայ գոյոյ երանելեացն, զի աստուածային բնութիւն եւ կամքն, որ նոյն են յառաջակայ երանելեացն տեսութեան, զի զԱստուածութիւն տեսանելով երանեալք լինին: Երկրորդ. պատուիրի անուամբ ասեն զանձն Որդւոյն, որ յատկապէս Բան ասի, եւ Նա է կեանք յաւիտենական ըստ հովիւն եւ ըստ առաջակայ գոյոյ երանելեացն տեսութեան: Երրորդ կերպիւ ասեն զպատուէրս զայս¹ վասն արտաքին բանին եւ կամ գրոյն, որ յայտնէ զկամս Աստուծոյ, եւ սոյնպէս պատուէրս այս ոչ հովիւն է կեանք յաւիտենական, այլ զի պատճառ է հասուցանել ի կեանս յաւիտենականս, զի ուղղէ զճանապարհ փրկութեան: Չորրորդ կերպիւ պատուէրս աստ կարէ նշանակել զպատուիրանս, եւ պատուէրս այս, յորժամ կատարի գործով, պատճառ է յաւիտենական կենացն, վասն այն կեանք յաւիտենական ասի:

Բան. «Արդ, զոր եսն խաւսիմ, որպէս ասաց ինձ Յայր, այնպէս խաւսիմ²» (Յովհ. ԺԲ 50):

Մեկնութիւն. Նախ ցուցանէ, թէ պատուէրս այս ուղիղ եւ ճշմարիտ է: Երկրորդ. ցուցանէ, թէ նոյն է խաւսք իմ եւ Հաւր: Երրորդ. զի մի է կամք իմ ընդ Հաւր վասն փրկութեան մարդկան: Բայց ըստ այլ վարդապետաց խնդրի աստ, որպէս ասացաւ յայսմ գլխուս, եթէ ոմանց յիշխանացն, ի Քրիստոս հաւատացեալ, ոչ խոստովանէին զՔրիստոս յայտնապէս վասն երկիւղի փարիսեցւոցն:

Եւ աստ հարցումն³ լինի, թէ սոքա մահու չափ մեղանչէի՞ն ոչ խոստովանելովն զՔրիստոս:

Պատասխան. Նախ երեւի, թէ՛ ոչ, վասն կրկին պատճառի. նախ՝ զի թողուլ զայն, որ այլոց պատճառ է խոստովութեան եւ գայթակղութեան, ոչ է մեղք, այլ բարի գործ, իսկ խոստովանութիւն սոցա պատճառ լինէր այլոց խոստովութեան եւ գայթակղութեան, ապա ուրեմն ոչ մեղք էին ոչ խոստովանելովն: Երկրորդ պատճառ է, զի ոմանք ի սոցանէ յոյժ բարի եւ արդարք եղեն, որպէս Նիկողիմոս եւ Յովսէփ Արեմաթացին, որք ծածկաբար աշակերտք էին Քրիստոսի, վասն այն երեւի, թէ լռելն սոցա ոչ էր մեղք:

¹ A այս

² A չեք

³ A հարց

Ընդդէմ այսմ ասէ Պաւղոս ի Հռոմայեցիսն. «Սրտիւ հաւատարն յարդարութիւն է, եւ բերանովն խոստովանել՝ փրկութիւն է¹» (հմմտ. Գռոմ. Ժ 10), ուստի երեւի, զի խոստովանութիւն հաւատոյ հարկաւոր է ի փրկութիւն, որպէս եւ հաւատն: Ապա ուրեմն յայտ է, զի թողուլ զխոստովանութիւն հաւատոյ մահու չափ մեղք է:

Պատասխան. Զմահու չափ մեղքն սոյնպէս սահմանեն վարդապետք. մահու չափ մեղք է յանցանել յաստուածային աւրէնսն եւ անհնազանդութիւն աստուածային պատուիրանացն, վասն այն թողուլ զխոստովանութիւն մեղք է, յորժամ հարկաւոր լինի ըստ աստուածային պատուիրանին, իսկ հաւատոյ խոստովանութիւն, որպէս այլ գործք առաքինութեանց պատուիրին մեզ ստորասական պատուիրանաւն: Արդ, ստորասական պատուիրան է, զոր մարդն միշտ պարտական է կատարել ոչ վասն ժամանակի, այլ ի պատշաճաւոր ժամանակի եւ ի տեղւոջ, այսինքն՝ յորժամ պակասութիւն այնմ գործոյ է ընդդէմ սիրոյն Աստուծոյ կամ ընկերին: Եւ սոյնպէս պակասութիւն խոստովանութեան հաւատոյ է ընդդէմ սիրոյն Աստուծոյ, յորժամ ի բաց բառնի պատիւն Աստուծոյ եւ յորժամ մարդիկ համարին, թէ այնպիսի հաւատն սուտ է եւ ոչ ճշմարիտ: Իսկ յայնժամ պակասութիւն խոստովանութեան է ընդդէմ սիրոյ ընկերին, յորժամ այնու փրկութիւն ընկերին խափանի, որպէս յորժամ երեւելի մարդ զհաւատն իւր ոչ խոստովանի, պարզամիտ մարդիկ անտի աւրինակ առնուն եւ ոչ խոստովանին զհաւատս ի պատշաճ ժամանակի եւ ի տեղւոջ:

Եւ արդ, սոքա որ իշխանքն են հրէից, վասն կրկին պատճառի մահու չափ մեղք գործեցին՝ ոչ² խոստովանելով զհաւատս. նախ՝ զի սոքա աւրէնսդէտք եւ քահանայք եւ քահանայապետք էին եւ գիտէին զՍուրբ Գիրս, յորժամ վասն երկիւղի զխոստովանութիւն Քրիստոսի թողին, այնու պատճառս տային այլոց, թէ հաւատն այն սուտ է եւ ոչ ճշմարիտ: Դարձեալ՝ զի նուաստքն նոցա բանիցն³ եւ գործոցն հետեւէին եւ արգելեալք լինէին ի հաւատոցն Քրիստոսի: Եւ սոյնպէս⁴ պակասութիւն խոստովանութեան իշխանացն էր ընդդէմ սիրոյն Աստուծոյ եւ ընդդէմ ընկերին: Երկրորդ պատճառ, զի սոքա վերակացուք էին եւ պարտական էին ուսուցանել զժողովուրդն, զոր ինչ փրկութիւն էր նոցա, որպէս եւ էր Քրիստոսի հաւատն, վասն այն սոցա լռելն պատճառ էր մեղաց,

¹ A չիք է

² B ով

³ B C բանից

⁴ B այսպէս

որպէս ասէ աւետարանիչն, թէ՛ «Սիրեցի՞ն զփառս նարդկան առաւել, քան զփառսն Աստուծոյ» (տե՛ս Յովհ. ԺԲ 43):

Արդ, նախասացեալ առարկութեանցն.

Պատասխան¹. Առաջնոյն ասեն վարդապետք, թէ խոստովանութիւն հաւատոյն յորժամ պատճառ լինի խռովութեան եւ ի նմանէ ոչ ելանէ աւգտութիւն ինչ, ի բաց թողլի է, որպէս ասէ. «Մի՛ տայք զսրբութիւն շանց» (Մատթ. Է 6), իսկ եթէ² ի խոստովանութենէն լինի աւգուտ ինչ, կամ ոք հարցանէ ի վերայ հաւատոց, յայնժամն պարտ է խոստովանել եւ ոչ վասն գայթակղութեան եւ խռովութեան անհաւատից թողուլ զխոստովանութիւն: Եւ յայտ է, յորժամ փարիսեցիքն վասն քարոզութեան Քրիստոսի գայթակղեցան, ասաց Քրիստոս. «Թոյլ տուք դոցա, կոյրք են կուրաց առաջնորդք» (Մատթ. ԺԵ 14), այսինքն՝ թոյլ տուք, զի խռովեցին եւ գայթակղեցին:

¹ B Արդ, նախ ասացեալ առարկութեանցն պատասխանի.

² A թէ

Գլուխ ԺԳ

Բան¹. «Յառաջագոյն քան զտաւանն Չատկին գիտաց Յիսուս, թէ հասեալ է [Ժամն Երրա]» (Յովհ. ԺԳ 1):

Մեկնութիւն². Այլ աւետարանիչքն յառաջնումն աւուր բարձրակերացն ասեն, եւ սա յառաջ քան զԶատիկն: Թուի, թէ ընդդէմ խաւսին միմեանց աւետարանիչքս, այլ ոչ են հակառակ, բայց յոյժ զճշմարտութիւն պատմեն, քանզի սովորութիւն էր հրէիցն զի եւ զաւրն երկու ազգ հաշուէին. նախ՝ ըստ Մովսէսի պատմելոյն, եւ երկրորդ՝ ըստ լուսնին համարէին: Մովսէս ասէ. «Եղեւ երեկոյ, եւ եղեւ վաղորդայն, աւր մի» (Ծննդ. Ա 5), զերեկոյն հետ առաւաւտին համարէին եւ զլուսնին համարն զերեկոյն մինչեւ յառաւաւտն յանցեալ աւրն ասէին: Երեք աւետարանիչքն, որ յառաջնումն աւրն ասեն, զերեկոյն հետ առաւաւտին ասեն, եւ Յոհաննէս յառաջագոյն քան զԶատիկն ասէ ըստ թուոյ լուսնին համարի, որ զառաւաւտն հետ անցեալ աւուրն ասէին: Յայնժամ այս հաշիւս յառաջ գայ, այն որ սա ասէ, ապա ուրեմն երկօքեանն ճշմարիտ ասեն³:

«Գիտաց Յիսուս, թէ հասեալ է ժամն Երրա» (Յովհ. ԺԳ 1):

Ոչ թէ յառաջն ...⁴ եւ այժմ գիտաց, այլ զի արար զի աշակերտացն յայտնեսցի ...⁵ զչարհարանացն ասէ. փոխիլ զայն, որ մարմնովն մեկնելոց էր⁶ ի նոցանէ եւ առ Հայր ամբառնայր, բայց Աստուածութեամբն էր⁷ ընդ նոսա, որպէս ինքն ասաց:

«Սիրեաց զիրսն» (Յովհ. ԺԳ 1):

Իւր զառաքեալսն ասէ, որ բանիւն ընտանիք էին, զի թէպէտ ամենքն սիրեն, սակայն ստեղծամբ, իսկ⁸ թէ ընդէ՞ր մինչեւ ցայս ժամ ոչ եցոյց զայս սէր: Նախ՝ զի սովորութիւն է⁹, յորժամ ոք ի հեռաւոր աշխարհ երթայ, ի ժամ գնալոյն առաւել գուրթ եւ սէր ցուցանէ առ ընտանիս, զի ի ձեռն այնմիկ հանապազ յիշեն զնա, զսոյն եւ զՏէրն արար: Երկրորդ. զի սոքա վիրաւորք եւ

¹ B *չիք*

² B *չիք*

³ B ճշմարիտ են

⁴ B C պակասում է մեկ բառ

⁵ B C հավանաբար պակասում է երկու բառ

⁶ C մեկնեսցի

⁷ B Աստուածութեամբ էր

⁸ B բայց

⁹ B էր

տրտում էին վասն Քրիստոսի, թէ մեկնելոց է ի նոցանէ, զայսպիսի սէր ցուցանէ, զի զայս յիշեսցեն եւ սովաւ մխիթարեսցին, իսկ թէ զինչ է, որ ասէ. «Զիւրսն, որ յաշխարհի աստ են» (Յովհ. ԺԳ 1), Ոսկեբերանն սոյնպէս¹, թէ՛ զնահապետսն ասէ, որ իւր էին² հաւատով, բայց...³ աշխարհէ զսոսա սիրեաց, որ յաշխարհի են^{cxcii}, այսինքն՝ զառաքեալսն...⁴, եւ ի դժոխս էին նահապետքն, սակայն ի մասն աշխարհիս էին, զի դժոխքն յաշխարհէս է:

Եւ դարձեալ՝ թէպէտ եւ հոգիքն ի դժոխս, սակայն մարմինքն ի գերեզմանի էին, այլ զիւրսն, որ յաշխարհիս են, ասէ, որ զբնութիւնս ի հրեշտակաց զատուցանէ, թէ զմարդկային բնութիւնս առաւել սիրեաց քան զնոսա: Նախ ասէ, թէ յոյժ սիրեաց, եւ երկրորդ, թէ մինչեւ ի յայս կենաց կատարումն, որ կամի փոխիլ, եւ երրորդ, թէ՛ մինչեւ յաւարտ սիրոյն սիրեաց զնոսա:

«Եւ ի լինել ընթրեացն սատանայի իսկ արկեալ էր ի սիրտ» (Յովհ. ԺԳ 2):

Երեք անգամ շարժեցաւ Յուդա, զի մատնեսցէ զՆա. նախ՝ յորժամ զիւղն Մարիամ ի վերայ գլխոյն Քրիստոսի թափեաց, յայնժամ ասէ Մատթէոս, թէ՛ «Գնաց մի յերկոտասանիցն [անուանեալն] Յուդա [Սկարիովտացի] առ քահանայապետսն» (Մատթ. ԻԶ 14): Երկրորդ. որ աստ ասէ, թէ՛ «Սատանայի իսկ արկեալ էր ի սիրտ, զի մատնեսցէ» (Յովհ. ԺԳ 2): Երրորդ. յորժամ առ զպատառն եւ ել արտաքս եւ զնաց առ քահանայապետսն:

«Յառնէ յընթրեացն անտի եւ դնէ զհանդերձն» (Յովհ. ԺԳ 4):

Այսինքն՝ զվերին պատմուճանն, որ արգել լինէր գործոյն, եհան:

«Եւ առեալ դենջակ մի սփածաւ» (Յովհ. ԺԳ 4):

Ղենջակ զայն ասէ, որ մի դաստառակ զառաջեալն էարկ եւ յետուստ կողմանէ ընդ մէջսն ամրացոյց ընդդէմ հանդերձին:

«Էարկ ջուր ի կոնք եւ սկսաւ լուանալ» (Յովհ. ԺԳ 5):

Տէրն հինգ ազգ սէր ցուցանէ առ աշակերտսն. նախ՝ է սէր, զի վասն իրաց ինչ սիրեն, իսկ Քրիստոս ձրի սիրեաց: Երկրորդ. է կատարեալ սէր, որ նախ սիրէ, իսկ Տէրն նախ սիրեաց զմեզ: Երրորդ. է սէր հասարակաբար, իսկ աստ Տէրն զիւրն միայն սիրեաց: Չորրորդ. է սէր, որ աստ միայն, իսկ Տէր մեր յետ մահուն եւս սիրեաց զառաքեալսն, որպէս ասէ. «Զի պահեսցես զնոսա ի չարտ»

¹ C *չիք*

² B *չիք* որ իւր էին

³ B C պակասում է մեկ բառ

⁴ B C պակասում են մի բանի բառեր

(Յովհ. ԺԷ 15): *Հինգերորդ. է սէր աշխարհի, բայց ոչ ամենեւին կատարեալ¹, իսկ Տէրն իսպառ սիրեաց զնոսա:*

Իսկ թէ վասն է՞ր զոտան լուաց եւ ոչ զայլ ինչ անդամ:

Եւ այս² վասն բազում պատճառի. նախ՝ զի ոտն վերջին մասն է մարմնոյն, եւ սոյնպէս ուսոյց զվերջին մեղսն ամենեւին լուանալ, որ ձեզ մեղս ոչ երեւին: Երկրորդ. զի հաստատ գործ ի վերայ ոտից գործի, սոյնպէս ուսոյց, զի զկատարեալ³ մեղքն ամենեւին սրբել: Երրորդ. զի ոտքն ի մէջ ամանոյ իւրոյ ծածուկ լինի միշտ, զորս եւ բանալովն ուսոյց, թէ զծածուկն յայտնի արարէք խոստովանութեամբ: Չորրորդ. զի որք զոտան լուանան, աչքն լուսաւորին, զի անդ է երակ աչացն, վասն որոյ լուանալովն եցոյց, թէ որք զմեղսն սրբեն, լուսաւորին միտք նոցա: Հինգերորդ. զի ծանրութիւն մարմնոյն ի վերայ ոտիցն է, վասն որոյ զնա լուանալովն ուսոյց, թէ ծանրութիւն մեղացն ոչինչ է, եթէ ոք լուսացի խոստովանութեամբն: Վեցերորդ. զի սկիզբն մեր անկման ի գալոյն Ադամայ եղեւ ի ծառն, վասն որոյ լուանալով զոտան բժշկեաց զգարչապարս նախահաւերն: Եւթներորդ. զի ոտքն է անարգ մասն, համեմատելով առ գլուխն, զնա լուաց, զի ուսուցէ, թէ մի անարգէք զոք, թէ եւ կարի յետին ոք իցէ: Ութերորդ. զի զոտան լուանալով ուսոյց զխոնարհութիւն աշակերտացն, որով կարեն բնակարան Սուրբ Երրորդութեան լինել: Իններորդ. զի ոտք մարդկան ոչ էին արժանի մտանել ի վերինն Երուսաղէմ վասն յոյժ մեղացն, վասն որոյ լուաց եւ փոխեաց զճանապարհն գնալ մեզ յերկնից յարքայութիւն: Տասներորդ. զի թէ նա ոչ էր լուացեալ զոտան, մեք ամենեւին հպարտանայաք, վասն որոյ զոտան լուանալով եցոյց մեզ ամենեւին ոչինչ համարել զմեզ, որքան ի մարմնի իցեմք:

Իսկ մեք զայս աւրինակ պարտիմք առնել վասն հինգ պատճառի. նախ՝ վասն Քրիստոսի հրամանացն, զի ասաց. «Աւրինակ մի ետու ձեզ, որպէս ես զձեզ լուացի, եւ դուք զմիմեանս» (տես Յովհ. ԺԳ 14): Երկրորդ. զի նմանեցուք Քրիստոսի՝ խոնարհութեամբ զոտս նուաստիցն մեր լուանալով: Երրորդ. վասն սիրոյ նորա, զի յամենայն ամի առնեմք, որ սէր նորա ի մեզ առաւելասցի: Չորրորդ. վասն մեծութեան Քրիստոսի, զի թէ Տէրն ամենեցուն զայս արար, ապա եւ մեք, որ նուաստք եմք, պարտիմք առնել: Հինգերորդ. զի

¹ B *չէք*

² C *չէք* եւ այս

³ B կատարեալ

վարձս առցուք ի Քրիստոսէ, վասն զհրամանսն նորա¹ կատարելով:

Բայց քննելի է, թէ յառաջ զո՞վ յաշակերտացն լուաց:

Ոմանք ասեն, թէ յառաջ զմետասանսն լուաց եւ ապա գայ առ Սիմովն², բայց այս է ճշմարիտն, զի միայն զՅուդային էր լուացեալ եւ ապա գայ առ Պետրոս, զի յորժամ սկսաւ լուանալ, Յուդա միայն ժպիրհ դիմաւք եւ յանդուզն երեսաւք եկն էարկ զոտսն³ ի կոնքն, որ լուաց: Արդ, միտ դիր բարերարին, թէ ո՞րչափ ջերմ էր ի նորա դարձն, որ մինչեւ զոտսն եւս լուանալոյ արժանի արար զնա, եւ նա ամենեւին անդարձ մնայր ի նոյն չարիսն:

Արդ, թէ զի՞նչ էր խորհուրդ լուանալոյն զոտս նոցա, ասացուք. նախ՝ զի առաքեալքն ամենայն ուրեք բոկ շրջէին, եւ ոտք նոցա յաղտոյն ներկեալ էր, լուանայ զոտս նոցա յաղտոյն, բայց ոչ էր լոկ լուացումն յաղտոյ, այլեւ զհոգիս նոցա մաքրէր ի մեղաց: Երկրորդ. զի զնոսա ընդ ամենայն աշխարհս առաքելոց էր, եւ զայնքան երկարութիւն ճանապարհին ընթանալոց էին բազում աշխատութեամբ, վասն որոյ լուանայ զոտսն եւ զաւրութիւն կարողութեան ի նոսա դնէ, զի յամենայն ուրեք անաշխատ եւ առանց վաստակելոյ զնասցեն: Երրորդ. զի զվճիռն, որ յառաջագոյն եհատ ի վերայ բնութեանս ի յանցանել մարդոյն, իշխանութիւն տալով աւճին, թէ նա սպասեսցէ քում գլխոյդ, եւ դու՛ նորա դարչապարին, որպէս զամենայն էր լուծանելոց, սոյնպէս եւ զայս եբարձ: Չորրորդ. զի համարձակութիւն տացէ աներկիւղ եւ անվեհեր զնալ ի վերայ աւճից եւ կարճաց եւ ոչ զանգիտել, քանզի այսուհետեւ խորտակեցաւ խայթոց նորա:

«Գայ առ Սիմոն Պետրոս, եւ նա ասէ [ցնա]. “Տէ՛ր, դո՞ւ զիմ զոտս [լուանաս]”» (Յովհ. ԺԳ 6):

Յայս միտս ասաց, զի զնա Որդի Աստուծոյ դաւանէր եւ Արարիչ, զի ասէր, թէ ձեռքդ այդ, որ զբորոտն սրբեաց եւ զմեռեալս յարոյց եւ զծնէ կուրին ի կաւոյն ակն է ստեղծ, զի՞մ զոտսն⁴ լուանաս: Ոչ բարւոք արար զայս Պետրոս, քանզի զայն կարծեաց լոկ իմն լուացումն, ոչ կարաց գիտել, թէ ամենայն բանք եւ արարուածք նորա աւգտակարք եւ խորհրդաբարք էին, զի ամենայն ծառայ եւ կամ աշակերտ⁵, որ ոչ առնէ զմեծին իւրոյ զկամքն,

¹ B վասն զի հրամանսն

² B C ի լուսանցս՝ «Որոգիմ[ես]»

³ C զոտսն

⁴ C զոտս

⁵ B ամենայն աշակերտ եւ կամ ծառայ

կամ սուտ կարծէ զվարդապետն եւ կամ անգէտ բանին, եւ այսու պատճառաւ ոչ առնէ զասացեալն ի վարդապետէն, բայց թէ ընդէ՞ր Պետրոս միայն ընդդիմացաւ, եւ այլքն՝ ոչ: Այս է, զի յորժամ զմատնչին լուաց, առ Պետրոս եկն եւ նա ոչ կամեցաւ, իսկ զի՞նչ Տէրն առ Պետրոս.

«[Ե]թ ոչ լուացից [զքեզ], ոչ ունիս ընդ իս մասն» (Յովհ. ԺԳ 8):

Եւ զայս լուեալ աշակերտացն, դողումն եւ սարսուռ երկիւղին կալաւ զնոսա, եւ ոչ ոք իշխեաց ընդդիմանալ, այլ հնազանդեցան:

«Պատասխանի ետ Յիսուս. “Ձոր ինչ ես գործեմ, դու այժմ ոչ գիտես, բայց ապա գիտացես”» (տե՛ս Յովհ. ԺԳ 7):

Այսինքն՝ զգործոյս իմոյ զաւգտութիւն եւ զշահն այժմ ոչ գիտես, զի դեռ անկատարք էին, բայց ապա գիտասջիր, յորժամ զտնաւրէնութեան խորհուրդն զամենայն կատարեմ եւ առ Հայր երթամ եւ զՀոգին առաքեմ, զի՞¹ եկեսցէ եւ զշամանդաղ մտաց ձերոց սրբեսցէ եւ յամենայն մարմնական կարծեաց ազատս արասցէ, յայնժամ կատարելապէս կարէք գիտել, զոր ինչ առ ձեզ հրաշս գործեսցի: Սոյն բանի հաստատութիւն գրէ Կղեմ յեւթանասնիցն՝ աշակերտ Պետրոսի առաքելոյն, եւ զկնի նորա յաջորդ նորին աթոռոյ ի Հռոմ քաղաքի, թէ Պետրոս առաքեալն յետ զՀոգին Սուրբ ընդունելոյ ի վերնատանն, յայնմ հետէ զամենայն ժամանակս կենաց իւրոց աչքն արտասուելոյ՞² ոչ դադարեաց եւ կամ դէմք կերպարանացն ի դեղնութենէ տրտմութեան շառագունանայր, եւ յորժամ հարցանէաք, թէ ընդէ՞ր այդպէս անդադար լաս եւ ի տրտմութենէդ ոչ մխիթարիս, զայս պատասխանի տայր, թէ յորժամ զմտաւ ածեմ զգութն եւ զսէրն Քրիստոսի, յորժամ ընդ Նմա չրջէաք, առ մեզ ցուցանէր, գալարի սիրտ իմ եւ յողետիցն արտասուեմ^{cxliii}:

«Ասէ ցնա Սիմոն Պետրոս. “Տէ՛ր, մի՛ միայն զոտս [իմ], այլ եւ զձեռս եւ զգլուխս”» (Յովհ. ԺԳ 9):

Երիս կարգս դնէ աստանաւր, վասն զի ամենայն ինչ երեք է. սկիզբն եւ մէջն եւ կատարումն, սոյնպէս սա ասէ, թէ ոչ զոտս, այլ զբոլորս իսկ: Դարձեալ՝ զի ոտք ասէ զայն, որ յերեւակայութիւն մեղանչէ, որ է փոքրագոյն մեղք, եւ զայն, որ գործով կատարեն, զայն ձեռք ասէ, եւ այն, որ ի մեղսն բանտեալ մնայ, զայն գլուխ ասեն վարդապետք, վասն որոյ ասէ Պետրոս. «Տէ՛ր, մի՛

¹ Ը չէք

² Ը յարտասուելոյ

միայն ի փոշատեսակ թեթեւագոյն մեղացս մաքրէր, այլեւ ի կատարելագունիցն մեղաց»:

«Աստ ցնա Յիսուս. «Լուացելոյն չէ ինչ պիտոյ»» (Յովհ. ԺԳ 10):

Ոմանք ասեն, թէ սոքա յառաջագոյն ի Քրիստոսէ մկրտեալք են, վասն այսորիկ ասէ Տէրն. «Լուացելոյն չէ ինչ պիտոյ, այլ զի զոսսն լուանայցէ»: Ասեն, թէ ի մեծամեծ մեղացն մաքրեալք են, այլ այժմ զայն ասէ լուանալ, որ ներելի յանցանքն է ի ձեզ, զոր ոտք անուանէ, եւ զայս դնեն նիւթ իւրեանց, թէ Քրիստոս ոչ ունէր¹ կարաւտուծիւն Հոգւոյն, զի միշտ ի նմա էր, եւ նա զՊետրոս եւ զՈհաննէս մկրտեաց, եւ նոքա՝ զայլսն: Ապա ուրեմն կատարեալ մկրտուծիւն ունէին առաքեալքն յառաջ, քան զգալ Հոգւոյն, իսկ իջումն Հոգւոյն իբրեւ զգործմ էր, բայց Յոհան Ոսկեբերանն սոյնպէս գրէ. «Լուացեալ զնոսա ի հրէական չարութեանցն, - ասէ, - իսկ զկատարեալ մկրտուծիւն ի գալ Հոգւոյն ասէ ընդունել առաքելոցն»^{cxiv}, քանզի վասն բանին, զոր խաւսէ, զնոսա սուրբս անուանէ, զոր սովորուծիւն է Գրոց բանիւ սրբել, ասէ, որպէս այն, թէ՛ «Լուացարուք, ընկեցարուք զչարիս յանձանց»²:

Դարձեալ՝ որք մկրտեալք են, ասէ, ոչ եւս է պիտոյ նոցա լուանալ, բայց եթէ յետ մկրտութեան ի մեղս իցէ անկեալ, խոստովանութեամբ լուասցէ: Արդ, է տարակոյս ինչ աստ, եթէ Տէրն Յուդային ետ զիւր մարմինն, թէ՛ ոչ: Ոմանք ասեն, թէ՛ ոչ, եւ յայտնեն՝ ասելով, թէ յետ կերակրոյն ասաց Տէրն. «Ոչ արբից ի բերոյ որթոյ, մինչեւ արբից ընդ ձեզ նոր յարքայութեան երկնից» (տե՛ս Մատթ. ԻԶ 29): Արդ, եթէ Յուդա եւս էր առեալ զայն, ուրեմն ոչ էր ուրացեալ, զի Քրիստոսի բանն հարկիւ կատարել արժան է: Արդ, պատասխանի այսմ գիւրիին է, զի ասելն՝ ընդ ձեզ, ոչ է հասարակ իմանալ վասն ամենեցուն, այլ վասն բազմաց, զի սովորուծիւն Գրոց զբոլորն վասն մասինն գրել:

Իսկ Ոսկիաբան եւ ամենայն վարդապետք ասեն, թէ՛ ետ, եւ յայտ է յերկուց իրաց. նախ՝ զի ի սոյն գլուխ պատմի, թէ յետ ընթրեաց լուաց զոտս աշակերտացն եւ ասէ. «Մի ոմն ի ձեռք մատնելոց է զիս» (Յովհ. ԺԳ 21, Մատթ. ԻԶ 21), եւ ի հարցանելն Յոհաննու, թացեալ զպատառն ետ Յուդայի, եւ նորա առեալ ել արտաքս, ուստի յայտ է, թէ անդ էր Յուդա, յորժամ բաշխեաց զմարմինն իւր: Եւ երկուքն յայտնապէս ցուցանէ Ղուկաս, զի յորժամ պատմէ, թէ որպէս ետ Տէրն զմարմինն իւր, զկնի ասէ. «Ահաւասիկ

¹ Ընդունէր

² Կանձանց

ձեռն մատնչի իմոյ [ընդ իս] ի սեղանս» (Ղուկ. ԻԲ 21), ուստի յայտ է, թէ էր:

Իսկ Տէրն վայելչաբար ետ զմարմինն իւր Յուդայի վասն չորս պատճառի. նախ՝ առ ի ցուցանել զՔրիստոսի զգարմանալի զբարութիւն եւ զխոնարհութիւն առ ամբարիշտս: Երկրորդ. զի ուսուցէ մեզ, զի զթշնամիս մեր եւ զատելիս կատարելապէս սիրեսցուք: Երրորդ. առ ի ցուցանել, թէ ոչ է պարտ ուրանալ եւ ոչ տալ, յորժամ մեղաւորք, որ ծածուկ ունիցին յանցանս, եւ ընդ այլսն գայցէ ի հաղորդութիւն, այլ պարտ է հաղորդել: Չորրորդ. առ ի ցուցանել, թէ ոչ ամենայն ոք, որ սուրբ խորհուրդս մարմնաւորապէս, թէ եւ հոգեւորապէս ընկալեալ իցէ, այլ է երբեմն, զի ի դատապարտութիւն անձին իւրոյ ընդունի ըստ Պաւղոսի:

«Այն է, որում ես թացից» (Յովհ. ԺԳ 26):

Ձայս պատասխանի Քրիստոս լուրեայն ասաց Յոհաննու վասն վեց պատճառի. նախ՝ զի յայտնապէս էր ասացեալ, Պետրոս ոչ կարէր հանդուրժել, այլ յայնժամ սպանանէր զնա: Երկրորդ. զի թէ յայտնի էր ասացեալ զնշան պատառոյն, Յուդա ոչ առնոյր զպատառն: Երրորդ. զի մեզք նորա էր ծածուկ, ոչ էր պարտ յայտնել: Չորրորդ. զի մեզ ուսուցէ ոչ խայտառակել զմեզս ուրուք: Հինգերորդ. զի թէ յայտնապէս ասէր, պատճառ խռովութեան տայր Յուդայի: Վեցերորդ. զի ծածկաբար էր հարցուածն, ծածկաբար պարտ է լինել պատասխանին:

Եւ զի ծածկաբար ասաց, յայտնի էր¹ կրկին վկայութեամբ. նախ՝ զի նշան ետ զպատառն, զի թէ² յայտնապէս ասէր, պարտ էր զանունն ասել, եւ ոչ նշանաւք ծանուցանել: Երկրորդ. զի ասէ աւետարանիչս, թէ ասաց Տէրն Յուդայի. «Արդ, զոր ինչ առնելոց ես, արա՛ վաղվաղակի» (Յովհ. ԺԳ 27), եւ ոչ ոք իմացաւ, թէ առ ինչ ասաց:

«Եւ յետ պատառոյն ապա եմուտ ի նա սատանայ» (Յովհ. ԺԳ 27):

Ոչ թէ յայն ժամ նոր եմուտ ի նա սատանայ, զի նախ վաճառեալ էր զՔրիստոս հրէիցն, այլ եմուտ յայն ժամ առաւել իշխելով ի վերայ նորա:

Եւ այս վասն չորս պատճառի. նախ՝ վասն նորագոյն ապերախտութեան եւ արհամարհութեան զՔրիստոս: Երկրորդ. վասն նորագոյն անման մատնողական կեղծաւորութեան, զի ցուցանէ, թէ զպատառն զայն ընկալաւ վասն յատուկ սիրելութեան: Երրորդ. վասն նորագոյն հակառակութեան եւ խստասրտութեան,

¹ Ը է

² Բ չէք

որպէս ասէ Պաւղոս ի Հռոմայեցիս. «Ըստ խստասրտութեան անձին քո գանձես անձին քում բարկութիւն» (տե՛ս Բռոմ. Բ 5): Չորրորդ. առ ի ցուցանել, զի աստուածային պարգեւք անարժան ընդունողացն պատճառ դատապարտութեան է:

«Եւ ասէ ցնոսա. “Գիտե՞ք զինչ արարիդ¹ ձեզ”» (Յովհ. ԺԳ 12):

Նախ այսպէս երեւի, թէ կարացիք իմանալ զայս, զոր արարի, զի խոնարհութեան ակրինակ ետու ձեզ, զի դուք միմեանց առնիցէք: Երկրորդ. խրատէ զմեզ պատրաստ լինել, զի մի անկանիցիմք ի մեղս, այլ թէ անկանիմք, դժուարաւ ազատիմք:

«Եթէ զայս գիտէք, երանելի եւս էք, թէ առնիցէք զայս» (Յովհ. ԺԳ 17):

Այսինքն՝ թէ ոչ միայն գիտել արժան է զխոնարհութիւն, այլ եւ առնել, զի սկիզբն զխոնարհութիւնս սկսաւ ուսուցանել լուսնալոյն, եւ ի կատարումս զխոնարհութիւն պատուիրէ, զի սովորութիւն էր Փրկչին, յորժամ բանիւ վարդապետէր, զկնի զսքանչելիս գործէր, զի նոքաւք վարդապետութիւն հաւատարիմ լինէր, իսկ երբ սքանչելիս առնէր, զկնի բանիւ ուսուցանէր, զի սքանչելիքն հաւատարմագոյն լինէր:

«Ոչ վասն ամենեցուն ձեր ասեմ, զի [ես] գիտեմ զորս ընտրեցիդ» (Յովհ. ԺԳ 18):

Այս բանս² վասն առաջիկայ բանիդ ասէ, որ ասելոց է. «Որ ուտի ընդ իս հաց, արար ինձ խաբէութիւն» (Յովհ. ԺԳ 18): Ասէ՛ ամենքն ուտելոց էք ընդ իս հաց, այլ որ յաճախեն ի խաբէութիւն, Ես գիտեմ զորս ընտրեցի, զի ընտրեալն երկու ազգ էր առաքելոցն, առաջին՝ որ յառաքելութիւն ընտրեաց, եւ երկրորդ՝ թէ որք ի նոցանէ երանութեան արժանանան:

«Զայս իբրեւ ասաց, խռովեցաւ հոգի իւր» (Յովհ. ԺԳ 21):

Նախ վասն Յուդայի, զի այլ առաքեալքն այնմ պատուիրանին, որ Քրիստոս ետ, պահողք լինելոց էին եւ երանութեան հաղորդք, իսկ Յուդա զրկելոց էր: Եւ երկրորդ. զի զմարմնոյն³ կիրան ցուցանէր, թէ իսկապէս մարմին զգեցեալ եմ, զի ի չարչարանաց ժամանակն խռովէր:

«Յայէին ընդ միմեանս աշակերտքն⁴ տարակուսեալք» (Յովհ. ԺԳ 22):

Զի թէպէտ ոչ գոյր ի նոսա խիղճ մտաց, սակայն գիտէին, թէ ամենայն բանք ասացեալք ի վարդապետէն ոչ լինէր դատարկ, այլ կատարէր: Կարծեցին ի միտս, թէ գուցէ յետոյ պատահի առ-

¹ Բ արարի

² Բ բան

³ Ը գնարմոյ

⁴ Բ Յայէին աշակերտքն ընդ միմեանս

նել մեզ զայն եւ յայսպիսի աղէտ ի սուրբ գունդն պաշարեալ կայր:

«Եւ էր մի ոմն յաշակերտացն բազմեալ առ Յիսուսիւ, զոր սիրէր» (Յովհ. ԺԳ 23):

ԶՅոհաննէս ասէ, քանզի փափկասուն էր սա եւ առաւել սիրեցեալ ի Քրիստոսէ: Ընդէ՞ր առաւել սիրէր զսա, քան զայլսն: Ոմանք ասեն, թէ զի հասակաւն տղայ էր եւ ըստ մարմնոյ քուեր որդի էր նորա, այնր աղագաւ սիրէր, եւ այլք ոմանք ասեն, թէ զի միտք նորա առաւել պարզ եւ մաքուր էր յամենայն մարմնական կրից եւ ի սէրն՝ առաւել ջերմ, յաղագս որոյ նոյն չափովն, որով նա պարզ եւ մաքուր էր եւ ի սէրն Քրիստոսի ջերմ, նովիմք սիրէր զնա: Եւ այս անտի է յայտ, զի սա ի սկիզբն Աւետարանի իւրում մինչեւ ի կատարումն զամենայն աստուածաբանութիւն առնէ, եւ վկայէ քեզ Կիւրեղ, որ զՊարապմանցն է գրեալ գիրս, զի յայլ աւետարանչացն սակաւ ինչ առնու յաղագս աստուածաբանութեան իւրոյ, բայց ի Յոհաննու զամենայն առնու յաստուածաբանութիւն վկայ:

«Ակնարկէ Գնա Սիմոն Պետրոս» (Յովհ. ԺԳ 23):

Եւ թէ ընդէ՞ր նմա ակնարկէ եւ ոչ ինքն հարցանէ, քանզի յորժամ սաստեաց նմա Տէրն, յորժամ ասաց. «Ոչ լուսացես զոտս իմ», զարհուրեալ եւ յայնմ հետէ այլ ոչ իշխէր հարցանել:

«Եւ ցա անկեալ զլանջաւքն Յիսուսի, ասէ ցնա՝ Տէր, ո՞վ է» (Յովհ. ԺԳ 25):

Ի վերայ բարձանցն Յիսուսի էր նստեալ Յոհաննէս, յորժամ ակնարկեաց նմա Պետրոս եւ զգլուխն ընդ լանջաւքն ի վեր բերեալ ասաց յունկն Քրիստոսի գաղտնապէս՝ Տէ՛ր, ո՞վ է, որ մատնելոցն է զքեզ, եւ Տէր նոյնպէս գաղտ ասաց առ նա, թէ՛ որում ես թացից զպատառն եւ տաց, նա է: Ոսկեբերան զճշմարիտն այսպէս գրէ^{օxcv}, թէ յիւր մարմնոյն ետ, զի յորժամ այնպիսի անարժանութեամբ եւ անզեղջ գոլով ի նոյն չարիան ճաշակեսցէ զմարմինն Որդւոյն Աստուծոյ, յիրաւի դատապարտի, որպէս Տէրն ասաց. «Լաւ էր, թէ չէր ծնեալ մարդն այն» (տե՛ս Մատթ. ԻԶ 24, Մարկ. ԺԴ 21):

«Եւ յետ պատառոյն ապա եմուտ ի ցա սատանայ» (Յովհ. ԺԳ 27):

Մի՞թէ պատառն եղեւ պատճառ, ո՛չ, այլ յորժամ առ զպատառն, Տէրն զիւր խնամքն ի նմանէ արգել եւ առժամայն եմուտ ի նա սատանայ, զի որքան Տէրն զիւր խնամքն ի վերայ նորա ունէր, թէպէտ կայր ի նմա սերմն չարութեան, սակայն ուր լոյսն էր ոչ իշխէր խաւարն մերձենալ:

Եւ զի՞նչ էր խնամքն:

Այս էր, զի ընդ առաքելոցն կարգի համարէր եւ ընդ նոսա զոտս նորա լուաց եւ իւր մարմնոյն եւ արեանն հաղորդ արար, զի թերեւս դարձցի:

Դարձեալ՝ զայս եւս գիտելի է, զի յորժամ կամէր զմարմին իւր աշակերտացն տալ, նախ ինքն եկեր եւ արբ ի նմանէ եւ ապա ետ աշակերտացն, զի մի ասիցեն, թէ զիա՞րդ կարեմք մարմին եւ արիւն ուտել եւ ըմպել:

Բայց այն, որ ասէ. «Մխեաց զծեռն իւր ի սկաւառակն», զի՞նչ է, ի մարմնոյն եւ արեա՞նն էր, թէ ի հասարակ հացէն:

Ի հասարակ հացին սկաւառակն էր եւ սահման էր աշակերտացն, զի յորժամ վարդապետն զձեռն իւր ի սկաւառակն տանէր, նոքա ոչ տանէին զձեռս իւրեանց ընդ նմա, զայս որպէս մեծարանք համարէին վարդապետին, իսկ Յուդա լրբութեամբ ընդ Քրիստոսի մխեաց զձեռն իւր ի սկաւառակն եւ Քրիստոս զայն, որ ի ձեռինն ունէր ետ ի նա եւ ասէ. «Շտապի՛ր առ զայդ», եւ այս պատառ ի հասարակաց հացէն էր, զի յորժամ զիւր մարմինն ետ, դարձեալ հացկերոյթ արարին, անտի էր:

Դարձեալ գիտելի է, զի ոչ էր ի հացէ մարմնոյ Տեառն, քանզի զմարմինն, զոր ետ, ոչ մնաց անտի, այլ ճաշակեցին, իսկ այն ի հացէ սեղանոյն էր, զոր յետոյ ուտէին յընթրիս:

«Արդ, զոր ինչ [առնելոցն ես], արա՛ վաղվաղակի» (Յովհ. ԺԳ 27):

Այսինքն՝ թէ մատնելոց ես, թէ չարախաւսելոց ես յինէն առ հրէայսն, արա՛:

«Եւ զայս ոչ դք իմացաւ» (Յովհ. ԺԳ 28):

Ընդէ՞ր ոչ իմացան: Զի թէ գիտացեալ էին աշակերտքն զմատնիչն յայտնապէս առժամայն սրախողխող առնէին, եւ յայտ ի Պետրոսէ է, զի յորժամ եկին քահանայապետքն ըմբռնել զՏէրն, որ գիտաց Պետրոս, թէ չարութիւն կամին առնել նմա, այնչափ ջերմ էր ի սէր նորա, զի հանեալ զսուրն կամէր հարկանել զմի ի նոցանէ ի վերայ պարանոցին եւ սպանանել, բայց Տէրն այնպէս տնաւրինեաց, զի զականջն եհատ եւ ինքն մերձեցեալ առողջացոյց եւ ոչ թոյլ ետ Պետրոսի սուր հանել:

«Իսկ նորա առեալ զպատառն՝ ել արտաքս [վաղվաղակի], եւ էր գիշեր» (Յովհ. ԺԳ 30):

Այսինքն՝ կերեալ եւ ել, իսկ գիշեր ասելն ցուցանէ զՅուդայի յաւժարութիւն, զի եւ ոչ անգամ ի մթին ժամուն արգելաւ ի չարութենէն¹ իւրմէ: Երկրորդ. զի մութն ժամանակ է չարութեան,

¹ Ը չարութենէ

որպէս ասէր Տէրն. «Որ գործէ գչար, ատեայ զլոյսն» (տե՛ս Յովհ. Գ 20): Երրորդ. զի որպէս գիշեր ի պակասել լուսոյն լինի, սոյնպէս իմանալի լուսոյն Քրիստոսի խնամքն ի նմանէ պակասեալ եղեւ: Չորրորդ. զի գիշեր մեղացն զնա պատեալ էր, որ ոչ երբէք ունէր կամք զղջանալոյ, քանզի զի՞նչ չարագոյն խաւար, քան զոր անդարձ մնայ մարդ ի մեղան, եւ թէ ոք գտանի անզեղջ եւ անապաշխար, որպէս զՅուդա, ընդ նմա է դասելոց, յորոց փրկեսցէ զմեզ Քրիստոս Աստուած¹:

«Եւ իբրեւ ել, ատ Յիսուս. «Այժմ փառաւորեցաւ Որդի Սարդոյ»» (Յովհ. ԺԳ 31):

Գիտէ զսկիզբն չարչարանացն, քանզի գնալն Յուդայի սկիզբն էր խաչին եւ խաչին փառաւորեցաւ Քրիստոս:

«Որդի Սարդոյ»:

Յաղագս նոցա կարծեաց, զոր նոքա կարծէին:

«Եւ Աստուած փառաւորեցաւ ի նմա» (Յովհ. ԺԳ 31):

Յորժամ լուան վասն մեկնելոյ նորա ի նոցանէ, տրտմական իմն եղեն, մխիթարէ զնոսա, թէ յորժամ խաչիմ, փառքն իմ յայտնի լինին եւ Աստուած փառաւորի յիս, զչաւրէ ասէ, ապա դուք զիա՞րդ տրտմիք ընդ իմ փառքն: Բայց այս տարակուսելի է, զի թէ ամենայն արարածք իմանալիք եւ զգալիք առհասարակ բիւր անչափելի ամաւք փառաւորեն եւ մեծարեն յԱստուծոյ փառքն ոչ առնեն յաւելուած, զի որ յաւելու, նաեւ նուազել կարէ, եւ անկատարն ոչ կարէ Աստուած լինել, ապա զիա՞րդ ասէ, թէ. «Աստուած փառաւորեցաւ ի նմա»: Այս է, զի մեր բնութենակից գոլով ըստ մարմնոյն, վասն մեր չարչարի, զի զմեզ փառաւորեսցէ, զմեր փառաւորութիւն Իւր համարի:

«Եւ Աստուած փառաւորեսցէ զնա յանձն իւր» (Յովհ. ԺԳ 32):

Ոչ ի ձեռն հրեշտակի կամ մարգարէի, այլ յանձն իւր, այսինքն՝ թէ նոյն բնութեամբն եւ նոյն կարողութեամբ զմեծամեծ նշանսն յարեգակն եւ ի լուսին եւ յերկիր եւ ի դժոխս երեւեցուցանեմ, թէ հաւասար Հաւր եմ Աստուած:

«Եւ վաղվաղակի փառաւորեսցէ» (Յովհ. ԺԳ 33):

Ձայն ասէ, որ յառաջ քան զյարութիւն արեգակն խաւարեցաւ, գերեզմանք բացան, մեռեալք յարեան:

«Որդեակք իմ» (Յովհ. ԺԳ 33):

Նախ որդեակք վասն այսորիկ ասէ, զի տրտմեալք էին աշակերտքն յաղագս մեկնելոյ վարդապետին ի նոցանէ: Որդի ասէ զնոսա, թէ որպէս հայր, թէպէտ ի հեռաւոր աշխարհ երթայ յա-

¹ Ընթ

զազս իրիք ինչ, սակայն գորովն եւ գութն անբաժանելի է յորդուոյն, սոյնպէս ես թէպէտ մարմնով մեկնիմ¹ ի ձէնջ, սակայն Աստուածութեամբ հանապազ ընդ ձեզ եմ:

Դարձեալ ոմանք ասեն², թէ յայս միտս ասաց որդեակք, զի դեռ եւս թերակատարք էին որպէս զտղայս, եւ վկայ քեզ, որ ի ժամ³ մատնելոյն թողին եւ փախեան, զի տակաւին ոչ էին զՆա Աստուած հաւատացեալ, բայց յետոյ ի գալ Հոգւոյն առ նոսա ապա կատարելապէս գիտացին, որ Աստուած էր, եւ յայնմ յետէ այլ ոչ եւս մեկնեցան ի սիրոյ Նորա, որպէս վկայէ առաքեալ ի Հռոմ, թէ՛ «Ո՞վ մեկնեսցէ զմեզ ի սիրոյն Քրիստոսի. նեղութի՞ւն, թէ՛ անձկութիւն» (Հռոմ. Ը 35), եւ այլն:

«Փոքր ինչ ժամանակ ընդ ձեզ եմ» (Յովհ. ԺԳ 33):

Ոմանք յանտի մինչեւ ի խաչն ասեն, ոմանք՝ մինչեւ ի համբարձումն, զի թէպէտ խաչեցաւ, սակայն մինչեւ ի քառասուն աւր դեռ յաշխարհի էր եւ յամենայն կիրակէի երեւէր աշակերտացն:

«Խնդրեցէք զիս» (Յովհ. ԺԳ 33):

Որպէս Մովսիսի ասաց, թէ գրեա՛ զանուն իմ եւ առ քեզ պահեա՛, ի նստել, ի յառնել, ի գնալ ի ճանապարհ, զնոյն այժմ աշակերտացն պատուիրէ, զի մի մոռանայցեն զՆա:

«Ուր եսն երթամ, դուք ոչ կարէք գալ» (Յովհ. ԺԳ 33):

Բայց թէ զիա՞րդ զաշակերտսն որպէս զհրէայսն խրատէր:

Այս է, զի հրէիցն ամենեւին արգել զառ նա գնալն եւ սոցա թէ ոչ այժմ, սակայն է երբեմն եւ ո՞ր է այն, յորժամ ի մեռելոց յառնէր, զհոգին նոցա շնորհէր, եւ նոքա ընդ ամենայն տիեզերս ընթանային եւ մահուամբ եւ պէս-պէս նեղութեամբ կատարիք եւ ընդ իս գայք վայելէք զանանց բարիսն եւ զանզրաւ ուրախութիւնսն:

«Պատուիրան նոր տամ ձեզ, զի սիրեսցիք զմիմեանս» (տես Յովհ. ԺԳ 34):

Ո՞ր է նոր պատուիրանն:

Զսիրոյն ասէ, եւ ընդէ՞ր է սա նոր, զի յառաջումն ետ զայս Մովսիսիւ, այս զի Մովսէսին ասէր՝ սիրեսցես զընկեր քո (Ղևտ. ԺԹ 19), որ նշանակէր զազգակիցն, եւ զայն Մատթէոս նախատէ յԱւետարանի անդ. «Եթէ սիրէք զսիրելիս ձեր, զի՞նչ վարձք են

¹ B մարմնովս մեկնիմ

² Լուսանցքում գրված է «Որոգ»

³ C ժամանակ

ձեր» (տե՛ս Մատթ. Ե 46), այլ Տէրն պատուիրէ զմիմեանս սիրել, որ նշանակէր զաւտարս եւ զաղքատս եւ զատելիսն եւս:

«Որպէս սիրեցի ես զձեզ» (Յովհ. ԺԳ 34):

Ձի Քրիստոս չորս կերպիւ սիրեաց զմեզ. այսինքն՝ ձրի, ներգործական եւ ուղիղ սիրով: Ձրի, զի նա նախ սրբեաց զմեզ, որպէս ասէ Յոհաննէս ի Կաթողիկեաց. «Մեք սիրեսցուք զԱստուած, [վասն] զի նա նախ սիրեաց զմեզ» (Ա Յովհ. Դ 19) եւ գործով զանձն եղ ի վերայ մեր, զոր եւ ինքն վկայէ, թէ մեծ եւ քան զայս սէր ոչ ոք ունիցի, եթէ ոք զանձն իւր դիցէ ի վերայ բարեաց եւ առանց կեղծաւորութեան, զի նա վասն հոգեւորին սիրեաց զմեզ, զի զհոգեւոր կեանսն շնորհեաց մեզ, պատուիրէ սոյնպէս սիրել զմիմեանս, որով որոշիմք յորդուցն կորստեան:

«Յայսմ գիտացեն [ամենեքեան], թէ իմ աշակերտ էք, եթէ սիրիցէք զմիմեանս» (Յովհ. ԺԳ 35):

Ոչ ասաց ծանիցեն, թէ՛ իմ աշակերտք էք, թէ՛ զկոյրս լուսաւորէք կամ զկաղս գնացուցանէք եւ կամ այլ այսպիսիս առնէք, այլ թէ սիրիցէք զմիմեանս, քանզի յորժամ դարձան եւթանասունքն եւ ասացին առ Տէր, թէ յանուն քո եւ դեւք հնազանդին մեզ (հմմտ. Ղուկ. Ժ 17), զայս ետ նոցա պատասխանի, թէ մի՛ խնդայք ընդ այն, թէ դեւք հնազանդին, այլ խնդացէք, զի անունք ձեր գրեալ են յերկինս (հմմտ. Ղուկ. Ժ 20): Բայց դու միտ դիր, թէ որպէս կարգաւորաբար առնէ զամենայն, զի զսէրս զայս իբր զդրոշմ եւ զկնիք ետ աշակերտացն, եւ նոքաւք՝ մեզ հաւատացելոցս, զի որպէս յառաջնումն ստեղծագործութեան զարդարեաց զմարդն ի պատկեր իւր բանականութեամբն եւ անձնիչխան կամաւքն, սոյնպէս եւ յերկրորդ նորոգմանս ի ձեռն սիրոյն կցորդս եւ հաղորդս առնէ զմեզ իւր:

«Անդէն զանձն իմ իսկ եղից ի վերայ քո» (Յովհ. ԺԳ 37):

Յորժամ ասաց Տէրն առ Պետրոս. «Դու ոչ կարես գալ այժմ զկնի իմ, բայց ապա եկեսցես» (Յովհ. ԺԳ 36), մեծաբանեաց Պետրոս, զի թէպէտ ջերմագոյն էր, այլ մասն ինչ հպարտութեան երեւեցոյց յանձն, զի անձին զաւրութեամբ համարեցաւ առնուլ զայն:

Եւ ո՞չք էին նորա հպարտութիւնքն:

Նախ այն է, զի ասաց, թէ ամենեքեան զայթակղին, սակայս ես՝ ոչ: Երկրորդ. զի ասաց, թէ պատրաստ եմ ընդ քեզ ի չարչարանս եւ ի բանտ: Երրորդ. զի ասաց, թէ արդէն զանձն իմ եղից ի վերայ քո: Կամեցաւ Տէրն զերիս հպարտութեան ախտն խորտակել՝ երից յանցանցն յայտնելովն:

Դարձեալ բանքն Պետրոսի ընդ մեղադրանաւք է ըստ երից պատճառաց. նախ՝ զի ընդդէմ էր Քրիստոսի բանին: Երկրորդ. զի առաւել քան զայլ առաքեալսն զինքն համարէր՝ յասելն. «Թէպէտ ամենեքեան զայթակղեսցին, [սակայն ես ոչ զայթակղեցայց]» (Մատթ. ԻԶ 33): Երրորդ. զի զբարութիւն իւր, քան զոր էր, առաւել կարծէր, նմին իրի Քրիստոս թոյլ ետ անկանել նմա, զի զտկարութիւն անձինն ծանիցէ, այլեւ այնու յանդիմանէ զտկարութիւն մարդկանս բնութեան:

«Չեւ իցէ հաւու խաւսեալ, մինչ դու երիցս ուրացիս [զիս]» (Յովհ. ԺԳ 38):

Յոհաննէս եւ Ղուկաս եւ Մատթէոս ասեն, թէ. «Չեւ իցէ հաւու խաւսեալ, զի դու երիցս ուրացիս» (Մատթ. ԻԶ 34, Ղուկ. ԻԲ 34), եւ Մարկոս ասէ, թէ. «Չեւից հաւու երիցս խաւսեցեալ, մինչ՝¹ դու երիցս ուրացիս զիս» (տե՛ս Մարկ. ԺԴ 30): Թուի, թէ ընդդէմ ասեն միմեանց աւետարանիչքս, եւ ոչ են ընդդէմ, այլ յոյժ համաձայնք միմեանց, զի աւետարանիչքս ամենայն ուրեք զճշմարտութենէն հոգ տանին, զի յամենայն կարծեաց եւ երկբայութեանց դրժելի աւետարանական վարդապետութիւնս լիցի, քանզի են² ազգ հաւուց ոմանք վաղվաղկոտք եւ յառաջախաւսք, որ չէ ժամանակ խաւսելոյ, բայց նախ խաւսին, եւ յորժամ հասարակաց հաւախաւս լինի, դարձեալ ընդ նոսա այլ խաւսին, որ լինի երկու անգամ: Մարկոս զայսպիսի հաւս, եւ Յոհաննէս եւ Ղուկաս եւ Մատթէոս զհասարակաց հաւախաւսէն:

Սովորութիւն է աւետարանչացս, զի զայն բան, զոր մէկն ոչ է յիշեալ, միւսն յիշէ, եւ թէպէտ մինն յիշէ, եւ երեքն՝ ոչ, համայն նոյն է:

Դարձեալ՝ այլ իմն գեղեցիկ միտք, զոր ասացեալ են վարդապետք Եկեղեցւոյ. «Մինչ չեւ իցէ հաւու խաւսեալ», զայն ասէ, թէ յառաջ քան զհաւախաւսն այդպիսի երկիւղ եւ սերմն եւ արմատ ուրացութեան ի սրտի նորա տնկեցաւ, եւ յորժամ սոյնպէս իմանամք, այս այլ պայծառ տեսութիւն է:

Դարձեալ գիտելի է, զի Քրիստոս վասն եւթն պատճառի թոյլ ետ Պետրոսի ուրանալ զինքն.

Նախ՝ առ ի խոնարհեցուցանել զյանդգնութիւն եւ զհպարտութիւն նորա եւ մեր, զի մի ոք յանձն վստահացեալ պարծեսցի ի գաւրութիւն իւր:

¹ C մինչդեռ

² B չեք են

Երկրորդ. առ ի տալ յոյս նորոգման եւ թողութեան մեղաւորաց, թէպէտ եւ ծանրագոյն մեղուցեալ իցեն, եւ թէպէտ ի վեհագունից իցէ եւ ի պատուաւորաց, եւ որք յաստիճան բարձրացեալ կան:

Երրորդ. զի Պետրոս, որ ամենեցուն էր հովիւ կարգեալ ի Քրիստոսէ, իբր ի հարկէ բռնադատեալ, ամենեցուն ողորմութիւն եւ գուրթ խնամոց ցուցանիցէ, թէպէտ եւ կարի չարք իցեն, յորժամ զղջասցին:

Չորրորդ. զի նոյն Պետրոս, որ հովիւ էր լինելոց, իբր ի հարկէ բռնադատեալ փոքր համարիցի զինքն քան զամենայն եւ խոնարհ, եւ այսպէս իշխանութիւն Եկեղեցւոյն զնա ոչ փքացուցանէր:

Հինգերորդ. առ ի ցուցանել խորհրդաբար, զի իմասցուք մեք այնպէս առնել զնոքա, որ ուրանալոց են զՔրիստոս:

Վեցերորդ. զի հաստատութիւն մարտիրոսաց եւ ժուժկալութիւն ի տանջանս մի ոք կարծեսցէ բնական զաւրութեամբ լինել, այլ առաւել ի Հոգւոյն Սրբոյ զաւրութենէ: Եւ վասն սմին պատճառի թոյլ ետ Քրիստոս եւ այլ աշակերտացն գայթակղելոյ եւ փախչելոյ, զի զկնի յայտնի լիցի, զի այնոքիկ, որ նախ ուրացան զՔրիստոս եւ թողին, յորժամ յետոյ զղջացան, ոչ կամէին այնպէս մեծագոյն տանջանաց եւ դառն մահուան տանել, եթէ ոչ զիտէին ճշմարիտ գոլ զՔրիստոս եւ զհաւատն, որ ի նա:

Գլուխ ԺԴ

«Մի՛ խռովեսցիս սիրտք ձեր» (Յովհ. ԺԴ 1):

Նախ ծանուցանէ զինքն զհտող զաղտնեաց եւ խորհրդոց, զի իմացաւ, թէ խռովեալ են աշակերտքն: Երկրորդ. զի յորժամ ասաց Պետրոսի. «Մինչ չեւ իցէ հաւու խաւսեալ, զի դու երիցս ուրացիս» (տես Յովհ. ԺԳ 38), տրտմեցան աշակերտքն, թէ սա, որ այնքան ջերմ է ի սէր նորա եւ զլուխ մեր, սա ուրանալոց է, ապա մեզ զի՞նչ է հասեալ լինի, որ մեք այլ ուրանամք: Երկրորդ. զի ասէին ի միտս իւրեանց աշակերտքն, թէ այնքան դառն եւ անբերելի չարչարանքն պիտի հասուցանեն Պետրոսի, որ ուրանայ, սակայն եւ այն եւս պահեալ է մեզ:

«Այլ հաւատացէք յԱստուած եւ յիս հաւատացէք» (Յովհ. ԺԴ 1):

Քաջալերէ զնոսա մի՛ երկնչեւ, այլ յԱստուած հաւատալ, թէ կարող է զերծուցանել զնոսա յուրացութենէն եւ ի չարչարանացն: Այլ արդ իմա զինչ ասէ Տէրն. «ՅԱստուած հաւատացէք եւ յիս հաւատացէք», նովին չափովն ասէ, որով յԱստուած հաւատայք, նովիմք յիս հաւատացէք, զի թէ ոչ էր հաւասար Հաւր, զիա՞րդ ասէր. «Եւ յիս հաւատացէք»:

«Ի տան Զաւր իմոյ օթեւանք բազում են» (Յովհ. ԺԴ 2):

Յորժամ ասաց առ Պետրոս, թէ՛ «Այժմ ոչ կարես, բայց յետոյ գաս» (հմմտ. Յովհ. ԺԳ 36), կարծեցին աշակերտքն, թէ նորա մեծագոյն իմն պարգեւք տալոց էր, եւ նոցա՝ ոչ, վասն որոյ ինքն ծածկագէտ գոլով զտարակուսանս ի նոցանէ բառնայ՝ ասելով, թէ՛ «Ի տան Զաւր իմոյ օթեւանք բազում են»: Բայց զայս բան տարակուսանս արկանեն բազումք, թէ երկոտասան աշակերտքն հաւասար էին ընդ Քրիստոսի, եւ զնոսա զամէնքն ընտրեաց եւ զառաքելութեան շնորհն ամենեցուն միապէս ետ ի հանդերձեալն, այլ հաւասարապէս տալոց է նոցա զպատիւն¹, թէ առաւել եւ նուազ: Ամենեքեան նոքա ըստ իւրաքանչիւր կամաց առաւել եւ նուազ ունէին զջերմն եւ զսէրն առ վարդապետն, վասն որոյ ըստ զանազան կամացն եւ հաւատոցն զանազանէ նոցա եւ պատիւն, եւ փառքն, եւ յայտնի քեզ աւրինակ, որ միոյ մարտիրոսի եւ կամ միոյ առաքեալի կերպարն ոչ են մէկմէկի նման, նոյնպէս եւ ամենայն մարդոյ ի սկզբանէ ստեղծմանն մինչեւ ի կատարած ոչ նմանի մարդ մարդոյ կամ անասուն անասնոյ, զի թէպէտ մէկ իրաւք կամ երկուով նմանին, սակայն բազմաւք՝ ոչ:

¹ Ը ընտրեց եւ զառաքել նոցա զպատիւն

«Ապա թէ ոչ՝ ասացեալ էր իմ ձեզ, թէ երթամ եւ պատրաստեն ձեզ տեղի» (Յովհ. ԺԴ 2):

Ըստ ճառին սոյնպէս երեւի, թէ չէի ասացեալ ձեզ, թէ երթամ պատրաստեմ ձեզ տեղի, պարտ էր ձեզ խոռովիլ, զի այլ ոչ տեսանէիք զիս, այլ գերագոյն իմացք եւ պայծառ տեսութիւն բանիս այս է, զի այն, որ ասէ. «Ապա թէ ոչ՝ ասացեալ էր իմ ձեզ, թէ երթամ եւ պատրաստեն ձեզ տեղի»¹, եւ ապա դամ առնում զձեզ, այլ վասն զի յառաջագոյն պատրաստեալ [էր] այն տեղի ձեզ ի Հաւրէ: Եւ վկայէ այսմ բանի Մատթէոս յԱւետարանի անդ. «Եկայք աւրհանեալք Հաւր իմոյ, ժառանգեցէք զպատրաստեալ ձեզ զարքայութիւն ի սկզբանէ աշխարհի» (Մատթ. ԻԵ 34):

«Դարձեալ գամ եւ առնում զձեզ առ իս» (Յովհ. ԺԴ 3):

Նախ զայս պատուիրէ, թէ այնմ գերագոյն տեղեացն արժանաւոր գործք եւ հաւատք պարտիք ստանալ, զի արժանի լինիցիք այնմ տեղեաց: Երկրորդ. զի որպէս դուք կարծէք, ասէ, թէ յորժամ մեռանիմ, այլ ոչ յառնեմ, ոչ սոյնպէս, այլ դարձեալ յառնեմ ի մեռելոց եւ դամ առ ձեզ, զի տեսանիցէք յայտնապէս: Երրորդ. զի ասէ, թէ յետ յարութեան իմոյ զՀոգին առաքեմ առ ձեզ, զի եկեալ յարդարեսցէ զձեզ զասպարէզ առաքինութեան կատարել ձեզ, եւ բազում առաքինութեամբ ճգնեալք առ իս վերափոխիցիք: Բայց ոմանք ասեն. «Դարձեալ գամ եւ առնում զձեզ», զհանդերձեալ դատաստանէն ասէ:

«Ոչ որ գայ առ Հայր, եթէ ոչ ինեւ» (Յովհ. ԺԴ 6):

Այսինքն՝ թէ որպէս ի ձեռն ճառագայթից արեգականն զնորաբողորակութիւն ճանաչեմք եւ ի ձեռն բանին, որ արտաբերեալն է, զներտրամադրեալն իմանամք, որպէս ասէ Արիստոտէլ, թէ ներձայնոջն ներանձիցն ախտից նշանակք են, սոյնպէս ոչ ոք կարէ զՀայր տեսանել, եթէ ոչ ի ձեռն Որդւոյ:

«Ասէ ցնա Փիլիպպոս. «Յոյց մեզ գձայր»» (Յովհ. ԺԴ 8):

Կարծեաց, թէ մարմնաւոր տեսլեամբ պիտէր տեսանել զՀայր, ասէ, թէ՛ զքեզ տեսաք եւ ծանեաք եւ պակասէ մեզ զՀաւր տեսութիւն:

Ապա զի՞նչ առ նա Տէրն ասէ².

«Այսչափ ժամանակ ընդ ձեզ եմ եւ ո՞չ ծանեար զիս, Փիլիպպէ՛. որ ետես զիս՝ ետես զձայր³» (տես Յովհ. ԺԴ 9):

¹ Եւ ձեզ տեղի», այսինքն՝ թէ ի տան Հայր իմոյ աւթեամբ բազում են, ոչ էին պատրաստեալ աւթեամբ յառաջագոյն, պարտ էր ինձ ասել, թէ երթամ եւ պատրաստեն ձեզ տեղի

² Կէք

³ Եւ որ ետեսն զիս եւ ետես զձայր իմ

Ասէ, թէ ոչ արժանապէս կարացեր գիտել զիմ Աստուածութիւնս, զի թէ կարացեալ էիր տեսանել հոգւոյդ ակամբ զԱստուածութիւնս իմ, ո՞չ արդեաւք կարաւտանայիր հարցանել զՀայր, զի նոյն բնութիւն եւ Աստուածութիւն եւ կամք, որ իմս է, նոյնն եւ Հաւր է: Բայց թուի, թէ այն, որ ասաց, թէ՛ «Ոչ ծանեար զիս, Փիլիպպէ՛», ընդդէմ է այսմ բանիս, որ յետոյ ասաց, թէ՛ «Որ ետես զիս, ետես զՅայր», զի նա մարմին թանձր շաւշափելի տեսանէր, ոչ է ընդդէմ, այլ յոյժ վայելուչ, զի թէ զոր զգալի ակամբն տեսանէր զայն, կարացեալ էր մտացն աչաւք ի նմա զԱստուածութիւն տեսանել, ոչ էր ասացեալ, թէ ցոյց մեզ զՀայրն, այլ վասն զի ոչ ծանեաւ, որպէս արժանն էր, զի որպէս բան մտացն է թարգման, սոյնպէս Որդի Հաւր թարգման է, որպէս ասէ առաքեալ, թէ՛ «Որ է՛ պատկեր աներեւութին Աստուծոյ» (Բ Կորնթ. Դ 4) եւ ոչ թէ ի մէնջ է անհասանելի, այլ եւ հրեշտակաց եւս: Ապա աստանաւր յամալթ առնէ զՍաբէլիոս հրէականն եւ զԵւնոմիոս² եւ զԱեսիոս եւ զԱրիոս հետեւող նոցա, որք արարած զՈրդի ասացին, եւ ոչ զնոսա միայն ըմբերանէ, այլ զայնոսիկ եւս, որք յետ անճառ միաւորութեան երկու բնութիւնս եւ երկու կամս ասեն Քրիստոսի, որ են քաղկեդոնիքն, իսկ մեք յետ անճառ միաւորութեան Բանին Աստուծոյ ընդ մարմնոյն մի խոստովանիմք բնութիւն եւ կամք եւ ներգործութիւն, որպէս ինքն ասաց. «Որ ետես զիս, ետես զՅայր» (տե՛ս Յովհ. ԺԴ 9), եթէ ոչ էր մարմինն, որ ի նմա միացեալ Աստուած՝ հաւասար Հաւր Աստուծոյ, զիա՞րդ ասէր. «Որ ետես զիս, զՅայր ետես»: Զնոյնս եւ Թովմաս յետ յարութեան շաւշափեաց եւ դաւանեաց զնա Տէր եւ Աստուած (Յովհ. Ի 26-29), իսկ եթէ ի չարափառացն ոմանք ասիցեն, թէ զայն յաղագս Աստուածութեան ասաց, թէ՛ «Որ ետես զիս, ետես զՅայր», զայս ասացուք առ նա, թէ՛ ո՛վ յիմարք, թէ այդ այդպէս էր, այն պատշաճ էր ասել, թէ որ ետես զԱստուածութիւնս, որ ի մարմինս է եւ հաւատայ, ի Հայր հաւատայ եւ զայն, ինչ առ աշակերտսն խաւսէր, զի դեռեւս թերակատարք էին, պարտ էր ի ձեռն այս փոքր բանիս գիտուն առնել զնոսա, նա եւ հրէայքն իսկ զնա Որդի Աստուծոյ եւ Աստուած կարծէին, բայց յորժամ ասէր. «Ես եմ հացն իջեալ յերկնից» (Յովհ. Զ 41), եւ «Որ ուտէ զմարմին իմ, զմահ մի՛ տեսցէ» (հմմտ. Յովհ. Զ 57-59), ի խռովութիւն շարժէին, ապա զիա՞րդ ոչ ասաց առ հրէայսն, թէ զմարմինս ոչ ասեմ³ աստուած, այլ

¹ Ընդդէմ է

² Ը եւ զԵւնոմիոս

³ Բ ոչ եմ

զԱստուածութիւնս հաւատացէք, որ ի մարմինս, եւ նոքա զայս յաւթարութեամբ ընդունէին եւ հաւատային, այլ զմարմինն¹ ասէր հաւասար Հաւր Աստուած, վասն զի² նորա էին բարձրագոյնքն, եւ նորա՝ խոնարհագոյնքն, զի ոչ եթէ քաղցն եւ ծարաւն եւ վաստակելն կամ զհիւանդս բժշկել եւ զբորոտս սրբել եւ զմեռեալս յարուցանել բնութեանցն էին յատկացուցանող, այլ հետեւանք միայն, զի գիտասցես հաւաստեալ, թէ Աստուած է եւ մարդ, զի թէ լինի ոք, որ զբարձրագոյնսն Աստուածութեան ասիցէ, եւ զխոնարհագոյնսն՝ մարդկութեան, նզովեալ եղիցի, որպէս ասէ Կիւրեղ յերկոտասան կանոնսն^{cxvii}, բայց թէ զխոնարհագոյնսն եւ թէ զվեհագոյնսն ներգործէր, նոյն մարմինն, առ որ աստուածացեալն էր, քանզի հաւասար Հաւր գործէր. նա ի հողոյ զԱդամ, սա ի հողոյ զաչս կուրին ստեղծեաց: Արդ, ամաչեսցէ Արիոս, որ արարած զՈրդի ասէր եւ ոչ անեղ ի Հաւրէ, կամեցաւ յարծաթոյ բնութիւն զոսկին խնդրել, ո՛չ կարաց իմանալ անմիտն, թէ անեղն ոչ կարէ արարած լինել, վասն որոյ Տէրն առ Փիլիպպոս ասէ. «Որ ետես զիս, ետես զՀայր», զի զնա³ ծանաւթս արասցէ իւրում Աստուածութեան, զի թէ գիտէր իսկապէս, ոչ հարցանէր զՀաւրէ:

«Ո՛չ հաւատաս, թէ Յայր՝ յիս, եւ ես՝ ի Յայր» (տէս ԅովի. ԺԴ 10):

Արդ, ո՞ւր են այնոքիկ, որ ասեն առաւել եւ նուազ զԱստուած, զի թէ էր Որդի նուազ, զիա՞րդ կարէր տանել զՀայր, որ ասէ, թէ՛ Յայր յիս է, եւ թէ՛ փոքր էր քան զՀայր, զիա՞րդ լնոյր զՀայր, որ ասէ, թէ՛ ես ի Յայր եմ, քանզի անհնար է նուազն զբազումն տանել եւ կամ փոքրերն առ մեծն ձգտել հաւասարիլ:

«Զբանն, զոր ես խաւսիմ ընդ ձեզ, ոչ եթէ յանձնէ ինչ խաւսիմ, այլ Յայրն, որ յիս բնակեալ է, նա գործէ զգործսն» (Յովի. ԺԴ 10):

Երիս վկայութիւնս դնէ Տէրն իւր բանին, զի ճշմարիտ է. նախ՝ զի Յայր իմ գործէ, եւ նա Աստուած է, եւ ստութիւն ի նմա ոչ գոյ: Երկրորդ. զգործն տայ վկայ, զի թէպէտ ինձ ոչ հաւատայք, սակայն գործն, զոր գործեմ, նոքին վկայեն, որ Աստուած եմ: Երրորդ. զի հաւատացելոցն յիս տաց այնպիսի շնորհս, զի մեծամեծս գործեսցեն, քան զիս:

Եւ ո՞րք են մեծամեծքն. այս է, զի Քրիստոս ձեռն դնելով բժշկէր զհիւանդս եւ աշակերտացն ստուերն բժշկէր, Տէրն բանիւ բժշկէր եւ նոցա թաշկինակն քրտամբն, ապա յորժամ այս սոյն-

¹ C մարմինն

² B չէք զի

³ B նա

պէս էր, առաքեալքն մեծ գային քան զՔրիստոս, վասն որոյ յարէ ի նոյն, թէ՛

«Ես առ Յայր երթամ: Եւ զոր ինչ խնդրիցէք յանուն իմ, արարից գայն» (Յովհ. ԺԴ 12-13):

Այսինքն՝ թէ յորժամ մեկնիմ ի ձէնջ, եւ դուք ընդ ոլորտս տիեզերաց սփռիք քարոզել եւ ուսուցանել, եւ զոր ինչ նշան խնդրէք յանուն իմ, արարից գայն, զի նոքաւք հաւատարմացուցանէք զմարդիկք եւ առաւել եւս քան զնոյնս գործիցէք:

Նախ աստի յայտ է, այսինքն՝ ի վարդապետութենէ առաքելոցն, զի առաւել բազումք են, որ դարձան ի Քրիստոս քարոզութեամբ առաքելոցն, քան թէ վարդապետութեամբն Քրիստոսի, քանզի քարոզութեամբ առաքելոցն բազմութիւն հաւատացելոց դարձան առ Քրիստոս եւ վարդապետութիւն Քրիստոսի սակաւք ի հրէիցն դարձան:

Երկրորդ. զի առաքեալքն քարոզէին յամենայն լեզուս, որպէս յայտնի է ի Գործքն, իսկ Քրիստոս միայն ի մի լեզու քարոզեաց, այսինքն՝ եբրայեցի, որպէս ինքն ասէր. «Ոչ ուրեք առաքեցայ, եթէ ոչ առ ոչխարս կորուսեալս տանն Իսրայէլի» (Մատթ. ԺԵ 24):

Երրորդ. զի Տէրն միայն ի Պաղեստին քարոզեաց, իսկ առաքեալքն ընդ ամենայն տիեզերս:

Չորրորդ. յայտնի է ի սքանչելեացն, զի մեծ երեւէր, որք բշխէին ի քղանցիցն Քրիստոսի, բայց եւս մեծագոյն երեւի, յորժամ բշխէին հիւանդք ի ստուերէ հանդերձիցն Պետրոսի, որպէս ասէ Գործքն (Գործք Ե 15):

Իսկ եթէ հարցանես, զի՞ է, զի առաքեալքն մեծամեծ սքանչելիս առնէին քան զՔրիստոս, ինքն իսկ Քրիստոս պատասխանի տայ՝ ասելով. «Զի ես առ Յայր երթամ», զի յոյժ վայել էր մեծամեծ լինել սքանչելիս զկնի գալստեան Հոգւոյն Սրբոյ, բայց Քրիստոս եւ առաքեալքն այլ եւ այլ կերպիւ սքանչելիք առնէին, զի առաքեալքն աղաչելով եւ Քրիստոս ներգործելով եւ պատուիրելով, եւ թէպէտ սքանչելիքն ի ձեռս առաքելոցն եղեն, առաւել ասի ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ:

Սակայն գիտելի է, թէ վասն է՞ր մարդ յորժամ խնդրուածք առնէ առ Աստուած եւ ոչ առնու:

Այս է. նախ՝ զի յորժամ վասն անարժանի ուրուք խնդրեսցէ, զխնդրելին ոչ առնու:

Երկրորդ. զի յորժամ ինքն անարժան լինի, ոչ առնու:

Երրորդ. զի թէ վաղվաղկոտ լինի խնդրելն եւ ոչ յերկար համբերութիւն ստանայ, ոչ առնու:

Չորրորդ. զի թէ խնդրելին մարմնական ինչ իցէ եւ կամ յաղագս մարմնոյ, անհնար է առնուլ, բայց թէ արժանաւոր ուրուք խնդրիցէ եւ ինքն խնդրողն արժանաւոր լինի եւ թէ յապաղէ Աստուած եւ ոչ տայ, նա ոչ վաղվաղկոտ լինի եւ անհամբեր, այլ համբերութիւն ստանայ եւ խնդրելին հոգեւոր իրք լինի եւ վասն հոգեւորին, անհնար է թէ ոչ առնու խնդրողն, թէ զչորեսինս զայս ունենայ:

«Եթ սիրեք զիս, զպատուիրանս իմ պահեսցիք» (Յովհ. ԺԴ 15):

Յորժամ խոստացաւ տալ նոցա, զոր ինչ խնդրեսցեն յանուն նորա, զգուշացուցանէ դարձեալ, թէ մի կարծէք, թէ կատարեալ հաւատք եւ արժանաւոր գործք ոչ ստանայք, թէ զոր ինչ խնդրէք, կարէք առնուլ, այլ եթ սիրեք, ասէ, զիս, որ նշանակէ զհաւատն կատարեալ ստանալ եւ ի վերայ բերէ, թէ՛ պատուիրանս իմ պահեսցիք, որ ցուցանէ, թէ զնոյն գործով կատարեսցուք, քանզի են բազումք, որ այլոց ուսուցանեն զբարիս գործել, բայց ինքեանք հեռի են ի նմանէ, այլ պահել զպատուիրանս նորա է յատուկ գործ ճշմարիտ քրիստոսասիրութեան, վասն որոյ ասէ՝ Պաւղոս. «Գլուխ պատուիրանացն սէր է» (Ա Տիմ. Ա 5):

«Եւ ես աղաչեցից զՅայր» (Յովհ. ԺԴ 16):

Նախ զայս նշանակէ, զի աղաչելն սիրոյ ցոյցք է, զի վասն նոցա ցաւակցէր եւ փոյթ տանէր զնոցանէ: Երկրորդ. զի ցուցցէ, թէ յորժամ ես աղաչեմ առանց ամենայն երկբայութեան, առնելոց էք զմխիթարութիւն: Երրորդ. զի զկամացն իւր եւ զհաւր զմիութիւն յայտնէ, թէ որպէս ես փոյթ եմ վասն ձեր, սոյնպէս եւ Հայր: Չորրորդ. առ ի ցուցանել զզանազան մխիթարութիւն յՈրդւոյ եւ ի Հոգւոյն Սրբոյ, զի Հոգին Սուրբ այլ եւս բարձրագոյն կերպիւ մխիթարեաց զառաքեալսն քան զՔրիստոս² մարմնական երեւմամբ, զի ոչ եկաց ժամանակաւ ինչ, որպէս Տէր յառաքեալսն, այլ յաւիտեան, որպէս ասէ զկնի, վասն որոյ յայտ է, զի առաքեալքն յընդունելութեան Հոգւոյն Սրբոյ ի բարին հաստատեցան եւ յայնմ յետէ ոչ կարէին մահու չափ մեղանչել:

«Եւ այլ մխիթարիչ տացէ ձեզ» (տե՛ս Յովհ. ԺԴ 16):

Նախ յաղագս այսորիկ մխիթարիչ, ասէ, առաքեմ, զի զձեր տրտմութիւնդ փարատէ: Երկրորդ. զի ասելովն՝ այլ մխիթարիչ, յայտնի արար, թէ եւ ինքն մխիթարիչ է: Երրորդ. զի զանձնաւորութիւն Հոգւոյն յայտնապէս երեւեցուցէ, թէ Նա է մխիթարիչ ամենայն տրտմութեանց: Չորրորդ. զի թէպէտ հոգին մխիթարիչ

¹ B չէք

² C զնոսս

է, սակայն ոչ աւտար ի բնութենէ Որդւոյ, այլ մի եւ նոյն գոլ բնութիւն եւ կամք Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն:

Դարձեալ քննելի է, թէ ընդէ՞ր յետ յարութեան վաղվաղակի ոչ ետ զՀոգին, այլ այնքան յերկարեաց: Այս է պատճառն, զի որքան յերկարէր, նոքա առաւել փափագէին, եւ յորժամ գայր փափագանաւք, ընդունէին:

«Ձի ընդ ձեզ բնակեսցէ» (Յովհ. ԺԴ 16):

Կէտ եւ չափ ոչ դնէ բնակելոյն, այլ ծանուցանէ, թէ անմարնապէս է բնակելոց ի ձեզ, վասն զի Հոգի է, եւ Հոգին անմարմին է, իսկ յաւիտեան ասելն նշանակէ, թէ միշտ ընդ ձեզ լինելոց է: Աստ շնորհաւք, որ է ազգի-ազգի նշանաւք եւ ի հանդերձեալն փառաւք, վասն զի Հոգին է զարդարող:

«ՁՅոգին ճշմարտութեան» (Յովհ. ԺԴ 7):

Վասն է՞ր ճշմարիտ Հոգի կոչէ զնա:

Նախ այս է, զի ամենայն Հոգիք եղականք են, եւ նա՛ անեղ: Երկրորդ. զի ամենայն Հոգի ստութիւն կարէ ազդել, վկայ քեզ, որ սատանայ անմեղ ստեղծաւ եւ անձնիշխան կամաւքն ի սուտն խոտորեցաւ, նաեւ Հոգիք մարդկան ներ ընդունականք եղեն, բայց ի Հոգին Աստուծոյ ոչ մերձենայ ստութիւն, այլ ճշմարտապէս զամենայն ոք ի բարին առաջնորդեսցէ: Երրորդ. զի ըստ էութեան բնութեան իւրոյ ճշմարտութիւն է, եւ ոչ՝ պատահական: Չորրորդ. զի ուսուցանէ զճշմարտութիւն վերին, եւ ի սոյն ածէ զլսողսն: Հինգերորդ. զի ի մեզ ճշմարիտ եւ ուղիղ կարգք եւ փափագումն եւ բան եւ գործ ներգործէ:

«Ձոր աշխարհս ոչ կարէ ընդունել (զչարսն աստ), բայց դուք ճանաչէք զնա, զի առ ձեզ» (տե՛ս Յովհ. ԺԴ 17):

Առ ձեզ ասէ, որ ճանաչէք զնա, եւ ոչ առ չարսն:

«Փոքր միւս եւս աշխարհս ոչ տեսանէ զիս, բայց դուք տեսանիցէք» (տե՛ս Յովհ. ԺԴ 19):

Ասէ, թէ դարձեալ յետ յարութեան երեւելոց եմ ձեզ, ապա ոչ որպէս յառաջնումն ամենայն ոք տեսանէ զիս, այլ ձեզ միայն, եւ զայն ի միաշաբաթւոջ ի միաշաբաթ, զի Տէրն զքառասուն աւրն, որ յետ յարութեան յաշխարհիս եկաց, յամէն կիրակէի երեւէր աշակերտացն:

«Ձի ես կենդանի եմ, եւ դուք կենդանի լինելոց էք» (Յովհ. ԺԴ 19):

Յուցանէ, թէ իմ յարութիւնս նախագուշակ է ձեր յարութեան, որ մահուամբ եւ չարչարանաւք կատարիք եւ յառնէք յանմահութիւն: Չոր աւրինակ որ յայգւոջն մէկ ազգ պտուղն ի հաս գայ, նշանակ է, թէ ամենեքեան հասանելոց են:

«Յայնմ աւուր զիտասջիք» (Յովհ. ԺԴ 20):

Նշանաւքն ասէ, որպէս դրաւքն փակելովք, որպէս ձկամբն եւ կրակետդ կայծակամբն:

«Ձի ես՝ ի Յաւր իմում, եւ դուք՝ յիս, եւ ես՝ ի ձեզ» (Յովհ. ԺԴ 20):

Ես՝ ի Հայր բնութեամբ, եւ դուք՝ ի յիս հաւատով եւ յուսով եւ սիրով: Դարձեալ՝ ըստ Դիոնիսեայ, որպէս բազում լապտեր ի մի տունն յամէն դիմաց լոյս արձակեն, ոչ գոյ որոշումն լուսոյն, այլ զանազանէ լապտերքն, սոյնպէս Երրորդութիւնն. անձինք յատուկ, միութիւն¹ էութիւն մի, զի միով իւրիք հպի աւրինակն ի ճշմարտութիւն:

«Ձի² ես՝ ի Յաւր իմում, եւ դուք՝ յիս» (Յովհ. ԺԴ 20):

Բանս այս մեկնեալ լինի կամ վասն ճանաչման նոցա, որք ի կենցաղոյս ճանապարհ ընթանան, եւ կամ ըստ նոցա, որք ի փառս կան, զի ի փառս կատարելագոյն լինի միութիւն աստուածային Երրորդութեան, ըստ որում Քրիստոս գոյ ի Հայր: Եւ դարձեալ՝ խորհուրդ մարդեղութեան Քրիստոսի, որ շաղկապեալ է միութեամբ առ Եկեղեցի, եւ Եկեղեցի առ նա, եւ աստ կերպիւ ինչ³ յայտնի է հաւատով եւ կերպիւ ինչ ծածկեալ, իսկ անհաւատից՝ ամենեւին աներեւոյթ:

Արդ, քանզի բազմաց դժուարին է իմանալ, թէ որպէս Հայր յՈրդի է, կամ Որդի՝ ի Հայր: Նմին իրի զայս ճշմարտութիւնս կերպիւ ինչ ցուցանեմ. եւ նախ այսպէս, զի ուր եւ իցէ էութիւն Հաւր, անդ է եւ Հայր, զի էութիւն եւ բնութիւն Հաւր Հայր մի են: Արդ, էութիւն Հաւր գոյ յՈրդի, զի մի է բնութիւն նոցա, որպէս ասէ. «Ես եւ Յայր իմ մի եմք» (Յովհ. Ժ 30), ապա ուրեմն Հայր կայ յՈրդի: Երկրորդ. սոյնպէս ցուցանի, զի ամենայն իր համեմատելով առ միւսն, կամ ի նա է, կամ արտաքոյ նորա: Արդ, ոչ կարէ գոյ արտաքոյ նորա, զի իրն այն, որոց մինն արտաքոյ է միւսոյն, գոյութեամբ եւ բնութեամբ զանազանին: Արդ, Հայր եւ Որդի մի են բնութեամբ, ապա ուրեմն մինն գոյ ի միւսն: Երրորդ. զի աստուածային անձինքն անդրադարձութեամբ մինն ի միւսն կան եւ այս անդրադարձումս միայն պատշաճի աստուածային անձանցն եւ ոչ այլ արարածոց, զի այս անդրադարձութիւն խնդրէ միութիւն էութեան եւ զանազանութիւն անձանց: Եւ այս գտանի միայն յԱստուած, եւ զի յԱստուած կայ միութիւն զանազան եւ կայ զանազանութիւն անշփոթ, վասն որոյ Աստուծոյ միայն յարմարի այս անդրադարձութիւն կատարեալ:

¹ B բնութիւն

² B չէք

³ C յամհաւատից

«Որ ունի գպատուիրանս իմ եւ պահէ գնոսա, նա է, որ սիրէ զիս» (Յովհ. ԺԴ 21):

Ջգուչացուցանէ զնոսա, քանզի են ոմանք, որք ոչ ունինդիր լինին պատուիրանին, եւ են ոմանք, որ թէպէտ լսեն եւ ի միտ առնուն, սակայն զնոյն գործով ոչ կատարեն, պատուիրէ ունակացուցանել յինքեանս զիւր սէրն, զի ասէ առաքեալ. «Ձի ոչ, որ լսելիք ււրինացն են, արդարացեալ են, այլ առնելիքն արդարացի» (հմմտ. Յռոմ. Բ 13):

«Ասէ զնա Յուդա, ոչ Սկարիովտացի» (Յովհ. ԺԴ 22):

Սա Յակովբայն է Յուդայն փոքրկան, որ Ղէբէոսն էր, որ անուանեցաւ թաղէոս:

«Տէ՛ր, զի՞ եղեւ, զի մեզ յայտնելոց ես [գրեզ] եւ ոչ աշխարհի» (Յովհ. ԺԴ 22):

Ոմանք ասեն զայս Յուդայս ամենեւին հեզաբարոյ եւ խոնարհամիտ այր, յորժամ լսեաց ի Քրիստոսէ. «Աշխարհս ոչ տեսանիցէ զիս, բայց դուք տեսանիցէք» (Յովհ. ԺԴ 19), դժուարացաւ ընդ այս, թէ՛ դու Աստուած ես, ասէ, եւ Որդի Աստուծոյ հաւատացաք զքեզ, զիա՞րդ է Հայրն քո, հասարակ խնամէ զամենեւեան, եւ դու զմեզ սիրես եւ զաշխարհս՝ ոչ: Ջայս ասելով այնպէս համարէր ի միտս, թէ աշակերտքս ոչ են առաւել քան զհասարակաց մարդիկ, եւ յայտ անտի է, որ ասէ. «Ձի՞ եղեւ մեզ, զի մեզ յայտնելոց ես», այսինքն՝ թէ զի՞նչ առաւել գործք բարի գործեցաք կամ աւելի առաքինութիւն արարաք քան զնոսա, բայց Ոսկիաբանն ասէ. «տե՛ս զանկատարութիւն աշակերտիս, զի՛ պարտ էր ասել՝ վա՛յ մեզ, զի մեկնելոց ես ի մէնջ, զայս թողեալ զաշխարհէ հարցանէր»:

«Պատասխանի ետ Յիսուս. “Եթէ ոք սիրէ զիս, զբանն իմ պահեսցէ”» (տե՛ս Յովհ. ԺԴ 23):

Ասէ. թէ դուք այժմ զբանս իմ ընդունել էք, եւ աշխարհս տակաւին ոչ է ընկալեալ զբանս իմ, եւ թէ լինի ոք, որ ասացէ, թէ՛ Տէ՛ր, զկամս քո արարաք եւ զբանս քո պահեցաք, քեզ զալ բնակել ի մեզ պատշաճ է, ապա Հաւր զայն յաղագս ո՞յր է, վասն որոյ յարէ ի նոյն. «Բանն իմ, զոր լսէք, ոչ է իմ, այլ Հաւրն, որ առաքեացն զիս» (Յովհ. ԺԴ 24):

«Ձայս խաւսեցայ ընդ ձեզ մինչ առ ձեզ եմ, իսկ Մխիթարիչն, զոր առաքեսցէ Հայր» (Յովհ. ԺԴ 25-26):

Աստանաւր զերիս անձնաւորութիւնսն բացայայտէ. զայս խաւսեցայ զինքն զՈրդի, Մխիթարիչ՝ զՀոգին, եւ առաքող՝ զՀայր: Բայց

¹ Բ զի եւ

այլ իմն խորագոյն բանս յայտնէ աստանաւր, քանզի որպէս ինքն ծնունդ գոլով ի Հաւրէ առաքեալ, սոյնպէս եւ զՀոգին Սուրբ քղխումն ի Հաւրէ, ասէ, առաքեալ: Բայց այն, թէ՛ յանուն իմ, ցուցանէ յայնոսիկ գալ Հոգւոյն, որք քրիստոնեայք լինին եւ ի Նա Հաւատացեալ: Իսկ այն, թէ՛ ուսուցէ ձեզ զամենայն, ցուցանէ, թէ՛ զՈրդւոյ տնաւրէնութեան խորհուրդն եւ զԱստուածութիւնն նա կատարելապէս ուսուցէ ձեզ: Իսկ թէ՛ յիշեցուցէ ձեզ զամենայն, ասէ զոր ի ձեռն տրամութեան եւ խռովութեան զպատուէրս իմ մոռացեալ լինիք, նա վերստին յիշատակէ ի միտս ձեր, զի անջնջելի մնասցէ:

«Խաղաղութիւն թողում ձեզ, զխաղաղութիւն զիմ տամ ձեզ» (Յովհ. ԺԴ 27):

Ոմանք ասեն, թէ խաղաղութիւն աստանաւր զՀոգին ասէ, այլ ոմանք ասեն, թէ խաղաղութիւն զինքն ասէ, որ մահուամբն իւրով խաղաղութիւն արար մեզ եւ հաշտեցոյց զՀայր ընդ բնութիւնս, եւ վկայ քեզ բանն աղաւթական, որ ասէ. «Խաղաղութիւն մեր եւ կեանք ի Հաւրէ առաքեցար, միաձին Որդի»:

Դարձեալ զայս Քրիստոս արար զկնի յարութեան, յորժամ երեւեցաւ, ասաց. «Խաղաղութիւն ընդ ձեզ» (Ղուկ. ԻԴ 36), եւ յայնժամ զաւուրս քառասուն նորա այցելութեամբն խաղաղեցան ի խռովութենէն, որ վասն Նորա չարչարանացն: Իսկ որ ասէ՝ տաց եւ թողում, այժմ անսուտ խոստմամբ, իսկ յետոյ՝ ներգործութեամբ: Երկրորդ. տաց՝ այժմ սկզբնարար եւ անկատար եւ յետոյ՝ կատարելապէս: Երրորդ. այժմ տաց՝ խաղաղութիւն ի մէջ Հոգւոց եւ մարմնոցդ, զի մի՛ մեղանչիցէք, եւ յետոյ՝ տաց զանտարակոյս խաղաղութիւն, որ է արքայութիւն: Չորրորդ. զխաղաղութիւն իմ տաց, այսինքն՝ սէր եւ միաբան լինել ձեզ, որպէս Ես առ Հայր եւ զՀաճոյս նորա առնեմ հանապազ:

«Ոչ որպէս աշխարհս տայ, տամ Ես ձեզ» (Յովհ. ԺԴ 27):

Սուտ եւ ընդունայն է խաղաղութիւն, զոր տայ աշխարհս, այսինքն՝ նախ խաբէութեամբ, երկրորդն՝ չարութեամբ, երրորդն՝ նենգութեամբ, չորրորդն՝ կեղծաւորութեամբ: Եւ աւրինակաւ ծանուցից խաբէութեամբ, որպէս յորժամ ականատ արկանես հաւուց կամ ձկանց, կամ երէոց ի վերայ որոգայթիցն կուտ ցանես եւ կամ այլ որ ինչ ի դէպ է եւ այնու զխաղաղութեան կերպարանք ցուցանես, եւ յորժամ ըմբռնի յորոգայթն, լինի խաղաղութիւն խռովութեան: Իսկ չարութեամբ յորժամ ընդ ոք խաղաղութեան կերպարանաւք ծանաւթանաս, կամ ընդ կնոջ, կամ ընդ այլ ումեք, եւ ընդ նմա ի պղծութիւն եւ ի մեղս խառնակիս, որ խաղաղու-

թիւնն ի չարութիւնն փոխի, իսկ նենգութեամբ յորժամ ընդ ումեք խեղճեա եւ չունիս կարողութիւնն առնել ինչ նմա, յորժամ¹ Հնարիս եւ նորա սպասաւոր կամ աշակերտ դառնաս եւ խաղաղութեան կերպարանաւք երեւեցնես, բայց նենգութիւնն ի սրտիդ է եւ դիպող ժամաւ սպասես², զի զքո քէնն առցես ի նմանէ եւ կամ այլոց մատնեսցես, զի նենգեսցես, իսկ կեղծաւորութեամբն, որպէս հարք զորդի կամ տեարք զծառայս կամ եղբայր զեղբայր սիրիցէ, բայց յորժամ տեսանիցէ, թէ փառացն կամ պատուոյն պակասութիւնն է, անդէն ջանայ սպանանել զնա, իսկ Տէրն խաղաղութիւնն ընդդիմակէ³ սոցա, վասն որոյ ասէ. «Ոչ որպէս աշխարհս տայ, տամ ես ձեզ»:

Բայց խնդրի երիս կարգ խաղաղութեան. նախ՝ առ ինքն, զի մի գործեսցէ զայն ինչ, վասն որոյ դատիցի ի խղճմտանաց: Երկրորդ. առ ընկերն, այսինքն՝ կցորդութեամբ սիրոյն զամենայն ինչ անձինն ընկերին կամել: Երրորդ. առ Աստուած, այսինքն՝ զի մի անցցէ զպատուիրանաւ նորա, յորոյ պահելն գոյ խաղաղութիւնն, եւ ոչ⁴ պահելն՝ ոչ: Իսկ աշխարհիս խաղաղութիւնն մահ բերէ, այն է, որ ասէ. «Գիրացաւ ստուարացաւ Յակոբ եւ եթող զՏէր Աստուած» (հմմտ. Բ Օր ԼԲ 15), յաղագս որոյ հուր տեղեաց ի Սողոմ:

«Մի խռովեսցին սիրոք ձեր, եւ մի՛ գանգիտեսցեն» (Յովհ. ԺԴ 27):

Յորժամ զխաչէն ճառեաց եւ զմեկնելոյն ի նոցանէ, տրտմութիւնն անկաւ ի նոսա, վասն որոյ չորս ազգ մխիթարութիւնն յառաջիկայդ դնէ. նախ՝ եթէ կամաւ եմ տալոց զանձն ի չարչարանս: Երկրորդ. գերագոյն ոմն գնամ առ մեծն Հայր, եւ ուր եսն երթամ եւ զձեզ անդ եմ տանելոց, եւ այս մխիթարութիւնն մեծ էր: Երրորդ. զի ես, որ չարչարելոց եմ, ոչ թէ վասն պարտուց իմիք կամ յանձանց չարչարիմ, այլ անպարտ եմ, ապա ուրեմն շահ եւ ազատութիւն սորա վասն ձեր է: Չորրորդ. զի կամաւք Հաւրն եմ տալոց զանձն իմ, վասն զի կամք Հաւր իմոյ այս էր, զի ի ձեռն իմոյ մահուանս փրկութիւնն ձեզ լիցի:

«Ձի Դայր իմ մեծ է քան զիս» (Յովհ. ԺԴ 28):

Նախ այս է, զի ըստ նոցա կարծեացն զիջանէ, զի նոքա զՀայր մեծ կարծէին, քան զՆա: Երկրորդ. զի ըստ պատճառին մեծ ասի Հայր քան զՈրդի, թէպէտ եւ ոչ բնութեամբ: Երրորդ. զի յորժամ կամիցիս հարցանել, թէ ո՞րքան մեծ է Հայր, զորչափութիւնն ցուցանէ, թէ մեծ է քան զիս եւ ոչ այլ առաւել:

¹ C յայնժամ

² B չիք բայց նենգութիւն սպասես

³ B ընդդիմակացէ

⁴ B յոչ

«Ոչ եւս այլ շատ խաւսեցայց ընդ ձեզ» (Յովհ. ԺԴ 30):

Այսինքն՝ թէ որպէս այժմ բազումս վարդապետել եւ ուսուցանել զձեզ յետ յարութեան Իմոյ ոչ այլ այսպիսի առնեմ:

«Գայ իշխան աշխարհիս» (Յովհ. ԺԴ 30):

Զսատանայ ասէ, բայց ոչ եթէ բնութեամբ է նա իշխան աշխարհի, այլ այնոցիկ միայն իշխան է եւ իշխէ, որք չարքն են եւ նորա կամարարքն, եւ յայտ է, զի ոչ տարեբացդ անգամ իշխէ, զի թէ ունէր իշխանութիւն, արգելոյր զանձրեւս եւ զբոյսս, զի ի հարկէ մարդիկ հնազանդին նմա:

«Յիս ինչ ոչ գտանէ» (Յովհ. ԺԴ 30):

Յիւրոցն ասէ չարեացն՝ յիս ինչ ոչ գտանէ, եւ այս յիրաւի է, զի ամենայն մարդիկ կարաց մասն ինչ մեղաց գտանել, թէպէտ ոչ յամենեսեան մահու չափն, սակայն ի ներելի եւ ի փոշտեսակ մեղացն ոչ ոք կարաց զերծանիլ, իսկ ի Քրիստոս ոչ գտաւ ամենելին մեղս, որպէս ասէ Գիւր, թէ՛ «Ոչ արար մեղս եւ ոչ գտաւ նենգութիւն ի բերան նորա» (հմմտ. Եսայի ԾԳ 9, Ա Պետր. Բ 22):

«Ա՛ւն արիք գնասցուք աստի» (Յովհ. ԺԴ 31):

«Աւն» բառդ աստանաւր զտեղի նախդրի ունի, բայց թէ զինչ է՝ արիք գնասցուք, աշակերտքն զարհուրեալք էին յահէ՛¹ հրէիցն եւ հանապազ զակն առ դուրս տանն ունէին, համարէին ի միտս, թէ ահա հասին ի վերայ մեր հրէայքն²: Եւ զպատուիրանքն Տեառն վասն ահին եւ երկիւղին ոչ կարէին ստուգապէս ի միտ առնուլ, վասն որոյ Տէրն կամի զնոսս յապահովս առնել, զի մի երկիցեն, ասէ՛ արիք գնասցուք, եւ յորժամ հրամայեաց, վազվազակի յարեան, բայց թէ զայսքան վարդապետութիւնս, որ աստից մինչեւ յայն տեղին, որ ասէ: Զայս իբրեւ ասաց Յիսուս, ել աշակերտաւքն հանդերձ յայնկոյս ձորոյն Կեղրոնի:

Ո՞ւր ասաց, ոմանք ասեն, թէ յորժամ կանգնեցաւ զայսչափ բանս ի տեղիքն ի կանգման ասաց եւ ապա սկսան գնալ, եւ ոմանք ասեն, թէ ի ճանապարհն, որ երթային³, ի միում տեղւոջ կանգնեցաւ եւ զայս ասաց: Բայց դարձեալ յայլ միտս ասեն վարդապետք, թէ Տէրն փութացուցանել զաշակերտսն նշանակէր, թէ յայս մեր կեղալից եւ ցաւալից կենացս փութասցուք ի ձեռն չարչարանաց եւ զանազան առաքինութեանց գնալ յանմահ եւ յանաշխատ կեանսն:

¹ B C ի յաիտ

² C հասին հրէայքն ի վերայ

³ B երթայ

Գլուխ ԺԵ

«Ես եմ որթն ճշմարիտ» (Յովհ. ԺԵ 1):

Յորժամ որթ լսես, երիս իրս յայտնէ. նախ՝ զուռն, երկրորդ՝ զպտուղն տերեւովն եւ երրորդ՝ զմշակն:

Իսկ թէ ընդէ՞ր որթ անուանէ զինքն, այս է, զի որթոյն չորս յատկութիւն կայ. նախ՝ զի կենդանական ունի զաւրութիւն, երկրորդ՝ զի աճողութիւն ունի, երրորդ՝ զի պտուղ բերէ, չորրորդ՝ զի տերեւ բերէ, որով ի տաւթոյ զպտուղն պահէ եւ ի ցրտոյ: Այսպէս եւ Քրիստոս կենդանութիւն է ամենայն կենդանեաց:

Երկրորդ. զի յորժամ սոքա ի Քրիստոս միանան սիրով եւ հաւատով, բազումս կարող են դարձուցանել յաստուածպաշտութիւն եւ զփոքր հատն Քրիստոսի աճեցուցանեն: Երրորդ. զի բարեպաշտութեան պտուղն ի Քրիստոս միանալով ի հանդերձեալ կեանս պտղաբերեն: Չորրորդ. զի խնամքն Աստուծոյ ի վերայ հաւատացելոց իբրեւ զտերեւս ի վերայ պտղոց հանապազ հովանի է, զի յամենայն վնասակար աւելոց չարութեանց պահէ զնոսա:

«Եւ Յայր իմ մշակ է» (Յովհ. ԺԵ 1):

Մշակ ասի Հայր եւ բոլոր Երրորդութիւն, զի լրումն շնորհաց եւ ճշմարտութեան եհեղ եւ տնկեաց ի մարդկութիւն Քրիստոսի, բայց զիտելի է, զի մշակն ոչ աշխատի եւ յաւտէ զարմատն, այլ զուռն, նոյնպէս եւ Հայր ոչ աշխատի եւ հոգայ վասն արմատոյն, որ է Քրիստոս, այլ զուռն կամի սրբել եւ խնամել, որ են հաւատացեալք:

«Ամենայն ուռ, որ յիս է եւ ոչ [բերէ պտուղ]» (Յովհ. ԺԵ 2):

Չորս ազգ մխիթարութիւն դնէ աստանաւր յառաջիկայդ առաքելոցն. նախ՝ թէ յիս հաստատուն լինիք հաւատով, նա պտուղ յոյժ բերելոց էք: Երկրորդ. զի զերկիւղն եւ զխորշումն պահապան դնէ նոցա, այսինքն՝ թէ ոք հատանի յինէն որպէս ուռ յորթոյ, այնու հետեւ¹ պտղաբերել, այլ հրոյ ճարակ լինի, զգուշացուցանէ զնոսա այսու երկիւղիւս, զի յորժամ նեղութիւն գայցէ, մի՛ վաղվաղակի գայթակղիցին: Երրորդ. զի զոր ինչ խնդրէք յանուն իմ, առնուք (տես Յովհ. ԺՁ 23): Չորրորդ. զի Հայր Իմ փառաւորի ի ձեզ պտղաբերելն:

«Այս է պատուէր իմ, զի սիրեսցի՛ք» (Յովհ. ԺԵ 12):

Ձի է, զի այսքան զսիրոյս բան յեղյեղէ, մի՞թէ ոչ ունի այլ պատուիրան: Այո՛, սա միայն է պատուիրան, թէպէտ բազում են,

¹ Երկու ձեռագրերում էլ պակասում է մեկ բառ:

սակայն ամենեքեան ի սա բովանդակին, որպէս առաքեալ ասէ.
«Լրումն աւրինացն սէրն է» (Յոհն. ԺԳ 10):

«Դուք բարեկամք էք իմ» (Յոհն. ԺԵ 14):

Զիա՞րդ բարեկամս ասէ զնոսա, քանզի առաքեալքն ամենայն ուրեք ի թուղթսն իւրեանց ծառայս գրէին զինքեանս Քրիստոսի, եւ զայն գովութիւն եւ պատիւ մեծ համարէին ծառայս Քրիստոսի անուանիլ: Այս է պատճառն, զի որովհետեւ Բանն եկն միացաւ ի մարմնի, այնուհետեւ ի ծառայութենէ մեղաց ազատեցաք, եւ այժմ ոչ եւս կոչիմք ծառայս, այլ բարեկամս, ըստ որում ինքն ասաց. «Մեծ եւս քան զայս սէր ոչ որ ունիցի, թէ զանձն իւր դիցէ¹ ի վերայ բարեկամաց իւրոց» (Յոհն. ԺԵ 13), եւ ինքն եղ զանձն իւր² ի վերայ մեր:

Բայց թէ առաքեալքն ընդէ՞ր ծառայս անուանէին զինքեանս, յորժամ ի ծառայութենէ մեղաց ազատեալ եմք. նախ՝ յաղագս այսորիկ, զի որպէս ծառայն զհնազանդութեան ունի զկարգ, զի զոր ինչ Տէրն կամի, զնոյն ի հարկէ առնէ, սոյնպէս եւ առաքեալքն ամենայն ուրեք զհնազանդութեան կերպարանս ունէին³, զի առանց կամացն Քրիստոսի ոչ ուրեք ընթանային եւ կամ բան առանց նորա խաւսէին, այլ զամենայն յանուն նորա գործէին եւ ուսուցանէին: Երկրորդ. զի որպէս ծառայն զնով զնեալ է եւ վասն զնոյն իւր ի հարկէ ծառայ կոչի, սոյնպէս եւ մեք պատուական արեամբն Քրիստոսի զնեալ եմք եւ ծառայ եմք Նորա, որպէս առաքեալն Պետրոս ասէ, թէ. «Գիտաս՞ջի՛ք, զի ոչ ապականացու արծաթեղինաւք եւ ոսկեղինաւք փրկեցարուք ի ձերոց ունայնութեան, այլ պատուական արեամբն Քրիստոսի» (Ա Պետր. Ա 18):

«Զի ծառայն ոչ գիտէ՞ զինչ գործէ տէրն» (Յոհն. ԺԵ 15):

Ոչ թէ ոչ գիտէ ծառայն, զոր Տէրն գործէ, այլ ոչ կարէ գործակից լինել, վասն որոյ Տէրն զնոսա բարեկամս անուանէ եւ գործակից իւր առնէ: Եւ ո՞ր է գործն այն, այսինքն՝ զի զոր Տէրն սքանչելիս եւ նշանս եւ արուեստս արար, զնոյն կարողութիւն եւ նոցա շնորհեաց, զի արասցեն:

«Եթէ աշխարհ զծեզ ատեայ, գիտաս՞ջի՛ք, զի նախ զիս ատեաց» (Յոհն. ԺԵ 18):

Զգացուցանէ նոցա յառաջագոյն, թէ գալոց է ի վերայ ձեր նեղութիւն, բայց դուք մի՛ յուսահատ լինիք, զի վասն իմ ատեն

¹ C դնէ

² B չէք

³ B ցուցանէին

զձեզ, եւ այս նոցա մխիթարութիւն մեծ է Քրիստոսի ատելակից եւ չարչարակից լինել:

«Աշխարհ զիւրսն սիրէր արդեալք» (Յովհ. ԺԵ 19):

Ասէ, թէ դուք չէք նման նոցա չար եւ մեղսասէր եւ յանցաւոր, այլ յանդիմանիչք էք նոցա եւ կշտամբիչք, վասն այն ատեն զձեզ, զի թէ իբրեւ զնոսա էիք, ոչ երբէք ատէին զձեզ, բայց այս տարակուսանք է, զոր ասէ Տէրն առ աշակերտսն, թէ յաղագս այնորիկ ատէ զձեզ աշխարհ, զի չէք իբրեւ զնոսա, այլ սուրբ էք եւ գերագոյն եւ երկնայինք, քանզի եւ չարքն եւս ատեն զմիմեանս. գողք՝ զգողս, եւ ագահք՝ զագահս, նաեւ իշխանդ եւս ինքեանք անիրաւք եւ զրկողք, սակայն զգողս եւ զաւագակս սպանանեն: Եւ ապա զինչ է, որ ասէ Տէրն. «Վասն այնորիկ ատէ զձեզ աշխարհ» (Յովհ. ԺԵ 19), զի չէք յաշխարհէ: Այս է, զի ամենայն մարդ թէպէտ չար է, սակայն առանց բարութեան ոչ է, զի խիղճ մտացն, որ ի նմայն հաստատեալ է յԱրարչէն, իբրեւ զդատաւոր է կարգեալ ի բնութիւնս, եւ յորժամ մարդն մեղանչէ, թէպէտ կամաւքն ի չարն խոտորեալ է, սակայն բնութիւն, որ յԱրարչէն բարի է ստեղծեալ, ընդ գտանէ զնա, եւ այս բարիս է, որ տայ ատել մեղաւորաց զմեղաւորս եւ չարացն՝ զչարս:

«Յիշեցեք զբանն, զոր ասացի, թէ ոչ է ծառայ մեծ» (տե՛ս Յովհ. ԺԵ 20):

Մխիթարէ զնոսա, թէ յանուն իմ տանջիցիք եւ ատիցիք, զի թէ Քրիստոսի չարչարակից եւ ատելակից լիցին, մեծ պատիւ է նոցա, բայց թէ զի՞նչ է, որ վերագոյն ասաց Տէրն, թէ ոչ կոչեցից զձեզ ծառայս, այլ բարեկամս, եւ այժմ ծառայս կոչէ, մի՞թէ այսպիսի անվայելուչ բան վայել է նմա, որ երբեմն այնպէս ասէ եւ երբեմն այսպէս, բայց այս է միտք բանիս, զի ծառայութիւնս զանազանէ, այսինքն՝ է ազգ մի, որ ընդ երկիւղիւ ծառայութեամբ է, եւ է, որ սիրով եւ հնազանդութեամբ ի ծառայութեան են: Այն, որ ասաց՝ ոչ կոչեցից զձեզ ծառայս, զմեղացն¹ զծառայութիւն ասէ, որ երկիւղիւն է, զի անտի ազատեաց, եւ այժմ, որ ծառայս ասէ զսիրով եւ զհնազանդութեամբ ծառայութիւն ասէ:

«Բայց յորժամ եկեսցէ մխիթարիչն, զոր ես առաքեցից ձեզ ի Յաւրէ» (Յովհ. ԺԵ 26):

Ձայն, զոր վերագոյն աղաչել ասաց, այժմ առաքեցից ասէ, իսկ ես ասելովն զիւր պատիւն յայտնեալ եւ ի Յաւրէ ասելն ցուցանէ, թէ որպէս ես ի Հաւրէ եմ ծնունդ, սոյնպէս եւ նա ի Հաւրէ է բղիտումն, որպէս ասէ. «Յոգի՛ն, որ ի Յաւրէ ելանէ» (հմմտ. Յովհ. ԺԵ 26), ոչ ասաց, թէ ի Հաւրէ ելեալն է, այլ թէ՛ ելանէ, որ միշտ ելումն եւ

¹ B եւ զմեղացն

միշտ բղխումն եւ ոչ երբէք հատանի ի նմանէ: Արդ, ո՞ւր առանձնութիւն բնութեան, ապա ուրեմն յամաւթ լիցի Արիոս, որ ըստ անձանց եւ բնութիւնս զանազան ասաց, քանզի Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյ մի է Աստուածութիւն, էութիւն, բնութիւն, կամք եւ ներգործութիւն: Եւ որպէս բնութեամբն, էութեամբն, կամաւքն անբաժանելի են Հայր եւ Որդի եւ Հոգին, սոյնպէս եւ առանձնաւորութեամբքն անխառն եւ անշփոթելի են, եւ այս է պայման անբաւութեան եւ անհասութեան, Երրորդական անձնաւորութեան:

«ՁՅոգին ճշմարտութեան, որ ի Հաւրէ ելանէ» (Յովհ. ԺԵ 26):

Աստի ցուցանեմք բազում կերպիւ, զի Հոգին Սուրբ միայն ի Հաւրէ բղխումն եւ ոչ յՈրդւոյ. նախ՝ զի ոչ է պարտ Բանիս Աստուծոյ ստել, զոր ասէ. «Ի Հաւրէ ելանէ», եւ ոչ յիշէ անդ Որդի, զի թէ էր եւ յիշէր եւս, վասն որոյ ասէ. «Երկինք եւ երկիր անցցեն, եւ բանք իմ մի՛ անցցեն» (Մատթ. ԻԴ 35):

Երկրորդ. զի ի կանոն երիս սուրբ ժողովոցն բաւականաբար տուեալ է ի դաւանութիւն սուրբ հաւատոյն զՀոգին Սուրբ միայն ի Հաւրէ հաւատալ եւ ոչ՝ յՈրդւոյ, այլ եւ կապանք եւս եղեալ է, որք այլապէս դաւանին, քան զայս:

Երրորդ. սոյնպէս, զի բղխումն Հոգւոյն Սրբոյ է ելումն: Արդ, ելումն է շարժումն ի միոյն ի միւսն, արդ, եթէ Հոգին Սուրբ ելանէ յՈրդւոյ, պարտ է, զի ելցէ ի Հայր, կամ ի միւս անձն յաւիտեանականապէս, զոր ոչ ելանէ յՈրդւոյ ի Հայր, զի ոչ ունի Հայր իրինչ յՈրդւոյ եւ ոչ ի միւս անձն, զի ոչ գոյ միւս անձն:

Չորրորդ. զի Հոգին Սուրբ ելանէ իբրեւ զարտաշնչեալ եւ բղխեալ, եւ արտաշնչումն ոչ ելանէ ի բանէ, ապա ուրեմն եւ Հոգին Սուրբ ոչ ելանէ յՈրդւոյ:

Հինգերորդ. զի ըստ ամենեցունց Հոգին Սուրբ ելանէ իբր զշաղկապ եւ միաւորիչ: Արդ, շաղկապ եւ միաւորիչ իբր զմէջէ եւ ոչ որպէս եզր, արդ, եթէ ելանէ ի Հաւրէ եւ յՈրդւոյ, լինի իբրեւ եզր եւ երրորդ եւ ոչ իբրեւ միջին, ապա ուրեմն ոչ ելանէ ի Հաւրէ եւ յՈրդւոյ, այլ ի Հաւրէ յՈրդի:

Վեցերորդ. զի Հոգին Սուրբ եթէ ի Հաւրէ եւ յՈրդւոյ ելանէ, կամ կատարեալ ելանէ, կամ անկատար: Արդ, եթէ անկատար ելանէ երկոցունցն, ապա ուրեմն երկուքն անկատար են ի բղխողութիւն, եւ անկատար իր յԱստուած ոչ գոյ, ապա ուրեմն ի Հաւրէ ելանէ միայն:

Նւթներորդ. զի ասէ Աստուածաբան, զի Որդի եւ Հոգի Սուրբ են իբր զկրկին շառաւեղ¹ ի Հաւրէ, ապա ուրեմն ոչ ելանէ կրկին շառաւեղ մին ի միւսոյ, այլ երկուքն ի պատճառէն:

Ութներորդ. զի Դամասկացին ասէ յայտնապէս. «ՁՀոգին Սուրբ ի Հաւրէ ասեմք եւ զնա Հոգի Հաւր անուանեմք»: Արդ, զՀոգին Սուրբ ի յՈրդւոյ ոչ ասեմք, սակայն զնա Հոգի Որդւոյ անուանեմք, վասն զի բնութենակից է Որդւոյ եւ հաւասարակից:

Իններորդ. զի Հոգին ելանէ իբր ջերմութիւն ի հրոյ, արդ, տեսանեմք, զի ջերմութիւն ոչ ելանէ ի լուսոյ, այլ ի հրոյ, ապա ուրեմն Հոգին Սուրբ ելանէ ի Հաւրէ միայն եւ ոչ՝ յՈրդւոյ:

Տասներորդ. զի ամենայն, որ ելանէ, ըստ այնմ, որ երկուք են, բաղադրեալք է եւ կամ յերկու սկզբանց է, արդ, Հոգին Սուրբ պարզ է եւ ոչ բաղադրեալ, ապա ուրեմն ոչ ելանէ յերկուցն, այլ ի միոյն, այսինքն՝ ի Հաւրէ, եւ զի մի է սկիզբն երկոցունցն՝ Որդւոյ եւ Հոգւոյ Հայր, վասն որոյ ոչ կարէ Որդի երբեմն Հայր լինել եւ երբեմն Որդի: Յայսցանէ յայտ է, զի Հոգին Սուրբ միայն ի Հաւրէ ելանէ եւ ոչ՝ յՈրդւոյ, եւ մի՛ հաւատար անդէպ բարբաջանացն երկաբնակացն, զի ոչ գոյ վկայութիւն յաստուածային Գրոց, որպէս այս, թէ՛ «Յոգին ճշմարտութեան, որ ի Հաւրէ ելանէ» (տես Յովհ. ԺԵ 26):

¹ B շառաւիղ

Գլուխ ԺԶ

«Ի ժողովրդոց իւրեանց հանիցեն զձեզ» (Յովհ. ԺԶ 2):

Խորհուրդ արարին հրէայքն եւ ուխտ եղին, թէ ոք խոստովանեսցի զնա Քրիստոս, ի բաց կացցէ ի ժողովրդենէն, եւ ի բաց կալն այս էր, զի զինչքն եւ զհայրենիքն առնուին եւ ի ժողովրդենէն ի բաց մերժէին: Եւ ոչ զայս միայն, այլ եւ զայս եւս առնէին, զի ոչ ողջոյն տային եւ ոչ ի տունս նորա երթային եւ ոչ ընդ նմա խաւսէին: Զայս պատուիրէ Տէրն յառաջագոյն առաքելոցն, այլ եւ զայս եւս զգացուցանէ, թէ ոչ միայն զայս առնեն ընդ ձեզ, այլ զայ ժամանակ, զի որք սպանանեն զձեզ, այնպէս բարեպաշտութիւն համարին իւրեանց, որպէս թէ¹ պատարագ մատուցանել Աստուծոյ, բայց դուք մի՛ զանգիտէք, այլ հաստատուն կացէք ի սէր իմ:

«Ձայս ի սկզբանէ ոչ ասացի ձեզ, քանզի ընդ ձեզ էի» (Յովհ. ԺԶ 5):

Նախ վասն այն ոչ ասացի, զի դեռեւս անկատարք էիք: Երկրորդ. զի որքան ընդ ձեզ էի, ամենայն նեղութիւն եւ տառապանք յիս հասանէր, եւ դուք անվիշտ մնայիք: Երրորդ. զի թէպէտ եւ հասանէր ձեզ նեղութիւն, սակայն ես ընդ ձեզ էի եւ մխիթարէի: Բայց թէ զիա՞րդ ասէ, թէ՛ ի սկզբանէ ոչ ասացի, քանզի քան զայս պատուէրս յառաջ զայս ասացեալ էր, թէ մատնեսցեն զձեզ ի² նեղութիւնս եւ տանիցեն առաջի դատաւորաց: Այս է, զի այս, որ այժմս պատուիրէ, այլ առաւել զկծեցուցանէ եւ մորմոքէ զնոսա, զի ասէ. «Որ սպանանեն զձեզ, համարին պաշտաւն մատուցանել Աստուծոյ» (հմտ. Յովհ. ԺԶ 2):

«Բայց արդ երթամ ես առ առաքիչն իմ, եւ ոչ որ ի ձենց հարցանէ ցիս՝ թէ յո՞վ երթաս» (Յովհ. ԺԶ 5):

Եւ Թովմաս ասէր. «Տէ՛ր, ոչ գիտեմք՝ յո՞ երթաս» (Յովհ. ԺԴ 5), ո՞չ ապաքէն յառաջագոյն Պետրոս հարցանէր, թէ՛ «Տէ՛ր, յո՞ երթաս» (Յովհ. ԺԳ 36), եւ Թովմաս ասէր. «Տէ՛ր, ոչ գիտեմք յո՞ երթաս եւ զիա՞րդ զճանապարհն կարասցուք [գիտել]» (Յովհ. ԺԴ 5), եւ Փիլիպպոս ասէր. «Յոյց մեզ գձայր» (Յովհ. ԺԴ 8), եւ այժմ ասէ Տէրն, թէ՛ «Ոչ որ ի ձենց հարցանէ ցիս, թէ յո՞վ երթաս» (Յովհ. ԺԶ 5): Այս է, զի յորժամ զայսպիսի խոստագոյն եւ զկծանաց բանս խաւսեցաւ առ նոսա Տէրն, այնպէս³ յիմարեալք եւ ապշեալք եղեն ի տրտմութենէն, զի ոչ երբէք կարացին զմտաւ ածել հարցանել, թէ՛ յո՞ երթաս, զայս ասէր. «Ոչ որ ի ձենց հարցանէ ցիս»:

¹ B թէ որպէս

² C *չեք* ի

³ C այնպիսի

«Եւ նա եկեալ յանդիմանեցտ զաշխարհ» (Յովհ. ԺԶ 8):

Զի՞նչ է յանդիմանելն. նախ այս է, զի յորժամ կամիցի ոք, որ զմարդ սուտ առնէ, խիստ բանիւք բարբառի ընդ նմա, զի այնու յանդիմանեսցէ զնա առաջի մարդկան եւ սուտ առնէ: Երկրորդ. յանդիմանել ասի, որ զծածկեալ բանս բառով եւ մտաւք վերլուծանէ եւ յանդիման կացուցանէ: Իսկ այն, թէ զաշխարհ զաշխարհասէրսն, մանաւանդ զհրէայսն որք ոչ հաւատային զնա Աստուած:

«Վասն մեղաց» (Յովհ. ԺԶ 9):

Զի՞նչ է մեղքն. ամենայն որ արտաքոյ բնական եւ գրաւորական¹ աւրինացն են ընթացք եւ շարժումնք, նոքա մեղք են:

Եւ զի՞նչ է, որ ասէ.

«Զի ոչ հաւատան յիս» (Յովհ. ԺԶ 9):

Ամենայն բարեգործութեան հիմն եւ արմատ հաւատն է, զի յորժամ հաւատաս, թէ Աստուած կայ եւ բարեգործացն զբարիս հատուցանէ եւ չարագործացն՝ զտանջանս, յայնժամ ոչ երբէք գործես զչարն, այլ խորշիս ի չարէն եւ առ բարին ընթանաս, յաղագս այսորիկ ասէ, թէ յանդիմանեսցէ վասն մեղաց, զի ոչ հաւատան յիս:

«Վասն արդարութեան, զի առ Յայր [իմ] երթամ» (Յովհ. ԺԶ 10):

Զի՞նչ է արդարութիւն. արդարութիւն է հաւասարաբաշխութիւն, ըստ որում առաքեալ ասէ. «Արդ, հատուցէք ամենեցուն զպարտս, որում զհարկս՝ զհարկն» (Յռոմ. ԺԳ 7), եւ այն ի սոյն միտս, վասն որոյ Տէրն ասէ. «Վասն արդարութեան, զի առ Յայր [իմ] երթամ, եւ ոչ եւս տեսանէք զիս»:

Նախ յաղագս այսորիկ ասէ արդարութիւն զգնալն իւր, զի յառաջագոյն ի ծոց Հաւր էր եւ վասն մերոյ փրկութեան ի ծառայի կերպարանս եղեալ փրկեաց զմեզ: Եւ դարձեալ անդրէն առ Հայր երթայ, որպէս առաքեալ ասէ, թէ՛ «Որ ի կերպարանս Աստուծոյ էր², ոչ ինչ յափշտակութիւն համարեցաւ զլինելն հաւասար Աստուծոյ, այլ զանձն ունայնացոյց՝ զկերպարանս ծառայի առեալ» (Փիլիպ. Բ 7):

Երկրորդ. զի որպէս սկզբնաչարն զմարմինս աւձին ծածկոյթ զգեցաւ եւ նովաւ պատրեաց³ զնախահայրն, սոյնպէս եւ Են զմարմինն Ադամայ զգեցայ եւ նովաւ յաղթեցի բելիարայ:

Երրորդ. զի զմարդն, զոր յանմահութիւն եւ յանապականութիւն ստեղծի, սատանայ յապականութիւն քարչեաց եւ կործա-

¹ C գրաւական

² Աստվածաշունչում՝ «է»

³ B պարտեաց

նեաց: Դաձեալ՝ եկի վերստին ի յանմահութիւն փոխել եւ յանապականութիւն:

Չորրորդ. զի զիս հակառակ Աստուծոյ կարծէիք, յորժամ եկեսցէ Հոգին, նա յայտնապէս ծանուցէ զիս արդարութեամբ եկեալ Աստուած եւ Որդի Աստուծոյ եւ ոչ հակառակ Աստուծոյ:

Հինգերորդ. զի ոչ տեսանիցեն զիս ի հանդերձեալ կեանսն այնոքիկ, որք աստ սոսկ մարդ կարծեցին եւ ոչ հաւատացին յիս:

Բայց աստ տարակուսելի է, թէ զիս՞րդ ասէ, թէ ոչ տեսանիցեն զիս ի հանդերձեալն, զի ասէ Գիրն, թէ՛ «Յայեսցին ի նա, յոր խոցեցին» (Յովհ. ԺԹ 37), քանզի թէ հային ի նա եւ տեսանեն զերեսս նորա, որ նոյն ինքն է երանութիւն Քրիստոս, ոչ կարէ ի նոսա մերձենալ տանջանք, այլ այս է, որ այնոքիկ, որք աստ սոսկ մարդ տեսին զնա եւ ոչ հաւատացին յԱստուածութիւն նորա, նոյնպէս եւ ի հանդերձեալն զփառս Աստուածութեան նորա ոչ կարեն տեսանել, այլ զնոյն սոսկ մարմինն, զոր աստ տեսին, զնոյն երեւեցուցանէ նոցա եւ զտիզին խոցուածն, յոր հայեցեալ տեսանեն եւ զիտեն, զի աստուածասպանք են:

«Վասն դատաստանի, զի իշխան աշխարհիս [այսորիկ] դատապարտեալ է» (Յովհ. ԺԶ 11):

Իշխան աշխարհի զսատանայ ասէ, զի յորժամ գայ Հոգին ճշմարտութեան, այնպէս կարողացուցանէ զձեզ, զի ոչ եւս կարէ սատանայ գամագիւտ լինել ի վերայ ձեր: Եւ դարձեալ, զի յամենայն աշխարհական ցանկութեանց եւ ի հեշտութեանց մարմնոյ սրբեսցէ զձեզ:

«Իշխան աշխարհիս [այսորիկ] դատապարտեալ է» (Յովհ. ԺԶ 11):

Ձի յորժամ տեսանիցէ սատանայ յայտնապէս Աստուած գոյ զնա, յայնժամ ծանիցէ, թէ սուտ է ինքն եւ կամարարքն իւր, որ զնա որդի հիւսան եւ սամարացի կոչէին եւ կամէին զնա սպանանել՝ համարելով, թէ մահացուցանեն:

«Եւս բազում ինչ ունիմ ասել ձեզ, այլ ոչ կարէք հանդարտել» (Յովհ. ԺԶ 12):

Ձանկատարութիւն նոցա ասէ, որ ոչ ունէին այնպիսի միտս, զի զոր ինչ խաւսեսցի Տէրն, կատարեսցեն իմանալ առ ժամայն, զի յերկիւղէն պակուցեալք էին, յաղազս որոյ Տէրն ըստ նոցա կարծեացն զիջանէ եւ զկատարեալ գիտութեան տալն ի գալ Հոգւոյն ձգէ, ապա ուրեմն զամենայն նուաստագոյնսն, զոր արար Տէրն յաղազս մարդկան տկարութեան արար, այլ ոչ յաղազս զբնութիւնսն յատկացուցանելոյ:

Եւ ապա յիրաւի գրկեալք են հերձուածողքն ի չորիցս յայսցանէ, զոր ասելոց եմք. նախ՝ ի Քրիստոսէ, զի ոչ հաւատան զբնութիւնս ի նմա միացեալ եւ տակաւին ի ծառայութիւն սատանայի են: Երկրորդ. յաւետարանական վարդապետութենէն, զի սուտ առնեն: Երրորդ. ի Հոգւոյն Սրբոյ շնորհացն, զի ոչ հաւատացին յՈրդին: Չորրորդ. յառաքելական քարոզութենէն, զի ոչ հաւատան վկայութեանց նոցա, այլ բաժանեն յերկուս կամս եւ յերկուս բնութիւնս զՈրդի, որով ինքեանք բաժանեսցին եւ ընդ մէջ կտրեսցին ի շնորհաց Հոգւոյն Սրբոյ:

«Զի ոչ եթէ յանձնէ ինչ խաւսեցի, այլ գոր լսիցէ, խաւսեցի» (Յովհ. ԺԶ 13):

Յորժամ ասաց առ աշակերտսն, թէ յետ համբառնալոյն Իմոյ զՀոգին առաքեցից, զի նա եկեալ ուսուցէ ձեզ զճշմարտութիւն եւ տացէ ձեզ կարողութիւն սքանչելիս առնելոյ եւ հեղցէ ի ձեզ զշնորհս մարգարէութեան զյառաջիկայ լինելոցն գիտել ձեզ, զի Քրիստոս այնպէս կարողութիւն ոչ ետ առաքելոցն կատարել եւ մեծամեծ սքանչելիս առնել եւ զառաջիկայ իրաց գիտել: Եւ ի վերայ այս բանի թերացան աշակերտքն, թէ ոչ ունէր այնպիսի կարողութիւն, որ Ինքն էր տուեալ, այլ ասէ, թէ Հոգին տայ, վասն որոյ Տէրն զայս տարակուսանս լուծանէ, թէ ոչ յանձնէ ունի զայն, այլ նա զիս փառաւորեսցէ, քանզի զոր լսիցեն, խաւսեսցի: Յորժամ զայս լսես, մի՛ կարծեր զՀոգին իբրեւ զպատգամաւոր ոք, այլ որպէս Որդի միայն գիտէ զԱստուծոյսն, որ ի նմայն է, որպէս ասէ առաքեալ. «Ո՞րք ի մարդկանէ գիտէ ինչ զմարդոյն, եթէ ոչ հոգին, որ ի նմա, նոյնպէս եւ ոչ զԱստուծոյսն ոք գիտէ, եթէ ոչ Հոգին Աստուծոյ» (Ա Կորնթ. Բ 10-11), ապա ուրեմն եւ Հոգին ընդ Որդւոյ հաւասար Աստուած է, յաղագս որոյ եւ յարէ ի նոյն, թէ:

«Զգալոցն պատմեսցէ ձեզ» (Յովհ. ԺԶ 13):

Քանզի արարածական բնութեան անհնար է զառաջիկայ իրաց լինելոցն գտանել, այլ միայն Աստուծոյ է սեփական այս: Բայց գիտելի է, յորժամ արարածական բնութեան հնար է զլինելոցն գտանել, զիա՞րդ մարգարէքն զառաջիկայ լինելոցն պատմէին ժողովրդեանն: Այս է, զի նոքա ի Հոգւոյն ներգործութենէն շարժեալք խաւսէին, այլ ոչ յինքեանց, որպէս ասէ առաքեալն Պետրոս. «Քանզի ոչ [եթէ] ըստ կամաց մարդկան տուաւ մարգարէութիւն [երբէք], այլ ի Հոգւոյն Սրբոյ կրեալք՝ խաւսեցան [մարդիկ յԱստուծոյ]» (Բ Պետր. Ա 21), եւ յորժամ գնայր ի նոցանէ Հոգին, մնային իբրեւ զմի ի հասարակաց մարդկանէ, այլ յորժամ կարաւորութիւն լինէր, կամ վասն ժողովրդեանն պիտոյից եւ կամ

վասն աշխարհին, աղաւթս մատուցանէին առ Աստուած եւ յայտնէր նոցա զելս իրին եւ նոքա դարձեալ ժողովրդեանն պատմէին, եւ վկայ քեզ երազքն, զոր Դանիէլ պատմեաց, քանզի յորժամ կոչեցին, ասել ոչ գիտէր, այլ կէտ եղեալ դարձաւ աղաչեաց զԱստուած, զի յայտնեսցէ նմա, եւ ապա կարաց ասել:

«Նա զիս փառաւորեսցէ, զի յիմնէ անտի առնուցու» (Յովհ. ԺԶ 14):

Յիմնէ ասէ բնութենէս ունել զուսուցանելն, եւ թէ¹ ոք ի հերձուածողացն ասէ, թէ ինքն Տէրն ասաց, թէ՛ յիմնէ առնուցու, եւ այսր պատճառաւ զՀոգին յՈրդւոյ ասեն, իմասցին զայն, որ զկնի ասէ՛ յիմնէ անտի, ցուցանելով զՀայր, թէ ի նմանէ է: Եւ յետ այսորիկ ասէ. «Ձամենայն, զոր ինչ ունի Յայր, իմ է» (տես Յովհ. ԺԶ 15), մի կամք եւ մի Աստուածութիւն, եւ մի բնութիւն ցուցանէ զինքն եւ զՀայր եւ զՀոգին:

«Փոքր մի, եւ ոչ եւս տեսանիցէք զիս, եւ ապա սակաւիկ մի, եւ տեսանիցէք զիս. եւ ես երթամ առ Յայր» (Յովհ. ԺԶ 16):

«Փոքր մի եւ ոչ եւս տեսանել» զչարչարանացն եւ զթաղմանէն մինչեւ յարութիւն: Եւ դարձեալ. «Սակաւ մի եւս տեսանել» զյարութենէն մինչեւ ի համբարձումն ասէ, որ յայս միջոցս քառասուն աւր եկաց առ նոսա:

«Ամէն, ամէն ասեմ ձեզ, զի լացջիք եւ ողբասջիք դուք, եւ աշխարհ խնդացէ» (Յովհ. ԺԶ 20):

Զտրտմութենէ նոցա գուշակէ, որ ի ժամ չարչարանացն նոցա պահելոց էր, զի յորժամ եկին ըմբռնել զՏէրն, նոքա թողին զՆա եւ փախեան յերկիւղէն, բայց թէ ո՞ր է աշխարհ, զի խնդան, աստանաւր աշխարհ զհրէայս ասէ, զի քահանայապետքն եւ իշխանքն նախանձէին ընդ Յիսուսի, զի նոցա մեծարանաց եւ պատուոյն պակասութիւն էր ի մէջ ժողովրդեանն, եւ ռամիկ ժողովուրդն այսպիսի երկիւղիւ գարհուրեալք էին, զի կարծէին, թէ լսեն հռոմայեցիքն զհամբաւ սորա, թէ թագաւոր է ծնեալ ի Հրէաստան, եւ այլ ոչ հնազանդին մեզ, յայնժամ արձակին ի վերայ մեր զաւրաւք եւ զաշխարհս մեր գերիվարեն եւ ի սուր սուսերի մաշեն, բայց յորժամ գնա ի խաչ հանին, ուրախացան քահանայքն եւ ժողովուրդն, թէ փրկեցաք ի գերութենէն:

«Դուք տրտմեսջիք, այլ տրտմութիւն ձեր յուրախութիւն եղիցի» (Յովհ. ԺԶ 20):

Յորժամ յառնեմ, ասէ, հրէայքն, որ ուրախացան, տրտմեսցին զյաւիտենական տրտմութիւն, զի աստուածասպանք երեւեսցին,

¹ B եթէ

եւ դուք, որ առ սակաւ մի տրտմեցայք, գյաւհտենիցն ուրախանայք :

«Կի՛ն յորժամ ծնանիցի, տրտմութիւն է Ընա, զի հասեալ է [ժամ Ըորա]» (տե՛ս Յովի. ԺԶ 21):

Կամի ի ձեռն ընդեւական աւրինակի զնոսա հաւաստի գիտունս առնել, զի որպէս երկունք կնոջն տրտմութիւն է, բայց ի ծնանելն զմանուկն ոչ յիշէ զցաւն յուրախութենէն, սոյնպէս թէպէտ նեղութիւնք եւ տառապանք հասանեն ձեզ, սակայն յորժամ ի հանդերձեալն թազաւորէք ընդ իս, ոչ յիշէք զտրտմութիւն յուրախութենէն: Երկրորդ. զի խրատէ զմեզ, թէ յորժամ ի բարեգործութիւն ձեռնարկեմք, թէպէտ նեղութիւնքն եւ տառապանքն խիստ է, ապա յայնժամ ուրախանամք, յորժամ ի հանդերձեալն առաքինութեամբն ծնանիմք զանմահութիւն եւ զմշտնջենաւոր ուրախութիւն:

Դարձեալ՝ ընդէ՞ր ի կին առակէ. նախ՝ զի կինն խիստ գթուն է: Երկրորդ. զի որպէս կինն ի ձեռն երկանցն ծնանի զմանուկն, այսպէս առաքեալքն, որ զեկեղեցւոյ ունէին զխորհուրդ, զհաւատացեալքս ի ձեռն երկանց չարչարանացն ծնան աւազանին մկրտութեամբ ի յաւիտենական ուրախութիւն:

«Եւ յայնմ աւուր զիս ինչ ոչ հարցանիցէք» (Յովի. ԺԶ 23):

Աւր աստանաւր զՀոգւոյն գալն ասէ, զի այնպէս կարողացուցանէ զնոսա, որ ոչ երբէք կարաւտանան հարցանել ինչ:

«Ձայս առակաւք խաւսեցայ [ընդ ձեզ], եկեսցէ ժամանակ, յորժամ ոչ [եւս առակաւք խաւսեցայց ընդ ձեզ]» (Յովի. ԺԶ 25):

Ձայն ասէ, որ յետ յարութեան ճառէր նոցա վասն արքայութեան:

«Ելի ի Յաւրէ եւ եկի յաշխարհ, դարձեալ թողում զաշխարհ եւ երթամ [առ Յայր]» (Յովի. ԺԶ 28):

Ելանել յորժամ լսիցես, մի՛ կարծեր հատանիլ ի Հաւրէ եւ գալ յաշխարհս, այլ որպէս բան ի մտաց յառաջ եկեալ ի ձեռն ձայնի, այլ ի նմանէ անբաժանելի է, ապա ուրեմն ելանել ի Հաւրէ եւ գալ զյերեւոյթ գալն ասէ ի մկրտութիւնս եւ թողուլ զաշխարհս եւ երթալ առ Հայր, զայն ասէ, որ զբնութիւնս, զոր զգեցաւ ընդ աջմէ Հաւր տարեալ նստոյց, եւ որպէս յառաջն, անտեսանելի եղեւ ի մէնջ:

Գլուխ ԺԷ

«Ձայս իբրեւ խաւսեցաւ Յիսուս, ամբարձ զաչս իւր յերկինս» (Յովհ. ԺԷ 1):

Յորժամ բանիւ ուսոյց, թէ՛ «Քաջալերեցարուք, զի ես յաղթեցի» (Յովհ. ԺԶ 33), այժմ կամի գործով կատարել, զի բանիւ ասելն դիւրին է, իսկ առնելն մեծագոյն նեղութիւն է, որպէս ինքն ասաց. «Որ արասցէ եւ ուսուցէ, [նա] մեծ կոչեացի» (Մատթ. Ե 19), եւ մեզ ուսուցանէ, յորժամ ի նեղութիւնս անկանիցիմք, զաւզնութիւն Աստուծոյ խնդրել եւ ոչ ի մարդ ապաւինել: Եւ թէ զինչ գիտութիւն ունէր նա յաղաւթել, զի ինքն Աստուած էր, այս է, զի զնոսա ուսուցէ, քանզի եւ զայս առ Ղազարոս արար, աղաւթէ առ Հայր վասն ժողովրդեանս, որ շուրջ կան, առնեմ, զի հաւատասցեն, թէ դու առաքեցեր զիս:

«Որպէս ետուր նմա իշխանութիւն ամենայն մարմնոյ, զի ամենայն զոր ետուր նմա, տացէ զկեանսն յաւիտեանականս» (Յովհ. ԺԷ 2):

Այս բան յառաջաբանէ հաւատալոյն հեթանոսաց, զի ցուցանէ, թէ եւ Հայր կամի զփրկութիւնն, ոչ միայն զհրէից, այլ եւ զհեթանոսաց, վասն որոյ եւ ինքն յետ յարութեան ասաց առ նոսա. «Երթայք մկրտեցէք զամենայն հեթանոսս» (հմմտ. Մատթ. ԻԸ 19), քանզի յառաջ քան զխաչն գարշէին հրէայք ի հեթանոսացն, թէ ոք առ նոսա երթայր, ոչ ընդունէին զնա ի ժողովս իւրեանց: Եւ յայտ ի Պետրոսէ է, որ զԿոռնելիոս գնաց մկրտեաց եւ զընտանիս նորա, այնուհետեւ ոչ ընդունէին, այլ առաքեալքն զնոսա ի միջի իւրեանց մինչեւ պատմեաց նոցա զտեսիլ անաւթոյն, եւ ապա այնուհետեւ համարձակեցան զնալ ի հեթանոսս եւ անդ քարոզել (հմմտ. Գործք ԺԺԼ 18): Եւ զայս ոչ թէ հրէիցն միայն էր խտրել զհեթանոսս, այլ եւ ինքն Տէրն պատուիրեաց աշակերտացն. «Ի ճանապարհս հեթանոսաց մի՛ երթայցէք» (Մատթ. Ժ 5):

Բայց թէ զի՞նչ է իշխանութիւն ամենայն մարմնոյ. նախ՝ զի առաքելոցն, որ մարմինք էին նորա եւ անդամք յանդամոց նորա, իշխանութիւն ետ Աստուած ամենայն մարդկան քարոզել ոչ հրէից միայն, այլ եւ հեթանոսաց: Երկրորդ. զի այն մարմինն, որ ընդ Բանին միաւորեցաւ, այնպէս իշխանութիւն ընկալաւ ի վերայ ամենայն մարմնոյ, որպէս զԱստուած¹ կարող եւ զաւրեղ յամենայնի:

Բայց արդ, հարցցուք զհերձուածողսն², թէ յորո՞ւմ ժամու ընկալաւ Բանն զիշխանութիւն¹: Ասեն՝ յետ խաչին: Ապա թէ յետոյ

¹ B գամենայն

² B ցիերծուածողսն

քան զխաչն, զիա՞րդ կարես ասել զնա ամենայնի, եւ թէ արարիչ է, զիա՞րդ ոչ ունի իշխանութիւն Իւր արարածոյն: Եւ քանզի ի հնումն կեցուցանէր եւ զոմն պատժէր, որպէս Աբրահամու ասէ. «Ոչ ի ծածուկ ինչ է յԱբրահամէ ծառայէ իմմէ» (հմմտ. Ծննդ. ԺԸ 17), եւ զՍողոմ այրեաց, ապաքէն զոր ունէրն, կորո՞յս. քաւ լիցի, այլ այս է իշխանութիւն տալն, զոր վերագոյն ասացաք, իսկ թէ ընդէ՞ր ամենայն մարմնոյ ասէ, յորժամ ամենեքեան ոչ հաւատային, ոչ թէ արեգակն էր մեղ, զի ոչ լուսաւորեցան, այլ նոցա, որք կամաւ կափուցին զաչս ի չտեսանել² զնա:

«Այս են յաւիտենական կեանք, զի ծանիցեն զքեզ միայն ճշմարիտ Աստուած, եւ զոր առաքեցերս՝ զՅիսուս Քրիստոս» (Յովհ. ԺԷ 3):

Բազում անգամ վասն յաւիտենից կենացն ասացեալ էր, բայց զի՞նչ էր այն կեանք, ոչ էր ուսուցեալ: Այժմ յայտնապէս ուսուցանէ, թէ այս է. «Որ ծանիցեն զքեզ միայն ճշմարիտ Աստուած, եւ զոր առաքեցեր՝ զՅիսուս Քրիստոս», բայց աստանաւր ասեն չարափառքն, թէ ինքն Որդի վկայեաց զՆա միայն գոյ ճշմարիտ Աստուած Հայր, թէ այս սոյնպէս է, զոր Պաւղոս ասէ. «Թագաւորին յաւիտենից, անեղծի եւ աներեւութի, միոյն Աստուծոյ» (Ա Տիմ. Ա 17): Եւ դարձեալ՝ միայն թագաւոր թագաւորաց, որ միայն ունի զանմահութիւն, ապա ոչ է Որդի անեղ կամ թագաւոր եւ կամ ի լոյս անմատոյց բնակեալ, ըստ քոյդ կարծեաց, ապա ուրեմն զրկես զնա յայսց ամենայնէ: Զայս յայս միտս ասաց միայն ճշմարիտ, զի էին աստուածք, որ անուանեալ էին աստուած, այլ ոչ էին իսկապէս աստուած, այլ դեւք եւ ձեռագործք³ մարդկան, վասն որոյ ասէ. «Դու միայն ես ճշմարիտ Աստուած»:

Այլ վասն երեք պատճառի պարտ է մեզ իմանալ զայն, որ ասէ. «Ծանիցեն զքեզ միայն ճշմարիտ Աստուած» (Յովհ. ԺԷ 3). նախ ըստ Աստուածութեանդ ասէ, որ մեր հասարակաց միայն դու ճշմարիտ Աստուած: Երկրորդ. զքեզ միայն ասելով զՀայր ասէ, եւ ճշմարիտ՝ զՀոգին, եւ զոր առաքեցեր՝ զՅիսուս Քրիստոս զՈրդի ասէ: Երրորդ. զի որպէս Որդի ճշմարտութիւն ասի եւ կեանք, սոյնպէս եւ Հոգին ճշմարտութիւն ասէ, որ ի Հաւրէ ելանէ, այսպիսի ճշմարիտ Որդի եւ Հոգին ասին՝ դու միայն ես Հայր:

«Ես զքեզ փառաւորեցի յերկրի» (Յովհ. ԺԷ 4):

Զմարդիկ, ասէ, ի հնազանդութիւն Քեզ ածի, բայց ոմանք ասեն, թէ զայն ասէ, որ⁴ ի ձեռն Որդւոյն զհայրութեան անուանն ու-

¹ Լուսանցքում՝ Արիոս

² Ը ի տեսանել

³ Ը ձեռագործ

⁴ Ը զայն որ ասէ

սաք, թէպէտ զԱստուած գիտէին, բայց զհայրութիւնն ոչ ճանաչէին, եւ թէպէտ ասէ ի Գիրս, թէ ոչ սա ինքն է Հայր քո, որ ստացաւ զքեզ, այլ այն զստեղծմանէն ասէ, իսկ Հայր Որդոյ ոչ գիտէին, այժմ զայս ասէ. «Յայտնեցի զհայրութեան անունդ յերկրի»:

«Արդ, գիտացին, եթէ զամենայն ինչ, զոր ետուր ինձ, ետու նոցա» (Յովհ. ԺԷ 7-8):

Ջնշանագործութիւնսն ասէ եւ զնախատեսութիւնսն, որ շնորհեաց նոցա:

«Եւ նոքա [ընկալան եւ] ծանեան ճշմարտութեամբ, թէ առ ի քէն ելի» (Յովհ. ԺԷ 8):

Քանզի տակաւին ոչ էին հաւատացեալ եւ ծանուցեալ զՆա կատարելապէս, ապա զհա՞րդ ասէ՝ ծանեան. նախ՝ ասեն, թէ յայնժամ, յորժամ ասաց. «Ելի ի Յաւրե եւ եկի յաշխարհ» (Յովհ. ԺԷ 28): Ջնշոյլք Աստուածութեան երեւեցոյց նոցա, որ ծանեան զՆա եւ ասացին, թէ այժմիկ գիտեմք, զի Որդի ես Աստուծոյ եւ հաւատամք, թէ յԱստուծոյ ելեր, զայն ասէ ծանեան: Երկրորդ. զի զոր յետոյ ծանելոց էին զայն ասէ, զի Աստուծոյ ներկայն եւ ապագայն միապէս է, որպէս ասէ Դաւիթ. «Առ գետս բարեկացւոց կախեցաք»: Եւ այն յառաջ էր քան զգերութիւն, որ առ գետովն նստէին, նոյնպէս եւ աստ ասէ:

«Արդ, ես վասն նոցա աղաչեմ եւ ոչ վասն աշխարհի» (Յովհ. ԺԷ 9):

Վասն չորս պատճառի ի վերայ նոցա աղաւթէ. նախ՝ զի պարտ է, որ ոք զինչ եւ իցէ աստիճան, որ առնու, զնոյն գործով կատարել, վասն որոյ Տէրն զվարդապետութեան ունէր աստիճան, խնամ տանի եւ աղաւթէ վասն նոցա: Երկրորդ. զի որպէս սիրով հնազանդեալք էին Նմա աշակերտքն, պարտ էր եւ նա նոյն չափովն զնոսա սիրել եւ վասն նոցա աղաւթս առնել: Երրորդ. զի պարտ է, որ ոք զինչ եւ նմա յանձնեսցեն զայն բազում հոգաբարձութեամբ հոգ տանել եւ խնամ: Չորրորդ. զի ինքն մեկնելոց էր ի նոցանէ, զնոսա Հաւր յանձնեսցէ:

«Ես ետու նոցա զբանն քո» (Յովհ. ԺԷ 14):

Այսինքն՝ նախ զհաւատն, երկրորդ՝ զյաւիտենական կեանքն եւ երրորդ՝ զհայրութեան անունն:

«Յաշխարհէ աստի չեմ, որպէս եւ ես չեմ յաշխարհէ» (տե՛ս Յովհ. ԺԷ 14):

Ոչ թէ բնութեամբ չեն յաշխարհէ առաքեալքն, այլ գործով:

«Սուրբ արա զնոսա ճշմարտութեամբ քով» (Յովհ. ԺԷ 17):

Սուրբ ասէ գործեա՛ հաւատովն, եւ ճշմարտութեամբ՝ գիտութեամբ:

Բայց վարդապետք եկեղեցւոյ չորս յեղանակաւ ասեն՝ սուրբ արա զնոսա.

Նախ՝ թէ այնպիսի սուրբ հաւատս շնորհեա՛ նոցա եւ ճշմարիտ գիտութիւն, զի բաւական լինիցին ճանաչել զքեզ Հայր՝ ծնող, եւ զիս Որդի՝ ծնունդ ի քէն, եւ զՀոգին Սուրբ բղխումն ի քէն:

Երկրորդ. ասէ՛ սուրբ արա, զի հրէական զոհքն եւ պատարագն եւ ողջակէզքն մշտկաւն համարէին, թէ սրբութիւն եւ մաքրութիւն առնէր, այլ այն ոչ էր կատարեալ, զՔո ճշմարիտ սրբութիւնդ տուր սոցա:

Երրորդ. զի հեթանոսք, որ զկուռս անշունչս աստուած եւ սրբութիւն համարէին, պարգեւեա՛ նոցա այսպիսի՝¹ սրբութիւն եւ ճշմարիտ գիտութիւն, զի կարասցեն գիտել զկուռսն ստութիւն եւ ընդունայնութիւն, եւ զքեզ միայն ճանաչեն ճշմարիտ Աստուած կենդանի:

Չորրորդ. զի որպէս ինքն ասաց յԱւետարանի անդ, թէ երկրպագուաց նորա պարտ է հոգւով եւ ճշմարտութեամբ երկիր պագանել, զնոյն աստանաւր խնդրէ յԱստուծոյ այնպիսի իմացք մտաց եւ ճշմարիտ հաւատս, զի արժանաւոր լիցին երկրպագութեան նորա:

«Ձի քո բանդ ճշմարտութիւն է» (Յովհ. ԺԷ 17):

Նախ՝ զինքենէ ասէ, որ Բան է Հաւր եւ ճշմարտութիւն: Երկրորդ. զի ասէ. «Որ ի քէն լսին բանք, նոքա միայն են ճշմարիտ», եւ այլք ամենայն պիտակաբար ասին:

«Այլ ոչ վասն նոցա միայն աղաչեմ, այլ եւ վասն ամենայն հաւատացելոց» (Յովհ. ԺԷ 20):

Այսպէս պատուիրէ ի Գիրս, թէ նախ ընկերին աղաւթէ եւ քո անձինդ: Եւ Տէրս զիա՞րդ յառաջ իւր աղաւթէ եւ ապա աշակերտացն եւ հաւատացելոցս. նախ այս է, զի ի սկզբանէ հաստատեալ կարգս կամէր բացայայտել, զի պարգեւքն, որ ի յԱստուծոյ գայ, նախ յաթոռսն իջանէ եւ ապա ի սերովբէս եւ ի քերովբէս եւ ապա ի մարդիկ: Երկրորդ. զի Տէրն յաղագս ներկային աղաւթէր:

«Յայր, զորս ետուրն ինձ, կամիմ, զի ուր ես եմ, եւ նոքա իցեն ընդ իս» (Յովհ. ԺԷ 24):

Չփառսն ասէ, որ տալոց էր նոցա, զոր ի Մատթէոս ասէ. «Նստջիք յերկոտասան աթոռ» (տե՛ս Մատթ. ԺԹ 28):

«Ձի տեսանիցեն զփառսն իմ, զոր ետուրն ցիս» (Յովհ. ԺԷ 24):

¹ Ե այնպիսի

Հերձուածողքն ասեն, թէ յորժամ առեալ է նա զփառսն, փոքր է քան զՀայր, բայց հարցուք առ նոսա, թէ յորժամ յաղագս փառացն, զոր ի Հաւրէ ունէր, ասէք կրտսեր զնա գոլով, ապա է՞ր աղագաւ ոչ ասաց վասն նոցա, թէ հաղորդք լինիցին ի փառսն իմ, այլ թէ՛ տեսանիցեն, որով յայտնի ճանաչեմք, թէ միայն տեսութիւն Աստուծոյ է յաւիտենական փառքն, զոր այժմ ասէ, թէ տեսանիցեն զփառսն իմ եւ նորայն բնութեամբ է փառքն ի Հաւրէ, զի զոր ինչ կամէր, առնէր, իսկ առաքեալքն, զոր ինչ առնէին, յանուն նորա գործէին:

«Զի սիրեցեր զիս յառաջ քան զլինելն աշխարհի» (Յովհ. ԺԷ 24):

Երկու ազգ յանդիմանէ զհրէայսն. նախ՝ զի զնա հակառակ ասէին Աստուծոյ, ասէ՛ սիրեցեր զիս, զի գիտասցեն, թէ ոչ եմ հակառակ: Երկրորդ. զի ասէին, թէ երեսնամեայ մարդ գոլով քո եւ ասես, թէ յառաջ քան զլինելն աշխարհի եմ, եւ սուտ կարծէին զնա, վասն որոյ սիրեցեր զիս, ասէ, յորժամ՞ յառաջ քան զլինելն աշխարհի:

«Ծանուցի զանուն քո նոցա եւ ծանուցից» (Յովհ. ԺԷ 26):

Ծանուցի զայն ասէ, որքան ընդ նոսա շրջէր եւ ուսուցանէր զնոսա եւ զՀաւրէ տեղեկացոյց նոցա, իսկ ծանուցից, զոր յետ յարութեան դարձեալ երեւելոց էր նոցա եւ ուսուցանելոց: Եւ կամ դարձեալ զՀոգւոյն ասէ զգալն առ նոսա, զի զՈրդւոյ Աստուածութիւն կատարելապէս անդ ծանեան:

«Զի սերն, զոր սիրեցեր զիս, ի նոսա իցէ, եւ ես՝ ի նոսա» (Յովհ. ԺԷ 26):

Զսկիզբն պատուիրանացն զսէրն եդ, եւ զաւարտն դարձեալ ի նա կատարեաց, զի ամենայն ուրեք զսէրն պատուիրէ մեզ հաստատ ունել:

Գլուխ ԺԸ

«Ձայս իբրեւ ասաց Յիսուս, ել աշակերտաւքն հանդերձ յայնկոյս ձորոյն Կեղրոնի» (Յովհ. ԺԸ 1):

Մատթէոս եւ Մարկոս¹ ի գեղն Գեթսեմանի ասեն, եւ Ղուկաս. «Ըստ սովորութեան, - ասէ, - գնաց ի լեառն Ձիթենեաց» (տե՛ս Ղուկ. ԻԲ 39): Թուին ընդդէմ ասել, այլ ոչ են ընդդէմ, այլ յոյժ համաձայնք խաւսին, քանզի գեղն, որ զԳեթսեմանին անդ է, ուր պարտէզն էր: Եւ այն, թէ ի լեառն Ձիթենեաց, պարտէզս այս ի ստորոտ լերինն Ձիթենեաց է, յաղագս այսորիկ Ձիթենեաց ասէ: Իսկ թէ զի՞նչ իցէ Կեղրոն, ի յերբայեցւոցն ի մերս մխիթարութիւն ասի^{cxvii}: Եւ այլք ոմանք ասեն, թէ Կեղրոնն նոճի ծառ ասի, բայց ճշմարիտն այս է, զի Կեղրոն հեղեղատ ասի, քանզի ձորս այս հեղեղատ է եւ ի կատարս իւր ունի գղաշտն Յովսափաթու, յաղագս այսորիկ, որ հեղեղատ է՝ Կեղրոն ասի:

Բայց թէ ընդէ՞ր յայսմ ժամու ի պարտիզի անդ գնաց Տէրն. նախ՝ զի սովորութիւն էր նմա զցերեկն ի տաճարն կայր եւ զգիշերն՝ ի լեառն Ձիթենեաց: Երկրորդ. զի հրէայքն յամենայն ժամ կամէին ունել զնա, այլ երկնչէին ի ժողովրդենէն: Ամայի տեղիք եւ դիպող ժամանակ խնդրէին, վասն որոյ Տէրն ըստ նոցա ախորժելոյն առնէ, զի անդ միայն ինքն եւ աշակերտքն էին: Երրորդ. զի պարտէզ էր տեղիքն, եւ շուրջն պատեալ, եւ ոչ գոյր ճար յայլուստ կողմանէ փախչել, եւ յորժամ նոքա զգուռն ունիցին, կարծեն աներկբայ ըմբռնել զնա: Եւ զի այլ աւետարանիչքն յիշեն զմեկուսանալն յաղաւթսն ի ժամ չարչարանացն, վասն այն սա ոչ յիշէ:

Տեսցո՛ւք, թէ ընդէ՞ր երիս առաքեալս միայն էառ, այսինքն՝ զՊետրոս, զՅոհաննէս եւ զՅակոբոս: Էառ առ ի յայտնել գերեքին առաքեալսն նախապատիւ առաջի առաքելոցն, զի սոքա աւրինակ են զերիս Աստուածային անձինսն: Արդ, էառ զՊետրոս վասն ծերութեան, վասն որոյ գլուխ եղ առաքելոցն, եւ զՅակոբոս վասն նախկին մարտիրոսութեան ի մէջ առաքելոցն, եւ զՅոհաննէս, զի լինելոց էր աստուածաբան:

Երկրորդ. թէ ընդէ՞ր մեկնեցաւ յառաքելոցն առ ի յաղաւթել, եւ այն սակաւ իբրեւ զքարընկեց մի: Ձի Քրիստոս կամէր այնպէս աղաւթել միայն առանձինն, բայց կամէր, զի աւրինակաւ իւրով յառաքեալքն յաւժարեացին առ ի յաղաւթել: Եւ դարձեալ՝ կամէր եւս գաղափարաւ ցուցանել, թէ պարտ է, զի առաջնորդն այնպէս

¹ C Մարկոս եւ Մատթէոս

խոկասցէ առանձնաբար վասն աստուածայնոցն, մինչ զի ի հաւտիցն ոչ կարի հեռասցի, զի երկիւղ եւ պատիժ նուաստիցն, զոր ունին յառաջնորդէն, յոյժ արգելու զնոսա ի չարէ եւ ածէ ի բարիս:

Երրորդ. թէ վասն է՞ր խիստ երկիւղ կրեաց Տէր մեր: Այսինքն՝ անչափ երկիւղ կրեաց վասն անչափ մեղաց մարդկան, զի բոլոր բնութեան առնէր փրկութիւն, վասն որոյ բոլոր բնութեան չափ երկիւղ կրեաց, եւ զի աւրինակ իւր անդամոցս, այսինքն՝ եկեղեցւոյ, որով եցոյց, թէ յոյժ վիշտ կրելոց են:

Չորրորդ. թէ ընդէ՞ր հրեշտակք զաւրացուցանէին զնա: Զի ցուցցէ, թէ տէր է զաւրութեանց, որք սպասաւորել եկեալ նմա ի չարչարանսն, եւ զի ցուցցէ զառաւել խոնարհութիւն, որ եւ հրեշտակաց մխիթարութեան կարաւտացաւ, եւ պարտ էր տրտմութիւն Տեառն մերոյ զգալի կերպիւ երեւել մեզ:

Հինգերորդ. թէ ընդէ՞ր քրտինքն իբր զկայլակս արեան իջանէին: Զի այն քրտինքն եղեն ի յոյժ երկիւղէ եւ ի զարհուրանաց մահուն, քանզի նա աղաւթէր վասն անցանելոյ մահուն բաժակի, իբր կարի երկուցեալ, զի Ղուկաս ասէ. «Կայր ի տագնապ» (տես Ղուկ. ԻԲ 43), այսինքն՝ յաշխատութիւն մահուն, ուստի երեւի, զի վասն երկիւղի եւ այն քրտինքն: Եւ այսոքիկ ամենեքեան կամաւ եւ ոչ հարկիւ, որպէս մեզ:

Վեցերորդ. թէ ընդէ՞ր երիցս աղաւթեաց: Առ ի ցուցանել երեք սահման, յոր լինին¹ բարեգոյն աղաւթքն, այսինքն՝ խոնարհութեամբ, հաւատով եւ սիրով, որք պատասխանի տան երիս աստուածային անձանցն. խոնարհութիւն առ Հայր, որ յատկանայ կարողութիւն, հաւատն առ Որդին, որում յատկանայ իմաստութիւն, եւ սէրն առ Հոգին Սուրբ, որում յատկանայ բարութիւն: Եւ զի պարտ է աղաւթել ընդդէմ երից մեղացն, որ լինի ի տկարութենէ, ի յանգիտութենէ եւ ի չարութենէ կամաց:

Դարձեալ պարտ է աղաւթել ընդդէմ երից թշնամեացն. սատանայի, աշխարհի եւ մարմնոյ, եւ պարտ է երիս խնդրուածս առնել. այսինքն՝ զերծանել ի չարէ, ուղղիլ շնորհաւք եւ հասանել ի փառս:

Դարձեալ՝ առ ի ցուցանել, զի երեք զաւրութեանց գործք խնդրին առ ի կատարել զաղաւթս, այսինքն՝ գործ հանճարոյ, կատարեալ հաւատով՝ յարենալով յԱստուած: Գործ յիշողականին՝ յիշելով զաստուածային պագեւսն եւ գոհանալով, եւ գործ կամաց՝ փափագելով երկնային բարեացն: Զայս ամենայն աւետա-

¹ B լիցի

րանիչն Յոհաննէս գիտութեամբ զանց արար, զի բաւական գրեալ կայր:

«Գիտէր եւ Յուդա, որ զնայն մատնելոց էր, զտեղին, զի բազում անգամ ժողովեալ էր անոր Յիսուսի աշակերտաւքն հանդերձ» (Յովհ. ԺԸ 2):

Ասացեալ են վարդապետք, թէ վասն չորս պատճառի զնաց Տէրն ի պարտէզն.

Նախ՝ զի սովորութիւն էր յանդ զնալ, եւ Յուդա ընդ նմա, նոյնպէս այժմ երթայ անդ, զի Յուդա եկեալ գտցէ:

Երկրորդ. զի ցուցցէ, թէ յաւտարութեամբ երթայ ի չարչարանս, զի աշակերտաւքն հանդերձ զնայ համարձակ:

Երրորդ. զի ուսուցանէ մեզ ի փորձութիւնս զսովորական աղաւթսն ոչ թողուլ, զոր ինքն առանձնացաւ եւ արար:

Չորրորդ. զի խրատէ ի ժամ նեղութեան զմարդկան յոյս հատանել եւ յԱստուած ապաւինել եւ առ նա աղաւթել:

Իսկ Յուդա երեք կերպիւ պատրաստեցաւ յըմբռնել զՏէրն.

Մին. զի բազումս էառ ընդ ինքեան զաւրս գունդ կոչէ, որք էին զաւրագլուխք, զի Պիղատոս զկայսեր տեղի ունէր, զգունդն ի նմանէ առին, սոյնպէս եւ ի քահանայից սպասաւորս յերկուց կողմանց ամրացուցին, զի մի ոք խլեսցէ զՔրիստոս:

Երկրորդ. պատրաստեաց զինքն ջահիւք եւ լապտերաւք, վասն զի գիշեր էր, զի գտանիցեն եւ մի փախիցէ կամ թաքիցէ Քրիստոս¹:

Երրորդ. պատրաստեաց զինքն զինուք առ ի յերկեցուցանել զմարդիկ, զի մի ոք ձեռն տացէ աւգնել Քրիստոսի եւ կամ զամբոխ ժողովրդեանն շարժեսցէ ի վերայ նոցա:

Աստ խնդրի, թէ ընդէ՞ր նշան ետ Յուդա, թէ՛

«Որում ես համբուրեցից, նա է» (Մատթ. ԻԶ 48, Մարկ. ԺԴ 44, Ղուկ. ԻԲ 47):

Ձի բազում անգամ կամեցան ըմբռնել եւ Յիսուս խոյս ետ, վասն որոյ կամեցաւ համբուրիւ ըմբռնել, զի մի փախիցէ:

Երկրորդ. զի Յակոբոս նման էր կերպարանաւքն Քրիստոսի, որ կոչէր «Եղբայր Տեառն», վասն որոյ նշան ետ զհամբոյրն, զի մի զաշակերտսն տգիտութեամբ ըմբռնիցեն:

Երրորդ. զի ոչ համարձակէր յայտնապէս թշնամութիւն առնել, այլ նենգութեամբ կամեցաւ արտաքին պատուով մեծարել խոնարհութեամբ:

Չորրորդ. այլք ասեն՝ աւանդութեամբ ինչ լուաք վասն Քրիստոսի, զի նա բազում անգամ կերպարանափոխ լինէր եւ ընդ իւրաքանչիւր մարդոյ որպէս եւ կամէրն, երեւէր:

¹ B Յիսուս

Հինգերորդ. զի համբոյրն սիրոյ է ցուցուամն, որով երեւեցաւ, թէ որք ի ծածուկ ունին զխէթ, սիրով կամին որսալ ի կորուստ:

«Իբրեւ ասաց, թէ՛ ես եմ, յետս յետս չոգան եւ զարկան զգետնի» (Յովհ. ԺԸ 6):

Է՞ր աղագաւ արար զայս Տէրն: Զի ծանիցեն, թէ կամաւ տայ զանձն ի չարչարանս, զի որ ի ձայնէն միայն անկան յերկիր, կարող էր, թէ կամեցեալ էր զամենեսեան սատակել:

Երկրորդ. զի նշանակէր զանկուամն հրէիցն, որ անկանգնելի անկան յանհաւատութիւն:

Երրորդ. զի զնախապատմեալս ի մարգարէէն. «Թշնամիք մեր տկարացան եւ անկան» (Սաղմ. ԻՁ 2):

«Արդ, եթ զիս խնդրէք, թոյլ տուք դոցա երթալ» (Յովհ. ԺԸ 8):

Թուի, թէ զաշակերտան կամէին ըմբռնել, զի խրատ տուեալ էր Յուդայի, թէ՛ եւ զաշակերտան կալէք, զի մի գոյժ արկցեն հաւատացելոցն, եւ նոքա եկեալ ի վերայ մեր քարկոծ արասցեն:

Յայսմ վայրի վասն երկու պատճառի ոչ տայ թոյլ Տէրն ըմբռնել զաշակերտան.

Նախ՝ զի մի թերասցին ի հաւատս, քանզի զՊետրոս դեռեւս ըմբռնեալ ոչ էին անգամ, նա ուրանայր, եւ թովմաս ասէր. «Եկայք երթիցուք, զի ընդ նմա մեռցուք» (հմմտ. Յովհ. ԺԸ 16):

Երկրորդ. զի յորժամ յայսմանէ փրկեաց զնոսա, հաստատեալ գիտասցեն, թէ յամենայն նեղութեանց կարող է փրկել զնոսա:

«Իսկ Սիմոն Պետրոս, քանզի ունէր սուր» (Յովհ. ԺԸ 10):

Եւ արդ, գիտելի է, զի Տէրն պատուէր ետ աշակերտացն առանց մախաղի եւ առանց քսակի շրջել, սուրն ուստի՞ էր նոցա: Ասեն, թէ վասն զգատիկն զենլոյ, յաղագս գառինն պատրաստեալ էին: Դարձեալ՝ այլ ոմանք ասեն, թէ յորժամ ասաց նոցա. «Կարատացա՞յք իմիք յառաքելն իմ զձեզ առանց քսակի», նոքա ասեն՝ ոչ իմիք, յայնժամ ասէ ցնոսա. «Որ ունիցի, բարձցէ, եւ որ ոչն ունիցի, վաճառեսցէ զձորձս իւր եւ գնեսցէ սուր» (հմմտ. Ղուկ. ԻԲ 35-36), յայնմանէ համարձակեցան եւ բարձին ընդ իւրեանս սուր: Եւ արդ, գիտելի է, զի անհնար է Տեառն իւր ընդդէմ ասել, այլ զայս մարգարէացաւ ի վերայ նոցա, թէ յետ յարութեան դարձեալ ի ձկնորսութիւն ձեր եւ ի մախաղ ստանալն գնալոց էք, զոր եւ արարին իսկ: Եւ ապա ուստի՞ արդեաւք ունէին, ասեն, թէ յորժամ լուան ի Քրիստոսէ, թէ հասեալ է ժամ, զի մատնեսցի Որդի մարդոյ, առեալ Պետրոսի ընդ իւր սուր, զի յորժամ ըմբռնեսցեն զվարդապետն, հնարեսցի ինչ, զոր եւ արարն իսկ: Եւ այլք դարձեալ, թէ սոքա ձկնորսք էին, թէպէտ յամենայն ընչից մեկնեցան, սակայն զսովորական գործն իւրեանց երբեմն-երբեմն առնէին եւ

պիտոյանայր նոցա ձողի, զի զնաւն վարեսցեն, այնր աղազաւ առեալ է, զի կատարեսցեն զձաւղին: Եւ դարձեալ, այլք ասեն, թէ վասն զի զհաց երկրին այնորիկ դանակաւ հատանէին, վասն այն ունէին ընդ ինքեանս սուր: Այլ ճշմարիտն այս է, զի խաւսեցեալն ի Մովսիսէ, թէ ամենայն անձն որ ոչ հնազանդեսցի մարգարէին, սատակեսցի, յիրաւի յայս խորհուրդս հանաւ սուրն:

«Ետար զժառայ քահանայապետին եւ ի բաց առ զունկն նորա» (տես Յովհ. ԺԸ 10):

Պետրոս կամէր զպարանոցն հատանել, բայց Տէրն պատշաճեցոյց զունկն եհար: Եւ ընդէ՞ր զաջոյն, զի որպէս աւրէն էր նոցա ի կատարումն որելինին զամենայն ծառայս եւ զանդաստանս, զոր գնեալ էին, ազատ առնէին: Եւ այնոքիկ, որք ոչ կամէին ելանել ի ծառայութենէ, քահանայիցն վկայութեամբ զաջոյ ունկն ծակէր եւ զինդ անցուցանէր ի նմա եւ յայնմ հետէ ծառայութեամբ կենայր ի տան նորա, սոյնպէս Քրիստոս ազատիչ էր եկեալ նոցա եւ նոքա ոչ կամեցան ազատ լինել, վասն որոյ զունկն սորա տնաւրինեաց հատանել, զի ի ձեռն նորա զամենայն հրէայսն ի ծառայութիւն յաւիտենական կամաւն իւրեանց խոնարհեալ ցուցցէ: Եւ ընդէ՞ր դարձեալ բժշկեաց, զի ցուցցէ, թէ ի կատարածի դարձեալ ի յագգէ նոցա հաւատացելոց են:

«Ձբաժակն, զոր ետ ինձ Յայր, ո՞չ ըմպիցես զնա» (Յովհ. ԺԸ 11):

Զչարչարանքն բաժակ կոչէ. նախ՝ զի դառն է բաժակն, սոյնպէս եւ դառն էր խաչելութիւն Տեառն, զի չարչարանք էր: Երկրորդ. զի ամենայն ոք սիրով ըմպէ զբաժակն, սոյնպէս եւ Տէր մեր կամաւ կրեաց զչարչարանսն: Երրորդ. զի բաժակն թմրեցուցանէ զմարդն որպէս թէ մեռեալ, սակայն ոչ է մեռեալ, սոյնպէս Տէր մեր ի չարչարանսն մեռաւ մարմնով, սակայն կենդանի էր Աստուածութեամբն: Չորրորդ. զի զբաժակն սակաւ-սակաւ ըմպել թմրին, սոյնպէս եւ Տէր մեր կրեաց նախ զապտակն եւ զնախատինսն եւ զթուքն, եւ ապա ի խաչին մեռաւ: Հինգերորդ. զի ուրախարար է գինին, սոյնպէս եւ չարչարանք Տեառն մեզ ուրախութիւն երեր: Վեցերորդ. զի յորժամ արբի ոք բաժակաւ, անխտիր սպանանէ զթշնամիսն իւր, սոյնպէս¹ Տէր մեր ի մահուն եսպան զմահ եւ զսատանայ եւ զմեղս, որ էր թշնամի բնութեանս: Եւթներորդ. զի զմարմինն պարարէ բաժակ, սոյնպէս եւ չարչարանքն Տեառն ստուարացոյց հոգեպէս՝ զխորհրդական մարմինքս, որք եմք ժողովուրդ, զի ի ձեռն Նորին չարչարանացն կոչեցաք որդիք Աստուծոյ:

¹ Եւ սոյնպէս եւ

«Եւ ածին զնա նախ առ Աննա, որ էր [աներ Կայիափայի]» (Յովհ. ԺԸ 13):

Նախ՝ զի ընդ երթալն առ Կայիափա ի մէջ ճանապարհին կայր տունն Աննայի, եւ նա էր այր երեւելի: Երկրորդ. զի յիւրաքանչիւր ամի զքահանայութիւն վարձուք ստանային, եւ երկուքին սոքա մի զմիոյ կնի գնէին¹ զքահանայութիւն, եւ վասն զի Աննա յանցեալ տարին էր քահանայապետ, վասն այն որպէս քահանայապետ համարէին զնա: Երրորդ. զի Քրիստոս ի բազում դատաւորաց դատապարտեսցի, որպէս ասէր՝ մատնեսցի դատաւորաց: Չորրորդ. զի նա աներ էր Կայիափայի, վասն այն կամեցան զնա պատուել, իսկ փոփոխումն քահանայիցն նշան էր քակտման նոցին աւրինացն, զի գնով ստանային:

«Երթային զյետ Յիսուսի Սիմովն Պետրոս եւ միւս աշակերտն» (Յովհ. ԺԸ 15):

Ի Մատթէոս ասէ. «Թողին աշակերտքն եւ փախեան» (Մատթ. ԻԶ 56), եւ աստ ընդէ՞ր ասէ՝ երթային զյետ: Յորժամ եկին ըմբռնել, առժամայն փախեան, բայց յետոյ Պետրոս եւ Յոհաննէս դարձան եւ հետ² ընթանային: Միւս աշակերտ զինքն ասէ, բայց ոչ անուանէ կոչէ, զի³ մեծամտութիւն մի⁴ վարկցես նմա, թէ ամէնքն փախեան, եւ ես՝ ոչ:

«Եւ աշակերտն այն [քանզի] ծանաւթ էր քահանայապետին» (Յովհ. ԺԸ 15):

Ընդէ՞ր ասեն՝ ծանաւթ էր, զի ցուցցէ, թէ՛ ես ոչ այլ⁵ առաւել սէր ունէի, քան զՊետրոս, այլ յաղազս ծանաւթութեան մտի: Եւ ուստի՞ էր սա ծանաւթ: Ոմանք ասեն, թէ սա յառաջագոյն զգալութիւն ուսեալ էր եւ ի նոցանէ վարժեալ, յաղազս այնորիկ ծանաւթ էր, բայց որք զայս ասեն, ոչ է ճշմարիտ, զի նա զԳիր ոչ գիտէր, այլ զոր ինչ կամէր գրել⁶, Պրոխորոնս գրէր, եւ ապա ուստի՞ էր ծանաւթ, ասեն, թէ էր ոմն ազգական քահանայիցն եւ սա նմա էր ծանաւթ, յայն սակս եմուտ ի ներքս: Եւ այլք դարձեալ ասեն, թէ սորա հայրն ձկնորս էր եւ բազում անգամ զգեղեցիկ ձկունս ըմբռնէր ի սա տայր, զի քահանայիցն տարցէ, եւ այսու էր ծանաւթ: Այլք ասեն, թէ սա ի քահանայից ցեղէն էր, որպէս ամենայն ցեղ զիւր ազգն ճանաչէր, սոյնպէս քահանայքն զսա գիտէին:

¹ B դնէին

² B չիք եւ հետ

³ B չիք կոչէ, զի

⁴ B չիք

⁵ C չիք

⁶ B չիք

«Եւ Պետրոս կայր առ դրանն արտաքոյ» (Յովհ. ԺԸ 16):

Նախ այս էր, զի անծանաւթ¹ էր: Երկրորդ. զի վասն զունկն հատանելոյ ծառային կասկածէր՝ գուցէ ծանիցեն:

«Եւ միւս աշակերտն, որ էր ծանաւթ [քահանայապետիցն], եւ եմոյծ [ի ներքս] զՊետրոս» (Յովհ. ԺԸ 16):

Ինքն էր աղագաւ ել եւ կոչեաց, այս է, զի զոր ինչ հրէայքն հարցանեն զՏէրն, լսիցէ, եւ զոր Տէրն պատասխանի առնէ², ի միտ առցէ: Իսկ Պետրոս ի յաղջկանէն շարժեալ ցուցանէր զկարի տկարութիւն Պետրոսի, զի ոչ թէ բռնութեամբ ուրացոյց զնա:

«Ես յամենայն ժամ³ ուսուցի ի ժողովրդեանն եւ ծածուկ ինչ ոչ խաւսեցայ» (Յովհ. ԺԸ 20):

Ջի յորժամ ի մէջ ժողովրդեանն ուսուցանէր, դարձեալ առանձնանայր եւ աշակերտացն առանձինն ուսուցանէր, եւ յունկն Յոհաննու ի ծածուկ ասաց զթացեալ պատառն, այժմ ընդէ՞ր ասէ՞ ի ծածուկ ինչ ոչ խաւսեցայ: Այս է, զի ասէ, թէ այնպիսի բան ոչ խաւսեցայ ի ծածուկ, որ յետոյ ոչ յայտնեցաւ:

«Եւ Յիսուս ասէ ցնա. “Եթէ չար ինչ խաւսեցայ, վկայեա՛ վասն չարին, իսկ եթէ բարի, ընդէ՞ր հարկանես զիս”» (Յովհ. ԺԸ 23):

Տէրն պատուիրեաց աշակերտացն. «Եթէ ոք հարկանէ զծնաւտ քո, մատո՛ նմա զմիւսն» (տե՛ս Ղուկ. Զ 29), եւ ինքն ընդէ՞ր ոչ արար: Այս է պատճառն. նախ՝ յորժամ զերեսդ հարկանէ ոք եւ դու զմիւսն դարձուցանես, նա զղջանայ եւ⁴ գտանէ զանձն, յաղագս այսորիկ պատուիրէ նոցա զմիւս երեսն դարձուցանել, իսկ ինքն յաղագս այնորիկ ոչ մատոյց, զի ոչ գոյր ի հարկանողն տեղիք զղջանալոյ, այլ եւ զմիւսն եւս կամէր հարկանել: Երկրորդ. զի յորժամ զմիւսն դարձուցանէ զերեսն իւր հարկանողին, ոչ թէ միայն ինքն զղջանայ եւ ապրի, այլ եւ զանձն աւրինակ տայ այլոց, այսր աղագաւ զայս պատուիրէր աշակերտացն, բայց հարկանողն Քրիստոսի եւ ոչ զայս ունէր: Երրորդ. զի նա միակողմանի էր ի հաւատսն, այսինքն՝ ի մի կողմն չարին անդառնալի հաստատեալ, յաղագս այնորիկ զմի կողմն մատոյց ապտակ⁵, զի զնորա հաւատսն յայտնեցէ: Չորրորդ. զի ոչ միայն զերեսն էր մատուցեալ յապտակ⁶, այլ եւ բոլորն իսկ տայր ի չարչարանս:

«Եւ Սիմոն Պետրոս կայր անդ եւ ջեռնոյր» (Յովհ. ԺԸ 25):

¹ B ծանօթ

² B առնի՛ առնէ

³ B *չիք*

⁴ B եւ սա

⁵ B յապտակ

⁶ B ապտակ

Ստեպ-ստեպ զՊետրոս յիշելովն ոչ աղարտելով զնա յիշէ, այլ զի զկանխասացութիւն Քրիստոսի յուշ արասցէ, որ ասացն. «Մինչ չեւ հաւու խաւսեցեալ» (Ղուկ. ԻԲ 61): Երկրորդ. զի նա, որ գլուխ էր առաքելոցն եւ ջերմ սիրող Քրիստոսի, յայնպիսի ախտ ուրացութեան անկեալ, եւ դարձեալ թողութիւն եզիտ ճշմարիտ խոստովանութեամբն եւ արտասուաւքն, այս մեզ յոյս մեծ եղեւ, յորժամ դառնամք ի մեղաց ի ձեռն զղջման եւ արտասուաց, կարեմք թողութիւն գտանել, թէպէտ եւ խիստ ծանրագոյն իցէ մեղքն: Երրորդ. զի ուսուցանէ մեզ ոչ յանձնապաստան լինել ի գործս, այլ Աստուծոյ կարողութեամբն հաւատայ առնել զինչ եւ իցէ: Իսկ Պետրոս կրկին անգամ ուրացաւ, ոմանք ի տան քահանայապետին ասեն, եւ այլք՝ արտաքոյ:

«Եւ ածեն զՅիսուս ի վանացն Կայիափայ յապարանս դատաւորին» (Յովհ. ԺԸ 28):

Վանքն բարեգործութեան եւ առաքինութեան ասի տեղի, եւ սա քահանայապետ էր, պարտ էր ի սորա տունն իրաւունք եւ բարեգործութիւն լինել, աւետարանիչս նախատելով զնա վանք կոչէ, որ փոխանակ իրաւանց եւ բարեգործութեան անիրաւութիւն եւ չարագործ գործեցաւ անդ:

«Եւ նոքա ոչ նտին յապարանսն, զի մի՛ պղծիցին, այլ զի ուսիցեն զգատիկն» (Յովհ. ԺԸ 28):

Սովորութիւն էր հրէիցն ոչ գրով, այլ աւանդութեամբ, զի յեւթն աւրս յայս ոչ մտանէին ի յարկս հեթանոսաց, զի մի պղծիցին, զի զգատիկն ուսելոյ արժանաւորք եղիցին, եւ սովորութիւն էր նոցա եւ աւրէն յաւիտենական, զի չորեքտասաներորդն աւր երիկուն զենուին եւ ուտէին, զի մի յայգ ելանիցէ: Եւ Տէրն աշակերտաւքն զայս արար, զի թէ ոչ կատարեալ էր զայն, որ հնարիւք սուտ վկայութիւնք մատուցանէին չարախաւսելով, սակայն ի դէպ էր ասել, թէ զաւրէնսն մեր քակէ եւ զգատիկն յերեքտասաներորդին առնէ, բայց հրէայքն ինքեանք լուծին զաւրէնսն, զի յաղագս նախանձուն եւ խռովութեան ոչ կերան զգատիկն, այլ ի միւս աւրն հանին եւ ընկալան ի վերայ իւրեանց զերկրորդ անէծս, զի երիկունն ոչ զենին եւ կերան^{cxviii}: Եւ երկրորդ. զի յայգն հանին եւ յայտ աստի է, զի ասէ՝ ոչ մտանէին յապարանս, զի մի պղծիցին, այլ զի ուսիցին զգատիկն: տե՛ս զանհաւատութիւն նոցա, զի զաւրէնս լուծին եւ ոչ խտրէին, եւ յապարանսն մտանել խտրէին:

Դարձեալ^{cxix} ոմանք ասեն, թէ եւ նոքա այլ ի նոյն դաժանն լուսնին կերան զգատիկն, այլ ոչ մտանել յապարանսն այս էր, զի

Թէպէտ զգառնն կերեալ էին, սակայն զեւթներորդ աւր բաղարջ ուտէին, եւ այս զգուշութիւնս, որ առնէին, յաղագս բաղարջին էր:

«Ասեմ ցնա հրեայքն. »Մեզ ոչ է արժան սպանանել զոք» (Յովհ. ԺԸ 31):

Նախ յաղագս այնորիկ ասեն, զի իշխանութիւն մահապարտաց դու ունիս, եւ ոչ՝ մեք: Երկրորդ. թէ ի տաւնիս, որ է ազատութիւն, ոչ է մեզ զաւրէն սպանանել զոք: Երրորդ. զի թէպէտ կարէին սպանանել զՆա այլով մահուամբ, որպէս զՍտեփանոս, սակայն ոչ կամէին: Այլ այս էր յաւժարութիւն նոցա, զի հռչակելի եւ ճաղելի մահուամբ սպանցեն զՆա, սակս այնորիկ ասէին. «Մեզ ոչ է արժան սպանանել զոք»:

«Եմուտ միւս անգամ յապարանս Պիղատոս, կոչեաց զՅիսուս [եւ աստ գնա]. Դո՞ւ ես թագաւորն հրեից» (Յովհ. ԺԸ 33):

Երիս չարախաւսութիւնս մատուցին զփրկչէն հրէայքն առ Պիղատոս. նախ՝ թէ խռովէ զժողովուրդն, այսինքն՝ ի սորա քարոզութենէն բազումք առ նա դառնան եւ կէսք մեզ հաւատան, եւ խռովութիւն է հանապազ յերկոցունց միջի, բայց զայսմանէ ոչինչ փոյթ եղեւ Պիղատոսի: Երկրորդ. թէ արգելու հարկս տալ կայսեր, սակայն եւ ոչ զայսմանէ փոյթ եղեւ Պիղատոսի, զի յորժամ կամեցան փորձել զՅիսուս, թէ հարկս տացուք կայսեր, թէ՛ ոչ, ասաց Յիսուս. «Տուք զկայսեր՝ կայսեր, եւ զԱստուծոյ՝ Աստուծոյ» (Մատթ. ԻԲ 21), եւ այս համբաւ ընդ ամենայն գաւառն տարածեալ էր, վասն որոյ ոչ փոյթ ինչ էր Պիղատոսի: Երրորդ. զի ասէին, թէ զանձն թագաւոր անուանէ: Յորժամ զայս լուաւ, երկեաւ, թէ գուցէ փոքր-փոքր զաւրք ժողովէ եւ զթագաւորութիւնս յափշտակէ: Այսր աղագաւ հարցանէ զթագաւորութենէն Պիղատոս:

«Պատասխանի ետ Յիսուս. ի քէ՞ն ասես զայդ, եթէ այլք ասացին քեզ զինէն» (Յովհ. ԺԸ 34):

է՞ր վասն ասէ, թէ՛ ի քէն ասես զայդ, թէ այլք: Զի ինքն գիտէր, որ հրէիցն էր չարախաւսութիւն. նախ՝ այս է, զի գիտասցէ, թէ յինէնէ հարցանէ նմա զպատասխանին տացէ, իսկ թէ հրէայքն ասացին, թող գան կացուցանեն, թէ յորում ժամու կամ տեղու յասացեալ եմ: Երկրորդ. զի ասեն, թէ յաղագս այնորիկ եհարց զՊիղատոս, թէ որպէս հրէայքն ակամայ թագաւոր խոստովանին զնա, թերեւս նա հեթանոս գոլով խոստովանի զնա թագաւոր:

Գլուխ ԺԹ

«Յայնժամ ա՛ն Պիղատոս գՅիսուս եւ գան եհար» (Յովհ. ԺԹ 1):

Ոմանք ասեն, թէ ինքն եհար եւ այլք ասեն, թէ հրաման ետ զինուորացն, եւ նոքա հարին: Եւ յայտ է, զոր թագաւորն հարկանէ, այլ ոչ ոք իշխէ ի նա ձեռն արկանել:

«Եւ զինուորացն արարեալ պսակ ի փշոց՝ եղին ի գլուխ նորա» (Յովհ. ԺԹ 2):

Այսինքն՝ ի կնիւնէ ծովու, որ փուշ լինի, զի որ յեզր ծովուն է, առաւել պինդ ունի զփուշն, քան այն, որ ի ցամաքի: Դարձեալ՝ ըստ բարուական տեսութեան նշանակէ թագն փշեղէն զագահութիւն, որ վասն վկայութեան Քրիստոսի յինքն ունի զփուշ հոգացողութեան եւ պատրանացն: Եւ այս թագ եղեալ կայ ի գլխաւորս եկեղեցւոյ, որք են առաջնորդք, եւ այնպէս յոյժ այպանեն եւ խոցոտեն զգլուխն Քրիստոս, զի վասն ագահութեան առաջնորդաց ժողովուրդն հայհոյէ զհաւատն Քրիստոսի, մանաւանդ թէ՛ զՔրիստոս: Իսկ կարմիր քղամիդն նշանակէ զսաստկութիւն բռնաւորաց եւ իշխանաց, զի զարիւնս աղքատաց ծծեն եւ անիրաւ դատեն: Եւ եղեգամբն նշանակէ զունայնութիւն եւ զխաբէութիւն կեղծաւորաց: Եւ քանզի այս թագ եւ հանդերձ եւ ապտակ, համեմատելով առ համբերութիւն Քրիստոսի, արժանաւորեն վարձուց, եւ հաճոյ Աստուծոյ եւ առիթ փառաց, վասն այն առ ի բարեգոյն մեկնեմք, զի այսու նշանակի չորս յատկութիւնք գովելիք, որպէս Քրիստոսի, նոյնպէս եւ ընտրելոց նորա յարմարին. նախ՝ զի ամենայն, որ ցաւ կրէ վասն ճշմարտութեան, է նմա իբրեւ զթագ, իսկ արիւնն հեղեալ, որով բոլորն կարմրացաւ եւ կամ բոցափայլ ջերմութեամբ սիրոյ, որով վասն մեր զարիւն եհեղ, նմա է իբրեւ թագաւորական ծիրանի: Արդ, նորա չարչարելի եւ պարզ հեղութիւն եւ խոնարհութիւն, որ արտաքուստ իբրեւ զեղէզն ունայն կարծիւր մարդկան, նմա է իբր զթագաւորական ոսկեղէն գաւազան, իսկ ապտակին տանիլն է նմա իբրեւ զփորձ եւ ի նշան զինուորական, զի ապտակ տուեալ լինի զինուորաց:

Գիտելի է, զի Յոհաննէս զանց առնէ, թէ որպէ՞ս կին Պիղատոսի առաքեաց, թէ չկայ քո եւ արդարոյն: Ոսկեբերանն եղեւ, ասէ, այս յԱստուծոյ, իսկ այլք ոմանք, թէ ի սատանայէ է, զի ծանեաւ, թէ Աստուած էր եւ կամէր աւերել զգոթիսն եւ յափշտակել զիւրսն չարչարանաւք իւրովք, բայց ոչ երեւի, թէ սատանայ իմացաւ զայն, եթէ ոչ զկնի մահուանն Քրիստոսի: Արդ, եթէ հարցանես, թէ Աստուած ընդէ՞ր յայտնեաց, զի այնու երեւի, թէ

կամէ՞ր Աստուած խափանել զչարչարանսն Քրիստոսի: Ասեմք, զի գիտէր Աստուած, զի այնու ոչ լինէր խափան, այլ գիտէր, զի հրէայքն եւ դեւքն այնու առաւել բորբոքէին առ ի խստութիւն չարչարանացն Քրիստոսի, եւ այս վայելչաբար եղեւ առ ի յայտնել Քրիստոսի արդարութիւն եւ առ ի տալ զտեղի պատճառ դարձմանն ի չարէ եւ առ ի բառնալ զամենայն պատճառ ի Պիղատոսէ եւ ի հրէիցն, զի անպատասխանի լիցին:

Դարձեալ՝ եւ զայս եւս զանց առնէ Յոհաննէս, թէ առաքեաց Պիղատոս զՅիսուս առ Հերովդէս, եւ նա ոչ արար նշանս եւ ոչ պատասխանի, եւ այս վասն երեք պատճառի. նախ՝ առ ի տալ աւրինակ փախչելոյն ի փառաց եւ երեւելի լինելոյ յաշխարհի եւ ոչ տրտմել վասն արհամարհանաց աշխարհիս, եւ այս է իմաստնոյ գործ: Երկրորդ. զի Քրիստոս կամէր յայնժամ վասն մերոյ փրկութեան չարչարիլ եւ մեռանիլ, ուստի ոչ վայելէր յայնժամ սքանչելեաւք փառաւորիլ: Երրորդ. վայելէր, զի նա վասն մեր բազում չարչարանս կրէր, նոյնպէս վայելէր, զի զայս կերպ արհամարհանաց եւ ամաւթոյ կրէր, զի մի է այս ի դժուարագոյն կրիցն Քրիստոսի:

Աստ խնդրի, թէ ընդէ՞ր Տէրն երբեմն տայր պատասխանի եւ երբեմն՝ ոչ. նախ՝ զճշմարտութիւն հաւատոյ մեզ ուսուցանէ, զի պարտ է յամենայն տեղիս խոստովանել, որպէս ինքն ասաց. «Ես յայտնապէս խաւսեցայ ի տաճարիս» (հմմտ. Յովհ. ԺԸ 20), բայց երբեմն լռել յետ խոստովանութեան, զի մի խափան ինչ լիցի գործոյն ի բազում խաւսելոյն:

Երկրորդ. զի ցուցցէ, թէ ինքն է գերագոյն Աստուած եւ Որդի Աստուծոյ, վասն որոյ պարտ էր իր ինչ յայտնել զգուշութեամբ, բայց զճշմարտութիւն հաւատոյ պարտ է՝¹ մասնաւորաբար լռել. նախ՝ զի մի ամբարտաւան եւ յանդուգն երեւեսցի զմեծութիւն իւր կատարելապէս յայտնելով: Երկրորդ. զի զսրբութիւն իւր մի տացէ շանց կամ յերգիծումն խոզաց, այսինքն՝ զի մի զԱստուածութիւն իւր յանդոսնումն եւ յայպանումն տացէ: Երրորդ. զի թէ յայտնեալ էր զԱստուածութիւն իւր, ուրեմն ոչ կարէին հանդուրժել եւ խափան լինէր գործոյն:

Երրորդ. զկատարեալ աւրինակ առաքինութեան ուսոյց Տէրն մեր, լինել ընդդէմ սատանայի եւ դատաւորաց, զի՝² փոքր խաւսելովն ուսոյց ծանր լինել եւ համեստ, եւ հեզ, եւ քաղցր, եւ հաստատ, եւ ոչ խաւսել, զի ցուցցէ զինքն գառն եւ աղաւնի անբիծ:

¹ Ե տր

² Ե չէք առաքինութեան ... դատաւորաց, զի

Չորրորդ. վասն դատաստանին, ուր գոյր յոյժ աղաղակ եւ խռովութիւն, վասն որոյ ոչ վայել էր ջանաւք զբարձրութիւն Աստուածութեան յայտնել, զի այնպիսի մեկնութիւն աստուածային ճշմարտութեան բազում ժամանակ խնդրէ, եւ Պիղատոս եւ զինուորք նորա թանձրամիտք էին եւ անսովորք առ այնպիսի բան, վասն որոյ ոչ կարէին վաղվաղակի վերահասու լինել այնպիսի բանից, եւ յայսցանէ յայտ է երբեմն խաւսիլն եւ ոչ խաւսիլն, բայց Ոսկեբերանն ասէ. «Վասն այն լռէր Յիսուս, զի անդ ոչ գոյր ճշմարիտ դատաստան, այլ միայն ձեւ դատաստանի, որպէս ժողովումն աւագակաց ի վերայ ըմբռնելոց»: Եւ ըստ Որոգիւնէ. «Լռէր Յիսուս, զի արհամարհէր զձայն չարախաւսութեան սուտ վկայիցն, մեզ աւրինակ տալով զչարախաւսացն ստութիւն ոչ արժանի արկցուք պատասխանելոյ»: Ըստ այլոց՝ լռէր Յիսուս, վասն զի գիտէր, զի գոր ինչ ասէր, ընդդէմ նորա բերեն, եւ վասն այն ամենայն պատճառ անաւգուտ էր: Դարձեալ՝ լռէր, զի զամենայն հեզութիւն լցուցէ եւ մեզ ուսուցէ, եւ զի կատարեսցի մարգարէութիւն Եսայեայ եւ Դաւթի. «Եղէ ես որպէս մարդ, որ ոչ խաւսի» (տե՛ս Սաղմ. ԼԷ 15), եւ թէ՛ «Իբրեւ զոչխար առաջի կտրչի անմուռնչ կայ» (տե՛ս Եսայի ԺԳ 7):

«Էր ուրբաթն Ձատկի» (Յովհ. ԺԹ 14):

Ուրբաթն ի յոյնն պարսկեւի ասի, եւ պարսկեւին պատրաստութիւն ասի:

«Եւ էր ժամ իբրեւ վեցերորդ, եւ ասէ ցիռեայսն. “Ահա, թագաւորդ ձեր ցձեզ”» (Յովհ. ԺԹ 14):

Մարկոս ժամ երրորդ ասէ (հմմտ. Մարկ. ԺԵ 25), եւ սա՛ վեցերորդ: Եւ արդ, զի՞նչ այս. այս են, զի Մարկոս ի Պիղատոսի վճիռէն առնէ սկիզբն եւ ասէ մինչեւ ի խաչն երրորդ ժամ, իսկ սա ի տանէ քահանայապետին մինչեւ ի խաչն դնէ վեց ժամ: Եւ այլք ասեն, թէ քան զերեքն ի վեր էր, եւ քան զվեցն՝ ի վայր, ըստ որում վեցն ոչ էր լցեալ, Մարկոս երեք ասէ, եւ ըստ որում զերեքն անցեալ էր, Յոհաննէս վեց ասէ էր ժամ:

«Եւ նոքա առեալ տանէին զնա, եւ բարձեալ էր ինքնին զխաչափայտն» (Յովհ. ԺԹ 17):

Այլ աւետարանիչքն զՍիմոն պահակն ասեն բարձող խաչին, եւ սա զինքն ասէ բարձող: Արդ, երկոքեանն ճշմարիտ են, զի յառաջ Տէրն եբարձ զխաչն եւ մեղմով երթայր զկնի նոցա: Նոցա այսպէս թուէր, թէ ի չարչարանացն, որ ի գիշերոյն մինչ յայն ժամն կրեալ էր, ոչ ունէր կարողութիւն ընթանալ, վասն որոյ կալան զՍիմոնն եւ եղին ի վերայ նորա զխաչն:

«Եւ ելանէր ի տեղիմ, որ անուանէր Գագաթն՝ յուռարէն, [եւ կոչէր] եր-
րայեցերէն Գողգոթա» (Յովհ. ԺԹ 17):

Եւ հայերէն՝ կառափելոյ տեղ, բայց թէ վասն է՞ր ինքն էր
բարձեալ զխաչն. նախ՝ զի երեւի, թէ խրոխտաբար գնայ ի վերայ
թշնամուտն, որպէս ոք զմարդ հարկանելով զփայտն ի յուսն դնէ:
Երկրորդ. զի կամաւ երթայր, որպէս ասաց. «Իշխանութիւն ունիմ
դնել եւ դարձեալ առնուլ» (տես Յովհ. Ժ 18), բայց թուի երկուս դէմս
ցուցանել այսմ բանի, զի ասելն, թէ՛ դնեմ, երեւի, թէ մի անգամ
առեալ ի յուսն եւ այժմ դարձեալ առնուլ, յիրաւի է, զի մինն յաւ-
րինակէն յայտ է, որ Իսահակաւ եբարձ (հմմտ. ԾՈՍՊ. ԻԲ), եւ երկ-
րորդս՝ այժմ մարմնովս: Երկրորդ. ցուցանէ, թէ բարձեալ եմ, զի
ամենայն ոք, որ զբեռն բառնայ, վասն այլոց կրէ զայն եւ ոչ
վասն ինքեան, սոյնպէս անպարտ գոլով, որպէս ասէ՝ ոչ արար
մեղս, այլ վասն մեր կրէ զայն:

«Եւ ընդ նմա երկուս եւս այլս [աստի եւ անտի եւ] ի միջի զՅիսուս»
(Յովհ. ԺԹ 18):

Նոքա ընդ չարագործսն կամէին սպանանել, զի ինքեանք ան-
պարտք երեւիցին, այլ տնաւրէնութիւն այսպէս պատշաճեցոյց,
զի մարգարէութիւն կատարէր, թէ ընդ անաւրէնսն համարեսցի
(հմմտ. Եսայի ԺԳ 12): Բայց թէ զի՞նչ էին աւազակքն, հրէայ՞, թէ հե-
թանոս: Ասեն, թէ այն, որ հաւատաց, յառաջ հեթանոս էր, եւ յե-
տոյ ընդ աւրինաւք էր եկեալ մտեալ, իսկ որ ձախմէն, որ ոչ հա-
ւատաց, բուն հրէայ էր: Իսկ թէ զի՞նչ անուանէ՞ նոցա. հաւատա-
ցելոյն Դեմոսս եւ անհաւատին՝ Կեստոս: Իսկ այն, որ ապտա-
կեաց՝ Մաղքոս, զորոյ զունկն եհատ Պետրոս, իսկ որ եթուք ի
Տէրն՝ Ոչքոր, եւ այն, որ զլեղին արբոյց՝ Ռագոս, եւ որ զկողն խո-
ցեաց՝ Ղուռնկիանոս հարիւրապետն ասեն, սա միականի էր, խո-
ցեաց զկող կենարարին եւ զտէգն սրբեաց եւ յաչքն հասոյց եւ
առժամայն լուսաւորեցաւ եւ հաւատաց: Բայց ոչ է խոցողն սա,
այլ այս գործ անարգ ծառայիցն, լինի թէ այլ ոք էր:

Գիտելի է, զի Մատթէոս պատմէ վասն Յուդայի, թէ զղջացաւ
եւ դարձոյց զարծաթն եւ չոգաւ խեղդեցաւ: Արդ, զղջումն այն
ընդունելի՞ է:

Ասեմք, թէ զղջումն երիս կերպիւ իմանի. նախ՝ զղջումն է
տրտմութիւն վասն մեղաց եւ վասն աստուածային բարութեանց,
ըստ որում մարդ դառնայ ի չարէ եւ յաւժարանայ առ ի կրել պա-
տիժ վասն մեղաց: Եւ այսպիսի զղջումն ոչ գոյր ի Յուդայ:

¹ Եւստի Է

Երկրորդ. ասի զղջումն դառնութիւն եւ տրտմութիւն եղեալ վասն գարշելոյ ի մեծութենէ մեղաց, ըստ որում մարդ յուսահատի, եւ այսպիսի զղջումն գոյր ի Յուդայ կրկին պատճառաւ. առաջին՝ եղեւ մասնաւորապէս ի խղճմտանաց կայծէ, որ ոչ ամենեւին շիջեալ էր ի Յուդայ: Երկրորդ. եղեւ մասնաւորապէս ի ներգործութենէ բանսարկուին, զի ասէ Ոսկեբերանն, թէ՛ «Սատանայ ոչ թոյլ տայ այնոցիկ, զորս փորձէ տեսանել զչար նախքան զկատարումն չարին, ապա ուրեմն թոյլ ետ սատանայ Յուդայի, զի առ ինքն դարձցի եւ զմեծութիւն մեղացն իւրոց ծանիցէ եւ յուսահատեսցի»:

Դարձեալ՝ լինի, թէ Աստուած կամեցաւ շնորհ ինչ առնել մատնչին իւրոյ, վասն այն նմա ետ պատճառ զղջման ինչ եւ նա ինքեամբ յանյուսութիւն անկաւ: Երեք կերպիւ ասի զղջումն տրտմութիւն եղեալ վասն իմանալոյ միայն զպատիժ մեղացն, այսպիսի զղջումն գոյ ի դատապարտեալսն, որպէս գրեալ է յիմաստութեան. «Եւ զղջացին ի միտս իւրեանց. եւ առ նեղութիւն անձանցն հոգւոց¹ հանիցեն» (տե՛ս Իմաստ. Ե 3), իսկ Յուդա ունէր զայս երկու ազգ զղջումս², սակայն անյոյս եղեալ եւ զառաջինն ոչ ունէր, վասն այնորիկ ոչ եղեւ ընդունելի զղջումն նորա: Իսկ Յուդաս զղջացեալ ընկեց զարծաթն, թերեւս ոչ սպանցեն՝ գիտելով զմեծութիւն վնասուն: Իսկ նոցա առեալ զարծաթն ոչ դարձան, բայց գնեցին զազարակն բրտի արծաթովն այն: Արդ, առ ի մեկնել խորհրդաբար գիտելի է, զի Աստուծոյ նախախնամութեամբն եղեւ, զի ի բրտէ լիցի գնեալ ազարակն ի գերեզման աւտարաց՝ գնով³ արեանն Քրիստոսի: Բրոտ նշանակէ զԱստուած՝ Հայր ամենեցուն կերպարանող, եւ ի նմանէ գնեցաւ ի գնոջ չարչարանացն Քրիստոսի ազարակ երկնային, զի անդ ընդ Քրիստոսի մեռցին եւ թաղեսցին այնոքիկ, որ նախ աւտարք էին յԱստուծոյ կտակէ, այսինքն՝ հեթանոսք եւ ամենայն մեղաւորք:

Եւ զի զաւազակացն խաւսիլն ոչ յիշէ Յոհաննէս, տեսցուք, թէ ուստի՞ ճանաչէր բարի աւազակն զՔրիստոս: Ասեմք, թէ երեք կերպիւ ճանաչէր.

Նախ՝ ճանաչէր զնա ի հասարակաց համբաւէ, որ տարածեալ էր յամենայն ժողովուրդս Հրէաստանի, վասն սքանչելեացն Քրիստոսի եւ վարդապետութեան:

¹ B C յոգւոց

² B զղջումնս

³ B գնելով

Երկրորդ. կարէր ճանաչել ի վարուցն Քրիստոսի ի համեստութենէն, որ երեւէր ի նմա՝ անմեղութիւն, ժուժկալութիւն եւ հաստատամտութիւն:

Երրորդ. ճանաչեաց ի զարմանալի ազգմանցն եզական շնորհացն, որ զսիրտ նորա յանկարծակի փոխեաց առ ի յիմանալ, թէ նա է Աստուած եւ Տէր, վասն որոյ դարձոյց զբան իւր առ Քրիստոս՝ ասելով. «Յիշեա՛ զիս, Տէ՛ր, յորժամ գաս արքայութեամբ» (տե՛ս Ղուկ. ԻԳ 42):

Զկատարելութիւն սուրբ ավագակիս գիտելի է, զի յանկարծակի տուեալ եղեւ նմա հաւատ, յոյս եւ սէր. առաջին՝ յայտնի է հաւատ նորա, զի զխաչն եւ զմերձ ի մահն Տէր եւ թագաւոր կարգաց: Երկրորդ. այնու, զի ոչ հանդուրժեաց թշնամանաց ընկերին: Իսկ յոյս նորա այնու յայտնի է, զի ոչ միայն թողուլ ազաչէր, այլ յիշել ի փառս Աստուածութեան Նորա: Եւ սէր նորա այնու երեւի, զի ոչ այլ ինչ խնդրեաց, բայց թէ թագաւորութիւն Քրիստոսի:

Եւ ծանի՛ր, զի այս ավագակս երեք շնորհաւք ընկալաւ ի վերջան զամենայն մարդիկ. նախ՝ զի նա միայն ընտրեցաւ խաչակից եւ մահակից լինել Քրիստոսի, եւ թէ ասես՝ միւս ավագակն եւս առ Տէրն էր, ասեմք, թէ սա հաւատով մեռանէր ընդ Տէրն, եւ նա՝ անհաւատ, զոր արինակ եւ Յուդա եւս առաքեալ էր եւ մերձ Քրիստոսի, այլ կորեաւ, զի ուրացաւ եւ ոչ ինչ էր շահ մերձ լինել Քրիստոսի, սոյնպէս եւ մեզ բարւոք գործով պարտ է մերձ լինել Քրիստոսի, քան պիղծ մարմնով եւ վարուք: Երկրորդ. ընկալաւ զշնորհս, զի նա միայն գտաւ ի ժամ խաչելութեան քարոզող եւ վկայ եւ դաւանող: Երրորդ. եզական շնորհ խոստումն պարգեւաց փառացն, որ ասաց. «Այսաւր ընդ իս իցես ի դրախտին» (Ղուկ. ԻԳ 43): Աստ դրախտ ոչ այլ ինչ իմասցի, բայց միայն տեսութիւն Աստուծոյ, որ էր մերձ նմա ի նոյն ակրն:

«Գրեաց եւ տախտակ [մի] Պիղատոս» (Յովհ. ԺԹ 19):

Ոմանք ասեն, թէ հրէայքն աղաչեցին գրել, եւ ոմանք ասեն, թէ՛ ոչ: Այլ սովորութիւն էր հռոմայեցւոցն, որ զմահապարտն յորժամ [դատապարտ]էին¹ զվնասն, որ գործեալ էր ի վերայ գլխոյ նորա գրէին, զի ամենեքեան գիտասցեն, թէ վասն այսր գործոյս է պատժեալ, բայց թէ որպէս գրեաց կամ ամրացոյց ի խաչն, ասեն, թէ ի վերայ քարտիսի գրեաց եւ սոսնձով ի տախտակի ամրացոյց եւ զայն ի վերայ խաչի գլխոյն բեւեռեաց: Եւ ասեն, թէ յառաջ խաչն որպէս զավագան երեք ստեղ ունէր եւ

¹ B չէք

յորժամ զայս տախտակս ի գլխին բեւեռեցին, չորեքկուսի դարձաւ, բայց ճշմարիտն այս է, զի ի սկզբանէ քառանկիւն եղեւ:

Արդ, ասեն ոմանք վասն խաչին, թէ չորս ազգ փայտ էր. բունն, որ պատուանդանն էր, յորում զխաչն ի նմա ամրացուցին, այն կիպարի էր, որ է անուշահոտ, եւ որ բունն էր ուղղակի երկայն՝ նոճի էր, որ է բարձրագոյն, խոտորնակ թեւք խաչին՝ արմաւենի էր, որ է քաղցրաբեր: Տախտակն, զոր Պիղատոս գրեաց, ձիթենի էր, որ է պարարտ: Եւ այս չորս ազգ փայտս ըստ խորհրդոյ մեկնեալ լինի, զի կիպարին նշանակէ զբարեգործութիւն հռչակեալ, զի անուշահոտ է, եւ դարձեալ՝ ցուցանէ, թէ սկիզբն նորա յԱստուածութենէն էր, զոր այժմ իբրեւ զմարդ խաչի: Եւ նոճին նշանակէ զբարձրագոյն մտաց տեսութիւն, որ հաստատեալ իցէ ի հաւատն, զի բարձր է: Եւ արմաւենին նշանակէ զքաղցր արդարութեան պտղաբերութիւն, զի քաղցր է, իսկ ձիթենին՝ զպարարտ ողորմութիւն: Եւ սոյնպէս խաչն ունի չորս թեւս, որ եւ խորհրդաբար չորս ինչ նշանակէ. վերին մասն՝ գլուխ խաչին, նշանակէր զնա արարիչ երկնի եւ երկնայնոցն եւ զբացումն արքայութեան, եւ ներքին մասն՝ երկրի եւ երկրայնոցս, եւ զաւերումն դժոխոց: Իսկ աջ թեւն ցուցանէր զսէրն Նորա ի մեզ սփռեալ եւ զպարգեւսն փառաց: Եւ ձախն՝ զյանցանաց թողութիւն եւ զպարգեւս շնորհաց, եւ կամ աջն յաւգնութիւն հասեալ հաւատացելոց, եւ ձախն զհարումն դիւցան, որ ի ձախմէն են:

Իսկ¹ տախտակն ձիթենի գլուսաւորութիւն իմաստից Հոգւոյն Արքայ առ մերս բնութիւն: Եւ էր գրեալ ի նմա չորս բան. նախ՝ զանունն, թէ Յիսուս: Երկրորդ. զգաւառ Նորա, թէ՛ Նազաւրեցի: Երրորդ. զի իշխանութեան անունն՝ թագաւոր: Չորրորդ. զոր վնաս դնէին Նմա, թէ՛ հրէից, ասէր, թագաւոր եմ:

«Ձայն տախտակ ընթերցան բազումք ի հրէից, զի մաւտ էր ի քաղաք անդր տեղին, ուր խաչեցաւ Յիսուս» (Յովհ. ԺԹ 20):

Ընդէ՞ր արտաքոյ քաղաքին կամեցան խաչել. նախ այս է, զի զամենայն մահապարտսն անդ տանէին սպանանել, զի ի հոտոյ գարչութեան մի՛ զազրասցին քաղաքացիքն: Ըստ իւրեանց սովորութեան եւ զՏէրն մեր անդ տարան: Երկրորդ. զի ի դուրս տեղիս համարձակ երթան մարդիկ² ի տեսանել զայնպիսի գործն: Երրորդ. զի չարչարանք նորա ամալթալի լիցի, եւ այնպէս առաւելացի փառք, վասն զի յաւժարութեամբ համբերեաց: Չորրորդ. զի ի ճանապարհին էր, ամենայն, որ ելանէր եւ մտանէր ի քա-

¹ B իսկ դարձեալ

² C մարդիկ

ղաքն եւ տեսանէր, թէ այս անունն յաղագս այսպիսի գործոյ խաչեալ է:

Դարձեալ՝ արտաքոյ քաղաքին խաչիլն Տեառն նշանակ էր զելն նորա մարմնով յաշխարհէս, եւ այս մեզ ի խրատ եւ յուսումն եղեւ, որ ամենայն ոք, որ զկնի Քրիստոսի ընթանայ, զխաչ հնազանդութեան եւ չարչարանաց յանձն առնու գնալով զհետ Քրիստոսի:

Գիտելի է, զի որ յայնժամ արտաքոյ էր քաղաքին, այժմ ի ներս է տեղին, զի զկնի աւերմանն Տիտոսի, այնպէս շինեցաւ, բայց թէ զիա՞րդ տնաւրինեաց յայնմ տեղւոջ խաչիլ նմա, վասն զի անդ էր թաղեալ նախահայրն Ադամ, պատշաճ էր, զի վասն նմա եկն Տէրն յաղագս որոյ մահ ի բնութիւն մուծաւ, ի վերայ նորա խաչի, զի վերստին կենդանացուցէ զնա:

Դարձեալ՝ զաւրինակն կատարելոյ, որ անդ Իսահակաւ խոյն կախեցաւ, բայց ոմանք ասեն զգերեզման նախահաւրն յեփրայիմ լինել, բայց ոչ է ճշմարիտ:

«Եւ էր գրեալ յունարէն, եբրայեցերէն, դաղմատերէն» (տե՛ս Յովի. ԺԹ 20):

Զիա՞րդ երիւք գրովս այսորիկ գրեաց. նախ այս է. զի յայնժամ երեք ազգս այս մեծագոյնք եւ անուանիք էին, զի եբրայեցիքն աւրինաւքն պերճացեալք էին, յոյնք վասն իմաստասիրացն եւ բազմազան իմաստութեամբքն¹ բարգաւաճեալք էին, լատինացիք վասն ընդհանրական իշխանութեան եւ բռնութեան զաւրացեալք էին, յաղագս այսորիկ նոցա գրովն միայն գրէ:

Երկրորդ. զի անդ կային հռոմայեցիք, զի իշխանութիւն Հրէաստանի նոքա ունէին, գրէ դաղմատերէն, զի նոքա ընթեռնուն, եւ հրէայերէն, զի նոքա հրէայք էին, եւ յունարէն, զի բազումք կային բնակեալ յերկրին Հրէաստանի յազգէն յունաց, զոր Անտիոքոս գերեաց զերկիրն կապադովկացոց եւ տարեալ անդ բնակեցոյց, զի յԱդեքսանդրէ մինչ ի Յուլիոս կայսր ի մէջ հրէից կային յոյնք, վասն որոյ երիւք գրով գրեցաւ: Եւ դարձեալ՝ ասեն ոմանք, թէ յայնժամ այնչափ գիր կայր յաշխարհս:

Երրորդ. զի ցուցանէր, թէ սորա վարդապետութիւն ընդ երիս մասունս աշխարհիս տարածելոց է, զոր Նոյ յերիս բաժանեաց զաշխարհս. յԱսիայ, Լիբիայ, յԵւրոպիայ, եւ ետ երից որդւոց իւրոց. Սեմայ, Քամայ, Յաբեթայ:

«Պատասխանի ետ Պիղատոս. «Ձոր ինչ գրեցին, գրեցի»» (Յովի. ԺԹ 22):

¹ B իմաստասիրութեամբքն

Նախ գայն ասէ, թէ զոր ինչ մարգարէքն գրեցին վասն ռորա, թէ թագաւոր է հրէից, ես զնոյն գրեցի: Իսկ երկրորդ. յորժամ նու ոչ դնես, այլ թէ՛ զոր ինչ գրեցի, գրեցի, ցուցանէ, թէ այս է ճշմարիտ, զոր ես գրեցի: Եւ գայս ոչ թէ յինքենէ գրեաց, այլ ի Հոգւոյն տնաւրէնութենէ:

«Իսկ զինուորքն իբրեւ հանին ի խաչ զՅիսուս, առին զհանդերձս նորա եւ արարին չորս մասունս» (Յովհ. ԺԹ 23):

Երեւի, թէ չորք էին զինուորքն, արարին, զի իւրաքանչիւր զմինն առցեն, բայց դու մի՛ խառն ի խուռն ինչ կարծէր գայս եղեալ կամ պատահամբ, այլ Հոգւոյն տեսութեամբ, զի լցցի, թէ՛ «Բաժանեցին զհանդերձս իմ» (Սաղմ. ԻԱ 9), բայց ոմանք ասացեալ են, թէ հինգ ունէր հանդերձս Տէրն, իւրաքանչիւր զմինն առին եւ¹ ի վերայ պատմուճանին վիճակ արկանէին, զի ոչ պատառեցին, որ ցուցանէ զմիութիւն բնութեան ի Քրիստոս անբաժանելի՝ աստուածայինն ընդ մարդկայինն, որ էր առանց կարանի, նշանակէ այսինքն՝ զառանց սերման ծնունդ Տեառն Յիսուսի: Իսկ որք զՔրիստոս յերկուս բաժանեն, առաւել չար են քան զհրէայան եւ զխաչահանունսն, զի նոքա ոչ բաժանեցին զպատմուճանն:

Եւ ո՞ք էին հինգ հանդերձս Քրիստոսի. շապիկն, ասեն, եւ ընկերն, եւ մին այլ բոլոր ի վերայ շապիկն, եւ մին վերարկուն, եւ հինգերորդն՝ անկար պատմուճանն:

Եւ այս որպէ՞ս կարի լինել, զի ինքն պատուիրեաց աշակերտացն ոչ ստանալ երկու հանդերձս, ինքն զիա՞րզ ստանայր:

Ասեն, թէ յայս միտս ասաց գայս. նախ՝ զի մի երկու դաս հանդերձ ստանալ, զմէկ դասն ի յանձն զգեհնուլ եւ զմիւսն ի տանն պահել, այլ գայն կարաւտելոց բաշխեալ: Եւ երկրորդ. զի ուսուցանէ ոչ երկուս-երկուս զգեհնուլ:

«Ասէ ցաշակերտն. «Ահա մայր քո»» (Յովհ. ԺԹ 27):

Աստ խնդրի, թէ զի՞նչ յայելումն եղեւ Յոհաննու վասն յանձին² առնլոյ զՄարիամ:

Ասեմք, թէ յոյժ յաւելաւ հայելով ի կողմն Քրիստոսի, եւ Մարիամու եւ Յոհաննու, եւ նախ ի կողմանէ Քրիստոսի, զի մեծ երանութիւն է սիրիլ յԱստուծոյ, եւ սա առաւել սիրեցաւ ի Տեառնէ, այսինքն՝ զի եզականաբար կոչմամբ որդի ասացաւ ի Տեառնէ, առընչաբար ըստ համեմատութեան Մարիամու:

Երկրորդ. զի ընտրութիւն եւ սէրն Աստուծոյ առ մեզ պատճառ է ամենայն բարեաց, ապա ուրեմն ընտրեցաւ ի Քրիստոսէ

¹ C չէք եւ

² B անձին

որդի կոչիլ Մարիամու, վասն որոյ ցուցանի, թէ արժանի եղեւ ի սոյն:

Երրորդ. ի կողմանէ Մարիամու երեւի, զի մայր Տեառն ոչ միայն վասն Տեառն բանին հնազանդեցաւ, այլ եւ յայնմ հետէ ունէր զինքն առ Յոհաննէս իբրեւ առ եզական որդի: Արդ, եթէ մեք ազաչելով զկոյսն արժանի լինիմք փառաց, ո՞ր չափ եւս առաւել նա:

Չորրորդ. եթէ ծանալթուլթիւն այլ սրբոց սրէ զմիտս աշակերտացն ի սրբութիւն եւ ի սէրն աստուածային, ապա ուրեմն առաւել ընտանութիւն մաւր Տեառն զնա ի բարին յաւել եւ առատացոյց:

Դարձեալ հինգերորդ. ի կողմանէ Յոհաննու, զի ամենայն սրբոց սովորութիւն է զպարգեւան Աստուծոյ ճանաչել գոհութեամբ, եւ որքան մեծ լինի, այնքան յաւէտ գոհանան, վասն որոյ պարտ է իմանալ, զի Յոհաննէս գիտէր յատուկ սիրեցեալ զինքն ի Քրիստոսէ եւ փոխանակ այնմ սիրոյն եւ ինքն սիրէր զՔրիստոս:

Վեցերորդ. զի շնորհք Հոգւոյն Սրբոյ իջեալ ի սիրտ մարդոյն ըստ մեծութեան Հոգւոյն ածէ զնա ի կատարելութիւն: Արդ, Յոհաննու յանձնեցաւ ի տեղի Քրիստոսի, ապա ուրեմն շնորհք Հոգւոյն Սրբոյ եզականաբար յաւել զսէրն ի Յոհաննու, որ առ Քրիստոս:

«Ասէ՛ ծարաւի եմ» (Յովի. ԺԹ 28):

Ձայս ասաց վասն չորս պատճառի. առաջին՝ զի մարմնաւորապէս ծարաւի էր, զի յոյժ չարչարեալ էր զգիշերն ամենայն: Երկրորդ. զի ոչ թէ միայն զգալապէս ծարաւի էր, եւ թէ էր ծարաւի, գիտէր, զի ոչ տային ըմպել, այլ վասն այն ասաց, թէ որպէս ամենայն ոք փափագէ զջուրն ի ստամոքսն մերձեցուցանել, սոյնպէս եւ ծարաւի եմ զհոգիս եւ զմարմինս մարդկան ի խորհրդական մարմինս միաւորեալ: Երրորդ. ասաց, զի դառնագոյն ըմպելիս արբեցէ: Չորրորդ. զի կատարեսցէ զմարգարէութիւն, թէ՛ «Ետուն ի կերակուր ինձ լեղի եւ ի ծարաւ [իմ արբուցին ինձ քացախ]» (Սաղմ. ԿԸ 22): Դարձեալ՝ ասաց ծարաւի եմ, այսինքն՝ փրկութեան մարդկան, որ յայտնապէս ցուցանէ զկատարեալ փափագն:

«Էարբ, ասէ. “Ամենայն ինչ կատարեալ է”» (տե՛ս Յովի. ԺԹ 30):

Կրկին ունի իմացումն. առաջին՝ քացախին անուամբ զբոլորն ցուցանէ, որպէս եւ բաժակ զչարչարանքն, երկրորդ. զի այն վերջին չարչարանք նորա էր, եւ թէպէտ յետոյ մահն այլ քացախին ըմպելն նշանակէր, թէ այլ ոչ է զգալապէս կալ ի յերկրի: Դարձեալ ասէ՛ ամենայն մարգարէութիւն, որ վասն Իմ՝ կատարեալ է:

Դարձեալ զայս ցուցանէ Տէրն՝ ասելով. «Ամենայն ինչ կատարեալ է», այսինքն՝ կատարեցաւ փրկութիւն մարդկան:

«Եւ խոնարհեցուցեալ զգլուխն՝ աւանդեաց զհոգին» (տե՛ս Յովհ. ԺԹ 30):

Վասն երեք պատճառի խոնարհեցոյց զգլուխն. առաջին՝ նշան խոնարհութեան առաջի Հաւր զհոգին իւր նորա յանձնելով: Երկրորդ. խոնարհեցոյց ի նշան գթութեան մաւրն եւ ամենայն մարդկային սեռի: Երրորդ. առ ի վճարել զպարտիս բոլոր բնութեանս: Դարձեալ՝ «Հայր ի ձեռս քո յանձնեմ [զհոգի իմ]» (տե՛ս Ղուկ. ԻԳ 46), այսինքն՝ զհոգիս մարդկան յանձնեաց ի Հայր եւ զճանապարհն փոխեաց, որ ի դժոխս, եւ դարձոյց եւ ելս արար առ Հայր: Աստ գիտելի է, զի բազմադիմի ցաւս կրէր Քրիստոս ի խաչին, զի առաջին՝ ցաւեցաւ վասն յոյժ ապերախտութեան եւ բազմութեան մեղաց մարդկան: Երկրորդ. ցաւէր նմա վասն իւրոցն, այսինքն՝ մաւրն եւ աշակերտացն: Երրորդ. ցաւէր նմա վասն սակաւութեան սրբոցն եւ խաչակցացն եւ պատերազմողացն, որպէս աւազակն, որ յանդիմանեաց զմիւսն, վասն որոյ ողորմեցաւ Քրիստոս նմա: Չորրորդ. ցաւէր Քրիստոս վասն թողեալ գոլոյ մարդկայինս բնութեան: Հինգերորդ. ցաւէր վասն դառնագոյն ըմպելոյն, զի յոյժ փափագէր փրկութեան մերոյ, զոր մեք զներհակն մատուցանեմք: Վեցերորդ. ցաւ էր նմա վասն յոյժ դժուարութեան տանջանացն, մինչեւ ի վախճան, վասն որոյ ասաց. «Ամենայն ինչ կատարեալ է», այսինքն՝ ամենայն ազգ տանջանք եւ դառնութիւնք կրից յիս հասեալ է: Եւթներորդ. ցաւ էր նմա վասն անջատման հոգւոյն, վասն որոյ Հաւրն յանձին արար:

Արդ, առ ի դիւրագոյն իմանալ զչարչարանսն Քրիստոսի գիտելի է, զի ի տասն տեղիս յոյժ անարգեցաւ Տէրն. մին անարգեցաւ ի պարտէզն, եւ իբրեւ աւազակ ըմբռնեցաւ եւ կապեցաւ: Երկրորդ. ածաւ ի տունն Աննայի եւ անդ դատապարտեցաւ եւ ապտակեցաւ, եւ ի Պետրոսէ երեք անգամ ուրացեալ եղեւ: Երրորդ. կապեալ ածաւ ի տունն Կայիափայ եւ թուք ընկալաւ: Չորրորդ. կապեալ ածաւ յապարանս Պիղատոսի եւ մատնեցաւ նմա որպէս զչարագործ: Հինգերորդ. ածաւ առ Հերովդէս, անարգեցաւ եւ սպիտակ հանդերձ ի նախատինս զգեցաւ: Վեցերորդ. վերստին ածաւ առ Պիղատոս եւ անդ ի խաչ խնդրեցին հանել: Եւթներորդ. ածաւ ի տեղի կառափելոյ եւ անդ խաչեցաւ: Ութներորդ. ի խաչին անարգէին. «Վա՛հ, որ քակէիր զտաճարն» (Մատթ. ԻԷ 40): Իններորդ. զի տիգաւ խոցէին: Տասներորդ. զի ոչ տային թաղել, մինչ խնդրեաց Յովսէփ:

Իսկ խաչիլն Քրիստոսի ի մէջ աւագակացն նշանակէ զկրկին կերպ ապաշխարողաց, որոց մարմինք ի խաչ ապաշխարութեան հանեալք են, եւ մին ընդ աջմէ կացուցեալ, այն է որ առնէ դիտաւորութեամբ աստուածային փառացն, եւ միւսն յահեկէ կացուցեալ, այն է որ առնէ զայն յաղագս փափագանաց մարդկային գովութեան: Եւ այն, զի նախ Քրիստոս զխաչն տարաւ եւ ապա միւսն բռնադատեալ տարաւ զկնի Նորա, նշանակէ, զի վայելուչ էր Քրիստոսի յառաջ ընթանալ իբր զգլուխ եւ մեք զկնի նորա իբրեւ աստուածային դատաստան, այսինքն՝ երկիւղիւ բռնադատեալք ի սկիզբն եւ զկնի սիրով շարժեալ մտցուք առ խաչն: Իսկ բռնադատութիւն Սիմոնի նշանակէ զամենեւին ակամայսն, այսինքն՝ զայնոսիկ, որ միայն ապաշխարէ վասն երկիւղի պատժոյ:

Իսկ բաժանումն հանդերձիցն Քրիստոսի ի չորից զինուորացն եւ պատմուծանին ոչ բաժանելոյ նշանակէ զհանդերձեալսն յեկեղեցւոյ, որ լինելոց էին ի չորս կողմ աշխարհիս ի զինուորաց, այսինքն՝ ի գիտնոց, որ ըստ աշխարհիս, սակայն մի է աղաւնի, յոր միշտ մնայ հոգի սիրով, եւ մի հաւտ, որ ոչ կարէ բաժանիլ:

Իսկ խաւարումն արեգական նշանակէ զկուրուծիւն հրէիցն եւ զամենայն կուրուծիւնս մարմնասիրաց ի մէջ եկեղեցւոյ: Եւ դարձեալ՝ զմահն Քրիստոսի նշանակէ նոյն խաւարումն, որով յաւիտենական արեգակն կամեցաւ ի մարմին իւր թաքչիլ, զի զմեզ լուսաւորեսցէ:

«Տեսիմ, զի այն, ինչ մեռեալ էր, ոչ խորտակեցին» (Յովհ. ԺԹ 33):

Աստ խնդրի, թէ ընդէ՞ր ասէ թէ իբրեւ եկն առ Յիսուս, զի Յիսուս կացուցեալ էր ի մէջ երկուց աւագակացն, պարտ էր սկսանել ի մի աւագակէն եւ ըստ կարգի գալ առ Յիսուս, որ ի միջին կայր եւ ապա երթալ առ միւս աւագակն: Առ որս ասեմք, թէ երկուս էին, որ խորտակէին զբարձան, զի մին խորտակեաց զբարձ մի աւագակին, եւ մինն՝ զմիւսն ի միւս կողմանէն: Եւ սոյնպէս երկօքինն աստի եւ անտի եկին առ Յիսուս, որ էր ընդ մէջ, եւ այն ինչ մեռեալ էր, եւ ոչ խորտակեցին:

Գիտելի է, զի վասն չորս պատճառի Քրիստոս կանխագոյն մեռաւ յառաջ քան զայլսն, որ ի խաչին կային. առաջին՝ զի մարմին նորա ի բազում աշխատանաց եւ տքնութենէ վաստակեալ էր, եւ վասն յոյժ չարչարանացն: Երկրորդ. վասն փափկութեան շինուածոյ իւրոյ մարմնոյն¹: Երրորդ. վասն բազմադիմի ցաւոցն եւ տրտմական կրիցն, զոր ունէր վասն մեր: Չորրորդ. զի մի փշրեսցեն զոսկր նորա ըստ մարգարէին (հմմտ. Ձաք. ԺԲ 10, Յովհ. ԺԹ 37):

¹ B մարմնոյն իւրոյ

Բայց գիտելի է, զի աստ կրկին սքանչելիք եղեւ. առաջին՝ զի արիւն ել ի մեռեալ մարմնոյն, եւ այս անհնար է, զի յորժամ մեռանի մարդ, արիւն նորա պակնու եւ պաղի: Երկրորդ. զի ել պարզ ջուր այնքան քանակութեամբ, մինչ զի տեսեալ եղեւ, որ եւ զանազան էր յարենէն:

Աստ մոլորեալ յոյնք եւ լատինք ջուր դնեն ի Պատարագն՝ ընդդէմ եւ հակառակ Քրիստոսի, զոր ցուցից բազում յեղանակաւ. նախ՝ զի Տէրն ասաց յաւանդելն այսմ խորհրդոյ, թէ՛ «Չայս արարէք առ իմոյ յիշատակի» (Ղուկ. ԻԲ 19), եւ ոչ զայն, որ ի խաչին, վասն որոյ պատժոց են արժանի:

Երկրորդ. զի յաւանդելն¹ ոչ խառնեաց ջուր, զի թէպէտ Երուսաղէմի երկիրն այնպէս ըմպեն, բայց ոչ թէ ջուր խառնեն եւ ապա ծախեն, այլ մերձ գինւոյն եղեալ է ջուրն², զի թէ ոք կամեսցի, խառնեսցէ, ուստի յայտ է, թէ Տէրն անխառն գինի էառ, եւ թէ էր խառնեալ, ուրեմն ասէր աւետարանիչս, ուստի յայտ է, թէ ոչ է ի խորհրդոյս այսմիկ:

Երրորդ. յայտ է ի ձեւէ բանին, քանզի ասէ. «Այս է արիւն իմ» (հմմտ. Մատթ. ԻԶ 27): Իսկ արդ, գիտէր Տէրն, զի ի խաչին յինքենէ ջուր եւս ելանէր, եւ թէ պատշաճ էր խառնել ջուր, որպէս պատուիրեաց վասն արեանն, պատուիրեալ էր եւ վասն ջրին, ապա ուրեմն ոչ պատուիրեաց, պատժապարտք են, որք խառնեն:

Չորրորդ. զի ի կողիցն թէպէտ ջուր եւ արիւն ել, ոչ նշանակէ զայս խորհուրդ, այլ վասն այն ել, այսինքն՝ ցուցանելոյ զմիշտ կենդանին եւ զմեռեալն, որով յայտ է, թէ ոչ է ի խորհրդոյս այսմիկ:

Հինգերորդ. զի թէ ի Պատարագն ջուր պարտ է խառնել, ապա եւ ի մկրտութիւն պարտ է գինի խառնել, զի երկոքին սոքա ելին ի կողէն: Արդ, եթէ ոք գինի խառնէ ի³ ջուր մկրտութեան, ոչ է մկրտութիւն, նոյնպէս եւ թէ ոք յանդգնի ջուր խառնել ի Պատարագն, ոչ է Պատարագ, զի ոչ ասաց ջուր խառնել:

Վեցերորդ. զի յայտնեաց Տէրն՝ ասելով. «Ոչ արբից յայսմհետէ ի բերոյ որթոյ» (Ղուկ. ԻԲ 18), ուստի յայտ է, զոր ասաց առնել ոչ էր խառնեալ ի ջրոյ, զի որթ գինի բերէ եւ ոչ ջուր:

Եւթներորդ. զի իր ինչ ասի պատարագել հարկաւոր ասի ըստ կրկին եղանակի. մի ի կողմանէ խորհրդոյն, այսինքն՝ զի զՆաթողլով ոչ լինի Պատարագ, եւ այսմ կերպի հաց ցորենի եւ գինի

¹ B C ի յաւանդելն

² B ջուր

³ C չէք ի

անապակ հարկաւոր է ի խորհուրդ Պատարագին, եւ ըստ այսմ կերպի հարկաւոր է հութիւն բանին առ ի խորհուրդ Պատարագին, զի մի՛ ի սոցանէ թողլով ոչ լինի պատարագ, զի գոլովն գոյացուցանեն եւ բառնալովն ապականեն, իսկ ջուր ոչ է յայսմ հարկաւորացս¹, զի ոչ գոլովն գոյացուցանէ եւ ոչ բառնալովն ապականէ, զի ոչ պատուիրեցաւ ի Տեառնէ, ապա ուրեմն ոչ է ի խորհրդոյս յայսմիկ:

Ութներորդ. զի եւս հարկաւոր ասի ոչ ի կողմանէ խորհրդոյն, այլ քահանային, որպէս սրբութիւն քահանային եւ բաղարջ հացն եւ եկեղեցին, իսկ ջուրն եւ ոչ յայսմ հարկաւորացէ, զի բաղարջն, եկեղեցին եւ սրբութիւն քահանային հարկ է լինել, եւ ջուր՝ ոչ, զի ոչ աւանդեցաւ յերիս սուրբ ժողովն: Արդ, եթէ քահանայ առանց սրբութեան Պատարագէ, մահու չափ մեղանչէ, զի ոչ հետեւեաց Քրիստոսի², զի դատաստան անձին իւրում ուտէ, ըստ առաքելոյ. «Բայց Պատարագն Քրիստոս է ճշմարտապէս» (հմմտ. Երր. Է 27), եւ ոչ անարգէ Քրիստոս զժողովուրդն վասն պղծութեան քահանային, սոյնպէս եթէ ոք համարձակեալ ջուր դնէ ի Պատարագն, ընդ անիծեաւք է եւ մահու չափ մեղանչէ³:

Իններորդ. զի թէ ասեն բաժակ անունն անաւթոյ է եւ ոչ գինւոյ, վասն այսր գիտելի է, զի թէ անաւթոյն էր անուն, ապա ուրեմն ոչ գիտեմք զինչ կայր յանաւթն յայն՝ կաթն, թէ՛ մեղր, թէ՛ ջուր, զի յետ բաժակին ոչ այլ ինչ անուանեաց՝ գինի կամ ջուր, իսկ գանաւթն դատարկ զիա՞րդ ըմպել տայր մեզ, ապա ուրեմն յայտ է, զի բաժակն աստ վասն գինւոյն ասաց, որ էր անապական, որպէս անդ բաժակ զչարչարանքն կոչեաց, ուր ասէ. «Ձբաժակն, գոր ետ ինձ Յայր, ո՞չ ըմպիցեմ [զնա]» (Յովի. ԺԸ 11), ապա ուրեմն յայտ է, թէ ոչ է ի խորհրդոյս յայսմիկ:

Տասներորդ. զի ի խաչին արիւն եւ ջուր ել յատուկ քանակաւ, որպէսզի ամենայն ոք ճանաչէր զջուրն եւ զարիւնն, որով ցուցանի, թէ ջուրն վասն այլ իրաց է, այսինքն՝ վասն մկրտութեան, իսկ արիւնն՝ վասն Պատարագին, իսկ թէ պարտ էր խառնել, ընդէ՞ր խառնեալ ոչ երեւեցաւ, իսկ զի ի մի կողիցն ել երկոքինն, ցուցանէ յեկեղեցի լինել երկուսն՝ մկրտութիւն եւ Պատարագն, իսկ աստ ի խորհուրդ Պատարագին եթէ ջուր խառնես, ապականի ջուրն ընդ գինի եւ շփոթի՝ ոչ ջուր է եւ ոչ գինի: Եւ ըստ այսմ յայտնի խորհուրդ քո, որ ունիս առ Քրիստոս, զի զՆա ոչ Աստուած ասես

¹ Ը չիք եւ այսմ կերպի հաց ... յայսմ հարկաւորաց

² Բ չիք զի ոչ հետեւեաց Քրիստոսի

³ Բ մեղանչէ, զի ոչ հետեւեաց Քրիստոսի

եւ ոչ մարդ, այլ շփոթեալ եւ կորեալ երկոքին, որպէս Եւտիքէս, ապա ուրեմն յայսց ամենայնէ յայտ է, թէ ջուրն ոչ է ի խորհուրդս այսմիկ, զի զՆեստորին խորհին նոքա, թէպէտ չյայտնեն:

«Յետ այսորիկ աղաչեաց գՊիղատոս եւ հրամայեաց» (տե՛ս Յովհ. ԺԹ 38):

Ջայս արարին վասն կրկին պատճառի, որոց առաջինն է վասն մեծութեան խնդրողին: Երկրորդ է վասն անմեղութեան խնդրելոյն, զոր եւ նա եւս ծանեաւ:

«Եւ պատեցին կտաւով» (Յովհ. ԺԹ 40):

Այսինքն՝ վշով, որ ի կտաւատէ լինի, զորոյ աւրինակն շուսփայն ունի, որ ի վերայ սկոյն:

«Եդ զնա ի գերեզման նոր» (հմմտ. Յովհ. ԺԹ 41-42):

Աստուածային նախախնամութիւն այնպէս պատշաճեաց, զի Քրիստոս ի նոր գերեզմանի թաղեսցի:

Եւ այս վասն երեք պատճառի.

Նախ՝ զի այս գերեզմանս վաղ, ուրեմն, փորեալ եղեւ ի Սոմնասայ եւ ինքն ոչ թաղեցաւ անդ, զի վասն Քրիստոսի պահեցաւ:

Երկրորդ. զի սա աւրինակ էր արգանդի կուսին, նոյնպէս ոչ ոք նախքան զՔրիստոս ի գերեզման անդր թաղեցաւ եւ ոչ զկնի նորա:

Երրորդ. ստուգութեան յարութեան Քրիստոսի, զի մի ոք աւիցէ, թէ ոչ Քրիստոս յարեաւ, այլ միւս ոմն, զոր անդ թաղեալ կայր:

ԳՒՈՒՄ Ի

«Եւ ի միաշաբաթուօն Մարիամ Մագդաղենացի» (Յովհ. Ի 1):

Գիտելի է, զի ի սուրբ Աւետարանն պատմին տասն երեւմունք Քրիստոսի զկնի յարութեան:

Հինգն եղեն ի նոյն աւրն յարութեան. մին եղեւ Մագդաղենացւոյն, որ երեւեցաւ ի պարտիզին որպէս պարտիզպան, եւ զայս պատմէ Յոհաննէս եւ Մարկոս (հմմտ. Յովհ. Ի 11-16, Մարկ. ԺԶ 9-10):

Երկրորդ. երեւեցաւ Մագդաղենացւոյն եւ այլ կանանցն, յորժամ դարձան ի գերեզմանէն ի մէջ ճանապարհին, եւ զայս պատմէ Մատթէոս (հմմտ. Մատթ. ԻԸ 9-10):

Երրորդ. եղեւ Պետրոսի, զոր պատմէ Ղուկաս (հմմտ. Ղուկ. ԻԴ 12, 34), զի ասէ Ոսկեբերանն, թէ ի մէջ արանց նախ երեւեցաւ Պետրոսի վասն երից պատճառաց. առաջին՝ վասն ծերութեան, երկրորդ՝ զի մի յուսահատեսցի վասն ուրախութեան, երրորդ. առ ի յայտնել զողորմութիւն առ մեղաւորս:

Չորրորդ. երեւումն եղեւ, բայց աշակերտացն, որ երթային յեմաւուս, եւ զայս Ղուկաս պատմէ (հմմտ. Ղուկ. ԻԴ 13-35):

Հինգերորդ. եղեւ ի նոյն աւուր երեկոյին, որ դրաւքն փակելովք երեւեցաւ առաքելոցն բաց ի Թումայէ (հմմտ. Յովհ. Ի 19-23):

Վեցերորդ. երեւումն զկնի ութաւրէիցն, եւ յայնժամ Թովմաս ետես զնա ընդ այլ առաքեալսն (հմմտ. Յովհ. Ի 24-29):

Եւթներորդ. եղեւ ի ծովակին Տիբերեայ, զոր ճառէ Յոհաննէս (հմմտ. Յովհ. ԻԱ 1-14):

Ութներորդ. եղեւ ի լեառն Գալիլեայ, զոր պատմէ Մատթէոս (հմմտ. Մատթ. ԻԸ 16-20):

Իններորդ. եղեւ մետասանիցն բազմելոց, զոր պատմէ Ղուկաս¹ (հմմտ. Ղուկ. ԻԴ 36-49):

Տասներորդ. եղեւ ի նոյն աւրն ընդ իններորդին երեւմանն մինչ համբառնայր յերկինս, զորմէ կատարեալ պատմէ Ղուկաս, եւ ի Գործքն (հմմտ. Գործք Ա 6-11):

Իսկ այլ երեւմունք պատմէ Պաւղոս՝ երիս, որ լինի երեքտասան, քանզի ասէ. «Երեւեցաւ աւելի քան զեւթանասանից եղբարցն², - եւ զկնի ասէ, - երեւեցաւ Յակովբայ եւ հուսկ յետոյ երեւեցաւ եւ ինձ» (հմմտ. Ա Կորնթ. ԺԵ 5-8), որպէսզի ցուցցէ այնու, թէ յետ յարութեան Քրիստոսի յերեքտասան ամին եղեւ առաքեալ

¹ Ը Մարկոս

² Աստվածաշնչում՝ եւս քան զհինգ հարիւր եղբարց միանգամայն

Հեթանոսաց: Իսկ հրեշտակն ոչ եբարձ զվէմն իբր թէ ճանապարհ արասցէ յարութեան, այլ եբարձ եւ աւետեաց կանանցն, թէ ահա տեղին տեսէք, զի ոչ է աստ, այլ յարեալ (հմմտ. Մատթ. ԻԸ 6):

Իսկ զի ի ձեռն հրեշտակաց զարհուրեցոյց զնոսա Աստուած՝ վասն երիս պատճառի. առաջին՝ զի նոքա այնու իմասցին, թէ գործ Աստուծոյ էր, երկրորդ՝ զի այնու բռնադատեսցին փութանակի եւ ստուգապէս պատմել այլոց, երրորդ՝ զի կարիցեն աշակերտքն ազատ եւ համարձակ ի գերեզմանն Քրիստոսի մատչել:

«Ձի չեւ եւս գիտիցն զԳիրս» (Յովհ. Ի 9):

Այսինքն՝ զոր Ովսէէ մարգարէացաւ վեցերորդ գլուխն. «Կեցուցցէ զմեզ յետ երկուց աւուրց եւ յաւուրն երրորդի յարուցցէ զմեզ» (հմմտ. Ովս. Զ 3):

Գիտելի է՝ զեկեղեցի Հեթանոսաց ըստ այլաբանութեան նշանակէ Պետրոս, եւ զժողովուրդն հրէից՝ Յոհաննէս, եւ այս երկոքին ժողովուրդս նախքան զժամանակս Աբրահամու ի միասին ընթանային, այսինքն՝ ի մի Աստուած հաւատով, բայց յԱբրահամէ մինչեւ ի Քրիստոս ժողովուրդն հրէից յառաջեաց քան զՀեթանոսաց, սակայն ոչ եմուտ ի ներս, եւ յորժամ կատարումն հրեթանոսաց մտցէ, ապա ամենայն Իսրայէլ կեցցէ, իսկ Յոհաննէս միայն զկատարումն ետես, նշանակ է զհրէայսն, որ միայն զիրք աւերինակին մնացին առ նոսա, ոչ պարզեալ եւ մեկնեալ, այլ ծալեալ: Իսկ զի պատմեաց առաքելոցն, նշանակէ զնախկին լուսաւորութիւն ինչ, որով նսեմաբար իմացան զԳիրս:

Իսկ հրեշտակք, զի երեւեցան Մարիամու, վասն առաւել մխիթարութեան եւ առաւել հաստատութեան մտաց նորա, իսկ զի սպիտակ հանդերձիւ, առ ի նշանակել զպայծառութիւն Քրիստոսի յարութեան եւ փառաց, այլ վասն այն երեւեցան մեզ հանդերձիւ սպիտակ, զի եւ մեք պայծառասցուք տաւնիւս, իսկ զի նստեալք երեւեցան, առ ի նշանակել զյաւիտենական հանգիստն, բայց ի փառսն Քրիստոսի: Իսկ Մարիամ պարտիզպան գոլ կարծեաց զնա՝ առաջին. զի անարգ երեւէր հանդերձիւ, երկրորդ. զի գիտէր, զի զինուորքն ի գերեզմանէն փախուցեալ էին, վասն այն զնա եհարց, թէ ո՞ւր տարան թաքուցին: Իսկ Քրիստոս աւտար կերպարանաւք երեւէր, առ ի ցուցանել, զի ի պարտէզ Սուրբ Գրոց եւ եկեղեցոյ եւ իւրաքանչիւր Սուրբ Հոգւոյ կայ եւ երեւի Քրիստոս իբրեւ զճշմարիտ պարտիզպան:

«Մի՛ մերձեցար յիս» (Յովհ. Ի 17):

Նախ սոյնպէս, այսինքն՝ մի՛ յանդգնիր հպիլ առ իս, զի անարժան ես, իբրու ասել, թէ ոչ հաւատաս զիս Աստուած: Երկ-

րորդ՝ սոյնպէս մի՛ մերձենար, այսինքն՝ մի՛ հաւատալ զիս սոսկ մարդ, զի որպէս սոսկ մարդոյ յարենաս առ իս, զի ըստ քո սրտիդ ոչ եւս ելեալ եմ առ Հայր իմ: Իսկ զի կանանցն իւղաբերից երեւեցաւ ի ճանապարհին, եւ նոքա համբուրեցին, այս է, զի թոյլ ետ ըմբռնել զնա առ ի ցուցանել զճշմարիտ յարութիւն:

«Այլ երթ դու առ եղբարսն իմ» (Յովհ. Ի 17):

Ջառաքեալսն իւր եղբայր կոչէ վասն չորս պատճառի՝ առաջին. վասն նմանակից գոլոյն մարդկային բնութեան, երկրորդ՝ վասն եզակիան սիրոյն, որ առ նոսա, երրորդ. վասն համաձայնութեան առ սաղմոսն, զոր ասէ. «Պատմեցից զանուն քո եղբարց իմոց» (Սաղմ. ԻԱ 23), չորրորդ. վասն զհնազանդութիւն իւր երեւեցուցանել եւ մեզ ուսուցանէ զնուաստքն քան զմեզ եղբարս կոչել եւ ոչ վեհ երեւիլ:

«Ելանեն ես առ Յայր իմ» (Յովհ. Ի 17):

Այսինքն՝ Հայր իմ է բնութեամբ եւ ձեր՝ շնորհաւք, իսկ Աստուած իմ՝ շնորհաւք, վասն միութեանս ի մարմնի, իսկ ձեր՝ Աստուած բնութեամբ:

Աստ խնդրի, թէ ընդէ՞ր ոչ յայսմ աւետարանչէ եւ ոչ յայլոցն ճառեցաւ երեւումն Քրիստոսի Աստուածածնին, առ որս ասեմք, թէ վասն երից պատճառի ոչ վայել էր ճառել՝ առաջին. զի կոյսն աներկբայ էր վասն յարութեան Քրիստոսի, վասն որոյ լռութեամբ գրոց յայտնի անտարակուսութիւն Աստուածածնին, երկրորդ. վասն մայրական գթոյն ոչ վայել էր, իբր առաջի մարմնասիրաց ածել ի վկայութիւն, երրորդ. զի երեւումն Քրիստոսի առ մայրն իւր պարտ էր, զի լինէր ի վեր քան զմարդկային հանճար, եւ անպատմելիք եւ անճառելիք, վասն որոյ ոչ կարացին ճառել:

Իսկ թէ վասն է՞ր Տէրն ի յարութեան նախ կանանցն երեւեցաւ եւ ապա արանց, եւ այս վասն տասն պատճառի.

Նախ՝ զի նորոգումն մեր պատասխանի տացէ անկմանն մեր, զի որպէս ի ձեռն Եւայի պատմեցաւ փորձ բանսարկուին եւ խոց մահ զբնութիւնս, սոյնպէս եւ նորոգութիւն յարութեան մեր ի ձեռն կանանց պատմեսցի արանց՝ առ ի վերստին նորոգել զբնութիւնս:

Երկրորդ. առ ի յայտնել զգանազանութիւն սիրոյ առ շնորհս Աստուծոյ, այսինքն՝ զի ոչ անարգէ Աստուած զկատարեալ սէր, եթէ առ այր եւ եթէ առ կին:

Երրորդ. զի կանանց բնութիւն տկար է, վասն որոյ նախ՝ գտկարսն հաստատեաց եւ ապա զկատարեալսն:

Չորրորդ. զի կանայք յոյժ փոյթ ունին զբանն համբաւել:

Հինգերորդ. առ ի ցուցանել խորհուրդ իմն, զոր յառաջագոյն ասացաք, այսինքն՝ ի ձեռն ներքին¹ բանաւորութեան մեր բանաւորութիւն վերին մերձենայ առ Քրիստոս:

Վեցերորդ. զի առաջին անէծք կնոջն տուաւ, ըստ այնմ. «Տրտմութեամբ ծնցիս որդիս» (Ծննդ. Գ 16) եւ այլն:

Եւթներորդ. զի ցուցցէ, թէ եւ ի կանանց բազումք յառաջեսցեն յարքայութիւն Աստուծոյ:

Ութներորդ. զի ցուցցէ զգործն Աստուծոյ, որ հանապազ ի ձեռն տկարաց զմեծամեծս ներգործէ:

Իններորդ. զի նոքա առաւել սիրէին զՔրիստոս, քան զառաքեալսն, վասն որոյ եւ յոյժ լային:

Տասներորդ. վասն կուսին, զի տրտմեալ էր յոյժ, վասն որոյ նոցա ետ աւետիս, զի փութով պատմեսցեն:

Զատկի կիւրակէն

«Եւ էր երեկոյ ի միաշաբաթուօցն, եւ դրաւք...» (Յովհ. Ի 19):

Վասն կրկին պատճառի երեկոյին երեւեցաւ նոցա. առաջին՝ զի գիշերի առաւել երկնչին մարդիկ, երկրորդ՝ զի ի տուէ ցրուեալք էին եւ յահէն հրէից ոչ կարէին ժողովել ի միասին, երրորդ՝ զի ցուցցէ, եթէ յերեկոյի մահուն ձեր ապա կարէք զԱստուած տեսանել, իսկ զի փակեալ դրամբք, զի ցուցցէ, թէ նոյնպէս ծնայ ի կուսէն:

Իսկ եկաց ի մէջ վասն կրկին պատճառի. առաջին՝ զի այնու ցուցցէ զինքն գոլ միջնորդ Աստուծոյ եւ մարդկան, երկրորդ՝ զի առաւել յայտնեսցի եւ վասն սմին եկաց եւ ոչ նստաւ:

Իսկ զի ողջոյն ետ վասն հինգ պատճառի. առաջին՝ զի այնու ուսուցցէ, թէ նա է, որ պատրաստեաց նոցա ուսանել. «Ողջոյն տանս այսմիկ» (Մատթ. Ժ 12): Երկրորդ՝ զի կատարեսցէ զբանն, զոր խոստացաւ յառաջ քան զյարութիւն, թէ՛ «Զխաղաղութիւն զիմ տամ ձեզ» (Յովհ. ԺԴ 27): Երրորդ. ցուցանէ այնու, թէ կեանք փառաց է կերպ կատարեալ խաղաղութեան: Չորրորդ. յայտնէ այնու, զի յարութիւն նորա ողջունաբեր էր, եւ աւետիս խաղաղութեան մատուցանեն աշխարհի, որպէս աղաւնին տապանակին: Հինգերորդ. զի զիւր ընտանի սիրելութիւն յայտնեսցէ եւ կատարելագոյն մխիթարեսցէ:

Իսկ Տէր մեր պահեաց զսպի խոցուածոյն ի մարմին իւր վասն հինգ պատճառի. առաջին՝ զի այնու ցուցցէ, թէ նոյն մարմինն է,

¹ Ընթ

որ խաչեցաւ եւ որ յարեալ: Երկրորդ. առ ի յաւիտենական նշան ընդդէմ թշնամեաց իւրոց, որով զնոսա ամաչեցուցէ եւ տրտմեցուցէ: Երրորդ. առ ի նշան յաղթողական զաւրութեան եւ անպատմելի սիրոյ նորա, վասն որոյ խաչեցաւ վասն մեր: Չորրորդ. զի միշտ վայելեացուք ի խոցուածս նորա, որ վասն մեր, եւ դարձցուք ի մեղաց: Հինգերորդ. զի ցուցցէ, թէ միշտ ազատեմ զձեզ ի մեղաց, որպէս ի խաչելութեանս:

Դարձեալ ասէ.

«Ողջոյն ընդ ձեզ» (Յովհ. Ի 20):

Վասն տասն պատճառի կրկնեաց զխաղաղութիւն. նախ՝ զի ի նոսա գոյր տրտմութիւն կրկին՝ մի վասն մահուն Տեառն եւ մի վասն ահին հրէից, վասն որոյ կրկին ասաց: Երկրորդ. զի կրկին է խաղաղութիւն՝ մի առ Աստուած եւ միւս՝ առ ընկեր, զոր ետ կրկնելովն: Երրորդ. զի զնոսա առ երկու ազգս առաքէր ի քարոզութիւն՝ ի հրէայս եւ ի հեթանոսս, վասն որոյ կրկնելովն ետ նոցա իշխանութիւն՝ դարձուցանել զազգան առ ինքն: Չորրորդ. զի յետ մկրտութեան կրկին մեղք կորուսանեն զմարդիկ, այսինքն՝ խորհրդոց եւ գործոց, զոր եւ կրկնելովն եբարձ ի նոցանէ: Հինգերորդ. զի կրկին իր պիտոյ էր նոցա՝ իշխանութիւն եւ սրբութիւն, զորս ետ կրկնելովն: Վեցերորդ. զի կրկին է մարդս՝ հոգի եւ մարմին, եւ ի մէջ նոցա արժան էր խաղաղութիւն տալ յերկուց կողմանէն: Եւթներորդ. զի կրկին էին մարդիկք, յորս առաքէր զնոսա, այսինքն՝ սիրելիք եւ թշնամիք, վասն որոյ կրկնելով արար առ նոսա խաղաղութիւն յամենայն կողմանէ: Ութներորդ. զի կրկին են անձնաւորութիւնքն բաց ի Բանէն, այսինքն՝ Հայր եւ Հոգին, յորոց ետ զխաղաղութիւն՝ իբր ցուցանելով, թէ նոքա ընդ իս են: Իններորդ. զի կրկին են թշնամիք, այսինքն՝ յաջ եւ յահեակ, վասն որոյ կրկնելովն ետ նոցա ամրանալ ընդդէմ երկոցունցն: Տասներորդ. զի կրկին իր պիտոյ էր նոցա՝ հաւատք եւ գործք բարիք, վասն որոյ խաղաղութիւն¹ տալովն պարգեւեաց նոցա, վասն որոյ եւ այլ ոչ կարացին մահու չափ մեղանչել:

«Փչեաց ի նոսա եւ ասէ. “Առէք Յոգի Սուրբ”» (Յովհ. Ի 22):

Արդ, գիտելի է, զի Հոգին Սուրբ երեք անգամ տուեալ եղեւ նոցա եւ երեք կերպարանաւք, այսինքն՝ ի մկրտութիւն ի տեսակ աղաւնոյ, եւ ի Զատկին ի տեսակ փչման եւ ի Պենտէկոստէին ի տեսակ հրոյ:

Եւ նախ գալուստ Հոգւոյն Սրբոյ, որ ի մկրտութիւն եղեւ առ ի ծննդական ելումն շնորհաց եւ աղաւնին պարգմտութեամբ, զի

¹ Ե կրկին խաղաղութիւն

աղանին է բազմածին ճագուց, որ նմանի նմա գեղեցկութեամբ: Երկրորդ. բաշխումն Հոգւոյն Սրբոյ եղեւ առ ի յընդոստոցանել զհեղգսն, եւ վասն այն վայելչաբար եղեւ յաւուր յարութեան, եւ եւս եղեւ առ ի շնչել ի վերայ աշխարհի՝ մերժելով այնու զվնասակար գոլորչիս: Երրորդ. եղեւ առ ի բորբոքել եւ այլակերպել եւ առ ի ձուլել եւ մարսեցնել եւ հրացուցանել զամենեսեան եւ մաքրել եւ իբրեւ զհուր զաւրաւոր առնել:

«Եւ յետ ութ աւուր դարձեալ էին» (Յովհ. Ի 26):

Աստ խնդրի, թէ վասն է՞ր Տէր մեր յառաջին աւուրն զմի յաշակերտացն ի բացեայ եթող եւ տարակուսեալ, եւ յետ ութն աւուր այլ աշակերտսն ետես:

Եւ այս վասն բազում պատճառի. նախ՝ առ ի անկարծիք յայտնութիւն յարութեան Քրիստոսի, զի թէ ամենայն առաքեալքն առանց նախաքննութեան հաւատացեալք էին, կարէին ոմանք ասել, թէ առաքեալքն իբրեւ անմիտ խաբեալք եղեն եւ վասն այն անհաւատալի իր հաւատացին փութով, եւ վասն այսմ թոյլ ետ, զի մի վաղվաղակի հաւատասցեն: Երկրորդ. զի յորժամ թերահաւատեցաւ Թումաս, եթէ Քրիստոս առժամայն երեւեալ նմա յայտնէր զինքն, իբրեւ սնափառութիւն իմն կարծիս տայր, որ ոչ վայել էր Աստուծոյ: Երրորդ. զի յայնժամ տարակոյսն Թումայի եւ խնդրուածք նորա փորձիւ էր՝ առ ի գիտել զյարութիւնն ոչ բաւական փորձեալ լինէր: Չորրորդ. զի ոչ վայել էր այնպիսոյն վաղվաղակի երեւումն, եւ վասն այն յամեաց Քրիստոս երեւիլ Թումայի: Հինգերորդ. զի ցուցցէ մեզ խորհուրդ յետ ութ աւուրն երեւելն, որ լինի յութներորդ դարուն յարութեան մեր: Վեցերորդ. զի երեւումն Քրիստոսի առ Թումաս լինէր առաջի աշակերտացն, որպէս զի նոքա այնմ երեւմանն եւ ցուցմանն վկայք լինիցին: Եւթներորդ. առ ի հաստատել զաշակերտսն, զի զանազան եւ պէս-պէս յայտնութիւն զնոսա հաստատէր ի Քրիստոս: Ութներորդ. որպէս բերելով առարկութիւն ինչ եւ քննութիւն, ճշմարտութիւն անկարծիք հաստատի, նոյնպէս եւ աստ: Իններորդ. առ ի ցուցանել բարոյական խորհուրդ ինչ, զի այսու նշանակի կերպ, որով ճշմարտութիւն հաստատի ի յանդուներս մարդկային սրտի եւ որով սիրտ հաւանի ի խորս ճշմարտութեան, զի Թումաս թարգմանի «Անդունդք»^{cc}, զի այս ոչ լինի յանկարծակի կամ ի սկիզբն լուսաւորութեան, այլ ի վախճանի: Տասներորդ. պատճառ է առ ի ցուցանել ըստ այլաբանութեան, զի Թումաս

¹ B չէք էր

նշանակէ զժողովուրդս հրէիցն կամ զիւրաքանչիւր ոք երկմիտ եւ անհաստատ, որ ի վախճանի գալոց է ի հաւատ:

«Տէր իմ եւ Աստուած իմ» (Յովհ. Ի 28):

Աստ թողմաս յայտնի ասաց զնա Աստուած, զի մինչեւ ցայժմ այլ անուամբ յորջորջէին զնա:

«Այս այնչափ գրեցաւ, զի հաւատասցիք» (Յովհ. Ի 31):

Հաւատալ ըստ կրկին յեղանակի ասի. մի է պարզ հաւատալ թարց սիրոյ, եւ այս հաւատս ոչ արժանաւոր է արքայութեան, եւ միւս կերպիւ¹ ասի հաւատալ կարգի հաւատով, այսինքն՝ փափագումն եւ սէր կցորդեալ ընդ հաւատոյն, զոր տեսակացեալ հաւատ կոչին, եւ այս արժանաւոր է արքայութեան, եւ վասն այսմ հաւատ իմանի բանս այս:

Իսկ զարմանալի համեմատութեամբ նորոյ զատկի ընդ հնոյն. նախ՝ զի որպէս Աստուած յայնժամ դաւաճանել հրամայեաց զեզիպտացիս եւ կողոպտել, նոյնպէս եւ ի սոյն ամիս մարտի կողոպտեաց Տէրն զտարտարոսն: Երկրորդ. առ ի նշան յարութեան իւրոյ, զի յաջէր: Երրորդ. զի ուսուսցէ զբան ուռկանին նոցատալ, որ լսենն, ըստ այնմ. «Ձեզ ասեմ, որ լսէքդ»:

«Տեսին կրակետղ կայծականց» (տէս Յովհ. ԻԱ 9):

Գործելիքն հրացեալք էին, զոր կայծականց ասէ, եւ ձուկն առ ի խորովեալ եւ հացն արտաքոյ կայծականցն մերձ եղեալ:

Եւ զայս Քրիստոս նոր ստեղծ վասն երեք պատճառի. առաջին՝ վասն նշանակելոյ զսէր իւր, երկրորդ՝ առ ի հաստատել զնոսս ի հաւատս յարութեան ի ձեռն սքանչելեաց, երրորդ՝ առ ի ցուցանել խորհուրդ ինչ, զոր ասասցուք, այսինքն՝ թէ կարող եմ յամենայն ժամ նոր ստեղծագործութիւն առնել, չորրորդ՝ զի ցուցցէ, թէ նոյն Աստուածն եմ, որ յանապատին զժողովուրդն կերակրեցի, հինգերորդ՝ առ ի ցուցանել խորհրդապէս, թէ նոյն եմ, որ յոչընչէ առնեմ զամենայն:

«Իբրեւ ճաշեցին, ասէ Յիսուս. “Սիմոն Յունանու, սիրե՞ս զիս”» (տէս Յովհ. ԻԱ 15):

Երրորդ. վասն չորս պատճառի երիցս հարցանէ. առաջին՝ զի երիցս անգամ, ուրացաւ նա, ասաց Տէրն, զի այնու փառաւորեսցէ: Երկրորդ. զի երիցս խոստովանեսցի Պետրոս ընդդէմ ուրացութեանց, որպէս զի լեզու Պետրոսի առաւել սպասաւորեսցէ երկիւղի քան սիրոյ: Երրորդ. զի այնու ցուցցի, թէ սէրն Աստուծոյ հայր ի հովուումն ոչխարաց ըստ երիս եղանակի, այսինքն՝ զի հո-

¹ B չեք

վուուումն ընկալեալ լինի վասն շարժման սիրոյ եւ զի ի սէր եւ ըստ սիրոյ ի ներգործութիւն նորա կրթեսցի:

Չորրորդ. զի երիս վկայութիւն կատարեալ է եւ վասն այն երեքկին խոստովանութիւն ի Պետրոսէ խնդրէ Քրիստոս.

«Ասէ երիցս անգամ. «Արածեա՛ գոչխարս իմ»» (տե՛ս Յովհ. ԻԱ 17):

Վասն երեք պատճառի ասէ. առաջին՝ ըստ Ոսկիբերանի, որպէս զի ցուցցէ Քրիստոս, թէ որքան համարի զհովուումն ոչխարացն եւ վասն նոցա հոգ տանի: Երկրորդ. զի¹ պարտ է հովուել առաջնորդաց զհաւտս երեքկին կերպիւ, այսինքն՝ աւրինակաւ² բարի վարուց, բանիւ՝ ուղիղ վարդապետութեամբ եւ աւգնականութեամբ ժամանակաւորացս ողորմութեամբ: Երրորդ. զի պարտ է պահել զհաւտն Քրիստոսի յերիս չարեաց, այսինքն՝ ի բռնութենէ չար իշխանաց եւ ի նենգութենէ հերետիկոսաց եւ ի փորձութենէ դիւաց:

Իսկ Տէրն թէպէտ եհարց, թէ՛ սիրե՞ս զիս, Պետրոս ոչ ասաց, թէ՛ սիրեմ, վասն չորս պատճառի. առաջին՝ զի հեռացի եւ աւրինակ տացէ հեռանալոյ ի յանդգնութենէ, երկրորդ՝ զի ոչ գիտէր ստուգապէս զմեծութիւն սիրոյ առաքելոցն, եւ այնու աւրինակ տայ ոչ ասել զայն, զոր ոչ գիտեմք ստուգապէս, երրորդ՝ ի նշան մաքուր խղճմտանաց եւ խոստովանութեան, վասն որոյ եւ ասէր. «Դու գիտես, զի սիրեմ» (տե՛ս Յովհ. ԻԱ 17), չորրորդ՝ զի նա փորձիւ գիտէր զտկարութիւն իւր, վասն որոյ ոչ ասաց, թէ՛ սիրեմ:

Գիտելի է, զի կրկին անգամ ասաց՝ արածեա՛ զգառնս իմ, եւ մի անգամ՝ գոչխարս: Եւ այս վասն երկու պատճառի. նախ՝ զի այնու ցուցցէ, թէ պարտ է առաւել հոգալ վասն հոգեւոր ծննդեան այնոցիկ, որ նոր եւ անկատար են ի հաւատս, քան թէ վասն կատարելոցն: Երկրորդ պատճառ. զի երեքն են ազգ քրիստոնէից՝ ոմանք կրաւնաւորք, ոմանք առաջնորդք, որք պարտին գառին անբծութեամբ վարիլ, ոմանք աշխարհականք, որք ոչխար կոչին:

«Մինչ մանուկ էիր, անձամբ անծին գաւտի ածէիր³, [եւ երթայիր յո եւ կամէիր], եւ յորժամ ծերացիս, [ծեռս] ի վերայ⁴ [կալցես եւ այլք ածցեն քեզ գաւտի, եւ տարցին ուր ոչ կամիցիս]» (տե՛ս Յովհ. ԻԱ 13):

Ձայս մին վասն չարչարանացն ասէ, զոր կրելոց էր Պետրոս, զի ի մանկութեան հասակին ոչ չարչարեցաւ, այլ ի ծերութեան խաչակից եղեւ Քրիստոսի: Երկրորդ. ըստ խորհրդոյ իբրու ասել, թէ մինչ մանուկ էիր, այսինքն՝ ի նորութեան առաքելութեան ե-

¹ B եւ զի

² C գորինակաւ

³ B չէք

⁴ C չէք ի վերայ

կեղեցւոյ քո, դու ինքնին աւրէնս դնէիր եկեղեցւոյ, իսկ զկնի մահուան քո այնոքիկ, որ յետ քո¹ յաթոռ քո² նստին, բարձցեն զքո հրամանսդ եւ ըստ ինքեանց կամաց դիցեն աւրէնս եկեղեցւոյ եւ հաւտի քո եւ արտաքոյ քո կամացդ վարեսցեն, որպէս եւ այժմ, զի քակեցին զաւրէնս առաքելոցն լատինք եւ ըստ իւրեանց կամացն գնան, որպէս եւ հաճոյ է իւրաքանչիւրոցն:

«Այս աշակերտ է, զոր սիրէրն Յիսուս, որ եւ գրեացն իսկ զայսոսիկ»

(տե՛ս Յովհ. ԻԱ 24):

Բազում անգամ Յոհաննէս զիւր յատուկ անունն³ ոչ եղ վասն երեք պատճառի. առաջին՝ առ ի պահպանել զխոնարհութիւն առ ի կերպ խաւսելոյ եւ առ ի տալ մեզ այնու աւրինակ զսոյն առնելոյ: Երկրորդ. զի երախտահատոյց լինի Քրիստոսի զպարգեւ սիրոյ նորա ցուցանելով: Երրորդ. զի յատուկ անուամբ սիրեցելոյն զյատկութիւն տեսակ վարուցն յայտնեսցէ, քան թէ յատուկ անուամբ իւրով:

Եւ Քրիստոսի փառք յաւիտեանս. [Ամէն]:

¹ C չիք յետ քո

² B չիք յաթոռ քո

³ B անուն

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Նախաբան, գլուխ Ա, Բ, Գ:

- i Նանա անվանը, որ նշանակում է Հովհաննես, հանդիպում ենք իր՝ Նանա մեկնիչի, «Հովհաննու մեկնության» առաջաբանի մեջ: Այդ առաջաբանը գրել է մի հայ վարդապետ, որը խոնարհություն ցուցաբերելով չի հիշատակում իր անունը: Մեկնության գրության ստույգ թվականը հայտնի չէ, հավանաբար այն շարադրվել է 840-ական թվականներին: Բազարատ Բագրատունու պատվերով: Մեկնությունը նա գրել է ասորերեն լեզվով, որը հետագայում թարգմանել է արաբերենի, քանի որ Բագարատ Բագրատունին լավ գիտեր այդ լեզուն: Նանան սարկավագապետ էր և մասնակցել է Շիրակավանի ժողովին, նա Հայ եկեղեցուն մեծ ազդեցություն ուներ: Նանայի մեկնության առաջաբանի հեղինակը նշում է, որ Նանան իր վարդապետական գիտելիքների շնորհիվ կարողացել է Հայաստան աշխարհից հալածել հերետիկոս երկաբնակներին (տե՛ս էջ 5): Նանան ամուսնացած էր եւ որդիներ ուներ, նա միշտ մարդկանց քաջալերում էր, որպեսզի ամուր մնան իրենց հավատքի մեջ: Շուտով գալիս է նաև իր հավատքի փորձության ժամանակը, քանի որ այդ ընթացքում Հայոց աշխարհը արաբական իշխանության տակ էր: Գերության փորձությունները չեն կարողանում նրան շեղել Քրիստոսի լույս հավատքից: Յոթնամյա արքայից հետո՝ 862 թվականին, Նանան վերադառնում է Հայաստան: Այս դեպքերից հետո տեղի է ունենում Շիրակավանի (Երազգավորս) ժողովը, որին մասնակցում է նաև Նանա սարկավագապետը: (Տե՛ս Չամչյան, Պտմ. Հայոց, հտ. Բ. էջ 441; 678: Հ. Քերոբե Ա Չրաքեան «Նանայի Ասորուց վարդապետի մեկնութիւն Յովհաննու Աւետարանին» ներածություն):
- ii Նանայի մեկնությունը թարգմանող հայ եկեղեցականը, որ նաև հեղինակն է երկի նախաբանի, չի հիշատակում իր անունը: Սուրբ Գր. Տաթևացին նրա խոնարհությանն է վերագրում այս փաստը:
- iii Նանա, էջ 1:
- iv Նանա, էջ 1:
- v Նանա, էջ 2:
- vi Նանա, էջ 3:
- vii Նանա, էջ 3:
- viii Նանա, էջ 3:
- ix Նանա, էջ 3:
- x Նանա, էջ 3:
- xi Նանա, էջ 4:
- xii Նանա, էջ 4:
- xiii Նանա, էջ 4:
- xiv Նանա, էջ 4:
- xv Նանա, էջ 5:
- xvi Նանա, էջ 5:
- xvii Նանա, էջ 7:
- xviii Նանա, էջ 7:
- xix Կարծում ենք, որ այս հատվածը Նանայի մեկնության առաջաբանության մեջ ոչ թե սմբատ իշխանի մասին է, այլ սուրբ Նանա Ասորու:

- xx Կարծում ենք, որ խոսքը Բագարատ Բագրատունու որդի Աշոտի մասին է (տե՛ս ՀԺՊ. Հ II, էջ 356):
- xxi Հմմտ. Նանա, էջ 8:
- xxii Հմմտ. Նանա, էջ 9:
- xxiii Նանա, էջ 9:
- xxiv Նանա, էջ 10:
- xxv Ավ. Ստթ., թերթ 12 ք:
- xxvi Ավ. Ստթ., թերթ 9-12:
- xxvii Ավ. Ստթ., թերթ 12:
- xxviii Եզեկիելի մարգարեության մեջ՝ առաջին գլխում, չգտանք համապատասխան համարը: Նմանատիպ միտք արտահայտում է վեցերորդ համարը, սակայն ի նկատի ունի մարդու կերպարը որպես «ի վերայ նոցա» (հմմտ. Եզեկ., Ա, 6):
- xxix Տե՛ս Դիոն., էջ 19, տող 18:
- xxx Հմմտ. սուրբ Գր. Տաթևացի «Ոսկեփորիկ» (աշխարհ. թրգմ.), էջ 199, ուր, սակայն, «Կետ-գիծ-մարմին» խորհրդաբանությամբ հեղինակը հատկորոշում է Ս. Երրորդության անձերի հարաբերակցությունը, որտեղ «երկու կետը բղխումը և առումն է»:
- xxxi Հմմտ. և տե՛ս «Եռամեծի եւ երիցս երջանկի Յովհաննու Որոտնեցոյ արարեալ դրուատ բանի տփերական պայծառատես եւ հոգնահանճար ի բան մարգարէին, որ ասէ՛ Ի սկզբանէ Տէր զերկիր հաստատեցեր եւ գործք ձեռաց քոց երկինք են» ՄՄ, ձեռ. 2017, թ. 354ա-355ա: Հղումն ըստ՝ Հակոբ Քյոսեյան, «Դրվագներ հայ միջնադարյան արվեստի աստվածաբանության», Ս. Էջմիածին, 1995, էջ 52-53:
- xxxii Ավ. Ստթ., թերթ 15ք-17ա:
- xxxiii Ավեռիոսին Ս. Գր. Տաթևացին հիշատակում է նաև իր Ոսկեփորիկի առաջին հատորի Ե գլխի մեջ (տե՛ս «Ոսկեփորիկ» Երևան, 1995, էջ 13, թարգմանությունը՝ Հակոբ Քյոսեյանի): Ավեռիոս Կորդուբացին (Իբն Ռոշդ՝ 1126-1198 թթ.) արաբ համբավաշատ իմաստասեր և բժիշկ է: Հայտնի է Արիստոտելի աշխատություններին նվիրված իր մեկնություններով (տե՛ս Հ. Ս. Անասյան, Հայկական մատենագիտություն, հտ. Բ, Երևան, 1976, էջ 1027-1028):
- xxxiv Հմմտ. Ա Հովհ. Ե 8: Աստուածաշունչ մատյանի հնագույն բնագրերը տարբեր ձևով են ներկայացնում այս տեղին: Երկրորդ տարբերակը հետևյալն է. «Սոքա երեքին են, որ վկայեն. հոգին, եւ ջուրն, եւ արիւնն. եւ երեքին մի են»: Այս երկրորդ ձևն է ներկայացնում 1860 թվականի գրաբար հրատարակությունը: Ոսկ., էջ 24 (ԻԴ):
- xxxv Այս վկայությունը, որ բերված է նաև հեղինակի Հարցմանց գրքում (էջ 219) և «Ոսկեփորիկում» (էջ 556), քաղված է Դավիթ Անհաղթի «Սահմանք իմաստասիրության» երկից (տե՛ս Դաւիթ Անյաղթ «Երկասիրութիւնք փիլիսոփայականք», աշխատ. Ս. Ս. Արևշատյանի, Երևան, 1980, էջ 40):
- xxxvi Հոմերոսի անվամբ վկայաբերված քաղվածքին իրականում մեկ հատվածն է «Հերմեյ եռամեծի առ Ասկղեպիոս սահմանք» երկի (քննական բնագիրը՝ Հ. Մանանդյանի, ռուսերեն թարգմանությունը՝ Ս. Արևշատյանի, «Բանբեր Մատենադարանի» թիվ 3, 1956, էջ 287, նորագույն քննական բնագիրը ֆրանսերեն հանդիպադիր թարգմանությամբ տե՛ս J.-P. Mahe), Herme's en Haute-Egypte, t. II: Le fragment du Discours Parfait et les definitions hermetiques armenienne, Gueles, Canada, 1982, P. 358):
- xxxvii Հմմտ. Պլատոնի երկերի հայ. թրգմ., Վենետիկ, 1877, 1890:
- xxxviii Նանա, էջ 24:
- xxxix Հարց., էջ 139:

- xl Հարց., էջ 353:
- xli Նանա, էջ 29:
- xliv Յմնտ. "Творения святого отца нашего Иоанна Златоуста, архиепископа Константинопольскаго" С.-Петербург, 1901 г. т. 7, кн. 1, ст. 123-124.
- xliii Ավ. Սատթ., էջ 28:
- xliv Նանա, էջ 32:
- xlv Ավ. Սատթ., էջ 34-35: Иоанн Златоуст т. 7 кн. 1, 1901г. С.-Петербургъ. "Толкование на святого Матфея евангелиста" ст. 125-126:
- xlvi Հարց., էջ 617:
- xlvii Օձի մասին տեղեկությունը գտնվում է Հարցմանց գրքի վաթսուներեքերորդ համարում, էջ 386:
- xlviii Լատիներեն purgatorium բառի տառադարձումն է, որ նշանակում է Քավարան: Այս հարցին Տաթևացին անդրադարձել է նաև իր Սաղմոսաց մեկնության մեջ (տե՛ս Գրիգոր Տաթևացի, «Մեկնութիւն Սաղմոսաց», էջ 7, Երևան, 1993, աշխատասիրությամբ՝ Արմինե Քյոշկերյան):
- xliv Հարց, էջ 698:
- i Ավ. Սատթ., էջ 90:
- ii Քաղված է Ս. Գրիգոր Աստվածաբանի «Ի Սուրբ Պատարայ» ճառից, ՄՍ ձեռ. 948, ք. 204ք:
- lii Նանա, էջ 74:
- liii Նանա, էջ 74:
- liv Հարց., էջ 383, 496:
- lv Նանա, էջ 80:
- lvi Նանա, էջ 81:
- lvii Նանա, էջ 82:
- lviii Նանա, էջ 82-83:
- lix Նանա, էջ 83-84:
- lx Նանա, էջ 85:
- lxi Սուրբ Հովհանն Ոսկեբերան «Հովհաննու Մեկնություն» Կ. Պոլիս, 1717, էջ 331 (ԳՃԼԱ) - 332(ԳՃԼԲ):
- lxii Նանա, էջ 94:
- lxiii Նանա, էջ 98-99:
- lxiv Նանա, էջ 98-99:
- lxv Նանա, էջ 99:
- lxvi Տե՛ս սուրբ Եփրեմ Խուրի Ասորի, «Յորդորակ ապաշխարութեան» աշխատ. Վահան սրկ., «Էջմիածին», 1998, Ա, էջ 77:
- lxvii Տե՛ս Գր. Նարեկացի «Մատեան ողբերգութեան», աշխատ. Պ. Խաչատրյան, Ա. Ղազինյան, Երևան, 1985, էջ 474 (Բան ԾԸ):
- lxviii Նանա, էջ 103:
- lxix Նկատի ունի Եվսեբիոս Կեսարացու կազմած Ավետարանի համաբարբառը (համաձայնության տախտակները), որոնցում մասնավոր սյունակների մեջ տրված են չորս Ավետարանների՝ բովանդակությամբ համերաշխվող հատվածների համարները:
- lxx Նանա, էջ 105-107:
- lxxi Հարց., էջ 77:
- lxxii Նկատի ունի Ս. Գրիգոր Աստվածաբանի նշանավոր «Առ որս» ճառաշարը, ՄՍ, ձեռ. 4146:
- lxviii Նանա, էջ 109:
- lxxiv Նանա, էջ 111:

- lxxv Նանա, էջ 124:
- lxxvi Հմմտ. Ոսկեբերան, «Մեկնութիւն Սատթի», Վենետիկ, 1826 թ. էջ 1-3:
- lxxvii Նանա, էջ 125:
- lxxviii Նանա, էջ 126:
- lxxix Նանա, էջ 126-127:
- lxxx Նանա, էջ 128:
- lxxxii Նկատի ունի այս անունով միջնադարյան Հայաստանում լայն տարածում գտած մարգարեական հետևյալ գրվածքը. «Ազադրոնի անյաղթ փիլիսոփայի Աթենացւոյ ասացեալ վասն բարի ժամանակին եւ սուրբ թագաւորացն յայտնելոյ, եւ վասն ազգին նետողաց կործանմանն եւ դարձեալ յայտնելոյ եւ վասն թագաւորացն, որք յարձակելոց են իբրեւ զչար ... եւ վասն պիղծ եւ անմաքուր նեռինն, որ յայտնելոց է եւ դարձեալ կործանելոց չարութեամբ Սուրբ Խաչին...», ՄՄ, ձեռ. 1382, ք. 309ա-318բ:
- lxxxiii Հարց., էջ 509:
- lxxxiv Նանա, էջ 130:
- lxxxv Նանա, էջ 132:
- lxxxvi Հարց., էջ 338:
- lxxxvii Նանա, էջ 136:
- lxxxviii Նանա, էջ 136:
- lxxxix Այս միտքը, որ վկայաբերված է նաև հեղինակի «Ոսկեփորիկում» (Երևան, 1995, էջ 219), քաղված է Ալբերտ Մեծի (1193-1280) անունով հայտնի (բայց իրապես Հուզո Ռիպելինին պատկանող) «Համառոտութիւն աստուածաբանութեան» երկից (Վենետիկ, 1715, էջ 265):
- xc Հմմտ. «Համառոտութիւն աստուածաբանութեան», էջ 247-248:
- xcii Նանա, էջ 140:
- xciii Նանա, էջ 141:
- xciv Նանա, էջ 143:
- xcv Հարց., էջ 594:
- xcvi Տե՛ս Դիոն., էջ 249-257:
- xcvii Նանա, էջ 144:
- xcviii Նանա, էջ 157:
- xcix Նանա, էջ 161:
- c Նանա, էջ 162:
- ci Նանա, էջ 164:
- cii Նանա, էջ 167:
- ciii Նանա, էջ 174:
- Քանի որ սուրբ Գրիգոր Տաթևացին չի ավարտել այս Ավետարանի մեկնությունը, հետևաբար այս հատվածը չի մեկնվել: Մատթեոս Ջուղայեցին ավարտին հասցնելով այս գործը ևս չի անդրադարձել այս հատվածին:
- civ Նանա, էջ 180:
- cv Նանա, էջ 182:
- cvi Նանա, էջ 182:
- cvii Նանա, էջ 185:
- cviii Նանա, էջ 186:
- cix Նանա, էջ 189:
- cx Նանա, էջ 195-196:

- cxii Տե՛ս եւ հմմտ. «Արիստոտելի յաղագս առաքինութեան ...», «Կորին վարդապետի, Մամբրէ Վերծանողի եւ Դաւթի Անյաղթի մատենագրութիւնք», Վենետիկ, 1883, էջ 623-635:
- cxiii Նանա, էջ 198-199:
- cxiv Նանա, էջ 199:
- cxv Զարց., էջ 303:
- cxvi Նանա, էջ 199-200:
- cxvii Զարց., «Երկարնակաց հարցումն» էջ 84, «Նեստոականաց դեմ» էջ 66: Երկախումբ բառին անդրադարձել է նաև սուրբ Նանա, Ասորին, տե՛ս էջ ԻԹ, 200:
- cxviii Նանա, էջ 203:
- cxix Նանա, էջ 203:
- cxix Նանա, էջ 206:
- cxx Նանա, էջ 206-207:
- cxxi Նանա, էջ 210:
- cxxii Նանա, էջ 212:
- cxxiii Նանա, էջ 212:
- cxxiv Նանա, էջ 213:
- cxxv Նանա, էջ 215:
- cxxvi Նանա, էջ 217-218:
- cxxvii Նանա, էջ 220:
- cxxviii Նանա, էջ 222:
- cxxix Նանա, էջ 224:
- xxx Նանա, էջ 227:
- xxxi Նանա, էջ 228:
- xxxii Նանա, էջ 229:
- xxxiii Նանա, էջ 229-230:
- xxxiv Նանա, էջ 230:
- xxxv Չմեռ բառի այսօրինակ ստուգաբանությունը առկա է Վանական վարդապետի մոտ («Չմեռն, որ ծինամեռ լինին») սուրբ Գր. Տաթևացու Քարոզգրքի Չմեռան հատորում (Ա) և Զարցմանց գրքում (էջ 197), տե՛ս Զր. Աճառյան «Զայերեն արմատական բառարան», III, էջ 156:
- xxxvi Զմմտ. Նանա, էջ 231:
- xxxvii Նանա, էջ 231:
- xxxviii Նանա, էջ 234:
- xxxix Տե՛ս Ոսկեփորիկ, էջ 84-86:
- cxli Նանա, էջ 235-236:
- cxli Նանա, էջ 237:

ՉԼՈՒԽ ԺԱ

- cxlii Ավ. Մատթ., էջ 44:
- cxliiii Նանա, էջ 248-249:
- cxliv Այս պատմությանը բավականին նման է Ս. Եպիփան Կիպրացու բերած ավանդագրույցը, որ առկա է հեղինակի ճառերից մեկում:
- cxlv Տե՛ս «Անկանոն գիրք առաքելականք», Վենետիկ, 1904, («Պատմութիւն առաքելոյն Յակոբայ, թէ որպէս գնաց ի Սպանիս եւ դարձեալ եկն յերուսաղէմ եւ զլիատեցաւ», «Վկայաբանութիւն Յակոբայ Տեառնեղբարն»):
- cxlvi Նանա, էջ 251:

- cxlvii Նանա, էջ 253:
- cxlviii Նանա, էջ 253:
- cxlix Անդ էջ 145:
- cl Նանա, էջ 253-254:
- cli Նանա, էջ 255:
- clii Նանա, էջ 255-256:
- cliii Նանա, էջ 256:
- cliv Ապողինար Լաոդիկացու քրիստոսաբանության մասին տե՛ս Флоровский
“Восточные отцы IV в.” П. 1930, ст. 23-24:
- clv Նանա, էջ 257-258:
- clvi Քանի որ այս հատվածը, որը ներկա է երեք ձեռագրերում էլ, և չի բովանդակում իմաստային ավարտուն վիճակ, հարմար համարեցինք դուրս բերել բնագրից. զի թէ կենդանի եւ առողջ անդ եղեալ լինէր, նախքան զչորս արն ի տեղւոյն պղծութենէ եւ ժահահոտութենէ:
- clvii Հարց. էջ 671:
- clviii Նանա, էջ 262:
- clix Նանա, էջ 262-263:
- clx Նանա, էջ 263-265:
- clxi Նանա, էջ 263, առաջին գրքի վերջամասում եղող հորդորակին է վերաբերում Սուրբ Գր. Տաթևացու լուծմունքը:
- clxii Անդ:
- clxiii Անդ:
- clxiv Անդ:
- clxv Անդ:
- clxvi Անդ:
- clxvii Անդ:
- clxviii Անդ:
- clxix Անդ:
- clxx Անդ:
- clxxi Անդ:
- clxxii Անդ:
- clxxiii Անդ:
- clxxiv Անդ:
- clxxv Անդ:
- clxxvi Անդ:
- clxxvii Անդ, էջ 264:
- clxxviii Անդ:
- clxxix Անդ:
- clxxx Անդ:
- clxxxi Նանայի մեկնության հորդորակի մեջ այս բառը չկա:
- clxxxii Անդ:
- clxxxiii Նկատի ունի «Աւրէնք թագաւորաց Կոստանդիանոսի, Թեոդոսի եւ Լեւոնի՝ թագաւորաց հռոյեցւոց» (Syrisch-romisehes Rechtsbuch aus dem funften jahrhundert», leipzig, 1880, s. 95-141), կամ «Քաղաքային օրէնք Ներսիսի Լամբրոնացւոյ ըստ Կոստանդիանոսի ... » երկը (աշխատ. Կ. Գ. Բասմաչյանի, Փարիզ, 1907, էջ 9-41):
- clxxxiv Նանա, էջ 267:
- clxxxv Նանա, էջ 268:
- clxxxvi Նանա, էջ 269:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ

clxxxvii տե՛ս Գանձասար, Բ, 1992, էջ 257-258:

clxxxviii Նանա, էջ 283:

clxxxix «Երեքսրբեանի» դավանաբանական մեկնությունը տրված է նաև Ս. Ստեփանոս Սյունեցու(Ը դ.) ժամանակագրության մեկնության Դ գլխում, ուր հայ եկեղեցու դավանական տեսակետը «հիմնավորվում է նրանով, որ Կույսից մարմնացած Բանը(միտքը) Աստված է. Նա հզոր է, որովհետև իբրև Երկրորդ Ադամ հաղթեց սատանային, Անմահ է, որովհետև իբրև Աստուծո անմահ և անապական Բան, մեզ անմահացրեց մարմնով: Արդ "Սուրբ Աստուած"-ի երիցս արտաբերմամբ խորհրդական իմաստով խաչի վրա Յոր և Սուրբ Յոզու՝ Որդու հետ համական լինելն ենք ծանուցում», տե՛ս Յակոբ Քյոսեյան, «Խորհրդանշանը Ստեփանոս Սյունեցու Եկեղեցաբանական ժառանգության մեջ» (հրատ. ընթացքում):

cxc Յարց., էջ 631-635:

cxcı Նանա, էջ 296:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ

cxcii Տե՛ս Ոսկ., էջ 765:

cxciii Վկայությունը բացակայում է Կղեմես Յոռնայեցու(92-101) մեզ հասած միակ երկում՝ կորնթացիներին հղած Ա նամակում, տե՛ս «Գանձասար» Ե, էջ 114-136, Զ, էջ 203-227:

cxciv Տե՛ս Ոսկ., էջ 769:

cxcv Յմնտ. Յովհաննու Ոսկերեանի ի Կորնթացոց թղթոյն մեկնութենէ, «Բանբեր մատենադարանի», 1994, թիվ 16, էջ 185:

cxcvi Տե՛ս Կիրեղ Ալեքս., «Գիրք Պարապմանց», էջ 472-474:

ԳԼՈՒԽ ԺԸ

cxcvii Բառի այսօրինակ ստուգաբանությունն, ինչպես երևում է, քաղված է «Բառք եբրայեցոց» բառարանից, որտեղից էլ այն ներմուծվել է Երեմիա Մեղրեցու «Բառգիրք Յայոց»-ի մեջ (քննակ. բնագ. առաջաբան և ծանոթ. Ս. Ս. Ամալյանի, Եր., 1975, էջ 163, տ. 230):

cxcviii B C Ի լուս. «Ոսկի» (=Ոսկերեան):

cxcix B C Ի լուս. «Լատին» (=լատին հեղինակներ):

ԳԼՈՒԽ Ի

cc Անվան այսօրինակ ստուգաբանությունը ամենայն հավանականությամբ քաղված է «Բառք եբրայեցոց» բառարանից, որտեղից և մուտք է գործել Երեմիա Մեղրեցու բառարան, էջ 122, տ. 205: